

MARIJA STANONIK

LITERARJENJE

*kronopisje in rokopisje
v teoriji in praksi*

Marija Stanonik
LITERARJENJE, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi

Marija Stanonik
LITERARJENJE, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi

© 2011, Založba ZRC, ZRC SAZU

Recenzenta: prof. dr. Helga Glušič, prof. dr. Gregor Kocijan
Oblikovanje in prelom: Brane Vidmar

Izdal: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana
Zanj: Ingrid Slavec Gradišnik
Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana
Za založbo: Oto Luthar
Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Present d. o. o., Ljubljana
Naklada: 300 izvodov

Tiskano s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije (za leto 2010).

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503033>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09

STANONIK, Marija
Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi / Marija
Stanonik. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011

ISBN 978-961-254-253-5
254851840

© 2011, Založba ZRC, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

LITERARJENJE,
kronopisje in rokopisje
v teoriji in praksi

MARIJA STANONIK

LJUBLJANA 2011

VSEBINA

Predgovor: Literarna etnologija? 7

I. TEORIJA

Novi pojmi: rokopisje, kronopisje, literarjenje 11

Slovenska Iliada 27

II. EMPIRIČNA ANALIZA

A. Rokopisje 47

Matija Naglič: gorenjski bukovník – med nebom in zemljo. 47

Portret vaškega gledališčnika: Franc Dovžan 77

Julijana Kavčič: »Mlad človek dela načrte, star pa obuja spomine« 89

B. Kronopisje 149

Iz spominov na Potrkanovo kroniko. 149

Kafurjev dnevnik 151

Zamišljena kronistka s Šentviške planote: Albina Lapanja 157

Nada Morato: Rodbinska kronika 203

III. LITERARJENJE

A. Proza 209

Življenjska zgodba – resničnost ali utvara 209

Življenjske zgodbe med zgodovino in literaturo 265

Življenjska zgodba – kot terapevtsko sredstvo in katarza 275

Življenjska zgodba – glede na žanrsko klasifikacijo 283

Vid Ambrožič – žandar med knjigami in cvetjem 293

Janez Pernat: *Ko Bistrice jez je šumel* 297

Metod Bohinc – Raj potepuhov (Zgodbe moje mladosti) 299

Jurij Vodovnik alias Anton Gričnik 301

Radoživost Minke Likar 303

Resničnost in resnica Janje Blatnik 305

B. Poezija 309

Vojteh Kurnik – kolar, mizar, rodoljub in mizarski pesnik 309

Literarjenje kot rodovna tradicija in Jožko Jager 419

Reaktualizacija *Krsta pri Savici* v literarjenju med drugo svetovno vojno
(1941–1945) 447

Goriška Brda in umetnost besed: Ludvik Zorzut, Dora Obljubek	457
Janez Križaj – pesnik za življenjske praznike in oddih	479
Elizabeta Pohorec: Z očmi vere	521
Silva Ocepek: Cvetje v jeseni	527
Oda Tržiču Toneta Pretnarja	531
Janez Ramoveš: Antologija poljanske poezije	541
Tihe ustvarjalke iz Poljanske doline	547
Dorca Kraljeva – Tržiška legenda	549
Štefanija Prislan: Ko žito dozori	551
Pesmim Lojzke Štanta na rob	553
Janez Slapar – pesnik harmonije	555
Pesmim Marije Ferk na rob	559
Dišeče Klarikine <i>Spominčice</i>	563
Pesmim Brede Kavčič-Dolenc na rob	565
Alenka Glazer: <i>Midva</i>	567
Razčlenjeno kazalo	569

PREDGOVOR

LITERARNA ETNOLOGIJA?

Tukajšnja knjiga se torej nanaša na dejavnost in ustvarjalnost, ki jo literarna zgodovina komaj registrira, saj ne gre za kanonizirano literaturo, v slovstveno folkloristiko pa ne sodi, ker ne živi s pomočjo variant. V vertikalni klasifikaciji besedne umetnosti gre za vmesno, žanrsko raznovrstno področje: zajema preproste zapise, naključne verze, pisma, dnevnike, pesmi itn.

Kot študentka, mislim da drugega letnika slavistike in etnologije, torej pred natančno štiridesetimi leti, sem se na povabilo prof. dr. Vilka Novaka odločila zbirati gradivo za Jugoslovanski etnološki atlas v Poljanski dolini. Célo poletje sem odhajala v Poljane in se tam ves čas zadrževala pri Franciški Klobovs na gričku nad vasjo. Bila je odlična informatorka, ljubezniva gostiteljica in srčna sogovornica. Vedno več mi je zaupala ... Njena trpka življenjska zgodba se me je tako dotaknila, da sem jo morala spraviti na papir. Tako je nastal prvi članek na témo, ki je veliko pozneje dobila ime literarjenje.

Izraz je nastal po besedotvornem vzorcu: pesnjenje. Da ni nastal popolnoma umetno, zagotavlja pisanje Antona Erjavca (Brod pri Ljubljani, 30. 6. 1887–23. 2. 1910, Veli Lošinj, Hrvaška), duhovnik pesnik, ki je svojemu prijatelju odgovoril z retoričnim vprašanjem: »ali kaj *literarim*?« (Prim. Radio Ognjišče. Oddaja: Slovenci za slovenstvo, 28. 2. 2010). Našega profesorja Slavka Kremenška pa sem na vožnji z ekskurzije na Dunaj slišala govoriti, da je v mladih letih tudi »*literarčil*«.

Sicer sem se s tovrstnim ustvarjanjem seznanila že prej, ko se mi je posrečilo dobiti zbirčico *Od srca do srca* navdušene klekljarice Julke Fortuna, s katero se je predstavila leta 1967 na I. čipkarskem festivalu, ki ga je v Ljubljani organiziralo podjetje za gojenje domače obrti *Dom*.

Delo-življenje, glasilo žirovske tovarne čevljev Alpina je tam v šestdesetih letih 20. stoletja prinašalo hudomušne kronike o dogajanju v podjetju. Njihov avtor je bil Anton Žakelj, dolgoletni telefonist, ki je na delovnem mestu imel najboljši pregled nad celotno vsakdanjo poslovno dejavnostjo v njem. Tedaj še ni bilo direktnih telefonskih linij in še manj kakšnih drugih neposrednih zvez, zato je on prvi vzpostavil zvezo med sogovornikoma v tovarni in tam kdo ve kje. Njegov jasen glas, razločna izgovarjava in razsodnost niso dali nikakršnega povoda za misel, da to počne mož samo z eno roko in brez vida. Izgubil ga je, kot marsikateri deček, v povojnem igračkanju z minami. A nesreča ga ni strla. Dolga leta je s svojim baritonom bogatil žirovsko pevsko kulturo in verjetno od tod tudi njegov smisel za verzificiranje.

Hvaležna sem Društvu bibliotekarjev Slovenije, da mi je v osebah Tatjane Oset in Srečka Mačka omogočilo problematiko prvič javno predstaviti v referatu *Primarni viri kot osnovna znanstvenega proučevanja*. V njem sem skušala javno sistemizirati, kategorizirati in definirati gradivo, ki postaja spričo prevladujoče računalniške tehnike v komuniciranju vedno bolj dragoceno. Gre za unikatne izdelke z vsaj minimalno estet-

sko funkcijo: pisma, voščilnice, dnevniki, napisi na keramičnih izdelkih itn.; kronikalni zapisi v različnih oblikah; in ustvarjanje za osebno veselje, družinsko rabo in lokalno okolje.

Drugi teoretični članek z naslovom Slovenska Iliada je povzetek doktorske disertacije iz leta 1993 (pri prof. dr. Ivanu Cesarju in prof. dr. Vitomiru Belaju v Zagrebu). V njej je podan teoretični model za raziskavo pesnjenja v okviru literarjenja na gradivu iz dolgoletnega projekta¹, ki ga je vodil prof. dr. Boris Paternu, z naslovom Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945.

Seveda se glede na takratno dostopnost zanesljivih podatkov v razpravi pozna patina časa. Namenoma je nisem popravljala, naj ga čas po svoje dokumentira.

V nadaljevanju v podrobni analizi se namreč tako ali drugače še toliko bolj zazna empiričnost gradiva. Knjiga namreč skuša ozavestiti rokopisje, kronopisje in literarjenje, tako geografsko, saj predstavlja njihove zastopnike iz vseh slovenskih pokrajin: Dolenjske, Gorenjske, Goriških brd, Istre, Koroške, Notranjske, Pohorja, Slovenskih goric, Šaleške doline, Tolminske, prav tako želi tukajšnje delo poudariti diahroni vidik literarjenja; v ta namen sega njena zgodovinska os od Matije Nagliča iz konca 18. stol. prek najobsežnejše obdelanega avtorja v tej knjigi Vojteha Kurnika in drugih v 19. stol., vojaka iz 1. svetovne vojne in koroškega borca Vida Ambrožiča, Rudolfa Ovsenka, ki je bil po 1. svetovni vojni priča začrtovanju rapalske meje v bližini Žirov, avtorjev in avtoric, ki so bili tako ali drugače udeleženi v 2. svetovni vojni in čutili njene posledice, ter številnih drugih vse do sodobnosti. Končno tukajšnji avtorji zastopajo tudi socialno strukturo slovenskih ustvarjalcev in ustvarjalk, ne glede na njihovo estetsko potenco: kmet, tovarniški delavec, mesar, trgovec, mizar, žandar, upokojeni gradbenik, visokošolski profesor, duhovnik; služkinja, kmetica, učiteljica, intelektualka. Tudi politična diferenciacija, ki tragično zaznamuje vojno in pri nas tudi še sedanost, ni izvzeta, saj so zastopane vse tri karakteristične skupine: partizanska, mobiliziranci v nemško vojsko, domobranska. Končno sta predstavljeni tudi slepa žena in invalidka, ki nam – paradoksalno – vlivata največ vere v življenje. Po estetski plati niso prezrta edina znamenja lepote, kot je pogled na novo ozelenevanje drevja spomladi, do tenkočutnih pesmi staroste (naj mi izraza ne zameri) nadvse kultivirane cenjene pesnice Alenke Glazer in skrajno pozerskih, družbeno kritičnih in humoristnih pesmi odličnega Janeza Ramoveša.

Slavistka Zdenka Primožič že dolga leta iz slovenske publicistike in drugih virov zvesto prestreza ustvarjanje te vrste, domiselno ureja njegov arhiv in je zanj pridobila številne dragocene primerke. Tokrat se ji še posebej zahvaljujem za pomoč pri ureditvi opomb. Zahvaljujem se tudi Saši Babič za vso pomoč pri pripravi besedila za tisk. Predvsem pa iskrena zahvala zaslužnima prof. dr. Helgi Glušič in prof. dr. Gregorju Kocijanu, ki sta v recenzijah potrdila smisel mojega prizadevanja po kategorizaciji številnih oblik slovstvenega ustvarjanja. Nekatere besede pri Vojtehu Kurniku, ki so pojasnjene, nimajo vira navedenega sprti.

Ljubljana, 10. 8. 2010

Marija Stanonik

¹ Od okrog 12 000 besedil sem jih sama zbrala okrog 3000 in jih tudi tako ali drugače, v skladu s konceptom naloge, analizirala.

I.
TEORIJA

NOVI POJMI: ROKOPISJE, KRONOPISJE, LITERARJENJE

UVOD

Že ime pove, da vertikalna klasifikacija besedne umetnosti pomeni razvrstitev pojavov po tipološki lestvici slovstvene kulture.¹ Prvo klasifikacijo te vrste je v slovensko literarno vedo po vzoru ruskega literarnega kritika Andreja Belinskega vpeljal Ivan Prijatelj v nastopnem predavanju na Filozofski fakulteti tedaj ustanovljene prve slovenske univerze v Ljubljani leta 1919: »Slovstvo,² pismenstvo,³ književnost,⁴ literatura,⁵ pomenijo po svojem postanku, ne pa po svojem trajnem obsegu obenem tri stopnje v razvoju sodobne kulturne zavesti.«⁶ Jože Koruza se sklicuje nanje, ko seznanja strokov-

¹ Medtem ko se horizontalna klasifikacija nanaša na žanrsko razčlenitev bodisi slovstvene folklore bodisi literature. Prim. Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945) (tematska številka *Borca* 47, *Ecce homo*), Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana, 1995.

² Ivan Prijatelj, *Literarna zgodovina, Izbrani eseji in razprave I*, Slovenska matica, Ljubljana 1952, 5: »Slovstvo je najobsežnejši pojem. S tem nazivom označujem vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazilo 'besede' (slova) od preprostega narodnega rekla ali pregovora do kompliciranega filozofskega traktata. (Podčrtala M. S.) Narodno zarotilo ali umetna pesem pravega ali dozdevnega pesnika, srednjeveška kronika ali pragmatično moderno zgodovinsko delo – učbenik, slovar, knjižni katalog, sadjerejsko navodilo, politični ali nabožni govor. Vse je slovstvo ... Že prvotni človek izraža svoja enostavna čustva in začetke svojih miselnih tvorbov v pogovorih, prilikah, narodnih pesmih, svoje doživljaje v sporočilih, svoje religiozne pojme, razlagajoče postanek stvari in sveta v bajkah, pogosto še zelo kurioznih po vsebini in obliki. S temi proizvodi se začenja slovstvo vsakega naroda.«

³ I. Prijatelj, n. d., 4–5: »Brž ko se narod seznanja s spretnostjo pisave, dobi tudi njegovo umovanje popolnejše lice. Vse, kar izroča pisanju, da se ohrani potomcem, naj ima globlje zasnovano vsebino in bolj dognano obliko, nego je imelo to, kar se je izročalo samo sluhu. Te produkcije se tudi ne udeležuje več ves narod, ampak bavijo se z njo pisave večji posamezniki, ki zabeležujejo, prepisujejo, prevajajo in ohranjajo v trajni spomin to, kar se jim zdi vredno, da se otme pozabi. [...] To stopnjo slovstva imenujemo z nekaterimi Slovani *pismenstvo*.« (str. 5).

⁴ Ivan Prijatelj, n. d., 4: »O književnosti govorimo torej takrat, kadar imamo v mislih vse produkte v rokopisu ali tisku ohranjenega slovstva brez posebnega ozira na njegovo kakovost ali naravnost umetniško vrednost.«

⁵ Ivan Prijatelj, n. m. : »Literatura je poslednji izraz duševnosti nekega naroda na najvišji stopnji njegovega razvoja, na kateri prihaja narod do popolne svoje samozavesti v osebah svojih izbrancev – leposlovnih umetnikov. Njeni umotvori niso več slučajni pojavi, ampak se vrste v organični, živi razvojni zvezi, ki jo tvorijo med sabo proizvod, avtor in njega narod.«

⁶ Ivan Prijatelj, *Izbrani eseji I*, Ljubljana 1952, 4: »Tudi najprimitivnejši rodovi imajo potrebo skromnega umstvenega snovanja, ki ga izražajo v jeziku.«

no javnost s svojim stališčem na stikanje etnologije, [slovstvene] folkloristike in literarne zgodovine.⁷

Prenovljen tukajšnji predlog vertikalne klasifikacije: *slovstvena folklor*, *rokopisje*, *literarjenje*, *narečna književnost*, *lahka književnost*, *literatura* v smeri od spodaj navzgor je ozaveščenost o prehodnih slovstvenih plasteh med slovstveno folkloro, kot prvo(tno) vejo besedne umetnosti, in literaturo, ki jo danes po pomembnosti daleč prekaša.

Načelno razmerje med zunanjima členoma tega loka, med slovstveno folkloro in literaturo je temeljito obdelano drugje,⁸ prav tako narečna književnost⁹ in lahka literatura,¹⁰ medtem ko se prav rokopisju in literarjenju skuša posvetiti tukajšnja obravnava. Jedro prispevka je namenjeno ustvarjalnosti, ki je ne registrirata niti literarna zgodovina (saj ne gre za kanonizirano literaturo) niti slovstvena folkloristika, ker ne živi s pomočjo naravne komunikacije. Gre za vmesno, žanrsko izredno raznovrstno, področje, ki ni vrednostna, temveč le tipološka kategorija. Znana so prizadevanja, da bi ga ustrezno poimenovali. Vendar bi ga bilo zaradi preciznosti bolje razčleniti na tri stopnje: rokopisje, kronopisje in literarjenje.

I. ROKOPISJE

Marsikatera slovenska knjižnica hrani znamenite rokopise iz domačega ali širšega okolja. V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani obstaja znameniti Rokopisni oddelek. V njem hranijo tudi prvi slovenski pesniški zbornik *Pisanice*.¹¹ Ime vzklicuje glagol pisati, ki ga Stanislav Škrabec¹² duhovito rekonstruira: »Pisali so Slovenci, odkar so na svetu, preden se jim je sanjalo o kaki azbukici ali abecedi. *Pisane* (tu in naprej podčrtala M. S.) metulje, *pisane* kače so videli od nekdanj, *pisane* rute še zdaj nosijo in otrokom dajo o veliki noči *pisane* pirihe ali *pisanke*; seveda Iliada ni pisana na njih, niti Rg-vêda ali Mahâ-Bhârata. Stari Slovenci so pisali brez svinčnika, brez tinte in peresa, brez papirja in pergamentne kože. [...] Besedo *pisati* imajo torej Slovenci iz prvotnega skupnega jezika arskega [= indoevropskega?]. To sicer ni zapisano v nobenem starem 'pametniku', pa je vendar v jezikoslovju dognana resnica.«¹³ Pisati je prvotno pomenilo

⁷ Jože Koruza, O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 106–107.

⁸ Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001. Ista, *Slovstvena folkloristika med jezikoslovjem in literarno vedo*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2004. Ista, *Procesualnost slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006. Ista, *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2008.

⁹ Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*, Slavistično društvo Slovenije, Založba Zora, Maribor 2007.

¹⁰ Andrijan Lah, *Mali pregled lahke književnosti*, založba Rokus, Ljubljana 1997.

¹¹ Ta frančiškanski pater po Toporišičevi zaslugi dobiva sloves prvega slovenista, jezikoslovca, ki se je posvečal izrecno slovenskemu jeziku.

¹² Stanislav Škrabec, Boj z učeno senco, *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), XVI. letnik, 4. zvezek, V Gorici, 1897, 308–309.

¹³ O tem med drugim piše nekje Anton Janežič, vendar ne morem navesti natančnega vira.

to, kar danes risanje.¹⁴ Zvezo s tem pra-pisanjem ohranjata današnji tehniki lesoreza in linoreza. Na podlagi poročil »o starih Slovanih, da so kot pismenke uporabljali črte in zareze, se misli, da so številke na rovaših¹⁵ ostanki starih slovanskih pismenk.«¹⁶ Glagol pisati v smislu risanja se je do danes ohranil pri ustvarjanju ikon, saj njihovi učitelji govorijo, da se ikone pišejo, torej *ikonopisje*.¹⁷

Pisanje v smislu risanja je še zmerom živo pri nastajanju ikon. Njihovi ustvarjalci vedno zagotavljajo, da jih »pišejo«.¹⁸

1. TERMINOLOGIZACIJA

Za pojav, ki je tokrat prvič v javni obravnavi, se je najprej pojavljalo ime pismenstvo (< pismenke!) s pojasnilom, da seveda v tem okviru ne gre za zgodovinsko kategorijo, temveč tipološko kategorijo.¹⁹ Vendar me je prekrivanje pojma vznemirjalo in iskala sem primernejšo rešitev. Pisanje se zdi preveč splošen izraz, pisarjenje bi bilo dobro, ko bi ne imelo slabšalnega prizvoka, čeprav spominja na pisarje, ki so imeli v času, ko znanje pisave še ni bilo splošno, na dvorih zelo pomembno vlogo. Zadnji poskus terminologizacije je rokopisje, ki je nova beseda in je morda nezavedno nastala po asociaciji na lepomisje.

2. DEFINICIJA

Rokopisje je dejavnost, z vsaj najmanjšo estetsko funkcijo.

1. Nastaja naključno, izjemoma ali v sorazmerno rednih presledkih (voščila in prigodnice za letne in življenjske praznike, dnevniki, družinske in vaške kronike).
2. Njegovi udeleženci znajo ne le brati, temveč tudi pisati.
3. Toda s svojimi prizadevanji se zavestno ne trudijo za vstop v besedno umetnost.
4. Nema lokrat pa njihova dejavnost daje tak vtis in učinek.

¹⁴ Sergej Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja, *Narodopisje Slovencev*, Ljubljana 1944, 247: »Na rovaših se niso delale le preproste zareze, ampak večkrat tudi iz zarez sestavljene prave številke, ki so na zunaj popolnoma podobne rimskim. [...] Te številke pa niso povzete po rimskih, ampak so v resnici še starejšega porekla. To sledi iz dejstva, da so podobne številke razširjene tudi pri zelo oddaljenih narodih, zlasti X pomeni večinoma 10.«

¹⁵ S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja, 247–248.

¹⁶ Hardi, grkokatoliški župnik v Metliki.

¹⁷ Asociacija slovenistke Brede Vidmar, študentke III. stopnje na predavanju iz slovstvene folkloristike, 8. 12. 2008.

¹⁸ Prim. Marija Stanonik, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnica X*. Svobodna skupnost slovenskih etnologov, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1975, 39–40, 59–64. Marija Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1990, 1993², 101.

¹⁹ Ustrezni prehodi iz otroške v odraslo dobo so pri prvotnih ljudstvih zaznamovana z različnimi preizkusi in šegami. V krščanskem kulturnem krogu so to vlogo dolgo obdržale razne fantovske združbe, nekako pa se lahko štejeta sem tudi slovesnost prvega svetega obhajila in birme. V komunistični družbeni ureditvi sta ju nadomestila sprejem v pionirsko organizacijo in mladinsko organizacijo, v sicer ateistični družbi je zavest o tem zelo zabrisana. Morda je tudi to vzrok, da jih nesorazmerno veliko ne zna odrasti.

5. Kljub temu da jih k slovstvenemu oblikovanju ne napeljuje notranji ustvarjalni imperativ, ampak jih k temu silijo življenjski (rojstvo, iniciacija,²⁰ poroka, smrt) in letni ritem s prazniki ali posebne okoliščine.
6. Njihovi izdelki so vedno unikatni, enkratni, posamezni, redki (pisma: ljubezenska, ob praznikih in izrednih novicah; zapisi v spominske knjige, pozdravi, slavilni govori, nagrobni govori; zapisi izjemnih dogodkov ali doživetij). Izgubljenih ali uničenih ni mogoče enakovredno obnoviti.
7. Kajti vedno so namenjeni prepoznanemu sprejemalcu (sorodniki, prijatelji, znanci, poslovni partnerji, nadrejeni, podrejeni itn.).
8. Glede na to je rokopisje bližje slovstveni folklori: folklorni dogodek je vedno vzajemni proces med sporočevalcem in sprejemalcem iz oči v oči.
9. Neposredni kontekst in teksturo tu nadomešča podlaga, kamor je nameščeno sporočilo: voščilnica, razglednica, pismo; vrsta papirja, zvezka itn.
10. Nasprotno je glede na materialno obstojnost besedil, način komunikacije in »kolektivno cenzuro«²¹ rokopisje bližje ravnini literature.
11. V uporabi jezika je mogoče – ni pa nujno! – nihanje med govornim in sočasnim knjižnim jezikom. Takšna je bila dejavnost kmetov, t. i. bukovnikov na Koroškem ali dejavnost pol-izobraženih laikov, t. i. šolmoštrov, učiteljev in organistov hkra ti, znani iz preteklosti predvsem z Dolenjske.
12. Strukturalno sorodna slovstveni folklori je pogosto tudi poetika rokopisja: stereotipni začetki, sklepi besedil ali celó ponavljanje celih besedil.²²

3. OBLIKE

V omenjenih dvanajstih točkah zajeta rokopisna dejavnost je tu glede na oblike pojavljanja razvrščena po težavnostnih stopnjah:

a) Prepisovanje

- ljudskih / narodnih / folklornih pesmi, ugank, pesmi »narodnozabavnih« ansamblov in popevk;
- besedil za spominske knjige: iz drugih spominskih knjig;
- verzov na obrtniških izdelkih, panjskih končnicah, turističnih spominkih, opozorilnih tablah (Ne hodi po travi ...) napisov na znamenjih, nagrobnikih.

Pri prepisovanju pesmi in drugih besedil/c obstaja možnost, da popravljajo slovnične napake, izboljšujejo stil. Po drugi strani se pojavljajo nove pravopisne napake in jezikovne nerodnosti.

Najpogostejša ženska udeležba v rokopisju nekdanj je bila prav prepisovanje ljudskih / narodnih / folklornih pesmi. Vsekakor sodi sem prepisovanje zagovorov.²³ Kaj

²⁰ Več o razmerju med slovstveno folkloro in literarjenjem prim. Marija Stanonik, *Procesualnost slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006.

²¹ Milan Dolenc, *Zagovori v slovenski ljudski medicini*, Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture, Ljubljana 1999.

²² Stanko Košir, *Pod pečkamě, čer s'm gor 'rastu /Pod pečkami, kjer sem odraščal*, samozaložba, Gozd Martuljek 1997.

²³ *Osp*. 175. obletnica prve slovenske ljudske šole v Istri. KUD "Domovina" OSP, Koper, oktober

pa kuharski recepti? Od njih v tej fazi ne moremo pričakovati estetske funkcije. Ko pa je po njihovih navodih pripravljena jed, je že druga reč. V tem smislu sodijo na rob rokopisja.

Nekateri si prepisujejo tudi izjemne odlomke in povedi iz prebranih knjig.

b) Zapisovanje

- narečnih besed,²⁴ domačih besednih zvez, pregovorov, ugank, pravljic, povedk. Zakaj? Zaradi strahu o izginjanju domačega govora in občutka ali zavesti o propadanju, zamiranju slovstvene folklore. Zaradi prepričanja o svojevrstni, praviloma domoznanski vrednosti omenjenega gradiva, osebnega veselja nad njim, včasih tudi zaradi prestiža;
- izrečenih besed pridigarjev, učiteljev, znamenitih gostov, umetnikov, popularnih politikov;
- verzov, ki jih ustno zložene avtorji zapišejo na pobudo od zunaj.²⁵
- dnevniki, bolj ali manj redni; občasni: s popotovanja, iz bolnišnice, pri vojakih²⁶ ipd.

S kronološkega vidika bi imeli biti na prvem mestu navedeni »molitveni in pravni obrazci, vzorčne pridige, pesmi v pesmaricah, besedila iger itd.«²⁷ iz starejših obdobj.

c) prevajanje

- Najbolj znan in cenjen slovenski avtor te vrste je Andrej Šuster Drabosnjak

---

1994, 72–73: »Ana Deško, po domače Ančko Bekco, roj. 1883 v Prebenegu. Ustvarjala je v duhu ljudske pesmi in štejemo jo lahko med nosilce sodobnega ustnega izročila. Čeprav svojih pesmi, svatovskih pesmi, uspavank, pregovorov, domislic, anekdot in zabavljic ni zapisovala, so bile nekatere zapisane takoj po vojni. Zanimiva je "Mamica je na grobu stala", napisana v spomin štirih Dalmatincev, ki so padli pri Pregenegu. Napisala je tudi kakšno bolj veselo, kot

Lepe rožce sem nabirala
in lepe šopke sem narejala,
stavla sem tudi rožo rožmarin,
da se bom veselila z njim.

Rada je pripovedovala svojevrstno inačico svatovske pesmi "Dajte, dajte buogajme", uspavanko "Pleši, pleši, črni kus ...", zabavljico o Socerbljanih "Od Socerba do Tinjana, so čreva napeljana ... " in rečenico "Lepše ku se usta uodpre, še lepše se jih zepre". V svojih pripovedovanjih je uporabljala okrasne pridevke kot "frišna vodica, temni grob, blede lice, grenke solze" in druge posebnosti pesniškega jezika, na primer različna ponavljanja.«

²⁴ Iz prve svetovne vojne se je ohranil dnevnik češkega vojaka Jeroslava Knoruka: »31. decembra 1916: Nedelja na Silvestrovo, to je zadnjega dne leta 1916. [...] S tem končujem dnevnik za leto 1916. Vendar vojna še vedno traja, zato bom začel pisati na novo v drug zvezek, ki sem ga dobil za leto 1917. Vendar, ali bom lahko še pisal zapiske na Silvestrovo 1917, ali pa bom počival nekje pod rušo? Na zadnji strani dnevnika je kdo drug (pozna se po drugačni pisavi) napisal: 'Padel v petek 21. septembra 1917 ob treh popoldne na Mrzlem vrhu.'« *Dom* 43, Udine / Videm, 31. 8. 2008, 12. Ob koncu druge svetovne vojne je začel pisati dnevnik Anton Žakelj, *Beg v neznanu*, ur. Janez Arnež, Studia slovenica 27, Ljubljana 2008.

²⁵ J. Koruza, O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine, 107.

²⁶ Šuster, Andrej p. d. (Zvrhnji) Drabosnjak. *Slovenska književnost* (Leksikon Cankarjeve založbe), Ljubljana 1996, 461.

²⁷ Milko Matičetov, [popis dela], *Letopis SAZU za leto 1970*, SAZU, Ljubljana 1971, 160.

(1768–1825). Kot veste, se je ta in druga njegova dejavnost v okviru rokopisja in literarjenja²⁸ odvijala že konec 18. in v začetku 19. stoletja.

- V Porabju na Madžarskem se je ohranil spomin na »bukovnika« Alojza Gašparja (Gáspár Alojs), po poklicu mrliški oglednik, umrl 22. XI. 1919 v starosti 71 let. Na Dol. Seniku, njegovi rojstni vasi je do zadnje vojske živel tudi več nemških družin, zato je mož dobro znal nemško. Prebival je na Gor. Seniku, po domače pri Sabóllilnah (stara hšt. 42), kjer naj bi 'obrnil' z nemškega na slovensko Sibiliszke Knige ali Proroküvaje od Kralicze Mihálde. V evidenco sta prišla dva rokopisna primerka, žal le kopiji.²⁹
- Z drugimi konkretnimi podatki tu zaenkrat še ni mogoče postreči.

d) prirejanje

- Prav tako je treba tu omeniti Andreja Šusterja Drabosnjaka, ki je med drugim prirejal besedila za igre (Pasijon ali Komödia od celiga grenkiga terplenja ino smerti Jezusa Kristusa ..., Igra od zgublaniga sina, Pastirska igra). Prirejal je tudi druga prevedena besedila iz nemških »ljudskih« knjig, ki so se potem rokopisno širile po slovenskem Koroškem.³⁰
- Podobno si pomagajo z besedili organizatorji priložnostnih predstav in režiserji gledaliških predstav, za katere avtorske pravice niso tako pomembne. Tako je pred leti amaterska gledališka skupina v Žireh v žirovskem narečju igrala Linhartovo komedijo *Matiček se ženi* v vlogah, ki izhajajo iz nižjih družbenih plasti.³¹

e) sestavljanje

- voščil: za letne praznike in osebna praznovanja;
- čestitk: za izjemne dosežke in uspehe itn.;
- pisem: ljubezenska, družinska³² in druga;
- slovesnih nagovorov: za razne priložnosti;
- govorov: prav tako za razne priložnosti;
- besedilc za spominske knjige;
- vljudnostnih vpisov v zasebne knjige³³

²⁸ Šuster, Andrej p. d. (Zvrhnji) Drabosnjak. *Slovenska književnost* (Leksikon Cankarjeve založbe), Ljubljana 1996, 461.

²⁹ Tako si je zamislila režiserka Metka Debeljak. Premiera je bila 17. 2. 1996. *Pol stoletja Svobode* (Osrednje žirovsko kulturno društvo po 2. svetovni vojni), Žiri 2005, 92.

³⁰ Prim.: Marija Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen*, (Zgodba neke družine) (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 26), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 1997. – Knjiga sestoji iz samih pisem treh generacij. Marija Škof, Konec starodavne pošte. *Nedelja* 78, 30. novembra 2008, 2: »Pošto je leta 1490 institucionaliziral cesar Maximilian I. [...] Tudi kartico, s katero smo dolge leta pošiljali pozdrave z dopustov in ki smo se je vedno razveselili, je avstrijska iznajdba.« Klasičnih pisem s kuverto je vedno manj. Po dobrih 500 letih obstoja in razvoja avstrijska pošta namerava v kratkem zapreti številne poštne urade in odпустiti 9000 delavcev.

³¹ Tako knjigo je ponudila gostom pred odhodom literarna zgodovinarica Marja Boršnikova v hišici v Drulovki pri Kranju.

³² Ciril Kosmač je na primer vpisal nekaj besed v knjigo gostov v gostišču pri Modrijanovcu na Selu pri Žireh.

³³ Prim.: Marija Stanonik, *Vojteh Kurnik (Tržič *1826–Ljubljana †1886), kolar, mizar, rodoljub in domoznanski pesnik*. V nadaljevanju te knjige.

- in javne knjige gostov;³⁴
- vpisov v planinske knjige;
- in knjige ob razstavah;
- prigodnic za različne namene;³⁵
- nebogljenih ali kakovostnih besedilc za otroške prizorčke³⁶ in igre na vaških improviziranih odrih (na skednjih, kozolcih);
- grafomanij;³⁷
- itn.

V naštete namene se prosilci ponekod obračajo na eno in isto osebo, ki je v soseski že splošno znana po sposobnostih te vrste. Na proslavah ima uvodno besedo vedno ena in ista. Če nastopi druga, je že vprašanje, kaj je (bilo) v ozadju narobe. Pesmi za nastope lahko prav tako sestavlja ista oseba ali pa je za to specializirana druga. Pogrebne nagovore lahko sestavlja tretja ali pa tudi ne.

Eni se trdno držijo utečenih pravil oblikovanja. Za posamezno priložnost opremijo sprejeto zasnovo le z novim gradivom. Drugi si prizadevajo vedno znova sestaviti popolnoma novo čim bolj izvirno in umetelno besedilo in se ponavljanja izogibajo. Pravila literarnega oblikovanja si morda poskušajo osvojiti s pomočjo predlog in priročnikov.

Potopisi vsebujejo vtise o pokrajini, prebivalcih in stike z njimi vsečnimi. Nekateri so zelo stvarni, drugi samodejno sledijo notranjim vzgibom ali želijo biti bolj ali manj poetični. Tako se izražajo za lastno veselje ali z mislijo, da bodo tudi drugi brali njihove zapise.

Ali res sodi v bibliografsko obzorje le gradivo na papirju?³⁸
Kaj pa napisi na

³⁴ Anamarija Volk Zlobec je napisala za radio okrog 50 pravljič in 10 prizorčkov za šolo. Prim. DD [= Daniel Devetak], Krst knjižne zbirke GMD za leto 2009, *Novi Glas* 12, št. 44 (624), 27. novembra 2008, 9.

³⁵ – Klas 2008 podeljen Ivanki Zavadlav Jermol, *Novi Glas* 12, št. 45 (625), 4. decembra 2008, 6: »Ivanka Zavadlav je z otroki uresničila lepo število uprizoritev. Prvo delo, Umijmo zamorčka, je kar sama napisala in pripravila uprizoritev oktobra 1965 v župnijski dvorani. Prva dela so tako navdušila mlade sodelujoče, da so takoj po uprizoritvi začeli vaje za nove gledališke nastope. Več let je Ivanka Zavadlav pripravljala z mladimi igre na božično tematiko. Rada je s prizori sodelovala pri misijskih prireditvah, ob obisku sv. Miklavža in na materinskih praznikih.« Izraz in verzificiranje te vrste je vpeljal v slovensko literarno vedo Tone Pretnar.

³⁶ Danes obstaja že v elektronski obliki.

³⁷ Marija Stanonik, Grafiti, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 100 (1904–2004), št. 2–3, Maribor 2004, 683–714.

³⁸ Čeprav se prav tu napovedujejo velikanske spremembe. Prim.: Marija Škof, Konec starodavne pošte, *Nedelja* 78, št. 48, 30. novembra 2008, 2: »Kaj bo, ko ne bo več pisem: O avstrijski pošti se je pred nekaj dnevi izvedelo, da namerava zapreti precej poštinih uradov in odpovedati delovno razmerje 9000 sodelavcem. Ponosna avstrijska pošta pluje v neznano prihodnost. Čar pošte je bil predmet raznih filmov in knjig. Pri pošti je denar služilo mnogo družinskih očetov.

Novica me po eni strani ni preveč presenetila, saj so v zadnjih leti sodobni mediji, zlasti internet, prevzeli funkcijo posredovanja novic. Tudi sama raje uporabljam ta medij, saj ima naslovnik sporočilo nemudoma v svojem elektronskem predalu in lahko nanj hitro odgovori. Tudi takrat, kadar je treba poslati originalne dokumente, raje uporabljam druge ponudnike. Sodobni zagotavljajo dostavo pošiljke ob določenem času, kar pri pošti ni rečeno. Na isti

- zvonovih;
- oltarnih prtih;
- znamenjih in kapelicah;
- božjepotnih spominkih;
- nagrobnikih;
- spomenikih padlim;
- ali za javno življenje pomembnim posameznikom;
- srčkih in drugem lectovem pecivu;
- kuhinjskih prtičkah;
- keramičnih krožnikih, vrčih;
- lesenih krožnikih in tacah;
- in drugih turističnih spominkih;
- gostilniški opremi;
- tortah, predvsem za otroke;
- deščicah, kot svarila proti hoji po travi itn.;

---

dan sem iz Ljubljane poslala pošiljko na Dunaj in na Južno Tirolsko. Na Dunaj je prispela v treh dneh, v Bolzano pa v treh tednih.

[...] Spomnila sem se prijetnih in veselih trenutkov, ko je poštar prinesel kakšno pismo, ki sem ga težko čakala, oz. kartic, ki je nisem pričakovala. Bomo v prihodnje o teh trenutkih brali le še v zgodovinskih romanih? Dobro se še spomnim, ko smo na začetku devetdesetih let začeli uporabljati faks. Prijatelju, ki je za nekaj mesecev odšel na potovanje, smo poslali sporočilo po faksu. Spominjam se, kako neverjetno in revolucionarno se mi je zdelo, ko so mi drugi razlagali, da bo prijatelj naše sporočilo lahko bral takoj.

Pošto je leta 1490 institucionaliziral cesar Maximilian I. Poštar na Tirolskem je takrat zaslužil 300 guldo. Pošiljka iz Innsbrucka v Belgijo je potovala – odvisno od letnega časa in vremena – pet do šest dni. Od leta 1505 pa je med Innsbruckom in Dunajem že delovala stalna poštna povezava. Leta 1875 so na Dunaju uvedli podzemsko poštno mrežo, prek katere so pošiljali hitre pošiljke. Golobe je na začetku 20. stoletja nadomestilo letalo. Tudi kartico, s katero smo dolga leta pošiljali pozdrave z dopustov in ki smo se je vedno razveselili, je avstrijska iznajdba.

Sodobni mediji so močno prispevali k hitrejši komunikaciji. Če na odgovor čakamo dalj časa ali več dni, postanemo nestrpni. Tudi prenosnega telefona smo se navadili neverjetno hitro. Stacionarni telefon le še redko uporabljamo. Če pokličemo po telefonu in drugi ne odgovori takoj oz. v doglednem času, se nam to zdi čudno. Še pred dvajsetimi leti sem večkrat šla na pošto, da sem koga poklicala. To je bil vedno cel projekt.

Zanimivo se mi zdi, da kljub hitrejšim komunikacijskim sredstvom komunikacija ni izboljšala. Kadar si napisal pismo prijatelju, si dobro premislil, kaj boš napisal. Potrudila sem se, da je imelo pismo lepo obliko, da je imela zgodba 'rep in glavo', da ni bilo napak in da sem napisala vse, kar je bilo pomembno. Če pogledam elektronsko pošto, ki jih prejemam tudi v poslovnem življenju, se večkrat sprašujem, kaj mi drugi želi povedati. Na hitro se napišejo stavki, slovnica in pravopis se ne upoštevata, da sploh ne govorimo o tem, da manjkata nagovor in pozdrav na koncu. Vsebinsko je dostikrat zgolj kakšno vprašanje ali kakšna dodatna informacija, ki nam je prišla na misel mimogrede. Sploh pa me vedno znova preseneča jezik, ki ga večkrat težko razumem, kot npr. »c u at 4«, kar pomeni »se vidimo ob 4«. Še dobro, da mi je kolega pojasnil pomen te šifre in da nisem zamudila sestanka.

Nočem biti starokopitna. Toda zdi se mi, da se kljub hitrim sredstvom komunikacije naše sporazumevanje ni izboljšalo. Še vedno govorimo drug mimo drugega – in to kljub temu, da dnevno pošljemo nešteto dopisov. Čeprav opravimo nešteto število telefonskih klicev, se na koncu vedno znova zgodi, da pozabimo povedati tisto, kar smo nameravali.«

- in morda še kje – na drugačni materialni podlagi; – zidovih (grafiti).³⁹
- Utegnejo jih hraniti muzeji in so morda predmet raziskovanja etnologije in kulturne zgodovine. Iz razpredelnice se vidi, da se napisi navezujejo na
- sakralno območje;
  - in pieteto;
  - obratno dejavnost;
  - presenetljivo veliko na kuhinjo;
  - danes najbolj bijejo v oči napisi na javnih mestih t. i. grafiti. Včasih so znamenje upora do nekaterih družbenih pojavov, pogosto pa dokaz prevelike objestnosti in pomanjkanja vzgoje.
- f) pisanje
- pisem vzdržuje stike med oddaljenimi osebami in jih varuje pred odtujitvijo.⁴⁰
  - predvsem (osebnega) dnevnika je izraz zapisovalčeve samodiscipline ali meditativne narave; marsikdaj se vzpne do umetniških višin;⁴¹
  - drugih izdelkov v vezani⁴² ali nevezani besedi, pogosto na skrivnem, da nihče niti od bližnjih ne ve za to. Njihova terapevtska funkcija je v poskusu sproščanja napetosti in iskanje notranjega ravnotežja. Končno pa je na dnu takega prizadevanja lahko preprosto ustvarjalni imperativ.
  - Literarni poskusi: pišejo besedila za domače odre,⁴³ iz domotožja,⁴⁴ rezultat sodelovanja na tretji univerzi.⁴⁵

4. SNOV

Kaj vse je predmet rokopisja, je očitno iz primerov pri navajanju rokopisnih oblik. Seveda pa so ustvarjalne možnosti – posebno pri pisanju! – odvisne od osebnega navdiha, predmetnega, kulturnega, družbenega konteksta in še kakšne vrste konteksta.⁴⁶

³⁹ Prim. znamenito *Tovarišijo* Edvarda Kocbeka in Alojza Rebule Dnevnik, ki že leta izhaja v *Zvonu*.

⁴⁰ Prim. Marija Stanonik *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945) Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1995.

⁴¹ Marija Stanonik, Portret vaškega gledališčnika, *Traditiones* 7/9, 1978/80 (Ljubljana, 1982), 169–181.

⁴² Jožko Jager, »*Za mano mladostne so sanje*« (Pesmi), Knjižnica Šentjur, Šentjur (pri Celju) 2008.

⁴³ Silva Ocepek, *Pisan šopek* (pesmi), samozaložba, Ljubljana 2008.

⁴⁴ Prim. Marija Stanonik *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945). Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1995.

⁴⁵ To počne lahko več generacij v eni in isti družini. Avtopisja.

⁴⁶ Prim. Odlomki iz hišne kronike. Izbral Tone Eniko, *Žirovski občasnik* 2, Žiri 1980–1981, 83.

II. KRONOPISJE

Kronopisje ni predmet literarne vede, niti sociologije literature ne, ali slovstvene folkloristike, saj je estetska funkcija zanj irelevantna. Kljub temu da ni usmerjena na estetsko področje, ampak v tisto smer, kjer se nekje v nadaljevanju začne in nadaljuje znanost, mu ni mogoče odreči ustvarjalnosti. Ker je ta obravnava posvečena spregledanim oblikam tako ali drugače ustvarjalnega ubesedovanja, je uvrščeno vanjo tudi doslej najbolj zapostavljeno področje.

1. TERMINOLOGIZACIJA

Termin za celotno dejavnost se je sicer porodil spontano ob pisanju – po analogiji z rokopisjem, vendar sem kasneje ugotovila, da je že bil uporabljen v zgodovinisju.

2. DEFINICIJA

Prav tako kot pri rokopisju je tudi pri kronopisju sprejemalec načelno prepoznan, vendar kronisti z njim niso nujno povezani. Kronisti živijo iz občutka o zgodovinskem poslanstvu za ožji ali širši krog in zvesti zapisovalci želijo služiti rodbini (ožji vidik) oziroma domoznanstvu (širši vidik). V kronopisju prevladuje težnja po časovni zanesljivosti in prostorski umeščenosti dejstev, oboje z mislijo na prihodnjo uporabnost zapisanega.

3. OBLIKA

Že ime pove, da je za to področje bistvena kronika, vendar v različnih oblikah:

- statistika: rojstva otrok, pogrebi v določenem okolju.⁴⁷
- zapisovanje v geselski obliki;⁴⁸
- diahrono nizanje dejstev v prozi;⁴⁹
- zaokroženi zapisi, še vedno v prozi.
- verzificirana oblika.⁵⁰

4. VSEBINA

Vsak/a kronist/ka se nekako omeji na:

- *lastno osebo*: tedaj zapisuje le dogodke, v katerih je sam/a udeležen/a. To je prav-

⁴⁷ Prim.: Ivan Potočnik, [in Marija Gantar], Kronika Potočnikovih na Dobračevi, *Žirovski občasnik* 34, Žiri 2004, 127–145.

⁴⁸ Prim. M. Stanonik *Iz kaosa kozmos*, 196–206.

⁴⁹ Prim. Ivan Potočnik [in Marija Gantar], Kronika Potočnikovih na Dobračevi, *Žirovski občasnik* 34, Žiri 2004, 127–145.

⁵⁰ Ivan Puntar – Štacnar, *Moje delo, doživetja in pogledi* (Dnevnik 1923–1943), Jutro-Kulturno društvo Rak, Ljubljana-Rakek, 2009.

- zaprav dnevnik, le da ni v njem ni nič osebno izpovednega, le zunanja resničnost, kar je za poznejše (lokalno) zgodovinopisje zelo dragoceno.⁵¹
- *lastna družina*: težišče je na dogajanju v njej, bodisi da gre za delo na kmetiji ali osebne stike.⁵²
  - *gospodarsko stanje*: skrbni kmečki gospodarji neredko zapisujejo in primerjajo med seboj letine, prejemke in izdatke in dodajo v opombah lastna stališča o območju.⁵³
  - *prostor*: zapisovalec tedaj praviloma sledi sorazmerno vsemu dogajanju v začrtanem okolju. Takšne so nekatere župnijske kronike.⁵⁴
  - *čas*: zapisovalec želi sporočiti vnukom življenjski stil svojega rodu in prav s tega vidika podrobno opisuje
  - *snov*: radi se specializirajo na vreme. Sledijo mu vsak dan iz leta v leto. Nekateri zapisujejo svoja opažanja kar na koledar z nekaj več prostora za vsak dan.

Kronisti pa iz svojega okolja izstopajo zaradi nekakšne resnobe, saj njihovi zapisi krojijo podobo njihovega okolja za prihodnost. Njihova dejavnost je pomemben vir za domoznanstvo, etnologijo in lokalno zgodovino. Svoje delo opravljajo ljubiteljsko, zato je način njihovega podajanja temu ustrezen, cenjeni in obravnavani so kot nekakšni modreci, čeprav le redko prodrejo v širšo javnost. Prim. Vid Ambrožič (Dolenjska), Albina Lapanja (Šentvriška planota), Marija Logar (Logarska dolina), Dora Obljubek (Goriška Brda), Franc Režun, Janez Svobljak (Gorenjska).⁵⁵

III. LITERARJENJE

Z anekdotami in spominskimi pripovedmi smo prišli na rob žanrskega sistema slovsstvene folklorne in se že spogledujemo z literarjenjem, kakor hitro gre za njihove objave. Sem sodi cela vrsta še drugih oblik ustvarjanja. V navpični klasifikaciji besedne umetnosti se pojavlja na tisti vmesni stopnji, kjer je v besedišču in postopkih ubesedovanja najti še veliko sestavin, ki so tipične za slovsstveno folkloro, po drugi strani pa je pri avtorjih, ki sodijo vanj, že očitna težnja, da bi se vključili v katero od smeri obstoječe literarne kulture. Ne zadošča jim več kolektivna poetika slovsstvene folklorne, ampak iščejo in včasih tudi najdejo svoj lastni izraz. V razvoj literature kot taki odločilno ne posegajo, vendar večkrat dajejo značilen utrip okolici, ki se pri svojem kulturnem delovanju /rada/ opira nanje. S svojimi prispevki in dopisi sodelujejo v tovarniških glasilih in lokalnih časopisih, v literarnih rubrikah družinskih revij in pri dnevnikih,

⁵¹ Kafurjeva kronika.

⁵² Prim. Janez Jelenec, *Ledinska kronika (zgodovinske črtice ledinske župnije)*, Župnijski urad, Ledine 2009.

⁵³ Številni so bili predstavljeni v rubriki Znanec iz sosednje ulice, ki jo je nekaj desetletij pripravljaval Miran Sattler v *Nedeljskem dnevniku*.

⁵⁴ Literarjenje je treba ločiti od literarizacije. Literarjenje je kategorija za ustvarjalno polje med slovsstveno folkloro in literaturo. Literarizacija je nasprotje folklorizacije, ko se predela folklorni motiv v literarni žanr.

⁵⁵ Bibliofilski vidik slovsstvene folklorne, *Branje na stičišču* (Zbornik simpozija, Sežana, 26. novembra 2001, ur. Nadja Mislej-Božič, 95–117 = M. Stanonik, Bibliofilsko literarjenje slovsstvene folklorne, *Procesualnost slovsstvene folklorne*, 333–351.

sem in tja dosežejo tudi samostojno objavo. Po zaslugi računalniške tehnologije danes to ni več nič posebnega. Pri njih že gre za določeno literarno zavest, ki jo oblikuje sočasna literarna kultura, v stopnji oblikovanosti njihovih izdelkov pa obstaja določena hierarhija in težnja po posredovanju javnosti (tisk, osebno nastopanje).

Z literarjenjem⁵⁶ se je srenja slovenskih bibliografov⁵⁷ že srečala. Ob kdaj vsebinsko nedognanih objavah, do katerih je stroka marsikdaj upravičeno kritična, so se po novih, nekonvencionalnih merilih razkrile delno pozitivne lastnosti folklorizma, ki jih je mogoče kdaj oceniti za literarjenje. Na vmesnem prostoru med slovstveno folkloro in literaturo se namreč pojavlja tudi plast, ki si hote ali nehoče prizadeva odtrgati se od slovstvene folklore, a za pravo, resnično literaturo je ni mogoče imeti.

1. TERMINOLOGIJA

- France Prešeren je jezen zaradi zunanjega poseganja vanje v smislu folklorizma v slovenske ljudske / narodne / folklorne pesmi zaničljivo poimenoval: *neslane puče*.⁵⁸ Ali je izraz soroden hrvaškemu terminu pučka književnost?⁵⁹
- *Bukovništvo* je lokalno pogojen izraz, s katerim France Kotnik skuša opredeliti in ovrednotiti koroške ustvarjalce, na prvem mestu že omenjenega Andreja Šusterja Drabosnjaka.
- *Ljudska književnost* je nereflektiran izraz Matjaža Kmecla. Kritike ne vzdrži, ker nekateri z isto besedno zvezo – tudi napačno!⁶⁰ – opredeljujejo slovstveno folkloro.
- *Polljudsko slovstvo* je vpeljal Jože Koruza po češkem zgledu: pololidová literatura.⁶¹
- *Literarčenje* je bil prvi predlog Marije Stanonik, ker ji je jezikovni čut narekoval rešitev, ki bi se ognila besedi s predpono pol-. Iz ust profesorja Slavka Kremenška je slišala, da je tudi skušal nekaj »literarčiti«.⁶²
- Kljub temu da se je termin že pojavil v strokovnem pisanju, ga je opustila na ljubo opozorilom, da taka oblika besede deluje slabšalo.
- *Literarjenje* je po zagotovilu leksikografije in preizkusu s študenti več generacij boljše in zdaj nedvoumno pristaja nanj.

⁵⁶ Karel Štrekelj, Prešeren in narodna pesem, *Zbornik Slovenske matice* III, Ljubljana 1901, 5.

⁵⁷ Divna Zečević, Pučki književni fenomen, *Povijest hrvatske književnosti* (Biblioteka povijesti), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 357–638.

⁵⁸ Prim. M. Stanonik, Terminologija, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001.

⁵⁹ »Polustno slovstvo« je bil začasno predlog Marije Stanonik, ker je pod vtisom sočasnega Kremenškovega odklanjanja termina in pojma ljudsko odklanjala vsakršno separatistično terminološko navezavo na ljudsko.

⁶⁰ Bilo je pri vračanju z ekskurzije na Dunaj v sedemdesetih letih 20. stoletja.

⁶¹ Marija Stanonik, *Slovstvena folkloro v domačem okolju*, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1990, 1993², 107–112.

⁶² Leksikografke Ljudmile Bokal.

2. DEFINICIJA

- a) Prvi, ki je – zelo kritično! – zaznal prazno polje med slovstveno folkloro na eni strani in literaturo na drugi, je bil France Prešeren. V dotlej edino znanem slovenskem pismu z dne 14. marca 1833. Františku Ladislavu Čelakovskemu sporoča svojo zadržanost do zbirke Matije Ahacla Pesmi po Koroškem ino Štajarskim znane (1833, 1838²): »Koroški Slovenci bodo z' enim zvezikam ljudskih pesem na noge stopili, katere vam že morebiti bomo z' perhodnjo bučelico poslati zamogli. Meni ni nobena, kar sem jih bral, dopadla. Napis *ljudske pesmi* (Volkslieder) se mi zde je laž, ker niso pesmi med ljudstvom pete, ampak neslane puče, ki bi farji in tercjali (Betbruder) radi z' njimi prave ljudske pesmi odrinili.« Karel Štrekelj iz tega sklepa: »Ker Prešeren pravi, da je pesmi Ahacljeve zbirke bral, in da imajo napis 'ljudske pesmi' si moramo misliti, da je to bilo za njegovega bivanja v Celovcu in gotovo za občevanja s Slomšekom. Izdaja Ahacljevih pesmi sama nima pristavka 'ljudske'; morda je ta pristavek izbrisan vsled ostre kritike, katere gotovo ni skrival Prešeren niti Slomšku niti drugim celovškim Slovincem, kakor je ni Čelakovskemu.«⁶³
- b) Karel Štrekelj ima za merilo razločevanja med slovstveno folkloro in literaturo med drugim motiv refleksije: »/P/esmi, kjer je preveč refleksije, nikoli ne morejo biti dobro narodne.«⁶⁴ Kako mu manjka kategorija za vmesni prostor med slovstveno folkloro in literaturo, se vidi iz terminološke okornosti pri pojasnjevanju dveh vrst sloves.⁶⁵ Njegova zadrega ob pripravi zbirke Slovenske narodne pesmi (1895–1923), kaj od zbranega gradiva uvrstiti vanjo,⁶⁶ naravnost kliče po posebni obravnavi o soočenju folklorizacije in literarjenja.
- c) Podobno problematiko, le da v navezavi na muzikologijo in glasbeno folkloristiko nakazujejo razmere na Koroškem, danes v Avstriji. Pavle Zabltnik predstavlja Rož pred dvesto leti »kot 'male slovenske Atene' zaradi številnih vižarjev«, nardarjenih pesnikov in pevcev, ki so sami zlagali pesmi in jim tudi skladali melo-

⁶³ Karel Štrekelj, Prešeren in narodna pesem, *Zbornik Slovenske matice* III, Ljubljana 1901, 5.

⁶⁴ Karel Štrekelj, Predgovor, *Slovenske narodne pesmi*, zvezek II, Ljubljana 1900–1903, VII: »... ako se mi je zdela kaka priobčena pesem sumljiva, sem to opomnil vestno pod črto; kajpada me je morda tupatam porušeno izročilo zapeljalo, da nisem prav spoznal. Pri štirivrstičnih se pri nas ni toliko bati, da bi bile umetne, kakor pri Nemcih, kjer skušajo umetni pesniki posnemati poskočnice in jih v svojih zbirkah spravljajo med narod kot pristno blago. Pri nas ni takih pesnikov, izvzemši edinega Filipa Haderlapa, kateri jih je nekaj zapel v prvi zbirki svojih pesniških poskusov, izdani l. 1872 z naslovom Brstje. Tam objavljene njegove 'okrogle' so razmeroma še najboljše blago vse zbirke. Vendar se mi zdi, da jih je Haderlap pel po narodnih tako, kakor Jenko svoj zadnji večer ali Levec svojo Ločiva se, zdrava ostani.«

⁶⁵ Karel Štrekelj, Predgovor, *Slovenske narodne pesmi*, zvezek III, Ljubljana 1904–1907, III–IV: »Da sem nekaj očitno nenarodnih sloves, s katerimi se umrli 'poslavlja' od svojcev ali jemljo ti od njega slovo, podal v posebnem dodatku že v tem oddelku – kakor je tudi že v prejšnjih oddelkih tu pa tam pod črto priobčeno kaj nenarodnega – ne da bi vsega tega prihranil za končni razdelek o ponarodelih pesmih, v to me je napeljalo to, ker nimajo dozdanje zbirke skoraj nič podobnega, bravcu pa je treba spoznati sestavo in značaj takih sloves, ki niso povod v navadi, vendar že zdaj, da more prav presoditi tudi res narodna slovesa.«

⁶⁶ Marko Terseglav, Štrekljev sindrom, *Traditiones* 30/1, Ob 50-letnici Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana, 201–220, posebej 213, 214–217.

dije. Njihove pesmi so se folklorizirale in ostale žive, imena pa so se večinoma pozabila. »Nepozabljena tkalec Miha Andreaš z Bistrice pri Št. Jakobu v Rožu (Vigred) in kmečki poet in bukovnik Andrej Schuster Drabosnjak z Drabosinj pri Kostanjah sta se po ljudskem izročilu pogovarjala menda samo v 'rajmih', tj. v verzih.«⁶⁷ Samorastniško sta kovala in pela svoje pesmi Janez Kajšnik (Mlinarčev Hanjža) z Breznice⁶⁸ in Janez Dobernik iz Srej.⁶⁹ Ob Baškem jezeru je župnik Franc Treiber⁷⁰ iz Bač spesnil in zapel današnjo himno koroških Slovencev Nmau čriæz jizaro, nmau čriæz hmajnaeco.⁷¹ Prav tako v Rožu je ustvarjal nove pesmi z besedilom, melodijo in skladbami samouk Pavle Kernjak.⁷² Bicarjev oče (Jože Katinik, [1862 do 1942]) z Ziljske Bistrice je dal svojim ožjim rojakom ziljsko himno Tam čiær teče bistra Zila, v istem kraju je zlasti še Mihal Pipp (Zotlarjev) prepeval svoje pesmi.⁷³ Podjuna slovi po pevcu in vižarju Francu Ledru Lesičjaku, ki je do začetka 20. stoletja⁷⁴ hodil, s citrami čez ramo, na sejme in žegnanja prepevat in razveseljevat svoje rojake.⁷⁵ Do konca 20. stoletja je opravljala podobno poslanstvo v Podjuni Milka Hartmanova.⁷⁶

France Kotnik se je prvi trudil reflektirano opredeliti to področje s pojmom bu-

⁶⁷ »Je pa dečva v Rožece zatožæva me; Pojdam v Rute, idr.«

⁶⁸ »Vse te ušne liæte moje so rajzale po Dravæ.«

⁶⁹ »ki je pokopan v Št. Jakobu.«

⁷⁰ »Kot otožen klic hrepenjenja po toplem domačem ognjišču in po domači grudi doni ena najlepših koroških narodnih, ki je postala himna koroških Slovencev – pesem "Nmau čri'z izaro, nmau čri'z gmajnico – či'r je dragi dom z mojo zibelko – Tam so me zibali mamica moja – in prepri'vlali: Haji, hajo! ...«

Pesem opeva okolico idiličnega Baškega jezera, osrčje domovine koroških Slovencev. Ziljani pa kaj radi zapojejo navrh še svojo ziljsko himno:

»Tam, či'r teče bistra Zila,

se po dolini lepi zvija,

tam mi zibka tekua,

tega kraja jaz pozabim ne ....«

Himna "namau čri'z izaro" je stara kakih sto let, ustvaril jo je koroški rojak, župnik Treiber iz Bač ob Baškem jezeru.

⁷¹ Pavle Zabltnik, *Narodopisje v službi domoznanstva* (predavanje v Št. Petru pri Št. Jakobu v šoli za ženske poklice (tipkopis, torzo, 7; spredaj in zadaj vse manjka).

⁷² »ki sta jih zapisovala Oskar Dev in prof. France Marolt.«

⁷³ »umrl v Globasnici 1909.«

⁷⁴ »Ze celovski profesor Janez Scheinigg je uvrstil v svojo zbirko *Narodne pesmi koroških Slovencev* (1889) nekaj Lesičjekovih, ki so sila ugajale in hitro ponarodele. Najlepše Lesičjakove pesmi je izbral, priredil in izdal prof. Luka Kramolc ob primerni uvodni besedi dr. Janka Kotnika v Celju 1954 (Dokler sem ledik biv; Nedeljski jagri; Pesem o rojstvu; Pesem o vigredi; Pesem sedanjega časa; Pesem mladih ljudi; Bistriški jager.«

⁷⁵ »L. 1934 je izdala v samozaložbi v dveh zvezkih 49 napevov k svojim pesmim. Njene ponarodele pesmi je harmoniziral predvsem Marko Bajuk, v najnovjšem času pa se loteva harmonizacije njenih pesmi Hanzí Gabriel iz Št. Janža. Poleg imenovanih pa kot harmonizatorji koroških slovenskih narodnih pesmi še posebno slovijo Oskar Dev, Zdravko Švikaršič, Matija Tomc, Anton Jobst, Pavle Kernjak in sin Miro Kernjak (Je na Dravcæ mæhva), prof. France Čigan, Janez Petjak, Hanzí Artač idr.«

⁷⁶ M. Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, 350–363.

kovništvo. To je še danes splošno sprejet, toda na koroško tovrstno ustvarjalnost omejen izraz.

Model za raziskavo pesništva, ki sodi v literarjenje, je temeljito predstavljen v doktorski disertaciji, ki je dostopna tudi v knjižni obliki:⁷⁷ na primeru pesništva iz druge svetovne vojne je temeljito definirano, kaj je slovstvena folklor, kaj literarjenje in kaj literatura. Za prozo še ni enakovredne analize. Podobno kot za rokopisje, je tudi za literarjenje bistveno, da ima ustvarjalec pred očmi prepoznanega sprejemalca, toda rokopis je edinstven, en sam, medtem ko – že ime pove! – pri literarjenju gre za tiskan izdelek in zato obstaja v več izvodih in nagovori hkrati več bralcev. Enako možnost ima seveda tudi literatura, toda ta zmeraj nastaja za fiktivnega bralca. Literarjenje ni vrednostni, ampak kategorialni pojem. To ni ime za slabo ali manjvredno literaturo, temveč drugačno. Vsak odličen pripadnik (slovenske) literarne srenje lahko pristane v literarjenju, če se odloči napisati kaj za razvidnega sprejemalca.⁷⁸

Avtor ne živi od pisanja: Martin Kuchling s Koroške. »Rad dela z lesom, z mizarstvom pa je povezan tudi prek brata, ki je mizar. Vedno pa ga je ob fizičnem delu spremljalo tudi umsko: pisal je. Kuchling opiše to simbiozo takole: 'Moral sem delati, da sem lahko pisal, ker pa sem delal, je ostalo premalo časa za pisanje.'⁷⁹

3. OBLIKA

Oblike ustvarjanja so v literarjenju raznovrstne. Po eni strani se spogledujejo s folklornimi žanri, po drugi so oblikovno popolnoma enakovredni literaturi. Svoje vtise, doživetja in misli so začeli prenašati na papir. Na njihovo objavo vplivajo prigovarjanje bližnjih, nagradni razpisi v časnikih, vzroki finančne narave. Zgled iz literature je France Bevk, Moja prva knjiga. Iz njega se je razvil pisatelj. Je pa tudi primer zatrttega ustvarjalca. Peter Jakelj-Smerinjekov ni dobil podpore pri objavah. Vendar se je njegova nadarjenost izpolnila. Postal je odličen pripovedovalec.

SKLEP

Na omenjene oblike ustvarjanja bi morale biti lokalne knjižnice precej bolj pozorne, saj so dragoceno gradivo za okolje, ki ga pokrivajo.

Spomin na prvotno pisavo se je do danes najbolj ohranil pri vzhodnih pisavah. Ali nam kitajske in japonske ne dajejo vtis, kot da gre za drobne pretanjene risbice? Razdelek se končuje s tem utrinkom zaradi ugotovitve, da se današnji čas vrača na izhodišče s tem, da na bralca bolj vpliva likovna sestavina.

En in isti avtor se lahko pojavlja v več vlogah. Je hkrati dejaven na področju roko-

⁷⁷ Npr. France Prešeren, ko je napisal nagrobnico Ovsenekovima dečkoma, France Prešeren, *Pesnitve in pisma*, (Kondor), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962, 130.

⁷⁸ Vincenc Gotthardt, Iz mizarske delavnice v pisarno kulturne ustanove, *Nedelja* 78, št. 48, 30. novembra 2008, 3.

⁷⁹ Marija Stanonik, Zamišljena kronistka s Šentviške planote, *Kronika* 46, št. 1–2, 1998, 139–170.

pisja in kronopisja. Taka je bila Albina Lapanja: po sili razmer pri partizanih pesnica, nato domoljubna kronistka Šentviške planote in kdaj pa kdaj potopiska.⁸⁰

Na koncu vprašanje o medsebojnem razmerju med rokopisjem, kronopisjem in literarjenjem. Primer: dokler Jožko Jager ni imel objavljene svoje zbirke pesmi, je njegovo delo sodilo v rokopisje. Kaj pa zdaj, ko je urejeno v pesniško zbirko? Prestopilo je v literarjenje. Pojma seveda ne gre jemati manjvredno. Je tipološki pojem. To pomeni le, da njegove pesmi nagovarjajo domači krog sprejemalcev. Enako je mogoče reči za Janeza Pernata. Kot vojak v nemški vojski je pisal odlične pesmi,⁸¹ dnevnik in druge zapiske, ki jih je (tudi pred domačimi!) skrival pod posteljo,⁸² so zdaj izšli tudi v knjižni obliki.⁸³

---

⁸⁰ Marija Stanonik, *Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami* (Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945), Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, Celje 1999, 101–106, 251–270.

⁸¹ Marija Stanonik, *Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami* (Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945), Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, Celje 1999, 101–106, 251–270.

⁸² Sam mi jih je pokazal, v stiski, s solzami v očeh mi jih je pokazal.

⁸³ Janez Pernat (1908–2002), *Ko Bistrice jez je šumel* (Pesmi in pripovedi). Izbrala, uredila in spremno besedo napisala Marija Makarovič, Mohorjeva, Celovec–Dunaj 2007.

SLOVENSKA ILIADA

Slovensko odporniško pesništvo 1941–1945, s poudarkom
na koncentracijskih taboriščih¹

TEORETIČNI UVOD

Tukajšnje poglavje je povzetek dvajsetletnega dela. Začelo se je s sodelovanjem pri projektu *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945* pod vodstvom prof. dr. Borisa Paternuja, ki me je l. 1972 povabil, da sem bila mentorica študentom pri zbiranju gradiva, in se končalo z doktorsko disertacijo z zagovorom leta 1973 na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Študentje (večinoma so bile študentke!) ljubljanske slavistike smo zbrali čez 12000 pesemskih besedil, ki so nastala v vojnem času kot krik strahotne stiske ali kot vojaška obveznost. Izbrana besedila so objavljena v štirih knjigah *Slovensko pesništvo upora I–IV* (Ljubljana 1987, Novo mesto 1995, 1996, 1997). Naloga je v okviru danih možnosti upoštevala tudi primerjalni vidik s podobnim pojavom pri drugih slovanskih narodih (pesništvo odpora pri Čehih, Hrvatih, Makedoncih, Poljaki, Rusih, Slovaki, Srbih) in vsebuje čez 4000 opomb.

Teoretični uvod skuša pripraviti tla za ustrezno analizo gradiva (okrog 3000 zbranih besedil). Razpravljanje o (družbeni, literarni, predmetni, psihološki) kontekstih se giblje v okvirih semantičnega strukturalizma in se nanaša na ustvarjalca in besedilo, medtem ko pragmatični strukturalizem posveča svojo pozornost bralcu kot nadvse pomembni zunajbesedilni sestavini literarnega dela in pravzaprav bistvenemu členu, zaradi katerega literarna komunikacija sploh obstaja. Težnje tistih smeri literarne vede, ki literarne pojave razlagajo zgolj v okviru estetike proizvodnje oziroma ustvarjanja in prikazovanja in pri katerih ima dejavnik publike – vloga sprejemalca, kateremu je besedilo namenjeno – skrajno omejen položaj, se po Hansu Robertu Jaussu ne sme posplošiti tudi na obdobje predavtonomne in postavtonomne umetnosti niti na različne ravnine bralčevega sprejemanja. Njegova stališča imajo tako pred očmi tudi vmesni prostor med (elitno) literaturo in slovstveno folkloro in so koristna za tukajšnjo obravnavo.

Pri teoriji z/vrst/i zavzema podobno stališče Käte Hamburger. Njena logika pesništva ne obravnava zadevne problematike z vidika literarne estetike: predmet njenega razpravljanja ni pesniški, ampak pesmotvorni jezik. Njen cilj je prodreti v tisto jedro jezikovnih zakonitosti, ki so še zunaj estetskega vrednotenja, vendar dajejo podlago za razmejevanje literarnih pojavov. Upošteva oblikovalni napor, vendar prestopa meje literarne vede in posega v teorijo jezika in logiko.

»Sedež v življenju« kake skupnosti določa tipičen položaj, ki edini lahko razloži, kaj daje vzgib za nastanek in obstoj neke literarne vrste in kaj pomeni prvotnemu sprejemalcu. Gre torej za *kontekst*, ki ima pri literarnih vrstah sinhrono in diahrono

¹ Povzetek iz doktorske disertacije Marije Stanonik, ki je bila objavljena pod naslovom: *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945) (tematska številka Borca 47, Ecce homo), Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1995, 400 strani. Citirane strani: 66–68, 87–88, 104–107, 122–124, 376–381, vendar brez dodanih opomb, kakor so v izvirniku.

razsežnost. Prva upošteva funkcijo vrste znotraj sistema, druga pa njen položaj v zgodovinskih spremembah tega sistema.

I. ORIS DRUŽBENEGA KONTEKSTA

Oris družbenega konteksta razkriva velike razločke v razmerah na slovenskem etničnem ozemlju, kjer so izredna organizacija agitacije in propagande in napor za prevzem oblasti poleg vojaških akcij ustvarjali najširši okvir intenzivnega verzificiranja. Pri tistih, ki so morali zapustiti slovenska tla (izgnanstvo, koncentracijska taborišča, prisilni mobiliziranci v tuje vojske), so bile zunanje okoliščine njihovega bivanja čisto drugačne in zato tudi pobude za pesnjenje marsikdaj edina oblika upora in dokaz njihove notranje svobode. Prve tedne okupatorskega nasilja so si celotno slovensko ozemlje prisvojili trije pohlepni sosedje: Madžari so zasedli severovzhodni del Slovenije, Prekmurje. Italijani so si že od l. 1920 na podlagi rapalske pogodbe prisvojili skoraj eno tretjino slovenskega etničnega ozemlja, kjer so fašisti surovo preganjali materinščino in narodnostne pravice slovenskega prebivalstva. Sedaj so segli še dalje proti vzhodu in zasedli celo Ljubljano. Kljub temu da so se sprva odločili za »mehko« varianto poitalijančevanja, so slovensko prestolnico kmalu obdali z bodečo žico. S strani Nemcev so nacistični pritisk prvi bridko občutili Slovenci na Koroškem v Avstriji, kjer so bile zavedne slovenske družine praviloma vse izseljene, veliko od njih pa je bilo tudi pokončanih, tako ni mogoče zamolčati trinajst selskih žrtev, ki so bile obglavljene na Dunaju l. 1941. Ob obisku Maribora l. 1941 je Hitler zahteval: »Naredite mi to deželo nemško!« V skladu s tem in nacistično raznarodovalno politiko so Nemci tudi s Štajerske in Gorenjske v nekaj valovih izselili na tisoče Slovencev. Prvi val izseljevanja je zajel slovenske izobražence (učitelji, profesorji, duhovniki), v drugem valu je bila predvidena za izgnanstvo večina ljudi, ki so se preselili na Gorenjsko in slovensko Štajersko po letu 1914. Tretji val je praznil južni del slovenskega ozemlja, da bi razširil življenjski prostor Kočevarjem. Izganjanje Slovencev na prisilno delo in v koncentracijska taborišča na tuje je bil vnaprej predviden ukrep za uničenje slovenskega naroda, ne glede na to, kako naj se le-to zadrži proti okupatorjem. Prvi val izseljevanja na Štajerskem in Gorenjskem je imel za cilj odstraniti zavedni in vodeči del naroda, ki bi se lahko uprl nacifikaciji in germanizaciji. Poznejša izseljevanja vsega slovenskega prebivalstva na delu slovenskega ozemlja pa so se namenila razbiti strnjenost slovenske etnične substance, da bi tako ustvarjene narodnostne otoke Slovencev postopoma lahko prepredel tuj element. Očiten genocid! Podobno je naklepal italijanski okupator.

Od več političnih strank in skupin si je vodstvo v odporu proti okupatorjem izborila Komunistična partija Slovenije, ki je v ta namen ustanovila tako imenovano OF = Osvobodilno fronto Slovenije. Ta naj bi strnila slovenski narod ne glede na svetovno-nazorske in družbene razlike. Vendar pa je omenjena organizacija že od vsega začetka imela za cilj tudi družbeno revolucijo po sovjetskem zgledu, kar se ni ujemalo s politično usmerjenostjo konkurenčnih strank. V strahu za prestiž je zato njuno vodstvo sprejelo izjavo o krepitvi politične in organizacijske enotnosti OF pod vodstvom KPS, ker da je le-ta imela na njeno oblikovanje in rast največ zaslug. »Tendence, da bi se OF spremenila v normalno strankarsko koalicio, so tako doživele resen poraz. S tem se je začela očitna enostranska nadvlada, ki je dušila zdravo konkurenco, ustvarjalno pobudo in

preprečevala upravičeno kritiko na svoj račun. Dolgo prikrito in tiho negodovanje zaradi takšnega ravnanja se je razvilo v tragično medvojno slovensko razcepljenost, ki je prve mesece po koncu II. svetovne vojne privedla do strašnega bratomora, ko so Angleži vrnili slovenske pobegle domobrance partizanskim zmagovalcem in so jih ti brez individualnega ugotavljanja krivde čez deset tisoč pomorili v kočevskih gozdovih in drugod.

1. KONTEKST LITERARNE KULTURE

Trije okupatorji, ki so razkosali slovensko ozemlje, so imeli med seboj tudi različna stališča do javne rabe materinščine. Ubrali so pač različno taktiko, da bi jo prej ali slej onemogočili. Znotraj kulturne srenje je nastala najprej diferenciacija zunajliterarne narave: (politična opredelitev za Osvobodilno fronto ali boj proti okupatorju mimo nje). Pri tistih, ki so se odločili zanjo, pa so obstajala bolj ali manj očitna trenja ob vprašanju razmejitve med avtonomno pojmovano in družbotvorno umetnostjo (»Beseda je danes pomembna toliko, kolikor pomaga osvobodilni puški«). Ta navzkrižja niso obstajala le načelno, ampak so se še posebej operacionalizirala v zavesti o vertikalni diferenciaciji literarne kulture, o čemer pričajo dokumenti ob pripravi velikega narodnega tekmovanja ob tretji obletnici OF in prizadevanja za razsvetljevanje v okviru kulturno-prosvetnega dela sploh ter ob vprašanju razmerja med literaturo in publicistiko. Jože Javoršek se je posmehoval težnji, da »bodi lirika plakat za hiše in ograje«, Matej Bor pa je hodil po Ljubljani z mislijo, da bi svoje pesmi pisal na plakate in jih lepil ob cestah. Simptom tega je tudi priznanje: »Govoriti sem hotel o liriki, govoril pa sem o politiki«. – Na tujem so bile te dileme v glavnem irelevantne, kakršna koli organizacija literarne kulture je slonela veliko bolj na vzorih iz preteklosti kakor doma, kjer je obstajala tudi tendenca, da je treba z njimi popolnoma pretrgati.

2. PREDMETNI KONTEKST

Predmetni kontekst dokazuje, da je bilo slovensko odporniško pesništvo 1941-1945 neločljivo povezano z vsakdanjim življenjem, zato ga pri obravnavi ni mogoče odtrgati od dogajanja, ki je to ustvarjalnost spočenjalo in spremljalo. Prvenstveno je obstajal interes skupine, zato je tudi pesem našla svoj smisel in moralno vrednost v skupnih bojih in ciljih. Tako so avtorji vse druge motivacije prilagajali njim, saj so imeli za svojo prvo nalogo služiti odporniškemu gibanju. Čim bolj neposreden je bil stik omenjenega pesništva z zunajliterarno resničnostjo, tem aktivnejša je bila videti njegova vloga. Dokumentarnost je postala ena njegovih pomembnih sestavin. V tujini ni bilo nikakršnih (na)vodil, kako kazati svoja domoljubna in revolucionarna stališča. Okoliščine same so prepovedovale celo vrsto bojevityh motivov, ki so bili doma smiselni, v človeka nevrednem okolju pa bi delovali naravnost smešno.

3. PSIHOLOŠKI KONTEKST

Na splošno je bila ta veja slovenskega odporniškega pesništva bolj osebno motivirana kot tista doma. Taboriščna poezija je bila ena od oblik samoobrambe avtorjev

pred obkrožujočo jih brutalnostjo in sredstvo v prizadevanju za psihično stabilnost. A tudi »v gozdovih« so kljub njim nenaklonjenemu ozračju nastajale subjektivno ponantirane pesmi, vendar jih avtorji praviloma niso dajali v javnost, saj so vedeli, da so preintimne, da bi mogle služiti zunanjim potrebam, in so o njih raje molčali. Zato ni naključje, da so pri zbiranju gradiva prinašali pesmi te vrste iz predalov, medtem ko so »aktivistične« večidel shranjene v javnih arhivih.

4. INSTITUCIJA SPREJEMALCA

V odporniškem gibanju ne bi prišlo do takšne in tolikšne produkcije v vezani besedi, če bi avtorji ne poznali kroga, za katerega so ustvarjali, in ne bi bili bolj ali manj priča relativno takojšnji recepciji njihovega izdelka. Skratka, pred očmi so imeli realnega bralca. Zmanjšanje možnosti za tehnično literarno komunikacijo ni privedlo do nadvlade komunikacijskega mehanizma neposredne kontaktne komunikacije, ampak do prepletanja in sožitja njunih elementov. Neposredni stiki med avtorji in sprejemalci so obstajali po zaslugi pripravljenih, a tudi neformalnih sreč(ev)anj. Ob tem so bili navzoči tudi nagibi za individualno podprto pesništvo, prav s sklicevanjem na sprejemalca. Toliko torej o družbenem, literarnem, predmetnem in psihološkem kontekstu slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945 in instituciji sprejemalca v zvezi z njim.

II. IZ EMPIRIČNE ANALIZE O LITERARJENJU V KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČIH

1. KOMUNIKACIJSKA OZIROMA DRUŽBOTVORNA FUNKCIJA SLOVENSKEGA ODPORNIŠKEGA PESNIŠTVA 1941–1945

Vsaka narodnostna skupina v taborišču je bila bolj ali manj politična podoba nje-nega naroda in države in njenega osvobodilnega gibanja. Ena od poglavitnih nalog slovenskih oziroma jugoslovanskih članov OF in KP v taboriščih je bila oblikovati in utrjevati protifašistično razpoloženje tam, kjer je morda obstajal le »apolitični patriotizem«, pojasnjevati politični položaj in v okviru možnosti pred svojimi rojaki in mednarodno taboriščno javnostjo izpričevati pripadnost narodnoosvobodilnemu boju in socialni revoluciji v domovini.

Zaradi posebne strukture internirancev se je OF na Rabu le počasi uveljavila. Do jeseni l. 1942 je bil osnovan Partijski komite in nato v začetku l. 1943 ustanovljena tudi Organizacija OF. Ko si je pridobila zaupanje, je postajalo njeno politično delo vedno bolj živo in pridobila si je »že absoluten vpliv in večino internirancev«. Če je tako, se vendar ni mogoče znebiti vtisa, da je k tolikšni uspešnosti prispeval svoje tudi (vsaj določen) pritisk nad rojaki, če zanemarimo dejstvo, da so bili izgnani v koncentracijska taborišča v prvi vrsti, najširše gledano, simpatizerji OF in KP.

V Ravensbrücku so Slovenke že l. 1941 našle organizirano mednarodno politično delovanje. Pozneje so zaradi novih transportov nastajale narodnostno samostojne politične skupnosti. Tudi slovenske jetnice – saj so bile skoraj vse tako rekoč iztrgane iz partizanskega gibanja – so brez posebnih navodil vedele in čutile, kako jim je ravnati. Nekatere so se ideološko izobraževale zasebno, kmalu pa so se začele zbirati zaradi

poročil o stanju na bojiščih in nato v okviru samostojne politične organiziranosti nadaljevale s političnim delom. Podobno je bilo v Grünebergu in Barthu, kjer so menda imele debatne večere o Marxu, Engelsu in Leninu, in v Auschwitzu, koder so na koncu s tovariši ustanovile tudi Jugoslovanski protifašistični odbor in celico KP.

V Dachau so l. 1942 jugoslovanski komunisti navezali stike z avstrijsko KP, lastno partijsko organizacijo pa so ustanovili po padcu Italije, ko so pripeljali v Dachau med drugimi veliko komunistov. Dotedanje individualistično delo, ki je trajalo od novembra 1942, se je preživelo. Konec l. 1943 je bil sestavljen prvi Partijski komite, ki je bil julija l. 1944 zamenjan z drugim. Ta je v kratkem povezal člane KP v enotno organizacijo. Zaradi bližajočega se konca tretjega rajha je pospešil priprave za organiziranje Jugoslovanskega narodnoosvobodilnega odbora, ki je prešel v legalnost 30. aprila 1945 kot Jugoslovanski narodni odbor. Njegova prva naloga je bila vzpostaviti zvezo z domovino in organizirati repatriacijo Jugoslovancev.

– V skladu s programom OF slovenskega naroda, ki je v prvi točki predvideval oborožen boj proti okupatorju, so posamezni taboriščni aktivni OF na določeni stopnji političnega dozorevanja poskušali internirance tudi vojaško organizirati – kljub hudim razmeram, v kakršnih so le-ti bili: »strte duše, onemogla telesa, ubita volja«. Spomladi l. 1943 je bilo na Rabu vedno več takih, ki so trdno verjeli v osvoboditev in so jo hoteli doseči aktivno in organizirano. 10. 9. 1943 so ustanovili Rabsko brigado. Čeprav je bilo ta čas med interniranci tega taborišča le 800 članov OF, je število prijavljenih v omejeno brigado preseglo število 1500.

Tudi partizane, ki so padli v roke Nemcem in so jih ti privedli v Dachau, je obvladovala želja bojevati se proti sovražniku z orožjem, kot so bili tega vajeni v domovini. Za takšen način boja pa tu ni bilo realnih možnosti. Očiten izraz nasprotovanja taboriščnim pravilom pa se je v nečem vendarle pokazal. Gre za vrisovanje črke J kot znamenja za Jugoslavijo v rdeč trikotnik, ki je, prišit na taboriščni obleki, označeval političnega jetnika oziroma jetnico. Podobno so se hotele identificirati tudi slovenske oziroma jugoslovanske taboriščnice v Ravensbrücku. Posebno drznost je tvegalo dvajset partizank, ki so jih pripeljali v Auschwitz, ko so zahtevale, da z njimi ravnajo po mednarodnih dogovorih za vojne ujetnike. Na veliko začudenje navzočih so – ostale žive.

Sicer pa je bila v taboriščih najpomembnejše orožje morala. Ena od zelo pomembnih nalog taboriščnih aktivov OF in vseh poštenih ljudi dobre volje je bilo ohranjanje in dviganje osebnega dostojanstva in ponosa pri tovariših. Tak namen, krepiti moralo, naj bi imelo tudi pismo, ki ga je že 22. 9. 1941 pisal internirancem v Gonars Edvard Kardelj, poleg Josipa Broza-Tita eden glavnih političnih kreatorjev vojne in povojne slovenske zgodovine. V njem analizira tedanje zunanje – in notranjepolitični položaj.

Tako kot v italijanskih se je tudi v nemških taboriščih pristnost stikov med Slovenci oziroma Jugoslovani preverjala ob moralni pomoči šibkejšim in razdvojenim. Stalno si je bilo treba prizadevati, »da bi tovariši vzdržali in ne zdrknili na raven živali, zakaj nanje so prežale človeške zveri«: bodisi da je bila tovariška pomoč v obliki grizljaja kruha, žlice juhe ali polovice krompirja, kar si je kdo utrgal za svojega bližnjega, ali v obliki prijazne besede ali spodbudnega pogleda, ki sta opogumila tovarišice v surovem okolju in podprla njeno vero v svobodo in prihodnost.

Za vzdrževanje morale je bila posebna pomena *obveščanost*. Zveze z domovino, razen s cenzuriranimi pismi, so bile pretrgane. Vendar so vesti o položaju v njej prinašali tovariši in tovarišice, ki so jih vedno znova privažali. Za posredovanje pomembnih novic, iz dnevnega časopisja je skrbela mreža internirancev po barakah, kar ni bilo le informativnega, ampak predvsem politično-vzgojnega pomena.

Nekateri so tudi od doma dobivali ilegalni tisk in sporočila v paketih (pri čemer spomini navajajo nenavadno iznajdljivost in spretnost: »... kakšno presenečenje! Ko sem strla debel oreh, je iz njega skočilo pisemce, tako skrbno pripravljeno, slovensko napisano, vse novice iz ljubljene domačega koroškega kraja ...«) in občasno od tovarišev in sojetnikov drugih narodnosti, ki so bili zaposleni na prisilnem delu zunaj taborišča v tovarnah in drugje.

Taboriščne organizacije so se trudile vzpostavljati stike tudi z zunanjim svetom. Nekoliko trdnjše in trajnejše zveze z domačimi iz okolice taborišča se je posrečilo zagotoviti organizaciji OF na Rabu in v Auschwitzu. Včasih se je posrečilo pretihotapiti iz »rajha« kakšno pismo in ga z redno pošto poslati v domovino. V nekaj primerih so komunisti poskušali obvestiti vodstvo OF ali KPS o razmerah in dogajanju v Dachauu.

Vsekakor so tudi taboriščniki poznali in cenili moč pisane besede, zato so si prizadevali za svoja glasila. Na Rabu so prvo številko izdali v začetku l. 1943. Pisana na roko je v štirih izvodih krožila po taborišču. Drugo številko so zanesljivi aktivisti že razmnožili na šapirografu. Iz italijanskega koncentracijskega taborišča Urbisaglia se je ohranilo nekaj števil rokopisnega Rdečega cveta. Marca l. 1945 je izšla v Dachauu prva številka Razsvita, pisana s svinčnikom, in aprila druga, pisana s črnilom. Med kroženjem sta se obe izgubili, a dosegli svoj namen: zbrali sta okrog sebe del mladine, ki se je združevala v enotno širšo organizacijo.

Namen pričujoče skice je nakazati tista gibala, ki so z vidika političnega delovanja, vojaških akcij in pasivnega odpora oblikovala koordinatni sistem slovenskega narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije. V usodnem obdobju za obstoj slovenskega naroda sta si prišli naproti človekova prvinska sla po svobodi in pogumna odločitev, ki je za življenja vredno življenje ni bilo strah plačati najvišje cene. V takih razmerah sta imeli zelo pomembno vlogo artikulirana in včrkovana komunikacija. Prva je nosila težo svojega poslanstva v koncentracijskih taboriščih, druga na domačih tleh. Če s tega zornega kota testiramo tedanji tisk v širokem pomenu besede, se izkaže, da so receptivna, refleksivna, ideološka, komunikacijska, normativna, aktivizirajoča in revolucionarna funkcija literature, kakor jih opredeljuje Ulla Otto, delovale kar najbolj intenzivno. Kakšna je bila pri tem razmejitev med literaturo v širokem in ožjem pomenu besede, ima za cilj predstaviti naslednji razdelek.

2. DIFERENCIACIJA LITERARNE KULTURE MED II. SVETOVNO VOJNO IN DILEME SLOVENSKEGA ODPORNIŠKEGA PESNIŠTVA

Po zasedbi Prekmurja je vojaška madžarska uprava v Murski Soboti s posebno okrožnico v prvi polovici maja 1941 zahtevala predajo slovenskih knjig, slik in zemljevidov, sicer pa v posebnih primerih delno dopuščala le prekmursko narečno varianto knjižnega jezika. Na ozemlju, ki so ga okupirali Nemci, je bilo prepovedano vsakršno manifestiranje slovenske kulture. Hoteli so izbrisati za njo vsako sled. Sežigali so slovenske knjige, zaradi slovenske besede zapirali, streljali in izganjali slovenske ljudi, celo duhovnike, da bi jim ne pridigali slovensko. Na ozemlju, ki je bilo pod italijansko zasedbo že od rapalske pogodbe l. 1921 naprej, je bila slovenska beseda prav tako strogo prepovedana kot na ozemlju, ki ga je zasedla nemška vojska. V Ljubljanski pokrajini pa je italijanska zasedbena oblast v skladu s svojo prebrisano taktiko skušala razdvojiti in spodkopati slovensko kulturno zavest z navideznim dovoljenjem svobodne kulture in literarnega življenja, kar pa je veljalo samo za tiste, ki so se udinjali tujim gospodarjem.

Toda v času, ko je »zemlja razkosana, domovi razdejani, družine raztepane, kašče oplenjene« »pisatelj ne bi smel beračiti pri tujcu za drobtinice navidezne dozdevne svobode, ampak se mora zavedati svojega poslanstva pred narodom in odgovornosti, ki mu je tudi boj za vsakdanje življenje ne more zmanjšati«.

V Ljubljani je obstajala sicer razgibana, a previdna podtalna politična dejavnost kulturnih delavcev, ki so zavrnilo tako okupatorjevo ravnanje in razglasili 11. 9. 1941 tako imenovani »kulturni molk«, to je odklanjanje kakršne koli izmenjave kulturnih dobrin z okupatorjeve strani in je zadeval tako ustvarjalce kot sprejemalce. »Kulturni delavci so disciplinirano kakor borci sprejeli sklep, da bodo za vsako najskromnejšo kulturno manifestacijo sprejeli odločitev OF. Predvsem pisatelji so se mu povečini odzvali in ga izvajali kljub pritisku in preganjanjem. Seveda pa se sklep o kulturnem molku ni nanašal na tisto kulturno, umetniško in znanstveno delovanje, ki je bilo demonstracija proti okupatorju in je izražalo težnje osvobodilnega boja. Diferenciacija, ki jo je izzval sklep o kulturnem molku, ni bila le načelne narave, ampak usodno konkretna in daljnosežna. Ustvarjalcev ni opredelila le osebnostno, ampak je vplivala tudi na poetiko njihovega dela.

»Ljubljansko obdobje« tiste slovenske kulture, ki je sodelovala z OF, zaznamujejo trije rezultati. Zbirka Mateja Bora *Previharimo viharje* (1942) je lahko rabila za zgled novi poetiki pesnjenja, ki se je porajalo v tem času. *Slovenski zbornik 1942* je postal priča tedanjega sožitja sil, ki naj ustvarjajo nadstavbo neke družbe oz. naroda. Edina številka *Setve*, literarne revije, ki so jo nameravali izdajati v Ljubljani, je dokazovala že s svojim naslovom, da je pripravljena za njej lastnimi močmi prispevati, da bo žetev narodnoosvobodilnega boja čim bogatejša.

Sicer pa sta vodstvi OF in KPS v okviru priprav za širšo ljudsko vstajo ob pričakovanem zlomu italijanskega fašizma načrtovali razširitev in dvig kakovostne ravni kulturne in prosvetne dejavnosti v vojaških enotah, kar je zahtevalo večjo udeležbo kulturnih delavcev med borci. Izvršni odbor OF se je poleti 1943 odločil poklicati na ozemlje, ki so ga nadzirali partizani, vse znane kulturne, družbene in znanstvene delavce, ki so bili v Ljubljani in drugih mestih še pod okupatorjevim nadzorom. Njihov prihod med partizane v poznem poletju istega leta je pospešila in omogočila skorajšnja kapitulacija Italije. Preselitev iz slovenske prestolnice v gozdove je bila za kulturo v okviru partizanskega boja velika prelomnica. Partizanske vrste so se pomnožile s pesniki, pisatelji, glasbeniki, pevci, plesalci, igralci.

Nasproti nenavadni razgibanosti v partizanskem boju na slovenskih tleh je bilo kulturno življenje Slovencev v koncentracijskih taboriščih v tujini veliko bolj okrnjeno. Po sil razmer so bili daleč od doma globoko prepuščeni sami sebi in svoji iznajdljivosti, ki je sicer skušala vsako priložnost izkoristiti tudi za kulturno delovanje, toda to ji je taboriščni režim le redko dopuščal. Tako je težko govoriti o kakršni koli sistematični in kontinuirani kulturni politiki; vendar se je zveza s slovensko kulturo iz partizanskega boja vzdrževala, četudi le fragmentarno, s prihodi novih in novih jetnikov in jetnic, ki so prinašali s seboj njene nazore in sestavine. Ne da bi diferencirali to dejavnost med posameznimi taborišči, je le treba omeniti razloček med italijanskimi in nemškimi. V prvih so kulturni delavci uživali določen ugled ne le med sointerniranci, ampak tudi pri taboriščnih oblasteh, čeprav so se le-te zaradi jezikovne pregraje manj zanimale za literarna dela kot npr. za likovne izdelke. Ta pozornost je rasla premo sorazmerno z ugledom posameznega avtorja. V nemških taboriščih je bilo glede tega vsaj po razpoložljivih virih sodeč veliko strožje, tolerirali so le petje, pa še to so nemalokrat uporabili za poniževanje jetnikov.

Vsemu navkljub so tudi v taboriščih v okviru možnosti pripravljali kulturne prireditve. Povodi zanje so bili vsaj na videz apolitični, viri najpogosteje omenjajo predstave za božič in novo leto pa tudi spominjanje osebnih praznikov. Znani sta tudi praznovanji 50. letnice Juša Kozaka, pomembnega slovenskega pisatelja z meščansko snovjo, in Iga Grudna, slovenskega pesnika, ki je izpod italijanske zasedbe prebežal v Ljubljano že pred drugo svetovno vojno, ter proslava v spomin Francetu Prešernu (1800–1849), največjemu slovenskemu pesniku, na kateri so počastili 100-letnico nastanka Prešernove Zdravljice.

Ali je bil za takšno prireditev kakšen zunanji konkretni povod ali je bila preprosto »večer hrepenenja po domu«, vedno je imela za cilj moralno = psihično spodbudno delovati na navzoče, da bi vzdržali, da bi ohranili civilizacijsko dostojanstvo – pa naj gre za moška ali ženska taborišča: »Skromne kulturne prireditve, ki smo jih organizirale, so nas povezovala s preteklostjo, ohranjale v nas živa človeška občutja in nam kazale v prihodnost, krepile v nas zavest, da je največje in najnujnejše – boj za osvoboditev človeka.« Za skromne kulturne prireditve je bilo treba gradiva in to je sililo k pisanju tudi tiste, ki tega niso bili večji in niso nikdar prej in najbrž nikoli pozneje oblikovali umetniških podob, tedaj pa so ob večerih skušali v bolj ali manj spretne verze ubesediti svoja občutja. Sadovi teh prizadevanj, slovenska besedila, ki so se jih spominjali iz šolskih let, in petje partizanskih pesmi so bili poglavitna vsebina teh konspirativnih kulturnih prireditev.

Tone Čufar je eden redkih, za katerega obstaja sporočilo, da je v taborišču pisal dramo iz taboriščnega življenja, sicer pa je bilo daleč najbolj živo oblikovanje v vezani besedi in to pri avtorjih vseh stopenj glede na hierarhično lestvico literarne kulture. Lahko da so bila ta besedila ne le osebna, ampak čisto zasebna in so se motivno navezovala na ta ali oni dogodek naslovljenca, torej prigodna, sicer pa so bila popolnoma odtrgana od konkretnega časa in prostora taborišča ali pa so upesnjevala prav problematiko njegovega okolja in življenja. Angažiranost tega pesnjenja je treba videti v volji in zmožnosti tega početja. Tudi če ni zanemarilo zunanjih okoliščin njegovega nastajanja, je bilo na splošno bolj osebno motivirano kot v narodnoosvobodilnem boju na slovenskem ozemlju. Ne le, da ni bilo nikakršnih (na)vodil, kako izkazovati svoja domoljubna in revolucionarna stališča, tudi okoliščine same so prepovedovale celo vrsto bojevitih motivov, ki so bili doma morda smiselni, v človeka nevrednem okolju pa bi delovali naravnost smešno.

Surovo taboriščno življenje je zaviralo in zatiralo vsakršno literarno dejavnost, zato je še toliko bolj pretresljivo pričevanje o viziji čiste lirike, o »modernejši liriki«, kakor si jo je že skoraj v smrtni agoniji zamišljala Anica Černejeva. Profesorica, pesnica in javna delavka je še enkrat nastopila v teh vlogah, ko je izpovedala svoj labodji literarni kredo znanki iz taborišča ob oceni njenih pesmi. Po opravičilu, češ da ni kritik, svoja izhodišča opira na veliko prebrane lirike in bogato zbirko svetovne lirike v domači knjižnici in nadaljuje: pri pesmi je vse doživetje. Če bralca prevzame, jo ta šteje za dobro, če ga pusti hladnega, jo ima za zgrešeno. Tu in tam šibak ritem le omeni z upanjem, da se bosta o tem pogovorili, ko bosta skupaj, več pa se ustavlja pri besedišču. Ne zdi se ji vedno posrečeno izbrano. Vsakdanji izrazi so preveč banalni. »Tako bo tudi ravensbriški besednjak moral izbirati«. Značilno je, kako Anica Černejeva diferencira uporabljeno besedje glede na sprejemalce v taborišču in zunaj njega, češ da pri drugih ne bi zbudilo ustreznih odzivov, ker ne poznajo grozote njegovih pomenov. Sotrpinki predlaga, da bi dolga besedila razbila v več manjših in jim dala morda skupen le naslov ali posvetilo. Moderna lirika po njenem namreč ne prenaša dobro dolgih besedil.

V tej zvezi omenja, da namerava, če se vrne, tudi sama napisati ciklus pesmi »iz teh dni in doživetij«: »Nastajajo v meni, ne da bi jih mogla v tem kriku in trpljenju napisati.«

Veliko bogastvo v takih razmerah je bila slovenska knjiga. Manj vredne so morda res le krajšale čas in preganjale dolgčas, svoje dragoceno poslanstvo pa je tako kot pri partizanih opravljala drobna knjižica Prešernovih Poezij. Pridružilo se ji je tudi kakšno od Cankarjevih del. Ob vsesplošnem pomanjkanju domačega beriva so si npr jetnice v Ravensbrücku pomagale z literarnimi zakladi v drugih jezikih in si jih izmenjavale med sabo, tako da je grozljivo taboriščno okolje postalo tudi mednarodna univerza za spoznavanje najiminenitnejših dosežkov človeškega duha.

3. PREDMETNE OKOLIŠČINE

Iz zaporov je pot mnoge vodila v koncentracijska taborišča, ki so navadno samo toliko časa zbužala upanje na izboljšanje položaja, kolikor je trajala pot do njih. Ob prihodu vanje je bilo vsakomur hitro jasno, da gre le za podaljšanje življenja in to na račun poniževanja človeške osebnosti in izmozga(va)nja zadnjih človeških fizičnih moči, ki so jih zlasti nemški nacisti še hoteli izkoristiti v svoj prid. V italijanska taborišča so gonili ljudi, ki so jih pobrali na racijah v mestih in očiščevalnih akcijah v vaseh. Posebno politično neozaveščene je mučilo vprašanje, zakaj, zakaj so jih spravili za bodečo žico? Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence niso bila delovna taborišča. Zato so v njih vladali dolgočasje, brezplodno čakanje, brezdolje in še toliko večje domotožje. Taboriščni režim je slonel na odrezanosti od sveta, disciplini, ki so jo vzdrževali s puško in lakoto: apeli, konfidenti, kaznovanje s privezovanjem na kol. Taboriščni red je določal urnik internirancev za ves dan in jim skoraj ni pustil prostora za odločanje o njihovih potrebah. Med interniranci samimi so bili različni odnosi tudi glede na politično prepričanje in njihovo razmerje do OF. Skaljeni dobri odnosi med njimi so šli na mlin taboriščnih oblasti, saj so tako med njimi lažje dobivali konfidente. Sicer pa se je odnos taboriščnih oblasti do internirancev spreminjal. Prve mesece je oblast naduta, nato se je unesla. Tudi življenjske razmere so bile naporne. Mučila jih je lakota, preganjal mrčes, mraz ali vročina, rahljalo se je fizično in psihično zdravje. Posebno ponižane so se počutili tisti, ki so bivali v šotorih: ko so se morali po vseh štirih plaziti vanje, so imeli občutek, da so kot psi.

Kulturne delavce so zelo spoštovali. Vplivali so na splošno s svojim imenom, npr. pesnik Cene Vipotnik in že omenjena Igo Gruden in Juš Kozak. Pesniki manjšega formata so vplivali le v ožjem krogu, ki je bil prostorsko bližje avtorja ali okrog znancev, ki so za njegovo pesnjenje vedeli že prej.

V koncentracijskem taborišču Urbisaglia – provinca Macerata so pisali pesmi za objavo v edinem izvodu glasila *Rdeči cvet*. Pisan je bil lepopisno s črnilom. V Renicciju je Smiljan Samec, prevajalec številnih opernih libretov, pisal o trpljenju na Rabu ali malo pozneje, ko je bila ustanovljena Rabska brigada, v Gonarsu in še po vrnitvi iz taborišča, doma so nastajala besedila pod vtisom taboriščnega životarjenja.

Italijanski taboriščni oblastniki so se radi postavljali, da je v njihovih taboriščih v primeri z nemškimi boje, vendar so jih interniranci sami pri sebi zavračali takole: strada se tu, strada se tam; veliko bi jih raje trdo delalo kot živelo iz dneva v dan brez dela. Italijanski režim je le na videz bolj human, v resnici je zavraten, da niti ne čutiš, kdaj

te prične uničevati. V nemških taboriščih poginjaš od zunanjega pritiska, tu crkavaš, gniješ od znotraj. Resnici na ljubo: tudi nemška taborišča so uničevala ljudi od znotraj.

Veliko jih je po dolgih mesecih z olajšanjem zapuščalo prenatrpane nemške okupatorske zapore, kjer je nad njimi visela grožnja takšne ali drugačne smrti. Marsikomu se je porodilo upanje, da bo iz taborišča morda lahko ušel, vendar je večini to upanje splahnelo, ko so ga prestopili. Taboriščna karantena je na zunaj veljala za zaščitni zdravstveni ukrep, v resnici pa je postala prva preizkušnja telesne vzdržljivosti in psihične obrambne moči. Prenatranost v barakah, v katerih jih je na pogradih ležalo po osem, pičila hrana, epidemije, mrčes, ki mu je sledilo raz-uševanje, in je imelo hude zdravstvene posledice, saj so npr. v Auschwitzu interniranke ves dan gole, prezeble, lačne stale na dežju in mrazu, kar je bila seveda tudi »premišljena metoda uničevanja: ne toliko uši kot ljudi«. Ponekod je nagajala voda, drugič so jo zaman iskali, da bi si z njo ugasili žejo. Največja nadloga v vseh nemških taboriščih je bila nepopisna lakota. Zato so se jetnice na kazenskih apelih ali v prostem času pogovarjale le o pripravljanju jedi. Hrano, ki so jo dobivale nekatere v paketih, so delile po skupinah; v vsaki je bilo nekaj takih, ki že dolgo niso dobile ničesar. Zato je bilo rezanje hlebčka kruha na določene dele med jetnike naravnost obred. Nekateri so, že preveč otopeli za razločevanje med dobrim in zlim, kruh kradli. Drugi so za košček kruha prodajali dele oblačil in obutev. Ob takšni hrani so se čudili, kako človek sploh lahko živi. Pozimi so bili brez plašča in brez nogavic, delati in delati, biti zaničevan, obrcan, opljuvan, vsak dan stati na apelih ure in ure, sledila so še močna bombardiranja. Lastna mati ni smela pobrati svoje hčerke, ki se je zgrudila od slabosti. Bila se je strašna bitka za samoohranitev. Najhuje je bilo pač v bunkerju, na kazenskem bloku, pri selekcijah in streljanju. Zadnji mesec je bilo najpomembneje ohraniti voljo do življenja. Zaradi skrajne izčrpanosti se je začela marsikatero lotevati otopelost. Z izredno samodisciplino in tovariškim pritiskom je bilo takšne mogoče pripraviti do tega, da so se hodile umivat, česat. Slovenke so bile v tem pogledu zgledne.

Življenje jetnikov in jetnic je bilo pod neprestanim nadzorstvom, večnim pritiskom in v nenehnem preganjanju. Človek nikjer niti za trenutek ni mogel biti sam, niti na stranišču ne. Zato je bilo zanje zelo pomembno, kakšne nadrejene so imeli. Kjer so gospodovali slabi, so še ti pili kri, dobri pa znali sredi tega pekla ustvariti drobce domačnosti, zato je bilo manj razdraženosti, nestrpnosti, prepirljivosti tudi med jetniki oz. jetnicami, vladala sta prijateljstvo, tovarištvo, mirno ozračje. Na položajih sta od jetnikov po narodnosti prevladovali nemška in poljska. Življenje jetnikov oz. jetnic je bilo odvisno tudi od njih samih, od njihove narodnostne in »trikotniške« sestave, medsebojne obzirnosti, od uzavestitve, da je red res eno izmed sredstev za trpinčenje, a je vendar potreben tudi njim samim, da ne hrumijo, se ne prepirajo in robantijo, tudi če ni zraven paznikov, nadrejenih. Zato je bilo lažje živeti tam, kjer so prevladovala skupaj politične jetnice ali, pozneje, jetnice iste narodnosti.

Za jugoslovanski blok v Ravensbrücku je veljalo, da so na njem čiste, delavne, moralno nepokvarjene žene in dekleta, toliko hujša pa je bila, z vidika okupatorja, njihova politična pokvarjenost. Zato so bili vsi ukrepi zanje glede pisem in medsebojnih odnosov veliko ostrejši. Pogosto so jih telesno preiskovali in iskali prepovedane stvari. Zvečer so paznice vohunile okrog njihovih barak. Knjige, časopisi, svinčniki in papir, četudi prazen, so bile prepovedane in hudo nevarne stvari. Zaradi koščka svinčnika in praznega lista papirja je morala ena od njih (grešnica), ki so jo našli, opravljati najtežja vsakdanja dela brez hrane in po vseh dnevnikih apelih stati še eno uro dlje kakor druge. Druga je bila zaradi koščka papirja, popisane z ruskimi besedami in koščka

svinčnika hudo tepena. Takšni prizori: telesne in podobne kazni so bile za Slovenke zelo pogoste.

V taborišču Dachau je nastalo besedilo l. 1944 za Prešernovo proslavo, in sicer ob najrazličnejših vrstah ponižanja in stisk. Avtorji tu ponavadi niso dodajali drugih podatkov, saj je zadoščalo zanje, da gre za taborišča. S tem je bilo zanje povedano vse. Le ob eni pesmi je napisano, da je nastala v Dachau v kotlarni. Ena od kaznenk je pisala s pomočjo izpraznjenega naboja v tovarni. Posebne okoliščine so omogočile, da so nekateri napisali posvetilna besedila koroškemu Slovencu Valentinu Hartmanu v spominsko knjigo zborovodji, ki so mu jo pevci podarili ob miklavževanju leta 1943. Besedila v taborišču so nastajala ob hkratnem nastajanju gledaliških predstav in kot dopolnilo k ilustracijam. S šaljivo osnovo so nastajale *Dachavske balade*, ko so lovili muhe za zeleno žabico nadrejenega. Besedila so nastajala tudi v domovini zaradi sočutja z ljudmi, ki so jih odvažali v internaciji. Gimnazijec Miha Klinar je pisal pesmi tudi kot odmev na izganjanje Slovencev na Koroškem. Ob prevzemu oblasti Angležev nad taboriščem so nekateri dajali svojim tovarišem zapisati kaj v spomin ob odhodu iz KCL. Tako so nastajali »dachavski albumi.«

Poleg streljanja in uničevalnih koncentracijskih taborišč sta italijanski in nemški okupator uporabljala še druge metode, da bi spodrezala korenine narodu, ki je bil obsojen na smrt: množično sta izpraznjevala obmejne pokrajine, kjer je potekala meja med tretjim rajhom in Italijo na slovenski zemlji, katerih prebivalci večinoma niso bili krivi drugega kot to, da so bili Slovenci. Kljub temu da so poleg bornega imetja, ki so ga smeli vzeti s seboj v neznano, odnesli le golo življenje, je že to, da je – če je – družina smela ostati skupaj, delalo položaj znosnejši, četudi jim je bil stil življenja vsiljen in brez vsake perspektive. Življenjske razmere izgnancev so se glede na to, kam so jih določili po posameznih področjih, med sabo precej razločevale. Nekateri so v novem življenjskem okolju s stališča fizičnega obstoja imeli še dokaj sreče, drugim je tudi v tem pogledu trda predla. V izseljen družini v Sarajevu je edino mati kaj zaslužila s pranjem po hišah in njej namenjene obroke hrane delila s svojo šestčlansko družino. Najstarejša petnajstletna hči je hodila pazit otroke v neprestanem strahu, da bi ji tedaj, ko je zdoma, ne odpeljali kam domačih in bi jih ne videla nikoli več. Leta 1943 sta ji v epidemiji tifusa umrli oče in mlajši brat. Pod pritiskom teh dogodkov, ko ni mogla preboleti, da brata ni več videla niti mrtvega, ker je tedaj tudi sama ležala hudo bolna v izolirnici, in pod vtisom vsakodnevnih pogrebov, katerim je bila priča vsak dan, saj so bila bombardiranja in žrtve številne, je prišla za pisalo. Slovensko odporiško pesništvo, povezano z izgnanstvom, pogosto zadeva na nedoletne otroke: ali se že sami poskušajo v pisanju verzov, ali so predmet upesnjevanja. Eno od takih besedil je nastalo celo na samem transportu v Srbijo.

Druga posebnost teh besedil je, da se navezujejo na pot v tuji svet. Kaže, da je predvsem starejše avtorice dejstvo, da so morale zapustiti domače ognjišče, ob katerem so kanile ostati celo življenje, tako pretreslo, da so morale to izliti na papir. Prgnali so jih v Nemčijo na razne strani, kjer so hodile pomagat kmetom ali opravljala druga dela. Besedilo Betke Zupan, v katerem je opisala svojo pot, se je razširilo po vseh lagerjih in prišlo tudi v domovino, tako da so avtorico zaradi njega avgusta leta 1942 zasliševali štirje gestapovci. Bili so srečna družina, a se je naenkrat vse spremenilo, piše 60-letna Terezija Kunčič, mati šestih otrok. Trije so ji že padli, njo z možem pa so izgnali ravno na veliki petek leta 1943. Z Bleda so ju z drugimi odpeljali v Zwischenwasser (= Medvode oz. Goričane) in junija istega leta dalje v Nemčijo v Windsheim na Bavarskem. Prav tako je popisala svojo »pot v rajh« in se spomnila obletnice »te žalostne selitve«

Uršula Tomše, ki je z verzifikacijami o dnevnem dogajanju v izgnanstvu napolnila nekaj zvežčičev.

Za najbolj avtentično pričevanje o življenju v izgnanstvu smemo šteti pisma izgnanke Mire Lepšina, ki si je v napol ezopskem jeziku dopisovala s svojim rojakom Gustavom Fabjančičem. Iz njih zremo o razmerah, delu, hrani, medsebojnih odnosih, skrbeh in upanjih in trpljenju ljudi, ki so izgubili svoje domove in domovino in tudi o razmerju tistih, ki so ostali doma, do njih. Primorski Slovenci so prestajali svojo kalvarijo izgnanstva na Sardiniji in drugod.

4. PSIHOLOŠKO OZADJE

O psihi taboriščnika obstajajo že cele razprave. Njihovi avtorji pri njegovem življenju v provizorične bivanjske oblike ločijo tri faze: in sicer *1. šok*, *2. apatijo*, *3. vdajali odpor*.

Po premestitvi iz zapora se je njegova kalvarija začela na novo s temeljito odstranitvijo vsega, kar bi spominjalo na njegovo osebno/stno identiteto. S skrajno ponižujočim in surovim ravnanjem so mu dokazovali, da je postal le inventar, iz katerega njegovi gospodarji nameravajo izmозgati zadnje ostanke delovne zmožnosti. Spoznanje, da je odslej le številka, je doživljal novinec v taborišču z občutki *velike nesreče, nepopisne žalosti, gnusa in odpora*. »Bil je le še bitje, ki hlasta in se puli za kar koli, samo da bi si potešilo neznosno lakoto«. »Tako sta si v taborišču stali nasproti dve popolnoma razčlovečeni bitji: žrtev in njen krvnik. Razčlovečenje enega kot posledica razčlovečenja drugega ...« Radikalno razvrednotenje vsega, kar ni bilo neposredno povezano z ohranitvijo življenja samega in s tistimi, ki so bili taboriščniku najbližji, *se ni ustavilo niti pred njim samim*. Kolikor se z zadnjimi močmi temu ni upiral, je izgubil občutek, da je bitje z notranjo svobodo in osebnostno zavzetostjo. Doživljal se je kot delec velike »mase«, njegovo bivanje je padlo na raven čredništva. Kot je bila *nesentimentalnost* eden izmed čustvenih izrazov omenjenega razvrednotenja in *neobčutljivost* skrajno potrebna plast, s katero se je jetnikova duševnost zgodaj obdala na znotraj, je bila namreč *utonjenost v »maso«* ena od zapovedi zunanje samozaščite v taborišču: z nobeno malenkostjo ne usmeriti nase pozornosti esesovcev. Nепrestana navzočnost množice sotrpinov je po drugi strani zbujala v njem neustavljivo željo, da bi vsaj za hip ušel tej prisilni skupnosti, ki si je ni izbral sam, da bi bil *sam s seboj* in svojimi mislimi. Trdnost posameznika in njegov značaj sta odločala o njegovi psihični vzdržljivosti. Ohranjal ga je predvsem *pogum*. »Kolikor je bilo v človeku še moči, jo je bilo treba zbrati za ohranitev življenja in za odpor proti vsemu tistemu, kar ga je hotelo uničiti!« Po Viktorju E. Franklu je nasproti razkrojevalnim vplivom taboriščnega sveta vzdržal le tisti, ki se duhovno in človeško ni predal. To pomeni, da si vsemu navkljub ni dopustil streti vere v prihodnost in smisel svojega bivanja, bodisi da je to svojo notranjo svobodo izpričeval neposredno z dokazi o vrednosti svojega trpljenja ali prek humorja, s katerim si je prizadeval preseči tragični položaj, v katerem se je znašel.

V takem neprestanem boju za obstoj so bili potrebni nadčloveški napor, da je človek ohranil svoje dostojanstvo in s tem pri drugih ustrezno spoštovanje.

Morda je bila tistim slovenskim taboriščnikom, ki so verjeli v partizanski boj, lažje, ker so tudi na svoje zadržanje in ravnanje v taborišču gledali kot na del tega boja. »Morda se je zrcalila veličina narodnoosvobodilne misli prav v tem, da je znala v ljudeh globoko zakoreniniti neuničljivo hrepenenje po svobodi in pripadnost skupnosti;

občutek, da je le v skupnem dejanju tista moč, ki nas bo obdržala in ohranila v tem tujem sovražnem svetu, da je znala v tako kratkem času preroditi ljudi, zbuditi v njih samozaupanje, zatreti manjvrednostne komplekse malega naroda.«

Psihologi razlagajo *nastanek taboriščne poezije kot eno od oblik samoobrambe* avtorjev pred obkrožujočo jih brutalnostjo. Na začetek njenega ustvarjanja je vedno vplivala specifična taboriščna življenja. Zato se je boj za lastna čustva in ideale navezoval na vprašanje pomoči tovarišem v skupnih hudih trenutkih. Bolj kot na to, da bi svoja in drugih tragična doživetja in mučeništvo spilili v poetično obliko, so imeli pred očmi funkcijo bojne pesmi.

V genezi tematike je deloma mogoče slediti omenjeni analizi taboriščnikove psihe. V prvi fazi, ko so bili vtisi najmočnejši in doživetja najgloblja, je imelo veliko taboriščnih pesmi značaj pisem. Prigodne ubeseditve, ki so motivno docela navezovane na tak ali drugačen dogodek naslovljenca, sicer pa popolnoma odtrgane od konkretnega časa in prostora, so bile neke vrste beg od resničnosti, njeno priznanje *per negationem*. Po drugi strani so avtorji pogosto predstavljali prav to taboriščno življenje in se z njim notranje spoprijemali. To sta skrajni tendenci, ki se ne izključujeta, včasih pri posameznih avtorjih sodelujeta na temelju nasprotja, ker želi besedilo prikazati celotnost doživetij in ustrezno analizo razmer, kot so se kazale v taboriščnikovi duševnosti.

Poznavalci govorijo o *trojni vlogi taboriščnega pesnjenja*: 1. Ko si je taboriščnik opomogel, ga niso več obvladovala deprimirajoča čustva (hrepenenje, dolgčas, domotožje), ampak jeza na usodo in pripravljenost za boj. Pomagati sebi in tovarišem, *ohraniti osebno zavest in moralo taboriščnikov* je bila prva naloga njegovih pesmi. Zato ni naključje, če je izgubil odnos do svojih verzov, ko je prenehal upati v svoj obstanek: medtem ko je Katarina Miklav prej večkrat citirala svoje pesmi eni od svojih rojakinj, je le -to, ko je na bolniškem bloku čutila, da ji pešajo moči, prosila, naj jih sežge, ker da so slabe. 2. Hkrati so bile te pesmi protest in *pojavn notranjega, besednega upora* posameznika proti fašističnemu sistemu. 3. Avtorji so sestavljali *dokument taboriščne martirologije* z upanjem, da bodo, četudi sami umrejo, vsaj pesmi prestale taborišče in pričevale. Po eni strani so hoteli zapustiti dokument prizadevanja za ohranitev dostojanstva, (besednega) upora proti fašističnim hudodelstvom in po drugi ekspresivno svarilo prihodnjim rodovom.

III. ŽANRSKI SISTEM SLOVENSKEGA ODPORNIŠKEGA PESNIŠTVA 1941–1945

Predstavitev vrstnega sistema slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945 sledi tezi, da literarne vrste ne živijo neodvisno ena od druge, ampak vzpostavljajo dinamičen sistem, ob določitvi posamezne vrste pa je kazalo smiselno upoštevati troje skupin glede na zvrstno dominantno: dramatsko, epsko, lirsko. Za posamezno literarno vrsto pa so poleg nje upoštevani še: sporočilo, stilistične konstrukcije, izjavni subjekt, kompozicija, obnašanje izjavnega subjekta, ki ima v besedilu organizatorsko vlogo, ter funkcija, ki testira besedilo glede na »sedež v življenju«.

1. VRSTE LIRSKEGA NAGOVORA

a) **Budnica** ima nalogo krečiti voljo za totalno fizično in duhovno angažiranost sprejemalca v odporniškem gibanju, in to z določenimi in jasno izraženimi cilji, ki imajo svoje zaledje v naravnem pravu, patriotičnih čustvih, razredni zavesti in moralno-etičnih normah. Pri izražanju obstaja očitna polarizacija med negativiteto in pozitiviteto, tu ni prostora za nianse. Ključni glagol je za/klicati. Pogosto že naslov izraža jedro sporočila. Spremeniti obstoječe je očitno, izrecen ideal upovedenega izjavnega subjekta. Ta se obrača zdaj na posameznika, kar deluje bolj slovesno in odgovorno glede na prisvojene socialne vloge le-tega. Ta besedila so tesno navezana na kontekst, predvidena za takojšnjo uporabo.

b) **Satira**. Pripisovali so ji pomembno didaktično vlogo v psihološki vojni. Ta literarna vrsta je v okviru slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva najzvestejša priča, da je šlo v drugi svetovni vojni za nasprotja svetovnih razsežnosti. Sarkazem do nemških voditeljev je ostrejši kot do italijanskih, sicer pa je kritika do tujih okupatorjev bolj abstraktna in splošna, ob domačih nasprotnikih pa se nanaša pogosto na konkretna zgrešena in kočljiva dejanja, zato je satira nanje imensko zaznamovana in krajevno določljiva. Ta satira se ne sramuje vulgarnega, tudi obscenega izrazja, »nižji slog« je namenjen negativnemu odnosu do objekta napada. Besedila so grajena na časovni napetosti med negativiteto retrospektive in predvideno pozitiviteto prihodnosti. Kadar je objekt kritike tuj sovražnik, ga izjavni subjekt napada naravnost; gre za nagovor v drugi osebi ednine, kadar pa doživi tak položaj domačin, se avtor od njega distancira s pripovedjo v tretji ali prvi osebi. To bi kazalo na določeno nelagodnost ali notranjo stisko izjavnega subjekta, ki jo nemara občuti zaradi narodnih razprtij in nesloge.

c) **Himna** je od žanrskih variant »pozitivno -emocionalnih literarnih form« doživljala največ organizirane pozornosti. Obvezna sestavina vsake himne je poimenovanje enote, kateri himna pripada. Če tega ni, pomeni, da je pesem na razpolago (za petje!) vsem enotam. Jezikovna sredstva so redko stilno zaznamovana. Pesem, zastava, korak/anje so trije ključni leksemi himn. Od himn bojnih enot se druge ločijo po tem, da zemljepisno dinamičnost zamenja časovna napetost med preteklostjo in prihodnostjo, motiv boja pa je zamenjan z motivom dela. Razločevanje med himno in *odo* je bolj genetsko in funkcionalno kot strukturalno. Himna izpolnjuje funkcijo identifikacije in kohezije, oda pa panegirično razmerje do objekta nagovora. Vanjo se prikrade tudi določena lirizacija.

č) **Posmrtnica, nagrobnica**. Posmrtnica je posebna vrsta elegije, ki se motivacijsko in tematsko navezuje na smrt. Mogli bi govoriti o šegi postavljanja spomenikov v vezani besedi in o upesnjenih nekrologih. V njih ima pomembno funkcijo akrostih, saj je iz njega izvedeti informacijo, ki presega naslov. Čisto fiziološki opis prelivanja krvi skuša uiti naturalističnemu oblikovanju z različnimi variantami metafore o rdečem cvet/j/u. Motivika se tu nanaša veliko bolj na človekov intimni svet čustev in občutij, ki prevevajo izjavni subjekt; ta se spominja svojih srečanj s pokojnikom – od tedaj retrospektiva, vendar je časovna kategorija zožena na individualno obzorje in ne zajema problematike širše skupnosti. S posmrtnico prihaja v pričujočo obravnavo tudi okolje zunaj aktivnega partizanskega boja: izgnanstvo, taborišča... Ne le po zunanjih lastnostih, kot sta npr. razmerje med izjavnim subjektom in predmetom ubeseditve, tudi po svojem notranjem delovanju je posmrtnico šteti za najrepresntativnejšo vrsto, ki predstavlja dramsko v lirskem. Že sama oblika pogovora s posthumnim subjektom, še bolj pa poante, ki pietetno osmišljajo njegovo žrtev za zastavljene cilje – ti so z moti-

vom svobode pogosto tudi eksplicirani, ali motivi maščevanja, ki podžigajo v nadaljnji boj zanje, vsebujejo nekaj katarzičnega. V tej luči je posmrtnica tudi sredstvo za »očiščevanje« živih, da jih pre/pogostne smrti niso napravile malodušne ali celo strle. Tudi v tem je namera iskati odgovor za pogostnost tega tipa elegije v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu. Varianta posmrtnice je *nagrobnica*, ki bolj nedoločno upoveduje motiv padlih.

d) *Pismo* sodi v zasebno sfero izjavnega subjekta. Njegovi naslovljenci so praviloma resnični in ne fiktivni. Že po naslovu sodeč je temeljno vprašanje te literarne vrste komunikacija. Tematizirajo jo pošiljatelj, naslovljenec, sporočilo in točke njegovega sprejema ali oddaje. Na ozadju upovedenih motivov kot členov komunikacije je vedno vsaj slutiti protest proti nasilnemu razbijanju temeljnih človekovih celic: ljubeče se dvojice, družine, vaške skupnosti. Osrednje gibalo te imaginarne korespondence je vprašanje fizične eksistence. Tu se prvič pojavi subjektivna razsežnost trpljenja, ki je osmišljeno z že kar standardnim motivom svobode. Motivom zunanjih okoliščin se pridružujejo bolj diferencirani razpoloženski motivi, ki pričajo o individualnosti in delni intimističnosti besedil te literarne vrste. A kot da bi bili avtorji v zadregi zaradi te »slabosti«. Že izbira oblike pisma jih je mogla ščititi pred očitki prevelikega vdora zasebnosti v njihovo pisanje, a ko so jo že izbrali, kot da bi jih postalo sram resnice o samih sebi. Zato ostaja včasih komunikacijska vloga pisma na pol poti. Poleg neznanih in priložnostnih avtorjev so se k obliki pisma zatekali tudi že uveljavljeni ali potencialni pesniki: Matej Bor, Jože Javoršek, Miha Klinar, Karel Destovnik-Kajuh, Ivan Minatti, Tone Seliškar, Cene Vipotnik.

2. VRSTE LIRSKEGA IMENOVANJA

a) **Kronika** ni stalen literarni pojav, ampak si te lastnosti pridobi le občasno. V slovenskem odporniškem pesništvu obstajajo tri variante kronike.

aa) *Klasična*, toliko mimetična, da lahko zgodovinarju pogojno služi za vir podatkov. Tematizira retrospektivo v daljno ali bližnjo preteklost. Blizu je folklorni epiki.

bb) *Péta, kupletna, glasbena kronika* se praviloma poje po kaki znani melodiji, besedilo pa se vedno znova aktualizira času, prostoru in občinstvu primerno. Označuje jo torej dnevničarstvo, podano v razvedrilni obliki.

cc) *Epigramska kronika* meri na prepoznane sprejemalce, tako da je v nasprotju s prejšnjo namenjena zabavi zaprtega kroga. Posebno rada žigosa »kulturnike«, »kuhinjo«, člane raznih tečajev. Vsak ali del navzočih je deležen šaljive karakteristike. Vprašanje, od kod ime kronika za besedila, v katerih je časovna razsežnost popolnoma odstranjena, je iskati v sestavini komičnega, ki je skupna tako kupletni kot epigramski kroniki. Tako se je semantično polje kronike razširilo kot ime za nekaj kratkočasnega, zabavnega. Začela je dobivati tudi pomen preproste pesmi kot take.

b) **Reportažnica** je, kot že ime pove, verzificirana reportaža. Kljub temu da je po tej plati dokumentarna vrsta slovenskega odporniškega pesništva, gre računati z »določeni pravili« v mehanizmu deformacije resničnega s pretiravanjem kakovostnih in količinskih razsežnosti dogodkov. Posebno priljubljena reportažnična snov so minerske akcije, saj omogočajo izjemno dinamičnost zunanjega dogajanja in akcijsko napetost. Tako kot za kroniko je tudi za reportažnico nepisano pravilo, da konkretizira čas in prostor dogajanja, nemalokrat tudi osebe v njem, kar reportažnico bolj potiska iz literature kakor vanjo. Njen izraz je pretežno instrumentalen z bogatim vojaškim

besediščem. Sestavine eksemplskosti so v premem sorazmerju med moralno upravičenostjo odpora proti okupatorju in njegovimi ugodnimi vojaškimi rezultati.

c) Vložnica. V sistemu tega pesništva jemati predvsem za prikrito obliko zgleда/eksempla: na to kažejo ne le vloge, ki so jih avtorji sprejemali za izjavne subjekte svojih besedil, ampak tudi položaji, v katere so jih postavljali. Do veljave prihaja avtorska poetika, in že ime pove, da je za tokratno literarno vrsto karakterističen solističen nastop izjavnega subjekta, vendar bolj v njegovi fizični pojavnosti kot v obliki psihične izpovedi: čeprav je pomemben motiv čutil, predvsem oči kot prevodnikov notranjega življenja vložničnih oseb. Osebe so predstavljene biološko (spol, starost), po svoji zunanosti (telesni videz, fizična kondicija), nazorsko (razmerje do okupatorja); njihova oprema je minimalna, tako da deluje kot ikonografski atribut, ki naj simbolizira vlogo njegovega nosilca.

č) Sličica nasproti dosedanjim trem vrstam v okviru epskega v lirskem deluje statično, saj ne registrira sunkovitih sprememb, ki bi jo razgibale. Z njo prehaja druga skupina besedil slovenskega odporniškega pesništva v bolj osebno sfero človekovega čustvovanja in ravnanja. Ni poglobljena konfrontacija med okupatorjem in odporniškimi silami, temveč imamo pred očmi upornike proti okupatorju, ki so sami s sabo ali v stiku z ljudmi v zaledju vojnega dogajanja. Motivika se seli iz gozdov v kultivirano krajino in pred nami so ljudje po človeških merah, tudi s svojimi tegobami, brez gesel, ki jih zahteva propagadni aparat. Ob sličici sprejemalec ni priča neposrednemu spopadu med antagonistii, ampak najde le njihove nasledke. Motivi pogorišč so med najbolj preseljivimi. Izjavni subjekt je tu zelo raznoter tako po obliki svojega pojavljanja kot po razmerju do objekta opisovanja. Tudi to dokazuje vedno večji prodor avtorske poetike v to literarno vrsto. Od stilemov so najbolj zastopane pomanjševalnice. Sprejemalec je vključen v besedilo v obliki velelnika »glej«. Vložnica in sličica sta genetsko in strukturno predhodnici balade.

d) Balada. Z njo doživlja slovensko odporniško pesništvo 1941-1945 svoj vrh. Pomembna lastnost te balade je, da snovno ni omejena le na katero od okolij odporniškega gibanja, ampak je sposobna uresničiti zakonitosti svoje vrste v snovi, ki upoveduje tako aktivne (partizanstvo in z njim povezano zaledje) kot pasivne oblike odpora (v ječi, begunstvo, izgnanstvo, interniranost, prisilna mobiliziranost). To svojo univerzalnost balada dosega zato, ker se pri svojem kardinalnem motivu – nenadna in nepredvidena smrt – ne omejuje na njeno interpretacijo kot le vrhunca človekovega junaštva, ampak kot na zadnjo resnico, ki z vso pezo jemlje nase pozitivna in negativna dejstva njegovega življenja. Krvave žrtve balade iz sistema slovenskega odporniškega pesništva so dosledno moški, medtem ko mora ženska sprejeti nase njihove nasledke kot delež njenega skrušenega življenja. Klasično je razmerje: mrtev sin – trpeča mati; sicer je število oseb v njej skrčeno na minimum. Pomembna je epitetoneza barv: rdeča, bela, črna, kar korenini v folklorni poetiki. Najbolj mučen in pekoč je motiv izdaje.

3. VRSTE LIRSKEGA GOVORA

a) Domovina. Kriterij zanjo je biološko počelo, ki ga signalizirajo leksikalizirane metafore: očetnjava, bratje, mati, domovina. Drug kriterij je jezik, materinščina, sledi teritorialno upravni kriterij in končno politično-zgodovinska komponenta slovenske narodne zavesti. Motivi preteklosti v slovenski vojni domovinski pesmi – resnici na ljubo – niso ne slavilni ne romantični, ampak bridki, a blažijo jih motivi lepote. Tudi tu

je motiv krvi razpoznavno znamenje, da gre za vojno domovinsko pesem. Presenečenje zbujajo dejstvo, da v njej ni polarizacije med domovino in tujstvom, kot da je omemba tuje narodnosti nekakšen tabu. Prav tako ni standardne polarizacije okupator – partizan, ampak je konkretno nasprotje omiljeno z odmaknjenostjo v preteklost: suženj – tiran.

b) Misel. Bistvo razmišljanja je predvsem zastavljanje vprašanj. Prav ta so nemara edini neprizivni skupni imenovalci miselne pesmi iz vrstnega sistema slovenskega odporniškega pesništva. Predmeti, ob katerih se ustavlja izjavni subjekt, so dvojni: a) družbeno-aktualni, ki se nanašajo na sprotno dogajanje; b) taki, ki že od pamtveka vznemirjajo duhove, dokončnih odgovorov nanja pa ni mogoče dobiti, dokler izjavni subjekt priznava, da vse preraja čas. Glede na okoliščine ima motiv časa tu izjemno težo, od njega so odvisna vsa nadaljnja stališča do poglavitnih človekovih vprašanj. Prav ob tem motivu so stilemi najbolj umetniško intenzivni. Višjo stopnjo miselnega procesa tematizira spoznanje. Posebnost miselne pesmi v tukajšnjem okviru so že preverjena spoznanja v obliki rekov, sentenc, pregovorov bibličnega izvira ali evropske humanistične in revolucionarne dediščine. Načelo verovanja tu ni toliko nazorno parabolno in reflektivno abstraktno, marveč v skladu z literarno vrsto. Kljub umovanju in skepsi je svoboda tisti konkretni cilj, o katerem ne more biti dvoma in omahovanja. Izbran izraz priča o osamosvajanju avtorjev v osebno poetiko.

c) Narava. Ta razdelek popravlja dosedanje stališče, da je slovensko odporniško pesništvo revno z motiviko narave. Somernost med človekovimi razpoloženji in dogajanjem v naravi je tu bistvena kompozicijska sestavina. Druga možnost ubeseditve upošteva načelo antitetičnosti, bodisi v naravi sami ali med dogajanjem v naravi in človekovim odnosom do njega. Ta je odločilen pri tukajšnjem določanju lirskosti. Osebno razpoloženje tukajšnje vrste pesmi testirajo glagoli čutenja, obrnjeni navzven in navznoter. Pomembna je semantika vonja. Eno najpomembnejših stilnih sredstev je personifikacija. Vrstna poetika se izgublja in vedno večjo težo dobiva osebna poetika.

č) Ljubezen. Ustrezna motivika je sicer že vrstnotvoren element vojne ljubezenske pesmi, a njegova ubeseditve že krepko uveljavlja individualne poetike, četudi je v ozadju prepoznati oporo starejših obdobj ali njihov vpliv. Standardno je, da so solze in jok vedno povezani z motivom dekleta. Relativna stalnica teh pesmi je motiv zvestobe in na drugi strani strahu ob stalno preteči nevarnosti ne toliko za izgubo naklonjenosti ljubljene bitja, kot za fizično, nepreklicno ločitev. A ljubezen do njega ne izključuje odgovornosti do domovine. Pri ubeseditvi ljubezenskih scen so avtorjem prišle prav reminiscence na istovrstne folklorne motive. Njihov nasledek je intimnost, ki jo dopušča izraziti slovenska dvojina. Njeno srhljivo nasprotje je reificirana ljubezen: predmet partizanove ljubezni postane puška – ljubica.

d) Osebna izpoved ima večinoma elegično noto. V njej se srečujejo avtorji, ki so si na zunaj popolnoma različni. Morda je prav to najelementarnejša vrstna lastnost osebnoizpovedne in razpoloženske pesmi. Njeno globinsko jedro vsebuje motiv spomina, drugače pa so motivno izredno pisane in ravnanje izjavnega subjekta v njenih besedilih je nenavadno razpršeno. To dokazuje, da je na delu predvsem osebna poetika, kar dokazuje tudi dejstvo, da so avtorji morali pesmi popravljati, če so se želeli z njimi predstaviti javnosti.

SKLEP

V slovenskem odporniškem pesništvu 1941–1945 je v grobem opaziti dva toka. Prvi je bil glasen, zavzet in učinkovit, izviral je iz zunanjih pobud, pogosto so ga podpirali in v njem tudi sodelovali ustrezni forumi (politkomisarji, kulturniki, člani, ki so se pripravljali za članstvo v KPS). Zadevna strokovna literatura v tej zvezi govori o publicistični poeziji in publicističnih žanrih. Budnica, satira, posmrtnica, reportažnica, himna že s svojimi imeni dokazujejo, da je ugotovitev o publicistični poeziji v tem času ustrezna. Drugi tok je bil tišji, marsikdaj nerazumljen, vendar v ustreznem okolju upoštevan in cenjen. To je navzven brezinteresna lirika, pesništvo v odličnem pomenu besede. Če gledamo na slovensko odporniško pesništvo 1941–1945 kot celoto, je to slovenska Iliada, tragična Iliada, seveda ne po načinu ubeseditve, ampak po diapazonu predstavljenega dejanja in nehanja v vojnem času.

II.

EMPIRIČNA ANALIZA

A. ROKOPISJE

MATIJA NAGLIČ:

GORENJSKI BUKOVNIK – MED NEBOM IN ZEMLJO

(ZGORNJA BELA PRI PREDDVORU 1799–1854)

Matija Valjavec je v celovškem Kresu zapisal o svojem rojaku Matiji Nagliču: »Moj sosed na Beli v predvorskej fari na Kranjskem bil je čuden mož. Nakupil si je polno slovenskih knjig in mnoge je kar sam prepisal. Bil je strašno pobožen. Po večerji je sosede pri sebi zbiral in jim bral kaj svetega ali pa jim kar pridigoval, in kedar je šla soseska kam na božjo pot, on jo je vselej vodil. Pri hiši se je reklo pri Kosmatu, pisal se je pa za Nagliča. Davno je že mrtev, vzela je njega in sina suha bolezen.¹ *Ko sem v prve latinske šole v Ljubljani hodil, znal mi je skoro vsakikrat, ko sem na počitnice prišel, reči: E Matija Matija, Bog vé če že ne sedi v enej klopi s teboj antikrist.*² *Bil je sicer dosti skop mož in ni mu rad šel krajcer izpod palca, ali za knjige je pa rad dajal in ko sem bil leta 1848. na počitnicah, prinese mi pridige Janeza Svetokriškega, naj mu poslovenim kar je v njih latinskega in plačal mi je prevod tako dobro, da sem se kar čudil.*«³ Pod Ks⁴ skriti Frančišek Reból,⁵ očitno rojak obeh Matij, potrjuje neposredno povezavo Matije Valjavca z Nagličem rekoč: »V počitnicah je marljivo in pazno poslušal govornico v

¹ jetika.

² »Posebno rad je bral Naglič svojim sosedom, ki so se ob zimski večerih in nedeljah popoldne zbirali pri njem, Japljevo Sveto pismo, Veritijevo Življenje svetnikov in 'bukve o Antikristu'... Zato je razumljivo, zakaj je Naglič rekel tolikokrat Kračmanovemu študentu: E Matija, Matija, Bog vé, če že ne sedi v eni klopi s teboj Antikrist!« Frančišek Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 1907, 320.

³ M. Valjavec, Dve pesni. *Kres* 5, Celovec 1885, 244–246.

⁴ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas*, 1, 318.

⁵ F. Reból, n. d., 320, 321: »Dobro se še spominjam iz mladosti, kako so se ljudje pogovarjali, kaj jim je bral 'stari Kosmat' o Antikristu ...– Več knjig je prišlo h Kračmanu, kjer so se dalje časa ohranile, kakor sem že zgoraj omenil, vendar danes tudi pri Kračmanu ni nobenega sledu o knjigah Matije Nagliča. Pri Kračmanu se je hranil med Nagličevimi knjigami tudi debel zvezek Nagličevih rokopisov, katerega k sreči ni zadel nemila usoda, zakaj nahaja se sedaj v mojih rokah dobro in varno shranjen! Leta 1903 je došel od 'ces. kr. centralne komisije za umetniške in zgodovinske spomenike na Dunaju' na vse župne urade na Kranjskem v Škofjiskem listu oklic, naj se priporoči ljudem, da naznani vsakdo, kdor bi imel v posesti kake zanimive stare listine, to župnemu uradu, da se tako ohranijo in obvarujejo pogina! Oznanil sem to svojim rojakom v Preddvoru in jim razložil veliko važnost starih listin in zapiskov. Kmalu nato sem šel mimo Kračmanovega doma, in posestnik Matija Rozman me je poklical v hišo ter mi pokazal debelo, vezano knjigo z rokopisi 'starega Kosmata'. No, sem si mislil, en uspeh že ima oklic ces. kr. centr. komisije! In danes lahko rečem, če oni oklic ni imel nobenega drugega uspeha, – vsaj meni ni znano, koliko je vplival oni oklic v drugih župnijah na ljudstvo –, če ni imel drugega uspeha, kakor da je prišla na dan Nagličeva ostalina in se ni za vedno izgubila, smo lahko hvaležni ces. kr. komisiji za tako primerni in morda marsikje premalo uvaževani oklic!«

svojem rojstvenem kraju, pridno zahajal k večkratnim shodom vaških možakov v hiši 'starega Kosmata', o katerem ti še dandanes vsakdo na Beli vé kaj povedati.«⁶

Že Nagličev oče, tudi Matija, je znal brati in pisati in poskrbel je, da se je obojega naučil tudi sin v predvdorski šoli, ki je obstajala že za vlade Marije Terezije in Jožefa II.⁷ Naučil se je zares lepe pisave in se navdušil za slovenske knjige, da jih je sčasoma zbral za lepo knjižnico. Naglič je hodil po knjige k domačemu župniku. Vsako leto je vodil domačo sosesko na božjo pot na Skaručno⁸ in na Šmarno goro in se nazaj grede oglasil pri vodiškem župniku Jerneju Arku.⁹ Naglič v svoji rokopisni ostalini tega prijatelja večkrat omenja¹⁰ kot pridigarja.¹¹ Ta je vsekakor posodil ali pa oskrbel Matiji Nagliču marsikako slovensko knjigo. V svoji rokopisni ostalini jih omenja nad petdeset¹² iz obdobja od l. 1680-1830, »najbrže pa si je kupil še marsikako knjigo, ki je izšla po l. 1830.«¹³ Na prelomu stoletja so stari ljudje pripovedovali, »da je imel 'stari Kosmat' toliko knjig, da bi jih človek ne mogel z *e n i m konjem peljati*«. ¹⁴ Žal, mlademu niso pomenile nič in je po očetovi smrti dopustil, da so se porazgubile in uničile. Podobno se je zgodilo z Nagličevimi izpiski, ki jih »je dal sin pometati na dvorišče, da jih je potem veter raznašal na vse strani.«¹⁵

Matija Naglič »ni samo nabiral slovenskih knjig, ampak jih je tudi marljivo prebiral in si sestavil od vsake knjige vsebino (kazalo), da je mogel hitro najti 'resnico', katere je potreboval pri svojih govorih na večernih sestankih.¹⁶ Naglič pravi namreč sam v neki opazki: 'To imam zato spisano, da vem resnico poiskati'.¹⁷« Zdaj je jasno, od kod v naslovih Nagličevih izpiskov marsikdaj »resnica«: »**Resnice Svetiga Pisma katere**

⁶ Ks, Matija Valjavec, *Dom in svet* 10, Ljubljana 1897, 218–220.

⁷ Prvi učitelj v tem kraju je bil Jernej Potočnik, »ki je vzgojil ves starejši ukaželjni rod v predvdorski župniji do tridesetih let 19. stoletja«. Njegov najmarljivejši učenec je pač bil Matija Naglič.

⁸ Tudi hčer je pozneje omožil na Skaručino in jo je večkrat obiskal, obenem pa pohitel še v vodiško župnišče.

⁹ Bil je župnik v Vodich od l. 1826 do aprila l. 1852. – Arko je bil rojen v Dolenji vasi pri Ribnici in umrl kot prošt v Novem mestu. Tudi pisal je v Kmetijske in rokodelske novice, Zgodnjo Danico in Drobtinice (prim. Karel Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III, Slovenska matica, Ljubljana 1896, 65).

¹⁰ Medtem ko imena njegovega prednika Mateja Petermana v njej ni zaslediti, vendar njegov F. Reból sklepa, da mu je morda prav ta izročil rokopis pridig, ki jih je imel nam neznani pater v Velesovem. – Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 1908, 226.

¹¹ Da to drži, dokazuje Naglič s pripisom »Tako so pridigovali vodiške fajmošter, arko bartolomej, u lublani na šmaren v postu 1826 k Pridigi v praznik oznanenja Marije Dvice v lublani 1826.«

¹² F. Reból predvideva, da jih je imel še več, le da jih v svojih rokopisih ne omenja.

¹³ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 319.

¹⁴ F. Reból, n. m.

¹⁵ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 320.

¹⁶ »spisaval je pobožni mož vsebino knjig pač samo zato, da je mogel v knjigah hitro to ali ono resnico poiskati, ki jo je rabil za svoje domače 'pridige' in pač tudi za sestavljanje molitvenika in drugih spiskov! Saj nam to sam zatrjuje!«. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 3, 1909, 126.

¹⁷ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 1907, 320. »To jmam zato spisane, de vejim resnico pojskati.« F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 1908, 380.

nas opominajo k rezmišljenju do teh Revneh to je od Almožne dajanja«,¹⁸ »Nauki inu **Resnice** de Bog greh sovraži inu de je greh bog vselej štrafuvov...«¹⁹ »Navuki jnu **Resnice** od človeškega govorjenja boga, koko jnu komu, inu kdaj je treba govoriti in molčati.«²⁰ »**Resnice** jz S. pisma inu teh vučenikov«, iščejo odgovore na vprašanja: »Ali je doužen usaki človek za jzveličanje bližniga skerbeti/ kako se hudobne družne [= družčine] mormo varvati/ Tudi Navuki kako de more usaki sam sebe nij beli [= najbolj] se ahtat De sam sebe nima pozabiti/ De bomo sami od sebe Rajtengo dali.«²¹ »**Resnice** od smerti«²². »**Resnice** od Nebes inu od Nebeškiga veselja teh jzvolenih.«²³ **Resnice** od Pekla inu Marter u peklenskim ognju teh ferdamaneh. Do tehmal vse vzeti je bukov Matia Castelca [= Kastelca].²⁴

I. VIRI

Francišek Reból je svojo najdbo Nagličevih rokopisnin²⁵ skrbno opisal²⁶ predvsem z vidika novosti za bibliografijo slovenike iz obdobja 1680–1830 in z željo, da bi ovrgel sodbo literarne zgodovine svojega časa, češ da 18. stoletje ni dalo nič pomembnega za slovensko slovstvo. To mu je poleg drugih rokopisov omogočila predvsem petsto štirideset strani obsegajoči nekakšen zbornik »halištrov«, kakor so se M. Nagliču metatezirali »registri« petinštiridesetih prebranih knjig.²⁷ – Ali, kakor je nekod zapisal sam Naglič: «Index Tu je Zagar²⁸, kai je v' leteh Buquah zapopadenu.«²⁹ Gre pač za kazala vsebine. F. Reból sledi Nagliču po vrsti pri njem vpisanih bibliografskih enot in jih primerja z njemu znanimi bibliografskimi podatki, kar mu omogoča preverjati pravilnost Nagličevih zapisov in ugotavljati, ali je le-ta imel v rokah sicer znane izdaje posameznih knjig ali katero od dotlej nepoznanih izdaj.

Doslej pa še ni bil predstavljen javnosti³⁰ tisti del Nagličeve ostaline, ki jo je ohr-

¹⁸ Vir so: bukve Siraha 3 post[ave], Pridiga na velikonočno Nedelo popoldan 1823 v lubleni [= Ljubljani, op. ms)#Arko Bartolomej. Na koncu spet isto ponovi: »To pridigo spisou ta 16ti svičana 1844 vodiškega fajmoštra v lubleni 1823.« – NUK, Ms 1390/201, 10,3 x 17, 3 cm. (Z znamenjem # označujem ležečo osmico, ki jo Naglič stalno uporablja za zapolnjevanje praznega prostora ali nakazovanja odstavkov.)

¹⁹ NUK, Ms 1390/201, 10,3 x 17, 3 cm.

²⁰ Kot vir za to temo navaja bukve Siraha, »Pridigo na nedelo 1845. na Skaručni na temo jezika«. – NUK, Ms 1390/197.

²¹ Na koncu dodaja: Spisou to ta 8mi sušca 1826 na 1 nedelo u postu. NUK, Ms 1390/200.

²² NUK, Ms 1390/196, sešitek 10 x 12 cm, 16 listov.

²³ NUK, Ms 1390/197, 17 listov. Snov je vzeta iz raznih pridig, Naglič ne zamolči, da je iz njih, vendar ne pove, čigave so.

²⁴ NUK, Ms 1390/196.

²⁵ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, Čas 1, 321.

²⁶ Prim. F. Reból, n. d., Čas 1, 1907, 318–323, 412–416, 452–461; Čas 2, 1908, 57–63, 130–139, 222–226, 374–380, 424–429; Čas 3, 1909, 64–74, 125–129, 203–208.

²⁷ F. Reból, n. d., Čas 1, 321.

²⁸ Zagar = cagar, kakor urni kazalec.

²⁹ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, Čas 1, 413.

³⁰ F. Kidrič v Slovenskem biografskem leksikonu ve za njegovo hranilišče, sicer pa mu ni bil dostopen.

nil Tomo Zupan³¹ in jo zdaj hrani Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.³² Na tem gradivu predvsem sloni tukajšnja obravnava omenjenega vaškega samouka.

1. TISKANI VIRI

Naglič sam je zelo skrben pri označevanju, od kod kaj črpa, vendar je za strokovno rabo še zmeraj kaj pomanjkljiv. »Vzeto *iz bukov Poshkala na 118 stran iz bukov Sveta Vojska*«. ³³ Tudi biografsko predstavlja avtorje na njemu lasten način. Na primer ravno avtorja omenjene knjige: »Pater *Laurentius Scupuli ordna svetiga Kajetana*, kje je živel in kdaj umrl.« ³⁴ Ali: »Hališter, od Križoviga (namreč pota), kaj je noti zaderžanu, jzložen *od patra Leonarda – drukan uleti 1767*. Tega omenja še *Hailišter jz Bukovc – Patra očeta Leonarda od porto Mauritio; leta 1798*«. ³⁵ Ali: »Hališter jz bukov svetiga Posta Kristusovmo terplenje Posvečenje (prav: posvečenega), *perveč složene od paterja Gabriela Hevenesia, zdej na kransko pa od Josepha Haslna mašnika u leti 1770 drukane*«. ³⁶ »Zamerkvanje teh *poglavitnih deilou, kateri se v letih bukvah znajdejo Tomaža Kempensarja*” [= Tomaža Kempčana]. ³⁷ »Besede katera Bog govori skuzi *Tomaža Kempensarja*”. ³⁸ Na koncu tega sešitka piše Naglič: »...So besede *Tomaža Kempensarja iz 9 bukov ta 17 dejl na 168 fol. dopisov to ta leti*³⁹ *prosinca 1843*«. ⁴⁰ Iz njega veliko navaja, npr. »Iz ene Pridige na Praznik nigdar zadosti češčene Presvete Trojice#leto je vun spisanu«. Isti slavilno priznanje se čez nekaj strani ponovi. ⁴¹ »Roženkranc k časti Precartane Kervi Jezusa *Iz bukev nebeških časov*«⁴² je danes prav tako neznan. »*Zdej je pa prvi Tail Hališter js Bukuv Juria Japelna, 1794*«. ⁴³ *to je vzetu Kate-*

³¹ Kako, je mogoče zaslutiti iz pripisa na praznem listu v knjigo uvezanega Pasijona iz leta 1807 (Rokopisni oddelek NUK, Ms 1390/202).

»Pričujoči rokopis in ostalo rokopisnino Matije Nagličevo sem pred kakimi 14timi leti dobila pri Kosmátu na Srednji Beli, predvdorske župnije. Po vrhah [= na podstrešju] in po skrinjah imenovanega Nagličevega domú se je vse to valjalo. Še veliko je bilo, ki je tam ostalo; ker je dalje nabiranje zabranil jerob; on pa je le denarja iskal, ne knjig.«

Marija Črnilčeva
s Pivke, febr. 1909.

Ali: Na Pivki. . T post.[no] ned[eljo] 22/2 1909

Še to sen gori pod
streho dobila
vaša M. Črnila

³² »Zvežčiči z molitvami, pesmimi, izpisi iz duhovnih spisov in zapisi pridig raznih avtorjev«. NUK, Ms 1390 (196–208).

³³ NUK, Ms 1390/197.

³⁴ Prim. F. Reból Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas 1*, 452.

³⁵ Prim. F. Reból, n. d., *Čas 2*, 1908, 225.

³⁶ F. Reból, n. d., *Čas 2*, 60.

³⁷ Prim. F. Reból, n. d., *Čas 2*, 224. Prim. Rokopisni oddelek NUK, Ms 1390 /196.

³⁸ NUK, Ms 1390/196, 9,5 x 11, 5 cm, 20 listov.

³⁹ Dan meseca ni berljiv.

⁴⁰ NUK, Ms 1390/196, n. d.

⁴¹ NUK, Ms 1390/197: Tudi od Božje lubezni, (20, 33).

⁴² NUK, Ms 1390/1208, 8,7 x 11 cm.

⁴³ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas 2*, 1908, 374.

kizma *juri Japel*, #anno 1804. na 71, do 76. strani.⁴⁴ *Hališter js garjupa, ali js evangeliskiga nauka skuzi zelo leito tega leta druk. 1806*«. ⁴⁵ »Od Marijinega zgonenja Ali tiga Angelskiga češčenja«, 1836 Naglič dodaja na koncu: »To vzetu je iz Jožefa Jakomina na 154, 155, 156 strani. Zudej iz bukuv Mateua Kastelca pisan« [=prepisan].⁴⁶ »Hvalen bodi Jezus Kristus / V eneh nemških bukvecah, katire so ble u letu 1811 v Rimu druka-ne, se od bratovšne presvetiga Jezusovega serca tole zamerkanu najde.«⁴⁷ Prvi zapis je iz leta 1841, nato 1845 in 1848. Na prvi strani avtor dopolnjuje: »'Toko sem jest' spisano dobil, sem tudi glih toko per besede [= dobesedno, op. ms] spisou. Za 16 malga serpana u letu 1841.« Pri Viži za Duše Naglič dostavlja: »to je blov Karlovcu natisneno *per j.nep.* [= Janezu Nepomuku] *prettnerju v letu 1827.#jest iz lublene* [= Ljubljane] dobiv.«⁴⁸ V zborniku »halištrov« je dopisal pri Sacrum promptuarium etc...1707, to je k petemu zvezku: "*Kuplene od jošefa Kerzha*".⁴⁹

Z rdečo tinto je označil za njegov čas sodoben vir: »To so besede: izreki S. Alfonza *Iz cerkvenih novic za 1. julia 1848*.⁵⁰ Podobno je rdeče zaznamoval drugi vir: »*Stan kristjanstva v poslednjih časih* pravi, *dopisal 22. julia 1848 iz cerkvenih novic*.⁵¹

2. PRIDIGE

»Pridga na velikanočno nedelo /Ustal je in ni ga več tukej(u lublani 1826, *Arko Jernej*).⁵² Na koncu je z rdečo tinto dodal kazalo (»hališter«!) in dopisal: "*Toko so pridgvale vodiške fajmošter*." Zaznamek o pridigi v Ljubljani ima še iz l. 1823, v Vodících pri Ljubljani iz l. 1826 in 1827⁵³ in s Skaručne iz l. 1830 in 1832.⁵⁴ Vsakič je zraven dodana tema pridige. Kako skrben je bil Naglič za ohranjanje virov, se lepo vidi iz pridige o kugi, kjer trikrat napiše, od kod jo ima: »Tukaj noter bom na dalej pisov: *Pridigo vodiškega Fajmoštra, kso jo pridigvale na Skaručni To 7. nedelo po binkoštih. Ta 27 julija 1851*.« Nato še enkrat že na naslednji strani: "*Pridiga 7 nedelo po binkoštih na Skaručne 1851*« in tretjič na koncu: »Tako so Pridogvali vodiške Fajmošter na Skaručne: *Na 7. nedelo po binkuštih Ta 27.ti julia 1851. dopisov jo ta 21.dan kimovca 1851*.⁵⁵

»Pridiga na 8 nedelo po binkuštih 1846 na Skaručni – 1846, 1848« in »Pridiga ob prazniku svete Marjete D. in Marternice v Vodících 1848«. ⁵⁶ Na koncu neke pridige je pristavil: »*Toko so pridgovale vodiški fajmošter 1826 u lublan*«. ⁵⁷ "*Pridiga ob novi*

⁴⁴ NUK, Ms 1390/207, 124.

⁴⁵ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas 2*, 1908, 379.

⁴⁶ NUK, Ms 1390/197, 24 popisanih listov.

⁴⁷ NUK, Ms 1390/197.

⁴⁸ NUK, Ms 1390/200.

⁴⁹ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas 1*, 1907, 415.

⁵⁰ NUK, Ms 390/ 196.

⁵¹ NUK, Ms 1390/197, 10 x 16, cm, trije listi. Je ta cerkveni list Zgodnja Danica?

⁵² NUK, Ms 1390/200.

⁵³ NUK, Ms 1390/200.

⁵⁴ NUK, Ms 1390/200.

⁵⁵ NUK, Ms 1390/196: Od kuge za podvuk.

⁵⁶ NUK, Ms 1390/197, 18 listov.

⁵⁷ NUK, Ms 1390/197. Naslova ni.

Maši g. joškefa Jereba v Vodica 1848# Na 6. nedelo po binškoštih Na ta 23. ti julia 1848⁵⁸

Nagličeva bukovniška vloga se lepo vidi iz njegovega dostavka k apokrifnim molitvam, ki da jih je sv. Oča Klemen III dal ven na vse verne kristjane: «To sem jest prepisov iz eniga drugiga pisanja; vse leto, do teh mal; katero je pisala bila⁵⁹ **Barbara Paulič, v gorni grad tegu 25. malga travna 1838#jest dal**⁶⁰ **Pisov, 2. sušč 1839**».⁶¹ Sem sodi tudi »Eno posebno podvučenje od žlahtnost teh šest svetih Maš, skuzi katere za žive inu za mertve veliko gnad jim usmilenja skuzi zasluženju Jezusa Kristusa sproset zamore«,⁶² ki ga Naglič končuje s pojasnilom: »**Toko sem jest vse spisano dobiv/ jnu vse per besedi prepisov, ta 17ti Augusta 1845.** Naglič dodaja »Zupet nekaj noviga« in nazadnje pribije: »To sem dobil spisano od blažetove polone⁶³ **iz Skale. Pisou ta 12. julia 1848.**⁶⁴ **Iz teh Nagličevih dostavkov se lepo vidi, da so bili bukovniki iz posameznih slovenskih pokrajin med seboj povezani, o čemer bi bila imenitna posebna razprava**

II. TEMATIKA

1. VEZANA BESEDA

Matija Valjavec v uvodni opazki o Nagliču dostavlja: »V enem zvezku našel sem prepisano pesem slovensko, ki sem jo za se prepisal, in ker se ne spominjam, da bi jo kje brał, oglašam jo tukaj, dasi ni kaj posebnega.«⁶⁵ Tudi verzificirane Nagličeve prepise bi lahko uvrstili v druga tematsko razvrščena razdelke, vendar je zaradi večje preglednosti prav, da so iz njih izločene v tukajšnji okvir.

V Nagličevi ostalini se hrani rokopis nabožnih božičnih pesmi iz leta 1815.⁶⁶ Vprašanje je, ali res gre že za prepis/zapis mladeniča šestnajstih let.⁶⁷ Prav tako se zdi, da je nekoga drugega rokopis treh pesmi (*»Pesem od svetga Rešniga Telesa«*, *»Pesem od Matere božje Mari Dvice«*, *»Pridga od Nebes«*) in na koncu je dopisano: »Besnica 19 dan Novembra 1837«.⁶⁸

V drugem zveščiču po vrsti Naglič pojasnjuje: »Tukej noter so Pesmi Litanije inu vse Sorte molitve za duše mertvih vernih iz več sort bukev spisane.«⁶⁹ V zveščiču, posvečenem novemu letu, je tudi troje pesmi, vse v osemvrstičnih kiticah.⁷⁰ Naglič je

⁵⁸ NUK, Ms 1390/197.

⁵⁹ Opozarjam na živo rabo predpreteklika.

⁶⁰ Naglič je napisal »dal«, nato pa je -l prečrtal.

⁶¹ NUK, Ms 390/196: Posti jnu molitve ... (14).

⁶² NUK, Ms 1390/197, Hvalen bodi Jezus Kristus ... (20–28).

⁶³ Naglič ni dosleden pri pisanju z veliko začetnico pri lastnih imenih.

⁶⁴ NUK, Ms 1390/197, Hvalen bodi Jezus Kristus ...

⁶⁵ M. Valjavec, Dve pesni. *Kres* 5, Celovec 1885, 244.

⁶⁶ NUK, Ms 1390/196, 8 x 8 cm.

⁶⁷ Mogoče, da ga je k temu navedel oče, ki je, kakor se ve, tudi znal brati in pisati.

⁶⁸ NUK, Ms 1390/208.

⁶⁹ NUK, Ms 1390/197. Na platnicah je T. Zupan pripisal letnico 1843.

⁷⁰ NUK, Ms 1390/197.

ohranil tudi »Pesem od Svetiga – *Leta*« iz 1826, ki jo je zložil Luka Dolinar v dvajsetih osemvrstičnih kiticah. Zraven je še »*Pesem per Sveti Maši iz Pasiona*«. ⁷¹

»Pesem od Potopljenih jagrov na Soči« iz 1848 je ena redkih laičnih tém, ki je pritegnila Nagličevo pozornost, verjetno zaradi poduka, ki ga vsebuje, da nikoli ne vemo, kje nas čaka smrt. ⁷² V petindvajsetih štirivrstičnicah je popisana tragedija stodvajsetih »soldatov«: »V barki je blo 120 jagrov/glih tolk tud drugih ljudi. //.../ Eno uro od te strani, /ko se barka potopi/ So vzeli iz vode 100 ljudi, /ker so tud nedolžni zraven bli.// Js vode so vzeli eno mater, ke je svojiga Sina pestvala. /Strašna žalost je za videt/...« Pesem natančno popisuje reševanje trupel iz vode, devanje na pare in pogreb.

Nagličev smisel za sistematiko dokazuje tudi rokopis pesmi k Redeskinijevi pesmarici ⁷³ ponatisnjeni leta 1800. ⁷⁴ Zraven je Naglič dal uvezati pesmi, ki so razvrščene po dogajanju cerkvenega leta. Na koncu je dostavil: »*Vse nej bo k veči časti Božij. /Te noti pesem je 13, sveteh/ To zadnjo pisou ta 27. dan Prosenca* ⁷⁵ u nedelo jest Matia Naglizh »[lastnoročni podpis]. Na koncu ⁷⁶ je z običajno rjavo tinto dopisano: »Te bukel so matia Naglizha na gorne bele N.I.« [Te bukve so Matija Nagliča na Gornji Belj].

2. NEVEZANA BESEDA

a) Pobožne teme

Nagličev oznanjevalni namen je mogoče razbrati iz označb, ki jih daje svojim zapisom, namreč: »*Navuki iz bukov Pripovesti Salomona*«. ⁷⁷ »*Navuke iz S. pisma iz bukov Siraha, iz 18. postave*«. ⁷⁸ »*Navuk js S. Pisma iz bukov Siraha ali S.Duha 15.11. postave*«. ⁷⁹ »*Navuki iz Svetiga evangelia S. Matevža*«. ⁸⁰ »*Sploh posebni Navuki Svetiga Pisma inu s. vučenikov*«. ⁸¹ »*Molitve jnu Navuki katere je dobro, inu doužnost vsakemo, izveličanja želnimo kristjano se iz glave navučiti. Te so: ena zutrajna lepa molitva, Vsakdanja Andoht k jesusovimo presvetimo Sercu za use pravovirne kristiane za žive inu za mertve, Nato moli en očanaš, češena si Mario nu to vero ali aku ti še čas imaš, taku moli, pet očanašou inu pet češena si marja, k časti pet krvavih Ran Kristusovih. K časti prečiste brezmadežne spočete Divice, Matere Marije / za dar čednosti te čistosti, inu v zmotah ali skušnavač čez to jsto (isto), Zdihvanje k Svetimu Serci Marije, Molitva*

⁷¹ NUK, Ms 1390/197, 10,5 x 17,17 cm.

⁷² NUK, Ms 1390/197.

⁷³ Na to Nagličevo rokopisnino me je opozorila mag. Jasna Hrovat iz rokopisnega oddelka v NUK. Hvala!

⁷⁴ Osem inu šestdeset sveteh pesm, katere so na prošnje, inu poželenje več brumneh duš skerbnu skup zbrane, pobolšane, inu pogmirane, k veči časti božji, temu bližnemu pak k' duhovnimu troštu, inu podvučenju na svitlobo dane... V Lublani se najdejo per Marii Anni Raab 1800.

⁷⁵ Letnica, žal, ni berljiva.

⁷⁶ Na strani, kjer je natisnjeno: REIMPRIMATUR Laibach am 23 Maj 1795.

⁷⁷ NUK, Ms 1390/196, 9 x 11,2 cm, 12 listov.

⁷⁸ Sešitek 9 x 11 cm, 22 listov, 1844. NUK, Ms 1390/ 196.

⁷⁹ NUK, Ms 1390/196, 9 x 11 cm, 20 listov.- Podoben zapis je iz leta 1840 ali 1845, zadnja številka v letnici ni jasno prepoznavna. Prim. NUK, Ms 1390/197, 16 listov.

⁸⁰ Sešitek 9 x 11 cm, 16 listov, NUK, Ms 1390/ 196.

⁸¹ NUK, Ms 1390/ 196, 9 x 10, 8 cm, 11 listov. Nekdo (Tomo Zupan?) je dopisal, da je Naglič to pisal leta 1848.

za odpustke, Molitvu k S. Jožefu. Čistost inu srečno smert se sprostiti. Molitva za resveljenje te pameti.«⁸² »**Navuki iz bukov svetnikov**«, iz leta 1847.⁸³

Odlika Nagličevih izpiskov, kakor se kažejo iz Zupanove zapuščine, je, da izpisuje snov iz njemu dostopnih virov na določeno témo. Skušajmo jih predstaviti po določeni smiselni hierarhiji, in to na podlagi naslovov, ki jih daje Naglič svojim izpiskom.

aa) **Gospod**

»Tudi od Božje lubezni. Božje **Besede**/z Svetiga Pisma/Sploh od vseh reči jnu od Boga, kaj je bog/ tudi jsteh S. vučenikov/od naše dovžnosti boga lubiti/ jnu zakaj je človek od Boga ustvarjen na ta svejt.«⁸⁴ »**Besede Preroka Habakuka**«. ⁸⁵ »**Besede** js Svetiga Pisma jnu js cerkovnih S. Vučenikov od Štirih Poslednih reči od Sodbe, Pekla jnu od Sodniga dneva.«⁸⁶ Vire za to témo je Naglič črpal iz Tomaža Kempčana, Knjige modrosti, iz Svetega pisma, 96. psalma, svetega Hieronima, svetega Janeza Krizostoma, svetega Avguščina. »Postave zapovedi Resnice Božje iz Mojzesovih bukev.«⁸⁷ »Od grevinge [= kesanja] inu žalovanja čez to, kir smo boga rezžalili.«⁸⁸ »od Pekla ali peklenkega ognja.«⁸⁹ »ena Historja ali zapopadik od tega nebeškiga kralstva ali kratkiga časa.«⁹⁰ »Pridga od Nebes.«⁹¹

bb) **Cerkveno leto**

O Nagličevi pozornosti na dogajanja v cerkvenem letu priča »Andoht v Adventu (Adventni Roženkranc, Molitva v adventu, Pesmi v adventu«, v tedanji obliki zapisana: »Vi oblaki ga rosite«⁹² in zvežčič z molitvami in pesmimi za novo leto. Za nekatere od njih Naglič navaja vire, kakor piše: «Dušna paša na 191. strani«, ⁹³ »iz bukovc Duhovni studenc Janeza Ciglerja fajm[ošter] v Višnji Gori 72-74 f[olio, stran], 3. Molitvu ob novim lejtju# iz bukovc, posvečeno bodi tvoje ime. Spisov jeh Jozef Rozman 104- fol.

Svetu spremišlvanje Na prvi dan Noviga lejta ali Obrezovanje gospoda jezusa# Iz bukov: Družba verniga človeka z bogam# Andrej bohinc na 195. strani.«⁹⁴ V obsežnem zborniku so zapisane⁹⁵ pobožnosti na »Velki teden.«⁹⁶ Pri »Molitvi per s Maše od Kristusoviga terpljenja« so opombe za posamezne mašnikove kretnje napisane z rdečo, nekatere besede so v latinščini ohranjene.⁹⁷ »Bog se usmili čez vse verne duše v vica

⁸² NUK, Ms 1390/ 196.

⁸³ NUK, Ms 1390/200, sešitek je z začetka raztrgan.

⁸⁴ NUK, Ms 1390/197, 10 x 12, 5 cm.

⁸⁵ NUK, Ms 1390/197, 10 x 16, 5 cm, 6,5 listov.

⁸⁶ NUK, Ms 1390 /196.

⁸⁷ NUK, Ms 1390/197, 14 listov.

⁸⁸ NUK, Ms 1390/196. Zvežčič z 48 listi, platnica spredaj je poškodovana, razjedena ali kaj.

⁸⁹ *Toko koker nas vuči in koker je pridgav...arko bartolomej*. Napisano na prvi strani z rdečo tinto, vendar vse ni berljivo. – NUK, Ms 1309/208.

⁹⁰ Prim. Matija Naglič, *Od svetnikov, 1827* – NUK, Ms 1390/205.

⁹¹ NUK, Ms 1390/208, 9,8 x 12 cm.

⁹² Zvezek 10 x 12 cm, 20 listov, letnica 1838. NUK, Ms 1390/ 196. – Tu je zadaj na platnicah dopisano s svinčnikom: Na Pivki T post. ne [= postna nedelja]. 22/2 1909. Še to sen gori pod streho dobila.

⁹³ Avtor tega molitvenika je Friderik Irenej Baraga, ki ga pa Naglič ne imenuje.

⁹⁴ NUK, Ms 1390/197, zvezek brez naslova (8, 9, 11, 13).

⁹⁵ Poleg *Pridige na SS. Primoža ina Feliciano* – NUK, Ms 1390/204, 189–212.

⁹⁶ NUK, Ms 1390/204, 213–222.

⁹⁷ NUK, Ms 1390/199, 10,5 x 6,5, 14 listov.

bog jim dej večni mir inu pokoj Amen.«⁹⁸ »Pridiga na posledno nedelo Koku Bog svoje izvolene /list je raztrgan, zato ni mogoče prebrati, op. ms/ varje in brani.«⁹⁹ »Od krivih fouš sodba, čez bližniga, # od znan in hudobnih ludi, katerih se je treba bati jnu od pre-nagle sodbe čez bližniga.«¹⁰⁰

cc) Marija

»Pridga, Na god jnu Praznik čistega *spočetja Marije Device, v leti 1835*«. ¹⁰¹

»V perpraulanje K Prazniku Rojstva Marije/se začne ta 30. dan velikega Serpana«. ¹⁰² »Druga Novena [= najbrž devetdnevnic, beseda pride iz nemške besede neun?] Molitvu v Petik k Materi Božij marije in druge razne molitve k Jezusu in Mariji, npr. »Besede Tomaža Kempensarja koku malu lublenkov je Jezusovega Križa«. ¹⁰³ »*Navuki Tomaža Kempensaria*«. ¹⁰⁴ *K večernicam* so besedila iz molitev in pesmi Mariji v čast. ¹⁰⁵ »Litanie od žalostne Matere Božje, Marije Device«. ¹⁰⁶

čč) Svetniki

»Od Svetnikov Dežele Mesta in od stanu Starišov«. ¹⁰⁷ je nekakšen svetniški koledar po mesecih od »*Svičana/, Sušca, Maliga travna/ Vlikiga travna/ Rožencveta/ Malga serpana*«, toda Naglič do konca leta ni prišel. Vendar to ne pomeni, da ni bil vztrajen, saj drugače ne bi zapisoval/ prepisoval legend o njih z vso pozornostjo v zvezek, ¹⁰⁸ ki obsega kar 612 strani. ¹⁰⁹ Če drži, da je to počel leta 1824, 1825, ¹¹⁰ njegova prizadevnost daje o njem še toliko lepšo podobo. Na koncu kakor z olajšanjem vzklikne: »Konc tega.« Na 609. strani so rubrike za kronologijo oziroma preglednica Jezusovega življenja in njegovo delovanje.

Leti dan Mesec ime dne Koga je sturiv evangeli po

Na 612. strani je podobna razpredelnica, le da za delovanje svetnikov od 272 do 1622 leta. ¹¹¹

Podobnost drugega zvezka ¹¹² je razvidna že iz naslova »Od svetnikov« z letnico »1827«. Na zadnji 777 strani je Naglič hotel, tako kot je popisal že F. Reból, napraviti seznam prebranega in je napravil razpredelnico z naslovom

»Hališter teh Bukou«

»stran«

»1 od svetiga jsidora, kmeta 1«

Narisal je shemo še za naslednji dve strani, vendar je nehal sredi 778, ki pa ni več oštevilčena. Odnehal je z zaporedno številko, ki se nanaša na stran 185.

⁹⁸ NUK, Ms 1390/197: Tukej noter so Pesmi Litanije inu vse Sorte molitve...

⁹⁹ NUK, Ms 1390/197.

¹⁰⁰ NUK, Ms 1390/197.

¹⁰¹ NUK, Ms 1390/208, 11, 5x 18 cm.

¹⁰² NUK, Ms 1390/1208, 8,7, x 11 cm.

¹⁰³ NUK, Ms 1390/197, Jz 2. bukov 11.Del, 108 f. (po M. Nagliču).

¹⁰⁴ NUK, Ms 1390/197, 10 x 17 cm, 16 listov.

¹⁰⁵ NUK, Ms 1390/197, 10 x 12, 38 listov, nekateri delno odtrgani.

¹⁰⁶ NUK, Ms 1390/208.

¹⁰⁷ NUK, Ms 1390/199, 11,5 x 17 cm.

¹⁰⁸ Na vsako stran v njem je začrtal okvir s svinčnikom, tako da bi bila njegova oblika čim lepša.

¹⁰⁹ NUK, Ms 1390/203, 17,5 x 21 cm, 612 strani.

¹¹⁰ Tako zagotavljajo dopisane letnice nekoga: Toma Zupana ali arhivarjev v NUK.

¹¹¹ NUK, Ms 1390/203.

¹¹² Tudi tu je okvir zarisano s svinčnikom.

Ohranjeni zapiski kažejo Nagličevo pozornost do posameznih svetnikov. Na edinem ohranjenem listu iz nekega sešitka v obliki knjige je z mastnimi črkami s črnilom napisana »*Historia od suetiga Alberta u leto 1803 škofu Keni [= k eni] Perkazni je Kristus k S.me Albertu tako gouori u te mesto Keln*«. ¹¹³ »*Od Svetiga Bernarda jnu od Marije divice. Koko sta eden drugiga lubila, jnu kaj za ene gnade je sveti Bernard od Marje divice dosegov biv inu en kolku od družih Svetnikov tudi*«. ¹¹⁴ »*Andoht iz pesmi Svetiga Frančiška Ksaverja*« ¹¹⁵ vsebuje več pesmi.

dd) Osebna rast

Naglič je bil zelo občutljiv na časovno razsežnost človekove zavesti. Njegovi zapisi kot da kažejo na to, da bi uresničeval Pavlovo vabilo, naj neprenehoma molimo. »Svete Misli/ to je od Svetiga Spremišlvanja kaj je dobru per sleherni perložnosti: Na kaj dobriga jnu svetiga si spomniti ali misliti jnu potem toko spremljivati«, ¹¹⁶ »*Svete Molitve ali Prošne k Bogu za vse sorte Perložnosti, nucne inu za vse Telesne jnu dušne Potrebe per boga za pomoč jsprosi, lohka*«, ¹¹⁷ prepisano/izpisano leta 1837. »Podvučenje molitve ure/Navuk koku se ima ta večna ura moliti.« ¹¹⁸ Oskrbel si je »Molitu vsaki dan tedna u pondelk, u tork, u sredo u četrtik u petek v zboto [= soboto] v nedelja.« ¹¹⁹ »*Od Andohti Sledni četertek*«. ¹²⁰ V njegovi ostalini je mogoče najti tudi »Kristianske misli na vsak dan mesca Ta prvi dan od vire«. ¹²¹ Na koncu je »*cagar teh kristianskih misli na vsak dan mesca*«. Cagar pomeni kazalec, kazalo. ¹²² V isto kategorijo sodi zapis: »Ta 9. dan Mesca. Od pravih čednosti Kristjanske mladosti. Poflisej [= potrudil] se saj kaj maliga vsaki dan ž enih svetih buku brati, ...« ¹²³ Molitve za vsak dan v mesecu so ohranjene za »21. dan Mesca [1939],¹²⁴ Ta 22. dan mesca,¹²⁵ ta 30 dan Mesca.¹²⁶ V zvežčič je vložen še poseben listek podobne velikosti 9 x 11, 2 cm, na katerem piše: »Na 22. dan sledniga mesca – *od praviga zaupanja na Boga*«. ¹²⁷ To je kot neke vrste brevir, ki tudi vsebuje določene molitve za vsak dan.

Po pisavi sodeč ni Nagličevo niti po prepisu, čeprav je v njegovi ostalini¹²⁸ – ali to kaže, da je nameraval prepisati tudi to besedilo – »*Sprašovanje vesti za Dolgo Spoved*« ¹²⁹. Pač pa izpričuje njegovo pisavo »*Molitvu po Sveti Spovedi*«. ¹³⁰ Za debelo

¹¹³ NUK, Ms 1390/1208.

¹¹⁴ NUK, Ms 1390/197, 6 listov.

¹¹⁵ Zvežčič 8,6 x 9, 5 cm, 16 listov, NUK, Ms 1390/ 196.

¹¹⁶ NUK, Ms 1390/200, 34 listov.

¹¹⁷ NUK, Ms 1390/200, 32 listov.

¹¹⁸ NUK, Ms 1390/196, 9 x 11, 5 cm, 14 listov.

¹¹⁹ NUK, Ms 1390/196. Sešitek 9 x 10 cm, 32 listov, iz 1844.

¹²⁰ Zvežčič 9 x 12 cm, 8 listov, NUK, Ms 1390/ 196.

¹²¹ NUK, Ms 1390/197, 10 x 14, 5 cm, 26 listov.

¹²² Čeprav drugod rabi besedo stran, jo tu imenuje *platelc*.

¹²³ NUK, Ms 1390/ 196, zvežčič, 8 listov.

¹²⁴ NUK, Ms 1390/200.

¹²⁵ NUK, Ms 1390/ 196.

¹²⁶ NUK, Ms 1390/200.

¹²⁷ NUK, Ms 1390/ 196.

¹²⁸ Zvezek z graviranimi platnicami, z zelo lepo drobno pisavo, 83 strani.

¹²⁹ NUK, Ms 1390/198, 11 x 17, 5 cm.

¹³⁰ NUK, Ms 1390/197.

knjigo, popisani do 712. strani,¹³¹ je tudi uvezanih izpiskov raznih vrst z opomnjo: »Na koncu to pisou ta 7. dan Kozaperska u letu 1826«. ¹³² Prvih osemindeset strani obsega snov pod naslovom »Življenje spokorjenih grešnikov«. Iz Kastelca, Jakomina in Hasla¹³³ so razlage »Od zakona«¹³⁴ in »Od 4. zapovdi božje Navuki starišam in otrokom«, ki vključuje tudi 5. božjo zapoved;¹³⁵ druga polovica zbornika je posvečena 6. božji zapovedi.¹³⁶ Na platnice izpiskov iz Tomaža Kempčana je dopisal: »Kar je koli pisano je vse k našimo podvučenju pisanu# inu de mi boga lubili.«¹³⁷ V »*Podučenju od svetiga obhajila*« je Naglič na notranjo stran platnice na začetku zapisal: »O prelubezniva Mati Maria, O svete Angelc Varh, jnu vi vsi božji svetniki, posebno ti moj sveti Patron sveti Matia Apostel, jest prosim vas, perstopiti meni iz vašo prošno, de jezusa uredn prejmem, inu užijem. Amen# Kader mašnik folko sveto hostjo pokaže, moli jezusa inu reci trikrat iz zgrevanim sercam: Gospod! jest nisem ureden, de ti notri greš pod mojo streho, ampak reci le eno besedo, toko bo ozdravljena moja duša. /Kader se to sveto hostijo prejel, reci: Telu Gospoda našega jezusa Kristusa obvarij mojo dušo v večnu življenje. Amen## /To sem vse dopisou na Binkuštni Torek ta 25.ti velikiga travna 1847/O bog daj gnado večkrat to nucati.« Sledi naslov: »*Podučenje od svetiga obhajila*«, ki pojasnjuje: »To vzetu iz bukov Duhovni tovarš od 108 do 122. strani od konca do teh mal te noter... iz bukov Mathia Kastelc 568 strani.«¹³⁸ V njej je »*Maninga*«, podobna pobožnosti svetega križevega pota, ki se začena z besedami: »O Gospod Jezus Kristus bodi gnadlou meni ubogimo grešniku, jest imam majingo molit to sveto krono k spominu življenja trpenja inu smerti...«¹³⁹ Vseh osem »postav#«, postaj, ki jih vsebuje, se posebej obrača tudi na Marijo, medtem ko ji je v križevem potu namenjena le ena.

Prav tako so uvezani v knjigo posamezni zvezki velikosti 12,3 x 19,5 cm in ostraničeni vse do 778 strani z vsebino o krepostnem življenju: »Od govorjenja od Lažnike jnu od opravljajna inu špotllivcov, jnu *hinavstva*, *Od napuha oferti in Prevzetnosti od obleke od te prave poti v nebesa inu kdo je naš vižar* [= vodnik? – op. ms.], *jnu de nimamo po navadi tega svejta živeti. Od Pekla jnu kaj* [nečitljivo] *nesrečna večnost. Sploh od grehov in odpušanja inu vsmilenja... Od križov inu težav. Za Bovnike Navuki inu kaj je bolezen, od poterpežljivosti inu pusledniga olja Za verne duše inu od vic, božje pravice Navuk od Molitve jnu vse sorte Molitvuce Od Svetih šteng*.« Na koncu je še »ena sveta Andoht#«. ¹⁴⁰

»Navuki za Bovnike# jnu«¹⁴¹ »*se bouvnki pertožijo# Jnu nato so tukej navuki vse sorte*«. ¹⁴²

Na preganjenem listku 9 x 11, 6 cm je troje podobnih molitev z naslovi »Molitvu v cajtu velikih bolezni, kuge inu morije teh ludi ali živine, Molitvu ob časi velikih bolezni, kuge inu vmerjenja med Ludmij, Molitvu k S. Roku, spovedniku, Molitvu ob

¹³¹ Prav tako lepo uokvirjene.

¹³² NUK, Ms 1390/204.

¹³³ Pri tem se sklicujem na zapis v samem viru spodaj.

¹³⁴ NUK, Ms 1390/204, 267–322.

¹³⁵ NUK, Ms 1390/204, 323–370.

¹³⁶ NUK, Ms 1390/204, 371–712.

¹³⁷ NUK, Ms 1390/196.

¹³⁸ NUK, Ms 1390/197. Sešitek 9 x 13 cm je privezan k drugemu večjemu 10 x 14,5 cm.

¹³⁹ NUK, Ms 1390/197, 10 x 14,5 cm.

¹⁴⁰ NUK, Ms 1390/206.

¹⁴¹ Besede manjkajo, ker je list raztrgan.

¹⁴² NUK, Ms 1390/197, 32 listov, zadnji strgani.

Merjenji ljudi, jnu kugi«.¹⁴³ Ta zadnja je posvečena sv. Sebastijanu. Na koncu je Naglič dopisal: »*To pisou v caiti te bolezni, ta 12. julia 1836 kir te dni jeli je u Krajne vmerlo 21. ludi ta 5, 6, 7, 8 julia. od Kuge za podvuk.*« Po dodani letnici, ki jo navaja v viru, to je pridigi – 1851 – sodeč sodi ta prepis že med zadnje. Prepis začena s pojasnilom: »*Sveta Rozalia je Patrona u kuge, koker nam ta pergodba pokaže...*«¹⁴⁴

Tri zvo lepe Molitve per enmo umirajočim človek Naglič uvaja s priliko: »V Rimu je bil en zlo z grehi obložen papež bolan spoznal da bo moral umreti. Poklical je k sebi kardinale, škofe, učenike, kakšni trošt tolažbo mu dajo, ko bo moral skoraj umreti z grehi obložen. Na to prašanje ni mogov nobeden en odgovor dati. Vendar en bogaboječ kaplan z imenom Joannes imel odgovor, da svet oča zakaj očeš na božij milosti cagat... jast hočem tri molitve naprej moliti, »jen zaupam de boš potroštan, jnu boš milost od boga zadobiv.« Papež ni mogel več govoriti. Molili so najprej na kolenih očenaš, nato kaplan tri molitve – Naglič jih je napisal, nato sledi njegova »Pergodba«: / V tretje Molitve je Papež vmeru, jen kaplan je gorivstov jen stoji do tretje ure, ob treke ure se je Papež iz dušo jen teleson kaplanu vesela perkazov, njegov obličje se je posvetilo koker sonce, obličilo [=oblačilo] je beilo postalo koker sneg, jen reče lubi moji Bratec, jest bi biv mogov biti en otrok tega pogublenja, sim pak postov en otrok večniga izveličanja kader si pa to pervo Molitu moliv so grehi od mene leteli koker dež od Neba – Kader si to drugo Molitu moliu, sin čist postou koker Sonce # Kader si to treko Molitu molu, sim pa Nebesa odperta vidu, jen Jezusa Kristusa Na Desnici boga Očeta vsigamogočniga Kater je govoril pruti meni, tebi so tvoji grehi odpušeni, pridi v kraljestvo večnega vese-lja, Amen.# V teh besedah se je moja duša od trupla ločila, jen Angeli so jo v Nebeško kraljestvu nesli. Kader je kaplan to zaslišal, tako reče: O sveti Oča take reči jest ne smem ven pravn, zakaj meni nobeden na bo verjev. Natu je Papež Odgovoru Za resnico jest tebi povem, Angel od boga stoji per meni, jen je te tri Molitve iz zlatem buštabe k emo troštu usem grešnikom jen grešnicam zapisov; kar bi en človek use grehe tega svejta na sebi jmu, kader se bodo te tri Molitve na posledno uro molile mo bodo vsi grehi odpuše-ni, ali bi pa njegova duša noter do sodniga dne terpet imela, taku bo rešena. – Človek, katir te tri Molitve brati sliši, na bo ben hudi smerti vmeru# Tudi v kater hiši bodo te tri Molitve deržane na bo en otrok mertu na svet peršov. Zategadel vzemi te tri Molitve jen nesi jeh v Cerkov Svetiga Petra, položi jeh v Kapla Maria v Nebu vzetija k enimo troštu taistih Človekov, kateri še v smertnih težavah znajdejo# jen tudi vsak, ¹⁴⁵ te Mo-litve bere, ali brati sliši, ima 400 let odpustik za tajste dni, katere bi on v vicah za svoje zaslužene štrafinge terpet mogov. Tudi kater te Molitve bere ali brati sliši, temo bo ta ura njegove smerti rezodeta. /To iz drukanga pisov ta 7. julia 1839«.¹⁴⁶ »Kratki izdihleji za vmirajoče« – iz leta 1851¹⁴⁷ dobro nakazujejo, kaj je imel Naglič pred očmi ta čas verjetno že tudi zase osebno. Življenje se mu je iztekalo.¹⁴⁸

ee) Ignacijanska duhovnost

Ob koncu navedbe vsebine »Hitra in gladka pot v nebesa«, v kateri so nauki po ignacijanski duhovnosti, Naglič dostavi: »*groznu lepi nauki tukej...ta 16. mainek*

¹⁴³ NUK, Ms 1390/200.

¹⁴⁴ NUK, Ms 1390/196, 10, 5 x 12, 5 cm, 14 listov.

¹⁴⁵ Nadaljuje Naglič pod črto.

¹⁴⁶ NUK, Ms 1390/196, 9 x 11 cm, 16 listov.

¹⁴⁷ NUK, Ms 1390/199.

¹⁴⁸ Značilno je, da so njegovi zapisi še kar v bohoričici, čeprav se je tedaj gajica že dodobra uve-ljavila v slovenskem pisanju. Tudi tu je vmesne naslove poudaril z rdečo tinto.

1825. – *Konc.*¹⁴⁹ Zdaj se zdi razumljivo, od kod Nagliču posebna naklonjenost ignacijanski duhovnosti, vsaj po njegovih zadevnih vzklilih sodeč, saj opazno pogosto v različnih oblikah navaja njeno geslo: "*Vse nej bo k veči časti Božij.*"¹⁵⁰ Da jo je poznal iz dotedanjih virov, dokazujejo njegova podrobna kazala knjig, tako imenovani »halištri«, kjer navaja tudi »Pridige iz buquic imenovanih exercitia *S. očeta Ignacia... Jerneja Basarja*,¹⁵¹ in *Pridigo na peto Nedelo po binkušteh Navuk kako De/Ni sreče, ni žegna Božjiga, kir je prepiranje med domačimi# iz bukov.*¹⁵² Med njimi je tudi »hališter od hitre inu glatke Poti«, kjer so tudi »*S. S. Exercitia, tu je eno silno potrebno pregledvaine, koko s nami stojj [= stoji] za dušo inu to večnost.*...¹⁵³ Na platnicah pridige o raztresenosti človeškega srca, za katero natančno popiše od kod jo ima in kdaj jo je prepisal, pravi: »To sem dopisov ta 7.mi rožencveta leto 1840 na binkoštn nedelo./*Vse k veči božji časti inu k jzveličanju meni inu bližnim. Besede svetiga Pisma/ali Navuki iz listov S. Joannesa k posebno govore od Lubezni do boga in do bližniga.*«.¹⁵⁴ V zvežič s tem naslovom je na notranjo stran zadnje platnice dostavil: »Te molitve k božje lubezni so vzete iz bukov Skrina Nebeški šac od 44 d0 55 strani per besedi [= *dobesedno . op. ms*] spisane so. / dopisov to ta 22. prosinca v letu 1841. *O moj bog dej meni to gnado v tvoji lubezni zmeraj bel inu bel gori jemati/ De bo use le samo k veči časti božji sturjeno.*»¹⁵⁵

B) TUDI ZA SLOVSTVENO FOLKLORISTIKO ZANIMIVE TEME

aa) *Ravnina teksta*

Z vidika slovstvene folkloristike je najznamenitejša najdba iz novo dostopne Nagličeve zapuščine pripoved o rajski ptici, ki je tu v docela krščanskem kontekstu, namreč »V Eni Pridigi na 4. Nedelo v Adventu«. Predstavljena je kot prilika. »...v glihi viži una duša katera na zemli nikoli nej miru, jnu počitka imela, temuč bolezni, pregajnanje, skerbi, jnu reue sojo martrale [= težave so jo stiskale, op. ms], *taku de usaka ura se je nij zdela stu lejt dolga. Ali kakor bo u nebu prišla bo ta nebeški počitek jin mir poču-*

¹⁴⁹ F. Reból dodaja: »Iz navedene vsebine je razvidno, da se je nahajalo v 1. izdaji na str. 192–275 **navodilo k tridnevnim duhovnim vajam po sv. Ignaciju Lojolskem s primernimi premišljevanji.** Ta premišljevanja so natisnjena tudi v mariborski izdaji, 1767 [...] Iz tega sklepam, da je moral biti pisatelj te knjige kak slovenski jezuit, morda Jožef Hasl, ki je izdal pozneje l. 1770 knjigo »Sveti post«. Treba bi bilo primerjati obe knjigi v jezikovnem oziru in potem bi bilo mogoče razsoditi, bi se li smelo misliti na Hasla ko pisatelja tudi te knjige, ali pa, da je to sploh izključeno. Naglič je dvakrat izrazil svoje začudenje nad lepoto te knjige: že v začetku svojega 'halištra' vzklilne: '*grozno lepo!*' in na koncu opomni še enkrat: '*grozno lepi nauki so tukej.*' (vse podčrtala M. S.). – F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 459.

¹⁵⁰ Tako dopisal tudi na konec zapisov pesmi v Redeskinijevi pesmarici.

¹⁵¹ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 1907, 452.

¹⁵² *P. Bartholomaum Bassar. Societatis jesu Socerdotem, Anno 1734.* – NUK, Ms 1390/201.

¹⁵³ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 1, 458.

¹⁵⁴ NUK, Ms 1390/197, 14 listov.

¹⁵⁵ To sto je Pridegovov, Ta Paškal Škerbinc gvardian jnu fajmoštar u lublani Per Materi Božji pred mostam (Očitno gre za današnje Tromostovje). TE bukve k sem jest pridigo ven spisov, so ble drukane v letu 1814. / pisov sem jo velikiga travna inu rožencveta do 7 dne v letu 1840 po en malo.

tila, kateriga Gospod bog tem jzveličanijm skuzi Preroka Izaja (Izaija) je obľubil« in Naglič citira Iz 33, 15-17. Nato nadaljuje: »Jnu tavžent lejt je pred tabo, koker včerajni dan, kateri je pretekel: v 89. psalmo 4. v. v# katere besede je nekedaj premišľoval en Menih, ter se je njemo zdela, de bi leto nemoglu res biti: V tem gospod bog pošle eno tičico, katera silnu slatku je pejla, en jo začne pošľušat, ter gre za nje štimo v en bošt [= gozd, op. ms] od velike slatkusti je zamaknjen postou# kader zupet sam k sebi pride, se poverne v klošter, pozgonij, z vratarjem se ne poznata, upraša poteh drugih znanih minihih, uratar pravi, de nobeniga teh nemarka, to je de neč takeh ne pozna, za katerega praša: Ta menih se čudi jnu pravi, kaku letu morebiti de v eni uri se je vse v tem kloštru spreobrnili. Pokliče Appata, on ga ne pozna, K zadnimo vun pride, de ta minih 300 lejt je pošľušov to tičico, ter njemo se je zdela ena sama ura. # Zato ta duša bo djala, oh koko dobre so lete špiže jnu nebeške muzke [= glasba], kader bo šľišala peiti nikar eno samo tico, temuč vse Angele Nebeške. #Zatorej bodite verne duše li poterpežlive u vaših revah, jnu terpleni u vašim nepokoju...« Na koncu platnic stoji: »Spisou ta 23. dan svičana 1841 na pustni dan.«¹⁵⁶

Ne dosti manj pomembna je Nagličeva in hkrati Rebólova zasluga¹⁵⁷ za možnost študija geneze slovenske folklorne pripovedi, ki ponekod še ohranja prvotno ime glavne junakinje Genovefa.¹⁵⁸

Zaenkrat ni znano, ali sta se sfolklorizirali tudi »Lepa Pergodba jen Molituv k pravmo troštu virnem Dušam v vicah: je biv en bogat gospod, ta je jezdiv skuzi en boršt, Tam sľiši jamer, jen klagvane gospod jezdi naprej... Lubi Gospod, za božjo volo počakajte me, de do vas pridem, gospod je mislu, bom čakov ali ne, kir pak skuzi boga prose, očem čakat, čez mene nabo kej hudiga prišlo; je čakov, de je prov blizu njega prišla, je rekla: jest sim ena uboga duša, be bila večnu pogublena: Sem pak eno Molituv molila skuz to sem v vicah ostala, keb bila usaki dan le enkrat molila, bi nikoli ne prišla u martra...«¹⁵⁹

bb) Ravnina konteksta in teksture

Sem sodijo Nagličevi zapisi o nespodobnem govorjenju, ker je iz pridigarjevega grajanja mogoče zaznati, kakšne okoliščine vse so bile nekđaj priložnost za pripovedovanje in šalo: »Med pregrešno govorjenje, js katerim se ljudje na svetu pa še narbol vmažejo, je kvantanje, to so vse tiste, nespodobne nesramne inu gerde besede, katere so keršanski sramožlivosti inu čistosti nasproti, katere v človeku meseno poželenje bude inu oživlajo.# Oh koliko taciga gerdiga inu ostudniga govorjenja se med vami sľiši, posebno per nekaterih delih, ker vas je več vkup, inu kjer se mladi ljudje obojga spola znajdejo, koker je per košni, per žetvi, per mlačvi, ali kader len tarete, ali proso manete. Kolko ludi se per tacih sľišanih besedah pohujša, kolkokrat sramožlivost zgubi, inu nečisti strup v mlade serca zasadi.# Vi gerdi jnu nesramni kvantači, ki vam nikol nobena pridna iz vust ne gre, inu ko se Vam iz gerla zmerej nečisti smrad kadi, vi več duš pomorite, koker imate las na glavi... Vi se zdaj smejate inu z rokami ploskate, ki kako prav zarobleno, js peklenskiga brezna bote ves goreč in sežgan jezik proti izvoljenim v nebesih *moleli inu*

¹⁵⁶ NUK, Ms 1390/200.

¹⁵⁷ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas 2*, 425–429.

¹⁵⁸ Prim. Od svete Genovefe, Jože Primc, *Okamneli mož* (Glasovi 16), Ljubljana 1997, 41–43.

¹⁵⁹ Nadaljevanje ni mogoče, ker je list raztrgan. – NUK, Ms 1309/1208.

prosili, de bi vam kdo le eno frišno kaplo mrzle vode najn kanil... Vi pravite, de takrat ne kvantate, nič hudega ne mislite, jnu de so to le špasi, de se malo posmejate...»¹⁶⁰

c) Apokrifne molitve

Vprašanju se je skrbno posvetil že F. Reból. Novo dostopna Nagličeva ostalina le potrjuje njegovo nekritičnost do predlóg in njihovo popularno modnost, saj vse pač niso bile v skladu z uradnim cerkvenim naukom njegovega časa. Od tod verjetno hladnost mladega, kritičnega preddvorskega kaplana Lovra Pintarja do njega okrog leta 1850.¹⁶¹

Današnjemu religioznemu doživljanju so še toliko bolj tuje »Molitve k svetim ranam Jezusa Kristusa«¹⁶² v tako naturalistični obliki, kot je po Nagliču ohranjena, ko loči posebno molitev za rano Kristusove leve noge, desne noge, leve roke, desne roke, Kristusove strani in *strelsko* (?) »*Molitivco k S. peterim ranam Kristusovim*. Sledi še *Andoht 12 Petkov*«. ¹⁶³ Že Rebol opozarja v tej zvezi na nevarnost nezdravega pretiravanja, malikovanja tako glede na molitve kot zanje prejete odpustke.¹⁶⁴ Na primer z »'Andohtlivo Molitivco' je Bonifacius VII. Rimske Papež 80.000 lejt odpustekou dadejliu; kar je potem Benedikt XIII. Rimske Papež poterdiu, koker se v' Rimu v' Cirkvi S' Jannesa v' Lateranu v' enemu kamenu usekanu bere.«¹⁶⁵ Reból skrbno preudarja, zakaj so bili janzenisti zoper razne »ljudske« pobožnosti, npr. križevega pota.¹⁶⁶

¹⁶⁰ NUK, Ms 1390/197, Navuki jnu Resnice od človeškega govorjenja ... (26–29).

¹⁶¹ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 226: »Naglič je postavil ob cesti, ki pelje z Bele v Preddvor, ne daleč od svoje hiše, znamenje (križ), in je naprosil Pintarja, da je prišel znamenje – še danes imenovano Kosmatovo znamenje – blagoslovit. Naglič se je pri tej priliki hotel 'postaviti' in govoriti slavnosti primerno 'pridigo', toda Pintar je nejevoljen zamahnil z roko in dal Nagliču znamenje, naj odstopi, na kar je sam izpregovoril zbranim vaščanom nekaj besedi.«

¹⁶² NUK, Ms 1390/200.

¹⁶³ NUK, Ms 1390/200.

¹⁶⁴ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 62–63.

¹⁶⁵ »Omenil sem že v Času II, str. 63, kako moramo biti previdni glede starih odpustkov, katerih podelitev po papežih se bere vsekana v kamen! To velja zlasti o odpustkih, po katerih naj bi se odpustile kazni 1000, 2000, 3000 ali še več let! Koliko bolj torej še o odpustku 80.000! Ta odpustek je pač apokrifan. Papeži sploh niso radi dovoljevali prevelikih odpustkov. Zanimivo je to, da se pri takih velikih odpustkih vedno navajata dva papeža: en papež iz davnega srednjega veka, ki je odpustek podelil, in drugi papež iz novejšje dobe, ki je baje dotični odpustek potrdil. Poglejmo torej natančneje naš slučaj! Odpustek 80.000 let je baje dodeli Bonifacij VII., rimski papež. Kdo pa je bil ta Bonifacij VII., in kdaj je živel? Bonifacij VII. je bil protipapež, ki se je hotel vsiliti na papeški prestol. Dal je umoriti papeža Benedikta VI. (973–974) in je skušal sam zasedi papeški prestol s pomočjo Krescencijev, a moral se je umakniti pravemu papežu Benediktu VII. (975–983). Po smrti Benedikta VII. pa je zopet nastopil proti Benediktovemu nasledniku Janezu XIV., katerega je dal sestradati v angelškem gradu. L. 985. pa je Bonifacij VII. umrl, zadet od kapi! Bonifacij VII. torej nikdar ni bil postavni papež in zato tudi ni mogel podeliti nikakega odpustka!. Iz tega lahko razvidimo, kako malo kritični so bili naši starejši nabožni pisatelji!« – F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 135–136.

¹⁶⁶ V rokopisnem molitveniku nam je Naglič ohranil na str. 98–158 tak 'ljudski' križev pot, ki najbrže ni nastal šele v začetku XIX. stoletja, ampak se je rabil skoraj gotovo že v XVIII. stoletju in je tako janzenistom dal povod, da so odpravili sploh pobožnost 'križevega pota'. Namen 'ljudskih' križevih potov je bil, vzbuditi v človeških srcih kar najmočnejša čustva usmiljenja s trpečim Zveličarjem in čustva žalosti nad lastnimi grehi, pretresti človeka do

Ali je Naglič le avtomatično prepisal nasvet: »...zamerčaj pak dobru, de nigdar enih bukov ne bereš, ampak de je lete poprej tvoj spovednik pregledov inu lete brati tebi prepustu.«¹⁶⁷ Zakaj vendar se njemu samemu zgodi, da vplete v svoje prepise tudi kaj spotikljivega glede na cerkveni nauk, ko zapisuje: »Posti, jnu *Molitve, katere je Sveti Oča Papež Klemen ta III. za svetim Petrom v Rimu ven dal na vse verne kristjane jnu od pisma S. Mihaella.*¹⁶⁸ Le-to je pisal sam Bog »pred pildam« [= podobo, sliko] svetega Mihaela. «Obeden namore zamerkat na komu viži, katiro je z zlatimi buštabam napisanu na god Svetiga Mihaela to noter poslanu; Kater oče to pismo perjeti, od tistiga one zgine, katir ga pa oče brati ali prepisat k temu se ono naoberne inu se sama gor udari, jnu je tako zapisano#¹⁶⁹ Jest vam zapovem, de vi u Nedelo nimate neč delat, ne na poli, ne u vertah ne per vašim pohištvu brez potrebe, ali brez derlavbnosti [= dovoljenja?] Te cirkve. Vi jmate v cirkvi js andohtjo moliti, jnu spoznati se kuj če ste kej čez teden dobriga zamudili, u Nedelo obrniti na tlo v pelat/?/ vašo bogastvu teh bogih spravla, de imate vervat da leto pisano je z moje roki Jezusa Kristusa pisanu na to noter postavleno, jest Vam dam 6 dni v tednu de dopernesete ta 7 dan k posvečvanju # v nedelo imate mladi jnu stari zgodaj v cerkov jeti tam prositi uni z andohtjo moliti, sveto mašo inu božjo besedo poslušat inu pokoro sturiti, vi nimate vaše obličje lišpat, inu se nimate po šegi tega svejta nosit, aku tiga na sturite toko jest očem ves svejt z' vojsko, lakoto', kugo, inu z dragoto štrafat. jest vam tudi zapovem, de vi v soboto večer nimate pozno delat, to je vi imate pred od dela nehati k časti Materi božji/ katera vselej za Vas prosi, tudi na dan mojih 12. Apostelnov imate prositi jnu Molit za odpušanje vaših grehov.# Na pogervajte posvetno blago, ne persegajte po kervici, na hodite po mesenah luštah tega žvota nečistosti, Ne veselite se s svojim bogastvom, Ne sramujte se prosite, jnu molite. Z' lubezni sturite z našim bližnim, use kar vi očete de bi se vam sturilo,

---

dna srca in ga dovesti do pokore in poboljšanja: 'Grešnik, poslušaj Jezusa, on te sam nagovori.– Poslušaj moj grešnik, kaj sem zate terpov: u' vertu getsemani sem 62 taužent 292 grenkeh souz zate stoču, 305 kervavih kapelc spotiu, u'gaižlanju sem 6666 žlakou prejev: je tu še premalu? poslušaj dalej: jest sem prestou 110 žlafernc, s pestmi sem biv 30krat bit, na urat sem bil 120 krat udarjen, na herbet 300 krat, na serce inu perse 43 krat, na glavo 85 krat, na strani inu ledje 38 krat. Kaj sem otev še zate striti? Na rame sem biv 62 krat, na roke 40 krat, na noge inu pišal 32 krat udarjen. Smerdlivih pluncov je blu 32 u moje obličje pluvaneh, iz nogami sem biv 170 krat sunjen; na zemlo 13 krat veržen, 300 krat za lase cukan, za brato 58 krat; ternasta krona je meni 300 luken naredila, 900 krat sem zate milu zdihnuv. Kaj bi biv mogov še striti, inu nisem sturov? Moj človek, moj grešnik, če lete besede nagredo tebi k' sercu, če našaluješ, de s' tvojem greham si tvojga Dobrotnika toku martrov, toku rečem jest, de tvoje serce je že od pregreh oterpnilu, okamnelu, ja terši je koker skale, katere so pokale.« – – Torej naši janzenisti so se borili zoper pobožnost 'križevega pota', ker se ta pobožnost ni naslanjala samo na sv. pismo, ampak tudi na ustno izročilo. Da bi bili janzenisti zavrgli samo privatna razodenja, proti temu bi pač oben pameten človek ničesar ne imel, ker privatnih razodenj' nismo dolžni verovati; toda zavrli so s privatnimi razodenji vsako ustno izročilo sploh in se držali le besedi sv. pisma, v tem pa so prekoračili prav meje.« – F. Reból, N. d., Čas 2, 375–378.

¹⁶⁷ NUK, Ms 1390/ 196, zvežčič, 8 listov, /9/.

¹⁶⁸ Sešitek 9 x 11 cm, 16 listov. NUK, Ms 390/196: List je zamazan – ali po naključju kot nasledak rabe ali zaradi malomarnega odnosa do njega po Nagličevi smrti, zato tudi ni mogoče vsega iz njega prebrati.

¹⁶⁹ Naglič z ležečo osmico odstavek oz. zapolnjuje prazen prostor, da bi kdo ne mogel kaj dodati. Tu njegovo znamenje označujemo z #.

sturite, to dobru kar je po božjih zapovedeh tok vam jest ta mir nu zdravje šenkam# Kater temo Pismu naverjame, ta je preklet, kateri to pismo ima, inu ga ne rezglasi,¹⁷⁰ ta ni poterjen v katoliški veri, inu je zgubljen od mojga vsiga mogočniga Boga jest vam zapovem skuzi usta moje Cerkve skuz glavo Kerstnika joannesa de jest koker pravi jezus Kristus leto pismi je iz mojih rok pisanu. Tudi to pismu jma od eden drugiga prepisanu biti # Kobi še telko grehov sturil, kolker je zvezed na Nebi, inu v Murij peska ali listja nu trave na zemli, aku on pokori sturi, inu se poboljša, tako boje grehi odpušeni# Katir to sveto Pismu per sebi obderži, /: to je de ga vbuga:/ ta bo našo pomoč čutev, per meni vervajte kar vas jest učim# jnu katir temo pismu na verjame, ta ima okol pernesen biti inu večni smerti vmreti, tako bo on martran inu njegovi otroci bodo eno hudo smert sturili.# Le pokorite se ali bote večno martrani.# jest vas bom prašov na sodne dan vi meni nabote mogli odgovorite, zavolo Vaših pregreh.# Katir to pismu v svoji hiši ali per sebi ima, eno posebno srečo od mene ima, ta bo obvarvan pred strelo, ognjam, vodo.# Katira žena bo per porodu per sebi jmela bo lohku porodila; je dobro katiri to Pismo per sebi nosi, jnu dobro ime svojiga gospoda ali per bogu ali per svojih naprej postavljenih, kar bo prosiv, bo zadobiv, kar je njemo večninumo nucu jnu jest par vas ostanem. *Konc tega Pisma.*«¹⁷¹ Sledi »Ena druga Andoht«, ki naj se po Nagliču opravlja ob samem kruhu in vodi; zadošča, da vsaj enkrat v življenju in na koncu gre k sv. spovedi. »Kateri te Petke dopovni, inu de za eno sveto Moša da na čast svetimo Petro, on bo zadobiv sedem dari S. Duha. Ta 1. de nabo na sromaško peršov. – Ta 2. nabo pogubljen. Ta 3. de na bo s smerti vmeral [=umiral]. 4. de mo bo 12 dni pred smert oznanjena. 5. de se na bo brez S. zakramentov od tega svejta ločov. 6. Mati božja bo per njegovi smerti na strani stala. 7. ga bo Bog k sebi v Nebesa zvez. 1. Petik pred S. Matejam se mol 13 očanašov na čast Sveti Trojici# 2. Petek pred Marijinem oznanenjam se moli 63. češčena si Maria, na čast Mariji Materi božji, ko je lejt na svejtu živejla. 3. Post na Veliki Petik se moli 63 očanašov inu češena si Maria, na čat Kristusovi ternovi kroni, ko je 422 Ternov na svojo glavo dobiv. 4. Ta Petik pred velikim Križovim se moli 40 očanašov, ker je Jezus Kristus 40 dni po svojem gorivstajenju per svojih jogrih biv. 5. Post. Ta Petek pred binkoštni se moli 50 Očanašov in 30 češčena si Marija, ker je bil sveti Duh poslan jogrom. 6. Na petek pred Sveto Trojico se moli 12 očanašov na čast apostolom. 7. Na petek pred kreisom [=kresom] se moli 30 očanašev na čast, ko je Jezus za 30 srebrnikov predan biv. 8. Na petek pred sv. Petrom se moli 33 očanašev, ker je Jezus Kristus 33 lejt na svejti biv. 9. Na petek pred sv. Jakobom se moli 58 očanašov, na čast Jezusovi Krvi. Ta 10 Post ta petek pred Svetim Matevžem se moli 3. očanaši in Češena si Marija, kir je Jezus na križ perbit biv. 11. Ta Petik pred sv. Andrejem se moli 5 očanašev, na čast 5. Ranom Jezusovim, katire je on jogram pokazov. 12 Post. Ta petik pred Božičem se moli 15 očanašev, zdravamarij na čast 15. skrivnostam, katere bo jezus Kristus na sodni dan grozovitno pokazov katermo bodi Bog milostliv.«¹⁷² Sem sodi tudi »Eno posebno podvučenje od žlahtnost teh šest svetih Maš, skuzi katere za žive inu za mertve veliko gnad jim usmilenja skuzi zasluženju Jezusa Kristusa sproset zamore«,¹⁷³ če eden kristijan skuzi enega žeganega Mašnika za eno dušo v vichah šest svetih maš zaverstjo brat pusti, toko bo tajsta Duša ... kmalo iz ognja teh vic rešena.« Dvema ženama se je ta obljuba uresničila, kakor priča zgodba z dopolnilom: »Zraven

¹⁷⁰ To pisanje kaže, kako stara je že vražna navada izsiljevanj z verižnimi pismi.

¹⁷¹ NUK, Ms 390/196, (1–8).

¹⁷² NUK, Ms 1390/196, (8–14).

¹⁷³ NUK, Ms 1390/197, Hvalen bodi Jezus Kristus ... (20–28).

tega je pa tudi še za zamerkat, de nobeden človek ni vstar [=v stanu, op. ms] *izreč, kaj za ene velike gnade tajsti per bogu doseže, kater to jmenovano Andoht teh šest S. Maš Tudi drugim kristjanom na znanje da. / Ta sveta Andoht je od Svetiga* [imena ne morem prebrati – op. ms] *od veliko svetih cerkvenih učenikov poterjena. / Konc./ Toko sem jest vse spisano dobiv/ jnu vse per besedi prepisov, ta 17ti Augusta 1845.*« Matia Naglič je podpisan lastnoročno. Nato nadaljuje: »Zupet nekaj noviga – *Med mašo velko v Jeruzalem je bil slišat ta glas. Nesreče jnu pokončajne bodo obiskali človeški rod. Tist pa, ki bodo iz pravo rečeno andohtjo rečeno Molitu molili nar majn enkrat na dan; bodo obvarovani od Boga pred nesrečami, jnu pokončajnam. Molitu pak je bila podelena samimu škofu iz Jeruzalema, izpovedana, de jo ima razglasiti med ludi, jnu vsak od teh jma ravno to dovžnost inu tako naprej, jnu tisti kateri bo opusti leto molitu med ludi razglasit, dopernese smertni greh/jnu bo obiskan od mnogih nesreč. Sledi Molituv#...*« Na koncu je dopisano: »*To sem dobil spisano od blažetove polone*¹⁷⁴ *iz Skale.*¹⁷⁵ *Pisou ta 12. julia 1848.*¹⁷⁶

F. Reból se na koncu svoje raziskave virov, iz katerih je povzema Matija Naglič snov za svoje »halištre«, temeljito loti še »Halištra js Bukuv od štireh poslednih Reči, jnu jezusoviga življenja inu terplenja«¹⁷⁷ in gališter (prej hališter!) o »bukvah Antikrista«!¹⁷⁸ Naglič pojasnjuje: »js bukuv Antikrista, kolki sort je noti zapisanu, jn kaj se bere not. Na koncu pravi: *Konc galištra, teh bukuv Antikrista. Ti boš najdou čudne reči noti zapisane, le ahtej se, de boš zastopuv – To je js pisanu sušca ta 15ti dan uleti 1824. inu ta 12.ti ta 14.ti dan.*«¹⁷⁹ Reból verjembljivo utemeljuje, zakaj se v javnih knjižnicah predloga za ta Nagličev »hališter« ni ohranila. »Zdi se pa, da je naše ljudstvo to knjigo kljub vsem prepovedim zvesto hranilo ko 'zlat zaklad'.«¹⁸⁰

Med Nagličevimi rokopisninami je tudi *Od počaščenja svetih šteng*.¹⁸¹ »*V naši krajnski deželi se na treh krajh Svete štenge znajdejo. Narstarši so per svetimu Joštu v Šmarski fari Krajnske dekanije; potlej so te per Materi Božji v Nov Štifte v Saderski [= Sodražica] fari Ribenske Dekanije in potlej te per Materi Božji na Žalostni Gori v Mokronoški fari Trebanjske dekanije.*« Po orisu zgodovine svetih stopnic na Šentjoštu sledijo molitve za vsako od predvidenih osemindvajsetih stopnic. Zadnja v kapelici svetih stopnic.

Č) TUDI ZA ETNOLOGIJO KORISTNE TEME

aa) Kmečki stan

»Pridga ob godu Lucije Na *Skaručini 1831*«¹⁸² je pomembna, ker prigovarja kmetom naj se ne sramujejo svojega stanu, ker da je najbližji nebesom: »Vi pravite kmet nar več na svetu terpi, inu vender ga vse zaničuje. Jest Vam pa drugači povem. Kmeti-

¹⁷⁴ Naglič ni dosleden pri pisanju z veliko začetnico pri lastnih imenih.

¹⁷⁵ Ni (mi) znano, ali je to hišno, ledinsko ali krajevno ime.

¹⁷⁶ NUK, Ms 1390/197, Hvalen bodi Jezus Kristus ...

¹⁷⁷ F. Reból. Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 3, 67–68.

¹⁷⁸ F. Reból, n. d., 126.

¹⁷⁹ F. Reból, n. d., 126, 128.

¹⁸⁰ F. Reból, n. d., 72.

¹⁸¹ NUK, Ms 1390/197, 43 listov.

¹⁸² NUK, Ms 1390/197, 10 listov.

ški stan je nar bol imeniten stan, zato ker se je že v Paradižu začel jn kmetiški človek se še nar bol spošteno na svetu živi, ker vse kar perdela, tako rekoč iz božjih rok dobi...« V nadaljevanju pridigar naslavlja svoje prošnje kot nekdanji Svetokriški v svoji znameniti novoletni pridigi na vse starostne skupine: »Fantje! bodite že enkrat pametni! Nikar ponoči okol ne letajte, noč ima svojo moč! Nikar ne pijančvajte, nikar ne kvantajte in nikar na nobeno vižo pohujšanja ne dajajte. Ve dekleta pa bodite pametniga in sramožlivega zadržanja. Nikr v nobene take družine ne zahajajte, kjer se kake pregrešni špasi ali kake pregrešne norije gode.«¹⁸³

bb) Priprošnje za pravo vreme (za odvrnitev suše ali prevelike moče)

V Nagličevem času je bil od kmetijstva odvisna večina slovenskega naroda. Od tod velika skrb za vreme, ki bi zagotavljalo ustrezen pridelek na polju in krmo živini. Na konec sešitka z naslovom »Svete Misli«¹⁸⁴ je Naglič na primer pristavil: »To dopisou ta 20ti julia v leti 1838. Ta dan je grozno velika povuden bila. ta 18.ti velika suša. 21. povuden inu 30.ti julia.«¹⁸⁵ Na podlagi Nagličevih »halištrov« kaže, da je imel v rokah »Kratku popisovanje tega živlejnjja S. Floriana, S. Donata, SS. Janeza inu Pavla, S. emigdija... P. Marka.«¹⁸⁶ Vsi v naslovu navedeni mučenci oziroma svetniki so priprošnjiki »zoper hudo vreme.«¹⁸⁷ Medtem ko sv. Florijana zaradi njegovega atributa (golida vode, s katero gasi gorečo hišo) morda še povezujemo z njimi, je le malokomu znano, da »sta pomočnika za čas hudega vremena« sv. Janez in Pavel. Poznamo donat¹⁸⁸ ali pa tudi mučenca sv. Donata? »Donat pošle h nucu ludem ob potrebnim času to vlogo, inu iz dežjam resfriša to zemlo. To veliko od boga S. Donatu udeleženo gnado občutjo vsi ti, kateri andohtlivi so temo svetimo škofu Donatu -- Susebno terdijo letu ti Leibnicerji, kir ti vnih [= v njihovem] Tergu Leibniz ali Lippenca u Štajerski duželi eno posebno andoht pruti temu S. Martirniku kažejo: kir ti so k časti njemo eno S. Bratovšino gori postavili, u katere časte tega S. pomočnika, susebnu pak na njegov praznik,¹⁸⁹ in to z velikim nucom [= koristjo], kir S. Donatu varčuje te [=jih varuje, op. ms] tako, de nimajo celu lejtju (!) na njih grunteh nobene luftne hude ure, vremena inu druge nasreče...«¹⁹⁰

Po zaslugi teh Nagličevih vrstic je zdaj pojasnjeno, od kod sv. Donat na oltarju v cerkvi na blejskem otoku in na Breznici pri Žirovnici na Gorenjskem.¹⁹¹ Sledi molitev ob času suše. To je najstjkitično verzno besedilo (vsaka ima osem vrstic), peta kitica se glasi: »O jesus nas češ vmoriti / de nas konča lakota/ pusti smert pred čez nas priti/ vzemi nas s tega svejta:/ Rajši koker deb petlali,/ konc jemali od vsiga,/ Nu per tim bi

¹⁸³ NUK, Ms 1390/197, n. d., (15).

¹⁸⁴ ...to je od Svetiga Spremišlvanja kaj je dobru per sleherni perložnosti: Na kaj dobriga jnu svetiga si spomniti ali misliti jnu potem toko spremlšuvati – NUK, Ms 1390/200, 34 listov.

¹⁸⁵ NUK; Ms 1390/200, 34 listov.

¹⁸⁶ Delo je sestavil p. Marko Pohlin in je izšlo v Ljubljani 1769.

¹⁸⁷ F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 133–134.

¹⁸⁸ Odslej bo morda razumljivo, da ime vode iz Rogaške Slatine »donat« ni naključno.

¹⁸⁹ S procesijo po polju, ki jo vodi sam škof s sv. Rešnjim Telesom.

¹⁹⁰ Sešitek 10 x 12 cm, 19 listov, NUK, Ms 390/196.

¹⁹¹ Tu je na stranskem oltarju sv. Avguština (oljna slika) na levi strani kip sv. Florijana, na desni pa kip sv. Donata. V desnici drži streljo. Branko Čušin, Molitev k sv. Donatu, zapisana na Gorenjskem l. 1751, *Traditiones /Slovstvena folklor/* 24, Ljubljana 1995, 108. – Iz vloge obeh priprošnjikov – prvi v ljudskem verovanju predvsem priprošnjik proti ognju, drugi podobno proti hudi uri, čeprav priprošnjik za dež – je razumljivo, zakaj sta dobila na oltarju somerno/ vzporedno mesto.

caguvali/ Jezus nas vari tega.«¹⁹² Na to temo ima tudi »iz ene pridege k Materi božji Mariji k nje cerkli zapopadek«: »Kadar Vas ta suša stiska, ali druga nadloga pertiska, k Mariji tecite.«¹⁹³ Malo pred smrtjo, leta 1852 je Naglič iz različnih virov zbral na enem mestu (navaja, da jih je vzel iz »buku, hitra in hlatka po u nebesa«, »iz bukov vsakdajne kruh, na 59 f.«) zbral »Molitve ob času hudega vremena, hude ure«.¹⁹⁴

cc) *Kultura smrti*

V Nagličevi zapuščini je ohranjen tudi rokopis/prepis Pasijona iz 1807, prepisan s kaligrafsko, izredno lepo pisavo. Že Tomo Zupan je dopisal, da to ne more biti Nagličev rokopis, ker je bil rojen l. 1799, torej premlad za take vrste pisanje. Poleg tega je z enako pisavo knjiga/rokopis uvezen v obliko knjige s témo o poslednjih rečeh: Smrt, sodba, pekel, nebesa. S svinčnikom je podpisana Marija Černilc/Marija Cernik na obeh tu omenjenih delih.¹⁹⁵

»Navuk kaj nas leti mertvi vuče, jnu od pogrebov in mertvih.«¹⁹⁶ Tu Naglič prepisuje navodila o pokopavanju mrtvih in za uvod vanje navaja pretresljiv premislek o smislu življenja, kakor nekdo: »Da je eden leta svoj strašne faliv, k ni bogou služiv v svojim življenju: /Očitno spoznov, inu po sklepu enega trošta praznega življenja tega istega k vsežihernemu govorjenju iz naslednnome besedame na svoj grob zapisate ukazov: Tukej leži, kateri je na svetu Le za ta svejt živu, jnu je s tega svejta šov, ker ni vedel, zakaj je na ta svet peršov.«¹⁹⁷ Šege so presenetljivo podobne tistim, kakršne smo še poznali do drugega vatikanskega koncila. Le da so tu posamezni deli osmišljeni in razloženi v krščanskem duhu. Vsekakor pa je ta zapis pomemben vir za raziskovanje šeg ob smrti.¹⁹⁸

čč) *Vaška kronika*

Sicer iz skupih ohranjenih podatkov je videti, da je bil Naglič tudi tipičen vaški kronist. Predvsem je zapisoval, kdo in kdaj je umrl in pogosto dodal zraven vzrok smrti. Čeprav so od njegovih zapiskov te vrste ostali le fragmenti, se vidi, da je bila smrt otrok in mladih v njegovem času nekaj običajnega. Na listu za »11. listognoj« [= november] je zapisoval tudi rojstva, med drugim seveda tudi rojstvo svojega prvorojenca: »1826 je rojen naš martin useboto zutrej okoli 7. ure – *natus*.«¹⁹⁹ To je moral imeti drugod zapisano kronološko, ker ima na tem listu iz posameznih let, kaj vse se je zgodilo na ta dan. To je spet neke vrste »hališter«, le da za življenje v njegovem domačem okolju: »1814 so peršle u predvor kaplan, en gospod Jožef, dober pridgar.« Vmes je registriral dogodek na ta dan iz leta 1828, potem pa še enkrat ponovi: »1814 so kaplan g. Jožef peršle upredvor. Tisti kso eno piko imeli na bradi.« Za leto 1828 in 1846 zaznamuje dva pretepa, od katerih se je prvi končal s smrtjo. Leta 1848 je bil zelo zgoden sneg, kar si je bilo očitno smiselno zapomniti, saj ni pomota, ko piše: »je sončne, sneg kapni« [je sončno, sneg kopni], *umrla v Tupelčah koporskova dekla okoli 20 lejt stara. Ta dan sem slišou l. povedat de je Tevžetov per Soldatih umeri.*« V drugi koloni na prvo omenjenem listu je kolona *"Rojeni ta dan,*« torej 11. novembra. Imena in priimki, hišna imena in kraji si

¹⁹² Pesem ob času velike suše, kader je Procesia za dež na Križno goro – iz bukov od Križne gore, 75 f – to je Nagličev zapisek. N. d.

¹⁹³ N. d., (str. 13).

¹⁹⁴ NUK, Ms 1390/197.

¹⁹⁵ NUK, Ms 1309/202.

¹⁹⁶ NUK, Ms 1390/197.

¹⁹⁷ NUK, Ms 1390/197.

¹⁹⁸ Prim. Matija Naglič, izpiski spodaj podpisane, 28–32.

¹⁹⁹ NUK, Ms 1390/201.

sledijo po letih 1795, 1804, 1809, 1824, 1826 in nazadnje leto 1801, verjetno zato, ker je prej nanj pozabil. Tu je ob letnici 1826 zapisal po latinsko, da se mu je rodil sin: »*Martin Naglič / meus fili*«. Na drugem listu²⁰⁰ so isti podatki, le malo drugače formulirani: »1848 Sneg en mal kopni ga je precej, Sej sonce seje vedno: Urška miklavšk u Krajni in so pravle de je Tevžetov umeru Soldat.«²⁰¹ Tu sledijo letnice 1849, 1850, 1851. Za leto 1850 so značilni trgovski podatki: »pondelk bavant urška u Krajn jnu bavant je meni ura kupuv za 3 gol.[dinarjev] 10 kr[on] Miklavš sebi Peč železno za 6 g. 20 kr. Ta večer ob 10 uri je umeru Grogov nunar jetnek [= jetnik?] šteklačar.²⁰² je hudo bolezen imev otekuv nazadne vsega 21 tednov.«²⁰³ Podatki na teh dveh listih za 11. listognoj [= november] postavljajo vprašanje, ali je Naglič že leta 1825 pisal dnevnik ali vsaj kroniko, drugače ne bi imel podatkov za dogajanje v svoji bližnji okolici za posamezne dneve. In kje je dobil podatke za leta nazaj, ko sam še rojen ni bil 1795? To pomeni, da si je moral pomagati še z drugimi zapiski, morda kar s podatki iz župnikove evidence o faranih. Ali pa je kaj takega zapisoval tudi njegov oče, ki je bil tudi pismen!?

Da je Naglič zares pisal vaško kroniko, potrjuje zvežčič 1,6 x 17,5 cm. V njem je zaznamba: »*Prosinca ali janvarja 1839*«. Spet so vpisi smrti ljudi iz njegove fare med najpomembnejšimi. Primeri:

»Ta 4 dan je umerla Ahčova majda v Preddvoru stara je bila 83 let, zjutraj ob 2 uri Pokopali so jo ta isti dan.«²⁰⁴

»Ta 8 dan umerla ta mvida [= mlada] gromoka.«²⁰⁵

»V dole [= vdova?] že mlada žena je bila kmale čez en teden pa sijn [= sin] leta je še precej velik, je biv v S. olje djan;...

Ta 10. Prosinca v četrtek smo se bicovo mico pisma delale u Krajne iz tem Janez nunar in bobovka imela bo 260 goldinarjev Dote. # Kuj 60 gol, polej pa 60 obožiču vsaku lejtu 40 g. v 5 leitech vse. prediva 6 pušlov, žita 6 mernikov, kravo eden po drugim (vmes nečitljivo)# zmeraj 4 tala brez verha.

Ta 21.ti je u baše ta star Teoše (?) biv vmeru, pokopali ga ta 23. ti usredo

Ta 22 smo iz naše kajže jene Pisma devale. iz Fritaučnekovem Šimnam, ona jma 30 gol. in rištengo za 7 gol. vsega je zapisanga 31 gol.«[dinarjev].²⁰⁶

»Ta 28.ti u pondelk je bila ohcat na gorne bele per Špane, verbana Vidovca, ona karvava z nove vasi Mica, od nas gori bli Tomaš ga je koštau 2 gol 13 kr. jena pa za njimi jo je koštav blo 49 kr Oba sta rekla, de za ohcet več namarata, de ni nič fletne na ohcati nobeni.«²⁰⁷

»Ta 30 ti je bla ohcet, bicova Mice, jnu Nunarjevga Janeza, bila per adamse v predosleh; jest doli biv meje Koštav use skup 2gol 15kr.

Ta 30ti Prisinca je vmeru Koštrunov Luka. tam v ocendovlah(?) per Markute So rekli, de so ga mertelga ponoči ali zjutraj dobili bli, per šterne je glavo v led imev.«²⁰⁸

²⁰⁰ NUK, Ms 1390/201, 10 x 16, 5 cm.

²⁰¹ NUK, Ms 1390/201.

²⁰² Prim. Mimi Malenšek, Šteklačar, *Koledar Mohorjeve družbe za leto 1957*, Celje 1956, 164–171.

²⁰³ NUK, Ms 1390/201.

²⁰⁴ NUK, Ms 1390/201, (1).

²⁰⁵ Gromovka. Naglič ima težave s pravilom o pisanju velike začetnice.

²⁰⁶ NUK, Ms 1390/201, (1).

²⁰⁷ NUK, Ms 1390/201, (2).

²⁰⁸ NUK, Ms 1390/201, (1,2).

To je torej zgled Nagličeve kronike za januar leta 1839. Iz nje se vidi, da je v primeri s prepisovanjem in izpisovanjem iz nabožne literature pri samostojnem pisanju imel večje težave s pravopisom, da je v njem več narečnega glasoslovja, besedišča in oblikoslovja. Vsebina se največ nanaša na smrti in rojstva v vaseh njegovega okoliša, na dediščine, nesreče, pretepe, prestavljanja kaplanov. V njej so dokumentirana imena krajev, hišna imena, imena umrlih in pogorelcev. Za vaško okolje presenetljivo je, da skoraj v vsakem primeru navaja, ali so koga pokopali takoj ali čez nekaj dni. Zastavlja se vprašanje, kaj je na to vplivalo? Tudi ali predvsem družbeni položaj? Zdaj je bolj jasno, zakaj grozovite zgodbe o prehitro pokopanih.²⁰⁹

Razumljivo je, da je bilo več časa za zapisovanje v zimskih mesecih, ko ni bilo dela na polju. Ohranjeni zveščiči vaške kronike se 4. maja, žal, konča.

»Ta 4 dan Majnika²¹⁰ na S. Florjan so šle kaplan iz preddvora u Kamle [= Kamnik?] pa ne radi. S. Anton pa so tudi ta novi mašvali preveč [= prvič] ta dan 1839.«

Za vsakim novim vpisom Naglič napravi črto in pod zadnjo je dostavil: »od lejta 1839 sem malo te not pisov. Zdej pa u letu 1840 Prosinca.«

Tudi to leto piše največ o smrtih in vzrokih zanjo; pa o vremenu, na primer:

»Ta 23 in 24. Prosinca 1840 je blo tako gorko de smo (f?)ešino²¹¹ podnev vse čari [= čas?] odperte jmeli, ni clo neč mraza blo, inu kopno še od božiča. # Ali ta 25ti na S. Paula večer je pa biv deš inu velik veter, hudo vreme, potem ta 26ti zutrej mirno; sončno, malo snega.«

»js Potoč Kovotarjeva dekle stara okoli 19 lejt: so jo pokopale isti dan v nedelo je za uročino bovna bila.«²¹²

»Naš kaplan Nace so slovo jemali, pojdejo blize [=blez, menda] v lipavo [= Vipavo] šolo učit, saj za drugi niso.«²¹³ Ta Nagličeva opomba je dvakrat presenetljiva. Prvič da se spotika nad duhovsko osebo, ki jih vendar tako spoštuje, kar se vidi iz njegovih nabožnih prepisov; drugič zaradi vrste opombe: saj bi glede na svoje znanje branja in pisanja sklepali, da je tudi sam cenil šolanje. Ta opomba ga vendar prikazuje kot trdno v kmečko miselnost uraščenega človeka.

»Ta 25ti svičana zvečer tonoč ali ta 26ti to juter so na Korkovle (?) ubili ta starga bovanta iz Srakovel je mertev ležov per mosto ta 26ti svičana.

sušca u letu 1840 zvečer 8-ur Ta 6. dan je gorev v Stranah 7 hiš eden prov velik bogatinc je pogorev velik dnarji.«²¹⁴

»Ta 10ti sušca je per Lovrance ali per ferkvele ena dekla umerla zutrej ta isti pokopal Špela inu ta dan tudi 11 fant janez popovne umaru.« Tokrat Naglič nič ne pripominja, kaj je vzrok smrti, ali gre bolezen ali morda za (nesrečno!) ljubezen.

»Ta 13ti sušca 1840 so na parah leti ležale, per lovrance na sredne bele janez star okoli 11 lejti jnu tudi u Žablah per Ropreto ena dekle stara 4 lejta inu na [? nečitljivo] per polovce en fant star 7 let. # jnu uševke (Olševk) per Štempiharje ona gospodinja inu utatince(?) per Čisle ena dekle sta 19 lejt.«²¹⁵

²⁰⁹ Avtopsija. Besedila o tem so arhivirana v Arhivu slovenske slovstvene folklore (M. Stanonik), ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

²¹⁰ Da Naglič ni bil gluha za spremembe, dokazuje, da imena mesecev proti koncu svojega življenja že zapisuje tudi v novi obliki, to je npr. Majnik in ne več Mali traven ...

²¹¹ »fešina«. Kaj bi to bilo, še ni razjasnjeno.

²¹² Ali ni bilo to prehitro, glede na navedeno diagnozo?!

²¹³ NUK, Ms 1390/201, (3).

²¹⁴ NUK, Ms 1390/201, (4).

²¹⁵ NUK, Ms 1390/201, (4).

»Tudi 10 dan Aprila je umerla na sredne bele boškajka ta mvada Mica Potrusova popovne ob 3 uri pokopali jo ta 11. u seboto popovne 5 ur. je štir otroke pustila Še mlada.«²¹⁶

»Bicov jernej je ulubljan k sovdatom poterjen ta 4ti Majniku 1840. S. Florjan.«²¹⁷

»U predvorom per trepau je vmerla tista Stara Meta, kse je z' otroc rada degava [=?].

To Lejtu 1840. spomlad je bila velika suša od predpusta pa do terjakov,«²¹⁸ inu če čez ene 9 dni, ni blo dežja ne vlage deb blo moglo lohka raste [= rasti];# per več vceli (=?) spomlade je deš šov iz nucam ta 10ti Majnika ali velkiga travna 1840, potem je vedno šov do 21. dne zanaprej pa navem koko bo hodo«²¹⁹

»Moj oča Matia stari 7lejt so umarle ta 3.ki dan malga serpana zutrej okol 1. ure. pokopal ta 4. ob 7. ure.

U Sevcar [=?] je Zefa [=?], moja Ranca mica, sestra, hribovseča [= moje rajne Mice sestra, Hribovsca(?) umerla ta 8mi avgusta 1840. Še ni bla zvo stara ne, dve dekleti je pustila ena 3 leta, ena od spomlade.«²²⁰

»Prou zvo se je spet zemla tresla u letu 1840. velkiga serpana ta 27. dan blize čez poune okoli ene ure mau čez.

1846 Rožencveta ta 128. /=?/ je u mačah precej toča pabila.

Avgusta sem jest merzlico imel od 1. do 22 dne me je tresla pa ne povarengje [= prav zelo] več koker ta 15. dan; druge krat me je le mrazvo, zvo ene dve ur, polej pa uročina po 4.5. zlo 6. ur. Strašno huda.«²²¹

»1844ta ta Ivi Avgusta cucovo Majda pokopale zutrej ob 6 uri antonovo mater.«²²²

Vidi se, da gre za prepis, ker si letnice ne sledijo več kronološko.

»Kimovca ta 14.ti dopoune je umeru Štempihar.«²²³ Ali gre tu zgolj za hišno ime kot v drugih primerih, ali za zloglasnega Štempiharja, znanega tudi iz ustnega izročila, bo treba še preveriti.

Nato je na isti strani zvezka tudi rubrika, kaj je kupil

»to jesen 1840

to zimo 1841

omaro za bukel

za papirje

za²²⁴ 8. oken«²²⁵

Ob tej Nagličevi zaznambi se je treba ustaviti, saj je materialni dokaz o Nagličevi skrbi za njegove knjige (»bukle«) in zapiske, ki jih imenuje kar splošno »papirji«.

²¹⁶ NUK, Ms 1390/201, (6).

²¹⁷ NUK, Ms 1390/201, (7).

²¹⁸ = trijaki?, trije mrzli možje: Pankracij, Servacij, Bonifacij.

²¹⁹ Nenavadna formulacija. Res rečemo da »dež gre«, toda da bi hodil, še nisem slišala!?

²²⁰ NUK, Ms 1390/201, (8).

²²¹ NUK, Ms 1390/201, (8).

²²² NUK, Ms 1390/201, (9).

²²³ NUK, Ms 1390/201, (9).

²²⁴ Ni jasno, ali naslednja vrstica spada zraven, kar bi pomenilo, da je kupil knjižno omaro z osmimi prekati, policami, ali je enota zase, kar v resnici pomeni, da je kupil okna.

²²⁵ NUK, Ms 1390/201, (11).

»1846 so nad Kamno gorico en ribenčan, tri golcarje otepli, tako da je eden kuj vmeru, dva pa nista mogla k ljudem«²²⁶

»1845 en otrok v Kokri se ubil.«²²⁷

Ni jasno, kaj je hotel Naglič prikazati z razpredelnico, v kateri si sledijo letnice od 1826 nazaj do leta 1819 in je vanjo vpisoval podatke po rubrikah:

Hišno ime – Kraj – Dan/ Dan Mesec.

»juri Kaštrun – *gorne bela 20 – 25. marc*«

ne da bi jih sam razložil.

Kroniški podatek ima tudi za to, kdo je bil za leto 1847 potrjen k vojakom,²²⁸ medtem ko za leto 1850 opisuje videnje »ognja«, kar utegne biti pojav, ki ga na Koroškem in Štajerskem posebejajajo kot škopnik in ponekod movje – izraz, ki ga ima tudi Naglič sam, vendar ni jasno, na kaj se nanaša.

»Ta 27 dan majnika 1850 so sveščev [=Sveščevi] ogin vidle per ke vodicam.

*Ta 28 sušca to 12 uro je movja vidla tudi ogen*²²⁹ *doli čez bregarja per ke* [= proti] *pvesti* [=?] *je pravla ta 29. dan maineka v usredo 1850.*²³⁰

Podobne narave je fragment zapiskov o Potočah z rubriko *Umrli*. Prvi podatek je: *Majdo pokopale*. Na drugi strani: *Ta Mertvi iz Potoč*. Podatki so za leto 1833, 1835, 1816, 1837, 1840.²³¹

Ohranjen je tudi list z zapisano letnico 1829 in rubrikami:

kimovca septembra / Kozaperska, Oktobra / Listognoja Novembra,

vendar je le začeta, ni mogoče ugotoviti, za čim so navedeni umrli. Predvidoma jo je Naglič začrtal pozneje, ker so imena mesecev vpisana v stari, a tudi že v novi obliki. Toda tudi to kaže na Nagličevo kroniško dejavnost in lastno ustvarjalno hotenje. Na drugi strani gre morda za prepis ali samostojno oblikovanje svetniškega koledarja: Npr. »12. oktobra 13.4.5.8. Maksimiljan Šk.v Celu« [= škof v Celju].

Ohranjen je list z datumom *12. kozaperska# 1834*. Na njem piše:

»Umril ta star Maršec [=?] *bogat mož*

1846 sem jest sam ulublano šov iz ...[nečitljivo] ne brez opravka. dam [= domov] *sem peršov v torek juter ob 5 uri, celo noč se vozil per postajlone* [= pri postiljonu, na poštнем vozu] *za 20 kron.*

1848 so na beli mašvali Skokov Gospod tehant [= dekan] *matija kerče.*

ob 7. uri jest cihelštajn ožigov [= opeko žgal?].

*1848 je vmerla na bregi kozabetova, tista, kje slepa bila, debela.*²³²

Na drugi strani lista je spet rubrika *Rojeni ta dan* [= 12. kozaperska], kar je označeno za letnice 1801, 1808, 1825, 1817, 1785, 1814, 1791, 1814.²³³

²²⁶ NUK, Ms 1390/201, (12).

²²⁷ NUK, Ms 1390/201, (13).

²²⁸ NUK, Ms 1390/201, (18).

²²⁹ Vprašanje je, ali gre za odsev ognja kakor pri požaru ali Naglič opisuje ljudsko uvero, ki jo na Koroškem označujejo s pojmom škopnik, ponekod drugod pa kot movje.

²³⁰ NUK, Ms 1390/201, (19).

²³¹ NUK, Ms 1390/1208.

²³² NUK, Ms 1390/1208.

²³³ NUK, Ms 1390/1208.

III. NAGLIČEVE OPAZKE K LASTNIM ZAPISOM

Matija Naglič je rad zaznamoval konec kakega svojega dela, npr. »To jspisane aprila ta 4.ti – *Konc – fine – ende*«. ²³⁴ Na koncu 'halištra' o prvem delu pridig /Rogerijevih Palmarium Empyreum/ beremo: *'Konc – Amen – To težaune spisvanje sem dokončou ta 25. ti Rožencveta 1826 – – tega halištra ali cagarja ene pridgarskeh bukov'*«. K sklepu 2. dela pa pristavlja Naglič kratko: »Konc pohpisvanja Halištar teh Bukvic. Fine'«. ²³⁵ Reból to Nagličevo opazko komentira: «Da je bilo 'spisovanje' vsebine pridig o svetnikih zares 'težavno', to Nagliču radi verjamemo, ako pomislimo, s koliko skrbnostjo in natančnostjo je sestavil vsebino vseh posameznih pridig! Naravnost občudovati moramo njegovo pridnost in vztrajnost! O obeh delih je napisal vsebine celih 170 strani (H 213-382)! Iz tega tudi razvidimo, kako se je Naglič zanimal za življenje svetnikov, dá, poleg Sv. pisma mu je bilo to najljubše berivo! Poleg posebne pridnosti in vztrajnosti, ki jo je Naglič pokazal pri tem spisovanju, moram pohvaliti tudi krasno in lično pisavo, ki jo mora vsakdo občudovati na teh 170 straneh. Na vsaki strani nahajamo pisanih do 40 vrstic, pa tudi pisava je jako drobna, tako da je zares veliko vsebine spravil na eno stran. Dandanes bi težko našli na kmetih moža, ki bi znal tako lepo pisati, kakor je pisal naš Naglič leta 1826!«. ²³⁶

Kaže, da je Naglič zapisoval v več zvezkov hkrati, drugače bi v zvezku o »Posebnih naukah sv. Pisma in cerkvenih učenikov« ne priznal: »*Pa sem se zmotev de sem to molitu tukej pisov. Sem dergi misliv*«. ²³⁷ [=Pa sem se zmotil, da sem to molitev tu pisal. Sem drugje mislil]. V nekakšnem rokopisnem zborniku »Od Svete Maše« ²³⁸ je napisal več pojasnil: »*Navuki jnu Molitve jz veliku Bukov ven spisanu inu per besedi [= dobesedno] un [= ven] vzetu. Pa ni vse po versti koker sem dobil. Spisou sem jih u letu 1841, 1842. Matia Naglizh* ²³⁹ /*Sam sebi za vse/ Sorte perložnosti/ za Navuk inu molitve.*«. ²⁴⁰ Na drugem mestu pojasnjuje: »Tukej je konc taiste sv. maše, glih toko koker jo ta mašnik bere, /spisou jo iz bukovc, kso ven dane, od jurja gollmajerja v lublanske Duhovne hiši Mašnika.# Drukane v letu 1783.#«. ²⁴¹ Na 374. strani je končal: »*Finis. to spisou iz bukov, Hitra in glatka pot pruti nabesam od 36 do 131. strani.# dopisou ta14.ti svičan 1842./ En dalne spodvučenje od Svete Maše/ iz bukov Jožefa Jakomina.*«. ²⁴²

Da je imel smisel za hierarhijo in kompozicijo, dokazujejo Nagličevi vstavki v besedilo z rdečo tinto, ko se ustavlja ob kugi: »*Kar bo treba če kaj od kuge po bukvah dobim, bom pa drugam pisov. Tukaj noter bom na dalej pisov: Pridigo vodiškega Fajmoštra, kso jo pridigvale na Skaručni to 7. nedelo po binškoštih. Ta 27. julia 1851. Pa ni poversti; koker se meni urajma, u bukvah posebne Jannes Klivasst urednu. js Pisma iz besedi teh 8. vučenikov iz bukov Pridgarskih inu drugih.*«. ²⁴³ V sešitku iz sedmih listov

²³⁴ Prim. F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 2, 63.

²³⁵ Prim. F. Reból, n. d., *Čas* 1, 416.

²³⁶ F. Reból, n. m.

²³⁷ NUK, Ms 1390/ 196.

²³⁸ NUK, Ms 1390/207, 8,5 x 14 cm, 505 strani.

²³⁹ Praviloma je pri tukajšnjem navajanju bohoričica pretranskribirana v gajico, pri Nagličevem podpisu pa upoštevam njegovo izvirno obliko.

²⁴⁰ NUK, Ms 1390/207, nisem si zapisala, na kateri strani. Nekje do 124.

²⁴¹ NUK, Ms, 1390/207, 176.

²⁴² NUK, Ms, 1390/207, 374.

²⁴³ NUK, Ms 1390/197: Od krivih fouš sodba čez bližniga ...

so »Zamerki Pridig« iz 1837, 1838, 1839, 1842.²⁴⁴ Na kratko povzema njihove teme in svoja stališča do njih: »1837 na 3 nedelo po binškoštih ob 10. uri so fajmošter pridigvali od veselje spokorjeniga grešnika. na 5. nedelo po binškoštih fajmošter so...« Naglič se je v samostojnem oblikovanju vendar sposoben izražati eliptično, izpušča glagol, kjer je iz konteksta jasno, za kaj gre. Čeprav je zelo skop z osebnimi potezami laičnega značaja, so tu vendarle opazne: »veliku ludi bo [= bilo, op.] **je**.« Od tod izvemo, da je bila v Šenčurju nova maša. »To 14 nedelo 20ti augusta sem jest u Kropi biu inu belant [= Balant] *pervič: per treh sv. mašah je lepo*. Na 26. nedelo po binškoštih to 12ti listognoja 1837 fajmošter na Tersteniku ob 10. ure **so lepo Pridigvale** od lubezni. Za 3. nedelo v Adventu pravi, da je tekla pridiga »prav lepo« »od **pričnosti** (pričujočnosti, navzočnosti) **božje**«, medtem ko »na Tabre²⁴⁵ na cvetni Petek kaplan ta 6. Aprila so [pridigali] od žalosti Marije... **prou lepa, nucna je bila pridiga pa kratka**.«²⁴⁶ »Sem Latenskih bsedi²⁴⁷ do-biv... iz Starih Pridigah od Svetiga Miklavža škofa. bom prosiu če mi jeh bo kdo otev na Kranjsko rezložiti²⁴⁸ inu zapisati.«²⁴⁹ Za Paglavčevega Zvestega tovarša, 1767 pravi Naglič: »**prou lepe nucne bukve**«. ²⁵⁰ Tudi v svojih izpiskih – *halištrih* Naglič ocenjuje, da je kaj lépo: »Hališter jz molituvskih bukouc imenovane so usakdajne kruh, u katerih **lepe** molitve in pesme so popisane od Jurja Werdineka, drukane 1821.«²⁵¹ »Hališter iz bukuvc od križne gore, kso [= ki so] *noti* [= notri] **lepi nauki, molitve** za zutrej, čez dan in zvečerne, jezusov življenje spremišluvati, inu tri svete pesme zložene filipa jakoba Repeža, leta 1764.«²⁵² Ali: »Hališter jz bukou, u katereh so **lepe Pesme** – 27 – inu več Liteniji in molitve per bounikeh.«²⁵³ »Hališter js bukouv, u katereh je **dobro** opominanje na bounike, kako se imajo v tisti neh boleznj saderžati nu k smerti perpravi no koko se ima bounikam na strani stati,«²⁵⁴ »U eneh bukuvcah se najde **lep nauk k' podvučenu inu k' troštu za ubožne, inu take ludi, kateri se morejo za svoj živež terdu truditi, je notri 40 taljov, od Janeza Stroja sedainiga Fajmoštra na Igu, k drugim ven danu leti 1792. – beri kristian, boš najdou en velik trošt, ureunim jnu sromaškim stanu, kir to uselej od boga pride, križ, težave**«. ²⁵⁵

²⁴⁴ NUK, Ms 1390/199, 10,5 x 17 cm.

²⁴⁵ Tabor pri Podbrezjah, kamor vsak post romajo iz preddvorske fare.

²⁴⁶ NUK, Ms 1390/199, Zamerki pridig.

²⁴⁷ sic.!

²⁴⁸ Ta Nagličeva pobuda se lepo ujema s spominom Matije Valjavca nanj: »Bil je sicer dosti skop mož in ni mu rad šel krajcer izpod palca, ali za knjige je pa rad dajal in ko sem bil leta 1848. na počitnicah, prinese mi pridige Janeza Kriškega, naj mu poslovenim kar je v njih latinskega in plačal mi je prevod tako dobro, da sem se kar čudil.« – M. Valjavec, Dve pesni. Kres 5, Celovec 1885, 244.

²⁴⁹ NUK, Ms 1390/197, 9 x 11, 5 cm. 4 listi. Moder papir, drugačen kot pri drugih sešitkih. Naslovna stran je raztrgana, zato naslov ni znan.

²⁵⁰ »Tudi dr. Medved pravi, da nobena izmed »premišljevanj« one dobe ne vzbujajo tako živo srčnih občutkov, kakor le-ta. 'Njih poglobitni namen je bil, srca najglobljeje ganiti ter vneti za nadnaravne smotre'. – Tudi iz te knjige je Naglič prepisal več mest.« – F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, Čas 1, 453, 460.

²⁵¹ Prim. F. Reból, n. d., Čas 3, 64.

²⁵² F. Reból, n. d., Čas 2, 1908, 57.

²⁵³ F. Reból, n. m.

²⁵⁴ F. Reból, n. d., Čas 2, 222.

²⁵⁵ Prim. F. Reból, n. d., Čas 2, 224.

IV. JEZIK

Zelo zahtevna in koristna téma bi bila preštudirati Nagličev jezik glede na razmerje med knjižnim jezikom in narečjem, njegovim gorenjskim govorom. Razen navedenih odlomkov iz njegove vaške kronike, ki najpristneje predstavlja primere njegovega lastnega govora, tu še eden za okus: »*Sveti Hieronimus od Betlehemskih kmetov per-poveduje, en pravi, da je na Betlehemskem v eni jami prebival, se mu je **nejzrečenu fletno** dzelo, ko je Kmeteške ljudi po polju inu po vinogradih Psalme, Aleluja inu druge svete pesmi prepevati slišal.*«²⁵⁶ Iz navedenih primerov se dobro vidi, da je Matija Naglič imel težave z veliko in malo začetnico in marsikdaj z nekaterimi drugimi pravopisnimi pravili. Doslej ne poznam nobenega vira, ki bi tako dosledno rabil kazalni zaimek v funkciji določnega člena. Tudi o tem vprašanju slovenščine je Matija Naglič izredno dragocen vir. Primerov je dovolj v navedenih in drugih odlomkih Nagličevega prepisovanja in zapisovanja.

SKLEP

F. Reból se v prvem desetletju dvajsetega stoletja upira krivičnim ugotovitvam, da Slovenci v 18. stoletju ne bi imeli času ustrezne literature:²⁵⁷ »Pomislimo, da omenja vsaka boljša nemška literarna zgodovina o. Abrahama a Sancta Clara, o. Martina Kohemskega! In glejte! Nemci imajo tako bogato slovstvo, pa vendar z največjo marljivostjo zbirajo in preiskujejo različno literarno ostalino. Prof. Schönbach je izdal že celo zbirko srednjeveških pridig, pri nas pa se ne naveličajo literarni zgodovinarji peti stare pesmi, da v 18. stoletju nismo imeli nikake literature! **Majhni smo, pa še manjše se delamo! Nekoliko patriotičnega mišljenja bi bilo vsekako želeti pri naših slovstvenih zgodovinarjih**²⁵⁸ (podčrtala ms), da bi se Nemcem povedalo, da so bili mnogi znameniti možje, ki jih Nemci štejejo za svoje, slovenskega pokolenja, npr. Slatkonja, Vega idr. F. Reból je razočaran tudi nad Matijo Murkom.²⁵⁹ V prizadevanju,

²⁵⁶ NUK, Ms 1390/197: Pridga ob godu Lucije ... (11).

²⁵⁷ »'Es erschienen allerdings einige Büchlein religiösen Inhalts, aber wir gehen mit der Behauptung nicht irre, dass im 17. und 18. Jahrhundert eigentlich keine slowenische Literatur vorhanden war.' (Dr. Jos. Karásek, Slawische Literaturgeschichte, II, str. 49), Göschen 1906)! Janez Svetokriški je pisatelju popolnoma neznan, Juriša Japlja nič ne omeni!« – [L. 1908] smo dobili izpod peresa prof. dr. Murka v Hinnebergovi zbirki »Die Kultur der Gegenwart« (I, 9: Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen. Berlin, 1908) v obrisu zgodovino jugoslovanskih literatur. Murko pač omenja na strani 221 Japljevo prestavo Sv. pisma, toda glede dobe starih slovenskih znamenitih pridigarjev in drugih katoliških pridigarjev in pisateljev bi si pa po vsej pravici želeli, da bi jo bil učeni gospod profesor nekoliko obširneje in določneje označil; tudi imen Kastelca, o. Janeza Svetokriškega, o. Rogerija, Gutsmanna in Marka Pohlina po našem mnenju ne bi bil smel molče preiti! – F. Reból, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, *Čas* 3, 203–204.

²⁵⁸ »... ne sicer toliko, kolikor ga je imel Marko Pohlina, ki navaja v svoji »Biblioteki« tudi imena onih drugonarodnih pisateljev, ki so kaj zapisali o Kranjski deželi ... – F. Reból, n. d., *Čas* 3, 204.

²⁵⁹ »Die literarische Tätigkeit der Gegenreformation beschränkte sich bei den Slowenen auf umfangreiche Predigtensammlungen und Erbauungsschriften.« To je vse! Napredek v pri-

da bi prikazal položaj slovenskega slovstva v v drugi polovici sedemnajstega stoletja, v osemnajstem in v prvi polovici devetnajstega stoletja bolj objektivno, realno in pošteno, F. Rebólu pride zelo prav ravno Nagličev popis prebranih knjig in ga v tej zvezi izenačuje z o. Markom Pohlinom, Matijem Čopom, Pavlom in J. Šafarikom,²⁶⁰ čeprav Naglič svojega seznama ni delal za javnost, »ni imel namena, pisati slovensko bibliografijo, ali množiti slovensko slovstvo.«²⁶¹

Na podlagi prikazanih zaslug za bibliografijo v okviru slovenske slovstvene zgodovine je Matija Naglič prišel v Slovenski biografski leksikon. F. Kidrič ga imenuje »kmetiškega bukvnika« in ga med drugim označuje in primerja z njemu podobnimi samouki v slovstvenem prizadevanju: »Naglič, po domače Kosmat, slovenskih nabožnih in mističnih tekstov ni samo, kakor pred njim na Gorenjskem, npr. Zoisova nabiratelj Gubanc in Korbič, le zbiral, ampak jih je, kakor pred njim npr. Žegar, Šuster-Drabosnjak in dolga vrsta drugih koroških 'bukovnikov' tudi prepisoval ali vsaj registriral. Njegova zveza s koroškimi bukvniki sicer ni izpričana, a gre nedvomno za sličen tip pobožnega slovenskega kmeta, ki tudi sosedom rad čita iz svojih bukev ali prepisov. Veliko razliko med Drabosnjakom in Kosmatom pa je tvorila okoliščina, da Preddvorec po vsej priliki ni imel nikakih nagnjenj in sposobnosti za samostojno oblikovanje.«²⁶² Kidričeva ocena je preuranjena, saj še ni imel dostopa do zdaj znanega in tu prvič predstavljenega gradiva, ki, kakor vidimo, Matijo Nagliča predstavlja v drugačni luči.

Matija Naglič lahko velja za predstavnika slovenskega pismenstva v prvi polovici 19. stoletja, toda ne samo to. Če so ga doslej imeli le za pasivnega prepisovalca nabožnih tem, mu bo treba odslej priznati, da tudi za laične zadeve nikakor ni bil slep in gluha, kar dokazujejo posamezni ohranjeni listi iz njegove zapuščine, ki bi bili dobra podlaga za vaško kroniko, ko bi se jih ohranilo kaj več. F. Reból²⁶³ in Marija Černila v Zupanovi zapuščini dokumentirata črno na belem, kako nemarno so ravnali z Nagličevo zapuščino.²⁶⁴ Že tukaj predstavljena ostalina dokazuje, da se je nabožnega gradiva vseeno ohranilo sorazmerno veliko, čeprav morda ne ravno vse. Ljudje so se verjetno sramovali in morda tudi bali uničevati ga, medtem ko do zapisov/anj posvetne vsebine niso imeli zadržkov, in je danes uničeno domala vse! Medtem ko se je pri prvi skupini Naglič akribijsko podrejal predlogam, je s tem res ohranil izredno dragocene podatke za slovensko bibliografijo iz preteklih obdobij, bi bila druga skupina gradiva izredno dragocena – prvovrsten jezikovni, etnološki in kulturno zgodovinski vir – zaradi sporočanja jezikovnega položaja v njegovem času, podatkov, ki bi omogačali podrobno obnovitev tedanjega dogajanja, dobro krajevno monografijo – vsaj po ohranjenih podatkih sodeč – in pravičnejšo oceno o njegovih lastnih ustvarjalnih hotenjih in z/možnostih zanje. S tega vidika je tudi tovrstno ohranjeno gradivo – četudi ga je komaj za pokušino – izredno pomembno.²⁶⁵ France Kidrič je sodil, da »Preddvorec po vsej pri-

---

meri s Karásekovo slovansko literarno zgodovino je vsaj v tem, da prof. Murko pouči nemške čitatelje, da so bile one !einige Büchlein religiösen Inhalts! – »umfangreiche Predigtensammlungen und Erbauungsschriften«. F. Reból, n. d., *Čas* 3, 204.

²⁶⁰ F. Reból, n. d., *Čas* 1, 318.

²⁶¹ F. Reból, n. d., *Čas* 3, 125–126.

²⁶² Kd. [= Kidrič], *Slovenski biografski leksikon* II, 1933–1952, 188.

²⁶³ F. Reból, Matija Naglič in njegov rokopisna ostalina, *Čas* 1, 320–321.

²⁶⁴ Rokopisni oddelek NUK, Ms 1390/202.

²⁶⁵ V Nagličevi zapuščini (NUK Ms 1390/201) je še »Zapisnik/ Tajsteh Potov/ Karjeh ima zalvo srenjskih Reči/ 1856 Let. Letnica (po Nagličevi smrti) in pisava v gajici, dokazujeta, da ne gre več za zapiske Matije Nagliča.

liki ni imel nikakih nagnjenj in sposobnosti za samostojno oblikovanje.«²⁶⁶ Morda res ne na slovstvenem polju, skrbno navajanje virov in »halištri« pa dokazujejo velik smisel Matije Nagliča za sistematiko in dokumentarnost. To ga bolj uvršča v znanstveni tip ustvarjanja.²⁶⁷ Iz ohranjenih podatkov je videti, da je utegnil biti tipičen vaški kronist, svoj sloves pa še naprej ohranja kot nekak vaški duhovni voditelj.

---

²⁶⁶ *Slovenski biografski leksikon* II, Ljubljana 1933–1952, 188.

²⁶⁷ Prim. Anton Trstenjak, *Psihologija ustvarjalnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1981, 191–337.

PORTRET VAŠKEGA GLEDALIŠČNIKA: FRANC DOVŽAN

Franc Dovžan, po domače Režunov (*1907 †1987), nekdanji gozdni in železarski delavec z Dovjega v Zgornjesavski dolini,¹ ni mogel zatajiti velike ljubezni do gledališča. »Umrli bi na odru,« je dejal. Nenavadno oživi, kar obraz zajame v dlani in ves vztrepete, ko začne pripovedovati o svojem sodelovanju pri domačem odru, kjer ni le igral, ampak tudi režiral, prirejal in pisal zanj besedila in se veliko ukvarjal z mladino.

I. ŽIVLJENJE

V gledališko življenje svoje rojstne vasi, ki je ni hotel zapustiti nikdar, se je vključil že zelo zgodaj, kakor zveemo iz *Mojih spominov*², v katerih je opisal del svoje z revščino zaznamovane trde življenjske poti. Iz njih tokrat povzemamo odlomke, ki so v zvezi z »dramatiko«³ in iz njih odseva velika zavzetost za gledališče. Sicer pa so ti zapisi pomemben vir za spoznavanje posameznih sestavin socialne in duhovne kulture na vasi – v Zgornjesavski dolini v času med prvo in drugo svetovno vojno.

Po Dovžanovih besedah se je »dovška dramatika« začela pri Železniku. Prva igra, ki so jo uprizorili povečini študentje pri tej hiši na verandi, je bila *V Ljubljano jo dajmo*. V njej je njegov oče igral harmoniko. Spominja se še *Fotografija* in nekaj šaljivih prizorov, za katere pa ne vé več naslovov.

Kako je sam prišel h gledališču, pa Režunov Franc piše takole: »Po prvi svetovni vojni se je l. 1919 spet začela šola. Takratni župnik Jakob Aljaž⁴ je začel preurejati Govočev hlev v gledališko dvorano.⁵ In začele so se igre. Prva je bila *Mala pevka*, ki so jo igrali Jeseničani. Jaz sem imel posebno veselje do dramatike. In tako smo tudi z mojimi prijatelji uprizorili igro *Logar*, na trati, kjer se je trl lan.« Kmalu potem so se dogovorili, da jo bodo ponovili v njegovi domači hiši pri Režunu. Dečki so bili maskirani s sajami

¹ Spoznali smo ga na terenu kot enega od avtorjev slovenskega NOB pesništva. Svojo prvo partizansko pesem je napisal v mesečni noči na grobu svojega padlega brata Štefana, po katerem je prevzel partizansko ime Štefan.

² »*Moji spomini*« so nastali proti koncu šestdesetih let. Nekaj jih je pisal sam, nekaj sta zapisovala po nareku njegova hči Francka in neki študent z Dovjega. Rokopis v dveh zvezkih obsega 95 strani.

³ »Dramatika« je Dovžanov priljubljen in pogost izraz za vse, kar je v zvezi z gledališčem.

⁴ Jakob Aljaž (1845-1927), roj. v Zavrhu pod Šmarno goro, je veliko storil za razmah slovenskega zborovskega petja in planinstva. Dovžani vedo povedati, da je bil na Triglavu petinpetdesetkrat.

⁵ Dvorano pri Govoču (lastnik Jože Zima) je imel najprej v zakupu J. Aljaž in jo je, po pripovedovanju, sam opremil in vzdrževal, pa tudi pridrževal denar od predstav. Po veliki povodnji l. 1929, ko je voda odnesla v Mojstrani gasilski dom, v katerem so igrali člani Sokola iz Mojstrane in Dovjega, so začeli v tej dvorani igrati tudi člani te organizacije.

in imeli brade iz lanu, dekllice so bile namazane z rdečimi svinčniki. V »hiši« so napravili oder, na katerega so stopali skozi vrata iz kamre.⁶ Hiša je bila prenapolnjena gledalcev in gledali so tudi skozi okna. Med njimi so bili nekateri, ki so se v novi dvorani že učili prvo igro, Finžgarjevega Divjega Lovca. Tudi režiserjev pomočnik Viktor Janša⁷ je bil vmes in ta je šest let mlajšega sovaščana povabil, da bi v omenjeni igri nastopal v vlogi pastirčka Jurčka. Ta dogodek in srečanje z župnikom Aljažem je bilo avtorju še po toliko letih očitno v dragem spominu, saj ga prav natančno popisuje in končuje: «In tako sem postal pevec in igravec za dramatiko, ker je bilo to moje posebno veselje.»

Z igranjem je nadaljeval, ko je šel k Blašču za pastirja. Zvečer, ko je bil prost, je hodil k vajam. Kadar so imeli vlogo za mlajšega fanta, jo je vedno dobil on: »Ne bom našteval iger, koliko sem jih preigral kot mladenič. A to je bilo moje edino veselje.«

Odrskih desk ni zapustil tudi kot mlad gozdni delavec. Pozimi, ko so sekali in cepili drva pri raznih kmetih, je imel spet priliko za igranje: »Igral sem statiste ali kako malo vlogo ... Ah, kako sem bil srečen, če sem dobil malo vlogo.« Potem je poletel delal« po vseh gozdovih okrog Triglava, na Pokljuki, Jelovici, Mežaklji, Jeseniški planini« in pozimi je bil spet doma:

»V mojo domačo hišo pri Režunu so v zimskih večerih hodili fantje in dekleta na prejo ali domačo zabavo ... Jaz nisem bil vnet plesalec, zato sem le malokdaj zaplesal. Sedel sem pri mizi in prebiral knjige, igre ali če sem imel vlogo pri dramatiki, sem bil ves zamaknjen v njo.« Devetnajst let star je dobil prvo glavno vlogo pri igri *Reka* in tedaj se je po njegovih besedah začela njegova gledališka kariera. Nato iz njegovega pisanja zvemo, kako se je zaljublil v »lepega dekliča in priljubljeno igralko«, vendar brez upanja, ker je bil »čeprav ugleden igravec in pošten fant, vendarle le ubogi Režunček, kjer so imeli zatočišče vsi prosjaki in cigani.«⁸

Tudi po vrnitvi od vojakov se je takoj aktivno vključil v dramsko delo in pevski zbor. »Po ljubljenem dekletu sem še vedno hrepenel z vsem srcem, čeprav sem bil prepričan, da ne bo nikoli moja, ker nisem bil kmečki fant, ampak le ubogi gozdni delavec ... Ravno zato sem se posvetil še z večjo vnemo dramatiki, kjer sem našel svoje zadoščenje in veselje. Žrtvoval sem veliko in sem hodil pozimi dve uri daleč k vajam iz drvarskih koč, kjer smo stanovali med tednom. Za vse to sem bil poplačan s tem, da sem igral glavne vloge v igrah, ki so bile polno obiskovane.«

Spomladi l. 1930 se je Franc Dovžan zaposlil v cementarni v Mojstrani, da bi bil doma in bi se lahko čim bolj »posvetil prosveti in kulturi na vasi«. Po propadu cementarne, ko so se začela pojavljati znamenja svetovne gospodarske krize, se je vrnil v gozdove. Pozimi, ko tudi bornega zaslužka ni bilo, »ko je človeško srce hrepenelo po ljubezni in toplem domu«, so se zbirali pri pevskem in dramatičnem društvu Jakoba Aljaža,⁹ kjer so v delu pozabljali na težave v življenju: »Dramatika v našem društvu je

⁶ Takega igranja je bilo včasih precej, le podatkov o njem nimamo kaj prida. Prim.: Sedemdesetletnica Marje Borštnikove, *JiS XXI*, 1975/76, 98; Pavla Oman, Takole igramo v Podkorenu, *ITD*, 23. 5. 1976, 9. V Žireh vem za več hiš, da so otroci igrali na skednju ali domači verandi, npr. pri Primožiču v Žireh, pri Cenétu na Selu, pri Tomincu in Kolišarju na Dobračevi (predstave: Zvezdica Zaspanka, Lonček kuhaj, Žirovski lintvarn = zmaj).

⁷ Viktor Janša je bil eden glavnih organizatorjev gledališkega življenja na Dovjem. Nekaj let je bil v šoli v Ljubljani, postal je čevljar.

⁸ Njegova mati je bila znana kot zelo dobrega srca in je brez razlike dajala prenočišča vsem, ki so jo prosili, tako da so drugi prebivalci Dovjega popotnike, do katerih so bili nezaupljivi, usmerili kar k Režunu.

⁹ Ustanovljeno je bilo l. 1931. Od ustanoviteljev so bili izvoljeni v vodstvo: Andrej Smolej,

začela cveteti in ob razumevanju občinstva smo se še z večjim veseljem zagnali v delo. Graditi smo začeli prosvetni dom s prostovoljnim delom vseh vaščanov in ga okrog leta 1932 dokončno zgradili.¹⁰ Za otvoritev novega Kulturno-prosvetnega doma smo igrali igro *Zlatorog*, kjer sem igral glavno vlogo, Toneta.¹¹ Igro je odlično »zrežisiral«¹² Viktor Janša in gledalci so bili navdušeni.

Ob otvoritvi tega doma so nastopili igralci Dovjega in tudi iz drugih krajev v narodnih nošah, godba na pihala z Jesenic in moški pevski zbori z Zabreznice. Pri igri *Zlatorog* je sodelovalo tudi nekaj igralcev z Jesenic in to kaže, da smo se povezovali s sosednjimi igralskimi društvi. Igrali smo tudi v drugih krajih: v Ratečah, Zabreznici, Gorjah, na Hrušici, Kranjski gori, dvakrat na Jesenicah in tako krepili prijateljske stike s sosednjimi igralskimi društvi.

Imel sem tudi glavno vlogo v igri *Njega ni* na Jesenicah, kar mi je bilo v veliko poplačilo za moj trud. Režiser je bil Vinko Mazi, učitelj na Dovjem. Srce mi je trepetalo, ko sem prvokrat stopil pred širše občinstvo, toda po prvi tremi smo zaigrali dobro in poželi zaslužen aplavz ...

Igralci Dramatičnega društva pa nismo igrali samo lahkih iger, ampak tudi vsebinsko težke in zahtevne,¹³ pa tudi igre, v katerih je nastopilo čez petdeset igral-

---

predsednik, Franc Dovžan, podpredsednik, Janez Ponikvar, pevovodja in režiser, Viktor Janša, režiser in vodja vseh prireditev. Svoje funkcije so obdržali do druge svetovne vojne.

¹⁰ Aljažev prosvetni dom so »prosvetarji«, kakor so imenovali člane orlovskega društva, sklenili postaviti zato, ker so dvorano pri Govóču po Aljaževi smrti dobili v zakup Sokoli. Po drugi svetovni vojni ima v njem prostore KUD Jaka Rabič.

¹¹ Še po toliko letih pravi avtor: »Lepšega trenutka ni bilo v mojem življenju.«

¹² Na Dovjem namesto glagola (z)režirati vsi, ki so imeli včasih opravka z gledališčem, govorijo »(z)režisirati«. Tako se sliši tudi pri starih igralcih v Šenčurju pri Kranju.

¹³ Seznam uprizoritev, ki so jih – po spominu domačinov – igrali na Dovjem nekako od začetka 20. stol do druge svetovne vojne. Razvrščene so po abecednem redu avtorjev, čeprav se informatorji spominjajo le naslovov. Drugi podatki so povzeti po *Repertoarju slovenskih gledališč 1867-1967*, popis premier in obnovitev, Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, 1967 (skrajšano RSG) in F. Kobljarja *Slovenski dramatik* I in II, Lj. 1972, 1973.

J. Alešovec, Dimež, strah kranjske dežele. Izv. igra s petjem v 2 dej., v 5 podobah, s predigro in končno igro. Prva uprizoritev 1873 (RSG št. 107, Kobljar I, 127-128); 2. Baumach, R. Brauer-C. Golar, *Zlatorog*, opera v 4 dej. Prva uprizor. 1921 (RSG št. 2022, *Gledališki list Drama-opera* 1920/21, št. 26, 8); 3. Mož Simone, po pripov. F. Dovžana je avtor (dramatizator?) te igre Pavel Bobnar (Prim. št. 16!); 4. F. Detela, Dva prijatelja, 1905 (Ali v tem primeru res gre za Detelovo avtorstvo, je nekoliko vprašljivo. Prim. Kobljar I, 211.); 5. L. Deutsch – F. S. Finžgar, Kristusovo trpljenje = Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa. Uprizarjanje Pasijona v 11 slikah. (Dopolnilni podatki so z naslovne strani tipkopisa pasijona, ki ga hrani dr. N. Kuret.); 6. F. S. Finžgar, Divji lovec, narodni igrokaz s petjem v 4 dej. Prva uprizor. 1902 (RSG št. 578, Kobljar I, 215-6); 7. Isti, Naša kri, igrokaz v 4 dej. Prva uprizor. 1912 (RSG št. 827, Kobljar I, 216-7); 8. Isti, Veriga, ljudska igra v 3 dej. Prva uprizor. 1919 (RSG št. 937, Kobljar I, 217); 9. Isti, Razvalina življenja, ljudska drama v 3 dej. Prva uprizor. 1921, (RSG št. 999, Kobljar I, 218-9); 10. C. Golar, Vdova Rošlinka, komedija v 3 dej. Prva uprizor. 1925 (RSG 1080, Kobljar II 92); 11. F. Govekar, Legionarji, igra s petjem iz Napoleonovih časov. Prva uprizor. 1903 (RSG št. 610, Kobljar I, 224); 12. E. Gregorin, V času obiskanja, 8 postaj o Jezusovem poslanstvu. Prva uprizor. 1935 (RSG št. 1286, Kobljar II, 216); 13. Dekle z biseri. Neznani dramaturg se je prejkone opiral na istoimenski prevod knjige, ki je izšla l. 1910 v Lj. Prevedel J. M. Njen avtor je Anglež Haggard sir Henry Rider (1856-1925) in ima v izvirniku naslov Marie; 14. A. Hamik – F. Albreht, Repoštev, vesela pravljica za velike in male v 5 sl. Prva uprizor. 1936 (RSG št. 1321); 15. M. Halbe-M. Govekarjeva, Reka, drama v 3 dej. Prva uprizor. 1911 (RSG št. 821); 16.

cev.¹⁴ Jaz sem šel na krajši režiserski tečaj v Ljubljano,¹⁵ ki mi je zelo koristil pri nadaljnjem delu.

Tu se ustavijo zapiski o dovški dramatik, ki segajo nekako do druge svetovne vojne in slediti moramo prostemu pripovedovanju zagnanega gledališčnika.

Med vojno je sodeloval pri partizanski straži, ki je imela svoj tabor tudi v Orlovem gnezd¹⁶ nad Dovjim in je spadala pod komando mesta Bled. Ko sta komandir Janko Pristavc in politikomisar Stanko Grčar zvedela za njegove igralske sposobnosti

Ljubavi cvet je zamorjen. Drama s petjem v 8 slikah. Po povesti Janez iz Visokega (spisal Dr. Jaklič), dramatiziral Pavel Bobnar, založil Ivan Mohar. Tako piše na edinem izvodu omenjene igre, ki ga hranijo pri Moharjevih v Šenčurju na Gorenjskem. Toda E. Bojc piše, da je P. B. dramatiziral v igro z omenjenim naslovom novelo O ta testament (DS XIII, 1900, 12–24) Frana Jakliča – Podgoričana. (Prim. F. J – Podgoričan kot pripovednik, *Zbornik občine Grosuplje* III/1971, 151–168.) Starejši ljudje v Šenčurju se P. Bobnarja (1912–1940) še spominjajo kot zelo nadarjenega, da je imel veliko knjig in lepo pisavo. Obžalujejo, da ga niso dali v šole, ker zaradi pohablenosti itak ni dobil kmetije. F. Dovžan se spominja, da si je prišel ogledat uprizoritev svoje igre na Dovjem. 17. M. Komarova, Prisega o polnoči, 1929 (Prim. Koblar II, 204–5); 18. A. Medved, Za pravdo in srce, narodna igra v 5 dej. iz časa kmetijskih uporov. Prva uprizor. 1899 (RSG št. 521, 164–7); 19. Isti, Črnošolec, narodna igra v 5 dej. Prva uprizor. 1909 (RSG št. 747, Koblar I, 172–4); 20. Ks. Meško, Henrik, gobavi vitez, DS 1934 (Koblar I, 200); 21. Karl Morré, 'S Nullerl – J. Bedanek, Revček Andrejček, narodna igra s petjem v 5 dej. Prva uprizor. 1887 (RSG št. 304); 22. J. N. Nestroy- J. Aleševce, Lumpacij vagabund = Hudobni duh Lumpaci-vagabund. Čarobna burka s petjem v 3 dej. s predigro. Prva uprizor. 1871 (RSGH št. 43, Koblar I, 127); 23. J. Ogrinec, V Ljubljano jo dajmo! Izvirna vesela igra v 3 dej. Prva uprizor. 1870 (RSG št. 24, Koblar I, 85–6); 24. W. Shakespeare-S. Domicelj, Romeo in Julija, tragedija ljubezni v 5 dej. Prva uprizor. 1901 (RSG št. 550); 25. J. Stante, Mlada Breda, DS 1925 (Koblar II, 162–4); 26. M. Strogoff– F. Kopal, Carski sel = Carjev kurir (?). Velik opretni igrokaz z dejanji, petjem in plesom v 9 sl. po romanu J. Verna. Prva upriz. 1905 (RSG št. 660); 27. J. Špicar, Miklova Zala. Zgodovinska narodna igra z godbo v 4 dej. in 4 sl. po povesti J. Sketa. Prva upriz. 1910 (RSG št. 775, Koblar I, 226 in II, 215); 28. Župnik iz cvetočega vinograda. Doslej še neznan dramaturg se je bržkone opiral na knjigo, ki jev prevodu Z. Kneza in R. Ložarja izšla l. 1931. Njen avtor je Felix Timmermans (1886-1947). 29. J. Vombergar, Voda, komedija v 3 dej. Prva uprizor. 1932 (RSG, št. 1234, Koblar II, 205-6).

Za naslednja dela so podatki še neznan, kljub temu, da je bila pregledana tudi *Slovenska Talija*, zbirka dramatičnih del in iger. Dramatično društvo v Ljubljani, 1867–1896 (I-LX); vendar brez posebnega uspeha. Nužen bi bil pregled uprizoritev po časopisih, vendar se za ta prispevek tega ni bilo mogoče lotiti. 30. Fotograf, 31. Kapelica na gori, 32. Mala pevka, 33. Napoleonov oficir, 34. Nigana, 35. Njega ni, 36. Pod Golico, 37. Tri sestre (Iz RSG št. 1605 je razvidno, da je bila drama A. P. Čehova pri nas prvič uprizorjena po vojni, tako da je malo verjetno, da bi jo na Dovjem igrali prej.), 38. Za čast in kri, 39. Zagorski zvonovi, 40. Zloba in zvestoba, 41. Ženin iz Amerike, 42. Živa zakopana.

¹⁴ Seznam igralcev pred II. svetovno vojno, kot se jih domačini spominjajo še danes: Rezka Ancelj, Dolfka Brenc (mati igralca ljubljanske drame Rudija Kosmača), Kristl Cuznar, Franc Dovžan, Ivan Dovžan, Drčova Zofka, Drčova Tinca, Filunova Katrica, Gregor Jakelj, Jerca Guzelj, Angela Hlebanja, Jože Janša, Viktor Janša, Minca Klinar, Mila Kocjančič, Kočančov Franc, Janez Ponikvar, Angela Rabič, Stanka Skumavc, Andrej Smolej, Jaka Smolej, Minka Smolej, Vladimir Smolej, Jaka Šmid, Janez Zima, Nace Zupan. Seznam režiserjev: Rudolf Abruč, Vinko Mazi, učitelj na Dovjem, Franc Dovžan, Viktor Janša, Mirko Kunčič, Jeseničan Albin Noč, Janez Ponikvar.

¹⁵ Na režiserski tečaj v Ljubljano ga je sredi tridesetih let poslalo Prosvetno društvo J. Aljaža in je trajal le nekaj dni. Vodil ga je Niko Poženel.

¹⁶ F. Dovžan še danes rad pove, da je temu taboru on dal tako ime.

in veselje ter njegove partizanske pesmi, sta ga na pomlad l. 1945 nagovarjala, naj gre v Bohinj, od koder bi mu bila lažja pot h kateri od obstoječih partizanskih gledaliških skupin, vendar se F. Dovžan za to ni mogel odločiti, ker je bil preveč navezan na Dovje. Danes to svojo odločitev komentira z besedami: «Ni mi žal, saj smo doma dovolj igrali. Na prvi prireditvi po vojni so hoteli igrati vsi.»

Toda tedaj je njegovo igranje vendarle prehajalo na stranski tir. Prècej po vojni je še igral v nekaterih igrah, nazadnje sredi petdesetih let vlogo Luka Burnika¹⁷ v igri Zaklad.

Nato je zaenkrat vse pojenjalo, dokler ga k delu niso znova zvalili otroci. V začetku šestdesetih let so dovški taborniki, med katerimi je bil tudi njegov sin, hoteli ob praznovanju 29. novembra pripraviti skeč vojne vsebine in prosili so ga za pomoč. Po drugi strani je srečno naključje hotelo, da je tedaj postala predsednica Društva prijateljev mladine¹⁸ Francka Mertelj, knjižničarka na Dovjem in predvojna igralka na Jesenicah, Franc Dovžan pa referent za delo pri tem društvu in v svojem prizadevanju za otroke sta se lepo ujela. DPM je bilo zelo aktivno. Prirejalo je praznovanje Dedka Mraza (prej je hodil Dedek Mraz z Jesenic): Kmečki fantje so radi sodelovali z okrašenimi vozovi, vaščani so sami na roke risali plakate. Veliko veselja je bilo na izletih in ob sankskiških tekmovanjih. Enkrat so povabili v goste otroke iz Ljubljane in pripravili skupno folklorno prireditev. Ko je tovarišica Mertljeva opazila, da se ob nedeljah popoldne otroci dolgočasijo, jih je kar zbrala in šli so v dvorano KUD Jaka Rabič, kjer so nastajale improvizirane ure pravljič. Vzela je namreč primerno knjigo (pregled nad njimi je imela, saj je bila knjižničarka) in jim brala iz nje. Prav tako je skušala ustreči prizadevanju njihovih starejših vrstnikov. Ob njihovih predstavah *Kraljeviča Marka* in *Peričic* na vaških skednjih, je sklenila, da jih mora pri njihovem veselju voditi kdo od odraslih. Kdo drug je bil za to bolj primeren kot Franc Dovžan! Tako je spet oživel že zamrlo gledališko življenje na Dovjem.

Ob praznovanju novega leta 1976 so otroci pod njegovim vodstvom uprizorili otroško igrico *Pričakovanje Dedka Mraza*, ki jo je on sam tudi napisal za to priložnost. Leto pozneje ob pričakovanju novega leta 1964 pa je režiral *Modro vrtnico za princesko*. Največjega odobravanja je bila deležna predstava *Pesem polja*, za katero je sam pripravil besedilo že l. 1959, vendar se jo je opogumil dati na oder šele po prigovarjanju domačina Kristla Langusa. V njej nastopa okrog trideset igralcev. »Stari so bili od dvajset do trideset let. Z njimi je bilo veliko truda, a uspeh je bil izreden,« pripoveduje njen režiser. »Scenarij zanjo je napravil Janko Guzelj.« Videti je, da so najbolj živi spomini na to delo. Zadnja igra, ki jo je režiral, je bila l. 1968 *Ženin iz Amerike*. Medtem je pisal tudi skeče in sodeloval pri njihovi pripravi, toda o njih ni nobenih otipljivih dokumentov. Še naslovov zanje ni mogoče navesti. Toda tudi poslej, ko se je z gledališčem prenehal ukvarjati, Francu Dovžanu ustvarjalna žilica ni dala miru. Ne le kadar se je njemu sa-

¹⁷ Seznam iger, ki so jih igrali na Dovjem po II. svetovni vojni: 1. K. Brenkova, *Modra vrtnica za princesko*, pravljlična veseloigra za otroke, *Mladi oder* 29/32, Lj. 1963. (Kot kažejo letnice, so bili Dovžani s to igrico zelo ažurni.) 2. M. Kunčič, *Triglavska roža*, pravljlična igra v 3 dej. in 1 sl. Prva uprizor. 1944 (RSG št. 1481, Koblar 229). Na Dovjem pripovedujejo, da so to igro igrali že tudi pred vojno. Mogoče je bila prva uprizoritev res pri njih, kjer se je njen avtor veliko zadrževal zaradi svojih tamkajšnjih sorodnikov. 3. M. Malenšek, *Pesem polja* (glej nadaljev. besedila!). 4. K. Meško. *Pri Hrastovih*, Prva uprizor. 1924 (Koblar I 200). 5. J. Puhar – ps. Ksaverij Andrejev, *Zaklad*, prva uprizor. 1909, (Koblar I, 220–1). 6. Revček Andrejček (glej op. 13, št. 21).

¹⁸ Domačini govore okrajšano «depeem» (DPM).

memu zahotelo, tudi če ga je kdo prosil, je rad ustregel želji po verzificiranem besedilu ob posebnih priložnostih, dokler se ni lotil že omenjenih Mojih spominov.

II. USTVARJALNA DEJAVNOST

Da bi bil portret popoln, bi morali razkriti vse tri plasti Dovžanovega gledališkega delovanja: 1. igralsko, 2. režisersko, 3. dramaturzsko in avtorsko. Pri prvih dveh témah post festum nismo mogli storiti kaj več kot kolikor mogoče natančno poizvedeti, v katerih igrah je igral in katere predstave je režiral. Pač pa lahko malo podrobneje obravnavamo njegovo poustvarjalno delo, ki se kaže iz dramaturzije povesti *Pesem polja*, in njegovo lastno igrico *Pričakovanje Dedka Mraza*.

Pesem polja je najprej v nadaljevanjih izhajala v mesečniku *Naša moč*, list za člane vzajemne zavarovalnice v Ljubljani (od št. 4/1936 do št. 6/1937), nato pa je l. 1937 izšla še v knjižni obliki. Avtorica dela je Mimica Konič, kakor se je s svojim dekliškim imenom podpisala pod svoj prvenec Mimi Malenškova.¹⁹

V doživeto opisani, njej domači gorenjski pokrajini v menjavah letnih časov med vsem letom se dogaja romantična ljubezenska zgodba s tragičnim koncem: Podlesnikov Tine in Korenova Ančka se rada vidita, vendar svojo ljubezen pred drugimi skrivata. Toda v dekle je strastno zaljubljen tudi žandarski narednik Mirko, ki Tineta spravi s poti tako, da ubije pri divjem lovu Ančkinega brata Tončka, in krivo priča, da je to storil Tine. Ančka zaradi žalosti za Tončkom in Tinetom shira in umre, še prej pa pripravi Mirka, da prizna svoj zločin in tako reši Tineta dosmrtno ječe. Pisateljica je v tragični naravnosti zgodbe dosledna in ne dopusti srečnega konca.

Berljiva zgodba, predvsem pa opisi narave, kmečkega dela in življenja so kmetu in vaškemu okolju knjižico približali,²⁰ zato ni čudno, da se je Franc Dovžan lotil njene dramaturzije.

REZULTATI PRIMERJAVE OBEH BESEDIL

Dramaturz je devetnajst poglavij predloge strnil v pet dejanj (1. dej.: 1-3 pogl., 2. dej.: 4-6 pogl., 3. dej.: 7-9 pogl., 4. dej.: 10-15 pogl., 5. dej.: 16-19 pogl.), pri čemer je temeljno nit dogajanja sicer pustil nedotaknjeno, a ji ni sledil nekritično. Najprej je seveda pretekli čas spremenil v sedanjega, saj se to, o čemer se v knjigi pripoveduje, da je bilo, sedaj dogaja pred gledalčevimi očmi. Novi literarni vrsti ustrezno so poetični opisi narave izpuščeni in le v skopih obrisih preneseni na opis prizorišča, funkcijsko pa jih nadomešča petje deklet in fantov, ki ga je Dovžan ponekod dodal zaradi ustvaritve primerne ozračja in funkcionalno ohranil že v povesti omenjene pesmi.

Primerjava dialogov kaže, da dobesedni prevzem sicer obstaja, vendar so tudi v

¹⁹ Mimi Malenšek (1919, Dobrla vas na Koroškem).

²⁰ V razgovoru 25. 5. 1976 je avtorica povedala, da je neki kmet izpod Šmarne gore celo knjižico prepisal na roke še sedaj po vojni, ker je ni mogel več kupiti. Ob obisku pri njej se je navduševal predvsem nad opisom nedelje na vasi. V nekem mlinu nad Savo nekeje pri Naklem pa so ljudje skupno prebirali to priljubljeno delce. To priča, da se je neke vrste bukovištvu ohranilo še v naš čas prav v predverju Ljubljane.

takih primerih navadno izpuščeni posamezni vmesni ali končni stavki, kar daje misliti na dramaturgizacijo občutek za mero, racionalnost:

Konič: »Ej, slabo gospodari mladi Kožar, slabo,« je stavec nejevoljno zmajal z glavo. »Ko je bil še stari gospodar, je bilo tod zaraščeno, da je bil gozd kar teman. O, Jurij je bil ponosen na ta gozd.; še drv se mu je zdelo škoda nasekati tod. Zetu pa se gozd ni smilil. Kar precej prvo leto, ko je prišel k hiši, je Dobrava padla. To je bilo hrastov tod! In kakšnih! Eh, mladi rod ne zna gospodariti. Ne sme in ne more človek dati vjetji iz rok, če je še bolj potreben počitka ... (str. 3)

To je del monologa, ki ga je Dovžan uporabil kot del dialoga in pri tem izpustil tu podčrtane stavke.

Največ je takih dialogov, ki se na prvi pogled ujemajo s tistimi v knjigi, a podrobnejša analiza odkriva drobne spremembe, največ v besednem redu in zamenjavi nekaterih besed. To kaže na avtorjevo prilagajanje besedila domači narečni podlagi v dikciji in besedišču.

Konič: »To pa to! Grunta iz rok ne dam in ga ne dam, pa naj začnejo hoditipo glavah, mesto po nogah.« (str. 4)

Dovžan: »To pa to! Grunta ne dam pa ne dam iz rok, pa če začnejo hoditi po glavah namesto po nogah.« (str. 1)

Konič: »Hvala Bogu, kruha nam bo letos ostajalo, tako lepo je žito. Krme se bo tudi naseklo prav dosti in krompir istotako lepo kaže ...«(str. 4)

Dovžan: »Kruha nam bo letos ostajalo, tako lepo je žito. Krme se bo dosti nakosilo, pa tudi krompir lepo kaže ...«(str. 1)

Konič: » Ančka, drevi pojdeva z vašim Tončkom lovit ribe.« (str. 8)

Dovžan: » Kje je Tonček? Nocoj greva lovit ribe.« (str. 2)

Konič: » Škoda, škoda« (je prikimal Tine.) » O, pa mu bova že še plačala, ne boj se, Tonček. Zdaj mu pokaževa, po čem so številke.« (str. 25)

Dovžan: » Škoda res. Pa mu bova že še pokazala. Zdaj mu pokaževa, po čem so hruške.«

(str. 9)

Takih primerov je največ, a toliko jih je za ilustracijo dovolj. V dialoge in monologe je spreminjal tudi pripovedne stavke:

Konič: »Tako bom ovenela tudi jaz.« *Tako težko ji je bilo srce, ko je zrla na Jelovico, že vso orumenelo in je videla po tleh ležeče liste, sama znamenja smrti. Temni oblaki so se podili po nebu. Ančka je otožno zrla za njimi.* Kako lepa je bila letos pomlad, polna življenja in vriska. Vsa smejoča se je prelila v poletje, žarko in veselo. Srce ji je bilo tedaj polno skrivne sreče. *V mislih je obnovila vse one večere, ko je Tine prihajal pod njeno okence. In potem Mirko! Odkar je ta malopridnež začel laziti za njo, ji je sreča umrla. In potem! Tine je šel za mesec dni v zapor. Komaj par dni potem je Mirko ubil Tončka in krivo pričal čez Tineta. In zdaj Tine čaka na vešala. Vsak dan pričakuje, kdaj bo zvedela grozno novico, da je Tine obešen. Kdaj ji bo še ta poslednji meč predril srce? ... (str. 41)*

Dovžan je ta odstavek spremenil v monolog tako, da je izpustil podčrtane stavke, druge pa dal govoriti Ančki, le da je zadnja dva nekoliko spremenil. S tem razpoložensko retrospektivnim razmišljanjem je neposredno označil Ančkinu hiranje.

Še večkrat je opisne stavke iz predloge prenesel v didaskalije:

Konič: »Ančka, povej mi, ali me imaš rada?« ... Tinetov glas se je tresel. (str. 9)

Dovžan: Tine: Ančka, povej mi, ali me imaš kaj rada? ... (*S tresočim glasom*) Povej mi dekle! Odgovóri! (str. 2)

Konič:« In ti si se razgovarjala z njim? O, Ančka!« je Tine trpel v *neumni ljubosumnosti*. (str. 25)

Dovžan: Tine (Ljubosumno) In ti si se razgovarjala z njim? (str. 9) O Ančka!

Konič: »Nevarno je! Pustita!« *je prosila* deklica. (str. 26)

Dovžan: Ančka: (Proseče) Pustita lov. Nevarno je. (str. 9)

Pri oblikovanju znane snovi je dramatikar toliko sproščen, da z drobnimi popravki prevzetih dialogov ne polaga na usta zmeraj istim osebam, kot jih govorijo v povesti, zamenjuje vrstni red dialogov, vikanje preide v tikanje, vendar v besedilu to ni dosledno (verjetno pa se je pri predstavi to izenačilo) in neznatno spreminja imena nekaterih oseb (Žumrova Ivanka postane Žurmanova Francka, Golčeva Jelka je Galčeva Julka in Ziko je zamenjam z Žikom).

Toda to so le zunanje spremembe, pomembnejše so notranje – vsebinske in oblikovne.

Ob novici, da je Tonček ubit, je njegov oče Koren v Dovžanovi označbi veliko bolj pokončen in priseben, saj govori, »da bo treba iti ponj. Jok ne pomaga nič« in Ančki naroča: »Ančka, matere ni več, zato se zberi, da boš mogla prevzeti gospodinjstvo v tej težki uri« (str. 10), medtem ko ga Koničeva opisuje vsega skrušenega: »Oče je sedel za mizo in sklanjal sivolasno glavo, kakor bi ga na tilniku tiščalo težko breme. V nekaj minutah ga je upognilo, da je bil videti za deset let starejši ...« (str. 33) O Tinetu pri Koničevi skoraj ni besede, pri Dovžanu pa je kar pregostobesedno uslužen, ko hiti pripovedovati, da je že on poslal fante po mrtvega Tončka in tudi po orožnike in mrliškega oglednika dr. Brinarja, ki dobi to ime šele pri Dovžanu, medtem ko je pri Koničevi govor le na splošno o komisiji. Ta popravek sodi k tistim, ki so verjetno nastali zaradi scenaričnega prikazovanja snovi. V tem, da po vrnitvi iz zavora v povesti Tine Ančko poljubi »na rdeče ustnice«, pri Dovžanu pa jo le objame, je sicer slutiti malo moralistične zadrege, a prizor pogovora očeta Korena in bolne Ančke o njeni véliki ljubezni do Tineta je dobro izpeljan;

Konič: Korenu je bilo preveč hudo, da bi mogel še dalje ostati pri hčeri. Solze so mu silile v oči, vstal je in stopil v hišo. (str. 50)

Dovžan: Koren (Solze mu silijo v oči, vstane in poljubi Ančko na čelo): Uboga moja Ančka. (Potem hitro odide.)

Prav tako prizor s pismom, saj je za občinstvo pomembno, da zve njegovo vsebino, zato ga Dovžan dá prebrati Korenu na glas, ko pade Ančki iz rok in ona omedli.

Opozoriti je treba še na idejno korekturo. V predlogi je Korenova tolažba hčerke, da se bo resnica o Tinetovi nedolžnosti slejkoprej izkazala, navezana na konfesionalno vero, pri Dovžanu pa je ta zakrita s starodavno človeško izkušnjo ... Narava se sama maščuje nad zločincem.«²¹ Toda največja Dovžanova kreativnost pri oblikovanju tega besedila se pač kaže v dodajanju posameznih prizorov. Najpomembnejši med njimi so prizori me dodano osebo Jernejo Ivanko in Ančkinim bratom Janezom, ki tudi skrivaj pestujeta svojo ljubezen, le da je v tem primeru dekle bolj vneto kot fant. S tem je dogajanje na odru bolj razgibano; ta ljubezenska zveza brez motenj je nekakšno ravnotežje prvi, ki se razpleta tragično. Ivanka izpolnjuje tudi pomembno funkcijo po-

²¹ Martin Slivka, O fenoménoch l'udovosti na priklade analyzy folklórneho divadla, *Slovensky narodopis* 2 (21), Bratislava 1973, 250.

vezovalca Ančke s svetom. Ona prva pove Ančki, da se je Tine (prvič) vrnil iz zapora, napoveduje dodan množičen prizor z godbo in plesom, ko slavijo Ančkin god in konec žetve, iz pogovora med njo in Janezom se zve o pretepu med njim in Mirkom, ona obvesti Ančko, naj se pripravi na Mirkov zadnji obisk, sporoči njenim domačim novico o njegovem priznanju zločina in njegovi hitri smrti, pripelje Tineta k njeni smrtni postelji ipd. Funkcionalno dodan se zdi tudi prizor v prvem dejanju, v katerem Ančka prosi Tineta, naj s Tončkom prenehata z divjim lovom, in mu pripoveduje o svojih mučnih sanjah, ki utegnejo napovedovati nesrečo. Pač pa Dovžan ni vzdržal pri dosledno tragičnem razpletu zgodbe v predlogi. Omilil in nagnil v melodramo ga je s tem, da je še pravi čas pripeljal k umirajoči Ančki tudi Tineta, da ga je ta lahko še vsaj enkrat videla in mu še zadnjikrat izpričala svojo ljubezen do njega in umrla pred njegovimi očmi. Dodanih je še več drugih manjših prizorov z drugimi osebami (nekateri dogodki iz knjige pa so strnjeni ali tudi izpuščeni) in za večino velja, da so primerno postavljeni na svoja mesta. Dvojno avtorstvo je mogoče spoznati le po tem, da so nekateri Dovžanovi samostojni dialogi oblikovani nekoliko manj spretno.

Sklepna ugotovitev je, da je Dovžanova dramatisacija dokaj z zavestjo opravljeno delo, uspešno predvsem zato, ker je imel nenehno pred očmi oder in domačo publiko.

In kako je s Pričakanjem Dedka Mraza? V prvem dejanju je prizorišče kmečka soba. Nastopajo Metka, Janez, Polonca in Štefan. Pripravljajo se za šolo in se pogovarjajo o Dedku Mrazu. Ob branju Cicibana se domislijo, da bi ga šli čakati še sami gor pod planine še taisti večer. Janez se obotavlja, češ kaj bodo rekli starši, ki so šli v mesto nakupovat (Štefan pa že vé, da za Dedka Mraza). Metka predlaga, da gresta ona in Janez v gozd že ponoči, in Štefan jima naroča, naj se varujeta divjih živali, sicer sta lahko brez skrbi, saj ju bo varoval Dedek Mraz, ki ga bodo pričakali v dvorani KUD Jaka Rabič na Dovjem.

Drugo dejanje, ki se dogaja v gozdu med skalami, je najboljše, saj vsebuje kar sedem prizorov. Janez in Metka vsa premražena iščeta Dedka Mraza in se že bojita, da sta ga zgrešila. Usedeta se pod jelko, da bi se spočila, pojedta kruh, ki ga imata s sabo, in zaspita. Tedaj priskačejo živali: zajčka, pingvini, medved, snežinki) in vile in ju milujejo. Zbudijo ju, Dedek Mraz prihaja. Živali mu napravijo špalir, Metka pa ga poprosi, naj gre v dolino, kjer ga čakajo otroci.

V tretjem dejanju priteče na oder pionir v narodni noši in vse v dvorani prosi, naj s petjem pomagajo klicati Dedka Mraza. Nato priplešejo vile pojoč: »Zapustile smo pečine / z Dedkom Mrazom smo prišle, / srečo, radost smo prinesle / vsem, ki tukaj zbrani ste.« Tako pride Dedek mraz s spremstvom med otroke.

To ni čisto navaden skeč, ampak kar otroška igrice, saj vsebuje tri dejanja. Na dokaj omiljeni ravni moremo govoriti o ekspoziciji (odločitev za odhod v gozd), zapletu (otroka Dedka Mraza ne najdeta) in razpletu (najdejo ju gozdne živali, snežinke in bajčna bitja – vile, ju rešijo in pripeljejo Dedka Mraza). Realni in irealni svet avtor razločuje predvsem z govorom. Živali, snežinke, vile govore v verzih ali vsaj ritmizirano, medtem ko otroci govore v vsakdanjem, sicer knjižnem govoru, le ob srečanju z Dedkom Mrazom tudi Janez in Metka govorita v rimah. Ustrezno realnemu dogajanju je prizorišče konkretno, Dovje, gore nad nji, dvorana KUD Jaka Rabiča, pri irealni resničnosti je kraj dogajanja manj ostro zamejen (gozd). Ustrezno ozračje si avtor prizadeva ustvariti tudi s petjem, pri čemer prave pevce nadomestujejo plošče.

Verjeti je, da s takole uprizoritvijo prihod Dedka Mraza, ki ni omejen le na vsako

leto enake kostume in novoletno jelko, ni tako enoličen, ampak pogloblja novoletno razpoloženje in doživetje otrok.

SKLEP

Pričujoči razdelek o gledališkem življenju na Dovjem od začetka tega stoletja do konca šestdesetih let je morebiti primerna priložnost za premislek o nekaterih načelnih vprašanjih.

1. Kaj lahko od takega preučevanja pričakuje etnologija? Dajo se ugotoviti pomembni podatki za socialno kulturo: o odnosu posameznika in vaše skupnosti do igranja in gledališča sploh in vplivi gledališča na oblikovanje medsebojnih stikov med posameznimi interesnimi skupnostmi in socialnimi skupinami ter tudi na medkrajevno povezanost v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Pri tem ne gre zanemarjati razločkov med prvim in drugim obdobjem. – O tem je govor v prvem poglavju.

2. Za posebej zainteresirano vedo, folkloristiko, so pomembni podatki v zvezi z duhovno kulturo. Avtoritativnemu pritisku kolektivne družbene zavesti se ne podrejata le igralec in gledalec, ampak tudi oblikovalec besedila, kot kaže analiza v drugem poglavju. To ni tako nezaveščeno, saj smo pri F. Dovžanu naleteli na zarodke njegove osebne poetike, ki se kaže v premišljanju, da je »za igre, ki so napisane za določen kraj, najprimernejše igranje, govor v narečju (»Triglavsko rožo M. Kunčiča smo igrali v dovškem narečju«) in da se je v vlogo treba vživeti«.

3. Poleg tega bi z malo širine amaterska gledališka dejavnost mogla zanimati tudi gledališko zgodovino in prav toliko sociologijo in psihologijo gledališča. Pomembna vprašanja odpira že sama izbira del, repertoar na amaterskih odrih (prim op. 13!), številčno razmerje med posameznimi vrstami gledaliških del, njihova zgodovinska in sociološka motiviranost ipd. Potrebno bi bilo raziskati posamezne plati igranja, odnose med igralcem posameznikom in celo igralsko skupino, režiserjem, dramaturgom, repertoarjem na eni strani in gledalci na drugi. Prav tako ni mogoče zanemariti vpliva poklicnega gledališča na amaterske odre, medtem ko obratno vplivanje za sedanjost ne pride v poštev.

Toda slovenska amaterska gledališka dejavnost večinoma ni deležna pozornosti gledališke zgodovine (razen če ne gre za začetke slovenskega gledališča sploh ali za slovenske čitalniške uprizoritve iz 19. stoletja, ki so imele svojo zgodovinsko vlogo pri oblikovanju slovenske narodne zavesti), ker se ta stroka ukvarja z estetiko in inovacijskimi pojavi v slovenskem gledališču. Po drugi strani je odrski amaterizem ostajal tudi zunaj strokovnega zanimanja etnologov-folkloristov, saj jih je zaposlovalo predvsem *ljudsko gledališče*, po katerega definiciji²² amaterska gledališka dejavnost vanj ne spada. Na drugi strani zgodovina slovenske dramatike opredeljuje pojem *ljudske igre*²³ tako,

²² »Ljudsko gledališče obsega mimično-dramatske stvaritve, ki živijo ali so živele med ljudstvom določenih pokrajin kot spremljevalke letnega prazničnega krogoteka, bodisi poganškega bodisi krščanskega, so zato obred in običaj, le deloma zabava, se izvajajo v sporocnih in stalnih oblikah in v ustaljenem slogu, samo mimično ali pri tem kvečjemu z nedramatskim besedilom, navadno pa z večidel starimi, v pretežnem številu v baroku nastalimi in pozneje preoblikovanimi dramatskimi besedili.« N. Kuret, *Ljudsko gledališče pri Slovencih*, SE (II), Ljubljana 1958, 17–18.

²³ Ob realizmu se je kot posebna dramatska zvrst razvila ljudska igra ali kakor so prvotno rekli

da kljub navidezni bližini ni med njima nobene strukturalistične povezav, pač pa obstaja kolikor toliko sociološka. Pri ljudskem gledališču in pri ljudski igri so njuni nosilci praviloma nižji družbeni sloji, toda pri prvem so, dokler je še resnično živo, pasivni prenašalci tradicionalnega izročila, medtem ko se za ljudske igre odločajo aktivno in je treba med drugim vloge individualno naštudirati, pripraviti oder, zgraditi dom itd.

In kam med tema dvema definicijama uvrstiti Dovje in druge kraje, kjer je šlo v bistvu za tako igranje, ki se mu je N. Kuret upiral?²⁴ To področje je še danes zunaj vsakršnega raziskovalnega zanimanja, čeprav ga je mogoče postavljati v okviru preučevanj o gledališču na isto ali tudi na nekoliko višjo raven kot bukvoništvo, poljudsko/polustno slovstvo na meji med literaturo in ljudskim/ustnim slovstvom, torej na sredo/prehod od poklicnega do ljudskega gledališča. Ustrezno temu tudi njegova funkcija ni prvenstveno estetska, ampak tudi družabna, zabavna, kritična, ekonomska, religiozna, kar je navajal že Bogatyrev.²⁵

»narodna igra s petjem«. V bistvu je to igra iz ljudstva in namenjena predvsem ljudstvu. Označuje jo preprosta in učinkovita zgodba in živ ljudski govor. To dramatiko moramo ločiti od del, ki prvotno niso bila namenjena za ljudstvo, pa so s časom dobila širšo veljavo ter postala last izobraženega in preprostega občinstva. Tak premik sta doživeli Linhartova Županova Micka in Ogrinčeva V Ljubljano jo dajmo. Francè Koblar, *Slovenska dramatika I*, Lj. 1972, 213. Prim. tudi F. K. Novejša ljudska igra, *Slovenska dramatika II*, Lj. 1973, 196.

²⁴ Prim. Niko Kuret, *Pravi ljudski oder*, Kranj 1934, 31--82.

²⁵ P. G. Bogatyrev, *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*, Moskva 1971, 30--49.

»MLAD ČLOVEK DELA NAČRTE, STAR PA OBUJA SPOMINE«

UVOD

»Jaz, JULIJANA KAVČIČ, rojena [Jesenovec] dne 16. februarja leta 1895: Vsako stvar bi skoraj rajši, kakor da o sebi kaj pišem. Ker me pa vedno silijo in nagovarjajo, posebno še snaha Ivanka,¹ pa naj bo v božjem imenu. Mlad človek dela načrte, star pa obuja spomine. Pisava gotovo ne bo brez napak, kar bom pa napisala, je pa bilo resnično.«²

Po domače Julka ali Snopkova mama iz Šentjošta nad Horjulom začne svoje pisanje³ slovesno, kakor v obliki starih dokumentov, in hkrati ponižno. Tega izraza ne gre jemati pobožnjaško ali posladkano. Julijana Kavčič je bila globoko pobožna žena, toda ravno iz njenih spominov se vidi, da je svojo majhnost res priznavala pred Bogom, toda tudi neizmerno zaupala vanj, medtem ko se ljudem – kljub nezavidljivemu položaju in skrajni revščini njene družine – ni dala teptati.

Iz pripisanega datuma se vidi, da je svoje spomine začela pisati 10. marca 1973, še v »svinčenih časih«. Kdaj jih je končala, iz besedila samega ni razvidno. Toda bolj kot avtocenzuri, ki je bila ta čas še splošna, je predvsem duhovni veličini Julijane Kavčič pripisati, da v njej ni nobenega gneva. Vsekakor je pravilna odločitev uredništva, da iz spoštovanja do izvirnega besedila Snopkove mame, ki je končala le dva razreda osnovne šole, njenega besedila niso lektorirali. »Izvirno besedilo ima pač svojo pričevalno vrednost.«⁴ Prav zato omogoča tukajšnja obravnava zanesljivo osvetliti duhovno podobo slovenske žene in matere v njenih trdih življenjskih preizkušnjah 20. stoletja.

Drug pomemben vir za tukajšnjo obravnavo so pisma Julijane Kavčič njenim otrokom. Zbrala jih je že omenjena snaha Ivanka Kavčič in pridobila ljubeznivo Vanjo Kržan,⁵ da jih je uredila in v bistvenem pretipkala. Nastajala so v daljšem časovnem razponu, vsaj od leta 1968 naprej in tudi istočasno z *Dnevnikom*, kakor se v pismih pojavlja ime za spomine Snopkove mame

»Gotovo se pozna, da niste tako na tekočem, kako živimo, odkar so odložili pero in se od nas poslovili naša mama. Sredi otroškega živčava sem jih včasih našel, ko sem

¹ Koliko ji je bilo do teh spominov preizkušene žene, se vidi iz vmesnega odlomka (prim. str. 45–47) in dodatkov ob koncu knjigice, tako da ji je treba priznati vlogo njene urednice.

² Julijana Kavčič, *Mati mučencev* (Spomini Snopkove mame iz Šentjošta), Salve, Ljubljana 1995², 9.

³ Julijana Kavčič, *Mati mučencev* (Spomini Snopkove mame iz Šentjošta), Salve, Ljubljana 1995², 148 strani.

⁴ Pripomba uredništva, *J. Kavčič, Mati mučencev*, 4. Za tokratno objavo je bilo redko sem in tja dodati kakšno vejico in imena praznikov, ki jih Julijana Kavčič praviloma piše z veliko začetnico, zapisati z malo.

⁵ Prepis sestoji iz dveh delov. Prvi ima 55 strani in je naslovljen: *Podoba Snopkove mame iz pisem svojim otrokom*. Drugi del z naslovom *Podoba Snopkove mame v pismih njenih otrok* ima 28 strani. Letnica prepisa ni navedena.

prišel domov, kako so mirno in zbrani tkali svoje misli na papir – v duhu so bili pri svojih prijateljih, znancih, sorodnikih... Dobro so vedeli, da s pisanjem lahko naredijo mnogo, ker pisana beseda naše mame je veliko pomenila vsem, ki so jo poznali. Zato so pisali do konca. Mi smo v tem oziru mnogo manj ‚pismeni‘» (O-1: 13. 7. 1982). To pač ne drži, saj so tudi pisma njenih devetih otrok dragocen vir za duhovni portret Snopkove mame.⁶

»Kaj je našo raztrgano hišo, polno otrok in gorja držalo pokonci? – Mama!

Kdo nam je tako ponižno, toda vztrajno in z nadčloveško močjo utiral pot v življenje? – Mama!

Mama so bili kakor luč in vodnica vsem, ki so jih poznali. Kakor pomnoženi kruh so se razdajali do konca – in tiho odšli. Mi pa smo mislili, da bodo ostali vedno z nami!« [...]

Kadarkoli sem se vračal proti domu, utrujen od mestnega hrupa in službe, mi je sem od Štanta, ko se odpre pogled na Šentjošt, postalo tako prijetno, da bi zavriskal in zapel. Nad vasjo Koglič, v ozadju Lavrovec, na levo Jurčkova globel in nato s smrekami poraščen Katarinovec, ob desnem robu pa se dviga Brinovec, na katerem je kot božji blagoslov nad vasjo stalo veliko lepo znamenje evharističnega kongresa»⁷ (O-1: 30. 7. 1981).

I. PREDNIKI

Iz knjige Mati mučencev sledimo trdemu življenju treh generacij – brez samopomilovanja, primerjanja in obtoževanja. Samo dejstva. Njena avtorica svoje starše še onika.

Oče »Zgodaj so morali iti služiti za pastirja. ... Iz pastirja so postali hlapec» (10⁸).

Mama: »Mama jim je umrla, ko so imeli komaj dve leti, in leto starejša sestra. Oče se je drugič poročil. Imeli so hudo mačeho. Oče je že po desetih letih umrl. Še čisto majhni so morali iti služiti h Koširju za pastirico. Doma so bili na Fefernicah, pasli so ovce. Potem so služili za deklo pri Stovniku devet let. Tam sta se spoznala, kjer so tudi ata služili za hlapca. Mama so se poročili v 21. letu starosti, ata nekaj let starejši. Od doma nista nič imela, le to, kar sta si prislužila. Potem sta šla gostovat v Bržnikov malin, ki je bil takrat prazen. Oče so mleti. Ljudje so rekli, da so bili dober mlinar. Dobro še pomnim, kako so nosili mehove in vreče v mlin. Mama so hodili na dnino ali v žernado k Bržniku, da so odslužili, za kolikor so zahtevali in so se zmenili za najemnino« (10).

Kratko in jedrnato se pred nami zvrstijo slike dveh, ki postaneta par zaradi podobnih življenjskih okoliščin in bivanja pod isto streho.

II. OTROŠTVO IN MLADOST

Medtem ko del Lavrovca upravno spada pod Žiri, je Julijana, (roj. Jesenovec) iz Lavrovca, ki pripada Šentjoštu. Po domače Julka je bila druga hči iz družine z enajstimi

⁶ Kolikor se le da, je snov razvrščena kronološko, da se lahko tako sledi razvoju njene duhovne narave.

⁷ »Ta križ so jeseni l. 1945 podrli Medvedov Andrej in še neki Butanjevci« (O: 30. 7. 1981).

⁸ Številka v oklepaju pomeni stran iz obravnavane knjige Julijana Kavčič, *Mati mučencev* (Spomini Snopkove mame iz Šentjošta), Ljubljana 1995.²

otroki;⁹ toda ker je prva sestra kmalu umrla, ji je pripadla dolžnost in čast prvorojenke. Kaj je to pomenilo?

1. Pastirica

»Ni mi bilo še osem let, že sem morala iti služiti za pastirico k Tonetu v Potok, sedaj pri Matičku. Mama so šli z menoj, ko sem nesla punkeljce. Ne vem, če sem kaj nesla. Obleko, kar sem jo imela, sem imela na sebi« (12). »Ena stara žena, ki je bila v bajti, rekli so ji bajtarica, mi je od začetka pomagala in učila pasti ovce. Bilo jih je kakih 15 ali 20. Nič kaj ni bila zadovoljna z menoj ... Počasi je šlo na bolje. Pasti je bilo treba po gmajni in paziti na ovce, da se ni katera zgubila« (12). »Ob nedeljah in praznikih pa sem zjutraj vselej gnala past že pred peto uro, da sem šla potem k sveti maši. Na veliki šmaren pa ob štirih, ker je bila v Smrečju sveta maša. Tako je bilo povsod, kjer so imeli za past. Seveda ponekod pastir ni mogel k sveti maši, razen če ga je nadomeščal kdo od domačih« (13).

To je bila čisto prava zaposlitev za vsakdanji kruh. Dovolj bridek za otroka v rosnih letih: »Domov bi rada šla. Dolgčas mi je bilo po bratih in sestricah. Drugače nisem smela domov, samo ob nedeljah popoldne nekoliko, da smo doma malo poskakali – pa je bilo treba ob treh že biti nazaj, da sem gnala past« (12–13).

Kljub temu se v poznih letih Julka spominja tega obdobja brez grenkobe: »Najbolj srečna leta sem preživljala, ko sem služila za pastirico. To je bilo približno tri leta« (17). »Gospodinja mi je bila prava druga mama. ... če se je pripravljalo za hudo vreme, mi je prinesla dežnik. Ko sem prišla premočena domov, je vedno skrbela, da sem se suho preoblekla, čevlje je nabasala s slamo, jih posušila, da sem zjutraj zopet suhe dobila. Vedno mi je dala na pašo orehe, drugi pastirji so jih le redko dobili. Oj, toliko lepih spominov!« (13–14).

2. Dekla

Ptica ne pozabi gnezda, kjer se izvali, dokazuje otrokovo domotožje po rojstnem domu.¹⁰ Iz knjige izostane, zakaj se je družina preselila iz Bržnikovega malna v Možinetovo kočjo. Očitno pa je, da je bilo treba bivanje v njej odslužiti z delom. Mlado dušo režejo prve brazde socialne diferenciacije, ki jo zrela žena interpretira bolj psihološko kakor sociološko: »Z enajstim letom sem že morala iti za malo dekle k Možinetu, ker smo bili v koči. Tam se je pa že začelo hudo. Strašno mi je bilo dolgčas po prejšnji dobri gospodnji. Vedno sem bila kregana, rekli so, da nič ne znam delati. Potem sem zbolela. Morala me je iti nadomestiti sestra Mica. Zdaj sem bila nekaj časa doma. Pa so na Brdu rabili malo dekle. Gotovo so me starši radi dali, da bi prej kaj zaslužila. In tudi jaz sem kar rada šla, pa kmalu sem spoznala, da nisem prišla v pravi kraj. Nič, kar sem naredila, ni bilo prav, dasiravno sem se trudila z vsemi močmi. In tudi zdravje ni bilo v redu. Spati nisem mogla cele noči in vedno me je zeblo. Bila sem nekaj mesecev in zopet sem pustila službo, na veliko žalost dobrih in skrbnih staršev, ki so komaj čakali, da bo iz mene kaj. Bila sem zelo boječe narave. Ničesar si nisem upala, posebno če sem bila zapostavljena. Še danes mi je hudo, ko se spomnim, da so starši trpeli [za]radi mene. Danes to vem, ko sama skušam. Večkrat sem imela priložnost, da bi lahko šla za dekle,

⁹ J. Kavčič, *Mati mučencev*, 9.

¹⁰ J. Kavčič, *Mati mučencev*, 12: »Strašno nerada sem šla iz Bržnikovega malna. Tako strašno mi je bilo nekaj časa dolgčas v Možinetovi koči; kar naprej sem pravila, da jaz ne bom tukaj. Enkrat sem celo ušla. Dobili so me po dolgem iskanju na Trčkovni senožeti, od koder se je videlo naravnost v Bržnikov malin«.

kar me ni nič veselilo. In tako sem ostala doma. S trinajstim letom sem začela hoditi na dnino, takrat smo rekli v žrnado, in to skoraj dan za dnem k Možinetu. To je bilo obvezno. Včasih pa tudi kam drugam. Vesela sem bila, povsod so me radi imeli. Rekli so, da sem zelo pridna in da mi vsako delo stoji k rokam. Seveda sem kaj takega rada slišala. To mi je dajalo pogum in dobro voljo. Starši so bili vidno zadovoljni z menoj, posebno še, ker niso upali, da bo kaj iz mene, ker sem tako slabo služila za dekle» (17–18).

3. Dninarica

Trinajstletna deklica je postala prava dninarica, s »šihtom«, ki se je začel zgodaj zjutraj: »Tudi doma sem rada pomagala, kolikor sem pač mogla. Mama so bili skoraj vedno bolehní. Nič niso tožili. Šele danes se spominjam, kako so bili slabotni zjutraj, ko so vstali. Včasih sem šla pomolst krave, pa so rekli, kar pojdi, se že mudi, ker ob petih poleti je bilo treba biti na mestu. Zvečer sem vedno hodila domov ... Vedno sem imela pri sebi rožnivenček, ki mi ga je prinesel Tone iz Jeruzalema ali Betlehema. Molila sem po poti skozi gosto grmovje skoraj pol ure daleč, pa me ni bilo strah. Kadar so bili ata tam na delu, sva šla skupaj domov. Tako sem hodila od 13. do 25. leta, dokler se nisem poročila.« (18).

4. Klekljarica

V krajih od Idrije prek Žirov do Železnikov je bilo klekljanje pomembno dopolnilo hišnega proračuna, četudi je bilo plačilo še tako nizko. Očitno je ta ročna spretnost segla tudi v šentjoško župnijo: »Mama so tudi klekljali; seveda so me učili, ker bi strašno rada klekljala. Res sem s petim letom že precej znala, samo sem se hitro naveličala. [...] Nepozabni so spomini. Zunaj mraz in sneg, toliko ga je že, da se nikamor ne vidi. Samo ata še morejo s krpljami malo narediti kakšno gaz do vode ali do drv. Mi otroci smo pa okoli tople peči. Mama kuhajo večerjo. Kar nas je večjih, klekljamo« (11, 31). Klekljanje je bilo priložnost za družabnost: »Bili sva z mojo prijateljico povabljeni klekljat na Kogel. ... Midve sva tudi radi šli, ker večkrat smo se zbrale klekljarice kakšen večer skupaj, stare in mlade, pa smo se po svoje zabavale in prepevale« (19).

Po poroki je bilo v času, ko ni bilo dela na polju, za Snopkovo mamó klekljanje skromen,¹¹ toda zanesljiv vir dohodka in otrokom zgled delavnosti ter priložnost za njihovo povezanost: »Ob zimskih dnevih so mama veliko klekljali. Medtem so nam pripovedovali svetopisemske zgodbe in razne pravljice« (O-2: 17. 8. 1997).

Kako prav Julijani pride boren zaslužek od klekljanja še po drugi svetovni vojni, se vidi iz dveh pisem enemu od sinov: »Piši, kaj bi rad, če bo le mogoče, Ti bomo poslali. Pa če bi denar imel, bi si tudi tam lahko kupil najpotrebnejše. Ali ne? Danes Ti ga nekaj pošiljam, za prvo silo bo že. Imela bi dobiti za klekljane čipke, pa bom šele v soboto šla v Ljubljano. Zato so mi posodili gospod župnik. Pa bom potem vrnila« (20. 2. 1956). »Nihče mi ne skriva blazine¹² in zato lahko klekljam po mili volji, dokler hočem. Do božiča moram narediti garnituro. [...] Mene za denar kar precej stiska« (1. 12. 1957).

¹¹ Klekljanje je bilo vedno zelo slabo plačano delo. Prim. Marija Stanonik, Čipkarstvo v Žireh, *Loški razgledi* 17, Škofja Loka, 1970, 180–196.

¹² Ta opomba pomeni, da se je kdaj prej to očitno dogajalo.

III. DUHOVNA DOTA

Kljub revščini je mala Julijana prejela od doma bogato duhovno doto, ki jo je krepila vse življenje in ji na koncu dala epilog v knjigici *Mati mučencev*.

1. Vera

Svojo vero Julijana Kavčič navezuje na vero svojih staršev in njihovo vzgojo: *»Imeli smo zelo dobre, verne in skrbne starše, za kar bi se ne mogli nikoli Bogu dosti zahvaliti [...] Mama so bili zelo skromna in tiha žena. Pridna kot čebela. Bolj so nas učili z zgledom in molitvijo kot z besedo«* (9, 10). *»Bila sem še čisto majhna, mogoče stara dve leti. Dobro mi je v spominu. Bilo je nekega večera. Mama so prišli z božje poti, bili so na Brezjah, so mi rekli. Vzeli so me v naročje, sedeli so pri oknu, gledali so v zvezdnato nebo. Dali so mi mali rožni venček v roke in so rekli: ‚Vidiš, tam gori je Bog. Tako te ima rad! Glej, da boš vedno pridna, pa boš prišla k Njemu.‘«* (10) *»Dobro se spominjam dneva, ko sem šla z očetom prvič k božjemu grobu. Najbolj sta me zanimala tista dva vojaka, ki sta stražila pri božjem grobu. Zdelo se mi je, da sta gotovo živa. Naj nikdo ne misli, da majhni otroci nič ne razumejo! Prvi vtisi se najbolj zarežejo v spomin. Če so dobri ali pa slabi«* (11–12). Od kod materi trditev, ki jo sodobna psihologija in teologija tako poudarjata, če ne iz lastne izkušnje in tankočutnega opazovanja njenih štirinajstih otrok!

Julka je šla k birmi že s 6. letom: *»Mnogo prezgodaj! Znala sem, kaj je sveta birma, nisem pa vedela, kaj pomeni. Birmal me je škof Jeglič. Vem še, kakšno obleko sem imela in kakšen venček. In tudi to vem, da so mama vse to kupili pri Snopku, kjer sta bili takrat trgovina in gostilna. Se tudi spominjam, koliko je bilo takrat stojnic pred cerkvijo. In tam mi je botra kupila polno ruto, takrat smo rekli lecta, vse vrste pobarvanih piškotov, ne preveč dobrih za želodec. Potem smo pa šli k Snopku v gostilno, kjer mi pa ni bilo nič kaj všeč. Strašno sem silila domov. Rada bi vedela, kaj je v tisti ruti. Botra mi je dala en tolar za pet kron. To je bilo zelo veliko. Oče so takoj drugi dan nesli tisti tolar na Vrhniko v hranilnico, takrat so rekli šparkaso. So rekli, da boš imela za spomin in ti bodo tekle obresti. So bili zelo varčen mož«* (17). Spomini potrjujejo, da se deklica tedaj ni zavedala duhovnega pomena prejema Svetega duha, kakor v krščanskem kulturnem krogu imenujejo iniciacijo, in je bilo zanjo še vsekakor prezgodaj. Zato jo je tudi oče vzel zelo praktično.

Slovo od domačega ognjišča ni prehudo ranilo otroškega srca. Narobe. Okrepilo je zaupanje v človeško dobroto: *»Jaz sem imela zelo dobra gospodarja, posebno gospodinja. Niso imeli otrok, imeli so hlapca in deklo, pa pastirico. Takrat ko sem bila pri njih jaz, so imeli samo še deklo, ki je bila 20 let pri hiši. Gospodinja mi je bila prava druga mama. Tako lepo je skrbela zame v dušnem in telesnem oziru. Vsako jutro, prej ko sem gnala past, sem pokleknila in zmolila jutranjo molitev. Zvečer poleg rožnega venca še več drugih molitev. Ko sem šla spat, je šla z menoj, da sva še molili večerno molitev. Moram reči, da se mi je tako vtisnilo v spomin in srce, da tega nisem nikdar več v življenju pozabila ali opustila. Ni znala brati ne pisati, pa je bila tako dobra vzgojiteljica«* (13). O vzgoji bo Julijana Kavčič že marsikdaj kaj dodala. Iz tega se vidi, da je nanjo zavestno mislila in je to pravzaprav vzela za svoj poklic.

»Pa velika noč, kako je bilo vse slovesno! Najprej cvetna nedelja. Ko sem pasla, sem sama narezala najlepšega vrbja za butaro, in če le mogoče takega bršljana z jagodami. Cel post niso belili s svinjsko maščobo. Jaz sem še rajši imela z maslom. Na veliko soboto se spominjam, kako je gospodinja spravljala in pripravljala za žegen. Potem je te jedi polagala v lep jerbas, ki je bil samo za žegen. Najprej je položila v jerbas velik

kolač, potem gnjat, hren, pirhe, jabolko, repine olupke, katerim smo rekli ‚aleluja‘. Ti so pomenili Jezusove biče, jedli smo jih na veliko nedeljo opoldne pomešane in kuhane s kašo. Potem se je dekla napravila v belo jopico, bel predpasnik, vzela je svitek, ga dala na glavo in nanj položila jerbas. O, kako sem si želela, da bi bila že enkrat tako velika, da bi nesla žegen. V nedeljo, ko smo prišli od vstajenja, je bilo slovesno kosilo. Najprej je gospodar razdelil družini oblate. Vsaka hiša je dobila pri mežnarju, ki je pekel hostije, nekaj takega opresnega kruha in vsak družinski član je najprej dobil ta kruh. Potem meso s hrenom. Kako nam je šlo v slast, ker ga nismo pokusili ves post! Pa kolač! To je bil žegen, zares vreden spomina» (14).

Medtem ko France Bevk svoje pastirce predstavi zgolj v njihovem delavniku, iz tukajšnjega odlomka o cvetni nedelji in veliki noči izvemo iz prve roke za otroško doživljanje praznika, za etnologijo nova pa je simbolna razlaga repnih olupkov, saj je bila doslej znana zgolj zgodovinska razlaga, češ da so jih jedli v spomin na hudo lakoto leta 1817. Prav tako doslej v etnološki literaturi ni bilo nič zapisano o »oblatih«, šegi, ki so jo leta 2003 v Polhovem Gradcu spet obnovili.

Praznovanje¹³ dveh glavnih krščanskih praznikov v tej hiši je ostalo v Julkinem spominu do zadnjega. »Gospodar Tone je bil v Jeruzalemu,¹⁴ takrat ko je vodil romanje za Slovence škof Jeglič. Prinesel je toliko lepih stvari: iz cedrovega lesa jaslice iz Betlehema, križ in še drugih znamenitih reči. Vse smo razvrstili na sveti večer okrog poprtnjaka na mizi. Molili in peli smo božične pesmi in tako pričakali polnočnico« (14).

Slovenska kanonizirana mladinska literatura je obšla motiviko otroškega verskega doživljanja, ki ga tu prestrezamo iz prve roke: »Strašno lepo se mi je zdelo tudi v mesecu majniku. Naredili smo zelo lepe šmarnice. Brali smo jih trikrat v tednu, ob petih zjutraj. Vsi smo šli v cerkev. Past sem gnala potem, ko sem prišla od maše. Ko so v cerkvi zapeli pesem, me je kar prevzelo: ‚Krasni majnik že razliva‘. Tako sem poslušala, potem sem še v neki knjižici dobila besedilo in sem tako prepevala na paši« (15).

V šoli¹⁵ je bil glavni predmet verouk. »Za prvo obhajilo je bilo treba znati ves katekizem. In ne samo znati, tudi razložiti pomen in še svetopisemske zgodbe. Meni je bilo

¹³ Ob spominih na advent Snopkova mama sebe sicer imenuje »mlada deklica«, toda iz poetičnega opisa narave in naključne omembe delitve dela po spolu se vidi, da že gre za deklinško obdobje. Hkrati avtorica mimogrede navrže razliko med dvema različnima obdobjema: »Kako smo veseli hodili vsako jutro k zornicam. Fantje so za ta čas pripravili bakle in jih dali vsako noč v peč, da so rajši gorele. Zjutraj so jih prižgali in zvrstila se je dolga vrsta po zasneženi poti. Skozi gozd so se sklanjale veje obložene z mehkim snegom, kakor nam v pozdrav. S hrepenenjem smo prepevali: Vi, oblaki, ga rosite in druge Marijine pesmi. Tisti čas so ljudje bolj hodili k maši. Takrat še niso hodili v službo. Od vsake hiše je bil večinoma doma samo varuh. Z veseljem se spominjam, kako smo opravljali v Lavrovcu devet dni pred božičem devetdnevnicu, tam pri Vrbancovi kapelici Matere božje. Zgovorili smo se iz vseh hiš tam okrog, da bomo hodili vsak večer molit. In res, kakor smo se zmenili, tako je ostalo. Vrbancova mati je bila zelo dobra in pobožna žena. Vsak večer je molila rožni venec in pela litanije Matere božje. Tako smo prepevali Marijine pesmi, da se je slišalo daleč naokrog. Hodili smo še za božične praznike, radostno smo prepevali božične pesmi. To pobožnost smo opravljali več let. Mladi smo se posebno veselili« (32).

¹⁴ Tudi vmesen podatek o romarju v Sveto deželo iz Šentjošta nekaj velja za lokalno zgodovino. Si je tako romanje mogel in upal privoščiti trden gospodar le iz hiše brez otrok?

¹⁵ J. Kavčič, *Mati mučencev*, 16: »Poučeval je g. župnik Fran Lakhmayer, zelo dober in natančen učitelj. Za tiste čase smo imeli kar dosti predmetov: zemljepis, zgodovino, prirodoslovje, petje, verouk, računstvo in še kaj. Učila sem se lahko. Brati sem znala že prej, kot sem začela

to še kar lahko. V tistih časih so smeli prejeti sveto obhajilo v 11. ali 12. letu. Kdor pa ni znal, pa še pozneje, dasiravno je bil izdan odlok o zgodnjem obhajilu otrok in o pogostem in vsakdanjem obhajilu že leta 1905 od svetega očeta Pija X. Jaz sem šla k prvemu svetemu obhajilu v 11. letu starosti, leta 1906. 10. junija na kvatarno nedeljo. Imela sem belo plavkasto obleko, se še dobro spominjam. Skrbna mamica so me napravili. Vesela sem bila venčka, ko so mi ga pripeli na lase. Dali so mi molitvenik in mi vse pokazali, kje moram brati in vse, kaj moram prositi Jezuščka, ko bo prvič prišel v moje srce. Deževalo je. V cerkvi je bilo vse tako lepo. Dobri g. župnik so vse tako lepo pripravili. To je bil najlepši dan moje zorne mladosti« (16–17). Praznični dogodek je moral na dekletce napraviti izreden vtis, da se ga je žena še po sedmih desetletjih tako živo spominjala: datum, katera nedelja v letu, vreme, oblačila, mamine besede, občutje – vse obnovi.

Na Julkino duhovno oblikovanje in bogoljubno življenje vse do smrti je odločilno vplivalo njeno včlanjenje v cerkveno stanovsko organizacijo, ki je vzgajala mlade ljudi ne le duhovno, ampak jim vsestransko širila obzorje: »Zame je bil vesel dogodek, ko sem bila sprejeta v Marijino družbo. Bilo je tudi več mojih sovrstnic, g. župnik Jožef Nagode nas je sprejel. Bilo je zelo slovesno. Z navdušenjem smo prepevale. ... naj se karkoli prigodi, / na veke zveste, ljuba Mati, / Ti hčere hočemo ostati. Bila sem v 15 letu starosti. Pravila Marijine družbe so bila: moliti vsak dan en del rožnega venca, ki pa ni vezalo pod grehom. Pač pa ples je bil strogo prepovedan in pogovor s fanti, posebno v nočnem času. Katera se ni tega držala, prvič opomin, če se je še ponovilo, je bila iz družbe izbrisana. ... Res je bilo treba paziti, to pa le v naše dobro. Danes to boljše vem kot takrat.« Julijana se v svojih spominskih treznih in preudarno dotakne te vroče teme iz lastne izkušnje.¹⁶ »Seveda, to so bila pravila Marijine družbe, katera je bilo treba spolnjevati. Jaz sem se počutila v Marijini družbi kakor otrok v materinem naročju. Večkrat sem prepevala: ,Ti

---

hoditi v šolo. Vsi predmeti so mi šli dobro, računstvo najslabše. Seveda, rajši sem brala kot računala.«

¹⁶ Samo do skrajnosti čista duša lahko tako odkritosrčno in pošteno pove, česa se je izpovedala. In samo človek, ki se zaveda svojega in drugih dostojanstva, je široko razgledan in obdaran s talenti, zmore brez obtoževanja analizirati položaj: »Bila sem pri spovedi, pri misionarju. Povedala sem, da sem v Marijini družbi in sem plesala. Mi je rekel, torej si vseeno plesala. Bilo je enkrat. Bili sva z mojo prijateljico povabljeni klekljat na Kogel, kjer smo bili v sorodu. Še starši moji in od Marjanice Reparske, ki je bila takrat prednica Marijine družbe, jaz pa svetovalka. Seveda ne sluteč, kaj se pripravlja, so nama rekli, ker sva povabljeni, naj le greva, da ne bo zamere. Midve sva tudi radi šli, ker večkrat smo se zbrale klekljarice kakšen večer skupaj, stare in mlade, pa smo se po svoje zabavale in prepevale. Na najino veliko začudenje so prihajala dekleta, ko sva prišli z Marjanco tja. Malo pozneje so prišli tudi fantje iz Samotorice in okolja. Prišel se je ples. Dekleta pa vse v Marijini družbi! Kaj sedaj? Marjanca prednica in jaz svetovalka! Gospodinja, ki je vse zrihtala, je bila zelo nejevoljna, ko sva se z Marjanco odločno postavili, da ne bova plesali, druge pa naj le plešejo. Ker midve nisva šli, tudi druge niso hotele iti. Fantje so pa tudi bili toliko netežki, da naju niso več silili. Gospodinja se je jezila. saj so sami dobri in poštene fantje; za kar so Samotorčani sloveli. Radi so pa plesali, stari in mladi. Če je tako, je rekla Marjanca, da ne bo zamere, jaz ne bom plesala, druge pa smete. In tako sem šla tudi jaz. Moram pa priznati, da sem rada plesala. Vendar sem imela občutje, ali smem? Tudi Marjanca so spravili, da se je zavrtela, pa samo parkrat, ne več. Zdaj sva bili v strahu, kaj bo iz tega. In ne brez vzroka! Starši so bili jezni, Marjanca je bila skoraj tepena. Čez malo časa so pa zvedeli g. župnik. Poklicali so naju predse. Strašno so bili jezni, tako so naju zmerjali! Čisto malo je manjkalo, da naju niso izbrisali iz Družbe. Sveto sva obljubili, da se kaj takega ne bo več zgodilo. Če je šla oziroma je bila svatba v sorodstvu, je morala družbenica prositi za dovoljenje, če sme iti, ako je bila svatba s plesom.«

Mati si moja in jaz tvoj otrok!« (19). »Večkrat smo imele razne shode, kjer se je zbralo več Marijinih družb skupaj. Bil je kakšen dober govornik, kar je na vse zelo dobro vplivalo. Nekoč, eno nedeljo, se ne spominjam, katerega leta je to bilo, pri Svetih Treh Kraljih na Vrhu je bilo več Marijinih družb iz okolja – Rovte, Podlipe, Šentjošta, Vrha. Prišel je sam g. Janez Kalan, sedaj že več let pokojni. Bil je voditelj vseh Marijinih družb na Slovenskem. Še marsikaj vem tudi iz tega govora. On je bil tudi pisatelj« (19–20).

Mimogrede izvemo, kako je bolezen kosila mlade ljudi v času Julkine mladosti: »*V tistih časih je tudi umrlo veliko deklet za jetiko, mojih let, starejše in tudi mlajše. Spominjam se, samo v šentjoški župnji kakšnih petnajst. Zelo so imele vse lep pogreb. Spremili smo jih z venci in svetinjami. V slovo smo jim vedno zapele:*

*Čujte, za slovo iz groba,
kaj vam sestra govori,
kakor mene, prah, trohnoba
kmalu tudi vas zdrobi.
Zdaj ste zdrave, lepe, mlade,
koliko še boste let,
kmalu, tudi če ne rade,
zapustile boste svet*

Tukaj je samo ena kitica, pele smo pa tri kitice. Zelo lepo in ganljivo. Večkrat sem si želela, da bi mlada in v Marijini družbi umrla« (20–21).

Hrepenenje po nadzemskem doživljanju se je pri Julki v odločilnih letih njenega življenja izražalo v želji po smrti ali odhodu v samostan. »*Nekoč sem šla na Brezje, z menoj še več deklet. Nazaj grede smo šli na Škofjo Loko. Tam smo tudi obiskale samostan uršulink. Zelo lepo so pele, pa sem začela misliti, kako prijetno bi se počutila tukaj. ... Bila je tam na Planini¹⁷ neka dekla, Kosmačarjeva Ančka, ki je šla v samostan k uršulinkam, je pravila, kako je lepo in kako je srečna. Pa je zbolela za jetiko, v enem letu je že umrla. Imela je tako lep pogreb! Dekleta so ji zapela. [...] Čutila sem, kako lepo je v Marijini družbi. S srcem in dušo smo tolikokrat pele: Na veke zveste, ljuba Mati, ti hčere hočemo ostati! Tisti čas je izšla knjižica Hči Brezmadežne ali deklinke šmarnice. Tako lepi nauki za dekleta. Želela sem, da bi jih imela vsaka Marijina družbenica. Naročila sem jih, potem ponujala, kar ni bilo tako lahko, pa vendar sem jih veliko razdala. Tudi Marjanca¹⁸ je bila zelo pridna sodelavka. Srečna se počutim, ko preiščujem dneve brezskrbne mladosti, ki so tako minili kakor sanje. Še vedno sem želela v samostan. Pa sem povedala mami, kaj mislim. Mama so rekli, meni se zdi, da ti nisi za v samostan. Počasi sem začela misliti, da morda res ne. Čudno se mi je zdelo, že tri moje sestre so šle v samostan, pa jim niso nič branili. Le očetu je bilo strašno dolgčas, posebno po Marjanci, ki je bila vedno doma. Bila je res dobra in poslušna. Takrat ko je šla, so se vrata za vedno zaprla, za vedno, ne da bi še kdaj prestopila domači prag« (30, 31).*

Julka ne prikriva blagodejnega vpliva dobre družbe na njeno duhovno oblikovanje, pri čemer še posebej omenjena »*nepozabna prijateljica Marjanca Reparska*«: »*Jaz sem bila bolj živa in lahkomišeln. Kaj mi je bila dobra in zvesta prijateljica Marjanca, ne morem povedati. Do potankosti sva se vse pomenili. Vedno sva bili enih misli. Kar so imeli v Podlipi, sem poskušala, da bi bilo tudi v Šentjoštu. V Podlipi so molili vsako nedeljo četrte ure pred mašo sveti rožni venec. Potem, ko je bila Marjanca že izučena šivilja*

¹⁷ Planina je podružnica šentjoške župnije.

¹⁸ Marjanca = je v tem primeru Julkina rodna sestra.

doma, sva se zmenili, ker sva bili obe pevki, da bomo četrta ure pred mašo vsako nedeljo in praznik molile rožni venec, eno nedeljo Marjanca, eno jaz. In to se je po tolikih letih ohranilo do danes. In še marsikaj» (22–23).

Molitev je bila za večino naših prednikov najzanesljivejše sredstvo za premagovanje notranjih in zunanjih stisk. Kdor sam ne izkusi, težko razume, kaj pomeni zaupanje vanjo: »Vojska¹⁹ je bila krog in krog. Privadili smo se blisku žarometov in grmenju topov. Saj smo bili tako blizu fronte, oddaljeni le za nekaj ur. O, koliko smo molili! Bila je še posebna molitev za ob času vojne, molili smo jo vsak večer. Pa rožni venec, tudi ponoči. Nikoli nismo bili tako trudni, da ne bi molili in prosili Boga, naj nas varuje. Četudi je še tako težko, da bi vsaj bežati ne bilo treba! Izšla je knjižica Krščanski vojak. Naročila sem jo. Vsak jo je hotel imeti. Gotovo sem jih razdala več kot sto« (26–27). »V mami smo imeli lep zgled potrpežljivosti in vdanosti v božjo voljo. Nikoli niso tožili ali obupali. Vedno so rekli: ‚Saj Bog ve za nas, samo zaupati moramo!‘ (27) Spominjam se, kako sva kosili nekega vročega poletnega dne. Lačna sem bila, pa sem rekla: ‚Oh mama, nič več ne morem, tako sem lačna!‘ ‚Oh, saj ti verjamem! so vzdihnil, ‚grem pogledat, če je še toliko moke, da bom skuhala žgance.‘ Kmalu so jih prinesli v lončku. Tako so mi šli v slast! Potem sem pa tako lahko kosila. Sem pri tem mislila, kako so mama dobri, ko skoraj iz nič, pa tako dobro skuhamo. Rekla sem: ‚Kako bo pa zdaj?‘ ‚Upajmo!‘ so rekli, ‚bo že Bog poskrbel, saj ima vsega dovolj!‘ Tako so rekli in vdano trpeli« (28).

»Vseeno smo bili veseli, da se je le vojna končala. Počasi se je vse uredilo. Tudi blago za obleko – pa tako slabo in na karte! O kako goreče smo molili in prosili: ‚Kuge, lakote in vojske, reši nas, o Gospod! V marsikateri družini so pogrešali očeta ali sina ali zaročenca. Dekleta so nesla na veliko soboto k žegnu vsa vesela – katera bo prva prišla iz cerkve, se bo tisto leto gotovo poročila! Tukaj pravi žalostna nevesta:²⁰

*Mi letos ne mudi se,
da b' žurila za njim
In če tudi kdo me snubi,
nikdar se ne omožim.
Tam ob urni, bistri Soči
spava ženin moj cvetoči
in zato hiteti nočem,
zadnja hodim, bridko jočem« (29).*

Julijana Kavčič je blagoslov molitve izkusila že v zgodnjem otroštvu in jo spremljal vse do njene smrti.

2. Branje

Julka in njeni so se navzeli branja od očeta. »Pravili so, da so se na paši učili brati iz Pratique, ker niso imeli Abecednika« (10). Mislil je s svojo glavo. Očitno na to misli hči, ko med drugim pravi: »Oče so bili dober politik. Saj je varčnosti navkljub imel naročene številne časopise. »Vedno so brali, če so imeli količkaj prostega časa. Imeli smo stalno Mohorjeve knjige. Vse časopise, ki so izhajali v tistem času: Domoljub, Bogoljub, Slovenec, Naš dom in še in še. Vrh tega so si še v župnišču sposojali knjige. Imeli so tudi zelo lepo jasno pisavo. Imeli so še tri brate in eno sestro, ki je bila nenavadno lepa. Bratje so bili vsi godci; oče niso bili, so bolj ljubili knjige« (10). Očetovo branje in ljubezen do

¹⁹ Prva svetovna vojna.

²⁰ Ni znano, iz katere pesmi je njen odlomek.

knjige sta dajala njegovi družini nepozaben zgled: »Po [večerni] molitvi pa ata vzamejo v roko knjigo. Kar je majhnih, jih denejo spat, da ata ne motijo, ko bodo brali. Takrat je moralo biti vse tiho, če ne so takoj nehali. Tako so znali brati, da jih je bilo užitek poslušati« (32).

Oče je svoje otroke že zgodaj naučil branja, da v šoli z njim nikakor niso imeli težav: »Tako so se zelo potrudili, da smo se zgodaj naučili brati in ljubiti knjige«(10). »Ko sem imela kakšne štiri leta, so mi že oče kupili Abecednik. Kmalu so me učili poznavati črke. Jaz sem se težje učila kakor sestra. Čeravno je bila dve leti mlajša, pa je že skoraj toliko znala kot jaz« (10, 11). »Brati sem znala že prej, kot sem začela hoditi v šolo. Vsi predmeti so mi šli dobro, računstvo najslabše. Seveda, rajši sem brala kot računala« (16).

V tuji hiši, kamor je osemletna morala služiti, je mala Julka upala najti uteho v branju. »Ko so se mama zmenili za plačilo, sem jih potihem vprašala, če imajo kaj knjig za brat. Gospodinja, dobra žena, je rekla mami: ‚Kaj pravi dekletce?‘ ‚Če imate kaj za brat, vpraša.‘ ‚Ja, una pastirična je imela ene bukvice. Gotovo so v štali pri ovcah.‘ Na svoje veliko veselje sem jih res dobila. Bila je mašna knjižica in nekaj pesmi. Pa tisto sem kmalu prebrala. Komaj sem čakala, da bo kdo prišel od doma, da bi mi prinesli kaj, ko jih je toliko, da bom imela kaj za brat. Ena stara žena, ki je bila v bajti, rekli so ji bajtarica, mi je od začetka pomagala in učila pasti ovce. Bilo jih je kakih 15 ali 20. Nič kaj ni bila zadovoljna z menoj. ‚Ne vem, če bo kaj s tem otrokom,‘ je rekla, ko sva prignali domov. ‚Nič ji niso mar ovce. Tam za kakšno smreko čepi in bukve bere.‘ Doma so mi rekli, da ne bom dobila knjig, če ne bom bolje pasla. Počasi je šlo na bolje« (12). Paša je potekala ob petju, »vmes sem pa brala kakšne lepe povestice ali življenjepise, primerne moji starosti. Za to so skrbeli moji skrbni starši. Brala sem od svete Germane, ki je bila tudi pastirica in je imela hudobno mačeho. Spala je v hlevu pri ovcah. Tako me je prevzelo, da sem tudi jaz hotela spati pri ovcah. Seveda mi niso pustili« (15–16). V tem mladostnem obdobju pač obstaja živo poenačevanje z uknjiženimi junaki. »Ko smo morali skoraj še majhni iti služiti, smo vedno tako radi prihajali domov«: »Takrat smo si nabrali nekaj knjig do prihodnjič« (33), se vedno znova vračajo spomini na tolažbo, ki je otroke spremljala iz domače hiše in jim tako rekoč nadomeščala starševsko toplino. Knjige so otrokom širile obzorje in besedni zaklad, krepile duhovne vrednote in zdravo samozavest: »Lepo so potekala mlada leta. Z veseljem se spominjam, kako lepo je bilo pri nas doma, čeprav smo bili revni. Šele danes vem, kako smo imeli dobre in skrbne starše, ki so znali usmerjati naše korake v življenje. Še bolj z zgledom kot besedo. Toliko smo imeli dobrih knjig! Pa vsi tako radi brali!« (32–33).

Okolica je otroke zato cenila in spoštovala: »Imeli so me za zelo dobro in pametno dekle. Brala sem veliko in le dobre in poučne knjige, kar sem skušala posredovati tudi tovarišicam. Pri nekaterih mi je uspelo, pri drugih ne« (22–23). Podobno kot Prežihov Voranc in še marsikdo tudi Snopkova mama daje vse priznanje mohorjevkam: »Kakšno veselje je bilo vselej, ko so prišle Mohorjeve knjige. Takoj smo se zatopili v branje. Res lepo je bilo!« (32). Kar se Janezek nauči, to Janez zna. Nič nenavadnega ni, da Julka še kot odrasla v knjigah išče in najde oporo za vztrajanje: »Še danes se hvaležno spominjam, kaj mi je pomenila dobra knjiga, kaj vsega sem se naučila iz knjig. Posredovale so mi, dale so mi možnost, da sem rada brala. Knjiga mi je bila in mi je še učiteljica skozi življenje. V življenju te dostikrat kaj zadene, da dostikrat ne veš, kaj in kako, pa pogledaš v knjigo in s pogumom rečeš: O, če so zmogli ti in te, zakaj bi jaz ne in dobiš korajžo, pa kar gre« (32).

Zdi se, da je Julka imela poseben dar za vzgojo in izobraževanje. Talent je s pri-

dom izkoristila že pri svojih sovrstnicah: »V Podlipi so imeli večkrat kakšno igro. Jaz bi strašno rada igrala, pa v Šentjoštu nismo nič takega imeli, ker ni bilo nikogar, da bi kaj takega vpeljal. V Podlipi so pa imeli bogoslovca, ki je bil ves vnet za vsako dobro stvar. Pa žal! Komaj je dočakal novo mašo, ga je spravila jetika v prerani grob. Ne spominjam se, katera igra je bila, sodelovali smo pevci z Vrhnike, Rovt, Zaplane in Šentjošta. Bile smo vse v narodnih nošah. Zapeli smo na odru nekaj pesmi. Zelo se je dopadla poslušalcem Gregorčičeva Nazaj v planinski raj. Pa sva si zamislili z Marjanco, kaj ko bi se tudi me učile kakšno igrice, in res so bile dekleta navdušene, da bi igrala. Zbrale smo igro Čašica kave, ker smo jo že prej igrala v Podlipi. Marjanca je učila. Nekaj časa je šlo precej težko. Nekateri še dobro niso znale brati. Vendar je kar šlo. Mislila sem si, polagoma bodo pa le imele veselje do knjig. Učile smo se celo leto, seveda največ v nedeljo popoldne in na praznike. Prišli so igralci od drugod in so nas pohvalili, da nam kar dobro gre. Zdaj je bilo treba misliti na prostor, prijaviti in vložiti prošnjo. Bile smo vse preboječe. Tam se je pa ustavilo in igra je bila končana. Ime smo pa le razvedrilo in dekleta so se naučile brati, tega se še danes z veseljem spominjam« (23–24).

3. Petje

»Bila sem vedno vesela in dobre volje. Pogosto sem zapela. Sem deklica mlada, vesela, / sem pravo slovensko dekle, ...« (18). Od kod Julki veselje do petja, sama ne pove. Od mame vendar! »Če nisem brala, sem najrajši pela. Tudi sem najraje poslušala petje.« »Posebno mi je v spominu pesmica, prva, ki jo je pela mamica in me jo naučila. ... Koli-kokrat sem jo morala zapeti, da so se jo tudi drugi naučili, da smo jo prepevali, ko smo v zimskih večerih klekljali« (15, 16); večkrat smo se zbrale klekljarice kakšen večer skupaj, stare in mlade, pa smo se po svoje zabavale in prepevale« (19).

Strokovna literatura je bolj ali manj revna o otroškem petju. Zato so tukajšnji še toliko bolj dragoceni: »O, koliko lepih pesmic sem se naučila in prepevala na paši« (16). »Ko smo morali skoraj še majhni iti služiti, smo vedno tako radi prihajali domov. Vse pesmi smo prepeli, kolikor smo jih znali« (33). »Zelo je bilo lepo, ko smo prišli za praznike, ko smo bili vsi doma! Tako radi smo se imeli. Vse pesmi smo izpeli, kar smo jih znali. Kakor poje Slomšek:

*Nazadnje veselje šele zasledim,
na vaško ledinco pridirjam za njim.
Lej, tamkaj z otroki prijazno igra,
jim kratek čas dela, pri njih je doma.
O, blažena leta nedolžnih otrok,
vi imate veselje brez težkih nadlog« (31).*

Kako je petje kot zlahtno razvedrilo v resnici nekdanje spremljalo ljudi na podeželju v petek in svetek:²¹ »Dekleta so se večkrat zbrale skupaj. Največkrat v nedeljo popoldne in smo prepevale. Radi so nas poslušali stari in mladi. Tudi ob zimskih večerih smo klekljale skupaj. Zelo se nam je šlo za kakšno novo pesem. Reparska mati je bila cerkvena pevka. Strašno smo jo rade poslušale, vedno smo se kaj naučile. Pa Bendetova mati! Ona je bila doma v Zaplani in je strašno rada pela. Veliko pesmi, zelo starih, nas je naučila. Znala je tudi igrati na ustne orglice na citre. Joj, kako je bilo lepo in kako rade smo jo imele! Učila nas je tudi plesati. To je bila vesela, pa čisto nedolžna zabava.

²¹ Prim. Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Obzorja, Maribor 1975; Marija Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Kmečki glas, Ljubljana 1999.

Doma so mi pustili, če sem šla v Potok, niso mi pa pustili v Lavrovce. Tam so fantje, tam je ples, tja zahajaš rada...²² V resnici bi rada šla, saj so me tako vabili. To je bila velika sreča zame, ker me je bilo strašno sram. Če me je ogovarjal kakšen fant, nisem mogla nič govoriti. Samo zardevala sem. Pravili so mi, da marsikateri fant želi z menoj govoriti, pa si nobeden ne upa, ker sem tako strašno sramežljiva. Mislila sem, da me ima vsak za norca. Večkrat sem slišala, ko so se fantje pogovarjali, kako imajo to ali ono samo za norca ali za hec. O, sem si mislila, jaz se pa ne bom pustila! Pa rajši z nobenim ne govorim! Moje tovarišice v Lavrovcu so bile dosti bolj zgovorne in dovtipne. Niso pa imele toliko veselja do petja in knjig. Mene so pa povsod radi imeli, ker sem znala peti. Matere so naročale: Julka mora priti, da bo petje'. Seveda moram priznati, da sem to kaj rada slišala» (22–23).

»/S/ledi nekaj pesmic, ki smo jih dekleta tako rade prepevale ob raznih priložnostih, celo na njivi, ko smo plele, ali zvečer, ko smo se vračale od dela, žetve ali ko smo spravljali seno. Kar sama se je porajala vesela pesem« (34, 35, 36, 37, 38).

S petjem je povezan spomin na začetek prve svetovne vojne: *»Bilo je lepega poletnega dne, v nedeljo ob prazniku svete Ane, leta 1914. V Butanjevi je bilo žeganje. S prijateljico Marjanco sva šli v veselem razpoloženju, ker po maši smo imeli pevci pripravljeno kosilo v Godcovem kozolcu. Navdušeno smo prepevali, tudi lepo pesem Počaščena, sveta Ana. Samo med sveto mašo pa se je zgodila taka sprememba! Ko smo prišli iz cerkve, so ljudje vse križem vpili: ‚Vojska bo!‘ Prestrašenih obrazov smo zrlj eden v drugega. Nekateri so vpili: V Šentjoštu so že nabiti plakati!‘, ‚Mobilizacija!‘ Vsak je hotel na svoj dom, ne vedoč, kaj bo iz vsega tega. Ko sem prišla domov, sta ata in mama bila doma. Oče so bili v Rovtah pri maši, so tudi vedeli, da je bridka resnica. Nekateri moške in fantje iz Lavrovca so šli k sveti maši v Žiri in nekatere so kar na poti obrnili in niso smeli več domov. Po vseh hišah in družinah se je slišal jok.«(25).*

Nekdanje vrednote propadajo, preplavljata jih sodobna tehnika in elektronika. Je zato več sreče?! *»Kako lepo je bilo včasih. V večernih urah se je povsod razlegala molitev rožnega venca. Danes tega žal ni več. Le redke so še družine, ki molijo. Danes radio in televizija nadomeščajo molitev. Tako strašna naglica, da ni več časa za potrebne stvari, četudi je vse motorizirano. Včasih smo delali s srpom in motiko, pa je bil še vedno čas za petje in molitev. Kako smo včasih prepevale žanjice in plevce. Še danes se z veseljem spominjam tistih časov.« (Kržan: 16).*

4. Narava

Pri odlomkih na drugih mestih je bilo mimogrede navržena opazka o Julkinem tenkočutnem opazovanju narave. Ali sta ji občutek zanjo privzgojila starša ali si ga je pridobila iz knjig, je težko reči. Njeni opisi res niso pogosti. Tisti, kar jih je, so pa zelo impresivni. Sem sodi tudi opis delovne šege, *»kako je bilo, ko smo šli spomladi prvič orat. Namočili so poprtnjak, ki je bil na svete večere o božiču na mizi in smo ga jedli. Ko smo pojedli, so napregli. Medtem je gospodinja dala v lonec žerjavico, pripravila je blagoslovljeno vodo. Potem smo pokadili, pokropili in molili za božje varstvo in blagoslov. Nato je gospodar pognal. V prvo brazdo smo položili žegnano šibo od cvetne nedelje. Tako so delali tudi pri sosedu in tako smo vedeli, kdaj so šli kje prvič orat.« (14).*

»Hitro so potekala leta brezskrbne mladosti. Vesela sem bila, ko je zjutraj ob zlatih

²² Avtorica tu navaja dva verza sfolklorizirane pesmi Stara mati kara me: Stara mati kara me/hčerka, hčerka mila,/ slabo sem te, žalibog,/ slabo izredila.// ... Prim. Simon Gregorčič, *Zbrano delo*, Prva knjiga, DZS, Ljubljana, 1947, 161.

žarkih vzhajajočega sonca ob ptičjem petju zaživela vsa narava. Zdelo se mi je, da me vse pozdravlja in želi dobro jutro. Tako lahak mi je bil korak!» (22).

IV. DRUŽINA

»Kako večina mladih deklet, sem tudi jaz okusila v zgodnji mladosti ljubezni sladkosti, in oh, nje bridkosti!« brez sprenevedanja in s čisto globino piše Julijana Kavčič. »Kakor sem vedela, me je rad videl lep in pošten fant Matajetov France. Vzljubila sem ga z vsem žarom ljubezni. Tu in tam sem z njim spregovorila kakšno besedo. Če je bil slučajno pri Možinetu na dnini, če je kaj pomagal, sem se ga skrbno ogibala. On je bil sin največjega kmeta, jaz pa kočarska hči, ki še svoje hiše nismo imeli. Takrat je bila največja nesreča, če bi kmečki fant hotel za ženo kajžarsko dekle. Sicer so me njegovi starši zelo radi imeli, posebno z materjo sva se dobro razumeli. Rekli so, da sem zelo dobra in pridna delavka in povrh še pametna punca. Več se pa po mojih sodbah ni smelo misliti. Ko bi njegovi starši vedeli, gotovo ne bi bilo dobro. Eno leto pred svetovno vojno je bil poklican v vojake. Prišel je po slovo. Oče so delali pri verštatju (skobelniku), mama in jaz sva klekljali pri mizi. Malo smo se pogovorili. Videlo se je, da mu je hudo. Jaz sem bila tiha. Le ko mi je podal roko v slovo, sem rekla s tresočim glasom: ‚Zbogom!‘ In takrat sem ga zadnjič videla. Pisala mu nisem, on tudi ne, ker bi takoj nastala govorica. Čisto tiha ljubezen! Čez dobro leto se je pa vnela svetovna vojna. Že v drugem letu svetovne vojne je padel v ruskih Karpatih in tudi njegov nekaj let starejši brat Tonček.« (24).

1. Poroka

Na pevski dar se navezuje Julkina nadaljnja življenjska pot: »Bilo je leta 1920 na svečnico, 2. februarja. Po deseti maši smo imeli pevske vaje v Mežniji. Pa je prišlo nekaj fantov, da naj gremo pevci malo v gostilno, ki je bila pri Snopku. Posebno si je prizadeval Snopkov Jožk. Dekleta nismo nič kaj rade šle. Pevke sploh nismo nikoli šle v gostilno. Na prigovarjanje vseh smo pa le šle. Marjanca Reparska je tudi praznovala svoj god. Bila je polna gostilna ljudi. Bil je tudi ples. Pevke smo takoj rekle, plesale pa ne bomo. Tudi niso nas silili. Zelo, zelo slab vtis bi napravile pevke, če bi tudi samo enkrat zaplesale. Bile smo odločne. Še danes sem vesela. Enkrat je bilo, ko smo ropotale²³ Bendetovi materi v Potoku. Zbralo se nas je več skupaj. Tudi fantje so prišli, pa smo se malo zavrteli. O, koliko so vedeli povedati! O, tudi pevke so plesale! Prav nič niso boljše kot druge! Zato, ker so cerkvene pevke, to se zna, da bi morale svetiti s svojim zgledom tudi drugim dekletom. Imeli so nas namreč za zelo pametna, pobožna dekleta. Saj ne rečem, Marjanca je bila prednica Marijine družbe in tudi rez vzor deklet. Res je tudi name vplivala s svojim lepim zgledom. Vendar moram priznati, da sem bila še daleč za njo v svoji lahkomišelnosti. Ne vem, kaj bi bilo z mano, da nisem imela tako dobre prijateljice in zveste svetovalke. ... Ker nismo plesale, smo pa zapeli nekaj pesmi. Radi so nas poslušali. Poslovili smo se in šli proti domu« (39).

»Takrat sem spoznala Jožka. Nekoliko sem ga že prej poznala, ne da bi mi kaj pomenil. Nisem slutila, da se že odloča moja usoda. Kmalu potem me je pri neki priložnosti vprašal Birtovcov oče, ki sta se dobro poznala, če bi ga marala za moža. Nisem vedela, kaj naj rečem. Slišala sem, da rad pije, drugače, da je po srcu dober. Pa sem rekla,

²³ Šega (r)ofiranja na večer pred godovanjem. Drgnjenje z dvema pokrovkama ena ob drugo.

ko bi vsaj ne pil. Tolažili so me, da bo potem boljši. Jaz nisem nič vedela, kaj so pijanci, kaj je gostilna. Sem bila pač zelo neizkušena. Le včasih sem videla kakšnega pijanca. Ata niso nič pili, malo včasih pri kakšni svatbi. Ko so prišli domov, so bili strašno dobre volje, takrat bi nam otrokom vse dali. Drugače so pa bili zelo varčni. Tako sem Jožku, nič hudega sluteč, lahkoverno verjela. Vzljubila sem ga. Večkrat sva govorila, bil je trezen. Vselej sem mu rekla: ‚Če ne boš pil! Sveto mi je obetal, da ne več« (40). Zrelo dekle je omahovalo, morda ji je zadnji sunek v privolitev za življenje v dvoje dala poroka mlade sestre Francke, ki se je devetnajstletna poročila s skoraj še enkrat starejšim vdovcem. Bil je dober mož. Prej ni bilo otrok, zdaj pa enajst. »Doma mi niso branili ne silili. In tako sem se po dolgem premisleku le odločila. Imela bom svoj dom in ne bo treba kar naprej v žernado. Določili smo dan za poroko, 17. maja 1920. ... Svatba je bila bučna, ker so njegovi, namreč moževi sorodniki, tako želeli in ne preveč po mojem okusu« (40). »Ko sem se jaz poročila, leta 1920, še svoje obleke nisem imela. Kupila sem jo od sestre Mice Lepa, črna obleka! Takrat so že imeli nekaj blaga, a bilo je tako slabo, za enkrat obleči« (29).

Kako se je začela vozljati nit njenega življenja, najbolje pove sama Julka, ki se je tako primožila k Snopku: *»Mož je bil zelo dober. Imel me je zelo rad, v vsem mi je ustregel, kar sem ga prosila. Zelo sem bila srečna. Prihajali so pa v gostilno raznovrstni ljudje. Največkrat kakšni pijančki, ki so posedeli pozno v noč ali pa še drugi dan. Mož je sedel pri njih in jim nosil pijače. Seveda so mu dajali piti, on je pokušal in se ga nalezel. Ko je nosil pošto, so mu ljudje vedno kaj naročali. Vsak mu je najrajši dal pijačo, štamperlček žganja. In tako je prišel več ali manj pijan domov. Lepo sem ga prosila, naj vendar ne pije, ker to je njemu v pogubo. Vedno bolj sem spoznavala, da sem se ujela. Bil pa je zelo sposoben za gostilno, vljuden in postrežljiv. Saj je v Ljubljani naredil gostilničarski izpit! Dobil je diplomu. Pa je prišla nedelja ali praznik. Že pred poroko sva se zmenila, da bo v nedeljo med mašo gostilna zaprta, sva se z materjo že prej domenili. Zato je rekla: ‚Bodi odločna. Dotlej je bila med mašo gostilna zaprta, naj bo to tudi poslej! In tudi plesa v nedeljo popoldne ne dovoli!‘ Že v nedeljo po poroki so prišli fantje iz Butanjeve, ko je že bila ura deset. ‚Julka, prinesi liter vina!‘ Ura je bila deset. Jaz rečem: ‚Fantje, zdaj gremo v cerkev, po maši vam ga takoj prinesem!‘ ‚Potem ga pa toči drugim!‘ in so jezni odšli. Popoldne pridejo s harmoniko, seveda zopet pijača in ples. Že med svatbo sem slišala, zdaj bomo pa plesali vsako nedeljo. Jaz sem možu povedala: že veš, kaj si mi obljubil, glej, da boš odločen. Pa si ni upal, bal se je. Potem sva pa z materjo nastopili, sicer bi se to ponavljalo nedeljo za nedeljo« (41–42).*

Toda o možu piše vedno z vso spoštljivostjo. Le v pismu enemu svojih sinov, ki jo skrbi zanj, mu daje v premislek vrlino vztrajnosti: *»Ata so tudi bili še dobri, dokler so pogosto prejemale svete zakramente. Potem vedno manj. Zadnje leto komaj še za Veliko noč. In konec? Spominjajmo se jih v molitvi. Prosim, če ti je mogoče, daj zanje za sv. mašo za Vse svete.« (21. 10. 1956)*

Enaki ideali so družili dve prijateljici iz deklških let tudi po poroki: *»Moja prijateljica Marjanca se je poročila tri tedne pozneje kot jaz, v začetku julija 1920. Za ženitovanjso potovanje smo šli skupaj k Mariji Pomagaj na Brezje. Najbolj me je skrbelo, če ne bi imela otrok. Poročila sem se s tiho željo, da bi imela otroke.²⁴ Zaupno sem prosila*

²⁴ »Enako si je želela tudi Marjanca. Imela jih je devet. Ko se ji je rodila zadnja punčka Albinca, je umrla en teden dni po porodu. Kako strašen udarec za uboge otročiče! Mož pa vdan pijači. Usmilili so se jih ljudje. Nekatere so vzeli v zavode. Oče se je ponesrečil, povozil ga je avto. Božja previdnost je bedela nad njimi. Vsi so ostali dobri. Gotovo jim je dobra mama izprosila

Marijo, da bi imela veliko otrok in naj mi da milost, da jih hočem vzgojiti za Boga in po Njegovi sveti volji. Bila sem uslišana. In tudi vzgoja se mi je deloma posrečila. Hvala Bogu! Bilo jih je štirinajst. ... Kako sem bila tudi jaz srečna, ko sem začutila, da sem mati. Polna hvaležnosti sem vsako jutro pri sveti maši izročala sebe in svoje dete božjemu varstvu» (45).

Razsodnost in modrost sta botrovali medsebojni naklonjenosti snahe in tašče. Prvi so pri tem gotovo pomagale knjige, drugi trde življenjske preizkušnje, ki so že bile za njo: »*Mati je bila zelo dobra z menoj. Vedno sva se razumeli. Spočetka sem se je nekoliko bala. Še na svatbi mi je nekdo rekel: ‚Jožk je dober, ta stare se pa le boj. Vedno sem vprašala moža, kaj naj storim, da bo materi prav. Nisem si lastila nobene prednosti. Kuhala je zelo rada, je tudi znala. Saj je bila gostilničarka! Pa sem ji rekla: ‚Le vi kuhajte, mati, saj jaz tako nisem nič vajena, bom pa jaz drugo, kar bo treba. In tako sva se res dobro razumeli. ... Ko so začeli prihajati otroci, mi je vedno toliko reči pripravila za novorojenčka in zraven še postregla, kolikor je mogla. Večkrat sem rekla, da bi le toliko časa živela, kolikor bom jaz. Umrla je leta 1933, ravno ob mojem godu, stara 84 let, pa še prezgodaj zame. Še sem jo pogrešala» (40–41).*

Julijana Kavčič se pogosto spominja obletnice svoje poroke. Zaveda se cene tega zakramenta v njenem življenju, toda tudi njegove veličine. Brez Božje pomoči in zaupanja v Boga ne bi vzdržala: »*Danes 17. maja 1978, ti pišem ob osemindeseti obletnici, kar sem v Šentjoštu Snopkova mama. Dolgo je že tega, da komaj pomnim. Kostanj pred Snopkovo hišo je bil ves v cvetju. Takrat je bila zgodnja pomlad. Letos se bo šele počasi razcvetel, ker je še kar mraz. Počasi se bo že ogrelo. O, ko bi takrat vedela, kaj vse me čaka v tem novem domu, najbrž ne bi nastopila to pot. Danes pa samo hvalim Boga, da mi je dal moč in vztrajnost in kljub delu in trpljenju dočakati tolikšno starost. Kako dober je Bog, njemu čast in hvala na vse veke.» (17. 5. 1978).*

2. Otroci

»*To vem, da kadar je bil še kakšen rojen, sem bil zelo vesel. Mama so pa rekli: ‚Pa je zopet prinesla podlipska mama enega otroka.‘ Kadar je bil kdo rojen, so ga imeli nekaj časa pri sebi. Enkrat je bila na obisku Malavašičeva Jelka, po domače Mežnijska mama. Pa sem prišel v sobo in so me vprašale: ‚Kakšno ime bi mu dali?‘ – Rekel sem: ‚Ciril in Metod.‘ Pa so se mi začele smejati.» (O: 17. 8. 1997).*

»*Misli mi uhajajo nazaj na tista leta, ko ste bili še majhni. Tako rada sem imela vse. Kako strašno sem se bala za vse, ko so razsajale nalezljive bolezni: davica, ošpice, griža itd. Marsikaterega je pobrala smrt. Pri nas ste ostali vsi živi. Hvala Bogu za vse, tudi za križ in trpljenje.» (24. 2. 1974).* Načitanost Snopkove mame in njen dar za pisanje se vidi iz njenih opisov, kako so otroci prihajali na svet. Nato vsakega v bistvenem okarakterizira, ugotovi kakšno njegovo posebnost, izkaže svojo ljubezen do njega in na kratko opiše njegovo življenjsko pot. Iz spoštovanja do nje in njenih otrok je izpuščeno vsakršno vezno besedilo.

1. Jože: »*Napočil je dan 5. 3. 1921. Bil je petek v postu. V postu smo vsak petek šli*

---

blagoslov iz nebes. Zelo dober fant Rafko je padel na Koreji. Drugi so po svetu in danes na dobrem položaju. Albina ima dobrega moža, je v Argentini in deluje v misijonskem krožku. Imajo otroke in jih tudi versko vzgajajo. Dobro so jim še v spominu besede pokojne mame tik pred smrtjo: Živite tako, kot ste videli mene in kakor sem vas jaz učila. Kolik je torej blagoslov dobre matere še poznim rodovom! Dobra mati, prava sreča je otrok, jo spoštovati, zapovedal je sam Bog.» (45).

tudi pevci na Planino. Maša je bila ob devetih, kakor je še danes. Vse petke do velike noči. Nobenega nisem zamudila. In tako sem šla tudi jaz v veselem pričakovanju. Še isti dan se je začelo... Zvečer ob desetih je bil rojen prvi sin, bil je močan fantiček. Z veseljem sem ga pričakovala, in ko sem ga zagledala, sem pozabila na vse prestane bridkosti. Res, resnica je, kar pravi evangelij o rojstvu, o porodu. Ko je bilo že vse končano je ata prišel z Matičkulco iz Podlipe.

Ko sem si opomogla, smo se začeli pogovarjati o krstu. Ata je šel k Smodinu vprašat za botre, Smodinova mama je bila botra, Brnkov ata pa boter. Za krst je pripravljala stara mati. Zelo jo je skrbelo, kaj bom jedla. Rekla je, da tri dni ne smem drugega kot lahko juhico. ... Krst je bil drugi dan. Kakšne posebne pojedinke ni bilo. Zmenili smo se z babico, kdaj bom šla k maši. Navada je bila 14 dni po porodu. Takrat je prišla babica, da je fantička skopala in lepo napravila. Babica je nesla otroka, v cerkvi mi ga je dala. Imela sem svečko. Pri «sanktus» mi jo je strežnik prižgal. Po krstu sem ležala v gornji kamri. Botrom so postregli z južino. Pa so ponavadi rekli: Saj ni treba, saj boste lahko sami snedli. Babica me je navadno še enkrat prišla pogledat in rekla: Julka, lepo se drži, prehitro ne začenjaj delati, čez eno leto pa spet pokličite. In začel se je zopet navaden vsakdanjik.« (46–47).

2. Stanko: »Res naslednje leto smo zopet klicali Matičkovo mamo; prinesla mi je sina Stanka 7. maja 1922. Stara mati Snopkova je rekla: Ta otrok bo pa nesrečen, ker je v petek rojen. Bila je nekoliko praznoverna. Jaz nisem nič dala na te besede. Že od vsega začetka je bil bolj mirne narave. Ko je hodil z menoj v cerkev, se je vedno tako lepo zadržal, da se je marsikdo čudil. ... Ko je imel sedem let, je že moral iti v ravan za pestunjo. Zelo radi so ga imeli. Vprašala sem ga, če mu je kaj dolgčas. Pogledal me je: «Kaj pa je to dolgčas?» je rekel. «Ali kaj moliš, kaj greš k maši?» «Ne». «Ali se kaj učiš, hodiš v šolo?» ga vprašam. «Nič.» Umazan pa tako, samo oči so se mu svetile. Najrajši bi ga že takrat domov vzela, pa se je tako privadil, da ne bi šel rad domov. Potem sem doma možu pravila, kako je. Bila sva istih misli, da ga ni samega pustiti, ker ne hodi ne v cerkev ne v šolo. ... Potem smo ga dali na Vrh k Svetim Trem Kraljem k velikemu kmetu Brencetu za pastirja, pod pogojem, da bo hodil tudi v šolo. V cerkev pač, je bil tudi za ministranta, ker tam je bila globoko verna hiša.« (48).

3. Alojzij: »Naslednje leto, 7. 6. 1923 je zagledal luč sveta ... Ko je šel Stanko v šole, je šel Alojzij na Vrh k Brencetu za pastirja. Imeli so ga zelo radi, kakor Stanka. Bil je bolj vesele narave. Vedno se smeje, še zvečer pri večerni molitvi, Stanko pa se ni, je rekla Brencetova mama. Leto in dan so vsak večer molili sveti rožni venec. Pozimi do maja tudi zjutraj, četudi so imeli čez dvajset glav živine. Vedno so še imeli čas za molitev. Seveda je bilo treba tudi trdo delati.« (53).

4. Valentin, 7. 2. 1925: »Bil je zelo ljubeč fantek. Največkrat sem ga nosila s sabo, ko sem hodila na dnino. ... Zelo hitro je minila detinska doba. Komaj je začel hoditi v šolo, bil je brihtne glave, lahko se je učil v šoli – pa vedno so hodili iz ravnine izpraševat v hribe za pastirja. Vsak tukajšnji domačin je pokazal k Snopku. Tam imajo dosti otrok, zemlje nimajo, naj gredo služiti! Jaz sem vedno vztrajala, da mora vsaj spoved in sv. obhajilo opraviti še doma. Tako je tudi Tinče bil še nekaj časa doma. Še pred devetim letom je šel na Brezovico k Merlačniku živino past. Zelo so ga imeli radi. Bil je vesel in je rad prepeval na paši.« (55–56).

5. Lovro, 10. 6. 1926: »Fantek mi je bil pravi božji dar. Lepo me je ubogal. Ko je začel hoditi v šolo, se je zelo rad učil. Bil je bolj doma. Samo nekaj mesecev je služil pri Brencetu za pastirja. Veselila ga je šola. Rad bi študiral, pa ni bilo možnosti. Nekega jesenskega dne sva grabila steljo. Pa mi reče: Veste mama, jaz ne bom srečen, če ne bom

študiral. Ja, za kaj pa bi rad študiral, ga vprašam. Najrajši bi bil duhovnik. Tudi jaz bi rada videla. Saj vidiš, ni nobene možnosti, sem rekla. Bil je pa že v 14. letu. Zdaj pa, šole se bodo kmalu začele. Smilil se mi je. Takoj sem pisala v Knobleharjev zavod v Šentvid. Dobila sem odgovor, da ga sprejmejo pod temi in temi pogoji. Videla sem, da nikakor ne moremo tega zmoči. Potem sem takoj pisala v Salezijanski zavod v Veržeju. Navedla sem vse naše razmere in tudi, kako fant želi v šole. Kmalu sem dobila odgovor, pod kakšnimi pogoji ga sprejmejo. 300 din mesečno. Vedela sem, da tudi tega ne bomo zmogli brez posebne božje pomoči. Vendar, pripomnili so, ko sem prejela odgovor, naj zaupamo v božjo previdnost in da naj fant kar pride. Bilo je res že zadnji čas. Hitro sem mu kupila najpotrebnejše in nekega jutra je šel kar na skrivnem. Kaj bi rekla okolica, ko bi vedela, kaj sem zopet napravila. Potem me je zopet skrbelo, kako bo hodil, ker ni še nič hodil po svetu. Šel je peš na Drenov Grič, tri ure hoda iz Šentjošta, na vlak. Ko je pisal, je sporočil, da so mu šli na roko, ko je spraševal za pot. Že v Ljubljani sta se dobila z nekim sošolcem iz Zaplane. Na zadnji postaji so jih pa prišli čakati. In tako je srečno dopotoval. Sedaj pa šola. Zelo se je počutil srečnega, lahko se je učil in zadovoljni so bili z njim.« (57).

6. Štefan, 21. 12 1927: »Tudi ta fantek je imel svoje posebnosti. Najrajši je hodil bos, tudi pozimi je rad letal po snegu bos. Bil je bolj močne postave. Hodil je po rokah, stal na glavi, vsi so se mu čudili. V šoli je bil priden in lahko se je učil. Lahko bi šel za pastirja, pa je bilo bolj pametno da je doma pomagal in pazil na mlajše brate in sestrice« (59).

7. Ančka, 4. 7. 1929: »Seveda smo bili veseli punčke! Nikoli nisem rekla, kaj bi raje imela. Samo Bog daj zdravje meni in otroku! Bila je kar pridna. Ata jo je imel zelo rad in jo je veliko pestoval. Ko je malo odrasla, je morala iti služiti za pestunjo. Bilo ji je strašno dolgčas in kmalu je prišla domov. Še enkrat je poskusila službo v Potoku pri Možinetu, pa ji tudi ni ugajalo. V šoli je bila prav pridna in se je lahko učila. Naredila je šest razredov osnovne šole. Več takrat niso zahtevali, četudi so že bili učitelji. Kmalu so jo prosili v šolo za čistilko in to ji je kar ugajalo. Učiteljstvu se je zelo prikupila, ker je bila vestna in snažna. In tako so jo kmalu prosili, da jim je pospravljala in tudi kuhala. Ob času, ko so šli na počitnice, so ji vse zaupali, tudi za tri tedne in več. Tudi stanovanje je imela v šoli. Spoštovali in upoštevali so njen značaj. Ona je hodila vsako jutro k maši. Tudi se je zgodilo, da je zjutraj zaspala. Pa je prosila, da bi jo zbudili in jo je učitelj poklical, četudi sami niso hodili v cerkev. Bila je kar po vrsti pri več učiteljih in učiteljicah. Bila je zelo postrežna. Za solato je skrbela tudi v najhujši zimi, če ni bilo drugega, vsaj poganjke od repe, vse je prav prišlo. Vsak bi rad, da bi kar naprej ostala v šoli. ... Pa ona je že iz prve mladosti imela svoj načrt. Govorila je včasih, da bi najrajši šla k zamorčkom v Afriko. Vse to smo jemali bolj za šalo. ... Sedaj je pa v Severni Ameriki že več ko šest let. Medtem je že bila enkrat doma. Vesela sem, da se je Gospod ozrl na nizkost svoje dekle! Ona se tudi počuti srečno v svetem poklicu. Sedaj živi v Montrealu.« (60–61).

8. Marija, 10. 5. 1931: »Bila je čvrsta in živahna. Tudi ata je bil vesel, še bolj kot fantka. Ko je bila stara okrog enajst do dvanajst let, je že šla služiti za malo dekle v Potok k Možinetu. Tam je bila tri leta. Imela je izredno veselje do glasbe in petja. Rada bi postala organistinja. ... Ko se je nekoliko izučila, je šla na Vrh k Svetim Trem Kraljem. ... Nekoč je bila pri Treh Kraljih konferenca, več gospodov je bilo zbranih. Tudi naš pokojni župnik Janko Oblak in gorenjevaški g. župnik Janez Ferdin, ki je ravno prišel v Gorenjo vas. Tako sta se pogovorila, naj Marija kar nastopi službo organistinje. ... Seveda svoje znanje še vedno izpopolnjuje« (61–62).

9. Miklavž, 30. 10. 1932: »Kakor vsakega je tudi njega doletela usoda, da je šel že v zgodnji mladosti služiti v Bevke za pastirja. Radi so ga imeli, ker ni bil razvajen. Pa se je zvedelo, Btkov ata je rekel, da pojde Rok v Ljubljano študirat. Pa smo začeli misliti,

kaj ko bi še Miklavž poskusil ... Ko je izdelal osem šol, sem si natihem želela, da si bo mogoče izbral duhovniški poklic. Nisem ga silila. Takrat so bili pač taki časi, če so le slutili, da misliš kaj na to, so onemogočali na razne načine. Enemu njegovih sošolcev se je celo omračil um« (63).

10. Peter, 26. 6. 1934: »Sinček je bil droben, pa vendarle zdrav. Bil je tudi poglavje zase. ...

Bilo je nekega dne dopoldne. Jaz sem ravno pekla kruh. Otroci so se igrali okoli hiše. Slučajno pogledam ven in pravim: ‚Kje je Peterček?‘ Pravijo: ‚Za guto‘²⁵, ‚Ali je res?‘ pravim. ‚Ni ga‘, pravi eden. V strahu se spomnim, da je za hišo polna jama gnojnice. Stanko, ki je bil najstarejši, leti pogledat in pravi: ‚V gnojnico je padel, samo srajčka plava na vrhu.‘ V strahu za bratca je skočil v jamo in ga komaj potegnil ven. Bil je nezavesten in poln gnojnice, debel. Kar sem vedela o utopljenecu, sem poskušala. Najprvo sem ga postavila na glavo, da je stekla gnojnica iz njega. Na vse načine sem ga skušala spraviti k zavesti, kar se mi je tudi posrečilo. Lepo sem ga umila in nesla v posteljo. Dobil je visoko vročino, ker je gnojnica strupena. Pa sem ga naglo umila z mrzlo vodo, lepo zavila in položila v posteljo. Zdravnika nismo klicali, ker na Vrhniko je bilo daleč in taki reveži tudi nismo imeli s čim plačati. Večkrat je kdo rekel in menda tudi zdravnik, da otrok ne živi, če se napije gnojnice. Zelo sem se bala za otroka. Če bi podlegel, bi bila jaz gotovo kaznovana, češ da sem premalo pazila na otroke. In res ni bilo takrat ata doma, bila sem sama z otroki. Zdravila sem ga sama, kakor sem vedela in znala. Pa hvala Bogu, počasi je okreval! ... Največje njegovo veselje je bilo zabijati žeblje v kakšno desko, jih pa ni bilo dosti, kakšen rjast. Večkrat je bil tepen od ata, ker mu je jemal žeblje. Vse je kazalo, da bi bil rad mizar.« (64).

11. Janez, 28. 12. 1935. Umrl je 9. januarja 1936. Oh, kako mi je bilo hudo! Pa so mi ženske rekly: Ti bo vsaj eden prinesel stolček naproti, ko boš prišla v nebesa. Menili so, da če umre tak nedolžen otročiček, mami prinese stolček naproti, ko bo prišla v nebesa. Vendar ga dolgo nisem mogla pozabiti.« (65).

12. Matija, 22. 2. 1937: »In ta je bil tudi že od začetka vedno nagnjen na veselo stran. Vse je tako doživljal, kar je videl in slišal. Že v prvih letih me je vedno spraševal, zakaj so te rožice in kaj so te živalice, ‚zakaj‘ za vsako žuželko v travi na poti, če je kaj huda in če kaj ugrizne. Murenčke je klical iz luknjic. Rada sem mu odgovarjala, kakor sem vedela in znala in kolikor mi je čas dopuščal. Zelo je bil nadarjen. ... Rad bi bil mizar in tako je šel v Horjul k mizarskemu mojstru...« (65, 66).

13. Magdalena, 4. 7. 1938: »Babica Lucija je rekla: Strašno majhno punčko smo vam prinesli. Drugače je pa zelo trdna in živahna. Zelo smo je bili veseli. Ata jo je tako rad vzel v naročje. Veliko je bila na soncu. Ko sem hodila na dnino, sem jo večkrat nesla s sabo. Kar lepo se je razvijala, četudi je bila drobna. Tudi učila se je lahko .... Bilo je v času druge svetovne vojne. Tudi ni bilo nobene prave šole. Verouk so učili v zasebnih hišah. Nekoč je bil verouk pri našem sosedu na Brdu, drugi otroci so šli naprej in je niso čakali, ko je jokal za njimi. V tistem je prišel g. župnik in jo vprašal, zakaj joka. Med jokom pravi: V šolo me ne pustijo! G. župnik jo vzdigne in nese na Brdo na peč. Potem je razlagal verouk. Nekdo ni znal na vprašanje odgovoriti. Mogoče bi pa tista punčka povedala na peči? Na začudenje vseh je čisto gladko odgovorila. Učinek tega je bil, da so jo pripustili k sv. obhajilu; stara je bila komaj pet let. Res, bila je priden otrok« (67) Materi se stisne srce: »Odraščala je v tistih strašnih časih, ko nismo vedeli, kje bomo zvečer spali in če bomo spali. V šoli ni bilo nobenega pravega pouka.« (67).

²⁵ Guta je šentjoški izraz za = uta.

14. Marko, 14. 5. 1940: v ljubljanski porodnišnici. *Botroval mu je g. dr. Marko Natlačen, ban Dravske banovine, dne 20. maja, na moje veliko presenečenje. Zdravnik, ki je bil pri meni, je rekel smeje: Dokler bo kaj takih mater, se ni bati za naš slovenski narod. Pa še tak močan fant! Vesela sem bila in skoraj ponosna. ... Ko je bilo vse tako pripravljeno, so mi povedali, kdaj bo krst. Sestra je lepo napravila otroka, mi ga pokazala in šla z njim. Čez nekaj časa po tistem se odpro vrata sobe in sam g. ban, seveda v spremstvu nekaterih gospodov, prinese in mi položi otroka v naročje. Od presenečenja nisem vedela, kaj naj naredim. Zraven pa še kuverta z desetimi tisočaki, za takrat velikanska vsota! Prijazno se mi je smehljaj, kakor tudi drugi, ki so bili z njim. ... Njega je že od prve mladosti veselila umetnost – slikarstvo, kiparstvo in druge temu podobne reči. Ko bi imel možnost študirati v tej stroki, bi bil danes že velik umetnik. Tako je pa samouk in se z veliko vnemo in navdušenjem posveča vsem tem stvarim.» (70, 73).*

3. Revščina

Strnjen pregled izvlečkov iz pisanja Snopkove mame o njenih otrocih pokaže eno od bistvenih zakonitosti otroškega odraščanja v tistih časih. Njena starša sta šla za pastirja, ona sama je bila pastirica in prav tako so v boju za preživetje v rosni mladosti odhajali od doma njeni otroci. Prvorojenec Jože »v Dragomerje k bogatemu kmetu Mišku. Prislужil je eno kravo. V hišo je smel samo na sveti večer. Obedovali so posli vedno v veži. Večkrat me je prosil, ko sem ga obiskala, da bi bil mizar« (47), drugi sin Stanko »je imel sedem let, je že moral iti v ravan blizu Brezovice za pestunjo. Pa sem šla čez nekaj časa pogledat, kako je z njim. Zelo radi so ga imeli. ... Umazan pa tako, samo oči so se mu svetile. ... Potem smo ga dali na Vrh k Svetim Trem Kraljem k velikemu kmetu Brencetu za pastirja, pod pogojem, da bo hodil tudi v šolo« (48). »Ko je šel Stanko v šole, je šel Alojzij na Vrh k Brencetu za pastirja« (53–54). Četrty po vrsti, Valentin »še pred devetimi letom je šel na Brezovico k Merlačniku živino past« (56). Lovro: »Samo nekaj mesecev je služil pri Brencetu za pastirja« (57). Verjetno zaradi rahlega zdravja je bilo Štefanu to prihranjeno: »Lahko bi šel za pastirja, pa je bilo bolj pametno, da je doma pomagal in pazil na mlajše brate in sestrice« (59), ne pa pet let mlajšemu Miklavžu: »Kakor vsakega je tudi njega doletela usoda, da je šel že v zgodnji mladosti služiti v Bevke za pastirja« (62).

Kljub temu da je oče deklice imel še posebej rad, saj Snopkova mama za vse tri hčerke pove, kako rad jih je pestoval (60, 61, 67), so morale prav tako okusiti grenki kruh tujih vrat. Kaže pa, da za razliko od prejšnjih časov v njihovi mladosti deklic niso več najemali za pastirice, ampak za bolj njim priročna dela. Prva v družini je bila Ančka: »Ko je malo odrasla, je morala iti služiti za pestunjo. Bilo ji je strašno dolgčas in kmalu je prišla domov. Še enkrat je poskusila službo v Potoku pri Možinetu, pa ji tudi ni ugajalo« (60–61). Ko je bila Marija »stara okrog enajst do dvanajst let, je že šla služiti za malo deklo v Potok k Možinetu. Tam je bila tri leta« (62). Najmlajša, Majda je po štirih razredih osnovne šole »delala in pomagala doma. Imeli smo dve kravici in še prašičke. Svet smo imeli v najemu. To je bilo treba vse z delom odslužiti. Obe sva hodili na dnino« (67).

Čeprav je v spominu Snopkove družine oče praviloma v senci, o njem ni trde besede. Zato je še toliko lepše, da je zajet v spomin na božič: »Adventa so bile takrat vse maše z Najsvetejšim. Opazovali smo, kako so prihajali ljudje k sv. maši z baklami. Kmalu smo pričeli pripravljati za jaslice. Morali smo preskrbeti mah, pregledati vse figure. Ata so napravili ene jaslice, mi otroci pa tudi ene. Na vse tri svete večere, pred Božičem, Novim letom in Tremi kralji smo pokadili vso hišo in zmolili tri rožne vence in

malo zapeli. Ob polnoči pa k polnočni maši! Na sveti večer sta bili pa še dve maši» (O: 17. 8. 1997).

»Ob zimskih dnevih so mama veliko klekljali. Medtem so nam pripovedovali sveto-pisemske zgodbe in razne pravljice. Če smo kaj vprašali, so nam odgovarjali. Učili so nas tudi peti. Ob poletnih dnevih so šli zjutraj k sv. maši, nato pa so večkrat šli na dnino, da se je družina preživela. Vsakemu družinskemu članu, ki je praznoval svoj godovni dan, smo mu voščili, in če smo kaj imeli, smo darovali skromna darila. Na ta način smo bili zelo povezani. Če je kakšen služil, je za Vse svete prišel za en dan na obisk. Bili smo veseli in se marsikaj pogovorili» (O-2: 17. 8. 1997).

»Danes je sv. Miklavž. Misli mi uhajajo nazaj na prejšnje čase, kakšno skrb sem imela ob tem godu. Kaj bo otrokom prinesel Miklavž? Pa sem morala vzeti pot pod noge. Šla sem okrog dobrih ljudi. Največkrat v Samotorico k Hlibč. Hvala Bogu, da so bili tudi naši otroci obdarjeni, vsi srečni in veseli» (Kržan²⁶: 54). »Zadnji mesec pred Miklavžem so rekli, da moramo lepo moliti, da nam bo kaj prinesel. In res smo tako lepo molili za malo suhih hrušk, dva jabolka in nekaj piškotov» (O-2: 17. 8. 1997).

»Bog ve, kje so mama spravili vkup toliko moke, da so vsako leto v postnem času poskrbeli za veliko presenečenje. Za atov in Jožetov god so spekli štruco, da smo jima jo otroci dali za god. Če so ata šli še k zakramentom, potem je bil to najlepši trenutek pri Snopku – v trpkem vsakdanu» (O-1: 9. 3. 1983).

Snopkova mama je preveč resnicoljubna, da bi zamolčala temno plat svojega družinskega življenja. Vendar ne zato, da bi obtoževala, ampak v premislek kakemu prezaupljivemu dekletu, da bi se obvarovala enakega trpljenja.²⁷ Tudi to meri na njeno veselje do vzgajanja in učiteljski poklic, ki ga je lahko uresničevala kar pri svojih otrokih. V luči te preizkušnje in odziva nanjo po toliko letih se kaže njena prečiščena vera, brez želje po samotrpinčenju, toda v brezmejnem zaupanju v božjo previdnost: *»Nekateri ljudje so komaj čakali na hišico na gričku, da bi nas izrinili in pognali po svetu. A Bog nas tudi v tej veliki stiski ni zapustil. Bila je kar čez noč inflacija. S prašičkom, ki sem ga zredila, sem ves dolg plačala in domek je bil zopet naš. Sama ne bi nikoli zmogla. Živa vera in trdno zaupanje v Božjo previdnost! Moč sem črpala iz vsakodnevne svete maše in svetega obhajila. Kolikokrat sem vzdihnila: ‚V Tebe, o Gospod, zaupam in vem, da ne bom osramočena!‘ In k dobri nebeški Materi: ‚O Marija, pomoč kristjanov, pomagaj, da moji otroci ne zaidejo na napačna pota! Ohrani jih verne!‘ Bog vedno pošilja le tisto, kar je za nas dobro. ‚V Tebe, Gospod, sem zaupala in nisem bila osramočena!‘ Še to naj pripomnim. Naša družina je bila posvečena Jezusovemu in Marijinemu Srcu. Brezmejno*

²⁶ Kadar pri pismu datum ni naveden, zaradi možnosti preverjanja navajam v oklepaju priimek prepisovalke Vanje Kržan in oštevilčene strani iz snopiča prepisanih pisem.

²⁷ »Ne bom opisovala trpljenja in težav, ki so me spremljale v tem času, ko so rasli ti otroci. Trpeli so z menoj. Oče, vdan pijači, malokdaj trezen, posebno zadnje čase. Rada sem ga imela in smilil se mi je. Nekaj časa se je še trudil, da bi pustil pijačo. Odpornost pa je bila vedno manjša. Razvado je podedoval po prednikih pijancih. In tako je postal notorični pijanec. Poleg tega še grozno ljubosumen! Ko ne bi bilo pijače, saj drugače je bil dobrega srca. Tudi otroke je imel rad. Seveda, kadar je bil trezen. Ko je prišel pijan domov, smo dostikrat morali bežati, včasih tudi k sosedom. Pa so se nas kmalu naveličali. Potem pa kamorkoli. Nekajkrat, ko je bil sneg, tudi bosí v cerkev. Ni še bilo dete staro štirinajst dni, ko sem morala bežati. Dostikrat tudi v smrtni nevarnosti. Zakaj pišem to? Da ja ne bo katera verjela fantu, ki je vdan pijači, češ da se bo poboljšal. To so redke izjeme. Oče pijanec je pekel v družini. Ubogi, ubogi otroci!« (75).

sem zaupala. In ne zaman! V vseh stiskah smo se zaupno zatekali: ‚Srce Jezusovo, varuj našo družino! Brezmadežno Srce Marijino, bodi naša rešitev!« (75).

4. Bratomor

»Začela se je druga svetovna vojna in Jugoslavijo so zasedle tri države. Ko so Nemci napovedali vojno sovjetski Rusiji, so se pri nas začeli organizirati komunisti in so širili propagando, da se borijo proti okupatorju. V resnici so začeli pobijati same ugledne osebe in duhovnike, same Slovence« (O-2: 17. 8. 1997).

»Spominjam se tistih dni, kako smo zatrepetali: Možinetove so vzeli; Brežnika so napadli... Vas se je stisnila okrog cerkve, v negotove noči so odmevali strelji... Kot bi bilo včeraj, se spominjam tiste noči, ko so me mama zbudili okrog ene ponoči. Ležal sem v ‚frčadi‘. Kot pošast so se risali na oknih in v temni izbi ognjeni zublji – mežnarija gori! Obe cerkvi sta bili ožarjeni od plamenov in višji od obeh nemo jokajočih lip. Hreščalo je in pokalo... Šli smo v klet in molili ter v strahu čakali, kdaj bo tudi pri nas zagorelo. Končno – dan. Gorelo je po vsej vasi, toda vsi smo ostali živi...« (O-1: 30. 7. 1981).

»Na dan 1. avgusta 1942 se je zgodil strašni pokol pri Cveku in Štefancu na Koglu. Gotovo se še tega spominjaš, ko so jih pripeljali v mrtvašnico in smo skozi odprta vrata videli razmesarjena trupla, ki so visela preko premajhne mize. V tisti noči so podivjani partizani poklali sredi noči dva moža in dve materi – sosedi, nato pa vse požgali. V Cvekovi hiši je med obupnimi klici mame na pomoč zgorel dveletni otrok. Ostali otroci so pobegnili na bližnjo njivo in travnik. Štefancov Lojzek še ni imel dva meseca, ko so mu zaklali mater. Dobro se spomnim, ko so ga naslednji dan prinesli k nam, zavitega v revne cunje. Mama so ga gledali z bolečino, ker so dobro vedeli, kaj je sirota brez staršev. Zato so rekli, da bi ga kar pri nas vzeli za svojega. Čeprav ni bilo ničesar, bi vseeno tudi tega revčka preživeli, kakor so nas ostalih štirinajst otrok v tistem strašnem času. Zvonovi so zvonili žalostno pesem in v prerani grob so polagali žrtve komunističnega divjanja. Ostali so samo majhni otroci, brezdomeci in sirote« (O-1: 12. 8. 1982).

»In zopet spomin: Vidim, kako so ležali v mrtvašnici Cvekovi in Štefancovi s Kogla. Sredi noči poklani, otrok dve leti je zgorel pri Cveku, ostali so se razbežali po Štefancovem hribu. Štefancov Lojze, tedaj star nekaj mesecev, je ostal sam ob mrtvi materi. Dobro se spomnim, ko so ga prinesli k nam na peč. Večkrat so mama pravili, da so se ponudili, da bi ga mi vzeli, vendar je bilo potem drugače...« (O-1: 30. 7. 1981)

»Bližal se je konec vojne in smo se že veselili, da bo zasijala svoboda in se bo nehala pobijanje. Anglija, Amerika in Rusija so dali vso pomoč komunistom, ki so začeli prodirati iz vzhoda in juga. Domobranci so se začeli umikati in z njimi tudi civilisti. Mama so mi rekli: ‚Bolje je, da se umakneš. Saj to bo morda za nekaj dni.‘« (O-2: 17. 8. 1997).

V. MATI MUČENCEV

Snopkova mama je izgubila prvih pet svojih sinov, ne da bi kdaj izvedela vsaj to, kakšen konec so storili in kje jih je zagrnila zemlja. Svojim petim sinovom, ki jih je darovala na oltar domovine, postavi spomenik, kakor ga zmore le mati.

1. Jože

»Zadnji dan, ko so šli, je še pleskal omaro. Tako naj počaka, ko pridemo nazaj, bom pa še naprej, je rekel. Bil je zares priden in delaven. Vse nedelje je bral knjige. Knjiga mu je bila najljubša prijateljica. Skratka, dober fant!« (47).

Sveti Jožef je bil velik zaščitnik Snopkove družine. Ne samo zaradi številnih,²⁸ ki jim je bil krstni zavetnik, temveč zaradi kronične materialne stiske pri hiši. Mati z eno od hčerk podoživlja pretekle dogodke: »*Se še spominjam, kako si pokleknila v naši veliki stiski. Vem, da si v velikem zaupanju rekla: ‚O, sveti Jožef, pomagaj!‘ Pa gotovo ne brez uspeha. Tudi jaz sem dostikrat kaj prosila. Ni bilo zaman. Vedno z velikim zaupanjem molim tisto molitvico O sveti Jožef Ti vsekdar.*« Ob prazniku se formulacija iz leta v leto skoraj dobesedno ponavlja: »*Praznik sv. Jožefa je že mimo. Gotovo si se spomnila ata in brata Jožefa.*« (Kržan: 25). »*Gotovo ste kaj molili za ata in Jožeta. Dala sem za mašo za atov in Jožetov god. [...] Nocoj sem slišala iz Vatikana, da je včeraj na praznik sv. Jožefa, sv[eti] oče blagoslovil vse, ki nosijo ime tako velikega svetnika in še tiste, ki posebno časte sv. Jožefa. Le priporočajte se mu, varuhu družin!*« (20. 3. 1974).

Za god marca 1980 piše nekdanjemu šentjoškemu župniku Jožetu Cvelbarju: »*Poklonila vam bom duhovni šopek: sveto mašo in obhajilo, šopek, ki ne uvene. Vam pa želim še veliko srečnih let v vinogradu Gospodovem, da boste še veliko duš pridobili Kristusu. Tudi v naši rodovini so bili kar trije, ki so praznovali god ta dan. Moj ata, mož in sin Jože. Danes upam, da se veselijo v Bogu in nas pričakujejo.*« (marec 1980).

2. Stanko

»*Ž/e tako tih, se je težje učil, ker je bil povsod zapostavljen. Obleko je imel slabo, čevlje še slabše. Zelo je pa težko pisal domov za kakšno reč, je pač vedel, kako je doma. [...] In tako sem šla na ljubljanske kljuke pritiskat. Nekaj sem dobila. Povsod so želeli, kako in kaj. Težko mi je bilo. Vtis sem imela, da mi ne zaupajo. [...] Večkrat sem šla k njemu. Bil je zadovoljen. Vprašala sem tudi gospode, kako so kaj zadovoljni z njim, tudi v šoli. Da kar dobro, tega pa niso mogli razumeti, da je tako tih in sam zase. Rekla sem, da je bolj mirne narave, gotovo pa ni brez vpliva, ker je toliko hudega že moral pretrpeti. In tako je še tam naredil dve šoli. Imel je sedem šol. Pa je prišla tista strašna državljanska vojna. Prišli so italijanski vojaki in ločili študente. Kateri so bili partizani, so bili njihovi ujetniki, druge so pustili. Tako je bil Stanko med ujetniki. Bilo je pa ravno narobe, seveda po zaslugi naših, nedolžni fantje so pa morali v internacijo. Kaj so morali prestati hudega, se ne da povedati. Saj jih je večina pomrla! Za Stanka dolgo nismo vedeli, da je sploh živ. Moja sestra usmiljenka, ki je bila v Ljubljani v otroški bolnici, je po naključju zvedela, da je v Gonarsu. Takoj mu je poslala paket, prva vest iz domovine. Včasih je kateri dobil paket; vedno pa ne. Vselej so si delili med seboj. Stanko je bil umetnik. Enkrat ga je eden prosil, če mu naredi lepo sliko, da mu da od svojega paketa. Takoj mu jo je naredil in oni mu je dal, tako sta se oba zaenkrat preživela. Enkrat je hudo zbolel, imel je vročino, je pravil. ‚O, da bi bil jaz sedajle doma, da bi mi mama skuhalo krompir v oblicah, pa bi bil zdrav!‘ Pa so jih prepeljali v drugi kraj, v Udine. Spet je preteklo precej časa, ko nismo vedeli, ali je še živ. ‚Ne morem se dovolj zahvaliti č. s. Floridi, ki je od časa do časa tako lepo skrbela zame. Brez njene zasluge bi jaz gotovo ne ostal pri življenju.‘ Tako je rekel« (50, 51).*

Brata, ki je študiral v Ljubljani, so prijeli Italijani in ga odpeljali kot komunista v koncentracijsko taborišče v Italijo. Tako nam je bilo hudo, ker dolgo časa nismo vedeli, kje je in smo za njega molili. Po štirinajstih mesecih so ga izpustili. Ko se je vrnil, je bil zdravstveno izčrpan od stradanja. Ko se je malo opomogel in spet pričel s študijem in je

²⁸ »Premišljala sem, koliko članov naše družine, sedaj že pokojnih, nosi to ime. Mojega očeta oče je bil Jože, potem moj oče, vaš ata, vaš brat Jože.« (20. 3. 1974).

v enem letu napravil dva razreda gimnazije. Potem je vstopil v semenišče. Kako so bili mama veseli, da se jim je uresničila želja!« (O-2, 17. 8. 1997).

»Za božič so ga poslali v Ljubljano v ječo. En dan in eno noč so ga imeli zaprtega v najhujšem mrazu. Nič več se že ni čutil, roke je imel uklenjene, ni jih več čutil. Nazadnje so mu povedali, da ni pravi in da mora nazaj v internacijo. Potem je prišel domov šele naslednjo jesen, ko smo otavo kosili, pa tako shiran in suh, da ga skoraj nismo poznali. Zelo slabega zdravja. Vsaka reč mu je škodila, kar je jedel in takoj je bilo preveč. Počasi se mu je zdravje boljšalo. Tako se je vsega privadil tudi doma. In kaj sedaj? G. Roman mu je svetoval, naj, če je mogoče, naredi še osmo šolo in maturo. Tako se je učil, da je v 14 dneh naredil osmo šolo in maturo. Strašno ga je bolela glava. Spet je zbolel za nekaj dni. ... Nato je šel v bogoslovje. Zelo radi so ga imeli.... O božiču, so rekli, bogoslovci, je naredil tako lepe jaslice, da še ni bilo takih v bogoslovju. On je imel nenavaden čut za take reči. Pa to je bilo zopet samo eno leto. Zopet posledice te strašne bratomorne vojne! Najprej so morali iz bogoslovja prvi letniki, kmalu za temi pa še drugi. Doma niso bili več varni. In so šli na domobranske postojanke. Nekateri so že doma padli. ...7. maja [leta 1945] je Stanko odšel, ravno na svoj godovni dan – s svojimi štirimi brati. Vsi so postali žrtve komunizma. Strašno je bilo njihovo trpljenje! Ne vemo, kje počivajo. Imam pa upanje, da jih krasi palma mučeništva. Srečna se štejem, da sem mati mučencev« (52–53).

Toda čez trinajst let je Snopkova mama lahko le zapisala: »7. maja je pa Stanko praznoval svoj god v družbi svetih mučencev« (11. 5. 1958). In čez osemnajst let: »Bilo je ravno tako vreme kot danes. Stanko je gođoval. Kaj naj mu dam v spomin? Branil se je. Nič drugega mu nisem mogla dati kot skorjico koruznega kruha. Lačni so šli od doma, meneč, da bodo na poti dobili menažo. Niso si mogli misliti, da gredo v strašno trpljenje in smrt. Le to mi je v tolažbo, da se more naša družina ponašati s sinovi in brati mučenci. Da bi jih mogli vsaj nekoliko posnemati« (7. 5. 1976).

3. Lojze

»/Je bil vesele narave. Zelo radi so ga imeli otroci. V nedeljo popoldne, ko je bil prost, je povabil otroke v delavnico, delal jim je razne igračke. To je bilo všeč tudi staršem, tako tudi mojstru, ko fant ni hodil v gostilno, ki je bila zraven. Dobro se je izučil svoje obrti. Mojster ga je bil zelo vesel. Rekel je: »Več kot 20 vajencev sem izučil, pa še nobeden ni bil tak, kot vaš Lojze. Vedno je rad ubogal in vsako leto je vedel za moj god in mi voščil, kar doslej še nobeden.« Bil je dober in tako pobožen. Nikoli ga ni bilo treba opominjati, da naj moli ali gre v cerkev, zraven pa vedno vesel in dobre volje. Tudi doma smo veliko upali vanj. Vedno je delal načrte, kako bomo doma preuredili.²⁹ Pa je prišla strašna državljanska vojna. Šel je tudi Lojze. Enkrat sem rekla, kako strašno je to, ko se domači med seboj sovražijo in streljajo. »Mi ne streljamo drugače ko v silobranu.« Imel je pri sebi listek, kjer je bilo natipkano, da domobranec ne sme biti nasilen, samo v silobranu mora ščititi sebe. Zato upam, da tudi njega krasi krona mučeništva« (55).

²⁹ »Tu moramo omeniti, da je bila tudi naša hiša, ki je bila zidana iz samega kamna, nujno potrebna popravila. Skozi streho je zamakalo, tako da je ostrešje preperelo in se sesedlo; nujno bi ga morali zamenjati že pred drugo svetovno vojno. Toda tedaj je bila v hiši kopica majhnih otrok in nobenega zaslužka. Naši starejši bratje (Jože, Stanko, Lojze, Tine, Lovro), ki so se tedaj z nadčloveško požrtvovalnostjo naše mame šolali in učili raznih poklicev, so se že veselili, da bodo po vojni toliko zaslužili, da bi skupno zgradili novo hišo [...] Hišo smo začeli popravljati kasno po vojni, ko smo mi otroci malo odrasli. Do zdaj smo jo približno polovico obnovili, ostalo pa sproti, kolikor je mogoče glede na finančna sredstva.« (O: maj 1982).

4. Valentin

»Najrajši bi bil krojač. [...] Pa nesrečna vojna je tudi njemu prekrizala načrte. Kakor bratje je tudi on šel, odkoder se ni več vrnil. Nič ne vem, kje počiva« (55–56).

Čez dolga leta prinese pismo: »Danes je sv. Valentin, ki prinese ključ do korenin. Pogosto mislim na Tineta, sina, ki upam, da hodi za Jagnjetom s palmo v rokah in prosi za nas«³⁰ (Kržan: 42).

5. Lovro

»Kamor so šli bratje, je šel tudi Lovro, od koder se ni več vrnil. Tudi njemu je bila namenjena palma mučeništva. Strašni časi so bili tisti časi!« (58).

Čez deset let in več piše mati njegovi sestri: »Danes goduje bratec Lovro. Kakor njegovega patrona tako tudi njega krasi mučeniška krona« (Kržan: 18).

»Pet jih je odšlo, dobri so bili, pa jih je Bog vzel...« piše o svojih sinovih nekdanjemu šentjoškemu župniku slovenska Makabejka (Cvelbar, božič 1976). Snopkova mama ni dobila sina duhovnika. Svojih pet sinov je pri odhodu od doma pokrižala za drugačno poslanstvo. »Odšli so v mučeniško smrt in so sedaj v hiši Gospodovi.« (O-1: maj 1982). Zagotovo se je njena misel dan na dan ustavila pri vsakem od njih. Ob sleherni sveti priložnosti goji nanje spomin v pismih svojim otrokom: »Kmalu bodo svetonočni zvonovi oznanili: Sveta noč, blažena noč. V duhu bomo zbrani vsi, ki smo bili nekdaj skupaj pri domačih jaslicah. Oni, ki jih krasi mučeniška palma, hodijo za Božjim jagnjetom vsi srečni. Priporočimo se jim. Rajsko srečo nam obetaš, če ponižni, čisti smo. Izpremeni naša srca, da podobna tebi so« (Kržan: 24).

Po dobrih dvajsetih letih je spomin nanje še vedno živ: »Pišem danes, sedmega maja 1976. Ravno pred enainštiridesetimi leti so odšli naši predragi za vedno od nas. Mislim nanje« (7. 5. 1976). Včasih se prikrade vanj rahla otožnost: »Jutri je maša in obletnica za ata in tvoje brate. Vnuki bodo že šli k maši, bratje pa gredo v službo. Da bi jim vsaj spomin na brate krepil vero in pomagal vztrajati v dobrem. Mislimo nanje in se jim priporočajmo« (17. 5. 1978).

Po mamini smrti skušajo spomin nanje nadaljevati ostali iz nekdanje velike Snopkove družine: »Sedmi maj je zopet obudil spomine, ko so naši fantje zapustili domače ognjišče in se odpravili na zadnjo trnjevo pot. Zato, ker smo bili pošteni, ker so bili dobri, verni in ker so neizmerno ljubili razdrto domače gnezdo, jim je dal Gospod krono pravičnosti, da bi tudi nam svetili kot zgled in bili naši priprošnjiki pri njem. Tako, kot se je nekoč začela in počasi zrasla naša velika družina, tako se počasi nagiba dan, ko se drug za drugim poslavljamo od tod, proti večni domovini. Saj veš tisto mamino: Dnevi bežijo, življenje se krajša, / zgladno živimo, da večnost bo slajša. Priznati moram, da čas resnično vedno hitreje šteje in odšteva, Bog ve, do kdaj!« (O-1: 8. 5. 1981).

V mislih na kruti vojni čas 1941–1945 Snopkova mama sploh ne misli nase, nič se ne pomiluje in ne objokuje svoje usode. Nanjo posveti z lučjo vere prvih mučencev. Velikodušno svojim petim sinovom pridruži tudi botra njenemu najmlajšemu sinu. Edino tu pokaže s prstom na krivca tolikerih smrti, ki so jo prizadele, ne pa strle. Vendar pozor! Ne obsoja nobenega posameznika, temveč zablojeno politično usmeritev: »G. dr. Marko Natlačen, ban Dravske banovine, ki je bil poleg dobrote in lepega značaja tudi zgleden in dober kristjan – zato je moral dati svoje življenje, zadet od komunistične

³⁰ Tedaj je bila zavest o t. i. razširjeni družini še dokaj živa: »Spominjam se tudi bratranca Tineta, ki v daljni Ameriki praznuje svoj god. Dobri Bog naj posvečuje njegovo starost.« (Kržan: 42).

roke. Mi je dobro v spominu, ko mi je rekel: ‚Prinesli smo vam sinčka od svetega krsta. Bodite mu dobra mati. Vzgojite ga v dobrega kristjana in tako tudi v dobrega državljan!‘ In to sem imela vedno pred očmi, vse dneve njegove mladosti in imam še vedno. Marko ima pa tudi lep zgled v svojem krstnem botru, ki ga krasi mučeniška krona kakor njegovih pet bratov« (70).

Toda močna žena se dvigne nad lastno bolečino. Zahvaljuje se za uslišano molitev, ki je rešila župnijo: »Ko je divjala druga državljanska vojna – koliko noči v strahu in brez spanja! Velikokrat v smrtni nevarnosti pred našimi ljudmi. Kam naj bežimo, kam naj se skrijemo? O, kako smo klicali Marijo na pomoč! Kako zaupno in pobožno smo molili sveti rožni venec ponoči! Nismo bili ne trudni ne zaspani. Krog in krog je gorelo in pokalo. Jaz sem se z otroki stiskala v kleti in kar naprej smo molili sveti rožni venec. Še danes vem in sem prepričana, da je Marija po molitvi rožnega venca rešila našo župnijo. Ko se je dan zasvital, smo zvedeli, da ni bil nobeden mrtev. Res, kakor po čudežu! Tudi danes je rožni venec najlepša družinska molitev. Zato pa:

*Moli, moli rožni venec,
ljubljeni slovenski krov,
zvesto nad teboj počival
bo Marijin blagoslov!« (76)**

* Avtorica pesmi je uršulinka m. Elizabeta, Ivanka Kremžar.

Po koncu druge svetovne vojne ni odleglo: »Ob tem se spominjam, kako je tiste mesece naščuvana in pijana mladinska drhal strahovala nas, ki smo ostali. Grozili so nam z nabitimi puškami, naj pokažemo skrito orožje. Sramotili so mamo, brate, ki so odšli in nas otroke. Zvečer, ko smo molili rožni venec, so se skrivali okrog hiše, nato pa vpili, razgrajali, tolkli po oknih in grozili s smrtjo. Čez dan smo imeli neprestano obiske: preiskava za preiskavo. Pobrali so vse, kar je bilo pri hiši s štirinajstimi otroki: obleko, obutev, orodje od Jožeta in Lojzeta, pa vsa kolesa, kuhinjsko posodo, žlice, svinčnike, električni kahalnik, tudi žarnice iz luči so pobrali. Mamo so mnogokrat zasliševali podnevi ali ob nočnih obiskih. Grozili so jim z zaporom in smrtjo in zahtevali, da povedo, kje se skrivajo sinovi. Atovo slabost so poznali, zato so jih hudobni domačini opijali in ščuvali proti mami. Zaradi tega smo marsikatero noč v strahu in grozi prekokali, prevpili in premolili, da bi mama ostali živi. Mama so bili tolikokrat pretepeni, zasramovani in ponižani, nekajkrat tudi v smrtni nevarnosti. Sredi noči so morali bežati in mi otroci z njimi. Šli smo v cerkev, kjer smo otroci prespali, mama pa molili...« (O-1: 30. 7. 1981)

VI. BEGUNSTVO

Snopkova mati je izgubila pet svojih sinov, domovina pa je izgubila še enega več.

Kakor da bi slutili, da ga bo že sedemnajstletnega vojna vihra pognala v svet, Štefana niso poslali služiti.

»Bili so takrat strašni časi. Vse je bežalo. Nikjer se človek ni počutil več varnega. Bilo je 6. majnika 1945. Prišel je Matičkov Matiček, bratranec, pa sta šla. S težkim srcem sem ga prekrizala: ‚Bog s teboj in Mati Marija! Ne pozabi na Boga, koder boš hodil!‘ Naslednji dan, 7. maja, so šli še bratje, ki jih nisem več videla« (59, 60).

»Šla sva skupaj z mojim bratrancem, ki je bil isti letnik kot jaz. Dobil sem po en komad spodnjega perila, hlebček kruha in konzervo. Ko sem odhajal, so me pokrižali

in rekli: ‚Bog s teboj in Mati Marija naj vaju spremlja. Priporočita se angelu varuhu in ne pozabita na Boga.‘ Odpotovala sva, ne da bi vedela, kam. Šla sva tam, kjer je šel val beguncev. Prispeli smo v Avstrijo na Vetrinjsko polje brez hrane in strehe. Tam sem se dobil z ostalimi petimi brati. Mlad, brez znanja jezika in izkušnje, sem prišel v tuji svet» (O-2: 17. 8. 1997).

»Kakšen udarec je bil to za mene, ker sem čez nekaj dni zvedel, kam so jih odpeljali. Premišljeval sem, kaj je z atom in mamo in z ostalo družino. Ko se je malo normaliziralo, sem sporočil domov, kje se nahajam. Od bratov nisem mogel nič pisati, ker so takrat vsa pisma cenzurirali,« (O-2: 17. 8. 1997) piše Štefan svojim v domovino. »Čeprav so komunisti vse držali v tajnosti in strogi diktaturi, se je počasi vse zvedelo. Morete si misliti, kako je bilo mami in vsej družini hudo, ko so zvedeli! Nato so mi pa začeli mama pisati zelo spodbudna pisma, da ne bom pozabil na Boga« (O-2: 17. 8. 1997).

Zdaj je v stiku z njim in nekaterimi iz nekdanje vaške skupnosti le po pismih: *»Štefan mi je poslal sliko, kjer so zbrani vsi Šentjoščani z družinami. 6. oktobra so pripravili žeganje čisto po šentjoško. V neki cerkvi so imeli sv. mašo. Naprosili so g. Filipa Žaklja iz Horjula, da so pridigali v slovenskem jeziku. Mežninski ata pa so zbrali lepe ljudske pesmi, ki so jih med sv. mašo lepo prepevali. Po službi božji so pa imeli pojedino, kjer so se tudi slikali. Na sliki so vsi Šentjoščani razen Mežninskega ata in mame. Mežninska mama je na smrtni postelji, ima raka na prsih. Če bo ozdravela, bo čudež. Ata so pa strašno žalostni. Pišejo mi: Jelka me je prosila, naj ti pišem v njenem imenu. Rekla je: Tine, če ozdravim, takoj bova šla domov v Šentjošt, kjer se bom napila čiste studenčnice, naužila svežega zraka in dobila svoje ljudi« (Kržan: 13).*

»Po tridesetih letih pregnanstva v tujini sem prvič odpotoval iz Argentine v Slovenijo na obisk. Kakšno veselje je bilo za mamo in za vso ostalo družino! Veliko smo se imeli pogovoriti. Takoj so me predstavili g. župniku. Če smo kam odpotovali, so mama vedno pričeli moliti rožni venec za srečno pot. Za zadnji dan obiska so naročili sv. mašo za mojo srečno pot v Argentino. Ko sem odhajal, so me zopet pokrižali in rekli: ‚Bog s teboj in Mati Marija.‘ Nato smo odpotovali na železniško postajo v Ljubljano. Tam sem se zadnjikrat na tem svetu poslovil od svoje dobre mame« (O-2: 17. 8. 1997).

Njegova mati piše o tem: *»Zelo smo ga bili veseli, še posebno, ker je globoko veren in zaveden Slovenec. Tudi otroci znajo in govore slovensko. [...] Nič ni golo naključje. Le Bog usodo vodi, le On prihodnost zna: kar revni človek blodi, pa malo le velja!« (59, 60).*

VII. VZGOJA

»Z učiteljstvom so mama imeli vedno pogoste stike in so bili na tekočem, kako se v šoli obnašamo in učimo« (O-2: 17. 8. 1997).

»Kakor hitro smo začeli malo spoznavati, so nas takoj začeli učiti, kako se naredi križ. Vsak večer smo molili rožni venec, litanije in še nekaj drugih molitev. Če je šel kakšen brat služiti, smo še posebej za vsakega molili, vsi kleče pred podobo Srca Jezusovega in Marijinega. Ob jutrih je bila pa krajša molitev. Ko smo malo odrasli, smo morali vsako jutro ob sedmih k sv. maši. Kako bi še radi ležali, pa smo morali vstati. Kar so rekli ata in mama, smo ubogali. Udarili me niso nikdar. Edino včasih so me malo pocukali za lase in so rekli: Poglej, Bog te gleda!‘ Na steni smo imeli dve veliki sliki Srca Jezusovega in Marijinega. In res sem imel vtis, da me Bog gleda. Kamorkoli v sobi sem se postavil, se mi je zdelo, da me gleda. Ko sem pričel hoditi v šolo, so me pričeli učiti za ministranta. Imeli so knjižico in tam so bile napisane molitve v latinščini. Ko sem se naučil tiste mo-

litve, sem šel ministrirat, in sem duhovniku odgovarjal v latinščini, ker takrat so bile vse maše v latinščini. Potem so me pa pohvalili« (O-2: 17. 8. 1997).

Snopkova mama se vsakemu od svojih otrok posveti s posebno skrbjo za njegovo duhovno zdravje in rast. Enemu od njih toplo polaga na srce njegov rojstni dan. Zanj je to posebno znamenje, za katero upa, da bo sina napeljala v premislek: »Takrat je bila ravno nedelja Kristusa Kralja. Vidiš, kako pomembna obletnica!« V skladu z njeno vzgojno tradicijo želi otroke spomniti na njihov intimni družinski praznik: »Drugi so ravno šli spat. Jaz Ti bom pa napisala nekaj vrstic. Misli mi uhajajo nazaj v pretekle čase. Bliža se praznik Kristusa Kralja. Ravno bo 29 let, ko se je naša družina slovesno posvetila Božjemu Srcu Jezusovemu. Med drugim smo molili: Ti kraljaj našemu razumu s preprostostjo naše vere, kraljaj našim srcem z ljubeznijo, v kateri naj brez pridržka zate plantijo in katere plamen hočemo ohraniti s pogostim prejetjem tvojega Rešnjega Telesa. Kolikor nas je bilo doma, smo vsako leto pred tem praznikom opravljali devetdnevnicu k Srcu Jezusovemu. Kogar pa ni bilo doma, sem ga pa vedno spomnila na ta lepi družinski praznik, da smo se vsi, bodisi kjerkoli, v duhu združili pri obhajilni mizi« (21. 10. 1956).

Poleg zunanjih okoliščin pisanja, se mu ne sramuje razkriti svojih čustev. Najprej pozitivna: »Z veliko skrbjo za Tvojo časno in večno srečo« in »z veliko ljubeznijo, ki jo more le mati imeti do svojega otroka«, mu polaga na srce, naj ga ne premeta verska mláčnost: »Začni pogosto prejemati sv. obhajilo. Videl boš, kako bo vse drugače. Volja se Ti bo krepila, spomin bistril in vse Ti bo lažje.« Njeni napotki dokazujejo otroku čisto konkretne učinke v realnem svetu. Še več, utemeljuje jih s svojo izkušnjo: »Saj veš tudi, le kako bi jaz mogla prenašati vse križe, ki mi jih je božja previdnost naložila, če se ne bi pogostoma hranila s kruhom močnih. Sama sem skusila, kar Ti svetujem.« Toda tudi bolečih občutij ne zataji: »Večkrat sem Ti mislila kaj reči. Pa sem le trpela. [...] Upam, da boš poslušal in ubogal, če še ljubiš kaj svojo trpečo mamo.« Toda pismo konča ljubeznivo in obzirno: »Oprosti in ne huduj se. Tudi ne daj tega papirja malomarno na stran, temveč upoštevaj. Te pozdravlja ljubeča mama.« (21. 10. 1956)

»Spomni se bratov mučencev, kako so oni poklekovali k božji mizi, po možnosti tudi vsak dan. In to je bila njih zmaga, ki se jo radujejo v nebesih. Ali strica Andrejčka, ki je bil ves dan na prvi petek tešč, in to v poletni vročini na pohodu, da je tako mogel šele zvečer prejeti sv. obhajilo« (21. 10. 1956).

Njena pisma so sinu zalegla. Po njeni smrti kot da ravno on nadaljuje njeno duhovno poslanstvo.

Drugemu sinu je zelo hvaležna za »krasno voščilo k mojemu godu« in sama mu ga vrača z globoko duhovno vsebino: »Pa beseda ne pove, kar čuti srce. Čisto preprosto ti voščim: Bog Ti daj srečo, ljubo zdravje in razsvetljen razum in pravo pamet, da bi za dobro osvajal srca in duše vseh, ki pridejo s teboj v stik. Izrabi priliko, kolikor Ti je dana, da komu koristiš in tudi bližnjemu, kolikor je v Tvoji moči, dobro narediš. Pa boš vedno vesel in dobre volje in Bog bo s Teboj« (20. 2. 1956).

Ob drugi priložnosti mu iskreno prizna: »Tako rada bi ti poslala kakšen dinar, pa največkrat nič nimam. Oni teden, ko sva bili sami z Majdo, sva bili ves čas brez kruha. Denarja nisva imeli, da bi ga kupili, včasih pa ga ni bilo dobiti« (Kržan, 9). Toda za god »Ti pošiljamo majhen paket. S preprostimi besedami in z ljubečim srcem kakor more le materino srce ljubiti svojega otroka Ti želim vse dobro za dušo in telo; da bi veselo in srečno potoval skozi življenje.

V nebesa se oziraj vse svoje žive dni,
da srečno tjakaj prideš, le to naj Te skrbi.

V nebesa najdeš pot, pa najsi kmetič al' gospod» (Kržan: 10).

Za denar je bila res trda: *»Četudi Ti ne pišemo dosti, pa vedno mislimo nate, posebno jaz. Pa je večkrat tako, da ni dinarja niti za pismo. Pa dela, da sam ne veš, kaj bi najprej. Za denar smo pa res tako v stiskah« (1. 12. 1957).*

Toda nikoli se ne naslanja le na človeško zmogljivost, vedno računa z Božjo pomočjo, hkrati pa dodaja lastno izkušnjo: *»Za tvoj uspeh pri učenju še molimo pri večerni molitvi. Pri vsaki sv. maši prosim blagoslova zate. Moraš pa tudi sam sodelovati. Toliko moreš, kolikor hočeš. Z vso odločnostjo in vztrajnostjo si moraš utrditi voljo, le tako se kleše značaj. Treba je delati silo in ne odnehati: Zato ker hočem, mora iti. Jaz sem to že neštetokrat skusila. Seveda je treba z Bogom sodelovati. Moli včasih kakšno desetko in ne bo brez uspeha. Ne ukvarjaj se pa s kakšnimi zaljubljenimi pesmicami in podobno neumnostjo, ki slabi voljo« (17. 10. 1956).* Tale dvignjeni prst je izjemen v pisanju Snopkove mame, toda vedno utemelji, zakaj je kaj dobro, če dobro in slabo, če slabo.

V skladu s pregovorom: Povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kdo si, se dobro zaveda pomena dobre družbe njenih otrok: *»Sedaj je pa vprašanje, kaj storiti, da bi imel tvoj brat med počitnicami dobro tovarišijo. Ne drži ga doma. [...] Veliki vzgojitelj mladine Janez Bosko je rekel: Za mnoge dijake so počitnice hudičeva žetev. In zato se jaz bojim« (Kržan: 10).* Drugič jo skrbi kar za dva, ki sta okusila tujo učenost: *»Tako sem se veselila, pa jaz ne vem, kako je to, da [...] doma ne moreta biti. Saj je sedaj hišica prijetna. Doma imata harmonij, pa še kakšno drugo igro« (30. 12. 1957).*

1. Sveti časi

»Vse cerkvene praznike smo praznovali kakor nedelje. Ko sva šla z bratom 15. avgusta na obisk k Sv. Trem kraljem, so tam delali vojaške utrdbe. Rekel sem, kako to, da ne spoštujejo tako velikega praznika« (O-2: 17. 8. 1997).

– **Advent in božič.** Mati Julijana želi svojim odraščajočim otrokom utrditi njihovo vero v tujem okolju z otroškimi doživetji: *»V adventnem času smo. Vsak dan grem k zornicam. Boga hvalim, da sem tako blizu cerkve. Ni več tako, kakor je bilo takrat, ko si bila še Ti doma. Kako ste hitro vstajali, da ste šli gledat, kako so svetili z baklami iz Planine dol proti Kurji vasi in kako ste kurili potem pri Totni kamri. Komaj ste čakali, da ste šli v cerkev, ki je bila skoraj polna. Danes ni več take udeležbe« (Kržan: 24).*

Eden njenih sinov ganljivo razkriva navzkrižje med nekdanjim doživljanjem tega časa in sedanjo ihtavo hitrico: *»Leto se je res tako naglo zavrtelo, da skoraj ne bi verjel. Zjutraj ko stopava s sinčkom proti garaži in škriplje sneg pod nogami, srce posluša: Vso zemljo tema krije in spijo rožice, a Cerkev, v čast Marije, obhaja zornice. V teh dneh pa kliče nas, v teh dneh pa kliče nas... Ura bo vsak čas pol sedmih, ko bi moral biti že v službi, sinček pa je še ves zaspan in bi rad vprašal, zakaj se nama tako mudi – vendar óči tega ne sliši – v teh dneh pa kliče nas, k Brezmadežni Devici, adventni sveti čas ... Človeštvo je v tem pričakovanju postajalo nestrpno in je zahtevalo: Vi oblaki Ga rosite, ali zemlja naj Ga da, ve nebesa Ga pošljite..., saj tako ne moremo več naprej ... In vedno bliže je Gospod, zato pripravite mu pot... Zahvalimo se mu, ker nas je ustvaril in nas ohranja, zahvalimo se mu za dobre starše, za vero, za brate, za vse!« (O-1: 18. 12. 1978).*

»Smo v lepem adventnem času. Narava je nagnila glavo in počiva v zimskem spanju. Vso zemljo tema krije in spijo rožice; a Cerkev, v čast Marije, obhaja svitnice ... Tako so prepevali naši predniki in naša mama v polnih cerkvah v zgodnjih zimskih jutrih. In čeprav je bilo v cerkvi hladno, nič ogrevano, so bila srca vroča hrepenenja po Kristusovem prihodu. Danes je to že nekoliko drugače. Zjutraj nas namesto zvonjenja zbudi

vrvež mesta. Vse nekam hiti, vsem se mudi. V službo, v službo ... da bo kaj dohodka, da bo denar za toliko želja, ki so večno nepotešene in čedalje več jih je ... Pa vendar je božja ljubezen neizmerna in potrpežljiva. Ne meri po našem merilu, ampak pričakuje, da se bomo le enkrat vendarle ustavili, da pogledamo na kažipot. Bog nam daj milosti, da ga ne zgrešimo» (O-1: 17. 12. 1982).

Ni jasno, ali zgolj zaradi odsotnosti od doma ali tudi prikrajšanosti za božično praznovanje v tujem okolju, mati želi z opisom od doma enemu svojih sinov – morda pri vojakihi?! – čim bolj približati: *»Že smo preživeli lepe božične praznike. Ti si jih gotovo v duhu preživljal v krogu domače družine pri jaslicah. Sveta noč, blažena noč. Detece Jezusa v jaslicah zrem, / ljubko mi rokce dviguje v objem. / Detece Jezušček milostni Bog, / Detece Jezušček, ljubki otrok. / Jezušček mali, ljubezen brez mej, / kaj te privedlo je k nam, o povej! / Jezuščku kroži krog usten smehljaj, / moja ljubezen pustila je raj, / da bi osrečila Tvoje srce, / blaženi raj se Tebi odpre. Da, res. Božja ljubezen do sveta, je privedla Boga v dol solza. Kako srečen je človek, če z duhom in srcem doživlja to sveto božično skrivnost, pa najsi bo tudi reven in ubožen. Kajne, tolika ljubezen Boga do revnega človeka.«* Po duhovnem uvodu se pomakne v domačo hišo in opiše razpoloženje njenih prebivalcev: *»Jaslice sta naredila Peter in Marko. Tudi lučko v jaslicah in ogenj, kjer se pastirčki grejejo. Tam nad hlevčkom plava angel in poje slavo Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji, ki so Bogu po volji. Zvečer smo kadili in kropili, molili tri dele rožnega venca in tudi peli božične pesmi. Tako smo čakali polnočnico. Pri polnočnici smo peli lepe ljudske cerkvene pesmi. Najprej Cesarja rimskega, potem Veselite se ljudje, nato Sveto noč. In Rajske strune in še Glej zvezdice božje. Tako je minila polnočnica. V duhu sem bila ves čas z Vami, ki ste odsotni iz naše družine. Prosila sem za Vas božje Dete, naj Vas vse blagoslovlja iz jaslic in osrečuje s svojim mirom. Kajne Matko, kako si človek, ki je od doma, želi pod ljubeči domači krov.«* (30. 12. 1957). Naslednje leto je izjemno kratka: *»Že so za nami prelepi božični prazniki. Še nekaj dni in leto 1958 bo izginilo v zaton večnosti«* (Kržan: 13).

Zadnje pismo, ki ga je Snopkova mama štiri dni pred smrtjo pisala Jožetu Cvelbarju v Ameriko, je ostalo nedokončano ... *»Že smo v svetem adventnem času. Misli mi uhajajo na tiste čase, ko smo hodili k zornicam. Mrzla zimska jutra ali je snežilo. Vsi smo šli v cerkev, mlado in staro. Varuh je bil doma. Ne spominjam se, da bi kdaj ostala doma, ko smo vsako jutro tudi peli in to je bilo naše veselje. 13. decembra je bila sv. Lucija. Ta dan smo v lončke posejali pšenico; če je bila na toplem, je bila že lepo zelena za okras k jaslicam. Ob večerih smo rezljali in strigli pastirčke, zraven pa peli ali so nam ata brali kakšno lepo knjigo. Zares vredno spomina. Danes je drugače. Upajmo na boljše čase«* (Kržan: v adventu, 1980).

– **Post in velika noč.** Toda zdi se, da je zelo preizkušeni materi, morda ravno zaradi njenega lastnega trpljenja, še bližji pasijonski čas, toda z neizmernim zaupanjem v odrešenje: *»Sveti postni čas je. O, kako bi lepo bilo, ko bi mi vsi spoznali: Oče, grešil sem zoper nebesa in zoper Tebe, kakor pravi današnji evangelij. Da bi z vdanim srcem vsak dan nosili svoje majhne križe in nevséčnosti, ki nas zadevajo. In se tako pripravljali na zmagoslavni praznik vstajenja. Ker le s Kristusom trpimo, bomo z njim tudi poveljani. To trdno upamo«* (Kržan: 25).

Pisma Julijane Kavčič so enkrat dokument duhovnega doživljanja najmočnejšega časa v cerkvenem letu: *»Včeraj je bila cvetna nedelja. Majda je že na cvetni petek naredila butare, kar tri, tako kot včasih, v spomin na tiste srečne dni, ko ste še vsi majhni, žarečih oči in z veseljem delali butarice: katera bo lepša in bo imela več trakov. Kajne, to je bilo lepo!«* (20. 2. 1956). Navzven se, kot večina preprostih vernih slovenskih mater

našega rodu napaja ob nedolžni sreči svojih otrok, sposobna pa je tudi globljeja premisleka, kar je zanesljivo sad skrbnega poslušanja pridig, ustreznega beriva in predvsem lastnih izkušenj: Veliki »teden je najbolj pomenljiv v celem letu, saj nam je prinesel odrešenje, pa spremljamo Jezusa v trpljenju, doživljamo prelepe obrede Velikega tedna v večernih urah. Prav tako se dogaja v našem vsakdanjem življenju. Tu pa tam se poraja cvetna nedelja. Jutri pa že iste osebe kličejo: Proč z njim! Kako ničeva je človeška sodba in hvala, ki se tako hitro menja! Le kdor vse svoje mišljenje in življenje opira na Boga, ta spolnjuje voljo božjo, on je miren in srečen tudi v vseh preizkušnjah življenja« (Kržan: 8–10).

Izjave Snopkove mame njenim otrokom so neredko vredne posvečenega stanu, tudi teološko podkovane, kar je mogoče pripisati njenemu branju, skrbnemu poslušanju pridig ali dopisovanju s sestrami, za katere pove, da so se odpravile v samostan:

– *»In že bo Cvetna nedelja. O, koliko veselja za naše male. Gotovo bodo tudi Tvoji mali praznovali Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem. Meni je vedno v mislih ob tem časovista Gregorčičeva:*

*Glej, prišla oljčna je nedelja,
In polne srečnega veselja
Vrvijo trume v božji hram.
Odrasle zreš in otročiče,
Nesoče oljkove snopiče,
Če ne, mladike oljčne vsaj,
Svetišče zdi se oljkov gaj.*

Potem Veliki teden. Oj, koliko lepega doživetja! Svet pa drvi mimo vseh teh tako lepih skrivnosti. Saj je moral Jezus Bog trpeti za nas vse. Molimo za vse ljudi« (Kržan: 25–26).

– *»Sveti teden se pričinja. Največji dogodki v zgodovini se odigravajo.«* (11. 4. 1976).

– *»Veliki teden je! Največja drama v zgodovini človeštva. Sveto tridnevje, kjer se bomo srečali s trpečim Jezusom. Pa za Velikim petkom se bliža Velika nedelja, slava vstalega in tudi naše upanje. Tudi nas vodi Božja previdnost včasih po poti trpljenja in križa. Veseli bodimo, če s Kristusom trpimo, bomo z njim tudi poveličani. To naj nas tolaži in daje dobro voljo za vsak dan sproti«* (10. 4. 1979).

Prizadevanje in žrtve Snopkove mame, da bi njeni otroci ohranili vero, ni bilo zaman, kakor priča ganljiva meditacija enega od njih: *»Življenje nam s svojim neprestanim spreminjanjem prinaša v naš vsakdan toliko novega, da bi za en dan življenja ne mogli biti nikoli dovolj hvaležni našemu Stvarniku, da ga smemo živeti, se ga zavedati. Čeprav smo to spoznanje doživeli v <solzni dolini>, ima naše življenje svoj smisel, ko se zagledamo proti Kalvariji [...] ki je za nas s trnjem kronam bil, ki je za nas trpel in umrl na križu [...] Gospod, sram me je, ker sem toliko velikih petkov stal pred tvojim božjim grobom, pa se nisem zavedal tvoje ljubezni. Ko sem v vsakdanjih težavah v boju za obstanek, za pravico, da svobodo [...] pričakoval, da boš udaril in kaznoval tega, ki mi streže po življenju; pozabljal sem na Tvojo neskončno ljubezen, ki si jo dopolnil na križu – za vse nas Gospod, dopolni nas!«* (O-1: 9. 3. 1983).

Navajena starih šeg Snopkovi materi ni všeč, da se na veliko noč odhaja zdoma: *»V nedeljo bodo gotovo šli v Cerklje. Mogoče bom prišla. Vendar nič rada ne grem na tako velik dan izpod domače strehe. Včasih ni bilo tako!«* (10. 4. 1979).

Kako skrbno je poslušala pridige in kako dober spomin je imela, se vidi iz pono-

vitve ene od njih na nek velikonočni ponedeljek. Četudi jo je utegnila zapisati takoj po prihodu od maše, je njen spomin še zmeraj občudovanja vreden: »Danes zjutraj ob sedmih je imel sveto mašo gospod izseljenski³¹ duhovnik Vinko Žakelj. Imel je krasno pridigo, ki je tudi ne smemo pozabiti. Iz evangelija, ko sta učenca potovala v Emavs in se jima je približal Jezus. Spoznala sta ga po lomljenju kruha.

Tudi mi smo vedno v božji navzočnosti, ne samo, kadar smo pri sveti maši, ampak v vsakdanjem življenju, vsak v svojem poklicu. Povsod moramo biti celi kristjani. Seveda, najprej je družina, ki naj bo vzgled vsemu okolju, pa skrbni krščanski starši, ki jim je prva in glavna skrb vzgoja otrok, da jih bodo vzgojili za dobre, trdne in odločne osebnosti. Le tako je upati, da bodo dobri in značajni kristjani, ki jih ne spodnese val časa. In tako bodo tudi zavedni Slovenci.

Naša vasica Šentjošt je vedno slovela po svoji vernosti in poštenosti. Največ je odvisno, da sedanji mladi starši to posredujejo naši mladini in bo naša župnija ostala še nadalje na dobrem glasu. In to bo, če bomo živeli iz evangelija.

Naša mladina odhaja tudi v tujino, npr. v Nemčijo. Skoraj večina se jih moralno izgubi, ker nimajo trdne verske podlage. Velikokrat so temu krivi starši, preslaba verska vzgoja.

Vsi smo božje ljudstvo. Naša naloga je, da živimo povsod kot celi kristjani. Cerkev bo tako vedno bolj sveta. In Cerkev, to smo mi« (Kržan: 26–27).

Vsi pomembni časi³² cerkvenega leta so ohranjeni v maminih pismih Snopkovim otrokom: »Jutri pa se prične prošnji teden. Hodili bomo k procesijam. V četrtek bo pa že vneboh« (11. 5. 1958).

– **Binkošti in majnik.** Modrost njenih naukov so kakor molitveni vzdih svetih: »Danes na Binkošti in ves ta čas, prosimo Svetega Duha, naj nas razsvetli, da bomo vedno spoznali, kaj je prav. In se ravnali po njegovih navodilih« (15. 5. 1978). Vendar jo verski zanos zelo redke prevzame, da piše, kakor svoji hčeri redovnici: »Spominjaj se teh naših birmancev. Da bi po milosti Svetega Duha postali povsod in vselej neustrasni borci Kristusovi, da se ne bodo sramovali svete vere pred svetom« (Kržan: 27).

»Zares, kako pomemben je ta mesec za našo družino. Praznovali bomo tudi obletnico atove smrti. Spomnili se jih bomo v goreči molitvi in pri sv. maši. Lepšega pa res ni kot je majnik.

*Le cveti, cveti majnik ti,
na čast Kraljici majniški,
dobrotni in usmiljeni.*

Obljubimo ji, da ji bomo vedno otroško vdani in zvesti otroci« (11. 5. 1958).

Na stara leta je njen stik z naravo prepleten z duhovnim doživljanjem: »Ravno sem prišla od maše. Danes je sv. Marko. Bila je tudi procesija, prav tako kot včasih. Lep pomladanski dan je. Vsa narava se odeva v zelenje in cvetje. Kukavica nekje v daljavi neutrudno prepeva svoj kuku. Ali jo Ti še kdaj slišiš drugače kot po radiu? Ptički veselo prepevajo, ker se belega dneva troštajo. Pa tudi že se bliža prelepi majnik. Ves lep s preblazenim obličjem, ko slavec hvalnice zagostoli, ko zali log ponaša se s cvetličjem« (Kržan: 20). Iz spomina privrejo kitice (nam) neznane bukolične pesmi in Slomškov sklep:

³¹ V izvorniku je: izseljenski, kar je iz srbščine/hrvaščine prevzeta beseda.

³² Verjetno večkrat, kot je navedeno tukaj, saj je o prepisanih pismih rečeno, da je izpuščeno, kar se ponavlja. Škoda!

Nepozabni so spomini, kako sem hodila k šmarnicam, ko sem bila pastirica v Potoku. Spominjam se, kako smo pripravljali oltarček za šmarnice. Še in še bi lahko pisala... Povsod je lepo, če je ljuba zadovoljnost» (Kržan: 20).

Svoja doživetja želi prenesti tudi na vnuke: *»Gotovo ste naredili lep šmarnični oltarček. Janko pa rožice nabira za Marijo, ki tako ljubi nedolžne otročičke« (3. 5. 1973).*

2. Sredstva posvečevanja

»Povsod so težave. Včasih, neizogibne. Kamor se obrneš, povsod najdeš križ. O koliko priložnosti za posvečenje. Če mogoče brez godrnjanja sprejmimo kar nam nalaga Božja previdnost« (22. 4. 1975). »Božja previdnost urejuje vse tako, da svoj namen doseže. Čeprav človeka boli in ni videti izhoda.« (Kržan: 40). »Bodimo veseli in neomajno zaupajmo v Božjo previdnost« (Kržan: 40). V teh besedah je ključ do skrivnosti globokega duhovnega življenja Julijane Kavčič. Kot da bi jih izrekal izkušeni duhovnik. Morda jih je res povzela po dobrem in modrem duhovnem voditelju, toda v neštetih okoliščinah, ki so razvidne tudi iz njenih pisem in življenjepisa se vidi, da jih je ponotranjila kot svoje življenjsko vodilo.

»Različni dogodki in problemi nas vznemirjajo. Upanje, da smo v Božji roki, nam daje poguma in tolažbe« (Kržan: 43). Zahvaljevanje je najzanesljivejše znamenje primerne vernikove drže do njegovega Stvarnika: »Zvečer sem rekla polna hvaležnosti: Hvala Bogu za tako lep dan« (Kržan: 40). Za vsako stisko in zadrego zna poiskati pomoč v nebeškem kraljestvu: »Snega še ni, pač pa je poledica. Komaj sem prišla do cerkve. Naše v Šentjoštu nemalo skrbi, kako bodo šli zjutraj v službo. Jaz jim pravim: Priporočajte se angelom varuhom, pa ne samo takrat, ko čutite nevarnost. Nesreča nikoli ne počiva« (9. 1. 1973).

Pohleven dež ji je opora za prepustitev Božji previdnosti. *»Kako lepo je poslušati dežek, kar prijetno te uspava. Čemu si delati neprijetne skrbi in si greniti življenje! Saj ni potem nič lažje. Kar prepustimo se Božji previdnosti« (Kržan: 41).*

– **Sveta maša** je seveda vrhunec njene pobožnosti. Leta 1978 hčerki Ančki, redovnici Mirandi piše: *»Hvala Bogu, da sem še toliko pri zdravju, da morem skoraj vsak dan k sveti maši in obhajilu. Dan brez svete maše in obhajila je zame dan brez sonca. Tudi za telesne dobrate bodi Bogu hvala« (Kržan: 24).*

Včasih so starši otroke zelo navajali, naj pozorno poslušajo pridige in Julijani je to ostalo vse življenje: *»Že zjutraj je bilo v cerkvi tako lepo. Sveto mašo ob sedmih je imel gospod Krvinetov Vinko. In še kako lepo pridigo! Posebno za starše, kako naj vzgajajo v teh težkih časih. Največ seveda z zgledom. Jaz sem jo kar nekaj spisala, da ne bo šla v pozabo. Biti moramo celi kristjani, ne samo v cerkvi pri maši, tudi v javnem življenju, doma v družini, na delovnem mestu, v tovarni, povsod, kjer živimo« (10. 4. 1978).*

»Prvo so otroci. Kar bomo tukaj pogrešili, se ne bo dalo popraviti. Naši ničkaj radi ne gredo k maši. V nedeljo že, v delavnik pa ne. Včasih ste jokali, če niste šli z menoj k maši, danes pa jih je treba priganjati. Pa pravijo, da to ni dobro. Ko pa bo starejši, pa sploh ne bo hodil v cerkev. Seveda včasih so ljudje radi hodili v cerkev. Danes pa je cerkev prazna. Pride le nekaj starih žensk. Ni časa. Med vojsko je bila cerkev vsako jutro polna, čeravno je bila pšenica prezrela. Kadar je hudo na svetu, takrat ljudje molijo« (23. 3. 1976).

»O, ja, tudi jaz sem vesela, ker sem lahko vsak dan pri sveti maši« (13. 3. 1979).

– **Češčenje matere Božje:** *»Vsak dan se Te spominjam v molitvi pri sv. maši, naj Te Bog in ljuba Lurška Mati božja varujeta vsega hudega, dušnega in telesnega zla« piše eni svojih hčerk. »Veliko moramo moliti, da bi se ljudje spreobrnili in da bi tako*

Brezmadežna Lurška Gospa izprosila svetu tako zaželeni mir« (Kržan: 10). Povezanost Julijane Kavčič s petjem dokazujejo odlomki kake ljudske cerkvene pesmi: »*Različni dogodki in problemi nas vznemirjajo. Upanje, da smo v Božji roki, nam daje poguma in tolažbe. Bog z Vami! Z Bogom in Marijo! Z Bogom. Mama. – Zvonovi zvonijo, premilo pojo, častijo prebleženo lurško Gospo. Še zapojmo za lahko noč*« (Kržan: 43). Tak način izražanja njenega stalnega stika z Božjimi skrivnostmi je preprosto znamenje, da je sicer živela v svetu, a ni bila od sveta!

– **Rožni venec:** Zahvaljuje se za uslišano molitev, ki je rešila župnijo: »*Ko je divjala druga državljanska vojna – koliko noči v strahu in brez spanja! Velikokrat v smrtni nevarnosti pred našimi ljudmi. Kam naj bežimo, kam naj se skrijemo? O, kako smo klicali Marijo na pomoč! Kako zaupno in pobožno smo molili sveti rožni venec ponoči! Nismo bili ne trudni ne zaspani. Krog in krog je gorelo in pokalo. Jaz sem se z otroki stiskala v kleti in kar naprej smo molili sveti rožni venec. Še danes vem in sem prepričana, da je Marija po molitvi rožnega venca rešila našo župnijo. Ko se je dan zasvital, smo zvedeli, da ni bil nobeden mrtev. Res, kakor po čudežu! Tudi danes je rožni venec najlepša družinska molitev. Zato pa:*

*Moli, moli rožni venec,
ljubljeni slovenski krov,
zvesto nad teboj počival
bo Marijin blagoslov!*« (76).^{*}

* Avtorica pesmi je uršulinka m. Elizabeta, Ivanka Kremžar.

Kljub temu ni bila slepa in gluha za lepoto stvarstva okrog sebe: »*Zdaj pa smo že v oktobru. Listje po drevju je že začelo rumeneti, preliva se v rdeče svetle barve. Res, krasen pogled v naravo.*

*Veličastna si природа, delo Božjih rok,
vate je zakone svoje, vpisal večni Bog.
O ljubezni cvet nam priča in o sili grom,
v tebi je v lepoti svoji Bog sezidal dom.*

Ta lepi mesec je tudi posvečen rožnovenski Kraljici. Naj bo že človek star al' mlad, / svet' rožni venec moli rad. Vmes si prepevam. In ko opešajo moči / in ko ti odreko oči, / svet' rožni venec še lahko / boš molil vdano in lepo. Ob molitvi rožnega venca sem vselej našla pogum in uteho v še tako težkih preizkušnjah. Zato je še vedno moj najljubši spremljevalec skozi življenje. Tudi ponoči, če ne morem spati, pa se pridružim v duhu vsem mojim dragim po svetu, vsem mojim prijateljem, sorodnikom in znancem.

*Moli, moli rožni venec
ljubljeni slovenski krov,
zvesto nad teboj počival
bo Marijin blagoslov*« (21. 10. 1973).

– **Misijonska dejavnost.** V pismih s. Mirandi se duhovna razsežnost Snopkove mame popolnoma sprosti: »*Danes na misijonsko nedeljo Ti želim napisati nekaj vrstic. Ravno sem prišla iz cerkve, kjer smo molili za misijone, misijonarje in misijonarke, ki delujete po širnem svetu za zveličanje Vam izročeni duš. Vere luč naj jim zasveti / daj*

med svoje jih prišteti, / Jezus dobri naš Pastir, /daj jim prave sreče vir. Obenem molimo za uspeh misijona v naši župniji. Tako smo ga potrebni kot suha zemlja blagodejnega dežja. Danes vse dela in stremi za svetnimi dobrinami. V tem vrvežu pa človek dostikrat pozablja na svojo dušo. Saj ni časa za molitev. Saj delo je tudi molitev, če le zjutraj naredimo dober namen. Da bi vsaj zdaj ta sveti čas poslušali glas misijonskega zvona. Duša krščanska sedaj se potruji, / zlatega časa nikar ne zamudi. Prosim Te in tako tudi častito sestro Teodozijo, da podvojita molitve za naš misijon» (21. 10. 1973).

– **Žrtve.** *»Vsi moramo moliti in obenem darovati vse žrtve, razne neprijetnosti in težave, ki nas zadevajo vsak dan. Darujmo jih za duhovniške in redovniške poklice. Saj je natančno razloženo, kolikor se pač more. Če se pa kdaj kaj pozabi, pa ni greha« (22. 3. 1975).*

– **Duhovne vaje** so bile Julijani Kavčič pomemben vir za osvežitev njenega duhovnega življenja. V svojih pismih večkrat govori o njih: *»Se priporočam v molitev. Nič ne vem, kje so Nazarje, kako do tam. To je meni deveta dežela« (5. 10. 1978).* *»Danes tri tedne grem na duhovne vaje. Ne vem še kako« (Kržan: 42).* *»Posebne milosti sem doživela pred kratkim na duhovnih vajah na Brezjah. Tako sem si jih želela na čast Bogu in Svetemu Duhu. Tako sem srečna in zadovoljna« (Kržan: 24).* Kljub poglobljenosti Julijana Kavčič dojema svoje duhovno življenje izredno realistično. Dobro se zaveda, da narava predpostavlja milost. Zakaj duhovne vaje nekoč niso imele pravega učinka: *»Nisem bila dovezeta, ker sem bila bolj slabega zdravja«³³ (Kržan: 28).*

– **Romanja.** Le sem in tja pride na dan njeno zatajevanje: *»Prav privoščim Vam lepo romanje na Šmarno goro. Tudi jaz sem si večkrat želela, da bi obiskala to lepo Marijino božjo pot« (Kržan: 42).* Oseminsedemdesetletna žena se odpravi po borovnice, da bi si lahko sama plačala romanje. Ni jasno kam in ali se ji je želja takrat uresničila: *»Skrbi me, kje dobiti denar, tako da se že skoraj kesam, no pa se še nisem prijavila. Mislija sem, da je še kaj borovnic, da bom zaslužila. Včeraj popoldne sem šla, pa sem tako malo dobila« (4. 7. 1973).*

Do česar v mladih letih ni mogla, se ji obilo navrže v tretjem življenjskem obdobju. S hčerko Majdo sta leta 1979 odšli v Torino po poteh sv. Janeza Boska; *»Res, kako čudovit je Bog v svojih svetnikih« (Kržan: 20).* Prav tako sta obiskali Rim eno leto preden je Gospod poklical k sebi svojo zvesto služabnico Julijano. Ali ne kaže to na njeno izredno vitalnost, ali pa pripravljenost na žrtve: *»O, Rim, ti središče krščanstva. Ko sem hodila po teh svetih prostorih, se mi je v duhu porajala misel in srce je pelo: Ti si Peter skala in na to skalo bom sezidal svojo Cerkev. In peklerska vrata je ne bodo zmagala! V mislih mi je: kakšna sreča za nas, da smo kristjani. Kako bi morali vedno Boga zahvaljevati za ta veliki dar svete vere. Vedno bi morali moliti tudi za tiste, ki so naši bratje po veri, pa jim je luč vere ugasnila.*

Obiskali smo tudi Kalistove katakombe. Katakombe, katakombe, /zibel Cerkve večno mlade, kjer so z mehкими rokami / zibale jo prve nade. V mislih so mi bile tele vrstice, ko sem v podzemskih hodnikih hodila med grobovi prvih kristjanov – mučencev. Postavili so svoje življenje v nevarnost, da so mogli biti pri sv. maši. Kaj pa mi? Ali nas ni sram, ko smo tako mlačni in brezbrizni? Zbrihtajmo se, dokler je čas.

³³ Enako realno gleda na telesno zdravje: *»Zelo sočustvujem z Vama, ker sta oba tako bolna. Kako rada bi Vama kaj pomagala, pa sem sama na istem. Mislim, da je gripa... Za izkašljat pa skuhajte lipovega čaja z medom. Seveda lapuh bi bil tudi dober, pa ga sedaj ni« (4. 12. 1968).* *»Ponovno pravim, nikar ne prodajta preveč jabolk. Sadje mora biti. Pri Vas ste vsi taki, da morate jesti obilo sadja, posebno mali Janezek.« (Kržan: 32).*

Pa Kolosej, ta ogromna zgradba. Tam so mučili kristjane. Trgale so jih divje zveri v zabavo in veselje rimskih bogatašev. Prestali so muke in so nam svetel zgled v naši nepotrpežljivosti in prosijo za nas... V svetem ganotju smo v Loretu odpeli Lavretanske litanije» (19. 11. 1979).

– **Miloščina.** Rada bi naredila veselje domačemu župniku: »Mogoče bodo šli na romanje v Lurd naš gospod župnik in to zelo radi, samo denarja nimajo. Jaz mislim, da bi se spodobilo, da bi jim nekaj dali farani« (4. 2. 1968).

Snopkova mama je sama preveč prestala, da bi ne bila sočutna do nekdanji sebi enakih: »Tukaj imamo nabiralno akcijo. Zbiramo, kar ima kdo odveč [...] Jaz, ko sem brala, mi ni dalo spati, ko sem mislila na te uboge [...] V nedeljo smo dobili knjižico Ognjišča Raoul Follereau. Glasnik trpečih. Stane 3 din. Priporočam, da jo kupiš. Jaz sem jo tako prebrala. Kar sram me je. Po svetu je toliko bede in trpljenja. Mi pa jamramo, ko imamo vsega dovolj. In smo še tako brezčutni« (3. 2. 1972).

Dobrodelnost ji torej ni tuja. Kar dobi, ne obdrži zase: »V petek popoldne sem bila osebno na Rakovniku in sem dala tisti denar v Božjo zakladnico za Tvojo srečo in božje varstvo in blagoslov. Tudi za Tvojo družino. In na Tvoj godovni dan Ti poklanjam duhovni šopek, sv. mašo in sv. obhajilo. To so moja skromna darila« (16. 9. 1974). Kakor se vidi iz pisma hčerki čez lužo, ubogo svetopisemsko vdovo posnema dobesedno: »Jaz pa ravno sedaj nimam prav nič denarja. V nedeljo sem dala na Rakovniku vse, kar so mi podarili ljudje. Ne klekljam nič, ker nimam časa, pa se kar pozna« (6. 1. 1976). »Tisočkrat naj ti Bog povrne za vse, kar napišeš in pošleš. Mogoče si videla v Družini, kako v Črni gori gradi cerkev g. Ciril Zajec, prejšnji g. župnik na Rakovniku. Z njim se poznam, kadar kaj dobim ali morem, mu pošljem. In tako mi vsak dinar prav pride« (7. 5. 1976).

– **Obiskovanje bolnikov** je eno od zunanjih znamenj karitativne dejavnosti Snopkove mame: »[Matičkova] mama so precej živčni. Vznemirja jo vsaka najmanjša stvar in ji povzroča nepotrebne skrbi. Hudo ji je, ko ne more nič delati. Jaz ji vedno dajem pogum. Strašno rada vidi, da jo obiščem« (Kržan: 41). Njej v veselje se odpove lastni želji: »Rada bi šla za drugimi v Cerklje, pa bom šla – če se bo le dalo – k Matičkovi mami. Je tako uboga, tako trpi dušno in telesno. Binkošti so praznik bolnikov in jo bom skušala malo tolažiti. Vedno mora biti kdo pri njej. Je lepo postrežena. Milenka je prav pridna deklita, na vsak migljaj zelo uslužna« (3. 6. 1979).

»Obiskala sem Možinetovo Mici. S težavo hodi z berglami, pa še gre na njivo plet. Plevel raste, treba je. Potem še Smodinovo mamo. Tudi je bila vesela. Čuti se osamljeno, saj je noč in dan sama. Tako si je želela pogovora. Četudi je gluha. Je rekla: ‚Kar lažje mi je, ko sem se malo razgovorila.‘ Potem sem šla še Kočarico malo pogledat. Tako je bila vesela. ‚Nocoj pa ne boš šla domov. Se morava pa še kaj porazgovoriti, ko se nisva že toliko časa videli.‘ Ona gleda vse bolj iz vesele strani in prav je tako. Hoditi skoraj nič ne more. Za mizico sedi in kleklja. Otroci so tako dobri, ob sobotah mi prinesejo vsega, kar želim in vse mi naredo, kar je treba: oplevejo, in jedi postavijo okrog po mizi, jaz pa samo jem in pijem. Kaj pa hočem še več. Pri tem se je ves čas glasno smejala. Res različni značaji« (Kržan: 41). Navzven preprosta žena ima velik dar razločevanja, ki ga zna pojasniti z nekaj jedrnatimi prizori.

– **Ureditev božjih znamenj.** Julijana Kavčič se na domačega župnika sklicuje redko, toda jemlje ga zelo resno: »Nujno je, da križ uredimo do velikega petka. G. župnik zahteva, da morajo biti križi, znamenja in kapelice po celi fari lepo urejeni. To so znamenja omike in kulture za dotično faro ali kraj. Če si že kaj dobil, sporoči. Dela imajo vsi več kot čez glavo, posebno še Peter. Pa vendar, tudi to mora biti« (29. 3. 1971).

3. Razgledovanje

– **Knjige:** Načitanost Snopkove mame dokazujejo njene pogoste navedbe odlomkov iz raznih pesmi. Pri tem zanesljivo navaja le Simona Gregorčiča:

*»Ko srca ustvarja Bog višin,
iz raznih dela jih tvarin;
iz iste vsakokrat snovi,
po dvoje src pa naredi
ter vrže jih med širni svet,
da našle bi se v teku let!
Te Stvarnik samo zaročil je,
za družbo jih odločil je.
Presrečen ta, ki med ljudmi
srce enako si dobi
ter sveta vez ga veže z njim!« (26. 12. 1967).*

Toda pri drugih ime avtorja navadno izostane, tako na primer tudi pri voščilu za god enemu njenih sinov:

*»V nebesa se oziraj vse svoje žive dni,
da srečno tjakaj prideš, le to naj Te skrbi.
V nebesa najdeš pot, pa najsi kmetič al' gospod.« (Kržan: 10).*

»Mama so bili vedno naročeni na verske revije: Bogoljub, Glasnik in Salezijanski vestnik. Poleg tega so širili verske knjižice, ki so jih izdajali salezijanci. Naročeni smo bili tudi na Mohorjeve knjige in časopis Domoljub.« (O-2: 17. 8. 1997).

»Zima je zavela prek dobrav in poti so zametane. V teh dneh več beremo: Mohorjeve knjige in drugo nabožno čtivo, ki prinaša toliko dobrega in vzpodbudnega. Nepozabni so bili večeri, ko smo ležali doma na peči, mama pa so sedeli na peči in nam prebirali Glasnik, Vestnik, Katoliške misijone in druge zanimivosti.« (O-1: 20. 12. 1983).

Tudi svojim mlajšim otrokom želi vcepiti naklonjenost do dobrega beriva. Za enega svojih sinov potarna: *»Kako dobro bi bilo, če bi vzel tu pa tam kako dobro knjigo v roke« (Kržan: 10–11). Ne more razumeti, zakaj oba njena študenta vleče od doma: »Pa toliko lepih poučnih knjig. Iz njih bi si lahko kaj nabrala za življenje.« (30. 12. 1957).*

Zdi se, da Julijana Kavčič svoje osebne vtise marsikdaj, verjetno nehote, izrazi na način prebranega: *»Kako lepa je Gorenjska. Opazujem Kamniške Alpe, ko hodim zjutraj in zvečer k sveti maši. Obzarja jih vzhajajoče ali zahajajoče sonce. Snega že skoraj ni. Teloh cveti in po bregovih žare trobentice, znanilci bližajoče pomladi.« (21. 2. 1973).*

Snopkova mama se kot babica ne predaja lenobnemu razvajanju, temveč skrbno spremlja svoje vnuke v napredovanju njihove modrosti pri Bogu in ljudeh: *»Šolski program v Šentjoštu je približno isti kakor v Cerkljah. Šolski zvonec glasno kliče, sem slišala deklamirati Janeza. Danes zjutraj, preden je šel v šolo, je še naglas prebral ,Bobek, slamica in kamenček. Čudila sem se, dobro je prebral brez vsake tuje pomoči. Priporočam še: Janko naj bere, pa bo vse lažje« (11. 9. 1978). »Janko, beri, beri!« Vaja dela mojstra: »Janko naj bere pogostoma, vsaj nekaj vrstic, da se mu branje ne pristudi. Če bo dobro bral, bo z lahkoto sledil drugim predmetom« (Kržan: 49). »Branje je res glavni pogoj, da se lažje učijo. Skušam doseči vedno zlepa. Otroci nas uče potrpežljivosti.« (Kržan: 47).*

Z branjem skuša zamotiti tudi vnuke, da bi manj gledali televizijo: *»Majda, pazi kaj gledajo na televiziji. Pri nas otrokom berem don Boskov življenjepis Ukradli ste mi*

srce. Komaj čakata, da začnem. Peter bi že lahko sam bral. Seveda rajši vidi, da jaz berem. Malo tudi pomaga, da ne letajo tako okrog.« (14. 2. 1979).

Njeno navodilo je enako delu: ponavljati! »Le veliko naj bereta, potem bo vse lažje. Koliko je tudi to vredno, da še nogavice znata plesti. Več kot človek zna, več ve, pa naj bo gospod ali pa kmet.« (2. 2. 2980).

– **Radio** ima zanjo veljavo samo, kolikor se nanaša na cerkvene in krajevne zadeve: »Ali iz Vatikana kaj poslušate? Jaz poslušam točno vsak večer. Snoči je poročal o naših novomašnikih, ki so šli iz Jeruzalema v Rim k sv. očetu. V Rimu bodo tri dni. Sv. oče je bil zelo vesel slovenskih novomašnikov. Lepo jih je nagovoril v italijanskem jeziku. [...] Potem je tudi poročal, kako je bilo v Žireh, kakšno papeževno odlikovanje je prejel skladatelj Jobst za osemdeset letnico« (1974). V času prikrajšanosti za take in podobne novice iz domačih občil je bilo poslušanje vatikanskega radia pravcati hišni obred. »Spominjali smo se vseh, ki morajo Božič praznovati v tujini. Poslušali smo po radiu lepe božične oddaje. Samo iz Ljubljane ne, kakor da pri nas ni božiča« (8. 1. 1973). Ironija je tu upravičena. Po njeni zaslugi je ohranjen spomin na razpoloženje ob izvolitvi prvega slovenskega papeža: »Ko so se zvečer sinovi vrnili domov, so posedli vsi veseli, da so dovršili naporno delo. Jaz odprem radio Vatikan in kaj slišimo! Veselo novico, da je že izvoljen novi papež. Janez Pavel II. Vse je presenetila ta novica in vse naslednje, kar smo slišali. Nato pa še zahvalna pesem! S kakšnim navdušenjem smo jo peli tudi mi. Nazadnje je še sv. Oče dal blagoslov vsemu svetu. Slišali smo vsi in ga bili deležni tudi mi. Kar ganljivo veseli smo bili vsi. Hvala Bogu za ta lepi in pomembni dan. Sem si mislila: Kako včasih človek nenadno doživi kaj nepričakovanega.« (Kržan: 24).

– **Televizijo**³⁴ načelno odklanja: »Zdaj imajo tudi barvno televizijo pri Petru. Za otroke ni najbolje! Pa kaj se hoče. Pravijo: Saj jo imajo povsod. Mene ne zanima. Sem pač stara« (Kržan: 48). Toda prav ji pride zaradi Triglava. Pa še tega najraje občuduje v živo: »V dopoldanskih urah smo gledali po televiziji zanimivosti izpod Triglava, ko so ravno na današnji dan pred dve sto leti štirje Slovenci osvojili Triglav. Zanimivo, kaj nam Slovincem pomeni Triglav! Še bolj z zanimanjem ga občudujem v jutranjih urah, ko ga obseva zlato sonce. Prejšnje čase sem si tudi jaz želela od blizu ogledati tega velikana. Sedaj pri 84. letih pa ga še iz daljave rada gledam.« (26. 8. 1978).

4. Lepota stvarstva

Presenetljivo je, da vznepenost nad lepo naravo Julijana Kavčič povezuje s prislovično najlepšo slovensko pokrajino: »Tudi mene vabi ven v pomladno naravo. Ptički tako žvrgolijo, vse stvarstvo se veseli pomladi in ti kliče: Kmetič le pojdi orat, ženka sejati. Na Gorenjskem je pa še posebno fletno, kajne?« (22. 3. 1973). »Pretečeno nedeljo sem bila na Blegošu. Še v sanjah mi ni prišlo na misel, pa vendar je bila to resnica« (5. 10. 1978). Zna se veseliti prvinskega življenja, ki ima zanjo vedno višji pomen: »Zvončki že pozvnanjajo pomladi v pozdrav. Trobentice žarijo po robovih, vijolice se prebujajo v grmu. Ptički veselo pojo. Vse hvali Stvarnika, ki vedno nas tak' rad ima« (13. 3. 1979). »Vsak dan sem pri sveti maši. Vedno pridem na svoj račun, kjer sem. Hvala Bogu« (Kržan: 31). Med najlepšimi doživetji podeželskega človeka je sadno drevje v cvetju: »Naša

³⁴ Do nje je bila sicer nezaupljiva: »Zdi se mi, da sem v nedeljo slišala, da mislite kupiti televizijo. Jaz bi rekla, da bi rajši kaj drugega, bolj potrebne. Le kdaj boste imeli čas gledati. Zvečer pa, tudi če bi bil še kako vreden film, ne odtehta prepotrebne spanja. Zdaj bodo noči že tako prekratke. Tukaj pri nas v Šentjoštu imajo marsikje televizijo kar zapečateno« (3. 5. 1973).

jabolka tudi letos tako lepo brstijo. Če bo zdaj lepo vreme, bo jeseni sadje. Kar Bog zamudi, nič ne zamudi.« (19. 5. 1979).

Še kot starka se zahvaljuje za lepoto stvarstva: *»Res, ne moremo se Bogu zahvaliti za vse dobrote, ki jih prejmemo vsak dan. In še posebno za tako lepe jesenske dneve. Lepo je občudovati to lepo poslavljajočo se jesensko naravo. Marko hoče vse to posneti v barvah.*« (74. 10. 1978).

VIII. DUHOVNI POKLICI

»Ko sem šel k prvemu obhajilu, so nas mama učili iz katekizma, da smo bili dobro pripravljani. Ko me je duhovnik vprašal, koga bom prejel pri obhajilu sem rekel: ‚Jezusa.‘ Ko so peli pesem Jezus male k sebi kliče, sem se počutil srečnega.« (O-2: 17. 8. 1997).

Že iz galerije Snopkovih otrok se vidi, koliko je bilo njihovi materi do tega, da bi kdo od njenih sinov postal duhovnik.

*O, Gospod, daj, da eden
mojih otrok postane duhovnik!
Hočem živeti kot prava kristjana,
želim navajati svoje k vsemu dobremu
in si tako zaslužiti milost,
da smem Tebi, o Bog,
darovati enega duhovnika»
(Kržan: 54).*

Še po drugi svetovni vojni je upala, da bi kdo stopil na to pot. Tega ne pove naravnost, toda v ozadju je hrepenenje po taki odločitvi koga od njih: *»Jaz ne vem, zakaj je tako, da vsak na pol poti obstane. Premalo je dobre volje in poguma. Stantov Janko bo tudi naprej študiral. Ali bo šel v bogoslovje ali na univerzo. Zakaj da bi Snopkovih nobeden ne mogel dalje? Danes so iz prižnice oznanili novomašnike, devet jih je letos»
(Kržan: 10–11).*

V ta namen se je udeleževala molitev za duhovne poklice in duhovnih vaj. *»Rada bi še kaj dobrega storila temu ali onemu. Pa moje moči so šibke. Boš rekla: Z dobrim zgledom, s potrpežljivostjo, z molitvijo za duhovne poklice. Prav za nas molivke imajo posebne duhovne vaje. Kako moramo vedno moliti in ne nehati, še prav posebno za duhovne poklice. Če je Božja volja, da bi bil kateri poklican iz naših družin, če bomo vredni. Ne vemo, kaj je v božjem načrtu. Gospod, pošlji svoji Cerkvi svetih duhovnikov in gorečih redovnikov. Božji duh veje, kjer hoče»
(10. 12. 1978).*

*»Mama so vedno imeli željo in tudi v ta namen molili, da bi ja kakšen sin postal duhovnik. Za naše ekonomske razmere pa je bilo to nemogoče, ker smo živeli v veliki revščini. Mama so vztrajali na tem in se posvetovali s poznanimi duhovniki. Prosili so pomoči pri dobrih ljudeh in so jo tudi nekaj dobili, da so dali enega sina v šolo v Ljubljano. Tudi na to so gledali, da se je vsak izučil vsaj kakšne obrti in to se jim je posrečilo. Gledali so pa tudi na to, da ni bil kakšen mojster versko brezbrizen»
(O-2: 17. 8. 1997).*

Z velikim navdušenjem podrobno opisuje svojima hčerama priprave na novo mašo v njeni domači župniji: *»Ravnokar sem prišla iz Ljubljane. Bila sem v stolnici, ko so posvetili novomašnike. Nedopovedljivo je bilo lepo. Globovškarjevega sorodstva je bilo za pol stolnice. Tudi Amerikanci so bili. Vsi so bili z družinami. V polnem teku je pripra-*

va na novo mašo. Jaz sem pošteno prišla na svoj račun. Poleg drugega sem pletla vence. Kar so v nedeljo začeli, sem dopletla. Tukaj pletemo samo iz smrečja. V cerkev pravijo, da ne bodo obežali vencev, ampak košarice, da se bo cerkev v svoj krasoti bolj videla. Je res krasna. Ljudje se čudijo, da so se sami domačini tako lepo zamislili tako lepe barve, ki spadajo skupaj. To je zasluga Matija in Marka. Ljudje radi pomagajo. Včeraj je bila cela reč žensk, ki so pomagale čistiti cerkev. Mislim, da bo tako, dokler ne bo vse v redu. V soboto zvečer bo sprejem novomašnika. Marti je že danes recitirala lepo pesmico novomašniku pred stolnico, ko mu je izročila šopek nageljnov. 'Tako smo vsi srečni,' je rekla Globovškarjeva mama« (29. 6. 1974). Snopkovo mamo pa veseli, da sta dva njena sinova pripomogla k lepoti bogoslužnega prostora: »Cerkev je vsa lepo prebeljena. In tako lepe barve se skladajo, da se ljudje čudijo. To delo sta prevzela naš Matija in Marko. Izvrstno jima je uspelo. Hvala Bogu. Tretji pa je sodeloval pri bogoslužju samem: »Miklavž je z vso vnemo dirigiral na novi maši« (Kržan: 23). »Tudi vencev smo precej napletli. Obesili so jih zunaj. Nekaj tudi pred župniščem okrog mlajev. Potem pa pri Globovškarjevih, kjer so bili svatje« (Kržan: 23).

Velik vtis so naredile nanjo zunanje slovesnosti, vendar je niso zmedle, da bi ne videla njihovega globljega pomena: »V nedeljo, 7. julija, na dan nove maše je bilo pa ogromno ljudi. Bilo je ozvočeno, tako so tudi zunaj vse slišali. Bilo je lepo vreme. Mlajev stoji šestnajst, samih velikih. Novomašnik bo od 15. avgusta služboval v Žireh in še študiral eno leto. Še molimo, da bi bil svet duhovnik. In še za nove poklice. Bog daj, da bi bila ta nova maša za versko poglobitev in prenovitev življenja v fari« (Kržan: 23). Eno leto je bila navzoča na dveh novih mašah. »Veliko lepega smo doživeli,« pravi za sosednjo župnijo. »Bilo je res kar ganljivo. Posebna božja milost je delovala, da se je Simon Fortuna tako odločil. Bog daj, da bi vztrajal v svetem poklicu« (Kržan: 28).

Ta doživetja so v organizaciji rakovniških salezijancev še pomnožila njene molitve za nove duhovne poklice. Ob ugotovitvah, da se število molivcev zanje večja, jo navdajata zadoščenje: »Nismo mislili, da nas je že okrog tisoč. Imamo vsak mesec drug molitveni namen, vse za duhovne poklice. Naš poklic je molitev in brezmejno zaupanje v Boga. Pa lepo življenje v družini. Naša naloga ali misel tega meseca je: Kjer sta dva al trije zbrani v mojem imenu, sem jaz med njimi.« (Kržan: 28). »Molimo za novomašnike, da bi postali duhovniki po Srcu Jezusovemu. Presveto Srce Jezusovo, čuvaj naše družine« (Kržan: 28).

»Tako lepo sem se počutila na Rakovniku 27. maja, da ne morem povedati. Toliko molivcev je že! Bila sem presenečena. Tako lep pozdravni govor ste imeli in g. Šuštar o pomenu molitve. Tako napeto sem poslušala, da bi si kar največ zapomnila. In škof Lenič nam je tako lepo razložil Gospodovo molitev Oče naš. Vsaj nekoliko sem lahko povedala tistim, ki niso slišali« (Kržan: 53). »Moram Vam še povedati, kako lepo je bilo na srečanju v Želimlju. Molila sem in še molim, da bi veliko naših fantov našlo pot v to svetišče na priprošnje Marije Pomočnice in sv. Janeza Boska. Kolikor je v moji moči, bom še rada delala na tem polju, posebno z molitvijo in žrtvijo« (Kržan: 54).

V ta namen se je udeleževala duhovnih vaj tudi na Brezjah pri Mariji Pomagaj, v romarskem svetišču, ki ga oskrbujejo frančiškani: »Prav za nas molivke imajo posebne duhovne vaje. Kako moramo vedno moliti in ne nehati, še prav posebno za duhovne poklice. Če je Božja volja, da bi bil kateri poklican iz naših družin, če bomo vredni. Ne vemo, kaj je v božjem načrtu. Gospod, pošlji svoji Cerkvi svetih duhovnikov in gorečih redovnikov. Božji duh veje, kjer hoče« (10. 12. 1978).

Kljub temu da se ji želja po sinu duhovniku ni uresničila, se Snopkova mama srečna zahvaljuje za sadove svojega poslanstva: »Ne morem dobrega Boga dovolj zahvaliti, ki mi

je dal tako dobre otroke. To je največja sreča za starše, posebno v pozni starosti. Saj Bog tudi otrokom obeta srečo že na tem svetu. Kdor starše ljubi in rad jih ima, že tukaj na svetu Bog srečo mu da» (24. 2. 1974). »Kako sem Bogu hvaležna, da je cerkev tako blizu. Večkrat se pogovarjam z Jezusom o vas, ki ste po svetu in v različnih poklicih, naj vas vodi in ohranja, deli svojo pomoč, da bi vsi ohranili vero v tem razburkanem svetu« (11. 12. 1974). Preden prosi, se Snopkova mama vedno zahvali: »Tisočkrat hvala Bogu, da imam dobre otroke. Samo to prosim, da bi vsi ostali Bogu zvesti. Res niso več mladi pa vendar, da bi bili živ zgled tudi otrokom v tem tako brezvernem okolju in družbi« (10. 1. 1978).

IX. REDOVNICA

Toda mamine molitve za duhovne poklice niso bile zaman. Njeno globoko željo in prizadevanje, da bi iz njene krvi zrasel duhovni poklic, je uresničila njena najstarejša hči, ki je postala redovnica Miranda. Veličina Snopkove mame je njeno neomajno zupanje v dobro in Dobro. Z geslom – *korajža velja!* – prehiteta samega papeža Janeza Pavla II, ki je Slovencem pustil te besede v nepozabnem spominu. Kakor s tem klicem opogumlja hčerko redovnico v Kanadi in se v svojih prošnjah odlično prilagodi nebeški geografiji: *»Kar živela si se v nov položaj, le angleščina ti dela preglavice. Le korajža! Bom že tudi jaz prosila Baraga za pomoč. Če je le Božja volja, boš gotovo uslišana, da se boš priučila. Saj gre za zveličanje duš« (1972), enako kliče svojim v domovini: »Vendar, korajža velja. Kar človek ne zmore, pa Bog pripomore« (Kržan: 9).*

Kljub vsej vdanosti v Božjo voljo se iz njenega pisma redovnici čuti tudi materina žrtev zaradi hčerine oddaljenosti: *»Za slovo še par besed od mene. S tresočo roko Te pokrižavam. Moj blagoslov naj Te spremlja, koder boš hodila in delovala. Spominjala se Te bom vsak dan v molitvi, posebno še pri sv. maši. [...] V vseh težavah in preizkušnjah se oziraj na križ.*

*Križ ti je gotova priča,
Da Te ljubi Bog,
skoz' trpljenje Te zveliča,
reši iz nadlog.*

Božji blagoslov in Marijino varstvo naj Te spremlja na vseh Tvojih potih skozi življenje. Živimo vsi tako, da se bomo enkrat vsi srečno sešli v svetih nebesih. Bog s Teboj in Mati Marija. Tvoja Te ljubeča mama« (10. 10. 1972). Že čez tri tedne je spet z njo v človeški in Božji navezi: *»Zdaj bomo zopet čakali, da boš kaj pisala, kako se počutiš v povsem novem okolju. Naše molitve in žrtve naj Ti pomagajo pri vsem Tvojem delu in v trudih in naporih karkoli Ti nalaga Tvoj poklic« (29. 10. 1972) in se ji čez dobro leto zahvaljuje za skrb, ki jo otroci izkazujejo svoji materi: »Zdravje se mi vrača, hvala Bogu. Ne morem se dovolj zahvaliti za molitve in žrtve, ki jih doprinašate zame. Tisočkrat vsem Bog povrni. Tudi jaz vračam. Dobri Bog naj vas oblagodarja z milostmi« (3. 12. 1973). V stiku z njo se počuti kot riba, saj je z njo lahko popolnoma v božjih vodah: »Z Marijo Vnebovzeto si gođovala tudi Ti. Prosila sem ljubo nebeško Mater, naj te varno vodi po tej zemeljski poti proti nebeški domovini. Bog s teboj in Mati Marija« (27. 8. 1974). Drugič je spet človeško skromna: »Želim ti vse, kar more materino srce želeti svojemu otroku. Poklanjam ti duhovni šopek in molitve vsak dan pri sveti maši. Morala*

bi ti kaj podariti, pa nimam nič, da bi bilo kaj vredno« (Kržan: 16). »Danes sem ves dan v duhu pri tebi. Mislim, kako si srečna, ko nosiš njeno ime. Največji praznik naše nebeške Matere. Dopoldne pri maši sem se te spominjala in prosila, da bi bila v vseh položajih življenja njena vdana in zvesta hčerka. Skratka: vse dobro za Tvoj lepi godovni dan ti želim. Kako lepo, se spominjam, je bilo včasih, ko smo romali k Mariji Vnebovzeti v Smrečje. Vselej je bilo veliko ljudi, tudi iz bolj oddaljenih krajev« (Kržan: 16).

Poslednje voščilo hčerki s. Mirandi za njen redovniški god je slavospev in pridiga hkrati –znamenje materine bogate duše in dokaz njene načitanosti in modrosti: »*Smo že tik pred največjim praznikom Marijinega vnebovzeta. Premišlujem, kako si srečna, da Te je Marija še prav posebno izbrala za svojo varovanko in hčer. Lep sončen dan je. Zdi se mi, da vsa narava prepeva in se raduje. Verni vsi v nebesa se ozrite, / glejte slavo Matere častite./ s k'tero Bog nebeški jo slavi. / Česar človek videl ni z očesom, / česar slišal ni nikdar z ušesom, / kar mu ni prišlo nikol' v srce, / to Devica sveta je dobila. Vse to tudi nas čaka, če živimo po božji volji. Kako smo lahko veseli tudi v trpljenju in v vsakdanjih nevšečnostih in preizkušnjah, ki nas zadevajo. Kristjani moramo biti vedno veseli. Saj vemo, kako nas Bog rad ima. In še prav posebno moramo ljubiti vse ljudi. Tudi če so nam nesimpatični, tudi svoje sovražnike. Kakor molimo v Očenašu, ker smo vsi otroci nebeškega Očeta« (14. 8. 1980).*

Naslednje pismo je priča, kako skuša materinsko potolažiti hčerko, ki se ji je zapala v neki stiski. Vsestransko preizkušena žena je modra svetovalka posvečeni osebi. Z izjemno vzgojno spretnostjo jo spominja njenih mladostnih sanj, da bi iz njih spet zajela moč za nadaljevanje njene poti: »*Kar prehitro je prišel čas, ko se zopet poslavljáš. Na svetu je pač tako. Nič nima stalnosti, vse je minljivo. Vse, kar nas obdaja, je združeno s trpljenjem in odpovedjo. Sprejmimo vdani v božjo voljo, kar nam vsak dan sproti nalaga Božja previdnost.*

Sreča v vsakem je stanu doma, a le zvestoba nam jo poda. V vsakem so težave in nevšečnosti, ki jih moramo prenašati radi ali neradi. Spomnimo se Jezusovih besed: Kdor vsak dan ne zadene svojega križa in ga ne nosi za menoj, ne more biti moj učenec. Zato le veselo in pogumno hodimo za Njim. Skušajmo biti dobri z vsemi ljudmi, posebno s predstojniki. Naj ljudje o nas slabo mislijo ali govorijo, kolikor veljamo pred Bogom, toliko smo vredni.

Jaz se Te bom kakor vedno spominjala v molitvi pri sveti maši. Da bi varno, srečno hodila po poti, ki ti jo je odločila božja previdnost.

Se še spominjam, ko si včasih rekla: ‚Kako rada bi šla med zamorčke.‘ Gotovo nisi še takrat mislila, kako se bo ta želja uresničila.

Torej kar pogumno po tej poti. Ne bo ti žal. Bog s Teboj in Mati Marija. In na veselo svidenje. Če ne na tem svetu, pa nad zvezdami. Mama« (31. 8. 1975).

Svoje srčne Božje zadeve je lahko razodela hčerki redovnici, za poslanstvo družine ji je bilo hvaležno še pet njenih sinov in dve hčeri.

X. POSLANSTVO DRUŽINE

Dandanes, ko je temeljna celica človeške družbe v krizi, se vidi veličina družine. In verjetno bi bila Snopkova mama danes bolj ponosna na vse njene, ki jim je bilo dano ustanoviti družino in vztrajati v njej prilično ali neprilično.

Vsi preživeli Snopkovi nosijo težo dneva družinah. Življenjski ritem jih neusmilje-

no preganja: »Vsi so tako zaposleni. Ni časa ne jesti, ne spati. Zdaj sestanki, zdaj vaje za igre, zdaj pevske vaje, pa zopet igra. Res se skoraj vse ne spodobi za sveti postni čas. Pa so igrali na tiho nedeljo in bodo na cvetno nedeljo. Igrajo samo ženske. Zdaj mora Marko kuhati, otročičke paziti in dajat spat. Malo mu že tudi jaz pomagam, vendar ni nič kaj zadovoljen, ko Ivanka igra. Ivanka ima doma še otroški vrtec, povrhu pa še kravo. Res prezaposlena« (12. 4. 1973). »Ivanka se tudi pritožuje, da ji otroci kratijo prepotrebni spanec. Samo meni je lepo, pa naj bom na Gorenjskem ali v Šentjoštu. Hvala Bogu. O, blažena starost! Le troštajte se. (9. 1. 1973). V preizkušnjah utrjena žena se zna pošaliti na tuj in svoj račun: »Povsod mi privoščijo delo. Pa naj bo. Delo nam prinaša čast, plačilo in do jedi slast,« (28. 5. 1972) zapiše na rovaš hčerke v Gorenji vasi.

Veliko se mudi pri najmlajši od hčera: »Ona se vrti na vse strani. Pa vedno zadene v križ. Jaz ji pa pravim: ‚Le potrpi, saj bo bolje!‘ To vem iz lastne skušnje...« (Kržan: 18). Kako je Snopkova mama znala ceniti zakrament sv. zakona, dokazuje njen spomin na četrto obletnico njene poroke: »Ta dan bom v duhu pri Vama. Pri jutranji maši bom darovala za Vaju sveto mašo in sv. obhajilo. Prosila bom Božje Dete za vajin dušni in telesni blagor: da bi vdano prenašala vse težave in neprijetnosti, ki jih Vama pošilja Božja previdnost. Potrpi drug z drugim. Noben človek ni brez napak. Ljubezen pa vse prenaša, vse potrpi. Želim tudi, da gresta oba ta dan k sv. maši in prejmeta sv. obhajilo, pa molita eden za drugega« (26. 12. 1967). Veseli se svojega vnuka, ki ga počasti z glagolsko manjšalnico, kakor je bila včasih na deželi navada: »Janezka bi pa že zopet tako rada videla. Če bi se mi zopet kaj posmejčkal« (24. 11. 1970). Kolikor se je dalo, ji je odhajala pomagat in se kljub letom ne bi ustrašila avtobusa.³⁵

Preudarna žena se zaveda, kaj vse lahko pripomore krepiti prijateljstvo med možem in ženo. Zato si ne pomišlja voščiti tudi svojemu zetu: »Želimo Ti vse najboljše, kar moreš na svetu doživeti za dušo in telo, po smrti pa sveti raj, ki ga Bog nam vsem daje« (29. 3. 1971). Voščilo je tokrat nekoliko bolj zadržano. To se spodobi za medsebojno razmerje tašče in zeta. Tri leta pozneje je že bolj sproščeno, vendar je še vedno povezano z notranjo rimo: »Kmalu boš že v drugo praznoval svoj godovni dan, katerega se tudi jaz veselim in Ti želim vse dobro za dušo in telo, zlasti ljubega zdravja. Naj Ti dobri Bog na priprošnjo Marije Pomočnice podeli vsega, kar Tvoje dobro srce želi« (16. 9. 1974).

Njene krepke duhovne narave ne zanaša v enostranski spiritualizem – končno je rodila štirinajst otrok! Njena prizemljenost pa je očitna tudi iz vprašanj, ki se nanašajo na kmečko gospodarstvo: »Kaj pa traktor? V hosto nič ne morete, po otavo na travnik tudi ne. Še za steljo ni mogoče. Pa drva so že pod streho? Kdaj je že imela krava telička? Pa Tvoje zdravje? Janez, ali je že bila komisija? Kaj so ukrenili? Te še boli v hrbtu? Pa otroka sta zdrava? Oprostite, ker sem tako strašno radovedna. Prav vse me zanima« (10. 9. 1974).

Kakor drugi je tudi novopečena kmetica deležna krepke spodbude: »Korajža velja! Vem, Majda, da si strašno zaposlena, posebno kadar boste klali. Da bi bili vsaj zdravi, potem bo že kako« (4. 4. 1971). Drugič je ista misel razvezana v daljše povedi s popolnoma knjižnim besediščem, le kje se ga je nalezla? Z branjem seveda! »Le s polnim pogumom

³⁵ »Tako j grem k tebi, če bi Ivanka mogla brez mene.« (11. 1. 1971). »K tebi bom že prišla, ne vem ravno kdaj. Bencin se je za polovico podražil. Ne vem, kdaj bodo šli. Jaz bi šla kar na avtobus.« (7. 11. 1973). »Zelo rada bi šla k Vam, danes pa nobeden ne gre, na avtobus mi pa ne pustijo. [...] Ko bi vedela, kdaj pelje avtobus naravnost na Cerklje, pa bi kar šla. Me nič ne skrbi....Zato bi ti srčno rada pomagala, kolikor bo v moji moči [...] gotovo si že naredila šoferski izpit. Jaz samo čakam, kdaj me prideš iskat v Šentjošt. (brez letnice, 31).« (Kržan: 31).

in optimizmom pojdimo naprej« (4. 4. 1971). »*Tvoje želje vedno izročam ljubemu Bogu in Materi Mariji, še posebno, če ti kaj ne gre, kakor bi želela. Mogoče pa gre? Kar pogumno naprej, pa bo šlo*« (24. 7. 1973). Ali nista zadnja dva stavka kakor nagajiva nasmeška. Še zadnje leto svojega življenja ji skuša stati ob strani z molitvijo in seveda s tisto dobro besedo: »*Vsaj nekaj vrstic bi vam rada napisala. Pa težko pišem, bo že kako. V duhu sem z Vami: okopavam, plevem, ne vem, če se kaj pozna. Pa košnja! Joj, koliko imate dela! Jaz pa nič ne morem. Le pogum! Z božjo pomočjo in s pridnimi rokami pa se bo naredilo. Kadar je največja sila, nam je Božja pomoč najbližja... In še za lepo vreme Bogu hvala! Tukaj pri nas tudi še okopavajo in sušijo v polnem teku. Vse je tako lepo*« (10. 6. 1980).

Iz pisem Julijane Kavčič je razbrati težak položaj kmečkega stanu sredi druge polovice 20. stoletja na slovenskih tleh. Pri tem jezikoslovec naleti na kakšen ocvirek. V tem odlomku sta kar dva: »*Meni se zdi, da ni veliko podobno,³⁶ da bi Janez šel v službo. Več bosta zaslužila, če butare delata. Pa doma bo, namesto da bi tam gori prezebal. Če bi kaj šla v gozd, bi pa katerega dobil, da bi mu pomagal. Ti pa doma butare delaj, seveda če bo še lepo vreme. Saj vem, da je res hudo, ko se denar težko dobi. Kolikor je pač mogoče, glejte na živino in prašiče. Pa mi oprostita, ker sem tako strašno sitna. Saj to bo vama v prid. Ko bi Vama jaz mogla kaj pomagat, kako Vama bi raaada...*«³⁷ (21. 10. 1971). »*Samo dve poti sta,*« je žena, ki je bila kot uboga bajtarica vedno odvisna od gruntarske mogočnosti, še vedno enakih misli čez eno leto: »*Bodi kmet ali delavec. Pusti grunt ali službo. Zemlja ima še vedno svojo vrednost. Od zemlje se še vedno kaj dobi, tudi v hudih časih, če kaj pride. Tisti, ki imajo službo, bodo takoj ob vse. Kmet pa bo še vedno*« (22. 11. 1972).

Toda tedaj za kmete časi niso bili rožnati. Posebno mlajši so se trumoma zaposlovali, da so bili zdravstveno zavarovani in si preskrbeli denar za mehanizacijo na kmetijah. Tako je seveda še večje breme padlo na ramena žensk, ki so večinoma ostala doma: »*Kako je pa z Vašim konjem? Kako se pa prašički kaj redijo? Ali imate še vse?*« Zaveda se, da prestopa mejo svoje odgovornosti, toda kljub temu tvega, da pove, kar misli, da je po njenem boljše. »*Obupavati pa nikar. Moč se v slabosti spopolnjuje. Treba se je vdati v Božjo voljo. Večkrat v življenju nas zagrnejo težki oblaki žalosti in bridkosti. Misli si: To je Božji obisk. Vendar si mislim: To pa res ni pametno, da je Janez šel v službo, ko sta vedela, kaj vse pride. Kolikokrat sem rekla, da Ti ne boš zmogla vsega. Ko bi bila oba zdrava, ti in sinek in v štali vse v redu, potem bi še kako šlo. Tako je pa nemogoče, če se še tako trudiš... Položimo vse skrbi in težave v Božje roke. Z živo vero in trdnim upanjem molimo. Bog nikoli ne naloži križa čez naše moči. Upajmo, da po teh preizkušnjah bo tem lepše posijalo sonce sreče. Pošiljam ti nekoliko za najnujnejše. Bog z Vama in Mati Marija! Mama*« (11. 1. 1971).

Verjetno v blagoslovljenem stanju hčerki naroča: »*Majda, pazi se, da se ne boš pretegnila. Le polagoma krmi živino... Ta teden je tudi prvi petek in sobota. Če more kdo po možnosti k sv. maši. Z Bogom dan's Marija pravi. Ne bom zapustila / Vas čredica mila, / za vse bom prosila, / oj, z Bogom predragi*« (28. 5. 1972). Zadnja poved kaže, kako rada je Snopkova mama vpletla v svoje pisanje kaj v vezani besedi. Njene estetske vloge se morda niti zavedala ni, saj v takih primerih želi v naslovniku predvsem prebuditi duhovno razpoloženje. Zmernost je lepa, toda danes precej zastopljena čednost. Le kdo še pomisli nanjo: »*Gotovo zelo sušite, ko je lepo vreme. Ali ni malo prehuda, ko je še tisti travnik prevzel? Ali je kaj dobil dopusta? Nikar se sama preveč ne ženi!*« (21. 6. 1972).

³⁶ Stara besedna zveza za: ni smiselno, ne kaže, ni primerno.

³⁷ Z več samoglasniki izražena govorjeno stopnjevanje.

»Vem, da je pri Vas res hudo, pa bo vse to prešlo. Pomni: Kadar je stiska najhujša, je božja pomoč najbližja. Upaj in bodi pogumna. Boš naredila izpit, četudi jaz ne bom tam. Še bolj ti bom lahko pomagala z molitvijo. Molitev pomaga vedno. Ne zanašaj se preveč nase. Podredi svojo voljo božji volji« (11. 11. 1973). Sem in tja se vendar naleze malodušje tistih, ki iščejo njeno pomoč: »Vedno sem v mislih pri Vas. Boli me, ko ne morem nič pomagat« (10. 9. 1974).

Julijana Kavčič je bila sicer res ubožna, preprosta žena, toda nikakor ne nespametna. Glede na njene življenjske okoliščine je bila nenavadno razgledana, kar si je pridobila z branjem in shajanjem s salezijanci. To se med drugim dobro vidi iz odlomka hčerki, kaj ji svetuje brati: »Slišala sem, da misliš postati rejnica. Ali si že kaj poizvedela. Svetujem Ti, da bereš, kako je vzgajal don Bosko. Lepo, zaslužno, a odgovorno je vzgojiteljsko delo. [...] Včasih kar pogrešam čase, ko sva se skupaj kaj pogovarjali. Pa zdaj zaenkrat moram biti na položaju, dokler« (14. 2. 1979). Pri svojih življenjskih napotkih nikoli ne zaide v leporečje, toda tudi zgolj za to-svetno udobje ji ni: »Zato bi ti srčno rada pomagala, kolikor bo v moji moči. Res kar polagoma vsak dan nekaj, da ne pride vse preveč nazadnje. In še dosti spanja!! To z vso ljubeznijo naročam. Upam, da me boste poslušali. Ne bodite v skrbeh za svoje življenje. Če Bog travo tako oblači, ki danes cvete in se jutri v peč vrže, koliko bolj bo skrbel za nas, maloverne!« (Kržan: 31). Je Snopkova mama molila hvalnice, da ji tudi te besede pridejo na misel?

Jožefu Cvelbarju, nekdanjemu šentjoškemu župniku, ki se je pred komunističnim nasiljem umaknil v Ameriko, piše: »V daljnem, vendar tako živem spominu Vas še vedno vidim in pripovedujem svojim (odraslim) otrokom, kako ste nam nesebično pomagali v tistih težkih časih. Nikoli ne bomo pozabili Vaših dobrot. Oče nebeški naj Vam vse bogato povrne. Moji otroci so sedaj že tudi očetje in matere in imajo tudi skrbi za svoje družine. Vsak se trudi v svojem poklicu. Vsi so izučeni. Vsak ima svojo hišo. Kar štirje okrog doma v Šentjoštu. Kar pa je največ vredno: vsi so dobri in verni. Gotovo bratje mučenci Jože, Stanko, Lojze, Tine, Lovro prosijo zanje pri Bogu. Jaz sem pa starka nebojglena. Saj korakam v petinosemdeseto leto« (13. 3. 1979).

Kako Julijana Kavčič, žena v zrelih letih, sama gleda na svoje življenjsko poslanstvo matere?

»Danes mi ni žal za trpljenje in žrtve pri vzgoji tolikih otrok. Zmogla sem samo z Božjo pomočjo, z živo vero v božjo previdnost. Ko sem začutila, da sem mati, sem takoj vsak dan pri sveti maši in obhajilu izročala svoje dete božjemu varstvu. Hvala Bogu, kljub težkemu delu in naporu se je vselej srečno izteklo. Tudi ni bilo nobenega splava. Vse otroke sem imela enako rada. Vsakega sem sprejela kot dar iz Božje roke. Nekoč sva govorili z neko ženo, je rekla: Če bi še enkrat živela, bi ne imela toliko otrok! Rekla sem ji: Jaz pa premišlujem, katerega bi ne imela? Zdi se mi, da nobenega ne bi mogla pogrešiti. Vojna jih je vzela pet in še moža. Pa bi ostala sama, če ne bi imela še živih, ki imajo danes vsak svoj poklic, vsak svojo hišo in družino. Vsi skrbijo za mene in vsi me imajo radi. Povsod sem doma. Prestano je pozabljeno! Zdaj uživam res lepo starost pri svojih otrocih in vnukih. Veselo vzklikam: 'Tisočkrat hvala dobremu Bogu!' Danes, ko imam čas, veliko molim in prosim Boga, da bi vsi ohranili in še poglobili sveto vero in v tem duhu vzgajali tudi svoje otroke. Ker le tako bodo mogli biti častno in večno srečni! Sveta vera je nebeški ključ, / kdor jo zataji, / si ugasne Luč. Večkrat rečem Bogu: Ne prosim te zanje ne časti ne bogastva. Prosim te pa lepega, poštenega življenja! Končujem s Slomškovi besedami: Sveta vera bodi vam Luč, / materin jezik bodi vam ključ / do verske in narodne omike!« (74)

XI. VNUKI

»Mama so še vedno tako potrebni mladim in nam, ker imajo neizčrpen zaklad ljubezni« (O-1: Kržan: 1).

»Zdaj se vse na mene zanaša. Torej moram biti pogumna kljub vsem težavam.« (Kržan: 40).

Oba stavka vsak s svoje strani dokazujeta vrednoto povezovanja med generacijami, kar je v današnjem sparceliranem svetu postalo tabu.

»Vnuke imam rada in skrbi me zanje, tako kot me je za svoje otroke« (8. 4. 1980).
»Dolgčas mi ni nikjer. Povsod so otroci. Stari in otroci pa kar pašejo skupaj, smo rekli včasih. Seveda je danes malo drugače. Starši se morajo prilagajati mladim in obratno« (Kržan: 44).

»Otroci tako skačejo, da se vse trese. Jaz pa nemoteno pišem, četudi me od vseh strani

drezajo. Tudi Bredi, Marta in Irena. Dobra volja vse premore. Smejati se moraš, če pomislim: Oh, kje so časi, ko sem bila jaz taka. O, blažena leta nedolžnih otrok, vi imate veselje brez težkih nadlog« (10. 9. 1974).

»Zdaj pa se ukvarjam z vnuki. Včasih že malo težko, ker leta pritiskajo, pa ker jih imam rada, pa kar gre. Zdaj sem tukaj, drugič tam, kjer je potreba,« (24. 2. 1974).
»Povsod, kamor pridem, se samo učijo za šolo. Saj to je prav: Česar se človek v mladosti nauči, to ga pogosto na starost redi. Jaz vsak dan prosim Boga, da Janko in Marko prav pridna bi b'la,« (Kržan: 49) se babici Julijani besede spet uvezejo v ritem.

Nad svojim rodovnim podmladkom bedi tako **v vsakdanjem kakor duhovnem pogledu**: »Janko, ali že znaš narediti križ?« (16. 1. 1964). Zaradi vira – pisem – katerega sledi ta obravnava, je večja pozornost namenjena tistim, ki jih nima vsak dan pred očmi: »Ste drugače zdravi, tudi otročički?« (6. 9. 1972). »Ali se Janko zelo veseli šole? Gotovo že ima ves pribor.« Le od kod ji spet pravšnja pesmica. Jih je nemara zlagala tudi sama?

*V šolo pojdi, mali Janko, 'mamica veli,
,Kaj bo v šoli tak zaspanček,' oče zarohni.
Mamica potičko peče sineku na pot,
oče mu pa strogo reče: 'Glej, da boš gospod!'
No, Janko, ali ni res tako?» (16. 7. 1977)*

Vzgoja se ji zdi pomembnejša od zaslužka: »Sem ji rekla, naj pusti službo in kravico krmi in otročičke varuje. In mi je pritrčila, da bo res tako najbolj prav« (22. 3. 1973).

Kljub letom je otroški živžav ne moti: »Polna hiša je otrok: Smrekarjevi, Hiletovi, Ivankini in vsi naši. To je kraval, da niti sebe ne zastopim.« Ne zanaša se le na svoje izkušnje, še zdaj se sklicuje na vzgojitelja mladine: »Ali sta Janko in Marko zdrava? Nikar Vas naj ne vznemirja, če sta kdaj malo bolj poskočna. Berita v Vestniku, kaj pravi don Bosko o vzgoji. Jaz ju imamo vedno pred očmi: 'Mama, plav lepo plosim bonbončka.' Po Jankotu in Markotu mi je skoraj dolgčas« (Kržan: 45).

Po njenem največ zaleže **dober zgled**, praksa: »V nedeljo, enaindvajsetega majnika bo prvo sv. obhajilo. Šla bosta Janez in Matjaž. Kolikor je v moji moči, se trudim, da bi se lepo pripravila na ta najlepši dan. Tudi Janko v Cerkljah se že šteje med prvoobhajance, ne ve pa še dneva. O, da bi vsi postali dobri kristjani. Naša dolžnost je, da jim poma-

gamo z besedo, še bolj pa z zgledom. Otrok opazuje, kako je v družini. To je prvi kažipot na dobro ali slabo stran» (Kržan: 47). »Zgled je več kot še tako lepe besede. Kar malo me skrbi za te vnuke, kako bodo šli skozi življenje. Verski pouk večinoma sloni na starših. Duhovnik ne sme v šolo. Že v vrtcu ne sme otrok nič slišati o Bogu. Slabo, brezverno okolje. Na vse je treba paziti« (Kržan: 44).

Vnuki so deležni **dobrohotnih nasvetov**, kar tako – *»Vem, da si priden, pa še bolj moraš biti. Ne smeš pustiti, da bi mama pomivala posodo« (30. 3. 1978) – ali s posebnim namenom, kakor pred prvim svetim obhajilom: »S kakšno žrtvico boš še posebno razveselil Jezuščka. Včasih bo treba posodo pomiti ali kar ukažeta atek in mamica, četudi je včasih težko. Učiti se je tudi treba, tudi to je žrtev« (15. 5. 1978). Obljublja jim molitveno podporo: »Jaz se Janka vsak dan pogosto spominjam v molitvi, da bi bil res priden fantek in se čim lepše pripravil na prvi objem z Jezusom. Da bi imel vse dni v življenju najlepši spomin na ta presrečni dan« (1. 6. 1978). »Jankov ‚patnoštarček‘ sem pustila pod zglavjem. Spravite ga, da se ne zgubi, da ga bo imel za prvo sveto obhajilo. Le vztrajno molita devetdnevnic. Bom že tudi jaz pomagala. Francka je pisala Mirandi, da je tudi ona molila. Majda, piši ji in povej, za kaj gre. Marija je pomagala, Marija bo pomagala« (Kržan: 47).*

Spodbud ni nikoli preveč in sem pa tja pohvala dobro dé: *»Vem, da je Janko priden. Vsaj trudi se, da bi bil in to je že veliko. Le pogum, pa bo šlo. Misli si, kako bo lepo, kadar hodil boš po sveto, velik in učen gospod« (Kržan: 49).*

Prav tako se zaveda, kako pomembno je za nadaljnje versko poglobljanje **doživljajska razsežnost zakramenta:** *»Le kliči nas venčani maj, k Mariji v nadzemeljski raj. Minila je slovesnost prvega obhajila. Lepo je bilo. Navdušeno smo popoldne s prvo-obhajanci peli pri šmarnicah še pete litanije matere Božje. Tako hitro bo minil prelepi Marijin mesec. Jaz sem že od zgodnje mladosti tako rada hodila k šmarnicam. Žal ni več take udeležbe« (17. 5. 1978).*

Poleg učinkovitosti se dobro zaveda šibkosti novih vzgojnih metod: *»Po šmarnicah otroci dobijo čebelice. Peterček je šel vsak dan in tudi Matjaž je redko izostal. Ne toliko zaradi pobožnosti kakor zaradi čebelice. Marija je bila gotovo vesela, otroci so pač otroci« (Kržan: 48).*

Vnukinji soimenjakinji je že za prvi god podarila Sveto pismo s posvetilom: *»Vodnik skozi življenje naj ti bo Sveto pismo, katerega v vseh prilogah v življenju rada prebiraj.« Po besedišču sodeč je dodano posvetilo iz 19. stoletja, morda iz kakšnega berila:*

*»Dete malo in ubožno,
bodi pridno in pobožno.
S tem mi boš skrbi plačalo,
dete revno, dete malo.
Saj ko porasteš dete zalo,
drugače bode mnogokaj.
Da bi le vedno mi ostalo
nedolžno, čisto kot si zdaj« (Kržan: 48).*

Snopkova mama si je zelo želela, da bi že kdo njenih otrok mogel študirati. Podobno veliko dá na **učenje** svojih vnukov: *»Kmalu boš praznoval svoj veseli godovni dan. Ob tem tako pomembnem dnevu ti želim, da bi napredoval v vsem, kar je lepega in dobrega. Posebno, da rad ubogaš, kar ata in mama ukazujeta. Posebno še, da rad moliš, ker le tako boš postal dober in priden fant v veselje atu in mami, Bogu in ljudem. Priporočaj*

se vsak dan svojemu sv. patronu za pomoč pri učenju, doma in v šoli. Vsak dan tudi kaj čitaj, da bo v šoli lažje. Česar se človek v mladosti nauči, to mu bo v srečo in veselje vse življenje» (2. 8. 1978).

Toda tudi z **delom** jim ne prizanaša: »Meni se zdi, da je dobro, da otroci radi delajo in da radi hodijo k maši. Pa ne hodijo radi, posebno vsak dan ne. Težko je vstati, maša je ob šestih. Pravijo nekateri, da ni dobro siliti. Tudi za šolo je treba siliti, da naredi nalogo« (Kržan: 45).

»Kdor rad moli, pridno dela, sreča bode mu cvetela. Vem, da strašno delate, v gozdu, na polju, Bog ve, kaj. O, kako bi jaz rada, pa ne morem. Zdravnik mi je rekel, da ne smem« (30. 3. 1978).

Seveda nadvse ceni **verouk**: »Saj to je najvažnejši predmet na poti skozi življenje« (2. 2. 1980). »Ravno zdaj sprašujem Matjaža verouk. Kar dobro odgovarja. Precej vprašanj je, pa se je vse naučil. Prvoobhajanci imajo verouk dvakrat na teden. Zdajle morata narisati še dve srci: prvo belo, v njem gori lučka, ki pomeni posvečujočo milost, drugo srce je umazano in kača se ovija okrog. Pod belim srcem zapišejo ‚po dobri spovedi‘, pod umazanim srcem pa ‚brez spovedi‘« (Kržan: 47). »Včeraj popoldne sem Matjaža spraševala. Do zadnjega vprašanja vse gladko zna. Snoči pa Janeza. Tudi čisto gladko je šlo. Brez vsakega spotikljaja. Petrčku ravno tako. Kar čudim se, kako jim gre« (Kržan: 49).

»**Starši morajo biti prvi učitelji. Posebno glede verouka.** Seveda bi morali biti tudi poučeni v veri. Saj sedajo so razni tečaji za mlade starše in predzakonce. Ščasoma je upati, da bo že boljše« (Kržan: 44).

»Kako se moramo res prizadevati za te naše male. Jaz bom tudi še nocoj katehiziranja« (19. 3. 1980).

»Peter pa Matjaž vsak večer zmolita ves rožni venec. Pa kako lepo, s premislekom! Snoči je rekel Petrček, da tista molitev, če človek moli tjavendan, ni pri Bogu nič vredna« (Kržan: 49).

Še zmeraj upa, da bi kdo iz njenega rodu doživel milost oznanjevalca Božjih skrivnosti: »Bog daj, da bi kateri od vnukov našel pot v to don Boskovo družino pod varstvom Marije Pomočnice. Veliko, veliko molimo in žrtvujemo za duhovniške in redovniške poklice. Žetev je velika, delavcev pa malo. Bog daj veliko dobrih družin, kjer bodo vzklili sveti poklici« (Kržan: 28).

Ob dejstvu, da nikogar njenih ni pred oltarjem, jo pretresa rahla otožnost: »Vsi vnučki že znajo moliti, tisti, ki znajo govoriti. Molimo tudi za poklice, tudi v naših družinah. Vedno vsak mesec pošljem na Rakovnik za maše za duhovniške in redovniške poklice. Ker jaz nisem bila tako srečna, da bi imela sina duhovnika, bi rada izprosila drugim to milost. Mogoče bo duhovnikov v Šentjoštu še kaj več. Upajmo. Jože Globovškarjev bo imel novo mašo 7. junija« (24. 2. 1974). Kakor se vidi iz pisma hčerki redovnici, Snopkovi mami ni ugasnilo hrepenenje po duhovniškem materinstvu: »Srečna si, da si mogla obiskati kraje, kjer je misijonaril naš veliki Baraga. Jaz se mu vedno priporočam in ga prosim za našo mladino. Tudi za vnuke, da bi ostali dobri in šli za poklicem, ki jim ga je Bog namenil. Nenehno molimo za duhovne poklice« (Kržan: 48). »Danes je nedelja duhovnih poklicev. Velimo molimo, če je Božja volja, da bi tudi iz naših družin poklical sina ali hčerko v svojo službo« (Kržan: 46).

XII. STAROST

Tretje življenjsko obdobje ima svoje zakonitosti: »*Mladi so imeli veselo silvestrovanje v šoli do zgodnjega jutra. Tudi jaz sem se dobro imela. Nič me ni zeblo. V molitvi in premišljevanju sem pričakala Novo leto. Seveda sem vmes tudi dremala in sanjala*« (6. 1. 1971). Ostarela mati ugotavlja o njenih: »*Dela imajo vsi več kot čez glavo*« (29. 3. 1971), zato jim privoščiči, da se eden od njih odpravi »*z družinico na oddih na morje*« (Kržan: 37). Potem pa hudomušno pristavi: »*Jaz pa uživam doma počitnice. Če jim je tako dobro na morju, kakor je meni doma, so lahko zadovoljni. Delam, kar hočem.*« Nato našteva, kaj vse počne: »*Obiram lipovo cvetje, ker to ni preveč utrudljivo. Tudi seno sušim, koliko je mogoče. V večini smo že pospravili. Kuharici v župnišču pomagam na vrtu, ukvarjam se s kravico, ki ima tako lepo teličko*« (Kržan: 37).

1. Klekljanje. Še v starosti je klekljanje rešilna bilka za njeno relativno finančno samostojnost: »*Jaz pa ravno sedaj nimam prav nič denarja. V nedeljo sem dala na Rakovniku vse, kar so mi podarili ljudje. Ne klekljam nič, ker nimam časa, pa se kar pozna*« (6. 1. 1976).

Toda če prej ne, na stara leta hkrati z drugimi klekljaricami doživlja neko stano-vsko solidarnost, ki jo je z enkratno sugestivnostjo začela razvijati v tem pogledu legendarna Julka Fortuna:³⁸ »*Na Vrhniki bo čipkarska razstava. Pa me kar nekoliko zanima. Tudi Ančka bo klekljala. Kajpada, ta slavna čipkarska obrt ne sme v pozabo. To tudi jaz želim, da se ohrani prihodnjim rodovom to lepo ročno delo. Tudi jaz sem ponovno začela klekljat. Saj greha menda nimam. Delam samo za zabavo Francki prt. Predstavljam si, da še nisem tako v visokih letih. In da, kolikor se človek počuti, toliko je star. Ne vem, če je to res. In tako upam, da lahko nekaj še naredim. Vedno mi hodi na misel: Da, časa nam malo je Stvarnik odločil, / da bi spoznali kak' drag je za nas. / Časa nakupit je z dobrim naročil, / večnosti cena sedanji je čas. / Pri vsem tem pa še mislim in me mika, da bi šla na duhovne vaje*« (16. 11. 1978). Tudi na stara leta Julijana Kavčič vse svoje početje obravnava z duhovnega vidika, toda vedno ne govori o tem: »*Klekljam že še malo, pa je treba še kaj drugega. Kuhati in prati in hišo pomesti, pa je dan okrog*« (19. 3. 1980).

2. Godovi. V zrelih letih se Snopkova mama veseli svojih otrok, ki se zbirajo okrog nje, kakor piščeta okrog koklje: »*Lepo smo obhajali godovni dan. Dala sem za mašo, ki se je brala ob štirih popoldne za vse iz družine Snopkove. Prišli so vsi z družinami. Po maši smo imeli skupno večerjo in se zabavali. Vesela sem, ker tako radi pridejo skupaj in so še toliko pozorni name. Spominjali smo se tudi vas v daljni tujini, saj se je tudi za vas brala sveta maša. Spominjam se, kako so starejši bratje radi prihajali domov, ko so služili in še posebno potem, ko so se učili v raznih poklicih, četudi je bilo doma tako hudo. Res je, kot pravi pregovor: Če človek pol sveta obteče, najboljši kruh doma se peče*« (Kržan: 19). Naslednjič je praznovala pri hčerki Majdi na Gorenjskem: »*Za moj god je bilo tukaj v Dvorju zelo slovesno. Prišel je g. Janko Novak iz Rakovnika in je imel slovesno sveto mašo v dvorjanski cerkvi. Prošnje so pri darovanju peli tudi otroci. In vsi naši so peli. Kar jih je bilo navzočih, so rekli: ‚Kaj takega pa še ne!‘ Tako sem bila presenečena! Kaj takega pa res nisem zaslužila. Vse mogoče pa človek doživi, če dolgo živi! Hvala Bogu!*« (Kržan: 21).

Po praznovanju svoje 80-letnice se zahvaljuje hčerki Majdi »*Nisem si mogla misliti, da me boste tako veselo presenetili. Jaz sem šele zdaj nekoliko prišla k sebi. Tisti dan sem bila pa kakor v enih sanjah. Vendar se mi je strašno lepo zdelo. Mislila sem si*

³⁸ Zanesljivo je omenjena razstava tudi ena od njenih pobud.

in še zdaj mislim, če sem jaz to zaslužila« (26. 2. 1975). Hčerki Ančki, z redovniškim imenom Miranda, v Kanadi skuša posredovati kaj od tistega razpoloženja: »*Maša je bila popoldne ob treh. Določili so dan na nedeljo, ravno 16. februarja in ravno na osemdesetletnico. Somaševali so z gospodom Janezom Novakom še naš g. župnik in gorenjevaški g. župnik. Obhajali so pod obema podobama. Peli so kar pred oltarjem vsi naši. Berila sta brala Miklavž in Matija. Martica je navdušeno deklamirala lepo pesmico. Prej pa so že prišle častne sestre z Dobrove in tudi prinesle čestitke... Ne morem si misliti, kako res veselo presenečenje, ko ga pa nisem zaslužila. Bogu čast in slava, da mi je dal dočakati tako visoko starost. Čisto brez moje zasluge*« (24. 2. 1975).

Ob svoji štiriinosemdesetletnici želi hčerki olajšati položaj: »*Drugega si ne želim, kakor krajec kruha, kakor ga spečeš ti, Majda*« (14. 2. 1979). Toda hčerki v Novi svet piše »*uboga in nebogljena starka*«: »*Nebeško lepo in v trajen spomin. Prošnje smo izgovarjali in ponavljali v srcu, v mislih in v duhu sem bila pri tebi. Vse, kar je bilo težkega in hudega, je pozabljeno. Vzklikam: ,Hvala Bogu za vse, kar je bilo in kar me še čaka.*« Julijana Kavčič je vljudno vzhičena nad pozornostjo njenih potomcev, toda petinosemdeseto leto nastopa z modrostjo Salomona: »*Samo to Boga prosim: za svoje otroke. Ne prosim Te zanje ne časti, ne bogastva. Prosim pa Te, da bi ostali zvesti sveti veri in v tem duhu vzgajali tudi svoje otroke. Ker le tako bodo mogli biti časno in večno srečni. Potem so naše snaje s pomočjo Marije in Majde pripravile okusno večerjo. Veliko smo tudi prepevali in bili dobre volje. Čas je hitro tekel. Morali smo se posloviti. Kako minljivo je vse na svetu. Vse mine, dobro in hudo.*« (1979).

»*Praznovali smo 17. 2., v soboto popoldne pri Matiju doma. V njegovi dnevni sobi smo imeli ob pol petih sveto mašo. Maševala sta g. Zupan in g. Novak, ki je somaševal. Začeli smo kar z narodnimi: Oj, hišica očetova in potem Zakrivljeno palico v roki, saj je bila čisto domača maša. Nato še En mau čez izero...Ko se je začela sv. maša, je g. Zupan nas vse priporočil Bogu in je rekel, da je lepo, ko smo zbrani vsi domači. In tu sredi med nami je Bog in sem ga kar čutila, da je navzoč med nami. Pri prošnjah so najprej mama prebrali vsem nam otrokom svarilo za naprej. So napisali, da se po mnogih družinah vse preveč ponočuje: pridejo razni ljudje, potem pa se pri dobri kapljici pije, kadi in to nam bodi v svarilo, da pitje in kajenje krajšata življenje. Pri tem se zanemarja božja služba, če je v cerkvi ravno takrat maša. Slaba družba je že zadosti velika nevarnost za versko življenje. In seveda za vzgojo otrok je slab zgled. Res tako lepo se mi je zdelo, da boljšega trenutka niso mogli izbrati. Vsi smo jih napeto poslušali. Jaz sem imela vse solzne oči*« (O-3: 19. 3. 1979).

»*Potem so povedali prošnje. Tudi Tebe in Štefana smo se spomnili, ko bi še vidva bila z nami prisotna! Jaz sem se na hitrico spomnila in sem povedala prošnjo: Prosim te, dobri Bog, da bi postali po Duhu bogati in skromni kot naša mama. Sveto obhajilo smo prejeli pod obema podobama. Potem pa smo končali s pesmijo Ljubljena slovenska hiša, ljubljenski slovenski krov*« (O-3: 19. 3. 1979).

Pred zadnjim praznovanjem v življenju mati naroča hčerki: »*Da se ne boš preveč mudila s kakšno torto ali podobno. Če pa bi spekla ocvirkovko, to bi bilo pa jako imenitno. Vsi bi jo najrajši. Pa še malo s sladkorjem jo potresi. Zraven pa čaj ali vino, da se ne bodo ženske mučile s kuhanjem. Ocvirkovko pa še lahko malo porinemo v peč, da bo goraka. Meni je največ do tega, da bo maša, ki sem jo naročila za vse družine Snopkove. Zato res ne smete muditi. Pa še kakšne prošnje se spomnita, Janko in Marko*« (11. 2. 1980).

Svojo oporoko je že odraslim otrokom Snopkova mati posredovala ob svojem 84. rojstnem dnevu, eno leto pred smrtjo. Še vedno na tekočem z življenjem, obzirna, odločna, preudarna, v zavesti žrtve njenih sinov: »*Zelo sem vesela, ko smo takole zbrani.*

Vedno ste me radi poslušali in ubogali. Tudi danes bi vam rada rekla še nekaj besed. Mogoče smo danes zadnjič ob taki priliki skupaj. V mojih letih je vse mogoče! Danes so drugi časi, kot so bili, ko ste odraščali. Ko ste bili mladi fantje, niste ne pili ne kadili. Danes se pa vse to dogaja. So razni sestanki in problemi tudi pozno v noč, tam se kadi, pije in zastruplja ta sveži planinski zrak. Tudi vas se že prijemlje ta strast! Rotim vas! Otresite se te navade, dokler je še čas! Huda navada se lahko premaga, če se le poboljšanje ne odlaša! Pitje in kajenje krajša ti življenje! Upam, da me boste poslušali. Za zgled naj vam bodo vaši bratje mučenci, ki so bili tako dobri in verni. Dvakrat bi že gotovo bila nova maša pri nas, ko bi živeli. Saj sta bila dva brata bogoslovca. Vi ste že zdaj očetje, matere. Glejte, da boste z lepim zgledom in živim krščanskim življenjem svetili otrokom na poti skozi življenje!» (77).

3. Pošta. Na splošno je Julijani Kavčič pero gladko teklo. Zdaj se začenjajo pojavljati tožbe: »Nocoj nisem sposobna za pisanje. Saj vidiš same napake. Roke se mi tresejo kakor kakšnemu staremu človeku. Zato se čudim, saj vedno pravite, kako sem mladostna. Oprostite pisavi in sestavi« (19. 10. 1975). »Nič kaj lahko ne pišem. Roka se mi trese in spomin me zapušča. Posebno če moram misliti. Pa vrtoglavica ne popusti. Pa mi pride v spomin tale kitica pesmi:

*Vse kar mislim, rečem, berem, pišem,
če počivam v sladkem spanju, dišem,
vsak pregiblaj udov in srca,
Tebi ljubi Jezus naj velja.
Vse, vse hočem v Tvojo čast storiti,
slavo Tvojo tu in tam množiti.
Če tolažba rajska me navdaja,
če pri svojih delih srečna sem,
k Tebi ljubi Jezus se ozrem.*

Zapišem pač, kar mi pride na misel« (21. 9. 1976). »Res, kar ne gre mi pisanje. Loteva se me lenoba. Vendar sem ta teden napisala že dvoje pisem« (19. 3. 1980). Čas se ji polagoma izteka: »Vsak dan pravim, da Ti danes ne morem odpisat in tako gre iz dneva v dan. Ne, da ne bi imela časa, pa. Pa se me loteva neka naveličanost in brezbriznost. Roka se mi trese, da težko pišem. Vem, da je to posledica starosti in slabosti, zato prosim: Oprosti moji nebogljenosti.« (7. 9. 1980).

Še na stara leta vzgaja samo sebe. In to je najboljša šola tudi za druge: »Kar se mi zdajle najbolj upira, je pisanje. A pravijo, da se je treba lotiti tistega, kar se Ti najbolj nevšečno zdi. S tem se krepji volja. (10. 4. 1979).

Njeno življenjsko spoznanje je najlepše izraženo v besedah nekdanjemu župniku iz šentjoške fare v Ameriko: »Postni čas je. Cerkev kliče k pokori in spreobrnjenju. Pa se ne pozna dosti. Skozi križ in trpljenje gre pot v življenje. In tako gremo naproti veselemu prazniku Vstajenja« (marec 1980).

»'Dober večer! Kje pa ste bili tako pozno?, V cerkev sem šla, predno je pozvonilo'... Počasi, malo opotekajoče, toda spokojno so se vračali proti domu. Ko sem jih zagledal, sem se razveselil in v srcu se je nekaj zganilo: O, mama so. Tisti trenutek me je zaskrbelo: Pa ja niso kaj bolni? Veselja, da se zopet vidimo doma, niso mogli skriti. In zopet se je prebudila tista materina skrb: 'Gotovo ste utrujeni, pa lačni. Stopite noter, bom skuhala čaj, pa kruh za Danija bom dala, da ne bo lačen. Pojdimo na peč, se bomo kaj pogovorili.' In že so držali v roki pismo: 'Miranda je pisala, ali pa: 'Štefan je pisal,'

„od g. Cvelbarja sem dobila!“ Glej, tole so mi pisali iz Rakovnika.‘ pa še in še... ‚Ali kaj poslušate Vatikan? Kako so lepe oddaje! Na papeža Janeza Pavla II. pa sem prav ponosna, čisto blizu je bil, ko smo bili na avdienci v Rimu‘... ‚Majda se mi smili, ko tako težko dela opravlja, prehitro se bo izčrpala, ko bi se dalo kako drugače...‘

‚Kako pa vi?‘ vprašam kar iz navade. ‚Saj veš, kot prej star človek. Včasih sem še kar, kakšen dan sem pa bolj zanič, pa se spet preleže. Ja veš, nisem več tako mlada. Oh, kako rada bi še delala to in ono, pa ne gre. Duh je sicer voljan, ali meso je slabo‘... ,rečejo na pol v šali, na pol zares. Pa se takoj spomnim in jim povem, da sem nedavno bral v časopisu o neki mami, ki je stara 95 let, pa je še vedno na nogah in tudi spomin je še ni zapustil. Mama so tiho in se nekam zamislijo, nato pa:‘Veš Miklavž, ne bi bila rada nobenemu v breme, saj veš, kako je: dokler si zdrav in lahko delaš, te imajo vsi radi, ko pa obnemoreš, si pa v napoto, ker ti morajo streč‘... In že smo pri Matičkovi mami, kako so ubogi in kako potrpežljivo nosijo križ, otroci pa so tudi zelo dobri... ‚Ali je Angelca sedaj zdrava, pa Danija imam tako rada. Le lepo ga vzgajajta, saj je bolj priden kot so naši, seveda v bloku ni take svobode, kot je tu doma. No, pa saj imate sedaj že kar lepo hišico, pa še na tako mirnem kraju in na čistem zraku. Tako rada grem na sprehod gor do vas‘... ‚Mi smo pa veseli, da nas obiščete‘...‘Oh, ali je šel kdo od otrok na Brd po mleko?’ se nenadoma prebudijo iz prijetnega pogovora.

Tako je bilo dolga leta, tako je bilo včeraj. Danes pa: Oj, zvonovi, le zvonite, svet naj bridko vest izve, Moji mami, zlati mami, ne utripa več srce...« (O-1: 13. 3. 1981)

4. Priprava na smrt. Ob nenadni in tragični smrti v vasi Snopkova mama potolažena piše sinu: »Zopet resen opomin za nas. Bodite pripravljeni. Čujte in molite, ker ne veste ne dneva ne ure. Vse okoli nas je pretresla tako nenaadna smrt. Imamo pa tudi tolažbo. V soboto zvečer je bil pri sv. spovedi, v nedeljo pri svetem obhajilu in tudi še v ponedeljek, ko ga je dohitela smrt« (Kržan: 10).

Kljub težavam začasnosti so knjige spremljale Julijano Kavčič tudi v njeni priletnosti. Ob preurejanju njenega bivališča je bilo nekaj težav: »Mama so bili čez dan v meznariji, zvečer so hodili spat k Markotu. Zelo nerodno je to, ko je nekaj obleke tu, nekaj tam, nikjer pa nimajo enega prostora ali svoje omare, kamor bi stvari spravili. Pri vsem tem so postali precej pozabljivi, in so kar naprej mislili, kaj so kje pozabili. Pri tem preseljevanju so se tudi njihove knjige pomešale in jih niso našli« (O-1: 15. 12. 1977). Zadeve so se uredile in zdaj je pomirjena: »Živim v ljubem miru. Sem prav zadovoljna. Malo pomagam Majdi, kolikor pač morem. Malo pišem, veliko berem in tudi molim. Zdravje je včasih bolje, pa spet slabše. So pač leta, ko je treba misliti in se odpravljati na odhod. Kaj pomaga nam ta svet, treba kmalu bo umret. Veliko lepega sem doživela tukaj« (Kržan: 51). »Dosti berem, ker imam več časa kot včasih. Nabiram zdravilne rože. Sem kakor popotnik, ki potuje na goro. Vedno težji je korak. Treba je počivati tu pa tam, da se zopet in zopet oziraš na prehojeno pot. Obenem se oziram navzgor, koliko poti bo še treba preiti. Včasih se mi zdi, da že ni več daleč. In tako se kar daljša pot, četudi je strma včasih« (Kržan: 51).

Modre misli so ali ovite v pesniško oblačilo ali izražene neposredno, brez lepoticja: »Staro leto 1978. se nagiba v zaton. Če premišlujem, kaj vse sem doživela v minullem letu, moram reči Bogu hvala za življenje. Kajti vsak trenutek je dragocen in če ga prav porabimo, si večamo zasluge za nebesa. Čim starejši je človek, tembolj spoznava, kako nestalne in minljive so vse zemeljske dobrine.« (Kržan: 24).

»V nedeljo po deseti maši smo šli kropit g. župnika Gregorja. Ko sem ga gledala, vse je bilo v belih nageljnih, mi je prišla na misel Gregorčičeva

*Pred duhom vidim nizko sobo,
a v sobi blede sveč svetlobo;
med svečami pa spava mož,
bled mož, ogrnjen s plaščem črnim,
ki s trakom je našit srebrnim;
on trdno spi, nevzdramno spi,
strudila ga je težka hoja.
Moža pa množica ljudi
z mladiko oljkovo kropi,
želeč mu večnega pokoja.
Oj, bratje, ko se to zgodi,
tedaj končana pot bo moja
in konec bo težav in boja,
tedaj potihne za vsekdar
srca mi in sveta vihar» (10. 4. 1979).*

»Tudi starost je lepa, če jo znamo prav živeti. Vse sprejeti z veseljem, kar nam Bog pošilja v svoji previdnosti. Tudi tegobe starosti. Včasih se tudi v starosti spomin okrepi. Delati ne morem več toliko. Več je časa za razmišljanje in molitev. Včasih me navdaja taka hvaležnost do Boga in za vse, kar sem prejerala in prejeman od njega. Tudi za trpljenje in preizkušnje. Najlepše je, če se popolnoma damo v roke Bogu. Naj razpolaga z nami po svoji sveti volji. Saj on ve, kaj je za nas najbolje« (Kržan: 50).

Duhovna oporoča otrokom: »Ko so bili tu pri nas še štirinajst dni pred smrtjo, so tako naročali, naj lepo vzgajamo svoje otroke in damo lep zgled s svojim življenjem. In da naj ob večerih molimo rožni venec. Rekla je, da bi nam še toliko stvari imela povedati. ‚Letošnja zima me skrbi,‘ je rekla. ‚Gotovo bom kar enkrat umrla.‘ O smrti pa človek ne more govoriti, če bi tudi rad« (O-3: 27. 4. 1981).

»Rada bi Vam kaj napisala, pa se mi roka trese. Kolikor više grem, toliko bolj narporno je. Upam, da ni daleč do vrha. Potem pa v Božje naročje. Če bom imela to srečo, da pridem tja gor, Vas bom takoj priporočila ljubi Materi Mariji. Povedala bom, kako lepo pismo ste mi napisali. S kakšnim zanimanjem smo ga vsi brali. Tudi vsi moji otroci in še marsikdo« (advent 1981).

»Dne 16. decembra 1980. so nam umrli mama.« (O-1: maj 1982). »Tega dne je umrla Snopkova mama v naročju sina Miklavža.« (O: 19. 12. 1980): »Resnično: od dneva, ko so mi mama izdihnili v naročju, sem se poglobil vase. Življenje je eno samo in še to podarjeno. Bogu hvala za dan mamine poroke, 17. maja 1920.« (O-1: 30. 7. 1981).

XIII. OTROCI O NJIHOVI MATERI

– »Kako čudovito mammo imamo! Nekoč nič kaj cenjena bajtarica, proletarka, a z veliko ljubeznijo in neomajnim zaupanjem še danes po 85. letih strašnega trpljenja in preizkušenj **svetijo** nam, ki smo ostali in vsem, ki jih poznajo – kot **svetilnik na gori**. Bogu hvala!« (O-1: 16. 3. 1980).

– »Velikokrat so mi pripovedovali o svoji prehojeni poti in o ponižanju, ki so ga prestajali v življenju. Vendar so vse vdano in potrpežljivo prenašali. Naša mama je bila drugačna kot druge. Vedno vdana v Božjo voljo. Rekla je, da Bog že ve, koliko kdo zmore.

Bog že ve, kaj dela. Tudi **svetnikov** potrebuje slovenski narod in mi imamo v nebesih mučence» (O-3: 27. 4. 1981).

– »Pisma, mamina in vaša, so vsa res dragocena. Nobenega se ne sme vreči stran. V vsakem pismu so omenjena naša dobra mama. Vse je treba pregledati in veliko pozabljenega se bo lahko spet obnovilo in tudi duhovno prenovilo. Saj so bili naša mama res **svetniška** mama. Vsi, prav vsi so jih spoštovali in cenili. Po njeni smrti pa smo toliko bolj povezani z njimi, saj so v družbi Vstalega Kristusa« (O-4: Kržan: 3).

– »/V/ molitvi smo se spomnili tudi naše mame, z žalostjo, vendar veseli, ker imamo **svetnico** v nebesih. Na zemlji, pa v našem novorojenčku zopet nadomestilo. So že mama tako hoteli...« (O-5: 6. 5. 1981).

– »Tam za cerkvico svetega Jošta je še polno snega. Tukaj, na tem mestu, kamor jih je pot največkrat pripeljala, ko so skrbeli, molili in se pogovarjali, s svojimi starši, bratom, sestrami, atom, sinovi in drugimi, s katerimi so v življenju doživljali dobro in slabo, tukaj v zemlji počiva naše srce – naša ljubezen.

Toda, o Bog! Ali smo pozabili nate, ali je naša vera opešala od preizkušnje? Ne! Ljubezen, ki nas je rodila in se z nami razdajala in za nas zgorevala kot večna luč, ne more nikoli ugasniti. Ko se je Jezus poslavljaj od svojih apostolov, jim je bilo gotovo tudi tesno pri srcu, ko so spoznali, kako so ubogi brez njega. Toda, ko jim je poslal sv. Duha, so se zopet znašli in življenjska moč se jim je mnogotero pomnožila. Tako upamo tudi mi, da nas bo Bog, potolažil in uslišal naše prošnje.

Mama so večkrat rekli: Križ je moj spremljevalec. Ali: Skozi križ in trpljenje, gre pot v življenje. Če pa so sedaj dosegli ta cilj, cilj večnega življenja – zakaj smo žalostni? Zahvalimo Boga, da nam jih je dal, da smo jih poznali, da smo tako dolgo skupaj z njimi živeli, upali, trpeli in se veselili. Sedaj, ko je prišla grenka ura ločitve, sprejmemo voljno in zavestno ta križ, da bomo po tem kratkem času kmalu vsi odšli za njimi in Bog daj, da bi se tedaj zopet vsi veseli združili v Jezusovem naročju, kjer nas mama pričakujejo.

Trideseti dan mamine smrti smo praznovali v krogu vseh domačih, vendar v velikem snežnem metežu. Tudi dan maminega godu in rojstnega dne smo obhajali v visokem snegu in v krogu domačih in vaščanov. Po maši smo šli vsi na mamin grob, in ob večernem soju svečk smo jim za god izrazili našo ljubezen v molitvi rožnega venca. Nato smo mamo prosili za pomoč in blagoslov pri naših opravilih, za še nerojenega našega otroka, za Matičkovo mamo in za vse, da se ne bomo čutili osamljeni in obupani, temveč da bi vse težave premagovali smelo in polno življenjskega optimizma.

Na misel mi prihaja del psalma, ki ga pojemo v postnem času: Zaradi križa je prišlo veselje na svet. To se pravi, da se naša mama veselijo v nebesih, saj je bilo njihovo geslo: Križ je moj spremljevalec! Potruditi se bo treba, da bomo sledili njihovim stopinjam« (O-1: 13. 3. 1981)

– »Živa vera, neomajno zaupanje v božjo previdnost, skromnost, potrpežljivost, dobrotu, ljubezen... to je nekaj vrlin, ki so jih naša mama imeli v obilni meri, zato so zmogli toliko dati... Pri vsem tem obilju pa so se hitro poslovili. Čeprav so nas na to večkrat opozarjali: ‚Jaz sem od danes do jutri, zato glejte, da...‘. Ob smrti smo kljub temu ostali nemi. Kar nismo mogli razumeti, ker smo jih imeli preveč radi. Zato nas tolaži danes trdna vera, da so v ljubezni do Boga in bližnjega pozabljali nase. Ta vera nas ohrabruje v upanju, da se je njihovo življenje samo spremenilo, ne pa uničilo. Niso nas mogli pustiti same, zato so ostali z nami – duhovno smo skupaj –, pri Bogu nas priporočajo in za nas prosijo« (O-1: 30. 7. 1981)

»Sedaj niso samo Snopkova mama, ampak naša **slovenska mama**, predstavnica našega zatiranega naroda, ki vsem pritiskom navkljub živi in krvavi. Lahko jim zaupa-

te, kakor so vam obljubili nekaj dni pred smrtjo, da bodo za vas prosili pri Bogu. Niso pozabili na tiste dni, ko

ste jim bili duhovna in gmotna pomoč, ko nas je trlo pomanjkanje in zaničevanje velikih. Ko ste nas tolikokrat mimogrede obiskali in tolažili, vlivali upanje in opozarjali pred hudim, ki se je bližalo kot hudournik...» (O-1: 30. 7. 1981).

»Lahko smo veseli in ponosni, da so bile v našem narodu take matere. Mnoge niso znale ali niso mogle zapisati svojih spominov, toda živele, delale in trpele so podobno kot mati Julijana. Izgubile so može in sinove, pa niso mislile na maščevanje, ampak na to, kako bodo ohranile dom za preostale otroke. Iz močne vere so črpale moč za vztrajanje pri težkem garanju in skrbeh. Na zunaj je njihovo življenje in delo večkrat videti nepomembno in skromno, v resnici pa je polno veličine.«³⁹

»Na pokopališču nasproti vhoda v malo cerkev je g. Janko Oblak, vaš naslednik, določil kmalu po vojni spominsko obeležje, naš Matija in Marko pa sta uredila star železen križ in napisala: Žrtvam II. svetovne vojne večni mir! Ta prostor so naša mama skrbno krasili in urejali preko trideset let in se pri tem spominjali svojih in vseh naših mučencev, za katere še danes ne vemo, kje počivajo njihova mučeniška telesa« (O-1: 30. 7. 1981)

»Mama nam bodo izprosili marsikatero milost, samo priporočiti se jim moramo, saj veš, da niso mogli odreči prav nobene prošnje in pomoči. Predobro so poznali vse naše težave in probleme, zato so nas ob vsaki priliki pomirili, potolažili in vlili življenjsko upanje. Vedno, ko si zapuščal domače ognjišče, si odnesel tudi toploto te dobre in blagoslovljene mamine roke; ob tem si začutil, da te ima nekdo tako rad, da tega niti pokazati ne zna – in odhajal si potolažen in blagoslovljen, kot da bi zapuščal svetišče« (O-1: brez datuma).

*»Ob maminem grobu je letos svež grob Šelavsovega ata. Bil je dober, veren in pravi slovenski ata. Bog mu bodi dober plačnik. Dne 6. 6. 1982 so se poslovili še Matičkova mama, zadnja sestra naše mame. Odšli so tiho v jutranjem svitu nedelje, izmučeni in očiščeni kot spravna daritev **slovenske Jobove matere**. Koliko dobrih želja in koliko molitev in vzdihov srca se je dvigalo iz te Matičkove hiše – to je bil gotovo pravi blagoslov za celo faro. Ostal je samo še stric Jože v Dragomerju. Priporočiti ga je treba tem mamam in usmiljenim sestram, da bi spoznal čas božjega obiskanja« (O-1: Kržan: 21).*

»Te dni je minilo tri leta, ko smo naša mama pisali zadnje pismo, namenjeno Vam, pa ga niso dokončali – Gospod jih je prej poklical. Kdo ga bo dokončal? Vsako leto za obletnico smrti se zberemo vse družine v Šentjoštu in opravimo mašo za mamo. Nato se zberemo pri Snopku in obujamo spomine na mamo in ata, na brate, strice, tete, dobrotnike in vse, ki so bili kdaj z nami povezani, pa so že odšli« (O-1: 20. 12. 1983).

»Kako kratek čas je odmerjen človeku, da bi si ustvaril oz. pridobil zasluge za večno življenje. V tem je gotovo največja pridobitev trpljenja našega Gospoda, ki nam je s svojim enačenjem v vsem, razen v grehu, podal odrešilno roko. Zato smo res lahko veseli kristjani, saj če Sonca ni, čemu vse hrepenenje?

Leto se je že nagnilo in polja sadovi dozorevajo v jesensko lepoto. Ptice selivke se že zbirajo in kmalu se bodo dvignile v neznano daljavo, ki jo slutijo v svojem nagonu. Mrzel veter tebe žene, / drobna ptičica od nas, / ki, /znad lipice zelene, / si mi pela kratek čas.

Duh ne miruje in naša obljuba še vedno drži: Vsak večer, včasih tudi zjutraj, pohitijo naše misli do naših dragih staršev, pa sorodnikov, dobrotnikov, prijateljev Šentjoščanov in tu ste tudi vi posebej priporočeni. Vse naše družine smo si med seboj v dobrih

³⁹ Janko Maček – Štantov iz Šentjošta, Uvod, *Julijana Kavčič, Mati mučencev*, 7–8.

odnosih, na kar so nas mama vedno opozarjali. Po tem vas bodo ljudje spoznali, da se ljubite med seboj... Snopkova hiša je po dolgih letih končno obnovljena tako, da ne dela sramote v vasi. Še vedno nas obvezuje naša kapelica, da jo dokončno popravimo in ohranimo bodočim rodovom, kot so mama zelo želeli» (O-1: 8. 9. 1984).

XIV. KOSTANJ

Julijana Kavčič se spominja mogočnega drevesa od prvega dne svojega vstopa v njen novi dom. Bilo je na dan poroke. Pogosto se spominja njene obletnice. Zaveda se cene tega zakramenta v njenem življenju in njegove veličine. Brez Božje pomoči in zaupanja v Boga ne bi vzdržala: *»Danes 17. maja 1978, ti pišem ob osemindesetletni obletnici, kar sem v Šentjoštu Snopkova mama. Dolgo je že tega, da komaj pomnim. Kostanj pred Snopkovo hišo je bil ves v cvetju. Takrat je bila zgodnja pomlad. Letos se bo šele počasi razcvetel, ker je še kar mraz. Počasi se bo že ogrelo. O, ko bi takrat vedela, kaj vse me čaka v tem novem domu, najbrž ne bi nastopila to pot. Danes pa samo hvalim Boga, da mi je dal moč in vztrajnost in kljub delu in trpljenju dočakati tolikšno starost. Kako dober je Bog, njemu čast in hvala na vse veke« (17. 5. 1978).*

Otrokom je datum poroke njihovih staršev svet dan: *»Za 17. 5. sem že naročil sveto mašo doma in so mi obljubili, da bo ob desetih, ker je ravno nedelja. Maša bo za ata, mamo in sinove. To je dan poroke, atove smrti in odhoda bratov od doma, za vedno«*

(O-1: 13. 3. 1981).

Čez dobrih šestdeset let je kostanj še zmeraj na svojem mestu. Kljub revščini, toliko težavam in nelahkemu zakonu otroci blagoslovljajo dan, ko sta se vzela njihova starša. Kolikšna veličina njihove matere, da jim je znala ohraniti na ta dan svetel in dragocen spomin: *»Kljub čudni in dolgi zimi in še bolj muhasti pomladi naš kostanj pred hišo počasi pripravlja cvetove, da nas še ponovno spomni tistega lepega majskega dne, ko sta se ata in mama polna ljubezni in zaupanja – med veselimi pritrkavanjem in v pomladnem hrepenenju po sreči – odpravila pred oltar sv. Janeza Evangelista, da vpričo vse Cerkve izrečeta svojo življenjsko odločitev: Hočem! Bog bodi zahvaljen za ta dan, za to uro in za vso ljubezen, ki je privrela iz njunih src in se razlila na nas kot sonce« (O-1: 8. 5. 1981).*

»17. maja bo naš kostanj tako v cvetju, kot je bil pred 61. leti in mi vsi, ki živimo, bomo združeni ob njem praznovali rojstni dan Snopkove družine. Spomnili se bomo še prav živo na mamo in ata in bratov mučencev, s katerimi smo jedli ob isti mizi in sanjali o lepotah domačih logov in bregov« (O-1: 8. 5. 1981).

Vsako leto obhajajo spomin na dan poroke njihovih staršev z vsem spoštovanjem in slovensko pesmijo. Hkrati, po maminem zgledu, obudijo spomin na mučeniško umrle brate in vse njihove domačekraKHk: *»Naš kostanj je bujno vzcvetel – spomini so se zopet povrnili pod domači krov. Mesec maj je poln ljubezni in cvetja, pa tudi žalosti in upanja. Odšli so dragi bratje, odšli so ata. Obletnico poroke naših staršev smo obhajali v soboto 22. 5. ob sedmih zvečer. Zbrali smo se vsi in lepo sodelovali s petjem in molitvijo pri sv. maši. V svitu lune in soju svečk smo se nato na pokopališču zgrnili ob atu in mami. Spomnili smo se vseh bratov, prijateljev, sorodnikov, dobrotnikov in tudi vas v daljni tujini. Nato še nekaj pesmi... N'mau čez izaro, n'mau čez gmajnico, kjer je dragi dom z mojo zibelko... In odšli smo v noč, potolaženi in blagoslovljeni« (O-1: 3. 6. 1982).*

Rajna mati lahko resnično počiva v miru, da je vzgojila otroke v pristne kristjane, spoštljive častilce dóma in slovenske domovine. Blagor njej in njim!

XV. NEKDANJI ŠENTJOŠKI DUHOVNIK O SNOPKOVI MATERI

Kot begunec Ameriki piše duhovnik in priča gorjá v Snopkovi družini, že večkrat omenjeni s. Mirandi o veri njihove matere: »*Je Božja sila in božja pomoč in varstvo in velikansko upanje in korajža, ki jo res more dati samo vera v Živega, Dobrega, Vsemogočnega Boga. Bog nam daj mnogo takih mater, kakor je Vaša mama*« (Cvelbar: božič 1976).

Po njeni smrti konfesionalno izobraženi, prav tako v vojni preizkušeni, svetovljansko razgledani človek daje vse priznanje na videz preprosti bajtarski ženi: »*Na današnji dan pred dvema letoma je Snopkova mama odšla za petimi sinovi v veselo večnost, tako upamo, kjer ni strahu pred smrtjo, pred bolečinami, pred nevero, pred ločitvijo. Te dni premišlujem ob Vaši materi o sreči vseh onih, ki imamo vero v Boga, vero v resnično večnost in pomilujem one, ki nimajo vere v Boga in se vsak dan v strahu sprašujejo: Kaj bo z mano, ko umrem.*

Na vašo mamo mislim: na njen smeh, na njeno trpljenje, na njene težke križe, na posmeh, ki ga je prenašala, pa na velike preizkušnje, ki jih je premagala... A vse je bilo povezano z močno vero v večnega Boga, zaupanjem v Boga. Nobena preizkušnja je ni strla, ampak je v molitvi in pred tabernakljem našla vedno pomoč, da je vztrajala. Pa je vedno poznala veselje srca, željo pomagati vsaj z molitvijo potrebnim, saj materialno ni mogla. Vesela je bila – tako mi je večkrat pisala, družin svojih otrok...‘ povsod me imajo radi, kamor pridem... tako je vesela pisala. Tako pisanje more biti v veselje in ponos njenim otrokom in vsem družinam. Le berite njen Dnevnik. V veselju ali takrat ko se vam zdi, da se vse okrog vas podira. Ob maminem zgledu in njeni besedi boste našli pot do srčnega veselja, do poguma in prenašanja vsakega veselja in vsake trpkosti tako, da vas ne veselje ne križ ne stre, ampak še bolj poveže z večnim Bogom, ki ga nobena moč, nobena oblast, nobena nevera in nobeno sovraštvo ne more uničiti ...

Zelo velikokrat mislim na Vašo mamo, tudi na njeno obljubo, ki jo je zapisala v nedokončanem pismu, štiri dni pred smrtjo: ‚Če pridem tja gor, Vas bom priporočila ljubi Materi Mariji.‘ Se bom kar na mamo zanašal. Upam, da v veselju ne pozabi nas, ki tavamo po tej zemlji in čakamo na odhod v večnost.

Čas hitro beži in nam kaže pot, po kateri bomo tudi mi prej ali slej odšli za mamo. Sam Bog in Marija naj nam pomagata, da bomo tako dobro pripravljene za odhod v večnost, kot so bili mama» (Cvelbar: 16. 12. 1982).

XVI. KAPELICA

Snopkova mama skuša pri hčerki redovnici v tujini vedno znova vzdrževati živ stik z domovino: »*Procesija na sv. Rešnje Telo je bila jako lepa. Bilo je lepo sončno vreme. Lepo smo okrasili kapelice. Še skoraj najlepša je bila naša*«⁴⁰ (23. 6. 1957). V bližini

⁴⁰ Mati nadaljuje: »Marko je na Kogliču, kjer skladajo za kres. Že zdaj tako vriskajo. Kajne, zopet lep spomin na ljubi domači kraj.« (23. 6. 1957).

domače hiše je bila namreč kapelica s kipom lurške Marije, do katere je Julijana Kavčič gojila prisrčno zaupanje:⁴¹ »Kapelica je zidana v psevdogotskem slogu in je povzeta po bližnji pokopališki cerkvi, ki datira iz 12. stoletja. V kapelici je kip Lurške Matere božje. Ne vemo, kako je bila oskrbovana prej, toda zadnjih šestdeset let vemo, da so jo naša mama vedno lepo oskrbovali in krasili. Vsa leta po vojni so skrbeli, da je gorela večna lučka kot spomin na pet sinov, za katere še danes ne vemo, kje počivajo. Neštetokrat so nas otroke mama zbrali, da smo pred to kapelico molili, peli in prosili pomoči in božjega varstva. Naša mama so nam rekli, da so bili v tej kapelici velikokrat uslišani, predvsem pa so tu dobili novih moči in volje za prenašanje velikega gorja. Zadnja leta so nam večkrat poudarjali, naj skrbimo za to, da bo kapelica ostala še poznim rodovom. Vsi smo vedeli, da je v vedno slabšem stanju, toda pri najboljši volji nismo uspeli več, kot da smo jo vzdrževali in krasili. Ker pa se je stanje vedno bolj slabšalo, so nas mama vedno pogosteje prosili, naj se zavzamemo, da se nam kapelica ne bo sama podrla. Volja je bila, toda denarja in časa pa je vedno primanjkovalo« (O-1: maj 1982).

»Vendar, kaj sta imela sv. Frančišek Asiški ali Janez Bosko? Veliko vero, zaupanje in ljubezen do vseh. Mama so te svetnike posnemali, zato upamo, da nam bodo skupno z našimi fanti izprosili pri Bogu, kar nam je v zveličanje in drugim za zgled« (O-1: 3. 6. 1982).

Tako je dozorela odločitev, da bi jo obnovili kot »spominski prostor na naše: ata, mamo in brate, z atovo in mamino omaro, s slikami na stenah, razstavo kakih pisem in še in še... [...] in napisom v njej«: »Tu bi moral biti pomenljiv napis in kakšen verz, ki bi segel v srca globino« (O-1: Kržan: 21).

»Mi pa, ki smo še na poti, se trudimo, da bi spomin nanje ostal v tej kapelici kot svetilnik in opomin bodočim rodovom« (O-1: maj 1982).

SKLEP

»Nepozabni spomini«? Kako malo je treba za otroško srečo! In kako veliko! »Zunaj mrz in sneg, toliko ga je že, da se nikamor ne vidi. Samo ata še morejo s krpjami malo narediti kakšno gaz do vode ali do drv. Mi otroci smo pa okoli tople peči. Mama kuhajo večerjo. Kar nas je večjih, klekljamo. Po večerji molimo sveti rožni venec. Vrstimo se vsak večer drugi. Po molitvi pa ata vzamejo v roko knjigo« (31–32).

Julijana, poročena Kavčič, v spominih na mlada leta povzame vrednote njene družine, v kateri je zrasla: »Moje veselje so bile knjige, rože in pesem. Takšni so bili tudi moji bratje in sestre« (31).

Besede »korajža«, »pogum« in »Božja previdnost« v pismih njenim otrokom so kakor zvezde na nebu v temnih nočeh: »Koliko lažje človek živi, če gleda vse bolj s sončne strani. Sprejmimo vse, kar nam vsak dan nalaga Božja previdnost. Bog nas ima rad, zato nam ne naklada prehudega bremena. Samo tisto, kar je za nas najbolje, četudi se nam včasih dozdeva, da je ravno narobe. Torej pogum! Sveti postni čas je. Malo pokore bi bilo pa le treba. Meni se zdi, da je danes le vse preveč lepo na svetu. Saj tako dobro še ni bilo na svetu kot je zdaj, čeprav malo ali nič ne molijo« (23. 3. 1976).

Iz pisma Julijane Kavčič je razbrati tesno povezanost s salezijanskim zavodom na Rakovniku. Druženje z njim ji je krepilo njeno razgledanost. Le kako drugače bi si bilo

⁴¹ Navedena v tukajšnji obravnavi.

mogoče razložiti njeni starosti in življenjskemu okolju, ne nazadnje za njen družbeni položaj nenavadne besede v njenem pisanju: »*Danes je bog standard in tehnika*« (23. 3. 1976). Ipd.

Iz knjigice je zbrano nekaj povedi, ki so kakor pregovori. Ni mogoče dognati, ali so sad njenega lastnega razmisleka predelane misli njenega dolgoletnega branja, le za petega (5.) sama pove, kako ji je zabrusila sosedu.

Mlad človek dela načrte, star pa obuja spomine. (9)

Vidim, da so stari ljudje in otroci res za skupaj. (9)

Naj nikdo ne misli, da majhni otroci nič ne razumejo! Prvi vtisi se najbolj zarišejo v njihov spomin. Če so dobri ali pa slabi. (12)

Dobra mati, prava sreča je otrok, jo spoštovati, zapovedal je sam Bog. (45)

„Sama pij, pa sama jej, pa svoj voziček imej.“ (55)*

Le Bog usodo vodi, le On prihodnost zna: kar revni človek blodi, pa malo le velja! (60)

Sveta vera je nebeški ključ, / kdor jo zataji, / si ugasne Luč» (74)

Oče pijanec je pekel v družini. (75)

Huda navada se lahko premaga, če se le poboljšanje ne odlaša! (77)

Pitje in kajenje krajša ti življenje! (77)

* Pregovor se pravilno pove takole: Mal mej[(n) = manj] pij, pa mal mej[(n) = manj] jej, / pa svoj voziček imej! Pismo Ivanke Kavčič, Šentjošt, brez datuma [februar 2008].

Podobnih misli bi se dalo nabrati tudi iz njenih pisem. Že njihova narava narekuje, da so neposrednejša, saj nagovarjajo posamezno osebo, otroka, ki mu mati polaga na srce svoje nauke in zagotavlja svojo naklonjenost. Pisma sta narekovali njena ljubezen in skrb, »Dnevnik« pa je nastajal na prošnjo od zunaj.

Sama Julijana Kavčič pripoveduje, kako je pred praznikom svetega Miklavža šla k dobrim ljudem prosit, da bi kaj dobila za svoje otroke. Še bridkejše so bile take poti, ko je skušala šolati sinove. Tu je enaka materi Ivana Cankarja. Sila stiske ju je naredila podobni. Ali to pomeni, da

a) je bila tod revščina še hujša kot drugod?

b) so se matere sorazmerno blizu šol še bolj zavedale pomena šolanja za svoje otroke?

c) so se bile zanje še bolj pripravljene žrtvovati?

Toda od nikoder drugod ne iz realnega življenja ne iz literature (mi) ni znan podobno pretresljiv pojav.

Duhovno ozračje doma, mamina vera in žilavost ter sorazmerno najlažja pot priti do študija prek redovniških skupnosti, so bile povod, da je pet fantov začelo hoditi v šole, iz katerih je mogoč vstop v bogoslovje, vendar sta ga dosegla le prva dva, ki pa ju je pobrala druga svetovna vojna. Zadnji trije so bili nemara prekrhki, da so jih teološkemu študiju izrazito nasprotujoče razmere odvrnile od prvotno zastavljene poti. Gotovo se je izjemni materini razgledanosti zahvaliti, da so se vsi sinovi dokopali do samostojnega poklica. Nihče od njih ni ostal zgolj priučen delavec ali kaj podobnega. Razen ene izjeme vsi izučeni poklici izkazujejo neko skupno potezo vseh Snopkovih sinov: smisel za oblikovanje, praviloma z lesom (mizarji, kolar), lahko pa tudi z blagom (krojač) ali peskom in malto (stavbenik). Najvišje je te vrste nadarjenost segla pri najmlajšem, ki je z lastno iznajdljivostjo in vztrajnostjo postal rezbar in restavrator.

Pošteni, delovni, spoštovanja vredni člani družbe: »*Vsi smo obloženi z delom in skrbmi. Pravim pa: Hvala Bogu, kaj bi bilo, če bi bili brezposelni občinski reveži, kot so*

nas načrtovali ljudje – tako pa upam, da je z nami Bog s svojo previdnostjo in usmiljenjem»

(O-1: Kržan: 21).

Njena želja, da bi iz njene družine izšel duhovni poklic, je nekajkrat uresničena. Ena od hčera je postala redovnica, druga organistka, tretja navdušena cerkvena pevka. Eden od njenih vnukov je duhovnik.

1. Tukajšnja obravnava ni hotela spregledati duhovnih razsežnosti pisanja Julijane Kavčič.
2. Trudila pa se je tudi razčleniti, od kod materi slovenskih »mučencev« tako trdno upanje, zdrava samozavest in omika.
3. Prav tako je njena knjigica pomemben dokaz za zasluge mohorjevkv in Antona Martina Slomška za slovenski narod, saj se njena avtorica marsikdaj sklicuje nanje.

Iz pisem je razbrati tudi veliko medsebojno spoštovanje mame in otrok. Ko jih mati kaj podučuje, se zmeraj za to opraviči. In eden od otrok pravi: *»Kar so rekli ata, mama in duhovniki, smo imeli za resnico in upoštevali. Nikdar nismo bili v dvomu. Takrat smo starše vikali*« (O-2: 17. 8. 1997). Navedki iz pisem dokazujejo, da jih niso vikali, ampak celo onikali:

»Resnično: od dneva, ko so mi mama izdihnila v naročju, sem se poglobil vase.« (O-1: 30. 7. 1981).

»Življenje je eno samo in še to podarjeno. Bogu hvala za dan mamine poroke, 17. maja 1920.« (O-1: 30. 7. 1981). To je kakor svetopisemska misel.

B. KRONOPISJE

IZ SPOMINOV NA POTRKANOVO KRONIKO

Janez Krč, vulgo Potrkàn, rojen leta 1869 v Kokri, je prišel leta 1895 v Novo vas pri Preddvoru, kjer mu je teta prepustila majhno domačijo. Šole ni obiskoval, pisanja in branja ga je učil župnik v Kokri, in to iz dobre volje, ker so iz njegove družine hodili v cerkev zvonit. Vsaj toliko se je naučil, da je lahko kot vojak sam pisal domov. Ko so ga med prvo svetovno vojno vpoklicali in poslali k sanitajcem, si je velike črke, ki jih je bil že pozabil, napisal na poseben listek in tega nosil s sabo, da je lahko pisal domov.

Z domačije v omenjeni Novi vasi se lepo vidita Zaplata in Hudičev boršt v njej in novi gospodar je vse od leta 1895 do smrti leta 1949 vsako pomlad opazoval in čakal, kdaj se bo pokazalo prvo zelenje v Hudičevem borštu, in skrbno zapisal datum. Včasih so bukve ozelenele že 15. maja, drugič 20. maja, 25. ali celo 30. maja. Ta nenavadna statistika je trajala celih triinpetdeset let.

Kot izučen mesar je Janez Krč imel veliko dela, ker je bilo v tistem času veliko nesreč pri živini zaradi paše, kjer se je marsikdaj bôdla, nerodno stopila in si kaj polomila, veterinarjev pa ni bilo, da bi ji v takem primeru pomagali. Prav tako si gospodarji sami niso znali pomagati ob ponesrečeni telitvi in je trpljenje živali skrajšal le nož. Še ponoči so zato hodili ponj. Zato je marsikdaj nanese, da je klal ne le po dvoriščih za koline, ampak tudi po hlevih in jarkih, kjer je nesreča zatekla živino. Njegovo delovno področje so bile vasi Bašelj, vse tri Bele, Breg, Mače, Nova vas, Potoče, Preddvor, Tupaliče, včasih je šel tudi v Kokro in to vse peš. Tudi o tem je kaj zapisal v »knjigo«, tj. precej debel zvezek, in skrbno vodil statistiko, koliko prašičev je vsako leto zaklal: 140, 150, 160, 170. No, znal je tudi zagovarjati, npr. če se je kdo opekel, zastrupil ali če je špičmok pičil živino (špičmok je strupena miška, da je še mačka noče, in ima gobček špičast, prašičjemu rilcu podoben). Tedaj je »kar na kruh zagovoril«. Tudi obrazce zagovora je imel zapisane v svoji »knjigi«. Kaj vse je še zapisal vanjo, se njegov sin, tudi Janez (roj. 1910) ne spominja več prav natančno. Morda še to, kako je med prvo svetovno vojno bolnišnico v Ljubljani obiskala cesarica Cita in je ranjencem in sanitajcem podarila orglice in kako je šel nekoč na pustni torek v Kranj in imel bele hlače do kolen, vendar ne od snega, ampak od cestnega prahu, kar pomeni, da je morala biti tedaj zelo suha zima.

Žal pa je to tudi vse, kar je (še) mogoče povedati o Potrkànovi kroniki in njenem zapisovalcu. Leta 1949 so namreč podrli staro hišo in iz nje niso prenašali v novo starih papirjev, kakšna so bila vse sorte pisma, pisana še v nemščini, in tudi očetovo pisanje je končalo v ognju. Samo tri pisma, ki so se nanašala na dve njivi in en travnik, ki so ga dokupili k domačiji, je bilo pametno shraniti. Pozneje je bilo sinu Janezu že neštetokrat žal, da niso prizanesli vsaj očetovi »knjigi«, toda nepremišljenega dejanja ni več mogoče popraviti.

SKLEP

Kaj je mogoče povedati o pisanju Janeza Krča starejšega po teh posrednih in skopih podatkih o njem? Predvsem to, kako se nasprotja stikajo. Njegov avtor je reševal živino iz trpljenja z besedo in nožem. Govorjeni besedi je še upal dati tako rekoč čarovno moč, a zavedal se je tudi moči pisane, saj se je lotil pisanja, ne da bi ga dobro obvladal. Nasproti statistiki zaklanih prašičev preseneča statistika, ki je na prvi pogled res le vremenoslovna, vendar pomladno zelenje v kakršnem koli kontekstu vedno deluje tudi estetsko. Zaradi njega je omenjena kronika vredna spomina.

KAFURJEV DNEVNIK

(Selo 1920–1928)

UVOD

»Pri Kafurju« na Selu se je včasih reklo hiši, kjer se še danes reče »pri Vrhovcu«.¹ Približno na mestu današnje »Štrajtove« hiše je nekdaj stala »Kafurjeva« gostilna. Odnesla jo je katastrofalna povodenj leta 1926. Zadnji gospodar Kafurjeve domačije je bil Rudolf Ovsenk (roj. 8. 4. 1880). Na vnetega prekupčevalca in gostilničarja bi ostal komaj kakšen spomin, če bi si mož ne omislil dnevnika. Pisati ga je začel 5. decembra leta 1920. Pri tem je vztrajal do leta 1928, le še malo potem, ko se je preselil v »stare« Žiri. Potem je omagal, verjetno tudi zaradi bolezni, ki ji je podlegel 24. 11. 1930, star 50 let. Na srečo se je to pisanje v zvezku s trdimi platnicami in v izmeri 21 x 34 cm,² ohranilo vse do danes.³ Praviloma je pisal s črnilom, le ko mu je tega zmanjkalo, je uporabljal tintni iz izjemoma navaden svinčnik.⁴ V svoj dnevnik je 17. 10. 1925 vpisal: *Tinto kupil!*

I. NAGIBI ZA PISANJE

Kaj je Rudolfa Ovsenka navedlo, da se je odločil pisati dnevnik, lahko le ugibamo. Jasnih podatkov o tem ni, tudi sam ne navaja nagiba za to svojo odločitev. Glede na prvi zapis v dnevniku bi se dalo sklepati, da ga je – po koncu druge svetovne vojne in propadu Avstro-Ogrske k temu nagnila ustanovitev nove države – Jugoslavije. Da je bila odločitev zavestna, se vidi iz črk, ko poudari »DNEVNIK« in doda: »Začetek z dnem 5 decembra 1920⁵«. Da je bil mož politično ozaveščen, se vidi iz podatka, ki ga je prvega vpisal v svoj »dnevnik« na prvi strani: »V novi naši državi se sedaj volitve končane. Sedaj se bode začelo novo ustavotvorna skupščino, novi poslanci bodo izdali nove postave in zakone. Pri izvolitvi so postali poslanci po številu. Klerikalnih po-

¹ Pojasnilo Edija Kavčiča, Kamnška iz Nove vasi, Žiri.

² Pravzaprav ni zvezek, saj nima črt v ta namen, ampak gre za poslovno ali uradno knjigo z rubrikami: Dan prihoda / Ime in priimek, stan in opravilo / Navadno domovanje / Potno izkazilo / Tovarišija / Dan odhoda in kam. Po imenih rubrik se dá sklepati, da gre za kontrolo potnikov ali nekaj podobnega, vendar ni jasno, v kakšen namen. Pri Kafurju je bila gostilna, ali je mogoče, da bi morali voditi tako evidenco. Pod vsako od rubrik je besedilo v drobnejših črkah natisnato tudi v nemščini. To pomeni, da so jo oskrbeli še v času stare Avstrije, uradno: Avstro-Ogrske.

³ Zasluge za to ima g. Edi Kavčič iz Nove vasi. Brez zadržka je bil pripravljen posoditi dragocen vir za tukajšnjo obravnavo, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

⁴ Do str. 181 tečejo strani od začetka, tako kot smo navajeni, od str. 182–194 pa od zadnje strani nazaj.

⁵ Navajam natančno po izvorniku, brez pravopisnih popravkov in dopolnil.

*slancev je v Sloveniji 15, samostojnih, 8, secijalistov*⁶, *komunisti 6, liberalci 3, narodni secijalisti*⁷ 2. R. Ovsenk dodaja, da se je na vseh voliščih po Jugoslaviji volilo s kroglicami, kar pomeni zanj očitno novost, drugače ne bi tega posebej poudarjal in zapisoval. Svoj zapis konča z besedami. »*Eni poslanci so za republika drugi so pa za Monarhijo ali cesarstvo.*«⁸ Avtor se ob volitvah še enkrat močno razvname; tako da v Dnevniku pozabi na svoje hude zdravstvene težave in gospodarstvo. To je bilo leta 1927. Njegovo navdušenje je bilo tako veliko, da ob izidu volitev 1. 2. 1927 z velikimi črkami zapiše: Župana dobi Radikalna stranka. Živijo Radikal.! Čez nekaj mesecev, 12. 9. 1927, poleg osebne odziva na volitve sledi tudi stvarno poročilo: »Volitve so končane, in sicer: »*V Žireh: SLS 310, SDS 141, H Samostojno 29, Komunisti 6. Ljubljana je zmagala, so pa sami demokratje. Voliti jih ni prišlo 278. Radikalne skrinjice ni bilo na Kranjskem. V Žireh pa ni šel noben oziroma nekaj malo volit.*«

Kafurjev Dnevnik je dragocen spomin na bolečo postavljeno mejo med nekdanjo Jugoslavijo in Italijo na slovenskem ozemlju. Vprašanje, ali obstaja še kje v Žireh bolj verodostojen dokument, kot je naslednji:

»2. 6. 1921: *Ob 9. uri dopoldne so zasedli Italijani Osojnico, Breznico in Vrsnik. Prejšnji dan so ljudje vse v Žireh pokupili. Živež kar se tam težko dobi. Zjutraj so pripeljali 2 krat še kamne iz Osojnice. Ob 9. uri so že stali Italijani na cesti ter so morali vozniki prazni domov iti. V Javorjevem dolu se je pa nekaj nazaj pomaknil.*«⁹

II. PODJETNOST

Poleg politike in volitev je Rudolfa Ovsenka zanimal predvsem »kšeft«. V svojem dnevniku vsaj prva leta zelo natančno zapisuje, kakšno vreme je bilo na ta in ta dan, iz česar se dá lepo videti povezanost oz. odvisnost kmeta od naravnih danosti. Toda po svoji naravi je bil Rudolf Ovsenk preveč dinamičen, da bi zdržal na domači kmetiji. Njega je vlekel predvsem denar. Koliko bo iztržil s svojo iznajdljivostjo, kakšen bo izkupiček pri gostilni in prekupčevanju. Ta njegova lastnost je morala biti že v rodu, drugače bi se hiše ne prijelo ime »pri Kafurju«. Kaj lahko je izpeljati njen pomen iz nemškega : kaufen: kupiti > kupčevati.¹⁰ Vsekakor tudi Kafurjev Dnevnik potrjuje staro pravilo: Nomen est omen. Njegov Dnevnik je poln tekočih cen in njihovih nihanj za razne kmetijske pridelke in živino in izračunov, koliko je prislužil, mogoče bi se celo smelo reči primešetaril. Toda vidi se tudi, da je znal dobro premisliti, kako obrniti denar. Po polstoletnem uspavanju na tem področju se zelo dobro razume, če rečemo, da je znal dobro poslovati in prodajati tudi denar.

Pri izterjevanju dolgov je bil vztrajen in dosleden, znal je tudi izrabiti ugoden položaj, toda to ne pomeni, da je bil grabežljiv. 17. 5. 1927 se v svojem Dnevniku veseli lepo

⁶ Secijalisti = socialisti.

⁷ Narodni secijalisti, pomeni to: (poznejši) nacisti?

⁸ *Dnevnik Rudolfa Ovsenka* Selo, 1920 (rokopis), 1. Tudi ta navedek je dobeseden, z napakami in pravopisnimi pomanjkljivostmi vred.

⁹ Avtor hoče reči, da se je v Javorjevem Dolu bivša italijansko-jugoslovanska meja pomaknila nekaj v prid tedanji Jugoslaviji.

¹⁰ Končnica -ur ima priokus odpora. Prim. dihur, plašur itn. Izraža zadržanje do človeka, ki skuša poceni kupiti in drago prodati.

dokončane hiše »Sedaj je hiša popolnoma dodelana, izgleda prav lepo, cegu pa tudi kaže, da bo izvrsten. Sedaj ta cegu vsakemu zelo dopade. Čeravno je precej stalo vse, vendar sem vesel sedaj, ko je dodelano. Denar sem že lansko leto imel pripravljen. Imel sem to že vse samo v Hranilnici. Od privatnikov nisem nič treboval. Sedaj ko to pišem, sem že popolnoma pozabil na denar.«

III. DOBRODELNOST

Znal je pogledati tudi čez domači plot. Rudolf Ovsenk je dal pobudo, da bi cerkev na Ledinici po I. svetovni vojni dobila nove zvonove. »Sveti večer 1921: Pri sklepu tega dopisa k Sv. dnevu se je misel uzela za nabiranje Ledinške zvonove. Takoj popoldan sva šla z Jožetom Oblakom na polovico Sela. Takoj so nama ljudje v 6 hišah obljubili 6800 kron.

Takoj drugi dan so se vtikali nasprotniki in šuntajo ljudje zapor. Za naprej se bode videlo, kako bode šla ta stvar naprej. Veliko ljudi bode za zvonove zelo navdušeno.«¹¹ Kljub temu se je njegova zamisel lepo uresničevala, saj piše:

»5. 1. 1922: Za zvonove Ledinške se je do danes nabralo okoli 60.000 kron.

12. 1. 1922: Za zvonove smo nabrali 96.000, nekaj čez.

25. 1. 1922: Po Žireh smo brali za ledinške zvonove. Nabrali smo čez 5000 kron.

Ljudje niso nič proti ugovarjali.

27.1. 1922: Po Dobračevi smo nabrali okoli 4.000 kron za zvonove.

6. 6. 1922: Za zvonove smo šli na Jesenice ter smo jih naročili jeklene zvonove ceni ledinške po 25 kron za kg.

20. 8. 1922: Zvonove bodo blagoslovili in gor v turn potegnili.

24. 8.1922: Zvonovi bodo kmalu popolnoma napravljeni.

29. 9. 1922: Danes je na Ledinici prvemu mrliču zazvonilo. Umrla je neka ženska v Ljubljani, je doma iz Nove vasi.

11. 1. 1923: Za zvonove smo prejšnji dan še pobirali: Sovra, Ravne, Podklanec.«

IV. TAKŠNI IN DRUGAČNI OBRAČUNI

Iz Dnevnika izvemo, da je imel Rudolf Ovsenk naročeno Jutro in kakšne opravke je imel na žirovski občini. Kako se je razumel s sosedi, kdo mu je kaj zameril in kako so se spet pobotali med seboj. Imel je navado, da je vsako leto na sveti večer pred božičem delal obračun o svojem gospodarjenju:

Sv. večer 1920: Letino smo še precej dobro imeli sena je prav veliko bilo pa žita tudi, le krompir se je ponekdo rad črnil. Druziga je pa bilo tako, da smo prav zadovoljni.

Do tega dneva imam 2 kravi eno junico, staro 1 leto in eno junico staro 10 tednov pa eno svinjo bode strila. Zaklali smo dva prašiča eden je vagal 100 kg in drugi pa 175 kg žive teže.

Sv. večer 1921: To leto je bilo preveč suše. Turšca je bila slaba, krompir ponekod še precej drugod pa malo, črnega pa nič. Le žito osobito ušenici to je bila povsod prav najbolj bogata. Zelje pa tudi malo. Iz Škofje Loke so hodili krompir kupovat v Žiri, ki so

¹¹ Dnevnik Rudolfa Ovsenka, 33–34.

ga takoj plačevali po 4 krone kg. Leto je bilo bolj suho. Sena se je prav malo pridelalo. Zato je bilo bolj srednje. Turšca pa prav izvrstno. Imam v štali 1 kravo in 1 junčka, starega čez 1 leto. 1 junico sem prodal za meso za 12.600 kron. Takoj potem sem kupil za doma 1 telico za 7000 kron, sem jo doma pobil. Mese je imela 155 kg, polovico mesa sem prodal po 38 in 35 kg. Zaklali smo 4 pomladanske prašiče. Poprečno so vagali vsi skupaj okoli 300 kg žive teže. Klobas sem naredil 325 kosov. Krompirja smo precej pridelali, samo zelo se še sedaj črne. Pšenice je bilo 6 mernikov. Ovsa okoli 20, ječmena 5. Druziga nismo sejali.

Sveti večer 1923: Letina je bila srednja. Pridelal sem 8 mernikov ušenice in 6 ovsa. Živino sem prodal že spomladi.«

18. 12. 1922 je namreč možu umrla žena Jerica.¹² Na sveti večer piše o tem: »*To leto sem bil zelo nesrečen, nesrečen, da še nikdar tako, kakor to leto. Iz Dnevnika lahko natančno sledimo poteku njene bolezni in njeni smrti. Sicer o svojih čustvih tako redkobeseden mož po tem nekajkrat zapiše, da mu je dolgčas in tudi stvarno presodi svoj položaj, kako se je začel zanemarjati, ker ni imel nikogar, ki bi ga kaj posvaril. Zato si je poiskal novo družico Marija Kavčič, Tinčnovo z Dobračeve, s katero se je poročil 10. 9.1923.*

Na sveti večer leta 1926, to je leta, ko je prišel ob hišo, piše: »Leto je bilo vedno silno mokro. Pridelali smo bolj malo. Ušenice je bilo pri nas 8 mernikov, ovs pa 7 mernikov. Sena pa precej dobro letina. Hišo sem popolnoma uredil, vsa je pokrita s ceglami. Vse delo in drugo vse splot, kar sem plačel, me je stalo skupaj 54870 Kron. Ko je bilo delo končano pri hiši, sem vse plačel ter mi je še ostalo denarje vsega skupaj znesek 69700 kron. Imel sem pa še no kravo 2 junici pa 2 stari svinji. Potočili vino smo pa v tem letu čisto natanjko skupaj 3702 lit. Vino smo točili 52 in 56 Kron lit.

28. septembra¹³ pa strašno

Dež je začel iti ponoči od 27 dne 28. zjutraj je bil Brežnik še tolklo velik, da mali mostovi so bli že v vodi. Dopoldan je že nam hiše podrl. Vso škodo mi je cenjena 270.000 dinarjev. Tako po preteku povodnje sem pa živino prodal. Prodal sem pa 1 krava 1 telica za 7500 Kron. Dve stari svinji pa za 10400 Kron.

Sedaj ko to pišem, sem pa zračunil natanjko s podporo kar sem do danes prejel, ima denarje 107330 Kron, to je kar imam za terjati in pa denarje. Vino je skoro že plačano. Živine pa ni.

Mesa za salame sem kupil zrezanga mesa je 26 kg. Vsega mesa sem kupil 64 kg cena. 50 Kr in pa 58 Kr kg. Špeha do sedaj kupil 9 kg a 80 Kr. Dne 25 decembra dem pa prodal travnik Tomažu Šorlu za 55000 Kron. Ta denar je pa čisto drugi za na stran. Nameravam ves denar kar ga imam naložiti v Ljubljansko hranilnico. To pa zato, ako bi bila kakšna vojna, da denar lahko takoj uzdignem ven. Jakobu Mlinari sem pa dal denarje 40.000 Kron, da mi je dal prostor in stanovanje za 2 leti. A ki bom delal hišo novo, to sedaj prav nič ne vem. Ako pa kaj bo država pomagala pa gotovo delam novo hišo.

Kadar pa kakšna podpora na občini dele, sem pa zadni, da so drugi bolj potrebni nego jast«.

¹² Z Jerico Mlinar, Lomarjevo iz Stare vasi, se je poročil 27. 1. 1908. Otrok nista imela.

¹³ Rudolf Ovsenk ima napisano: *avgusta*, vendar se je očitno zmotil. Saj v Dnevniku piše o hudi povodnji septembra in ne avgusta. In tudi drugi viri govore o 27/28 septembru.

V. KONEC DNEVNIKA

Nihal je med dobrimi pogoji, da bi si sezidal novo hišo, toda raje se je odločil za nakup in se 22. maja 1928 preselil v Žiri, kjer so se za njegovo gostilno pokazale veliko boljše možnosti, kot so bile na Selu. 26. 10. 1928, štiri mesece po preselitvi s Sela¹⁴ v Žiri v Klemenovo hišo, ki mu jo je prodal Filip Strel z Breznice,¹⁵ je zapisal: »... Do 25. oktobra 1928 se je potočilo 3240 litrov vina. To je približno čisto na mesec 640 litrov. Kšeft, gostilna gre prav dobro.«

Vendar je tudi sam začel hudo bolehati, o čemer se v svojem Dnevniku večkrat potoži. Že prej so mu bili vzeli eno oko in nadomestili z »glaževnatim«,¹⁶ nato pa še eno ledvico.¹⁷ Zdravil se je v ljubljanski bolnišnici, kar ne pomeni le, da je bil sorazmerno premožen, ampak tudi, da je bil dovolj razsvetljen, da se je v to podajal.

SKLEP

Kafurjev Dnevnik je prvovrsten vir za etnološki oris vremena, kmetovanja, gostinstva trgovine, zdravstva v Žireh, seveda predvsem na Selu v desetletju od 1920 do 1930. Njegov jezik je sicer pomanjkljiv: vidi se, da je avtor hitel s pisanjem, morda pa tudi ni dobro videl. Ne samo zato, ker je bil kmalu v teku tega pisanja ob eno oko, ampak tudi zato ker v njegovem času ni bilo takšne razsvetljave, kot nam je na voljo danes. Mimogrede – tudi ob težavah z »žirovsko« električno se Rudolf Ovsenk precej ustavlja.

Bil je tudi v zadregi, kako zapisati kakšno njemu tujo, neznano besedo. Težave je imel s pravopisom. Zato so pri navajanju njegovega besedila njegove okrajšave izpisane, dodana manjkajoča ločila; kjer je potrebno, male popravljene v vélike začetnice. Občna imena, ki so napisana z veliko začetnico,¹⁸ spremenene v male; besede, ki jih je zapisal skupaj, so tu napisane narazen. Dodani so tudi manjkajoči predlogi, ponekod ni pravih končnic. Upam, da bo o vsem tem mogoče bolj poglobljeno pisati na drugem mestu.

Dnevnik Rudolfa Ovsenka s Sela je odličen vir, ki nam daje priložnost, da od blizu, neposredno spremljamo napor za obstoj in napredek žirovskega človeka v prvem desetletju dvajsetega stoletja. Svojo življenjsko nalogo je skušal uresničiti ne toliko s primarno gospodarsko dejavnostjo – kmetovanjem, ki je bilo tedaj v Žireh še vedno najbolj varno in cenjeno početje in tudi ne s čevljarstvom – kot sekundarno gospodarsko dejavnostjo – ki se je začelo tedaj krepko razvijati, pač pa s terciarno dejavnostjo, kot sta gostinstvo in trgovina.

¹⁴ V Žiri se je preselil 22. maja 1928.

¹⁵ »5.10.1927: »Zvečer pa pride k nam Filip Strel iz Breznice zopet ponujat Janovo hišo. Ter smo zglihali za 116.200 kron in jast dam tudi ta večji voz še povrhu. Jast sem takoj dal na račun 6.200 kron. 10.000 kron dan pa, ko se pri Notari pogodbo naredi. 100.000 kron pa dobi dne 1. decembra 6. 1. in on mora pa hišo izprazniti in čist popolnoma prazno.«

¹⁶ Sveti večer 1922: »Mesca junija je pa mene začelo oko boleti. Takoj sem moral iti v bolnišnico. Sem bil operiran dne 30. junija. Po preteku 2 mesecev sem šel zopet nazaj ter sem dobil glaževnasto oko. Nekaj časa mi je ven padalo, sedaj se mi je pa ustavilo. Pozna se mi srednje. Na drugo oko pa malo manj vidim kot poprej.«

¹⁷ Prim. *Dnevnik Rudolfa Ovsenka*, 3. 9. 1928.

¹⁸ Ne vem, zakaj. Po zgledu nemščine?

Hkrati nam mimogrede navrže kopico drobnih dejstev tudi o drugih področjih, ki utegnejo biti hvaležen predmet etnoloških raziskav.

Dnevnik Rudolfa Ovsenka pa je tudi spomenik trdoživosti in žilavosti naših prednikov. V desetletju svojega zapisovanja se nam razkrije kot človek, ki ne odneha, kljub udarcem, ki mu jih zadaja življenje: Umrta mu je prva žena, zgubil je oko in ledvico. Povodenj mu je odnesla hišo in kozolec. Svojih talentov ni zapravljal. V okviru danih možnosti jih je prizadevno razvijal, predvsem z izkušnjami in zorel v preizkušnjah, ki mu jih je naložilo življenje. Dostojanstveno je izpolnil svoje poslanstvo.

ZAMIŠLJENA KRONISTKA S ŠENTVIŠKE PLANOTE: ALBINA LAPANJA

Albina Lapanja (*17. 12. 1912 na Ponikvah pri Tolminu – † Ljubljana, 14. 10. 1999) je od leta 1947 živela v Ljubljani. Od upokojitve leta 1967 je gojila različne konjičke, ki izpričujejo, kaj vse bi lahko postala, če bi ji bilo dano, da bi svoje talente razvila s šolanjem, česar si je tako želela.

I. ŽIVLJENJE

Albina Lapanja izhaja iz ugledne hiše na Ponikvah, saj so imeli doma gostilno, trgovino in poštno nabiralnico. Pri petih letih je izgubila mater in čez eno leto se je oče znova poročil z varuhinjo otrok iz prvega zakona. To je usodno določilo značaj in življenjsko pot male Albine, saj je bilo iz obeh zakonov v družini štirinajst otrok, od katerih so trije umrli še kot dojenčki. Albina Lapanja je končala sedem razredov osnovne šole, a le štiri slovenske, zadnja tri leta se je slovenščina izmenjavala z italijanščino. »Po končani šoli nisem znala pravilno ne slovenskega ne italijanskega jezika,«¹ pravi sama, čeprav se je v šoli zelo lahko učila in ji je bila v veliko veselje. Rada bi nadaljevala šolanje, a ji tega oče ni omogočil. Že od nekdaj zelo rada bere in to ji je ohranilo svežino duha tudi na stara leta. Naslednje, kar jo je lahko oblikovalo, je njena lastna izkušnja, kako so Italijani zapostavljali Slovence in slovenski jezik še posebno, ko je prišel na oblast fašizem. Vse to je krepilo njeno trpkost.

Leta 1942 je začela delati za partizane, tedaj se je odstranila iz domačega okolja in začela postajati drug človek. Zaupanje vase je naraščalo: »*Moje življenje je šele sedaj prišlo popolnoma do izraza.*«² To je zadnja odločilna poteza v osebnosti Abine Lapanja. Doživela je vrsto okupatorjevih napadov, a se jim srečno izmaknila in osvoboditev (izpod okupatorja) doživela v Tolminu 29. 4. 1945. Po končani drugi svetovni vojni se je »nabrala funkcij kot berač mraza.«³ Že v času partizanstva je sanjala, da bi po vojni delala v združništvu, saj je gojila odpor do privatne trgovine, ker je bila doma vpričo nje »večkrat lačna.«⁴ Vendar se je morala od tega dela kmalu z velikim razočaranjem posloviti. To ji je razrahljalo zdravje in po operaciji v Ljubljani leta 1947 je ostala v slovenski prestolnici.

S tem se je zanjo začelo tretje obdobje, čisto drugačno življenje. Najprej je bila osem mesecev tovarniška delavka v podjetju Karton. »Šele tukaj sem imela priliko spoznati naš delavski razred. Nepokvarjen in priden, ali vseeno zelo težek.«⁵ Od tu so jo

¹ Albina Lapanja, *Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju*, Ljubljana, dne 5. julija 1987, (tipkopis), str. 1, op. 2, 3, 13.

² Albina Lapanja, *Moj življenjepis*, Ljubljana dne 15. XI. 1962, 19.

³ A. Lapanja, n. d., 31.

⁴ A. Lapanja, N. m.

⁵ A. Lapanja, n. d., 33.

poslali na dvomesečni upravno politični tečaj.⁶ Od tam je prišla na mestno upravo na personalni oddelek. Tedaj je naredila strokovni izpit za personalno službo administrativne stroke in nižjo partijsko šolo pri CK KPS: »To je vsa moja izobrazba, ki sem si jo lahko še pridobila, pripominjam, da nisem bila več mlada.«⁷

Uradniško delo je ni veselilo in čeprav bi po politični liniji lahko dobila kaj bolj uglednega, je šla raje v trgovino, z upanjem, da se bo s tem njena politična aktivnost nehala. Pa se je zmotila. Začelo se je znova. V komisijiski trgovini Posrednik je bila vsega trinajst let. Najprej kot prodajalka v nekaj njenih poslovalnicah in nazadnje poslovodkinja v Antiki. Že ime pove, da je imela v njej opravka z antikvitetami, starinami.⁸

Upokojila se leta 1967 in šele tedaj so se prav razmahnile skrite rezerve njenih talentov.

Že nekaj let prej, ob svoji petdesetletnici je Albina Lapanja skušala napraviti obračun o svojem dotedanjem življenju in napisala sorazmerno obsežen življenjepis. Načrt zanj je dozoreval nekaj let. V (njegovem) uvodu nakaže metodo svojega dela in (njegove) cilje ali »smotre«, kakor bi rekli šolniki:

»Pisala bom po spominu, kakor da bi to nekomu pripovedovala. Ako bom doživela pozna leta starosti, bom verjetno rada in z zanimanjem to čitala. Ne bo nastala neka pravljica. To bo zgodovina mojega življenja ... Ne bom tega opisovala zaradi tega, da bi dala poudarka temu, kaj vse sem jaz pretrpela in dala skozi v mojem življenju. Prepričana sem, da so mnogi veliko več pretrpeli od mene. Ali vsak zase najbolje ve sam. – Glavni namen mojega pisanja je ta, da bom dala na papir vse, kar sem doživela in preizkusila v mojem življenju do sedaj. Sedaj imam popolnoma svež spomin. Mogoče preveč. Skušala bom opisati vse čim bolj avtokritično. Da ne bo pri tem kakega hvalisanja in tudi ne prestrokega gledanja.«⁹

Le na začetku se zablešči nekaj svetlih utrinkov, ko gre za obujanje spominov na prezgodaj umrlo mamo, drugače pa je življenjepis Abine Lapanja intoniran na molo-vsko struno. Oče je bil do vseh, otrok in druge žene, zelo strog. »Teško mi je to pisati, ker je že mrtev. Ali dogodke bom skušala napisati tako, kakor so se dogajali.«¹⁰ Veliko bridkih spominov na očetovo drugo ženo presoja odrasla razumneje, kot je to zmogla storiti, ko je bila še otrok: »Kot kmečko dekle, stara je bila komaj dvajset let, se je poročila s tatom in prevzela nase dolžnost matere šestih otrok. To ni bila lahka naloga, saj je bila še sama le otrok. Ata je bil zelo trd tudi do nje. Bila je zelo pridna in spominjam se, da se ga je tudi ona bala.«¹¹

»S pogreba se spominjam le tega, kako so nesli pogrebci rakev po kamenitih stonpicah dol iz hiše. Tega groznega trenutka nisem dovolj dojela, ker sem verjela soro-

⁶ A. Lapanja, n. d., 34.

⁷ Albina Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, Ljubljana dne 9. julija 1987, (tipkopis), 1.

⁸ A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 37.

⁹ A. Lapanja, n. d., 1.

¹⁰ A. Lapanja, n. d., 4.

¹¹ A. Lapanja, n. d., 2. Ob branju rokopisa tega članka A. L. dopolnjuje: »Tudi druga mati ni bila slaba, toda to sem šele kot odrasla spoznala, ko sem tudi jaz razumela njene težave v številni družini z dvojimi otroki. Tudi mame ni imela več (glej op. 67, op. M. S.), kar ji je grenilo življenje vse do starosti, to se vidi tudi iz njenega pisanja.« V zrelih letih sta si namreč A. L. in »nuna« spoštljivo dopisovali. Dalje pravi: »Vem, da nas je tata vse imel rad ali njegova strogost je na vse zelo vplivala; tudi mi smo ga imeli radi in smo ga spoštovali, ali se ga istočasno bali.« A. L. 31. 3. 1993.

dnikom, ko so me tolažili, da bo prišla mama nazaj ... Namesto na dan pogreba sem se pozneje mnogokrat jokala za mamo; ni mi šlo v glavo, zakaj je ravno pri nas mama umrla, pri sosedovih pa ne ... Pamet je morala zmagati, mačeha ni bila kriva, da je meni mama umrla. Mačeha ne more nikdar biti mama.»¹² Albinino življenje v tej zvezi je še v poznih letih večplastno. Na pragu petdesetletnice gleda bolj razumevajoče na ravnanje očetove druge žene.¹³ Leta 1973, torej dvajset let pozneje se ji v dopustniškem pisanju utrne: »Priznam, da mi je spomin na mamo marsikdaj pomagal iz težav. Imela sem mačeho, ki ni bila slaba, ali mama je samo ena.«¹⁴ Še petnajst let pozneje, leta 1987 pa bolečina nedoživete mamine ljubezni močnejše zakrvavi: »Bolj ko sem stara, bolj mi je manjka; zdi se mi, da moje življenje ni bilo nič vredno brez mame.«¹⁵

»Ker smo imeli tudi poštno nabiralnico, smo hodili vsak dan v dolino v eno uro oddaljeno vas Slap po pošto ter smo istočasno prinesli iz pekarije tudi kruh za trgovino. Majhna sem bila, nedorasla, pa sem nesla kruh v oprtniku na hrbtu, pa ga nisem smela jesti. Za denar, ki sem ga imela v šparovcu, sem si na skrivaj kupila kruha. Kako sem to napravila? Iz oprtnika sem vzela pol male štruce kruha in ga snedla. Ko sem prišla domov, sem pa rekla nuni,¹⁶ da ga je kupil en revež iz vasi od mene na poti ko sem šla domov. Bil pa je ta denar moj otroški prihranek.«¹⁷ »Radi pa smo se imeli z bratci in sestrami od nune. Velikokrat so šli prosit mamo kruha, kot da ga prosijo zase, pa so ga dali meni.« Cankarjevih bridkih anekdot je v Albininem življenju še nekaj,¹⁸ vendar jih leta modrosti blažijo z ljubeznivo prizanesljivostjo.¹⁹

Enako boleči spomini se nizajo v zvezi s šolanjem: »Doma nismo bili revni in bi me tata lahko šolal ... Niti tega mi ni odobril, da bi me dal v šestmesečno Gospodinjso šolo v Tomaj. Jaz sem ga prosila in sem mu rekla, da bi mi pa kasneje manj izplačal pri doti. Nato mi je odgovoril, da kaj da mislim. On da ni meni ničesar dolžan. Ravno tako kot meni, če ne še bolj, je bilo zaradi tega hudo sestri Pavli, katera bi morala iti v nadaljnjo šolo v Tolmin v jeseni leta 1918. Pa ko je mama umrla, je šlo vse po vodi.«²⁰ Albina Lapanja se je zelo lahko učila in vsak dan posebej ji je bilo žal, ko se je končal pouk. »Ker ko sem prišla domov, sem morala takoj delati.«²¹ Tudi za šolske potrebščine je bilo naporno izprositi denar.²² Neizpolnjene želje po šolanju se kakor leit motiv vračajo v pisanje Albine Lapanja, le da z leti dobivajo tudi nove osvetlitve, češ »šele sedaj, ko postajam stara, marsikaj laže razumem, oziroma moram razumeti. Nisem mislila, da je bil naš tata do konca življenja vedno enako 'trd' tudi do tistih, ki ne morem verjeti, da jih ni imel rad.«²³ Ob odkritju, da oče tudi najmlajši ni dovolil šolanja, ki bi utegnilo

¹² A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 2, 3.

¹³ A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 2, 3.

¹⁴ *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973. /8. maj 1973.* (tipkopis).

¹⁵ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 2.

¹⁶ Otroci prve mame so klical drugo ženo za »nuno«, kakor so dejali v njenih krajih birmanski botri.

¹⁷ A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 2–3.

¹⁸ A. Lapanja, n. d., 6, 7.

¹⁹ Albina Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*, Ljubljana, 31. 3. 1993, 1–4 (tipkopis).

²⁰ A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 13.

²¹ A. Lapanja, n. d., 3.

²² A. Lapanja, n. d., 6.

²³ A. Lapanja, *Zdravljenje v zdravilišču «DOBRNA», Albina, Valerija, od 28. sept. do 19. okt.*

biti celo brezplačno, Albina Lapanja spozna, da v tem primeru torej ni šlo za razločevanje med otroki prve in druge mame, ampak da se je »do konca življenja« »držal svojih načel, 'garaj, kakor sem jaz'«²⁴ V pisanju za javnost Albina Lapanja ne zataji svoje želje po šolanju, vendar se vzdrži globljih komentarjev, zakaj ni prišlo do tega: »Verjetno je bilo vprašanje denarja krivo temu ...«²⁵ Toda še skoraj pri osemdesetih letih je skeleče zapisala v dnevnik: »Zvečer sem brala Kučana. Knjigo. Hudo mi je bilo, da tudi jaz nisem imela njegovega šolanja.«²⁶

Seveda Albina Lapanja v svojem življenjepisu ne more mimo tega, kako je že od malega trpela zaradi italijanizacije zahodnega slovenskega ozemlja. Spominja se, kako je skušal otroke slovenski učitelj, doma iz Tolmina zlepa pripraviti na nezaželeno dejstvo, da bo odslej pouk tudi v italijanščini: »Ko smo prišli v šolo, nam je rekel: 'Dragi otroci, sedaj se boste morali učiti tudi italijanski jezik, toda zapomnite si, kdor več zna, več velja.' Še je rekel: 'Kdor bo znal dva jezika, bo veljal za dva.'«²⁷ Oče se je le težko privadil na to, da se njegovi otroci uče italijansko: »Sprva smo se morali učiti takrat, kadar nas ni slišal.«²⁸ Tudi njegovo hčerko je zelo bolelo, da so Slovenci pod Italijo tako zapostavljeni. »Mnogo rožnih vencev« je zmolila, da bi jih »Bog rešil italijanskega jarma«, »pa ni nič pomagalo«. Od leta 1927 dalje Slovencev uradno v Italiji ni bilo več. Uničili so vse kulturne ustanove s slovensko šolo vred. Sežgali so vse slovenke knjige, ki jih ljudje niso poskrili. Le v cerkvi so smeli peti slovensko in župnik je dovolil, da so se naučili poleg cerkvenih tudi druge, »narodne pesmi«. Sredi vasi so včasih zapeli le, kadar so se prepričali, da ni Italijanov v bližini, ali pa, da se je njim zahotelo slovenskega petja: »Res je bilo žalostno, da smo jim peli. Ali peli smo v našem jeziku [...] Jaz nisem pela njim. Jaz sem pela sama sebi. Jaz sem s tem dala duška moji notranjosti [...] Prav petje mi je bilo v veliko moralno oporo. Kadar sem bila zmerjana in žalostna, pa sem pela in prevpila v sebi vse.«²⁹ Oče je bil pevovodja v cerkvi, toda Albina Lapanja ga je šele petinvajsetletna in s pomočjo drugih pevcev prepričala, da je smela hoditi k pevskemu zboru.³⁰

Kot večina deklet na Primorskem je šla tudi Albina Lapanja služiti. Leta 1936 je šla v Milano. Nekaj zato, da bi se bolje naučila italijanščine, predvsem pa zato, ker zanj doma ni bilo mesta. A bila je naravnost bolna, pravi sama, ker je živela med samimi Italijani, ki sploh niso razumeli, da govori svoj jezik. Ko je prebirala »Slovenca«, ki ji ga je poslal brat, so se čudili, »da jaz razumem to pisavo. Oni so mislili, da smo mi Italijani, ki govorimo samo eno njihovih narečij.«³¹ Po vsem tem je bila v tujini le nekaj mesecev. Pred morebitno poroko z italijanskim učiteljem iz Tržiča (Monfalcone) jo je begalo vprašanje: »Če bom otroke vzgajala v italijanskem duhu, bom jaz trpela, če pa jih bom vzgajala v slovenskem, bo pa mož trpel. Tako sem rešila to vprašanje na ta način, da sem ostala sama. Ni mi žal. Bolje sama, kakor pa nesrečna.«³²

Leta 1939 je v vasi zasvetila električna luč in za njo so se kmalu pojavili radio-apa-

leta 1976, 4, (tipkopis).

²⁴ A. Lapanja, n. d., 5.

²⁵ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 2.

²⁶ Dnevnik, 20. 3. 1990.

²⁷ A. Lapanja, *Moj življenjepiš*, 3–4.

²⁸ A. Lapanja, n. d., 4.

²⁹ A. Lapanja, n. d., 11–12.

³⁰ A. Lapanja, n. d., 11–12, 16.

³¹ A. Lapanja, n. d., 12.

³² A. Lapanja, n. d., 17–18.

rati. Seznanjenost z dogodki v svetu je bila boljša, čeprav je bilo prepovedano poslušati radio v slovenskem jeziku. Ob nevarnosti, da jih pri tem zalotijo Italijani, so radio zaprli ali pa ga naravnali na valove italijanskih radijskih postaj. Nekaj časa so jih »zavajala poročila iz Celovca«. Polom Jugoslavije leta 1941 jih je zmedel. Vedno so pričakovali, da jih bo Jugoslavija rešila izpod Italije, zdaj je pa »še sama tako sramotno propadla«. ³³ Oče jo je zaradi zanimanja za politiko večkrat karal in tudi ko jo je župnik slišal razpravljati v domači gostilni s fanti o politiki, jo je posvaril: »Politika ni za babe.« ³⁴ Nenavadno je, da so ji domači že v otroštvu oponašali, da je »politkar«. »Očitali so mi, da sem sitna in da vedno jokam. Saj to je bilo gotovo res, ker vsi že niso lagali. Res pa je tudi to, da vzroka temu niso nikjer iskali, predvsem pa ne tam, kjer bi ga gotovo našli. Ker sem čutila, da se velikokrat godi krivica, sem seveda začela premišljevat, kako bi se temu ognila. Če nisem mogla drugače, sem začela jokati. Prišel je tata na pomoč, pa je bilo dobro.« ³⁵ To je le eden od utrinkov iz življenja med brati in sestrami. ³⁶

Po vrnitvi iz Milana je šla Albina Lapanja leta 1937 v Ljubljano. Tudi tam je bila le služkinja, zato se je kar strinjala, ko ji je ob obisku doma nuna prigovarjala, naj ostane doma, da se je lahko šla ena od njenih hčera učiti za šiviljo. Začela je kupčevati z jajci in drugimi domačimi pridelki. Tedaj so ji zavidali, da ima svoj denar in so jo začeli spet odrivati od hiše. Odšla je služiti v Bovec, vendar ni dolgo zdržala. Služkinja ni marala biti. ³⁷ Novo življenje se je zanj začelo ko je začela »delati za partizane«, posebno po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943. »Moje življenje je šele sedaj prišlo popolnoma do izraza. Nič več nisem bila zapostavljena. Začela sem se izživljati. Iz knjig sem črpala znanje in pomoči pri mojem novem delu. Posvetila sem se popolnoma političnemu delu. Že meseca maja istega leta smo postavili na Ponikvah (v moji vasi) odbor AFŽ. Jaz sem bila sekretarka. Vse mi je bilo novo, ali lepo. Vse je bilo slovensko in kar nisem mogla verjeti, da je vse to res, kar se dogaja okrog mene. Meseca oktobra sem bila imenovana za članico okrožnega odbora AFŽ za Baško okrožje. Prvič sem bila poslana na teren meseca novembra 1943. V zadregi sem bila, kaj bom go-vorila. Toda mislila sem si: proti okupatorju, za našo vojsko, pa bo šlo. In res je šlo.« ³⁸

Nato v Življenjepisu sledijo dogodki iz partizanskega življenja. Predvsem jo je veselilo, da je imela možnost izobraževati se: »Domov se nisem več vrnila. Moje poprejšnje na pol ilegalno življenje sem zamenjala za popolnoma ilegalno. Sedaj sem bila prvič v življenju popolnoma prosta. Sto procentno sem se vrgla na delo za OF. Nikjer več nisem bila zadržana. Začetek meseca februarja sem bila poslana na nižji partijski tečaj v Police pri Šentviški Gori. Presrečna sem bila, ko sem se lahko učila in učila. Vse mi je bilo novo. Le hudo mi je bilo, ko sem videla, sedaj še bolj, kam daleč nas je pahnila italijanska okupacija. Saj še brati nisem znala pravilno slovensko. Da ne govorim o slovnici [...] Bila sem stalno na terenu. Meseca aprila sem bila na okrožni partijski konferenci za Baško okrožje. Na tej partijski konferenci sem bila prvič. Saj sem bila sprejeta v partijo dne 23. 11. 1944 v Policah na zaključku tečaja. Na tej konferenci sem prvič videla tovariša Srebrniča, starega borca za pravice primorskega ljudstva ...« ³⁹

³³ A. Lapanja, n. d., 19.

³⁴ A. Lapanja, n. d., 12.

³⁵ A. Lapanja, n. d., 8.

³⁶ A. Lapanja, n. d., 16.

³⁷ A. Lapanja, n. d., 16. Gl. tudi Albina Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*, Ljubljana, 31. 3. 1993, 1–4.

³⁸ A. Lapanja, n. d., 19.

³⁹ A. Lapanja, n. d., 22.

Na begu pred sovražnikom je »na položaju 13. 6. 1944« vrgla na papir »moje misli«. ⁴⁰ Te razkrivajo refleksivnost Albinine narave. Včasih je bil kljub neprestanemu strahu in trepetu ukraden čas za sanjarjenje. Tedaj, ko je morala na teren na Bovško prek Bogatina in ko je prišla na njegov vrh, »se je že skoraj delala tema. Usedla sem se in moram reči, prevzelo me je nekaj čudnega. Prav sama v teh gorah. Okrog in okrog mene samo skalovje. Ali tako lepa intimna gorska tišina. Mislila sem si, ali je mogoče, da se ljudje pobijajo med seboj, ko pa je svet tako velik – dovolj ga je za vse – in tako lep [...]« ⁴¹ Povsod, naj je bila v domačem okolju ali v Goriških Brdih, je doživljala človeško dobroto. Ne le enkrat so ji dali jesti od svojih ust, zato zveni otožno primerjava, da je bila večkrat »lačna doma, ko smo imeli vsega dovolj«, kakor ko je bila med partizani. ⁴² Ob drugi priložnosti primerja tedanji zgodovinski preobrat z reko, ki zapušča utečeno strugo, in si utira novo. »... Ravno tako je z našim sedanjim položajem. Ko si prebiral o zgodovinskih preobratih v daljni preteklosti, si si le malo predstavljal vse to gorje, danes pa ga sam doživljaš in občutiš na svoji koži. In tudi to ne more biti drugače. – Val ali reka človeškega življenja si hoče izbrati novo strugo, ne glede na to, da bodo žrtve in da boš mogoče ena teh tudi ti, ki bereš te vrstice. Ko bo ta reka človeškega življenja mirno tekla v svoji novi strugi naprej, bo spet za nekaj časa mir in le medlo se bojo spominjali nekdanjih žrtev njenega preobrata. Danes pa ni drugače kot da vsi pomagamo, da ta val čim prej zdrvi preko nas, ljudje pa, kar jih ostane, bodo spet nadaljevali tisto mirno življenje, ki si ga vsak izmed nas tako vroče želi. Prišel bo čas, ki bo tudi to prinesel.« ⁴³ Treba je priznati, da to razmišljanje ni podleglo stereotipnim frazam o izjemnosti partizanskega boja, ampak vsebuje osebno samostojnost, ki se dviga v svojem razglabljanju nad konkretno dogajanje in vojaško polarizacijo. Albina Lapanja je bila očitno dovolj bistra, da je klasične politične parole partizanskega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja skušala svojim rojakom približati z dogajanjem iz narave. Tako jim poleti leta 1945 razlaga tedanje družbeno-politične spremembe: »Kot menjajo letni časi lice naravi, enako narava menja lice ljudem. Prav v današnjih časih doživlja svet v svetovnem merilu, bi rekla, prestopke iz enega letnega časa v drugi.« ⁴⁴ Izvirna je v tej zvezi tudi njena primera z vozom, »ki je težko obložen, pa ga vleče par majhnih zdravih voličev navkreber po slabi poti.« Vabi k samozavesti in ponosu zaradi prestanih naporov: »... prvič sem sam svoj gospodar na lastni zemlji. Od samih takih misli je človek kar pijan,« pravi Albina Lapanja, »a njemu, ki si je vse to sam pridobil, pač ne pristaja kaj takega.« In sklene svoje razmišljanje krepko čez mere svojega časa: »Junaško se bori in trezno uživaj, a radosti in gorja vsakemu ne razkrivaj. Zavedaj se, da svet vsega ne razume, a kar razume, ne razume pravilno.« ⁴⁵ Za črnobelo slikanje ji ni in spet je tu primera iz vaškega življenja (vendar tudi z aluzijo na Sveto pismo), s katero želi pojasniti nastali položaj: »Zatorej ne obsojajmo sveta, ki nam ne more slediti tako, kakor bi mi mogoče želeli, ker se prav res ne more prebuditi iz tiste otrplosti, kamor ga je pahnil bivši režim. Kdor pa se šteje, da razume položaj, bo tudi znal tako delati, da bo svet za sabo pritegnil. Pravi pastirji bodimo in ovčke bojo šle za nami.« ⁴⁶ Naslednjega dne, 4. 8.

⁴⁰ A. Lapanja, *Moje misli*, Na položaju, 13. 6. 1944 (tipkopis na listu iz zvezka).

⁴¹ A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 27.

⁴² A. Lapanja, n. d., 29.

⁴³ Albina Lapanja »Zakaj vse to?« /Prepis originala, Ljubljana dne 13. jan. 1981/.

⁴⁴ Albina Lapanja, *Razvojna pot našega življenja*, Tolmin, 3. 8. 1945. Rokopisno v zvezek.

⁴⁵ A. Lapanja, n. d.

⁴⁶ A. Lapanja, n. d.

1945, je Albina Lapanja bolj konkretna. Navzočim ima namen prikazati »glavni politični položaj današnjega časa« in res se spušča v komentar tedanjih aktualnih političnih dogodkov, s pojasnilom, da jim je »vse to razkladala, ker vse to veliko vpliva tudi na položaj naše Primorske.«⁴⁷

Albina Lapanja v Življenjepisu dokaj podrobno opisuje svoja razočaranja zaradi svojega dela v tolminskem združništvu, ki ga je postavljala na noge, potem pa so jo skušali ujeti na limanice z višjimi funkcijami. »Meni se to ni zdelo pravilno. Ako nisem bila zmožna za tajnika, npr. odbora zadruga, kako naj bi kar naenkrat postala načelnik Izgradnje ljudske oblasti. Prišla sem do prepričanja, da me ne marajo. Zakaj ne, pa nisem vedela. Verjetno sem bila prepoštena. Da nisem bila kos svojemu delu, priznam. Ali naj pove, in to še danes, kdo je. Če bi bili, bi bilo malo drugače. Vsi smo se učili. Samo meni ni bilo dovoljeno, da bi se učila. Ko sem prosila, naj me dajo na šestmesečni združni tečaj, so mi rekli »kedo bo pa zadrugo vodil?« »Le par mesecev kasneje pa nisem bila nič več zmožna.«⁴⁸

Tudi v Ljubljani je Albina Lapanja doživljala veliko stisk. Najprej med delavci kartonažne tovarne: »Niso me razumeli. Napadali so me. Napadali so me, ali jaz sem jih ljubila, zahtevalo se je od mene, kot od stare partizanke, mnogo. Morala sem politično delati. Vse to me je utrujalo, tudi fizično delo je bilo zame pretežko. Sama priznam, da sem bila tako naivno zavedna, da niso mogli verjeti, da sem tak loli. Nič nisem imela od tega. Vedno so me napadali z vzdevkom »ta zavedna«. To je mene zelo bolelo. Kam pa naj bi se drugam obrnila. Ali naj bi začela tolči po tistih, ki so mi v življenju vsaj malo pomagali.«⁴⁹

Osmega februarja leta 1953 je umrl oče: »Na tem pogrebu mi je bilo zelo težko. V cerkev kot partijka nisem šla. Pa je bilo neumno. Saj mi je bil vendar oče, akoravno sem mislila včasih, da me ni imel rad, ali oče je oče. Toda moja dolžnost je bila takrat taka in ni nič pomagalo. Akoravno sem živela že precej časa od doma in od njega proč, mi je bilo dolgčas. Šele s tem momentom sem postala sama. Čeprav mi veliko ni pomagal, me je marsikaj dobrega in koristnega naučil za življenje.«⁵⁰

Tu se konča Albinin Življenjepiš ob njeni 50-letnici.

II. USTVARJALNOST

1. PESMI

Albina Lapanja jih je začela pisati med drugo svetovno vojno, ko se je vključila v partizansko gibanje, kar pomeni, da vzgibi zanjo niso bili toliko osebne kot objektivne narave. Povod zanje je obstajal zunaj nje same. Jemala jih je za prispevek narodno-osvobodilnemu gibanju, zato so v prvi vrsti davek času. Prestale so svoj čas, danes so bolj ali manj njegov izviren dokument. Albina Lapanja je sama opisala okoliščine in ozadje nastanka posameznih pesmi.⁵¹

⁴⁷ Albina Lapanja, *Dragi tov. in tov.ce!* Tolmin, dne 4. 8. 45.

⁴⁸ A. Lapanja, *Moj življenjepiš*, 32.

⁴⁹ A. Lapanja, n. d., 33.

⁵⁰ A. Lapanja, n. d., 44.

⁵¹ Albina Lapanja, *Prepis mojih partizanskih pesmi ter vmes njih povezava, kje in kako so nastale oz. kaj je vplivalo name ...* Ljubljana, dne 14. jan. 1981 (tipkopis). Pesmi Albine Lapanja

Prva je po teh podatkih nastala na dan kapitulacije Italije, 8. sept. 1943, iz navdušenja, da dvajsetletni okupator na slovenskih-primorskih tleh nima več kaj iskati. »*Kaj ste čuli bratje vi,/ kaj se tu pri nas godi;*« sporoča veselo novico izjavni subjekt.⁵² Pesem z naslovom »Prišel je odločilen dan« tematizira ozračje splošne mobilizacije in prostovoljnega odhajanja k partizanom.⁵³ K pesmi »Partizansko cvetje!« je avtorica dopisala datum 8. 6. 1944 na Vojskem nad Idrijo ko je »hajkala pred Nemci«. Temelj ubeseditve je prastara metafora za dekle: Rožica krasna/ rožica lepa/ to si ti res/ slovensko dekle// Rožica krasna/ slovensko dekle/ se rado podaja/ v partizanske vrste! Pesem je prišla tudi v antologijo.⁵⁴ Pesmi Albine Lapanja opisujejo avtoričine zadolžitve na raznih krajih, nastajale so za slovo od prijaznih ljudi, s katerimi je pri svojem političnem delu prihajala v stik, reflektirajo smisel partizanskega boja, slavijo maršala Tita in pričakujejo zmago.⁵⁵ Da pa si je Albina Lapanja znala dati duška tudi mimo ciljev partizanskega boja, priča pesem »Visoki hribi«.

1. *V visokem hribu,
v šumenju dreves,
išče si duša
tolažbe zares.*

2. *Ko najde si jo,
se srečna počuti,
saj našla je srečo,
tolažbo zares.*

3. *Ko hodim po hribih
in gledam navzdol,
si mislim pač včasih,
oj blagor ti dol.*

4. *A hitro zbežijo
mi misli drugam;
mi nazaj pohitijo
v planinski raj.*

5. *V dolini so ceste
in ravnini lepe,
pa srečnejše počuti
se v hribih srce.*

6. *Ne moti te šum,
ne moti te hrup,
ti pa v miru
uživaš svoj trud.*

7. *V miru v hribih
se najde vsak,
al' si bogatin
al' pa siromak.*

8. *Zato pa zaključim
jaz pesmico to:
z vzklikom veselim:
je v hribih lepo!*

Pesem je nastala 29. 9. 1944, ko je prespala na sedežu Okrajnega narodnosvobodilnega odbora nekje nad Čadrgom v bukovem gozdu. Vso noč je deževalo »z vetrom, mraz nam je bilo in vsi smo bili premočeni. Ko sem se naslednji dan na robu gozda v bližini sedeža okraja grela na jesenskemu soncu, sem imela lep razgled na vso Tolminsko z mestom Tolmin v sredini. Ob tem pogledu sem postala trenutno nekako zasanjana

---

so dokumentirane tudi v arhivu Slovenskega NOB pesništva 1941–1945 na Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani.

⁵² A. Lapanja, *Kaj ste čuli bratje vi!*, *Prepis mojih partizanskih pesmi ter vmes njih povezava, kje in kako so nastale oz. kaj je vplivalo name ...*, 2.

⁵³ A. Lapanja, n. d., 3.

⁵⁴ A. Lapanja, n. d., 5. Prim. Boris Paternu, Marija Stanonik, Irena Novak – Popov, *Slovensko pesništvo upora 1941–1945 /Partizanske/*, I, Lj., 1987, 433; na strani 432 fotografija originalnega zapisa.

⁵⁵ A. Lapanja, *Prepis mojih partizanskih pesmi ter vmes njih povezava, kje in kako so nastale oz. kaj je vplivalo name ...* 7–8.

in napisala sem naslednjo pesem, ki nima prav nič borbenosti v sebi. Neki tovariš, ki jo je prebral, mi je rekel, da ne spada med revolucionarje, ker ni borbeno. Po njegovem je imel mogoče prav, jaz pa jo le rada še danes prebiram in se spomnim na tisti lepi trenutek, ko sem gledala pod seboj v dolini ta lepi tolminski svet, obdan z vso lepoto narave in si vroče želela samo to, da bi bila kmalu svoboda in Tolmin samo naš – slovenski.«⁵⁶ » ... moje pesmi niso škodo vane mojemu političnemu delu, kvečjemu sem v njih povedala to, česar je bila polna moja notranjost.«⁵⁷

Albina Lapanja se je v času svojega aktivističnega dela veliko gibala v porečju reke Soče:

»Mrzlo in bistro sem jo opazovala, ko je pritekla navzdol po ozki strugi izpod Triglavskih pečin in hitela dalje v dolino proti Gorici po njeni kratko odmerjeni poti do Jadranskega morja.«⁵⁸ Po zgledu Simona Gregorčiča se ji je tudi hotela oddolžiti s pesmijo, »v kateri nisem opisala le njenih krasot, ampak tudi pomembnost časa, v katerem smo se tedaj znašli.«⁵⁹ Zadnja pesem Albine Lapanja iz vojnega obdobja opitimistično zagotavlja že v naslovu:

»Končano kmalu naše bo trpljenje.« Nastala je 28. 4. 1945, dan poprej kot so partizani kot osvoboditelji že vkorakali v Tolmin. Iz pesmi odmeva njihovo zmagoslavje: »Dejanja naj naša v svet govorijo,/ da Slovenci zavedni na Primorskem živimo;/ dopustili pa tega ne bomo nikdar/ da tujec še dalje bi bil naš gospodar! //...// Na lastni smo zemlji tlačanili ni,/ nikogar ni bilo, ki rešil nas bi;/ sami smo tujcu se postavili v bran/ za vedno od nas bo pregnan tiran.«⁶⁰ Vseh Albininih partizanskih pesmi je petnajst in so oštevilčene po nastanku. Od začetka se je podnje podpisovala z lastnim imenom, nato pa z ilegalnim imenom Zmaga. Zakaj si je Albina Lapanja izbrala prostega? Leta 1944 si je v svoj blok prepisala naslednje besede ruskega pisatelja Ilja Ehrenburga: »Zmaga ni marmor, zmaga niso stih, zmaga je v cestnem prahu in znoju, zmaga ima mnogo ran, razbolele noge in od nespanja vnete oči!«⁶¹ »Marsikdaj sem si jih med NOB kot okrožna aktivistka priklicala v spomin in jih ponavljala,« piše Albina Lapanja. »Ker je bilo več partizank s tem imenom, so meni dodali še pridevek – naša Zmaga -. To ime sem si sama izbrala. Ilja Ehrenburg mi je povedal, kaj pomeni zmaga.«⁶²

Albina Lapanja je sem in tja še uporabila svoj dar za kovanje verzov. Vsaj tri pesmi so nastale leta 1946, ko je bila zaposlena v Tolminu. »Pesem o združništvu!« izraža njen intimen gospodarsko-političen koncept, ki se končuje z zelo povedno poanto, če pomislimo, kolikšna lakota jo je grudila v otroških letih: ».../ zadruga bo skrbela za to,/ da nihče pri nas lačen ne bo.«⁶³ Kajuhovsko naslovljena »Moja pesem ni le moja pesem« še v sedemdesetih letih dokazuje, da želi avtorica s svojo pesmijo služiti svojim rojakom in ne išče v njej utehe zase: »O jaz dobro vem, da moja pesem ni le moja pesem/ ona govori

⁵⁶ A. Lapanja, n. d., 9–10.

⁵⁷ A. Lapanja, n. d., 8.

⁵⁸ A. Lapanja, n. d., 9–13.

⁵⁹ V predelavi Andreja Pagona – Ogareva je bila pesem objavljena v *Tolminskem zborniku*, 1975, 98–99.

⁶⁰ A. Lapanja, *Prepis mojih partizanskih pesmi ter vmes njih povezava, kje in kako so nastale oz. kaj je vplivalo name ...* 20–21.

⁶¹ Original v arhivu Albine Lapanja.

⁶² Albina Lapanja, Ljubljana, dne 13. jan.1981 (tipkopis). Glej tudi Albina Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*, Ljubljana, 31. 3. 1993, 1–4.

⁶³ Naslovi besedil: Končali smo trpljenje, Hladno sonce, Pesem o združništvu.

*o trpljenju primorskih ljudi, / ki kot jaz pod italijanskim fašističnim terorjem / skupno bili smo zaslužnjeni.*⁶⁴

Etnološko pomembna je pesem »*Ob stoletnici rojstva našega tata!*«, ko v peti kitici obnavlja očetove spomine, kako si je kot pastir želel belega kruha: »*Komaj je odrastel krilcu prvim hlačkam / moral je v Vrh h kmetu Črvu / z bratom Tonetom, ovce, krave, konje past. / Ko pasel je, se na beli kruh le spomnil je, / saj še črnega ni imel za jest. // Je roženkrance večkrat molil / ko se za ovčkami je podil; / da kruha belega le enkrat jedel bi / saj žep je le boba poln bil. // A naglo leta so minevala / in mali Jožek je »Žef« postal. / Skladatelj Laharnar ga je orglat učil / in ko enajstič se je z uka vrnil / je v domači cerkvi prvič zaorglal!*⁶⁵ Še enkrat ne more mimo dejstva, da jih je vzgajal »s trdo roko in vendar so otroci ohranili svoje spoštovanje do njega, saj se jih je vseh enajst zbralo na rojstnem domu v njegov spomin.⁶⁶

Že spodobnost zahteva, da je Albina Lapanja napisala pesem tudi drugi ženi svojega očeta, »*nuni*«, kakor so jo klicali otroci prve matere. To je bridek življenjepis šestih otrok, ki so vse prezgodaj izgubili očeta, kmalu za njim pa je odšla še mati. Otroke so poslali služiti, dom je ostal prazen, in kmalu še pogorel. Edini sin, prvorojenec, je padel v prvi svetovni vojni, pet sestra pa se je polagoma omožilo in ena od njih je njihova »*nuna*«. ⁶⁷ Dvoje besedil vsebuje kritično ost proti pretirani noblesi v zdravilišču Radenci, češ »*komfort tako velik je gospod postal, da / mi ljudje njemu smo postali robot.*«⁶⁸ Ena zadnjih Albininih pesmi »*V spomin mrtvemu partizanu*« ubeseduje nenavaden motiv mrtvega partizana, ki se ga mrtvi branijo, ker da je »*še premlad za v temno zemljo*«, naj se gre nazaj bojevat.⁶⁹

Tako se je pesnjenje Albine Lapanja vrnilo na svoje izhodišče. Spočela ga je druga svetovna vojna in kakor z očetom ni prišlo do globlje uglašnosti, sta se glede italijanskega škornja strinjala. Kje se to kaže bolj kot v pesmi. Zveni nenavadno, a je res, da je tudi oče napisal pesem, ko so ga 20. oktobra 1918 zaprli v Podbrdu v Baški grapi, ko je bil namenjen na Jesenice po hrano za otroke, ki jim je umrla mati, njegova žena.⁷⁰

⁶⁴ Prepis pesmi v arhivu Albine Lapanja. Nastala je 15. 8.1946 v Tolminu, ko je bila A. L. »*tajnik Okrajne Nabavno prodajne zadruga z omejenim jamstvom v Tolminu.*« Prim A. Lapanja, *Moj življenjepis*, 32.

⁶⁵ Prepis pesmi v arhivu A. L. v ovoju, za katerega avtorica pojasnjuje: *Nekaj pesmi, ki sem jih napisala v nekaj letih nazaj od leta 1975 dalje*, 10.

⁶⁶ Nastanek pesmi: Ljubljana, dne 5. 6. junija 1976 oziroma Ponikve na Tolminskem. Hranilišče: A. Lapanja, *Nekaj pesmi, ki sem jih napisala v nekaj letih nazaj od leta 1975 dalje*, 11.

⁶⁷ Albina Lapanja, *Draga nuna*«, Ponikve 21. 6. 1980. Hranilišče:glej op. 65.

⁶⁸ Albina Lapanja, *Hotel Radin*; ista, *Sodobnost*. Hranilišče: glej op. 65.

⁶⁹ Nastanek pesmi: Ljubljana, 13. jan. 1981. Hranilišče: glej op. 65.

⁷⁰ Jožef Lapanja (roj. 21. marca 1876 na Ponikvah), *Nikdar ne bom pozabil! Nikdar ne bom pozabil /oktobra dvajseti dan;/ Pod brdom me je Italijan zagrabil / v zapor sem bil poslan.// Tam sem bil zastražen / celih osem ur;/ porabil sem trenutek / ušel sem pravi čas.// Korake imam še krepke / galop po tiru grem;/ porabil sem trenutek / ušel sem pravi čas.// Prijatelj ves prestrašen / kaj še zdaj lahko bo;/ če naj' patrolja zgrabi / potem bo res hudo.// Srečno sva dospela / zjutraj na svoj dom;/ eno čašo kave spila / vsega je konc blo.// Naprej zastava slave / na boj junaška kri;/ če treba Italijana / zagnat prot Benečiji. / Albina Lapanja pojasnjuje: 20. okt. 1918 je bil oče namenjen po hrano na Jesenice na Gorenjskem, ko so ga italijanski vojaki zgrabili in zaprli v Podbrdu na postaji skupaj z Daminom na Slapu zvečer ob osmi uri. Ušla sta skozi okno proti jutru ob 3/4 na 4. – 5. avg. 1982. Original pesmi hrani Mile Škabar, Ljubljana, Gabrščkova 32.*

2. DNEVNIK

Če s svojo pesemsko dejavnostjo Albina Lapanja podaja eno roko svojemu očetu, z drugo sledi svoji prerano umrli materi. Spominja se namreč, kako je starejša sestra dejala očetu, da ve, da mama piše dnevnik. Oče ga je hotel videti, a mu mama ni hotela pokazati.⁷¹

Tudi Albina Lapanja je pisala dnevnik, z njim je začela že kot otrok, a ohranjenega ima od leta 1961. Na vprašanje, zakaj je dnevnik iz prejšnjih let uničila, ni bilo odgovora. Posamezne zvezke je številčila,⁷² podatke pa zapisovala po določenih kriterijih. Vanj je vpisovala dnevne dogodke, svoja opravila in opravke, morebitni posojeni denar in plačila in vreme. Z zadnje strani zvezka je vodila kontrolo dohodkov in izdatkov. Osebna razpoloženja pri takem konceptu v njem niso vsakdanji gost, ampak prej izjema.

Za tukajšnji pregled je na voljo le nekaj Albininega pisanja, saj ga šteje za svojo skrivnost, kar se posebno očitno vidi iz kategoričnega sklepa: »*V vednost. Pišem tudi dnevnik, hranim ga od leta 1961, do tega leta sem ga uničila. Tudi tega bom, ako bo čas dopuščal. Najbolj zvesta dekla 'Smrt' tudi pri meni ne bo zatajila. Moj sklep: razen Dnevnika vse oddam, še srečna sem, da lahko komu!*«⁷³ Albina Lapanja je izrazito refleksivna narava, zato se je tudi sama ne enkrat ustavila pred vprašanjem, zakaj pravzaprav piše dnevnik: »*Kako je brez odgovora tako vprašanje. Kdor ga piše, že ve. Kdor ga ne piše, bo tudi potem, ko mu to stolmačiš, kolikor je seveda kaj takega točno tolmačiti, vedel ravno toliko kot poprej. Jaz imam občutek, da z mojim pisanjem dnevnika podaljšujem moje življenje ... ko ga vzameš v roko in ga bereš, ponovno podoživljaš, kar je bilo. Vedno to ni dobro. Včasih pa celo potrebno. Marsikateri moj dnevnik je končal v ognju. Mogoče je to prav? Mogoče? Za mene osebno prav.*«⁷⁴

Komaj omembe je vredno, da je dnevnik dolžnost, napor: »*Skoraj nimam več časa za pisati. Toda dnevnik mora biti vsak dan gotov. Ostal mi bo kot spomin na preživetih šest tednov v Nerezinah.*«⁷⁵ Veliko pomembnejša je fikcija o molčečem zaupniku, tihem prijatelju, ki si ga Albina Lapanja pridobi s postopkom personifikacije: »*... Zopet mi je lažje. Ker nimam komu vse to povedati, si pa ti moj mali skromni dnevnik, toliko prijazen, da me poslušáš. Rada te imam in ti bom še marsikaj zaupala. Ti vem, da me ne boš razočaral. Saj si revež, da me moraš poslušati. Resnicoljubnež!*«⁷⁶ Drugekrat si na vprašanje »*zakaj pišem*«, odgovarja, da zato, »da se z nekom pogovarjam, da nekemu odložim nekaj mojega bremena ... V najtežjih trenutkih se bom zatekla k papirju in mu bom zaupala, povedala, potožila vse, kar me bo težilo. Ker se mi ne more braniti, me bo prenašal in potrpežljivo sprejemal nase moje breme. Spet hodim lažje, počutim se pripravljena nadaljevati pot in se srečavati z novimi bremenimi, ki se jih ne bom mogla ubraniti.«⁷⁷ Čez nekaj dni se namišljeni dvogovor nadaljuje: »*Oprosti mi, dragi dnevnik,*

⁷¹ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

⁷² Med pripravo te razprave je pisala v zvezek številka 25.

⁷³ A. Lapanja, *Moj življenjepiš*, 16.

⁷⁴ Prepis iz dnevnika Albine Lapanja, v času od 22. julija do 28. avgusta 1970. Original v bloku mojega dnevnika št. 5: Odločila sem se, da bom prepisala iz mojega bloka dnevnik iz zadnjega letnega dopusta na morju v Nerezinah, kjer sem dotlej letovala petkrat. – 27. avgust 1970. (Datum prepisa: Lj., 20. 1. 1983).

⁷⁵ 19. avgust 1970, gl. op. 74.

⁷⁶ 29. julij 1970, glej op. 74.

⁷⁷ 1. maj 1973 – glej op. 14. »Zakaj pišem dnevnik? Odgovor bo zvenel egoistično, zato, da z njim življenje podaljšujem. Večkrat brskam po njem in se z njegovo pomočjo spominjam pre-

da Te obremenjujem z mojimi težavami. Toda bodi mi tako ljubezniv, da me boš mirno prenašal, drugega pa ne zahtevam od Tebe. Vsak mora imeti nekoga, da se mu izpove. Ker sem sama, se bom tebi. Raje ne bom drugih obremenjevala, saj imajo brez mojih svojih težav dovolj ... Kadar bom imela prepolno notranjost, bom raje pisala pisala – in pisala ... Ker vem, da tega ne bo nikdar noben bral, pišem lahko tako kot je in kot prenašam sama te težave. Pišem, da se jih razbremenim. Mogoče se jim bom kdaj kasneje smejala. Da bi le bilo tako ... Kar sem napisala, sem jaz je 'moja bit', in kaj drugega naj še rečem na to. Vse sem pustila na miru, do sama sebe pa imam pravico, da se lahko operem in razbremenim. To vse mene teži in mi pri tem nihče ne more pomagati. Torej si pomagam sebi s tem, da pišem; to je res ena lepa stvar. Pišeš, pišeš; pišeš in včasih pri tem nič ne misliš, ker kar sedaj pišeš, si že mnogokrat premišljevala in sedaj si se olajšala. Še res je, Albina.»⁷⁸ V vlogi namišljenega sogovornika A. L. nagovarja dnevnik še marsikdaj, v želji, da s svojimi stiskami ne bi obremenjevala ljudi. Čeprav je njeno antropomorfizacijo jemati zelo zares, jo je sama sposobna tudi ironizirati, s kančkom humorja: Na dopustu v Nerezinah se A. L. takole pogovarja z dnevnikom: »Oprosti mi ponovno, ali z nekom se le moram pogovarjati. Zdi se mi, da je zame boljše tako – kako pa je zate, gotovo tudi ni slabo.«⁷⁹

3. POTOPISI

Tudi pri zapisovanju vtisov s potovanj in letovanj je Albina Lapanja zvesta sama sebi, saj jih ne meče na papir zgolj iz vznemirjenosti nad novimi obzori, ampak zaradi želje po podaljševanju, obnavljanju tistih občutij, ki jo prežemajo na novih poteh. Ko je bila dvakrat od doma vsakič z eno od sester, je uvodoma pojasnila: »Poizkusila bom, da bom ves ta čas bivanja v Dobrni, da bodo nama te vrstice, ko jih bova kasneje prebiral, priklicale v spomin te dneve še enkrat take, kot sva jih doživljali.«⁸⁰ »Marsikatere podrobnosti tega potovanja bom napisala zaradi tega, da bova lahko kasneje z branjem le-tega ponovno podoživljali te dneve.«⁸¹

Leta 1967 je Albina Lapanja potovala v Italijo in na Elbo, vendar tega ni opisala pač pa potovanja v Španijo, Afriko (Kenijo), Grčijo, drugo potovanje v Italijo, naslednje leto Sovjetsko zvezo, dvoje potovanj po nekdanji Jugoslaviji in bivanje v zdravilišču Igalo in Dobrni.⁸²

Leta 1969 je imela priložnost videti Španijo, a nikdar ni mislila, da bo videla Atlantski ocean. Tedaj je v Španiji vladal še general Franco, zato je ta pot ni tako veselila: »Ko smo stopili na španska tla, sem občutila v sebi občutek togosti. Nesproščenosti ... Tu se javno bohota fašistični znak. Ko sem ga zagledala, me je kar zmrazilo,«⁸³ je tedaj

---

živetih dogodkov. Pesmice in drugi moji spisi so vsi podpisani z datumom, da vem, kaj sem kdaj in nekdanj mislila in te misli primerjam poznejšim v življenju. « Glej op. 9.

⁷⁸ 4. maj 1973 – glej op. 14.

⁷⁹ 13. avgust 1970 – glej op. 74.

⁸⁰ A. Lapanja, *Zdravljenje v zdravilišču »DOBRNA«, Albina, Valerija, od 28. sept. do 19. okt. leta 1976*, 2.

⁸¹ Albina Lapanja, Potovanje dveh sester od Ljubljane do Dubrovnika da, dveh sester in sicer Marice in Albine Žefove iz Ponikev. Opis tega potovanja naj ima naslov »Epilog plavega krožnika«. Ljubljana, dne 1. XI. 1973, 2. (tipkopis, 12 strani).

⁸² Seznam Albine Lapanja z dne 11. julija 1987.

⁸³ Albina Lapanja, *Opis potovanja v Španijo*, 29. 9. 1969 in 4. 2. 1970 (tipkopis, 10 strani), 7.

razmišljala Albina Lapanja in napravila imenitno primerjavo: »Vsekovsod v Španiji se srečujemo s staro mavretansko arhitekturo. Je po svoje veličastna in lepa. To so stare lepote. Toda red bi moral biti nov. Ta koči življenje Španije.«⁸⁴ Premisleka vredna je tudi njena misel, ko se pri vračanju pojavi med potniki vznemirjenost zaradi bližanja domačih tal, češ: »Tudi lepote se človek naveliča.«⁸⁵

Pač pa se je Albina Lapanja leta 1971 izpolnila velika želja, da je videla Afriko. A ne ocenjuje je samo po njenih naravnih kulturoloških posebnostih in znamenitostih, ampak jo presoja kot dolgoletna aktivna politična delavka tudi s tega vidika: »Dobila sem vtis, da se prebuja, da hoče spet. živeti. Ne poseduje samo neizmernih pustinj in gorovja, tudi rodovitnih predelov ima dovolj. Le potrebno je, da se Afričani upro tujim gospodarjem, sami prevzamejo oblast v roke ter se usposablajo in izobražujejo.«⁸⁶ Seveda Albina Lapanja ne bi bila to, kar je, če vsega, kar se je ponujalo očem, ne bi notranje kritično motrila: »Ko smo se tako z našimi majhnimi kombiji poganjali za vsemi temi živalmi preko nizkega grmovja in ostrega peska, sem se spraševala, kdo je bolj pameten – mi ali te živali? Mi, ki jih opazujemo in se podimo za njimi ter jih slikamo, ali one, ki nas nekatere mirno opazujejo, ležijo v senci ali pa bežijo pred nami. Občutek sem imela, da jim še mar ni za nas.«⁸⁷ Ob pogledu na najvišjo afriško goro Kilimandžaro se je odločila, da bo s tega potovanja opisala čim več doživetij in vtisov in jih posredovala svojim prijateljem, kar spet dokazuje Albinino pripravljenost za razdajanje. Tudi se na posameznih mestih razkrije njen dar za literarno oblikovanje. Taka je originalna primera oblakov, ki jih je gledala z letala: »Bili smo v pričakovanju novih zanimivosti v nadaljnjem letu do Indijskega oceana. Vreme smo imeli lepo. Leteli smo nad oblaki, ki so nam v jutranjem soncu nudili krasen pogled. Tik pod nami so bili videti redki, med njimi sem videla dol v neizmerno prostranost. Pred nami pa sem si jih predstavljala kot velik krožnik kmečkih štrukljev, ki le še čakajo, da jih gospodinja razreže, zabeli in postavi na mizo.«⁸⁸ A tudi na tej celini ima priložnost za asociacijo na domače ljudi. Ob pristajanju v Kairu se je »spomnila mnogih slovenskih primorskih deklet ki so v tej oddaljeni deželi med prvo in drugo svetovno vojno in tudi še prej služile kot služkinje, sobarice, varuhinje otrok in slično. Bile so primorane zapuščati svoje domove in iti tako daleč, da so lahko kupile opravo, ko so se po vrnitvi domov poročile. Marsikateri oče tega svoji hčeri ni mogel nuditi.«⁸⁹ Na vsem potovanju so leteli po zraku 36 ur in 44 minut in preleteli 14.270 km.

Medtem ko s potovanja po Grčiji ni kakih izjemnih opažanj, je čisto drugače z vtisi iz Rima: »Tu ni kaj opisovati in pripovedovati. Vse je tako mogočno, staro in lepo, da je vse to res treba le videti. Tu se vidi bogastvo in zanimivosti vsega sveta. V vatiškanskem muzeju kakor v Sikstinski kapeli slišiš vse jezike sveta. Tu se dan za dnem in leto za letom zgrinjajo množice iz vseh krajev sveta ter občudujejo lepoto preteklosti in njeno ustvarjalno moč ... Le dva dni smo bili v Rimu in toliko smo videli, da smo bili od samih vtisov utrujeni pa tudi nenasitni ... je enkratno, da smo bili v katakombah. Ker

⁸⁴ A. Lapanja, n. d., 4.

⁸⁵ A. Lapanja, n. d., 10.

⁸⁶ Albina Lapanja, *Vtisi iz Afrike*, Ljubljana, dne 30. 1. 1971 (tipkopis, 29 strani), 1.

⁸⁷ A. Lapanja, n. d., 16.

⁸⁸ A. Lapanja, n. d., 22.

⁸⁹ A. Lapanja, n. d., 28.

zgodovino brati je eno, videti to, o čemer si bral, pa drugo ... Čudovito doživetje, da smo videli to staro preteklost, ki smo si jo dosedaj le po knjigah predstavljali.«⁹⁰

Enako navdušenje je doživljala Albina Lapanja ob obisku slavnega Ermitaža v nekdanjem Leningradu: »Ne da se povedati z besedami, kaj vse se vidi v tem muzeju.«⁹¹ In vendar se samosvoje zamisli ob njem. » ... Ermitaž; ta beseda pomeni osamljen, osamljenost, se pravi, tukaj smo sedaj sami, osamljeni predmeti, ki so nas nekdaj rabili tisti, ki jih nikoli več ne bo. Sami smo, pravijo, zaprti med štiri stene, pa čeprav velike; vsi nas gledate, nemo govorijo mimoidočim, toda tega, kar smo mi doživeli, ne veste. Ne, ne vemo ničesar, le gledamo začudeno vse razstavljene predmete, ki so jih nekdaj rabili ruski mogočniki.«⁹² Pomemben je tudi pripis, ki se nanaša na politično gospodarsko primerjavo tedanje Sovjetske zveze in tedanje Jugoslavije: »Ne moremo primerjati naših plač njihovim in ne njihovih našim. Za nas je Din gospod zanje pa rubelj. Oni naj čuvajo svoje, mi pa naše pridobitve. Tito je že vedel, kaj dela; ne moremo enačiti naših krajev s Sovjetsko zvezo. Ne more se dobesedno kopirati socializem v Sovjetski zvezi po vseh ostalih delih sveta. Vsak kraj in dežela ima svoje pogoje.«⁹³

Potovanje iz Ljubljane prek Banja Luke in Jajca v Dubrovnik ima simboličen naslov: Epilog plavega krožnika!⁹⁴ Albina Lapanja je sicer želela, da bi se na pot odpravile vse tri sestre iz očetovega prvega zakona, toda najstarejša se ni upala spustiti v takšno pustolovščino. »Nismo več mlade, prekoračile smo šestdeset let,« je bila razumevajoča do nje Albina Lapanja iz veselja, da sta bili na poti skupaj s sestro, ki jo »življenje še posebno z otroških let veže« nanjo je zapisala: »Od vseh mojih dosedanjih potovanj mi bo ostalo to za vedno v najbolj lepem spominu.«⁹⁵

Albina Lapanja pojasnjuje, da je omenjeno potovanje poimenovala po nekem otroškem doživljanju, vendar ga konkretno ne razkrije. Toda v Mostarju, ko sta se prijateljsko pogovarjali, ji »je spet prišel naprej tisti 'mali plavi obtolčeni krožnik' še iz otroških let. Tisti trenutek sem sklenila, da bom tudi to potovanje opisala in ga po njem imenovala.«⁹⁶ Za kaj je imel omenjeni krožnik tako pomembno mesto v Albininem spominu, je mogoče zaslutiti iz njenega Življenjepisa, v katerem tudi ne gre mimo njega in sestre, s katero sta bili tokrat na skupnem potovanju: » ... Jokala sem se zato, ker me je jezila ... Pa sva se vseeno imeli radi. Pri kosilu sva morali jesti skupaj z enega krožnika. Bil je plav in malo obtolčen. Ostali so imeli vsi vsak svoj krožnik ... «⁹⁷

Na koncu svojih potopisov se Albina navadno spoštljivo prikloni domovini: »Res, dom je samo eden in najlepša domovina je tvoja!«⁹⁸ Ali »Ko smo okoli šeste ure zjutraj pristali na letališču na Brniku smo zaploskali od veselja. Konec je bilo lepega potovanja in tudi nevarnosti. Bili smo zopet v naši lepi Ljubljani! Povsod je lepo, doma pa najlepše.«⁹⁹ Zaradi njene resnicoljubnosti tudi ni naključje, da se opraviči zaradi more-

⁹⁰ Grčija – brez naslova, Ljubljana 27. IX. 1971, (tipkopis, 10 strani). Opis potovanja v Italijo, preko Sežane, Mester, Bologne, Firenc, Rima in dalje preko Pompejev do Napolija in do Capri ... Ljubljana, dne 17. 10. 1972 (tipkopis, 13 strani), 7.

⁹¹ Albina Lapanja, *Doživljaji z izleta po SZ*, Ljubljana 14.VIII. 1973 (tipkopis, 32 strani), 29-30.

⁹² A. Lapanja, n. d.

⁹³ A. Lapanja, n. d., 32.

⁹⁴ Glej op. 81.

⁹⁵ A. Lapanja, »*Epilog plavega krožnika*«, 1.

⁹⁶ A. Lapanja, n. d., 12.

⁹⁷ A. Lapanja, *Moj življenjepisa*, 8.

⁹⁸ A. Lapanja, *Opis potovanja v Španijo*, 10.

⁹⁹ A. Lapanja, *Vtisi iz Afrike*, 29.

bitno napačnih podatkov,¹⁰⁰ kar tudi nakazuje njeno skrb za ujemanje posredovanega z zgodovinskimi dejstvi.

4. PRISPEVKI ZA OBJAVO

Kdo bi si mislil, da je na videz tako resna, zadržana Albina Lapanja tudi za »hece«. Še iz vojnega časa si je zapomnila šaljivo transformacijo kratice SPŽŽ = slovenska protifašistična ženska zveza, kar so humoristi komentirali z besedami: »Saj prekleto žalostno zgleda.«¹⁰¹

Tako torej ni naključje, da je trdoživa Tolminka doživela prvo objavo kot avtorica dveh šal, in to v samem Pavlihi. To je bilo leta 1968.¹⁰² Na odstrižek objave je dopisala z rdečim kemičnikom: »*Moj prvi uspeh dva heca ...*« prvo leto, ki ga je začela, kot upokojenka. Potem je še nekajkrat poskusila srečo, vendar zaman; tako da je na kopije, ki jih je zložila v posebno mapo, le z rdečim svinčnikom čez čas dopisala: »*ni uspeha*«. ¹⁰³ Naslednje leto, 1969, se je pojavila v javnosti v oddaji Še pomnite tovariši na radiu Ljubljana s prispevkom Kako smo volili v okraju Bukovo. Besedilo so vpletli tudi v knjigo pričevanj Slovenke v narodnoosvobodilnem boju leta 1970.¹⁰⁴ Enako je vključen vanjo Albinin spomin na »*delo kot aktivistke SPŽŽ v zapadno primorskem okrožju*«. ¹⁰⁵ Sploh kaže, da je bilo 1970 glede objav najbolj rodovitno leto v Albininem življenju. Tega leta so ji objavili tudi spomine na njeno medvojno delo »*v slovenski Benečiji*«. ¹⁰⁶ Tudi za rubriko Pisma bralcem v Delu dokazuje, da jo je ta čas predvsem zaposlovalo njeno sodelovanje v partizanskem boju proti okupatorju. Po branju Svetinovega romana Ukana se ji je porodila misel, ki jo daje javnosti v pretres, da bi knjigo ponatisnili v cenejši opremi in bi bila tako dostopna tudi mladim. Ob gledanju filma Bitka na Neretvi pa jo je prešinilo, ali bi ne bilo primerno tudi po knjigi Ukana posneti filma, v katerem naj »*bi bila poudarjena mednarodna solidarnost in predvsem solidarnost jugoslovanskih narodov*«. ¹⁰⁷

Se je pa leta 1970 razkrila še ena Albinina ljubezen: rože. Na strokovnjaka pri Mojem malem svetu je naslovila vrsto vprašanj v zvezi z njimi in le-ta kakor tudi odgovor nanje so bili v reviji tudi objavljeni. Že v januarski številki naslednjega leta ji je ista revija objavila fotografijo o polepšanju okolice s cvetjem pri počitniški hišici »*pri Zrimu na griču*« v Spodnjem Vrsniku pri Idriji. ¹⁰⁸ Kot reporterka iz tega kraja se je Albina Lapanja izkazala istočasno v Kmečkem glasu v članku Napeljava vode v Spodnjem

¹⁰⁰ A. Lapanja, *Doživljaji z izleta po SZ* in A. Lapanja, *Vtisi iz Afrike*.

¹⁰¹ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

¹⁰² *Pavliha*, 24. 1. 1968. Zob za zob; Preveč jih je že (brez dopisa).

¹⁰³ Mapa v arhivu Albine Lapanja.

¹⁰⁴ Albina Lapanja, Kako smo volili v okraju Bukovo. *Še pomnite tovariši*, radijska oddaja Radia Ljubljana 14. 9. 1969 – Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, II-1, *Zbornik dokumentov, člankov in spominov*, Ljubljana, 1970, 356.

¹⁰⁵ Albina Lapanja, *Moje delo kot aktivistke SPŽŽ V Zapadnoprimorskem okrožju*, v: *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, II-2, Ljubljana 1970, 1342.

¹⁰⁶ Albina Lapanja, V slovenski Benečiji, *Borec* XXII, Ljubljana 1970, 432–437.

¹⁰⁷ Albina Lapanja, Nekaj predlogov ob romanu Ukana, *Delo*, 11. februarja 1970, 2. Sem sodi tudi Albinin dopis o nadaljevalki VOS na ljubljanski Televiziji, *STOP*, 4. 6. 1971, št. 21.

¹⁰⁸ Albina Lapanja, Ali rastline škodujejo človeku? Ali mestni plin škoduje rastlinam? *Moj mali svet*, 3, št. 1, jan. 1971, 44–45. Ista, »Pri Zrimu na griču«, *Moj mali svet*, januar 1971, 15.

Vrsniku.¹⁰⁹ Prav tako je tisti čas poročala o »*Durjevih v Ponikvah*«,¹¹⁰ da bi se s tem vsaj malo oddolžila svojim somišljenikom iz druge svetovne vojne. Z enako motivacijo je nastalo pismo, ki ga je objavila v TV 15¹¹¹ in v njem nagovarja »*matere, žene in dekleta na Tolminskem, Kobariškem, Bovškem, Idrijskem in v sončnih Brdih*«. V njem jim zagotavlja, da ne bo snedla med vojno dane obljube in jih bo zares obiskala, hkrati pa jih opozarja na svoj članek v knjigi Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, v katerem se spominja njihovih krajev. Resnici na ljubo je treba dodati, da je bila že pred leti Albina Lapanja deloma svojo obljubo izpolnila, ko se je podala na pot »*po šestnajstih letih po zaraslih partizanskih stezicah*«, kakor je dala naslov svojemu potopisu, ki ga povzema v besedah: »*Nepričakovana srečanja, povsod prisrčni pozdravi, počasi se gorje pozablja, Novi rodovi živijo novo življenje*.«¹¹² Te vtise si je nabrala pri obisku krajev »*nekdanjega majhnega Bukovskega okraja in sicer: Bukovo, Jesenice, Orehek, Orehovska grapa in Reka*« v bližini Cerkna. Spomine je predvidela za oddajo Še pomnite tovariši, vendar so jih ji zavrnilo, ker da najraje objavljajo prispevke, ki »*imajo zaključeno zgodbo*«, in ji priporočili, naj se obrne na revijo Borec. Koliko ji je bilo do tega, da bi ti utrinki na srečanja z nekdanjimi sodelavci v okviru partizanskega boja zagledali beli dan, priča dejstvo, da se je drugo leto potopisa lotila na novo in ga je razširila z opisom obiskov omenjenih znancev na Šentviški planoti, Tolminu, Gorici in Kopru.¹¹³ A do objave menda kljub vsemu ni prišlo.

Le enkrat se je Albina Lapanja mimogrede izpostavila kot upokojenka, ko je poročala o srečanju (v tej vlogi) s sebi enakimi v njenem nekdanjem podjetju »*Posrednik*« in so na tej podlagi objavili v Delu ustrezno notico.¹¹⁴

Lok Albinin objav se končuje leta 1972 z dvema objavama v Pavlihi in to iste-ga dne. V prvem se dotika uredniške politike, češ »če hočeš ostati še humoristično-satirični časopis, pusti seks in pornografijo drugim revijam, saj imaš tako razširjeno področje, da ti to ni potrebno. Želimo si zdravega humorja, zabavljic in še kaj. Smeh je najboljše zdravilo. Naslov drugega prispevka z naslovom Konec dober – vse dobro,¹¹⁵ bi lahko jemali tudi simbolno, saj po tem Albina Lapanja na lastno pobudo ni več doživela objave, čeprav si je za to res še prizadevala.¹¹⁶ Zato je v mapo z dokumentacijo o objavah vložila obrabljeno vozno železniško karto in na njeno hrbtno stran napisala: Moji do sedaj objavljeni literarni uspehi, Lj. 21. jan. 1974.¹¹⁷

¹⁰⁹ Albina Lapanja, Napeljava vode v Spodnjem Vrsniku, *Kmečki glas*, 10. febr. 1971, št. 6, 16.

¹¹⁰ Albina Lapanja, Durjevi v Ponikvah, *TV-15*, 28. februar 1971, 13.

¹¹¹ Albina Lapanja, Obljuba dela dolg, *TV-15*, 24. junija 1971, 5.

¹¹² Mapa v arhivu Albine Lapanja.

¹¹³ Mapa v arhivu Albine Lapanja.

¹¹⁴ Na izstřížku objave ni datuma, poleg priložen Albinin tipkopis pa je datiran: Ljubljana, dne 25. XII. 1971.

¹¹⁵ Albina Lapanja, Konec dober – vse dobro: Na Dolenjski cesti v Ljubljani je šla neka gospa k sosedovim gledat televizijski program. Zraven so zadovoljno hrustali piščanca. Povabljenka je imela s seboj v papir zavita očala. V papir pa je zavila tudi koščice, da bi jih dala svojemu kužku. Čez nekaj časa mu je dala zavitek v usta. Nato je segla po drugem zavitku, da bi si nataknila očala. Ko ga je odvila, so na mizo padle koščice! No, končalo se je srečno: Pes očal ni pojedel, ker jih ne mara, za gospo pa so bile kosti pretrde. *Pavliha*, št. 4, Ljubljana 29. 1. 1972.

¹¹⁶ V mapi iz op.103 je blizu dvajset člankov, na katere je avtorica dopisala z rdečim kemičnikom: Nič uspeha, Ni objavljen.

¹¹⁷ Listek je vložen v mapo z objavami.

Vendar to ne pomeni, da se je Albina Lapanja dokončno odpovedala te vrste pisanju. V naslednjih približno desetih letih (do leta 1983) je sestavila sama ali zapisala od drugih, »209 aforizmov«, kakor je sama poimenovala razne anekdote in šale, nekaj tudi še izza partizanskih časov v tolminskih hribih. Leta 1979 pa je posebej razvrstila »*cvetke iz Radenc*«, to je smešne dogodivščine iz omenjenega zdravilišča.¹¹⁸

Vse to dokazuje, da njena ustvarjalna vnema ni popustila v nobenem okolju in obdobju.

III. MIK ZGODOVINE

Imeniten vezni člen med pravkar končanim in tukajšnjim razdelkom je pismo, s katerim Albina Lapanja razkriva samo sebe bralcem nekdanje revije *Tovariš*: »*Ko sem bila še zaposlena, sem imela le malo časa za branje. Pa sem le zasledovala Tovariša, v katerem so mi najbolj všeč potopisne reportaže najbrž zato, ker sem velika ljubiteljica narave in njenih lepot. Zato tudi precej potujem, kolikor moja denarnica prenese. Vaše reportaže pa me vodijo tudi po tistih krajih, ki jih sama ne morem videti ... Rada bi le, da bi na naslovnih straneh kdaj pa kdaj predstavili naše zaslužne može in žene, predvsem matere.*

*... In moj konjiček je zdaj postalo zbiranje podatkov o raznih osebnostih in strokovnjakih, od najstarejših do najnovejših – popevkarjev. Zbirko nenehno dopolnjujem, imenovala pa sem jo *Sprehod skozi stoletja*. Z njo imam veliko veselje, pa tudi dosti dela. Upokojitve ne jemljem kot dobo počasnega umiranja, ampak kot uživanje vseh pridobitev, ki sem jih dobila med svojim aktivnim življenjem. Zelo so mi všeč starine. Mnogo berem, najraje pa segam po zgodovinskih knjigah o starih umetninah.*«¹¹⁹

1. »SPREHOD SKOZI STOLETJA«

Različne kartoteke pod navedenim naslovom si je Albina Lapanja zamislila že leta 1968, ko se je dobro upokojila. Ko osemdesetletna dela o tem dokončni obračun leta 1992, je zato ganjena: »*Sedaj pa končujem to zbirko oziroma se poslavljam od mojega dolgoletnega prijatelja tkzv. – konjička – ki me je spremljal skoraj vsa moja upokojenska leta. Res težko mi je pri srcu pri pisanju teh vrstic; ker prav ta zbirka me je dolga leta spodbujala in krajšala čas ...*«¹²⁰ Očitno je držala besedo, ki si jo je dala leta 1972, ko je delala prvi obračun o stanju kartotek: »*To bo moj doživljenjski konjiček. Kadar me popade malodušje, iščem utehe v tej zbirki.*« Tudi tega početja se Albina Lapanja ni lotila tjavendan: »*Sprehod skozi stoletja! – Tako sem imenovala mojega konjička! Vsebuje pregled vseh velikih in zanimivih osebnosti od najstarejših grških pa do popevkarjev današnjega časa.*« Po razvrstitvi gradiva v posamezne skupine pojasnjuje: »*Črпам iz ra-*

¹¹⁸ 209 aforizmov. Listek pripet s tem naslovom na ovoj s popisano vsebino na petinšestdesetih straneh. Albina Lapanja, *Cvetke iz Radenc, kjer sem se nahajala v zdravilišču od 11. junija do 1. julija 1979*, Ljubljana 9. 8. 1979 (tipkopis, 7 strani).

¹¹⁹ Albina Lapanja, *Tovariš, moj življenjski spremljevalec*, *Tovariš*, ilustrirana družinska revija, št. 20, 2. 6. 1970, str. 13.

¹²⁰ Albina Lapanja, *Zaključni pregled mojega dolgoletnega hobya, imenovala sem ga *Sprehod skozi stoletja* ...* Ljubljana, 16. 9. 1992, 1.

zne tekoče literature, dnevnih časopisov, raznih revij itd. To ne delam iz osebne koristi, ampak iz veselja. Tako imam istočasno pregled trenutnega kulturnega nivoja. – Možne napake, ki jih naredim pri pisanju ali prepisovanju raznih podatkov, sproti odpravljam. To delam že od leta 1968 v jeseni dalje. Vsako leto bom po možnosti naredila pregled štev. stanja. Do sedaj je to uspeh mojega dela treh let.»¹²¹ Naslednje leto je pregled ponovila in se odločila, da bo po strogi abecedi odslej vlagala samo nove podatke za pesnike in pisatelje, medtem ko bo pri drugih kartotekah to počela le do tretje črke. Za naslednja leta so poročila izostala. Pač pa si je spet vzela čas zanj leta 1977 in opozorila na nekatere spremembe in pri tem dodala:

»Posameznim poklicem bom prilagala čimveč časopisnih izrezkov z raznimi podatki. Kartoteka vsebuje točen datum in naslov revije, od kjer je izrezek vzet.«¹²² To pomeni, da so podatki iz nje viroslovno preverljivi. Morda je vnema za to delo z leti vendarle malo upadla, saj je leta 1987 priznala, da inventure o njej ni napravila že deset let, a da se z njo še vedno po malem ukvarja.¹²³ Leta 1992 v poročilu pošteno prizna, da je pregled kartotek opravila leta 1971, 1972, 1973, 1974 in leta 1977, nato pa »do danes nič več«. ¹²⁴ Kolikor ni pri štetju prišlo do pomot, je v kartotekah čez 18.000 enot. Z njej lastno doslednostjo Albina L. ne taji, kaj jo je obhajalo ob tem delu: »Ko sem se pri tem srečavala z raznimi ljudmi s toliko različnih poklicev, sem imela občutek, da se pogovarjam z njimi. Pri vsem tem sem morala biti močna, da sem se lahko borila proti občutku manjvrednosti, napram tistim ljudem, ki so ustvarili velika dela v svojem življenju. Končno sem prišla do zaključka, da sem tudi jaz izpolnjevala mojo življenjsko dolžnost v vsej dani mi moči.«¹²⁵

2. IZPISKI IZ ZGODOVINOPISNIH KNJIG

Albina Lapanja je prebrala tudi lepo število strokovnih in poljudnozgodovinskih knjig, od njih so nekatere prav obsežne, in kako temeljito se jih je lotila, dokazujejo prepisi in »izvlečki«, kakor sama pravi, iz njih. Kot človek, ki silno ceni faktografijo, je te zapiske tudi dokumentirala, vendar ne po ustaljenem sistemu, kakor je to v navadi pri strokovnem delu, ampak po svoje, samorastniško pač, tako da pri tem navajanju kdaj kaj tudi zašepa.

Sledi poskus sistematične razvrstitve zadevnih prebranih knjig, za katere Albina Lapanja hrani bolj ali manj obsežne (tipkane) prepise in izpise.

1. Svetovna zgodovina v slikah.¹²⁶ Na drugem mestu je omenjena »Zgodovina v slikah«. Prav tako je le približno navedena letnica začetka njenega izhajanja. Enkrat leto 1975 in drugič leto 1978.¹²⁷ Končno o delu gradiva poroča na več mestih in ne strnjeno.

¹²¹ Albina Lapanja, /Statistično poročilo/: *Sprehod skozi stoletja*, štev. stanje z dne 22. VIII. 1972 mojega konjička.

¹²² Albina Lapanja, *Opis stanja mojega hobija »Pregled skozi stoletja«*, ki ga pišem oziroma dopolnjujem od leta 1968 dalje.

¹²³ A. Lapanja, *Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju*.

¹²⁴ A. Lapanja, n. d.

¹²⁵ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 10.

¹²⁶ *Zgodovina v slikah*, Slovensko izdajo so pripravili profesorja Branko Božič in Tomaž Weber ter prevajalka prof. Helena Menaše, Ljubljana 1976.

¹²⁷ Glej op. 126.

2. Veda Zagorac in Zdravko Pečar, *Egipt, Dežela, ljudstvo in revolucija*, Ljubljana 1958, prev. Jože Zupančič. Bralka knjige celo dopiše, kje si je knjigo mogoče izposoditi.¹²⁸ Ob izpiskih iz te knjige Albina L. razkrije, kaj jo vodi pri tem početju: »Te izvlečke nisem spisala samo zaradi sebe; temveč tudi zaradi morebitnega bralca, ki naj mu služi predvsem kot pomoč oziroma kot kažipot pri branju. Še podrobneje o tem spregovori na priloženem listku: »Moj namen je bil pri tem pisanju, da meni kdaj kasneje ali pa morebitnemu bralcu skrajšam delo pri branju. Zabeležene so strani, kjer se lahko bolj natanko prebere snov, ki ga zanima. Ni zapisano samo najvažnejše, ampak je v glavnem prikazano, kje naj se kaj išče. Najvažnejše ni za vse enako važno. Na splošno pa je vse zelo zanimivo.«¹²⁹ Sledi obvezen podpis z naslovom in datum: 21 avg. 1976.

3. Maurice Duron, Aleksander Veliki, Maribor 1977. Iz te knjige je izpisala predgovor, opombe in komentar. Omenjene tri knjige potrjujejo že iz opisov potovanj zasluteno spoznanje, da je Albino L. privlačila starodavna preteklost, aktivna udeležba v boju proti fašizmu in nacizmu pa je storila, da se je trudila čim temeljiteje seznaniti tudi s širšim ozadjem druge svetovne vojne.

4. Kronologijo iz II. svetovne vojne od 10. 6. 1940 do 3. 5. 1946 je povzela po knjigi *Sardinci iz Afrike*.¹³⁰ Kdo je avtor knjige in kdaj je izšla, je treba dodatno preveriti.

5. Kdo je avtor knjige Hitler, ni navedeno, tudi letnica izida manjka, da pa je A. L. očitno imela pred očmi morebitnega uporabnika njenih izpiskov dokazuje pripis, kako »je označeno s številko strani knjige, kjer lahko bralec dobi nadaljnje podatke«.¹³¹

6. Pri naslednji knjigi v osebni izkaznici manjka le leto izida. Za ilustracijo pa sledi dobesedna Albinina formulacija: »Izvlečki iz knjige Mussolini, ki naj bodo slučajnemu bralcu teh vrstic kot kažipot pri navedeni knjigi, ki jo je spisala Laura Fermi, italijanska pisateljica, knjiga obsega 442 strani.«¹³²

7. Harrison E. Salisbury, *900 dni obleganja Leningrada*, prev. Marko Selan.¹³³ Tu je A. L. prejkone črpala kaj za svoje kartoteke, ker je k izpiskom pristavila: »*Iz knjige sem vzela v glavnem pesnike in pisatelje tedanjega sovjetskega časa z nekaj važnimi podatki ter nekaj podatkov ob najhujšem obleganju Leningrada.*«¹³⁴

8. Ob Churchillovih Spominih ni kaj dodati.¹³⁵

9. Austin Charles Brecht, *Zgodovina Združenih držav Amerike*. Iz nje je prepisala nastanek ameriške ustave in seznam predsednikov ZDA vse do R. Reagana.

10. Za »*zgodovino svetih let in finančno poslovanje*«, ki je iz brošure »*Črna inter-*

¹²⁸ Mestna knjižnica, Vegova ulica. – Je to bila Knjižnica Otona Župančiča?

¹²⁹ Veda Zagorac in Zdravko Pečar, *Egipt, Dežela, ljudstvo in revolucija*, Ljubljana 1958.

¹³⁰ Avtorica v tej zvezi dostavlja: »Kronologija iz II. svetovne vojne. Teh knjig je več, z različnimi naslovi, jaz sem vse prebrala. Vse navedene knjige imam v mojem arhivu prebranih knjig, te so od leta 1980. Večina njih je avtor Albert Klun, roj. 21. 6. 1926 v Brezovici, občina Sežana ... « A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*.

¹³¹ Alan Bullock: *Hitler. Slika tiranstva*, Ljubljana 1963. Zbirka Bios. Prevedla Boris Verbič in Branko Vrčon.

¹³² Laura Fermi: *Mussolini* Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, prev. Vladimir Naglič.

¹³³ Tudi tu manjka letnica izdaje knjige. Harrison E. Salisbury. *900 dni*. Obleganje Leningrada, založba Borec, Lj. Prev. Marko Selan.

¹³⁴ Izpiski navedene knjige poleg drugih v posebni mapi na strani 1 (tipkopis), Lj. 1975.

¹³⁵ Winston Spencer Churchill, *Moja mlada leta*. Nobelovci 30. Ur. Janko Moder. Cankarjeva založba, Ljubljana 1976.

nacionala«, si je A. L. oskrbela že kseroks, žal pa temeljni bibliografski podatki o njej manjkajo.¹³⁶

S tem smo prišli do teme, ki ji Albina Lapanja skuša razumsko priti do dna, namreč vera.

11. Sergej A. Tokarev, *Vera v zgodovini narodov sveta*, Ljubljana 1974, prev. Ludvik Mrzel. Ob tej knjigi izvemo, da jo je, po začetnem in končnem datumu sodeč, izpisovala tri tedne in to iz vsake posamezne vere nekaj glavnih značilnosti, kar naj bo bralcu kot napotilo k branju te knjige v celoti.¹³⁷ Tako v začetku; na koncu izpisovanja pa stoji: »*Ta izpisek vsebuje temeljne postavke, vzete iz navedene knjige, ki naj bodo bralcu v pomoč in napotek pri branju oziroma študiranju te knjige. Izvleček je napisan po zaporedni vrsti v knjigi. Po možnosti so vse strani v glavnem oštevilčeno označene, kjer beri dalje v knjigi. V kolikor mi je uspelo, je vsa tema povezana med seboj v glavnih temeljnih točkah knjige. Knjiga je zelo zanimivo in poljudno napisana; da se brati kot zanimiv roman.*«¹³⁸

12. *Verstva sveta / Enciklopedija verstev v zgodovini človeštva*, Ljubljana 1977. Tu je, če je prav razumeti Albinin dostavek, kot povzetke šteti kazalo uvodov iz opisa posameznih religij.¹³⁹

13. Janko Pleterski, *Narodi Jugoslavije, revolucija*, Ljubljana 1987. Tu je A. L. ne navadno skrbna pri navajanju bibliografskih podatkov, saj omenja celo direktorja obeh založb (Komunist, Državna založba Slovenije), ki sta delo izdali. Izjemno suhoparna pa je tudi pri pojasnilu: »*Povzela sem le nekaj važnih značilnih statističnih podatkov ...*«¹⁴⁰

14. *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979 »in ima 964 strani« piše A. L. in se ob tem osebno odpre: »*Knjigo sem vso prebrala, le zadnje strani NOB in druge svetovne vojne, ki mi je precej znana, saj sem jo preživela kot borka NOB, sem prebrala samo glavne strani; oziroma glavne neznane mi dovolj dogodke – predvsem pa zaradi tega, ker sem bila že preutrujena vsled dolgega branja in slabih bolanih oči.*«¹⁴¹

Na vprašanje slovenstva se navezuje tudi prepis članka Berte Golobove iz sobotne priloge Dela »Lubi Slovenci in njihova materinščina.«¹⁴² Kako živo sledi A. L. kulturnemu in političnemu utripu »slovenšne cele«, dokazujejo tudi njeni prepisi posameznih odlomkov, ki se navezujejo nanjo, iz Nove revije.¹⁴³

15. Iz knjige Cerkev na Slovenskem, Ljubljana 1971 je iz vseh treh glavnih cerkvenoupravnih enot izpisala seznam župnij in duhovnij.¹⁴⁴

¹³⁶ Frane Barbieri. *Črna internacionala*, Natisnila Celjska tiskarna v Celju, Lubljana 1956.

¹³⁷ Ljubljana, 27. dec. 1978, Podpisana lastnoročno A. L.

¹³⁸ Ljubljana, 20. jan. 1979.

¹³⁹ *Verstva sveta*. Enciklopedija verstev v zgodovini človeštva. Cankarjeva založba, Ljubljana 1977.

¹⁴⁰ Ljubljana, 7. 2. 1988, Podpis A. L.

¹⁴¹ *Zgodovina Slovencev*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979.

¹⁴² Berta Golob, Ljubi Slovenci in njihova materinščina, Sobotna priloga *Dnevnika*, z dne 5. nov. 1983.

¹⁴³ Prepis iz *Nove revije* št. 52./53, str. 1375, 1387, 1388. Prepis iz *Nove revije*, št. 65/66, str. 1706, 1707. Prepis iz *Nove revije* št. 35/36, str. 308.

¹⁴⁴ Prepis: Seznam cerkva in njih zidava v koprski škofiji na Primorskem; Župnije in duhovnije mariborske škofije; Župnije in duhovnije ljubljanske Nadškofije. Čas prepisovanja: 18–21 julija 1980. Cerkev na Slovenskem. Provincia ecclesiastica Slovena in Ljubljana 1971. julija 1980. Letopis 1971 (stanje 1. junija). Sestavil Zdravko Reven s sodelovanjem dr. Maksa Miklavčiča, Rafka Lešnika, dr. Jožefa Meška, Ivana Kobala st. in drugih sodelavcev.

16. Janek Musek, *Psihologija osebnosti*,¹⁴⁵ Iz knjige je pridobila »zaporedni poi-
menski seznam raznih strokovnjakov, psihologov ...«¹⁴⁶

O slovenski zgodovini je leta 1973 Albina Lapanja na dopustu v Dobrni zapisala v svoj dnevnik: »Še sedaj so vidni pogosti gradovi – oziroma ostanki nekdanjih srednje-
veških gradov, ki spominjajo in dokazujejo dolgotrajno in težko obdobje naših pra-pra-
-pra predhodnikov tlačanov in njihovih borb za osvoboditev izpod tlačanstva pod znano
parolo »V boj za staro pravdo«. Pa naj še kdo reče, da Slovenci nimamo zgodovine.
Kakor pravijo, da je kratka ali še vedno predolga za vse, kar so naši predniki prestali
pod tujimi osvajalci kar od kneza Koclja in kralja Sama dalje. Še vedno smo tu in bomo
ostali na svoji zemlji.«¹⁴⁷

Na prošnjo, naj opiše svoje življenje, pa je ob predstavljenih izpiskih, ki so navadno
obsežni več deset strani, zapisala: » ... Točno, zakaj sem to delala, ne vem? Mogoče, da
sem bila vedno zaposlena, tudi verjetno. V glavnem pa sem to pisala z veseljem. Mo-
goče tudi zaradi tega, da bo to komu kasneje v pomoč pri branju le teh.«¹⁴⁸ Ganljivo je
spremljati silno voljo in pogum pri premagovanju naporov za delo, ki mu ne manjka
spodobnosti, nekaj obrtnega znanja pa vendarle. Zavest o pomembnosti dokumentira-
nja se kaže tudi pri stalnem navajanju lastnega imena in naslova, marsikdaj tudi tele-
fonske številke, drugi enako pomembni podatki pa sem in tja izpadejo. Snov navedenih
knjig priča o želji po široki razgledanosti: »To ne berem zaradi lepšega, je treba malo
preštudirati.«¹⁴⁹ Komentarji k izvlečkom pa pričajo, da je imela pri tem pred očmi tudi
morebitne druge uporabnike svojega truda.

3. VIRI ZA LOKALNO ZGODOVINO, ETNOLOGIJO IN ŠE KAJ

a) Temeljni zasuk v Albinem življenju je bila med drugo svetovno vojno njena
zavestna odločitev za boj proti okupatorju: »Izhod iz mojega vaškega življenja je bila
Osvobodilna fronta in kasneje NOB in NOV ... Neverjetno se sliši, ali je res: zame je bilo
prvič v življenju lepo, ko sem se nahajala v partizanih. Ves prosti čas, ki sem ga imela,
sem brala in se učila in tudi pisala pesmice; četudi sem slišala govoriti, da pesmice
niso za partizane. Ves čas v NOB nisem imela nikdar puške v roki, bila sem vaški, nato
okrajni in okrožni aktivist Osvobodilne fronte, delovala sem v raznih organizacijah.
Lepe spomine hranim na ta čas. Kako zavedni in predani so bili naši ljudje v Narodno
osvobodilni borbi – enkratni.«¹⁵⁰

Iz takega doživljanja partizanskega boja in aktivne udeležbe v njem je treba razu-
meti neprestano vračanje Albine Lapanja k temu obdobju slovenske zgodovine in njeno
željo, da bi se v zgodovinopisju ohranile sledi tudi na kraje, dogodke in ljudi, s katerimi
je bila sama usodno povezana v tistem času. Po lastnih besedah je podatke o tem začela
zbirati še v času partizanstva.¹⁵¹ Odkar je prišla v Ljubljano, se ji je polagoma nabiralo
raznovrstno gradivo. V svojem Življenjepisu leta 1962 namenja svojim doživetjem iz

¹⁴⁵ Janek Musek, *Psihologija osebnosti*, Ljubljana 1977.

¹⁴⁶ Izpiski za to knjigo niso pripeti k izpiskom zgodovinske narave, ampak so ostali posebej.

¹⁴⁷ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do
29. maja 1973/ 25.-26. maj 1973.*

¹⁴⁸ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 7.

¹⁴⁹ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

¹⁵⁰ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 4.

¹⁵¹ A. Lapanja, *Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju*, 2.

druge svetovne vojne podrobno pozornost in potem se vrača k njim še nekajkrat v obliki pričevanja za javnost, le da imajo posamezni članki različne poudarke.¹⁵² Pač pa si pri tistih iz poznejšega časa že pomaga tudi z drugimi viri. Tako v prispevku *Kako so volili v okraju Bukovo med NOB leta 1944* na koncu posveti dokaj prostora prav njim: »Vsi ti podatki so mi ostali v spominu. Nekaj pa sem jih tudi zapisala. Precej jih je vzelo konec neke kraj gozda v Orehovski grapi v mali železni skrinjici. To skrinjico mi je dal Janez Mauri po domače Zakaukask v Orehku. V tej hiši sem bila večkrat; zaradi varnosti sem imela vedno vse dokumente skrite izven vasi v omenjeni skrinjici. Tako sem bila brez strahu, da jih dobi sovražnik v roke ob njegovem večkratnem vdoru v to skrito ali idilično lepo grapo. Skrila sem jo pod neko drevo. Ko sem jo leta 1960 po vojni iskala, je nisem našla. Malo predolgo sem čakala na to. Podatke o volitvah sem dobila na IZDG v Ljubljani. Datum volitev v Orehku in Jesenici se razhajata z mojim spominom. Prepričana sem, da so bile volitve na Reki, Orehku in Jesenici 6. avgusta 1944 – prvo nedeljo v avgustu. Sicer pa mislim, da ni tako važen datum, saj je razlika le en teden. Za Zakojco pa gotovo drži ta datum.«¹⁵³ Do virov je Albina Lapanja prihajala tudi na številnih pogovorih in srečanjih, kakršno je bilo po sedemintrideset letih tisto, ko se je spet sešel petčlanski odbor SPŽZ iz Albinine rojstne vasi. Njena kronistka iz Ljubljane je o tem sestavila pravcati zapisnik¹⁵⁴ in podrobno zapisala njihove spomine, ki so jih navzoče v pogovoru lahko prijateljsko preverjale.

Svoje delovanje v Baško-Cerkljanskem okrožju je Albina Lapanja popisala leta 1984 zelo sistematično, razčlenjeno s posameznimi razdelki in s poudarkom na objektivnem organizacijsko političnem delu, zato so osebna doživetja potisnjena v ozadje. V uvodu pravi: »Vsi ti podatki so pisani po mojem spominu in tudi po pripovedovanju nekaterih posameznih aktivistov. K navedenim virom so dopustne možne pripombe, oziroma dopolnila.«¹⁵⁵ Nato pod črto večkrat opomni na razhajanje posameznih virov ob kakem dogodku.

Poleg tega si je Albina Lapanja prizadevala priti tudi do gradiva, ki so ga o njej znanih krajih uredili že drugi, tako njen rojak Leopold Hvala. Ta je napisal *Kroniko Prosvetnega društva – Čitalnice na Ponikvah* od njene ustanovitve leta 1901 dalje in je želel s tem spodbuditi praznovanje njegove sedemdesetletnice.¹⁵⁶ Tolminski muzej pa hrani na enaindvajsetih straneh opisan »razvoj NOB na področju vasi Ponikve, občine Most na Soči«,¹⁵⁷ kar je Albina Lapanja pohvalila: » ... je veliko v njej povedanega,« toda

¹⁵² Albina Lapanja, *Moji spomini iz Tolminskega za časa NOB*. Prim. op. 105, Ljubljana 3. III. 1971.

¹⁵³ Albina Lapanja, *Kako so volili v okraju Bukovo med NOB leta 1944* /Prepis in popravek/, Ljubljana, 1. febr. 1982, 6.

¹⁵⁴ Albina Lapanja, Zapisnik srečanja pet-članskega SPŽZ ali bolje bi bilo reči mladinskega odbora/ ker so bile razen ene tovarišice vse mladinke/ na Ponikvah na Tolminskem, ki je bil ustanovljen /maja ali junija 1943/. To prvo srečanje navedega odbora se je vršilo v Rakovcu pri Potarju dne 16. avgusta 1980.

¹⁵⁵ Albina Lapanja, *Baško-Cerkljansko okrožje*, Ljubljana, 4. 7. 1984, 1.

¹⁵⁶ Leopold Hvala, *Kronika Prosvetnega društva na Ponikvah – Čitalnica*, Ponikve jan. 1971, A. L. prepisala 20. okt. 1979 (tipkopis, 8 strani).

¹⁵⁷ Razvoj NOB na področju vasi Ponikve, občine Most na Soči, Albinin prepis ima datum: Ljubljana, 15. junija 1978 (tipkopis, 21 strani). »Marija Rutar je pred leti upravljala Tolminski muzej v Tolminu; ona ni pisala tega razvoja NOB na Ponikvah. Meni ga je pred leti posodila. In jaz sem ga prepisala. Angela Klinkon, ki je bila tedaj učiteljica v šoli na Ponikvah, ga je v sodelovanju vaščanov na Ponikvah pisala na stroj. To mi je sama povedala. Jaz pa sem iz tega

pred tem predlagala: »Ta prepis Kronike vasi Ponikve je treba komisijsko dopolniti in popraviti.«¹⁵⁸

Potrpežljivo in vztrajno je Albina Lapanja zbirala gradivo, da se je naposled lotila pisanja zgodovine svoje rojstne vasi, (o čemer bo tekla beseda v naslednjem razdelku), ko pa jih je odrabila, jih je precej odstopila raznim ustanovam, tako Šolskemu muzeju, Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani in Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani. To izpričuje, da si je zavzeta pričevalka pridobila z branjem in samoraslim učenjem dokajšnjo profesionalnost v ravnanju z zgodovinopisnim gradivom. Seveda pa je v tem njenem ravnanju prepoznati tudi željo, da bi sadovi njenega truda ne obležali kot mrtev kapital, ampak bi našli svoje mesto tudi pri drugih avtorjih. To bi bilo za Albino Lapanja največje plačilo.

b) Albino Lapanja je, kot kažejo njeni odzivi nanjo, strašno prizadela smrt jugoslovanskega predsednika Josipa Broza – Tita. Sprva je očitno otrpnila, saj je njeno prvo pisanje v tej zvezi datirano: z enajstim majem 1980.¹⁵⁹ in začne se z besedami: »Danes je že en teden, ko je umrl »naš Tito« – naša velika in nepozabna osebnost; velikan dvajsetega stoletja. Inicijator in med glavnimi soustanovitelji neuvrščenih držav, med katerimi so bili trije glavni: Tito – Nehru – Naser.«¹⁶⁰

Danes ni nobenega več. Po opisu, kako so na ljubljanski televiziji posredovali novice o Titovi smrti, sledi Albinin himnični slavospev »človeku, ki nam je dal svobodo, katere do tedaj nismo poznali, dal nam je dobo človeškega življenja, ki smo jo v miru in blagostanju preživeli ...«¹⁶¹

Čez en teden, 18. maja 1980, je Albina Lapanja zasnovala nov spis z naslovom Kaj pomeni smrt tovariša Tita in ga končala 6. junija istega leta. Tudi tu je dikcija retorična in meji na kult osebnosti.¹⁶² Avtorica zagotavlja Titovemu spominu, da bodo državljani Jugoslavije varovali svojo domovino, se držali načel »bratstva in edinstva«, vzgajali otroke v njegovem »Titovem duhu«; skratka, pisanje vedno bolj dobiva dikcijo predloge za političen govor in se dotika tako ZKJ kot politične avantgarde, samoupravljanja, neuvrščenosti. Nekatere besede iz nekdanjih Titovih govorov ji rabijo za navdih za samostojno politično razpredanje. Tu se pokaže stara Albina, politična aktivistka, le da se ob tej priložnosti njene misli razmahnejo daleč čez domače meje, ko je skrajno kritična do kapitalizma in enostransko zagledana v socializem. Komaj je dokončala ta političen traktat, se je Albina L. že čez dva dni lotila novega podviga. Začela je sestavljati ogrlico »kot niz biserov«, kakor je poimenovala lastnosti, ki mu jih je pripisala po asociativni metodi in z metaforičnim izražanjem, kjer je na prvem mestu figura pretiravanja ali hiperbola, in to z velikimi političnimi konotacijami. Število teh asindetično nanizanih lastnosti je naraslo na, reci in piši, tristo šestinsedemdeset.¹⁶³ Vrhunec, ki mu zlepa ni para. Čez en teden je Albina Lapanja obnovila svojo spretnost aditivnega metaforičnega pisanja z variacijami na temo: Kaj nam je postal naš Tito po smrti.¹⁶⁴ Kako brez pre-

---

gradiva dobila razne važne podatke pri mojem pisanju zgodovine.« A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*.

¹⁵⁸ A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*, 21.

¹⁵⁹ Albina Lapanja, naslova ni, Ljubljana, 11. maja 1980. Tipkopolis (3 strani) v arhivu avtorice.

¹⁶⁰ To so bili v obdobju politike neuvrščenosti njeni trije glavni predstavniki.

¹⁶¹ Glej op. 159, 3.

¹⁶² Tipkopolis (18 strani) v arhivu Albine Lapanja, 1.

¹⁶³ Albina Lapanja, *Lastnosti pokojnega tovariša Tita, nanizanke kot niz biserov njemu v spomin*. Spisala v času od 18. maja do 10. junija 1980 (tipkopolis, 14 strani).

¹⁶⁴ Albina Lapanja, *Kaj nam je postal naš Tito po smrti*, Ljubljana, 10. 6. 1980 (tipkopolis, 3 stra-

misleka je pri tem ravnala, pričajo njene uvodne besede, da se »*bolan štiri dolge mesece, dobesedno ... boril s smrtjo za življenje človeštva*«. Za dokaz, kako brezmejno ga je cenila, nekaj naslovov, ki mu jih naklanja v slogu litanij: »*Tito, ti si postal [...] nestrohnjeno srce jugoslovanskih narodov, / posmrtna svetovna trdnjava / in si bil nedokončana simfonija socializma / posmrtni junak vseh časov / [...] moja največja ljubezen – črni Afričan / s svojo smrtjo še močnejši / s svojo smrtjo popolnejši / s svojo smrtjo organizator miru na svetu / zmagovalec nad bodočimi vojnami / večer / lik duhovne nesmrtnosti / kot nevidni duh med nami / svetovna idejna pot / nova ureditev sveta / nedosegljiv smrtnikom / neosvojen – nepremagan do smrti / [...] Triinpetdeset lastnosti te vrste se je potrudila A. L. izmisliti za dolgoletnega jugoslovanskega predsednika, a na koncu jo je bistro uganila: »Ako bodo dediči tvoje dediščine skrbeli, da jo bodo pravilno uporabljali, jim boš lahko tak ostal v spominu.«¹⁶⁵*

Toda vsi ti prekipevajoči izlivi Albini Lapanja niso zadoščali. Svoje srčne stiske ob smrti maršala Tita je morala deliti z drugimi in tako svoje pisanje v tej zvezi očitno poslala staremu revolucionarju Ivanu Kreftu, ki ji v odgovoru daje priznanje zanj, upošteva njeno poštenost, ne kaže pa nobenega vzhičenja, prej kritičnost, vendar ji jo podaja zelo obzirno.¹⁶⁶

Preteko je desetletje in ta čas se je marsikaj zgodilo. Tako ni naključje, da se je tudi Albina Lapanja še enkrat kritično zaustavila ob nekdanjih pretiranih slavospevih in ob njih napisala naslednjo repliko: Kmalu bo šest let od smrti tov. Tita. Med tem časom sem večkrat brskala po teh dopisih in še danes ne znam dati odgovora na morebitno vprašanje nekoga: »Zakaj sem to napisala?« Mogoče bi bil moj najprimernejši odgovor: pisala sem ga zato, ker sem se nahajala ob smrti tov. Tita v težkem duševnem stanju, da smo z njim izgubili Velikega – enkratnega – čudovitega človeka. – Vse to, kar sem napisala, sem poizkusila, oziroma sem tudi verjela, da je res, ali mi je vedno neki tihi glas prišepetaval, da to ni vse tako resnično: da sem objokovala le mojo veliko željo, da bi bilo vse to res! Zaključek je bil, da sem vse tako napisala! -Ves ta dopis bom skupaj imenovala »Neuresničljiva politična pravljica«. Tudi v to dvomim. Ne vem točnega odgovora. Mislila sem ga že večkrat sežgati, pa ga nisem mogla? Končno sem ugotovila, da škodovati ne more nobenemu.«¹⁶⁷ Šele zdaj je razumljivo, zakaj je omenjenim prispevkom ob Titovi smrti priložen list, kamor je Albina L. lastnoročno napisala: neuresničljiva Politična Pravljica. 4 priloge. v Ljubljani 11. 2. 1990.¹⁶⁸

c) Poleg tega hrani Albina Lapanja še raznotero gradivo, ki bi utegnilo priti prav za obdelavo raznih etnoloških tem, bodisi z rodbinsko problematiko, ko gre za pošto bratov in sester ter sorodnikov, med katerimi je »nuna« (mačeha) na posebnem mestu, in šest albumov fotografij (od poroke njenih staršev naprej). Za raziskavo raznih drugih medosebnih stikov prihaja v poštev druga korespondenca Albine Lapanja od leta 1945 naprej, osebne in uradne narave. Za preučevanje zdravstvene kulture v preteklih petdesetih letih so pomembni Albinini dokumenti o invalidnosti (hrani vso dokumentacijo v zvezi s priznanjem statusa osebnega vojnega invalida) in zdravniški izvidi, (od leta 1960 dalje). Na novo je spet začela pisati dnevnik 1. junija 1961. Tega dne je bila Albina Lapanja operirana in vrnilo se ji je upanje, da bo spet lahko hodila.

ni).

¹⁶⁵ A. Lapanja, n. d.

¹⁶⁶ Pismo Ivana Krefta, Ljubljana 6. 8. 1980.

¹⁶⁷ Albina Lapanja, Pojasnilo in pripombe k spisu, Ljubljana, 11. II.1990.

¹⁶⁸ Prim. fotografijo.

Komu od ustreznih raziskovalcev bi prišla prav škatla z dokumentacijo o mesečnih prejemkih (odrezki prejete pokojnine) in izdatkih (elektrika, plin, telefon) in za obravnavo gospodinjstva tudi dokumenti in računi za nakup tehničnih pripomočkov. Za študij stanovanjske kulture je na razpolago več map dokumentov v zvezi s stanovanjem Albine Lapanja (dokumenti o lastništvu, potrdila o plačilu vzdrževalnine itd).

Na širši prostor se nanašajo razglednice, ki jih je Albina Lapanja prejela po vojni in uredila po abecednem redu krajevnih imen in seznam mest, vasi, krajev, voda, otokov, ki jih je začela vpisovati v poseben zvezek formata A4 leta 1968 in nehala leta 1975, vendar ne popolnoma, ker je tudi potem še zapisala kakšen podatek. Na naravo se nanaša tudi njen herbarij. Vse to bi bilo koristno gradivo za študij geografskega obzorja in znanja o naravi.¹⁶⁹

Seveda pa je glavna pozornost Albine Lapanja usmerjena v zgodovino, o čemer pričajo tudi njeni shranjeni osebni dokumenti v zvezi z zaposlitvijo in njenim političnim delovanjem, izrezi iz časopisov s članki o pomembnejših političnih dogodkih, in celo rubrike Zgodilo se je (od sept. 1972-okt. 1979), vabila na razne proslave in končno gradivo, s pomočjo katerega je Albina Lapanja pisala zgodovino svoje rojstne vasi.

ZGODOVINA PONIKEV

»To je moja življenjska naloga,«¹⁷⁰ je zapisala Albina Lapanja, misleč na pisanje zgodovine svoje rojstne vasi Ponikve na Tolminskem. Delo ima tri dele; prvi obsega obdobje od 1192-1942, drugi del leta 1942-1943, tretji del leta 1943-1945 in četrti del obsega statistiko padlih v drugi svetovni vojni in vseh v njej udeleženi tako ali drugače. »*To delitev so narekovali pogoji, v katerih se je vsa ta leta nahajala Primorska, prav tako tudi vsa Tolminska, kamor pripadajo tudi Ponikve,*« pravi avtorica.¹⁷¹ V pojasnilu svojim sorodnikom, kako naj ravnajo s tem njenim življenjskim delom in kako naj ga berejo, pa Albina Lapanja razkrije marsikatero ozadje svojega truda ob njem, zato ji je vredno prisluhniti: »Starejši zgodovinski podatki so večinoma vzeti iz Tolminske zgodovine Simona Rutarja.¹⁷² Nato se ustavi ob temah, za katere želi, da bi jih kdo še natančneje obdelal. Ob terenskem gradivu pa nadaljuje: »*Nisem prepričana, če so vsi ti podatki točni in resnični, ker jih večji del izvira iz ljudskih govoric oziroma sem le te dobila osebno in ustno od raznih vaščanov, za katere pa nimam pismenega potrdila o resničnosti teh podatkov. Pri zbiranju le-teh sem imela veliko težav; čas je napravil svoje in isti ljudje so mi te dogodke različno tolmačili. To je prišlo predvsem v poštev pri podatkih med II. svetovno vojno – med NOV in NOB.*«¹⁷³ Avtorica nato dodaja vrsto napotil za branje vsakega od navedenih štirih delov posebej, vendar so to bolj že nova dopolnila in odpiranje novih vprašanj. Njim je dodati tudi širše primerjalno o nedelj-

¹⁶⁹ Primerjaj ustrezne vprašalnice za Etnološko Topografijo slovenskega etničnega ozemlja. Seznan gradiva, ki ga še hrani Albina Lapanja, je uredila Zdenka Primožič, Škofja Loka, 14. 6. 1992.

¹⁷⁰ A. Lapanja, *Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju*, 2.

¹⁷¹ A. Lapanja, *Nekaj zgodovinskih podatkov iz Ponikve na Tolminskem* (I), Ljubljana 1983 (tipkopolis), 2.

¹⁷² Albina Lapanja, *Napotilo k branju Zgodovinskih podatkov iz vasi Ponikve na Tolminskem od leta 1192-1945 /in dalje/*, Ljubljana, 21. junija 1987, (tipkopolis, 8 strani), 1.

¹⁷³ A. Lapanja, *Napotilo k branju Zgodovinskih podatkov iz vasi Ponikve na Tolminskem od leta 1192-1945 /in dalje/*.

skih šolah Slomškovega tipa na primer na Štajerskem in »šolah za silo« na Tolminskem, o katerih govori po Simonu Rutarju Albina Lapanja na več mestih.¹⁷⁴ Na koncu tega pisanja avtorici spet privre na dan igriva hudomušnost, menda iz veselja nad opravljenim delom, hkrati jo preveva tudi občutek zmagoslavja, ki ga imenitno poveže s svojim nekdanjim konspirativnim imenom. Na kraju osem strani dolgih napotkov za branje je dvojno podčrtana beseda: konec. Takole ga komentira samorasla Tolminka: *»Kratek je konec, le nitka tega konca je bila dolga. Zmaga! – 44 let mojega skromnega dela je v tem pisanju, ki ga imaš, dragi bralec pred seboj. Pri tem branju Ti ne zavidam ničesar, ker sama sem pri tem potegnila najdaljši del! Nitka je bila namreč elastika!«*¹⁷⁵ Nato nagovarja dva svoja sorodnika, ki jima je zaupala to delo: *»Če bo po mojih željah, bosta vidva tista, ki bosta to spravljal v življenje ali smrt. Gotovo mene tedaj ne bo več med zemljani. Vseeno pa mi ni, kako sem opravila svojo enkratno življenjsko dolžnost. Pogoji za to so bili slabi, upam, da je uspeh vsekakor večji. Ne podcenjujta me pri tem delu, jaz življenje gledam zviška, in sem prepričana, da sem uspela.«*¹⁷⁶ Koliko ji je bilo do tega, da bi njeno prizadevanje ne bilo v prazno, dokazuje tudi dejstvo, da je sklenila en izvod svoje zgodovine prepustiti znanstveni ustanovi, kar je pospremila s prav kratko obrazložitvijo.¹⁷⁷ Zato je, posebej naprošena¹⁷⁸ podrobneje orisala nastajanje svojega »amaterskega pisanja«, kot pravi sama,¹⁷⁹ in to tiste skrivne vzvode, ki ustvarjalca krepijo, da vztraja pri zamišljenem delu. Takole piše Albina Lapanja med drugim: *»Že kot otrok sem rada prebirala in prepevala naše lepe slovenske pesmi. Mlajšim sestricam in bratcem sem si izmišljala povestice, nekaj sem si zapomnila iz prebranih knjig – povesti ali pa sem tudi sama kaj dodala, pa je nastala pravljica. Tudi otroške doživlja je sem večkrat zapisala. – Ko sem hodila v partizanih po naših lepih krajih sem spoznavala mnogo ljudi in oni so mi nehote, ko sem se z njimi pogovarjala, rinili svinčnik v roke in sem začela pisati. Rekla sem si, zdaj je čas, da moram kaj zapisati v moj mali blok, ki sem ga imela vedno pri sebi, za moje morebitno bodoče delo. Izgubljenega se res ne da nadoknaditi ali tudi staro drevo požene mladiko, veliko mi ta mladika ni rodila, nekaj pa le. – Sedaj, ko pišem te vrstice, imam pred seboj, vsaj upam, da dokončane zgodovinske in polzgodovinske podatke moje rojstne vasi na Ponikvah na Tolminskem. Doga leta sem zbirala te podatke in pri tem delu sem imela veliko težav in tudi prisrčnih srečanj z nekdanjimi partizanskimi družinami, ki so mi bili med NOB zelo dobri in tudi sedaj so mi veliko pomagali z različnimi podatki ali z nasveti, kje jih bom lahko dobila. Ob nabiranju teh podatkov sem peš prehodila vse kraje na Primorskem od Cerkljanskega do Bovca in Tolmina vse do Kopra po različnih vaseh. Ljudje so mi radi pomagali po svojih močeh ali čas je marsikaj zabrisal in je šlo v pozabo. Zakaj sem sploh začela vse to pisati? Toda ko sem enkrat začela, nisem mogla več nehati; nekaj skrivnega me je gnalo dalje pri tem. Končno sem si vzela to pisanje kot mojo življenjsko dolžnost in nisem odnehala.*

¹⁷⁴ A. Lapanja, n. d., 2.

¹⁷⁵ A. Lapanja, n. d., 8.

¹⁷⁶ A. Lapanja, n. d.

¹⁷⁷ »To moje amatersko pisanje sem oddala Inštitutu v nadaljnje preučevanje teh zgodovinskih dogodkov kraja Ponikve na Tolminskem. Pisani so po mojem spominu in po zbranem gradivu. Napisala sem jih zato, ker sem želela, da jih prikažem tako kot sem jih sama doživljala. Pisala sem zato, ker 'pisano ostane'. In to v vašem miljeju, v Ljubljani, 3. oktobra 1988. Albina Lapanja.»

¹⁷⁸ Od strani avtorice tukajšnje obravnave.

¹⁷⁹ Glej op. 177.

*Prepričana sem, da pisana beseda dalj časa ostane kot le izgovorjena. Sedaj mi za vse moje delo ni žal. Nekaj sem tudi jaz pripomogla k ohranjanju zgodovine teh krajev.*¹⁸⁰

Nato avtorica sistematično povzema vse tri dele zgodovine in na koncu dostavlja: »V več primerih pri statističnih podatkih so poleg seznama priloženi še nekateri nerazčiščeni primeri. – Za objavo le teh jih bo nujno potreba še razčistiti. Meni osebno niso bili dosegljivi vsi ti podatki. – V mojem osebni arhivu je še nekaj pisanih podatkov o posameznikih, ki so delovali za NOB med vojno. Ne vem, ali so vsi ti podatki napisani izčrpno. Najbrž pa ni bilo nobene hiše, ki bi ne bila med NOB prizadeta. – Mislim, da bo dodatno to moje pisanje nekoliko osvetlilo moj namen pri pisanju teh zgodovinskih dogodkov.

Sedaj, ko sem ga zaključila, čutim v sebi nekakšno razbremenitev dolžnosti, ki sem si jo sama sebi naložila in me je težila dolga leta tega pisanja. – Mislim na zaključku tega pisanja, da nisem z njim nobenemu škodovala, ampak kvečjemu koristila.¹⁸¹

Prvi del Zgodovine Ponikev obsega osemnosemdeset strani, drugi sedemindvajset, naslednji dvainštirideset strani, četrti del pa nima tekočega straničenja. Na začetku avtorica razgrne svoje gledanje na zgodovino pisje v velikem in malem: »*Tako kot se piše zgodovina velike države ali dela sveta, se piše zgodovina malega kraja ali vasi. Čim večja je država, o kateri piše zgodovina, toliko več malih krajev jo sestavlja ... Marsikateremu zgodovinarju bodo tudi zgodovinski podatki te male vasi pomagali pri njegovem ustvarjanju zgodovine večjih krajev in večjih, pomembnejših zgodovinskih del. Zgodi se, da se mnogokrat prav velika dejanja odigravajo v majhnih, celo zakotnih krajih. V drugi svetovni vojni je vladala vsepovsod grozotna morija, junaštva malih krajev in ljudi pa so bili neprecenljiva.*¹⁸² Iz nadaljevanja je videti, da je bila avtorici za pisanje tega dela osnova predvsem druga svetovna vojna, v kateri je sama aktivno sodelovala. »*Namen pisanja teh zgodovinskih podatkov je, da se mladi rod te vasi seznanijo s preteklostjo svojega rojstnega kraja, na katerega naj bo upravičeno ponosen,*« pravi Albina Lapanja in skuša biti pri tem nepristranska: »... *opisano pa bo dobro in slabo. Kdor bo to bral, naj sam presoja. Verjetno bo šele bodoča ljudska tehničarji pravična.*«¹⁸³ Nato gre avtorica k samemu predmetu, pri katerem si na začetku pomaga s Simonom Rutarjem, potem pa upošteva že tudi ljudsko izročilo,¹⁸⁴ se opira na avtopsijo, kar vse pod črto dokumentira. Gradivo je razčlenila na razdelke z naslovi Zgodovinski podatki o cerkvi na Oblačnem brdu, Povezava Ponikev z glavnimi mesti, Podzemeljske jame, Gradnja ceste iz Idrije pri Bači na Ponikve, Ustanovitev in razvoj osnovne šole na Ponikvah, Kronika osnovne šole Ponikve /eno razrednica/ lj. šola, Stanje šolstva na Ponikvah med obema vojnama, Poimenski časovni razpored službujočega učiteljstva na Ponikvah med obema vojnama

1918–1943, Sodelovanje slovenskega učiteljstva na Ponikvah v kulturno-prosvetnem delu vasi, Seznam in opis dela duhovnikov na Ponikvah v letih 1862–1945 pri šolskem in kulturno prosvetnem delu, Duhovniki na Ponikvah od leta 1861, Kultura in prosveta Ponikev, Požar Ponikev, Arhitektura vasi, Nekaj statističnih podatkov iz

¹⁸⁰ Albina Lapanja, *Dodatni dopis k oddani zgodovini Ponikev na Tolminskem*, Ljubljana, 18. nov. 1988 (tipkopis, 6 strani), 1–3.

¹⁸¹ Albina Lapanja, n. d., 6.

¹⁸² A. Lapanja, *Napotilo k branju Zgodovinskih podatkov iz vasi Ponikve na Tolminskem od leta 1192–1945 /in dalje/, 1.*

¹⁸³ A. Lapanja, n. d., 2.

¹⁸⁴ A. Lapanja, n. d., 3–4, 5.

Ponikev, Nekaj primerov iz Ponikev, od kje izvirajo imena »po domače« vulgo, Čiščenje stanovanj, Klekljarija na Ponikvah, Razvoj trgovine in gostiln v tej vasi, Poštna nabiralnica na Ponikvah, Kmečko življenje na vasi: Smučanje, Ustanovitev in razvoj kulturno-prosvetnega društva Čitalnica na Ponikvah od leta 1901 do 1927, Obnovljeno delo kulturno-prosvetnega društva »Čitalnica« po prvi svetovni vojni pod Italijo, Ustanovitev knjižnice in njeno sodelovanje, Razvoj petja na Ponikvah, Politično življenje na Ponikvah pod Italijo, Upravno-politično življenje na Ponikvah pod Italijo od 1918 do druge svetovne vojne, Razvoj županstva Logaršče-Pečine in Ponikve od konca 19. stol. do 1927, Po aneksiji na Primorskem /prisilna prikijučitev/, Ustanovitev mlekarske zadruge na Ponikvah, Živinoreja-gospodarstvo, poljedelstvo in razno, Socialni problemi v vasi – nezaposlenost, Spremenjene socialne razmere po končani drugi svetovni vojni, Tihotapstvo-kontrabant, Žganjekuha, Ranocelništvo na Ponikvah Živinozdravstvo, Britje in striženje v vasi, Šivilje in krojači, Socialna skrb revežev in ostarelih ljudi, Izdelovanje lesene obrti in kmečkega orodja, Tesanje lesa, kuhanje olja, Žganje apna in razno, Seznam izgovorjave nekaterih starejših, še ohranjenih besed na Ponikvah; nekatere od teh imajo podobne tudi v okoliških vaseh, Nekaj je starejših in večinoma pozabljenih ponikovskih navad, Še nekaj končnih podatkov iz Ponikev (o vaških slikarjih op. M. S.). Še nekaj starih pesmi, ki so jih napisali vaščani iz Ponikev.¹⁸⁵ Ta zvezek svoje zgodovine končuje Albina Lapanja z besedami: Te zgodovinske podatke Ponikev sem skupaj spravljala dolga leta. Marsikateri, ki mi je pomagal pri delu tem, ni več med živimi. Dala sem vanje mnogo naporenega dela. Nekateri podatki so pomanjkljivo opisani zaradi objektivnih razmer. Toda v glavnem so pisani s pomočjo predanih aktivistov in na podlagi raznih pisanih dokumentacij. Vsi ti tukaj zbrani podatki bodo gotovo v pomoč bodočemu zgodovinarju, ki mu bodo prišli v roke.¹⁸⁶ Vsak razdelek zase je skrbno oblikovan, vprašljiva pa je njihova razporeditev, Vsekakor so najbolj pomembni med njimi tisti, ki se opirajo na avtentične terenske vire in je tako avtorica otela gotove pozabe veliko vaškega izročila.

V uvodu drugega dela tukajšnje Zgodovine Albina Lapanja ponovi statistične podatke o prebivalcih Ponikev: »Med obema vojnama je bilo na Ponikvah okrog 500 prebivalcev. Ta vas je znana še za časa Italije kot kulturno razgibana; od konca prve svetovne vojne leta 1918 pa do leta 1927 se je to življenje razvijalo precej svobodno z odobrenjem tedanjih oblasti. Od tedaj dalje pa je ista oblast z zakonom prepovedala vsa kulturna in prosvetna delovanja v slovenščini, prenehalo je javno, dalje pa je delovalo po danih možnostih na skrivaj (v ilegali/ do pričetka delovanja Osvobodilne fronte.«¹⁸⁷ Posamezni razdelki tukaj: Prva povezava z Osvobodilno Fronto, Akcija »Gonars« leta 1942 poleti, Ustanovitev odbora OF na Ponikvah leta 1942, Ustanovitev mladinskega krožka na Ponikvah, Sestanek sklican na pobudo župnika Komaca, Organizacijski uspehi odbora OF in mladinskega krožka, Odhod v partizane na Ponikvah pred razpadom Italije, Ustanovitev odbora SPŽZ v vasi, Na Ponikvah ustanovljena vojaška postojanka novembra 1942, Posebne težave organizacije Osvobodilne fronte v vasi, Delovanje vojaške postojanke na Ponikvah, Poslednja največja mobilizacija moških na Ponikvah aprila 1943, Razne aretacije iz Ponikev pred razpadom Italije, Relejna postaja karavla štev. 1, Vojaško in politično stanje Ponikev tik pred razpadom Italije, Razpad Italije,

¹⁸⁵ A. Lapanja, *Nekaj zgodovinskih podatkov iz Ponikev na Tolminskem* (I), (tipkopis, 88 strani).

¹⁸⁶ A. Lapanja, n. d., 88.

¹⁸⁷ Albina Lapanja, *Zgodovina Ponikev 1942–1943* (II), Ljubljana 1984, (tipkopis), 1.

»Osmi september 1943.«¹⁸⁸ Avtorica na koncu upravičeno prizna: »Tema ni nova, ampak predelana.«¹⁸⁹ Tretji del Zgodovine Ponikev zajema čas od razpada fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (8. sept. 1943-maj 1945): »Prvotno veselje ob razpadu Italije se je kmalu poleglo ob trpkem spoznanju, da je res prava svoboda še daleč. Bežečo italijansko vojsko je zamenjala druga še hujša »nemška« na čelu s Hitlerjem in SS enotami, ki so naglo sejale strah in trepet, še hujši od preživetega ... Planota kakor tudi Ponikve so nekako uživali to okrnjeno svobodo še do petnajstega novembra 1943 ... Vsak dan so prihajala iz doline različna poročila o njih gibanjih; nahajale so se že po vsej Baški grapi do Mosta na Soči in v Tolminu, takorekoč je bila obkoljena vsa Planota. Z vojaškega stališča gledano so bile Ponikve najbolj izpostavljene sovražnim enotam na Planoti; »kar naenkrat so se pojavile sredi vasi brez vednosti vaščanov, od katere strani so prišle.«¹⁹⁰ Nato sledi razčlenitev gradiva s posameznimi razdelki, katerih naslovi nakazujejo njihovo problematiko: Organizacijska ureditev na Ponikvah po razpadu Italije, Sovražno propagandistično delovanje Be-ga na Ponikvah, Vojaške edinice na Ponikvah in po vsej Planoti, Darilna akcija borcev NOB za Novo leto 1944, Kulturna dejavnost med NOB na Ponikvah, Poslovanje osnovne šole med NOB v vasi, Predelovanje volnenih žimnic v razna oblačila borcem NOV, Napad na sovražno postojanko na Kneži, Petindvajsetega januarja 1944 so prišli Nemci na Ponikve požigat, Bombardiranje Ponikev in Pečin, Sovražna nemško-italijanska enota zažgala Jurcovo hišo in še prejš vse oropala, Petega marca 1944 zločin na Pečinah pri Podlogarju, Seznam najaktivnejših oziroma prizadevnejših družin med NOB na Ponikvah, Družine iz Ponikev, ki so med NOB izgubile več kot enega člana, Zbiranje »Posojila svobode« na Ponikvah dne 29. maja 1944, Napad na Baško grapo 30. 31. Divizije IX. korpusa. junij, julij 1944, Spet obisk sovražnikovih enot na Ponikvah – tri aretacije, Dalje nekaj manjših akcij do konca leta 1944, Razne sovražnikove akcije na Ponikvah leta 1945, Nemški način delovanja v odnosu do vaščanov v tej vasi, Zadnji zaključni del zgodovine Ponikev – Prve svobodne volitve: v Krajevne NOO, Prve volitve v Kr. NOO na Ponikvah, Gospodarsko Stanje vasi: med NOB, Epilog – Sklepna beseda!¹⁹¹ Končno je prišel »Petnajsti maj« leta 1945 in grozote vojne so počasi pričele toniti v pozabo. Domove so obnavljali, hlevi so se počasi polnili z živino in tudi hrane je bilo kmalu dovolj. – Le človeških žrtev se ne da pozabiti – mogoče sčasoma preboleti. Pregovor pravi 'najboljši zdravnik je čas,' to bo končno držalo. Nič več ni streljanja, mir in svoboda sta zavladata po domovih, toda s priokusom žalosti, da smo dolgo čakali nanjo in jo drago plačali! – Tega ne bomo nikdar pozabili in svobodo bomo čuvali!¹⁹² Za datumom tokrat Albina Lapanja le lito-tično pristavi: »Pripomba: To je moje dolgo-letno delo.«¹⁹³

Četrti del vsebuje razne sezname in številčne podatke, tako »Seznam borcev NOV na Ponikvah od 1941-1945, sledijo podatki o edinem španskem borcu s Ponikev in o enem talcu, Seznam borcev 'Slovenske čete', 2698 tehnično preskrbovalnega polka 7. Ameriške armade, Seznam Prekomorcev v NOV v II. svetovni vojni, Seznam zapornikov na Ponikvah za časa med II. svetovno vojno, Seznam interniranih na Ponikvah med NOB v drugi svetovni vojni, Seznam preminulih in raznih v drugi svetovni vojni (gre za

¹⁸⁸ Albina Lapanja, *Zgodovina Ponikev 1942–1943* (II), Ljubljana 1984, (tipkopis, 27 strani).

¹⁸⁹ A. Lapanja, n. d., 27.

¹⁹⁰ Albina Lapanja, *Zgodovina NOB Ponikev 1943-1945*, Ljubljana 1984 (tipkopis, 42 strani), 2.

¹⁹¹ A. Lapanja, n. d., 42.

¹⁹² A. Lapanja, n. d., 42.

¹⁹³ A. Lapanja, n. m.

dogopolnila k prejšnjim Seznamom), Seznam požganih poslopij na Ponikvah med NOB in NOV v drugi svetovni vojni.«¹⁹⁴ Na koncu vsakega posameznega dela je Albina Lapanja po stari navadi zapisala datum in svoj natančen naslov. Iz tega se vidi, da je zgodovino pisala v letih 1983-1984, vendar jo še pozneje dodelovala, zato je enemu od Seznamov na koncu dodala: »Naj ne moti bralca, da so v vsej tej zgodovini različni datumi zabeleženi; to je nastalo zaradi tega, ker sem vso to zgodovino pisala dolga leta. Jaz imam nanje simboličen spomin.«¹⁹⁵

Kot aktivno udeleženko v partizanskem gibanju je razumeti Albino Lapanja, da je pozorna predvsem na podvige njegove vojske in obravnava druge formacije Slovencev v tem času za reakcionarne, saj v času nastajanja njene Zgodovine drugačna interpretacija medvojnih dejstev niti ni bila mogoča. Vendar pa ni nikjer zaslediti osebnega gneva do tistih, ki so se odločili drugače, kakor se je bila sama. Še celo dopušča, da je moglo biti tudi v njenih lastnih vrstah kaj zgrešeno. »Vas je veliko pretrpela; čeprav se je v njej dogajalo marsikaj slabšega, je končno zmagala pozitivna stran. Veliko se je o njej govorilo slabega in se pri tem nehote pozabljalo na njene dobre strani. V mojem osebnem arhivu je še nekaj pisanih podatkov o posameznikih, ki so sodelovali za NOB med vojno. Najbrž pa ni bilo nobene hiše, ki bi ne bila med tem časom prizadeta. – Statistični podatki so trden dokaz, koliko je vas sodelovala in žrtvovala med vojno – revolucijo. Mislim, da je to vas lažje razumeti, kakor pa odpuščati, ker soditi nimamo pravice in ne moči. Težki časi so bili, kjer pa se je dogajalo dobro, je vedno tudi nekaj slabega vmes. Ta NOB, oziroma revolucija je naglo sodelovala in največkrat, ko so bili ljudje postavljeni pred dejstvo – ni bilo časa za razmišljanje, so morali naglo ukrepati, včasih tudi napačno. To vse se je dogajalo v času krute vojne.«¹⁹⁶ Nato se avtorica grenko zamisli v sodobno dogajanje leta 1988, ko nadaljuje: »Ampak, kar se danes dogaja pri nas, niso več napake, ampak zlonamerno delovanje. So napad na naše žrtve oziroma na njene cilje. Naš cilj je bil pravična zmaga in končna svoboda, ne pa to, v kar sedaj drvimo. – Našega Slovenskega jezika ne bomo nikdar zatajili. Kdor svoje poreklo in narodnost zataji, je kakor drevo brez korenin.«¹⁹⁷

4. OSEBNO DOŽIVLJANJE PROCESA ZA OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

Ponuja se tudi enkratna priložnost, da iz dnevnika Albine Lapanja strnjeno podživimo z njo dogajanja zadnjih nekaj odločilnih let, ki so privedla do osamosvojitve republike Slovenije. 7. avg. 1989 je sprejem amandmajev k tedanji slovenski ustavi v njenem dnevniku takole pokomentirala:

»Veliko kokodakanja, malo jajc. Pa še res je!« ... 20. nov. 1989 je vladalo soglasje: »Zelo se bojimo napovedanega mitinga v Ljubljani 1. dec. 1989.« Na ta dan pa se je krepila z besedami: »... bodimo združeni, delovni, ponosni, neuklonljivi in pošteni in

¹⁹⁴ Albina Lapanja, *Ponikve na Tolminskem* /Statistika/ Skupni seznam sodelujočih na Ponikvah v NOB in NOV 1941-1945, Ljubljana, 10. avgusta 1987/ Kazalo: 1. Na Ponikvah partizanov; 2. Pobeglih partizanov; 3. Španski borec; 4. En talec NOV; 5. Slovenske čete – seznam borcev; 6. Seznam prekomorcev – borec; 7. Seznam zapornikov NOB in NOV; 8. Seznam interniranih na Ponikvah; 9. Seznam krajsih aretacij; Skupno vseh. Skupno požganih poslopj .../

¹⁹⁵ A. Lapanja, Seznam preminulih in raznih v drugi svetovni vojni, *Ponikve na Tolminskem*.

¹⁹⁶ Albina Lapanja, Pripombe k celotnemu gradivu te zgodovine, Ljubljana, 9. aprila 1988.

¹⁹⁷ Albina Lapanja, Pripombe k celotnemu gradivu te zgodovine, Ljubljana, 9. aprila 1988.

nepopustljivi. Zmagati mora razum. In delo – brez dela ni jela.« 22. dec. istega leta je bil za nekdanjo članico KPS,¹⁹⁸ pomemben dan: »Sama presenečenja in spremembe. Čas se naglo spreminja in tudi mi z njim. Mogoče gremo nekateri še pred njim. Vrši se 11. kongres ZKS, uvodni govor je imel predsednik ZSK in mi je spravil solze v oči, kaj sem doživela. Nisem nikdar mislila, da se bo to vse tako naglo odvijalo ... Bila sem partizanka in tudi član Zveze komunistov. Lepo je bilo in hudo. Marsikaj sem sama doživela in razmišljala o vsem tem, kar je danes govoril tov. Kučan. Moralo je do tega priti. Toda srečna sem, da sem to doživela. Na raznih napakah, ki sem jih videla in tudi sama doživela, sem samo čakala, kdaj pride do tega razčiščenja. Upam, da se bo s strpnostjo vse uredilo. ... Hlapci Srbov in nikogar nočemo nikdar več. Enakopravni hočemo biti ostalim republikam. Pika ...¹⁹⁹ Spomladi leta 1990 Albina Lapanja spet opisuje dogajanje ob volitvah. Prav mikavna bi bila primerjava, kako jih je doživljala in opisovala tiste med vojno leta 1944²⁰⁰ in »*prve, po danih možnostih demokratične volitve*«, kakor jih je sama okarakterizirala in dodala: »*Počasi bo bolje, ne pa kmalu. – Kmalu bo še slabše – ni druge pomoči. – Študiram, kaj in kako bom volila. Moram dobro premisliti.*«²⁰¹ In dan volitev 8. april 1990: »*Deževen dan ves dan, brez mraza. Zgodovinsko važen dan za Slovenijo. PRVE SVOBODNE DEMOKRATIČNE VOLITVE V SLOVENIJI. Čeprav deževen dan je bil zame res praznični dan. Z veseljem, a ne popolnoma brez bojazni oziroma prikritega tajnega strahu sem šla na volitve. Kaj bom volila in kako bom volila, toda ko sem se vračala z volitev, sem se počutila olajšano in sproščena. Res te volitve so bile res naše in sproščene, brez pritiska in strahu so mirno in dostojanstveno potekale. Imeli smo na izbiro polno kandidatov različnih strank. Res, tega si nisem mogla predstavljati.*«²⁰² 2. maja je glede na sočasno politično vrenje zapisala v dnevnik: »*V bodočnost, bližnjo in daljno gledam nekoliko z upanjem in še bolj s skrbjo, kako se bo vse razvijalo. Bom močna po možnosti. Držimo skupaj in bodimo poštene in močni.*« Žalno slovesnost za pobite v Rogu je nekdanja aktivistka Osvobodilne fronte komentirala pietetno: »*Črno mašo za vse žrtve II. svetovne vojne je bral ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar. Bilo je zbranih prek 20.000 ljudi. Slovesna in pomembna zbranost toliko ljudi je potekala častitljivo in mogočno. Brez hrupa in žrtja. Bilo je skromno in slovesno. Moramo gledati v bodočnost brez maščevanja, kar se je zgodilo pred petinštiridesetimi leti, ne moremo spremeniti.*«²⁰³ Devetindvajsetega novembra 1990 se domisli: »*Obledeli državni praznik rojstva nove Jugoslavije. Vse je žalostno in v težkem političnem stanju. Bo že bolje!?*«²⁰⁴

Triindvajsetega decembra 1990 je izpisala z velikimi črkami: »**PLEBISCIT USPEL.** Danes se izrekamo za neodvisno samostojno Slovenijo. Volitve oziroma izrekanje za ta veličastni dogodek zasledujem ves dan po radiu in televiziji. Poteka vse v redu in dostojno ... Srečna sem, nimam nobenega, s katerim bi naj delila to srečo. Mogoče je tudi to velika sreča. Mislim, da imam dovolj globine, da bom vase vsrkala to veliko Srečo.»

¹⁹⁸ Albina Lapanja, *Dnevnik od 7. avg. 1989--14. 9. 1991* (rokopis) A. L. je na lastno pobudo izstopila iz Partije leta 196 ...

¹⁹⁹ A. Lapanja, *Dnevnik*, 22. 12. 1989.

²⁰⁰ Prim. Albina Lapanja, *Kako smo volili v okraju Bukovo. Še pomnite tovariši*, radijska oddaja Radia Ljubljana 14. 9. 1969 – Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, II-1, *Zbornik dokumentov, člankov in spominov*, Ljubljana, 1970, 356.

²⁰¹ A. Lapanja, *Dnevnik*, 15. 3. 1990–7. 4. 1990.

²⁰² A. Lapanja, *Dnevnik*, 8. 4. 1990.

²⁰³ A. Lapanja, *Dnevnik*, 8. 7. 1990.

²⁰⁴ A. Lapanja, *Dnevnik*, 29.11.1990.

Sledijo podatki o izidu plebiscita, čemur so dodane besede: »*Temelj za obstoj Slovenije je postavljen. Dalje s pametnim vodstvom, znanjem, sposobnostjo in pridnim delom. V skupnosti je moč. Vztrajni bomo.*«²⁰⁵

Za podkrepitev svoje odločitve si Albina Lapanja daje duška s svojim imenom iz partizanskih časov: Zmaga. Na Štefanovo 1990 se veseli slovesne razglasitve rezultatov plebiscita.

2. junija 1991 je na ekranu gledala prvo zaprisego slovenskih vojakov. Bodoča slovenska vojska. In prvi vlak je odpeljal skozi novi predor pod Karavankami ... ali Slovenija se prebuja in odpira svetu. Tu smo!²⁰⁶

24. junija 1991: Pomembne politične čase doživlja Slovenija. Slovenija bo postala jutri zvečer samostojna država po dolgih letih trpljenja in zaničevanja. Moramo biti vsi močni in predvsem ponosni na ta važen zgodovinski čas. Veliko stvari se dogaja, nisem že več upala, da bom res doživela te spremembe ... Še bo hudo, a počasi bo bolje. Sami svoj gospodar bomo končno postali.

25. 6. 1991: ... Zelo malo sem spala tudi ponoči. Bala sem se srbske vojske. JLA nam ne želi dobro. Slovence so imeli namen uničiti. Upam, da se jim ne bo to posrečilo. Slovenija je postala popolnoma suverena država. Upam, da ne bo vojne. Zelo se je bojim. Že dve vojni sem dala skozi, kar živim. Mislim, da je dovolj. Proglasitev samostojne Slovenije je trajala tri ure od 18.–21. ure. Čudovito sta govorila oba predsednik Predsedstva Slovenije Milan Kučan in predsednik Izvršnega sveta Lojze Peterle.

27. 6. 1991: Včeraj so letala preletavala Ljubljano in Slovenijo, nekaj po 20h so letala močno brnela nad Ljubljano. Kakšna letala in katera in zakaj? Verjetno sovražna, srbska? Dvournno. Zdelo se je kot počastitev Ljubljane?!

Danes je bilo rahlo oblačno in soparno. Spala sem slabo. Tako rekoč je Slovenija okupirana od lastne armade, ki ni več vredna dosedanjega naslova JLA. Za vse, kar je Slovenija naredila dosedaj, ni nobenemu škodovala, le sužnji nočemo več biti, svoje lastne države ne bomo pustili nobenemu nepoklicanemu ... Zelo zelo je bil vroč dan, pa ne le vremenski, ampak avioni – streljanje ...

28. 6. 1991: Po radiu sama žalostna poročila. Ves dan sem preživela v nemirnem stanju. V Sloveniji je vojna. Napadla nas je Jugoslovanska armada in postala zelo kruta.

29. 6. 1991: Bila sem pri Marici peš. Nazaj sem se pripeljala z avtom, le eno postajo sem hodila peš. Zvečer uredila Dnevnik. Govorila sem z našim slovenskim vojakom, ki mi je priskrbel vožnjo z avtom.

30. 6. 1991: Danes je bil težek in mučen dan. Dobro sem spala. Okrog 9h pa je napovedal radijski reporter, da so iz Beograda odletela letala in da naj bomo pripravljene: za sireno, ki se je oglasila okrog 9h, jaz je nisem slišala. Slišala sem šele drugo, ki je napovedala konec nevarnosti. Odpravila sem se, da grem spodaj v klet, na stopnicah pa sem srečala stanovalce, ki so se že vračali iz zaklonišča. Konec dober, vse dobro.

2. 7. 1991: Lep sončen dan. Žalosten. Borbe so na Golovcu in v Krakovskem gozdu. Te kraje so bombardirali danes. Bila sem brez kosila. Brala sem Dnevnik, ležala za mizo. Nekaj po 14. uri je močno počilo. In kmalu sirena. Alarm. Prvič v življenju sem bila v zaklonišču. Tega še nisem doživela. ...²⁰⁷

Tudi naslednje dni Albina Lapanja vnaša v svoj dnevnik politično temperaturo

²⁰⁵ A. Lapanja, *Dnevnik*, 23. 12. 1990.

²⁰⁶ A. Lapanja, *Dnevnik*, 2. 6. 1990.

²⁰⁷ A. Lapanja, *Dnevnik*, 24. 6.–2. 7. 1991.

tistih usodno odločilnih dni in si daje poguma zase in za ves slovenski narod s spodbudnimi vzkliki.

17. julija 1991: Letalski promet ukinjen od JLA za 3 mesece. Ali je to 3 mesece odložitve urejanja zadev slovenske samostojnosti?

18. julija 1991: Ob 3/4 na 23. uro je bilo v Beogradu sprejeto, da gre v treh mesecih jugoslovanska vojska iz Slovenije. Približuje se Svoboda.

21. julija 1991: Težke čase preživljamo. Vse je narobe.

26. julija 1991: Jaz sem šla v Mladinsko knjigo in sem kupila knjigo *Vojna za Slovenijo*.

28. julija 1991: Sedaj berem knjigo *Vojna za Slovenijo*. Je zanimiva. Zgodovinska in dokumentarna. Tudi slovenski narod – ljudstvo se zna boriti, če je potreba in ta je bila. Borili smo se za svoj obstoj oziroma za preživetje. Tujega nočemo, Slovenije ne damo. Vsi narodi imajo pravico do svojega obstoja. Ne mislimo se uničiti. Narod, ki druge tepta, bo sam uničen.²⁰⁸

13. septembra 1991: Žalostno je življenje, ki ga doživljamo. Upam, da bo minilo in bodo nastopili lepši dnevi. Sicer pa je vse življenje ena sama borba, v katerem smo zmagovalci ali premagani.

14. septembra: V Mladinski knjigi sem kupila knjigo 100 osamosvojitvenih dni ...²⁰⁹

IV. REFLEKSIJA

Že vseskozi je opazati pri Albinu Lapanja ne le njeno veliko delavnost in težnjo po sistemiziranju podatkov, ampak tudi neprestano notranje razmišljanje o vsem, kar počne. Refleksivna plast njene osebnosti je bila v dotedanji obravnavi na stranskem tiru, tu pa ji je posvečena osrednja pozornost.

a) Ob opazovanju v pomlad prebujajoče se narave ji misli pohite v otroška leta in svoje življenje primerja z rožo, ki »ni zadovoljna le s tem, da jo zalivaš, tudi ona potrebuje ljubezni. Pa ta roža, ki si jo jaz mislim, je bolj srečna od mene. Le malo kedaj ji primanjkuje vode, tj. hrane. Jaz pa sem bila mnogokrat v navedeni dobi lačna tudi kruha, ne le ljubezni ... Ko danes, ko imam za seboj 60 let življenja, gledam nazaj to prehojeno pot, se mi zdi, da nisem bila nikdar enaka omenjeni roži, ampak bolj 'črnemu trnu', ki le redko cveti ali ne umrje. Vztraja v svoji skromnosti kraj gorskih stezic ali pa tudi še v redkem grmu ob plotu kraj bivališč – vasi na deželi. Samemu sebi se zdi nebogljen in mu je hudo, ker ima občutek, da se ga vsak boji. Tudi njegovo belo cvetje mu ne more omiliti njegove bodeče zunanosti. Spominjam se, da sem še mala deklica enkrat spomladi, ko še ni bilo mnogo cvetja, hotela utrgati ta lepi beli cvet pa sem se zbodla, da mi je pritekla kri. Ujezila sem se nanj in šla jokajoč domov. Toda predno sem prišla od njega dalje, mi je bilo žal, da sem se jezila na nebogljeni 'črni trn', ko pa ni ničesar kriv. Vrnila sem se k njemu in gledala njegove bele cvetove, kot da se mu oproščam. Kaj pač on more, če je bodeč? Jaz pa sem si nato mislila, prav imaš, da bodeš, ti vsaj rož ne bodo trgali. Tudi jaz jih nisem nikdar več. Spomnila sem se tega dogodka enkrat kasneje v življenju, ko sem na neki kulturni prireditvi v domači vasi deklamirala pesem 'Črni trn' Simona Gregorčiča, to pesem še vedno znam na pamet. Črn trn (pa) še vedno lepo in očiuvan cveti, ker

²⁰⁸ A. Lapanja, *Dnevnik*, 3. 7.–28. 7. 1991.

²⁰⁹ A. Lapanja, *Dnevnik*, 29. 7.–14. 9. 1991.

se ga vse boji. Ni privlačen, ampak samo lep. Ko sem šla nato proti domu, mi je prišlo na misel, da sem tudi jaz nekoliko podobna temu črnemu trnu. Noben ga ne mara, ker bode, namesto da bi ga hodili vsaj gledat in bi ne bil ves dan sam v plotu. – Takoj se mi je zdelo čudno, zakaj sem se mu primerjala. Saj jaz ne bodem, saj jaz nočem nobenemu nič hudega. To občutek biti brez mame, to ve le tisti, ki je nima. Ne, mene se ni noben bal kot ubogega črnega trna, mene so ljudje imeli radi, toda že s tem, da so me milovali, so me drugače gledali kot druge otroke. To mi je bilo hudo in tega jaz nisem marala. Ne vem, zakaj? Hotela sem le imeti mamo, tako kot druge punčke v vasi. Ali zahtevam kaj preveč, se je motalo po moji glavic. Toda ne mame in ne odgovora nisem dobila.«²¹⁰

Albina Lapanja zna včasih svoje misli in razpoloženja izraziti s prav enkratno primero. Nočno nevihto v opisu takole podoživlja: »Ob bliskanju, je okno kar zagorelo, groza pa me ni bilo, zdelo se mi je veličastno. Počutila sem se ob tem doživetju tako majhna, da sem bila kot mravlja v postelji.«²¹¹ Spet drugič se izpoveduje: » ... le to vem, da sem vedno bolj navezana na naravo in se mi zdi vsak njen del, bodisi roža, trava – bilka ali droben kamenček itd. čudovit. Narava sama je vse tako lepo uredila, da ima človek vsega na razpolago.«²¹² Kaže, da Albino Lapanja privlačijo predvsem mogočne skrivnostne sile narave. Razmišlja o potresih in drugih naravnih pojavih, proti katerim je človek nemočen, čeprav jo sicer usodno uničuje.²¹³ Zato ni naključje, da ji ob preletu afriških puščav misli in čustva vzvalovijo: »Ti pusta in gola narava. Kaj vse skrivaš v svoji notranjosti. Kdo ve, koliko starih kultur si že pokopala vase. Tvoja sedanja oblika je le skorja vsega pokopanega dogajanja ... Kamenje, puščavski pesek, nizka podrast, redka drevesa, usahle struge in vmes zelene oaze ter redke vode, vse se zliva v naravno veličastno harmonijo. Na tiho prepeva v svoji skrivnostni lepoti.«²¹⁴

b) Že izvorna primerjava same sebe s cvetovi črnega trna kaže, da Albina Lapanja veliko premišlja o sebi. Zaveda se primernega zaposlovanja duha, da bi ohranila voljo in moč za življenje, zaveda se pomena, da se osvobodi tistega, kar jo iz preteklosti obremenjuje: »Ni vse balast, cesar si se sprostil in rešil, rešil si se tudi dobrih stvari, odložil si jih tako na dostojno mesto, ker jih ne rabiš več. Dal si jih, kamor praviloma spadajo, v svojo življenjsko shrambo. ... Kamor pa se boš občasno še vračal in se začasno vdajal spominom preteklosti. Jaz tako rekoč nimam ničesar odveč, le pregled moram napraviti nad mojo preživeto notranjo duševnostjo.«²¹⁵ Tu avtorica samostojno prihaja do spoznanj, ki spominjajo na predpostavke duhovnih vaj in globinske psihologije.²¹⁶ S ponosom gleda na prehojeno življenjsko pot in prepričana je, da ima tudi trpljenje svoj smisel. V njem »se človek jekleni in postane močan.« »Saj je le res, da te brezskrbno življenje marsikdaj zanese.«²¹⁷ Stalno poudarja, da le močna volja človeka varno vozi skozi življenje. »Ko sem šla zvečer spat, sem prav o tem premišljevala. Toda ko so me ponoči spet napadli

²¹⁰ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973/8. maj 1973.*

²¹¹ Gl. op. 74, 9. avgust 1970.

²¹² Glej op. 14, 24. maj 1973.

²¹³ Glej op. 14, 28. maj 1973.

²¹⁴ A. Lapanja, *Vtisi iz Afrike*, 5–6.

²¹⁵ Glej op. 74, 20. avgust 1970.

²¹⁶ Prim. Ignacij Lojolski, *Duhovne vaje* (piročnik za razločevanje pristnega od prividnega božjega delovanja v duši), prev. R. Grafenauer, Župnijski urad Dravlje, Ljubljana 1982. *Odabrana dela K. G. Junga*, Novi Sad 1984.

²¹⁷ Glej op. 74, 21. avgust 1970.

komarji, sem se res bala, da bo moja trdna volja popustila«. ²¹⁸ Spet ji prihaja na misel primera o roži, tokrat o že razcveli, ki jo presadi vrtnar in v njenem primeru je bila ta vrtnar »revolucija«. »*Ta presaditev je bila tudi meni po volji. Pričakovala sem jo podzavestno, 'kaj pričakujem' in zavestno, da nekaj pričakujem. Ta zavestni del pričakovanja se je uresničil in moje dotedanje življenje vsaj nekoliko izpopolnil. V nadalje sem imela več možnosti, oziroma sploh možnosti, da sem vsaj nekoliko mojega notranjega življenja izkoristila. Zame pa je bilo vse to že precej kasno. Ujela sem le zadnji del voza.*« ²¹⁹ Kljub silnemu prizadevanju, da bi premagala preteklost, Albino Lapanja vedno znova premaguje bolečina, da ni mogla prav obračati svojih talentov.

Na pragu tretjega življenjskega obdobja Albine Lapanja ni zapustila njena sposobnost reflektiranja: »Starost, ako je po sreči, da jo sploh dočakaš, je že sama po sebi bolezen. Je tako rekoč usedlina preživetega življenja. Usedlina z malo razliko je vedno usedlina. Toda včasih se najdejo v njej tudi biseri. Ako jih v moji ne bo, vsaj ne bo smrdela. Bo pa v njej gotovo mnogo nepognanih kali. Čas za poganjke je pomlad – mladost. Ako bodo kali moje mladosti ostale še vidne – zaznavne v usedlini mojega življenja, bom zadovoljna. Mogoče bo v njej kdo našel moje pravo življenje. Ali kam sem zašla. Nič zato. Moje življenje je samo moje ... Ta dan je moje življenje. Spet je drobec te ure odpadel. Bližam se koncu dneva – neizbežnemu. Dan ni dolg, še krajše se mi zdi moje življenje. Zdi se mi, da sem se zelo naglo pričela starati. Kot da nisem bila nikdar dorasla. Kot da sem prišla iz otroštva kar v zrelo starostno dobo ...» ²²⁰ Primera življenja z dnevom ni nova, že iz svetega pisma jo poznamo, a je na novo doživeta, zato deluje sveže. Izredno subtilno opazuje zamišljena kronistka tudi proces umiranja spominov, človekovega dejanja in nehanja: »Kadar gledam na vsa ta preživeta dogajanja iz neke gotove oddaljenosti, se mi zdijo tako majhna in nepomembna, da skoraj ne morem verjeti, da sem jih mnogokrat le s težavo premagovala. Ako vse to primerjam veliki ladji, ki stoji mogočna zasidrana v zalivu, se mi zdi, da je enako z mojimi doživetji. Ko to ladjo gledam, ko izplove na morje, je vedno manjša, enako je tudi z mojimi doživetji. Starejša ko postajam, bolj bledijo in postajajo nepomembni ... Toda ena razlika pa je v tej primerjavi. Naše življenjske težave se nam zdijo res manjše sedaj, ko se jih spominjamo za nazaj. Toda iz spomina nam ne bodo ušle, dokler bomo živel, tako kot oddaljujoča se ladja. Izginili pa bomo mi vsi kot ladja in naši spomini z njimi. Na naše težave pa bodo vsi pozabili in počasi tudi eden na drugega, ko bomo zapovrstjo odhajali v neskončnost. Toda to je zakon narave, kateremu se ne izogne nobeden. Smo pač popotniki v večno se presnavljajočem vsemirju. Odšli bomo, kakor smo prišli z nerešenim vprašanjem, od kje smo in kam gremo. Le to vemo, da moramo umreti in dati prostor mlajšim, kakor so ga nam dali naši predniki ...» ²²¹

c) »Če bom že morala umreti, naj bi naglo,« pravi Albina Lapanja, a se hkrati še pogaja za življenje: »Toda prej želim marsikaj, marsikaj ustvariti in napisati.« ²²² Mladim v spodbudo, naj se oprimejo možnosti, ki se jim ponujajo. Veliko razmišlja o mladih generacijah in niso ji všeč očitki, ki letijo nanje, kako udobneje živijo kot so tiste pred njimi:

²¹⁸ Glej op. 74, 21. avgust 1970.

²¹⁹ Glej op. 74, 22. avgust 1970.

²²⁰ Glej op. 74, 26. in 28. avgust 1970.

²²¹ Glej op. 74, 28. avgust 1970.

²²² Glej op. 74, 15. ali 16. avgust 1970 (v prepisu ena stran vmes manjka in tako tudi datum 16. avgust).

»Najbolj grešimo napram mladim, ker govorimo, kaj ima danes, ko mi tega nismo imeli. Tudi mi imamo danes mnogo od tega. Da pa nismo več mladi, tega ni mladina kriva. Ako pa imamo vsi vsega na razpolago, imamo zaradi tega, ker je tehnika napredovala . . .»²²³ Zavzema se, da bi ji bili starejši prijateljski »sogovorniki, ne govorniki«, ji biti »sopotniki, ne vodje grup« ..., »*saj se dogajajo primeri, ko mlad človek postane star in je še vedno podrejen. To ni ne normalno in ne pravilno. Eden drugemu se moramo umikati in to vsestransko.*«²²⁴

č) Neposredna kot je lahko v svojih dnevnikih, Albina Lapanja pripiše: »*Kdor govori – zakaj le živim, ne misli nič, kaj govori, ali pa je navaden butec. Na to se da v nedogled odgovarjati in vedno imeti prav. Prvi odgovor bi se glasil: živeti je zanimivo, ker je enkratno.*«²²⁵ Nato doda še devetinštirideset odgovorov na vprašanje, zakaj živim?

Dokazuje, zakaj se spleča živeti, podaja z njej ljubo tehniko naštevanja, ki oblikuje figuro kopicenja. Ob začetku doživljanja, da se življenje izteka, se ga krčevito oklepa, iz zavesti, da (še) ni izpolnila svojega življenjskega poslanstva: »*Pa še nekaj let bi rada živela in še kaj napisala. – Občutek imam, da moram malo moje zaprto neizkoriščeno in večkrat preveč neutешeno življenje vsestransko nekomu zaupati. Saj ne rečem, da je bilo ravno prazno. Mogoče je bilo bogato in pestro v trpljenju in željah po nedoživetem ... imam še marsikaj urediti na tem enkratnem – edinstvenem potovanju. Še želim potovati po naši vsemirski obli, zemlji. Več kot bom videla, bolj bom pripravljena in oborožena za poslednje potovanje. Tudi jaz moram izvršiti nekaj usodnega poslanstva.*«²²⁶ Hudo ji je, ob retrospektivi njenega življenja, ker »*na tem enkratnem potovanju nisem dosegla vseh točk kot bi jih sicer pod drugačnimi pogoji ... Vseeno pa ne bom nikdar rekla, da se ne spleča živeti. Spleča se tudi črn kruh jesti, ne samo bel. Spleča se iti tudi na krajše potovanje. Kaj vse se spleča, je res zelo relativen pojem.*«²²⁷ Na vprašanje, ali je vredno živeti, pritrjuje s čez petdesetimi odgovori.²²⁸ Hkrati s takšno ljubeznijo do življenja se pojavlja tudi intenzivno zavedanje smrti. Poudarjeno je, »*da govoriti o smrti, se ne pravi 'igrati z ognjem', ampak biti junak, ki se že vnaprej sprijazni z neizpodbitnim dejstvom. Samo enkrat je življenje zanimivo in lepo in tudi umrje se samo enkrat.*«²²⁹ Na eni strani se avtorica postavlja, da ji verjetno prihaja na misel smrt, ne zato, ker se je boji, ampak ker se zaveda, da je bolje pogledati dejstvu iz oči v oči,²³⁰ si v trenutkih prizadetosti priznava, kako zelo jo pretrese vsaka smrt, težko jo preboli in le s težavo jo vzame za nekaj neizogibnega.²³¹ Prejkone je stalno navzočnost tega vprašanja pri Albini Lapanja pripisati dejstvu, da se je morala že v ranem otroštvu soočiti z izgubo mame.

Vendar spet prevlada v njej njena močna volja, ki ji ne dovoljuje podleči mehkim čustvom in v tej zvezi odločno zapiše: »*Da, upam, da bom znala umreti, dokazala bom s tem, da znam trpeti, da naučila sem se živeti. Kdor pa zna živeti, zna tudi umreti – ne*

²²³ Glej op. 74, 15. ali 16. avgust 1970 (v prepisu ena stran vmes manjka in tako tudi datum 16. avgust).

²²⁴ Glej op. 14, 17. maj 1973.

²²⁵ Glej op. 74, 7. in 20. avgust 1970.

²²⁶ Glej op. 74, 13. avgust 1970 in op. 14, 1. maj 1973.

²²⁷ Glej op. 74, 13. avgust 1970.

²²⁸ Glej op. 74, 14. avgust 1970.

²²⁹ Glej op. 14, 29. maj 1973.

²³⁰ Glej op. 14, 1. maj 1973.

²³¹ Glej op. 14, 13. maj 1973.

žalostno zaradi tega, ker mora umreti, ampak veličastno, ker je dovršil svoje poslanstvo, ki ga istočasno zapušča živečim. ... Komu bom jaz oddala, kar bom imela, ne vem ...»²³²

d) S tem smo prišli do problema, ki ga vsebuje koren sam – in iz njega izhajajo samota, osamljenost, samskost, ... Albina Lapanja ne spregleda, dejstev, ki izhajajo iz naštetih samostalnikov in v njenem razmišljanju dobijo pomembno mesto. Na eni strani jo položaj samosti napravi svobodno, po drugi strani pa jo teži: »Vsak človek ima svojo voljo. In mislim, da kdor je v moji bližini, ni prisiljen biti. Jaz sama zase pa vem, da sem med njimi srečna. Med njimi dobim moči za mojo notranjost, ki pa je res nekaj samo mojega.«²³³ »Vajena sem biti sama ... « se krepi, vendar se po drugi strani raztoži: »Vedno hodim sama po tej zemeljski krogli. Ali se bom kdaj naveličala? Ne, nikdar! Se ne smem. S tem bi bil zame konec vsega. Mi ne sme biti dolgčas, saj je svet tako pester in vse to je tudi zame. Le poslužiti si moram sama. Gotovo je zame tako najbolje. Ne glej na dobrote in ugodnosti drugih, glej raje na njih težave, skrbi. Tako boš srečna, mimo vsega dobrega in hudega boš vodila svoj življenjski čolnič dalje ...?«²³⁴ Tu in še kje deluje Albinino razmišljanje, kot da ima pred sabo vzorec Marka Avrelija.²³⁵ Na to asociacijo avtorica odgovarja presenetljivo suvereno: »Da poznam Marka Avrelija in vseč mi je.«²³⁶

Kaže, da ima Albina Lapanja posebno lastnost, da o kakem pojavu prav sistematično razmišlja, dokler mu v okviru svojih možnosti ne pride do živega. Tudi ob njenem položaju bi se dalo tako sklepati: »Tako sem sama, da sem končno še srečna. Saj si znam življenje urediti, izpopolniti njegovo praznino. Mnogo razmišljam in upam, da bom nekaj od tega tudi napisala. Ako mi bodo kaj objavili, je vprašanje. Bom pisala pa za naslednike. Nekaj bom morala napisati, da se bom vsaj malo razbremenila. Nekomu se moram zaupati. Ljudje imajo vsak zase dovolj težav in ne rabijo še mojih. Ker sem osebno sama, bom napisala kar imam v sebi. Moj dnevnik je tako ljubezniv, da mi tega ne odkloni ... Ker nimam osebne lastne družbe, se pa lahko pogovarjam s teboj. Verjetno sem rojena za sama biti in sem mogoče le mislila, da bi morala biti žena in mati. Narava je mogoče prav naredila, da je tako. Jaz bi ne mogla tako preprosto živeti sedaj.«²³⁷ Čez dva dni je problem osamljenost spet privrel na dan: »Meni se zdi, da sem vedno v mojem življenju iskala preveč. Imela sem v resnici prevelike oči. Vse, kar sem videla, se mi je zdelo, da ni zame ali pa da jaz nisem tega vredna. Res je tudi to, da sem imela in imam še sedaj manjvrednostni kompleks. Ker sem ostala sama, neporočena, imam občutek, da sem v nenehni borbi za obstoj same sebe. Občutek imam, da človeška družba gleda nepravilno na ljudi, ki so samski. Oni so že od narave prikrajšani za celoto. Lahko rečem mirne duše, da se počutimo manj vredni člani človeške družbe, oziroma se nahajamo v neki nevidni – nenehni borbi za enakovredno mesto v njej. S tem, da smo sami, smo prikrajšani za družinsko življenje, ne zanikajte mi vi, poročeni egoisti, res smo prikrajšani za veliko. Obstoj življenja je v družbi. – Neporočen človek, lahko trdim, da ne živi normalnega življenja. Njegovo življenje je enostransko, zaneseno, občutek ima, da hodi po brvi brez ograje. Išče ravnotežje in v tem iskanju zamahne včasih predaleč.

²³² Glej op. 14, 1. maj 1973.

²³³ Glej op. 74, 23. avgust 1970.

²³⁴ Glej op. 74, 26. julija 1970.

²³⁵ Glej tudi op. 14, 29. maj 1973. Prim. Dnevnik cesarja Marka Avrelija prev. Anton Sovre in Kajetan Gantar, Slovenska matica, Ljubljana 1988.

²³⁶ Prim op. 19.

²³⁷ Glej op. 74, 13. avgust 1970.

– Končno bi dala še eno primerjavo. Neporočeni so kakor kolesarji, ki vedno vozijo sami in če kdo pride v bližino, kmalu izgine dalje. – Poročeni pa so kot avtomobilisti, ki se mogočno vozijo po širokih cestah življenja. Ponižujoče gledajo na kolesarje kraj ceste, ko jih brezobzirno prehitvevajo in špricajo z obcestno navlako.«²³⁸ »Moram potrpeti, ker sem pač sama – nezaščiten,« na drugem mestu oceni Albina Lapanja svoj položaj, ki ji je prinesel naslov »prijazna samotarka«;²³⁹ za svoj rojstni dan si sama nabere cvetja.

Drugič se loti svoje osamelosti drugače: »Skoraj mi je bilo danes malo dolgčas in to je žalostno, da ne vem, po komu. Tu okrog je tako lepa okolica, da ne smem tega dopustiti ... Vsak ima svoje težave in skrbi, nekateri jih ohranijo zase, molče trpijo, drugi spet jih zelo radi pripovedujejo drugim. Pač vsak po svojem značaju.«²⁴⁰ »Pa saj ne morem reči, da sem sama,« se tolaži naslednje dni, »koliko vsega imamo okrog sebe. Nemogoče je biti nekomu sam.« Ko naniza celo vrsto življenjskih zgodb, Albina Lapanja konča s posmehom na svoj račun: »Ne vem, kaj naj še napišem na kraju tega mojega razmišljanja, ko sem se tako na dolgo razgovorila v teh vrsticah. Rekla sem namreč uvodoma, da sem raje sama zase, sedaj pa sem toliko stvari povedala. Tudi jaz se rada pogovarjam in mnogokrat so mi v življenju rekli, da veliko govorim, noben pa se ni poglobil v to: koliko ur pa jaz prebijem sama? Toda človeška bit ali življenje samo je večkrat tudi krivično. Najprej se loti tistega, ki nima obrambe, se pravi človeka, ki je sam.«²⁴¹

e) V svoji resnicoljubosti Albina Lapanja ne zamolči še druge razsežnosti umikanja ljudem: »Kar malo preveč sem sebična, ko se skrivam v lastno notranjost in se jim, da ne rečem, bojazljivo odmikam. Bojim se poslušati njih težave, saj jim itak ne morem nič pomagati, mene pa bi vse to živčno obremenjevalo in posledice tega bi nobenemu ne koristile, meni pa škodovale. Da ne pomislim predvem tudi na to, da je največkrat le majhen del vsega tega, kar slišiš, resnica. Toda poslušati težave, je resni del ukvarjanja z ljudmi. Ko pa se tako hitro primeri, da nehote slišiš razne marnje, prazno govoričenje ki človeka ne zabavajo, ampak največkrat še bolj duševno obremenijo, postaneš žalosten, ko spoznaš njihov nesmisel. Pa niti ne samo to, vse to rodi tudi mnogo gorja, ker beseda da besedo in prepir z njegovimi posledicami je neizbežen. Zaradi tega se raje umaknem in grem v naravo sama.«²⁴²

Spoznanje resnice je eno temeljnih zahtev Albine Lapanja. Sredi vojne vihre, ko je iz neposredne bližine v strahu opazovala mimoidoče Nemce, ki so puščali za seboj ogenj in kri, se ji je izvilo na dan: »Jaz bi rada živela – da bi resnico spoznala;/ le to pa je težko spoznati – ker si jo vsak po svoje tolmači!/ Jaz pa bom pazila na to, da bom resnico spoznala,/ da me nihče več varal ne bo... / Zakaj je resnico težko najti?/ Ker se je vsak ogiblje/ in je noben noče priznati;/ jaz pa bi rada resnico spoznala/ in si po njej življenje uravnala!/²⁴³ Leta 1947 preizkušena Tolminka retorično zagotavlja: »Ni moči, ki bi zakrivala resnico. Zakaj? Ker je resnica najmočnejša. V resnici moč je in ljubezen,/ kamor človek se zateče beden;/ pri njej se okrepi vsak,/ ki k njej nameri svoj korak!«²⁴⁴

f) O ljubezni govori Albina Lapanja zelo konkretno, ne v kakih romantičnih me-

²³⁸ Glej op. 74, 15. avgust 1970 in op. 14, 24. maj 1973.

²³⁹ Miran Sattler, Znanka iz sosednje ulice – Albina Lapanja, *Nedeljski dnevnik*, 30. januarja 1983, 5.

²⁴⁰ Glej op. 14, 24. april, 6. in 24. maj 1973.

²⁴¹ Glej op. 14, 24. maj 1973.

²⁴² Glej op. 14, 24. maj 1973.

²⁴³ Glej op. 51, 6.

²⁴⁴ Albina Lapanja, *Nekaj mojih starih literarnih izpiskov iz raznih blokov* (tipkopis), Prepisala 22. 10. 1977 v Ljubljani.

glenicah: »Ljubezen je bila osnova življenja, je sedaj in bo morala biti tudi v bodoče. Brez ljubezni ni družine, brez zdrave močne družine ni človeške družbe./ Zakon med dvema spoloma je nujen za obstoj družbe na kulturnem nivoju nad živalmi. Človek je vsekakor najbolj razvito živo bitje na svetu in tega se mora tudi v dejanjih zavedati .../ Žena, dekle, ženska sploh, ki vse razda, je kot prazna škatla. Še vedno je in bo skrivnost zanimiva in lepa. Brez nje tudi žena nima bodočnosti.«²⁴⁵ Drugič izvemo: »Nekateri ljudje so ljubezni potrebni, drugi pa vredni ... Ljubezen ni vedno enaka in tudi ne vedno pravična. ... Torej ni lahko z njo pravilno razpolagati. Imeti dober odnos, vsaj znosen, to pa je nujno. Brez teh pogojev je nemogoče uspešno nadaljevati svojo življenjsko pot. Moraš pa jo, ako ni drugače. Živ si in nimaš pravice tega pota nasilno ukinjati. Jaz, ako-ravno sem sama, imam precej dobrih prijateljev v splošnem pomenu te besede, zato sem prepričana, da bom mojo življenjsko pot uspešno nadaljevala in zaključila.«²⁴⁶ Kaj ji pomeni ljubezen, skuša Albina Lapanja prikazati na primeru Ljubljane. »Bliza se zopet moja Ljubljana, srčno ljubljena,« se poigra z besedami, zato pa je drugje bolj eksplicitna: »Ljubljano ljubim bolj kot rojstno vas. Tam sem se samo rodila in mnogo slabega doživela. Toda spoštovati moram mojo rojstno vas. Ljubezen pa je nekaj drugega. Ljubiš le to, kar je res ljubezni vredno. Toda ljubim tudi svoje življenje, saj je samo moje. Nimmam nobenega, s katerim naj bi ga delila, zato ga še bolj ljubim. Marsikaj sem pretrpela, pa mi ni žal za to in ne na gledanje na življenje z mojega vidika.«²⁴⁷

Ljubezen v dvoje je Albina Lapanja povzdignila v nadosebno, transformirala jo je v ljubezen do domovine, še posebej Primorske. Zato ni samo šala, ko je, gledaje na doprni kip Simona Gregorčiča v svojem stanovanju, zaigrala: »To je moj ljubček. Če drugega nimam, pa tega kušnem.«²⁴⁸ »Nikdar se nisem strinjala z bivšo Italijo. Kajti bila sem Slovenka. Zato sem bila med prvimi, ki sem se v naših krajih odzvala OF. Priznati moram, da ne morda razredno, bila sem hčer trgovca, ampak nacionalno, in to leta 1942 ... Ker pa so za moje delo v tem času priče padle, ne morem tega dokazati. Ni mi tega žal. Doživela sem to, za kar sem se borila. Primorsko ljudstvo je svobodno.«²⁴⁹ Leta 1973 Albina Lapanja takole obnavlja svoja čustva do svoje domovine: »Tako si lepa Slovenija, moja ljubezen do tebe se z leti mojega življenja stopnjuje. Starejša ko postajam, bolj te ljubim. Da bi bila še enkrat mlada in da bi me rabila, junaško brez pomišljanja bi šla spet v borbo zate moja lepa slovenska domovina. Te vrstice naj bodo prve, ki sem jih zapisala tukaj. Ne, moja notranjost je ista kot je bila in ostane do smrti.«²⁵⁰ V svojem pisanju se avtorica marsikdaj zamisli nad položajem slovenskega naroda, zamejskih Slovencev in evropskih narodov sploh.²⁵¹

V tej zvezi zaupa potomcem in v času stabilnosti položaja ga je sposobna tudi relativizirati: »Radi govorimo: 'Sedanja generacija ne bo znala ceniti tega, kar bo dedovala.' Prepričana sem, da se to ne bo zgodilo; čuvala bo svojo in vseh nas svobodo in če bo potreba, bo šla tudi v borbo za to, tako kot smo šli mi. Saj z izgubo svobode, jezika in kulture bi prav mladina največ trpela. Sicer pa moramo gledati vse razvojno; narava

²⁴⁵ Glej op. 74, 2. avgust 1970.

²⁴⁶ Glej op. 74, 20. avgust 1970.

²⁴⁷ Glej op. 74, 19. avgust 1970.

²⁴⁸ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

²⁴⁹ Žal sem pri izpisovanju pozabila navesti vir in tudi naknadno nikakor ne morem najti mesta, kjer je Albina Lapanja napisala navedene besede.

²⁵⁰ Glej op. 14, 28. april 1973.

²⁵¹ Glej op. 14, 13. maj 1973.

*sama ni statična, ona vedno spreminja svoje lice; ne državne meje in ne zakoni niso stalni. – Vse se spreminja in človek pri tem igra veliko vlogo.*²⁵²

Toda ko se pojavljajo očitna znamenja nove ogroženosti slovenskega naroda, je malone obupana: »Bojim se kot Slovenka. Tako sem žalostna, da bi se zjokala. Največ je Slovencev padlo. Vse je v Beogradu mi pa naj pridno dajemo, komaj malo smo Slovenci pokazali, kaj zmoremo. ... Goli otok. Najboljše so pobili. To je vse načrtno. Vse brala. Torkarja ... Sedaj imamo hujšo okupacijo. Politično. Ali ni bila dosti italijanska okupacija. Mi smo jih imeli za nazadnjaške. Pa je bilo vse načrtno. Če mene onemogočijo kot Slovenko, se našrem tablet. Ustreliti se ne znam. Ne čudite se, če je toliko samomorov.«²⁵³ Jeseni istega leta pa je sebi v osrčenje napisala alegorično črtico, v kateri je Slovenija bolnica, ki se ji vrača zdravje, sebe pa imenuje »neuničljiva Anibla«.²⁵⁴ (Branje nazaj da avtoričino ime).

g) »Anibla Ajnapal« se je podpisovala na listke A5 ali A6, kakor je zapisovala svoje refleksivne utrinke kar med delom v trgovini, kadar ni bilo dela, po datumih sodeč leta 1962 in leta 1963.

»Večkrat razmišljam, kaj je to, (globina – op. M. S.), globlje ko se stvar razmišlja/tem lepša in nedosegljiva je/.« Razglabljanje o tej temi gre še naprej, a da se je avtorica dobro zavedala, kam spada tako razmišljanje, je spoznati iz podpisa: Logika.²⁵⁵ Drugič meče na papir svojo notranjo pekočo stisko in se zaradi nje obtožuje s podpisom, češ »Nezadovoljna egoistka«.²⁵⁶ Drugič se podpiše v tej zvezi kot »Nerazumljiv egoist« in »Sebičnež«.²⁵⁷ Na eni strani se označuje za »Strahopetca« in na drugi za »Filozofa«.²⁵⁸ Še in še premišljuje o svojem življenju in o življenju nasploh, misli razporeja v verze in kitice, čeprav gre za čisto razumarsko oblikovanje. Iz otožnega razpoloženja se je reševala z opogumljajočimi napotki in klici sami sebi in da ji je šlo res za nohte, pričajo namesto podpisa gesla »Melanholijska«, »Sama«, »Slabotnež«, »Obupanec«, »Nepoboljšljiva sentimentalnost«, »Pesimist«.²⁵⁹

Tudi to je ena od Albininih domislic, da rada z eno besedo ali kratko povedjo povzame vsebino posameznega dne. Poleg navedenih gesel namesto podpisa sodijo v to vrsto ustvarjanja njene označbe na robu dnevnika za posamezne dopustniške dni v Nerezinah leta 1970. Zaporedno podolžno branje teh besed razkrije, da jih ni pisala tjavendan, ampak so nekak akrostih njenega dopustniškega pisanja. Pove nam: POČIVAM MIRNA, ZADOVOLJNA, URAVNOVEŠENA, UMIRJENA, SKRIVNOSTNA, NEUTEŠENA. MORAM BITI DELOVNA, NEUMORNA, MORALNA, PRISEBNA,

²⁵² Glej op. 14, 17. maj 1973.

²⁵³ Terenski obiski pri Albinu Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

²⁵⁴ Albina Lapanja, *Nepozaben obisk*, Ljubljana, 19. sept. 1987 (tipkopis, 2 strani).

²⁵⁵ Prepisi iz mape, v kateri so shranjeni listki z avtoričinimi refleksijami v ne/vezani besedi. K tukajšnji je pripisan datum 17. maj 1963, datum prepisa pa je 18. 1. 1983.

²⁵⁶ Odlomki iz omejenega besedila: »Vse prazno – vse moreče je okrog mene, /vem, – nimam prav, ni vse res, a kar je, je dovolj. Tako me boli in peče – kaj, ne vem?/ Krivca ni, a krivec je -/ nobenega ne obtožujem, ker noben mi hudoben ni!/ Le jaz sem šibka, šibka, šibka, mnogo prešibka/ da mojo razburkano notranjost bi umirila.// ... Rada bi se spremenila, oziroma postala drugačna/ pa ne znam tega narediti – ne morem.// Ne vem, kaj mi je danes; želim si tega, kar /nikdar ne bom imela. Miru!« Ljubljana, 8. 6. 1963. Nahajališče, glej op. 256.

²⁵⁷ Besedilo brez naslova se začne z besedami: »Le zakaj naj srečna bila bi?, Drugi podpis je pod verzificiranim besedilom Sentimentalnež iz leta 1962. Glej op. 256.

²⁵⁸ Naslov pesmi Vajeti življenja in Nesmiselnost, obe iz leta 1962. Glej op. 256.

²⁵⁹ Gradivo glej pri op. 256.

ZASEBNA, NEOMAJNA, VZTRAJNA, PRISEBNA, ZAPRTA VASE. RABIM PAME-TNO DRUŽBO. ČLOVEKU JE DOLGČAS SAMEMU BITI, DRUŽBO POŠTENO ZELO TEŽKO JE DOBITI. DOBILA JE NE BOM, A JE TUDI NE ISKALA – DOBILA SEM ŽIVLJENJSKI CILJ. ŽIVETI PRIMERNO, DOSTOJNO, BOGATO DUŠEVNO ŽIVLJENJE. PREDNO KONČAŠ SVOJE ŽIVLJENJE, NE MISLI NA SMRT. TA ŽE SAMA PRIDE. MISLI LE NA ŽIVLJENJE IN MIRNO UŽIVAJ. MORALA BOM ŠE DOLGO ŽIVETI/ AKO BOM HOTELA SVOJ NAČRT URESNIČITI IN GA MLAJŠIM RODOVOM PONUDITI. RODOVI BODOČI SO NAŠA BODOČNOST. MLA-DINA SEDANJA PA BO NAŠ PONOS. BODOČNOSTI SMELO NASPROTI KORAKAM. KLONILA NOBENIM TEŽAVAM NE BOM. LE Z MOČNO VOLJO JIH PRE-MAGALA BOM. V LAHKEM ŽIVLJENJU NEKOGA ZAPELJE POT DALEČ STRAN OD PRAVE POTI.²⁶⁰

V teh besedah so strnjena spoznanja in načrti zrele žene, ki je prišla do njih z življenjskimi izkušnjami, branjem in neprestanim razmišljanjem.

h) Posebej se je v začetku šestdesetih let tedanja »Anibla Ajnapal« držala sreče. »Srečna sem/ srečna sem,« je ponavljala, na vprašanje »Zakaj?« pa odgovarjala s tehniko variacij na isto temo. Srečna je, ker nesreče ne prizna in vse, kar jo obdaja, vzame za srečo, uteho in pozabljenje pa dobi v pisanju in vedno lahko pohiti v skriti kotiček svojega srca – in se tam umiri. »Ko končujem te vrstice, sem tudi srečna, malo sem se razbremenila in nobenemu nič škodila.«²⁶¹

Drugi blok odgovorov na vprašanja o sreči je zasnovan enako kot prvi in med njimi. Je prav tako domiseln in izviren: srečna je, ker uživa v sreči drugih, ker je na svetu mnogo sreče in prepričana je, da čaka tudi njo. Res ima za seboj petdeset let, a občutek ima, da se je zanjo življenje sedaj odprlo na stežaj. In še in še je vzrokov za srečo.²⁶² Albina Lapanja se povrne k vprašanju sreče še kdaj, vendar ne več toliko osebno, ampak bolj z distanco. Privošči pa si tudi bridko pikro šalo na njen račun: /Srečna doba brez zdravnikov in bolnikov./ Kako to? Zdravniki so postali strokovnjaki in znanstveniki; bolniki pa njihovi objekti. Srečen bo tisti bolnik ki bo imel zanimivo bolezen.²⁶³

i) Kdaj pa je bila in je Albina Lapanja zares srečna? Že od najzgodnejšega otroštva so ji najčistejšo srečo podarjale le knjige. Najlepše besede v njenem pisanju so namenjene njim. Vendar ni rože brez trnja. Tudi v Albininih spominih na knjigo ne: »*Imam album slik od vsega mojega življenja z oznakami in datumi. Med njimi je tudi slika vseh šest otrok, ki nas je zapustila mama. Spominjam se tega dogodka. Kmalu po mamini smrti leta 10. aprila 1918 je dal Tata slikati vseh šest; vedno se mi je zdel najmlajši bratc Julij, ki je sedel na malem lesenem konjičku, najlepši. Me tri sestrice pa smo imele vse bele obleke, ker smo bile že pri birmi – birmanske. Že tedaj sem rada brala pravljice in ko smo se slikali, sem mislila, da bo najlepše, če bom imela v roki knjigo. Seveda se je fotografu Seljaku zdelo malo čudno, da bi imelo na sliki tako malo dekletce v roki knjigo. Spominjam se, da mi je vzel knjigo iz rok in jo vrgel na tla, kjer se vidi na sliki in mi dal v roke majhen šopek. Ko sem kasneje v življenju ogledovala to sliko, ko držim šopek v rokah, me je nekaj dirnilo pri srcu. Knjiga pa je bila vse življenje moj spremljevalec in*

²⁶⁰ Glej op. 74.

²⁶¹ Datumi nastanka besedila o sreči, Ljubljana, 23. 4., 29. 4. in 9. 5. 1963, datum prepisa 24. sept. 1982.

²⁶² Datum nastanka besedila: Ljubljana, 8. 6. 1963, datum prepisa kot pri op. 261.

²⁶³ Glej op.118.

*kasneje tudi moj življenjski rešitelj. Ona je bila moj največji učitelj. Še vedno rada berem ...*²⁶⁴

Albina Lapanja na več mestih poudarja, kaj ji je pomenila knjiga na njeni trnjevi življenjski poti. Domači so jo stalno opominjali, »ker sem bila vedno v knjigah. Jaz pa sem v njih iskala utehe za moje življenje«, je zapisala ob svoji petdesetletnici v svoj Življenjepiš.²⁶⁵ Prav knjige in pronicljivo opazovanje življenja okrog sebe, ko se je srečevala z ljudmi v domači gostilni in trgovini, so jo privedle do samostojnosti v razmišljanju, seveda pa ne v eksistenci. Najraje je brala poljudnoznanstvene in zgodovinske knjige, povesti in romane le za kratek čas.²⁶⁶ Z njimi je tolažila svoje opeharjeno hrepenenje po šolanju, po sistematični izobrazbi: »Knjiga bila mi je vedno kašipot življenja, me učila je modrosti, znanja, po katerem vsa moja 'bit' še sedaj sanja. Rešila me je stranpoti in me utrjevala v moji opredeljenosti; me poučevala je in obzorje širila. Ko sedaj gledam mojo prehojeno pot življenja – jo še z večjo ljubeznijo in hvaležnostjo vzajem v roke in prebiram. Bila je in bo 'talisman' mojega življenja. Še nadalje mi bo voditeljica in učiteljica. Samo učiti, in učiti je moje življenjsko pravilo.«²⁶⁷ Ne le vsebina, tudi oblika, ko se ji hvaležnost do knjig gradi v pesemsko strukturo, dokazujeta avtoričino čustveno napetost ob njih in to ni le enkratno razpoloženje: »Ko sem doraščala iz otroka v dekle, je bila zame ta doba tako prazna in težka, pri srcu mi je bilo težko, vera me ni potolažila, iskala sem utehe v knjigah, ali so mi jih v družini branili brati, češ da imam slabe oči (res sem imela bolne), da ne smem brati. Ko danes gledam to moje življenjsko dobo nazaj do kakih 25 let starosti, sploh ne morem verjeti, da je mogoče, da sem bila jaz taka in tista Albina, ki si jo sedaj sama predstavljam. Zato mirno lahko trdim: Mene so knjige rešile oziroma še enkrat rodile, brala, brala in brala sem in bom.«²⁶⁸

Še na koncu, ko je 22. junija 1987 Albina Lapanja dodala svojima sorodnikoma zadnje napotke, kako je jemati in brati njeno življenjsko delo, namreč Zgodovino Ponikev na Tolminskem, njene rojstne vasi, kar je imeti za neke vrste njeno duhovno in intelektualno oporoko, je v kotichek na spodnjem robu lista dopisala: »V življenju nisem imela nobenega drugega resničnega prijatelja kakor knjigo.«²⁶⁹ Globino te trditve potrjuje tudi dejstvo, da tu in v nekaterih navedkih spredaj vneta bralka rabi zanjo metafore v moškem spolu: »spremljevalec«, »rešitelj«, »učitelj«, »prijatelj«.

j). Prav nenavadno bi bilo, če bi Albina Lapanja, ki je tako intenzivno razmišljujoč človek, molče obšla svoje versko življenje. V svojem Življenjepišu se tega odkritosrčno loteva; ne da bi hotela biti enostranska, odkriva pot, ki jo je v tej zvezi ubirala, in kako sama je bila pri tem: »Kako sem bila jaz versko in moralno vzgojena. Vsaka stvar je bila greh. Če nisi molil, je bil greh, Če nisi prav molil, je bil tudi greh. Še pravi otrok sem začela premišljevat in mi ni šlo vse to prav v račun. Kar sem videla in slišala in kar so me učili, se ni ujemalo; ko sem hodila k maši, spovedi, poslušala pridige, sem jaz vse to sama nato gojila v glavi, predelovala in mnogo trpela zaradi tega. Vedno so me mučili

²⁶⁴ Glej op. 7, str. 2–3. Slika nastala okrog leta 1920. Fotografiral jih je znani potujoči fotograf Tomaž Seljak iz Klavž pri Podmelcu. Prim. op. 19.

²⁶⁵ A. Lapanja, *Moj življenjepiš*, 4.

²⁶⁶ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 3–4.

²⁶⁷ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973*. /1. maj 1973.

²⁶⁸ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973* /8. maj 1973.

²⁶⁹ A. Lapanja, *Napotilo k branju Zgodovinskih podatkov iz vasi Ponikve na Tolminskem od leta 1192–1945 /in dalje*, 8.

verski dvomi ... «²⁷⁰Ob eni takih priložnosti jo je pogovor z duhovnikom pomiril, vendar bi ji bil dobrodošel še kdaj. Tudi ob teh vprašanjih je občutila, kako zelo ji manjka mama.²⁷¹ Odgovore je iskala v knjigah, čeprav jo je krušna mati svarila, da ne sme vsega brati, da se ne bo pohujšala. Spočetka si je prizadevala ravnati tako, kakor so priporočale cerkvene zapovedi, toda slabi zgledi so jo potiskali ob zid. Vedno bolj je dobivala vtis, da je vera le za preproste ljudi: »V našo hišo so stalno prihajali tujci in razni ljudje vseh slojev, od izobraženih do preprostih. Videla pa sem, da večji gospod ko je bil in bolj ko je bil izobražen, tem manj je polagal pažnjo na vero. Za nje ni bil greh jesti meso ob petkih. Za nas pa je bil smrtni greh ...

Vedno bolj sem se utrjevala v sebi, da ako izobraženi tako delajo, že vejo zakaj. Mnogo sem se pogovarjala z njimi, še več pa sem jih poslušala. Nisem hotela, da bi se mi smejali, da sem preveč naivna, da sem premalo šolana. Ljudje so me mnogo naučili. Jaz sem poizkusila biti res tako kot so v cerkvi učili. Pa mi pozneje to ni več odgovarjalo. Ne smela bi preveč misliti in ne preveč vedeti. Tega pa v sebi nisem mogla več zatreti.«²⁷² Pravzaprav tudi pri očetu ni našla opore za čutenje s Cerkvijo. Čeprav je bil pevovodja v cerkvi, »*sam ni bil pobožen. Bil je samo trgovec. Vedno je pravil, da sta on in župnik oba enaka, gresta v cerkev in molita samo takrat, kadar sta plačana. Rekel je, da župnik ne zmoli nobenega očenaša zastonj. Vedno je plačan in še tega zmoli samo na pol. Polovica pa ljudje. Jaz sem to bolj slišala kakor vse drugo ...*«²⁷³

Albina Lapanja se je dokaj na široko razpisala o tem, kako je izgubljala versko orientacijo, ker je bila razboljena od direktorjevega napada na partijskem sestanku in izzzvana od svojih sorodnikov, »češ da enkrat sem molila, zdaj pa ne več. Tega pa niso hoteli reči da sem bila enkrat tudi lačna in sedaj ne več.«²⁷⁴ Leta 1969 se je ob vračanju z izleta po Španiji, ponudila priložnost tudi za obisk Lurda. Vendar obisk svetega kraja nekdanje partijke ni presunil: »Vse se mi je zdelo neverjetno. Toda o tem ne dajem izjav. Vsak človek naj ima svoje prepričanje.«²⁷⁵ Sama zase je ostala skrajno dosledna. Pri nakupu spominkov je naletela na problem: »Le težko sem dobila malo kitaro, da ni bila na njej Marija.«²⁷⁶

Vendar pa je mogoče ugotoviti, da je tudi tu čas naredil svoje in z leti postaja Albina Lapanja v tej zvezi sproščena. Tako je 25. decembra 1990 v svoj dnevnik zaznamovala za slovenske kristjane pomemben dogodek: »... Praznovala je po mnogih letih vsa Slovenija Božič. To je pravilno. Vera mora biti pravica vsakega državljana.«²⁷⁷

Morda se najbolj približamo osebni resničnosti Albine Lapanja, če rečemo, da se v zrelih letih giblje na meji agnosticizma. Čustva so pripravljena izražati hvaležnost Nekomu, a razum se sprašuje, komu: »... *več bi morala videti v življenju lepega in zamižati pred slabostmi. Kot sem že pred dnevi zapisala, da je že to sreča, da živimo, da nam je življenje sploh odmerjeno. Zato je moja dolžnost, da sem hvaležna, da živim. Toda komu, točno ne vem. Ko sem preživela mladost, moram biti tudi s starostjo zadovoljna. In tudi sem. Nočem biti kot neposlušen otrok. Naj bo jesen mojega življenja polna hva-*

²⁷⁰ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973. / 8. maj 1973.*

²⁷¹ A. Lapanja, *Moj življenjepiš*, 9–10.

²⁷² A. Lapanja, *n. d.*, 11.

²⁷³ A. Lapanja, *n. d.*, 9.

²⁷⁴ A. Lapanja, *Opis potovanja v Španijo*, 29. 9. 1969 in 4. 2. 1970, 7.

²⁷⁵ A. Lapanja, *n. d.*, 29. 9. 1969 in 4. 2. 1970.

²⁷⁶ Albina Lapanja, *Dnevnik*, 25. 2. 1990.

²⁷⁷ Glej op. 74 – 27. avgust 1970.

ležnosti za preživetim. Mnogokrat sem se v življenju spraševala: Ali je Bog? Od kod vse to? Zakaj svet, mi, narava sploh. Zakaj in od kje vse to? Točnega odgovora nisem nikoli in nikjer našla. In ga tudi ne bo noben našel. Ne trdim, da ni Boga, kakor ne trdim, da je. Mi vsi, vsak zase, smo tako majhni, da tega nikdar ne bomo rešili. Jaz pa hočem živeti tako, da ne bom nobenemu krivice napravila.«²⁷⁸ Čez tri leta, leta 1973, Albina Lapanja odpre vprašanje na novo, a nanj podobno tehtanje odgovarja: »Za večno pa bo ostalo odprto vprašanje: Kaj je po smrti? Na to ne bo žal nikdar noben odgovora – pravilnega – neizpodbitnega. Vera in bog bosta obstajala dotlej, dokler bodo ljudje verjeli. Vse to pa je tudi dobro, ako se ne izneveri!«²⁷⁹

SKLEP

»Jaz bom morala živeti sto let, če bom hotela storiti vse, kar imam v načrtu,«²⁸⁰ je dejala pred leti Albina Lapanja navdušena, da lahko počne, kar jo veseli. Celostno gledano, je bistvena poteza njenih načrtov: biti za koga – predvsem za mladino. Tudi ko je izpisovala knjige, to ni delala zgolj zase, ampak je imela pred očmi morebitne druge uporabnike. Kljub silnemu smislu za podrobnosti pa zmore tudi velikodušnost, kakor izpričuje njeno stališče ob zgodovinopisju tistega obdobja, v katerem je bila aktivna tudi sama: »Če se bomo šli datume, ne bomo nič naredili. Dejstva so pomembna.«²⁸¹ Pri tem odlikujeta Albino Lapanja velika resnicoljubnost in želja po objektivnem prikazovanju dejstev. Tako je v zrelih letih, ko se je bila sposobna vživeti v položaj svoje krušne matere, močno spremenila svoje mnenje o njej in priznava, da se je ta trudila biti dobra do vseh otrok iz moževega prvega in drugega zakona. Življenjepisi v katerem opisuje nekatere boleče spomine v tej zvezi, je pač bil pisan v afektu, v hudi življenjski krizi in tedaj človekovo presojanje ni nujno realno in preudarno, pojasnjuje razločke v ocenjevanju dogodkov v njem in dandanašnji. V dokaz, da sta se z »nuno« v poznejših letih notranje ujeli, Albina Lapanja omenja njuno stalno dopisovanje, s pohvalo, kako lepa so bila pisma njene druge mame. Tudi glede navzkrižja z očetom glede njenega šolanja zdaj presoja bolj blago in trezno, z upoštevanjem njegovega težkega življenja: »Njegovi nauki so bili zelo koristni. Kot otrok takrat tega nisem razumela.«²⁸²

Njeni poizkusi s peresom dobivajo prostor v literarčenju.²⁸³ Vedno se je bala, da bi ji zmanjkalo papirja. Pomagala si je s pisalnim strojem na delovnem mestu, kamor je hodila pisat še ponoči. Ob upokojitvi leta 1967 pa je že imela svoj lastni pisalni stroj.²⁸⁴ Vse življenje je tudi neznanško rada brala. »Če bom lahko brala, si želim še dolgo življenje, saj to je res samo – enkratno.«²⁸⁵ Vendar ne sega po pogošni literaturi, ampak je tudi pri branju leposlovja zahtevna do sebe. Ob branju Mladeniča F. M. Dostojevskega

²⁷⁸ A. Lapanja, *Izpiski iz mojega Dnevnika za časa mojega zdravljenja v Dobrni od 28. aprila do 29. maja 1973*. /– 29. maj 1973.

²⁷⁹ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

²⁸⁰ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

²⁸¹ A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*.

²⁸² Prim. Marija Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Ljubljana 1990, 107–112.

²⁸³ A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*.

²⁸⁴ A. Lapanja, *Tu sledijo zapiski o mojem življenjskokulturnem delovanju*, 16.

²⁸⁵ Terenski obiski pri Albini Lapanja, Lj., 6. 7. 1987 – M. S.

je moderno vzkliknila: »Mladenič je cel jaz«²⁸⁶ = jaz sem cel Mladenič. Kupila je drugo izdajo serije 100 romanov, ker je bila prvo izdajo vso razdala. Enako se je odločila storiti z drugo. Čim jo bo prebrala, jo bo dala naprej. Tu se razkriva še ena plat Albininega značaja: »V vseh teh letih, predvsem, odkar sem upokojena, sem se ukvarjala s pletenjem in klekljanjem, kvačkala sem tudi dvaintrideset dek za divane in kavče, predvsem iz stare volne, a tudi iz nove različnih barv.« Vse to je podarila.²⁸⁷ Tudi njeno stanovanje je polno teh odej, vse njeno ročno delo. Albina Lapanja se veseli drobnih sreč, ki jih ji je ponudilo življenje, saj se je dokopala do njih s svojo vztrajnostjo. Za doto od doma je ohranila tudi očetove svarilne besede: »Boste že videli, ko vas bojo tuja vrata po petah /riti/ tolkla.«

Kljub na zunaj neugodnim življenjskim okoliščinam, ki so prej ovirale kot pospeševale razmah talentov Albine Lapanja, njeno življenje ni bilo prazno. Nasprotno. Polno in bogato. Kaj vse bi lahko dala od sebe, če bi ji bilo dano prav razviti svoje darove. A tudi tako je žlahtnila svoje okolje in samo sebe.

Prikaz njenega življenja se zdi smiseln in strokovno relevanten, tako z antropološkega kot etnološkega in zgodovinskega vidika, saj obdelano gradivo ne govori le o neki osebi, človeku nasploh, ampak o njegovi konkretni vpetosti v procesu slovenskega naroda za obstoj in osamosvojitve od prve svetovne vojne dalje, ko je velik del Slovencev po njej začel tlačiti italijanski škorenj, in trdih preizkušeni druge svetovne vojne, ko je bil v celoti obsojen na pogin od treh okupatorjev (italijanski, nemški, madžarski), svetovni politiki pa je uspelo vnesti vanj usodno razcepljenost znotraj njega, da je po koncu druge svetovne vojne zakravel, kot še nikoli dotlej. Če je prej dolga stoletja njegovemu obstoju pretila nevarnost predvsem s severa, pa tudi z zahoda in vzhoda, je v dvajsetem stoletju postajala vse večja nevarnost z juga, centra Jugoslavije, kar je očitno prišlo na dan v vojni za Slovenijo.

Albini Lapanja gre zahvala, da je s tem, ko je dala na razpolago svoje življenjsko gradivo, omogočila registrirati proces osamosvajanja slovenskega naroda (makro nivo) skozi prizmo transformacije na osebni ravni (mikro nivo); to daje njenemu življenju smisel, vključenost človeškega faktorja v na videz abstraktno zgodovinsko dogajanje pa daje le-temu veliko bolj plastično podobo, še toliko bolj, ker je rdeča nit skozenj obarvana z eno in isto osebo od propada Avstro-Ogrske do propada Jugoslavije v obliki, ko je bila njen del tudi Slovenija.

²⁸⁶ A. Lapanja, *Nekaj podatkov o mojem življenjskem in kulturnem delovanju*, 3.

²⁸⁷ Telefonski pogovor z Albino Lapanja, 24. 2. 1993 in A. Lapanja, *Replika ali moja dopolnila k zgodovini Ponikev*, 19.

NADA MORATO: RODBINSKA KRONIKA

»GLOBOKO SO KORENINE«

Nada Morato je v samozaložbi leta 2003 izdala z družinskimi fotografijami bogato premljeno rodbinsko kroniko. Rodovnike sta sestavila Nada Morato in Igo Legiša.

Upokojena učiteljica Nada Morato si po 25., »srebrni« knjigi iz zbirke GLASOVI, za katere je leta 2002 v sodelovanju s Špelo Pahor pripravila zajetno vsoto folklornih in drugih zgodb iz Slovenske Istre z naslovom *Mrak eno jutrnja* pri založbi Kmečki glas v Ljubljani, ni vzela oddiha. Takoj se je lotila naloge, da dokonča rodbinsko kroniko Ravbarjevih in Legiševih s Krasa v Sloveniji in nekaj v Italiji. Knjiga je pod naslovom *Globoko so korenine* izšla konec poletja leta 2003 v samozaložbi v 200 izvodih. V kolofonu piše, da so uredniški odbor sestavljali Igo Legiša, Valerija Nadrah Ravbar, Zlatan Ravbar in Bojana Morato Turk. Na predstavitvi knjige v Ivančni Gorici, verjetno pa tudi drugod, je lektorica Marija Mimi Ravbar Jelen zaupala navzočim, s kakšnimi zagatami se je srečevala pri svojem delu, ilustratorka Irena Romih je knjigi dala svoj pečat z dokumentarno zasnovano naslovnico, oblikovalec Amir Muratović je zaslužen za zračno ureditev knjige. Bogatijo jo pretehtano izbrane družinske in portretne fotografije in fotografije osebnih dokumentov. Valerija Nadrah Ravbar je vanjo napisala imenitno spremno besedo. Knjiga je sad naporov bližnjih in daljnih sorodnikov iz obeh rodov. Posebno dragocena priloga knjigi je računalniško izdelan rodovnik, ki sta ga pripravila Igo Legiša in Nada Ravbar; pri čemer jima je z nasveti stal ob strani predsednik Rodoslovnega društva Slovenije, Peter Hawlina.

Glavna pobudnica in motor omenjene kronike, gospa Nada Morato mi je kroniko zaupala v branje še pred izidom. Na oddihu v strunjanskem zdravilišču sem jo brala z enakim užitek in veseljem kot nekaj dni poprej odlično knjigo Marjana Tomšiča *Grenko morje*. Ni bilo samo to, da sem v njej dobila marsikak drobec tudi za svoje raziskovalne teme. Nisem si zapomnila vsega, kako so se prepletale nitke med posameznimi družinami in njihovimi člani. Obhajalo me je vedno večje spoštovanje do življenja kot takega: do ljudi, ki sem s tem branjem podoživljala njihove lepe in grenke trenutke, jih spremljala skozi njihove poraze in zmage.

17. avgusta 2003 je bila v Ivančni Gorici na Dolenjskem najprej maša za vse rajne iz obeh omenjenih rodov, nato pa ob imenitni in bogati pogostitvi prva predstavitev knjige, za domači krog, v vasi Černelo, kjer raste nova mladika iz ene od obeh rodov.

Bil je vroč avgustovski dan, kot so bili ob letošnji suši številni drugi. Iz prijetne sence pod širokim napuščem dolenjske domačije mi je pogled kar naprej uhajal na dva mogočna oreha, ki sta ostala sveže zelena kljub žgoči vročini, saj so njune trdne korenine srkale vlago in potrebno hranivo iz globin zemlje. Tako sta vztrajala in obstala tudi rod Ravbarjevih in Legiševih do dandanašnji.

Zelo pomembno je, da starši pripovedujejo otrokom o njihovih prednikih. O svojih starših in starih starših. Nekdaj je bilo to tako rekoč sveto rodovno opravilo. Pomislimo na Sveto pismo! Za koliko kolen nazaj obstajajo podatki za posamezen rod. Še toliko pomembnejše je danes, ko se prebivalstvo v naših krajih tako silno meša. Še hujše pa je z novo nastajajočo organizacijo evropskih držav na vidiku. Toda otrok mora čutiti

svoje korenine, mora čutiti, da je neke njegovo zaledje. Ko pridejo življenjski viharji, da najde tudi v tem moč, da lažje vzdrži. Če stalna naselitev ni več tako samoumevna in ne more več govoriti: rojen sem bil v tej in tej hiši (pisateljem novih generacij ni več mogoče odpirati rojstnih hiš v njihov spomin!), če se vsake toliko časa seli s starši za kruhom, ne more doživeti pravega čustvenega stika z okoljem svojega otroštva, ga bo grela in pojila knjiga, kakršna je tukajšnja. V njej bo našel svoje korenine, svojo ne pač lokalno, toda vsaj rodovno istovetnost.

Za prilogo temu poročilu se je nabralo nekaj cvetk, ki bodo morda dobrodošle novi knjigi Ravbarjevih in Legiševih, saj sama Nada Morato vabi k nadaljevanju njenega dela.

1. Miroslav Vilhar, Ljudmila (odlomek)

Vrh skaline silovite
 tabor Stari grad stoji,
 v nje podnožju bela Pivka
 izpod zemlje se vali.
 tam je bival *vitez Ravbar* –
 štir' sto let je že preteklo –
 roke trde ko železo,
 srca trdega ko jeklo

(*Balade in romance*, ur. dr. Jakob Sket in Josip Wester, Celovec 1912, 54–56).

2. V turških časih so se kmetje v naših krajih zelo bali Turkov. Tako so začeli zidati cerkvico z visokim obzidjem. Toda kmalu jim je zmanjkalo denarja in niso mogli nadaljevati. Denar jim je podaril neki krojač, katerega ime ni znano in v zahvalo so na cerkvico vklesali velike škarje in klobčič niti. Tako so se kmetje v naših krajih zavarovali pred besnečimi Turki. Pred Turki pa so se opozarjali tako da so po vaseh zvonili z zvonovi in prižigali kresove. Prižigali so jih na vrhu Tabora in na vzpetini, ki se imenuje Grmada. V času turških napadov je bila na tem hribu tudi trdnjava. Ta grad so sezidali tlačani svojemu *graščaku Ravbarju*. Pred Turki so se skrivali tudi v njem. Nekoč so Turki začeli oblegati grad. Vsi možje so se morali boriti na obzidju. Toda Turki so začeli napadati grad tudi s tiste strani, kjer se je dvigal nad visoko, strmo skalo. Ker je bilo premalo mož, da bi jih odvrnili, so se začeli vzpenjati višje in višje. Takrat jih je neka žena oblila z vrelim oljem. (Marija Stanonik, Arhiv slovstvene folklore, ISN, ZRC SAZU, št. 1599).

3. V življenju posameznika in v življenju naroda zatone še tako hudo gorje prej ali slej v pozabljene. Stalingrad in celo Hirošima sta za mlade rodove samo še blede predstavi. Turki in Sisek pa sta sploh besedi, ki si ob njima komaj še mislimo, kaj pomenita. In vendar je v julijskih dneh l. 1583, ko je bosenski paša Hasan čakal s svojo vojsko na bregovih Kolpe, da vdre v slovenske in hrvaške dežele ter v srednjo Evropo, sleherno srce trepetalo v grozi:

Če Turek vzel nam Sisek bode,
 nam narobe vse, vse pojde

je pela pozneje ljudska pesem. Posadka tristo mož se je v Sisku hrabro ustavljala navalu sovražnikov. Medtem se je zbrala vojska slovenskih strelcev pod vodstvom Andreja Turjaškega in *Adama Ravbarja*. Na dan sv. Ahacija, 22. junija je bila pripravljena za spopad.

Slovenska vojska se je spustila v boj z močnim sovražnikom. A že v eni uri je bila zmaga odločena. Sam Hasan paša je utonil v Kolpi in skoraj vsa turška vojska je obležala na bojnem polju ali pa je utonila. (Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, Celje 1967, 196).

4. V Mengšu je Ravbarjev grad, kjer je svojo mladost preživel poznejši jezuit p. Ferdinand A. Hallerstein, astronom, matematik, kartograf, kronist, diplomat in misijonar na cesarskem dvoru v Pekingju (*Družina* 36, 7. septembra 2003, 10).

III.
LITERARJENJE

A. PROZA

ŽIVLJENJSKA ZGODBA – RESNIČNOST ALI UTVARA

UVOD

Strokovna diskusija je pokazala, da marsikdaj ni jasno, ali naj predmet obravnave opredelimo kot biografijo ali avtobiografijo. Da bi se razprava zagati že vnaprej izognila, uporabljaj izraz *biografija* načelno za oba pojava, naj gre za lastne ali tuje življenjske zgodbe, v obeh primerih gre brez dvoma za življenjepis kot tak.

Sicer je namen tega poglavja:

1. Sistematičen pregled del, ki upoštevajo biografsko metodo, brez težnje po izčrpnosti za vsako ceno, saj je to naloga bibliografije.
2. Prikazati možnosti in omejitve biografske metode na slovenskem gradivu. (prisiljene, izsiljene, naročene, dokumentarne, literarizirane, literarne)
3. Pokazati različne koncepte in s tem tipe biografij v slovenskem kulturnem prostoru.
4. Orisati njihove prednosti in šibkosti.
5. Premisliti kriterije za njihovo razmejevanje in njihovo ovrednotenje. motivacija, snov, način oblikovanja.

Specialni vidik naslovnega vprašanja je obdelan v prispevku Življenjske zgodbe med zgodovino in literaturo,¹ medtem ko se ga tema *Etnolog in domači kraj*² dotika bolj na robu. Empirično zasnovana obravnava povzema rezultate pregleda čez šestdeset publikacij z biografsko vsebino. Od tega jih je štirinajst v obliki zbornikov, v katerih moški in ženske nastopajo skupaj. Prvo presenečenje pa je, da je razmerje med obema spoloma v knjižni obliki nenavadno enakopravno, saj je – brez vnaprejšnjega prizadevanja po ravnovesju – število knjižnih objav, v katerih nastopajo samostojno, skoraj enako, šestindvajset enot z (moškimi) avtorji in dvaindvajset z (ženskimi) avtoricami.

Docela empirično izhodišče seveda ne prepoveduje teoretičnih vložkov, ki pravzaprav osmišljajo vsestransko razčlenitev dostopnega gradiva. Za začetek je izredno dobrodošel premislek »o statusu t. i. subliterate v umetnosti konec 20. stoletja«³ Za Metko Zobec je »razpad hierarhije privilegiranega centra in irelevantnega, torej neobstojnega roba, zaščitni znak umetnosti in znanosti 20. stoletja. V jezikoslovju je to po mojem mnenju postoril strukturalizem z razumevanjem kulture kot sistema znakov, ki so soodvisni in interaktivni. Tako De Saussure v svojih *Predavanjih iz splošne lingvistike*, ki so jih l. 1915 posthumno izdali njegovi učenci. Položaj vsakega znaka je torej

¹ Marija Stanonik, Life Histories between history and Literature, Vrednotenje življenjskih pričevanj / Evaluation of Biographies / Die Bewertung von Lebenszeugnissen, *Studi Slavi*, Ecig: Dipartimento di linguistica Università degli studi di Pisa, 1997, št. 8, 95–104.

² Marija Stanonik, Etnolog in domači kraj, *Loški razgledi* 38 (Škofja Loka 1991), 171–184.

pogojen z znaki, ki ga obdajajo; z vsako spremembo se ustvarjajo nova razmerja med sebojne pripadnosti, kar pomeni, da odsotnost kateregakoli znaka pomeni spremembo v celotni strukturi in v vsakem njenem posameznem delu. Takšno dojetje in razumevanje jezika je prineslo blagodejni dvom v upravičenost in resničnost etabliranega centra, določenega na podlagi v stoletjih utrjene konvencije. Z dvomom so prišla vprašanja: Kaj pa sploh je rob in kaj je center? Kje se nahajata? Glede na kaj? Kje je os sveta? Kdove, če ni na njegovem robu? sem vse te zgodbe – ne glede na njihovo namembnost in na svojo poklicanost – najprej prebrala kot laik, kot bralec in da sem jih brala, to se mi zdi fenomen – ne kot znanstveno gradivo, ampak kot literaturo. Ne, ker bi se za to odločila, ampak ker mi je narava teh besedil narekovala tovrstno branje.«³ Kako torej umestiti pridobljene avtobiografske podatke v raziskavo? Odločitev je v rokah raziskovalca in njegove konstrukcije raziskave ter v zvezi s tem selekcioniranjem avtobiografskih podatkov. Je to pravi postopek ali se s tem ne 'poškoduje' avtobiografski dokument? Vzoren primer uporabe avtobiografij je približno takšen: objaviti življenjsko zgodbo v celoti in iz njene vsebine razložiti vlogo posameznika, njegove življenjske skupnosti in okolja v danem časovnem obdobju in zgodovinskem dogajanju.⁴

Namen avtobiografskih zgodb je 1. predvsem v tem, da z njimi osvetlimo določena 'zgodovinska' dejstva.⁵ 2. preučevanje avtobiografije kot umetniškega dela. In tu se že spet pojavlja vprašanje meje med avtobiografijo in avtobiografsko fikcijo oziroma romanom.⁶

I. DOSEDANJE RAZISKAVE

Prvenstvo pri ubadanju z biografijami v slovenski humanistiki je treba priznati literarni zgodovini, k čemur jo je posebej napeljevala prebogata tako imenovana partizanska spominska proza. K njenemu razmahu je pripomogel prestiž avtorjev na strani zmagovalcev v drugi svetovni vojni. O tem priča tudi posebej ustanovljena založba (Borec!), ki naj bi praviloma izdajala ravno te vrste besedila.⁷

1. PARTIZANSKA SPOMINSKA PROZA

Samo za čas od leta 1945 do 1965 je registriranih in obdelanih sedemintrideset avtorjev partizanske spominke proze. Za snov samo je simptomatično, kar ugotavlja

³ Metka Zobec, 'Največja pa je ljubezen' (Esej o lektorskem branju glede na socialno in funkcijsko zvrstnost besedil), Vrednotenje življenjskih pričevanj / Evaluation of Biographies / Die Bewertung von Lebenszeugnissen, *Studi Slavi*, Ecig: Dipartimento di linguistica Università degli studi di Pisa, 1997, št. 8, 187.

⁴ Breda Čebulj-Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 74.

⁵ B. Čebulj-Sajko, n. d., 68.

⁶ Jerneja Petrič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 68.

⁷ Matjaž Kmecl, Partizanska spominska proza, *Slovenska književnost 1945–1965* (Prva knjiga), Slovenska matica, Ljubljana 1967.

Matjaž Kmecl, da se veliko piscev, »ki so želeli svoje doživetje osvobodilnega boja ohraniti kot dokumentarno ali literarno pričevanje« oglasi zgolj po enkrat samkrat. »Spomini na žive dogodke in ljudi ter slovenska kulturna tradicija, ki je v hierarhiji izražanja zmeraj dajala večjo ali manjšo prednost literarnemu izrazu pred objektivno, poročevalsko suhim ali znanstveno-dokumentarnim, sta povzročila, da se v teh zapiskih kljub izrazito zgodovinsko-dokumentarni osnovi od vsega začetka mešajo prvine dokumentarno-poročevalskega, feljtonističnega in literarno-fiktivnega pisanja.«⁸ Kmecl odkriva pri posameznih avtorjih značilno »nihanje med spominskozgodovinskim zapisom in reportažno novelistično prozo«, koliko »je na literarno oz. izpovedno kvaliteto ustrezne spominke proze vplivala pomembnost doživete snovi«,⁹ da »enega estetsko-izpovednih viškov doživi tovrstna struktura takrat, ko se docela osvobodi patosa, ko se omeji v nujno pripoved in se osvobodi manjvrednih literarnih vzorov – hkrati pa je tudi njena snov dovolj človeško tragična« (Ivanka Mežnar, *Bila sem obsojena*, 1957), omenja primer, ki je posebej aktualen za tukajšnje obravnavo, da je spomine Darje Vošnjak uspešno zapisala Milka Kovič, sicer avtorica mladinske biografske povesti *Partizanka* (1962).¹⁰ »Najznačilnejši in najpomembnejši predstavnik te samonikle literature je partizanski komisar pisatelj-samouk Matevž Hace“: »Po svojem nepotvorjenem odnosu do snovi, s svojo bližino naivnemu ljudskemu pojmovanju pripovedi, po bližini folklornemu izročilu je tako Hace izoblikoval svojstveno, čeprav morda estetsko ne zmeraj enako uspešno pripovedno strukturo. Samobitno in naravno prepričanje, kako je vse človeško v trenutkih najhujše preskušnje dragoceno samo na sebi, osvobaja pisca stremljenj po oblikovni posebnosti ali idejno-shematski konstrukciji; hkrati pa ga zadržuje v območju preprosto opisne, a naravne in živahne zgodbe.«¹¹ Skupna lastnost, ki obvladuje tovrstno pisanje in »ga loči od siceršnje beletrije s tematiko NOB« in »piscem je prejkoslej poglavitna ustvarjalna spodbuda«, je njihova »lastna udeležba v viru snovi in iz tega izvirajoča priklenjenost na enkratno, konkretno, zgodovinsko doživljeno podobo sveta, medtem ko vse miselne prvine, ki to podobo presegajo ali na poseben, naknaden način osmišljujejo, na takšno prvotno, avtohtono osnovo mukoma, pogosto celo neavtentično, modno nanašajo.«¹² Izraz teh spominov je praviloma »opisno-pripovednega realističnega značaja«. Kako zunanje (politične) okoliščine vplivajo na pisanje tovrstnih memoarov, se da lepo poučiti pri Nežki Mlakar. Medtem ko je njena Anči¹³ vsa v razredno-revolucionarnem ključu in poznavalcu ni težko prepoznati močnega avtobiografskega ozadja snovi, je drugo delo iste avtorice, ki enako opisuje isto obdobje, idejno veliko bolj uravnovešeno in snovno bolj razgibano.¹⁴ Prvo delo je popolnoma na liniji vladujočega političnega sistema, drugo, ki bi ga lahko poimenovali nekakšno družinsko sago, pa je teh vezi veliko bolj razklenjeno in idejno sproščeno. Seveda se objave partizanske spominke literature nadaljujejo še naslednja desetletja. Lev Svetek je kot član Kulturno propagandne skupine I. korpusa obredel tako rekoč vso Rezijo, Beneško Slovenijo, Goriška Brda in pa Tolminsko, Bovško ter dolino Trente in se na svojem pohodu v avgustu leta 1944 vzpel tudi na Triglav. Partizanski dnevnik s te poti mu je bil v oporo pri pripravi spominov, ki

⁸ M. Kmecl, n. d., 363.

⁹ M. Kmecl, n. d., 364.

¹⁰ M. Kmecl, n. d., 365.

¹¹ M. Kmecl, n. d., 366, 369.

¹² M. Kmecl, n. d., 366, 369.

¹³ Nežka Mlakar, Anči, *Borec*, Ljubljana 1979.

¹⁴ Nežka Mlakar, *Nemirne strune*, Pegaz, Ljubljana 2000.

'ne oživljajo velikih, krvavih bitk, neskončnih bojnih pohodov, niti ne zmag in porazov. O teh rečeh je bilo napisanih že nič koliko knjig in spominov', »manj pa je intimnih spominov, takih, ki obravnavajo na videz nepomembne dogodke, so pa odsev notranjega življenja, ki ga je bil preživel sleherni partizan tako ali drugače.«¹⁵ Komisija za zgodovino-pisje¹⁶ pri OK SZDL¹⁷ je med drugim omogočila izid spominskega pričevanja ženi, ki je bila »določena za uboj, samo zaradi nasprotnega političnega prepričanja«¹⁸

2. SPOMINI NASPROTNIKOV PARTIZANSTVA

S pravkar omenjenim pričevanjem se lahko primerja pričevanje na prste ene roke prešteti, ki so se rešili iz smrtnih jam v Rogu. Janez Zdešar je ta čudež pisмено podoživljal v Briksnu meseca oktobra 1946.¹⁹ Svojo kalvarijo po zaporih in taboriščih, na tujem in doma je gladko pripovedovala iz bolniške postelje svojčas legendarna »Mica Logarska«, njen zvesti poslušalec pa jih je posnel na magnetofonski trak in prenesel na papir.²⁰ S podobno usodo se ji pridružuje Ljubo Marc, le da njegove Črepinje predstavljajo le majhen del »zelo obsežnih avtorjevih spominjanj na obdobje med 2. svetovno vojno in tik po njej ter na zaporniška leta. [...] Avtor pa s svojo življenjsko zgodbo posreduje tudi vpogled v takratno dogajanje na Primorskem, ki je širši slovenski javnosti (še) vse premalo poznano.²¹ Spomini slovenskega vojaka v nemški vojski so ohranjeni

¹⁵ Lev Svetek, *Pri svojih na svojem* (Spomini s poti po Reziji in Beneški Sloveniji v vojnem letu 1944), Založništvo tržaškega tiska, Trst 1987, številni ovitek.

¹⁶ »Komisija za zgodovino-pisje pri OK SZDL Ljubljana Vič-Rudnik je doslej pripravila že nekaj krajevnih kronik z namenom, da ohranijo predvsem mladim generacijam svojevrstna pričevanja o svojem kraju in krajanih ter o njihovi predanosti svobodi, domovini in državi, pri čemer ni nepomembno zgodovinsko sporočilo za prihodnost. Tako nam je uspelo marsikaj rešiti pred pozabo, kot nas je tolikokrat dotlej bridko učila zgodovina. Naj bo trenutno razpoloženje tako ali drugačno, se nacionalne svetinje, pravice in dolžnosti v zvezi s tem, že zaradi obvez do svoje generacije, predvsem pa zaradi tistih, za katere smo dolžni skrbeti, čeprav se še niso rodili, so pa nadaljevalci narodovega življenja – ne spremenijo!«

¹⁷ OK SZDL = Občinski komite Socialistične zveze delovnega ljudstva, T. j. bila za časa Jugoslavije, dokler ji je Slovenija še pripadala, politična organizacija, v kateri je bilo članstvo (neobvezno?!) obvezno.

¹⁸ Emil Cesar, Uvodna beseda, *Angela Kumše, Pripoved neke dobe* (Spomini borke iz Tomišlja), Koordinacijski odbor za zgodovino-pisje pri OK SZDL Ljubljana Vič-Rudnik, Ljubljana 1989, stran ni oštevilčena.

¹⁹ Janez Zdešar, Uvodna beseda, *Spomini na težke dni* (Prelomni časi, 3), Družina, Ljubljana 1990, 8: »Prošnji, da bi Spomine objavil – odkrito povem – sem nerad ustregel: so zelo zasebni in od vsega začetka niso bili namenjeni javnosti. Oba pomisleka je premagala misel, da so Spomini pričevanje enega redkih, ki je ušel smrti in mu je bilo življenje dvakrat podarjeno – morda tudi zato, da pove, kako je bilo... Ne zavedam se, da bi hote napisal kaj neresničnega. Iz izkušnje pa vem, da pomote spremljajo vsako spominjanje. To naj bo opravičilo morebitnih netočnosti.«

²⁰ Marija Stanonik, Sprema beseda in opombe, Po zaporih in taboriščih, na tujem in doma (Spomini Marije Logar), *Borec* 41 (Ljubljana 1989), št. 2, 163–209.

²¹ [Neimenovani, Sprema beseda], *Ljubo Albert Marc, Črepinje* (Spominjanja primorskega duhovnika 1940–1958), pri Izbiri in ureditvi so sodelovali Hieronim Žveglič, Zmaga Kumer in Leon Marc), Celje, Gorica: Mohorjeva družba, zadruga katoliških duhovnikov, 1994, številni ovitek, in Tone Požar, n. d., 7: »Spomini na zaporniška leta Ljuba Marca, župnika v Biljah

v knjigi s pomenljivim naslovom: Nismo bili janičarji!²² Avtor Dolfe Lipnik je globoko prepričan, »da je ostal vseskozi pokončen in zaveden Slovenec, privržen svojemu materinemu jeziku in slovenskemu narodu. To je bila tembolj težavna in zahtevna naloga zaradi izpostavljenosti nadutosti in brezobzirnosti »okupatorjevih vojaških predstojnikov od najnižjega do najvišjega čina.«²³ »Nobeno stoletje ni bilo tako krvavo, nikoli ni bilo na naših tleh toliko trpljenja in nedolžnih žrtev kot v tem, 20. stoletju. V tem stoletju pa sta dve svetovni vojni povzročili tudi slovenskemu narodu in še zlasti na Dolenjskem nepopisno trpljenje. Uničenih je bilo ogromno človeških življenj.« Tako piše Anton Pust, ki je osemleten izgubil starše ravno v tej slovenski moriji, in nadaljuje: »Prvenstveni cilj te knjige je na kratko predstaviti in v spominu ohraniti tiste naše farane, ki so morali umreti nasilne smrti. In ti so bili po večini nedolžni.«²⁴ Desetinam, morda tudi stotini naslovov partizanske spominske literature se polagoma pridružujejo tudi posamezna dela z nasprotne strani slovenske »narodne tragedije«. Ena od njih je Marijana Eiletza, *Moje domobranstvo in pregnanstvo*.²⁵ Tovrstni spomini še niso doživeli celovite pozornosti kanonizirane slovenske literarne zgodovine.

---

na Goriškem, so pričevanje enega izmed dvestotih slovenskih duhovnikov, zaprtih po drugi svetovni vojni in komunistični revoluciji, pričevanje o nerazumljivih krivičnih obtožbah, protest proti krutemu zasliševanju in poniževanju človekovega dostojanstva, proti ciničnim obsodbam in vnebovpijočem trpljenju večletnega vestnega in požrtvovalnega primorskega duhovnika, ki je vedno in povsod branil slovensko ljudstvo nasproti italijanskim raznarodovalnim poskusom. Upal je, da bo 'naša ljudska oblast' to cenila in upoštevala. Kolikšna prevara! za nagrado ga je boljševeška oblast proglasila za narodnega izdajalca in vatikanskega vohuna in ga obsodila na deset let zapora in prisilnega dela.«

²² Dolfe Lipnik, *Sprehod skozi življenje, Nismo postali janičarji* (Zbirka Od srca do srca), Drumac, Maribor, 1997, 6: »Ko sem se rodil, samo sedem let po končani prvi svetovni vojni, leta 1925, ni nihče pomislil, da sem se oziroma, da smo se rodili za novo svetovno vojno. [...] Kot rudar je bil oče oproščen vojaške službe, zato je nekdo iz družine moral plačati ta dolg. Po vseh posvetnih pravilih in božjih zapovedih je moral to obveznost prevzeti prvorojenec. Na žalost sem bil to jaz. Vzel sem svoj križ na rame in hodil pred drugimi, med njimi ali za njimi po zakazani poti. Vojna leta moje generacije in mene med njimi so obširno opisana v tej knjigi. Povojna leta so se začela pri ničli, imel pa sem dovolj moči za delo v službi, popoldne doma na kmetiji, po večerih za kulturo in študij, z veseljem dočakal upokojitev, ko sem večji del svoje energije usmeril na ljubiteljsko dejavnost. Želim s svojim pisanjem javnosti nekaj povedati, zato sem se za to prozo odločil z občutkom dolžnosti do vseh tistih, ki so z mano doživljali isto usodo, pa jo na žalost mnogi niso preživeli. Posvečam jo predvsem njih v spomin.«

²³ Janez Švajncer, *Spremna beseda, Dolfe Lipnik, Nismo postali janičarji*, 7.

²⁴ Anton Pust, *Knjigi na pot, Da bi se jih spominjali* (Žrte 2. svetovne vojne iz župnije Mirna Peč v letih 1941 do 1946), Župnijski urad Mirna Peč, Mirna Peč 1999, 5–6: »Vsi so bili naši. Po več kot petdesetih letih ne bomo delali med njimi razlike. Živeli so v težkih časih. Vsak posameznik se je klicu domovine odzval pod različnimi vplivi in okoliščinami, kar pa jih je žal prevečkrat usmerjalo na različna pota. Vodili so jih narodni, politični, verski, morda koga tudi osebni interesi. Mnogi verni se niso mogli ogreti za komunizem, ker je bil v bistvu protiverski. Nekateri so sledili svojemu prepričanju, drugi so bili prisiljeni ali ustraševani, niso imeli drugega izhoda in so se tako odločali. Večina je gotovo bila proti okupatorju. Težko je komu pripisati, da je imel do začetka te sebi kaj zločinskega. V vojni pa se razvnamejo nasilni nagoni, zlo se stopnjuje in temu se pridruži še maščevalnost, nekateri tudi podivjajo.«

²⁵ Marijan Eiletz, *Moje domobranstvo in pregnanstvo*, Mohorjeva družba, Celje 2000.

3. SPOMINI SLOVENSКИH TABORIŠČNIKOV

Prav tako slovenska literarna zgodovina ne obravnava spominov taboriščnikov, kolikor so le-oni objavljeni v zgodovinskih zbornikih brez literarne pretenzije, ampak predvsem z dokumentarnega vidika. Tu jih ni mogoče spregledati, saj so izredno številni in bogati.²⁶

Tudi na tej podlagi sta še v okviru etnološkega koncepta nastali dve deli Božidarja Jezernika s taboriščno tematiko *Non cogito ergo sum* (arheologija neke šale).²⁷

4. SPOMINI NA USODNI PLEBISCIT

Prav tako je pozornost pisateljskemu samorastniku Petru Moharju posvetilo le zgodovinopisje v osebi Boga Grafenauerja s prav posebnega vidika: »*Koroški plebiscit 1920 je bil po marčni revoluciji sredi 19. stoletja prav gotovo najpomembnejši prelom v koroški zgodovini in še posebej v življenju koroških Slovencev. ... Z obeh strani je že hitro po plebiscitu nastajala številna literatura, ki je hotela – na vsaki strani po svoje – pojasniti rezultat. Nobene podobe pa ni bilo s strani **majhnega človeka**, podobe, ki bi jo dal o tedanjem življenju mali udeleženec plebiscita, ki je bil 'predmet' vse tedanje predplebiscitne propagande. Vse podobe – zgodovinske, publicistične in polliterarne – so napisali ljudje od zgoraj po bolj ali manj popolnih podatkih različnih virov, nobene podobe ni med njimi, ki bi jo napisal človek, ki je doživil ves ta čas sam v plebiscitni coni, ki bi gledal na ves predplebiscitni boj in plebiscit sam od spodaj po lastnem resničnem doživetju. Posledica je seveda pomembna: pri vseh dosedanjih podobah gre bolj za razlago rezultatov z določenimi razlagalnimi nameni, ki so vsaj v dobri meri pogojeni s poblebiscitnim pogledom na funkcijo plebiscita v koroškem življenju s te oz. z druge strani. Tudi zgodovinske obravnave, ki se skušajo čim bolj opreti na ohranjene in zgodovinarju dostopne vire, se preprosto ne morejo povsem dvigniti nad te vrste omejitve znanstvenega spoznanja. ... Prav v teh bistvenih potezah se Moharjeva 'povest' o avtorjevem življenju v plebiscitnem letu povsem razlikuje od dosedanjega pisanja o tem času. Jedro tega dela je v obliki 'povesti' odeto spominsko opisovanje lastnega življenja tedaj enaindvajsetletnega fanta iz kajžarske družine, ki se je že šestnajseten ob napadu Italije na Avstro-Ogrsko monarhijo leta 1915 prijavil kot prostovoljec v vojsko, pa padel konec vojske še v ujetništvo in se prav na meji 1919/1920 vrnil domov v Dobro vas. Domači so mu našli zaposlitev v poltretji kilometer oddaljeni vasici Spodnji Podgrad pri Škocjanu. In z začetkom te zaposlitve od začetka februarja v slovenski, vendar nemškutarski družini teče pripovedovanje do blizu konca 1920, ko se že napovedujejo nova stališča nemške politike do koroških Slovencev po plebiscitni zmagi. Tu ni nobenih velikih podob, nobenih poročil o organizaciji in njenih akcijah ali zaslugah. Vse je posredovano skozi neposredno življenje: poskusi političnega pridobivanja skozi vsakdanje življenje, pogovore, fantovsko druženje, pa celo posamezna nemška propagandna gesla tistega časa so vključena kar v takšne opombe – celo brez kakih posebnih kritičnih pomislekov tega slovenskega fanta. Le v teh zadnjih stvareh si je – tako se zdi po nekem starem notesu – z zapisovanjem različnih drobnih podatkov (o cenah, menjavi*

²⁶ Prim. njihovo navedbo v knjigi: Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, Borec, Ljubljana 1995.

²⁷ Božidar Jezernik, *Non cogito ergo sum* (Arheologija neke šale), Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1994.

denarja, razpoloženju ljudi v bližnjih krajih in vzroku zanj itn.) in dogodkov – utrjeval in dopolnjeval svoj spomin, delno že tudi tedaj, ko je nameraval svoje spomine obleči v 'povest' svojega življenja pred plebiscitom. Jedro 'povesti' so ostali resnični dogodki, dodana pa so jim različna razmišljanja – v marsičem zvezana z avtorjevimi sodbami o življenju in nevarnostih za ohranitev koroških Slovencev –, ki so vsaj delno doma pač tudi v poznejšem avtorjevem življenju. Od notesa z zapiski vsakdanjih dogodkov in novic od 18. februarja do 25. oktobra 1920 vodi nastajanje današnjega zapisa 'povesti' preko prvotne oblike nekje v tridesetih letih ob koncu prve republike do novega zapisa sredi petdesetih let, petintrideset let po dogodkih, ki so v povesti opisani. Čeprav gre za delo popolnega samorastnika – saj je doživel mož urejeno izobrazbo le v obliki ljudske šole pred prvo svetovno vojno – je jezik njegovega pisanja izredno kulturnen in stilno visok. To je rezultat obsežnega lastnega zanimanja za slovensko knjigo in njene ga branja. 'Premišljevanja' so v okviru tega 'pričevanja' manj pomembna in predvsem ne toliko pristna. Seveda pa prav naša temeljna ocena pomena besedila prepoveduje kakršnokoli vsebinsko krčenje besedila.²⁸ »Delo želi Slovenska matica obenem z obema koroškima slovenskima založbama objaviti predvsem kot 'pričevanje'. Gre za edinstven spis svoje vrste o predplebiscitnem boju: za spis udeleženca plebiscita iz majhnega življenja, pritisnjenega po njegovem socialnem položaju prav ob steno, ki pa je dovolj bister v svojih karakteristikah pripadnikov različnih strank na vasi in ki je kljub vsemu vztrajal v zvestobi svojemu narodu in prepričanju o njegovi pravici do svobode. Prav s tega stališča se samo skozi majhne dogodke njegovega vsakdanjega življenja razkrivajo povsem neznane poteze trenj in notranjih bojev plebiscitnega leta, kakršnih ne more niti odkriti niti potrditi noben pogled od zgoraj, kakršne imamo doslej o predplebiscitnem boju. To daje Moharjevemu pričevanju o svojem življenju izjemno dragocenošt.«²⁹ Škoda da ni Bogo Grafenauer dodal natančne letnice avtorjevega rojstva in danes bi morali poiskati že tudi letnico smrti smrti. Kot zgodovinar se spotika nad avtorjevimi »premišljevanji« in jih daje v navednice, za literarno vrednotenje dela pa je ravno ta plast najzanimivejša.

5. SPOMINI NA BRIDKO MLADOST

Če je prejšnji razdelek vsaj simbolično posvečen avtorjem spominov izpred drug svetovne vojne, je tukajšnji namenjen generaciji, ki je sicer posredno ušla vojnemu klanju, ne pa še revščini in pomanjkanju, kakor ju je doživljal Ivan Kramberger na svoji Trnovi poti, »vsekakor izredno branje, saj do sedaj še nismo imeli prilike čitati avtobiografijo pisatelja samouka, ki opisuje svojo grenko pot od zibelke do zrelega človeka. [...] Nenavadna in do sedaj od nikogar doživeta pot mu je v Nemčiji prinesla svetovni ugled in spoštovanje. Skoraj nerazumljivo je, kako se je iz niča Ivan Kramberger dokopal do zapletene funkcija dialize, ko je prišel v tujino komaj na pol pismen, nekoč dimnikar – potem pa velik strokovnjak za dializo. Prava sla, kako pomagati človeku, ki je nemočen, kot je bil sam nekoč, ga je spodbujala, da se je s svojimi, lahko bi rekli, izumi dokopal do

²⁸ Bogo Grafenauer, Pričevanje o plebiscitnem boju na Koroškem, Peter Mohar, *Med nebom in peklom*, Ljubljana, Celovec 1986, 483, 484–485.

²⁹ Komentar na ščitnem ovitku. Peter Mohar, *Med nebom in peklom*, Ljubljana, Celovec 1986.

bogastva, ki pa ga sam ni užival, pač pa ga je dajal ubogim iz svojega širokega srca.»³⁰
Ocenevalci se strinjajo da je bil *'dobri človek iz Negove'* »naravno nadarjen pisec«.³¹

II. TEORETIČNI RAZGLEDI

1. ETNOLOGIJA

S tukajšnjo problematiko sem se seznanila tako rekoč na začetku svojega strokovnega dela. Od 4. do 6. junija 1975 je bilo v Reziji zadnje posvetovanje etnologov, združenih v svobodni delovni skupnosti Alpes Orientales. V lepem spominu imam ta moj prvi in edini službeni obisk v Reziji z Milkom Matičetovim zaradi dr. Alfonsa Maissena retoromanskega strokovnjaka iz Švice. Ne spominjam se več metodičnega poteka njegovega referata, toda po naslovu sodeč je utegnil sloneti prav na biografski metodi. Glasi se namreč: »*Was wissen alte Leute in der 'Surselva Grischuna' noch über die früheren Auswanderungen zu berichten.*«³² To sklepam po tem, ker mi je, sklicevaje se na najin pogovor, nedolgo zatem poslal iz Švice svojo knjigo z naslovom: *Gion Antoni Hitz (1873–1955), Per crappa massel jeu bugen (Reminiscenzas d'in cavacristallas en Val Tujetsch). Studia Raetoromanica VII–IX (Raetoromanische Studien / Raeto-Romance Studies) Ediziun e commentaris da Alfons Maissen, Cuera 1971.* Gre za tematsko številko »Retoromanskih študij« iz leta 1971, v kateri so, seveda v retoromanščini, objavljeni in komentirani trije rokopisi poklicnega iskalca dragih kamnov G. A. Hitz (1873–1955). Iz povzetka v angleščini³³ in nemščini se dá o tem zanimivem »pustolovcu« podrobneje poučiti, vendar za tukajšnjo obravnavo seveda nista toliko pomembna njegova oseba in delo³⁴ kot dejstvo, da je Alfons Maissen že tedaj upošteval in uporabil Hitzove dnevniške zapiske in zapiske o lastnem delu – možnosti biografije – kot

³⁰ Manko Golar [spremna beseda], *Ivan Kramberger, Trnova pot*, samozaložba, Negova 1988, 5–6: »Ivan Kramberger najbolj trpko govori o svojih otroških letih, ki jih je živel kot bi bil zaznamovan z vsemi grehi sveta, bil odrinjen od vsega, kar daje človeku otroštvo. Nihče ga ni maral, vsi so mu kazali hrbet in je najbrž že v tej samoti razmišljal, kako neusmiljen je ta svet, čeprav je vera v cerkvi učila o ljubezni do bližnjega. [...] Toda Ivan Kramberger je s trmo slovenjegoriškega garača našel pot v življenje. Pisec spominov *Moja trnova pot* z odkritim srcem govori o svojem življenju od mučenega pastirja pri bogatem in lakotnem kmetu, do prizanesljivega in dobrohotnega dimnikarskega mojstra in dalje do vojaščine, kjer ga je v Črni gori zopet našla samota in pozabljenost svojega rojstnega kraja.«

³¹ Vlado Horvat [spremna beseda], *Ivan Kramberger, Trnova pot*, 98.

³² Prim. Milko Matičetov, *Alpes Orientales VIII (Rezija 1975), Traditones 4* (Ljubljana 1977), 309–310.

³³ *The Rock Hunter – The Craftsmanship and Language of the Professional Mineral Collector G. A. Hitz (1873–1955): Materials for the Study of Alpine Mineralogy, Folklore and Toponymy in the Upper Rhine Valley of Tavetsch, Grisons, Switzerland.* Povzetek v nemščini: *Eine mineralogisch-topografische und kulturhistorische Studie aus dem Gebiet des Vorder-rheintals (Tavetsch, Graubünden).*

³⁴ Trije rokopisi: V avtorjevem jeziku so skale minerali in kristali. Prvi rokopis se začne s stranjo 2 in konča s stranjo 66, datiran je z letnico 1951. v retoromanščini. Dva dodatna rokopisa Urednik opisuje rokopise, jih komentira. Na tisoče najdb, kristalov, Peter Pieder, 'skala'. Naslov prvega rokopisa: Jaz sem lovec na skale, = kristale, minerale. Drugi rokopis Opazke o zbiranju skal v Tavetsch dolini od 1895 do 1942. Tretje delo je bilo prvič objavljeno v Nemčiji

pomemben strokovni vir za »gorsko mineralogijo, folkloro in toponimijo«, kot pravi sam.³⁵

Nemški etnolog Albert Lehmann je leta 1979 v reviji *Ethnologia Europaea* objavil članek o avtobiografski metodi in leta 1983 v ZDA in Nemčiji izdal samostojno knjigo o avtobiografskem raziskovanju. Njegovo praktično delo oziroma preizkus te metode je etnološka študija o nemških ujetnikih tedaj še v Sovjetski zvezi, njihovi vrnitvi in spominjanju na obdobje zaporništv. ³⁶ Potemtakem ni zgolj naključje, da je bila tudi ta metoda upoštevana pri raziskavi slovenskega odporniškega pesništva med drugo svetovno vojno?³⁷ Saj se to lepo ujema z ugotovitvjo, da je ta metoda dobrodošla predvsem pri obravnavi življenja ljudi v mejnih položajih. ³⁸ Pri raziskovanju pesništva med drugo svetovno vojno sem se srečala s stotino ljudi, ki so mi pripovedovali svoje življenjske zgodbe, saj sem hotela odkriti, kako se je določena pesem v njih rodila. In ravno ti stiki so me najbolj obvezali, da je prišlo do knjige »Pozdravljeno trpljenje ...«³⁹ Šele z njo sem zadostila svoji želji in – upam – tudi problemu širše, ene ali druge stroke, da je postala ta preteklost, vsaj zame osebno, dezideologizirana. Skozi številne življenjske zgodbe je dobilo obdobje druge svetovne vojne tisto osebno razsežnost, s katero je, upam, dokazano, kako se ni bilo mogoče, tako kot nekateri še vedno mislijo, odločati za 'pravo' stran. Večina ljudi je bila postavljena v položaj, v katerem so se odločali za najprimernejšo rešitev. Ta tako imenovana objektivna dejstva je treba zato vedno preverjati in ilustrirati s subjektivnimi izkušnjami, ki pa so seveda lahko namenoma ali nenamena tudi dezinformativne.⁴⁰

Empirična študija o žanru, ki je vir za raziskovanje vsakdanjega življenja, se je rodila iz prizadevanja, spustiti se od abstraktnih analiz resničnosti posameznih družbenih skupin in razredov k spoznavanju njihovega konkretnega življenjskega stila in zavesti, in to posebno pri nižjih plasteh prebivalstva oz. družbene skupine, ki so zaznamovane z nizko izobrazbo. 'Popularna avtobiografika' v širšem pomenu po B. J. Warnekenu obsega osebne zapise: pisma, dnevnike in spomine neprofesionalnih piscev, ki niso člani ne višjih ne intelektualnih slojev. Pojem je širši kot 'delavska avtobiografika', a ožji kot 'laična', ki jo spremlja slabšalni prizvok. Pojem 'spodnje družbene plasti' obsega še manj zamejene pojme 'ljudstvo' in njegove konotacije: 'mali ljudje', 'preprosti ljudje', in

---

1936 in nato v ZDA 1938, urednik ga je ob objavi prevedel nazaj v retoromanščino v zbiralcu lasten stil. Urednik predstavi vsebino tudi v angleščini in nemščini.

³⁵ Gion Antoni Hitz (1873–1955), *Per crappa massel jeu bugen* (Reminiscenzas d'in cavacristallas en Val Tujetsch), *Studia Raetoromanica* VII–IX (Raetoromanische Studien / Raeto-Romance Studies) Edizioni e commentaris da Alfons Maissen, Cuera 1971.

³⁶ Maja Godina-Golija, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih* (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 69.

³⁷ Marija Stanonik, »*Pozdravljeno trpljenje...*« (Poezija konteksta I), [Borec 45, tematska številka 5-6-7], Ljubljana 1993.

³⁸ M. Godina-Golija, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 69.

³⁹ M. Stanonik, »*Pozdravljeno trpljenje...*« (Poezija konteksta I), [Borec 45, tematska številka 5-6-7], Ljubljana 1993.

⁴⁰ Marija Stanonik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih* (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 69–70.

kot se je še nedavno označevalo člane nižje in malomeščanske plasti: 'navadni ljudje'. Prilastek 'nižji' pomeni torej relativno široko lestvico, ki sega od najnižjih do 'spodnjih srednjih' izobrazbenih slojev. Glede na družbeno diferenciacijo, ki jo zajema nemška raziskava, je gotovo skrb, na katere plasti oz. skupine v njej se nanaša njena empirična analiza, smiselna in potrebna. Na nas pa je, da prav iz tega vzroka njenih spoznanj ne prenašamo avtomatično na slovenske razmere. B. J. Warneken je kritičen do tistih zgodovinarjev in etnologov, ki metodo 'zgodovinskega' ali 'biografskega' intervjuja utemeljujejo z obstojem 'skoraj nepismenega ljudstva'. Avtor izhaja iz prepričanja, da so se do njega dni viri, ki jih zdaj jemlje pod lupo, podcenjevali in primerja prednosti in pomanjkljivosti tovrstnih pisnih virov z 'ustno zgodovino'. Vsekakor dovolj resno vprašanje tudi za slovensko etnologijo, slovstveno folkloristiko in še katero stroko. Čudi se, da je bila ta – za višje plasti – le relativna pismenost nižjih družbenih plasti tako dolgo zunaj obzorja omenjenih strok. Nato označuje posebnosti poglavitnih žanrov, ki jih je mogoče zajeti v okvirni têrmin popularne avtobiografije.⁴¹ Knjiga je dobrodošla predvsem zaradi predstavitve metodike, s katero se avtor in drugi lotevajo posameznih zadevnih problemov, medtem ko so vprašanja kot taka že lep čas v zavesti tudi slovenske etnologije in slovstvene folkloristike.⁴² Marsikatera opažanja B. J. Warnekena se ujemajo z našimi, res pa je, da še ni prišla priložnost, da bi jih sistemsko prikazali, kar se je že posrečilo omenjenemu nemškemu avtorju, je zapisano leta 1985 ob oceni njegove knjige. Le-ta omogoča obravnavo vprašanja tudi primerjalno in daje v premislek njegovo ekonomsko plat, saj ocenjuje prednost uporabe te ali druge metode – banalno ali ne – tudi skozi denar, to je z vidika gospodarnosti.⁴³

Pri nas je za popularizacijo biografske metode največ storila Marija Makarovič, ki se je dodobra poglobila tudi v smiselnost njihove uporabe s kontrastivno primerjavo sintetičnih obravnjav in konkretnih pričevanj:⁴⁴ »Podatke o posameznikovem odnosu do sveta lahko zbiramo na več načinov. Za starejša obdobja si pomagamo predvsem s pisnimi in tudi z upodabljalnimi viri. Za današnji in polpretekli čas so na voljo tudi ustni viri. Med njimi so v tuji literaturi že nekaj desetletij zelo upoštevani osebni ži-

⁴¹ Bernd Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik* (Empirische Studien zu einer Quellengattung der Alltagsgeschichtsforschung), Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde E. V., Schloss, 1985.

⁴² Metodološko in metodično je bila tukajšnja problematika upoštevana že v Vprašalnicah za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja (prim. M. Stanonik, *Jezik, Besedna umetnost, Branje*, X. Ljubljana 1977), na dnevnik kot pomemben vir za etnološke raziskave je opozorila Marija Makarovič z delno objavo enega od njih v knjigi Kmečko gospodarstvo na Slovenskem, Lj. 1978, 244–292. Pisma slovenskega vojaka so bila temelj za Etnološki oris žirovske družine (1914–1916) in Moji spomini Franca Dovžana za *Portret vaškega gledališčnika* (oboje Marija Stanonik, *Traditiones* 7–9, 1982, 169–181; *Traditiones* 14, 1985, 33–54). Te objave niso le sad naključja, saj skrbno registriramo vsak tovrsten pojav, kolikor naletimo nanj pri svojem delu. Posebno bogat vir za ta vidik raziskovanja bi lahko bila revija Borec, saj prinaša omenjeno biografiko v različnih oblikah že vsa leta svojega izhajanja. Omogoča raznovrstne metodološke preizkuse glede na to, da se tovrstne objave omejujejo na eno in isto obdobje, marsikdaj pa različni avtorji obujajo spomine tudi na ene in iste dogodke v njem.

⁴³ Marija Stanonik, Bernd Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik, Traditiones* (Zbornik Inštituta za slovensko narodpisje) 18, (Ljubljana 1989), 239–240.

⁴⁴ Mojca Ramšak, *Portret glasov* (Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev) Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, Ljubljana 2003.

vljenjepisi (avtobiografije). V svetovni družboslovni literaturi so znana številna dela z avtobiografijami ljudi iz različnih poklicev in različne družbene veljave. S posploševanjem podatkov je podoba tega ali onega pojava vsekakor podana bolj zaokroženo. Toda posameznikovo doživljanje sveta, njegov odnos do sveta in njegova vloga v kontekstu vsakdanjega življenja se v bolj ali manj posplošeno prikazanih dejstvih porazgubijo. /R/ azlični statistični podatki so vsekakor vsestransko koristni in prav tako rezultati drugih merljivih pričevanj. Očitno pa je, da so za preučevanje načina življenja ljudi raznih obdobj njihovega življenja nemerljiva pričevanja vsaj enako pomembna kot merljiva. Na primer: v matičnih knjigah so natančno vpisani podatki o rojenih, poročenih in umrlih, o doživljanju rojstva, morebitne poroke in smrti, pa ne zvemo ničesar. Statistični podatki nas natanko poučijo o številu pobitih vojakov in civilistov med prvo in drugo svetovno vojno. Ob suhoparnih številkah pa ničesar ne zvemo, kako so doživljali vojno vojaki ali njihovi svojci.«⁴⁵ Z žarom občutljive terenske raziskovalke se ji pridruži Ivanka Počkar: »Zapisane življenjske zgodbe so v praksi izpeljana metoda etnološkega raziskovalnega dela. V etnologiji in zgodovini se v zadnjem času uveljavljajo čedalje pogostejše raziskovalne težnje po študiju načina življenja na ravni vsakdanjosti. V tujini je v zadnjih letih velik poudarek na dokumentiranju življenjskih zgodb preprostih ljudi in njihovega vsakdanjega načina življenja, o čemer je potekal leta 1996 celo kongres na Švedskem.«⁴⁶

Za Bredo Čebulj-Sajko je prišel čas, da bi se po daljšem obdobju zbiranja avtobiografskih zgodb pri nas začeli z biografsko metodo ukvarjati tudi bolj sistematično, teoretično. Poraja se ji cela vrsta vprašanj: kaj je sploh avtobiografija, ali je to že vsaka izgovorjena ali zapisana informatorjeva izjava (delna avtobiografija), strnjena zgodba dogajanja v posameznikovem življenju – pripovedovalca ali so to pisma, memoari, dnevniki. So pri samem procesu nastajanja pomembna izpraševalčeva vprašanja in navodila ali naj ta prepusti konstrukcijo življenjske zgodbe samemu pripovedovalcu? Če je odgovor »da«, potem je informator ustvarjal in ga lahko imamo za soavtorja raziskave. Kaj narediti z avtobiografskimi podatki? Treba jih je kritično ovrednotiti, jih primerjati z drugimi razpoložljivimi viri in umestiti v zgodovinski kontekst, na katerega se veže določena pripoved.⁴⁷ Ob 'mejnih vlogah' v odnosu raziskovalec – informator dodaja, da je delo raziskovalca od same zasnove, koncepta raziskave, zbiranja, razvrščanja podatkov, analize do sinteze prav tako avtobiografsko delo.⁴⁸ Po skupnem premisleku pride do spoznanja, da ni pravil in enotnih zakonitosti nastajanja in oblikovanja življenjskih zgodb – in ni enega in edinega odgovora na vprašanje, kaj je avtobiografija in kaj je avtobiografska metoda, kar jo pravzaprav veseli, saj to pomeni možnost za novo iskanje.⁴⁹ Predvsem vprašanja o razmerju med avtobiografsko in biografsko metodo se zastavljajo

⁴⁵ Marija Makarovič, *Knjigi na pot, Vsi moji spomini ...* (Življenjske pripovedi s Štajerskega), Ljubljana 1996, 5.

⁴⁶ Ivanka Počkar, *Vpelúvanje, Iz časov ječmenove kave* (Življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle), Dolenjska založba, Novo mesto 1998, 11.

⁴⁷ Breda Čebulj-Sajko, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih* (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3– 4, 74.

⁴⁸ B. Čebulj-Sajko, n. d., 74.

⁴⁹ B. Čebulj-Sajko, n. d., 75.

jo Mojci Ravnik.⁵⁰ Zdi se ji, da etnologija objektivnost morda ne posplošuje toliko kot na primer zgodovina.⁵¹

2. SOCIOLOGIJA

Sociologija, če ne slovensko družboslovje sploh sta bila zadnjih petdeset let glede na kvalitativno metodo »podhranjena«, čeprav se je v svetu začela razvijati že v 30. letih dvajsetega stoletja. Zadržanost do nje je povezana predvsem z utvaro, da statistične metode prinašajo objektivno resnico. Toda tudi ta, kvantitativna metoda prinaša subjektivizirano objektivno in je »v svojem dometu omejena, saj je predvsem v fazi interpretacije in izbire problema še kako odvisna od raziskovalčeve osebnosti. Podrobnejša analiza pokaže, da lahko z njo »ravno zaradi njenega navideznega statusa, še bolj manipuliramo, saj lahko vnaprej, če 'pravilno' izberemo problem in metode, zastavimo samo raziskavo tako, da na koncu potrdimo to, kar si že na začetku želimo dobiti. To pri pravilno izvedeni kvalitativni metodi ni mogoče.«⁵² M. Lukšič-Hacin se pojmu avtobiografije izogiba, ker podobno, kot Mojca Ravnik, ne ve, ali je avtobiografija – kot velja v literarni teoriji – napisana in je pripoved avtobiografska, ko v celoti nastane pod avtorjevim vplivom, ali pa je besedilo avtobiografsko tudi, ko se pojavljajo spraševalčeva vprašanja. Sociologija se je tej zadregi spretno izognila z izrazom globinski intervju.⁵³ So področja, kjer sploh ne moremo drugače raziskovati kot na podlagi

⁵⁰ Mojca Ravnik, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3– 4, 64: »Najbrž vsak etnolog, ki gre na teren, vpraša po nekaj osnovnih podatkih, ta pogovor pa se nato običajno razširi še v neko zgodbo. Toda tu verjetno še ne uporablja. Pri tej etnologa sicer še vedno zanima posameznikovo življenje, toda ta o njem ne (spre-)govori kar sam, temveč na podlagi etnologovih vprašanj. Šele strnjeno zaporedje posameznikovega govora pa bi po njem pomenilo avtobiografijo kot pripoved.« a) Najprej gre za zbiranje gradiva na terenu, ki ga lahko bolj ali manj upoštevamo in razširimo. b) nov se mi zdi način, ki ga je z zbiranjem življenjskih zgodb, objavljenih v zbirki Kako smo živeli, začela uporabljati Marija Makarovič, Breda Čebulj-Sajko, Mojca Ramšak, Naško Križnar in vsa skupina pri zborniku Vrednotenje življenjskih pričevanj. To je že nova faza, zavestnejše zbiranje življenjskih zgodb. c) nadaljnja stopnja je ugotavljanje, ali gre pri tovrstnem zavestnem zbiranju že za metodo ali samo za zbiranje. Knjige Kako smo živeli so sicer zelo dragocene, ampak v marsikateri od njih so življenjske zgodbe samo navedene, brez komentarja ali analize. ali je samo zbiranje teh življenjskih zgodb že metoda. Verjetno je šele zbornik Vrednotenje življenjskih pričevanj prvi korak do analiziranja takšnega gradiva in bi postalo zbiranje življenjskih pričevanj avtobiografska metoda s svojimi pravili, zakonitostmi in ciljem.«

⁵¹ M. Ravnik, n. d., 71.

⁵² Marina Lukšič-Hacin, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3– 4, 65.

⁵³ M. Lukšič-Hacin, n. d., 65: V primerjavi z anketo, ki je zelo standardizirana, je globinski intervju tisti, pri katerem si raziskovalec na začetku določi osnovni problem in potem, glede na to, kaj ga zanima, korigira pogovor, da ta ne zaide preveč na stran od raziskovalčevega interesnega področja. Bistveno je, da sogovornik tu sam definira osnovne pojme, ki jih v pogovoru uporablja. Torej, če govorimo na primer o svobodi, je bistvo kvalitativne metode, da sogovorniku dopustimo, da poleg tega, da zase izrazi, ali je svoboden ali ne, pove tudi, kaj

osebnih informacij, na primer področje vrednot. Tu ne more noben vir ponuditi toliko informacij kot posameznik sam. On edini lahko pove, kako doživlja samega sebe in okolje, ki ga obkroža. Zato je kvalitativna metoda oziroma osebni del informacij še kako pomemben.⁵⁴

3. GEOGRAFIJA

Kaj lahko pridobi z navedeno metodo celo geografija, nam nazorno razkriva naklonjena ocena Milana Natka zbornika z desetimi življenjepisi: »Bogato in vsebinsko pestro ter izredno povedno delo, ki nazorno in plastično, čeprav tu in tam z okorelo, pa vendarle preprosto in vsem razumljivo govorico prikazuje nekdanji vsakdanji utrip našega življenja v 20. stoletju. Kdor bo hotel in želel trezno in objektivno naslikati in uokviriti socialno in gospodarsko podobo Slovenije in njenih posameznih predelov (pokrajin), kakršna je zarisana v načinu življenja posameznih socialnih slojev in družbe kot celote, ne bo mogel neprizadeto mimo dela, kakršne so Savinjske 'Spominčice' [...] oživijo pred nami (vsaj) štiri generacije, ki so s svojim delom, z uresničevanjem svojih nekdanjih otroških sanj nemalo prispevale k napredku in razvoju ter korenitim spremembam socialne, gospodarske, kulture in sploh civilizacijske podobe naših krajev in pokrajin. [...] natresle in osvetlile premnoga dejstva, tu in tam čisto vsakdanje in preproste utrinke iz minulosti, ki pa strokovnjaku v oporo ali celo vzpodbudo in izhodišče za razmislek o poteh in smereh socialne, poklicne in prostorske mobilnosti posameznika ali posameznih socialnih slojev našega podeželskega prebivalstva. Knjiga s svojimi spoznanji, doživetji, neokrnjenimi vrednotami ponuja v razmislek različice razkroja nekdanje avtarkične kmečke družine (in družbe) in številne težave, poti in stranpoti nastanka in razvoja naše današnje industrijske družbe, ki je z deagrarizacijo spremenila socialno in fiziografsko podobo našega podeželja.«⁵⁵

4. ZGODOVINOPISJE

Zelo težko je ločevati med posameznimi zvrstmi gradiva, posebno ker prihaja pri posameznih strokah do razlik v terminologiji. Zgodovinar se pri svojem strokovnem delu pogosto srečuje z avtobiografijami – največ v obliki spominskih zapisov. V Kanadi in ZDA je za generacijo, ki se je leta 1945 čez Koroško in Italijo umaknila iz Jugoslavije (politična emigracija) zelo 'moderno', da starši (Slovenci) svojim otrokom zapustijo v pisni obliki napisane spomine. Ti so vedno pogostejše v angleščini, saj njihovi potomci (druga in tretja generacija) že slabo govorijo oziroma razumejo slovensko. Te izseljenke zgodbe odkrivajo številne, presenetljive podrobnosti iz njihovega življe-

---

svoboda zanj sploh pomeni. Zdi pa se mi, da sta težavi globinskega intervjuja, ki izhajata iz same narave metode, predvsem v tem, da lahko z njim obdelamo samo majhne skupine sodelavcev in da moramo gradivo nenehno preverjati, ker so dobljeni podatki lahko subjektivni. Zato je treba te podatke umeščati v 'bolj objektivne' vire, kot so zgodovinska dejstva in jih tako preverjati.«

⁵⁴ M. Lukšič-Hacin, n. d., 67.

⁵⁵ Milan Natek, [spremna beseda], *Spominčice* (Življenjske pripovedi iz Spodnje Savinjske doline), Spodbudila in uredila Irena Pražnikar, Center za socialno delo, Žalec 1999, 6–9.

nja.⁵⁶ Sicer je za zgodovinarje avtobiografska metoda postranskega pomena, ker se jih večina ukvarja s preteklostjo, časom, ko avtobiografska metoda ne pride v poštev. Vendar se tudi za ta čas pojavi vprašanje uporabe vsega intimnega gradiva: spominov, dnevnikov, pisem. Ravno to lahko izredno dobro prikaže posameznika kot človeka. To še ne pomeni, da gre za novo metodo dela. Morda za zgodovinarje na splošno velja, da se osebnega gradiva izogibajo, češ da je sekundarno, nepomembno, subjektivno. Vendar je M. Drnovšek, prepričan, da je avtobiografsko oziroma osebno gradivo enako vredno kot drugo, da pa je treba biti tudi do njega (kot do vseh virov) kritičen, saj lahko raziskovalec šele s primerjavo vseh zvrsti gradiva pride do jasnejše slike. Ta mu vedno osvetli marsikaj, kar uradni dokumenti ne povedo. V arhiv prihaja vedno manj takega osebnega gradiva. Srečujemo ga še v obdobjih 19. stoletja, na prelomu 19. v 20. stoletje in v času med obema vojnama. V sodobnosti ga je vedno manj, saj na primer vlogo pisem prevzema predvsem telefon, uporaba računalnikov in elektronske pošte ga bo še manj.⁵⁷

Presenetljivo je, da ni bilo tu nič slišati o t. i. ustni zgodovini (oral history)!

5. LITERARNA ZGODOVINA

»V literarni zgodovini je veliko definicij, kaj je avtobiografija. Okvirno naj bi bila to pripoved v sedanjosti, katere predmet je življenje tistega, ki pripoveduje. Toda tu obstaja veliko različic: pripovedovanje je faktografsko ali bolj poduhovljeno, glede na to, ali ga zanimajo zgodovinska dejstva ali psihološka. Od tod anglosaška terminologija pozna dvojico pojmov »journal« in »diary« – prvo kot bolj faktografsko, dnevno zapisovanje, drugo kot nekaka meditacija o doživljenem). Problem se pojavi tudi pri poskusih razmejevanja avtobiografije od spominov, pisem. ... Ta so polna avtobiografskega gradiva, pa zato še vedno ne morem reči, da so pisma avtobiografije. Skratka, v literaturi je avtobiografska metoda pogosta, a je teorija v zvezi z njo precej nedorečena oz. stvar raziskovalčeve opredelitve. Čista avtobiografija verjetno res ni možna; tudi med teoretiki se zato pogosto pojavlja termin mešani žanr, ki vključuje poleg avtobiografije tudi dnevnik in predvsem spomine. Kje je meja med avtobiografijo v ožjem pomenu besede in avtobiografskim romanom, v katerem se pojavlja fikcija? Jerneja Petrič v teh primerih uporabljala pojem delna avtobiografija, čeprav se ji ne zdi najbolj posrečen. V zapisanih življenjskih zgodbah, ki jih je veliko med slovenskimi izseljenci, npr. v ZDA, opaža posnemanje eden drugega. To potem sicer je pripoved o sebi, a je obenem tudi pripoved o drugih.⁵⁸ Janja Žitnik posrečeno primerja strokovne zgodovinske vire s fotografijo in avtobiografijo iz istega obdobja z umetniško sliko. Fotografija vsebuje natančen posnetek tega, kar je kamera posnela v določenem trenutku, umetniška slika pa vsebuje še avtorjev odnos do opazovanega prizora. Besedna umetnost (pripovedništvo

⁵⁶ Rozina Švent, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 64.

⁵⁷ Marjan Drnovšek, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 66.

⁵⁸ Jerneja Petrič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 65–66, 68.

in avtobiografija) izraža čas veliko bolj kompleksno kot esejistika in strokovna literatura, na primer zgodovinopisje. Zato se ji zdi avtobiografija pomemben vir informacij za tiste stroke, ki ne želijo podatkov samo zapisati, ampak predmet svoje raziskave tudi razložiti. Avtobiografija kot literarna oblika je za literarne zgodovinarje zanimiva predvsem zaradi literarne teorije in literarne kritike a za preučevanja izseljenstva, je avtobiografija zanimiva tudi v drugih smereh.⁵⁹

6. PSIHOLOGIJA

V človeku se nabirajo bogate izkušnje in ena od naravnih teženj vsakega je, da bi to povedal drugim, predal naprej. Z leti še bolj čutimo, da bi to, kar nosimo v sebi, morali predati drugim in bi se nit našega življenja stkala z drugimi v splošno človeško kulturo. Taka težnja je osnovni vzgib pisanja. V našem okolju še vedno obstaja vtis, da je pisanje »samo za posvečene, izjemne ljudi ali posebne genije, nikakor pa ne za običajne zemljane. Mit o pisanju je obdan z raznimi predsodki, da se 'pisatelj ali pesnik rodiš'. Tak pogled mnoge ljudi, ki bi se lahko razvili v dobre literate, že vnaprej odvrta od pisanja in dela. Kultura je prikrajšana za dela, ki nikoli ne nastanejo, bogastvo posameznika ostane za večno izgubljeno«. V razvitejših državah na pisanje ne gledajo tako vzvišeno, ker je bolj razširjena in vakdanja dejavnost. V Londonu ni nenavadno, da se kdo »vpiše na izobraževalni program, namenjen za usposabljanje ljudi za pisanje romanov, ali kak drug program, da bi postal pesnik. Pisanje je spretnost. Pridobimo si jo z dobrim mentorjem in lastnim delom – pisanjem. Pisec sčasoma razvije nekatere potrebne osebnostne lastnosti, kot so: sposobnost izražanja in razumevanja čustev, sposobnost analize in posploševanja dogodkov, sposobnost opazovanja in vživljanja v druge ljudi, razvita intuicija in še kaj. Vsega potrebnega si ne moremo pridobiti, ne da bi to počeli. Samo kdor se zares preda pisanju, napreduje. Strokovna andragoška literatura se strinja: človekovo pisanje dozori šele okrog petdesetega leta starosti. Dobro pisanje spada v pozna srednja leta in še pozneje. Doživetja so vedno neponovljiva, osebna, drugi lahko spoznajo tak pogled na realnost samo prek nas. Od vsega poda človek najbolj pristno svoja doživetja. Z objavo jih poveže z drugim človeškim izročilom.«⁶⁰

»Starosti se bojimo, odrivamo jo iz misli in stare ljudi izrivamo na rob, iz družin, iz vsakdanjega življenja. Samevajo med nami in hranijo v sebi svoje spomine, ki pomenijo znanje, izkušnje. Poleg spominov je v starih ljudeh veliko ljubezni, ki je mnogokrat nimajo komu dati... Se še spomnite zgodb iz vsakdanjega življenja? Včasih so jih pripovedovale naše stare mame in stari očetje, strici, tete in naši starši, ki so se spominjali pripovedovanja njihovih prednikov.⁶¹ ... Napisati zgodbo njihovega življenja in z njo posredovati svojo bogato človeško izkušnjo drugim, pomeni posredovati zgodovinsko in kulturno izkušnjo naslednjim rodovom. Doživljanje, kot človekovo duhovno dogajanje pa je enkratni zaklad, neponovljiv in večer biser na tem svetu.«⁶² »Človekove ži-

⁵⁹ Janja Žitnik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih* (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 66–67.

⁶⁰ Ana Krajnc, *Ko zapišem to, kar nosim v sebi..., Pogled skozi okno* (Zbornik skupine za ustvarjalno pisanje), Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana maj 2000, 113.

⁶¹ Irena Pražnikar, Prijateljicam, *Spominčice* (Življenjske pripovedi iz Spodnje Savinjske doline), Spodbudila in uredila Irena Pražnikar, Center za socialno delo, Žalec 1999, 18.

⁶² I. Pražnikar, n. d., 20–21.

vljenjske izkušnje so izkristalizirani sadeži, ki zorijo in se nabirajo skozi leta in desetletja njegovega življenja. V njih so zbrana vsa človekova čustva, ki jih je doživel v veselju in žalosti, v ljubezni in trpljenju, v stiskah in upanju. V človekovi življenjski izkušnji so zbrana vsa njegova spoznanja, ki jih je prigaral pri delu in v med-človeških odnosih, pri študiju in v notranjih bojih s samim seboj, na praznik in v delavnik. Življenjske izkušnje so človekovo največje bogastvo, ki ga premore. Zaupa jih svojim najbližjim, tistim, ki jih ima rad in zanje ve, da jih bo njegova življenjska modrost obogatila.«⁶³

7. ANTROPOLOGIJA

Podobno kot za druge vede je tudi za antropološke vede značilna velika specializacija, posledica česar je, da nobena ne vidi celega, celotnega človeka, ugotavlja Jože Ramovš in po njegovem bi se dalo temu odpomóci s pozornostjo do človekovega doživljanja: »Človekova zavest je namreč enovita celota, in sicer v sami sebi – kot doživljanje, in navzven – kot delovanje. Tako nam postane doživljanje skupni imenovalec, ob katerem je lažje nizati v celoto vsa različna spoznanja o človeku in vsa ta spoznanja v luči doživljanja povezovati z živim, osebnim človekom. Potreba po takem povezovalnem členu vsega znanja o človeku postane posebej živa, ko človek preide iz teorije v prakso.«⁶⁴ Medtem ko se pri stiku z ljudmi delna, analitična spoznanja marsikdaj izkažejo celó za škodljiva, postane doživljanje kot »sintetični vidik« nujno dopolnilo delnih, analitičnih spoznanj.

»Gre namreč za neko kompleksno informacijo, obogateno z osebno izkušnjo in doživljanjem – in zdaj govorim za vse avtobiografije, ne samo za Adamičevo. Mislim, da noben objektivnejši medij ne zajame te dimenzije, te osebne ravni, in da bi moral biti cilj vsake vede ne le opis, ampak tudi razumevanje.«⁶⁵ Navedene besede so iz vrst literarne zgodovine in ni naključje, da je ravno njen razdelek uvršen v razdelek pred celostno antropologijo. Ravno literatura, kot vsa umetnost sploh, najbolj pristno izhaja iz doživljanja in navaja k doživljanju, in zdi se, da je ravno v tem pojmu ključ, ki odpira vrata v bistvo biografij. Navedena poved povezuje »kompleksna informacija«, tj. celostno sporočilo z »doživljanjem«, na čemer ravno gradi integriteto človeka antropologija, ki se zato imenuje integralna (= celostna) antropologija.⁶⁶

Medtem ko je, recimo ji tako, »Kremenškova etnologija«, govorila predvsem o odnosu do predmeta obdelave, ne da bi se posebej spraševala o vsebini oz. razsežnosti tega pojma, kolikor ga ni nadomeščala s pojmo stil, oz. način življenja, njegovi nasledniki ta »odnos« napolnjuje z živo substanco »do-živ-ljanja«. V njihovih očeh znanost ni več nikakršen intelektualni blišč, ampak jim je njena zamejenost dokaj jasna: »Etnografija, ki se piše sama, izhaja iz zornega kota nehotenega udeleženca ali udeleženke prelomnih dogodkov ... Takrat, ko pisanje razkriva neposredno *doživljanje* udeleženih psomeznikov in posameznic, se povsem zabrišejo meje med znanstvenim opisovanjem, lep-slovjem, memoaristiko in zgodovinopisjem. Šele takrat se zavemo, kako daleč smo od

⁶³ Jože Ramovš, Spominčicam na pot, *Spominčice*, 23.

⁶⁴ Jože Ramovš, *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana 1990, 6.

⁶⁵ J. Žitnik, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 67.

⁶⁶ Prim. J. Ramovš, Spominčicam na pot, 9.

življenjske izkušnje posameznikov, ki jih opazujemo in jih poskušamo opisati v svojih etnografijah.«⁶⁷ Bistveno je doživljanje.

Presenetljivo je, kako se to spoznanje sodobne antropologije ujema z ocenami ključnih ali poklicnih bralcev obravnavanih biografij. Rdeča nit, ki povezuje vse spremne besede je ravno pojem doživljanja. To najlepše dokazujejo naslednji navedki: »Obstajajo področja, v okviru katerih sploh ne moremo drugače raziskovati kot na podlagi osebnih informacij, na primer področje vrednot. Tu ne more noben vir ponuditi toliko informacij kot posameznik sam. On je tisti, ki edini lahko pove, kako *doživlja samega sebe in okolje*, ki ga obkroža. Zato kvalitativna metoda oziroma osebni del informacij še kako pomemben.«⁶⁸ »V izpričanih življenjskih zgodbah se razkriva človekova enkratnost in neponovljivost. V vsaki posamezni zgodbi se zrcali posebno *doživljanje* sveta, pripovedovalčevo védenje, znanje in izkušnje ter njegov odnos do sveta. Vsaka pripoved je subjektivna, skozi zapis se ohranja in se ne porazgublja v posplošenem prikazu dejstev.«⁶⁹ »Te zgodbe ne mistificirajo življenja z abstrakcijo. Zaradi tega jih lahko bralec, ne da bi sam opazoval z lastno udeležbo, *doživlja* zelo čustveno.«⁷⁰ »S posploševanjem podatkov je podoba tega ali onega pojava vsekakor podana bolj zaokroženo. Toda *posameznikovo doživljanje sveta*, njegov odnos do sveta in njegova vloga v kontekstu vsakdanjega življenja se porazgubijo v bolj ali manj posplošeno prikazanih dejstvih. Če povemo še drugače: različni statistični podatki so vsekakor vsestransko koristni in prav tako rezultati drugih merljivih pričevanj. Očitno pa je, da so za preučevanje načina življenja ljudi raznih obdobj njihovega življenja nemerljiva pričevanja vsaj enako pomembna kot merljiva. Na primer: *O doživljanju* rojstva, morebitne poroke in smrti, pa ne zvemo ničesar, statistični podatki nas natanko poučijo o številu pobitih vojakov in civilistov med prvo in drugo svetovno vojno., ob suhoparih številkah pa ničesar ne zvemo, kako so *doživljali* vojno vojaki ali njihovi svojci. V matičnih knjigah so natančno vpisani podatki o rojenih, poročenih in umrlih.«⁷¹ »Prosim vas, da opišete seveda tudi kako ste *doživljali* drugo svetovno vojno. ... Vsaka vaša misel, vsako vaše *doživetje* in izkušnja, je dragocen podatek za naše skupno delo.«⁷² »/Ž/ivljenje ljudi v ekstremnih, dramatičnih razmerah: *doživljanje* vojne, življenje na robu bede, uporaba avtobiografskega gradiva ponuja izredne možnosti pri obdelovanju te tematike, o katerih nimamo veliko drugih virov.«⁷³ »Vse podobe – zgodovinske, publicistične in polliterarne – so napisali ljudje od zgoraj po bolj ali manj popolnih podatkih različnih virov, nobene podobe ni med njimi, ki bi jo napisal človek, ki je *doživljal* ves ta čas sam v plebiscitni coni, ki bi gledal na ves predplebiscitni boj in plebiscit sam od spodaj *po lastnem re-*

⁶⁷ Rajko Muršič, Marija Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen* (Zgodba neke družine), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 1997, zavihek zadaj.

⁶⁸ M. Lukšič-Hacin, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 67.

⁶⁹ I. Počkar, *Vpelúvanje*, 9–10.

⁷⁰ Marija Makarovič, *Knjigi na pot, Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 8), Mohorjeva družba, Celovec-Dunaj-Ljubljana, 2000, 7–8.

⁷¹ Marija Makarovič, *Knjigi na pot, Vsi moji spomini ...* (Življenjske pripovedi s Štajerskega), Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Ljubljana 1996, 5.

⁷² Marija Makarovič, *Dodatek, Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 1), Celovec: Kršćanska kulturna zveza-Tinaj: Dom 1993, 189–193.

⁷³ M. Godina-Golija, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 69.

*sničnem doživetju.*⁷⁴ »...piscem je prejkoslej poglavitna ustvarjalna spodbuda lastna udeležba v viru snovi in iz tega izvirajoča priklenjenost na *enkratno, konkretno, zgodovinsko doživljeno* pobodo sveta.⁷⁵ »V predahih med bitkami in dolgimi pohodi, ko smo *doživljali* svoje osebne peripetije, žalosti in sproščanja ko smo upali ali obupovali, da bi spet znova zaživel v neugnanem partizanskem optimizmu⁷⁶ »Popisal je, *kar je doživel, kaj doživljal* in kako preživel.⁷⁷ »Spoznal sem, da želim s svojim pisanjem javnosti nekaj povedati, zato sem se za to prozo odločil z občutkom dolžnosti do vseh tistih, ki so z mano *doživljali isto usodo*, pa jo na žalost mnogi niso preživel.⁷⁸ Navedeni stavki potrjujejo tudi v strokovni literaturi večkrat izrečeno misel, da so biografije mnogokrat edini vir za raziskovanje človekovih mejnih položajev, in kaj je za človeka bolj kritičnega, če ne ravno vojna. Naslednji primeri dokazujejo, kako lahko doživetje velja za edino kategorijo prepričljivosti, resničnosti: »Bolj kot opisi doline, njenih lepot in naravnih zanimivosti, nekdanjega in današnjega utripa ljudi bodo brali pripovedi o različnih *doživljajih* domačinov ...⁷⁹ »Te zgodbe so 'glas ljudstva' v najčistejšem pomenu te besedne zveze. Iz njih spoznavamo, kako so Istrani *doživljali* vsakdanje delo in garanje za kruh, za golo preživetje.⁸⁰ »In zakaj sem se odločil za nekoliko drugačno, dokumentarno-literarno pisanje o haloški revščini? Predvsem zato, da bi nekaterim knjigam, ki so že pred več kot petindvajsetimi leti opozorile slovensko javnost na najbolj zaostalo slovensko pokrajino, dodal nekaj tistega, česar pisci niso sami *doživljali* ...⁸¹

Slovenski jezik omogoča izredne, ne le stilne, ampak tudi duhovne odenke otenke, kar nam lepo izpričuje naslednja različica. Pravzaprav je podoživljanje tisto, kar nas povezuje med seboj, da lahko sledimo doživljanju drugega ali se sami vračamo v poprejšnje doživljanje:

»Spomine na Teharje in pobeg iz taborišča sem napisal v Briksnu meseca oktobra 1946. Hotel sem ohraniti spomin na tiste težke tedne in mesece, kot sem jih 20-letni fant po dobrem letu svobode *podoživljal*.⁸² Dragi prednik! Ko si v pismih pisal vrstice ljubim ... Niti slutiti nisi mogel, da bodo nekoč zbrana in *podoživljeno* komentirana izšla celo v knjigi.⁸³ O življenju so mi pripovedovali odkritosrčno, s *podoživljanjem* vriskanega veselja ali grenke, trpke žalosti.⁸⁴ »Angelčin šopek je odraz življenja saj imajo ti cvetovi in trni svoje korenine v človeških srcih, predvsem v srcu Angelce, ki sončno in senčno stran življenja *globoko doživlja*, pozorno opazuje in jo zna preliti na papir. Ker ima dar opazovanja življenja in ker vse *globoko doživlja* ...⁸⁵ »Pesniki in pisatelji, ki jih spoznamo na straneh knjige, so iz naših vrst. Četudi jih marsikdo od bralcev osebno

⁷⁴ Bogo Grafenauer, Pričevanje o plebiscitnem boju na Koroškem, Peter Mohar, Med nebom in peklom, Ljubljana, Celovec 1986, 483, 484–485.

⁷⁵ Matjaž Kmecl, Partizanska spominska proza, 366, 369.

⁷⁶ L. Svetek, Pri svojih na svojem, ščitni ovitek.

⁷⁷ Janez Gril, Sprema beseda, Janez Zdešar, Spomini na težke dni, 5–6.

⁷⁸ D. Lipnik, Sprehod skozi življenje, 6.

⁷⁹ Peter Svetik, Bralcem, Anton Corel, Od Kostela do Bilpe (Utrinki iz dela pokrajine Kostel), Turistično in športno društvo Kostel, Kočevje 1998, 3–4.

⁸⁰ Marjan Tomšič [sprema beseda], Marija Franca, Šavrinske zgodbe, Fontana, Koper 1990, 1–2.

⁸¹ Adi Žunec, Knjigi na pot, Otroštvo v Halozah, samozaložba, Bistrica ob Dravi 1997, 4.

⁸² Janez Zdešar, Uvodna beseda, Spomini na težke dni ..., 8.

⁸³ Mojca Ramšak, Marija Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen*, zavihek spredaj.

⁸⁴ I. Počkar, Vpelúvanje, 12, 13, 14.

⁸⁵ Anton Nadrah, Knjigi na pot, Angelca Škufca, *Šopek cvetja in trnja*, Stična 1997, 5–6.

ne pozna in se ni srečal z njimi, mu bodo ob prebiranju prispevkov postali blizu in že bo mogoče skleniti prijateljstvo. Sploh ker so pesmi, črtice in odrski prizori del njih, njihovega čutenja, dojemanja in čustvovanja, torej življenja, kakor ga *doživljajo* sami, njihovi najbližji, sosedje in vsi drugi, ki imajo v prsih srce in ne kamen.«⁸⁶ Z močjo svojega uma in rok so vestno opravljali dodeljene in zaupane jim naloge, ker niso mislili samo nase, marveč na skupnost, ki so ji pripadali: podjetje, ustanovo, delavnico pisarno. Venomer je tlela v njih iskra, da bi prenesli na papir vse to, kar *doživljajo*. ... *Doživetja, doma in v javnosti, so shranili v srce*. Zdaj so ga odprli in prelili v besede in te v verze, v črtice, povesti, potopise, v dramske prizore. Tukaj so, ponujeni, da jih preberemo in prebiramo. ...⁸⁷ »Bili smo pač mladi in rada bi povedala tudi današnji generaciji, da smo tudi takrat svet *doživljali čustveno*.«⁸⁸

Iz nadaljevanja navedkov se lepo vidi, kako bogato vsebino ima kategorija doživljanja in da nas res lahko med seboj povezuje. Ne nazadnje, kako je to najbolj konkretno dejstvo komunikacije: »... povabilo v študijski krožek, da napišete zgodbe svojega življenja, ste sprejele kot izziv, pa vendar z bojaznijo, nezaupanjem in pomisleki: le kdo bo to bral, koga sploh zanima moje življenje, doživljanje, moje izkušnje, le kaj bodo rekli domači in znanci? Ali to sploh zmorem? ... To so zgodbe žena z bogatimi življenjskimi izkušnjami, z odprtim srcem in duhom. Isto življenje bi druga roka opisala drugače, saj *doživljamo vsak na svojstven način*. *Doživljanje, kot človekovo duhovno dogajanje, pa je enkratno zaklad, neponovljiv in večer biser na tem svetu*.⁸⁹ Kje živijo otroci skupaj s starimi starši, da bi se utrdili ob njihovih življenjskih izkušnjah, stari starši pa ob njihovi prešernosti *doživljali* smiselno starost?⁹⁰ »Zgodba o preteklem in polpreteklem obdobju, o osebnih *doživljajih*, o velikem trpljenju. Napisana naravnost, iskreno, jedrnat, brez slepomišljenja, predvsem pa: z veliko človeško prizadetostjo.«⁹¹ »Človekova zavest je enovita celota, in sicer v sami sebi – kot doživljanje, in navzven – kot delovanje. Tako nam postane *doživljanje skupni imenovalac*, ob katerem je lažje nizati v celoto vsa različna spoznanja o človeku in vsa ta spoznanja v luči *doživljanja* povezovati z živim, osebnim človekom. Potreba po takem povezovalnem členu vsega znanja o človeku postane posebej živa, ko človek preide iz teorije v prakso.«⁹²

III. VRSTE BIOGRAFIJ GLEDE NA IZVIR NJIHOVEGA NASTANKA

Empirična analiza kaže, da je treba ločiti samodejno oz. spontano in organizirano nastajanje biografij. Obe vrsti biografij je glede na motivacijo njihovega nastanka mogoče še notranje razčleniti.

⁸⁶ Od srca do srca (Zbornik ljudskih piscev društev upokojencev Slovenije), Društvo upokojencev, Maribor–Center 1994, 5.

⁸⁷ Janez Švajncar, Knjigi na pot, K srcu (Zbornik ljudskih piscev društev upokojencev Slovenije), Društvo upokojencev, Maribor–Center 1993, 1–3.

⁸⁸ F. K., O Ivi Klepec in njeni knjigi, *Šentjurske novice* 5, št. 4, 28. april 1998, 18.

⁸⁹ I. Pražnikar, Prijateljicam, 20–21.

⁹⁰ J. Ramovš, Spominčicam na pot, 24–25.

⁹¹ Janez Potočnik, Iz ocen: Ruža Vreg, *Podeželska zdravnica*, Pomurska založba, Murska Sobota 1985³, na ščitnem ovitku.

⁹² J. Ramovš, *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*, 6.

1. SAMODEJNO PISANJE BIOGRAFIJ

a) **Lastna pobuda.** Kadar se naravno nadarjeni avtorji, ki se niso imeli možnosti šolati, lotevajo literarnega oblikovanja v prozi, se pogosto zatečejo ravno v biografijo. Zastopnika takih izgubljenih talentov sta Vid Ambrožič⁹³ in Emiljana Štefanič.⁹⁴ Oba sta bila zaradi socialnih razmer prikrajšana za nadaljnjo izobrazbo, po čemer sta tako silno hrepenela. Vidu Ambrožiču je kot nezakonskemu otroku, ki očeta ni poznal, ljubečo toda zasramovano mater pa je zgodaj izgubil, je bila usojena desetniška pot. V svojih 'kramljanjih' kot ponižno oceni svoje pisanje, večinoma gre za spominske pripovedi, skozi katere razkriva avtor lastno življenjsko zgodbo na šegav, dobrodušen način, sem in tja začinjen s samoironijo in drugič zastrt s prtajeno bolečino. Predvsem za etnologijo so prvovrsten vir, prav tako za literarno sociologijo. Njegovo literarjenje bi zaslužilo temeljito pozornost. Sam včasih imenuje svoje pisanje »spisi«, s čimer dá vedeti, da stoji zgolj v preddverju literature: 'Tudi iz te žalostne zgodbe bi se dala napisati lepa povest ali tragedija...' 'Tale povest ali kaj bo, sam ne vem, ne bo kaka globoka dušeslovna razprava, polna poezije in sentimentalnosti, ampak bo čisto navadna vsakdanja zgodba, naturalistična, če hočete'. S tem hoče avtor povedati, da snov njegovih pripovedi ni fiktivna, ampak vzeta iz življenja. In ravno to je tisto, kar jim daje ceno tudi za prihodnost.⁹⁵

Emiljana Štefanič je bila v osnovni šoli odlična učenka, še posebno jo je veselil slovenski jezik s književnostjo, a ji šolanja niso dovolili nadaljevati niti ne zaposliti. Na moževo željo je ostala izključno gospodinja. Šele po moževi upokojitvi in osamosvojitvi otrok je začela po malem pisati in objavljati v literarni prilogi Kmečkega glasa Pisana njiva. Po smrti moža je napisala še nekaj zgodb in prigod iz svojega življenja. Avtobiografski zapis njenega življenja je »ves v znamenju Pristriženih peruti«.⁹⁶

b) **Vpliv literature.** Marjan Tomšič, cenjen slovenski avtor se pri svojem delu marsikdaj opira na snov iz svojega neposrednega okolja in pri tem tem doživlja nesporen uspeh. Dva od njegovih tako izpričanih sogovornikov sta se – že po izdaji nekaj njegovih knjig – opogumila in se zapisala vsaj v lokalno kulturno zgodovino s svojo

⁹³ Vid Ambrožič, *Žandar med cvetjem in knjigami*, samozaložba Gordan Ambrožič, Kamnik 1998.

⁹⁴ Emiljana Štefanič, *Iz devete vasi...* (pripovedi po ustnem izročilu), samozaložba, Zbelovo 2000.

⁹⁵ Marija Stanonik, *Vid Ambrožič, Žandar med cvetjem in knjigami*, 5–8.

⁹⁶ Anton Gričnik, O pisanju preproste slovenske matere, *Emiljana Štefanič, Iz devete vasi...*, 6.

lastno knjižno varianto svojih življenjskih izkušenj in pisatelj je obema napisal prischčno spremno besedo, tako Rafaelu Vidaliju⁹⁷ kot Mariji Franca.⁹⁸

c) **Motivacija družine.** A. – »Mati mučencev«⁹⁹, z le dvema razredoma osnovne

⁹⁷ Marjan Tomšič, Žrjavce iz srca, *Rafael Vidali, Čubejske žrjavce*, Fontana, Koper 1989, 2–3: »Žrjavce nam v domači besedi in na pristno ljudski način, resno, pa tudi z zlahtnim občutkom za humor pripovedujejo o življenju ene same vasi. To je prastari, z zgodovino prepojeni Kubed, kjer so se križale mnoge poti in se rojevale in pečatile mnoge usode ... čuteč pripovednik izrisuje življenje svoje vasi od začetka tega stoletja pa skoraj do danes. V njegovih zgodbah zaživi pred nami vas kot enovita socialna, kulturna, psihološka in sploh družbena tvorba. Čubed ni več samo Čubed, ampak je ena sama velika družina, v kateri se ljudje tudi skregajo in stepejo, toda nazadnje vedno pobotajo. In v tej veliki vaški družini se zrcalijo tudi svetovni dogodki, in tako najdemo v Čubejskih žrjavcah odmeve fašizma pa tudi partizanstva... Vendar Vidalija, vsi ti dogodki konkretno ne zanimajo, uporabi jih le kot kuliso, da bi pred njo z ljubeznijo in darom ljudskega pripovednika opisoval zabavne in resne dogodivščine, predvsem pa Čubejko in Čubejca. Tako se zvrsti pred nami cela vrsta glavnih in stranskih junakov. ... Žrjavce so torej ogeljčki, gledano s stališča ljudske literature pa pravi biseri.

⁹⁸ Marjan Tomšič [spremna beseda, brez naslova], *Marija Franca, Šavrinske zgodbe* [I. del], Fontana Koper, Koper junija 1990, (1)–2; Marjan Tomšič, *Živost in radost bivanja, Marija Franca, Šavrinske zgodbe – II. del*, Fontana Koper 1992, 5–6: »Marija Franca je ljudska pripovednica. Na Koroškem pravijo takšnim pisateljem in pesnikom: bukovniki, oziroma bukovnice. To so ljudski umetniki, ki niso obremenjeni z nepotrebnim znanjem. Njihove stvaritve so preproste, zato pa toliko bolj iskrene in avtentične. Takšna istrska bukovnica je tudi Gračišča Marija Franca. Zgodbe, ki so zbrane v tej knjigi, so nastajale devet let. Zanimive in dragocene so zato, ker so neposredno pričevanje o času, ljudeh in krajih. To ni zgodovina, kakršno pišejo ljudje, tudi ni literatura, kakršno ustvarjajo 'ta pravi' pisatelji. Pripovedovalec je v tem primeru življenje samo, tu ni nobenega posrednika. Te zgodbe so 'glas ljudstva' v najčistejšem pomenu te besedne zveze. Iz njih spoznavamo, kako so Istrani doživljali vsakdanje delo in garanje za kruh, za golo preživetje. Vse je v teh zgodbah ...« « ... o bedi, lakoti, vsestranskem pomanjkanju. Čez pokrajino in ljudi se vali zgodovina: dve vojni, nepregledne množice beguncev... Ljudje so nemočni v mlinu kaotičnih dogodkov. Preplašeni in nesrečni rešujejo gola življenja in trmasto ohranjajo Upanje. Pred brcalcem se zvrstijo zgodbe o rojstvih, o ljubezni in porokah in zgodbe o smrti, o umiranju. Spoznavamo stare šege in navade in se čudimo moralni in etični trdnosti nekdanjega časa in ljudi v njem. Nekoliko se nam razgrne tudi pravljíčna (magična) Istra. Vendar le za hip, kajti Marija Franca je realist in raje pripoveduje o tem, kar je mogoče otipati in videti .... Petinosemdesetletno Šavrinko in kmetico, rojeno v Gračišču, je zajel ustvarjalni nemir in tako je zdaj pred nami nadaljevanje istrske kronike. ... Tako je krog sklenjen: avstroogrska monarhija, prva svetovna vojna, italijanska okupacija, druga svetovna vojna, partizanščina, socializem in razpad arhaičnega sveta. In prav na koncu spet grmenje topov ... Obe knjigi sta dragocen dokument časa in prostora. Dragocen zato, ker sta delo 85. letne Šavrinke in so te zgodbe torej *neposredno pričevanje*. Pripovedovalec je življenje samo, tu ni posrednika. Kar se literarne vrednosti tiče, naj povem, da so zgodbe iz druge knjige napisane bolj skrbno, so bolj dodelane. Med njimi bomo srečali zgodbe, ki so že bile objavljene v knjigi Noč je moja, dan je tvoj – ali pa sem jih kot pisatelj pregnetel v tkivo romana o Šavrinkah, ali pa delno tudi v novele v knjigi Kažuni. Kot urednik te knjižice sem se odločil, naj bo ta knjiga nekakšno zbrano delo Marije Franca, seveda skupaj s prvo knjigo. In naj bo tudi dokument o najinem prijateljevanju in ustvarjalnem sodelovanju.«

⁹⁹ Janko Maček – Štantov iz Šentjošta, Uvod, *Julijana Kavčič, Mati mučencev* (Spomini Snopkove mame iz Šentjošta), Salve, Ljubljana 1995, 6–7: »Po letu 1945 so se nekateri čudili, zakaj se Šentjoščani niso priključili osvobodilni fronti, češ da župnik Nagode, ki je pastiroval v

šole, odkrito priznava, da je bila k pisanju svoje življenjske zgodbe nagovorjena v lastnem družinskem krogu: »Jaz, JULIJANA KAVČIČ, rojena dne 16. februarja leta 1895: Vsako stvar bi skoraj rajši, kakor da o sebi kaj pišem. Ker me pa vedno silijo in nagovarjajo, posebno še snaha Ivanka, pa naj bo v božjem imenu. Mlad človek dela načrte, star pa obuja spomine. Pisava gotovo ne bo brez napak, kar bom pa napisala, je pa bilo resnično.«¹⁰⁰ B. – Upokojeni gradbeni tehnik: »S sestro Lojzko, ki je sestra usmiljenka se velikokrat pogovarjava. ... Življenjske izkušnje in globoka vera v pravično urejenost sveta omogočajo Lojzki vedno znova poiskati dobre značilnosti človeka ali dogodka. Ko sem ji med najinimi skupnimi modrovanji včasih potožil nad številčnostjo naše družine, zaradi česar smo bili vsak po svoje nekoliko prikrajšani, je znala Lojzka to isto dejstvo osvetliti iz povsem drugačnega zornega kota, tako da sem običajno obžaloval svoje poprejšnje pomisleke. Bodrila me je tudi v trenutkih, ko sem podvomil v smiselnost svojega pisanja pričujoče knjige, za kar sem ji zelo hvaležen.«¹⁰¹ »Lahko rečem, da je knjiga nastajala tako rekoč na domači mizi kar mi je vzbujalo še posebno zadovoljstvo. Seveda vsega tega ne bi zmožal brez pomoči domačih, prijateljev in znancev,« nadaljuje avtor in presenetljivo je, da je tudi tu snaha tista, ki daje pobudo, – prav ona pa me je pravzaprav tudi spodbudila in mi dala idejo, da sem se lotil tega projekta.«¹⁰² »Upam in želim, da bi ta knjiga – poleg intimnih preprostih spominov, v katerih skušam prikazati odlomke dogajanj na zanimivi in včasih težki poti neke velike slovenske družine – približati tudi utrip in način življenja tistega časa.«¹⁰³ C. – Duhovnik Slavko Krajnc, sedmi od petnajstih otrok pojasnjuje: »Ob 15-letnici smrti naše mame Marije in ob 71. praznovanju rojstnega dne ata Ludvika posvečamo njegovi otroci z družinami to majhno knjižico v hvaležen spomin in zahvalo za dar življenja in vere. Z življenjem sta nam podarila vero in z vero Življenje. On, na čigar dlan ljubezni smo zapisani, je blagoslavljal njuno življenje z obilnim darom življenja, in s tem potrjeval, da »vsak otrok, ki se rodi, prinaša s seboj sporočilo, da Bog še ni izgubil zaupanja v človeštvo' (Tagore). V tem duhu nista le gradila hiše, ampak 'dom sreče, dom zadovoljstva' (Slomšek). Za lep vzgled dobrote in darovanske ljubezni se jima iz srca zahvaljujemo. Knjižica pri-

---

Šentjoštu od leta 1908 do 1942 nikoli ni bil verski fanatik. Lahko rečemo, da tudi njegovi farani nikoli niso bili verski fanatiki, saj so vero razumeli kot resnico in življenjsko zadevo. Morda jim je komunizem prav zato ostal tuj in ga niso sprejeli. Pri tem ni bilo razlike med kmeti in bajtarji. Razen redkih izjem so bili vsi istega mišljenja in so zato pri nosilcih revolucije prišli v nemilost. Težke razmere so jih privedle do upora proti komunizmu in za mnoge se je ta upor končal s smrtjo na koncu križevega pota skozi Teharje ali Kočevje. Tudi pet bratov Kavčič, sinov mame Julijane, je bilo med njimi. Če malo pomislimo, začutimo, da njihovo življenje ni bilo lahko. Verjetno je širša in ožja družba marsikdaj bila do njih krivična. Toda kljub temu se niso odločili za nasilno spreminjanje njene ureditve. In kako je že prej težko preizkušena mati sprejela njihovo kruto smrt? Ko beremo njene spomine, se nam nehote zazdi, da jo morda celo preveč vdano sprejema. Toda ali ta naš pomislek ni v tem, ker pozabljamo, da je ona gledala na smrt svojih sinov z očmi vere. Gledala jo je kot mučeništvo, kar je v resnici bila. Zanesljivo čutimo, da v materi ob spominu na sinove in njihovo smrt ni nobenega sledu maščevalnosti in sovraštva. Kljub tako težki izgubi ne obupuje, ampak živi naprej s preostalimi sinovi in hčerami, skrbi za vzgojo njihovih otrok, se veseli vsakega njihovega uspeha in zanje moli.«

¹⁰⁰ J. Kavčič, *Mati mučencev*, 9.

¹⁰¹ Metod Bohinc, Uvod, *Zgodbe moje mladosti*, samozaložba, Ljubljana 1995, 5–6.

¹⁰² M. Bohinc, n. m.

¹⁰³ M. Bohinc, n. m.

naša ob osebnih podatkih vseh članov naše razširjene družine tudi pesmi, ki nam jih je pisal pokojni dedek ali kakor smo ga klicali 'Feršov Oče'. Pesmi so priložnostne in vsebinsko vezane na obhajanje godu, rojstnega dne ali na kakšno drugo obletnico. [...] Predstavitvi Krajncevih otrok z družinami sledi kratek prikaz očetovih in maminih prednikov.¹⁰⁴

č) **Družbeno-angažirana motivacija.** Manj osebno utemeljene, vendar še vedno pristne so biografije, ki nastajajo ravno zaradi občutka zapostavljenosti, vendar ne več toliko lastne osebe, ampak okolja, od koder izhajajo njihovi avtorji. Take pokrajine v Sloveniji so, po objavah sodeč Polhograjski dolomiti (»Ko je Bog posejal rože in posadil cvetoče grmovje po skalah Grmade in Tošča in Gore in Smolnika...je za zmeraj zapustil te kraje. Karkoli se mu je že zamerilo, v tiste kraje ga ni bilo več in ljudje, ki so tod ostali, so bili kljub vročim in dolgim molitvam k njemu zmeraj nanovo *pozabljeni, prezrti in neuslišani*. Le vojske, davščine in boleznj jih niso nikoli obšle, nobene kmetije preskočile, nobene bajte spregledale...«),¹⁰⁵ Haloze (»In zakaj sem se odločil za nekoliko drugačno, dokumentarno-literarno pisanje o haloški revščini? Predvsem zato, da bi nekaterim knjigam, ki so že pred več kot petindvajsetimi leti opozorile slovensko javnost na *najbolj zaostalo slovensko pokrajino*, kjer ljudje z motiko v rokah in s košem na ramenih bijejo boj za svoj obstanek, dodal nekaj tistega, česar pisci niso sami doživljali, in da spomnim zdajšnje slovenske oblastnike in politike, da se v Halo-

¹⁰⁴ Slavko Krajnc, Uvodna beseda, *Kronika družine Krajnc iz Sovjaka / Naj Bog te čuva in ohrani*, Družina Krajnc, Sovjak 1998, 5: »Po očetovi strani je bilo nekoliko težje zbrati podatke, po mamini strani pa sem uporabil čudovit popis, ki ga je napravil dedek Anton Ferš. Pri raziskovanju Krajnceve in Frasove rodbine sem naletel na dragoceno listino kupnega in ščitnega pisma, ki ga je izdal grof Herberstein Andreju Frasu, ko je kupil 5. marca leta 1749 od njega del posestva v Sovjaku. Tej listini sledi predstavitev Ferševih prednikov, ki razodeva posebno spoštovanje Antona Ferša do svojih prednikov in sorodnikov. Z veliko mero spoštljivosti jih je opisal najprej v prozni, nato pa še v pesniški obliki.«

¹⁰⁵ Janez Praprotnik, [Spremna beseda], *Blagajevke, Zveza kulturnih organizacij*, Cerknica 1998, 4–5, 188: »Šesti dan, v soboto popoldne po delopustu je Bog prekrizal roke na hrbtu in se odločil, da v miru pregleda, kaj je ustvaril. Stopil je čez svet in v glavnem je bil zadovoljen. Toda ko je nameril korak od Pasje ravni čer Črni Vrh, na Tošč in Grmado, vse do Katarine, in nazaj čez Goro in Smolnik spet do Pasje ravni, je zaprepaden spoznal, da na vsem tem prostoru ni toliko ravnega sveta, da bi človek postavil domačijo nanj: dom za družino, hlev za živino in kozolec. sami bregovi in meline in globoko pod njimi temni grabni z nepredvidljivimi hudourniki. 'Kako bodo živeli ljudje tod?' se je vprašal in ni mu bilo vseeno. Pogledal si je v prazne dlani in videl, da se jih drži še nekaj zrnc lepote. 'To je vse, kar jim lahko še dam,' si je rekel... Mnogi se iz vojska niso nikoli vrnili, mnoge so v belih trugah ... odnesli, marsikdo si je sam pomagal končati zgodbo, ker ji ni mogel več videti svetlega nadaljevanja... Najtrši pa so ostali... planinsko travo, ki je že dolgo nihče več ne kosi. In je ne bo kosil nikoli več.«

zah¹⁰⁶ odtlej pa do danes ni veliko spremenilo v dobro Haložanov),¹⁰⁷ Kostel (»je manjša obmejna pokrajina, ki jo od sosednje Hrvaške loči reka Kolpa. Dolga desetletja je bila *zapotavljena in malo znana*«),¹⁰⁸ Kozjansko (»Tam daleč v osrčju Kozjanskega, sredi listnatih gozdov bukovja, ... kjer se kmetje še danes ukvarjajo po malem z vsem, kar je potrebno za skromno preživetje, v odmaknjenem predelu naše dežele, ki so ga do nedavnega poznali kot slovenski Urvald, leži vas z okoli 40 hišami – Ješovec. Njen najbolj zakotni zaselek je Opečnik...«),¹⁰⁹ Istra (Nelda Štok-Vojska, »Moja deštra Istra« ... »Njeno vsebino sta ustvarila naravno bistra Istrjanka in Istrjan, pisateljica jo je le dokončno izoblikovala v svoji ljubezni do Istre in do njenih ljudi, ki so bili doslej zmerom v zgodovini *krivično zapostavljeni, in to v vsaki državi*, v katero so 'spadali'.«)¹¹⁰ Te biografije bi lahko imenovali družbeno angažirane.

2. ORGANIZIRANO PISANJE BIOGRAFIJ

Od navedenih še vedno prosto pisanih biografij je treba ločiti organizirano pisanje biografij. Tudi zanje imamo Slovenci kar nekaj zgledov. Prvo nezavedno, skupinsko delo te vrste, ki je nastalo še bolj naključno, je iz leta 1981 in se navezuje na slovensko narodno manjšino v Avstriji. Zmaga Kumer natančno poroča, kako je nastalo.¹¹¹

¹⁰⁶ A. Žunec, *Knjigi na pot, Otroštvo v Halozah*, 3–4: »V pričujočih črticah razkrivam delček preteklosti iz življenja ljudi v Halozah. Opisujem haloškega človeka, njegovo bedo, trpljenje in garanje na skopi, trdi in zbiti haloški ilovici. Dogajanje sega v obdobje 1947-1960, v katerem je bilo veliko družbenih sprememb. Te so tako ali drugače vplivale na socialne in splošne družbene razmere v Halozah in tamkajšnje ljudi, ki so desetletja živodarili nekje na obrobju slovenske države in so jih tedanji oblastniki in mestni gospodje obravnavali kot ničvredne haloške viničarje. V črticah opisujem nekoliko otožno in dokumentarističnoliterarno svoje spomine na zgodnje otroštvo in osnovnošolska leta, ki sem jih preživel z brati in sestrama v Turškem Vrhu, Gorenjskem Vrhu, Hrastovcu in Zavrču.«

¹⁰⁷ A. Žunec, n. d., 4.

¹⁰⁸ Peter Svetik, Bralcem, Anton Corel, *Od Kostela do Bilpe*, 3–4: »Anton Corel je zbral nekaj zanimivih utrinkov z dela te doline ob Kolpi od Žage do Bilpe. In že na tej, komaj 10 km dolgi poti, je ugotovil presenetljivo veliko zanimivosti. Bolj kot opisi doline, njenih lepot in naravnih zanimivosti, nekdanjega in današnjega utripa ljudi bodo bralca prav gotovo pritegnile prijetno opisane pripovedi o različnih doživljajih domačinov, o njihovem garanju, pomanjkanju in drugih tegobah, ki so jih pestile. Avtor nam je po pripovedovanju svoje babice ohranil vrsto zanimivih legend, ki bi sicer bile pozabljene.«

¹⁰⁹ Marjan Marinšek, *Planinčeva Micka* (slika iz kmečkega življenja), Pozoj, Velenje 1998, 5.

¹¹⁰ Jože Hočvar [spremna beseda], Nelda Štok-Vojska, *Moja deštra Istra* (O njenih ljudeh, lepotah, posebnostih), samozaložba, Marezige 1998, ščitni ovitek.

¹¹¹ Zmaga Kumer, *Predgovor, Od Dolan do Šmohora* (Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov), Mohorjeva družba, Celje 1981, 6: »Začelo se je s pismom iz Celovca na GNS pri SAZU. V njem so nas prosili, naj bi del svoje zbiralne in raziskovalne dejavnosti usmerili na Koroško in tako pripomogli k uresničitvi načrta za knjižno objavo ljudskih pesmi koroških Slovencev. Ko smo prejeli tudi uradno privolitev koroškega deželnega glavarja za to delo, je bila naša prva pot v Ziljsko dolino. Zavedajoč se, da je treba glede na posebne okoliščine zastaviti raziskovanje čim bolj na široko, se nismo hoteli zadovoljiti le z zbiranjem gradiva in podatkov o glasbenem izročilu, marveč smo se zanimali na splošno za način življenja v delavnik in na praznik, nekdanj in danes. Ko sem pozneje prepisovala posnetke z zvočnega traku, mi je postalo žal, da bi vse to zanimivo pričevanje ostalo neizrabljeno v arhivu. Tako

a) Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana. Za raziskavo življenjepisnega okvira pri nastajanju pesmi med drugo svetovno vojno je bila leta 1984 izvedena akcija, katere pobuda so bili osebni stiki z množico avtorjev, ki so med drugo svetovno vojno pisali pesmi. Njim namenjeno pismo se glasi: »*Seveda bi bilo idealno, da bi Vas spet obiskala, toda to ni mogoče zaradi delovnih in drugih obveznosti, zato Vas vljudno in prisrčno prosim, da bi na mojo prošnjo odgovorili pismeno. ... Pisne odgovore želim tudi zato, ker bodo Vaša pričevanja tako najbolj avtentična. ... posebej mi sporočite, ali dovolite Vaš odgovor objaviti v celoti ali ne. Zaradi lažje orientacije, kaj me tokrat posebej zanima, Vam dodajam nekaj vprašanj, lahko pa v zvezi z zastavljeno problematiko dodate še kaj, kar vprašanja ne zajemajo, a je za podobo Vaših vtisov in doživetij ob Vašem udejstvovanju pri slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu 1941–1945 pomembno; morda gre tudi za odpravo kakšnih napak in nesporazumov.*«¹¹² Odgovori so zbrani in komentirani v knjigi »Pozdravljeno trpljenje«¹¹³ Odgovori na zastavljena vprašanja so vključeni v krajši ali daljši oris življenjske zgodbe in dve nista enaki niti po strukturi kaj šele po stilu in vsebini.

b) Slovenska prosvetna zveza v Celovcu. Slovenska prosvetna zveza v Celovcu je organizirala snemanje spominov in nato izdala v knjigi »Po sledovih...«, spomine koroških Slovencev na prestano trpljenje v boju za svojo narodno identiteto v obdobju od priključitve Koroške Avstriji naprej, torej od plebiscita 1920 do konca druge svetovne vojne leta 1945.¹¹⁴

c) Krščanska kulturna zveza, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik v Celovcu

Leta 1993 je po zamisli in pod uredništvom Marije Makarovič začela izhajati zbirka Tako smo živeli (Življenjepisi koroških Slovencev), v kateri je doslej izšlo ducat knjig s čez sto življenjepisi, na podlagi vprašalnice¹¹⁵ (z rubrikami: 1. Moja otroška leta, 2. Moja mladost, 3. moj življenjski sopotnik, 4. moji otroci, 5. moja sedanjost, 6. pode-

---

misel za knjigo, ki naj bi Slovincem v matični deželi predstavila del Koroške onstran Karavank, Ziljanom pa naj bi bila ogledalo, v katerem bi se zagledali, se zavedli sebe in spoznali, da Slovenci tostran in onstran Karavank govorijo isti jezik in pripadajo istemu narodu.«

¹¹² Marija Stanonik, Obljuba dela dolg, »Pozdravljeno trpljenje...« (Poezija konteksta I), [Borec 45, tematska številka 5-6-7], Ljubljana 1993, 7, 11.

¹¹³ M. Stanonik, »Pozdravljeno trpljenje...« (Poezija konteksta I), [Borec 45, tematska številka 5-6-7], Ljubljana 1993.

¹¹⁴ Vida Obid in Jože Rovšek, Uvod, *Po sledovih ...* (Pričevanja koroških Slovencev 1920–1945), Drava, Celovec 1991, 9.

¹¹⁵ M. Makarovič, Vprašalnik, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 8), 202–208: V drugo, pri predelavi vprašanj Makarovičeva brez strokovnega pojasnila uporablja izraz vprašalnik: »Prosimo vas, da posebej napišete, ali dovolite, da pri objavi življenjepisa navedemo tudi vaše ime, ali pa morda želite, da življenjepis objavimo brez imena. Kakorkoli se že boste odločili – čeprav želimo, da bi dovolili objavo imena – se vam tudi na tem mestu lepo zahvaljujemo za vaše sodelovanje! 1. Rodovina moje matere, 2. Rodovina mojega očeta, 3. Družina mojega očeta in moje matere, 4. Moja rojstna domačija – moj rojstni dom, 5. Moje otroštvo, 6. Moja mladost, 7. Spoznavanje in poroka, 8. Moji – najini otroci, 9. Spmembe (Gojenje različnih kulturnih rastlin, Živinoreja, Prehrana, Obleka, Delovne šege, Letne šege, Življenjske šege, Medsebojni družinski in vaški stiki, Zdravstvena kultura), 10. V tretjem življenjskem obdobju, 11. Moja narodnostna identiteta.

dovana in moja sporočila, 7. Jaz in spremembe, 8. Moja domačija, 9. Moj prosti čas, 10. Moje delo 11. Moj odnos do narave, 12. Moja vera, 13. Jaz – Slovenec) in napotki (Če bi radi povedali še kaj več, kar ni zaobjeto v vprašanjih, prosim, napišite. Vedno pa opišite resnične dogodke in resnična razmišljanja. Posebej zapišite, ali dovolite, da pri objavi življenjepisa napišem vaše ime, ali želite, da ga objavim brez imena.¹¹⁶), ki jih je pobudnica projekta podajala tudi na organiziranih seminarjih v ta namen ali osebno pri delu na terenu, kjer so jih pomagale tudi nekatere sodelavke. Da se je prav odločila, jo potrjuje afriški zgodovinar, pisatelj in jezikoslovec Amadou Hampate Ba z izrekom: *'Kadar v Afriki umre starec, skupaj z njim v plamenih zgine cela knjižnica.'* V izreku je s slikovito prisposodbo visoko ovrednoten pomen raznovrstnega vedenja in znanja¹¹⁷, ki ga premore tudi preprost človek.¹¹⁸ Dobrodošlo je pojasnilo Makarovičeve, kako se je spočel njen cvetoči projekt:¹¹⁹ »Z vsebino vsake knjige postaja vedno bolj jasna podoba o življenju in kulturi slovenskega podeželskega prebivalstva na avstrijskem Koroškem v 20. stoletju. Že s prvimi petimi knjigami iz zbirke *Tako smo živeli je bil dosežen tudi strokovni namen objavljenih življenjskih zgodb koroških Slovencev.*¹²⁰

¹¹⁶ M. Makarovič, Dodatek: *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 1), 189–193.

¹¹⁷ »Misel da bi združila svoje nekajdnevno prebivanje v Tinjskem domu – tja me je povabil predavat v času jesenskih Dopustniških dnevov gospod rektor Jože Kopeinig – tudi s koristnim, se je porodila že leta 1985 ob prvem večernem predavanju. Zastavljeno je bilo tako, da sem še kar med predavanjem – potem ko sem zaokrožila posamezne teme, na primer vire preživljanja, porabo, delovne načine, medsebojno pomoč – izzvala posamezne poslušalce, naj povedo, kako je bilo glede tega v njihovih družinah. Morda je vplivalo tudi temačno okolje – zaradi predvajanja diapozitivov je bila predavalnica zatemnjena – ali pa za udeležence Dopustniških dni nasploh značilno dobro počutje poslušalcev, da so se nenavadno sproščeno odzivali. Že po predavanju, ki se je precej zavleklo, sem se z najbolj vnetimi – čakali so me pred vrati dvorane – zmenila, da se bom v prihodnje z vsakim posebej pogovarjala o njegovem življenju. Z mojo namero se je strinjal tudi gospod rektor. Po zajtrku se je naslednje dopoldne tako rekoč samodejno oblikovala skupina, ki je želela sodelovati. Ko smo se na delovnem sestanku pogovarjali o načinu dela, se je pokazalo da bi nekateri želeli sami napisati svoj življenjepis. V ta namen pa bi potrebovali neke vrste vprašalnico, da bi vsaj približno vedeli, o čem vse naj pišejo. Zelo koristen je bil tudi poseben seminar za vse, ki so izrazili željo, da hočejo življenjepis pisati sami, in za tiste, ki bi radi zapisovali osebna pričevanja.« (Ponovna seminarja sta bila med Dopustniškimi dnevi v jeseni 1991 in spomladi 1992).

¹¹⁸ M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 1), 7.

¹¹⁹ M. Makarovič, n. d., 8–9.

¹²⁰ M. Makarovič, Knjigi na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 8), 7–8: »Postale so temeljni vir znanstvenega preučevanja mladih sodelavcev Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik. Analizirala jih je etnologinja Mojca Ramšak: Koroške življenjske zgodbe so več kot le neka popreproščena umetniška ali pa dokumentarna oblika izpovedi o vsakdanjem življenju Slovencev na vasi v prvi polovici 20. stoletja na avstrijskem Koroškem. Omogočajo namreč pravi zaklad informacij za etnologe, zgodovinarje, sociologe, psihologe..., ki jih zanima koroško življenje in kultura. Te zgodbe bolje kot vsi analitični modeli razkrivajo sorodstvena razmerja, načine odločanja, kulturne simbole, sisteme oblic in prava, ciklično urejenost gospodinjstva, ekonomsko in socialno prilagoditev na okolje, značilnosti življenjskih obdobj, pogled na svet, vrednote in norme... ne mistificirajo življenja z abstrakcijo, lahko so mistične, krute, žalostne, tople, smešne, tragične, a vedno prizemljene v konkretnem opisu in primeru. Zaradi tega jih lahko bralec, ne da bi sam opazoval z lastno udeležbo, doživlja zelo čustveno. Vsaka analiza zgodb pa seveda odvzame nekaj svežine od celovite podobe, ki jo zgodbe predstavljajo.«

č) **Zveza kulturnih organizacij Slovenije.** Dozorela je tudi misel za zbiranje življenjepisov v Sloveniji sami s pomočjo Zveze kulturnih organizacij Slovenije; ta je omogočila enodnevne seminarje za zapisovalce in tiste pripovedovalce, ki so želeli sami zapisati svojo življenjsko zgodbo. Na seminarjih sem v dopoldanskem času, kar najbolj strnjeno razložila pomen in metodološke osnove zapisovanja življenjepisov, v popoldanskem času je sledilo zapisovanje življenjepisa pri izbranem pripovedniku. V devetih mesecih se je nabralo petintrideset življenjepisov, precej več, kot smo načrtovali za prvo knjigo z naslovom "Vsi moji spomini".¹²¹

d) **Posavski muzej, Brežice.** Po tem zgledu je pripravila imenitno knjigo dvanajstih življenjepisov« z naslovom *Iz časov ječmenove kave*« Ivanka Počkar iz Posavskega muzeja v Brežicah: Metoda: Že ob prvih pogovorih sem pripovedovalcem razložila namen mojega zapisovanja. Povedala sem jim, da zbiram življenjepise in da bo morda iz vsega nastala knjiga, v kateri bodo zbrane življenjske zgodbe. Brez težav sem jih zasnovala, da podarijo svojo pripoved knjigi, vsi so privolili. Večina življenjepisov je podpisanih, nihče od od spraševanih oseb ni posebej želel, da podatki ne bi bili objavljeni z njegovim polnim imenom in priimkom.¹²²

e) **Društvo upokoencev, Maribor.** Sem je mogoče uvrstiti tudi sicer literarno zasnovane knjige, ki jih je pred desetletjem in več začelo izdajati Društvo upokoencev iz Maribora. Krog njihovih sodelavcev se je hitro razširil »ne le številčno, ampak prostorsko, saj so zajeta društva upokoencev od vzhoda do zahoda in od severa do juga naše države. Tako so se pesnikom in pisateljem iz literarnega kroga Štajerske Maribor – Center pridružili oblikovalci lepe materine besede iz vseh drugih slovenskih pokrajin. Osnovno vodilo jim je skupno: opisovati, pripovedovati in se izpovedovati. O čem? O sebi in predvsem o tukajšnjem življu v industrijskih krajih, v mestih, po vaseh, v zaselkih, na ravninah, v hribih, ob morju – povsod tam, kjer biva rod, ki mu pripadajo. In to je naš rod nekdanj in danes, tod, kjer so se družili in se družijo veselje in sreča, žalost in nesreča, pričakovanje in upanje, trpljenje in minevanje, dobrota in zlo, smeh in solze. [...] Z močjo svojega uma in rok so vestno opravljali dodeljene in zaupane jim naloge, ker niso mislili samo nase, marveč na skupnost, ki so ji pripadali: podjetje, ustanovo, delavnico pisarno. Venomer je tlela v njih iskra, da bi prenesli na papir vse to, kar doživljajo.«¹²³ »Za boljše poznavanje avtorjev pripomorejo njihovi življenjepisi, ki kljub skopim podatkom omogočijo, da jih nekoliko поблиže spoznamo po najpomembnejših postajah od otroštva do dozoritve.«¹²⁴

f) **Samopomočniška skupina »Spominčice«, občina Žalec.** Pod mentorstvom Irene Pražnikar je v eni izmed samopomočniških skupin, ki obstajajo in delujejo na območju Centra za socialno delo občine Žalec od leta 1990 naprej, nastala knjiga »Spominčice« »Pripovedi oziroma zapisi desetih danes starejših Grižank, ki so dejavno vključene v skupino za samopomoč, presegajo običajne vsakdanje spomine na nepovratno preteklost, ki je del našega vsakdanjika. Z njihovimi pripovedmi oživijo pred nami (vsaj) štiri generacije, ki so s svojim delom prispevale k napredku in razvoju ter

¹²¹ M. Makarovič, *Knjigi na pot, Vsi moji spomini ...* 5–6.

¹²² I. Počkar, *Vpelúvanje*, 9.

¹²³ J. Švajncer, *Knjigi na pot, K srcu* 1–3.

¹²⁴ J. Švajncer, *Knjigi na pot, K srcu* 3.

korenitim spremembam socialne, gospodarske, kulture in sploh civilizacijske podobe naših krajev in pokrajin.«¹²⁵ Kako pomembno je to početje, opozarja Jože Ramovš z mislijo, da je »današnja srednja generacija (torej mi!) priča zatonu tisočletne tradicionalne kmečko-obrtniško-stanovske kulture. Življenjske razmere so se na prehodu v industrijski in informacijski čas tako spremenile, da se nobene življenjske vrednote ne da več uresničevati na isti način kakor nekoč: vode se človek ne more več napiti na studentu, zemlje se ne da več obdelovati s konjsko vprego, čevljev več ne izdeluje vaški čevljar, družina več ne goji medčloveških odnosov tako, da vsi skupaj delajo na kmetiji in petkrat dnevno skupaj sedejo k jedi, življenjske izkušnje se več ne prenašajo iz roda v rod preko neposrednega sožitja vseh treh generacij v družini.«¹²⁶

g) Skupina za ustvarjalno pisanje pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani Skupina za ustvarjalno pisanje pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani je po dveh letih sestajanja izdala zbornik »Pogled skozi okno« z rezultati svojega dela.¹²⁷ »Med seboj smo različni, tako po predznanju in pojmovanju literature, kot po načinu, izpiljenosti izraza in dojemanju sveta. Skupna pa nam je želja po ustvarjanju ter aktivnem soočanju z univerzumom, ki nas obdaja, predvsem pa s samim seboj. Starodavno geslo 'Spoznaj samega sebe!' za nas ni puhla fraza, pač pa zapoved, ki nas, včasih sicerše z negotovimi koraki, vodi od zapisa, do zapisa, od pesmi do pesmi, po poti, na kateri se s cilji, kot vsi modri ljudje, ne obremenjujemo. Kljub temu pa po tej poti napredujemo, čeprav se naš napredek ne meri s pompoznimi in velepomembnimi stvaritvami, pač pa z drobnimi stopinjami in pravi smeri, z iskrenimi utrinki, ki vsebujejo univerzalna sporočila, podana na osebni način. Pogled skozi okno ... je skupinsko delo, ki pa nikakor ne krni individualnosti sodelujočih posameznikov. Kot tak je ogledalo, ki odseva našo nepolepšano podobo, ogledalo, v katerem bo morebiti uzrl sebe tudi kdo od vas, ki boste to knjižico vzeli v roke.«¹²⁸

h) Zasebna pobuda. In še zadnji pridelek s tega polja: Anton Gričnik je pred časom za pripravo knjige *Noč ima svojo moč* »srečal veliko pesniških in pisateljskih talentov in samorastnikov ter spoznal precej poklicnih literatov. Takrat sem dobil idejo,« pravi »da bi skupno izdali še eno zbirko ki bi bila svojevrstno pričevanje o Pohorju«. V pismu je naslovnikom natančno razložil svojo zamisel: Vsebina naj bo čim bolj pohorska! Naj torej po možnosti opeva in opisuje Pohorje, njegove lepote, kraje, ljudi, posebnosti, naj se vsaj malo dotika Pohorja. Pošiljski seveda nikar ne pozabite priložiti svojega življenjepisa (vsaj eno stran, še bolje pa je, da več) in svoje fotografije. Življenjepis si predstavljam nekoliko drugače: danes je vedno bolj v modi, da tako rečem, etnografski ali narodopisni, zato opišite svoje življenje s posebnim poudarkom na starih pohorskih časih (tako, da bo že to narodopisni prispevek). Opišite, prosim, kako so živeli starši in drugi predniki, kaj so jedli, pili, delali, izdelovali na kakšen način, kako je bilo na kmetih, pri kočarjih, delavcih, kakšni so bili odnosi med nimi in drugimi. Opišite šege cerkvenega in koledarskega leta ter življenjskega kroga. Povejte, kako se je rojevalo in umiralo, v kaj vse se je verovalo, od česa pričakovalo pomoč. So bili 'stari časi' zares

¹²⁵ I. Pražnikar Prijateljcam, 20–21.

¹²⁶ J. Ramovš, Spominčicam na pot, 24–25.

¹²⁷ Vladimir Štefanec, Pogled skozi naše okno, *Pogled skozi okno* (Zbornik skupine za ustvarjalno pisanje), Univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana, maj 2000, 5.

¹²⁸ V. Štefanec, n. m.

lepi?¹²⁹ Rezultat njegovega dela je čez šest sto strani obsegajoč zbornik s pomenljivim naslovom »Hvalnica Pohorju«.¹³⁰

Že iz te miniaturne predstavitve je mogoče razkriti, kako pomembna je vloga nosilca akcije pri organiziranem za/pis(ov)anju biografij, zato ni mogoče izločiti njegovega avtorskega deleža pri njihovem nastajanju, čeprav se zdi, da so njihovi ustvarjalci popolnoma svobodni.

IV. METODA IN TEHNIKA PRIPRAVE ORGANIZIRANIH BIOGRAFIJ

Tega problema ne občuti tisti, ki z vizualnimi sredstvi (kamera) 'zapisuje' pripovedovalčevo zgodbo. Zaplete pa se pri načinu zapisovanja ustnih avto/biografij. Pravzaprav to ni trd oreh le za pripravo (avto)biografij, ampak za vse ubesedeno gradivo.¹³¹ Za pogovore, ohranjene na posnetkih, se lahko avtor sam ali po posvetu z dialektologom odloči, v kakšni obliki bo gradivo objavljeno:¹³² Prepisati posnete pogovore v knjižnem ali pogovornem jeziku,¹³³ »objaviti besedilo avtobiografije dobessedno ali selektivno, se izogniti pri tem 'občutljivim', 'intimnim' – zaupnim – izpovednim delom pripovedi ali ne.¹³⁴ Breda Čebulj se je z zahtevno odločitvijo, ali zapisovati življenjske zgodbe v knjižnem ali v pogovornem jeziku srečala pri odpravi »na teren« v Avstralijo. Svojo izkušnjo nam predstavlja zelo nazorno: »Sogovornikom sem povedala, zakaj snema pogovore z njimi. Z mojim namenom so se strinjali in kasneje so lahko posnetke svojih izpovedi tudi poslušali. Ko sem jim poslala knjigo, v kateri so bile njihove avtobiografije objavljene in zapisane v pogovornem jeziku, se je njihova reakcija nanašala predvsem na zapisan jezik in ne na vsebino povedanega. Kot raziskovalka sem bila pri zapisovanju življenjskih zgodb postavljena pred vsaj dve možnosti: ali objaviti poslovenjeno besedilo z le tu in tam kakšnim izrazom v izvorniku govorca ali pa vse skupaj pustiti v pogovornem jeziku in transkripcijo prepustiti v presojo lektorici, ki naj bi v končni fazi določila način fonetičnega zapisa v takšni obliki, da bi bil berljiv za širše občinstvo. Tako je nastal kompromis med menoj kot raziskovalko, lektorico in slavisti. Zgodbe so zapisane v pogovornem jeziku z nekaterimi fonetičnimi znaki. Odzivi nanj pa so bili med domačimi bralci zelo različni: 'Krasno, ko bereš zgodbo, se ti pred očmi odvija avtobiografski film. Jezik je ostal sočen. Neverjetno, kako se je slovenščina ohranila toliko kilometrov daleč od matice.' Pojavile pa so se tudi kritike: 'Zgodbe se ne da brati, preveč se zapletaš s tem, kako jih boš bral in pri tem pozabiš na vsebino.'

¹²⁹ *Hvalnica Pohorju*, Izvedel mešani 'zbor' ljubiteljskih in poklicnih besednih ustvarjalcev s Pohorja in okolice pod hvaležno 'taktirko' Antona Gričnika, Zreče: Občina 2000, 7.

¹³⁰ *Hvalnica Pohorju*, Izvedel mešani 'zbor' ljubiteljskih in poklicnih besednih ustvarjalcev s Pohorja in okolice pod hvaležno 'taktirko' Antona Gričnika, Zreče: Občina 2000.

¹³¹ Pri knjižni zbirki Glasovi ga rešujemo drugače za vsako knjigo posebej.

¹³² M. Ravnik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 71.

¹³³ B. Čebulj-Sajko, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 75.

¹³⁴ B. Čebulj-Sajko, n. m.

Skratka, zopet eno izmed vprašanj: kaj z gradivom, kako ga obdelati, predstaviti, da ostane avtentično tako v zapisu kot v vsebini pripovedi.¹³⁵

Načini zapisovanja sploh niso tako enotni, kot bi se zdelo na prvi pogled. Prikazani podatki o tem dajejo prav pisano podobo. Marija Makarovič in Mojca Ramšak poročata, da žene spomine na svoje otroštvo in mladost opisujejo same, ena žena je zapisala življenjepis svojega moža, kdo se pisanja loti, a sredi dela omaga in ga dopolni kdo iz kroga organizatorjev biografij, med njimi sta obe spredaj omenjeni imeni in Uši Serajnik.¹³⁶ Ivanka Počkar pove, da je od dvanajstih pričevanj eno napisano lastnoročno, »enajst pa jih je zapisanih po pripovedovanju«. Večino jih je posnela na magnetofonski trak, deloma pa jih »zapisovala sproti in so hranjeni kot lastni terenski zapiski«. Kako je prišlo do te kombinacije, razlaga z njej lastno občutljivostjo terenske raziskovalke. Njena tenkočutna opažanja imenitno dopolnjujejo slovstveno folkloristiko tako glede na metodiko terenskega dela kot opažanja teksture in upoštevanje konteksta: »Že ob prvih pogovorih sem pripovedovalcem razložila namen mojega zapisovanja. Povedala sem jim, da zbiram življenjepise in da bo morda iz vsega nastala knjiga, v kateri bodo zbrane življenjske zgodbe. Brez težav sem jih zasnovala, da podarijo svojo pripoved knjigi, vsi so privolili. Večina življenjepisov je podpisanih, nihče od od spraševanih oseb ni posebej želel, da podatki ne bi bili objavljeni z njegovim polnim imenom in priimkom.«¹³⁷ »Pričevanja sem sprva zapisovala v zvezek. Kasneje se je izkazalo, da vrsta zanimivih besed in zvez ter načinov izražanja, čemur sem ves čas dajala še poseben poudarek, uide mojemu svinčniku. Nato sem pogovore snemala z magnetofonom in občasno z video kamero. Pripovedovalcev mi tako pri njihovih izpovedih ni bilo treba prekinjati, trak pa je tudi posnel mnogo več, kot bi utegnila zapisati. Ob zvočnem zapisovanju mi prav tako ni ušlo spremno dogajanje, tj. vsa pripovedovalčeva mimika, govor njegovih rok in oči. Če je bilo le mogoče, sem v najkrajšem času pogovore prepisala ter ob tem podoživela in priklicala vse sprotno dogajanje ob pogovoru. Pripovedim sem tako skušala slediti v vse dimenzije. Vseskozi sem skušala ohraniti pripovednikov način izražanja in strukturo stavkov, preskakovanje z ene jezikovne ravní na drugo, ter občasno tudi ponavljanje, kadar je bil takšen način pripovedi značilen za oblikovanje pripovedovalčevih misli. V pričujočem delu ne gre za strogo dokumentaren zapis, pač pa za osebne zgodovine. Zato je v besedilu v kar največji meri ohranjen pričevalčev pogovorni jezik, besedne zveze, narečne fraze, žargon in naglas. Vse to priča o pojavnosti, raznolikosti, neposrednosti, bogastvu duha, razmišljanja in čustvovanja posameznika ob koncu 20. stoletja na jugovzhodnem delu Slovenije.«¹³⁸ Avtorica reflektira svoje delo in držo pripovedovalcev, in to ne samo od zunaj, do nje kot publike, kategorije sprejemalca: »Pripovedovanje življenjskih zgodb je bilo deloma usmerjeno in vodeno, deloma je potekalo prosto, s poudarkom pripovednikov o tistih vrednotah in dogajanjih, ki so se jim zdela najpomembnejša v odnosu do družine, ljudi in družbe nasploh, do živalskega in rastlinskega sveta. Pripoved je večinoma tekla prosto po navdihu in potrebi pripovednika, kar ji je dajalo naravnost in nudilo poudarke zadevam, ki so se najbolj osebno dotikale pripovedovalca. S tem je sporočilnost pridobila še poseben čar, saj so mi povedali stvari, za katere so želeli, da jih zunanji svet spozna, če pa jih že pozna, naj nanje pogleda še s plati pripovedovalca. Na nekaterih mestih pa niso izpovedali doga-

¹³⁵ B. Čebulj-Sajko, n. d., 71.

¹³⁶ M. Makarovič, Knjigi na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepis koroških Slovencev 8), 8.

¹³⁷ I. Počkar, Vpeljvanje, 9.

¹³⁸ I. Počkar, n. d., 10.

janje iz svojega življenja zgolj iz želje po bralčevem novem znanju, pač pa predvsem v težnji, 'da se to ne bi nikdar več ponovilo'.¹³⁹

Tudi Anton Gričnik je pri opisu dela, ki ga je vložil v svoj projekt, zapeti »hvalnico Pohorju« zelo nazoren in viroslovno pomenljiv, toda včasih že pretirano zgovoren: »Prispevke je bilo seveda treba vnesti v računalnik, izbrati in oblikovati. Z nekaterimi sem imel malo dela, z drugimi več, z nekaterimi celo ogromno, saj sem imel opraviti z rokopisnimi knjigami in celimi družinskimi kronikami. Nekatere sem moral krajšati, popravljati, izboljšati in krepko lektorirati. Narečna besedila in izraze sem seveda puščal, sem jih pa, kolikor je bilo mogoče, enotno skozi vso knjigo označil s posevnim tiskom. ... Nekaterim avtorjem sem besedilo na željo poslal v pregled. Da bi knjigo pocenil, smo tipkarske napake iskali kar v domačem družinskem krogu. ... V same pesmi seveda nisem posegal – razen če sem bil naprošen, pa tudi tu sem puščal pesniško svobodo (licentia poetica), saj v poeziji veljajo bolj svobodna pravila kot v nevezani besedi. Avtorjem sem ohranil njihov izraz in stil, na katerega je vsakdo po pravici ljubosumen, saj – stil je človek, pravijo Francozi. Veliko pesmi je kljub posegom oblikovno nedovršenih, pesniška svoboda je morda včasih zahtevala tudi kakšno pravopisno nepravilnost, toda v vseh pesmih je nakopičene ogromno ljubezni do pohorske narave, zemlje in ljudi. To pa je tisto, kar nas vse sodelujoče družji in daje zbirki svojstven pečat.«¹⁴⁰

»Prispevke sem namerno 'komponiral' čim bolj osebno, toplo, domače, v obliki pisem, saj vem, da jih ljudje zelo radi beremo.«¹⁴¹ »Knjiga želi biti mnogo več kot le navaden zbornik. V tem 'zboru' prepevajo tako siničke kot slavčki, ...Vezivo in rdeča nit vseh prispevkov je ljubezen do Pohorja, njegovih lepot, zakladov in ljudi. Precej prispevkov je obarvanih narodopisno. Zastopano je tudi narečje, zato je dodan slovar. Veliko pove tudi več kot 180 fotografij.«¹⁴²

Kadar nastopa hkrati in skupaj več avtorjev, so besedila praviloma razvrščena popolnoma nevtralnoma, ali po abecednem redu¹⁴³ ali po starosti. Anton Gričnik pa je našel izvirnejšo, a glede na avtorje še vedno nevtralnoma rešitev: »Avtorji si sledijo v smeri urinega kazalca okoli Pohorja, začeni s kraji prvega znanega pohorskega pesnika, Jurija Vodovnika iz Skomarja. Da knjiga želi preseči tudi ozko in plitvo lokalno privrženost, priča njena poglobljena filozofska usmeritev. Opevano Pohorje je magično, čarodejno in skrivnostno, je nosilec neke vesoljne duše, poglobljeno pesniško oko 'vidi' v njem in skozi njega celo nek Obraz, neko Bitje, podobno kot 'gledamo' v umetnini mojstra ali skozi črke pisma drago nam osebo. Zaradi vsega tega knjiga nima samo praktične, vsakdanje, turistične, horizontalne vrednosti ampak tudi umetniško, nadčasovno, navpično.«¹⁴⁴ Za definicijo, ali se kako delo šteje za literarno ali dokumentarno, je zelo povedna naslednja pripomba, na videz dokaj prostodušna, etično motivirana, vendar ravno na njeni podlagi odkrijemo, da se delo ne šteje za literarno, četudi so vanjo vnesene fiktivne sestavine: »V resničnih življenjskih zgodbah, objavljenih v tej knjigi, so spremenjena imena in nekatere okoliščine, da bi koga ne prizadela.«¹⁴⁵

¹³⁹ I. Počkar, n. d., 11.

¹⁴⁰ Anton Gričnik (ur.), *Hvalnica Pohorju*, 10.

¹⁴¹ N. d., 10: »Kakor si je moja prva knjiga – kronika domače župnije – prislužila naziv 'lirska' (Marija Stanonik), tako naj bi si ga tudi ta, pač z lirskimi naslovi, uvodi, življenjepisi, prispevki.«

¹⁴² N. d., 655.

¹⁴³ V. Štefanec, *Pogled skozi naše okno*, 5.

¹⁴⁴ Anton Gričnik (ur.), *Hvalnica Pohorju*, 655.

¹⁴⁵ Anton Nadrah, *Knjigi na pot, Angelca Škufca, Šopek cvetja in trnja*, 5–6.

Avtorje, ki drugače nimajo opravka z nastajanjem knjig, preseneti, koliko dela je, preden je posamezno delo godno za izid: »S svojim delom sem si namreč naložil večje breme, kot sem si bil na začetku predstavljal. Knjiga je nastajala celo leto, od pisanja zgodb, katerih zasnove so se bile porajale že mnogo prej, lektoriranja tekstov, iskanja in zbiranja slikovnega materiala, reprodukcij le-tega pa do računalniške obdelave in oblikovanja, izdelave ovitka in tako dalje.«¹⁴⁶

V. IDENTIFIKACIJA

Premisleka vredno je, katera družbena skupina ima svojo življenjsko zgodbo zapisano v samostojni knjigi brez zunanega povoda. Sledi nekaj primerov:

1. *Babica* (kot poklic): Meta Štaudohar (Predgrad v Poljanski dolini ob Kolpi, 1914) se je po končani babiški šoli v Ljubljani vrnila v domače okolje, kjer je izpolnjevala svoj poklic od leta 1941 do 1976. Kmalu po drugi svetovni vojni se je seznanila z etnologom Borisom Orлом in glasbenim folkloristom Francetom Maroltom, ki sta vsak s svojega vidika raziskovala šege in ples v belokranjski Poljanski dolini. Izučeno babico je domača tradicija privlačevala že od malega in bržkone pod vplivom obeh znanstvenikov se je vanjo še poglobila. V časnikih in revijah je o življenju in kulturi njenih rojakov objavljala narodopisne članke, ki so vsebinsko povezani z avtoričinim poklicnim in izključno terenskim babiškim delom, zakaj tisti čas so porodnice večinoma rojevale še doma).¹⁴⁷

2. *Kmetica*: »Erna Meškova s ponosom pove o sebi, da je kmetica. Meškova je pisala in govorila, ker so (smo) jo k temu vabili drugi. Pisala je iz srca, kakor je tudi govorila, kadar ji je bilo dano stopiti na javni oder. Njena beseda je poštena, takšna je očarala ljudi tudi v slovenski skupščini pred davnimi leti, ko še ni bilo moderno naravnost povedati, kaj si misliš o oblasti in oblastnikih, ki so večinoma govorili eno, delali pa drugače. [...] Kdor je imel kdaj otroka in mu ga je uspelo od malega privedi v zrelo človečnost, ve, kakšne napore vse to od človeka zahteva. Koliko otrok ima Meškova, koliko vnukov [...] Opravljala je težko delo na kmetiji od jutra do večera. Zgodaj je ostala sama. [...] Kmečki stan je bil v popolni nemilosti dolga desetletja. [...] In je kljub temu povedala in zapisala toliko resnično živega. Prav čutim, kako ji je vsak spis, vsaka beseda kakor eden od otrok [...] rojen iz globine njenega bitja, odtrgan od srca v poznih nočnih urah, ki bi sicer smele po pravici biti namenjene nemotenemu počitku. Ko bi se le več Slovencev znalo ravnati po tem vzgledu. Da bi zmogli ceniti sebe in svoje življenje, ga uravnavati v dobro svojim najbližjim, a ne na škodo ostalim – narobe, v blagor skupnosti. Ko bi si želeli potrpeti s krivicami in krivičicami [...] ko bi končno hoteli tudi druge ceniti kakor same sebe! Najdragocenejše reči v tem našem življenju niso na prodaj. So pa najlepši dar. Trg ni zadnje merilo naše vrednosti.«¹⁴⁸

¹⁴⁶ M. Bohinc, Uvod, *Zgodbe moje mladosti*, 5–6.

¹⁴⁷ Marija Štaudohar, *Spomini poljanske babice*, Črnomelj: Zveza kulturnih organizacij občine, 1995.

¹⁴⁸ Matija Remše, *Knjigi na pot*, v: *Še bi vam rada povedala*, Celje: Mohorjeva družba, 1992, 173; Erna Meško: [Posvetilo] »Te, v prečutih nočeh napisane vrstice posvečam Tebi poštena, verna, nikoli spočita Slovenska Kmetica in Tebi Prlekija, moja lepa dežela, skozi vse dobro in hudo v zvestobi ljubljena.«

3. *Dekla*: Danes po imenu tega poklica, ki je bil nekdaj na velikih kmetijah samoumeven, več ne poznamo. Prvič so se kmetije zdesetkale; drugič je način življenja na njih čisto drugačen; tretjič, razmerje med moškimi in ženskami je še veliko bolj kočljivo, kakor včasih, ko se je tudi marsikdaj zgodilo, da se je mož spozabil in se je morala seveda osramočena dekla umakniti z domačije in je bil tudi njen otrok, če je preživel, pogosto deležen trpke usode. V najlepši luči pa opisuje dekle Micko Marjan Marinček.¹⁴⁹

4. *Zdravnica*: Pisanje Ruže Vreg je uradno označeno za roman, toda komentatorji so v resnici v zadregi, kako ga žanrsko poimenovati. Prim.: »Spis (*ne vem, kam bi ga razvrstil*) je gotovo močan, neposreden, izpoveden, napisan iz notranje potrebe. V tem je njegova sila. Avtoričina izpoved mi je razkritje, tako v njenem vračanju v preteklo kakor tudi glede na dogodke iz komaj minulega obdobja.« »Predvsem je *material sam tako zgoščeno poln, pretresljiv*, da bi bil v čisti romaneskni obliki že kar neverjeten, zato se mi zdi njegova dokumentarnost tudi v smislu kompozicije dobra rešitev. In pomembno je tudi to, da je sleherni 'dogodek' tak, kot da je resnično moral biti napisan [...] Knjigo sem prebral z največjim zanimanjem.« »Avtorica je kot pisateljica 'amaterka', vendar zna z nekaj potezami, s kratkimi, zanesljivimi zamahi ustvariti razpoloženje, predvsem pa imenitno opisati vsak dogodek posebej. Zgodba o preteklem in polpreteklem obdobju, o osebnih doživljajih, o velikem trpljenju. Napisana naravnost, iskreno, jedrnato, brez slepomišenja, predvsem pa: z veliko človeško prizadetostjo.«¹⁵⁰

5. *Bolnica*: Šopek cvetja in trnja ni navaden šopek saj je nastajal kar petintrideset let. Cvetje in trnje je zraslo v bližnji in daljni okolici puščavniškega doma Angelce Škufca, ki jo bralci Prijatelja, Ognjišča in Kmečkega glasu že dobro poznajo. Angelčin šopek je odraz življenja, saj imajo ti cvetovi in trni svoje korenine v človeških srcih, predvsem v srcu Angelce, ki sončno in senčno stran življenja globoko doživlja, pozorno opazuje in jo zna preleti na papir. [...] Sredi Angelčinega šopka je križ, je globoka vera, je trdno upanje na večni šopek, v katerem se bo vse trnje spremenilo v najlepše rože ... Angelca še vedno piše, največ pri sveči, ker v njen dom zaradi velike oddaljenosti od drugih hiš še ni posvetila električka.¹⁵¹

6. *Učiteljica*: Avtorica naslednje izpovedi je devetindvajset let učila na isti šoli v domačem kraju, toda zaradi bolezni se je morala pri priči upokojiti: »Zelo rada sem bila učiteljica. Taka, mala, za prvošolce. Mnogokrat so mi očitali, da svoje učence preveč božam, da jih preveč razvajam in preveč hvalim. Rekli so mi, da še svojih otrok ne božajo toliko in da je taka ljubezen včasih opičja. Mi pa smo se čudovito imeli. Zelo rada sem poslušala otroke in otroci so poslušali mene in potem smo z lahkoto vse uredili. Moje roke se niso ob božanju prav nič utrudile in moje srce je še vedno polno ljubezni in še lahko ljubi; Mnogokrat mislim na tiste srečne učitelje, ki so zdravi, ki še lahko delajo z otroci, pa se tako zelo bojijo za svoje roke, da nikoli ne božajo in nič ne hvalijo; pa se tako zelo bojijo za svoje srce, da nikogar ne ljubijo. Samo učijo. Po predmetnikih in pravilnikih. Po pripravih in načrtih. Žal mi je zanje ...«¹⁵²

¹⁴⁹ Marjan Marinšek, *Planinčeva Micka* (slika iz kmečkega življenja), Velenje: Pozoj, 1998.

¹⁵⁰ Spremenne besede Janeza Milčinskega, Cirila Zlobca, Janeza Potočnika, v: Ruža Vreg, *Podeželjska zdravnica*, Pomurska založba, Murska Sobota 1985³.

¹⁵¹ Anton Nadrah, v: Angelca Škufca, *Šopek cvetja in trnja*, Stična 1997.

¹⁵² Jelka Sernec, *Rada sem učila...*, v: *Končno je bil čas*, Celje: Mohorjeva družba 1994, 7, 114,

Tudi druga učiteljica se je morala po enaintridesetih letih delovne dobe zaradi boleznin nanagroma upokojiti. Zdi se, da je v avtobiografiji¹⁵³ spremenila le dvoje imen, dogajanje samo pa je ostalo izvirno. Vsekakor vsebuje njeno delo več gradiva za etnologijo. Izdala je še nekaj drugih del, med drugim »zbirko ezoteričnih črtic« Aloja.¹⁵⁴

7. *Babica* (kot klasična nosilka izročila): »Nešteto dobrih skoraj stoletje starih mater in očetov nosim trdno zasidranih v svojih spominih. Prepričana sem, da so prav ti stari očaki skozi dolga stoletja in nekateri še danes s svojim pozitivnim mišljenjem, besedami in dejanji oplemenitili in še plemenitijo naš planet sedanjim in bodočim rodom. Čeprav smo še vedno deležni neštetihi sladkih sadežev njihovega truda postajajo vse bolj tihi in oddaljeni. Duhovno prazni smo se pripravljene oprijeti vsake teorije, ki bi nam razširila znanje in védenje o vsem, kar ne moremo prijetei, videti, otipati. Preizkušamo vse mogoče poti, ki bi nas utegnile pripeljati do smisla lastnega bivanja. Za vse si najdemo čas, ne utegnemo pa se ozreti vase, kjer imamo trdno zaklenjene modrosti in védenja svojih prednikov. To so stokrat in tisočkrat preizkušene modrosti, ki so nam jih vseskozi tako nesebično polagali v naša srca. [...] stare mame niso nikdar naveličale pripovedovati, ponavljati, opozarjati, vzgajati. Vseskozi so si z vsem svojim bitjem prizadevale, da bi v naša srca vsadile vse dobre lastnosti, jih čuvala in gojile in jih s svojo duhovno delavnostjo prizemljile za prihodnje rodove. [...] Zato prosim cenjenega bralca, da si eno izmed teh plemenitih starih mam skuša predstavljati pod cvetočo češnjo, oblečeno v črno široko nabrano krilo, ki ji sega do peta. Čez ramena si je ogrnila nedeljski plet. Izpod na tilniku trdno zavezane temno rožičaste rute ji uhaja slap srebrnih las. Obraz ji žari od zadovoljstva. Izsušene, z modrimi žilami prepredene roke skrbno pletejo rožni venček za malo vnukinjo. Vse okoli sebe sprejema kot vzporedno nujnost lastnega bivanja. Trdno zraščena z zemljo in zavestno spojena z nebom živi življenje tukaj in zdaj. Sama od sebe goji radost in se spoprijema s tegobami vsakdanjika. Ljudi ljubi takšne kot so, brez želje po njihovem spreminjanju. ... S svojim stabilnim mirom v sebi goji pristno univerzalno ljubezen, ki se neovirano pretaka skozi notranja srca vseh bitij.«¹⁵⁵

8. *Lovec*: »V eni sami zvrsti literature je vse dovoljeno: v lovski zgodbi. Le v nji ima domišljija proste roke in ohoho, razširi jih prav po ribiško široko. V Gorjakovih zgodbah in anekdotah pa niso le pretiravanja, še več je spominov na čase, ki jih ni več. Za povrh so zapisane tudi v pravi gorenjščini, ki tudi izginja. Poslej vam za dobro lovsko zgodbo ne bo treba več ob Bogu nemilih urah prezebati na preži ali pa se drenjati v prepoteni gostilni – le to knjigo vzamete v roke, pa je. Zahvaljujem se dedinjam Franca Močnika: Pavli Močnik Anici Svetina in Milki Močnik, da so mi zaupale pisanje Gorjakovih.«¹⁵⁶

9. *Pastir*: »Robanov Joža, je bil eden zadnjih, če ne morda res zadnji slovenski bu-

---

109.

¹⁵³ Cilka Lipnik, *Biti učiteljica (moja službena leta)*, samozaložba: Zbirka Lipnik, št. 1, 1999.

¹⁵⁴ *Aloja*, Samozaložba: Zbirka Lipnik, št. 2, 1999.

¹⁵⁵ Ivanka Čadež, Uvod, v: *Modrosti dobre stare mame*, Založba Bogataj, Idrija, 1995, 5–6.

¹⁵⁶ Miha Mazzini, *Boris Kozinc*, Gorjakove, samozaložba, Hraše 1998, hrbtna stran; Viri: Močnik Franc, pripovedi – magnetofonski posnetek, Boris in Grega Kozinc, 1983, Močnik Franc, Dnevnik lovskega čuvaja za obdobje od 18. 10. 1953 do 24. 3. 1957 in od 10. 1. 1977 do 27. 6. 1985.

kovnik, ena tistih osebnosti, ki so kakor luč: sveti drugim, ko sama izgoreva, skromno in pošteno, [...] Bil je suhljat mož, prej majhen kakor velik z živahnimi očmi, umirjenimi potezami na obrazu in lepo oblikovanimi rokami. Vse na njem je učinkovalo skladno in tudi njegova pisava je bila taka, možata, izrazita in hkrati šolsko pravilna. Bil je bolj mož peresa kot govornik, saj se je zlahka in lepo izražal v svojih spisih in pismih, medtem ko je bil v osebnem stiku redkobeseden, zadržan, skoraj plah. ... Joža, rojen l. 1900, je bil najstarejši od osmih otrok svojih staršev. Oče Martin je padel na soški fronti v prvi svetovni vojni in mati Micka, iz starega Klemenčevega rodu, je ostala s kopico otrok sama na velikem posestvu. Joža jo je neizmerno ljubil in se odrekel vsemu, da bi ji mogel biti v pomoč. Ni se oženil, marveč pustil posestvo mlajšemu bratu in se umaknil v kamrico v poslopju zraven domače hiše. Od tam je hodil nekaj let pred drugo vojno v Solčavo, kjer je opravljal tajniške posle v hranilnici in poslovske v kmetijski zadrugi. Šolske izobrazbe ni imel veliko, učila sta ga življenje in narava, ki ji je prisluhnil z vsem svojim bitjem, ko je kmetoval in planinil ter oskrboval planinsko zavetišče v Kotu, znano po vsej naši domovini. K zapisovanju svojih doživetij, opazovanj, solčavskih zgodb in zgodovinskih ter narodopisnih pričevanj ga ni privedla literarna ambicija, marveč želja po ohranitvi izročila. Ko je v maju 1973 poslal uredniku Planinskega vestnika svoj poslednji prispevek, ga je v spremnem pismu označil kot 'pogled v preteklost, ki je bila malokdaj rožnata, trda pa zmeraj kakor skale, v katerih Solčava živi in trpi'. Skromen kot je bil, ni prav verjel, da bi bilo vredno spis objaviti. Ponudil ga je uredniku 'kot mal spomin na trpina, ki je imel najboljše voljo rešiti pozabe, kar mu je bilo še dosegljivo' (Planinski vestnik 73/1973, 630-633). Ko mi je bil pred leti pokazal zvezke svojih zapiskov, je prav tako dvomil, da bi bili zreli za natis, čeprav je že od l. 1953 redno pošiljal spise v Planinski vestnik ter več let sodeloval z živalskimi zgodbami v Lovcu, z narodopisnimi pa v Glasniku Slovenskega etnografskega društva in bil dopisnik Kmečkega glasa. Vse življenje sta ga mikala zgodovina in narodopisje, besedno ustvarjanje pa mu je bilo notranja potreba po izpovedi tistega, kar je doživel, opazil, premišljal. Pisal je, kot je mislil in čutil iskreno, preprosto, neizumetničeno, v domačem jeziku, tako da je bil vsak njegov spis sposoben za objavo brez večjih uredniških posegov.«¹⁵⁷

10. *Vaški posebnež*: Metod Bohinc opisal Jožeta Kalana iz Gorenje vasi, amaterskega fotografa in posebneža.¹⁵⁸ Edi Mavrič – Savinčan je za izhodišče svoje knjige o preprostih ljudeh, kmetih in gorjancih, njihovem boju za obstanek in preživetje izbral figuro Srnjaka – Jožefa Žerovnika, zadnjega gospodarja zdaj zapuščene in od zoba časa razjedene Srnjakove kmetije, umeščene v gornjegrajske hribe. Knjiga je napisana v spomin prednikom in v vednost bodočim rodovom. Da bi znali ceniti vrednote življenja, ki ne izhajajo samo iz trenutnih materialnih dobrin, ampak da bi znali videti tiste, ki izvirajo iz prvobitnosti narave. Sožitje človeka in zemlje. V tej prvobitnosti je potrebno iskati nadaljnji smisel obstoja.«¹⁵⁹ Dragica Krapež je že v osnovni šoli pisala pesmi, za prozo pa se je odločila v zrelih letih. V svojih zgodbah opisuje življenje preprostih kmeč-

¹⁵⁷ Zmaga Kumer [spremna beseda], v: *Joža Vršnik, Preproste zgodbe s solčavskih planin* (Slovenske večernice), Celje: Mohorjeva družba 1978, 7–10.

¹⁵⁸ Metod Bohinc, *Raj potepuhov*, samozaložba, Gorenja vas, februar 1995.

¹⁵⁹ Edi Mavrič – Savinčan, Med legendo in resnico (Srnjak – korenine iz Zgornje Savinjske doline), Gornji grad 2000. Dragica Krapež, Lesenjača (Žepna knjižica a 32), Koper: Ognjišče 1998, hrbtna stran platnic.

kih ljudi iz svojega domačega okolja. Pri pisanju jo vodi geslo: »Slovenski jezik je naše največje narodno bogastvo, ohranimo ga tudi bodočim rodovom!«¹⁶⁰

11. *Upokojenec*: »V Sloveniji je skoraj pol milijona upokojenec. Pol milijona ljudi, pol milijona osebnih usod. Vsak se po svoje prebija skozi vesele in žalostne trenutke, vsak po svoje občuti svoj položaj v družbi. Malo pa je takih, ki bi o tem odkrito spregovorili in tako opozorili vesoljno Slovenijo, da še obstajajo – da obstajajo še kako drugače kot le v vlogi 'proračunskih porabnikov'. Ta molk se je odločil prekiniti Daniel Artiček. S svojim zdravim humorjem nam kot žarek popoldanskega, a še toplega sonca osvetljuje lepe in manj lepe plati tretjega življenjskega obdobja. Zabavljica '*Nak, nimam časa!*' nam razkriva misli upokojenec in nam predstavi tipično upokojensko srenjo. [...] Hkrati se obrača na druge sodržavljane, češ naj bodo do upokojenec manj nestrpni, saj bodo tudi sami nekoč v njihovi vlogi. [...] Knjiga je izraz življenjskih izkušenj ter treznega in pozitivnega pogleda na svet. Boljšo predstavo o upokojencih si lahko oblikujemo tudi iz nevsiljivo vključenih statističnih podatkov.«¹⁶¹ Avtor se upravičeno pohvali: »Sedaj govorijo o treh stebrih, kot da so ne vem kakšna pogruntavščina. Jaz sem za te stebre vedel že davno prej in si jih tudi zgradil. Za prvi steber sem moral plačevati prispevke in imam pokojnino, kar lepo. Zadostuje mi za življenje in še kaj ostane. Za drugi steber sem našparal nekaj deviz, ki jih držim za rezervo. Najbolj prav mi je prišel tretji steber, ker sem si pravočasno kupil zemljo, zgradil hišo in vikend. Kaj več pa v tistih svinčenih časih že ni bilo varno, ker so te proglasili za protidržavni element in so ti lahko še kaj odvzeli, čeprav se je to zelo malokrat zgodilo. Moram reči, da na mojih treh stebrih kar čvrsto stojim.«¹⁶²

VI. OBLIKE BIOGRAFIJ

Za avtobiografijo obstaja v literarni zgodovini veliko definicij: »Okvirno naj bi bila to pripoved v sedanjosti, katere predmet je življenje tistega, ki pripoveduje.«

1. DUHOVNI DNEVNIK

Katere koli vrste dnevnik bi lahko imenovali življenjska zgodba v nadaljevanjih. V anglosaški terminologiji se pri opredelitvi dnevnika pojavlja dvojnost pojmov »diary« kot bolj faktografsko, dnevno zapisovanje in »journal« kot meditacija o doživljenem.¹⁶³ Slovenska ustreznici zanju bi morda bili duhovni dnevnik in [navadni] dnevnik. V določenem okolju je zbudil precejšnjo pozornost duhovni dnevnik¹⁶⁴ Mariborčanke Cvetane Priol, duhovno izredno bogate osebnosti. Zaradi bolezni je živela precej odmaknjeno,

¹⁶⁰ Doslej sta izšli povesti *Na robu* (1997); *Ko dogore kresovi* (1997). *Lesenjača* je njena tretja knjiga Ognjišče, Koper 1998.

¹⁶¹ Boštjan Grošelj, O knjigi, *Daniel Artiček, Nak, nimam časa*, Ljubljana: Debora 1999, ščitni ovitek.

¹⁶² Daniel Artiček, *Nak, nimam časa*, 144.

¹⁶³ J. Petrič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 65–66.

¹⁶⁴ Duhovni dnevnik (1947–1968). Cvetana Priol, *Darovana*, Slomškova založba, Maribor 1997.

veliko po zdraviliščih in bolnicah. Njena razmišljanja je okrog leta 1970 hotel izdati Cvetanin duhovni voditelj jezuit Jakob Laura, ki je k dnevniku napisal vmesno vezno besedilo, toda zaradi takratnih razmer svoje namere ni mogel uresničiti.¹⁶⁵ Že od začetka izhajanja 1984 se oglašča s svojimi dnevniki v vseslovenski reviji Celovski zvon Alojz Rebula,¹⁶⁶ ki jih je nekaj izdal že tudi v knjižni obliki.¹⁶⁷ Tem leposlovnim dnevnikom literarna veda še ni izkazala kdove kake pozornosti niti po sporočilni niti oblikovni plati.

2. DNEVNIK

Marsikdaj je težko razločiti duhovni dnevnik in (navadni) dnevnik, kar nam potrjujejo naslednje besede: »Če moreš, ti svetujem in odgovarjam: piši kolikor moreš. Piši dnevnik, kamor boš zapisoval lep potek drobnarij, nenadne notranje prebliske, človeška izkustva, privide svojega, edino svojega sveta, obenem pa železni tok dogodkov okoli sebe. Vse, ljudje, kraji, čas... vse to je tako edinstveno...«¹⁶⁸ Bernd Jürgen Warneken pri raziskovanju dnevnikov sledi njihovi popularnosti že od 18. stoletja naprej. Svoje ugotovitve opira na pregled skoraj 300 podeželskih dnevnikov iz severne Nemčije. Za raziskovalca je po njegovem vrednost teh virov predvsem v spontanosti njihovih avtorjev in veliko manjši samocenzuri, kakor je le-ta navzoča pri ustnem intervjuju.¹⁶⁹

V slovenskem kulturnem prostoru je najbolj zaslovel (in nastradal) zaradi pisanja svojih dnevnikov Edvard Kocbek. Spomnimo se njegovih avtorsko zasnovanih del te vrste: Pred viharjem,¹⁷⁰ Tovarišija¹⁷¹ in Listina¹⁷² ter več posthumnih izdaj njegovih dnevnikov.¹⁷³ V ozki zvezi s Kocbekom so Pahorjevi dnevniški zapiski, ki »na zanimiv, skoraj dramatičen način pojasnjujejo nastanek drobne publikacije Edvard Kocbek, pričevalec našega časa (Trst 1975), komentirajo njene prispevke in osvetljujejo različno, večidel negativno odmevnost, ki jo je brošura izzvala v Sloveniji in Jugoslaviji, v našem zamejstvu, pa tudi v zahodni Evropi ter med slovensko politično emigracijo po svetu. Pahorjevi dnevnik se dotikajo predvsem tega intervjuja in so pisani seveda z avtorjevega stališča. Tudi so ti dnevnik – kot dnevnik sploh – subjektivna pričevanja o času in ljudeh, prav to pa je tisto, kar jim daje ceno in jih dela nepogrešljive pri vseh tistih, ki jim je do vsestranske, neokrnjene, nepopačene slike naše preteklosti in sedanjosti.«¹⁷⁴

¹⁶⁵ Adolf Mežan, Knjigi na pot, *Cvetana Priol, Darovana*, 5.

¹⁶⁶ Prim. Alojz Rebula, Dnevnik 1972, *Celovski zvon* 14, Celovec 1996, št. 51, 20–23.

¹⁶⁷ Alojz Rebula, *Gorje zelenemu drevesu* (dnevnik), Obzorja, Maribor 1971.

¹⁶⁸ Edvard Kocbek, *Peščena ura* (pisma Borisu Pahorju 1940–1980), ur. Boris Pahor, Slovenska matica, Ljubljana 1984.

¹⁶⁹ B. Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik*. (Empirische Studien zu einer Quellengattung der Alltagsgeschichtsforschung), Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde E. V., Schloss, 1985.

¹⁷⁰ Edvard Kocbek, *Pred viharjem*, Slovenska matica, Ljubljana 1980.

¹⁷¹ Edvard Kocbek, *Tovarišija* (dnevnik 1941–1943) [natančno: od 17. maja 1942 do 1. maja 1943], Ljubljana 1949.

¹⁷² Edvard Kocbek, *Listina* (dnevnik 1943), Slovenska matica, Ljubljana 1967.

¹⁷³ *Dnevnik 1945* (ur. Mihael Glavan), Ljubljana 1991; *Dnevnik 1946 I–II* (ur. Mihael Glavan), Ljubljana 1991; *Dnevnik 1947* (ur. Mihael Glavan), Ljubljana 1993; *Dnevnik 1948* (ur. Mihael Glavan), Ljubljana 1995; *Dnevnik 1951–1952* (ur. Dimitrij Rupel), Ljubljana 1986, 1987.

¹⁷⁴ Sprema beseda na ščitnem ovitku, *Boris Pahor, Ta ocean strašno odprta*, Slovenska matica, Ljubljana 1989.

Bolj etnološko kot leposlovno branje je dnevnik¹⁷⁵ duhovnika Lojzeta Jožeta Žabkarja. Dnevnik je pisal »vsak dan« (z roko) »od vstopa v noviciat križniškega reda 1931 do nekaj dni pred smrtjo«. ¹⁷⁶ Bil bi ga za najmanj 2000 tiskanih strani in daje možnost vpogleda v avtorjev čustveni, razumski in duhovni razvoj, hkrati pa v družbene razmere njegovega časa. Vsak dan začenja s podatki o bogoslužju, nato v zaporedju, kakor potekajo njegovi duhovniški opravki, zapisuje župnijsko »gospodarstvo, novice in osebne misli iz cerkvenega, verskega, kulturnega in družabnega življenja svoje okolice, ki se ga zmeraj zavzeto udeležuje. [...] Če je le utegnil, je zapisal čimveč dnevniških dogodkov, tudi zelo drobnih, a zmeraj zelo na kratko. Dogodkov in doživetij navadno ne razlaga, nikoli nikogar ne obsoja, za nikogar ne uporablja žaljivih besed. Njegovo pisanje je vsakdanje preprosto, toplo, kulturno«. Tako je njegov dnevnik ne le izjemno osebno pričevanje, ampak tudi zgodovinska listina o slovenskem času pred drugo vojno, med njo in takoj po njej.¹⁷⁷

3. PISMO

Pismo je ena izmed najzlahtnejših oblik biografskega gradiva. So celo bolj subjektivna kot intervju, saj zanje nikoli nihče ne predvideva, da bi kdaj prišla v javnost, ampak pomenijo dejansko o konkretnih razmerah in razpoloženjih izražena dejstva. Ali pridejo sem v poštev objave pisem znamenitih slovenskih literatov? Zakaj pa ne? Marsikaj bi se dalo iz njih uporabiti tudi za kake etnološke raziskave. Vsekakor sodijo sem pisma, ki so se ohranila iz dopisovanja med Miro Lepšina iz Müncheberga in Gustavom Fabjančičem na Senovem¹⁷⁸ od 30. 11. 1941 do 22. 2. 1945. Izgnanka se je po vrnitvi poročila leta 1951, rodila sina in kmalu potem umrla.¹⁷⁹ Kljub javni dostopnosti omenjena pisma še čakajo na strokovno obravnavo.

Pač pa so v knjigi »Na tleh leže slovenstva stebri stari...«¹⁸⁰ skrbno obdelana poslovilna pisma slovenskih talcev, ki so izšla vsaj v treh ponatisih.¹⁸¹ Prav tako, le da metodološko drugače, so doživela natančno analizo pisma, ki jih je otela skorajšnjega uničenja Marija Stanonik, in na njihovi podlagi etnološko predstavila tri generacije neke družine.¹⁸² Delo, ki bi morda lahko postalo vzorec, kako bi se skrajno subjektivno gradivo¹⁸³ kljub vsemu lahko uporabilo kar najbolj objektivizirano, je deležno pozitivnih ocen,¹⁸⁴ med drugim zaradi minuciozne metode: »Stanonikova pa je objavila

¹⁷⁵ Lojze Jože Žabkar, *Izpovedi* (pesmi in dnevnik), Križniški priorat, Ljubljana 1991.

¹⁷⁶ Ohranjen je v celoti v knjižnici križniškega reda v Ljubljani. Le za štiri leta, ko je študiral na ljubljanski teološki fakulteti, ga ni, a je komaj verjetno, da ga samo takrat ne bi pisal.

¹⁷⁷ Mirko Mahnič, [spremna beseda], *Lojze Jože Žabkar, Izpovedi*, 38.

¹⁷⁸ Gustav Fabjančič, *V izgnanstvo*, Mohorjeva družba, Celje 1959.

¹⁷⁹ G. Fabjančič, n. d., 186–191.

¹⁸⁰ Marija Stanonik, Krščanska motivika v slovenskem narodnoosvobodilnem pesništvu 1941–1945 in izpoved vere slovenskih talcev, »Na tleh leže slovenstva stebri stari...«, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1993, 277–289.

¹⁸¹ Milan Ževart, *Poslovilna pisma žrtev za svobodo*, Obzorja, Maribor 1978³.

¹⁸² Marija Stanonik, Štiri matere – ena ljubezen (Zgodba neke družine), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 1997.

¹⁸³ M. Stanonik, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 71–72.

¹⁸⁴ "Dragi prednik! Ko si v pismih pisal vrstice ljubim, tistim, ki si jih najbolj pogrešal, si nisi

avtentična pisma in poleg tega vsak stavek vzela še za iztočnico svoje interpretacije določenega okolja, obdobja, posameznika. Dokument je ostal tak, kot je bil, poleg tega pa je kot vir maksimalno izrabljen.«¹⁸⁵

Pri pismu ni pomembno le pisanje samo, ampak tudi papir, pisava, razločki glede na pokrajine in statusne skupine. Obstaja velika diferenciacija v pisanju pisem glede na stan, poklic, zaposlitev itn. Smiselno je opozorilo, da izseljenci niso spontani avtorji pisem, saj doma nemara niso prijeli za pero. Raziskovalci si od pošte preskrbijo podatke o povečanju poštnega prometa pred prazniki in govore o votivnih pismih, s katerimi se posamezniki na priprošnje svetnikov zahvaljujejo za ozdravitev ali rešitev iz drugih stisk.¹⁸⁶

4. ŽIVLJENJEPIS

V nasprotju s pismi in dnevnikmi so avtobiografije, tj. življenjepisi bolj strnjene, kar uživa pri raziskovalcih določeno prednost. Največ jih je najti med delavci, vendar so večinoma nepolitični, omejeni le na ozek družinski in prijateljski krog. Od spontanih spominov in življenjepisov je treba ločiti naročene, naprošene spomine in življenjepise, ki so javno ali osebno vodeni – npr. z uvedbo posameznih rubrik, na katere naj odgovorijo naslovljenci. V tem pogledu so se dobro izurili na Poljskem, tudi na Švedskem obstajajo podobni projekti, medtem ko so jih v nekdanji Zahodni Nemčiji začeli izvajati bolj v kulturno zabavne namene kot z znanstvenimi cilji.¹⁸⁷ Predvsem literarna zgodovina loči veliko tipov biografij, za slovensko etnologijo sta premisleka vredna dva primera Louis Adamič, *The Eagle and the Roots*,¹⁸⁸ kjer se zastavlja vprašanje, ali je delo mogoče imeti za biografijo – celó avtobiografjo, saj je v prvi osebi – ali ni bolj potopis ali celo neke vrste reportaža? Zgolj naključje je, da se tudi drugo delo navezuje na slovensko izseljenstvo in umetnost, ker govori o slikarju Andreju Štritofu.¹⁸⁹

---

mogel misliti, kakšna pričevanja pošiljaš v svet. Niti slutiti nisi mogel, da bodo nekoč vzbudila živo zanimanje in da bodo zbrana in podoživljena komentirana izšla celo v knjigi. ...Zdaj pravimo, da so tvoja pisma in tista, ki si jih prejel od domačih, etnološki vir, ki subjektivno zrcali pogoje vsakdanjega življenja in jih zato težje znanstveno vrednotimo. Te besede so ti tuje, ne veš, kaj bi počel z njimi, enako kot če ti rečem, da se tvoja osebna pisana pričevanja tako tesno oklepajo zunanjih in notranjih dogodkov tvojega življenja, da se tukaj zbrana in skrbno urejena uvrščajo v tako imenovano spominsko književnost. ... Tvoja občutena pričevanja nam ostajajo neprekosljiva in ganljiva dokumentarna izpoved, ki te zasleduje še dolgo potem, ko odložiš knjigo.«

¹⁸⁵ M. Ravnik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 71.

¹⁸⁶ Bernd Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik* (Empirische Studien zu einer Quellengattung der Alltagsgeschichtsforschung), Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde E. V., Schloss, 1985.

¹⁸⁷ Bernd Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik* (Empirische Studien zu einer Quellengattung der Alltagsgeschichtsforschung), Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde E. V., Schloss, 1985.

¹⁸⁸ Louis Adamič, *Orel in korenine* (prev. Mira Mihelič), Državna založba Slovenije, Ljubljana 1970.

¹⁸⁹ Cvetka Kocjančič, *Upornik s čopičem* (Življenjska pot slovenskega izseljenca in slikarja Andreja Štritofa), Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 1990.

5. PRIČEVANJE

Najprej je bil naslov tukajšnjega razdelka »spomin«, vendar se zdi taka opredelitev preveč ohlapna, tako rekoč prazen pojem, ker nasproti drugim v tem razdelku ne dobi ustreznega pomena. Tega je zmožna šele množinska oblika: spomini. Toda to razdira enotnost razdelka, saj so vsa druga poimenovanja zapisana v ednini. Zato se odločam za termin pričevanje, ki pomeni avtorsko, torej avtorizirano in zapisano, pisano ali pisno obliko obnavljanja praviloma le dela, to je delne življenjske zgodbe. Lahko se pojavijo samostojno, večinoma pa je ta oblika biografije vgrajena v širše sobesedilo. V svoji prejšnji študiji na to témo¹⁹⁰ še nisem zaznala nujnosti po razmejevanju spominov in pričevanja, kar že skuša uzavestiti tukajšnja obravnava.

Zmanjkalo mi je časa, da bi na podlagi pregledanega gradiva precizirala rabo pojmov *spomin* in *pričevanje*. Pregledano gradivo zastavlja vprašanje, kdaj je treba rabiti pojem spomina kot psihološko dejstvo in kdaj kot žanrski pojem (v smislu spominska pripoved!), ki ga je pa spet treba ločiti od pojma spomina v slovstveni folkloristiki, kjer praviloma pomeni domnevo o vračanju pokojnega.

6. REPORTAŽA

»Vse kaže, da z izjemo nekaterih strokovnih ustanov predvsem čenčarski časniki redno zbirajo in priobčujejo osebne in po možnosti dražljive pripovedi znanih oseb. Življenjske izpovedi vsakdanjih ljudi pa tu in tam zaidejo v časnikarske rubrike, a večinoma le, če so nekaj posebnega, nevsakdanjega. Medtem pa ljudje raznih poklicev in raznih starosti zatrjujejo: 'O mojem življenju bi lahko napisali debelo knjigo in v njej resnično, ne izmišljeno zgodbo.' Zato naj oblikujemo vodilno misel: Ko umre katerikoli človek, pokopljemo z njim enkratno, neponovljivo bitje in samo njemu lastno razmerje do sveta. Z zapisovanjem osebnih življenjskih izpovedi pa se korak za korakom približujemo resničnejši podobi o ljudeh in resničnejši podobi sveta.«¹⁹¹ Marija Makarovič je jezna na poljudne in včasih res tudi zaradi naglice površne časnikarske izdelke, toda marsikdaj se imamo prav njim zahvaliti za odkritje skritih talentov v okviru literarjenja. Vendar obstajata vsaj dve knjigi reportaž, ki sta zaradi svoje zamisli že apriori vredni omembe. Vendar zaslužita svojo pozornost tudi zaradi kakovostne izvedbe. Prva govori o koroških Slovencih: »Iz prvotno zamišljene serije reportaž o koroških Slovencih, začete na pobudo glavnega urednika revije Tovariš Milana Šege, je nastala nenavadna štafeta, ki je držala iz koroškega kraja v koroški kraj, od imena do imena. ... Ko sem se predstavil, sem praviloma vsakokrat poudaril: vaša politična barva me ne zanima posebno, poglavitno je, da ste Slovenec; vam prepuščam, ali boste govorili tudi o svojem prepričanju. S temi besedami sem začenjal pot, ki se je začela neko junjsko nedeljo lani pri koči nad Arihovo pečjo, ki jo je postavilo Slovensko planinsko društvo iz Celovca, in se končala neko nedeljo v avgustu letos v Brdu pri Šmohorju v Ziljski dolini. »Samo trije možje so mi odrekli pogovor: neki pevovodja, neki bivši politik ('Kaj čem jaz govoriti, ko sem že sterilen') in neki gospodarstvenik. Sam pa sem v časovni stiski opustil dva obiska za katera sem se okvirno že napovedal. Takšna bilanca se mi zdi pozitivna. Pričakoval sem, da mi bodo večkrat vljudno, z obžalovanjem zaloputnili

¹⁹⁰ M. Stanonik, Resnica spomina, »Pozdravljeno trpljenje...«, 327–361.

¹⁹¹ M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev 1), 8.

vrata pred nosom. A to se ni zgodilo. Nasprotno: velikanska večina sobesednikov je odprla vrata in srce in miza pri njih je bila gostoljubno pogrnjena. Ko sem hodil na obiske h koroškimi Slovence, sem se dostikrat ovedel, kako malo vem o njih. Potlej je bilo treba po vrtnitvi v Ljubljano iti v knjižnico. Na popotovanjih po Koroškem sem slišal polno bolj ali manj žalostnih zgodb o praksi dvojezičnega pouka. Dostikrat zadostuje, da pride na čelo šole nekoliko strpnejši učitelj, pa že število prijav k dvojezičnemu pouku naraste.¹⁹² »Res ne bi bilo prav – ali še bolj bi bilo narobe, če slovenski Karantane ne bi zasnoval ob globokih koreninah še poganjkov in mladičja, ki ga ni malo... Res pa je tudi – da vse, kar je nabrano in zapisano z živo besedo in s pridejano podobo... da vse to sočasno sporočilo in pričevanje – soizpoveduje tudi marsikaj o tegobah koroških Slovencev, o nekdanjih in o sedanjih – in prav je tako. Kdo nam vse to pripoveduje: koroški ljudje sami o sebi, o svojih zadregah in tegobah, o svojih koreninah in poganjkih, o svoji žalosti in upanjih – in o pogumu. Sleherno jesen odidejo mnoge matere in očete – lahko si mislimo – »na barikade« za ohranitev svoje materinščine – ko prijavljajo otroke k dvojezičnemu pouku. Res dosti jih je, ki tega ne zmorejo. Zdi se mi, da je to kar pristno in pošteno pripovedovanje o šuštenju starih lip, očakov in koreninah, ki so globoko zarasle v zemljo. O žuborenju – in to bo najbrž še dosti več – o žuborenju studentov in poganjkov in mladičja ... Res, ko skleneš to branje, potem zveš predvsem to, da slovenski Karantanci so, da še žuborijo in marnvajo po svovénje. Če smo si odkriti in to moramo biti – ni zanesljiva mračna presoja, ki jo opravi mimogrede popotnik, in če le-to zazna iz vlaka, ko popotuje v tujino. Prav tokratno pisano pričevanje ni samo črno in ne samo belo – in se prav zato prebere kakor zanimivo ter prijetno oznanilo iz prastare zibelke.«¹⁹³ Druga knjiga reportaž, ki ostaja del slovenske kulturne dediščine, je posvečena slovenskim lipam.¹⁹⁴

7. POTOPIS

Potopis je zelo prepoznavna oblika, žanr biografije. Prim. Marjeta in Metodij Rigger, *Blagor vama, uboga reveža* (romanje po poti svetega Jakoba v Kompostelo (ob Dnevu državnosti, Ljubljana 2000).

»O smislu romanja v današnjem času misliva, da se je najlepše izrazil Jean Aurbert, prior samostana iz Le Mont St. Michela, iz Francije. ... Zanj so pravi romarji samo pešci. »Poglej kolesarje, ves dan se ukvarjajo s kolesom, s pritiskanjem pedalov! Za kaj drugega nimajo časa. Samo pešec ima dovolj časa, da se posveti samemu sebi, da se ukvarja s svojimi mislimi, idejami, željami, težnjami, težavami. Na tej dolgi poti njegove misli postanejo čiste, zbistri se mu pogled, ker si je vzel čas, ker si je moral vzeti dovolj časa. To je smisel, vzeti si čas. In na tej poti ni življenje nič drugega kot pot, romanje... in na tej poti nikoli nisi sam, čeprav se ukvarjaš s seboj, nenehno je nad tabo Gospod.« Prior je opozarjal, da si ljudje danes niso pripravljene vzeti dovolj časa, zato reagirajo hitro in nepremišljeno, zato ustvarjajo nove in nove težave. Camino ponuja prav čas, da vsakdo v miru dobro preštudira svoje poslanstvo v tem življenju. Zato zanj

¹⁹² Jože Šircelj, *Koroška znamenja* (današnji in jutrišnji dankoroških Slovencev), Delo, Ljubljana 1970, 248.

¹⁹³ [Neimenovani, Spremna beseda] Jože Šircelj, *Koroška znamenja*, 5.

¹⁹⁴ Miran Sattler, France Stele, *Stare slovenske lipe* (kramljanja z ljudmi o življenju, ki je stoletja teklo pod vejami lip in ostalo zapisano v spominu) Mohorjeva družba, Celje 1973.

obstajajo samo romarji, ki se držijo najstarejšega smisla romanja, to je pešačenja. To pomeni, na dolgem pohodu v tujini poiskati svoje mesto, tako na tem kot na drugem svetu. ... In zato vedno pravim: najpomembnejša je pot, ne Santiago. Santiago je že več kot 1300 let na enem in istem mestu. Vzemimo si čas, da gremo tja; toda čas, ki ga porabimo do tja, je veliko pomembnejši. In če lahko svetujem bodočim romarjem, bi jim rekel, korakajte, korakajte počasi, glejte okrog sebe in vedno boste prišli dovolj zgodaj do sv. Jakoba.«¹⁹⁵

Iz tukajšnjega prikaza biografskih oblik, ki bi jim pravzaprav lahko priznali žanrski status, se lepo vidi njihova notranja struktura. Razvrščene so po načelu od notranjega k zunanjemu: od žanrsko najbolj čistega intimno duhovnega dnevnika se subjektivne sestavine vedno bolj umikajo objektivnejšim, lirsko se raztaplja v epskem.

VII. OBLIKE RAZPEČAVANJA

Posebno pozornost zaslužijo oblike razpečevanja knjig te vrste. Na njihovi podlagi se dá lepo ugotavljati sociološke zakonitosti o odnosu do njih.

1. DRUŽBENO-POLITIČNA SPODBUDA

Sprva so spominska pričevanja izhajala v različnih zbornikih: od teh so verjetno najbolj znani *Spomini na partizanska leta*, ki so v posameznih zvezkih izhajali več let (1946, 48, 50, 1961); urejala sta jih France Bevk in Ferdo Godina. Hkrati in pozneje so zanje nekatere založbe ustanovile posebne zbirke (npr. zbirka Dokumenti pri Slovenskem knjižnem zavodu), dokler ni iz takšne dejavnosti leta ... nastala samostojna založba – zavod Borec, ki je s svojim programom najbolj gojil tovrstno ustvarjanje. Od leta 199. omenjena založba ne obstaja več, s čimer je ukinjena državna podpora za izdajo cilj/a/nih pričevanj.

2. KULTUROLOŠKA SPODBUDA

Knjižnica v Šentjurju se je zavzela za izdajo knjižnega prvenca Ivane Klepec. Prijateljice so jo prepričale, da jih je vzela iz predala, Božena Orožen, znana gimnazijska profesorica iz Celja jih je pozitivno ocenila. »Vse drugo je uredila gospa Tatjana Cmok, ki je prevzela 99 % odgovornosti za to knjigo. Od sponzorjev do tiskarja, vse je uredila ona«.¹⁹⁶

Anton Gričnik daje visoko oceno knjigi Emiljane Štefanič in nagovarja k posluhu zanj: »Posebnost njenih zgodb je v njenih narodopisnih zapisih in opisih, kar jim še posebej daje videz modernosti in aktualnosti, uporabnosti tudi za današnji čas, ko se vse bolj zanimamo za življenje v prejšnjih časih, ko še ni bilo radia in televizije, ne elektrike in elektromotorjev, ne cest in avtomobilov, ko se je skoraj vse delalo na roke, ko so po hribih in jarkih cvilili leseni vozovi, ko je življenje teklo takorekoč na volovski,

¹⁹⁵ Marjeta in Metodij Rigler, *Blagor vama, uboga reveža* (Romanje po poti svetega Jakoba v Kompostelo), ob Dnevu državnosti Ljubljana, samozaložba 2000, 133–134.

¹⁹⁶ F. K., O Ivi Klepec in njeni knjigi, *Šentjurske novice* 5, št. 4, 28. april 1998, 18.

kvečjemu na konjski pogon. Glede na vse povedano se zdi škoda, če bi zgodbe obtičale v krajih nastanka in bi jih lahko prebirali le redki izbranci, ampak bi morda morale biti dostopne širšemu krogu slovenskega bralstva, zato ne bi bilo napačno, če bi jih objavila in ponatisnila najstarejša slovenska založba, ki je vedno skrbela za pristne domače pripovedi, večno mlada Slomškova Mohorjeva družba.«¹⁹⁷

3. DRUŽINSKA POBUDA

Snaha Irena Štefanič, dipl.inž. gradbeništva, je znala oceniti delo moževe matere in »vse njeno pisanje povezala v prijeten šopek pod naslovom *Iz devete vasi...*« Podnaslov pove, da gre za »pripovedi po ustnem izročilu«. ¹⁹⁸ Knjiga je izšla v 100 izvodih, s čimer je zadoščeno pravilu, da lahko pride v evidenco javnih knjižnic. Prav tako je družinska motivacija vplivala na izid Družinske kronike¹⁹⁹ v minimalnem številu sto izvodov.

4. LASTNA POBUDA

»Že kot šolar sem rad posegal po lovski literaturi, prebiral sem lovske revije in lovsko leposlovje, posebej pa me je za lov navdušil lovec Francl. Kar sem kasneje kot mlad in zagnan lovec doživel v naravi, sem poskusil spraviti tudi na papir. Leta 1952 sem napisal prvi članek za *Lovca*, Z enim strelom dve vidri, ki ga je takratni urednik ing. Mirko Šušteršič takoj objavil in me s prijateljsko toplim pismom vključil v krog dopisnikov rubrike *Lovski oprtnik*. Tudi uredniki, ki so mu sledili, so me spodbujali k pisanju, tako se je doslej v *Lovcu* zvrstilo prek 60 člankov in zgodb. Nekaj teh zgodb sem sedaj zbral ter jih v samozaložbi dajem lovski srenji, svojim prijateljem, sorodnikom in znancem v prebiranje. Knjižico posvečam prijateljem v *Lovski družini Pristava*, kjer sem prvič zakorakal v zeleno bratovščino in prijateljem v *Lovski družini Šentjur*, v kateri sem član že 43 let.«²⁰⁰

Cilka Lipnik gre še korak naprej, saj očitno ne računa na enkratno samozaložniško dejanje, ampak z ustanovitvijo *Zbirke Lipnik* napoveduje izid več lastnih knjig.²⁰¹ Doslej so v samozaložbi izšle tri njene knjige, in sicer z naslovi: *Biti učiteljica* (moja službena leta), *Zbirka Lipnik, št. 1 in Aloja* (zbirka ezoteričnih črtic) *Zbirka Lipnik, št. 2*, obe leta 1999, in *Sviloprejka, Zbirka Lipnik, št. 3*, leta 2000.

5. STANOVSKA SOLIDARNOST

Že omenjeno Društvo upokojencev Maribor – Center se je pri razpečevanju svojih

¹⁹⁷ Anton Gričnik, O pisanju preproste slovenske matere, *Emiljana Štefanič, Iz devete vasi ...*, 7–8.

¹⁹⁸ A. Gričnik, n. d., 4–5.

¹⁹⁹ Slavko Krajnc, *Kronika družine Krajnc iz Sovjaka* (naj Bog te čuva in ohrani), Družina Krajnc, Ptuj-Sovjak 1998.

²⁰⁰ Ernest Rečnik, *Moje lovske prigode*, samozaložba, Šentjur 1995, 3.

²⁰¹ C. Lipnik, *Biti učiteljica* (moja službena leta), samozaložba, Zbirka Lipnik, št. 1, 1999.

knjig znašlo na poseben način. Vsak avtor se zaveže, da bo odkupil oz. razpečal deset izvodov knjige, v kateri je objavljen njegov prispevek. To in pa zanesljiva publika po družtvih upokojujencev omogoča založbi ne le obstoj, ampak razcvet. Na novo ustanovljena založba Drumac »je z vpeljavo Zbornikov, v katerih objavlja krajše prispevke ljubiteljskih pesnikov in pisateljev, storila dobro dejanje. Tako je omogočila vsem in vsakomur, da se vključijo in pridružijo dolgi vrsti sodelavcev in s svojimi stvaritvami predstavijo javnosti.«²⁰²

VIII. VPRAŠANJA

Zastavljena vprašanja so metodične in metodološke narave, praktična in teoretična.

Kako je z resničnostjo, verodostojnostjo vsebine avtobiografskih zgodb? Zaledje odgovoru je opredelitev objektivne, 'zgodovinske' resnice, »ki služi kot skelet drugim subjektivnim resnicam, izrečenim v avtobiografskih pripovedih. Te so pojmovane kot osebne resnice, ki dopolnjujejo, zapolnjujejo ali zavračajo dano – občo priznano objektivnost in nam hkrati omogočajo – vpogled od znotraj' v določeno kulturo. Pri tem se izkaže relativnost objektivnega, ki je v končni fazi prav tako subjektivno – umeščeno v določeno časovno obdobje in družbeno dogajanje. Zato v življenjskih zgodbah nima smisla iskati absolutne resnice, temveč le pripovedovalčev individualni pogled na svet. Različnost in pestrost teh pogledov na predmet raziskovalčevega zanimanja nam končno osvetli določen zgodovinski trenutek. Zato je treba tudi objektivne vire preverjati s subjektivnimi.«²⁰³ Subjektivni viri so pomembni »zlasti v strokah, ki se ukvarjajo z interpretacijo«. Za posameznika je pomembna predvsem subjektivna resničnost, predvsem tisto, kar vsakdo sam posebej zaznava, medtem ko družba lahko obstaja samo, če zanjo velja neka – pogojno rečeno – objektivna resničnost. Let-ta je tisto, kar različni posamezniki zaznavajo bolj ali manj enako, to so tiste pojavne točke, v katerih se subjektivne resničnosti prekrivajo. Kaj je objektivna resničnost za določeno družbo, lahko v strokah, ki se ukvarjajo z interpretacijo, preverjajo samo iz subjektivne resničnosti.²⁰⁴ Resnici se lahko le približujemo, vprašanje pa je, ali jo kdaj lahko dosežemo.²⁰⁵

Temeljni pojem, ki loči biografijo od druge vrste podatkov, bodisi v etnologiji bodisi v drugih humanističnih vedah, je *doživetje*. Na tem tudi sloni kategorija resničnosti v danem gradivu.

1. ZUNANJA / POVRŠINSKA STRUKTURA

a) Identiteta avtorja. Večina življenjepisov je podpisanih. Toda kaj, če niso? Potem se srečamo s svojevrstnim paradoksom: »Pet oseb je želelo, naj ne napišem njihovo-

²⁰² *Prehrojene poti* (Zbornik ljudskih piscev upokojujencev Slovenije) 2. knjiga (Od srca do srca, 13. knjiga), Drumac, Maribor 1998, 5.

²⁰³ B. Čebulj-Sajko, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 75.

²⁰⁴ J. Žitnik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 73–74.

²⁰⁵ M. Drnovšek, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 70.

vega imena in priimka. Med vzroki takšne odločitve so prevladovali predvsem narodnostni: ker so otroci ponemčeni oziroma ker otrokom verjetno ne bi bilo všeč ali da ne bi škodili otrokom, bodisi zavednim Slovincem ali tistim, ki to niso.«²⁰⁶ Nagibi za tako odločitev so v danem kontekstu razumljivi, vendar je ravno anonimnost ena od razsežnosti, ki z vidika historiografije slabí verodostojnost dokumenta. Vendar je spet res, da anonimnost omogoča piscu življenjepisa večjo svobodo in pristnost, večjo prepričljivost, ker avtorju ni treba toliko upoštevati samocenzure.

b) Faktografija. Louis Adamič je navajal kot letnico rojstva leto 1899, medtem ko matični izpiski kažejo, da se je v resnici rodil 1898. »Ta podatek, da je Adamič v svojih avtobiografijah vztrajno navajal letnico rojstva 1899, je seveda zelo informativen. V kombinaciji z objektivnejšimi viri, konkretno z izpiskom iz rojstne matične knjige, nam namreč pove več kot samo, kdaj se je rodil, saj lahko iz tega sklepamo tudi to, da se je ob izselitvi želel izogniti vojaški obveznosti in se je zato takrat 'pomladil' za eno leto. In zanimivo je, da še v svoji zadnji knjigi *Orel in korenine* piše, da se je še marca spomladi 1949, ko je bil v Jugoslaviji, zaradi nekih dogovorov, predvsem pa, da bi se izognil praznovanju svoje petdesetletnice (ki je bila v resnici enainpetdesetletnica), za nekaj tednov umaknil v Italijo in Francijo ... kaj je pomembnejše za odkrivanje resnice: ali napačen, za eno leto premaknjen podatek, kot je na primer pri Adamičevem rojstvu, torej neka vsekakor pomembna točka na fotografiji, ali recimo široko platno njegovega časa, prostora in osebne izkušnje v vseh delih njegovega časa, prostora in osebne izkušnje v vseh delih tega avtorja. Gre namreč za neko kompleksno informacijo, obogateno z osebno izkušnjo in doživljanjem –in zdaj govorim za vse avtobiografije, ne samo za Adamičevo. ... noben objektivnejši medij ne zajame te dimenzije, te osebne ravni, in da bi moral biti cilj vsake vede ne le opis, ampak tudi razumevanje.«²⁰⁷ Raziskovalci biografij ugotavljajo: vsaka »pripovedovalčeva laž oziroma vsako njegovo ponarejanje ima svoj vzrok. Odkrivanje le-tega« je ena od njihovih nalog.

c) Amaterstvo. Vatroslav Grill besedo uporablja »po resnem preudarku«, kot pravi sam »in jo je razumeti v izvirnem in tudi prenesenem pomenu«. Z njo hoče reči, da je to, kar je delal, delal zato, ker mu je bilo »pri srcu«. »Neizogibna posledica tega pa je bila seveda – upoštevajoč moja številna zanimanja in življenjske okoliščine – da me v nobenem mojih prizadevanj nista obsenčila priznanje in čast, ki gresta onim, ki se posvetijo eni stvari in postanejo mojstri na svojem področju«²⁰⁸

č) Lektoriranje. Iz spoštovanja do Snopkove mame, ki je končala le dva razreda osnovne šole, se je uredništvo odločilo, da njenega besedila ne bodo lektorirali: »Izvirno besedilo ima pač svojo pričevalno vrednost!«²⁰⁹ Besedila je lektoriral in priredil dr. France Vrbinc.²¹⁰

²⁰⁶ M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovincem 1), 9.

²⁰⁷ J. Žitnik, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 67.

²⁰⁸ Vatroslav Grill, *Med dvema svetovoma*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1979, 11–12: »Moja zgodba se mora brati kot nekaj, kar se je z izjemo otroških let dogajalo v okviru ameriške individualistično-pluralistične družbe, ki je edina družba v zgodovini, zgrajena kot narod narodov in je to ostala do današnjih dni.«

²⁰⁹ Pripomba uredništva, *Julijana Kavčič, Mati mučencev*, 4.

²¹⁰ Prim.: Marija Makarovič, Knjigi na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovincem 7),

Drugače praviloma ravnajo na Koroškem, saj bi sicer ostali komaj razumljivi širšemu krogu bralcev: Izpovednost pripovedovanj je vsebinsko nespremenjena. To pa ne velja za jezik. Pripravljalci teh spominov smo poskrbeli za to, da bodo razumljivi širšemu krogu slovenskih bralcev, tako na vsem Koroškem kot tudi v Sloveniji. Jezik pričevalcev se je na trakovih razlikoval glede na kraj bivanja posamezne osebe, njegove narečne značilnosti, stopnje ponemčene ali domačinske stavčne zgradbe. Oblikovalci tekstov oziroma prirejevalci smo hoteli napraviti vsem razumljiv jezik, da bi ga razumelo čim več ljudi, hkrati pa da bi ostal vsaj po melodiji čim bolj pristen. Dopuslili smo tudi nekatere jezikovne posebnosti, v upanju, da bralcev ne bodo motile, ter tudi nekaj nemških izrazov, ki pa so se prav vrasli v jezik generacije pripovedovalcev, a tudi mlajšim niso tuje.²¹¹ Seveda v tekstu ni mogoče izraziti vseh čustev, mimike, stisk ob emocionalnih krizah in spominskih blokadah.²¹²

Metka Zobec razvija pravcato malo filozofijo lektoriranja: »Vsako besedilo, ki ga dobi lektor v roke, zahteva specifične lektorske kriterije glede na socialno in funkcij-skozvrstno uvrstitev, glede na namen, naslovnika in nosilca besedila v času, kraju in okoliščinah. Naloga lektorja je, da ohranja duha besedila, duha avtorja, da ne zlorablja slovnice, slovarjev in pravopisov za izvajanje oblasti nad nemočnim avtorjem, vpisanim v tekst. Vsi pripomočki z lektorjem vred so tu zato, da ohranjajo, ne da odvzemajo in paralizirajo. Jeziku je sveto vse, nič človeškega mu ni tuje, ne kletev ne vzdih, razume pa tudi napako, ki je lahko odraz neke človeške stiske (tudi neznanje je stiska, vendar razmeroma lahko obvladljiva). Včasih pa je celo napaka funkcionalna, lepa: spomnimo se grč v lesu in biserov v školjkah: oboje je napaka. [...] Lektor ne sme iskati sebe – pa tudi znanstvenik ne, ampak dati tekstu (njegovemu avtorju in naslovnikom) pri-ložnost, da zasijeta v svoji avtentični luči. Lektor je strežnik, ne gospodar. Lektor tudi ni za to, da tekstom dodaja pomene ali jih celo interpretira.«²¹³ Po predstavitvi svojih pogledov na vlogo lektorja, spoštljivo oriše konkretno gradivo iz zbirke Tako smo živeli in se docela vživi v smisel prizadevanja najbolj znane slovenske etnologinje: »Najvišja izobrazba zapisovalcev je meščanska šola, ostali imajo od dva razreda do osem razredov osnovne šole. Gre za projekt dr. Marije Makarovič, ki sistematično od pokrajine do pokrajine spodbuja zapisovanje oz. popisovanje najanonimnejših življenjskih poti – od prvega otroškega spomina dalje.²¹⁴ Na ta način poskuša rešiti njihovo bogastvo pred pozabo pred ničem in prebuditi v najrazličnejših bralnih krogih, strokovnih in laičnih, zavest in samozavest, ki ju dovoljuje spoznanje: kako so namreč prav ta življenja 'sol zemlje' in kako je to dejstvo vzpodbudno, saj je takšnih 'navadnih' življenj

Celovec 1999, kolofon.

²¹¹ Vida Obid in Jože Rovšek, *Po sledovih ...* (Pričevanja koroških Slovencev 1920–1945), Drava, Celovec 1991, 8–9.

²¹² V. Obid in J. Rovšek, n. d., 9.

²¹³ M. Zobec, 'Največja pa je ljubezen', 188.

²¹⁴ M. Zobec, Vsi moji spomini ..., 7: »Zapisovalci razen iztočnic (moja otroška leta, moja mladost, moj življenjski sopotnik, moji otroci, moja sedanost, jaz in spremembe, moja domačija, moj prosti čas, moje delo, jaz in narava, moja vera) niso dobili drugih navodil. Opornice so preproste, jasne in razumljive, hkrati pa obsegajo temeljne postavke človeškega bivanja. Zapisovalci so bili obveščeni tudi o namenu pričujoče raziskave, ki je predvsem raziskovalne (ne pa leposlovne) narave. Kljub temu je v vseh zgodbah, posebno pri ženskah, opaziti presretno globino in zlata vredne emocije s prebujeno željo po estetskem oblikovanju (mile umetniške ambicije in z njimi povezan trud), kar dokazuje, kako je ustvarjalnost vendarle ena najintimnejših in najelementarnejših človeških potreb.«

vendarle največ.«²¹⁵ Najbolj osupljiva je nad dejstvom, da »vsa obravnavana besedila« »niso potrebovala nikakršnih posebnih lektorskih posegov – ne v pravopisnem ne v glasoslovnem, oblikoslovnem, skladenskem, še najmanj pa v slogovnem pogledu, ker je bogastvo duha, zbrano v modrost, vsem tem tako rekoč nešolanim ljudem narekovalo tudi jezikovno pravilnost, upoštevanje naslovnika in svojega govornega položaja. Pri večini je močno izražena jezikovna osveščenost, zavest o jeziku, njegovi zvočni in pisni pojavnosti. To lahko zasledimo v območju vseh jezikovnih ravnin, od najenostavnejše do najzapletenejše, od glasoslovja do skladnje, predvsem pa v rabi narečnih izrazov, ki jih, pozorni do bralca, sproti, v oklepaju, prevajajo v zborni jezik.«²¹⁶ Lektorica nato pojasnjuje popravke oz. razumevanje sloga posameznih piscev.²¹⁷

d) Semantika ali semiotika. N. Križnar prepričljivo odkriva prednost avdio-vizualne tehnike²¹⁸ pri terenskem delu, vendar pri tem prestopi od biografije kot semantičnega dejstva na biografije kot semiološko dejstvo, kar je seveda popolnoma drug kó d komunikacije: »Minili so časi, ko je bil človek kot protagonist kulture nujno zlo, ki so se mu največkrat vsi izognili, ker niso poznali njegovega jezika in ne sredstev za zapisovanje neverbalne govornice. Zato so raje preučevali artefakte. S sodobnimi vizualnimi sredstvi lahko zapišemo kulturni kontekst, neverbalne manifestacije kulture in neposredno izjavljanje ljudi. Listina, fotografija, dokument so že interpretirana dejstva, ki jih lahko prikrojimo še naprej v skladu z našo ideološko dispozicijo. Posameznika, ki govori neposredno v kamero, pa ni mogoče bistveno popravljati oziroma z njim manipulirati. Etnologi ustvarjamo svoje dokumente. Za nas je najpomembnejše, da uporabimo najboljšo sprejemljivo metodo, da bo tak dokument čim popolnejši.«²¹⁹

e) Medsebojno dopolnjevanje različnih strok. V humanističnih vedah se raziskovalcu ni mogoče omejevati samo na metodologijo lastne stroke, ampak moramo pri svojem delu upoštevati vse rezultate in metode dela, ki zadevajo raziskovalno temo. Marjan Drnovšek graja slovensko humanistiko na račun njenega 'vrtičkarstva'.²²⁰ Če je biografsko osebno gradivo zgolj vrženo v javnost, so odzivi zelo različni. Imeti uvodno študijo, treba ga je analizirati zelo natančno, z vseh mogočih vidikov in prikazati svoj

²¹⁵ M. Zobec, *Vsi moji spomini ....*, 7–9.

²¹⁶ M. Zobec, n. m.

²¹⁷ M. Zobec, n. m.: »... kaj sem torej sploh popravljala? Malo: tu in tam vstavila ali prečrtala kakšno vejico, popravila malo začetnico v veliko pri dvodelnih krajevnih imenih, kakor naroča novi Slovenski pravopis, tožilnik v zanikanih stavkih sem spreminjala v rodilnik, izpisovala številke. Malo zato, ker si vse te pripovedi zaslužijo, da jih, če parafraziramo Milka Matičetova, 'spoznamo nedotaknjene, stoodstotne, pristne, v vsej njihovi pristni lepoti in neposrednosti. S tem želim ohraniti njihovo človeško bližino, ki bo gotovo pritegnila laične bralce in strokovnjake. Jezikovna avtentičnost in vrsta informacij iz človeškega bitja in žitja v tem stoletju (igre, pesmi, običaji, način mišljenja, dela) pa naj bodo v pomoč jezikoslovcem, dialektologom, etnologom, antropologom in poustvarjalcem...«

²¹⁸ B. Čebulj-Sajko, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 75.

²¹⁹ Naško Križnar, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih* (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3– 4, 68.

²²⁰ Pri nas, četudi ne vemo, kdo je avtor, ugotavljamo, iz katerega zornega kota je kdo pisalo zadevi in v kateri slovenski ideološki vrtiček spada.

pogled na obravnavano problematiko. Vsekakor je treba to početi čim bolj objektivno in, kar je še posebej pomembno, neideološko.²²¹

f) Shranjevanje. Imenitno bi bilo, ko bi se evidentirane biografije hranile na enem kraju.²²² Avtobiografsko gradivo slovenskih izseljencev hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU v Ljubljani, medtem ko se druge vrste biografije hranijo po raznih ustanovah zaenkrat le priložnostno.

2. NOTRANJA / GLOBINSKA STRUKTURA

a) Vprašanje objektivne resnice. »Če je po stari metafizični opredelitvi resnice le-ta *adaequatio intellectus et rei* (ujemanje našega mišljenja s stvarnim stanjem), narekuje sedaj ta opredelitev ujemanja posebne vrste med objektivno zunanostjo in spoznanjsko notranostjo.«²²³ Sogovorniki in sogovornice Ivanke Počkar in ona sama z njimi – morda pod njihovim vtisom – so še prepričani v takšno opredelitev resnice: »Stopila sem v zgodbe življenj brez velikega blišča, v katerih so glavni junaki vedno morali živeti le od dela. ... Prispevali so k resničnejši podobi sveta. O življenju so mi pripovedovali odkritosrčno, s podoživljanjem ... Da marsičesa bralci te knjige niti v sanjah ne bodo verjeli, so mi zagotavljali, kajti resničnost njihovih življenj je mnogokdaj kar neverjetna. Pa vendarle je pristno in resnično vse, o čemer so govorili.«²²⁴ Nasprotno se zdi, da avtor širše razgledanosti in izobrazbe ni prepričan v klasično pojmovanje resnice: »Moje pripovedovanje, takšno kot je, je subjektivno, saj je življenje povest odnosov med ljudmi; kadar gre za takšne odnose, tedaj tisti, ki trdi, da je objektivni, laže sebi in drugim. Nihče, pa najsi piše pod parolo subjektivnosti ali objektivnosti, ne pove polne resnice; še najmanj o sebi, ker je ta resnica neizpovedljiva.«²²⁵ Opaža se različno navajanje resničnosti in pojmovanje resnice glede na izobrazbo in socialno strukturo²²⁶ Torej: »Ali obstaja objektivna resnica, ali so vse resnice osebne oziroma ali je tudi tista resnica, ki deluje objektivno, dejansko neki duh časa, nekako subjektivizirana, za posameznika pa deluje kot dana? Tudi pri sliki ni pomembno samo to,

²²¹ M. Drnovšek, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 70.

²²² R. Švent, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 64: Pri pripravi doktorske teze o življenju Slovencev v begunskih taboriščih na avstrijskem Koroškem je pripravila anketni list, ki je potrdil, da večina pripadnikov te generacije beguncev hrani oziroma pripravlja neke vrste svojo izpoved na to prelomno obdobje, ki je namenjeno predvsem njihovim potomcem.

²²³ Anton Stres, *Človek in njegov Bog*, Mohorjeva družba, Celje 1994, 187.

²²⁴ I. Počkar, Vpelúvanje, 12, 13, 14.

²²⁵ V. Grill, *Med dvema svetovoma*, 11–12.

²²⁶ V. Obid in J. Rovšek, Po sledovih ..., 9: »Različnost po razumski izpovednosti pripovedovalcev se pojavlja predvsem med znanimi in po vojni dejavnimi in nekaterimi celo afirmiranimi osebami in tistimi, ki so ves čas ostali v ozadju, nosili vse te spomine v sebi, jih večkrat zaradi nenaklonjenosti okolice celo zamolčevali. Medtem ko so prvi bolj racionalizirani in ponekod tudi obarvani s primesmi današnjega videnja, so drugi povsem avtentični, ne oziraje se na aktualnost in namensko izpovedi. Pri njih so spregovorila predvsem čustva. Zato pa za nastajanje celostnega vtisa niso prav nič manj pomembni ali nezanesljivi, saj so preverjeni in potrjeni na več mestih v skladju z drugimi pričevalci.«

kaj gledamo. To sliko lahko gledajo različni ljudje in jo različno vidijo, ker jo gledajo iz različnih zornih kotov. In postavljena v različne zgodovinske okoliščine posreduje verjetno različne informacije.«²²⁷ Od tod prevladujoče mnenje je, da »vsaka avtobiografija vedno vsebuje neko subjektivno resnico, subjektiven pogled na svet« in da »absolutne resnice v avtobiografijah nikakor ne moremo iskati in da to pravzaprav ni niti namen.«²²⁸ Našku Križnarju je jasno, da od B. Malinowskega v etnologiji ne moremo govoriti o objektivni (raziskovalčevi) resnici o neki kulturi. Največ, kar lahko raziskovalec stori, je, da skuša kulturo predstaviti skozi oči samih protagonistov preučevane kulture. V tej zvezi se mu »zdi izredno pomembno 'odkritje' posameznikove izjave, pa naj ta govori o življenju posameznika ali o kulturi kot celoti. Nekako nam vsaka izjava govori tudi o kulturi protagonista, je osebna, avtobiografska in subjektivna. Brez izjav ljudi sploh ne moremo doseči emičnosti, pogleda iz notranjosti kulture na njo samo. Brez tega pa ni niti etnologije, če se strinjamo, da se ukvarja s preučevanjem kulture.«²²⁹ »Tudi avtobiografsko izjavljanje ljudi mora biti pretehtano zapisano. Po drugi strani pa se postavlja vprašanje sistemizacije same pripovedi. Večina metodoloških razmišljanj se ukvarja prav z vprašanjem sistemizacije pripovedi oziroma analitskih postopkov pri tem. In do česa se kmalu prebijemo? Do tega, da objektivnosti tudi v pripovedovanju ni. Obstaja samo toliko časa, dokler sami poslušamo ali beremo, kaj smo rekli ali napisali. Ko to sliši ali prebere nekdo tretji, doda v mislih svojo resnico oziroma razumevanje. Pri vizualnem zapisu avtobiografske pripovedi je to prvi gledalec. Gre za vprašanje relativiziranja objektivnosti posameznikovega izjavljanja o sebi. S preučevanjem človekovih izjav o njem samem in njegovi kulturi najbolje omogočamo tisto, za čimer stremi novodobna antropologija v zadnjem času, to je odkrivanje drugega. Odkrivanje drugega ni odkrivanje njegove drugačnosti, temveč pristajanje na vrednotenje sveta po njegovih merilih. Najbolje kombinirati oboje, z izjavami ljudi o njihovem življenju in kulturi predstavimo njihovo stališče, sami dodamo svoj pogled. Bralec oziroma gledalec bosta dodala svojega. S tem ne povečamo objektivnosti našega dela, ampak njegovo reflektivnost in razvidnost. Z njuno pomočjo je bralcu takoj jasno, kaj je informatorjeva in kaj raziskovalčeva resnica, kaj je resnica posameznih civilizacijskih dispozicij.«²³⁰

b) Ubeseditev notranje resničnosti. Tudi v to razsežnost biografij je najgloblje prdrila Ivanka Počkar: »Kot ni dober govorec tisti, ki emocij ne povezuje z govorom, tako je puščoben spraševalec, ki pri življenjskih zgodbah stika le za razumsko jasnimi in določljivimi temami, in osiromašen pripovedovalec, katerega življenjska zgodba bi bila, čeprav še tako popolna, zgolj razumska razpredelnica življenjskih dogajanj. Vogelni kamni življenjskih zgodb so vsekakor pripovedovalčevo delo in borba za preživetje, včasih v že skrajni, za takratne razmere samoumevni skromnosti. Ker njihovo delo ni bilo tisto, kar bi z današnjimi merili ocenili kot uspešno, ni prinašalo posebne ali slave sploh, so zapisani življenjepisi tisti, ki sicer nikoli in nikdar, zaradi naštetih in še drugih

²²⁷ J. Žitnik, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 73–74.

²²⁸ J. Petrič, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 68.

²²⁹ N. Križnar, *Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih*, 68.

²³⁰ N. Križnar, n. m.

razlogov niso in ne bi našli poti v knjige. [...] Večkrat so z besedami 'Ne se mi špótat' in 'ne se bedáke delat' izrazili bojazen, da se ne bi bralec zapisov o njihovem življenju iz njih norčeval. Navkljub temu so si olajšujoče oddahnili v potrditvi, kako je vse povedano pač resnica. Niso imeli motiva, da bi si izmišljali ali tvezili. Dediščina nezapisanih pravil o poštenju, ki so se je vedno trdno oklepali, je najmočnejše zagotovilo za prav in resnico. Vse v njihovem življenju je imelo svoj pomen, dejanja in misli svoj smisel. Ko sem odkrivala speče spomine iz daljnih dni, so bili vedno podkrepjeni z besedo, kako je vse res, kot danes tukaj sedimo.«²³¹ »Pri pripovedovanju življenjskih zgodb ne gre zgolj za resnico, ki je hladna in lahko vznemirja. Gre predvsem za modrost, ki vsebuje ljubezen in dobroto, ki se dvigne nad vsako resnico in pravico. Odkritost značaja je srčna krepost, to je nekaj, kar je bolj v zvezi s srcem kot z glavo. Je bolj čustvena kot razumska. Tudi se v tem starem govorjenju, ki sem ga zapisovala, ne rabi superlativov in zaklinjanj v resnico. Je skromnost v izrazu, vendar tako bogato opisnem, da ob njem današnje podkrepitve, kot so: 'super', 'špica' ali 'fulkul', zvenijo kot nedomiselnost praznoglavke.«²³² »Meni, ki sem od njih skoraj za polovico mlajša, se dogaja, da mlajši od mene predmetov, pojmov in še česa iz moje mladosti sploh ne prepoznajo in ne vedo, kam z njimi. Si mislim, kakšno jezikovno usihanje, pa le pol stopinje za mano so rasli. Zato mi je bilo včasih pri zapisovanju življenjskih zgodb jasno kot na dlani, da bo mlajšemu svetu marsikaj od teh pripovedi delovalo pravljico. Tudi pripovedovalci so mi večkrat dejali, da je vse to bilo že tako davno, da sploh ni več res. Pa vendar so to resnične zgodbe in ne pravljice. S časom bi se povsem pozabile, kot se bo pozabilo še toliko in toliko zanimivih življenjskih zgodb po Sloveniji. Ostalo bo edino, kar je zapisano, to se ne bo izgubilo v pozabo, nerazumevanje in zamolčanost.«²³³

c) Zamolčanost. Na »problem zavestnega izpuščanja ali zamolčanosti na primer določenih podatkov« ali nasprotno, dodajanja, je pozorna predvsem sociologija. Zamolčanost se pojavlja že na ravni sistema, držav. S tem se viri, ki jih nekateri želijo prikazati kot objektivne in resnične, 'izgubijo'. »Ta 'velika zgodba' – velika zgodovina na ravni države, od preteklosti do danes, je za marsikoga, polna prikrojenih resnic in zamolčanosti. In če to upoštevamo na še višji ravni, postane očitno, da je »čisto in pravo resnico za preteklost dejansko težko ujeti"; mogoče še veliko težje kot na ravni posameznika, ki morda namenoma, iz političnih vzrokov uničuje ali zamolči določena dejstva. Ponekod so zamolčana cela desetletja – vendar je treba tudi to ovrednotiti in izvedeti, zakaj je avtor avtobiografije tako ravnal.«²³⁴ Od tod stališče: »Vse skupaj je po mojem mnenju samo interpretacija skozi sedanje oči.«²³⁵

č) Izbira. Je zamolčanost eno in isto kot izbira, selekcija? Le-ta se pojavlja na različnih stopnjah nastajanja in obdelave gradiva. Življenjska zgodba mora imeti logično zaporedje dogodkov v pripovedovalčevem življenju. So vanjo res zajeti vsi dogodki? Ali jih ne izbira po nekem notranjem ključu? Pove nam tista dejstva, ki so zanj pomemb-

²³¹ I. Počkar, Vpelúvanje, 12, 13, 14.

²³² I. Počkar, n. d., 16.

²³³ I. Počkar, n. d., 12, 13, 14.

²³⁴ J. Petrič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 68.

²³⁵ M. Lukšič-Hacin, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 68.

na. Pri tem obstaja možnost zamolčevanja, odvzemanja snovi iz življenjske zgodbe posameznika, ali dodajanja oziroma pretiravanja po njegovi lastni presoji. Raziskovalca zanimajo vzroki takih pojavov. Avtobiografska zgodba postane torej selektivna, tako s strani pripovedovalca kot raziskovalca.²³⁶ Izbira se pojavi že ob sami zasnovi naloge, teme. Metoda opazovanja z udeležbo, po kateri je raziskovalec navzoč v življenju nekoga drugega, prav tako ni objektivna, saj je že kot raziskovalec – oseba subjektiven, ker prihaja iz drugega okolja s čisto svojimi pogledi.²³⁷ Čeprav so terenski pogovori vodeni in ravno zato, si na primer: a) Vsak pripovedovalec si sam izbere, kaj sploh bo povedal iz svojega življenja, na kaj se bo omejil in kaj bo izpustil. b) Do novih transformacij besedila lahko pride pri odlomkih, ki govorijo o spornih zadevah, o še živečih ljudeh, na primer o sosedih. c) Pri transkripciji besedila se pojavi vprašanje dobesebnega ali standardnega jezikovnega zapisa. č) Avtorizacija je morda zadnja stopnja transformacije besedila. d) Tako je končna objava besedila lahko precej oddaljena od izvirnika. Zelo redko se zgodi, da bi bila obravnavana snov razčlenjena zares po vseh sestavinah, ki jih vsebujejo, kakor so bila pisma v knjigi *Štiri matere – ena ljubezen*,²³⁸ ko je vanje zajeta tako rekoč vsa etnološka sistematika. Nasprotno se je npr. analiza poslednjih pisem slovenskih talcev omejila zgolj na njihovo izpoved vere.²³⁹ Raziskovalec druge generacije Slovencev v Južni Ameriki se zaveda, da se izbira, selekcija pojavi že, ko jim v pismu predstavi »svoje želje, pri čemer se pojavljajo vsaj nekatera prikrita vprašanja« – že s tem je torej določena pot njihovega pisanja: »Prebiram njihova pisma, v katerih lahko avtor, mogoče tudi nekoliko mirneje, preiščeno, izrazi svoje gledanje, svojo avtobiografijo, vendar spet selekcionirano.« Ob vprašanju »čiste resnice« se kristalizirata obstoj in bistvo 'čiste' avtobiografske metode. Po mojem mnenju je to neke vrste ideal, podobno kot je v novinarstvu, iz katerega izhajam, čisto poročanje. Po mojem mnenju se je težko oprijeti neke čiste, absolutne avtobiografske metode, ampak je treba pri svojem raziskovanju uporabiti vse možne in koristne načine ter metode in se znati prilagajati. Tako dobimo tako imenovano selektivno biografijo.²⁴⁰

d) Avtorizacija. Na splošno prevlada mnenje, da je treba pripovedovalca prej seznaniti z namenom raziskave in si pridobiti njegovo zaupanje ter soglasje. Je potemtakem še potrebna avtorizacija zapisanega pogovora? Če je potrebna, koliko ostaja 'popravljen' življenjska zgodba z vidika njenega avtorja še pristna, izvirna?²⁴¹ »Preden sem na primer objavil pisma svojih pisnih sogovornikov, sem jim knjigo poslal na vpogled. Ko so jo prebrali, so v prihodnje sodelovanje lahko privolili ali pa ga odklonili. V besedilo ki so ga nekoč napisali, pa so lahko vnesli tudi morebitne popravke.«²⁴² To

²³⁶ B. Čebulj-Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 74–75.

²³⁷ Zvone Žigon, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3–4, 67–68.

²³⁸ M. Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen*, Ljubljana 1997.

²³⁹ M. Stanonik, »*Na tleh leže slovenstva stebri stari...*«, Ljubljana 1993.

²⁴⁰ N. Križnar, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 70–71.

²⁴¹ B. Čebulj-Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 75.

²⁴² Z. Žigon, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 73.

seveda popolnoma korektno ravnanje dopolnjuje spoznanje, da vprašanje avtorizacije ni enoplastno: »Raziskovalec nastopa tu s stališča mreže mnenj. Posameznik lahko sicer še enkrat prebere svoje izjave in privoli v njihovo objavo, a nima mreže, informacij, konteksta, ki ga je razbral raziskovalec. Ko namreč neko izjavo postavimo v kontekst, jo določen bralec vidi povsem drugače kot njen avtor.«²⁴³

e) Etika. Z uporabo vizualnega zapisa se lahko izognemo zadregam z avtentičnostjo in transformacijo gradiva, etično vprašanje pa ostaja še vedno nerešeno.²⁴⁴ »Že med študijem smo zvedeli, da moramo vsako informacijo, ki jo dobimo na terenu, vrniti informatorju in upoštevati njegov odziv.«²⁴⁵ Druga možnost pa je, da je svoje delo, knjigo predstavimo tudi ljudem, od katerih dobimo snov zanjo. Odpira se vprašanje »manipulacije s tovrstnimi podatki in raziskovalčeve etike pri uporabi teh informacij v znanstvene namene, ki ne smejo prizadeti informatorja.«²⁴⁶ Kadar se raziskovalci, kakor je bila Margaret Mead, ki je »v svoji antropologiji izhajala iz vedenja posameznika, iz katerega je sklepala o kulturnih vzorcih«, zelo intimno približajo človeku – in to počnejo tudi nekateri slovenski etnologi z metodo neposredne udeležbe – se vedno zastavlja vprašanje seznanjenosti informatorjev z našim početjem in nasledki, ki jih ima lahko objava zlasti slikovnega gradiva. Odločitev o tem je treba pretehtati z njim, da pripovedovalec ne dobi občutka izigranosti ali da mu sicer ne povzročimo moralne škode.²⁴⁷ V ameriški antropološki zvezi že dolgo velja etični kodeks ki se nanaša predvsem na razmerja med zahodnoevropsko kulturo in tretjim svetom. Kodeks ne more določiti podrobnosti, njegova splošna načela pa so jasna. In med njimi je na prvem mestu načelo, da mora raziskovalec ravnati tako, da ne prizadene svojega informatorja. Informator mora biti obveščen o namenih spraševanja in o tem, kaj bo raziskovalec počel s pridobljenim gradivom. Zavedati se mora, kakšne so lahko zanj posledice njegove objave.²⁴⁸ Res pa je tudi, da mora raziskovalec, ki uporablja takšno gradivo, prevzeti moralno odgovornost in upoštevati etični kodeks.²⁴⁹ Le zgodovinarjem in literarnim zgodovinarjem se ni treba soočiti z vprašanjem: objaviti besedilo avtobiografije dobesedno ali v odlomkih in se pri tem izogniti 'občutljivim', 'intimnim' – zaupnim – izpovednim delom pripovedi ali ne.²⁵⁰ Zahtevnost reševanja tega vprašanja ilustrirata dva konkretna primera: Raziskovalcu, ki je raziskoval eno od ljubljanskih osebnosti in pri tem naletel na neko njegovo študentsko ljubezen, so njegovi potomci odgovorili: »To je pa oseba, o kateri se v naši družini ne sme spregovoriti.« Očitani so mi, da je posegel v njihove družinske zadeve, v njihovo intimo.

²⁴³ M. Lukšič Hacin, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 73.

²⁴⁴ N. Križnar, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 70–71.

²⁴⁵ B. Čebulj Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 73.

²⁴⁶ B. Čebulj-Sajko, n. d., 75.

²⁴⁷ N. Križnar, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 70.

²⁴⁸ N. Križnar, n. d., 73.

²⁴⁹ M. Drnovšek, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 72–73.

²⁵⁰ B. Čebulj-Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 75.

Velikokrat se dela škoda, ker domači iz želje po ščitenju »neke 'svete' oziroma 'boljše' podobe« njihovih prednikov, uničujejo njihovo zapuščino.²⁵¹ Zanimivo je tudi vprašanje, zakaj to počenjajo.²⁵²

f) Razmerje med spontanostjo in refleksijo. »Dobro, vsebinsko bogato, času potrebno knjigo napiše življenje samo, človek posodi le roko. Čeprav je na videz nepomorna, preprosto ljudska, je vendarle trdna in trajna. Kot otrok samorastnik si brez zaščite vplivnih botrov izbori prostor na soncu in postane spomenik kulturne dediščine svojega okolja. Taka knjiga je Moja deštra Istra, bi se reklo moja lepa Ista, ki govori o ljudeh, lepota in posebnosti te slovenske obmorske dežele. ... Njeno vsebino sta ustvarila naravno bistra Istrjanka in Istrjan, pisateljica jo je le dokončno izoblikovala v svoji ljubezni do Istre in do njenih lidi, ki so bili doslej zmerom v zgodovini krivično zapostavljeni, in to v vsaki državi, v katero so 'spadali'.«²⁵³ »In kaj naj si mislimo, ko dobimo v roke etnografsko pričevanje, ki se je napisalo tako rekoč samo od sebe? Roka etnografske avtoritete le tu in tam komaj opazno seže v besedilo, da pusti govoriti različnim 'glasovom' tistih posameznikov, ki so svoja besedila pisali iz najelementarnejše človeške potrebe po komunikaciji z bližnjimi. ... Zgodovina je najprej kompleksni splet preživljanja osebnih usod, šele kot odtujena konstelacija vsakokratnih iger moči pa postane usodni dejavnik, ki nepovratno vdira v življenje posameznikov in jim – tako ali drugače – kroji usodo onkraj njihove svobodne volje in osebnih želja. ... *Etnografija, ki se piše sama*, izhaja iz zornega kota nehotenega udeleženca ali udeleženke prelomnih dogodkov, ki ne bi pisal oz. pisala, če se ne bi znašel oz. znašla v kritični življenjski situaciji. Takrat, ko pisanje razkriva neposredno doživljanje udeleženih posameznikov in posameznic, se povsem zabrišejo meje med znanstvenim opisovanjem, leposlovjem, memoaristiko in zgodovinopisjem. Šele takrat se zavemo, kako daleč smo od življenjske izkušnje posameznikov, ki jih opazujemo in jih poskušamo opisati v svojih etnografijah.²⁵⁴

²⁵¹ Nives Sulič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih (Okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999), *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39 (1999), št. 3– 4, 73: »Med selitvijo sem našla zajeten sveženj pisem iz obdobja med drugo svetovno vojno. Gre za pisma moje sorodnice, ki se je pridružila partizanom, in njenega takratnega fanta, ki je sodeloval na drugi politični strani. Mislim, da sta si dopisovala tri leta, potem pa so njo tik pred koncem vojne Nemci ustrelili. Ne vem pa, kaj se je zgodilo z njenim fantom. Pisma hranim doma in imam v zvezi s tem zelo neprijeten občutek, ker menim, da bi spadala drugam. Hkrati pa vem, da so zelo intimna, in ne bi hotela, da bi prišlo do zlorabe njihove vsebine, končno tudi med raziskovalci. Tako mi jih je preprosto težko dati recimo v NUK. Po drugi strani gre za bogastvo podatkov in osebnih stališč do določenih dogodkov, ljudi. še zlasti so zanimiva z vidika dveh različnih političnih usmeritev. Mislim, da to dejstvo dobro razloži moralno dilemo svojcev, ki ne želijo, da bi se gradivo izkoriščalo. Tema dvema, ki sta si dopisovala, verjetno ne bi bilo vseeno, če bi se pisma pojavila n.pr. kot podlistek v Delu.«

²⁵² M. Drnovšek, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, 73.

²⁵³ J. Hočevar [spremna beseda], *Nelda Štok-Vojška, Moja deštra Istra*, ščitni ovitek.

²⁵⁴ R. Muršič, *Marija Stanonik, Štiri matere – ena ljubezen*, zavihek zadaj.

SKLEP

Analiza sedmih knjig, v katerih je zbranih čez sto krajših in daljših osebnih življenjepisov starejših moških in žensk²⁵⁵ povzema osebne izkušnje raziskovalcev in njihovo držo do zbiranja, urejanja, lektoriranja, oblikovanja, avdiovizualnega zapisovanja in odmevnosti publikacij z (avto)biografskim gradivom na podeželju, posegli pa so tudi v urbano problematiko in kočljivejše raziskovalne teme ter na študij vpliva lastne (družinske) zgodovine na izbiro raziskovalne teme in njeno obdelavo. Raziskovalci interpretirajo zbrane (avto)biografije, »kot boj proti naključju, teleološko, tudi logoterapevtsko in s svežo etično noto. Razpravljalci soglašajo o očitnem prepletanju biografskega in zgodovinskega časa, javnega in privatnega prostora; ob tem so bili ponujeni različni prijemi za odčitavanje neubesedenega. Metodični refleksiji o načinu pridobivanja terenskih podatkov se z metodološkega vidika pridružujejo možne interpretacije biografskega gradiva, to je identitete, ustvarjene na podlagi življenjske izkušnje in jezikovnih posebnosti. Vse to praviloma v različnih obrobniških skupinah, katerih življenjski načrti so pogosto ogroženi. Sklepna ugotovitev v tej zvezi je, da življenjska zgodba ni pravzaprav nikoli končana zgodba in je interpretacij lahko toliko, kolikor je interpretov. Identitete, razbrane iz biografskega gradiva so neizčrpane.²⁵⁶

Obraunavani in drugi življenjepisi predvsem iz kmečkega okolja so še posebej dragoceni vpričo naslednjega razmišljanja: Današnja srednja generacija je priča zatonu tisočletne tradicionalne kmečko-obrtniško-stanovske kulture. Življenjske razmere so se na prehodu v industrijski in informacijski čas tako spremenile, da se nobene življenjske vrednote ne da več uresničevati na isti način kakor nekoč: vode se človek ne more več napiti na studencu, zemlje se ne da več obdelovati s konjsko vprego, čevljev več ne izdeluje vaški čevljar, družina več ne goji medčloveških stikov tako, da vsi skupaj delajo na kmetiji in petkrat dnevno skupaj sedejo k jedi, življenjske izkušnje se več ne prenašajo iz roda v rod z neposrednim sožitjem vseh treh generacij v družini. Uresničevanje materialnih vrednot za dostojno preživetje je danes, hvala Bogu, mnogo lažje in boljše, kakor je bilo v tisočletjih tradicionalne kulture: za vodo je poskrbljeno doma iz vodovodne pipe zemlja, rodi bolje, ko jo obdelujemo s stroji, čevljev vseh vrst izdelava na pretek čevljarstva industrija [...] Uresničevanje nematerialnih vrednot medčloveškega sožitja pa je zanemarjeno.«²⁵⁷

²⁵⁵ Marija Makarovič, O pomenu objavljenih življenjepisov za njihove avtorje, Vrednotenje življenjskih pričevanj / Evaluation of Biographies / Die Bewertung von Lebenszeugnissen, *Studi Slavi*, Eciq: Dipartimento di linguistica Università' degli studi di Pisa, 1997, št. 8, 197–214.

²⁵⁶ Mojca Ramšak, Predgovor, v: Vrednotenje življenjskih pričevanj / Evaluation of Biographies / Die Bewertung von Lebenszeugnissen, *Studi Slavi*, Eciq: Dipartimento di linguistica Università' degli studi di Pisa, 1997, št. 8, 15.

²⁵⁷ J. Ramovš, Spominčicam na pot, 24–25: »Življenjske razmere ne onemogočajo več tradicionalnih načinov. Kje pa danes lahko vsa družina petkrat na dan sede za mizo in se ob mirnem obroku sproti pogovori o vsem?! Kje živijo otroci skupaj s starimi starši, da bi se utrdili ob njihovih življenjskih izkušnjah, stari starši pa ob njihovi prešernosti doživljali smiselno starost?! Medgeneracijske skupine starih za samopomoč, ki se pri nas tako naglo in lepo razvijajo, so nova oblika medgeneracijskega povezovanja, da se izkušnje stare generacije prenašajo na srednjo in mlado, da se srednja generacija pripravlja na smiselno življenje v starih letih in da star človek ne živi svoje starosti osamljeno in jalovo. Ko socialna stroka razvija to

Presenetljivo je, kako nam prikazana dejstva razkrivajo globalne premike etnologiji 20. stoletja: Najprej se je ukvarjala praviloma s problematiko zgolj na predmetni ravni. Zanimal jo je proizvod ustvarjanja: pregovor, uganka, pesem, pripoved – če ostajamo znotraj duhovne kulture, seveda pa so bili lahko to plug, noša, prehrana itn. Naslednja razvojna faza je že vključevala človeka neposredno, vendar tedaj le še v njegovi družbeni razsežnosti, v ospredju je bilo zanimanje za različne družbene skupine. Danes prihaja v središče pozornosti individuuum, posameznik, ki mu je biografska metoda pisana na kožo. Kakor se jezikoslovje poslavlja od abstrahiranja, ki ga je skoraj sto let, po terminologiji Ferdinanda de Saussura, zastopala ravnina jezika (*langue*) in se, po zaslugi Noama Chomskega in Dell Heimza, obrača h konkretnemu govoru (*parole*), se je v etnologiji, ki se že od nekdaj bistveno posveča konkretnim dejstvom, z biografijami povečala njena pozornost za živega človeka, posameznika zdaj in tu in ji ne zadošča več človek kot abstraktum.

Biografije v etnologiji so prvovrstno sredstvo komunikacije²⁵⁸ in substitucija, nadomestek tradicije. To, kar so prej stari starši predajali vnukom neposredno, s pomočjo naravnega tipa komunikacije, imajo zdaj možnost – kolikor pač – s pomočjo tehničnega tipa komunikacije (s pisanjem, pomočjo avdiovizualnih sredstev) prenesti imaginarnim vnukom. Do biografij, seveda vsaka s svojega vidika, postajajo vedno bolj pozorne psihologija, pedagogika, sociologija, zgodovina, celo geografija, etnologija in seveda slovstvena folkloristika. Že našteje znanstvene discipline nakazujejo, da je treba ločiti biografsko metodo raziskovanja od biografije kot ustvarjalnega dejanja. Toda skupni imenovalci, ki povezuje vse biografske pojave in oblike, jim daje antropologija.

---

novo obliko 'nekrvnih družin' in 'nekrajevnega sosodstva', izdeluje enega od novih 'orodij' za doseganje nematerialnih vrednot človeškega sožitja v današnjih industrijskih in poindustrijskih razmerah.«

²⁵⁸ Marija Stanonik, Pripovedovanje kot komunikacija (z etnološkega vidika), *Traditiones*, Ljubljana 17, 1988, 383–384.

ŽIVLJENJSKE ZGODBE MED ZGODOVINO IN LITERATURO

UVOD

Vsebina tukajšnjega poglavja je predvsem zastavljanje vprašanj, ozaveščanje problemov, torej predvsem nakazovanje potreb in možnosti za nadaljnje raziskovanje tistih ubesedenih pojavov, ki jih zgodovinske vede zadnji čas uvrščajo v okvir ustne zgodovine,¹ v navpični klasifikaciji literarne vede pa dobivajo prostor vmes med slovstveno folkloro in literaturo in se zanj polagoma uveljavlja pojem literarjenje.² Na podlagi konkretnega gradiva iz različnih pokrajin slovenskega ozemlja, kar predstavlja prvi razdelek tukajšnjega poglavja, v drugem sledi premislek o njegovi terminologiji in genealogiji.

I. NAGIBI ZA PISANJE

Albina Lapanja (roj. 1912), zamišljena kronistka s Šentviške planote,³ je iz lastne odločitve ob svoji petdesetletnici skušala napraviti obračun o svojem dotedanjem življenju in napisala sorazmerno obsežen *Moj življenjepis*. V njegovem uvodu nakaže metodo svojega dela in njegove cilje ali »smotre«, kakor bi dejali šolniki: »*Pisala bom po spominu*, kakor da bi to nekomu pripovedovala. Ako bom doživela pozna leta starosti, bom verjetno rada in z zanimanjem to čitala. *Ne bo nastala neka pravljica. To bo zgodovina mojega življenja*. Ne bom tega opisovala zaradi tega, da bi dala poudarka temu, kaj vse sem jaz pretrpela in dala skozi v mojem življenju. Prepričana sem – Glavni namen mojega pisanja je ta, dam bo dala na papir vse, kar sem doživela in preizkusila v mojem življenju do sedaj. Sedaj imam popolnoma svež spomin. Mogoče preveč. Skušala bom opisati vse čim bolj avtokritično. Da ne bo pri tem kakega hvalisanja in tudi ne prestrogega gledanja.«⁴

To je ena redkih znanih utemeljitev avtorja samega, zakaj se je odločil ubesediti svojo življenjsko izkušnjo. Hvale vredna refleksija lastnega ravnanja, še toliko bolj, če pomislimo, da je bila Albina Lapanja prikrajšana za redno šolanje po obveznem osnovnošolskem pouku, ki pa je bil po krivični priključitvi Primorske Italiji že v italijanščini.

¹ Prim. Mojca Ramšak, Razmišljanje, paberki in utrinki po 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine, *Traditiones* 25, Ljubljana 1996, 407–411.

² Prvotno sem uporabljala termin Literarčenje. Prim. Marija Stanonik, *Slovstvena folkloro v domačem okolju*, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1993, 107–112.

³ Marija Stanonik, Zamišljena kronistka s Šentviške planote, *Kronika*, letnik 46, št. 1/2, 1998, 139–170.

⁴ Albina Lapanja, *Moj življenjepis* (tipkopis, hrani avtorica, Ljubljana 1962).

Obzorje si je širila z veliko branja in raznimi tečaji v okviru narodnoosvobodilnega gibanja in njegovi usmeritvi po koncu druge svetovne vojne.⁵

Julijana Kavčič (roj. 1895) je končala le dva razreda osnovne šole, vendar se njene- mu pisanju to nikakor ne pozna. V nasprotju s petdesetletno Albino se ga je že osem- insedemdesetletna lotila na prigovarjanje drugih, enako pa jamči za njegovo verodo- stojnost:

»Vsako stvar bi skoraj rajši, kakor da o sebi pišem. Ker me pa vedno silijo in nago- varjajo, posebno še snaha Ivanka, pa naj bo v božjem imenu. *Mlad človek dela načrte, star pa obuja spomine*. Pisava gotovo ne bo brez napak, kar bom pa napisala, je pa bilo resnično.«⁶ Mati štirinajstih otrok, od katerih jih je pet vzela vojna po vojni.

Metod Bohinc, gradbeni tehnik dodaja dosedanjim oznakam tovrstnega pisanja pomembno novost, ki jo odkriva že naslov: *Zgodbe moje mladosti*;⁷ ta nakazuje litera- rizarajočo težnjo, čeprav avtor poudarja njihovo dokumentarno vlogo: »Upam in želim, da bi ta knjiga – poleg intimnih *preprostih spominov*, v katerih skušam prikazati odlomke dogajanj na zanimivi in včasih težki poti neke velike slovenske družine – pri- bližala tud utrip in način življenja tistega časa.« V pojasnilu h knjigi⁸ dodaja, da si je prvotno »izdelek zamislil kot družinski projekt, kjer bi bili zapisani spomini na našo družino [...] Vse bolj pa sem se hkrati začel zavedati, da bo knjiga pritegnila tudi druge ljudi našega kraja, kar pomeni, da je iz subjektivne začela dobivati v avtorjevih očeh objektivno vlogo. K temu naj bi pripomogle tudi dokumentarne fotografije, in »podal« se je »v lov za njimi«.⁹

Še bolj izrazito se nagibajo v smer literature Šavrinske zgodbe Marije Franca.¹⁰ Pi- satelj *Marijan Tomšič* jih je zelo tenkočutno spregledal; namreč da – čeprav vsebujejo poteze tako zgodovinskega vira kot leposlovja – ne sodijo v klasične kategorije zgodovi- nopisja ali literarne vede; zanimive in dragocene so zato, ker so neposredno pričevanje o času, ljudeh in krajih. *To ni zgodovina*, kakršno pišejo ljudje, *tudi ni literatura*, kakr- šno ustvarjajo 'ta pravi' pisatelj.

Pripovedovalec je v tem primeru življenje samo, tu ni nobenega posrednika. Te zgodbe so '*glas ljudstva*' v najčistejšem pomenu te besedne zveze. Iz njih spoznavamo, kako so Istrani doživljali vsakdanje delo in garanje za kruh, za golo preživetje. *Vse je v teh zgodbah* [...] Čez pokrajino in ljudi se vali *zgodovina*: [...] Ljudje so nemočni v mlinu kaotičnih dogodkov [...] Nekoliko se nam razgrne tudi *pravljica (magična) Istra* [...] In ko primerjamo preteklost s sedanostjo, se čudimo veličini in notranji moči naših non in nonotov. Iz enega zrna koruze so v potu svojega obraza znali 'pričarati' celo njivo koruznih storžev. *Zgodbe* so kratke in pisane kar se da preprosto. Toda ta preprostost se nam z branjem zлива v bogato in tudi *literarno polno pripoved*.¹¹

Nekaj podobnega se dogaja s »spisi«,¹² kakor orožnik Vid Ambrožič (roj. 1890) sem in tja poimenuje svoje pisanje. Svojo zadrego tudi naravnost prostodušno prizna: »Tale

⁵ M. Stanonik, Zamišljena kronistka s Šentviške planote, 139–143.

⁶ J. Kavčič, *Mati mučencev*, 7, 53.

⁷ Izšla je le v nekaj deset izvodih.

⁸ Metod Bohinc, Kako je nastajala knjiga. (Računalniški iztis. Pojasnilo je avtor napravil na željo podpisane.)

⁹ Marija Franca, *Šavrinske zgodbe*. Fontana, Koper 1990.

¹⁰ Marijan Tomšič, Spremna beseda, *Marija Franca, Šavrinske zgodbe*, Fontana, Koper 1990, 1, 2.

¹¹ Prim.: Vid Ambrožič, *Žandar med cvetjem in knjigami*, Samozaložba Gordan Ambrožič, Ljubljana 1998, 295.

¹² Prim. V. Ambrožič, n. d., 259.

povest ali kaj bo, saj sam ne vem...« in nato nadaljuje: »Zgodba« ne bo kaka globoka dušeslovna razprava, polna poezije in sentimentalnosti, ampak bo čisto navadna vsakdanja reč, naturalistična, če hočete.«¹³ Načitani nesojeni intelektualec se zaveda, da je to, kar spravlja na papir, prejkone le snov za literaturo: »Tudi iz te žalostne zgodbe bi se dala napisati lepa povest ali tragedija.«¹⁴ Najpogosteje so pri njem zgodbe »žalostne«. »Moram še povedati spet žalostno zgodbo... saj sem hotel čisto nekaj drugega povedati, pa me je zaneslo v stran!«¹⁵ »Vse te zgodbe dihajo ono odurno vzdušje, kot ga je slikal iz dunajskih nižin življenja Cankar v svoji knjigi Hiša Marije Pomočnice, ...«¹⁶ Iz tega se vidi, da je avtor le imel pred očmi predvsem literaturo, čeprav se je zavedal, da njene ravni ne bo nikoli dosegel. Zato je večkrat bridko ironičen tudi na svoj račun. Vendar marsikaj iz njegove ustvarjalne zapuščine zasluži objavo ne le iz pietete, ampak zaradi izjemnosti, kakršno ponuja gradivo, ki ga zapisuje vojak ali žandar, ko gleda življenju v obraz brez kinča in se srečuje s tisto revo človeškega bitja, ki ga niti samemu sebi večina ne upa in ne zmore priznati. Zato so Ambrožičevi zapiski predvsem za etnologijo in tudi zgodovinopisje izredno pomembni, tisti pa, ki se stegujejo za umetnostnim učinkom, za sociologijo literature in slovstveno folkloristiko.

Tako kot avtorji sami obvezno govorijo o »spominu« in »spomilih«, ne morejo mimo njih tudi avtorji spremnih besed. Pri Julijani Kavčič pojasnjujejo naslov: Mati mučencev. *Spomini Snopkove mame iz Šentjošta*.¹⁷ Pisatelj Manko Golar je prisluhnil negovskemu posebnežu in daleč naokrog znanemu dobrotniku Ivanu Krambergerju (»Spomine 'Trnova pot' posveča svojemu sinu Iveku njegov ata«)¹⁸ in pravi: »Spomini Ivana Krambergerja Trnova pot je vsekakor izredno branje, saj do sedaj še nismo imeli prilike čitati avtobiografijo pisatelja samouka, ki opisuje svoje grenko pot od zibelke do zrelega človeka.«¹⁹ V spremni besedi na koncu beremo: »Ob branju knjižice 'Trnova pot', to so spomini Ivana Krambergerja, postane bralcu takoj jasno, da je to delo napisal naravno nadarjen pisec. Piše na zelo privlačen način in s spomini odvija klobčič svoje življenjske poti.«²⁰

Po obodu spominov smo se vrnili na izhodišče – k življenjepisom. Zbirka *Tako smo živeli* vsebuje že pet knjig »življenjepisov koroških Slovencev.«²¹ Marija Makarovič, urednica posameznih zvezkov, v prvem pojasnjuje, kako se je imenitna zamisel porodila in po kakšnih potih prihaja do gradiva.²² Vendar tu prestrezimo le njeno zadevno terminologijo, ki se nanaša na žanrsko oznako zapisanih pripovedi: »Družboslovne vede – in med njimi zlasti etnologija – v svojih raziskavah upoštevajo pričevanja ljudi iz vaškega in mestnega okolja. V delih, ki obravnavajo gmotne in duhovne kulturne

¹³ V. Ambrožič, n. d., 160, 207.

¹⁴ V. Ambrožič, n. d., 141.

¹⁵ Prim.: podnaslov Mati mučencev ...

¹⁶ Ivan Kramberger, *Trnova pot*. Samozaložba, Negova 1988, 3.

¹⁷ Vlado Horvat, *Ivan Kramberger, Trnova pot*, 98.

¹⁸ *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev) 1, Celovec / Tinje, KKZ, 1993, 7, 10.

¹⁹ M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* 1, 6.

²⁰ M. Makarovič, n. m., 6.

²¹ Marija Makarovič, Četrta knjigi življenjepisov na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev) 4, KKZ, SNUJ, Celovec 1996, 6.

²² M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* 1, 8. Marija Makarovič, Peti knjigi življenjepisov na pot, *Tako smo živeli* (Življenjepisi koroških Slovencev) 5, KKZ, SNUJ, Celovec 1997, 7.

sestavine ali način življenja posameznih družbenih skupnosti, so *pričevanja posameznikov* nujno posplošena. [...] Vse kaže, da so tudi za proučevanje načina življenja ljudi oziroma raznih obdobj njihovega življenja nemerljiva pričevanja vsaj enako pomembna – če že ne pomembnejša – kakor merljiva. Zato je treba razne gmotne in družbene pojave vrednotiti iz več zornih kotov. *Osební življenjepisi, ki nam razkrivajo posameznikovo osebno (individualno) razmerje do sveta in dojemanje sveta, so eden izmed mogočih pogledov. Življenjepisi nas najbolj neposredno in prvinsko poučijo o vseh človekovih življenjskih obdobjih, o otroštvu, o obdobju odraščanja, o srednjih in zrelih letih ter starosti. V njih se neosplošeno, čeravno močno osebno (subjektivno) razkriva posameznikovo razmerje do ožjega družinskega in obdajajočega okolja. Življenjske pripovedi pričajo o človekovem odnosu do svojcev in drugih ljudi in njegovem sodelovanju pri različnih vsakdanjih pojavih. Spričo njihove osebne naravnanoosti je treba pri strokovnem obravnavanju vsekakor imeti pred očmi, da so napisani z osebnega (subjektivnega) in ne s stvarnega (objektivnega) stališča.*²³ Že v prvi knjigi je v spremni besedi dvakrat uporabljena besedna zveza »življenjska zgodba«: »S to prvo knjigo življenjepisov želimo zbuditi zanimanje za zapisovanje osebne zgodovine koroških Slovencev. Spodbudi naj čim več ljudi, da bi zapisali svojo – ali drugih – življenjsko zgodbo [...] V dodatku je objavljena okvirna vprašalnica, ki vam bo pri zapisovanju življenjske zgodbe v pomoč.«²⁴ V tretjem zvezku serije uporabi urednica Marija Makarovič še tretjo terminološko različico za eno in isto stvar. »življenjsko pričevanje«. V treh zaporednih stavkih se pojavijo ena za drugo vse tri: »Upamo, da bo tretja knjiga življenjepisov koroških Slovencev potrdila staro modrost. Upamo tudi, da vam bomo v prihodnjih letih predstavili še tri in tri knjige življenjskih pričevanj. Pred dobrim desetletjem smo v tišini Katoliškega doma Sodalitas v Tinjah začeli z zapisovanjem življenjskih zgodb udeležencev Dopustniških dnevov.«²⁵ Tu naletimo še na četrto varianto, ki jo je v prvi obliki uporabila že Marija Inzko. »Tako so v knjigi nanizane zgodbe iz življenja, ki se sicer slišijo podobno, a je vendar vsaka drugačna, enkratna, kakor je človek enkrat in neponovljiv.«²⁶

Druga različica vsebuje pomemben osebni odtenek: »Radi nam pripovedujejo ali kar sami napišejo zgodbo svojega življenja.«²⁷ Spremna beseda k četrtemu zvezku serije *Tako smo živeli* daje vtis, da začenja Marija Makarovič terminološko dajati prednost drugim zvezam in se »življenjepisi« pomikajo v ozadje. Na prvem mestu imenuje »življenjske zgodbe« in prav tako na zadnjem, le da v ednini, da tako dobimo neke vrste figuro kot v oklepajoči kitici. Najpogosteje uporabi izraz »pričevanja« tako, kot da je pridevnik nekako samoumeven, namreč da gre za »življenjska pričevanja«. Odkrijemo pa tu še novo, sinonimno zvezo: »Zdaj je pred vami četrta knjiga, ki govori prav tako ko prejšnje, o prehojenih življenjskih poteh koroških Slovencev. [...] Še vedno zbiramo življenjska pričevanja z veliko zagnanostjo, veseljem in spoštovanjem do ljudi, ki nam zaupajo zgodbo o svoji prehojeni poti.«²⁸ Tudi naslednja, že peta knjiga, v tej zvezi ni brez novosti. »Življenjske zgodbe« spet delujejo na način oklepajoče kitice, sredi med

²³ Silva Trdina, *Besedna umetnost*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, 283.

²⁴ M. Makarovič, Življenjepisom na pot, *Tako smo živeli* 1, 7–8.

²⁵ S. Trdina, *Besedna umetnost*, 21.

²⁶ Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1976, 21.

²⁷ M. Kmecl, n. d., 38.

²⁸ M. Kmecl, n. d., 302.

njimi pa najdemo zdaj že standardna »življenjska pričevanja« in tradicionalne »življenjepise«, osveži pa se pojem »življenjske pripovedi«.²⁹

II. POIMENOVANJE

Šest avtorjev iz prvega razdelka tukajšnjega poglavja predstavlja Slovence v malem. »Življenjepisi koroških Slovencev« so s severa, z juga (Dolenjska) jim odpeva Vid Ambrožič, zahod zastopata Albina Lapanja (Tolminska) in Marija Franca (Istra), z vzhoda (Štajerska) je Ivan Kramberger, v središče sodi Metod Bohinc (Poljanska dolina) in deloma Albina Lapanja (Ljubljana) in Vid Ambrožič (Domžale z okolico).

Tako ni mogoče, da bi bilo prišlo med njimi do kakršnega koli prepisovanja ali zgedovanja in vendar opažamo med njimi nekaj skupnih lastnosti tako v poimenovanju kot v razmerju do upovedene snovi. Pojmi, ki v tej zvezi zahtevajo precizno definicijo glede na medsebojno razmerje, so: *življenjepis z vsemi različicami poimenovanj*, o katerih je že tekla beseda: *spomin(i), zgodba*.

1. ZGODOVINSKA RAZSEŽNOST

V standardnem poimenovanju gre tu res za življenjepise,³⁰ vendar se zdi, da nam to dandanes pomeni predvsem »curiculim vitae«, to je suhoparen, strnjen povzetek, ki ga prilagamo uradnim dokumentom. Pri tukajšnjih avtorjih gre večinoma za »lastne življenjepise« ali »avtobiografije«, ki je v njih Marija Makarovič že zaznala pomembno osebno noto.³¹ Ambrožič, Bohinc in Marija Franca pa že zmorejo izstopiti tudi iz risa lastne osebe in žrtvujejo svoj spomin tudi drugim. Tedaj ni naključje, da sami ali drugi te vrste pisanje poimenujejo kot zgodbe. S tem nihče ne terja, da jih je že treba obravnavati docela v ključu literarne vede, a da segajo vanjo vsaj s kakšno ročico, ni mogoče tajiti, kolikor jih ne zavrnejo že vnaprejšnji predsodki. Silva Trdina življenjepise uvršča k »pripovedni znanstveni literaturi«³² in jih z Matjažem Kmeclom obravnava kot vejo »zgodovinskega pisanja«.³³ Biografija je pač strokoven spis in za osebna ugibanja v njem ni prostora, govori le o dokazljivem, neizmišljenem.«³⁴ Kmecl se zaveda težav pri razmejevanju »med literaturo in strokovnim 'praktičnim' besedilom«³⁵ in biografije umesti v rubriko literarnih vrst, v katerih prevladuje 'mimicizis', torej posnemanje narave, in preneseno: izvršenih dejstev. Ali sledeč Aristotelu: v življenjepisih prevladuje to, kar se je zgodilo, in ne to, kar bi se lahko godilo.«³⁶ Toda problem s tem še ni rešen. Ravno subjektivnost, s katero posamezni avtor post festum, naknadno interpretira,

²⁹ Aristoteles, *Poetika*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, 23, 76–77.

³⁰ S. Trdina, *Besedna umetnost*, 284.

³¹ M. Kmecl, *Mala literarna teorija*, 302.

³² M. Kmecl, n. d., 395–307.

³³ Matjaž Kmecl, *Partizanska spominska proza, Boris Paternu, Helga Glušič-Krisper, Matjaž Kmecl. Slovenska književnost 1945–1965*, prva knjiga, Slovenska matica, Ljubljana 1967, 363.

³⁴ M. Kmecl, n. d., 33–383.

³⁵ Prim. prvi razdelek tukajšnjega poglavja.

³⁶ Vid Ambrožič, *Žandar med knjigami in cvetjem*, 318.

razlaga, tolmači izvršena dejstva, oddaljuje le-tega od objektivnosti. In tu je prostor za literaturo.

2. LITERARNA RAZSEŽNOST

»Ako avtor pripoveduje le o splošno veljavnih dogodkih svojega življenja in o pomembnih osebah, ki jih je poznal, imenujemo tako delo *spomine ali memoare*.«³⁷ Silva Trdina jih obravnava takoj za življenjepisi, da s tem poudari sorodnost obeh literarnih vrst. Enako ravna M. Kmecl, le da ju razmakne z dnevnikom in potopisom.³⁸ Spomine v ožjem pomenu Mala literarna teorija označuje kot »didaktičen spis zgodovinarske narave, le da je zgodovina v njem vrednotena zelo osebno, celo privatno, iz avtobiografskega zornega kota.«³⁹ Količina praktičnih sporočil, ki ne merijo na bralčevo predstavno domišljijo, marveč širijo predvsem bralevo znanje, vedenje o rečeh, je v njih že prevladujoča [...] po svoji naravi se gibljejo že dlje od mimetičnosti.«⁴⁰ Četudi se kdaj prebijajo v obnebj literarne kulture, kot na primer »partizanska spominska proza«, s tem ne usahne njihov dokumentarni vir in praviloma ohranjajo očitni stik s svojim snovnim zaledjem.⁴¹ Kmeclove konkretne analize omenjene proze⁴² dajejo marsikatero koristno pobudo za nadaljnje raziskave tudi življenjskih zgodb. Že iz primerov v prejšnjem razdelku je v zavesti avtorjev očitno pojmovno prepletanje in pomensko prekrivanje med spomini in življenjepisi. Veliko gradiva bi bilo treba in zelo preciznega študija, da bi prišli do temeljitejšega razločka med tema dvema literarnima vrstama; kar je treba jemati pravzaprav pogojno, saj sta to lahko tudi zgolj zgodovinopisna pojava.

3. PREPLETANJE OBEH RAZSEŽNOSTI

Zgodba je le etimološko še sorodna z zgodovino (prim. zgodba : zgodovina), drugače pa je s stališča današnje literarne vede edini izraz v tukajšnjem okviru, ki se drži le nje in se ne spogleduje z zgodovinopisjem. Kolikor je »pomensko mešan izraz«, je znotraj literarne vede. Za tukajšnjo obravnavo je odločilno, da lahko pomeni »sinonim za krajšo pripoved, kakršna bolj nejasno kakor jasno obstaja med anekdoto in novelo,«⁴³ saj jo – podoba je – prav v tem smislu rabijo tu upoštevani avtorji življenjskih zgodb. Iz navedenega Kmeclovega pojasnila se zdi, da je žanrsko malce izpraznjen izraz, toda z določilom življenjska, *življenjska zgodba*, se mu pomen dopolni in okrepi in s tem dobimo žanrsko čist pojem, ki ga je smiselno razmejiti od življenjepisa. Pregled zadevne

³⁷ Marijan Tomšič, *Marija Franca, Šavriške zgodbe* (Natisnjeno v počastitev 500-letnice nastanka hrastovejskih fresk, Fontana Koper, Koper junija 1990, (1).

³⁸ Prvotno se je zadovoljila z izrazom »pismenstvo«. Prim. M. Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, 101–102.

³⁹ M. Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, 107–112.

⁴⁰ S. Trdina, *Besedna umetnost*, 284.

⁴¹ Franc Rozman, *Delavska kultura in zgodovina vsakdanjega življenja v Avstriji. Razmerja med etnologijo in zgodovino*. Gradivo s posvetovanja v Mariboru, november 1984. Izdali ureditelji posvetovanja in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1986, 76–85.

⁴² M. Ramšak, *Razmišljanje, paberki in utrinki po 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine*, 407–411.

⁴³ M. Kmecl, *Mala literarna teorija*, 225.

terminologije v spremnih besedah Marija Makarovič⁴⁴ daje vtis, da gre za težnjo ustreznejšega poimenovanja in ne zgolj za poljubno metaforiziranje, ko daje v premislek za tukajšnjo temo celo vrsto novih izrazov.

III. VPRAŠANJE VERTIKALNE KLASIFIKACIJE

1. LITERARJENJE

»*Kramljati* se pravi prijazno in zabavno se pogovarjati s kom. Pogovarjaš pa se lahko tudi sam s seboj. Jaz imam že tako navado in če zelo živo kaj mislim, začnem tudi na glas govoriti sam s seboj [...] Če bo kdo te moje vrstice kdaj bral, bova z njim kramljala, če pa ne, bom pa po svoji navadi sam s seboj moževal.«⁴⁵ Vid Ambrožič tu nakazuje govornost svojih zapisov, s čimer jih približuje slovstveni folklori, saj je zanj eno bistvenih meril ravno govornost (in ne pisana) oblika jezika. Tudi spontanost izražanja je eno od mogočih meril slovstvene folklore, kakor tudi svoje pisanje utemeljuje imenovani avtor: »Sedaj pa moram s tem svojim pisanjem nehati. Prvič, ker o Mirni in njeni preteklosti ne vem več. Drugič, ker mi je zmanjkalo papirja in še ta je slabe kakovosti, da se nanj lepopisati sploh ne da, ker je tako kosmat. Tretjič pa zato, ker se žena neprestano obreguje vame, češ, kaj vedno čečkaš, ko to vendar nima nobenega pomena! Kdo pa misliš, da bo tvoje kvasenje kdaj bral? Jaz ji odgovarjam, da ne pišem zato, da bi kdo kdaj bral, temveč iz nekega notranjega nagiba in veselja. Saj tudi tički pojo in ne vprašajo, ali jih kdo posluša ali ne.«⁴⁶

Navedena odlomka sta izredno redki priložnosti, da avtor sam na ravni slovstvene folklorne in literarne reflektira svojo ustvarjalno dejavnost in s tem potrjuje ugotovitve literarne vede, ki o njej najbližji »relativno samostojni književni strukturi« – partizanski spominski prozi – pravi: »Njeno estetsko fiziognomijo je dolgo časa narekoval najbolj razširjeni vzor iz slovenske kulturne tradicije – ljudska povest premešana s prvina folklorne pripovedništva.«⁴⁷ Ni naključje, da Marijan Tomšič Marijo Franca primerja s koroškimi bukovniki.⁴⁸ Interdisciplinarna slovstvena folkloristika take pojave tipološko uvršča v rokopise⁴⁹ ali že na klin višje, v literarčenje / literarjenje,⁵⁰ v navpični literarni klasifikaciji.

2. USTNA ZGODOVINA

Kot se na eni strani zastavlja vprašanje razmerja med slovstveno folkloro in literarjenjem glede na gradivo samo, tako se na drugi strani vprašanje razmerja strok,

⁴⁴ Prim. prvi razdelek tukajšnjega poglavja.

⁴⁵ V. Ambrožič, *Žandar med knjigami in cvetjem*, 125.

⁴⁶ V. Ambrožič, *n. d.*, 318.

⁴⁷ M. Kmecl, *Partizanska spominska proza*, 363.

⁴⁸ Marijan Tomšič, *Marija Franca, Šavrinske zgodbe* (Natisnjeno v počastitev 500-letnice nastanka hrastoveljskih fresk, Fontana Koper, Koper junija 1990, (1).

⁴⁹ Prvotno se je zadovoljila z izrazom »pismenstvo«. Prim. M. Stanonik, *Slovstvena folklorja v domačem okolju*, 101–102.

⁵⁰ M. Stanonik, *Slovstvena folklorja v domačem okolju*, 107–112.

ki naj ga obravnavajo. Kaj, če sploh kaj, vpliva na to, da posamezna življenjska zgodba postane predmet raziskav literarne vede, etnologije, z obema povezane, tj. interdisciplinarne slovstvene folkloristike, zgodovine, natančneje ustne zgodovine? Zakaj se *Moj življenjepis* Albine Lapanja doživlja v prvi vrsti kot etnološki vir in šele nato kot eno od enot njenega literarjenja, medtem ko je s *Trnovo potjo* Ivana Krambergerja ravno narobe? Je mogoče enako obravnavati življenjepise koroških Slovencev, ki so bili zapisani na pobudo od zunaj in s pomočjo metodičnega pripomočka (vprašalnik), in tiste, ki so jih po podobnih načelih zapisali s pomočjo tehničnih sredstev (predhodno snemanje) za to usposobljeni strokovnjaki različnih usmeritev? Sodi glede na učinek zapisanega v isto vrsto z njimi pisanje Vida Ambrožiča, ki priznava, da piše iz notranje nuje in za lastno veselje, ne da bi izvršena dejstva maličil ali se opajal v domišljiji, vendar je v njegovem delu opazno veselje do oblikovanja.

O razmerju med resnico in poezijo v svojem življenju je razmišljal že J. W. Goethe,⁵¹ z današnjega vidika bi bilo treba obema kategorijama dodati še resničnost. Kaj pomeni za posameznega avtorja v tem okviru, če nameni izdelek svojega duhá in dobessedno tudi svojih rok (prim. Metod Bohinc!) le članom svoje rodbine, na drugi strani pa je ne manj ne bolj, ampak prav tako kakovostno delo pospremljeno v svet z naklonjenostjo odličnega pisatelja (prim. Marija Franca).

Etnologija je že od vsega začetka veda, ki je v nasprotju z zgodovinopisjem enakovrno s pisnimi in materialnimi viri upoštevala tudi ustne. Zato se je zgodovinopisje marsikdaj do nje obnašalo nekako vzvišeno. Potem pa pride »ustna zgodovina« in postane malodane moda. Etnologija pa nič. Vsaj pri nas. Že leta 1984 je Franc Rozman poročal o svojem zasledovanju novih teženj v njegovi stroki, pač v zgodovinopisju,⁵² a nova predmetna in metodološka usmeritev vsaj slovenske etnologije menda nista kaj prida vznemirila, saj sta zanjo »vsakdanji način življenja« in terensko pridobivanje podatkov nekaj samoumevnega. In vendar se premika. Serija zvezkov na témo Življenjepisov koroških Slovencev in tudi cela vrsta podobnih publikacij, katerih nekaj za pokušino je predstavila tudi pričujoča obravnava, dajejo možnost za tehtnejše prispevke na tem področju tudi v mednarodnem okviru, kakor dokazuje Mojca Ramšak, ki seznanja slovensko etnološko srenjo že o 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine v Göteborgu na Švedskem.⁵³

SKLEP

Za konec še misel, ki jo že dolgo pestujem: svojčas se je literarna veda ukvarjala predvsem s človekom, biografije avtorjev in njihov vpliv na njihova dela je izčrpaval moči večji del njenih sil. Potem je prišlo obdobje reifikacije literature in literarna veda človeka kot osebnost in ustvarjalnost popolnoma spregleduje, do obisti razčlenjuje le njegovo delo kot táko. Na drugi strani so etnologijo tedaj zanimali zgolj predmeti in človek le kot njihov uporabnik, ne pa kot vrednota sam na sebi. Zdaj je prav v pravkar

⁵¹ S. Trdina, *Besedna umetnost*, 284.

⁵² Franc Rozman, *Delavska kultura in zgodovina vsakdanjega življenja v Avstriji. Razmerja med etnologijo in zgodovino*. Gradivo s posvetovanja v Mariboru, november 1984. Izdali prireditelji posvetovanja in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1986, 76–85.

⁵³ M. Ramšak, *Razmišljanje, paberki in utrinki po 9. mednarodni konferenci ustne zgodovine*, 407–411.

omenjeni vedi v ospredju ravno človek in predmetni svet stopa v ozadje. Nič takega to spoznanje, če bi šlo le za prelivanje predmeta raziskav. Zamisliti pa se je, če se zavemo, da literatura praviloma predstavlja težnje, ki so na konci zavesti časa, etnologija pa s tradicijo preverjene pojave. Ali ni tudi izredna privlačnost ti. i. »ustne zgodovine« dokaz, da je današnja civilizacija (posplošujem njen evroameriški model, del azijsko-afriškega je drugačen!) prenasičena z informacijami tehničnega tipa⁵⁴ in se vrača k svojemu izhodišču: *neposredni človeški besedi*.

---

⁵⁴ Kiril V. Čistov, Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie. *Slovenski národopis* 20, 1972, 345–360.

ŽIVLJENJSKA ZGODBA – KOT TERAPEVTSKO SREDSTVO IN KATARZA

UVOD

Teorija o avtonomnosti literature je slovensko prakso le-te prignala do skrajnosti predvsem v poeziji in mestoma tudi v prozi (prim.: Žabot: 1996).

Kljub temu da je stvarno življenjsko gradivo še zmeraj ostalo odlična snov – če je dovoljeno tako reči?! – sodobne slovenske klasike. Prim.: Edvard Kocbek, *Tovarišija* (1949), Lojze Kovačič, *Prišleki* (1984–1985), Vladimir Kavčič, *Prihodnost, ki je ni bilo* (2005). Imenitno bi bilo primerjati avtorske postopke v procesu literarizacije lastnega spominskega gradiva v teh in drugih, tu neimenovanih, a prav tako dobrih delih.

Kajti ne posreči se vsakemu – menda mu niti ni do tega! – da bi v njegovem avtobiografskem delu prevladala estetska funkcija. Saj je v zadnjih desetletjih količina avtobiografske literature narasla v zavidljive številke. Od tod dejstvo, da so se s tovrstno literaturo začela ukvarjati poleg literarne zgodovine, po abecedi še: antropologija, etnologija,¹ geografija, historiografija, psihologija in sociologija.

Vprašanju o življenjskih zgodbah, 1. ali so zgodovina ali literatura in 2. koliko gre pri njih za resničnost ali utvaro, se 3. tokrat pridružuje premislek o življenjski zgodbi kot terapevtskem sredstvu ali celo katarzi.

Podlaga za poglavje so tri knjigice treh žensk – presenetljivo ali ne! – avtoric, ki jih povezuje:

1. *geografski vidik*: vse tri izhajajo iz Žirovskega vrha; to je planotasto hribovje od Gorenje vasi v Poljanski dolini, nad Žirmi in se izteka proti Smrečju in Šentjoštu v Polhograjskih Dolomitih.
2. *zgodovinski vidik*: ozadje vseh treh knjigic je druga svetovna vojna (1941–1945).
3. *stan*: vsaka od njih je (bila) mati z veliko družino, in dejstvo, da so:
4. *brez posebne izobrazbe*, vendar brez dvoma *izjemno bistre in modre*.

JULIJANA (ROJ. JESENOVEC) KAVČIČ (1895–1980)

Avtorica prve knjigice je *Julijana (Jesenovec) Kavčič* (Lavrovec 1895–Gorenja vas 1980). Knjigica obsega 148 strani, urediti jo je pomagala dr. Zmaga Kumer. O svojem življenju je začela pisati na pobudo svojih otrok 10. marca 1973. Kdaj je končala pisati svoje spomine, iz besedila samega ni razvidno:

¹ Prim. monografijo: Mojca Ramšak, *Portret glasov* (Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev) = Borec (revija za zgodovino, antropologijo in književnost) 55, št. 603–67, Ljubljana 2003.

Njena avtobiografija je bila objavljena šele po smrti in to že dvakrat. Vsekakor je pravilna odločitev uredništva, da iz spoštovanja do izvirnega besedila Snopkove mame, ki je končala le dva razreda osnovne šole, besedila niso lektorirali. »Izvirno besedilo ima pač svojo pričevalno vrednost.«²

Šele štiriletni hčerki je oče kupil Abecednik in jo učil brati (Kavčič 1995: 11). Toda že osemletna je morala iti za pastirico, in od doma si je za tolažbo želela knjig: »*ke v življenje. Še bolj z zgledom kot besedo. Toliko smo imeli dobrih knjig! Pa vsi tako radi brali!*« (Kavčič 1995: 32–33).

Iz njenega pisanja se vidi, kaj je Julijani Kavčič pomenila knjiga. Branje jo je delalo miselno prožno, sposobno oblikovati samostojna stališča in jih neprenehoma preverjati z novim berivom. Narava ji je bila vedno zelo blizu. Rada in lepo je pela in iz pogostih navedkov raznih verzov v njenem pisanju, ni jasno, ali so njen lastni izdelek ali jih podaja po spominu iz kakšnega branja.

Za pokušino primerjave treh knjigic samo dvoje motivov:

Ljubezen

Žena blizu osemdesetih letih nenavadno trezno presoja ljudi in svoje početje. Rahločutno in z zastrtim obžalovanjem poroča o svoji neuresničeni ljubezni. Nikoli si nista naravnost izrazila svoje naklonjenosti, saj to ni bilo spodobno! Čeprav je čutila, da se rada vidita. Morda bi se iz tega še kaj razvilo, da ji ljubljenega ni požrla prva svetovna vojna. Preizkušena žena ne taji, da je bila poroka z drugim bolj sadnakučja kot resnične ljubezni. Toda potem se obletnice svoje poroke vsako leto s častjo spominja, enako tudi svojih petih umorjenih sinov.

Druga svetovna vojna 1941–1945

Julijana Kavčič je bila – bi dejali včasih – zelo pobožna, toda stvarna. Saj je morala poleg pogosto opitega moža kot bajtarica v skrajni revščini skrbeti za številno družino. Povila je štirinajst otrok in v svojih spominih vsakega posebej okarakterizira. Za pet sinov, ki so jih odpeljali ob koncu druge svetovne vojne, ni nikoli izvedela, kje so našli svoj grob. Njihova mati ne joče za njimi niti ne obliva z gnevom njihovih morilcev. O njih piše z neznanško zavestjo svetopisemske Makabejke (prim.: Sveto pismo 2 Mak 7): *Vsi so postali žrtve komunizma. Strašno je bilo njihovo trpljenje! Ne vemo, kje počivajo. Imam pa upanje, da jih krasi palma mučeništva. Srečna se štejem, da sem mati mučencev*«.

Legendarna Snopkova mama s svojim pisanjem ne blaži lastnih pekočih ran, lajša jih bralcu, ki se prepusti njenim spominom.

MARIJA / MICA (ROJ. ČADEŽ) DEMŠAR (1915)

Marija Demšar, doma iz Gornje Dobrave pri Gorenji vasi v Poljanski dolini, je svojo življenjsko zgodbo zapisala v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, ko je imela okrog sedemdeset let in jo nasloвила preprosto *Moje življenje*. Pobudo za njen izid je dala ure-

² Pripomba uredništva, *Julijana Kavčič, Mati mučencev* (Spomini Snopkove mame iz Šentjosta), Salve, Ljubljana 1995, (4).

dnica knjigice, ki je izšla leta 2007 v njeni samozaložbi,³ vendar je izdajo vsaj simbolično podprla gorenjevaška občina.⁴ V računalnik je besedilo vnesla avtoričina hči Anica Strazar. Oblikovanje in prelom je prav tako profesionalen. Jezikovno ga je pregledala Milka Bokal, vendar zelo obzirno, saj je bilo besedilo posodobljeno le pravopisno. Najprej je izšlo v 100 izvodih in nato zaradi povpraševanja še enkrat v prav toliko izvodih. Življenjepis obsega le 51 strani, čeprav ima knjigica skupaj 96 strani. Proznemu besedilu je namreč dodano še petnajst avtoričinih pesmi in pogledi njenih pet (5) otrok na njihovo mater.

Prvotno je Marija Demšar opisala svoje življenje le v Sloveniji, medtem ko je razdelek o življenju v Kanadi dodala na izrecno prošnjo urednice s posredovanjem otrok šele pri svojih krepko devetdesetih letih. Leta 1979 je Marija Demšar začela svoj spis z mislijo na otroke: »*Ljubljeni moji otroci! Velikokrat ste me prosili, naj vam napišem knjigo mojega življenja. Skušala bom ustreči vaši želji, pač kakor bom mogla. Ker mi ni dal Bog talenta za pisanje, se zadovoljite s temi vrsticami, ki bodo površno opisale pot moje preteklosti.*« (Demšar 2007: 5)

Ljubezen

Medtem ko so Julijani Kavčič okoliščine šele po poroki njene hčere na Gorenjsko omogočile, da se je odpravila od doma malo dlje in v pozni starosti celo na kakšno romanje, se je Marija Demšar še kot dekle hitro odločila za ta korak. Tako je hotela pregnati prva ljubezenska razočaranja, ki so jo za dolgo čustveno nekako omrtvičila. V Škofji Loki, Kranju, Mariboru se je preizkusila kot varuhinja otrok, gospodinjska pomočnica, delavka v gostinstvu in tako imela dovolj možnosti za spogledovanje in nova znanstva, ki pa ji niso prinesla pričakovanega olajšanja. Zavedala se je svoje ženske privlačnosti, o čemer v svojem delu nesramežljivo pripoveduje in že zdavnaj odrasli otroci so še danes ponosni na mater lepotico. Končno se je po desetih letih le ogrela in poročila z mladeničem, ki ji je bil 15-letni obljubil, da jo bo počakal, če se bo odločila zanj. Oba vsestransko zrela, čustveno globoka, z visokimi etičnimi merili, intelektualno sposobna sta se preselila v Žiri in predvidevala uresničiti svoje življenjsko poslanstvo v žirovski čevljarški zadrugi Sora. Mož je postal trgovski potnik in je iskal naročila za delo v omenjeni čevljarški zadrugi po celi takratni Jugoslaviji, žena se je usposobila za prešivalko zgornjih delov. To je bilo za tiste čase v njenem okolju, ko so dekleta brez izobrazbe lahko odhajala le za dékle, ali se kvečjemu priučile za šiviljo, med najbolj uglednimi deli. Rodila se jima je hčerka. Začela sta se pripravljati na zidavo lastnega doma.

Druga svetovna vojna 1941–1945

je vse obrnila na glavo. Kot kraj (ob rapalski!!!) meji so Žiri najprej zasedli Italijani, toda krajevni veljaki jih niso prenesli in so se odpravili po Nemce. Ti so novačili slovenske moške za njihov rajh. S pogosto prav tako prisilnimi mobilizacijami so svojo vojsko krepili partizani; v bližini (Vrh Svetih Treh Kraljev, Rovte, Šentjošt) so nastale domobranske postojanke, pojavili so se plavogardisti.

Nemška okupacijska oblast je zasegla žirovske čevljarске delavnice in zadolžila njihove delavce, da se preselijo v Kranj. Marijin mož je bil med njimi in se v negotovosti

³ Muzejsko društvo Žiri je navedeno zgolj pro forma.

⁴ Njen župan je avtoričin mali nečak.

ob koncu druge svetovne vojne (kot civilist) odločil iti na Koroško. Od tam mu je pot kazala v Kanado.

Marija je bila tako pogumna, da je šla z gorenjevaškimi možmi sama za njim, ga v begunskem taborišču res našla.

Doma je kljub povojnem pomanjkanju iznajdljiva Marija z nadčloveško močjo dogradila hišo, kaj hišo, vilo. Gotovo je bila sredi petdesetih let to najlepša stanovanjska stavba v Žireh.⁵

»Končno je prišel tisti srečni dan po petih letih, dan vselitve. [Hčerka] Marija je vriskala od veselja, vedela je, da bo lahko skakala po hiši, da ne bodo več trkali na strop tuji ljudje. Prvo noč je bila presrečna, želeli sva močno, da bi bil še ata pri nama. Govorili sva, kako srečen bi bil v svoji hiši.« (Demšar 2007: 43).

»Kadar sva prišli z Marijo domov, me je vedno postavila pred hišo in rekla: 'Poglejte, kako se nama hiša smeji.' Bila je vsa srečna.« (Demšar 2007: 43).

Lepo je bilo živeti v tej hiši. Pozabila sem na ves trud. Mislila sem na ata, zakaj ga ni, da bi skupno živeli. Mislila sem, da bi bilo nam dobro.« (Demšar 2007: 44).

Svetlolasa ženska, visoke postave in čednega stasa se je morala ves čas otepati pohotnih moških. Doživela je celo neokusno sceno. Tisti, ki je bil v rosi mladosti zavrgel njeno ljubezen, jo nagovarja, naj bo njegova in se pač loči od svojega moža: *»Reče mi, da sem neumna, ker ga čakam in zapravljam mladi čas. Ponudil se mi je, da mi vse zrihta za ločitev zakona.« (Demšar 2007: 44).*

»Mnogi so rekli, da ne bom šla v Kanado, da ne bom mogla pustiti tako lepe hiše itd. Jaz sem pa mislila svoje. Moje delo v Žireh je skončano. Hiša stoji, spomenik očetovih in mojih žuljev. Sedaj me čaka druga dolžnost, ki jo moram izpolniti. Mislila sem, Oče nebeški, daj mi tudi tukaj dovolj moči, da zdržim v vseh težavah, ki mi bodo prihajale na pot.« (Demšar 2007: 45).

»Prišel je dan odhoda, 28. oktobra 1952. Moja sestra je prišla že zvečer in šla z menoj na avtobus ob šestih zjutraj. Ko sem zapuščala hišo, se nisem ozirala nazaj; čakali so, da bom jokala. Bila sem vesela, presrečna, šla sem v novo težko pričakovano življenje. Sama nisem verjela, da se res peljem proti Kanadi, mislila sem, da so le sanje.« ((Demšar 2007: 45).

Toda v Kanadi je priseljence brez izjeme čakal trd začetek, kar Marija Demšar opisuje z lastno izkušnjo: *»Sobe so bile opremljene le s posteljo, mizo in stolom in mala omara za perilo. V stenah so bile omare za obešanje oblek. Jaz sem dobila v trgovini kište od pomaranč, na te dile sem nalimala rožasti papir in je bila nočna omara in kako so bili fantje veseli, ko so jih dobili, da so lahko dali uro in pepelnik nanjo. Kolikokrat sem se spomnila moje češnjeve politirane oprave, ki je ostala v Žireh, postle, modrocov, kovrtre. Tukaj me je čakala železna, vsa obtolčena z mrežo, odeja navadna konjska deka.« (Demšar 207: 47).*

Leta 1972 je mož nenadoma umrl, da je morala odslej sama skrbeti za 5 nedoletnih otrok: *»Po očetovi smrti je nastala prava kalvarija za mene.« (Demšar 2007: 49).*

Toda na prehojenem pot gleda z zadoščenjem: *»Jaz sem se trudila s stanovalci do 89. leta moje starosti, sedaj sem pa sama v hiši, ker ne morem več vsega narediti. Otroci so vsi šli skozi univerzitetno izobrazbo. Danes imajo stalne službe in svoje lepe domove z družinami, mene pa obiskujejo. Sama se še rihtam in počistim za seboj, samo to si želim, da ne bi bila komu v nadlego. Vse drugo prepuščam Bogu in usodi mojega življenja. Končno sem pa že vsega navajena.« (Demšar 2007: 50–51).*

⁵ To upam reči iz avtopsije.

Nič sentimentalnosti, nobenega samopomilovanja. Nasprotno: veliko trdega dela, vztrajnosti in osebnega dostojanstva. Mati Korajža je imenoval eden od bralcev glavno osebo te življenjske zgodbe.

CILKA (ROJ. PEČENIK) ŠTUCIN (1940)

Izhaja iz bajtarske hiše. Toda že od otroštva je želela postati kmetica, in to v času, ko to sploh ni bilo sodobno in moderno. To pa ne pomeni, da ni bila pripravljena sprejemati napredka, ki se je v kmetijstvo vedno bolj vpletal. Kljub velikemu nasprotovanju poznejše tašče se ji je posrečilo primožiti na – kot kažejo urbarji! – najstarejšo in eno najbolj uglednih kmetij v Žirovskem Vrhu. Kljub temu da je bila odličnjakinja, ji šola ni dišala.

»Ali je mogoče bilo preveč kmečke krvi v meni in obenem ljubezni do dela v naravi za naravo in živalmi ter vsem, kar je povezano z delom na kmetiji.« (Štucin 2007: 22).

Toda danes je še vedno med najbolj aktivnimi in družbeno angažiranimi – pa ne le kmečkimi – ženskami v svojem okolju. Dejavna je v več stanovskih organizacijah, oglašča se v časopisih in na radiu, kjerkoli si upa zastaviti besedo v prid malega človeka (Štucin 2007: 75–77).

Njena *Življenjska zgodba kmetice iz Žirovskega Vrha* je nastajala v času 1997–2007. Iz njenega rokopisa jo je v računalnik vnesel njen najmlajši sin Jure, prelom, oprema in oblikovanje ovitka so bili v profesionalnih rokah. Knjiga s trdimi platnicami ima 125 strani in jo je jezikovno, prav tako kot prejšnjo, pregledala Milka Bokal. Snov je z mednaslovi razčlenila urednica, in sicer: *Oče, Mama, Obiski na očetovem domu, Očetova rodbina, Mamina rodbina, Šola, Klekljanje, Nova hiša, Ljubezen, Nesreče, Huda zima, Uran, Gobe, Romanja, Hčerka, Podlešanova kmetija, Poroka, Motorna žaga, Gospodinjstvo, Rudnik, Sinovi, Bolezen, Andrej, Družbeno udejstvovanje, Novosti v kmetijstvu, Medsebojne zveze, Preteklost, Razprtije, Vest, Borovnice, Arnika, Živina, Vaški posebneži, Kmečki stan nekdaj in danes, Pregovori, Turistično društvo, 40-letnica poroke, Najini vnuki in vnukinje*.

Tako kot prejšnji dve knjigici, se tudi ta začenja s posvetilom otrokom: »Nekaj vrstic bi rada napisala, da ne bi šlo vse v pozabo. Namenila bi jih svojim otrokom in vnukom za branje in spoznavanje, kako so živeli moji starši in kaj doživljali – seveda to vem po pripovedovanju moje mame. Napisati pa želim tudi svoje življenje in dogodke v našem ljubem domačem kraju.« (Štucin 2007: 5).

Tudi ta življenjska zgodba je zaznamovana z drugo svetovno vojno, toda zaradi avtoričine rojstne letnice je tokrat smiselno obrniti zaporedje primerjanih motivov.

Druga svetovna vojna 1941–1945

je še ne dveletni Cilki in še ne polletnemu mlajšemu bratcu vzela očeta. Ubili so ga jeseni leta 1942. Tega se seveda sama ne spominja, kako se je to zgodilo, opisuje po pripovedovanju svoje matere, ki je po komaj treh letih postala vdova in to ostala celo življenje. To je zaznamovalo njeno otroštvo in seveda tudi njeno poznejšo opredelitev na tisti kruti čas.

Ljubezen

S kolikšno ljubeznijo danes zrela ženska in babica številnih vnukov piše o svoji ljubezenski romanci, epsko široko, čustveno vznemirjeno, etično zanesljivo: *Leta 1955*

je v Žirovskem Vrhu posvetila elektrika. V hiše so prišli prvi radijski sprejemniki. To je bilo zanimivo poslušati novice iz daljnega sveta, pa Četrтков večer in tako dalje. No, pri nas ni bilo radia do leta 1962; takrat ga je za božič kupila mama. Prinesel in priklopil ga je moj Cene.« (Štucin 2000: 29).

»S Podlešanovim Cenetom sva se spoznala na kresno nedeljo leta 1956. [...] To nedeljo pa so se moje in njegove oči srečale ter zanetile iskre ljubezni, ki je potem plamtela dolgo let in šla skozi marsikatero preizkušnjo, preden je dozorela in sva se 26. septembra 1964 poročila.« (Štucin 2000: 28).

»Pred cerkveno poroko sem želela iti z ženinom še na očetov grob in mu prižgati svečko ter dati rože na njegov prerani grob. Njegov spomenik je teden pred poroko nekdo nikoli znan hudobnež prevrnil in poškodoval. Toda z mamó smo imeli dobre ljudi, ki so to hitro popravili. Ne vem, zakaj je to nekdo storil, gotovo iz škodoželjnosti do naše družine. Poroko oz. mašo sva z ženinom z vso resnostjo spremljala in doživljala kot res velik dogodek. Sedaj ženin in nevesta ter priče pred oltarjem udobno sedijo na stolič, midva pa sva cel obred maše klečala v za to pripravljeni klopici. Kot bi bilo danes, se spominjam, ko sva si izmenjala poročne prstane. Meni se je roka tresla tako močno, da sem komaj nataknila Cenetu prstan na roko. On pa je čisto mirno to storil.« (Štucin 2007: 48).

Dve leti pred tem se jima je rodila hčerka: »Jaz in moj bodoči mož oz. Cene ali Vinko, kakor mu je že pač kdo rekel, sva vedela, da nama je namenjena skupna pot skozi življenje. Tudi hudobni jeziki niso mirovali in so naju obrekovali, ja, da sem 'prešvoh' za na tako veliko kmetijo in da ne bom imela otrok, pač, da sva že dolgo prijatelj in se nama nič ne zgodi itd. Ljubezen pa je res storila svoje. Pričakovala sva otroka.« (Štucin 2000: 40).

To je njuna edina hčerka, potem se je jima rodilo še šest sinov. Tašča mladi ni prepuстила gospodinjstva, možu se je zrahljalo zdravje, na rojstnem domu so se godile hude reči, tako da je brat umrl v najlepših letih, snoval se je rudnik urana Žirovskih vrh. Že iz tega se vidi, da pozornost Cilkinega pisanja sega čez meje njene domačije, dotakne se novosti v kmetijstvu in napredka v vaški skupnosti, pa vendar jo spomin rad zanese tudi v preteklost. Spominja se vaških posebnežev, zapiše celo nekaj pregovorov, pretehtava kmečki stan v preteklosti in dandanes, ponosna je na ustanovitev Turističnega društva Žirovski Vrh, čigar pobudnica je bila, vse to z namenom, da bi njeno okolje ne obtičalo ali celo nazadovalo.

Vesetje do življenja, ki se je kalilo v številnih težavah, zaznamuje tudi to tretjo življenjsko zgodbo.

SKLEP

1. Vse tri knjigice prihajajo s slovenskega podeželja in so zaznamovane z drugo svetovno vojno.

2. Le-ta naredi prvo ženo za »mater mučencev«, drugo za »begunko«, saj odide za svojim možem in s prvo hčerko v tujino, v daljno Kanado in pusti v domovini izredno lepo hišo, pravcato vilo. Tretjo je ista vojna naredila za siroto. Vzela ji je očeta in izkušnjo srečnega otroštva. Toda nobene od njih prestano gorje ni zagrenilo in osebnostno pohabilo.

3. Vse tri so svoje spomine pisale predvsem za njihove lastne otroke. Zato so spomini pravzaprav zasebne narave. Julijana Kavčič se loti pisanja že v pozni starosti, medtem ko Marija Demšar in Cilka Štucin v starosti sredi šestdesetih let. To bi utegnilo

veljati kot zakonitost, saj so to leta, ko se človek že dobro zaveda, da se je njegova življenjska krivulja upognila navzdol. To je čas, ko se človek začenja zavedati svoje končnosti in minljivosti in bi rad kaj od svojega predal potomcem, pustil v zgodovini poleg otrok, če jih seveda ima, kakšno sled. Prva avtorica je to storila leta 1974, druga 1979, tretja v času 1997–2007.

4. Nobena od navedenih avtoric se ne more dokazati s kakšnim formalnim šolanjem. Julijana Miklavčič je imela menda samo 2 razreda, Marija Demšar o tem sploh ne govori. Menda je osnovno šolo že končala, saj je bila v času njenega otroštva že obvezna, medtem ko je Cilka Štucin raje, kot da bi se vpisala v nižjo gimnazijo po drugi svetovni vojni, hodila 3 leta v četrti razred in s tem za eno leto skrajšala svoje obvezno šolanje.

5. Toda vse tri je učilo življenje. In njegovo šolanje so dobro prestale. Saj so izjemno bistro, zelo pametne, preudarne, vztrajne, zaupajo v življenje in nenazadnje verne. Kljub pripadnosti stanu malih ljudi se ne ponižujejo, so skrajno resnicoljubne, zato ni v njih nič lažne skromnosti.

6. Povezuje jih izredna iznajdljivost, globoka ljubezen do življenja. Nobena od avtoric se ni branila otrok. Julijana jih je rodila štirinajst, Marija pet, od tega enega sina, in Cilka sedem, od tega eno hčer.

7. Kakor se vidi iz pisem otrok, kot odrasli vračajo materam hvaležnost za njihovo poslanstvo.

8. Besedilo v vseh treh knjigicah spremljajo fotografije iz družinskega arhiva. To je eden od dokazov, da so namenjene najprej in predvsem lastni rodbini, in njihovim potomcem. Kljub temu je v njih veliko dragocenega gradiva za življenjski stil slovenske družine od začetka do nekako tretje četrtine 20. stoletja.

9. In odgovor na naslovno vprašanje? Objave njihovih življenjskih zgodb na bralca vsekakor delujejo katarzično, o terapevtski vlogi je – pogojno – govoriti le v 3. primeru.

10. Vse tri avtorice so močne, izjemno močne žene.

ŽIVLJENJSKA ZGODBA – GLEDE NA ŽANRSKO KLASIFIKACIJO skozi prizmo slovstvene folkloristike

UVOD

Glede na naslov poglavja najprej javno priznanje, da ne poznam nobene razprave o življenjski zgodbi v meditaciji, izpovedi in končno v nagrobnem govoru? Pač do življenjske zgodbe, seveda vsaka s svojega vidika, postajajo vedno bolj pozorne literarna veda, psihologija, psihiatrija, kriminalistika, pedagogika, sociologija, zgodovina, celo geografija, etnologija in seveda slovstvena folkloristika. Že našteje znanstvene discipline nakazujejo, da je treba ločiti biografsko metodo raziskovanja¹ od biografije kot ustvarjalnega dejanja ali zaprosenega ali celo prisilnega² dejanja.

Biografije so v etnologiji prvovrstno sredstvo komunikacije³ in substitucija, nadomestek tradicije. To, kar so prej stari starši predajali vnukom neposredno, s pomočjo naravnega tipa komunikacije, imajo zdaj možnost prenesti imaginarnim potomcem – kolikor pač! – s pomočjo tehničnega tipa komunikacije (s pisanjem ali s pomočjo avdiovizualnih sredstev).

Refleksija o življenjski zgodbi se je med drugim doslej spraševala, kam pravzaprav sodi: v (ustno) zgodovino, etnologijo ali literarno zgodovino.⁴ To je seveda odvisno od tega, ali se jo šteje za dejstvo resničnosti ali utvare⁵ oz. fikcije. Ne glede na to dejstvo je njena funkcija nemalokrat zdravilna.⁶

Z vidika vertikalne klasifikacije besedne umetnosti se zdi, da je življenjsko zgodbo najprimerneje uvrstiti v vmesni prostor med slovstveno folkloro in literaturo, torej v literarjenje.⁷ To seveda tedaj, ko je že zapisana in je torej iz agrafične kulture prestopila v tehnični tip komunikacije.⁸

Kaj pa, dokler življenjska zgodba obstaja le z naravno komunikacijo, to je na način slovstvene folklore? To pomeni, da pripovedovalec plete in razpleta zgodbo pred po-

¹ Marija Stanonik, Avtobiografska metoda: pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih, okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39, št. 3/4, 1999, 62–75. (Soavtorica.)

² Nekdanji zaporniki pogosto navajajo, da so jim dali pisati življenjepise.

³ Marija Stanonik, Pripovedovanje kot komunikacija (z etnološkega vidika), *Traditiones* 17 (1988), 383–384.

⁴ Marija Stanonik, Življenjske zgodbe med zgodovino in literaturo, *Vrednotenje življenjskih pričevanj (= Studi slavi)*, št. 8, ECIG, Pisa 1997, 85–105.

⁵ Marija Stanonik, Življenjska zgodba – resničnost ali utvara, *Traditiones* 31/1 (2002), 191–210.

⁶ Marija Stanonik, Življenjska zgodba kot terapevtsko sredstvo in katarza, *Jezik in slovstvo* 53 (2008), 173–181.

⁷ M. Stanonik, Življenjska zgodba – resničnost ali utvara, 191–210.

⁸ Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001.

slušalstvom v živo in potemtaka ta sodi v sistem folklornih žanrov? Kaj pravita o tem slovstvena folkloristika in genealogija?

Vprašanje o ustreznosti poimenovanja je bilo že zastavljeno in vedno bolj se čuti potreba po njegovem preciziranju. Ali so opredelitve »življenjepisi«, »življenjska zgodba«, »zgodba iz življenja«, »pričevanje«⁹ res le sinonimne in strežeje jezikovni živahnosti; ali jih je pripisati strokovni nedorečenosti. V površinski strukturi besed je opaziti bistven razloček in že beseda sama pove, da življenjepisa ni mogoče povedati, pripovedovati, saj gre za nekaj, kar je izrecno za-pis-ano.¹⁰

Poleg zgodb z vsemi različicami poimenovanj se pojavljajo tudi *spomin(i)*, »memoari.«¹¹ Silva Trdina jih obravnava takoj za življenjepisi, da s tem poudari sorodnost obeh literarnih vrst. Po Kmeclu »ne merijo na bralčevo predstavo domišljijo, marveč širijo predvsem bralčevo znanje, védenje«¹² in četudi se prebijejo v literarno kulturo, ohranjajo stik »s snovnim zaledjem.«¹³ Seveda imata oba avtorja pred očmi literarne pojave kot dejstvo grafične kulture.

Kaj pa življenjske zgodbe in spomini kot dejstvo slovstvene folklore?

I. ŽANRSKA KLASIFIKACIJA

Leopold Schmidt¹⁴ trdi, da je pojem žanra v bistvu le heuristični pripomoček.¹⁵ Karl von Sydov¹⁶ ugotavlja, da folklorni prozni izdelki nepravilne narave navadno obstajajo v treh oblikah:

1. Kronikalna oz. poročevalska oblika

Chroniknotizen, Sagenbericht ustreza pojmu *govorice*. Žal jih slovstvena folkloristika

⁹ *Tako smo živeli 1* (Življenjepisi koroških Slovencev), Krščanska kulturna zveza, Slovenski narodopisni inštitut Urbana Jarnika, Celovec 1994, 6, 7–8.

¹⁰ Prim.: Slovensko Etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana: »Vabilo: Etnološki večer z dr. Marijo Makarovič in Marto Košuta Ena duša in ena pamet. Slovenski etnografski muzej, 20. aprila ob 18. uri.

Ena duša in ena pamet je naslov najnovejšega skupnega projekta in knjige dr. Marije Makarovič in Marte Košuta, ki sta v Škednju pri Trstu, zdaj tržaškem predmestju, nedavno pa trdni in kulturno bogati slovenski vasi, zbrali življenjepise trinajstih moških in žensk. O slovenski zavesti in sožitju, nenehnem narodnostnem dokazovanju in zlitju vasi Škedenj z industrijsko cono bosta spregovorili urednici, ki ju poleg življenjepisov družijo še druga skupna zanimanja, zlasti raziskovanje noš in oblačilne kulture slovenskega podeželja.

Vabljeni vsi, ki vas zanimajo ustna zgodovina, avtobiografije ...«

Prim. tudi: Držinske storije (10), *Porabje* 19, Monošter, 2. aprila 2009, št. 14, 4.

¹¹ Silva Trdina, *Besedna umetnost*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, 284.

¹² Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Borec, Ljubljana 1976, 306.

¹³ Matjaž Kmecl, Partizanska spominska proza, *Boris Paternu, Helga Glušič-Krisper, Matjaž Kmecl. Slovenska književnost 1945–1965*, prva knjiga, Slovenska matica, Ljubljana 1967, 363.

¹⁴ Leopold Schmidt, Märchen, *Die Volkserzählung*, Berlin 1963, 21–23.

¹⁵ France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1968, 263: »hevristik iz grščine, heuriskein, prim. Heureka= našel sem!, odkriti. Heuristika. 1. nauk o metodah raziskovanja (z uporabljanjem še nedokazanih trditev, hipotez itd.) 2. v pedagogiki; navajanje učenca k temu, da sam najde pravo rešitev (hevristična metoda).

¹⁶ Karl von Sydov, *Kategorien der Prosa- und Dichtung*, 1934.

nekako spregleduje. Poudarja le, da je nadvse pomembno, da niso le začetna stopnja v kristaliziranju pripovedi, ampak tudi normalna forma v pripovednem predstavnem sistemu kake socialne skupnosti v posameznem zgodovinskem obdobju.

2. Spominska oblika

Memorat, spominska pripoved v 1. osebi in sloni na osebni izkušnji.¹⁷ Prvi o njem govori že Andréé Jolles. Lahko se izkaže za dozdevni (kvazi)memorat, oblikovan pod vplivom prizadevanja pripovedovalca, da bi okrepil pristnost pripovedi s pomočjo vključevanja samega sebe ali kake druge osebe v funkciji udeleženca ali opazovalca v upovedene dogodke. S tem pripoved, ki je bila že tradicionalna, spet sprejme obliko subjektivnega spominjanja, kar, se razume, govori o njihovi defolklorizaciji.¹⁸

Marta Šramková s terminom memorate razume pripovedi o resničnih dogodkih. Deli jih v dve skupini:

- a) to, kar so sami doživeli,
- b) kar so prevzeli od drugih pripovedovalcev (iz kroga družine, prijateljev).

Te pripovedi iz življenja, torej memorati so zatrli t. i. klasične folklorne žanre in so postali ena od najbolj razširjenih kategorij današnje prozne folklore (»prozaického folklóru«). Pripovedi iz življenja, spominske pripovedi ali t. i. memorati so postali predmet diskusije, ali sodijo med pripovedne folklorne žanre ali ne. V otroškem okolju živijo kot bogat in razširjen pripovedni žanr. Med šolsko mladino je najbolj priljubljen. Šolarji imajo radi vesele, zabavne, napete zgodbe, s srečnim koncem. Na eni strani so za otroke zabavne zaradi izmenjave doživetij in izkušenj, na drugi strani jih cenijo kot vezni člen znotraj posamezne rodbine; vrednotijo se kot 'nepisana' kronika družinske tradicije in kot povezovalni dejavnik cele vaše skupnosti.¹⁹

3. Sizejna, zgodbarska / zgodbena oblika

Memorate je lahko – ni pa obvezno – začetna stopnja oblikovanja fabulata.²⁰ To je sizejska pripoved v naravnem tipu komunikacije, ki bistveno opredeljuje slovstveno folkloro.²¹ Brunwald ima memorate za vrsto pred-povedke. Najbolj konvencionalna snov, iz katere se razvijajo moderne povedke, je urbana neujemljiva zgodba iz sodobnih mest. Sporočajo se kot resnične individualne izkušnje, toda v tradicionalnih variantah, kar kaže na njihovo povedno, tj. folklorno naravo.²²

Fabulat, kot sizejska pripoved z relativno obstojnostjo je nasproti drugim pojavnim oblikam med najmanj razširjenimi oblikami v življenju nepravilčne prozne folklore. Subjektivnost forme »govorice« in memorata še zdaleč ni vse. Res sta lahko individualna, toda z množičnim pojavljanjem hkrati sledijo umetniškimi težnjami skupnosti, ker so oblikovani v sistemu predstav, kakršne obstajajo v socialnem okolju, v katerem

¹⁷ William O. Hendrics, *Essays on Semioliuistics and Verbal Art*, Mouton, Paris 1973, 86 (op. 19).

¹⁸ Kirill V. Čistov, *Russkie narodnye social'no-utopičeskie legendy XVII – XIX vv.*, Moskva 1967, 10–13.

¹⁹ Marta Šramková, *Vzpomínkově vyprávění u dětí jako pramen tradičního povědomí, Dítě a tradice lidové kultury* (Lidová kultura a současnost, 6), ur. Václav Frolec, Brno 1980, 133–135.

²⁰ K. V. Čistov, *Russkie narodnye social'no-utopičeskie legendy XVII – XIX vv.*, 10–13.

²¹ Slovenski izraz za to še iščem.

²² W. O. Hendrics, *Essays on Semioliuistics and Verbal Art*, 86 (op. 19).

obstajajo. Zato marsikaterega teksta, ki nima izdelane forme ali dokončanega sižeja, ni mogoče imeti za poškodovanega in neprimerne za raziskovanje ali ga zapostavljati, češ da ni folklora v širokem pomenu te besede. Povedano ne izključuje tradicionalnosti posameznih epizod ali kompozicije motivov, besednih zvez in, v nekaterih primerih, sižejev. Seveda se grupirajo ali uresničujejo glede na konkretne razmere izvajanja. Vendar je zmotno pričakovanje, da so se teksti takšnih proznih proizvodov dolžni »oddaljiti« od življenja in improvizirane, pogosto okrnjene, življenjske pripovedi štejejo za »nepopolne« v folklorističnem pomenu te besede – kot rezultat nemarnosti zbiralca, pozabljivosti ali pomanjkljivosti pripovedovalca. V najboljšem primeru da so le »surovina« za prihodnje popolno oblikovane, »trdno« obdelane izdelke.²³

Omenjeni pojmi so na široko vstopili v mednarodno slovstveno folkloristiko, vendar se v slovenski slovstveni folkloristiki še niso udomačili. Tu jih prvič posredujemo s posredovanjem Kirilla V. Čistova, ki jih skuša predstaviti opisno in zagotavlja, da se tudi njegova analiza sodobne slovstvene folklore načelno ujema s to klasifikacijo. Zlasti poudarja, da »govorice« (»sluhi tolki« / Sagebericht), memorati in fabulati niso žanri, temveč troje oblik v procesu nastajanja povedke (»predanie«²⁴) in vsak posamezen proizvod lahko živi (ali posledično je zapisan) v kateri koli od teh treh osnovnih oblik ali v eni obliki, ki upošteva te tri sestavine. Kakšno obliko pridobi v času uresničevanja, ni toliko odvisno od njegove vsebine ali žanrske pripadnosti, ampak bolj od realnih razmer – folkloristično rečeno: od konteksta – v stiku izvajalca in poslušalca. V primeru, da poslušalec popolnoma nič ne ve o sporočilu pripovedi, ki jo bo slišal, je v središču pozornosti njena zgodba (siže). Če ni seznanjen z vsebino zgodbe, imajo glavne podobe eksotični značaj. Pripovedovalec jih posreduje poslušalcem, ki v danem okolju niso seznanjeni z njenim predstavnim sistemom, kot novost. Če pa jo sprejemalec (= poslušalec) že pozna, ker je iz skupnosti, kateri pripada pripovedovalec, njen sistem lahko razgiba tako, da poudari le en njen vidik ali nove, sveže epizode. Dinamični sižeji ali »hčerinske« / stranske / podružnične pripovedi so za razliko od glavne praviloma ezoterične; tj. namenjene so le izbranemu okolju, ki se pojavlja kot skupni nosilec v sistemu predstav, ki jih je rodilo.

Vilijam Marčok loči a) *modifikacijo*, kadar se sprememba nanaša le na siže / zgodbo in resničnost, funkcija pa se ne spremeni; b) *transformacijo* – sprememba starejšega žanra v novejšega in se spremeni tudi funkcija.²⁵

II. KAJ LAHKO SLOVENSKA SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA POVE O ŽIVLJENJSKI ZGODBI

Tako pri nosilcih kot njihovih raziskovalcih se spomini in življenjepisi pojmovno prepletajo in pomensko prekrivajo. Veliko gradiva bi bilo treba zelo precizno preštudirati, da bi prišli do temeljiteše diferenciacije med tema dvema literarnima vrstama. Do podobnih pojavov prihaja med življenjsko zgodbo in pripovednimi folklornimi žanri.

²³ K. V. Čistov, *Russkie narodnye social'no-utopičeskie legendy XVII–XIX vv.*, 10–13.

²⁴ Ustno izročilo, tradicija.

²⁵ Vilijam Marčok, *Z dejin a problémov druhovej klasifikácie, O ľudovej próze*, Bratislava 1978, 19–28: Nastanek novega žanra, kadar se je nova funkcija, npr. pravljičje za otroke, je rodila potreba po njih.

1. Življenjska zgodba in legenda

Tu je treba najprej ozavestiti dvojni pomen legende. Prvi se nanaša na izbrane, praviloma kanonizirane, osebe iz krščanskega kulturnega kroga. V posameznih primerih je od (katoliške, pravoslavne ali druge) Cerkev sprejeto in folklorno razsežnost težko raz-ločiti. Med legende na primer sodijo Žitja Konstantina (Cirila) in Metoda, vendar se praviloma obravnavajo za tehten zgodovinski vir, ker drugega ni.²⁶ Drug tak primer je življenjepiš svete Eme. Slovenski hagiografi poudarjajo, da je prva slovenska svetnica, medtem ko v nemškem kulturnem okolju ne dvomijo, da gre za nemško.²⁷ Zadnji čas se raziskovalci z obeh strani tega vprašanja raje ne dotikajo.²⁸

Po Matjažu Kmeclu svetniški življenjepisi (hagiografije), ki izhajajo v slovenščini deloma že v 18. stoletju in v prvi tretjini 19. stoletja, kažejo, da je pripoved v njih le zgled. Za svetnikovega življenjepisca niso vsa dejstva iz njegovega življenja enako pomembna. Pogosto se osredotoči na en sam dogodek, s katerim si prihodnji svetnik pridobi božjo naklonjenost, »in to na način, ki ni v skladu z običajnim človeškim razumevanjem sveta. Nastane čudež (mirakel), ki dotlej navadnega smrtnika šele kvalificira za božjega izbranca. Vse ostalo besedilo je pogosto le rutinska, ponavljalna biografska obloga. Neposredni zaključek osrednje biografske scene, v kateri se svetniško ožarjena, izkaže posebna svetnikova čednost, je zelo pogosto tudi trenutek, ko življenjepisec povzame nauk in iz pripovedne scene v trenutku napravi eksempl.«²⁹

S folklorističnega vidika se legende prav tako navezujejo na krščanski kulturni krog, vendar zanje ni obvezna uradno posredovana življenjska zgodba, temveč je njeno podajanje veliko bolj sproščeno, marsikdaj z veliko mitološke usedline. Take so na primer povedke o Kristusu in svetem Petru. Glede na upovedeni osebi naj bi šlo za legende, toda primerneje jih je uvrstiti med pravljice, saj je njihova snov docela svobodna in nima nobene zveze s Svetim pismom.

2. Razmerje med življenjsko zgodbo in pravljico

Če je bilo pred leti modno pravljico primerjati s t. i. dr. romani oz. šund literaturo,³⁰ se zdi danes bolj ploden premislek, ali je danes ne zamenjuje življenjska zgodba. Albina Lapanja (*1912) se je ob svoji petdesetletnici odločila napraviti obračun o dotodanjem življenju. V uvodu svojega pisanja pravi: »Pisala bom po spominu, kakor da bi to nekomu pripovedovala.[...] Ne bo nastala neka pravljica. To bo zgodovina mojega življenja.«³¹ Prav to, da zamišljena kronistka s Šentviške planote³² odklanja njeno pove-zovanje s pravljico, je postalo izhodišče tukajšnjega premisleka.

Matjaž Kmecl na več mestih, sklicevaje se na Josipa Jurčiča, poudarja, da v 19. stoletju pravljica ni pomenila to, kar nam pomeni danes: fiktivno pripoved v okviru slovstvene folklore, temveč zgolj dejstvo pripovedovanja. »Tako imenovane 'pravljice' v Jurčičevem pomenu: resnične zgodbe iz polpreteklosti, ki so se širile s tem, da so jih

²⁶ Jonatan Vinkler, Zbornik Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih ali kako ugledati delo solunskih bratov med Slovani, *Jezik in slovstvo* 44 (1998/1999), 247–248.

²⁷ Janez Veider, *Sveta Ema*, Misijonska tiskarna, Groblje-Domžale 1939.

²⁸ Josef Till, hemmas Welt, *Hemma von Gurk* (Ein Frauenschicksal im Mittelalter), Verlag Herma-goras /Mohorjeva,Klagenfurt / Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj 1999.

²⁹ Matjaž Kmecl, *Od pridige do kriminalke*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, 17–19.

³⁰ Matjaž Kmecl, »Patronažna sestra« ali 260. varianta, *Delo / Književni listi*, 13. 9. 1979, 14.

³¹ Albina Lapanja, *Moj življenjepis* (tipkopis, hrani avtorica, Ljubljana 1962).

³² Marija Stanonik, Zamišljena kronistka s Šentviške planote, *Kronika* 46 (1998), 139–170.

ljudje 'pravili', torej pravljice (sage o rokovnjačih, vojaških begunih, tihotapcih).³³ To dokazuje, da so življenjske zgodbe kot besedilna vrsta³⁴ vsekakor obstajale že tudi v preteklosti, le da pod drugim imenom; to ima danes čisto drug pomen kot tedaj. Tako imamo spet en dokaz več, da žanrska poimenovanja niso zacementirana enkrat za vselej. Ne glede na njihovo terminološko zahtevo se lahko sčasoma njihov pomen premakne ali celo spremeni, kar se je zgodilo ravno s pravljico. Številne življenjske zgodbe o rokovnjačih so se sfolklorizirale³⁵ ali tudi literarizirale.³⁶

Na terenu je danes pravljice že zelo težko najti. Raziskovalci jih od nosilcev slovsstvene folklore tako rekoč izsilijo. Pač se naši starejši sogovorniki zelo razgovorijo o pretečenem življenju. Medtem ko so povedke še živ, danes najbolj produktiven folklorni žanr, morda na mesto pravljic, ki so, s formalnega vidika, dolge, vsekakor daljše kot povedke, stopajo življenjske zgodbe. ali bi ne bilo treba zanje v skladu z zakonitostmi žanrskega poimenovanja iznajti primeren izraz. Ali bi življenjsko zgodbo po zgledu uganka, bajka, povedka, strašljivka, šaljivka ipd. lahko okrajšali v *življenjko*.

3. Razmerje med življenjsko zgodbo in povedko

Za zgled folklorizacije življenjske zgodbe je zelo karakterističen naslednji primer. Podrobna žanrska opredelitev bi ga označila za roparsko povedko:

»Kako je človeški spomin hitro pokvarljivo blago, naj opiše tale zgodbica: Stari oče Ante Mamić je bil menda precej pomemben in imovit mož, celo nekakšen poslanec Imotske krajine v Splitu. S krajevnim župnikom se nista najbolje razumela. Ante se je namreč dogovoril z nekom, da bi kupil od njega kos zemlje. V potrditev dogovora mu je polovico kupnine plačal. Taista zemlja pa je bila vseh tudi župniku, ki je lastniku ponudil zanj višjo vsoto in jo tudi odkupil. Ante je pobesnel in ga tožil. Svojo jezo je župniku pokazal tako, da se ob srečanju na cesti, ko je ta šel obhajat bolnike, ni hotel odkriti in poklekniti v čast Svetemu Rešnjemu telesu, ki ga je duhovnik nosil v ciboriju, ko je šel na obisk k bolnikom, To je bila žalitev najhujše vrste, saj je bila to starodavna navada. Župniku, ki je jahal na konju, je Ante namesto tega zabrusil, da je 'tovar' [dalmatinski izraz za osla] na konju.

To je bil začetek. Spor se je še vnel. Ponoči pred glavno razpravo na sodišču je bil župnik umorjen. Baje je to naročil Ante. Že dan prej je odšel v Split, kjer je zaradi alibija preživel noč pri odvetniku. Nihče mu ni mogel ničesar dokazati, vsi vaščani pa so resnico poznali.

»Zgodbica je kar zanimiva, čeprav se z njo nismo postavljali, saj nam ni bilo ravno v čast, da je naš prednik naročil uboj duhovnika. Kakorkoli, zelo me je zanimalo, če bom našel kaj več o tem dogodku v župnijskem arhivu v Lokvičičih. Kaj hitro sem našel odgovor v župnijski kroniki. Krvavi dogodek iz leta 1921 je opisan podrobno. Zapisano je tudi, da je edini vzrok bil rop. Letnica dogodka me je začudila, saj je Ante umrl že leta 1916. Kako je torej naročil umor, če pa je bil že več kot pet let v grobu?

³³ M. Kmecl, *Od pridige do kriminalke*, 15.

³⁴ Razmerje med besedilno vrsto in žanrom razumem, da je prvo nadrejeno drugemu. Žanr je pojem le besedne umetnosti (bodisi slovsstvene folklore bodisi literature), medtem ko je besedilna vrsta širša, saj zajema tudi druge vrste besedil.

³⁵ Prim. Frančiška Arh, Rokovnjači v Kokri, Krvava srajca, *Slovenske povedke iz 20. stoletja*, Mohorjeva družba, Celje 2003, 182/ 353–354.

³⁶ Prim. Josip Jurčič-Janko Kersnik, *Rokovnjači*, Ljubljana 1882.

Tudi če bi bil Ante umor naročil, je malo verjetno, da bi se zgodil šele nekaj let po njegovi smrti.

Dvajset minut iskanja je spralo madež iz družinskega debla. Veliko dlje bo trajalo, da bom vse Antejeve potomce prepričal, da njihov prednik ni morilec.

Še dve 'slavni' zgodbici mojega 'slavnega' pra-pradede imam na zalogi. Raje jih tokrat ne bi opisal, saj jih bom najprej preveril. In mogoče čez leto ponovno objavil zgodbico, ki bo imela enako sporočilo: kako je družinsko ustno izročilo 'hitro pokvarljivo blago.'³⁷

Recimo, da je on nosilec avtorskega besedila. Njegov/a sin/hči mu lahko na ravnini teksta ostaja še dokaj zvest/a – ali pa tudi ne. Vendar ne more biti zanesljiv/a niti v časovnih niti prostorskih kaj šele doživljajskih dejstvih. Tem manj mu lahko v tem sledi njegov vnuk. Toda deda praviloma vsaj pozna. Kljub podaljševanju življenjske dobe se četrtemu rodu to lahko zgodi le izjemoma. Če pa že, se le redko sreča z njegovo osebno življenjsko zgodbo ali širše gledano – družinsko tradicijo njegovega časa. V takem primeru mu deluje popolnoma abstraktno. Možnosti za folklorizacijo so odprte na celi črti. Navedeni primer je že tak, saj avtor govori o »slavnem' pra-pradedu«.

Kako je torej z njim? Drug hipotetičen primer folklorizacije se naslanja na pripovedi naših prednikov o doživetjih v prvi svetovni vojni. Njen udeleženec iz Tržiča je bil znan po tem, da je pripovedoval »kšihite« (< iz nemščine: »Geschichte«), to je »zgodbe«. Njegova vnukinja ga opisuje: »Mokrova hiša stoji na lepem kraju v Kovorju, od koder seže pogled na kovorsko polje in gozd nad njimi do vasi Zvirče. Sodi med najstarejše hiše v vasi, na portalu ima letnico 1823. ob hiši je že od nekdanjega lep vrt, sadovnjak, za njim pa Mokrove njive. Mokrova kmetija je bila ena največjih in najlepših v Kovorju. Njen gospodar, preživel je prvo in drugo svetovno vojno, je bil Jožef Gros, moj stari oče. Poročil se je zelo pozno, več kot 40 let mu je bilo, imel je tri hčere, ki so se poročile; ena v Ljubljano, druga na Trstenik, najmlajša – to je bila moja mama Pepca, pa v domači vasi. Sina je preživel, umrl je v taborišču Dachau. Pravili so mu ta star Mokr, nekateri pa Mokrov voča. Bil je zelo umen gospodar,³⁸ izredno varčne narave. Znan je bi že po tem, da je znal pozdraviti živino. In da je rad pripovedoval zgodbe – kšihite iz prve svetovne vojne.

Njegovo veselje so bile njegove njive. Ob praznikih je imel navado sprehajati se ob njih, z rokami na hrbtu. Hkrati je govoril samemu sebi na glas. Iz otroštva vem, da je hoja z rokami na hrbtu pomenila: Jaz sem gospodar.

V njegovi hiši so se med obema vojnama ustavljali Cigani in berači. Prijazno jih je sprejel, lahko so prenočevali na skednju, dobili hrano. Cigaret in vžigalic pa niso smeli imeti.

Sam je v poznih letih, 84 let mu je bilo, ko je umrl, rad prižgal fajfo, dal eno nogo čez drugo in pripovedoval svoje kšihite. Premlada oz. premajhna sem bila, da bi si kakšno njegovo kšihito zapomnila. Škoda.«³⁹

Tretji primer: Svoja doživetja o izgnanstvu v nemški Reich med drugo svetovno vojno na primer v knjigah iz zbirke Glasovi pripoveduje prva generacija. Naj jih je drugi rod od svojih staršev slišal kdove kolikokrat, jih nikakor ne more podajati enakovredno, temveč tematsko zelo oskubeno in doživljajsko blede.

³⁷ Mokrovi so bili sosedje Mlinarjevih na Brezovem pri Kovorju, kjer sta bila doma oba Pogačnika, nadškof dr. Jožef Pogačnik, prvi slovenski metropolit, in njegov nečak dr. Jože Pogačnik, literarni zgodovinar.

³⁸ Jožica Koder [pismo], Slap /nad Tržičem, 13. marec 2009.

³⁹ Marja Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999, 119–196.

Četrti primer: Kadar koli se srečava z biologinjo Jožico Senegačnik iz Ljubljane, zdaj je stara 85 let, mi vsakokrat znova, vendar z vedno novimi poudarki, ves čas pripoveduje o življenju na Golčaju nad Blagovico v Črnem grabnu. Tudi med vožnjo v avtomobilu, ko sva jo s kolegico povabili na Vače, je bilo tako. Kaj od tega lahko ponovim naprej, najbolje ponazorita dve dejstvi iz geometrije: piramida in daljica. Upam, da je dovolj jasna!

Se (mi) pa ob tej izkušnji zastavlja vprašanje: Ali je življenjska zgodba starostno pogojena? Znano je, da se praviloma star človek vrača v preteklost. Toda terenske izkušnje kažejo, da je treba sogovorniku, ne glede na leta, pogosto dopustiti, da se najprej »znebi« življenjske peze, šele potem ko je odstranjena ta »ruša«, je mogoče kopati v globlje arhetipske plasti, ki se folkloristično prepoznavajo kot posamezne folklorne pripovedi.

III. VPRAŠANJE USTREZNE SLOVENSKE ŽANRSKE TERMINOLOGIJE

V zbirki Glasovi je veliko spominskih pripovedi⁴⁰ na razne dogodivščine in doživetja, kar ubeseduje sodobna slovstvena folklor. Kadar vstopijo v proces folklorizacije, se utegnejo razviti v prave folklorne žanre.

Od anekdote kot podlage za folklorne žanre, ki so prostorsko, časovno in osebno povezani z resničnostjo, se spominska pripoved loči po bolj osebni razmerju do pripovedovane tematike, besedila so daljša in bolj epska. Pri naravnem tipu komunikacije se spominska pripoved oblikuje v različne vrste (zgodovinska, socialna, roparska) povedk. Spominska pripoved o strahovih ali vračanju mrtvih mejl na mit.

»Spominska pripoved« deluje kot splošen izraz, veljaven v slovstveni folklori in literaturi, v kateri je morda celo bolj udomačen. Že v 19. stoletju so bile nekatere napisane za objavo (J. Trdina). Po letu 1945 jih je o drugi svetovni vojni izšlo veliko v smislu literature.

Pričujočo obravnavo pa med vrsticami že ves čas spremlja vprašanje, kako posloveniti pojem, ki ga tuja slovstvena folkloristika uvaja s terminom *memorate*.

Po analogiji na siceršnjo terminologijo folklornih žanrov sta v premisleku dva predloga: »spominica« in »spominka«. Prvi izraz s končnico *-ica* se besedotvorno pridružuje pravljici: praviti; pravlj-*ica*. Podobno torej: spominjati; spomin-*ica*. Druga poimevalna možnost s končnico *-ka* se zgleduje pri več folklornih žanrih: ugan-*ka*, baj-*ka*, poved-*ka*, strašljiv-*ka*, šaljiv-*ka*. S tega vidika se zdi ustrežnejša spomin-*ka*.

Življenjska zgodba je praviloma prvoosebna pripoved. Takega žanra v slovstveni folklori nikoli ni.

IV. ŽIVLJENJSKA ZGODBA (ŽIVLJENJKA) IN SPOMINSKA PRIPOVED (SPOMINKA) Z VIDIKA FOLKLORNEGA DOGODKA

Ravnini teksta je bilo posvečeno vse dosedanje razpravljanje. Sledi nekakšen folklorističen preizkus, ali tu obravnavana pojava sodita v slovstveno folkloro ali ne.

⁴⁰ Bojana Verdinek je v knjigi *Lesene cokle* (Glasovi 26) uvedla pojem »Pričevanja«, 195/ 324–210/ 351.

1. Tekstura

Glede na ravnino teksture življenjska zgodba (življenjka) in spominska pripoved (spominka) prav gotovo sodita v slovstveno folkloro. Posebno ob prvi se pripovedovalec razživi marsikdaj bolj kot ob pripovedovanju drugih folklornih žanrov. To pomeni, da pride ob njej posebno do izraza dramatizacija teksture. Včasih pri njej so-deluje celo telo, ne le obraz in roke. Jezikovna tekstura pride do izraza v ponavljanju odločilnih besed in zvočnem oponašanju nekdanjih sogovornikov v življenjsko pomembnih situacijah. Estetska funkcija pripovedovanega se pogosto izkaže v izjavah, ki prestopijo v drugo vrsto besedne umetnosti, v literaturo: »Če bi hotel(-a) vse povedati, bi moral(a) napisati roman, knjigo. Nemalo se jih to res odloči, posebno v vezani besedi.

2. Kontekst

Življenjska zgodba in spominska pripoved nista vsakdanja (folklorna?) žanra. Če ne gre za primere, ko jih izzove raziskovanje in se tedaj pripovedovalec prilagodi umetno sproženi situaciji, sta oba govorna pojava navezana na izjemne okoliščine. V domačem okolju so to razna življenjska praznovanja (okrogle obletnice, življenjski dosežki) ali pretresi (življenjske odločitve, bolezni, pogrebi). V tujem okolju pa praviloma gre za okoliščine, kjer je manj ali več ljudi, navadno moških zbranih na enem mestu za daljši čas: vojaščina, vojska, zapori ipd.

Premisleka pa je vredno, da jih sproži tudi radovednost vnukov ali jim stari starši samodejno strežejo z njimi.

Sprejemalec je za sporočilo »življenjke« in »spominke« odločilnega pomena. Vsako pripovedovanje se zavestno in podzavestno odziva v skladu z dojemanjem sprejemalca. Pripovedovalec marsikdaj sam ne ve, zakaj je enemu pripravljen zaupati to, česar drugemu ne more. Ta mu zbuja asociacije na drugačna pretekla doživetja, kakor tretji. Itn. Dolžina pripovedovanja je tu odvisna od razpoložljivega časa in ne toliko od zaokroženosti snovi. Prav po dolžini in tudi po navdušenosti sprejemanja oz. podoživljanja pa »življenjka« nadomešča nekdanjo pravljico.

SKLEP

Poglavje se skuša vsaj deloma odzvati na naročilo »zgodovinarjem in narodopiscem«, naj se poglobijo v vprašanja, »kdaj, na kakšen način v kakšnih okoljih (po antiki) se v okviru evropske civilizacije znova pojavi potreba po t. i. primitivni biografizaciji lastnega bivanja« in »odgovoriti na vprašanje, kako skušajo posamezniki v različnih zgodovinskih obdobjih udejanjiti svojo biografijo, se pravi, da morajo najprej tematizirati tipične biografizacijske vzgibe ter jih nato časovno in prostorsko umestiti«. ⁴¹

Prikazana dejstva razkrivajo globalne premike v etnologiji 20. stoletja: Najprej se je ukvarjala s problematiko zgolj na predmetni ravni. Če ostajamo znotraj duhovne kulture, jo je zanimal proizvod ustvarjanja: pregovor, uganka, pesem, pripoved, iz materialne kulture so bili to lahko plug, noša, obredni kruh itn.

Naslednja razvojna faza je že vključevala človeka neposredno, vendar tedaj le še v njegovi družbeni razsežnosti, v ospredju je bilo zanimanje za različne družbene skupine. Danes prihaja v središče pozornosti individuum, posameznik. Kakor se je jezikoslovje poslovalo od abstrahiranja, ki ga je skoraj sto let, po terminologiji Ferdinanda de

⁴¹ Oto Luthar, Biografija, nov metodološki princip? *Traditiones* 19 (1990), 277–278.

Saussura, zastopala ravnina jezika (*langue*) in se, po zaslugi Noama Chomskega in Dell Heimza, obrača h konkretnemu govoru (*parole*), se je v etnologiji, ki se že od nekdanj bistveno posveča konkretnim dejstvom, z biografijami povečala njena pozornost za živega človeka, posameznika zdaj in tu in ji ne zadošča več človek kot abstraktum.

Zdi se, da povodenj življenjskih zgodb v sodobnosti nastaja prav zaradi civilizacijskega premeta: vsaj na papirju naj se ohrani, kar v življenju nezadržno izginja. Tako sklepanje je seveda varljivo. Kljub prizadevanju sedanjega rodu po ohranitvi njihove resničnosti bodo potomci ubesedena dejstva dojemali precej drugače: ker preprosto ne bodo poznali (družbenega, predmetnega, čustvenega) konteksta, iz katerega je bilo kaj zapisano in napisano. Interpretirali jih bodo po svoje, tako kot to mi počnemo o preteklosti naših prednikov.

Temeljni pojem, ki loči biografijo od druge vrste podatkov, bodisi v etnologiji bodisi v drugih humanističnih vedah, je *lastno doživetje*. Na tem tudi sloni kategorija resničnosti v danem gradivu. Toda ali se lahko govori o resničnosti, če pri njenem posredovanju obstaja samocenzura zapisovanega: ne toliko v olepševanju dejstev kolikor v obliki njihovega izpuščanja – češ: »To ni za snemanje.« Na papir pride drugo od tega, kar se pripoveduje v terenskem raziskovanju, kaj šele v živo. Življenjska zgodba postane konstrukcija.⁴² Biografija je le »družbeni konstrukt« in prizadevanje »za konstruiranjem življenjske zgodbe [...] eden osnovnih kodov za organizacijo izkušnje in delovanja«.⁴³

Vendar je tudi to trditev mogoče relativizirati: »Leta 1961 so v New Yorku pripravili razstavo del francoskega slikarja Henrija Matisa in pri tem eno izmed njegovih slik po pomoti obrnili na glavo. V naslednjem mesecu in pol se je mimo sprehodilo več kot sto tisoč ljudi, vendar ni nihče opazil napake. Šele po 47 dneh je neka ljubiteljica umetnosti ugotovila, da je s sliko nekaj narobe, nato so jo obrnili. Vsak človek prinese ob rojstvu na svet bel list papirja, na katerega potem dan za dnem slika svojo življenjsko zgodbo. Nekaterim gre to delo težko od rok, drugi z njim opravijo igranje, celo največjim mojstrom pa se včasih zgodi, da jih roka ne uboga. Čopič zdrsi po svoje in namesto ravne črte nariše čačko. Sprva se zdi, da je slika uničena in poprejšnji trud zaman, potem pa le spoznamo, da lahko marsikaj popravimo in spremenimo. V vsakem trenutku imamo možnost, da čopič pomočimo v svetlejšo barvo in naslikamo sonce, šopek cvetja ali vsaj droben nasmeh ter da popravimo napake, ki jih razen nas morda ne opazi nihče. Kajti prišel bo dan, ko bomo morali sliko odnesti v galerijo, v kateri že vise življenjske slike naših prednikov. Nikar se ne zanašajmo, da tudi tam – tako kot v tistem newyorškem muzeju – nihče ne bo opazil, da je z našo sliko kaj narobe.«⁴⁴

⁴² Prim. Pamás Hofer-Niedermüller Péter, *Life History as Cultural Construction / Performance*, Budapest 1988.

⁴³ Oto Luthar, Biografija, nov metodološki princip? *Traditiones* 19 (1990), 276, 277.

⁴⁴ Andrej [Praznik], *Glas Svetega Martina* 30, 1. maj /veliki traven 2009, št. 5, 6.

VID AMBROŽIČ – ŽANDAR MED CVETJEM IN KNJIGAMI

Vid Ambrožič (Velike Češnjice pri Šentvidu na Dolenjskem, 15. 6. 1890 – †15. 12. 1961) polagoma le prihaja v slovensko kulturno zavest.

Zbirka pesmi Vida Ambrožiča *Vino mladosti se je povrelo* (Ljubljana 1990) je le del iz bogatega opusa, njegov najbolj oseben, intimen del. V izbrani okolici je to trpka poezija, polna trpljenja, ki ga je in kakor ga je doživljal vojak na fronti v I. svetovni vojni in upokojeni žandar v II. svetovni vojni, obakrat pahnjen v svetovni požar kot nemočen udeleženec, toda kritičen opazovalec. Škoda je, da ga je obšla antologija pesmi iz I. svetovne vojne (*Oblaki so rudeči*, ur. Janez Povše, Trst 1988), saj bi moral v njej zavzemati pomembno mesto, ker je njegovih pesmi iz tega obdobja za celo zbirko.

Vid Ambrožič ni ljudski pesnik v tradicionalnem pomenu besede, ampak v navpični klasifikaciji na tisti vmesni stopnji, ki jo najbolje označuje pojem literarjenje. Na eni strani je v besedišču in postopkih ubesedovanja še najti veliko sestavin, ki so tipične za slovstveno folkloro – v tem konkretnem primeru pač v verzificirani obliki – po drugi strani pa je očitna težnja, da bi se pesnik meril z avtorji, ki jim pripada sloves oplajanja slovenske literature. Čeprav Vid Ambrožič ne taji, da pesni, zato, ker mora – to je lastnost vsakega, tudi, ljudskega pesnika – on svoje početje tudi opazuje, marsikdaj kritično, samoironično in zadržano. Prav to samoopazovanje je tisto, ki ga dviga na višjo stopnjo, saj ga varuje pred naivnostjo, do katere ima péta folkloru vso pravico. »Bard iz Mirne« trpi zaradi svoje neznatnosti v primerjavi z velikimi pesniki (Aforizem /po Goetheju/) in ima pred očmi kritiko, kar pomeni, da svojega pesnjenja ne jemlje le za zasebno zadevo (Sklepna beseda). Tudi to je znamenje izstopanja iz okvira slovstvene folklore. Avtor sam najbolje označuje ta vmesni položaj med slovstveno folkloro in literaturo, ko na eni strani priznava svojo podobnost z drugimi, torej tipičnost, na drugi strani pa svojo enkratnost neponovljivost, to je subjektivnost: *Znanje edino bogastvo je moje / v grob bo šel z mano ta drugi zaklad / Pesem edino ostane po meni, / kdor jo bo čul, mu srce zadrhti; / rekel bo: človek ta mnogo je mislil, / trpel in ljubil, tako kot zdaj mi (Pesem ostane)*. Tudi besedišče omenjene in seveda drugih pesmi očituje omenjeno prehodno stopnjo. Nikakor ne gre le za obzorje desetega brata (*Bedni brezdomec se klatim po svetu reven, ko da bi deseti bil brat*), ampak tudi za znanje iz knjig, ki sega tja v klasiko (*kadar zagrnejo sence me Hada*), saj je avtor med drugim obvladal tudi latinščino. Še bi se dalo dokazovati, kaj vse Vida Ambrožiča uvršča v sfero literarjenja, vendar naj že omenjeno zadošča.

Anica Mahnič je pripravila temeljito analizo Ambrožičevih pravljic, ki so z naslovom *Pravljice za odrasle* izšle najprej na Prešernov praznik leta 1991 in nato v ponatisu še za napovedani dan razglasitve neodvisnosti Republike Slovenije 26. junija istega leta. Če je z izidom prve knjige Ambrožičev posinovljenec Gordan Ambrožič želel svojega krušnega očeta počastiti s spominom na stoletnico njegovega rojstva, tudi priložnost, ob katerih je zaznamoval dan izida druge knjige ni naključje. Vid Ambrožič je bil velik rodoljub. Slovenske pisatelje in pesnike je izjemno ljubil in spoštoval. In nikdar ni

mogel preboleti, da smo po prvi svetovni vojni (1914–1918) izgubili Koroško. Slavistka Anica Mahnič je doslej največ storila za »tega v pozabo pogreznjenega mirnskega barda,« kot ga imenuje, saj je v obeh omenjenih knjigah strokovno temeljito in z osebno spoštljivostjo opisala tudi njegovo življenjsko pot, ki ni bila z rožicami posuta, čeprav jih je tako ljubil.

»Kot nezakonskemu otroku, ki očeta ni poznal, ljubečo mater pa zasramovano zgodaj izgubil, mu je bila usojena desetniška pot. Ker se ni mogel udomačiti pri bogatem kmetu na Škrjančah, je odšel za vrtnarja na ljubljanske Žale. Rože, rože... Vojaška služba tujemu cesarju že tri leta pred prvo svetovno vojno, nato štiri krvava leta vojne po strelnih jarkih od Doberdoba do Galicije, upor v Judenburgu, boji za severno mejo in žalost ob koroškem plebiscitu so zaznamovali njegovo mladost. Sledil je osovražen orožniški poklic, ki ga je kot rodoljub in poštenjak vendarle opravljal dostojanstveno. Ker je sam odraščal brez topline doma, je pripravil domače ognjišče z ženo, ki jo je pripeljal s Koroškega, posinovljenemu dojenčku brez roditeljev, kateremu je bil najboljši oče.«

Pesmim v prvi knjigi, pravljicam v drugi se zdaj pridružuje še tretja Ambrožičeva knjiga, ki bo od vseh njegovih del prejkone nagovorila, širši krog bralcev. Večinoma gre za njegove spominske pripovedi, skozi katere razkriva avtor lastno življenjsko zgodbo na šegav, dobrodušen način, sem in tja začinjen s samoironijo in drugič zastrt s pritajeno bolečino.

Gradivo je v knjigi razvrščeno v nekaj razdelkov, iz katerih je mogoče razbrati temeljna žarišča Ambrožičevega pisanja.

Prvi razdelek *Sirota* vsebuje spomine na avtorjevo trpko otroštvo, najprej v Velikih Češnjicah, Šentvid pri Stični, in nato na Škrjančem v Mirnski dolini. Kljub temu da ga je mati mnogo prezgodaj zapustila, mu je zapustila izjemno pomembno doto. Še preden je bil goden za šolo, ga je naučila brati in verjetno je v tem edinem opoju, da se je mogel izmakniti kruti življenjski resničnosti, ki so mu ga privoščile knjige, iskati njegovo zvesto ljubezen do njih vse življenje, še toliko bolj, ker si je moral služiti kruh z opravljanjem službe, ki se mora soočiti s senčnimi platmi človekovega ravnanja in nehanja.

Pisatelj France Bevč je opisal, kako je v zgodnji mladosti napisal svojo prvo knjigo, nekaj podobnega se je lotil Vid Ambrožič, ko je začel sam izdajati in pisati svojo »revijo«. Vendar se je vrsta ustvarjalnih pobud v zanje gluhem okolju klavrno končala. Mostarjeva domačija, kjer si je »ptiček brez gnezda« našel zatočišče, pa je še pred njegovimi očmi doživela neslaven konec.

Avtorju nato sledimo na njegovih postajah kot avstrijskemu vojaku v prvi svetovni vojni in priči, kako »smo zaigrali Koroško« in sedem letna vojaška služba je botrovala dejstvu, da je vrtnarski poklic zamenjal za poklic orožnika. Ambrožičevi spomini na njegovo odisejajo v velikem in malem bodo vedno dragocenejši vir za obravnavo prve svetovne vojne, ne toliko z vida politike kot z vidika tako imenovanega »malega« človeka, lutke na vrvcu visokih političnih interesov.

Drugi razdelek sestavljajo *Kramljanja*, kakor je avtor naslovil celo vrsto spominov na svoja vojaška in službena doživetja, svoje ali drugih ljubezenske dogodivščine. Ne gre za zavestno nadaljevanje prejšnjega razdelka, ampak za nekakšno preigravanje že znanih motivov z novimi. Ni se bilo mogoče izogniti ponavljanju nekaterih motivov, ker je Vid Ambrožič svoje spomine pojmoval predvsem kot snov za nadaljnje literarno oblikovanje in za literaturo sólo, čeprav se je z njo stalno spogledoval in obžaloval, da se ne more kosati z njenimi ustvarjalci.

Stike s pisatelji je navezoval ne le prek njihovih del, obiskovanj prireditve v njihovo čast, ampak tudi z osebnim seznanjanjem, kot sta bila na primer ravno France Bevk in Miran Jarc.

Tretji razdelek *V sencih Šumberka* je, zemljepisno gledan, posvečen Domžalam in službenim peripetijam avtorja v tem novo nastajajočem mestecu. Že naslovi posameznih zgodb spet kažejo avtorjevo navzkrižje med dolžnostmi za vsakdanji kruh in njegovim notranjim nagnjenjem do rož in leposlovja.

V četrtem razdelku so zbrani Ambrožičevi slavospevi Mirnski dolini. *Himna moji domovini* se začneja z uvodom »Skoraj vsak kotiček naše lepe domovine že ima svojega glasnika in poeta, ki je v vzneseni besedi opisal njegovo lepoto in njegove junake... Samo našega kota, prelepe Mirnske doline in njenih sosednjih krajev še ni nihče vpeljal v našo literaturo... Sicer sem jih jaz že v vseh variantah opel in opisal vse njihove lepote, njih smeh in jok. Ali jaz sem ubog samouk, moje pero je nespretno, domišljija uboga. Tako da lahko rečem o sebi kot prerok Izaija: 'A a, Gospod, ne znam govoriti, kajti otrok sem!'«

Odlomek večplastno označuje Ambrožičevo osebnost navezanost na domače okolje, občutek za literarno ustvarjanje, spoznanje o lastni prikrajsanosti zanj, razgledanost po Svetem pismu. »Dolenjski kmet« je kakor drobčna študija v stilu Janeza Trdine in Ambrožičevega sodobnika Vinka Möderndorferja, ki je opravil pravcato sociološko analizo ene od dolenjskih vasi (prim. Slovenska vas na Dolenjskem, 1938). Mirna, Škranjčce, Ševnica, Račje selo dobivajo v tukajšnji knjigi svoj literarni spomenik.

Portreti in usode iz petega razdelka se nanašajo večidel na čas druge svetovne vojne. Iz njih je razbrati avtorjevo sočustvovanje s trpečimi, ne glede na to, na kateri strani so se znašli v tem hudem času in potem. Pravzaprav je občudovati tudi avtorjev pogum, saj je neprizanesljivo resnicoljubnost spravljal na papir v okoliščinah, ko se večina o tem še govoriti ni upala.

V zadnjem, šestem razdelku *Družina* se avtor spet vrača k sebi, vendar na drugi ravni. Če prvi razdelki govorijo o trdih okoliščinah njegovega otroštva in skorji kruha v takšni ali drugačni uniformi se knjiga izteka z zgodbami iz družinskega življenja, v katerih je glavni junak večinoma avtorjev posinovljenec Gordan, od malih nog do časa, ko je že tudi ta postal oče mali Stelli. Za konec pa še vizija sodbe ...

Naštevanje snovi v posameznih razdelkih je le blede odsev bogastva, ki ga vsebuje ta knjiga življenjskih zgodb in spominov. Predvsem za etnologijo so prvovrsten vir za proučevanje načina življenja:

1. v posameznem okolju (Dolenjska, Ljubljana in njena okolica – Domžale);
2. v določenem obdobju (od začetka do šestdesetih leti dvajsetega stoletja);
3. v izrednih razmerah (prva in druga svetovna vojna);
4. v poklicu, za katerega doslej nismo imeli nikakršnih podatkov s strani udeležencev samih (orožnik) in
5. ne nazadnje za družinsko življenje, še posebno pod vidikom, da gre za družino s posvojenim otrokom: najprej je bil posvojen sam in nato je postal sam oče posvojenemu otroku.

Slovstvena folkloristika je iz Ambrožičevih zapisov že pridobila. Iz njih je izločila osem pravljič, v tukajšnjih pa jo čakajo imenitni frazemi, lokalno obarvani pregovori, šale, ki niso zmeraj za občutljiva ušesa, kakšna uganka in še kaj.

Jezikoslovje bi se znalo razveseliti kakor ocvirkov potresenega narečnega besedišča, frazemov in tudi za študij skladnje bi se kaj našlo. Razen za etnologijo pa bi bilo tu

največ dela za *literarno vedo*, in to z dvojnega vidika. Najprej glede na snov. To bi mogla s pridom uporabiti literarna sociologija ob analizi recepcije posameznih avtorjev in njihovih del. Ambrožičevi osebni stiki z nekaterimi slovenskimi ustvarjalci nam jih osvetljujejo z novim odtenkom.

Na drugi strani bi zaslužilo temeljitejšo pozornost Ambrožičevo oblikovanje kot táko. Iz njegovega pesniškega ustvarjanja so že bila izlužena zlata zrna, iz njegovih spominskih pripovedi pa ni mogoče brez škode za njihov dokumentarni vidik izločiti stilno bolj posrečeni formulacij. Pa jih ni tako malo. Iz njih se vidi avtorjeva načitanost in hlepenje po znanju in prav ta avtorjev trud za vstop v hram učenosti pri stranskih vratih, ker so mu bila glavna vrata zaprta, ga je prignal do spoznanja o resnici o samem sebi. Resnicoljubnost, bodisi na svoj ali tuj rovaš, je temeljna oblika njegovega pisanja, ki je še polno starih primer, vzetih iz kmečkega življenja, kar starejšim bralcem še vzbudi določeno otožnost, mlajšim rodovom pa že skoraj niso razumljivi, posebno če so zrasli v mestih. Prav tako je zanje, ki jih starši vpisujejo v vse mogoče krožke, nedoumljivo, kakšna želja po ustvarjanju je gnala samemu sebi prepuščenega otroka k neuresničljivim poskusom, da bi se izkazal, a je pri tem doživljal udarec za udarcem.

Z vidika literarnega oblikovanja je glavna pripomba na Ambrožičevo delo, da je snovno preveč mešano, kar je nasledek dejstva, da ga ne oblikujejo toliko z literarnim namenom, kot le-ta pisno prestreza svoja »kramljanja«, to je lahkotno govorjeno besedo. Je predvsem temelj slovstvene folklore, kakor so njena lastnost tudi različice povedanega. Zato ponavljanja tu ni mogoče jemati kot nekaj manjvrednega, ampak kot lastnost, ki opozarja na križišče, kjer se srečujeta dve veji besedne umetnosti: slovstvena folklor in literatura, z eno besedo na literarjenje.

Kakor gre za nekaj vmesnega stališča oblikovanja, velja podobno glede na razmerje med disciplinami. Po eni strani so Ambrožičevi zapiski izredno pomembno gradivo za zgodovinsko zakoličene vede: zgodovinopisje, etnologijo, kulturno antropologijo, po drugi strani pa jih je mogoče jemati tudi za del literarne kulture. Da se je sam avtor globoko zavedal, da s svojimi »spisi«, kakor včasih imenuje svoje pisanje, stoji zgolj v preddverju literature, je razbrati iz marsikatere njegovih izjav: *»Tudi iz te žalostne zgodbe bi se dala napisati lepa povest ali tragedija.«...»Tale povest ali kaj bo, sam ne vem, ne bo kaka globoka dušeslovna razprava, polna poezije in sentimentalnosti, ampak bo čisto navadna vsakdanja zgodba, naturalistična, če hočete.«*

S tem hoče avtor povedati, da snov njegovih pripovedi ni fiktivna, ampak vzeta iz življenja. In ravno to je tisto, kar jim daje ceno tudi za prihodnost.

JANEZ PERNAT: KO BISTRICE JEZ JE ŠUMEL

Janeza Pernata nam je odkrila Anita Hudl, Kamničanka, ki se je preselila na Koroško v Avstrijo, kjer se po svojih močeh trudi ohranjati razcefrano slovenstvo. Njena zasluga je, da je bil imeniten koroški samorastniški pesnik vključen v Paternujevo edicijo *Slovensko pesništvo upora 4* (Novo mesto 1997, 563–579). Monografsko obdelavo so njegove pesmi doživele v knjigi Marije Stanonik, *Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami* (Celje 1999, 101–110, 251–270). Pri predstavitvi knjige v Musilovem domu v Celovcu je avtor doživel morda edino javno zadoščenje za svoje ustvarjanje, saj je bil povabljen nanjo kot eden od najpomembnejših vanjo uvrščenih avtorjev. To je bil povod, da je doživel tudi samostojno objavo pesmi, ki jih je pisal kot nemški vojak daleč na severu Evrope, v Celovškem zvonu. (X/37, 1992, 9–10) Mohorjeva družba v Celovcu pa je zaslužna, da je izšlo njegovo delo tudi v samostojni knjigi z naslovom Janez Pernat, z občasnim psevdonomimom Bistriški, *Ko Bistrice jez je šumel* (2007). S tem se je vsaj posthumno uresničila avtorjeva srčna želja, da bi njegovo prizadevanje za slovensko besedo ne ostalo brez pomena.

Ob obisku na njegovem domu zaradi pesmi, ki jih je pisal kot vojak v nemški vojski – na pamet ne vem več, katerega leta tam v sedemdesetih prejšnjega stoletja – so me njegovi domači sprejeli izredno hladno. Toda če bi ne bila odvisna od tujega prevoza, bi se verjetno pri priči obrnila, tako pa sem vztrajala. Eden od sinov je bil carinik, zato se je počutil nelagodno, da bi mu avto s slovensko registracijo pred hišo utegnil v državni službi škoditi. Kaj je bil drugi sin, se ne spominjam več. Tudi žena, sicer doma s Koroške tedaj na jugoslovanski strani, se je bila le na silo pripravljena z mano pogovarjati slovensko.¹ Zato smo se tja pripeljali z domačo, avstrijsko koroško oznako na avtomobilu.

Ne morem pozabiti njegovih solz, ko je izpod nekoč privlekel škatlo s popisanimi papirji in zvezki, s trpkougotovitvijo, da to nikomur nič ne pomeni in da bo njegovi smrti vse skupaj prejkone končalo v ognju. Zaradi strahu nad tem sva se dogovorila, da mi je nekaj od tistega gradiva zaupal, da smo v Ljubljani prefotokopirali. Toda ko sem pred leti ogledovala fotokopije, so bile zbledele in verjetno bi jih sčasoma ne bilo več mogoče brati. Zato velja vsa zahvala založbi in dr. Mariji Makarovič, ki je iz Pernatovih rokopisov izbrala po njenem najboljši, jih uredila in napisala spremno besedo. Iz dela se vidi, da je Janez Pernat pisal pesmi že veliko prej, preden ga je pograbil nacistični uničevalni stroj. Marija Makarovič jih je razvrstila v avtobiografske, ljubezenske, v preteklost zazrte pesmi, pa pesmi vojne, rodoljubne, povezane z naravo, vključene v praznično leto, portrete in prigodnice ter pesmi minevanja. Vsega skupaj okrog 120

¹ Zato mi je še v toliko večje veselje, da je po avtorjevi smrti prav soproga J. Pernata dala pobudo za izid njegove ustvarjalnosti.

besedil. Odlično je, da so pesmi večinoma datirane, kar bo zelo olajšalo prej ali slej potreben pesniški portret Janeza Pernata.

Morda je bilo kaj poskusov že prej, toda po objavah sodeč je Pernatova prva pesem iz leta 1929. Pomenljiv naslov *Ciril in Metod* (117) navaja k sklepanju, da mu je muza zapela iz narodnostne stiske. Po usodnem plebiscitu, ko je Koroška dokončno pripadla Avstriji, je njena oblast dosledno zatirala slovensko skupnost v zibelki slovenstva. V želji po ohranjanju narodne identitete se je mladi Pernat zamislil v slovansko preteklost in ob prazniku svetih bratov jima posvetil pesem, ki jo končuje z besedami: »*Minilo od tega nad tisoč je let, / odkar so nam rane odprli ... / In potujčujejo naroda cvet ... / A – nikdar jim ne bomo umrli!*«

Petdesetletni razpon Pernatovega ustvarjanja – vsaj glede na objavo – je iz leta 1979 z naslovom *Priznanje* (60). Končuje se z avtorjevim premislekom o lastnem ustvarjanju. Lirski osebek se v njej zaveda plahosti in samotarstva, ki ga ovirata, da se ne more vključiti v družbeno dogajanje. Toda kljub temu mu ni vseeno, če ga bo zgodovina docela prezrla. Kaj mu potem pesniški dar?!

V drugem delu so »črtice«, kakor je urednica nasloвила sedem žanrskih ali z etnološko snovjo in verjetno tudi avtobiografsko zastavljenih in živahnih zgodb. Še toliko bolj je taka na konec uvrščena čez 100 strani dolga povest *Kriparica Roza* s časovnim okvirom 1907 do 1972. Kriparica je to, kar v Slovenski Istri tako imenovane šavrinka: preprodajalka jajc in spotoma drugih domačih pridelkov za celovški trg. Toda medtem ko so žene in dekleta v Trst nosile blago na glavi ali ga je tovoril osliček, so ga na Koroškem prevažale v kripah. Od tod ime. Jedro zgodbe ni toliko v tem, pač pa v izkoriščanju materinske ljubezni in družbenih posledicah velike gospodarske krize sredi 20. stoletja.

Marija Makarovič v spremni besedi na kratko oriše ustvarjanje Janeza Pernata in smisel njenega truda zanj tako za slovensko etnologijo kot literarno zgodovino in svoj uredniški koncept pri urejanju besedil. Vsekakor je s svojim delom naredila neprecenljivo uslugo ne le avtorju, temveč tudi raziskovanju tistega slovenskega slovstvenega prizadevanja, ki mu pravimo literarjenje.

METOD BOHINC: RAJ POTEPUHOV (ZGODBE MOJE MLADOSTI)

Sveti večer 1993. Avtobus je s svojimi lučmi rezal trdo temo po Poljanski dolini, jaz pa sem strmela skozi okno in sledila obrisom ljube mi domače pokrajine in hkrati oprezala, ali bom uzrla kje kakšno sled iz mladih dni. Naenkrat je pritegnila mojo in drugih potnikov pozornost nam znana govorica. Dekliški glas jo je sproščeno ubral po »gôrënjsko« in med drugim navrgel, da oče piše pesmi ...

Čas neznansko beži. Končno se mi je le posrečilo seznaniti se z Janezom Bohincem, ki piše pesmi za svoje veselje in domači krog. Dogovorila sva se, da se bova še srečala, ko jih uredi.

In tedaj so mi prišle v roke Zgodbe iz moje mladosti njegovega brata Metoda Bohinca. Kaj tako pristnega in iskrenega, s spoštovanjem življenja prežetega se redko najde na naših policah. Hkrati s spomini na avtorjevo mladost je to tudi kronika njegove družine in osebno doživljana zgodovina domačega kraja. Lepo se mu je oddolžil z omenjeno knjigico, čeprav jo je razmnožil le v nekaj deset izvodih. Napeljevala sem vodo na svoj mlin, ko sem mu ob priložnostnem srečanju predlagala, da bi zapisal, kako je prišlo do nje. Tudi prošnjo in nasvet hkrati, naj zapiše usodo Nacetovega Jožeta, je vzel resno. Tako je rešil pozabe vaškega posebneža. Še več. V svoji domači temnici je preživel ure in ure, in se otroško veselil odkritij, ki so pred njegovimi očmi oživljala v Jožetov fotografski aparat prestrežene spomine iz mladosti. Kakšna sreča, da je na njegove negative naletel v Loškem muzeju, le kdo bi jih znal in zmozel še dokumentirati in komentirati. Tako pa se Gorenja vas zdaj postavlja kot eden najbolj »fotografskih« krajev ne le v sedanosti, ko ji daje pečat navzočnost mednarodnega mojstra Vlastje Simončiča, ampak tudi v preteklosti (natančneje iz obdobja med dvema vojnama), kakor se lahko prepričamo na razstavi fotografij, ki jih je posnel Jože Kalan, razvil pa Metod Bohinc – po petdesetih letih. Kljub njihovi šaljivosti, kolikor so ohranjene fotografije izraz Jožetovih »muh«, so fotografije velike dokumentacijske vrednosti, četudi posnetki niso zmeraj prvovrstni.

To dragoceno dediščino je prejel že v domači hiši, saj je bil oče dolgoletni organist, mama je pa tudi znala kaj zaokrožiti v verze. Da gre za rodovno nadarjenost, dokazuje tudi sestra Lojzka, usmiljenka Olga Bohinc (†11. 3. 2005), ki je tudi pisala pesmi: šegave, hudomušne, navihane. To je redka lastnost slovenske muze, saj se njena lira tako rada povesi v otožno melanholijo.

JURIJ VODOVNIK ALIAS ANTON GRIČNIK

Vse knjige Antona Gričnika, ki jih posveča svojemu rodnemu Pohorju, so zelo obsežne. Taki so že *Zapisi in pričevanja sejalcev*, kakor je naslovil »kroniko župnije sv. Kunigunde na Pohorju« (1989, 1012 strani).

Za zbirko slovenskih folklornih pripovedi *Glasovi* je isti avtor pripravil knjigo z naslovom *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (1995, 497 strani). Iz tedanjega sodelovanja z njim mi je ostalo v spominu, kako zelo si je svojemu Pohorju želel podariti zajetno knjigo, da bi že s svojim videzom pričala o avtorjevi srčni želji podariti prebivalcem njegove domačije nekaj tehtnega in velikega.

Hvalnica Pohorju (2000, 664 strani) je pesniški zbornik z avtorji z vseh klinov v navpični klasifikaciji besedne umetnosti, toda največ iz vrst literarjenja. S čim takim se zaenkrat ne more pohvaliti nobena druga slovenska pokrajina.

Od tu je bilo le še korak do Jurija Vodovnika, pohorskega barda 19. stoletja. Gričnikova trilogija o njem postaja avtorjevo življenjsko delo. V prvi knjigi so v eni knjigi zbrane vse dotlej znane Vodovnikove pesmi, vključno z domnevno njegovimi in tistimi, ki se mu več ne pripisujejo (*Jurij Vodovnik, Pesmi*, 2004, 662 strani), kar vse bogato komentira. V drugi knjigi (*Jurij Vodovnik, Po njegovih poteh*, 2006, 1136 strani) glede na število strani deluje šaljivo, ko zatrjuje podnaslov, da gre v njej za »malo kroniko Vodovnikove rojstne župnije, šole in kraja«. Če je to res, potemtakem »razširjeni Vodovnikovi življenjepisni podlistki z dragocenimi dodatki ter nekaj (pesmi s kratkimi življenjepisi) Vodovnikovih predhodnikov in vzornikov, sodobnikov in tekmecev, naslednikov in posnemovalcev« vplivajo na njen izjemen obseg.

Kakor koli že, obe knjigi posebej in vse skupaj dokazujejo, da se je Anton Gričnik gradivsko temeljito pripravil na pisanje romansirane (avto)biografije Jurija Vodovnika. S temeljitim študijem časa, prostora in življenjskega stila v njegovem času je neukrotljivemu pohorskemu – danes bi dejali – kantavtorju, sodobniku Franceta Prešerna, Antona M. Slomška, Stanka Vraza itn. tako zelo zlezal pod kožo, da je tvegalo odločitev pisati o njem v prvi osebi. S tem je ubil dve muhi na en mah. Gričnikovo delo je res biografski roman o Juriju Vodovniku, hkrati je tudi avtobiografski roman. Marsikaj, kar Anton Gričnik glavni romaneskni osebi polaga na jezik, je sad njegovih lastnih življenjskih izkušenj in razmišljanj in dodobra izkorišča življenjsko priložnost, da jih brez zadrege za lastno izpostavljenost predstavi javnosti. Sicer se zgodi, da s tem projicira sodobna vprašanja v preteklost in Vodovnika kljub njegovi potepuški naredi za kritičnega intelektualca, kar ima glede na pesniško svobodo vsekakor pravico, poznavalce dejstev pa vseeno bega in moti.

O Gričnikovi teološki izobrazbi priča Vodovnikova osebna teologija, avtorjeva široka razgledanost v nemški in slovenski literaturi je rezultat njegovega študija germanistike in slavistike, izkušnja odgovornega očetovstva (ima hčer in štiri sinove) pa mu omogoča posredovati iz Vodovnikovih ust osebne poglede na vzgojo in šolanje. Pri tem je resnicoljuben do skrajnosti, kar v nekaterih odlomkih privede do naturalizma.

Delo je domoznansko, saj bo prebivalce številnih krajev na Pohorju in v soseščini ganila njihova omemba, hkrati pa se bodo seznanili z marsikakšnim njim dotlej neznanim zgodovinskim dejstvom. Etnologija bo Gričniku hvaležna za opise delovnih postopkov, opravil in del, ki so danes že pozabljena.

Številni konkretni zgodovinski podatki in dejstva so dovolj spretno vpleteni v zgodbeno tkivo. Gričnik pravzaprav ne piše, ampak pripoveduje. Karakterističen signal te »naravne komunikacije« je pogosto ponavljanje fraze: »da tako rečem«. Njegov jezik ni umetniško izbran, temveč sporočilno sproščen.

Zato njegovi rojaki novodobnega Vodovnika sprejemajo dopadljivo, tista slovenska kulturna srenja, ki živi iz prestiža, pa bo težaško opravljeno delo prejkone prezrla. Toda Vodovnik/Gričnik želita biti »*fraj*«, zato tudi njuna slava ni odvisna od literarnih sladokuscev. Podobno kot je nekdaj Jurij Vodovnik prenašal v košu svoje pesniške in druge izdelke, bo Anton Gričnik tudi to svojo knjigo prevažal z avtom, saj svoje knjige večinoma proda(ja) sam. Tudi po tej plati je blizu svojemu literarnemu junaku.

Vaščani v Skomarju so grob siromašnega pesnika opremili s ploščico, ki je še danes zvesta priča njihove ljubeznivosti do pohorskega barda, Anton Gričnik pa mu je postavil trajen spomenik.

RADOŽIVOST MINKE LIKAR

Minka Marija Likar je že pred nekaj leti opozorila nase s knjigico anekdot in šal iz loškega pogorja, kakor je v svojem času poimenoval pokrajino pod Blegošem naš rojak znameniti pisatelj Ivan Tavčar. V drugi knjigi s skrivnostnim naslovom *Sopotnik v svojem avtu* se nam predstavlja z zbirko kratke proze, večinoma iz vaškega življenja, ki ga iz svojih izkušenj najbolj pozna.

To je čas naše mladosti, ko smo še večino kmečkih del opravljali na roke in živeli v sožitju z živino, lahko tudi pod eno streho. Je pa tudi čas, ko je v kmetijstvo prodirala mehanizacija in je industrializacija s svojim drugačnim življenjskim stilom na slovenskem podeželju začela razdirati dotlej dokaj ustaljen vrednostni sistem.

Minka Marija Likar praviloma spremlja v svojih zgodbah osebe v zagati ali škarjah – sodobno rečeno: v mejnih situacijah – v katerih se znajdejo iz najrazličnejših vzrokov: zaradi bioloških in mentalnih procesov v fazi odraščanja, ko na vrata trka ljubezen, ali pripadnosti različnim družbenim skupinam (vas : mesto) ali socialnega položaja.

V primerjavi s prvo je v drugi knjigi opazen njen oblikovalni napredek. Motivika zgodb je iz vsakdanjega življenja vaške skupnosti, v nekaterih primerih pa iz njega izstopi, ko otroci gredo nastopat v bližnje mesto, ali ko žena ali hči obiščeta moža in očeta v bolnišnici v glavnem mestu.

Prvi razdelek *Poljsko kosilo* sega v človekovo otroštvo, ko si nabira prve izkušnje o neenakosti. Čisto nekaj drugega je kmečko okolje za otroka, ki od njega terjajo, da prime za njemu določeno delo, kakor za tistega iz mesta, ki pride na podeželje le zaradi čistega zraka.

Še hužše je, če v najnežnejših letih doživi krivico s strani formalizirane družbe (šola), ko niti ne ve, v čem ga je polomil.

Slovo od otroštva je še posebno presunljivo, kadar prihaja do njegove zlorabe. O tem priča *Popoprana juha*, ki posoja ime drugemu razdelku. V njegovem središču je najstniška generacija, ki se nenadoma zave odgovornosti za lastni jaz.

Poletna nevihta je kar pravšnja za naslov tretjega razdelka in predvsem metafora za notranje razdejanje in opustošenje dveh oseb v noveli z enakim naslovom. Pred nami so tragične ljubezenske zgodbe in razdrta gnezda v vedno novih variacijah.

Peti letni čas se nanaša na ostarele moške in ženske, ki samevajo na propadajočih domačijah in jim marsikdaj delajo družbo zgolj živali: muce in vrane.

Kapljice življenja so ime za avtoričine refleksije o lepem in trdem v njenem in slehernem življenju. Zadnji razdelek se konča z romanjem preproste delavke od garderobe do garderobe, preden s predčasno upokojitvijo pride do svojega miru.

Na videz nič posebnega – vaški svet se v pisanju Minke Marije Likar pokaže nič manj dramatičen in poln pretresov, vse do tragičnosti, kakor v urbanem okolju. Pripoved ji teče gladko v lepem jeziku z opisi številnih koticov in drobnih estetskih dejstev, ki jih

tisti, ki z naravo ni v vsakdanjem stiku, ne more zaznati. Toda moč avtoričinega pisanja je v kompoziciji. Zgodbo konča s presenetljivo ugotovitvijo ali z nenadnim situacijskim preobratom, ki prej povedano osvetli v novi luči. Toliko z vidika literarne vede.

Etnologija pa ji bo prej ali slej hvaležna za poimenovanja delovnih orodij in opise kmečkih del, ki jih mlada generacija ne pozna več, naša pa se jih vsaj še spominja, če jih že tudi ni več opravljala.

Osebnostno pa me je branje kratkih zgodb Minke Marije Likar ganilo zaradi možnosti, da sem v njih podoživljala zgodnje otroštvo in rosno mladost: ne znam si predstavljati, kaj današnjemu otroku lahko pomeni toliko, kot so nam na primer češnje ali prva jabolka – beličniki.

RESNICA IN RESNIČNOST JANJE BLATNIK

Tisti, ki že poznajo delo Janje Blatnik, bodo s spoštovanjem vzeli v roke tudi *Iz pekla v zemeljski raj*, Janja pravi, da njeno zadnjo knjigo. Le-ta zasluži, da bi se ob njej ustavili in zamislili vsi, ki jim je kaj do človekovega dostojanstva: duhovniki, etnologi, moralisti, psihologi, vzgojitelji, zdravniki.

Ob vsej lepoti, ki ga Janja priznava življenju in želi s soncem in Soncem, ki jo obsevata, osrečevati druge, se je v njej odločila odpreti tudi črno skrinjico, iz katere se vlečejo sence – povedano brez olupševanja! – padle narave človeškega rodu, kar povzroča vsakemu posebej in vsem skupaj velikansko trpljenje. Poskusi posilstva, nesrečne smrti nedonošenčkov, poskus samomora iz obupa, nepriznana zdravniška zmeta so teme za več romanov. Plemenitost in velikodušnost, s katerima to popisuje Janja, vsem nam prižiga luč.

*

Razen naslova za prvo knjigo *Še sem živa* (2000), ki je nadvse resničen, saj izhaja iz njene izjemne življenjske izkušnje, so drugi simbolični in jih ji je vse navdihnil Janjin zdaj že pokojni oče: *Našla sem* (2000), *V dolini miru in sreče* (2001), *Povsod naj sije sonce* (2004), *Mi vsi smo romarji skozi življenje* (2005), *Iz pekla v zemeljski raj* (2007). Iz zaporednosti njihovega izhajanja se vidi, da je Janja Blatnik v tretje tisočletje vstopila s pravo ustvarjalno eksplozijo. V preseku gledano, je odtlej, ko je odkrila ta svoj dar, vsako leto okronala s svojo knjigo.

Že v vseh dosedanjih knjigah je Janja dokazala svojo veliko iskrenost, a vrhunec doseže v tokratni knjigi. Njena resnicoljubnost je tako neprizanesljiva, želja po resnici tako globoka, da se je tokrat odločila seči prav do dna in z vso neizprosno doslednostjo izvleči na beli dan tisto plast, ki jo spomini na mladostno dozorevanje pogosto tlačijo v najbolj skrite kamrice človekovega jaza.

To niso posladkane zgodbe o romantičnem kljunčkanju dveh golobčkov niti v umetelno embalažo zavita strast svobodne ljubezni, ki ima prestiž v literaturi. Žgogče, toda edino zdravilno čiščenje ran, ki jih je nedolžnemu deklinstvu zadajala moška neobvladanost, in so se gnojile leta in leta, je tu podano v prebridki resničnosti, ki ji je v življenju lahko zvesta le tako preizkušena oseba, kakor je Janja Blatnik.

Poseben premislek ob tem zasluži pretresljivo dejstvo, da to zanesljivo ni le njena zgodba, ampak neredkih slovenskih deklet oz. žena, ki niso in ne bodo nikdar prišle do besede, da bi to poglavje svojega življenja pokazale soncu. Le komu zaupati ponižanje svojega dostojanstva in izjokati svojo stisko? Mraku spovednice? Izkušnje te vrste se nemara v tretji osebi prebijejo v leposlovje. Literarno obdelan »Misterij žene«¹ v začetku 20. stoletja je razburkal javnost in velja za zastopnika naturalizma. Za odkrito-

¹ Zofka Kveder, *Misterij žene*, samozaložba, Praga 1900.

srčnost tukajšnje veristične izpovedi jamči njena prvoosebna. Dejstva govorijo sama zase.

Slovenska etnologija si je že pred desetletji sicer zadala nalogo² raziskovati tudi spolno plat slovenskega človeka, vendar dlje od tega skoraj ni prišla. V antologiji slovenske pornografske poezije³ sta predstavljeni uživaška in veseljaška plat problematike, medtem ko ji Janja Blatnik drži ogledalo izza njene prozaične in tragične strani. Toda to le na ljubo resnici, kajti »resnica vas bo osvobodila« (Jn 8, 32).

Janja ni nasedla grenkim izkušnjam. Postala je ljubljena žena in srečna mama. Motiv prve je od kanoniziranih pesnikov najbolj uveljavljen pri Cirilu Zlobcu. Materinstvu se klanja (»*Dajte vse rože sveta materam, ki bodo rodile*«) in z otroki nenehno pesniško igra Tone Pavček. Za javno mnenje sta ti dve vrednoti tabu. Novodobni »ptički brez gnezda«⁴ pa nemo obtožujejo z uničevanjem družbene imovine in lastnih življenj.

Janja Blatnik srečo in nesrečo materinstva svojega rodu razkriva predvsem v luči družbenih razmer. S tem živo dopolnjuje znanstveno monografijo o kulturi rojevanja na slovenskem podeželju v 20. stoletju.⁵ Še toliko bolj, ker osebno pričevanje in znanstvena analiza izhajata iz istega geografskega področja.

Toda v pisanju Janje Blatnik obstaja področje, ki ga doslej še ni vzela pod lupo nobena stroka. Trd boj za dostojanstvo in pravico nemočnih. Avtorica, ki že dolgo več ne more stati na nogah in si delno lahko pomaga le z eno roko,⁶ s tolikšno voljo do življenja opisuje njegove drobne radosti – ki se jih prav zaveda šele zdaj, ko je obnemogla – s filigransko podrobnostjo pa tudi, kako je prišlo do njene in nesreče tistih, ki so ji jo povzročili. Zanesljivo tudi tu njene besede zastopajo marsikoga, ki je že obmolknil ali sploh nima ne volje ne moči, da bi to posredoval javnosti, niti pomočnikov, ki bi mu pri tem šli na roke.

S kakšno rezkostjo in poštenostjo – brez samopomilovanja pa tudi brez samoobtoževanja! – želi opraviť Janja svojo javno spoved, se vidi pri opisu samomora. Enkratno opiše psihično stanje človeka, ki ravna nekaj, za kar ni več docela odgovoren in se ne zaveda, kam bo njegovo dejanje pripeljalo.

Toda vsega tega bi ne bilo, če bi Janja Blatnik ne posedovala izrazitega epskega daru za fabuliranje. Zanj ji vse pride prav: otroška igrača, domače živali, padec z invalidskega vozička na poledeneli cesti. Knjige ji vračajo otroško ljubezen do njih, da zdaj jemljejo v svojo sredo njene, s katerimi želi sporočiti: kljub vsemu me Bog ni zapustil.

Kakšen blagoslov je obsijal župnijo Sveti Duh nad Krškimi, da so tam zrasli kar trije nadarjeni pripovedovalci, vsak s svojim osebnim profilom: Mariji Krejan (psev-

² Naško Križnar, Spolno življenje, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice VI, Ljubljana 176, 107–125.

³ Marjan Dolgan in Miran Hladnik, *Fuk je Kranjcem v kratek čas* (Antologija slovenske pornografske poezije), Ljubljana 1990.

⁴ Fran Milčinski, *Ptički brez gnezda*, Ljubljana 1917.

⁵ Irena Rožman, *Peč se je podrla!* (Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju), Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 36, Ljubljana 2004.

⁶ Za to knjigo je bila Janjina desna roka Joži Kališnik; dobesedno!

donim Marta Kmet) in Janezu Gabriču⁷ se Janja Blatnik pridružuje z duhovnim zaledjem »gibanja bolnih za bolne«.

V šestdesetih letih 20. stoletja je francoski duhovnik Henrik François zasnoval *Krščansko bratstvo bolnikov in invalidov* z namenom, da bolniki in invalidi do zadnjega izrabijo tiste svoje talente, ki so jim v njihovem načinu življenja še ostali. Zdravi naj »bolnemu bratu pomagamo, da si bo sam pomagal. [...] Na sto tisoče je bolnikov, ki si prizadevajo, da bi svojim bolnim bratom pomagali prevzeti odgovornost za svoje življenje.«⁸

»Tisti, ki je stopil v bratsko družino, si silno želi, da bi svoji bolnim bratom pomagal najti Kristusa, ki je zanj prvi na svetu. Občuduje Božje delo v svojem bolnem bratu, ki mu prav nič ne skriva, da je kristjan.«⁹ Bogve, ali bi Janja zmogla vse to, če ne bi odkrila Kristusa. Njegov križ ji osmišljuje življenje, saj zaupa, da na svojem telesu dopolnjuje, kar primanjkuje Kristusom bridkostim (prim. Kol 1, 24). Z vsem svojim bitjem in žitjem pričuje za življenje.

Svojim domačim in tistim, ki jo cenijo in pristajajo na njene vrednote, daje priložnost, da ob njej /p/ostajajo bolj človeški in božji.

*

Slovenska duhovno prebujena javnost gotovo še ni pozabila modrosti, ki jih je v aforistično strnjjenih izrekih pošiljal v svet *Zvone Modrej*. Prav tako si je s svojimi liričnimi utrinki, ki se kdaj prebijejo v mistične razsežnosti, pridobila velik krog občudovalcev *Marjetka Smrekar*.

Angelska rahločutnost in zastrta osebna izpoved se prelivata v pesmi *Darinke Slanovec* s svobodno umetniško formo, ki gódi tudi intelektualno zahtevnejši eliti. Čar *Janje Blatnik* je njena nezamenljiva resnicoljubnost. Vsi trije so prijeli za pero v okoliščinah, ki jih literarna veda rada poimenuje mejna situacija. Bolj ko postaja njihovo telo neobgleno, v bolj nedosežne višine, neizmerne širjave in temne globine vodi pot njihove duhovne svobode.

⁷ Prim. naslov njegove zbirke zgodb: Janko Gabrič, *Tudi to se zgodi*, Družina, Ljubljana 2001.

⁸ Peter Boillon, upokojeni škof v Verdunu, prevod Stanko Boljka, *Prijatelj* 37, december 2005/ januar 2006, št. 6, 19–20.

⁹ P. Boillon, upokojeni škof v Verdunu, prevod Stanko Boljka, *Prijatelj* 37, december 2005/ januar 2006, št. 6, 20.

B. POEZIJA

VOJTEH KURNIK – KOLAR, MIZAR, RODOLJUB IN DOMOZNANSKI PESNIK

(*1826, Tržič – †1886, Ljubljana)

UVOD

Vojteh Kurnik¹ (Adalbert Kurnig) se je rodil 9. 8. 1826. Vojtehova mati Katarina (6. 4. 1796–2. 8. 1834), je delala v graščinski kuhinji v Tržiču. Oče, Fortunat Kurnik (8. 7. 1792–19. 10. 1840), je bil izučen očetove obrti – kolarstva, vendar je bil pri grofu Radeckem za kočijaža in v tej vlogi večkrat poklican tudi na Dunaj.² Vojteh si je silno želel študirati, toda na očetovo zahtevo je moral tudi on postati kolar. V tem poklicu se je izpopolnjeval v Celovcu, kjer je v nedeljski šoli imel za učitelja³ Matija Ahacla, ki je kot mecen in vzgojitelj zaslužen za narodno prebujo predvsem koroških Slovencev.⁴

Prvič je bil poročen s Terezijo Zima,⁵ doma iz Žabnice, in drugič z Ano Schmelzer s Prevalj. Dvojčka Albert in Ferdinand – Fortunat sta se mu rodila 26. 5. 1864.⁶

Na znamenitega tržiškega rojaka spominja imenitna Kurnikova hiša,⁷ s katere spomenikom se lahko ponaša le malo slovenskih mož. V času njegove mladosti se je pri hiši pri domače reklo pri Rodarju. V njej se je avtor rodil in živel do leta 1859, ko se je preselil v Ljubljano, kjer se je oprijel stolarstva in po smrti svojega prijatelja Matije Hribarja, pri katerem se je bil zaposlil, prevzel njegovo obrt. V Kapucinskem predmestju št. 63 je imel stolarsko delavnico z 12 delavci: 3 pomočniki, 4 vajenci, 5 pletilk. Kot kaže ni bil dober gospodar, ker je zadnja leta preživel v veliki revščini.⁸

Še dandanes v Tržiču obstaja izročilo, da je Vojteh Kurnik že zelo zgodaj svoje verze pisal kar med delom »na pooblane deske in jih po posluhu prepisoval na papir,

¹ Jože Gregorič, Kurnikova parodija k pesmi Koseskega »Kdo je mar?«, *Razprave – Dissertations*, Ljubljana 1965, 39–68.

² Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Založil Župni urad v Tržiču ob proslavi stoletnice posvetitve tržiške župne cerkve Marijinega oznanjenja 1936. Reprint 1994, 42.

³ Sodelavec Antona Slomška, poznejšega škofa Antona Martina Slomška.

⁴ *Slovenska književnost*, Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1996, 8.

⁵ Viktor Kragl po bohoričici navaja priimek kot Sima.

⁶ Imel je še sedem nezakonskih otrok, za katere sam ni nič skrbel. V svojem početju ni bil nič boljši od očeta – ravno tako jim ni dovolil študirati

⁷ Kurnikova hiša, *Steziце* [šolsko glasilo] / Znameniti Tržičani: Vojteh Kurnik, Tržič 1994–1995, 3–5.

⁸ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 374.

sicer pa odstružil z obličem.«⁹ Zavest o svojem ustvarjanju je najimenitneje izrazil v *Poskočnici* (98), ki vsebuje skupaj 61 kitic, in to v štirivrstičnici, ki se je ohranila kot četrta (4.) po vrsti:

*Moj oča je Vodnik,
Prešern pa stric,
Zato sim podpornik
Slovenskih modric.*¹⁰

Med leti 1855–1865 so se pri Kurnikovih pogosto zbirali tedanji rodoljubi iz Tržiča in njegove okolice. Sem sta prihajala razen *Ivana Tomšiča* (1838–1894)¹¹ tudi dva zagreta pesnika *Hrabroslav Perne* (1844–1914) in *Franc Završnik* (1807–1874), ki je obiskoval svojo sestro, omoženo z Vojtehovim bratom Fortunatom. Le-ta »se je zanimal za vsako leposlovno drobtinico, ki jo je zasledil in vse to zapisoval v knjigo: tako obsegajo ravno te pesemske zbirke Fortunata Kurnika poleg občeznanih pesmi tudi mnogo pristnega, pa še nepoznanega blaga domačih pesnikov,¹² čeprav nedovršenih.«¹³

Od l. 1852, ko se je Vojteh Kurnik oglasil v Slovenski Bčeli in v Janežičevem Cvetju slovenskega naroda, pa do smrti, je sodeloval v raznih listih: Kmetjske in rokodelske novice, Zgodnja Danica, Slovenska Bčela, Cvetje slovenskega naroda, Slovenski Glasnik, Šolski Prijatelj, Slovenska koleda, Besednik. Celo v Vodnikovem spomineku (1859, 137–140) najdemo njegove pesmi. Nekatere so bile sprejete v Sketovo Čitanko za nižje gimnazijske razrede.¹⁴

Da bi se Vojteh Kurnik ukvarjal tudi z reformo slovenskega črkopisa, je znano le po Levstikovi kozeriji,¹⁵ ki je za tukajšnjo priložnost pomembna zaradi tematiziranja

⁹ Janez Šter, *Pesmim Vojteha Kurnika na rob.* (Računalniški iztis).

¹⁰ Vojteh Kurnik, *Poskočnica*, pod zaporedno številko 98. Fotokopija rokopisa, ki ga hrani Tržiški muzej.

¹¹ Njegovo ime navaja Branka Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika – etnološki pomen, seminarška naloga I na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani*, 2.

¹² V rokopisni »knjigi« s pesmimi Vojteha Kurnika je v celoti ali s kratico podpisano 101 besedilo, druga pa ne. Ali to pomeni, da tista, ki nimajo tega podpisa, niso njegova? Glede na Kraglov stavek, da se je Fortunat Kurnik »zanimal za vsako leposlovno drobtinico, ki jo je zasledil in vse to zapisoval v knjigo« in da govori o pesnikih v množini: »tako obsegajo ravno te pesemske zbirke Fortunata Kurnika poleg občeznanih pesmi tudi mnogo pristnega, pa še nepoznanega blaga domačih pesnikov, čeprav nedovršenih«, bi se dalo tako razumeti.

¹³ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 42.

¹⁴ V. Kragl, n. d., 375.

¹⁵ »r: Oznanjam slavnemu sodnemu zboru, da sem po nameri zvedel, kako je med kosilom nasprotnica *e* skrivaj dobila telegram od Kurnika, slovenskega pevca, ki časi pride k nam na ógledi, ali kaj napredujemo v narodnosti, v parlamentarnem jeziku, v črnih surkah in drugih rečeh, katere so na svetu potrebne dandanes. Kurnik podučuje mojo posiljeno ženo, ako bi izgubila pravdo, naj le ovrže današnjo razpravo, ker prè ne teče po zakonih. On pravi namreč, da je kaj nelogično, da je celo krivično, ker smo črke za sodnike, za tožnico, zatoženca in tudi za klop in za stole: toda opomniti je, da prav dobro vem, kako si ta nevarni mož ubija že mnogo let zvito glavo, da bi Slovencem osnoval svoje novo abecedno carstvo, da ga je najbrž danes podpihnil kdo izmed ljudi, kateri so veliki nasprotniki moje samoglasnosti, da se zaradi stolov Kurnik menda posebno huduje samo zato, ker jih zna sam delti, pa bi jih tudi v abecedno vas rad kaj izpečal.« Fran Levstik, Zatoženi sosamoglasnik, *Zbrano delo* 5, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1955, 42–43, 394.

stolov v njej: »ker jih zna sam delati«,¹⁶ saj drugače doslej o tem Kurnikovem početju v Ljubljani ni nobenega neposrednega ali empiričnega vira.

V Ljubljani so ga cenili kot avtorja stanovskih in zabavljivih pesmi, ki jih je med drugim recitiral na čitalniških veselich,¹⁷ toda kljub temu je »strt od jetike in siromaštva« umrl¹⁸ v Ljubljani 3. 11. 1886, star 60 let.

Prvi se je zavzel za zapuščino pokojnega pesnika »Vojtehov brat, kolar in hišni posestnik v Trziču« Fortunat Kurnik. »Z veliko marljivostjo si je iz posameznih papirčkov v lepo knjigo spisal vse pesmi Vojtehove, in spredaj je prilepil fotografijo njegovo.«¹⁹

Seznam njegovih dosedanjih objav od leta 1854 obsega čez devetdeset enot, vendar bibliotekarka Marija Maršič, direktorica Knjižnice Antona Pretnarja v Trziču, poudarja, da še ni dokončen.²⁰ Sistematičen popis člankov o njem obsega dvanajst enot.²¹ Dodati bi jim bilo še oddajo o njem na radiu Ljubljana v zimskih počitnicah leta 1988.²²

1. ZBIRALEC PREGOVOROV

Matičina Zgodovina slovenskega slovstva omenja Vojteha Kurnika prav zaradi pregovorov: »Če izvzamemo izgubljeno zbirko J. Miheliča (1780) in neuspele *Kurnikove* (poudarila ms) in Urbasove poskuse za tisk lastnih zbirk, je bila skrb za pregovore skromna, saj premoremo le dve samostojni izdaji: eno je pripravil Fran Kocbek 1887, eno Šašelj 1934.«²³

Vojteh Kurnik je pregovore hkrati z »narodnimi pesmimi« objavljal v Slovenski Bčeli leta 1852 in 1853, Janežičevem Cvetju slovenskega naroda leta 1852, Slovenskem Glasniku leta 1854 in 1859, v Šolskem Prijatlu leta 1855, Slovenski Koledi leta 1858.²⁴ Primeri:²⁵

- *Dobrota je sirota.*
- *Pitani bratje v mladosti, siromaštva svati v starosti.*
- Svet je lažnik, veliko obeta, pa malo dá.
- Bogatinec je toliko zadovoln s svojo bogatijo, ko siromak z beračijo.
- *Kdor domače navade in šege zasmehuje, je tujega duha navzet.*
- *Marskteri kmet je gibčen pri plesu al okoren pri drevesu [plugu].*

¹⁶ F. Levstik, Zatoženi sosamoglasnik, 43.

¹⁷ Anton Slodnjak, *Fran Levstik, Zbrano delo* 4, Ljubljana 1954, 492.

¹⁸ A. Slodnjak, n. m.

¹⁹ Josip Marn, *Jezičnik* 25, Ljubljana 1887, 82–83.

²⁰ Marija Maršič, Bibliografija Vojteha Kurnika (kronološka – po prvi najdeni objavi pesmi, znotraj istega naslova pesmi pa bibliografski opisi sledijo letom naslednjih natisov istega naslova), *Steze* [šolsko glasilo] / Znameniti Trzičani: Vojteh Kurnik, Bistrica pri Trziču 1995, 26–27.

²¹ M. Maršič, n. m.

²² Prim. pismo Irene Brejc-Križnik, redaktorice oddaj (Otroški in mladinski program), TV Ljubljana, Ljubljana, 7. 1. 1988. Hrani ga Trziški muzej, Trzič.

²³ Milko Matičetov, *Pregovori, Zgodovina slovenskega slovstva* I, Slovenska matica, Ljubljana 1956, 116.

²⁴ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

²⁵ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 4.

- *Sramožljivost je temelj usih čednosti.*²⁶
- *Stanovitnost človeškega življenja je, kar stalnost pri kolesu, kar kremen pri produ, kar kaplja na drevesu.*
- *Učenec pri slabem učeniku učen je ko pri dimu kuhana jed.*
- *V slogi bo takrat svet, ko se bo hodila muha s pajkom na sonce gret.*
- *Navada pride rada nazaj.*
- *Dostikrat je skopega zaklad že razdeljen, preden je na pare položen.*²⁷
- *Kdor hoče norca imeti, si ga mora najeti.*
- *Kerčmarjeva kreda pijanim rada dvoje piše.*
- *Svet sicer delo pičlo plačuje, ali kdor je delaven v jedinšini ne zdihuje.*²⁸
- *Kdor nič nima, brez skrbi dober stoji.*
- *Cvenk pravico preupije.*
- *Komur žena hlače kupi, se mu je vedno zanje bati.*
- *Kar človek nima, po tem se mu sline cede.*²⁹
- *Kar človek sam prisluži, najbolje obrne.*
- *Kjer zmanjka pleha, prijaznost neha.*³⁰

Pri snovanju Slovensko-Nemškega slovarja je na Kurnikove pregovore resno računal Fran Levstik: »*Prosil naj bi se tudi g. Kurnik, da svoje slovenske prigovore, katerih slišimo, da ima toliko, posodi, če jih še ni prepisal g. Zalokar.*«³¹ Pregovorov naj bi bilo res veliko: » – cele 4 zvezke.«³² Do nedavna so veljali za izgubljene, zdaj pa se je našla rokopisna zbirka z naslovom *Pregovori* na 150 listih formata 21,5 x 17,5 cm. Na notranji strani sprednje platnice je črno bela nalepka z ustreznim grafičnim motivom: *Ex libris Prof. Ivan Škerlj (Kranj 1884–Ljubljana 1956)*. Slovenski biografski leksikon na prvem mestu navaja, da je bil »bibliofil«, sicer pa klasični filolog in odličen pedagog ter nadaljuje: »V svoji knjižnici je imel 1045 slovenskih knjig, izdanih do 1900, med njimi prav redke primerke ali unikate.«³³ Med njimi Kurnikovi rokopisni *Pregovori* sicer niso omenjeni, toda da jih je imel v svoji knjižnici tak slovstveni sladokusec, jim cenovno dviga. Ni jasno, po kakšni poti so prišli do Borisa Orla, direktorja Etnografskega muzeja v Ljubljani.³⁴ So mu bili podarjeni ali odkupljeni za knjižnico omenjene ustanove ali

²⁶ *Slovenska Bčela*, 3. 6. 1852, list 23, 182–183.

²⁷ *Slovenska Bčela*, 29. 7. 1852, list 31, 255.

²⁸ *Slovenska Bčela*, 5. 8. 1852, list 32, 264.

²⁹ *Prijatelj*, 15. 1. 1855, št. 1, 31–32.

³⁰ *Cvetje slovenskega naroda*, 1852, 85–92. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 5–6.

³¹ Fran Levstik, Slovensko-Nemški slovar, *Zbrano delo* 8, Ljubljana 1959, 200.

³² J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

³³ *Slovenski biografski leksikon*, enajsti zvezek Stele-Švkaršič, uredil Alfonz Gspan s sodelovanjem uredniškega odbora, Ljubljana 1971, 635.

³⁴ Tovariš Boris Orel, direktor Etnografskega muzeja v Ljubljani, Tržič, dne 22. 4. 1955: Z velikim veseljem smo prejeli od Vas za naš muzej poklonjeno zbirko pesmi Vojteha Kurnika, našega rojaka in narodnega pevca. Za velikodušno naklonjenost se Vam, tovariš direktor, prav toplo zahvaljujemo in Vas zagotavljamo, da vedno morete računati na naše protiusluge.

zasebno knjižnico. Kakor je mogoče sklepati po nanj naslovljenem dopisu Muzejskega društva Tržič leta 1955, je bil Vojteh Kurnik Borisu Orlu znano ime. Kakor je razbrati iz vpisa v *Knjigo vhodov gradiva*, je bil v knjigo uvezan rokopis posojen akademiku dr. Ivanu Grafenauerju, prvemu upravniku tedanjega Inštituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, kjer je tudi ostal.³⁵

V nadaljevanju sledi identifikacija intelektualnega lastništva: *Pregovori / Vojteha Kurnika*. Zapisani so z rjavo tinto, ki je na nekaterih mestih že hudo zbledela. Žal tudi strani niso oštevilčene, kar otežkoča njihovo natančnejše navajanje. Na začetku si je zapisovalec zamislil pregovore razvrstiti po abecednem redu. Pri črki A se prvi glasi: *Ako te jedro mika, zgrizi lupino*. Pri vsaki črki jih šteje od začetka. Pod B je na prvem mestu: *Boj se Boga in hudiča ne draži*. Pod C je prvi: *Cvenk pravico prevpije*. Dobro si je zapomniti in še boljše ravnati po tistem pod D: *Dobro storiti, pa ne okrog zvoniti*. S takim sistemom je zapisanih enainpetdeset strani pregovorov, toda zakaj so vse prečrtane. Ali nanje meri kritična pripomba nepoznanega avtorja – morda res kateri od bratov Cimperman³⁶ – ki je o zbranem gradivu odločno pribil: »o 'pregovorih' njegovih [= Kurnikovih] je dvojiti, da so vsi pristni.«³⁷

Sledi 352 oštevilčenih pregovorov, načelno urejenih po abecedi, vendar se ta sistem včasih podre. Ne začne se s črko A, temveč s črko B in konča z Ž, toda zadnji: *Boljše je huda žena, kakor sitna*, bi moral iti na začetek. Ali jih pred od črke A do črke J 294 manjka? Glede na to, da se po eni izpuščeni strani začnejo pregovori s črko K in zaporedno številko 295: *Kdor se med bogatince vsede, mora svoj prav v mavhi vdržati*. Do konca je oštevilčenih 723 pregovorov. Potem se spet začnejo šteti na novo, vendar niso več skupčkani po abecedi, zapisani so tudi z drugimi pisavami. Tako je ohranjenih 287 pregovorov. Podobno je z naslednjimi zapisi, ki so brez abecednega sistema, toda oštevilčeni od 1 do 59, 1 do 56, 1 do 182 in spet od 1 do 88. V primerjavi z njimi sledijo zelo nizke številke, in to od 1 do 17, 1 do 2, 1 do 4 in od 1 do 8. Nasprotno se v naslednjih zapisih številke povzpnejo od 1 do 228, 1 do 271, 1 do 119, od 1 do 142, od 1 do 105 in od 1 do 434. Na tem mestu se vidi, da so bili listi pozneje uvezani v zvezek, saj bi drugače zadnje številke ne bile tako globoko zajedene v sredino, da se jih da komaj prebrati. Nato števila spet zdrknejo precej nizko, od 1 do 32, 1 do 103 in 1 do 38. Zadnja skupina obsega pregovore od 1 do 203, 1 do 35, 1 do 154 in 1 do 126. Vprašanje je, zakaj so pregovori na prvi strani od novega štetja skoraj zmeraj zelo lepo, skoraj lepopisno izpisani, na naslednjih pa še zmeraj čitljivo, vendar veliko manj skrbno. Na več mestih so številke zapisane kar naprej, vendar jim pregovori ne sledijo. Zato so tu seveda upoštewane samo številke z zapisanimi pregovori. Vseh zapisov je 4411,³⁸ vendar to ne pomeni, da je tudi toliko pregovorov, ker se nekateri izmed njih po večkrat ponovijo. Vsi so zdaj vneseni v računalnik z namenom, pridejo v pripravljajočo se znanstven zbirko slovenskih pregovorov. Med enim in drugim štetjem je pogosto

---

S tovariškimi pozdravi! Za Muzejsko društvo Jos. Rakovec l. r. podpredsednik, Dr. Koznec Anton l. r. tajnik.

³⁵ Za sporočilo se zahvaljujem Alenki Simikič iz Slovenskega etnografskega muzeja, november 2007.

³⁶ Fran ali Josip. Oba sta se slovstveno udejstvovala. Prim. *Slovenska književnost*, Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1996, 62.

³⁷ –r– [S svinčnikom dopisano: Cimperman], *Ljubljanski Zvon* (leposloven in znanstveni list) 7, Ljubljana 1887, 632–633.

³⁸ V računalnik jih je prepisala Saša Babič, mlada raziskovalka na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani.

vmes prazen list. Triindvajset enot s štetjem od začetka morda pomeni število prav toliko zapisovalcev, ki so svoje gradivo izročili Vojtehu Kurniku, saj je menda tudi mladino nagovarjal k zbiranju pregovorov in rekov.³⁹

Še zmeraj ostaja odprto, ali je pridobljena rokopisna zbirka zgolj eden od spredaj omenjenih zvezkov, ali so vanjo zvezani vsi štirje.

2. ZAPISOVALEC NARODNIH / LJUDSKIH / FOLKLORNIH PESMI

Ivan Grafenauer leta 1911 najbrž povzema po Marnovem Jezičniku,⁴⁰ da je Vojteh Kurnik »objavljal najprej v raznih Janežičevih publikacijah slovenske pregovore in narodne pesmi.«⁴¹ Morda od tod še v Levstikovem Zbranem delu trditev: »Sprva je zbiral narodno blago.«⁴² Toda v Štreklevi zbirki Slovenskih narodnih pesmi I–IV⁴³ ni zaslediti nobenega Kurnikovega zapisa. Kar se jih nanaša na Tržič,⁴⁴ jih je zapisal Sebastian Žepič, rojen 1829 v Gozdu pri Križah. Po študiju je postal sodnik v Zagrebu, kjer je leta 1883 umrl.⁴⁵

Odlomki iz njegovih pesmi so v tukajšnji razpravi navedeni dobesedno, brez kakršnih koli uredniških posegov vanje.

I. VOJTEH KURNIK V SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI

1. Po zaslugi njegove šaljivosti⁴⁶ Vojteha Kurnika še za njegovega življenja počasti Fran

³⁹ *Slovenska bčela* III, 248.

⁴⁰ Že Josip Marn trdi, da je Vojteh Kurnik »nabiral«⁴⁰ »narodne pesmi«⁴⁰ in navaja, kje vse da jih je objavljaj: *Slovenska Bčela*, 1852, 1853; *Cvetje slovenskega naroda*, 1852 (ur. Anton Janežič), *Slovenski Glasnik*, 1854, 1859; *Šolski Prijatelj*, 1855. Josip Marn, *Jezičnik* 25, Ljubljana 1887, 82–83.

⁴¹ Ivan Grafenauer, *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva* II (Doba narodnega prebujenja – 1848–1868), Ljubljana 1911, 205.

⁴² A. Slodnjak, *Fran Levstik, Zbrano delo* 4, 492.

⁴³ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* I–IV, Ljubljana 1895–1923.

⁴⁴ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* II, Slovenska Matica, Ljubljana 1900–1903: 2425, 2535, 2536, 2549, 2552, 2636, 2665, 2741, 2862, 2990, 2996, 3017, 3031, 3042, 3043, 3047, 3059, 3072, 3101, 3125, 3159, 3181, 3189, 3197, 3284, 3328, 3335, 3336, 3601, 3615, 3618, 3641, 3645, 3731, 3824, 3924, 4006, 4013, 4068, 4091, 4130, 4142, 4160, 4274, 4475, 4489. Seznam pesmi je napravil Janez Šter (pismo, Tržič, brez datuma), kustos v Tržiškem muzeju. Preverila in dopolnila (4039, 7030, 8583) Marija Stanonik.

⁴⁵ Omenjene podatke o S. Žepiču mi je posredovala Vida Dežman, telefonski pogovor, 18. 2. 2005. Žepič je zbrane pesmi izročil jezikoslovcu Franu Miklošiču, ta pa jih je oddal Karlu Štreklju. V arhivu Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU v Ljubljani hranijo še štiri pesmi, ki jih Štrekelj ni sprejel v zbirko.

⁴⁶ Anton Ocvirk, urednik Levstikovega *Zbranega dela*, pojasnjuje, da je Janez Bleiweis ob neki priložnosti izjavil »z vso apodiktičnostjo svojega hladnega temperamenta, da je Vojteh Kurnik (1826–1886) kolar in ljudski pesnik, 'slovenski humorist'. Levstik je cenil šegavega rokodelca, pesnika«, saj se ga je spomnil v Popotovanju in v pripisu k prevodu Andersenovega Svinjarja (prim. ZD III (1931), 51, 124). Toda določil mu je tudi mesto, ki mu gre med našimi pesniki Kančnikove vrste. Zato se je z epigramom (V Ljubljani neni, Zadroblkovo vidi, Kurnika vici / Blajvajsa adoravi / Tomanizavi, cacavi pri strici. Prim. Fran Levstik, Slovenski

Levstik⁴⁷ v svojem znamenitem Popotovanju od Litije do Čateža iz leta 1858 – s prepričanjem, »da prosti ljudje v Novicah radi beró, kar piše *Kurnik* in ravno le-ta pevec si je v rodu s Kančnikom.«⁴⁸ Levstik se namreč pred tem na široko razpiše o le-tem in ga med drugim oceni: »Gotovo ni bil praznoglav, ali uka je imel premalo.«⁴⁹ Isto bi po njegovem mogli reči za Vojteha Kurnika.

Na koncu objavljenega odlomka iz prevoda Andersenovega Svinjarja⁵⁰ Fran Levstik zapiše: »Te povesti ali pravljice – kakor kdo raje govori – nisem jaz naredil iz domače glave, ampak prestavil sem jo, da bi koristen zgled imele ve, preljuba naša dekleta, akoravno morda niste še celo županovega, nikar že cesarskega rodu. Glejte, kako se boste obnašale, da se vam ne bo smejal v Trziču Kurnik. Saj menda veste, da porednež rad pesmi sklada od tistih, ki vlečejo ploh. Na svetu je že taka, da malokdaj moža dobi ali pa, če ga dobi, da presneto dostikrat udarijo vrata vsako tisto, katera si je preveč izbirala, skrivaj pa kavkljala.«⁵¹

2. Prvo strokovno predstavitev doživi Vojteh Kurnik, že po smrti, leta 1887, v Marnovem Jezičniku. Zamišljena je kot prispevek k temeljitemu življenjepisu, ki ga je o njem obljubljal Ljubljanski Zvon. Primerja ga koroškemu Andreašu, štajerskemu Vodovniku in drugim in se strinja s trditvijo, da »zasluži, da se ga spominjamo in mu priznavamo čast, katera mu gre«.⁵²

Marnov sestavek o njem večinoma sestoji iz bibliografskih zaznamkov o objavah njegovih pesmi, ki jih razvrsti v štiri skupine. Le redkokatera od njih je pospremljena s komentarjem, kot je na primer ob pesmi *Slovo planinarja*. »Ta pesmica je preprosta cvetlica rodoljuba, ki se bolj z rokodelstvom kakor s pesništvom peča; vendar ga žene serce včasih kako domačo zapeti.«⁵³ V članku o njem navaja uvod iz pesnitve *Kdo je mar* in v celoti pesem *Terziška dolina*.

3. Kljub temu da Kurniku oponaša premajhno literarno izobraženost in podleganje domačim ali tujim vplivom, ga je najbolje ocenil Josip Cimperman v Ljubljanskem zvonu leta 1887. Predvsem mu šteje v dobro, ker je »že v prvi dōbi prebujanja novejše književnosti naše ta rodoljubivi delavec-pesnik z dušno svojo krepóstjo pomagal pri kulturnem delu našem.«⁵⁴

4. Karel Glaser ga omenja v III. delu Zgodovine slovenskega slovstva iz leta 1896–

Cezar, *Zbrano delo* II, Ljubljana 1952, 233) upr. Bleiweisovi nezreli sodbi. Anton Ocvirk, Opombe, *F. Levstik, Zbrano delo* II, 431–432.

⁴⁷ Vse kaže, da je bil z njim v osebni stiku. Prim. pismo Antonu Janežiču, *Fran Levstik, Zbrano delo* 11, Ljubljana 1980, 34.

⁴⁸ Fran Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, *Izbrano delo* (Naša beseda), Mladinska knjiga, Ljubljana 1968, 197. F. Levstik, *Zbrano delo* IV, uredil in opombe napisal Anton Slodnjak, Ljubljana 1954, 24.

⁴⁹ F. Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, 194.

⁵⁰ Fran Levstik, Svinjar, *Slovenski glasnik* 2 (1859), št. 7, 113 = *Zbrano delo* IV, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1952, 305–310.

⁵¹ F. Levstik, Svinjar, *Zbrano delo* IV, 310. K temu urednik Ocvirk dodaja: Odlomek Svinjarja »priča, da ga je hotel uporabiti v boju zoper Koseskega, Bleiweisa in Hicingerja«. To potrjujejo vrivki v Andersenovo besedilo, zlasti pa cel sklepni stavek. Anton Ocvirk, Opombe, *F. Levstik, Zbrano delo* IV, 552.

⁵² J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

⁵³ J. Marn, n. m.

⁵⁴ –r– [S svinčnikom dopisano: Cimperman], Ljubljanski Zvon (leposloven in znanstveni list) 7, Ljubljana 1887, 632–633.

1897. Razen da Kurnika povzdigne poklicno – bil je »mizarski mojster v Ljubljani« – sledi Marnu, ko kronološko navaja časopise, v katerih je objavljajal od 1852 naprej: »počenši v 'Slov. Bčeli'; 1852, 1853 v Janežičevem 'Cvetju slovanskega naroda', v 'Glasniku', v 'Šolskem Prijatlu', v 'Glasniku Slovenskem' pregovore, izreke, narodne pesmi in nagovarjal tudi mladino na tako delo. Za njegove pesmi pravi, da »/v/se kažejo zdrav dovtip.«⁵⁵

5. Ivan Grafenauer leta 1911 Kurnikove pesmi sicer zavrne, da so »brez velike vrednosti«, vendar prizna, da so »šaljive in zabavne«.⁵⁶ Hkrati dostavlja, da je Fran Levstik opozoril na Kurnikovo sorodnost s Kančnikom, »le da so Kurnikove pesmi že veliko bolj 'literarne' nego drugih njegovih duševnih sorodnikov«.⁵⁷

6. Anton Slodnjak pa priznava, da so ritmično uglajene in življenjsko neposredne.⁵⁸ Isti avtor omenja Kurnika kot sodelavca pedagoškega glasila Šolski Prijatelj, ne da bi opredeljeval vrsto njegovih objav.⁵⁹

Verjetno je Levstikova naklonjenost Vojtehu Kurniku nagnila Antona Slodnjaka, da je dvajset let pozneje, leta 1954, pokazal do Vojteha Kurnika sočutno naklonjenost: »Vojteh Kurnik (1826–1886) je bil kolar v Trziču, nato mizar v Ljubljani, kjer je strt od jetike in siromaštva umrl. Sprva je zbiral narodno blago, nato je zlagal stanovske in zabavljive pesmi, jih recital na čitalniških veselicah in objavljajal tudi v Novicah. Prevedel je baje tudi več Bérangerovih pesmi in napisal celo nekak epos. Njegove pesmi so preproste, gostobesedne, a ritmično uglajene in življenjsko neposredne. Levstik je dobro poudaril njegovo sorodnost s Kančnikom in drugimi pesmarji prve polovice 19. stoletja.«⁶⁰

7. Literarni zgodovinar Jože Pogačnik, doma iz Trziču bližnjega Kovorja, šteje svojemu rojaku v zaslugo nastanek novega utilitarnega žanra, »omoljubne budnice«: »Hkrati z utilitarno usmerjeno verzifikacijo se je rodila tudi domoljubna budnica. Obe sta dobili močan izraz v delu tako imenovanih noviških poetov, med katerimi so najbolj znani: Vojteh Kurnik (1826–1886), Miroslav Vilhar, Janez Vesel-Koseski in Lovro Toman.«⁶¹ Prav tako kot že I. Grafenauer ne spregleda Levstikove ocene Kurnikovega pesnjenja: V Popotovanju iz Litije do Čateža je Levstik »dopustil tip bukoviškega pesmarjenja (Kančnik, Kurnik)«.⁶²

8. Mimo Vojteha Kurnika ne gre le Mala splošna enciklopedija: »Kolar, pesnik, in zbiralec ljudskega blaga. Njegove pesmi so na meji med bukoviško in umetno poezijo.«⁶³

Vse druge sintetične publikacije ga spregledujejo. Kljub temu da je bilo uredništvo pri vključevanju imen v Slovenski biografski leksikon dokaj širokosrčno, Vojteha Kurnika v njem ni najti. Prav tako ga ni v leksikonu *Slovenska književnost* pri Can-

⁵⁵ Karel Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1896–97/1–2, 82–83.

⁵⁶ Ivan Grafenauer, *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva* II, Ljubljana 1911, 205.

⁵⁷ Fran Levstik, *Zbrani spisi* III, 183 (= Zbrano delo IV, 492).

⁵⁸ F. Levstik, *Zbrano delo* IV, 492.

⁵⁹ Anton Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, Akademsko založba, Ljubljana 1934, 130.

⁶⁰ Anton Slodnjak, Opombe, *Fran Levstik, Zbrano delo* IV, 492.

⁶¹ Jože Pogačnik, *Klasika in romantika / Zgodovina slovenskega slovstva* III, Založba Obzorja, Maribor 1969, 48.

⁶² Jože Pogačnik, *Realizem / Zgodovina slovenskega slovstva* IV, Založba Obzorja, Maribor 1970, 107.

⁶³ *Mala splošna enciklopedija*, Državna založba Slovenije, Prosveta Beograd, Ljubljana 1975, 430. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 38.

karjevi založbi iz leta 1982 niti leta 1996. Tudi Enciklopedija Slovenije ga je zatajila in spregledal ga je Veliki slovenski leksikon.

Pričujoča obravnava dopolnjuje dosedanje omembe Kurnikovega ustvarjanja in Gregoričevo razpravo s sistematičnim pregledom motivike v ohranjenem pesnikovem delu.⁶⁴ Če ni toliko pomembno s stališča zgodovine slovenske literature, pa je za zgodovino literarjenja in izredno zaslužno za slovensko etnologijo in domoznanstvo Tržiča in okolice.

II. KRONOLOGIJA OBJAV KURNIKOVIH PESMI⁶⁵

Leto 1854

1. Prihod pomladi, Kmetijske in rokodelske novice, 6. 5. 1854, list 36, str. 144.
2. Slovo planinarja, Kmetijske in rokodelske novice, 24.9. 1854, list 77, str. 312.

Leto 1855

3. Konec trinoga, Prijatelj, 15. 1. 1855, št. 1, str. 31–32.
4. Posavski mlinar, Prijatelj, 15. 2. 1855, št. 2, str. 59–62.

Leto 1856

- Predpustna [1], Kmetijske in rokodelske novice, 5. 1. 1856, list 22, str. 8.
 Mlinar na smertni postelji, Kmetijske in rokodelske novice, 27 2. in 1. 3. 1856, list 17 in 18, str. 68 in 72.
 Prebrisan kmet, Kmetijske in rokodelske novice, 22. 3. 1856, list 24 str. 96.
 Rokodelec popotnik, Kmetijske in rokodelske novice, 27. 8. 1856, list 69, str. 278.
 Pod oknom, Kmetijske in rokodelske novice, 6. 9. 1856, list 72, str. 290.
 Lovska I, Kmetijske in rokodelske novice, 18. 10. 1856, list 84, str. 338.
 Kralj Rastislav, Zgodnja Danica, 3. 4., 10. 4., 17. 4. 1856 list 14, 15, 16, str. 61-62, 65-66, 69.

Leto 1857

- Predpustna [2], Kmetijske in rokodelske novice, 10. 1. 1857, list 3, str. 12.
 Beg pred plohom, Kmetijske in rokodelske novice, 25. 2. 1857, list 16, str. 64.
 Teržiška dolina, Kmetijske in rokodelske novice, 25. 4. 1857, list 33, str. 132.
 Lan, Kmetijske in rokodelske novice, 17., 20., 24. 4. 1857, list 48, 49, 50, str. 192, 196, 200.
 Železna cesta, Kmetijske in rokodelske novice, 29. 7. 1857, list 60, str. 240.
 Vinski brat, Kmetijske in rokodelske novice, 5. 9. 1857, list 71, str. 284.
 Vračilo sveta, Kmetijske in rokodelske novice, 26. 9. 1857, list 77, str. 308.

Leto 1858

⁶⁴ Številke v oklepaju ob prvič omenjenem naslovu označujejo zaporedno število pesmi v Kurnikovem opusu. V oglatem oklepaju je dodana objava posamezne pesmi v Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novicah, kakor je prav tako pripisano v omenjenem arhivskem rokopisu.

⁶⁵ Povzeto po Branki Zelič.

Predpustna [4], Kmetijske in rokodelske novice, 13. 1. 1858, list 2, str. 16.
Veliki kkočaci, Kmetijske in rokodelske novice, 7. 4. 1858, list 14, str. 112.

Leto 1859

Predpustna [4], Kmetijske in rokodelske novice, 26. 1. 1859, list 4, str. 32.
Poštengana kaša, Vodnikov spominek, 1859, str. 137–139.
Koprivnik o poletju, Vodnikov spominek, 1859, str. 139–140.

Leto 1860

Rokodelska, Kmetijske in rokodelske novice, 4. 1. 1860, list 1, str. 6, 7.
Rotarski fant, Kmetijske in rokodelske novice, 4. 1. 1860, list 1, str. 6, 7.
Zadovoljni Teržičan, Kmetijske in rokodelske novice, 4. 1. list 1, str. 6, 7.
Predpustna [5], Kmetijske in rokodelske novice, 25. 1. 1860, list 4, str. 29.
Pekvata krača, Kmetijske in rokodelske novice, 8. 2. 1860, list 6, str. 16–17.
Gomiljski zdravnik, Kmetijske in rokodelske novice, 15. 2. 1860, list 7, str. 55.
V spomin Matiju Hribarju, Kmetijske in rokodelske novice, 29. 2. 1860, list 9, str. 70–71.
Senožeška, Kmetijske in rokodelske novice, 20. 6. 1860, list 25, str. 196.
Vesela novica, Kmetijske in rokodelske novice, 18. 7. 1860, list 29, str. 229.

Leto 1861

Godec pod lipo, Kmetijske in rokodelske novice, 22. 5. 1861, list 21, str. 168.

Leto 1867

Striček dober svet, Kmetijske in rokodelske novice, 18.12. 1867, list 51, str. 421.

Leto 1868

Čast poštenim siromakom, Kmetijske in rokodelske novice, 8. 1. 1868 list 2, str. 12.

Leto 1870

Kdo je mar? Kmetijske in rokodelske novice, 27. 7. 1870, list 30, str. 240–241.

Leto 1878

Moja domovina, Besednik, 20.5. 1878, list 5, str. 73.

Leto 1886

Nova šolnina, Rogač, 1886, list 20.⁶⁶

III. BIBLIOGRAFSKI OPIS KURNIKOVE ZAPUŠČINE

Ob opisu Kurnikove zapuščine je Josip Marn ugotavljal: »Pesmi je menda 120.«⁶⁷
Ta številka je nenavadno blizu 121 oštevilčenim pesmim, ki jih hranijo v Tržiškem

⁶⁶ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 10–14.

⁶⁷ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

muzeju v svežnju Kurnikovih rokopisov, med katerimi je sicer še nekaj neoštevilčenih besedil. Sklepajo, da jih je vse na čisto prepisal Vojtehov brat Fortunat Kurnik. Tudi on je bil zelo željan znanja in je imel veliko zbirko knjig. Svojega brata pesnika je vsestransko podpiral in ima največ zaslug, da se niso vse Kurnikove pesmi pogubile.⁶⁸

Pesmi so prepisane v zvezek z merami 17 x 21 cm s trdimi platnicami in brezčrtnimi listi. Prepisovalec, po sklepanju je bil to pesnikov brat Fortunat Kurnik, je uporabil lila tinto, ki so jo še v 60. letih 20. stoletja nekateri delali doma iz tintnega svinčnika. Ali jo je tudi brat Fortunat delal doma ali se je v njegovem času dala kupiti, bi bilo treba preveriti. Pozneje je s črnilom, ki je bilo že tedaj blede, ali pa je polagoma do danes zbledelo na zelenkasto, nekdo dopisal k pesmim zaporedne številke, kar zelo olajša njihovo navajanje in preglednost, ker listi v zvezku niso straničeni. Poleg tega je z enakim črnilom v besedilu obnovil poteze kakšne črke, popravil kakšno besedo. Primer: Prva vrstica 4. kitice v 14. pesmi *Posavski mlinar* se začne z besedo »*Posestnik*«, ki je vsebinsko smiselna, toda avtorju je očitno šlo za lastno ime in je prvotno besedo popravil v *Posotnik*. Da je to počela ena in ista oseba, se dá dokazati po tem, da so tudi nekatere pesmi ali celo njihovi deli napisane z enakim črnilom in isto roko. Tudi različni pripisi k nekaterim posameznim pesmim so izpod istega peresa, medtem ko se po pisavi vidi, da so dodatki s svinčnikom iz druge roke.

Pesmi so oštevilčene zaporedno od 1–48, potem pa se naenkrat pojavi št. 101, za njo sledijo št. 49–59 in za njo 103, nato spet v tekočem zaporedju samo tri pesmi 60–62 in za njimi pesmi 104 in 105, 114. Nato se spet ujame prvotno štetje od 63 do 68, ki ga spet pretrga št. 107, nato pa spet 69–88. Sledi 90 in za njo št. 89 do 102. Od 103 do 107 pesmi tu ni, pač pa si sledijo od 108–113, 114 pa smo srečali že spredaj. Končno je 115, vmes je štirivrstično besedilo, ki ni oštevilčeno in za njim 116, toda za njo sta dve besedilci brez oštevilčenja in nato kar 121. Po dveh praznih listih sledi Kazalo z 121 oštevilčenimi besedili. Na drugi strani je neznani dopisovalec s svinčnikom dopisal še naslove pesmi s št. 122–125. Toda po nekaj (5.) praznih listih sledi pesem, ki se začneja kar 20. kitico. Sledi pesem s številko 120 in pesem z naslovom *Hudigrad*, ki ni oštevilčena, k pesmi Na Ogorju pa je s svinčnikom dopisano 101, in nato pesem s št. 119, 118 in 117 (sic!). Zadnja pesem, tako kot št. 52, je v nemščini in na koncu pripis: »NB [= nota bene]: *pojdi z mano verna duša / Na spomina vredni grič!* – » Ta popis je zato tako natančen, da bi se zanesljivo videlo, da so bile pesmi prepisane na posamezne liste, ki so bili šele pozneje uvezeni v unikatno rokopisno »knjigo«. To dokazujejo tudi nekateri listki, ki so prav tako uvezeni vanjo in so na njih dopolnila oziroma popravki k posameznim pesmim. Naslovi nekaterih pesmi npr. vse *Predpustne* (6, 7, 8, 9, 10), *Lan* (58), *Poskočnice* (97) so izpisani posebej poudarjeno, medtem ko je naslovu *Kralj Rastislav* (57) dodana ljubka grafična miniaturo, *Konec Trinoga* (64) edini barvno učinkuje s pomočjo rdečega tuša v prvi besedi naslova.

Bibliografsko enoto s prepisi Kurnikovih pesmi hrani Tržiški muzej pod dvema signaturama. Oglata štampiljka z napisom Muzej v Trziču ima pri Reg. št. s črnilom vpisano številko 407/knj. Pri novejšem okroglem žigu z napisom Zavod za kulturo in izobraževanje Trzič, Tržiški muzej pa je s svinčnikom dopisano Inv. št.: 03246/94. Sprednja in zadnja platnica na notranji strani in prvi list spredaj na desni in zadaj na levi strani so celi grafično okrašeni z zavoji navzven ali navznoter; odvisno od tega, s

⁶⁸ Življenjepis, *Steze* [šolsko glasilo] / Znameniti Trzičani: Vojteh Kurnik, Bistrica pri Trziču 1995, 26–27.

katere strani jih gledamo. Na notranjo stran platnice spredaj je nekdo prilepil Jakčevo malo grafiko Ex libris prof. Ivan Škerlj.

Štetje pesmi do 62 teče v redu, nato pa se začeno vmes pri tekočem štetju pojavljati druge številke. Namesto 44, ki je prečrtana, je napisano 65, namesto 105, ki je prečrtana, je 97. itn.

Podpisane niso pesmi : *Posavski mlinar* (14), *Poštengana kaša* (15), *Od vojaškiga novinca* (42), *Velki petek* (45). Ni dokončana. *Divji lovec* (47), *Slovenski kralj* (49), *Adventna / Slava Marii* (65), *Planinska* (66), *Budnica* (73), *Zaupanje* (89). Ali je pesem dokončana? *Poskočnice* (97), medtem ko sta besedili (60, 98) podpisani.

Glede na Kraglovo poročilo, da se je Fortunat Kurnik »zanimal za vsako leposlovno drobtinico, ki jo je zasledil in vse to zapisoval v knjigo« in da govori o pesnikih v množini: »tako obsegajo ravno te pesemske zbirke Fortunata Kurnika poleg občeznanih pesmi tudi mnogo pristnega, pa še nepoznanega blaga domačih pesnikov, čeprav nedovršenih«, se zastavlja vprašanje, ali so potemtakem v rokopisni »knjigi« s pesmimi Vojteha Kurnika prepisane tudi pesmi drugih »domačih pesnikov«? To vprašanje je vzporedno drugemu, zakaj namreč je 105 besedil v tej »knjigi« podpisanih v celoti ali samo z začetnicama imena in priimka, druga pa ne. Ali to pomeni, da tista, ki nimajo tega podpisa, niso njegova? Te podpise pa se da razložiti tudi tako, da je prepisovalec zapisoval najdena besedila dobesedno tako, kot jih je našel zapisana, to je s podpisom vred, kjer je bil ta pripisan besedilu, drugače pa ne. Po doslej znanih podatkih⁶⁹ je bilo objavljeno 40 Kurnikovih pesmi. Njegovo lastništvo bi se dalo ugotoviti zgolj s stilno in jezikovno analizo.

Učenci, mentorji, avtorji spominske številke Stezic na Osnovni šoli Bistrica pri Trziču so ugotovili še naslednje posebnosti zapisanih oz. prepisanih Kurnikovih pesmi:

- ob vsakem naslovu pesmi je končno ločilo, pika;
- v izvirnem zapisu se vsak verz začne z veliko začetnico;
- veliki in mali k sta enaka;
- za klicajem navadno piše z malo začetnico ("*Pij ga! godec, duša zlata!*")
- imena ptic piše z veliko začetnico: »*Lastovice*«, »*Kukovice*« ali pa z malo: » ... *naj čuk poje*« (*Pod oknom*)
- navadno je na koncu verza zapisovalec napisal vejico, kljub temu da to ni zmeraj pravopisno pravilno.

Rima je prestopna (a b a b). Zgledoval se je po alpski poskočnici Valentina Vodnika, le da pri Kurnikovih pesmih stopica ni vedno amfibrah (u – u).⁷⁰

IV. MEDBESEDILNOST

Doslej se je najbolj poglobil v Kurnikovo življenje in delo bivši trziški župnik in slavist Jože Gregorič, čigar razprava o Kurnikovi parodiji na Jovana Vesela Koseskega pesnitev *Kdo je mar* je izšla leta 1965 v Razpravah SAZU.⁷¹ »To je ostra moralna, politična in

⁶⁹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 11–14.

⁷⁰ Opombe, *Stezice* [šolsko glasilo] / Znameniti Tržičani: Vojteh Kurnik, Bistrica pri Trziču 1995, 23.

⁷¹ J. Gregorič, Kurnikova parodija k pesmi Koseskega »Kdo je mar?«, 1–52.

družbena satira«,⁷² še posebej dragocena zato, ker je ohranjena v izvirnem Kurnikovem rokopisu. Napisana je v šivan zvežčič 10,5 x 16 cm z rjavo tinto. Posamezne strani je nekdo oštevilčil s svinčnikom; morda je bil to celo avtor sam, saj je na str. 32 predzadnja vrstica prečrtana s svinčnikom in spodaj dopisana nova, prav tako s svinčnikom. Knjižico hranijo v Tržiškem muzeju pod prvotno signaturo 125/67 in novo inventarno številko 03248/94.

Jože Gregorič piše: »Marija Kurnikova (pesnikova nečakinja) mi je tudi izročila rokopis Vojtehovih pesmi, ki je pravzaprav cikel pesmi pod naslovom 'Kdo je mar?' Zvezek ima obliko 16 x 10,5 cm in obsega 62 strani. Prvih šest in zadnje štiri so prazne, vmes pa je 52 numeriranih strani in na vsaki strani po ena enajstvrstična pesem. To bo najbrž tisti epos, ki ga omenja že nekrolog v Slovenskem narodu (5. 11. 1886), verjetno izpod Cimpermanovega peresa, in za njim dr. Slodnjak (Levstikovo ZD IV, 492). To pa je tudi vse, kar je danes znano od Kurnikove rokopisne ostaline.«

1. IZTOČNICE PRI PESMIH VALENTINA VODNIKA IN FRANCETA PREŠERNA, SIMONA JENKA

Kaže, da je Kurnik nameraval napisati slavospev Valentinu Vodniku, vendar se mu ni čisto posrečilo, saj je ostal le *Odlomek* (110) iz ene štirivrstične in štirih petvrstičnih kitic. Navedena kitica ne more zatajiti zgledovanja pri Prešernovi pesmi *V Spomin Andreja Smoleta*.

1.
Dosti si moral za narod terpet,
Kteriga ljubil si nad celi svet,
Bolji rojaka si ni blo želeti,
Kakor si bil za vednost unet.

2.
Tvoja modrica je narod budila,
Tvoja modrica nam je požurila
Zopet pesniški zatirani kal,
Torej Slovenija ne bo te zabila*,
Dokljer Slovenc bo slovensko kramljaj.

* *zabila = pozabila*

** *Kaj je to?*

3.
Dremal o dnevih razvitja naravo Europe
Je brez budivca v tamnica Slovenc,
Al ti si odtvoril nam knigo Klope**
In Slavo pred dobo potegniz iz senc.

4.
Krajnskiga Švaica si pasel dušice
Niso Te ustrašile sterme steze,
Kakor ovčar se boji za ovčice,
Štirkrat deset že let se posulo,
Kar v zemlji Slovenski predragi trohniš.

Ali je Fran Levstik kaj vplival na odločitev, kaj Kurnikovega naj bo objavljeno Vodniku v čast, saj piše o korekturah »Kurnikovih' reči, ki se tiskajo v 'bukvah Vodniku v spomin'«⁷³

Vsekakor sta vanjo prišli *Poštengana kaša* in *Koprivnik o poletji*.⁷⁴

Kurnikova *Železna cesta* (2), [Novice 1857] je sestavljena iz enajstih štirivrstičnih

⁷² J. Gregorič, n. d., 42.

⁷³ Fran Levstik, *Zbrano delo* 11, 58. Prim.: Anton Slodnjak, [Opombe], *Fran Levstik, Zbrano delo* 11, 450.

⁷⁴ *Vodnikov spominek*, Ljubjana 1859, 137–139, 139–140.

kitic. Ni mogoče spregledati, da se je Kurnik pri tem opiral na istoimensko Prešernovo pesem iz 16. 4. 1845. Tudi tu gre za dvogovor med dekletom in mladeničem. Le-ta se boji, da bi jo speljali drugi fantje, zato ji obljublja potovanje šele potem, ko mu bo za večno dala besedo, da je njegova. Ona mu zagotavlja: »Nič ne misli,⁷⁵ da bi Laha / Jez Slovenka uzela mar, / Če se tud' z milijoni baha, – / To se ne zgodi nikdar. On je kljub temu zadržan in se boji zanjo. Zato skleneta poskrbeti za poroko, »ki zvezuje za vse dni.« Pesem se ne more nanašati na Tržič, ker je prvi vlak v Tržič pripeljal šele 22. junija 1908.

Kurnikova *Pod oknom* (5, 34⁷⁶), [Novice 1856] že z naslovom prav tako spominja na Franceta Prešerna. Je pa daljša, saj ima dvanajst šestvrstičnih kitic in je od svoje predloge manj neposredno odvisna. V svoje besedilo dobesedno vplete le nekatere Prešernove verze. Na primer: »Bleda luna sije že; – // Luna seje, »Ljubeznjive / Ve ste krive, / Ako ste zapeljane; Dver zaprite, / Ključe skrite, / Tako ste zadelane. // Noč goljffiva, / zapeljiva / Deklicam neusmiljena./ Ni prijazna, / Je sovražna, / Hudo, hudo moč ima.« Avtor domiselno goljufivost prisodi nōči in ne dekletu. Dekleta svari pred nočnimi vasovalci, kar je ravno nasprotno od Prešerna, pri katerem njegov lirski subjekt zdihuje pod oknom. Namesto njih naj jih zjutraj zbudi milo petje ptic prepelice. Ista pesem je prepisana oz. zapisana še enkrat pod drugo številko.

Kurnikov *Kanarček* (67) je nekakšen manj omikani, vendar prepoznani bratec Prešernovemu.⁷⁷ Pri njem gre za gosposki dvogovor med nuno in kanarčkom, ki skriva in hkrati odkriva hrepenenje od sveta odmaknjene redovnice. Pri Kurniku pa ga neimenovani lirski subjekt v šestih štirivrstičnicah hvali, da je lep je in mu prigovarja, kako da je zdaj obmolčal, ko je bil tako lepo prepeval. Preglavice je avtorju delala 4. kitica, saj jo je dvakrat predelal, preden je bil zadovoljen z njo: »Kaj hočeš v gaju / ki krije ga sneg. / Še v gorkimu mlaju / zapstojn je tvoj beg. // Ti tukaj si hranjen, / ti nisi za svet, / Ti zunaj boš ranjen, / In kmalo ujet. // Žvergoli mi rajši, / Odverzi tvoj koš, / zato kos narslajši / Sladkorna doboš.«

Pesem *Na gorilnik*⁷⁸ (41) ima okvirno kompozicijo. Uvodna in zadnja kitica se glasita enako: »Ne pozabite / Rožicam, / Vode priliti, / Nagelnam.« Le da se drugič kitica konča s klicajem. Zložena iz štirinajstih štirivrstičnic je nastala leta 1856, ko je bil Vojteh Kurnik še doma v Tržiču. V njej glorificira naravo in pastirsko življenje. Tako je po svoji motiviki bukolična in po etološki perspektivi panegirična. Vendar se zdi, da se deloma zgleduje po Prešernovem Krstu pri Savici v tistem njegovem delu, kjer Pesnik vzkligne: »Dežela kranjska nima lepšga kraja, ko je z okolšno ta, podoba raja.«⁷⁹ Ne le vzhičenost nad lepoto bohinjskih gora tudi motiv raja prav tako vsebuje ta Kurnikova pesem. »Pa saj Gorilnik / Daleč ni, / Če kak veršiček Vam zveni. // Gori planinske / Rasejo, / Dečve Koprivske / Pasejo. // Gor so rudeče / Pisane, / Bele dišeče, / Risane. // Kakor cveteče / Ajdece, / Belorudeče Majerce. // Res je Gorilnik / zemski raj, / Gori Koprivnik / Ves je zdaj. // Zvoncov žvenklanje / Sliši se, / Petje, smehlanje / Majerce. // Čversti planšarji / Vrskajo, / Mladi ovčarji / Piskajo. // Gorski sinovi / Blagor vam, /

⁷⁵ Manjkajoča ločila so dodana.

⁷⁶ Ista pesem je zapisana še pod številko 34, verjetno po pomoti.

⁷⁷ France Prešeren, Nuna in kanarček, *Poezije in pisma*, Ljubljana MXMLXVIII (1968), 160–161.

⁷⁸ Gorilnik = Goreljek na Pokljuki?

⁷⁹ France Prešeren, Krst pri Savici, *Poezije in pisma* (uredil, spremno besedo in opombe napisal Janko Kos), Mladinska knjiga, Ljubljana, 1998, 160.

Gora, bregovi / So vaš stan. // Čede planine / Vam rede, / Kakor ledene so vode. // Gozdov imate / De temni, / Rudne zaklade / Kdo ceni? // Beli snežniki / Vas meje, / Kakor mejniki / Krog stoje.« V motiviki naravnih bogastev in deloma v besedišču je prav tako zaznati vpliv Vodnikovega Dramila, na katerega se avtor v svojem motu itak sklicuje.

Da je Kurnik svojo *Mornarsko* (72) iz petih (5.) šestvrstičnih kitic napisal po Prešernovem zgledu, sklepamo zaradi snovi, v motiviki pa jo je zavil po svoje, in to tako, kot da bi v resnici vedel, kako se stvari streže. Je bil kdaj na morju? Saj si ni mogel sam izmisliti terminologije.

»*Na noge mornarji! / Prišel je odhod. / Kar mačke navite / In jadra razprite, / De prost bode brod. // Upenjajo pinje, / Bore se privine, / In dim se kadi. / Na nebu oblaku, / in tici enaku / Brod sila podi. // Bogu se zročimo / Zato ga prosimo, / de srečna bo pot. / Kateri vetrove / kroti in valove, / Nas varje povsod. // Morje je pokojno, / In zvezdic brezbrojno / Na nebu miglja. / Poslednič danica / Mornarska družica / Pred zoro veslja. // Kdor neče moliti / Gospoda častiti / Naj gre na morje. / Iz srede viharja / Spoznal bo vladarja / In klical: gorje!*« Ali se je iz te pesmi sfolkloriziral pregovor: Kdor moliti ne zna, naj se na morje poda, ali ga je takega poznal že Kurnik in ga je pesmi ustrezno predelal, ostaja odprto vprašanje.

Vinska (35) iz šestih štirivrstičnih kitic se zgleduje po Prešernovi Zdravljici tako po snovi kot besedišču: »*prijatliji*«, »*skrbi*«, »*žalost*«, »*utopi*«, »*Bog živi nas*« (< vas): »*Prijatli pimo pijmo ga – / Zakaj bi ga ne pili! / Sej birt imaše družiga; / Ko tega smo spraznili. // Kdor če znebiti se skerbi, / Ta mora vina piti, / To vsako žalost zatopi, / In dušo zna zvedriti. // ... // Kdor svoje dni ni vina pil, / Ne pesmi pel, ne ljubil, / Še ni vesel na svetu bil, / v britkosti čas je zgubil. // Poberi žalost se od nas / Veselje k nam se usedi, / ... // Bog živi nas še mnogo let, / Prijatli in tovarši, / Na zdravje ljubljenih deklet / Udarimo si z glaži.*«

Pri obsmrtnicah se je Kurnik najbolj naslonil na Prešernovo v Spomin Andreja Smoleta. Tako tudi v pesmi *V spomin čest. Gospoda / Klemena Janža, kaplan v Križah pri Teržiču, vmerl 22 Aprilja 1854. v' svojim rojstnim kraju na Dovjim*.⁸⁰ Posvetil mu je pesem iz štirih štirivrstičnih kitic. V prvi ugotavlja, da ga, »*prijatelja modric*«, torej umetnosti, krije prezgodnji grob. Tretja in četrta vrstica ustvarjata figuro antinomije med življenjem in smrtjo: »*Blaga spomlad se je že povernila, / Ti pa ne tergaš več zalih cvetlic.*« Druga kitica in tretja kitica ga karakterizirata z najboljšimi lastnostmi v duhovniški službi: »*Ne ko najemnik si služil Gospodu, / Ki te v duhovski poklical je stan, / Serčno veslal si na Petrovim brodu, / Kadar se vzdignil je veter strašan. // Pično dopolnil vse tvoje dolžnosti, / Reve tolažil, brezbožne svaril, / Svete resnice in božje skrivnosti / Z pravo gorečnostjo verne učil.*« Zadnja, četrta kitica ustvarja s prvo okvirno kompozicijo tako sporočilno, ker se vrača v otožno razpoloženje zaradi njegove smrti, pa tudi z motivom cvetja. Tako kot v prvi kitici metafora cvetja ustvarja napetost med življenjem in smrtjo, se zgodi podobno v drugi vrstici četrte kitice: »*Kratek čas dan je bil tebi živeti, / V cvetju življenja zapustil si svet.*« Zadnji dve vrstici pa rajnika v duhovnem pogledu nedosežno povzdigneta: »*Bolji rojaka si ni blo želeti, / Kakor si ti bil za blaženost vnet.*« Kako da je tu na koncu zapisano v nemščini: V. K. gedichtet 1 Maj 1856?

Slovo Planinarja (56) je sestavljena iz desetih štirivrstičnih kitic. Pesem se začne pod vplivom Simona Jenka in ljudske pesmi: »*Rožce so že ocvetele / Solnce preč gre za goro, / Tice pevke odletele / Čbele redko kaj bero. // Rožce zale ste cvetele, / Mi dišale*

⁸⁰ Dopolnilo v nemščini: Gedichtet 1 Maj 1856) (87), 4 x 4.

preljubo, / O! zakaj ste mi zvenele / Al vas več na dan ne bo? // Tice, ki ste prepevale / Čbelce brale med skerbno. / Kam li, kam ste se podale / Jel vas več nazaj ne bo? // ... // Koča spet boš zapušena / In studenček tudi ti, //... // Čez planine ni ga kraja, / Ona le me zveseli; / Ko izgnanega iz raja / Ta ločitva me skeli. // Ti pa čeda mi zročena, / Ki sem pasel te vestno; / Da boš lepa in rejena / Pojdi! pojdi! za meno.» Ob objavi te pesmi je urednik ali Kurnik pripisal: »Tudi ta pesmica je preprosta cvetlica rodoljuba, ki se bolj z rokodelstvom kakor s pesništvom peča; vendar ga žene serce včasih kako domačo zapeti. Naj jo bralci 'Novic' sprejmejo prijazno!«⁸¹

2. IZTOČNICE V NEMŠKIH PREDLOGAH

Lastovca (119)⁸² obsega kar 36 šestvrstičnih kitic. Dolžina pesmi in deloma njena vsebina navajata k sklepanju, da je bolj ali manj svobodna prepesnitev kake nemške pesmi. Ni jasno, kaj pomeni datum 31/12. 1886, na koncu, saj velja, da je Vojteh Kurnik umrl 3. 11. 1886.

Lirski subjekt se trdo obnaša do ptice, ki se je prezgodaj vrnila iz južnih krajev: »*Trikrat pikne, / V steklo okna: pik! pik! pik!*« Zagleda lastovico in jo zmerja z »*vlačugo*«, ker je zbežala lanske jeseni, in ji ne dovoli, da bi pri njem prenočila: »*Črna tica, / žvergolica, / Kaj teb' mar ni blo ušeč? / De gnezdiše / Moje hiše, / Si pustila, in šla preč!*« Ona mu pojasnjuje, zakaj je to storila, in kako prijetno je na jugu. Posebno pomembni sta 16. in 18. kitica, ki merita na družbene razmere in gospodarski razvoj: »*Zlato žezlo / tam in veslo / Ogenj, strela, blisk in grom, / So narodi, / V svobodi Le pravica ima tron. //... // Lovor venča, / Čelo senča, / Vrednim le se daje čast, / Ne na rede, / Le na vede, / Gleda se in da oblast. / Obertnija se razvija, / Kladvo se ceni ko plug; / Hlapon žvižga, / Sapo brizga, / Zginik skor bo poštni rog. // Na opični, / Nebotični / So snežniki tudi tam, / Do oblakov, / Bistrih zrakov, / V neba dvigajo se hram. //... / tam spoznati da se Bog.*« Njen sogovornik se ne da omajati, kjer je bila doslej, naj bo še naprej: »*Tam bla ostala, / kaj kriljala – ? / Vonder zopet si nazaj? / Kakor praviš / In ongaviš, / Tam zgubljeni bil bi raj?! // Le poberi / Le izberi / Hišo zdaj si kje drugod. / Jest ne maram, / Nič ne baram, / Prosta ti je usaka pot.*« // Izčrpana ptica vztraja, naj ji dovoli gnezdit pod njegovo streho. Šele v 31. kitici izvemo, da se pogovarja s »*hišnikom*«. Kdove, ali je v Kurnikovem času beseda že imela isti pomen, kot ga ima danes, ali no morda pomenila kar lastnika hiše. Nastopi nenaden preobrat, le šalil se je z njo: »*No! le ostani, / Kdo ti brani? / Saj ni bilo to za res, / Znašaj gnezdo, / V svoje mesto, / ... // Zdaj hvaležna / Tica nježna, / Mu prepeva, prvem je zor, / Žvergoleva / De razseva / Se skoz vežo, hram in dvor.*« Toda ko je začutila, da prihaja mrz, je ptica spet odletela: »*Šla v deželo / Je veselo, / Kjer se zima ne pozna, / Je zeleno, / Nezvenjeno, / Večna je vigred doma.*«

Pri Lovski (54) iz petih štirivrstičnih kitic pripev »*Alo ~ alo*« na koncu vrstice, kakor je navadno v gazeli, deluje privzeto. Čeprav je vsebina stanardno lovska, je zaradi dolge kitice – sicer Kurnik ljubi kratke štirivrstične kitice v slogu gorenjskih poskočnic – manj živahna in bolj slovesna. Na koncu je beseda »*plen*« pojasnjena v nemščini. Vse to navaja k sklepu, da se je pesnik pri njej zgledoval pri kaki nemški pesmi.

⁸¹ Novice,

⁸² Verjetno je v oklepaju zraven v nemščini naslov ali kako pojasnilo. Ali to pomeni, da je pesem prevod kake nemške pesmi? Zaradi rokopisa ga ne znam prebrati.

Pri potoku (77) ima morda nemško predlogo, ker je pri njej v oklepaju pojasnilo v nemščini. Sestavljena je iz devetih štirivrstičnih kitic. Naslov napoveduje pesem o naravi, v resnici pa je v središču razočarano dekle: »*Pri kraju potoka / pohaja dekle, / Premilo se joka / Kdo ve, kaj ji je? // Po vencu zdihuje, / In joka okrog, / Samotna žaluje, / Odtod' je nje jok. // Zdaj praša cvetlice, / Iz raznih plemen, / Veste ve zlatice / za venec zgubljen? // Vpraša tudi potok. 'Voda al pravi: / Osodi se udaj. / Kar večnost odplavi / Ne pride nazaj. // Kdor zna pozabiti / Presrečen je ta, / Kar ni zameniti / Bogu naj čez da.*«

Bog, dobrih ljudi (117) je pesem iz treh osemvrstičnih kitic. Ob naslovu je pojasnilo v nemščini, da se zgleduje »*po Beranger-ju*. Od tod je mogoče razumeti, zakaj sta naslov in pesem v nemščini: in der Jahr 1858 (52), 17 x 8. Na koncu celo podpis z nemškim imenom: A[da]lbert Kurnik.

I.

*En Bog je, pred tem hočem se ukloniti,
Reven sim, vonder dovolen (hočam) več?
Jeste vidim svet prečudni ples hoditi,
Dobre ljubim, kljub hudih in zvijač.*

*Prot večnosti oziram se brez straha,
Ker mars'kaj tukej radost mi budi.*
Pri polni kupi upam jest brez plaha
V Boga dobrih ljudi.*

II.

*Kdo verje mar še na Boga mašvavca?
Ki nas je ustvaril, zgimbe ne želi;
Usakteri si ga voši kot plačvavca,
Hinjavstvo nam nanj upanje kali.
Čimu je vino, pesmi in dekleta?
Ta trojka serce žalostno zbudi,
Rekel uje: to bodi radost sveta,
Bog dobrih ljudi.*

III.

*Jedinšena se je krog mene oklenila,
Vonder jest mirno in sladko ležim,
Ljubezen, upanje me nista zapustila.
Na terdi deski ko na perni spim.
Moj Bog pusti se z njim veseliti,
Če prav ne da mi dnarjov in česti,
Z' polno kupo hočem ga hvaliti,
Boga dobrih ljudi.*

* *Nad to vrstico je zgoraj v oklepaju napisano: »pri vsi nesreči«.*

3. IZTOČNICE V NARODNIH / LJUDSKIH / FOLKLORNIH PESMIH

Slovenska glasbena folkloristika bi šele lahko dognala, ali je Kurnikova *Od vojaškiga novinca* (42) njegova last in se je sfolklorizirala,⁸³ ali se je avtor tako držal predloge iz slovstvene folklore, da mu ni mogoče prisoditi čistega avtorstva. Morda je zato vzrok, da pesem ni podpisana niti s karakterističnima kraticama *V. K.* Navadno se pri folklorizaciji pesmi tudi skrajšajo, medtem ko je njegova dolga štirinajst 4-vrstičnih kitic, tako da prej prihaja v poštev prva možnost glede na prve štiri kitice: »*Preljuba si pomlad zelena*«, 1. kitica. in morda prve štiri kitice. Od 5. kitice naprej besedilo daje vtis, da gre za interferenco z drugimi ljudskimi vojaškimi pesmimi. »*Ne vemo reve, kam peljali, / Al kam nas bodo s'rote gnali, / Al še pride kter domu, / To je*

⁸³ Glej: K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I–IV, Ljubljana 1895–1923.

skrito usakimu. // Ne vemo, kje nas bo objela smrt. Ko bodo bobni ropotali, krogle nad glavo švigale, bo zadnjič mislil na dom in domače. »Oj! z Bogom bratje in sestrica, / Zdaj puška mi bo tovaršica, / z vami jedel več ne bom, / Kruh soldaški lomil bom. // Oj! z Bogam rojstna ti vasica, / In tud' ti farna cerkvena. / Zadnič vam podam roko, / (če) Mene več nazaj ne bo. // Juhej cesarski vsi soldatji, / Zdaj vi nam boste novi bratji, / Puško, sabljo, bajonet, / Mara [mora, op. ms.] vsaki zdaj imet. // Ko boben skupej nas sklicuje, / Naj božja volja se spolnjuje, / Lep fant mora bit' soldat, / Bog in cesar ga ima rad. // Ij! starši, nehajte žalvati, / Če kterikrat ste pozvedili, / De vmerl je vaš sin soldat, / In pustite zanj maš'vat.«

V. MOTIVIKA NARAVE V PESNJENJU VOJTEHA KURNIKA

1. POKRAJINA

Spodobi se, da pride na vrsto najprej *Teržiška dolina* (21).⁸⁴ Kurnik ji je posvetil kar štirinajst devetvrstičnih kitic z okvirno kompozicijo, ki izraža osebno izpovedno noto: »*Visoko na skalo / Verh Čičovce*⁸⁵ *grem / V' dolino se zalo / Teržiško ozrem. / Ne morem se zderžati / Veselo zaukati: Na kraji, / ko v raji / To pesmico začnem.*« Sledi trinajst kitic z opisom pokrajine, cerkvá v trgu in razvalin Hudega gradu. Gore naokrog hudomušno antropomorfizira s pesniško figuro personifikacije ali posebitve. V ta namen uporablja samostalnike (ženica, družica, kraljica) in glagole (gledati, smejati se) in meri na zgodovinske dogodke: »*Z Bohinja sem gleda / Mogočni Triglav. / Krog njega je čreda, / Gora in dobrav. / Za herbtom Kokovnica / Je Storčeva*⁸⁶ *ženica; / ... // Košuta Koroško in Kranjsko meji; / Ljubelj se pa možko / Francozam smeji. / Pod njim so jo skupili, / Ne bodo pozabili, / Ne bitve, / Moritve, / In kje ljubelj stoji.*« // *Ko sonce priseje / Čez berčovi Rot, / Vs blaženo ogreje / Kar pride nasprot. / Begunščica kraljica, / Je Stolova družica, / V' škerlatu, / In zlatu / Oznani nam izhod. // Ve, kaj se godilo, / Prihodnje bo čas; / Bo dež, bo snežilo, / Vedno al mraz. / Nje pratika ne laže, / Je skrita, / zavita, / Ni daleč od nas.*« Ali tudi še danes Begunščica pomaga domačinom napovedovati vreme, kakor to zagotavlja Kurnik za njegov čas?

Ali Kurniku krnica pomeni jama, kotlina? Vsaj tako se zdi. V pesmi *Teržiška kernica* (27) je opisana Tržiška kotlina, njen geografski položaj in gospodarsko stanje. Pokrajina ima malo polj, nič vinogradov, veliko gozdov, vode na katerih so postavljeni mlini in žage. Prebivalstvo se ukvarja s kovaštvom, usnjarstvom in trgovino. Zanj se je še posebej potrudil, saj je sestavljena iz šestvrstičnih kitic – kar pri njem ni standardna oblika! – in to tako, da sta zadnji dve izrazito daljši od prvih štirih. Izjema je le 5. kitica, ki ima samo štiri vrstice. Prvi vtis je, da je ta kitica prikrajšana za zadnji dve dolgi vrstici. Vendar je avtorju bolj v prid razlaga, da je v pesmi, ki sestoji iz 9. kitic, 5. kitica natanko na sredi, in glede na to, da ima samo 4. vrstice, deluje najbolj šibko, s tem pesnik doseže učinek »*krnice*«, jame (v kateri je prostora samo za obe tržiški reki: »*Bistrico*« in »*M'šenik*«) tudi kompozicijsko.

Ta Kurnikova pesem v Kraglovi objavi je ali deloma sfolklorizirana in se drži

⁸⁴ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 434.

⁸⁵ Čičovca, skalni hrib nad cerkvijo sv. Jožefa, op. preisovalca v oklepaju pod črto.

⁸⁶ Storžičeva.

nekega zapisa, ki ni več avtorski, morda pa je uredniško vanjo posegal sam Kragl.⁸⁷ Okrnjena je za celoten naslov, češ da je *Tržiška*, čeprav bi bilo po avtorjevo *Teržiška*.⁸⁸ Dve kitici iz prvotne pesmi v objavi manjkata, dve kitici sta med seboj prestavljeni in dve vrstici preneseni iz ene v drugo kitico. Kako se besedili razlikujeta, se najlepše vidi iz vzporednega zapisa. njegova priredba potekala v nadaljevanju, se najlepše vidi iz njune primerjave.

Arhivski rokopis

1

*Teržiška kernica,
Velika res ni,
Je vunder kraljica
Gorenske strani
Njene kupčije, in njeno blago
Daleč čez morje in gore gredo.*

2.

*Polja le malo ima,
tudi nogradov ni.
Sladkiga vina
Clo nič ne rodi.
Vunder se pije beržanke dovolj,
Kar serčike greje, ne manjka nikol'.*

3

*Ta rajska planjava,
Res krasnejši ni,
Ko solnce priplava
In jo pozlati.
Ko luna prisije, vse je mirno,
Le z kladivi bije, de stresa goro.*

4.

*Ko jesen prikima,
Nje ven'c ne zveni,
Pobeli ga zima,
Pomlad zeleni.
Kokovnica venča ji lepo glavo,
In Kamnjek je senca, in dobje gosto.*

5.

*Bistrica iz lesa
Po skalah hiti,
M'šenik pa kolesa
Verteti hiti.*

Kraglova objava

1.

*Tržiška dolinica
velika res ni,
je vendar kraljica
gorenske strani.
Njene kupčije in njeno blago
daleč čez morje in gore gredo.*

2.

*Polja le mal' ima,
vinogradov ni.
Sladkega vinca
clo nič ne rodi.
Vendar se pije bržanke dovolj,
kar srčica greje, ne manjka nikol*

3

*Ta rajska planjava,
res krasnejša ni,
ko sonce priplava
in jo poslati.
Ko luna prisije, vse je mirno,
le s kladivi bije, da stresa glavo.*

5.

*Bistrica iz lesa,
po skalah hiti,
M'šenik pa kolesa
vrteti hiti.
Kokovnica venča ji lepo glavo,*
In Kamnjek je senca, in dobje gosto.*

⁸⁷ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 433.

⁸⁸ Da jo je glasovno poknjžil, še ni taka reč.

6.
*Delavnost in vera
 Ste lastnosti dve,
 Kar Teržič podpira
 Današnjega dne:
 Zato kovačija pešala ne bo
 In tudi' usnjarija vedno bolj bo!?*

7.
*Visoka planina
 Cvetlic ne zori,
 Le Teržeč jih ima,
 Ko mleko in kri.
 So rožice Kranja vse jih časti,
 Vse se jim klanja, dopasti želi.*

8.
*Ko zvesti sinovi
 Se hočmo skazat',
 Se imena nikoli
 »Teržičan« sramvat.
 Dokljer nam bije serce gorko,
 Dokljer nam sije jasno oko.*

9.
*Naj živi Beržanka,
 Teržičani usi,
 De nam je ne manka,
 In dobrih kupčij.
 Usak de uzame glažek v roko,
 Terč' in ga zverne, de kaplje ne bo!*

6.
*Delavnost in vera
 sta lastnosti dve,
 kar Tržič podpira
 današnjega dne:
 Da kovačija pešala ne bo,
 in tud' usnjarija napred'vala bo.*

8.
*Kot zvesti sinovi
 se hoč'mo skazat,
 se imena nikoli
 »Tržičan« sramovat.
 Dokler nam srce bije gorko,
 dokler nam sije jasno oko.*

9.
*Naj živi bržanka,
 Tržičani vsi!
 De nam jo ne zmanjka
 in dobrih kupčij.
 Vsak naj vzame glažek v roko
 in ga zvrne, de kaplje ne bo!*

* *Ta in naslednja vrstica sta v arhivskem zapisu na koncu četrte kitice.*

Ne glede na to, da se v njej kaže Vodnikov vpliv, je ta pesem med Kurnikovimi najboljšimi. Prvi zlog v prvi vrstici in prvi zlog v zadnji vrstici se začneta enako: **Ter-**ž-iška kernica, – **Ter-**č' in ga zverne, ...toda besedi, v kateri se pojavita, sta si po pomenu in besedni vrsti (pridevnik – glagol) daleč vsaksebi.

V prvi kitici se postavlja s tržiško trgovino, v drugi se klanja znameniti »beržanki«, čeprav tržiško okolje ni ne vinogradniško in ne kmečko. »/R/ajska planjava« v tretji kitici ob opisu narave je v sorodu s Prešernovo »podoba raja« (Krst pri Savici). Sledi opis kovaškega dela ponoči, kot smo ga doslej poznali le iz Železnikov in Kroepe. Toda naslednja kitica se s pet vrne k motivu narave z opisom okolice tržiške kotline, nato pa spet k motivu kovaštva, medtem ko je motiv usnjarstva nov. Ob koncu te kitice je dvojno ločilo !? Zastavlja se vprašanje, ali ga je zares postavil avtor ali je bil to morda prepisovalec. V sedmi kitici so dekleta metaforizirana s cveticami, kar si je Kurnik najbrž izposodil pri Prešernu. Vprašanje je, ali so »rožice Kranja« res le iz tega gorenjskega mesta ali tu omenjeno mesto ne zastopa Kranjsko sploh. Osmo kitica povzdi-guje slovenski ponos in rodoljubje. Na koncu se avtor vrne k priljubljeni »beržanki«. Tako se izkaže, da je ta pesem napitnica, narejena po zgledu Prešernove Zdravljice.

Medtem ko je Tone Pretnar lahko pisal svoje stance ljubemu mu Tržiču samo še kot spomin na svoj čas cvetoče obrtniško mesto, pri Kurniku vse vrvi in kipi zaradi njegove dejavnosti. Naslednji odlomek je pravcata etnološka freska, ki se mu je tudi poetično dobro posrečila. »Z' šent-anske doline / Šumi Mošenik, / Skoz vinke, pečine, / brez dolgih spotik. / On goni stope, mline, / Valjavke in fužine, / Usnarjav, / Kosarjav, / Neutrudni pomočnik. //... // Mogočno na Brežcah, / Grad Neuhaus stoji, / V' Boloru, na Blekah / Po taktu gromi. / Razlega se rožlanje, / Tolčenje in klepanje, / Vse giblje, / Se ziblje, / Malik od skal bobni. // K' bandera na barkah / M' kože bliše; / Visoko na strehah / Vseh farb (barv) se suše. // Tam platna spet vihrajo, / z vetram se igrajo, / So bele / Višnjele / kar odri jih derže. //... // Kar zdravo je, vse dela, / Približa se nedelja, / Se upeha, / Vse neha, / ker delo je težko. // Tihotno postane / Sobotni večer, / Kar nič se ne gane, / Ne stresa se čez. / Samo voda šumenje, / Se sliši, in veršenje, / Ni duha, / ne sluha / Rozlanja več nikjer.« Vojteh Kurnik je živahen utrip mesta imenitno prikazal z ontinomom sobotne tihote, ko se sliši samo še šum vode. Oseben okvir je dal pesmi s svojim vriskom na njenem začetku in tihoto na koncu. Tudi to kaže na njeno premišljeno kompozicijo.

Ali je *Zadovoljni Teržičan* (19)⁸⁹ pesnikov avtoportret? Pesem ima štiri osemvrstične kitice in ni znano, kdaj je nastala: »Sem Tržičan, / Deleč poznan, / Delam in pojem. / Rad sim šteman. / Mi diši jed, / kaša, podmet, / Žganci in krape«. Druga kitica nadaljuje, kaj lirski osebek vse rad je. V tretji pove, da rad suče dekleta in ga imajo radi doma in drugod. Pesem se konča z verzi, ki dokazujejo veliko navezanost Tržičanov na rojstno mesto: »Ko gnejzdo tič, / Ljubim Tržič, / kjer se zdeluje / kósa, mešič. / Da sim le zdrav, / Vse mi gre prav, / Bog dej, de srečno / Smert bi prestal!« Po navedbi Branke Zelič je pesmi za zgled Vodnikova pesem *Plesar*.⁹⁰

Bistrici se je Kurnik oddolžil z navihano trgovsko motiviko. Viktor Kragl pravi, da je nastala na pobudo Bistričanov zato, ker so se rotarski fantje ponašali s svojo pesmico (*Rotarski fant*).⁹¹ *Bisterska* (20) je sestavljena iz šestih osemvrstičnih kitic. Tematizira prevoznika, ki med tednom vozi robo v Kranj, kjer jo prodaja na trgu⁹²: »Sim Bistričan, / Vozim v Kranj, / Vsaki pondeljnik, / In teržni dan. / Koljkor dobim, / Vse naložim, / Da za nedeljo, / kaj ulovim.« Nato se poigrava na račun svojega konja, nacejanja in hahljanja na račun Bistričanov. Zadnja kitica otipljivo predstavi razpoloženje nekoliko obešenjaškega trgovca: »Živi nas Bog! / Dobrotnih rok, / Terčimo bratje, / krog in okrog! / Pijmo zdaj, / Ni nas še kraj, / Dans je nedelja, / Jutri pa v' Kranj.«

Gorenc – Dolencu (30). 12-kitična pesem iz štirivrstičnih kitic sloni na nasprotju med življenjem v dolini in v gorah oz. hribih: »Pridi Dolenc / Le iz doline, / vabi Gorenec, / Gor na planine, / Tukej ti svet – / bo razodet.« Iz navedenih vrstic se vidi, da ne gre za pripadnika dveh upravnih pokrajin Gorenjske in Dolenjske, ampak za dvoje življenjskih stilov, ki izhajata iz razlik v naravi. Razlike opaža v teku svetlobnih teles: sonca, lune in zvezd, cvetju, vodi. V 9. kitici vabi na obisk. 10, 11. in 12. kitica so pravzaprav napitnice. Ali to pomeni, da je avtor imel s pesmijo težave? Medtem ko je danes popolnoma izničena in uničena samozavest prebivalcev v hribovitih slovenskih

⁸⁹ Pesem navaja tudi tržiški kronist Viktor Kragl, *Zgodovinski drobcu župnije Tržič*. Reprint 1994, 420.

⁹⁰ Valentin Vodnik, *Izbrano delo* (Knjižnica Kondor), Mladinska knjiga, Ljubljana 1970, 26

⁹¹ V. Kragl, *Zgodovinski drobcu župnije Tržič*, 432.

⁹² Prebivalci so veliko zaslužili tudi s peskom, ki ga je tod okoli zelo veliko. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 25.

predelih, je v Kurnikovem času še obstajala živa zavest o lastni identiteti. Kurnikov *Gorjanc* (115) jo v osmih štirivrstičnicah opiše s pokrajino, delom in vrednotami: »Dolencam, poljancem / Dopade polje; / Hribovcam, gorjancem, / Pa sterme gore. // Svoboda prebiva / V planinskih verheh, / Kjer gams se prikriva / Po ojstrih čereh. // ... // Podiramo debela, / Mehke in terde, / Panjovi kot strela / Po rižah derste. // Je skuhan oglje, / Po roma v Teržič, / Smo židane volje, / K' je poln mošnič.« //... // »Pojemo si pesmi / Od zvestih deklet, / Od prave ljubezni / ki množi ta svet.«

»Dolenjem je všeč polje, Gorjancem pa strme gore, ker tu prebiva svoboda. Ker se tu seka les, dela oglje, ki se vozi v Tržič, pojejo pesmi o zvestih dekletih. Kdor podira drevesa, lahko nosi škerjančeva in rožmanova peresa.«⁹³ Tudi za to pesem je mogoče odkriti zaledje. Gorenjcu, duhovniku Blažu Potočniku (Struževo pri Kranju, 1799) so v času njegovega službovanja v Šentjerneju na Dolenjskem v Kranjski čbelici leta 1830, str. 52–53 objavili pesem *Dolenska*.⁹⁴ Iz primerjave med njima se vidi sorodnost obeh pesmi posebno na njunem začetku in koncu, medtem ko je vmes Kurnik svojo krepko pomnožil, saj ima njegova kar 12 kitic. Da se je zares zgledoval pri Potočniku, se vidi tudi iz oblike kitice, ki je pri obeh šestvrstična, in nekaterih motivov ter skoraj enakega začetka in konca obeh pesmi.

Podobna motivika je zajeta v *Planinsko* pesem (66), le da je bolj praznična in izhaja iz vizuelnih vtisov. Osebnost pesnikovo razpoloženje in vložen napor vanjo izpričuje njena okvirna kompozicija:

*Kdor nikdar čudov vidil ni,
Naj pride iz dolin;
Da tukaj duša skoperni,
Ko pride verh stermin.*

*Snežnikov kjer je večni led,
Verhunci v zrak mole,
Od tukaj divni je razgled
Na grintovce gole.*

*V dežele tuje in morje
Od tukaj vidi se,
Gore v krili krog stoje,
Iz brezdnov ti groze.*

*Vetrovi bistri pihajo,
Tanak je tukaj zrak,
Ko dolni svet zakrivajo,
Megline in oblak.*

*Ko zgine dan, nastane noč,
Iz rajske visočine
Pokaže Bog zdaj svojo moč,
De stvarnik je pervin.*

*Obok nebeški je nasut
Od migljajočih zvezd,
Zapstojn je ves človeški trud,
Števila nam navest.*

*Kdor nikdar čudov vidil ni,
Naj pride iz dolin,
Da tukej duša skoperni,
Ko pride verh stermin.*

Na Ogorju (101) je prav tako vznesena hvalnica naravi, saj šteje kar 53 štirivrstič-

⁹³ B. Zelič, n. d., 35.

⁹⁴ *Pesmi in anekdote Blaža Potočnika*, Društvo Blaž Potočnikova čitalnica, Šentvid nad Ljubljano, 2000, 22: »Pridi, Gorenc / Z' merzle planine, / Vabi Dolenc / V gorke doline; / Merzel je led, / Pridi se gret. // Solnce gorko / Tukej nam sija, / Terta ljubo / Gor se ovija; / Vince z' gore / Greje serce. // Brati nas rod, / Brati nas Sava; / Pride na brod / Kerški s Triglava; / Bratec, bod0 moj! / Pi ga z menoj. // Terta rodi, / Trud pozabimo, / Vince bliši, / Krajncam napimo, / Bratam okrog: / Živi jih Bog!«

nic. Sliši se kot današnja ekološka pesem. V pesmi je opisano življenje v planinah. Na njih se živi lepše kot v mestu. Dan se začne prej in na njih je veliko zelišč in cvetlic, sliši se ščebetanje ptic, na njih se pasejo koze, ovce in krave. Ljudje pa so preprosti. Reke in jezera so čistejša od kristala. Z njih se vidi v daljne dežele.⁹⁵

Prve tri kitice se glase:

<i>Kdor prijatelj je narave,</i>	<i>Tukej gorski so duhovi,</i>	<i>Tu se najde še svoboda,</i>
<i>Naj pride iz dolin,</i>	<i>Ki človeka zažele,</i>	<i>Tukej duh se oprosti,</i>
<i>Na ogorje in planjave</i>	<i>Blažni pihajo vetrovi,</i>	<i>Spone sname mu priroda,</i>
<i>Nebotičnih visočin.</i>	<i>Milo dušo zvesele.</i>	<i>De od zemlje se spusti.</i>

Namesto zvonov »zemljo stresa tresk in grom, / Za svetišča svete veže / Služi nam stermečikom,« to je tistim, ki strmimo. Preden se zdani, »Sliši divja se kokoš, / Ki na smreki ziblajoči / Kikirika dol na rot.«⁹⁶[4. kitica]. Nekatero Kurnikovo primere v njih so imenitne. Verigo gora na severu v 7. kitici primerja z labodi in v nadaljevanju žitna polja v vetru – ki ga ne imenuje! – z morjem, živahnost mest, trgov in vasi z mravljščem, jezera »so ko zerkala«, »Reke žile ko srebro, / In čistejši od kristala / Potok šumni«. Po imenu »Sopotnica«, ki »/č/ez pečovje prihrumi; / Suče stope, žene mline, / Žage, kladva, de gromi.« Izredna primera je v 14. kitici: »Zemlje nedre so planine.« 16. kitica je polna dišav, 17. 18. in 19. kitica posredujejo notranje doživljanje človeka obdajajoče ga narave: »Ko od Leta napojena / Duša – tuge se zgubi, / Iz telesa prenesena, / V raju biti se ji zdi. // Kri po žilah uro lije, / Mračne misli potopi, / Kakor kladvo bilo bije, / Duša radosti kipi. // Duh začuden ogleduje, / Iše čudotvorni mir, / Svoje krila pospešuje, / Al ne najde ga nikjer.« Štiri kitice, od 36 do 39, so namenjene hudourniku. V skladu z napovedujočim realizmom v literaturi, verjetno pa tudi ob vplivu Bleiweisovega utilitarizma, ki ga je gojil v svojih Kmetijskih in rokodelskih novicah, Kurnik zelo rad opisuje naravo v zvezi z delom, četudi ga prevzame tudi lepota sama na sebi: »Hlap iz brezdna se dviguje, / Ko iz kotla pripuši, / Kaplja z' kapljo se združuje⁹⁷ / Brez preneha puh perši. // Krasne maverce igrajo, / Kadar sonce se odpre, / Žarne boje lesketajo, / Lok za lokom se razpre. // 40: V medvodah kjer stedenci / Pervi skupej priteko, / Vodne vile v hladni senci /...« Tu je avtorju za četrto vrstico zmanjkalo besed. Prav tako sta tretja in četrta vrstica 46. kitice ostali nedodelani.

Etnološko pomemben je odlomek od 41. do 46. kitice zaradi ptiča »luna«, ki ga Milko Matičetov opiše kot na pol legendarnega,⁹⁸ medtem ko je pri Kurniku v sorodu s katero od ptic roparic: »Kakor plahta se razgerne / Lun ko perute ko razpne; / V bistrim zraku kroge černe / Gladen rezati začne. // Ojstro gleda čez doline, / Med globine inprepad, / Zdaj zagleda iz višine / Razneseni stari grad. // Na razpadu razteguje Belopisani se gad, / Se ogreva, razvedruje, / Je zapustil kužno sklad. // Kakor prača kamne brizne / Iz višine pade nanj / S kljunam mu otilnik stisne, / In odnese v svoj stan. // Joj! kako se studno zvija / Bor njegov pa je zapstojn, / Strup iz gobca se mu zlija, / In rosi na zemski dom.) // V goličave med grebene, / Skoz oblake se zgubi.« Od 47 do 49 kitice obnavlja bukolično motiviko o večernem vračanju čred s pašnikov in molži, potem pa se vse umiri: »V svoje staje al ograje / Vse po redu mirno gre, / Zadaj jagnjeta skakljajo,

⁹⁵ B. Zelič, Življenje in delo Vojteha Kurnika, 28.

⁹⁶ rot = rovt

⁹⁷ Izza ozadja zaslutimo Vodnika: Prid zidar se les učit, V. Vodnik, Veršac, *Izbrano delo*, 20.

⁹⁸ Milko Matičetov, Lün(j), *Traditiones*, 18, Ljubljana 1989, 119-124.

/ Za njimi lesa se zapre« V tihoti narave lirski osebek doživlja presežno razpoloženje: »Svitla luna mirno plava, / Čez nebeški gor obok, / Ko počiva vsa narava, / Čuda skaže šeli⁹⁹ Bog. // Svitlih zvezdic brez števila, / Na terdini zablisi, / Ki čez večniga pravila, / Se nobena ne zgreši. // Na ogorju prebivati, / Silno željo jest imam, / Tukej Bog se da spoznati / De le stvarnik on je sam.«

Pesem *Slovenski kralj* (49) nima nič skupnega s slovensko zgodovino. Po svoji navadi Kurnik s figuro personifikacije tu spet antropomorfizira gorovje Julijskih Alp in Karavank in pri tem seže celo na sosednjo Hrvaško. Pesem je znana po sedmih pevrstičnih kitic, vendar je utegne na koncu nekaj manjkati, ali pa ni dokončana.

1.

*Triglava sin junaški stol
Imel je tri otroke,
Slaveč je bil njegov prestol
Previdnosti globoke.
In mile dobre roke.*

2.

*Krog sebe ni terpel tamin,
Ne prazniga strašila,
Vender se tresel je pred njim
Hudobni kakor šiba,
Ker ni ga blo ogiba.*

3.

*Nikomur kratil ni pravic,
Čez revne in bogate
On delal ni razločka nič,
Jih ljubil kakor brate,
In varval se potrate.*

4.

*Storžič bil je prvi sin,
Branitelj domovine,
Pred njim se tresel je Turčin,
Ga spodil iz doline,
ki derl je čez planine.*

* Nejasno.

5.

*Druga bla je Konjšica,
Košata in vesela,
Ljubezni polna deklica,
Veliko jih vnela,
Brez de bi jih želela.*

6.

*Orjaški Klek, hervaški Ban,
Bil zlo v njo zaljubljen,
Al zdel se ji je prestrašan,
Neotesan in zarobljen,
Resast in oguljen.*

7.

*Prijahal je čez rov in kol
Do Stolovga dvorišča,
ko gladni plena želnirkol*
Odnesti si dekliča,
Do svojiga gradišča.*

Burja (78), ima pripisan datum: 2 ga: svečana 1856). Šaljiva pesem iz trinajstih štirivrstičnih kitic najprej pove, kakšna škoda se dela v naravi. Potem si privoščič dekleta, toda ni jasno, zakaj. Ali zato, ker zaradi mraza fantje ne morejo k njim v vas: »Žagarji žagajte, / Deske za kamre, / Kar nič ne marajte / K' delate jamre. // Zdaj se odperla bo / Vaša kupčija, / Vse bo koj s'rovu šlo / Da bo le dilja. // Posteljice mizarji / Gorke gradite; / Piskerce piskrarju / Skupej sklenite. // Skled'ce so krajcarji / Bodo iskane, / Ljubenski skledarji / Hočte prodane? // Vse bo v'samištvo šlo / Slednja nastilja, / Ajdova slama clo / Se bo zdražila. // Ta naj se suščevi / Burji pripiše, / Zmraznic.... / Nikdar ne zbriše.«

⁹⁹ šeli = šele

2. LETNI ČASI

Vojteh Kurnik ni bil kmet,¹⁰⁰ vendar je kljub temu živo doživljal spremembe v naravi skozi vse leto. *Prihod pomladi* (2) je med prvimi pesmimi, ki je bila objavljena v Novicah leta 1854. Sestavljena je iz dvanajstih 4-vrstičnih kitic; ima brezvezno (brezvezje, asindeton) strukturo. Pesem se začne s figuro nagovora, ki je v te vrste pesmih dokaj priljubljena: »Pozdravljena bodi, / O ljuba pomlad, / O tvojim prihodi / Se moram radvat'. // Prišle bodo tice, / Iz tujeh dežel, / Cvetele cvetlice / ... //.« Sonce je prijetno toplo. »Planine znebile / Se bodo snegov, / Se čede vernile, / Iz nižjih bregov. // Na jezeru zginil / Debeli je led, / Je ribič odrinil / Od kraja jo spet. // Polje bo orati, / Poljanec začel, / In ters obrezvati / Nogradnik vesel.« Misli z ribičem resno? Glede na bližino Blejskega in Bohinjskega jezera utegne biti tako. In od kod gorenjskemu Kurniku motiv vinograda? Ali je to literarni stereotip ali izhaja iz izkušnje okolja, kar pomeni, da so v njegovem času tudi po Gorenjskem še gojili vinsko trto. Če že spregledamo »*metuljčke*«, je nekaj posebnega žuželka, ki je danes ne poznamo več: »*Zmed grive rujave, / Že griljček škerli, / Iz vele goščave / Tik slavček žgoli. // ... // Berkončica*¹⁰¹ trobi / Iz hriba na plan; / Kdor koli je v sobi / Naj pride na dan! // Zdaj Vesna prihaja, / Iz južnih zemlja, / Oživlja, omlaja, / Stvarjenje sveta.«

V drugi pesmi na témo pomladi, *Pomladanska* (104) se je Kurnik zelo potrudil. Šest dvovrstičnih vrstic ima pripev, kakor je v navadi pri gazeli, kar je verjetno pripisati Prešnovemu zgledu. Letnica, kdaj je ta nastala, ni navedena, kar verjetno pomeni, da tudi ni bila objavljena. Pesem je po motiviki deloma podobna prvi, le da je bolj refleksivna in ima morda tudi zahtevnejšo obliko, ki deluje masivno težko. To storita daljši verz in pomišljaji, ki napovedujejo drugi del kitice v vlogi pripeva. Bolan ali zdrav naj pride ven na dan »/s/e radvat.« Motiv metulja je tu bolj dodelan: »*Metuljov risanih – Krasno opisanih / Prešteti ni; – Ljubljenci šetajo, / Srečo si obetajo, – Prihodnjih dni. // Dekleta spletajo, – Vence obešajo, / Dečki na mlaj, – V roke si sežejo, / Krog njega plešejo, – Vriska ni kraj.*« To je pomemben etnološki podatek. Kdaj se je to dogajalo Za 1. maj? »*Zeleni pašniki / – Polje in travniki, / Vse se gosti. – Kakor zgubljeni raj, / Lepša se zemlja zdaj, – Sponov sprosti. // Bog da naravi kras, – Blagi spomladni čas, / Vse oživi; – Starost pa le stori, / Z časom se bori – Da oslabi.*«

Po prihodu pomladi dekleta spletajo vence, fantje jih obešajo na mlaj, nato pa vsi skupaj plešejo okrog njega.¹⁰²

Poletje zastopa *Senožečka* pesem (37). [Nekdo je pozneje dopisal zraven: Novice 1860.] Da se je avtor sorazmerno potrudil zanjo, dokazuje oblika kitice, ki sestoji iz petih vrstic (6 x 5). Iz pesmi izvemo staro ime za oselnik, »vodir«. Za košnjo v senožeti je treba pripraviti orodje: »*Preglejte kosiša / Čeljusti grabljiša.*« Pesem je etnološko pomembna zaradi materialne in družbene kulture pri tem delu in je hkrati avtorjeva refleksija o človekovi minljivosti: »*Zapojmo, uriskajmo, tovarši na glas; / Da grabljovkam zjasnil se bode obraz, / Da bode kaj smeha, / Brez jeze in greha, / Gre delo od rok, pa kratik je čas. // Cvetlice dišeče, trave in osat, / kar kosa doseže, se zverna na krat; / Enaka nas čaka, / ko smert prikoraka, / Da! nji se ne ustavi je star – ali mlad.*«

Jesenska (28) je sestavljena iz petih 6-vrstičnih kitic. Jesen se pozna v naravi (krajša

¹⁰⁰ Pripis pri pesmi: Vojteh Kurnik, kolar.

¹⁰¹ Berkončica = narečno ime za trobentico. Prim. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, DZS, Ljubljana 1994, 71.

¹⁰² B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 30.

se dan, sonce se niža, cvetlice ne cveto, ptičice ne pojo. polja prazna, planine so že v snegu) in shrambah (klet in hram sta polna). Tudi tu preseneča motiv vinogradov: »Vinske gorice tudi gole,« »So vinske gorice ko polje ravno / Dale pšenice in vince sladko.« Zadnja kitica je v vlogi napitnice: »Vince rudeče v kozarcih bliši, / Vsak terc' – in reci: Bog naj nas živi!«

VI. ETNOLOŠKA MOTIVIKA

1. MATERIALNA KULTURA

Že obravnavane pesmi imamo lahko tudi za dober uvod v tukajšnji osrednji razdelek.

Izkazalo se je za smiselno, da je snov Kurnkovih pesmi razvrščena po etnološki sistematiiki.

a) Gospodarstvo

Medtem ko je nabiralništvo še pasivno, je lov najstarejša človekova aktivna dejavnost za preživetje. Prva človekova dejavnost, s katero se je preživljal v davni preteklosti, je bil lov. Zato se tukajšnji razdelek začne prav z njegovo motiviko. *Lovska* (3), [Novice, 1856] je dolga kar 17 štirivrstičnic. Opisuje pogon divjadi, v njej se soočimo z lovsko terminologijo: *rog, krača, čutare, puško na rame* in bralcu odstre poseben življenjski stil te formalne skupine v njenem elementu. Pesem vsebuje tudi za Kurnika pomenljivi motiv svobode: »Svoboda je naša / Do naših ograj; / Zavrela bo kaša, / če zine kdo kaj. // Prem¹⁰³ dan se zaznava / Nam trobi že rog, / Da stresa dobrava, / Se daleč okrog. // Čez hribe, doline, / kerdelo vihra, / Obiše planine, / Visokih gora. // Kar 'z goše zelene / Sernjak prileti / Otel si življenje, / Ker smert mu preti. // Al risanca počti, / Mu pride do dlak, / Še enkrat poskoči, / Pa zverne se znak. // Po daljni pečini, / Razbija se strel, / Ki plašni zverini / Življenje je uzel. // ... // Ni lepšega plena, / kot divji skakun, / če krogla svinčena, / Ga treši bum -bum. // ... // Saj serčnosti sine / Poznajo povsod; / K' Diane boginje, / obhajamo god. // Soglasno upijmo / tra! tra!« ra ! ra! ra! / Prijatle gora. // Zdaj pa se spočimo, / končali smo lov, – / Kosilo zaužijmo, / Bog daj blagoslov!« Druga *Lovska* (105) je motivno prvi enaka, le da je spesnena iz štirih šestvrstičnih kitic. V njej doživlja pozornost primerjava narave z domom: »Streha naša je zelena, / Soba silna skalna stena, //.../ Naša miza bodi trata...«¹⁰⁴

Za pesem, ki ji manjka prvih 19 kitic in se začne šele z 20., ima jih pa 35, zaporedna številka in naslov nista znana. Vsebuje tudi motive narave. Na primer v 21. kitici: »Gibno letajo buče, / Med zbira je iz cvetic; / In se uračajo vesele, / Berzokrile do družic.« Njeno težišče pa je na bukolični motiviki: 22. »Čede pasejo na plani, / Glasni zvonci žvenkajo, / Kar pastirjam budnim znani, / Da se ne polegajo. // Tu se pasejo kozice, / Po germovju na oprek, / Tam na bregu so ovčice, / Belorune kakor sneg. //

¹⁰³ Prem = preden. Ali je to avtorjeva osebna domislica ali narečno skrajšana oblika časovnega prislova? Praviloma zmeraj rabi samo: prem.

¹⁰⁴ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 15.

24. Pes jih čuje z grebenico¹⁰⁵ / Brani gladniga volka, / Na levico na desnico, / Pazi na sovražnika. // V' koči mlada stanarica¹⁰⁶ /

Poje, – uka vmes pastir, / Je rudeča ko vertnica, / Kakor plam je nje ozir.« Besedilo se začasno odmakne od zunanjšega dogajanja in se osredotoči na eno od oseb v njem: »Ona polna je kremenca, / Dragost sama nje serce, / Desiravno je rojena / Le od nizke kmetice. // Njena duša je pobožna, / Duh priprostih govoric, / Kakor jagnje je nedolžna, / Sladnih ne pozna pušic.« V 28. kitici zadnja vrstica manjka, kar vzbuja sum, da pesem ni dodelana. 29. kitica je precej okorna. 30. kitica posnema Valentina Vodnika, toda njen ritem je kljub temu trd: »Scer krila nosi iz mozljana,¹⁰⁷ / Ji za drago svilo ni; / Kar ročno sprede sama, / Le kar domače je, – ceni.« V naslednjih petih kiticah skuša avtor izpeljati divji lov drznega oglarja, vendar mu trop divjih koz dobro kljubuje. Besedišče in ritem kažeta, da pesem še ni dognana.

Divji lovec (47) je folklorna pripoved v verzih v desetih 8-vrstičnih kiticah. Ta oblika podajanja je bila v Kurnikovem času sorazmerno priljubljena, saj so tudi drugi avtorji objavljali folklorno epsko snov v vezani besedi. Jo je Kurnik poznal iz svojega domačega okolja ali jo je prevzel od kod drugod, ostaja odprto vprašanje. Divji lovec že nekaj dni ni ničesar ujel. Ko se prazen vrača domov, sreča črnega konjenika. Le-ta mu dá svoj čarovni rog in puško, lovec pa mu mora obljubiti, da se bo vedno, preden bo šel na lov, trikrat pokrižal in zmolil očenaš. »En lovec bil je svoje dni, / ko Nimrod si loviti, / Nikjer mu bolj dopadlo ni, / ko v' gojzdu zvir slediti; / Tako se klatil je okrog / Gorjačo v roki ko en drog, / dvocevnice na rami, / In lovski rog na strani. // Ko gre enkrat na lov prvič, drugič, ni nič. »Tako gre truden spet domu / Kar sreča konc dobrane / Moža na konju černimu / Pritlikovske postave. // Od kod je pot prijatelj moj? / In kam z' to naglico necoj? / Neznanic lovca praša / kaj hrabro se obnaša. // Roga se mu, zakaj že odhaja domov, sploh pa, ko opazi, da nima nič od lova. »Poglej jest imam pač en rog, / In risanco prečudno, / Če krulim vanj bo polni log / Prišlo zverin brez mudno. / In puška muhe ne zgreši, / Nobena stvar ji ne zbeži, / kar krolgla ta zadene, / Se nikar več ne krene. // Ta rog in puško jest ti dam, / če upaš obljubiti, / To lahko reč tvoj živi dan / Natanko dopolniti. / De prem se boš na lov podal, / In trikrat se pokrižal, / En sam Oče naš žebiral, / Pred gojzdom se ne bližal.// ... // ... O tim pokaže čarni rog, / zakruli vanj in polni log, / natepe se zverine, / Iz gojzdov in planine. // Saj to je moja sploh dolžnost, / Ko vstanem, kaj moliti, / Ha! to mi je pogoj priprost, / Sim voln ga spolniti. / Nato poda mož lovcu rog / Mu puško čarno da iz rok, / Ko lovec puško prime, / Neznani Kajnih zgine.« Z vidika slovstvene folkloristike in mitologije je pomembno ime Kajnih in opis tega bajnega bitja, vendar se zdi, da je stara mitološka snov na silo prevlečena s krščansko.

Vse tri pesmi, ki se nanašajo na lov, so si vsebinsko enake. Opisujejo priprave in odhod na lov in lov sam ter vrnitev domov. Vendar se definicija, do kod seže pravica lova, v pesmih razlikuje. V eni pesnik pravi: Svoboda je naša do naših ograj. V drugi: Brez ograj lov bo zdaj. V tretji pa: Kar vtepe v naše meje se in prosto gre, vse naše je.¹⁰⁸

Če slovenska literarna zgodovina doslej ni mogla govoriti o slovenski bukolični

¹⁰⁵ Prim. gradanica. Janez Jalen, *Ovčar Marko* (Vozarji, 1. del), Mohorjeva družba, Celje 1958, 17: «Poklical je k sebi Volkuna, mu otipal bodico za bodico na gradanici okrog vratu, mu jo skušal odpeti, pa ni imel v prstih več toliko moči, da bi bil stisnil kaljeno jeklo.»

¹⁰⁶ Planšarica.

¹⁰⁷ mozljan = mezlan, vrsta platna

¹⁰⁸ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 15.

poeziji, bi odslej ne smela več mimo nje, saj se Vojteh Kurnik nekajkrat zateče vanjo. *Radost črednika* (61) iz devetih 4-vrstičnih kitic je bukolična pesem z izjemo zadnje kitice, ki je hvalnica Bogu: »*Radostni črednik sim, / Pasem ovčice, / Skerbno jih preživim, / Branim krivice. // 2. Kadar zasvita dan / Ženem na trato, / Čredo na solčno stran, / Pašo bogato. // Skačejo jagnjeta, / Pisane, bele, / name vse meketa / Volje vesele. // Kužeta pazniga, / Imam na strani, / On jih nevarniga / Volka vbrani. // Kadar pa lačen sim, / Kruha se lotim, / Žejo si ohladim, / k viru napotim. // Ako vroče je, / zavrnem živino, / Pod gosto bukovje, / V senčno dolino. // Ko se mračit začne, / Domu jih ženem, / Zdrave nasitene, / v hlevič zaklenem. // Milosti večniga / Bodi zahvala, / Da mi je srečniga, / Dans odberžala.*«

Vojteh Kurnik nikjer ne opisuje kmečkega dela, ampak sega s svojo snovjo že v tisti čas, ko so si pogumnejši kmetje skušali pomagati z drugačnimi posli. Taki so bili vozarji, ki jih literarno najbolj poznamo po zaslugi Janeza Jalna.¹⁰⁹ Iz pesmi *Rotarski fant* (18) zelo nazorno doživimo vožnjo čez ljubeljske klance, čemur je bil Kurnik morda neposredna priča. Iz šestih osemvrstičnih kitic tu le nekaj odlomkov, ki se nanašajo na delo, zvestobo dekletu in spoštovanje samega sebe in fantovski ponos, pri čemer se sklicuje na petelinje pero za klobukom. »... *sim jest, / Znam se povsod obnest, / Da mi ga para ni, / Tega sim s'vest. / V tergu naložim, / Pokam glasno za njim, / Hijo! hoti! / Vedno kričim. // Dva močna konjča imam Eden fuks, eden pram, / Ko pod Ljubeljem sim, / Vole ujarmam; / Silim jih, sam tišim, / Skoraj da nisem gin, / Hijo! hoti! / Vedno kričim. // Stišam voz na Ljubelj, / Hej! sim pa spet vesel; / Svoje blago oddam / Kar sem ga uzel; / Živino izprežem zdaj, / Dam ji zobati kaj, / Kmal naložim, / Pokam nazaj. // Kar jez vem, da živim¹¹¹, Radostin vedno sim, / četudi dostkrat /Kaj preterpim! / Delam rad! pojem rad, / In pijem tud' rad; / Kdor bi mar žaloval, / Dokljer je mlad! // Tukaj pogledite me, / Pera zavihane, / Črnega škarjovca,¹¹² / Kak mi stoje! / Kdor jih želi imet' / Naj jim gre sam nasled, / Jez jih ne dam, / Za celi svet. // Močen sim, zdrav in čverst, / Ljubco na vsaki perst, / Če bi ne zvesten bil, / Znal bi natvezt'. // Dečve vse v'me reže, / Drugim pa preč beže. – / Jez pa imam Izvoljeno že.*«

Kračarjev Jaka se je rajši kot s kmetovanjem ukvarjal s trgovanjem. Svojo robo je prevažal z vozom po Koroški in celi Sloveniji, Hrvaški in Italiji. Nekaj časa mu kupčija dobro cvete, zato prodaja na up, »na kredo«. Ker ima dovolj denarja, je le najboljše jedi: piščance, kapune, beržole, pečenke. Pa tudi vina veliko popije, rad se zabava, pleše in kvarta. Proda veliko svojega imetja, njivo zamenja za kobilo. Kmalu je ob denar, nato se loti kmetovanja. Mora se zadovoljiti z žganci, koruznim močnikom in krompirjem. *Prebrisani kmet* (12), [Novice 1856] je kritika na sproletariziranega kmeta, ki se je na nepravi način skušal povzdigniti iz svojega stanu. Že oblika in dolžina, dvaindvajset osemvrstičnih kitic (22 x 8) dokazuje, da je avtor snov vzel resno. Glede na konketno ime utegne imeti celo resnično zaledje, kar pa bi mogla potrditi le lokalna zgodovina. Kračarjev Jaka gre raje po svetu kot moker in špehar, kot da bi doma pridno delal in se izobraževal. Sosed, ki tako počne, zaničljivo gleda. »*Tako on soseda / Gerdo zaničuje, / Ga pisano gleda, / Ki pridno kmetuje, / Ki s' tistim, kar pridela, / Dovoljno živi, / Dragote ne dela, / In stan svoj časti.*« On po Hrvaškem, Tržaškem, Koroškem,

¹⁰⁹ Janez Jalen, *Vozarji*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987.

¹¹⁰ Rotarski = rovtarski? Verjetno iz Podljudelja. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 24.

¹¹¹ = Odkar se zavedam.

¹¹² Pera črnega škarjovca = peresa divjega petelina. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 24.

Banatu, ljudem daje na dobro besedo in kredo. Z njim radi igrajo karte, ker vedo, da ne zna: »*Ga splošno goljfajo, / kar koli se da.*« Domov pride z zgaranim konjem in hromo kobilo, zaman jo zdravi jo, nazadnje jo prevzame konjederec. Za drugo kobilo odda njivo, čeprav mu žena, ki se doma sama ubija z delom, brani. V Trstu se opija, bogato hrani in sploh zapravlja. Ko nima nič, »*zopet mu draga / Je njega deželca, / Ne draži več blaga, / ne na Ljubelj. Preden pa poprime / Se zopet kmetije, / Ne čerhne ne zine / Od svoje kupčije. / Mu drugja ne ostane / Ko dolg za obrest, – / In hlače ošpehane.*« Njegovo ženo »*jeza preuzame / Ker ni ga beliča; / Ne žita perišča, / Ne zerna soli, / Ne moke perišča.*« V hlevu je zadnji rep, žganci in krompir so dobri namesto tržaške bržole in pečenke. Vse gre po zlu: »*Narlepši poljane / Zdaj drugim cveteji / In njive prodane / Sosedji orjejo. // Kar ima, so groblje, / pušoben je svet, / Naj orje al koplje / Dorase mu smet. // Ko čas je orati / Ni s čim pognojiti, / K' je treba sejati / On mora kupiti. / Pač Jaka bi želel / Sdaj gnoj iz ceste, / Da z njim bi zabelil / Si njive puste. // Tako on od leta, / Do leta le peša [njegova kmetija] / Si boljšga obeta, / Ušla mu je sreča, – / Pri Marnu sosedu / Za mizo sedi, / Med tem ko po svetu / Jo Jaka sledi. // On s potnim obrazom / Si kruh prideluje, / Se ž' žejo in gladom / Brezkončno vojskuje, / Ko nekdam po raji / Naš Oče Adam, / pozabljen pri kraji / premišlja svoj stan.*«

Medtem ko prejšnja pesem biča zapravljevost in ne-umnost novopečenega vozarja, je prav tako kritična pesem *Mlinar na smertni postelji* (13) s pripisom »*Pravljica slovenskiga naroda*« [Novice 1856]. Iz tega se da razumeti, da avtor snovi ni našel v domačem okolju ampak jo je prevzel iz širšega izročila. Ta je še daljša, kar iz tridesetih 8-vrstičnih kitic. »*Posevnik mlinar iz Kernic / Dve leti že polega, / Na mernike ima petic / Pa še čez mero sega.*« Zdravi se, pa ga njegova naduha vedno bolj tlači, »*Rešit pa se ne more z' vic; / Zdravila, dobri sveti, / Ne morjo ga oteti.*« Najbolj ga skeli, da bo šlo vse na tuje. Ženi tudi vodeni kri, sin mu je umrl pred letom. Kdor ga pozna, seveda misli, da ga bo vzela zima, toda v obraz mu govori drugače, tako kot mu je všeč. Iz pesmi izvemo za cel seznam zdravilnih rož in drugih pripomočkov za zdravljenje, ki mu jih svetujejo:

5.
*Medvedji špeh, jelenov loj
 Je rabil za mazilo,
 Za kopel jeklo, čreslo, roj, –
 Al vse ni nič teknilo.
 Sirovo maslo, brinov cvet,
 Tud skušal je v satovju med,
 Poterjeno mečilo, –
 Pa tudi ni služilo.*

6.
*Marjeta svetje rožni sok,
 Arnež lipovo cvetje,
 In nunski flošter Hrustov Rok,
 Jariška pa ohmetje;
 Alenka hvali mu poljaj,
 Klemenčica bezgovi čaj,
 Vsaki stari babi
 Verjame, svet nje rabi.*

13.
*Oh! župa pač kaj dobra je
 Od star'ga petelina,
 Počmu zastojn bo pasel se
 In uriskal krogi mlina!
 To svetvala je Tabrovka,
 Jelenov jezik Jarmovka, –
 Vse vse se je skušalo,
 Pa nič ni pomagalo.*

14.
*Jerebov Juri iz Kodelj
 Se z' učil je tesarja;
 Ter mnogo vednosti zajel
 Od rajnkiga gojzdarja.
 Mu pljučnjek piti zvetuje:
 »To vas rešiti more še;
 Če to vam ne pomaga, –
 Bolezen je za vraga!«*

7.

*Brahulja svetje hrastov terš
In sladke korenine;
Potem pojenja kašelj berž,
Naj tega se poprime;
Vratič in koper svetje Krač,
Na vinu plin pa Orač,
Pa vse ni pomagalo,–
Le zdravje spodkopvalo.*

8.

*Meliso, žagance, vrednik
Peharka priporoča;
Grahulja hvali kolesnik,
Lapuh ceni Sraboča;
Arman in žajbelj, pasja mast,
To dalo pljučam spet bi rast,
Če le so kaj skažene,
Pohvali Molj iz Stene.*

9.

*Posebno smojke dobre so,
Nekoliko pocukrane,
Mehčajo persi pa gerlo
In pljučam celjo rane.
Kdaj šel bi že v kertov dom,
Tako marnja Luka Som, –
Le tega se deržati,
To res so sveti zlati.*

10.

*Košak mu svetje gorski mah,
Češmiljar konopnice,
Jaruga krešo pri vodah,
Čuk matrne dušice.
Vodo poslal je clo v Kriljavc
In zvedil je, da se mu žolc
Razlil je po telesu,
Za kožo po mesu.*

11.

*Rebarboro in žolčnih rož
Se na teše napiti,
Je rekel čudodelen mož,
To mora vas sprazniti,
Preden se luna spremeni,
Človeka vsega prerodi;
Gotovo to zdravilo
Je marsikoga rešilo.*

15.

*Terpotec, šest let stara mast,
To mora pomagati.
Obezi tej vsa gre čast,
Si jo na persi djati.
Tako Blek modro govori,
Ker on v' zdravilstvu zadnji ni,
Posevnik use je skušal –
Počasi dušo spušal.*

16.

Župan iz Loga omopat,
Ga tudi ozdravljuje,
Pomagal bi mu serca rad,
Mu kroglice usipuje.
Na večer ga obiše Mrak,
V obraz kadi mu bik tobak,
Pa uničil tud županu, –
Bolnik je v hujim stanu.*

17.

*Tolkačov Luka iz Gomil,
ki svoje mlade leta
Je hlapec po lekarnah bil,
Mu zdravje zlo obeta,
Velikousti od zdravil,
Vračilnih zelišč in zdravil,
Lastnosti hvali Kine,
Za mnoge bolečine.*

18.

*In gladil takrt tudi ni
Nobeden še bolnika
Ker Magnetizma je moči
Skrivala moč velika.
Ak bil pogladil bil ga kdo,
Čez pleča in čez glavo,
Življenje bi gotovo
Oteto blo njegovo.*

19.

*Nikjer pomoči, upa ni,
Zdaj pošlje po zdravnika,
Tri ure deleč od vasi,
Do terga Tabernika.
Zdravnik hiti kuj na pomoč,
Da s'lih je bila viharna noč,
Ne da si dvakrat reči,
Ukaže koj upreči.*

12

*Zvesto je dan na dan jemal
Nasvetvano čistilo;
Da mesec bil bi skozenj sjal –
Tako ga je strebilo.
Al' k vidi, da nič boljši ni,
Tud' to zdravilo opusti.
Zvesto svet posluša,
Kar sliši pridno skuša.*

* homeopat

Od zdravilnih zelišč so omenjena v tej pesmi lipovo cvetje, ohmetje,¹¹³ bezgov čaj, poljaj (= polaj¹¹⁴), brinjev cvet, hrastov terš in sladke korenine proti kašlju, vratič in koper, melisa, kolesnik, lapuh, rman, žajbelj, gorski mah, konopnica, kreša, materina dušica, rabarbara in žolčne rože, jelenov jezik, pljučnik, trpotec. Iz zelišč predelana zdravila so rožni sok, na vinu pelin, »pocukrane smojke«. Živalski proizvodi so »sattovji med, sirovo maslo, pasja mast, juha starega petelina, pasja volna. Iz anorganskih snovi so kafra, kreda.¹¹⁵ Branka Zelič je sestavila tudi seznam ljudi, ki mu svetujejo; ženske: Marjeta, Jariška, Klemenščica, brahulja, Peharka, grahulja, Sraboča, Jaruga, Tabrovka, Jamrovka. Moški Arnež, Hrustov Rok, Krač, Orač, Molj iz Stene, Luka Som, Košak, Češmiljar, Čuk, Jerebov Jurij, Blek, Župan iz Loga, Tolkačev Luka iz Gomil, Gabrov Tine Dierendaj in Šolomaj.¹¹⁶

Toda nič ne pomaga. Ko zdravnik prihiti k njemu, mu svetuje duhovnika. Ta pride in mu priporoča, naj bo odkrit, za kar ga teži vest: »*V čem posebno kriv bi bil? – / Leto samo me kljuje, / Deset prešičov sem redil, / To vest mi očituje. / Morda je napačno to bilo, / De vest me grize tak hudo, / Gospod Vi razložite, / Če greh je, presodite!*«

25.

*Tako obtožil se je tat
Zastarane krivice,
Boga, duhovna zvil bi rad,
Polastil se pravice.
Ljudje pač polni so zvijač,
Naj bo gospod ali berač;
Na svoje vsak se vseda,
Le drugih grehe gleda.*

28.

*Nato duhovnik zapove
Prešiče izpustiti
In kamor koli jo derve
Nikamor jim braniti;
Ko pridejo na beli dan,
So šli ko hujskani čez plan,
In zemlja se odperla,
Jih pet je prec požrla.*

¹¹³ MariaTreben, *Zdravje iz Božje lekarnе*, Mavrica, Celje, 1992, 36: »Nekatera ljudska imena v nemškem jeziku kažejo na to, da je bela omela zelo stara zdravilna in čarovniška rastlina [...] Slovenska ljudska imena so: ptičji lim, mela, melje, hrastovo ohmetje, medovje itd.«

¹¹⁴ Silno staro zelišče, tudi z mitološkim nadihom. Prim. Joža Glonar, »Monoceros« in »Diptamus«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7, Maribor 1910, 33–106.

¹¹⁵ Prim. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 22–23.

¹¹⁶ B. Zelič, n. m.

26.

*Duhovnik vidil precej: kje
So mlinarjeve rane,
Vender ozdraviti serce
Na'nj kviškoma ne plane,
Moliti zdaj ukaže mu,
Priporočati se Bogu,
Prositi vse svetnike
Nebeške pomočnike.*

27.

*"Po dobri piči pride špeh,
Prihaja verlo teža;
Saj žvino pitati ni greh –
Al se vam pamet meša?
Morda je na klaji kaj,
Da kes občutite vi zdaj?« –
Nič mlinar več ne skriva,
Solze kesa preliva.*

29.

*Petero pride jih nazaj,
Nato duhovnik pravi:
"Berž revnim polovico daj,
Tako svoj greh popravi;
Potem šele pač upat smeš
Uživat' veselje kdaj nebes.
Kjer zgine bolečina,
In tuge ni spomina.*

30.

*Skesan se je volno vdal
Kar blo mu je rečeno.
Še več kot pol je revnim dal,
Da b'lo bi zadosteno
Ino zapistil je ta svet
Dal mlinarjam je lep zgled:
– Čez mero ne jemati,
Po vesti se plačvati.«*

Posavski mlinar (14),¹¹⁷ je prav tako skop. »*Narodna pripoved*« [Priatelj, št. 4, 18 april, 1855] v podnaslovu meri na to, da gre za upesnjeno folklorno pripoved, in to iz kar 72 4-vrstičnih kitic. Stiskač noče poročiti nobene od dveh hčerk, ker bi moral zanju ob tem kaj odšteti. bližnjemu ribiču je vseh starejša Alenčica, toda mlinar se upira, nikoli še ni slišal, da bi bil kak ribič, bogat. Toda ribič dostojanstveno zagotavlja dekletu: dokler ko tekla Sava, bo kruh. Če ena riba uide, pa pride tvega. Ne ljubim te zaradi očetovega bogastva, ampak zaradi tebe same. »*Ni večji kazni ko skopost, / Oj! hude so njih mreže. / Ne bo je pred nobeden prost, / De v' černi grob se vleže.*« Sledi ribičeva refleksija o skoposti, ki privede do draginje. »*Naj bo zlato, železo svinc, / zemliše, al beliči, / Odnese piš, požre vertinc / Kar pride po krivici. // Skoz ogenj se zlato ceni, / Zvestoba skoz nesrečo, / Je prava, je ne otemni, / ko vešo dih berlečo. // Oj! zdrava bodi, ti moj raj, / Jas moram se ločiti, Kdaj da pridem spet nazaj, / Ne vem ti obljubiti.*« Žalostna sta se poslovila. Pride jesensko deževje in vode nevarno naraščajo. »*Panjove, klade, od kopiš, / So plavili potoki. / In cele slemena od hiš, / Po reki šli široki. // Vesolni da bo spet potop, / So mislili priprosti; / Al počil da je neba strop, / Al viri mar kdo v' hosti?*« Kurnik tu že dobro upošteva družbeno razslojevanje tudi v duhovnem pogledu. Mlinar je objestno prepričan, da se njemu ne more zgoditi nič: »*Moj mlin je kakor skalni grad, / Ko vlti so jezovi. / Brez skerbi gremo lahko spat, / Naj butajo valjovi! // Tako je mlinar skoporok / Pri mizi djal kamnitni; / Klepali so usi ajdov sok / Njih steber poglavitni.*«

Enajsti dan, ko je vse počivalo, deroča voda odnese most in pretrga jez: »*Do mlina pot odreže; / Predenj zasvita, ni koles, / In voda že do veže.*« Mlinar za to ne ve, spi in sanja o večji gotovini. »*Alenčica skoz celo noč, / Ni ztisnila očesa, / Budila jo je neka moč, / Varvala jo nebesa. // Še trudna vstane prem¹¹⁸ je zor, / Pogleda vun iz okna; / Od groze zgrudi znak se skor', – / Povodenj, oj! strahotna! // Gorje! gorje! Kdo*

¹¹⁷ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 4–5: »Ohranjen pa je tudi majhen zvezek, v katerem je napisana pesem Posavski mlinar, le-ta pa je danes razstavljen v Kurnikovi hiši.«

¹¹⁸ prem = preden

reši nas? / Po mlinu glas zažene. / Kdo upa priti sem do nas, / kdo vagal bo življenje? // Valjavi bodo naša smert, / ne bo ga rešenika; / Da zmagal bi slapovja serd, / Na svetu ni brodnika. // O tem se mlinr prebudi / Iz postelje poskoči; / Ko zida stena obledi, / Do glježnov, ker se zmoči. // Gorje, gorje! Kdor reši nas! / Otme kdo premoženje? / Zajavkne mlinar sivolas, / Kdo vagal bo življenje?« Razve se novica, da mlinarju preti konec. »Kdor kol je zdrav na breg hiti, / Ko prot se vsakter tresе.« »In vedno huji je natok, / Nevihte in vetrovi, / Že marskteri zali log, / Odnegli so valjovi. // Ko šiba se prelomi hlod, / Nad skalo obtičani, / Valovam ki zapera pot, / In vodi teči brani. // Ne sliši se čez reko jok, / Tako bobnijo skale, / Obupno vitje dobrih rok, / Se vidi od obale // ... / Glej zadnji del je že razbit, / In hram za hramom pada. // Zgubljene so na vekomej, / Le škoda za dekleta; / Ste zale ko cvetoči mlaj, / za dobro vselej vneta.« Kdo ju bo rešil, gre od ust do ust. Nenadoma se pojavi prej omenjeni ribič. On je vaju vode: »Čolnič odveže, stopi vanj / Odrine ga od brega; / Stermivši ljudstvo vpije vanj / O! Bog te varij zlega! // Strašan je bil valjov upor / Narašene prvine, / Vunder premaga srečno bor, / In pride do pečine. // 'Le hitro, hitro! brez zamud / Nikar se ne mudite, / Sedaj in zdaj bo mlin zasut, / Do čolna mi stopite.' – // Mladeneč pravi jim krotko, / Alenčico kar dvigne, / Sestrico nje potem tako,« njunega očta pa najde ob skrinji» a ne najde od nje ključev, skrinja pa je pribita na pod. »Obupno pade na zaklad, / Solzen objame skrinjo, / Popred bi dal življenje rad, / Kot svojo gotovino.« Čolnar ga je nekaj časa prosil, nato pa s silo odvedel s seboj in dal v čoln. Komaj »pet sežnjev« so bili proč, »/p/obriše voda mlin in peč / Požre vse globočina.« Vsi so slavili vrlega ribiča, »Na večno naj bo tvoj spomin, / V knjigah zgodovine.// Alenčico je Jošt zdaj uzel, / Za svojo si soprogo, / In hodil ko popred vesel / Lovit na mirno strugo. // In mlinar je ostale dni / Pri Joštu mreže pletel, / Da sreča stanovitna ni / Z bridkostjo se zavedil. // Ni ureden slave taki sin? / Ni dika domovine?« Na koncu pesmi avtor pojasni, zakaj se je odločil za upesnitev te snovi in pri tem razkrije svojo etično držo do nje in naklonjenost zgodovinopisju: »Zato ponovil sim spomin, / Na veke de ne zgine. // A kolko činov blagih del / že črna noč zagrinja; / Nobeden nam jih ni otel / Ni sluha ne spomina.«

Od belih mlinarjev pojdemo k črnim kovačem. *Velki kovači* (22), [Novice 1858]. V svoji knjigi jo je objavil tudi trziški rojak Viktor Kragl.¹¹⁹ Je davna prednica Župančičeve Kovaške. Ali sta oba avtorja pri tem imela pred očmi kroparske kovače? Kurnikova pesem sestoji iz osemnajstih štirivrstičnic. Pomembna je zaradi uporabljene železarske terminologije,¹²⁰ opisa delovnih postopkov in družbenega oz. družabnega konteksta: »Železo kujemo, / Jeklo zdelujemo / Reže ko strup. // Verli smo sajovci, / Nikdar postajovci, / Delamo vse noči, / Šunder in hrup. // Kašte se dvigajo, / Ogenj napihjejo, / Iskre ven švigajo, / Kviško nebes. // Že se mašelj mezdi, / žlindar se tud' cedi, / Goden ej! skup ljudi! / Ven z 'njim na ples! // Če se ma/o?šelj in ašelj upre, / z-jame nam ven ne gre, / Takrat se koža cre / smo kakor cmok.// Pa mi ne jenjamo, / Skupej se upenjamo, / Kviško ga zdregamo, / Mora na štok. // Mojster ga s klešami / zgrabi, da vse šumi, / Nič se muditi ni, / Dokljer žari. // Kladivo bunkati, / Jame ga gumpati, – / Bum-kati! bun-ka-ti! / Na možlje tri. // Dobre tri vareže, / Terja vsak moželj še, / Kleše se, naj derže / Prav jih v zobeh. // Že so razbeljeni, / Srečno potegnjeni, / Caklji obsekani / Leže po tleh. // Pride pa cvenkov dan, / Mesec je dokončan, – / Sedmi dan Bog je sam, / Sebi

¹¹⁹ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 431–432.

¹²⁰ Niko Kuret (*Praznično leto Slovencev*, Celje 1965, 250) ob igran iz železarski krajev navaja, da so »železarji kot stan ustvarjali svojo posebno omiko, drugačno od omike okoliškega kmečkega prebivalstva.«

izbral.// V cerkev se snidemo, / Ko domu pridemo, / Si ga privošimo, / kaki bokal. // Rudarji, planšarji, / Šteklarji, cigarji, / Kakor bolosarji, / Usi smo en rod. // Marskaj pregaramo, / Pa nič ne maramo, / Židane volje smo, / Vonder povsod! // Zdaj ohladimo se! / Smeja se vinčice, / Kupe so polne vse, / Krog in okrog. // Vsaka skerb naj gre v kraj / Vogni se danes saj – / Terčimo,bratji, zdaj – / Živi nas Bog! // Bratji še terčimo / Zdravje mu voščimo, / Pri komur delamo, / živi ga Bog! // Dečve naših želja! / tudi vam naj velja! / Komur serce pelja, / živi Vas Bog!«

Kurnik je verjetno prihajal v stik s kovači zaradi svojega kolarskega poklica, saj so takrat tudi vozove in druge kmečko orodje že tudi kaj okovali. »Kovači morajo zgodaj vstajati in garati cel dan. Šele ob mraku se odpravijo spat. Zato pa vedno z veseljem uživajo denar, ki so ga zaslužili.«¹²¹

Kovaška (121)

*Kovači pridno kujemo,
Nikdar se ne utrudimo.*

*Šele ko se približa mrak,
z delom ponehuje vsak.*

*Ko polnoči odbilo je,
Glasno že k delu kliče se.*

*Veseli pa so vsaki čas,
Če ravno tlači delo nas.*

*Ko vsaka stvar že mirno spi,
v kovačnici še vse bedi.*

*Ko zima v hišo vse zapre,
Kovač še vonder k delu gre.*

*Ko zora v jutru zažari,
Lenuha tukaj ne dobi.*

*Poletje komaj kmet sterpi,
Nezmagan pa kovač stoji.*

*Že davnej sveti beli dan,
Oddihljaj nam je komaj dan.*

*Zato pa uživa on vesel
Kar s' trudam svojim je prejel.*

*Ko poludne nam odzvoni,
Tedaj se čelo ohladi.*

*In kadar je pokoja dan,
Časti Boga v sercu udan.**

* *Kaj pomeni avtorjev pripis na koncu: iz Slavčka, (si) ne znam razložiti.*

Tudi to pesem je v poknjženi obliki objavil Viktor Kragl.¹²²

Kako se godi obrtnim pomočnikom, je kot kolar Vojteh Kurnik izkusil sam, zato njegova *Rokodelska* (17) morda bolj izhaja iz osebnih izkušenj. Iz dvanajstih 4-vrstičnih kitic dobimo dobro predstavo o razmerjih med mojstri in pomočniki sredi 19. stoletja in o zakoniti navadi, da so se mladi izučeni pomočniki odpravljali v svet nabirat izkušenj. Pred zimo je treba potrpeti z mojstri. »Jim marsikaj ni prav. // Dosti jih je treba požreti / Kdor neče ven na mraz, / Za njimi pesem peti, / Dokljer je zimski čas. // Ko zima nam odleže, / Pa mojstre spet skerbi, / Marsk'teri punkelc zveže, / Lepo se poslovi. // Prijazno mojster pravi. / 'Ne hodi še od tod; / Naramnik v'skrinjjo spravi / In palco deni v' kot!« // Nabralo se je delo, / Če zdaj me zapustiš, / Hudo me bo imelo / Krivico mi storiš!' Obljublja mu večjo plačo, moj zet boš postal.« »Mojster ponuja pomočniku svojo hčer, da bi le ostal pri hiši. Vendar pa je pomočniku več do osebne svobode in raznih dogodivščin.«¹²³ Pameten pomočnik ne nasede prigovarjanju: »'Za-

¹²¹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 35.

¹²² V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 432.

¹²³ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 24.

hvalim za pridajo, / Zahvalim za dekle, / Naj drugi se sladkajo, / In znjo se vesele. // Jez hočem še po sveti, / Kaj skusiti želim, / Povsod kjer sonce sveti, / Zdaj rožico dobim.« // Kadi se bela cesta, / Prijetno vreme je, / Železnica od mesta / Do mesta se vije. // »Če nočem peš hoditi, / Imam še nekaj kron, / Zamorem se voziti / Zažvižgal bo hlapon!« // »Tako smo mi samiči, / Kjer koli nam ni ušeč! / Svobodni kakor tiči, / Odrinemo jo preč! // Mi nimamo zaveze, / Ne ljubic, ne dolga, / Vsak svojo težo nese, / Serca veseliga.«

Prav na tako imenovano »štero« se nanaša *Popotna* (48), vendar je tu brez socialnega zaledja, bolj lahkotna. Ima je pet 4-vrstičnih kitic. Besedilo je pomembno zaradi ugotovitve, kdaj so se odpravljali na pot, terminologije o opremi za pot in Vojtehove domoljubnosti: *»Začela se je spet spomlad, / Tovarši! Kdor je zdrav in mlad / Naj vzdigne z'nami se na pot. / Mi gremo zdaj od tod. – – // Veselši časa v letu ni / Ko zdaj, ko zemlja zeleni. / Kdor koli ve, de je še prost / Preuzame ga serčnost. // Zvežimo si butare, / Nalimo naše čutare, / Ako žeja nam se prislepi / Se protče zatopi // Prišla je mila Lastovca, / V gozdu poje kukovca, / Kuku! kuku! na glas / Prešel bo zimski čas. // Opert (= odprt) nam je vesoljni svet, / Povsod dovolj lepih deklet, / Vonder slovenske deklice / Pred drugimi so nam ljubljene. // Bog varij vas in rojstni kraj / Ko vernemo se spet nazaj, / Veselja rosno bo oko, / Vesel' podali si roko.«*

Mladi popotnik (36) iz leta 1857 se nanaša na isto snov, le da je motivika bolj osebna. Štirinajst 4-vrstičnih kitic tematizira mladeničevo slovo od doma in domačih ter izkušnje, ki si jih nabira v svetu, da bi dozorel poklicno in osebno. Pomemben je Kurnikov poudarek na slovenski pripadnosti, ker so slovenski fantje praviloma odhajali v nemško govoreče dežele, na Koroško in morda tudi na Bavarsko. *»En pušlec na klobčiču¹²⁴ / gorjačo v rokah, / Kaj manka že fantiču, / Če zdrav je v nogah. // Ločiti se od staršov, / Podati jim roko, / Od bratov in tovaršov, / je britko in težko. // Al vendar mora biti, / Peršel je zadnji čas, / Jest moram se ločiti, / Prijatli zdaj od vas! – // Je milica jokala, / Ko šel bi iz sveta, / En perstan mu podala, / Iz čistega zlata. // Zdaj zdrav' in srečno hodi, / kaj piši nam nazaj. / Naj angel varh te vodi, / Se spriditi ne daj. // Solzeni so postali / Spremljavci naenkrat, / Premilo ga kušvali, / Mor'biti – zadnji-krat. // Zauka! gre veselo, / Čez hribe in gore, / Na meji na deželo / Še enkrat se ozre. // Bod' zdrava domovina, / In ti očetov dom; / Za zvestiga se sina / Jest vedno skazal bom. // Slovenka je rodila, / Slovenski je moj rod. / Me skerbno izredila, / To rekel bom pousod. // Skoz' ptuje gre dežele, / Skoz mesta in vasi, / Zdaj hodi, zdaj se pelje, / Če možna pripusti. // Ko solnce ga pripeka, / Pod senčno gre drevo, / Potem pa jo useka, / Naprej ko je hladno. // Mu veterci pihljajo / Hladivni nad glavo, / Skoz veje ki šumljajo, / Prijetno in ljubo. // Če mojster da mu dela, / Se loti ga vestno; / Se dosti mu je zdelo, / zahvali se častno. // Prečudne vidi šege, / Marskaj se nauči, / Veselje kakor zlege, / Bogu priporoči.«*

Pekvata krača¹²⁵ (23). Knjižno bi se naslov prejkone glasil: *Prekleta krača*. Gre pa takole: *»Plevel imel je pet sinov,«* Tomaža najmlajšega sta z ženo razvajala, ker je bil *»poganjč.¹²⁶ postržek. »Tako je izrastel poln muh, / Med njimi terma in napuh, / Ni maral za tepenje, / Še manj pa za svarjenje. Oče se je odločil poslati ga »v Korotan, / Če dalje ne, saj¹²⁷ let in dan, / Da bode kaj poskusil, / Med svetom se obrusil. // Imel bi*

¹²⁴ = klobuku, klobučku

¹²⁵ Op. avtorja: *Pekvata*, pravzaprav peklata, (nemško?) od pekel, kakor na Gorenškem pod Ljubljem govore namest prekleta- a-o, a.

¹²⁶ Poganjč, to je narmlajši otrok. (Tu je -nj- spredaj, samo -n-.) Avtorjevo pojasnilo.

¹²⁷ (! vsaj leto in dan)

tudi jest še rad, / Naj bi se zdaj, dokler je mlad, / Naučil špraho nemško.« Spet izvemo, kdaj so nekateri obrtniki odhajali na tuje: »*Pregovor stari kranjski je, / De tkauci grejo čez meje, / Ko pride pepelnica, / Nam post je že resnica.*« Tudi Jošt se je odpravil in vzela s seboj neolikane Tomaža. Oddal ga je nekemu kmetu. »*Tu je volaril troje let, / Potem pa se je povernil spet / Na Kranjsko ves prestvarjen, / Po duhu pa pokorjen. // Ko okni šip je imel obraz, / tako se spasel je ta čas, / In kadar je zasopel / z težavo je le hropel. // Ko ga mati ugleda, mu teče naproti in mu brž ponudi, kaj bi jedel: »Boš sam najbolje vedil.« // Tomaž le nemško godernja, / Ter pravi, da nič več ne zna / Meniti se Slovensko / Da le razume nemško. // Kako je mati žalostna / Da se zmeniti ž njim ne zna! / To žalost popisati / Bi mogla sama mati.// Ga praša uno, praša to, / Tomaž drži se le terdo, / Ko mutec dokazuje, / Le nemško odrezuje. // Plevel pa je z glavo majal, / Nevoljen proti sebi djal: / Tomaž se ni obrusil nič, / Ničesa ni, ne miš, ne tič. // Nato gre mati v kuhinjo, / Tomaž šterbenka jo za njo, / kaj ugleda! Krače, gnjati / Gor v dimniku bingljati. // Pokazal je na masten kos, / Po nemško rekel: »das berbos!« / Sdaj ga je zastopila, / Po burkle berž skočila. // Na kvišku dregne krepkih rok, / Kar cepne krača doli čmok! / Tomažu nos razbije, / Da grozno zaupije: // 'O! joj! ojoj! o joj! moj nos! / Je razmesaril zdaj mi kos. – O ti pekvata krača! / Si vendar od rogača!'« // Čeprav mu zlo je tekla kri, / Ljubo je bilo materi, / De jezik razvezala, / Mu krača, glas je dala. // Dovolj bi bilo treba krač, / Da bi o skupil usak bahač, / Ki zvirva se po ptuje, / Svoj jezik zaničuje.» Poanta pesmi je očitna in ne potrebuje nobenega komentarja. Kurnikov novost pa je, da je snov krepko razvil na sedemindvajset štirivrstičnih kitic in jo psihološko in sociološko utemeljil poglobil.*

»Pesmi o poklicih verjetno niso zlagali prizadeti sami, saj je npr. kmečko delo prikazano kot idila, kar nikoli ni bilo, nekatera besedila o rokodelcih pa so bolj ali manj zabavljica. Pesmi o kmečkem delu in življenju so zagotovo nastale zunaj vaškega okolja, tiste o rokodelcih pa so morda deloma domislice godcev ali študentov, če jih ni zložil kak šega ljudski pesnik Vodnikovega kova.«¹²⁸ Morda v tem razmišljanju »prav ta zadnji del stavka meri na Kurnika, kajti Vodnik mu je bil res za zgled. To lahko opazimo tudi v 'Poskočnicah' kjer se je bahal, da je Vodnik njegov oče.«¹²⁹

Fantovska (59), s pripisom »Teržeč, 13 / 11 1866« zbuja presenečenje, ker se je leta 1859 avtor preselil v Ljubljano. Ali to pomeni, da je pesem nastala ob obisku rojstnega kraja. Pesem ima pet 6-vrstičnih kitic. Pesem je pravzaprav vojaška: »*Alo! v Ljubljano / Fantji si z mano, / Svitli naš cesar soldatov želi; / Tamkaj med nemci, / Vogri no Pemci, / Serčno sukali se bomo mi. // Bolne noj tope, / Mile noj šlape, / V hiši pri peči si hla-pe suše. / Mi korenjaki, / Kjer so še taki? / Bomo nosili pa puške svetle. // Bomo hodili, / Se veselili, / Kot' deb' povsod vse naše bilo, / Mlade pa Nemke, / Lahinje, Pemke, / Vsaka prijazno postregla nam bo. // ... // Naš generali, / Bodejo djali, / Krajnski junaki so, pravga serca; / Moko stopajmo, / Juhe! vukajmo! / Kaj bi se bali, le srčnost velja!*« Kurnik tu izjemoma rabi pridevnik kranjski, »*kranjski junaki*«, drugače zmeraj govori Slovenija, slovenski.

b) Oblačilna kultura

Lan (58), [Novice 1857] je po zgradbi najbolj zahtevna Kurnikova pesem. Za moto ima kitico iz Prešernove Nove pisarije: »*Poj rajši to, kar treba je / pri hiši, za hleve tre-*

¹²⁸ Zmaga Kumer, *Pesmi in šege moje dežele*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1987, 173.

¹²⁹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 4.

ba, je / na polji, pojte kar kmet /in meščan s pridom sliši. – Dr: Prešeren.« – Verjetno se na to naša Josipa Marna pripomba: Lan (po geslu Prešernovem).¹³⁰

Pesem sestoji iz različnih kitic in ima vsega skupaj 425 vrstic. Pesnitev skrbno opisuje gojenje oziroma pridelavo lanu in predelavo lanu oziroma izdelavo platna, zato je etnološko izredno dragocena, saj je to morda najzgodnejši tiskani vir te vrste, in celo v verzih. V njem se »prepletata dve zgodbi: o lanu in o človeškem življenju.

– Poišči vlažen sončni kraj;
– zorji globoko brazdo;
– ko je lan vsejan, na rahlo pobranaj, da se seme razdeli, nato pa z valjarjem zatlači;

– pogosto ga zelo natančno oplevi;
– ko se cvetje posuši, nastanejo glavice s semenom. Ko glavice pozlate, je treba lan zgodaj zjutraj ob sončnem vremenu populiti in posušiti. Potem je treba ločiti glavice in jih dati ven, da bo rosa ločila vlakno. Nato sledi trenje lanu in pa sušenje ter spravljanje.

– Nato je treba predivo iztrebiti, da je preja boljša, nevozлата. Le tako se lahko dobe gladke niti. Potem pa pride predivo na kolovrat. Preden se tke blago, je treba prejo očistiti – oprati, šele potem je dobra za statve. Platno je potem treba oprati v deroči vodi. Da bo platno belo, se nanj ne sme stopiti pa tudi v stik z železom ne sme priti.

Dekleta naj pri delu prepevajo in se šalijo.

Bala je sestavljena iz domačega platna in kolovrata. Nevesta je morala ženinu sešiti srajco iz domačega platna.¹³¹

»Mnogoslužna zel človeštvu / Bil od nekaj je že lan, / Tudi zdaj pri poljedelstvu, / Ne sme biti zaničvan. // Ulažni sončni kraj, / Lanu uselej daj, / Brazdo orji mu globoko, / Tam doraste on visoko. // Usejan prov rahlo si povlači, / Naj brana seme razdeli, / Potem se valjarjem zatlači, / To stara vadba ti veli, / Nato ga pusti čisto pleti, / Almarnih iši si plevic, / Ki varjejo ga posedeti / In pridnih urnih so ročic. // Tako obdelaj tvojo njivo, / Željiš imeti lepi lan, / Le tam kjer dela se marljivo / Dobrotni Bog da blagoslov. // Lan cvete ko nebo jasno, / Da! res lep njegov je cvet, / Polje ozaljša nam prekrasno, / Spomin budi nedolžnih let. // Toda vse beži, / Cvetje se usuši, / Ono prostor da glavicom, / In prihodnjim semenicam. // Z tim tanko lakno znaš dobiti, / Če pred izruti ga pustiš. / Ne pusti ga preveč goditi, / Al semena ti tako zgubiš. / De seme naj pa prav dozori, / Naj use glavice zažolte, / Pri solnčnim dnevi koj o zori, / Naj dečve ruti¹³² ga hite. / Razgerni koj ga na sušilo, / De v zvezkih ti ne splesnije,

Tako bi lakno koj zgubilo / Ceno in bolj črno je. / Prežlje pa se koj osmuka, / Se otrebi od glavic / Pod greben se de rujuha / Zastran zgube semenic. // Zdaj vun na plan, / Redko bodi djan, / De ga rosa bo zgodnila / Lakno štibelec oločila.«

Sledi zelo pomembo opravilo. Sušenje in teritev lanu. Po izročilu so morale biti terice zelo dobro postrežene, saj so bile to neke vrste specialistke za opravljanje tega dela. Kurnik nam ne opisuje samo dela samega, in to že kar scensko, tako da pripoved ni dolgočasna. Zraven natrese številne nauke, ki so jih dale izkušnje preteklih rodov. *»V zemlje krilu vtemeljena / Na terišču tam je peč, / krada terdnih derv zložena / Danes mora lan pod meč! / Oj dobrotni Bog! / Varij nas nadlog, / Vžiga ognja in nesreče, / De teritba srečno steče. // Le krepko dečve pritiskajte, / Da križem treska ga dajajte, /*

¹³⁰ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

¹³¹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 30.

¹³² ruti = ruvati

Že kaša se poštegana / Hladi vam pod oreham mlečna, / Pa marsktera jed še tečna, / Sledi za njo pripravljena. / Pervo skerb imej sušivka, / Ona kmalo zamudi, / Sploh če je celo mudivka / Dosti škode nagodi. / Nič naj se od tod' ne gane, / Berž ga butara je preč, / Ko bi trenil, se ji vname, / In zderči skoz lese v peč. // Lan rad se drobi, / Gorak osipuje, / Toploto zgubi, / Pa spet odjenjuje, / Katera mudi, / Sušivko zabavlja, / de slabo opravlja, / De suh ni zadosti, / Po njeni modrosti. // Sušivka pa pravi: / Nikar ne vengavi, / Tožljivka nemarna požrešna bisaga, / Pri jedi si hitra, de tare te zgaga. / Z -terlico vedeš se pa ko 'n štor, / Glej! – tukej le Minca / Je mlada terica, / Al njena desnica / rebra mu zlomi. / Ko pridejo mati / jo bom pohvalila, / Te prov ozmerjati, / Boš znala molčati / Če koj ne molčiš, / In berž ne hitiš. – /Teritba je srečna, zamoremo reči, / Že zadnja naklada suši se na peči, / Ko svilo se predlo bo pražnje tenko, / Hladnično predivo je tudi krepko, / Hvalimo, častimo v nebesih Gospoda, / Le on vse to da! // Zdaj mati prijazna nasprot / pridni tericam iz kuhinje pride, / »Kar notri dekleta de sklenemo god, / Nesite za manoj bremena na glavi, / Bom shrambo odperla naj koj se pospravi, / Predivo ni nikar v' zavetji zadosti, / Enako je cvetji detinske mladosti. // Ker je še dolg večer / S tem se znebi pezder, / Strune ubere jak / radostni korenjak, / Če prav so trudne terice, / Slednja k' vertanka verti se, / De prah po sobi stoji. // ... // Zdaj predivo se omika, / Prem pripne se na koželj, / prah otrebi in oliki, / Naj gre čisto od kocelj, / Bolj ko trebi se, / Preja lična je, / Nevozlate gladke niti, / S tim se dajo zgovoriti. //

Zdaj predivo da se presti,
Z kotov vun z kolovrati,
Ktera z češkim da se vesti,
Use družice zad pusti.

Pesme sladki glas
Krajšaj dolgi čas,
Bazni,* pače** in pravljice
Lene naj bude predice!

Pred ko preja sme se tkati,
Se očisti od ruje,**
Snažno mora se oprati,
Sdaj za statve dobra je;
Komu daš jo v pest,
Bodi dobro svest,
Da bo platno povodilo,
Iz rok tkalca se dobilo.

* = basni, bajke?

** Pače = Kaj je to?

*** Ruja = rja?

Slednjič platno bo razpelo
Kraj potoka se poleg,
Soncam in voda se belo
Obelilo kakor sneg.
Toda blizo jelš
Djati ga ne smeš.
Voda mehka in dereča
Mora biti, ne stoječa.

Kdor beli, naj
Se varje stopati na kos,
Je gorši de je vselej bos,
Železnine nanj sam Bog ne daj;
Ko belo bo, se srečno spravi,
V korist ljudem in božji slavi.

Vmes med te kitice o pridelavi in predelavi lanu Kurnik vpleta odlomke o upo-

rabi lanu od zibelke do groba, in to tako, da vse, kar pove o lanu, deluje kot metafora njegovi refleksiji o človeku, njegovem značaju in dozorevanju, tudi njegovi tragiki. »Dete je komaj rojeno« rabi plenice, ko nekoliko odraste, belo srajco, oboje je seveda iz lanu – bilo v Kurnikovem času! – »Oj! srečna doba res človeka! / Ko čist od graje, prost je greha, / Ko angelj božji se mi zdi. / V' naročji skerbne majke dremlje, / Le v dete ves je nje pogled. / Čez use zaklade cele zemlje, / Ceni nje serca dragi cvet, /... »Deček se drugače obnaša kot deklica. »Vsa druga njena je naloga. / Žlahtnejši značaj že ima. / Al časa moči se ne ustavi, / Mladeneč v' serce je zadet. / In nikdar več se ne ozdravi, / Ko mila, draga rane spret. / Pa sram ga je ji razodeti, / De on za njo živi, gori; / O! kdo popiše te trenutke!«

Poroka je bila nekdanj zelo pomemben življenjski korak, še bolj kot za fanta, za deklo, ki se je praviloma moralo posloviti od rojstne hiše. V njeni bali je imelo platno pomembno vlogo: »Glej peljati krasno balo, / Sani trumo naloženih, / Tam kolovrat zgorej zalo / Vsim nevestam pridnost kaže, / Že kodelja / Na koželju je pripeta, / Vse postelje, / Iz domače le je preje, / Dvožert pragost. / Je višnjelo / Gosto delo, / Kakor ploh, / V skrinjah kosi, mnoge platna, / Cel zalog. / Vse je tiho in zaspalo / Le nevesta pri oljenki, / Ženinu še srajco šiva, / V sladkih upih zatopljena, / Ko zadremlje, / Se ji sanja, / De od svojih slovo jemlje, / In solzi, / Ker pa lučica pojemlje / Z Bogam miru se zroči.«

Tu je pravi čas, da Vojteh Kurnik pohvali praznjo nošo slovenskega dekleta in ji hkrati polaga na srce skrb za slovenski jezik, saj je ženska praviloma varuhinja domačih izročil: »Oj! Slovenke, deve naše / Lepši noše ni od vaše, / Prelepo stoje vam peče,¹³³ / Snežnobebe in blišeče, / na cveteče rožne lica, / Kaj je lepši ko tančica, / In rudeče vaše krila, / Čez višnjelo predpasila! / Vedno se tako nosite, / Kar domače je, cenite, / Tujih štatev ne čislajte, / In ranudam / rakudam / rahudam slovo dajte.

*Kdor po tuje se spakuje
In po tujem hrepeni,
Ta svoj narod zaničuje,
Še imena vreden ni.
To naj vselej se posname,
Kar je v prid in čast rodu,
Nič naj pred se ne verjame,
Kar ne kaže nič sadu.*

*Gostoljubnost,
Čednost zlata
Je slavjanstva,
Ktero hvali celi svet,
Stara zgodba to pričuje,
Miloserčnost naših dedov,
To Francozi in Angleži
So spoznali,
Da še krepka čustva, mlada kakor kdaj
Per sinovih Slave ulada,
De je konec ni in kraja.*

¹³³ Torej takrat še ni bilo avb!?

Tudi domoljubnost,
 Zvezda draga,
 Sveti sveti!
 Ne zatoni za gore.
 Tvoja luč je čudodelna,
 O! de vse bi prežarila,
 De bi narod svoj častila
 In ljubili
 Kakor tica gaj zeleni,
 Ljubi vsak
 Narod svoj in razodeni,
 De iskreni si rojak.
 Po jeziku, zemlji, noši
 In duševni zmožnosti,
 Slednji narod se razloči
 In primeriti pusti.

Tako kot pozimi počije narava: »Trudna zemlja je zaspala, / H' koncu gre jesenski čas, / Bela zija bo nastala, / Daleč ni je, blizo nas. / Prazno je okrog, / Polje vert in log. / Al narava ne miruje, / Use se z' njo ured spreminjuje.« tudi človek enkrat za zmeraj obmiruje: »Ko nitka naše je življenje, / Če vterga se, je človek preč, / Nobeden je ne sceli več, / Čez truplo pride koj trohnenje, / Si bogat, reven, al sloveč. / Saj ni ga britke smerti strah, / Da duša s trupla, ni razdjana, / Kalil bo zopet enkrat prah.« Kurnikova nitka je tu lanena preja in črni prt, s katerim pokrijejo na koncu človekov obraz, je platen. »Čuj plakanje, / krič otrok, / Sljednje stiske / Merzlih rok, / Rano pustil tužno je dolino, / Oča skerbn ženo in družino. // Ni jih moč potolažiti, / Ne od truge otrebiti, / Dokljer vidi se obličje, / S komur bil je on odet. / Ko je rojen bil na svet.// Tužni žalni glas zvonov, / Spomni nam odhod njegov, / Ko na pare se povije, / Slednič trugo črni pert / Z belim križam še zakrije, / De neso ga v' mrin vert. // Preč, oh! preč je glava hiše, / Zdaj na nji so vse skerbi, / Nikdo solz ji ne izbriše, / Smert le rane jo znebi.«

Prvi hip ni jasno, s kakšnim namenom je Kurnik vpletel sem tudi odlomek hude vodne ujme, ki ga podobnega poznamo že iz *Posavskega mlinarja*, vendar je tu poetično bolj dodelan, bolj epsko širok in estetsko učinkovit, tako da s svojo grozljivo sceno celo obudi spomin na uvod h Krstu pri Savici: »Morje je zemlji ko soprog / Al grozno je če jame jug / Oblake gnati čez gore, / Da sinje se nebo odpre. / Dež noč in dan naprej lije, / Potočje stopa čez meje. / Cel teden ureme že nori /:::// Strah in groza / Vse prepade, / In brez nade / Dedam ko vnukom drag / Pušča prag. / Nič se ni muditi več, / Vse gre preč, / Pregloboke žvina tuli plašno zre, / Hiša poka, / strašni kip, / Prah in sip, / Lepi dom je in poslopje / Iz temeljev zide koplje, / Ne zanese mertvih groblje, / Tam mertvaška truga plava, / Tik nje dete v zibki spava, / Ko satovje so mostovi, / Kjer so zali bli bregovi / So nastali strašni rovi, / Kar doseže, vse pobere, / Ni pomoči, ne overe, / Cele mline, / Saboj dvigne; / Ko jezero je vsa planjava, / Voda gosta in rujava, / Se z vetrom sem in kje zaganja, / Tam že uklanja – / Se, stalna zahrūši fužina, / Jo pogoltne globočina, / Brez ostanka in spomina, / Tam pobriše zali log, / Tukej bajte, šupo log. – / Tisučletne hraste ruje, / Plodne njive zasipuje, / Zdaj je vodostan narvišji, / Vidno pada ljuti tok, / S' tem pa rase krič in jok. / Kdor ozre se na pohišje, / Kakšno je! / Joj gorje! / Nič ni družiga ko groblja, / Še sledu ni od poslopja, / Vse je vzela divja moč, / Preč je trud, / Vse imetje, / Je razdjano in zavetje, / Ko pušave so livade, / In poljane, /

Z-kamnjam peskam, nasejane, / Kakor prod; / Kaj storiti / S čim ustaliti, / Kam kreniti, / Še zamore gospodar? / Kje v prihodnost se useliti? S' pobitim sercam lotiti se, / Trebiti zopet tla pušene, / Bogu daruje trud, terpljenje, / Ker on kar dela, prav je vse.«

Vse kaže, da je to metafora za nesrečo, ki preti vsakemu narodu in skupnosti z razvratnim življenjem:

*Nečistost ljudska je trohnoaba,
Gorje! Kjer ona se vseli,
Ta isti narod je kraj groba,
Se brez otetbe spepeli.
Prostrane pogubi države,
Izprazni mesta in vasi.
Nje sad neskončne so zmotnjave,
Kdor zgodbo bere, ga zgrozi.*

*Ruja družbinske je zaveze,
Kjer koli ona se zaleze,
Si bodi bajka ali grad,
za nje petami gre razpad.
Gorje, kjer ljudstvo to zapravi,
Kar večno obveljalo bo,
In sleherni po svoji glavi
Vodila plete za nebo.*

* Otoluje = ?

*Kjer čednost mora se prikriti,
Razvira se očitno strast,
Usi nježni čuti zatajiti,
Izmed človeštva uživa čast,
Kjer brat čez brat meč potegne,
Kjer sin pred očam več ni zvest,
Spoštenost iz serca pobegne,
Z pregreho se otoluje* vest,*

*De! vera, upanje, ljubezen
Trije stebri človeštva so,
Njih temelj, kjer stoje, je večen,
In use viharje preneso,
Zato spoštuj o! človek mojstra,
Kateri jih postavil je;
De ne zadene kazen ojstra,
In večno! – večno ti gorje!*

Pesnik sklene to alegorično didaktično pesnitev z ugotovitvijo, kako lan zares spremlja človeka, naj bo kmet, vojak ali duhovnik. Hvali ga, da se da tudi iz njega kovati dobiček, toda še bolj mu je do tega, da bi bil znamenje miru in Božje slave.

*Čeprav si en plevel ti – lanj!
Vonder nam služiš noč in dan,
Odet s teboj služabnik božji
Besedo sveto nas uči,
Odet je kmet, – vojak v orožji,
De! v tebi kralj in knez tiči!
Človeka spremiš skozi življenje,
Mu služiš ko zagleda svet,
Naj pride blagor ali terpenje,
Je vedno on s teboj zakrit.*

*Iz tebe bela zdaj zastava
Nad človeštvam se razvij!
In use jedini mir in sprava,
Kar koli stvarnika slavi.
De enkrat tam obleka bela
Iz božjih rok nam zablíši,
Kjer tuge ni, ne konc veselja,
In mlaj se nikdar ne usuši.
Kar tukej je, vse zminljivo,
Si bodi nit, železo, bron;
Letam začne se nezginljivo,
Kjer božji sedež je in dom;*

*Res de kaj dobi petica
Se za ječmen, oves, rež,
Tudi platno in tančica
Dajo s časom, če ne berž,
Mnogi z njim je trud,
Dela in zamud,
Toda to se use pozabi,
Naj proda se – ali rabi!*

c) Prehrana

Medtem ko je Kurnikov »Lan« kljub večplastnosti te pesnitve v etnološki sistematiki zastopal oblačilno kulturo, ima v prehrani to vlogo *Poštegana kaša* (15). Kako da je bila ta »domača prigodba« leta 1859 natisnjena v Vodnikov spomin, je mogoče samo ugibati. Dolga je kar šestindvajset osemvrstičnih kitic. Preudaren kmet Ovirovnik je imel hlapca Blaža. Po sedmih letih hlapčevanja pri njem bi se bil rad osamosvojil. To pokaže s tem, da odklanja vsakdanjo hrano: »kašo, domač kruh, sočivje, močnikom, »/k/isadbe ne pokusi, / Od daleč se mu gnusi« Gospodar vpraša gospodinjno, kaj je narobe z Blažetom, da tako malo je in se mu delo ne odseda. Zmeraj mora njegova obveljati, da ni prepira. Žena mu odgovori: »Blaže je menda kruha pijan, / Se misli oženiti, / Otresti z' rame služni stan, / Si Nežo prisvojiti. / Ne veš, da hodi zmer za njo? / Tud' ona čaka že težko, / Da z njim bi poročena, / Že enkrat bila žena.' 'Hm! hm! že prav, že prav tako! / Poskusita naj srečo, / Obema bode še bridko, / Ko ujameta se v mrežo.' / 'Vsak svoji sreči je kovač, / Naj bode bogat, al berač; / Pa malokdo jo skuje, / Se rada posmehuje.' // 'Kdor koli se današnji dan, / Poroča le na roke, / On vertoglavo sili sam, / V težave in nadloge. /... / Al posla ne dotuliš,¹³⁴ / Če jezic si ožuliš.« // Pač pripeti se malokrat, / Da kdo iz nič kaj spravi; / Jedinšina je splošni sad, / Po srenjah se zastavi;« Gospodar in gospodinja napovedujeta težave napovedujoči se zvezi, ker imata še premalo pod palcem: »Zadosti poslov že poznam, / Ki so se goljufali, / Ker so zakonski ljubi stan, / za samskiga prodali, / Gradove si obetali, / In vence v mislih spletali, / Pa vse je spodletelo.' // 'Se hleba upijaniti, / Je huji ko od vina, / Pijanost vinska izpuhti, / Al krušna duška nima; / Pri tej odide dokaj let, / Da človek se iztrezne spet, / Enak bo z Blažetam, / Nič boljši ne obetam.« Vendar Kurnik ob osamosvojanju kmečkih poslov nakaže tudi zaskrbljenost gospodarjev za delovno silo: »Vsakteri bil bi rad gospod, / Že usak bi rad izdaril; / Če dalje pojde tako pot, / Kdo nam bo pa sedlaril?« Sledijo ponesrečeni zgledi tistih, ki so se poskušali izkupati iz podrejenosti:

»Kapitov Anž je zmiram djal, / Da bo vse mojstre v žakelj djal, / Pa spred in zad ne more, / Čepi na koncu sore. //

Jožin je v reki dobro imel, / Pa lotil se je Klarce; / Iz reke [Reka?] ž njo domu prišel, / In v 'kramo utaknil dnarce; /

»Na boben dom je zropotal, / Tud' Klarine je starše /... / Al kdor če biti zdaj terži [= trgovec], / Ni dosti, da je uglajen škric; / Je treba gotovine, / In zbrisane črepinje. [=

¹³⁴ Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, A–O, Cankarjeva založba, 1974, 163: dotuliti – aushören zu heulen.

Florjan Lipuš, Zmote dijaka Tjaža, DZS, Ljubljana, 2004, 84: »... poiskala je stikalo za luč ... izvila prvo varovalko in jo spet zatrdila, izvila drugo varovalko in jo spet zatrdila, izvila tretjo varovalko in jo spet zatrdila, kar pa ni pomagalo, luč ni posvetila, varovalke so bile v redu in ji tega niso mogle dotuliti, one niso zakrivile teme ...«

prebrisanе glave]. // *Od kar na boben, / »Zdaj pa mu dergnejo herbet, / Obramnice in krošnja, / Sam nase jezín, glada sit, / Težavna mu je nošnja. / Poprej nikogar ni poznal, / Sosebno pa še brez očal; / Al kar je vse zapravlil, / Slepote je ozdravil. //*

Plevelov Šímen, kaj je zdaj? / Drevari po dolini, / Z Rozalko rad bi šel nazaj, / Spet služít, rad v grajšini. / Oba zdaj revo tolčeta, / Ob ojstri turški moci, / S peterimi otroci. //

Aleš je bil kakor župan, / Mogočno se je ustil

Jovana je razpikana, / Ki bila je nalikana, / Na špice njena slana, / Prečudna je poslana. // Od usih vetrov so kramarce, / Ji za petami stale, / Kaj uredne so nje capice, / Ki tolko so veljale? – / Kar je le ptuje, pisano, / To je lepo in čislano; / Zato slabe deže, / Ker groš se v ptuje pelje.

Poglejmo Sirca, kakšen je, / Kar je v zakonskim stanu; / Zkorej bi djal, de pajke žre, / Kar ni več pri županu, / Rotije skor poznati ni, / Tako upada in medli, / Prej bila je cveteča, / Ko poljski mak rudeča.

Polenov Jaka /... Popred je vina več razlil, / Ko ga v zakonu bo izpil /...«

»Zdaj Neža« Blaževa izbranka »je navajena, / Poldrugostotne deže; / In ko je ta izpraznjena, / Pa v drugo polno seže; / Nje razum mleka tičjega, / Zares ne manjka družiga, / Naj pride pa iz grada, / Od kraja bo vse rada.' // 'Jaz vem, da Neža je berhka, / Da skoraj nima para; / Al to ne polni piskrica, / Zato nič glad na mara. / Lepote kmalo je dovolj; / Želodec pa je čuden molj, / Kar hoče, mora biti; / Z besedo ni utoliti' // Ovirovnik in ona sta / Obema zlo branila / Da naj se ne prenaqlita / Da jima ni še sila: / ... // Čez tri leta že ... Volka do hleva žene glad, / Blaže je mogel tudi rad, / K Ocirovniku priti, / Pomoči ga prositi. // Blažeta privede sila k Ovirovniku. »Ponižno Oče, prosim vas, / Usmiljeni bodite! / mernik prosa za majhen čas / Ak' morte, posodite! / Če ga pa le prodajate / Vas prosim, da mi upajte; / Usmilite se mene, / Nedolžnosti in žene!« // Ovirovnik koj v žitnico / Veli Blažetu priti, / Proso poštega z' vevenico, / Pa jame govoriti: / »Kar nesti moroš (= e), uzet ga smeš / Če štopnjastega v žakelj deš; / Ne bom jemal plačila, / In tudi ne vračila.« // Ko zid Blaže zdaj obledi, / Solza ne ne more skriti, / Ne ve kaj reči, pa molči, / Ne upa se ganiti. / Z rokama skrije si obraz, / Zajoka milo na ves glas: »Oh oče odpustite, / Usmiljeni bodite!« // Ovirovnik to vidivši, / Ga prime za desnico: / »Blaže! Blaže! zdaj vidiš ti, / Verjameš prislovico: 'Kdor kruha upiani se, / znori, / Le čas ga strezni, izvedri' / Bre skerbi ga natresi, / In z Bogom v stope nesi.« Znano je, da je Vojteh Kurnik zbiral pregovore in jih morda tudi sam ustvarjal, vendar se niso ohranili. Da je imel veselje z njimi, se vidi iz te pesmi, v katero jih precej vključil.

Trije pridelki (62) je pesem, ki se drži za roke prejšnjega in prihodnjega razdelka. V prepisu je pri naslovu sicer stoji pojasnilo »*napitnica*«, vendar ni tako lahkotna, da bi se ji, teoretično gledano, to ime prileglo brez pridržka, saj je prej refleksija.

1.

*Trije pridelki – Nas prirede,
Blagri nebeški – Meni se zde.*

2.

*Meso in žito – Glad prepodi,
Vince zaužito – Radost budi.*

4.

*Bog nam daj zdrave – krepke roke,
Zbi[j]mo iz glave – Misli težke.*

5.

*Vsakteri sezi – Po svoj kozarc,
Kdor je v'ti zvezi – Mlad ali starc.*

3.
Kdor jih pogreša – Postane suh,
Revež opeša – Zgine mu duh.

6.
Pa ga izprazni – Pouse do tal,
Liter bo kazni – kjer bo ostal.

Meso, žito in vino so veljala nekaj za najpomembnejša živila. Brez njih so si težko zamišljali spodobno življenje.

č) Pijača

Že spredaj je bilo izraženo presenečenje nad motiviko vinske trte v Kurnikovem pesnjenju. Tu zasluži poseben razdelek. Pesem *Vinogradniki* (39) je kitično izjemoma zelo razgibana 7 + 8 + 6 + 7 + 8 + 4. Kurnik tudi v njej ostaja sam sebi zvest z opisom del v vinogradu in pregovorom, ki ga vplete v pesem: »*Mi vinogradniki / Nismo zadniki, / Koj ko prikaže se / Blaga spomlad. / Že terte režemo, / S' terdnim zaupanjem / V 'starga Boga. // Naj se poti obraz / Naj nam kaplja od las, / To naklonila sta / Eva – Adam. / Kdor mar obuje si / Brez truda škorne li? / Mi smo prepričani / Čič – ne da Nič. // S trudam pa vse radi, / Polja, vinogradi, / Vse le pozabi se / Ko je jesen. / Še pote in solze, / Kadar jim pokati berstje začne. // Polna je tertica, / Sladkiga grozdica, / Da se utirajo [utisajo]= vtikajo / Koli v zemljo. / Radostni tergamo, / Truda spočijemo / Z tertami vred. // Smeja se vinčice, / Dvignimo kupice, / Bodi zahvaljena / Milost nebes! / Krajncam in Štajerca, / Koroščam in Notranjam, / Slavjanam Avstrije / Vsim naj velja! // Vse vinogradnike / Naše tovornike, / Živi Bog, dokaj let / Krog in okrog.*« Iz te pesmi se lepo vidi, da ima Kranjsko za pokrajinsko oznako in da Slovenijo in slovensko res jemlje za njim nadrejen pojem. Vendar tu sega čez njene meje, ko omenja »*Slavjane Avstrije.*« Pesem je tudi aluzija na Prešernovo Zdravljico.

Vinogradniki in enologi bi morda še vedeli, kakšne vrste vino je bila »Beržanka« (33),¹³⁵ ki je že v Kurnikovem času manjkala in jo ta na več mestih tako hvali. Leta 1857 poje: »*Ohrani Bog nam tertice, / Kjer rastla je beržanka, / De nam prežlahtne kapelce / Nikoli več nezmana! // Preteklo je že osem let, / Kar ni jo blo dobiti; / Še letos so po štirideset / začeli jo točiti. // Marskteri je bil rad še pil, / Ga črna zemlja krije, / Kdo ve, kdo jutri bo še živ, / Kdaj ura naša bije? – // Zato jo pijmo zdaj ker je, – / Bog živi Teržičane! – / Bog živi vse Dolševnarje / Dolince in Lomljane!* –,¹³⁶« Pesem ima štiri štirivrstične kitice, *Moč Beržanke* (40) iz istega leta pa samo dve, toda obkrajat ji sledi štirivrstični pripev: »*Veliko sort pili, / Mi tukej smo vin, / Zastojn smo budili, / Veseli spomin. Pripev: O! ja! o! ja! Brežanka pa ja! / Brežanka zbuditi ga zna. / O ja! o ja! Brežanka pa ja! / 'V Teržiču še vedno velja!* // *Ne Voger, Estrajhar,*¹³⁷ // *In ne pikolit, /*

¹³⁵ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 420. Brežanka = vino iz tržaške okolice. V znameniti (Matija Vertovec?) *Vinoreji za Slovence*, 1844 je največkrat omenjeno vino s Tržaškega. Simon Lenarčič, Veliki vinski leksikon z »malimi« opisi, *Delo / Književni listi*, 9. 11. 2005, 12.

Joža Bertoncelj, *Kroparske zgodbe*, Tomco, Kropa, 2001, 115: »Župnik je stopil v vežo in poklical kuharico, ta je prinesla na mizo polič bržanke, kruh in klobaso; raport je minil. Kmalu sta sedela gost in gostitelj za mizo poleg bržanke sredi vojaških razgovorov. Napetost je popuščala. /... / Izročilo ve povedati, da je bila tisto leto bržanka zelo močna.«

¹³⁶ = Dolžanova soteska

¹³⁷ Voger, Estrajhar = Oger, Madžar, Avstrijec

Ne dragi šampanjar / Ni znal nas zvedrit', – // O! ja! o! ja! Brežanka pa ja! / Brežanka zvedriti nas zna. / O ja! o ja! Brežanka pa ja! / 'V Teržiču še vedno velja!«

Vesela novica (38), [pripis: Novice 1860] je sestavljena iz desestih štirivrstičnih kitic. Zdi se, da je ravno ta čas trta »beržanka« očitno hiralala in se le izjemoma še izkazala: »Že lazi okrog, / Da letos bo vinca / Obilo dal Bog. // O! spolni prerokbo / In prošno ljudi, / Odverni plesnobo / Naj terta rodi. // In daj da Brežanka / Ozdravi se spet. / Preljubljena mamka, / že hira več let. // V Teržiču zdihuje / Marskteri po nje, / Teko pričakuje / Veselega dne. // Da kaplico drago / Bi kdo pricefural, / Za ceno bi usako / Jo lahko prodal.« Kaj se bolj prileže po težkem delu, »*kaj dušo priveže, / ko vince sladko!* // *Najpervi je Noe / Kdaj terto sadil, / On zemlje rodove / Moč vina učil. // Zatorej očaka / Častimo mi vsi, / Ker kapljica sladka / Nam tolko diši. // Ljubezen naj zgine / Nikoli od nas, / Vsak' glaž naj poprimi / In reci na glas. // Bog živi nas bratje, / Kar koli nas je, / De enkrat ko svatje / Tam snidemo se!* – – « Pesem se od krajevne novice prevesi v folklorni žanr.

Napitnica oziroma *zdravica* je spevna pesem, sicer sestavljena iz štirih osemvrstičnih kitic, toda z veliko ponavljanji. Ponavljata se prvi dve vrstici: »*Dedi naš in starčki / Bli so tudi' veseli,*« Drugi dve vrstici se v vsaki kitici spremenita: a) »*Sedeli pri majolčici, / Od katere jo peli.*« b) »*Sedeli pri beržančici / In od tertice jo peli,*« c) »*Terkali s kozarčiki / In od vinca jo zapeli,*« č) »*Sedeli pri berkončici, / In okrogle tudi' zapeli.*« Ponavlja se tudi pripev v vseh štirih kiticah. »*Kakor naši starčki / Bodmo tudi' veseli, / Terčimo s' kozarčiki / ker smo ukup zadeli.*«

Besedilo pesmi *Vinski hram* (103) lahko še danes sem in tja slišimo po radiu v izvedbi nekega narodnozabavnega ansambla. Vprašanje je, ali jo je šele ta uglasbil ali se je sfolklorizirala in jo ta poje kot takoimenovano ljudsko pesem. Kurnikova pesem ima štiri štirivrstične kitice + pripev, kar kaže na njegovo težnjo po petju: »*Sezidal sem si vinski hram, / Na sredo med vinogradam.*« Ta vrstica je danes spremenjena: »*Tam gori, kjer vinograd 'mam.*« » *Če kdo prijatli¹³⁸ ima čas, / Naj pride k meni v vas.*« Pripev: »*Le sladko vince pijemo / In hvalimo Boga, / Z veseljem ga nalijemo / k' tak' dobri-ga nam da! // Je hladno kakor grudnov led, / Po sodih vince dobrih let, / Natočil bodem ga bokal, / Pa še kaj zraven dal. // Kdor svoje dni ni vinca pil, / Ne pel, ne ljubil, nič ni užil, / Zatorej ljubim in pijem, / In pojem koder grem. // pripev. // Bog živi nas še mnogo let, / Ohrani tertice in klet, / Na zdravje žen in usih deklet, / Brez njih je prazen svet!*«

Kurnikov *Vinski brat* (4) ima deset 8-vrstičnih kitic. Novice so jo leta 1857 verjetno objavile zaradi poduka, kakšna razvalina postane človek, če se prepusti pijači. Pesem namreč dobro karakterizira ta njegov fizični, psihični proces in družbeno propadanje: »*Povsod me poznajo, / Da vinski sem brat, / Me birtje štimajo, / Ker pijem ga rad. / Za mizo pri kaplji / Norčujem s prijatli, / Se rad veselim, / In žejo gasim. // Naj svet se podavi, / Bojuje, mori / Čez prag me ne spravi, / Ak streha gori.*« Sledi hvalisanje in bojevitost, dokler ga ne začnejo opominjati telesne funkcije, srce, vedno hujša žeja. Zato še naroči vina, saj bi drugače umrl od žeje. Prijateljce vabi, naj pijejo z njim, bo že on plačal. Toda denarnica je prazna. Upa, da ga bo birt upošteval, kot stalno stranko: »*On lahko zapiše / Al težko se zbriše / Ker ena je pet, / In štiri deset! // Glej! Komaj se uležem / že Karlovc gori, / Si čelo prevežem, / Kri grozno nori. / Sta žnabla ko skorje, / Poserkal bi morje, / Če v verču bi blo, / Do kaplje bi šlo. // Ko zjutraj vstanem, / Poteh-tam mošnje, / Si sam ne verjamem, / Jo gledam plašno. / Se tresem ko veja, / Ko ribo me žeja, / Zalijem z vodo, / Si gerlo pusto. // Jez moram plačati, / Kar vem al kar ne vem, /*

¹³⁸ Danes, genitiv. Če kdo prijateljce ima čas ...

Če kaj pričakovati, / Na brado še smem. / Kako se vračuje, / Popito plačuje, / Ve, kdor je dolžan – / Nakredan na tram.» Vino je zelo pomembna sestavina družbene kulture in tu pomeni lep prehod v naslednji razdelek.

Kljub temu je očitna Kurnikova naklonjenost vinu v nasprotju do tobaka. To se vidi iz njegovega »izreka«: *»Mene to narpre razkači, / Če z lulo v' ustih kdo berači, / Naj kupi kruha si, in ne tobaka / Če je v resnici kaj sromaka.»* (pred 121).

2. DRUŽBENA KULTURA

a) Socialna problematika

Vojteh Kurnik je »kot stolar v Ljubljani« v 2. številki Kmetijskih in rokodelskih novic leta 1868 objavil pesem Čast poštenim siromakom (26), pri čemer misli večinoma na kmečki sloj in vse tiste, *»ki od žuljov rok žive.»* Za to pesem se je Kurnik tudi oblikovno dokaj potrudil. Prva kitica na splošno svari pred povzdigovanjem in obre-govanjem nad reveži ali preprostimi stanovi sploh:

1.

*Kdor s'romake zaničuje,
Naj ta pesem ga uči,
Potem naj se povzdiguje,
Ako ima kaj moči.
Čast poštenim siromakom,
Ki samote ne zgube,
Čast poštenim siromakom,
Ki od žuljov rok žive.*

Devet osemvrstičnih kitic je nekako dvodelnih, saj se 5., 7. in 8. vrstica dobesedno ponovijo in tako delujejo kot dinamičen pripev, ker je 6. vrstica vsakič drugačna, v skladu z vsebino prve polovice kitice.

Glede na prizadevanje za enakopravnost vseh družbenih slojev se zdi pesem nazadnjaška, toda avtor razlaga svoje stališče ravno z vidika naravnega ravnotežja in ravnovesja, ki se kaže v oblačenju, bivalni kulturi (poslopja in notranja oprema), kmečkem delu, ki po Kurnikovo zastopa nižje stanove, medtem ko so se naši predniki izogibali vojaške službe zaradi njene vsiljenosti in dolgotrajnosti. Modrost se izkazuje kot taka le vpričo navzoče preprostosti. Končno ubožnost omogoča življenjski obstoj in preživetje sebi enakim.

2.

*Ko bi žido usi nosili,
Kdo pa suknje bukove?
Žlah[t]ne robe si vošili,
Kam b djali pa grobe?
Čast poštenim siromakom,
Ki za blišom ne derve*

... ..

... ..

6.

*Ko bi usi se odkupili,
Kdo bi bil potem vojak?
Fante bi iz terte vili,
Revež je zato pervak!
Čast poštenim siromakom,
Ki za trone kervave,*

.....

.....

3.

*Ko bi usak si hišo stavil,
Kje bi uzelo se kamnje?
Eden družiga bi davil
Za selišče in meje.
Čast poštenim siromakom,
Ki po tujim krog číše,*

... ..

... ..

4.

*Kdo bi ležal še na slami,
Ko bi usak bil perja kos,
Kje bi uzeli se purani,
Piške, race, tolsta gos?
Čast poštenim siromakom,
Ki na slami lahko spe,*

... ..

... ..

5.

*Ko bi usi se truda bali,
Kdo obdelal bi zemljo?
Kje ženjice bi imali,
Ko bi use, use žlah[t]no blo?
Čast poštenim siromakom,
Ki se truda ne boje,*

7.

*Ko bi usi učeni bili,
Kje bi bila priprostost?
Modri modre bi učili,
In zagrizla se modrost!
Čast poštenim siromakom,
Ki v modrosti ne slave,*

... ..

... ..

8. *Ko bi dečve sploh imele*

*Dote po več taužentov,
Joj, kako bi se preuzele,
Kdo bil mož zmed revežov?
Čast poštenim siromakom,
Ki so ubožne jim ljubé,*

... ..

... ..

9.

*Ko bi use šampanca pilo
Dragi vi nogradniki!
Vam bi slabo se godilo,
Vi bli kmalo revčiki!
Čast poštenim siromakom,
Ki pijejo kar dobó,
Čast poštenim siromakom,
Ki od žuljov rok žive.*

Pesem *Nova šolnina* (96) naj bi bila objavljena v Rogaču v Ljubljani, letnik I, 1886. list 20, v letu Kurnikove smrti. To je edina pesem, ki opisuje družbeni položaj kmeta, vendar nekako dvomno, da ni jasno, ali zares ali se le hahlja na njegov račun in željo, da bi napredoval vsaj njegov otrok. »Kmet se vedno trudi in dela od ranega jutra do poznega večera, a pogosto za to ne dobi nobenega plačila. Zato svojega sina vzgaja drugače, iz njega želi narediti gospoda: »Živeti lepo ga uči.« Če sin ne uboga, je tepen z leskovo šibo. Šolnina je znašala štirideset goldinarjev, teh pa kmet ni imel, zato je spet tarnal.¹³⁹

1.

*Od nekdanj teptan je z nogami,
Od nekdanj pritiskan pousod,
Kmet nosi svoj jarem na rami,
Naklada ga njemo gospod.*

7.

*Da branil bi čast domovine,
Obnašal se kakor gospod;
Da nikdar če tudi pogine,
On »Neži«* – ne bil bi enak.*

¹³⁹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 34.

2.
*Od raniga trudi se dneva
 Do temne do pozne noči,
 A reva ostane le reva,
 Pe včasih za sol ne dobi.*

3.
*Spoznavši osodo nemilo,
 Ki stiska od useh ga strani,
 Želi, da bi bolje godilo
 Vsaj sinu na stare se dni.*

4.
*Zato pa goji pošteno,
 Živeti lepo ga uči;
 Za blagor njegov in za ženo
 Kot pravi reditelj skerbi.*

5.
*Če sinček, kar oče ukaže,
 Ne uboga in napčno ravna,
 Ga z leskovim oljem namaže
 In s šibo po hlačah mu da.*

6.
*Da lažje bi kruhek si služil
 In ne bi zalival ga pot.
 Da jarem bi njega ne žulil
 In da bi bil enkrat gospod.*

* Ni (še) jasno, za kakšno primerjavo gre. Prim. »nežica«, najmanjši denarna enota.

** Rogač = hudič

8.
*Pusti ga učiti omike,
 Poznati rodov in stanov;
 Po šolah naj razne jezike
 Uči naj se sinček njegov.*

9.
*Saj v šoli serce se mu blaži,
 Mladini usa nada cvete;
 A kmeta nihče ne tolaži,
 Nihče ne podpira, nihče.*

10.
*Kako zdaj za svojo mladino
 Goldinarjev štirideset,
 kako plačeval bo šolnino? –
 Ne stiska li kmeta ves svet?!*

11.
*Kako bo zdaj sinu podpora;
 Od kod bo denarje jemal?
 Saj učasih ti nima ni bora,
 Da ženi za sol bi dal.*

12.
*O! Kmet moj! Kedaj ti bo boljše?
 Ostaneš li vedno berač?
 Pomagal bi rad, kakor kol' je,
 Pomagal bi rad ti »Rogač«!**

Še bolj družbeno rezka in kritična je balada *Boštjan* (112), ki v desetih šestvrstičnih kiticah opisuje rubitev njegove domačije. Pesem vsebuje groteskne sestavine, saj se črni humor prelevi v tragiko. »Jest moram te zbuditi / Ne bodi hud, glej ravno kar / Prišel bo birič, in pa pisar, / Ti pa se nočeš nič ganiti, / **No! ustani! ustani moj Boštjan / Sej veš de je rubitve dan.**«¹⁴⁰ To je pripev na koncu kitic. »Prišlo je solnce že visoko / Do dne nikoli ne spiš, / Lih prej je rubljen bil Kariž, / Uzeli z Dimo¹⁴¹ živež so otroku, / No! ustani, ustani moj Boštjan, / Sej veš, de je rubitve dan. // Si slišal leso zaškripati, / Omeči ji dobrotni Bog, / Sej Cesar ni tako ubog, / De bi ne mogli počakati. // Težavno breme so zdaj davki, / Nikoli niso plačani, / Do suhiga smo zlečeni, / Tako pritiskajo s pridavki. // Zakonski perstan bo v zastavo, / Župan vzel, ino nanj kaj dal, / Da boš ti davk koj poravnal, / In dopolnila s tem postavo. // Trohleno kočo, ped zemliša, / Imamo, le s tem rijeva. / Se ko galejica¹⁴² truduva, vonder pri hiši ni beliča, / No ustani! vstani! ...// Berač si ložej kej privošči, / Ko bela urana nam je kruh, / Terplinc je kakor terta suh, / Lenuhi plavajo v tolši. /... // Skerbi so tebe polomile, / Ne maraš več za leta (le-ta) svet, / O! Bog kako prihajaš bled! / So moje sanje se spolnile;« /...// So že prišli, o! kaj čem reči! / Ker ti nič več ne govoriš, / Ženo v zadregah zapustiš, / Mislim de ti

¹⁴⁰ Vrstici sta krepkeje zapisani tudi v rokopisu.

¹⁴¹ Dima = krava Dimka

¹⁴² (*V nemščini pojasnilo, ne znam prebrati, ker je rokopis.)

zna odreči. /... // Je že mrtev, o! Bog se usmili, / Njegovi duši bodi mir, / Nakloni mu veselja mir, / Vas prosim de bi zanj molili. / Prestal si srečno moj Boštjan! / Na vekomaj rubitve dan.»

Kurnikovo *Vračilo sveta* (70) je nemara sfolklorizirano besedilo. V 60 in 70. letih se je večkrat slišala po radiu, ko sta to pesem pela Božo in Miško z enim od narodnozabavnih ansamblov, seveda v veliko krajši različici, kot je tu, ki obsega enajst 6-vrstičnih kitic. V resnici so kitice štirivrstične z dvovrstičnim pripevom: *»Al zdej! - al zdej! use to je preč, / Nobeden se ne zmeni več! / se ne stegne več / me ne najde več / Brez dnarjev ne dobim nič več / ne česti me več / Mene ne bran nikdo več / Z menojo ne vleče nikdar več. / Nobeden ne pozna me več [to se je ohranilo do danes] / Nobeni ne dopadem več./ Nobeden nič ne - verne več.»* Vsebina: Dokler je fant imel denar, so ga vsi poznali, mu nazdravljali, hodili za njim, da jim je plačeval za pijačo, v krčmah je vedno dobil, kar je želel. Vsi so ga vikali, nekateri celo onikali, mu verjeli, četudi je govoril laži, se zanj topli, imel je deklet, kolikor jih je hotel. Ko je denar pošel, ga nihče več ne pozna in se ne zmeni zanj.¹⁴³ Kako je bilo veselo, dokler je imel denar, kamor je sedel, so mu prej s stola spihali prah, Vsi pivci okrog njega so mu nazdravljali, hodili za njim, nikoli ni bil sam, *»Za mošn(j) stan se tresel / Nikoli ni kerčmar. / Kar želel sinu, prinesel / Je meni koj in kar.»* Prej so ga vikali in onikali, povišan je bil čez svoj »rod«. Vse so mu verjeli, četudi je bila laž, *»Soglasno zagromeli : »Prijatelj prav imaš!«* Toplji so se zanj, če se je vnel boj in ko je kdo kaj rekel čezenj, so se postavljali zanj, vedno jih je bilo veliko, ki so se mastili na njegov račun. Dekleta so se ga držale kot pijavke, se kazale prijazne in zaljubljene. Pesem se konča: *»Al jest bil kdej to vedil / Kako uračuje svet, / Ne bil bi se vsega znebil / Pomislil bi popred! / Al zdej! - al zdej! je vse to preč! / Nobeden nič ne - verne [vrne] več.»* Ali je pesem nastala iz Kurnikove lastne izkušnje, saj pravijo, da je reven umrl.

Kje bi bila nesrečna Gomilja, ki je imela takega čudnega zdravnika, ki *»/n/ikogar ni ozdravil; / Če bil je tudi zdrav bolnik, / Na noge ga ni spravil, / Bolne za zdrave je spoznal, / Za zdrave pa se močno bal, / Brez šal! Pripev: Oj, oj! Aj, aj, ! oj, oj! aj, aj! / Zdaj ni zdravnika takiga, ni ga! // Kdor kolj zašel mu je v roke, / Je mogel kri preliti, / Izšel je vse ko arenke, / Se mogli so postiti; / On pa se z vincom je krepčal, / Ko kapljo spraznil je bokal, / Do tal. /«* Rad je rezal, izžigal. Komur je dišala jed, mu je svetoval čiščenje, Dekletom ni dajal zdravil, *»Vedril jim je glavice, / Skrivnosti take jim drobil, / Da speklo jih je v lice. / Tako je mož, zdravnikov cvet, / Skrebel za ta in uni svet, / Več let! - // Pretekel ni nobeden dan, / Da ni se kdo odlomil, / Cerkvnikom poboljšal stan, / Zaslužka jim naklonil; / Solznih jim rekel je očes, / Bolezen bila je zares. / »Maliör!« // Na kmete šel je vsigdar rad, / Dišale so mu krače, / Prinesel dostikrat je gnjat, / Seboj in kos pogače, / Čez to pa še gotovi groš, / Vs stisnil je premodri mož, / v svoj koš! - // Njegov ključ alj pelikan / Ne da se prehvaliti, / Cele zobe je derl iz škranj, / Potem so šli nagnjiki; / Zavil mož je ključ, in: hrust, hrust! / Prinesel zob je in čeljustk / Iz ust! - // prišla pa ponj je grenka smert, / Strašno sta se metala! - / Al mogel je pod rušov pert, / Ž' njim dobrot je zaspala, / Gomiljčani se vesele, / Enakiga se ne žele, / Dosle! - // Pred letom so dobrotniku / Postavili spominek; / Načerkali popotniku, / Sledeči opominek; »Mojster = Skaza, oj! tu leži! / Usakteri naj od tod beži! / Meži! - / Pripev: Oj, oj! Aj, aj, ! oj, oj! aj, aj! / Zdaj ni zdravnika takiga, ni ga!«* Gomiljski zdravnik (24), [Novice, 1860] je šaljiva pesem iz desetih šest-vrstičnih kitic s pripevom, v kateri se Kurnik ponorčuje

¹⁴³ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 32.

iz zdravniške umetnosti. Čisto mogoče, da gre za priredbo kakega prevoda. Na to meri tudi tuj izraz »Maliör!«

Uratarjeva hči (113), 1 x 7 + 1 x 8 + 4 x 8 Avtor misli, da je v vseh vrsticah enako število vrstic, ker kitice označi od 1 do 6, v resnici pa je v drugi kitici le 7 vrstic. Tukajšnja pesem se nanaša, kot kdaj pravijo, na najstarejšo obrt na svetu, ki je tudi lahko bolezen, družbeno zlo. Zakaj Kurnik tu uporabi obliko vloženice? Da bi bil bolj prepričljiv? Če bi bila ta njegova pesem v 3. osebi, bi deloval moralizatorsko. Tako pa: »*Pri tleh sem bla na svet rojena, / Ko petnajst let dorasla stvar / Z mnogimi bila zaročena. / Vondar je moja reči smel / Gospod z zlatozvezdnim robam. / Kočjaš po mene jeprišel, / Me peljal k prvim sobam. // Tu bila sem postrežena / Bogastvo bilo je brez dna. / In dan za dnevam veselice. / Gospoda uzela pa je smert / Zdihovala z mertvaškim zvonam. / Ko je zakril ga rušov pert*¹⁴⁴ / *Sem k-drugim uzeta sobam. // Tu bil premožni je grajšak, / Ta v mene se zagledal, / Rudeč je bil ko kuhan rak, / Uzeti vedno me, obetal. / Zadel pa ga je mertvoud, / Plakala kar bri/t/ko nad grobam, / Ko bil je v černo perst zasut, / Sim šla k četertim sobam. // Tu bil je čevljarski kerpač, / Me vzel v njegovo je zavetje, / Sdaj ni blo konc jedi in pijač, / Da je pošlo mi vse imetje, / Odslej je režal noč in dan, / Posled z jermenjim blagoslovom, / Od tod pred njim v drugi stan, / Se preselim k petim sobam. // Tu zbrala sim si pet deklet, / Za teto njim sim se glasila, / Ta kruh terpel je troje let, / Se dosti dobro preživila. / Al use dobrote kmal zbežje, / Izdajavskim ni odšlo nosovom. / Moji rodbeniči razpode, / Jest k strešnim odšla sem sobam.*«¹⁴⁵

Mina plevevova (91), Plevelova se znajde drugače. Devet štirivrstičnic te pesmi nas spominja na otroško ljudsko Kaj sem priložil.¹⁴⁶

1.
Mina plevevova
Vedno zdihuje:
De je hči kmetova,
Grozno žaluje.

2.
Rada bi pač gospa
Svoje dni bila,
S' čim to doseči pa:
Zlo se trudila.

3.
Zadnja, seve, de ni
Njena lepota,
Toda jo to greni,
»Majhina dota«.

6.
Djala je: »Kolkor bom
Z njimi dobila,
Troje kokoši s tem
Svoje kupila.

7.
Če bodo kokale,
Koj jim usadila,
In ko se izvale,
Piške redila.

8.
Z njimi v Ljubljano grem
In jih prodala,
Ako po sreči šlo,
Dobro bom stala.

¹⁴⁴ Rušov pert. Večkrat ponovi to zvezo.

¹⁴⁵ Dopisano na koncu: ni bila dodelana.

¹⁴⁶ Kaj sem priložil, *Pojte pojde drobne ptice, / preženite vse meglice*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1971, 100–106.

4.
*Misli kje, misli sem,
 Kaj bi počela?
 De bi gosposki dim
 Skoraj puhtela.*

5.
*Slednič sklenila je,
 z jajcmi kupčvati,
 Večkrat v Ljubljano se
 Z njimi podati.*

9.
*S temile krajcarji
 Kaj bom storila?
 Bodo goldinarji,
 Tele kupila.«*

b) Ljubezen

Nekaj pesmi je na temo dvorjenja dekletom. Takih Kmetijske in rokodelske novice pač niso objavljale, zato še danes niso znane. Vendar so zelo spodobne, saj vse na koncu obljublajo zakon in ne gre za zgolj neobvezno spogledovanje, čeprav so nekatere tudi navihane. *Vprašanje* (90) iz osmih štirivrstičnih kitic s pripevom: *kuku* je že taka. Fant se odpravi k dekletu pod okno, da bi ji izpovedal ljubezen. Zagrozi ji, da če ne bo uslišan, si bo nadel zelen klobuk in si dal puško čez rame ter odšel v planine.¹⁴⁷

1.
*En dan že spet prikrajuje, = Kuku!
 In sončica za gore gre – – kuku!
 Vse tice so potihnille –
 Po kotih jo obiknile.*

2.
*Ko luna bo priplavala,
 Bo černo noč razpravila.
 Jest pa obul bom črevelce,
 Pa pojdem klicat dekelce.*

3.
*Prišel sim kje pod okence
 Do moje drage dekelce,
 Zagledal sim jo v kamrici
 Dremati v rahli postelci.*

4.
*Jest nekaj bi poprašal te, = kuku!
 Če s-tem bi ne razžalil te,
 Jest lubši dečve v svet ne vem,
 Al k tebi priti še kaj smem?*

5.
*Če tebe dečva ne do bom,
 Nikoli več vesel ne bom,
 To smertna rana bo serca,
 Ko drugimu boš ljubica.*

6.
*Zelen klobek bom pokrtil,
 Nanj krive pera nataknil,
 Čez ramo vergel risanco,
 Pa pojdem na planinico.*

7.
*Tam gori bom prebival sam,
 Na tebe mislil noč in dan,
 Zverine strelil in lovil,
 Ljudi sovražil in čertil.*

8.
*Pa saj za mene ti živiš,
 Kar jest občutim, tud terpiš,
 Oterni draga si oko,
 Saj vem, da ljubiš me gorko. Kuku!*

*Roža deklet*¹⁴⁸ (81) ima samo pet štirivrstičnih kitic: »Roža deklet, / Nima jo svet. / Ti si žareča / Vertnice cvet. // Kar jih poznam, / Vedeč ti dam, / Tebe premila / Narbolj štemam. // Ti me zvedriš, / Razveseliš, / Ure zgubljene / Mi zadostiš. // Duša in kri /

¹⁴⁷ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 33.

¹⁴⁸ Objavljena v *Besedniku* 1875–1878. Dopisano s svinčnikom pri naslovu v rokopisni »knjigi« Kurnikovih pesmi.

Zate gori / Kadar tvoj jezik / Pregovori. // Z' tvojih oči / Mir gre nebes / S taboj bom sklenil / Zakonsko vez.»

Oblikovno popolnoma enak je *Najdeni krožec* (82), ker Kurnik še ni poznal besede za prstan:

»Oj dečva nikar se ne brani, / Podaj mi brez skrbi roko, / Z - manoj se bolje soznani, / Nikoli ne bo ti britko. // Kadar te vidim, me rani / Tvoje prečudno oko; / Nisim zderžati se vstani, (v stanu) / Medlim in zdihujem tako. // Iskal sem na rožni te plani, / Pod lipo košato lepo, / O poznite uri in rani, / Zdaj pa oj! najdem te tu. // Ta krožec na perst si natakni, / On spomni de dnevi teko, / Naju ljubezen pa se ne premakne, / Le smert jo končala kdaj bo // Ti si le zame rojena, / V svetu je enake ti ni, / Ti le, in druga nobena / znaš delat' mi radostne dni.«

Naj lepši (63) je zrel izdelek Kurnikove muze. Posvečena je dekletu, ki mu je predramila ljubezenska čustva. Vendar je tudi pri njej opaziti Prešernov vpliv, in to v primeri, ko ljubo primerja rajski lepoti, kakor je Prešeren svojo Julijo opeval z antičnim sijajem. Davek romantiki je figura pretiravanja: *To zmore samo ljubezen*, medtem ko se realistično razmerje do sveta kaže v želji po zakoniti ljubezenski zvezi.

1.

*Lepši rožice rodila
Še nobena ni pomlad,
Kakor ti predraga mila
Si narave redki sad.
Zarja sije ti z očesa,
Lica so kot rože cvet,
S taboj bile bi nebesa,
Gorše nima celi svet.*

3.

*Ti si uredna vse ljubezni,
Meni zdiš se boožji dar;
De bi skorej te na desni
Drug moj peljal pred altar.
Zlate perstane menjala,
Zvesta bila mi vsigdar,
Sveta vez naji zvezala,
Srečen bil zakonski par.*

2.

*Kdor te vidi, se zauzame,
Višje bitje se mu zdiš.
Tvoj pogled ljubezen mame*,
Use verstnice prekosiš.
Tudi mene si ranila,
Moji duši mir kališ;
V celim svetu ni zdravila,
Ako ti mene zdraviš.*

* mame = mami, razvname

Zdi se, čim bolj zares gre, tem manj besed preostane. Za *Snubitev* (100) so ostale še samo tri štirivrstične kitice: »Deva! hočeš moja biti, / Nič naj te ne bode sram, / Tvoje volje mi odkiti, / Bog je priča, in jest sam. // Druge si ne želi, četudi 'si brez vsega blaga,' / ... // S' taboj le sreča mi cvete, / Vse drugo je zgubljeno.«

Ali je bil svojčas rožmarin znamenje zapuščenih deklet? »Vedno me prašajo / Moje družice / Kako obnašajo / Se ti cvetlice? // ... // Ali še klijejo, / So zvenele? / Ali kaj dijejo¹⁴⁹ / so osahnele. //...// Saj ni nikogar blo / De bi jih dala, / To me je ujezilo, / Sim jih zruvala. // Zdaj pa usadila sim / Germ rožmarina, / Vekomej si želim / Vstati¹⁵⁰ deklina.« Poleg te pesmi potrjuje te pesmi potrjuje tako misel tudi kitica iz pesmi o burji (78): »Ktera zruvala je / Rože deklina / In zasadila kje / Germ rožmarina.«

¹⁴⁹ = dišijo

¹⁵⁰ = ostati?

Violca (83) je ljubka pesmica, kakor je cvetlica, ki jo opisuje in lastnost, ki je metaforizirana z njo

1.
*Kar koli jest rožec
 V gredicah imam,
 Sramljivo violco
 Čez nemoč čislam.*

2.
*Na tihim precveta,
 V samoti stoji,
 Hudobniga sveta
 Se revca boji.*

3.
*Ko zarja večerna
 Iz lica zore,
 Dišava prijetna
 Iz nje von puhti.*

4.
*Pobožno živeti
 Nas ona uči,
 Se nikdar prevzeti
 Nam priporoči.*

5.
*Zato je violca
 Cvetlica deklet,
 Ki jo spoštuje
 In ljubi ves svet.*

Sledijo pesmi o dekletih, ki se jim življenjska pričakovanja niso uresničila. *Dekle v starosti* (55) ima še nekaj potez šaljivosti in zastavlja se vprašanje, ali je izvirno Kurnikova ali si je pomagal s kakšno folklorno predlogo. Po drugi strani pa, ali se je besedilo te pesmi iz petih štirivrstičnih kitic kaj sfolkloriziralo: »*V' kloster bi rada šla, / Pa je prepozno, / Stara zadosti let, / Eno manj k' trideset. // Kupila bom črni flor, / De ga nosila bom, / Če ne bo flor zadost, / Jela bom kuto nost.*¹⁵¹ // *Boga čestila bom, / Kuto nosila bom; / Zbrala si ženina, / Jezusa Kristusa. // Jezus ma krancelj lep, / Zame narlepši cvet, / Krancelj je že spleten, / Verhu je pozlačen. // Dober je ledek stan, / Zvolil s s' ga je Jezus sam, / Kdor ga prav deržal bo, / Gvišno pojde v' nebo.*«

Bolj nesrečno je že *Staro dekle* (84), ki ji Kurnik posveti kar petnajst štirivrstičnih kitic in je pri tem neusmiljeno resnicoljuben. To je lahko zato, ker se spet zateče k vložnici, tako da govori dekle sámo, ki na koncu doda svarilen nauk: »*Komu razodela / Bi reva britkost, / Ko tica zletela / Je moja mladost. // V celi deželi / Sim bila za kras, / Za narlepši šteli / So me na na glas. // Kako sim hodila / Nališpana zmir; / Kjer kol' sim se vila / Se vidil je cir. // Z' nogami drobnela / Sim kakor na ples, / Šumele mi krila / Ko listje dreves. // Zobce imela / ko slonovo kost, / Vse pa mi zmela / Je sladna sladkost. // Sta lica zvenela, / Ko cvetka v' jesen, / Očesa ognjena, / Že zgubila sklen. // Mi nedra okrogla, / Že gre iz oblin, / Iskati bom mogla / Podlag in blazin. // Tri leta že rujem / Si sive lase, / Prebritko zdihujem / Ki se le množe. // Bom svet zapustila / V kardelo tercialk / Za uselej se vrila / Al še clo pijank. // Po kamrah gostvala / Bom kjer je pepel; / Na lajšenc ležala / Iz ajdovih plev. // Pobožno hodila / Ko slepa kokoš, / Ljubezen čertna / Na videz nekoč. // Zna bit oslepila / Bi vonder enga, / Prav modro zavila / Ljudi in Boga. // Sej nisem odljudna, / Al ni ga enga; / Marsktera ostudna / Pa ima po dva. // Za pozne cvetlice Kdo pali se mar, / Ko nore device / stoje tje v' nemar. // Dekleta uzemite, / Nad manoj izgled, / Za starost skerbite, / Od mladeh let.*«

Nevarno je dobiti tako ženo, kakor jo opisuje naslednja Kurnikova pesem. Naslov

¹⁵¹ = nositi

Huda žena (109) spominja na Drabosnjakovo pesem *Od ta hudah zien*¹⁵² Ima sedem kitic po devet ali deset vrstic. Njena zgradba se naslanja na dneve v tednu. Žena je cel teden stradala svojega moža, sama pa se mastila in mu porogljivo »nakladala«: »Pondelj se imenuje, / Žena moža gostuje, / Piško mu je spekla, / V kamerco z njo stekla. / Možovu kremplje dala. / Liži! liži ljubi mož! / De vonder enkrat debel boš. / Mož polžiže, kar dobi, / Vonder od tega debel ni. // Tork se imenuje, / Žena moža gostuje, / Pečenko mu spekla, / V kamerco z njo stekla. / Možovu kosti dala. / Glodaj! glodaj! lubi mož, / Da vonder enkrat debel boš; / Mož ogloje, kar dobi, / Vonder od tega debel ni. // V sredo mu je nesla skorjo od potice, Mož pogrudi, kar dobi. / Vonder od tega debel ni. // V četrtek / Mu raco je zaklala, / Jo sama pozobala, / Možu pa glavo dala. / Hrustej! hrustej! lubi mož! // Petek. Štrukelce mu skuha / Sama vse poluka, / Možu je žonto dala. / Serkaj¹⁵³ .... Mož poserka, / kar dobi, / Vonder od tega debel ni. // Sobota se imenuje, / Žena moža gostuje, / Žgance mu napravi, / Jih sama vse pospravi, / Možu soka je dala. / Kljeplji! Klepji ljubi mož! / De vonder enkrat debel boš. / Mož pokleplje kar dobi, / Vonder...// Nedelja se imenuje, / Somenj se približuje, / V somenj ga je peljala / Ga vsem ljudem skazala, / Glejte! glejte! vsi ljudje, / Ol vonder ta mož mene je? / Glavo ima kakor meh, / Ni za mene vonder greh, / Trebuh ima ko boben, / De ni ludem podoben.« Presenetljivo je, kako pretresljivo dobro Kurnik opiše zlakotnjene ga človeka, ki se mu trebuh res napihne.

Na ponedeljek je žena možu spekla piščanca, vendar pa je on dobil le kremplje. V torek je spekla pečenko, mož je dobil kosti. V sredo je spekla potico, mož je dobil skorjo.

V četrtek je spekla raco, mož je dobil glavo. V petek je skuhala štruklje, mož je dobil žauto.

V soboto je skuhala žgance, mož je dobil sok. V nedeljo ga je peljala na semenj in se bahala z njim, češ kako dobro je rejen.¹⁵⁴

Če si je Kurnik pravkar privoščil ženo, v naslednji pesmi okrca *Skopuha* (75), česar ne stori prvič, saj se še spomnimo pesmi o mlinarju. Osem 4-vrstičnih kitic je tu dolgih, zato delujejo slovesno in nič lahkotno: »Kaj ti pomagajo dnarjov kopice? / Ti terdouratni nemili skokpuh! / Niso te vmečile sirotne solzice, / Prošnjam vdove si storil se gluh. // Dobro storiti ti ni blo mogoče, / Ko bil vmiral pred tabo berač, / Kletve čez tebe bo več kaker toče, / Ko se delil bo sad tvojih zvijač. // Kakor stermina v' pomlad zelena, / Bli so terdnjaki zeleni v mošnah; / Koža obraza pa glada perstena / DA tega viditi bilo že strah. // Sodnimu dnevu si želim trobiti, / Hudo strašilo ti bila je vest. / Vonder se ti bilo nimoč odkupiti, / Mogel si iti pod rušovi pert. // Ko se je duša od trupla ločila, / V skrinjo stermelo je tvoje oko, / Lakomnost tvoja obupno se vila, / In po zaklada si stegal roko. // Malo bo znašala tvoja zasluga, / Kadar te tehtal bo sveti Mihel, / Krivde napolnjena bila je truga, / Druziga nisi ničesar otel. // Votlo so bunkali v stolpu zvonovi, / Kdo je mar žaljen in ginjen bil s tem? / Ko so omolknili slednji glasovi / Li iz spomina zginil ko dim. // Dobro al hudo kar človek zaseje, / To bo on žel v večnosti tam, / Druziga ne nese nič duša čez meje, / To naj vodilo usakdajne bo nam.«

¹⁵² Prim. Andrej Šuster Drabosnjak, *Ena lepa zelu nova latania od tah hudah shien? Litanije*, založba Wieser, Celovec/ Klagenfurt 1997. Faksimile originala iz leta 1798, po ponatisu iz leta 1966, 7–13.

¹⁵³ = srkaj

¹⁵⁴ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 35.

c) **Cerkveno leto / Letne šege**

– **Advent.** Razdelek se začne z *Adventno* oziroma *Slavo Mariji* (65), ki ima štiri osemvrstične kitice: »*Poslušajmo glas preroka / Ki s pušave nas svari, / Čez merzloto našo joka / In takole govori: / »Poravnajte pot Gospodu / Zvišaj dol se, znižaj grič; / Pripravite se prihodu, / Odpovejte tudi krivic. / Zdaj se bliža dan obljube, / K' jo je Bog Adamu dal, / Dve svet rešen bo pogube, / Sam Bog Sin se bo darval. / Vsim narodam zasvetila, / Bo danica iz nebes, / Le resnica oznanila / In sklenila Božja vez. // Glej devica bo rodila, / Sam Bog Oče jo je zbral; / Ona milost je dobila, / Sveti duh jo je navdal, / Blagor tebi hči Siona, / Vir kreposti, dragotin, / Ti si tvojga spola krona, / Ker si čista ko belin. // Srečna, srečna imenovana, / boš od zemlje vsih rodov, / Ti po Bogu si izbrana, / Rešil greha nas okov. / Torej čast in slava Tebi, / Ti kraljica vsih nebes, / Ti si nam pomoč v potrebi, / Mila vedno čez in čez.*« Besedilo se deloma naslanja na Sveto pismo. Morda je tudi avtor sam uvidel, da je kljub temu precej okorna, saj je še samo eno pesem posvetil Mariji, ki ima tudi naslov *Slava Mariji* (44). Sestavljena je iz treh šestvrstičnih kitic in čustveno pristnejša: »*Zadonite harpe serafinske / Zahrumite trombe kerubinske, / Zemlje in nebes kraljici. / Prestol kori vsi obdajte, / Večno usih devic devici / Svete pesmi prepevajete! / Zadonite kreposti nebeške, / Prihitite vse moči pozemske, / Zemlje in nebes kraljici, / Prestol zvoljeni obdajte, / Usi svetniki in svetnice / In čestiti ne nehajte! // Zemlje vsi narodi je slavite, / Vsi jeziki glasno jo hvalite, / Usih kristjanov si Kraljica, / Ja ti naše upanje! / O! Maria pomočnica, / Čestena boš na vekomaj.*«

– **Božič.** Nasproti temu so ostale v Kurnikovi zapuščini kar štiri božične pesmi. V vseh je verz tekoč in se motivno res prekrivajo, dobesedno pa ne. Prva *Božična I* (92) ima devet štirivrstičnih kitic in druga osem. V prvi se avtor kot lirski osebek poenači betlehemskim pastirjem: »*Pastirčiki pobožni / Nobeden se ne boj! / To pesem skupej zložni / Prepevajete z menoj. // To noč se je izlila / Nebeška luč na svet. / Katermu bo svetila, / Pogube bo otet. // Zbudite berž sosede, / Ne bojte se tako, / Pustite vaše čede, / Pes varje jih volkov. // Proti Betlehemu / Hitite brez pomot, / Tam dete je rojeno, / Zveličar vaš Gospod. // Kjer David je Jehova / Pri harpi slavo pel, / Na tistimu prostoru, / Stoji leseni hlev. // Tam dete počestite, / Ki v jaslicah leži. / Njemu se izročite, / Ga prosite milosti. // Kaj hočmo ti darvati, / Vesolni gospoar? / Kaj more tebi dati / Iz tebe živa stvar. // Zdaj jagnjeta, ovčice, / Sprejmi za ljubo, / Po smerti pa dušice / Posveti za nebo. // Da bomo tam veseli / Kjer mine vsa britkost, / Ti večno slavo peli, / In gledali svetost.*«

Božična II (93) ni čisto dokončana, ker je v njej na nekaterih mestih ostalo prazno mesto za ustrezno besedo zaradi rime. Tu je lirski osebek angel iz nebes: »*Pokličti tovarše, / De gredo s teboj, / Zveličanje vaše / Prišlo je necoj. // To uro je rojen / Bil, mirni nam knez, / Ki v smert bo obsojen, / Za spravo nebes. // Tovarši ustanite / Hitite iz koč, / Nikar ne mudite, / Prečudna je noč. // Pri čedah na trati / Ko stražo sim stal, / Mi ni blo prestati / Prikazni se bal. // Hipno me zdrami / Zdaj nenadni glas, / Pastirček ustani / Zdaj spati ni čas. // Poskočim na noge / Ozrem se okrog, / Ker čudno svetlobe / Napolnjen je log.*«

Božična III (94) je iz petih osemvrstičnih kitic.

1.
*Zdaj polnoči vpije
 Iz mesta čuvaj;
 In luna že sije
 Čez goro nazaj.
 Po Efrata krajih
 Se že dani,
 kar vidil v sanji
 Sim, klama* to ni.*

2.
*Nad štalo razlega
 Se petje lepo,
 Kaj vonder iz tega
 Veselja mar bo?
 Gotovo je rojen
 Neco nam naš knez,
 Ki tolko let proščen
 Je bil iz nebes.*

3.
*Predragi tovarši,
 Poglejmo še mi,
 Za čede na paši
 Se bati nam ni.
 Jest nesel bom belo
 Mu jagenjčka v dar,
 Gotovo veselo
 Bo dete za stvar.*

4.
*Ti nesi mu masla,
 Kar kolj ga imaš,
 In volne v jasla
 Za ogrejo mu daš.
 On stokrat in stokrat
 Bo vse povernil,
 Po smerti pa enkrat
 Nebesa odperl.*

5.
*Bogu bodi slava
 V stvarjenju povsod,
 Raduj se narava
 Adamov rod;
 Ker danes izlila
 Se luč iz nebes,
 Ki zopet sklenila
 Nam z Bogom je vez.*

* Klama = dremavica, omotica. Prim. SSKJ, DZS, Ljubljana, 1994, 397.

Četrta Kurnikova *Božična* pesem (107) je umeščena na slovensko planino. Po obliki ni standardna, saj število vrstic v kitici ni deljivo s številom 4. Iz vseh božičnih pesmi se vidi, da je bukolična poezija Kurniku res blizu: »*Ustanite planšarji / Predragi ovčarji / Hitite z menoj. / Naj nikdar ne praša, / In nič ne odlaša / Kdor gre – naj gre koj. // Kar časa jest pasem, / Na paši gor rastem, / Ne vem še noči, / Je res – ali sanja, / Vesolna pokrajna / Ko solnce blišči.*«

3.
*Sim komaj se slekel,
 K počitku se ulegel,
 Že nekdo kriči:
 Pastirček, ustani,
 Tovaršam naznani
 Prečudne reči.*

6.
*Naj čede na paši
 Psi čuvajo vaši
 Zgrabljivih volkov.
 Tovarši, uzemimo
 Koj s' potjo nesimo
 Dostojnih darov.*

4.
*Kar knezam ni dano,
 Vam pervim je gnano,
 Da Bog je poslal
 Sinu od desnice,
 De vaše krivice
 Bo z Bogam zravnal.*

5.
*Na knežjim gradiču
 V lesenim hleviču
 Prišel je na svet.
 Od čiste device
 Je deček v' plenice
 Povit in odet.*

7.
*Kaj dete premilo
 Želiš za vezilo –
 Kaj ti je ljubo?
 Sprejmi ovčice
 In naše dušice
 Po smerti v nebo.*

8.
*Bogu bodi slava,
 Raduj se narava;
 Mir dobrim ljudem!
 Če mošna jih kolje,
 Jest vošim usem.*

– **Sveti Trije Kralji.** Pesem *Od sv. treh Kraljev* (43) je sestavljena iz različnih kitic: 1 x 6 + 1 x 4 + 6 x 8, kar lahko pomeni, da avtorju ni tako lahko stekla: »Prišli so trije Kralji, / Iz jutrovih dežel, / Mesiasa iskali Po mestih Izrael. / Glej zvezda pričakovana, / Že tolko taužent (jezar¹⁵⁵) let, / Ki bla je prerokvana, / Svetila je na svet. // Kje novorojeni / Sin božji iz nebes, / Ga viditi smo želni, / Kralj Judov in naš knez.« Poudarek v tej pesmi je na motivu zvezde, za konec pa je prihranil osebno izpovedni izraz pobožnosti: »Za kralja ga slavili / In kneza mirniga. // Darovi. / Potem pa se vernili / Na svoje šli domi, / Mesija oznanovali, / Po svetu med ludmi. // Kaj hočmo ti darvati / Današni sveti god, / Serce ti hočmo dati, / Zveličar naš gospod. / Ko sklenemo življenje, / O! Jezus, rešenik, / Spreglej nam zadolženje / Ko milostni sodnik.«

– **Pust.** Kurnik je bil verjetno zaprošen, da so pet let zaporedoma v Kmetijskih in rokodelskih novicah objavili njegovo pesem z naslovom *Predpustna*. Svojo nalogo je zgledno opravil, saj se je trudil, da bi se ne ponavljal. Prvič *I. Predpustna* (6), [Novice 1856] jo je posvetil dekletom. V njej jim je nadrobil celo kopico vedno koristnih naukov, kako naj si izbirajo svoj par. Naj bodo preudarne, toda ne preveč izbirčne, da jim ne bo žal. Naj se ne nosijo preveč visoko, kajti lepota je minljiva, ne smejo si izbrati premladega (»Nikar ne želite ga kože gladke), za starost je treba skrbeti že v mladosti.¹⁵⁶ Josip Marn navaja, da je »/p/o Vodnikovi meri.«¹⁵⁷

1.
*Zdaj ure so zlate,
 Dekleta, za vas,
 Ki leta imate:
 Možitve je čas!*

11.
*Marsktera si ruje
 Iz glave lase,
 Na skrivnem zdihuje
 In briše solze.*

¹⁵⁵ = tisoč; jezero je staro število za tisoč.

¹⁵⁶ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 19.

¹⁵⁷ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

2.

Norčav pust kaže
Dolg jezik iz ust;
Ak pratka ne laže,
Bo kratek predpust.

3.

Snubačov število
K' številu deklet
Ni letos obilo,
Mi znate verjet'.

4.

Če kaša je draga,
Za dečve ni ulak.
In kratka še paga,
Pomisli si sak.

5.

Znabiti da pahne
Piš godnih devic,
Da fante navdahniš (-i-)
Jih rešit iz vic.

6.

Nikar ne deržite
Oj! na -se preveč;
Priložnost odide, –
Pa mi je kmal več.

7.

Pri možu išite
Le pridne roke,
Nikar ne želite
Ga kože gladke.

8.

Kjer Mož ne pridela,
Vse kmalo tiči;
Koli žena imela,
Še take reči.

9.

Saj dota se zmota,
Ni tu in tam nič,
Če kdo ne zavota
Spet praznih možnic.

12.

Je na-se deržala
Le preveč preveč,
Samica ostala,
Le sebi je všeč.

13.

Snubače imela
Bogatih je hiš,
Zdaj milo želela
Bi ga od kopiš.

14.

Zastojn zdaj nastavlja
Ternik; mrežo in sak,
Se lišpa, napravlja
In hodi na prag.

15.

Od mraka do zora
Se zlo togoti,
Ko Vilkova Lora
Previdnost roti.

16.

Ter pravi: Serditi
Herodež, tiran,
Ga dal je vmoriti.
Na pametve* dan.

17.

Vse moje družice
So zdavnaj žene,
Ni huje pušice,
Ko srečajo me.

18.

Dekleta jemljite
Si taki izgled,
Za starost skerbite
Od mladih že let.

19.

Za pozne cvetlice,
Kdo puli se mar?
Ko medle norice
Stoje v'nemar.

10.
*Lepota tud mine,
 Se zgerbi obraz,
 Kot rožicam zvine
 Njih se cvetje in kras.*

20.
*Na dan pepelnice
 Pa tirajo ploh
 Ko blede samice
 Po svetu okrog.*

* *Pametva = tepežni dan, 28. 12., praznik nedolžnih otrok.*

Drugo leto *II. Predpustna* (7), [Novice 1857] se s podobnim namenom obrača na fante. Zanje izbere nekoliko zahtevnejšo obliko, šestnajst osemvrstičnih kitic, ki pa niso oštevilčene. Nasveti mladeničem za snubitev: Vsak naj dobro premisli, preden se odloči za zakonsko zvezo, toda predolgo odlašanje je lahko usodno, saj tedaj preti na pepelnično sredo slamnata nevesta na njegovem domu. Naj si ne dela utvar. Naj ne vzame dekleta iz hiše, kjer je prepir, ker se bo ta nadaljeval tudi v novi družini. Kjer je mati potratna, lena, nesnažna, zabita, bo taka tudi hči. Kjer mati očeta premalo spoštuje, bo hči enako ravnala z možem, in če ne drži besede svojim staršem, bo tudi moža vodila za nos. Največji dekliški čednosti sta pobožnost in zvestoba. Vsako dekle mora znati skuhati vsaj prežganko in žgance. V predzadnji kitici avtor hvali slovenska dekleta in svetuje, naj se med seboj poročajo mladi iz iste pokrajine: Gorenjci naj poiščejo Gorenjke in Dolenjci Dolenjke.¹⁵⁸

*Zdaj pust je v deželi,
 Kdor misli snubiti,
 Po volji in želji
 Neveseto dobiti,
 Naj dobro preudari
 Prem stopi čez prag,
 Prem zveže in spari
 zakonski ga trak.*

*Mars'kteri si stavi
 Svoj grad med oblake,
 Ko v njega se spravi,
 Pa vidi napake,
 In križi, nadloge
 Mole si roke,
 So binkošti dolge
 Pa ure grenke.*

*Češ mirno življenje –
 In leta vesele,
 Poslušej svarjenje,
 Glej znamenja tele:
 Kjer vedno med starši
 Razsaja prepir,
 To naj te prestraši,
 Od tod gre nemir.*

*Kdor družga ne gleda
 Ko pedanj obraza,
 Mu rado preseda,
 Do zadnjiga časa,
 Pa tudi po doti
 Ne prašaj samo,
 Marskteri se zmoti
 O tem nad ženo.*

*Pobožnost, zvestoba
 Ste čednosti perve,
 Do hladnega groba
 Zlajšujete dneve;
 Ste stebra zakona,
 Le smert ju zmaje;
 Kjer padeta ona; –
 Popred, je gorje!*

*Ni vse, kar se sveti,
 Srebro in zlatnina,
 Bahavni obeti
 So berž iz spomin;
 In blaga krivične
 Se koj razdrobe,
 Še žulje pravične
 Pri tem pogube.*

¹⁵⁸ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 19.

*Kjer mati je troša,
So hčerke potrate;
Pod streho bo toča,
Prijatelj! šla nate;
In ko bi dežvalo,
Kar koli želiš,
Ne bo pomagalo,
Če tako dobiš.*

*Je mati tožljiva,
Nesnažna, nevedna,
Bo hči tudi biba,
zabita, neredna.
Ti boš Napoleonu
Pri Moškvi enak,
V nesrečnim zakonu
Kesal se bedak.*

*Kjer mati očeta
Le malo spoštuje,
Hči strupa nauzeta
Moža zaničuje,
Pri taki boš pičen
Na zdravo serce,
Do smierti terpinčen
Pretakal solze.*

*Če pred se zlo glešta,
Se bo opustila;
Ki staršem ni zvesta,
Za nos te vodila;
Pir taki pošasti
Mož gloje kosti,
Vsa živa je strasti
In pasje vesti.*

*Se dečva na domu
Za nič ni zmenila,
Bo tudi v' zakonu
V nemar vse pustila;
Skerbi, da bo znala,
kar tirja tvoj stan,
Ko mravlja ravnala,
Če ne, boš goljfan!*

*Če to, kar nikoli
Ne bode rabila,
Se v' kuhinjski šoli
Je reva učila,
Še pridne prežganke
Prinožu* ne zna,
Ko ilovco žgance
Neužitne strohnja.*

*Dolenka Dolencu
Narboje postreže,
Gorenka Gorencu
Se k sercu prileže;
Zato naj Dolenci
Dolenke jemljejo,
Gorenke Gorenci,
Da prav bo prišlo.
Slovenske so zdrave,
So zale, rudeče,
Ko z gorske višave
Cvetlice cveteče;
Bohinske dekleta
Pa nar dalj slove,
Ker s kravo teleta
Verh dote dobe ...*

*Scer letos ni treba
Ko vlani hiteti,
Nekteri se ve da
Pa morjo začeti;
Mečkavci mečkajo
Do zadnjiga dne,
Pa tudi imajo
Iz slame žene.*

*Katera veliko
Si fante prebira,
Pokadi sladivko,
Naj sama se zvira!
Da! taki neugnani
do smerti gre ploh,
V zakonu nakani
Veliko nadlog.*

* Prinožu = ?

Naslednje leto so spet na vrsti dekleta: *III. Predpustna* (8), [Novice 1858]. Resnobnost naukov Kurnik tokrat obleče v šestnajst 8-vrstičnih kitic. Ne ponavlja se, ampak jih podaja nove izkušnje in modrosti, ki so že kar parafrazirani pregovori in ob njih že skoraj pozabimo, da naj bi šlo za pesem: »*Nastopil je predpustni čas, / Dekleta! čas veselja. / Jez vem, da marskatera vas / Snubače bo imela; / Zato sem sklenil vsem mladem, / Neskušanim in preprostem / Nevestam kaj zapeti / vam svet svoj razodeti. // Ved dečve vse verjamate, / Kot Eva vaša mati, / Potem ko se že ujamete, / Začnete preudarjati, / Ko nič več pomagati, / Voljno use svoje žive dni / Terpeti in molčati, / Se v' božjo voljo udati. // Vsakdanja skušnja nas uči: / V soseski se ženiti; – / Iz zopet druga nam veli, / Čez mejo se botriti; / Kdor koli daleč jo lovi, / Doma gotovo ne slovi, / Ni prida se nadjati, / Previdno je ravnati. // Nekeri gre ko volk okrog, / Devet fara obleta; / Le takega obvaruj Bog / Poštene vse dekleta! / Za dnarje mu je samo mar, / Se pulil glihat, kot mesar, / Z očetom bo za tebe, / De usrečil sam bi sebe. // Kdor v'slednjim kotu drugi se / Priduša in ji pravi, / Da ljubi jo če druge vse, / Rožičke mu nastavi! / V zakonu bo kot pred je bil; / Kakor bo mogel te lovil, / Še vest ne bo ga pekla, / Ti boš še menj kot dekla. // Kjer ni zvestobe, mir beži, / Gorje se ukorenini; / Iz useh strani pekel reži, / Pri takošni družini; / Od dne do dne je več sklad, / O kratkim pride use v razpad; / Kjer tako je življenje, / Pri Bogu je rešenje. // Kjerkolj velika je drhal / Pri hiši, se ne volij / Tvoj živi dan ti bode žal / Ne ustrežeš vsem nikoli. / Skopuha se kot greha boj, / On čudne delal bo s taboji, / Skopuh do smerti strada, / Tik polnega zaklada. // Kdor nosi lahkomišelnost / V možganih še odrašen, / NE bo ga srečala modrost, / za uselej je popačen. / Najtežej se pozna bahač, / Nikdar ne zmanjka mu zvijač, / Orehove lupine, / Skazuje za grajšine. // Kateri malo je doma, / Sedi rad pri bokalih, / Ko morska goba žejo ima, / Ušpehan je po rokavih; / Pijanc takrat se spametje, / Ko vse kar ima, zapije, / Da mora vodo piti, / Zanja žejo si gasiti. // Kdor žene iše si pijan, / Je strezen rad pozabi; / Za vse bo prav, če ostane sam, / Po drugi naj on grabi; / Izvoli naj si flašico, / Za ljubljeno tovaršico, / Ki prav nič ne občuti, / Če tudi ž' njo kam buti. // Plesavcu ples gre iz peta, / Ko v letih je, pa jenja, / Igravc ukrotiti se ne da, / Skoz celi čas življenja. / Po očetu se rad zvrne sin; / Je oča tukec al srovin, / Boš večkrat jo skupila, / Če prav nis kriva bila; // Kdor oča ali matere, / Ne ljubi, ne spoštuje, / Mu malokdaj po sreči gre / Bog vedno ga kraznuje; / Zastojn je trud in skerb njegov, / Ves zapusti ga blagoslov; / Ne tlači dolgo trave, / Kdor dela čez postave. // ... // Meškavec je lenuhov brat, / Pregovor zlati pravi: / Se sili, peglja spred in zad, / Pa nič iz rok ne spravi; / Nekteri ima več dolgov, / Kot v černi goši je germov, / Pa preden zakon sklene, / Kar nič ne razodene. // Zdaj tirjavci ga primejo, / Podajajo si kljuko, / Od vsih strani se snidejo, / Kot tice proti čuku; / Vsa dota zgine kakor puh, / In on je spet ko poper suh; / Kjer glad mošnice kolje, / Ni židane več volje. // V' kardelo mater pisanih, / Ne daj se uverstiti, / Število malo iz med njih, /*

Sim slišal jih hvaliti; / Tam kjer je pa že kup otrok, / Preuzela trumo boš nadlog; / Če ni ti prirojeno, / Ne bo zastojn rečeno. // Ne čuj na te ki snubijo, / Na te se ne zanašaj; / Naj še tako hvalistijo, / Serce poprej poprašaj: / Ali si za njega, ali ne; // Potem naj se pogoj začne! / Če jim pa nič ne rata, / Boje naj se komata!» Kaj je torej sporočilo tega besedila: Naj se nobeno dekletu pred poroko ne obnaša lahkomišelnost in naj se ženi v soseski. Le botri se iščejo čez njene meje. Naj ne jemljejo takega, ki ne spoštuje svojih staršev in je v dolgovi, ki mu je le do njene dote, njene ljubezni pa mu ni mar.

III: *Predpustna* (9), [Novice 1859] se vrne k štirivrstični kitici, ki se ponovi kar sedemnajstkrat. Tokrat je pesem namenjena obema v prihodnjem zakonskem paru in tudi tokrat pesem deluje kot veriga pregovorov in rekel. »*Na noge tovarši! / Pustite peči, / Vsak svojo pobaši, / Kdor sam še tiči. // Ne bojte se snega, / Na kripo otep, / Če cesar se krega,*¹⁵⁹ / *Kresavnike v žep!* // *Železo se kuje, / Kdor v klešah žari, / Najlože nasnuje, / Ko pust prinori. // Marsktera utaknila, / Je v' lampo več bic, / Je z' oljem nalila, / In čaka na klic. // Da ne bo zmotnjave / Ko lenih devic, / Ki kakor brez glave, / objokanih lic. // So olja kupvale, / K'je ženin prišel, / Še z' lučjo kriljale, / Ko je že odšel. // Kdor ve za dekleta, / Spoštenih ljudi, / Se sreča obeta, / Naj nič ne mudi! // Kjer kaj je zadeti, / Tje meri jih več, / Je treba hiteti, / Kdor misli doseč. // Kdor hvaljen če biti, / Nu svetjem: umri! / Kdor misli snubiti: Tud' grenko požri! // Takrat vse slabosti, / Od svet'ga kersta, / Mal dobrih lastnosti, / Na ušesa zverta. // In če bi razdelil / Tovore zlata, / Ne boš se otrepil, / Jezikov sveta! // Ljubezen je glavni / Potrebni pogoj, / Brez nje so težavni / Res dnevi, da joj, // Zastojn je vsa bala, / blago in srebro, / Če ona kraljevala, / Med vama ne bo. // Je gorši v pokoji / Najborniši jed, / Ko v revku in boji, Cesarjev obed. // Kdor misli: poroka. / Je kaj bodi več, – / Doživel bo joka / Gotovo preveč. // To vez le smert sama, / Enkrat razvozlja, / Duhovnik če vama, / Roke zapenklja. // Zato ni zavreči, / Se koj tje v en dan, / Da bode po sreči / Zakonski vam stan.«*

Pesem vsebuje celo vrsto nasvetov za čas snubitve. Dekleta naj pravočasno pustijo v sobi prižgano luč, da snubci ne bi odšli mimo. Če je dekletu iz dobre hiše, bo gotovo imelo veliko snubcev, zato morajo fantje pohiteti. Kdor misli snubiti, mora biti pripravljen tudi na kritiko, kajti takrat se o snubcih govori marsikaj slabega. Če ni ljubezni, tudi bala, srebro in zlato ne pomagajo za srečen zakon, ki ga lahko razdre samo smrt in nič drugega.¹⁶⁰

Te pesmi sicer sodijo v objektivno liriko, saj vsebuje splošne izkušnje, hkrati pa je vendar v njih tudi kaj osebnega, saj je bil njihov avtor dvakrat poročen. Zadnja v tej seriji *V. Predpustna* (10), [Novice 1860] je najbolj zgodovinsko konkretna,¹⁶¹ drugače pa spet cela zbirka splošnih spoznanj, ki dajo slutiti, da je bil avtor neverjetno dober opazovalec življenja pa tudi nosilec gnomične lirike. Vsak mora dobro premisliti, preden se poda v zakon. Upoštevati mora lastni okus: »Najzvestejši malar je lastno oko«. V zakonu pridejo na dan vse človekove lastnosti in trmasta žena in njen strupen jezik možu nakopljeta silne težave.

Tokratna pesem sestoji iz šestnajst 4-vrstičnih kitic: »*Oj! lani je zbagal*¹⁶² / *Vse*

¹⁵⁹ * (Navadno izrek za: »če denarja ni«.) Prim.: kregati se z Nežo.

¹⁶⁰ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 20.

¹⁶¹ Pesem se začne s spominom na leto 1859, ko se je Avstrija znašla v vojni proti Franciji Napoleona III. in Sardiniji. Avstrija je vojno izgubila in morala je odstopiti Lombardijo. V tej vojni je padel marsikak slovenski mladenič in veliko deklet je ostalo brez snubcev. Leta 1860 je bil spet mir in priložnost za snubljenje. B. Zelič, n. d., 20–21.

¹⁶² = zbegal

vojskini hrup. / Okoli razlegel, / Se jok in obup. // Ločitve so bile, / Namesto porok; / Dekleta zgubile, / So ljubljence z rok. // Marskteri je puško / Na ramo uzel, / Junak šel na vojsko, / Smert belo objel. // No! letos imamo / Spet ljubljeni mir, / Kdor ima že zbrano, / Napravi naj pir! // Al dobro premisli, / Jo vonder popred, / Ne bodo da kislil / Obrazi posled. // Domači pregovor / Glasi se tako: »Najzvestejši malar / Je lastno oko.« // Zatorej izvabi, / Kar tebi je ušeč; / Ne tekne nikoli / prisiljena reč. // Človeka lastnosti / V zakonu cveto, / Vse prejšnje skrivnosti / Na svetlo gredo. // Nektera bi rekel, / Nar boljši je star, – / Pa revež opekel / Bo se za vsigdar. // Iz termaste glave, / Nje jezik pa strup, / Nasnuje grenjave, / Le možu nakljub. // Skor use se na sveti / Predelati da, / Le termo zatreti / Priti nič ne zda. // Nedolžna beseda, / Je taki že konj, / Ko iskro iz leda / Bi kresal zastojn. // Gorje! Kdor zadene / Na takošno kost, / Ki, kamor se krene / Mu krati prostost. // Kjer žena kraljuje, / Mož hlače zgubi, / Pod krevso zdihuje, / Kot babjek slovi. // Zato ne pustite / Si uzeti pravic, / Možaki spolnite, / Svoj lastni poklic. // Tako tud ženice! / In vse bo šlo prav, / Iz božje desnice / Rosil blagoslov.«

V teh pesmih se večkrat pojavi enjembement, kar pomeni, da je avtorju šlo bolj za sporočilo kot za všečno lahkotno obliko.

– **Pasijon.** Pesem *Velki petek* (45) ni dokončana. Prve tri štirivrstične kitice so cele, medtem ko je za četrto zapisana samo vrstni števnik 4., besedilo pa je izostalo. Prva kitica vabi vernika na »spomina vredni grič«. Da gre zanesljivo za Kalvarijo, je jasno iz naslova pesmi, kajti tam »ljubezen neizmerna, / Se darvala je na križ.« Toda Kurnik veliko lažje opisuje zunanje pojave kakor notranje doživljanje. V njegovem imenu zmore samo retorično vprašanje: »Ali tebe nič ne gine, / Kar zveličar zdaj terpi?« In še to močno spominja na dikcijo kakega križevega pota. Tudi zgroženost, ki jo skuša doseči s pomočjo motivov narave v drugi in tretji kitici, ni osebno prepričljiva, saj se avtor ob njej zateče v svetopisemsko snov: »Terdo skalo, glej! prešine / Da se žalosti drobi, // Bleda luna je otemnela, / Mrak obdaja sončni svit, / Noč vesolni svet objela / Kristus je na križ pribit.« Naprej pa ni šlo. Pesem je ostala torzo.

č) Poskočnice

Pod naslovom *Poskočnice* (60) je deset besedilc. Prihodnji raziskovalci bodo utegnili raziskati, katera od njih so morda odvisna od narodne / ljudske / folklorne in cerkvene pesmi.

V drugem primeru je pod enakim naslovom *Poskočnice* (97) in datumom 6. Aprila 1874 štiriintrideset štirivrstičnic.

1.

Ko jelka si ravna,
Rudeča ko mak,
Za delo pripravna,
Pohvali te [v]sak.

2.

Moj ljubi je hribovec
Mecesnu enak,
Kateriga ljubim,
Je čvert korenjak.

18.

Ko muham pajk mreže
Razprega pousod,
Hinjavec vam jih veže,
Čez prelaz in plot.

19.

So fajmošter rekli:
Oženi se Blaž!
Ker tako izverstno
Zaročnico imaš.

3.

*Iz tolko deklet,
kar ima jih svet,
Si ti mi narljubši,
To znaš mi verjet.*

4.

*Obljuba je lahka,
Zderžanje težko,
Si dragica krotko,
Je serce mehko.*

5.

*Jest imam dekleta
Ko limbarjov cvet,
Se krasno razcveta,
Je sladka ko med.*

6.

*Da izvoljena moja
Dekličev si kras,
Te nima pokrajna,
Ne mesto, ne vas.*

7.

*Ko gola pušava
Se zdeva mi svet,
Če draga ni zdrava,
Sem kakor zadet.*

8.

*Ko pridem do tebe,
Žarim in bledim,
Le tebe v posestvu
Imeti želim.*

9.

*Lahko mi bo breme,
Če tebe dobim,
Ker čmerne se žene
Jest narbolj bojim.*

10.

*Veliko število
Je v – sveti deklet.
Al tebi enake
Ne pridem na sled.*

11.

*Si rojenica,
Si milih očes,
Ko zgodnja danica
Iz jasnih nebes.*

20.

*Jest bom vaj' poročil,
Da prideta v red,
Le Bog vaj bo ločil
In molčal ta svet.*

21.

*Kdor terdi in pravi,
Ljubezen je greh,
Se meša mu v glavi,
Sleparski je smeh.*

22.

*Prederznosti padec
za herbtam stoji,
To Terst ve in Gradec,
Kaj vse odgoji.*

23.

*Ljubezen nas združi
In množi ta svet,
Sovražtvo razdruži
Nadlog ne vsih cvet.*

24.

*Močnejši vodice
Ni, k' ženske solzice,
Kamnitno serce
One omeče.*

25.

*Begunjke in Blejke
So ravne ko jelke,
So zdrave ko hren,
Rudeče ko dren.*

26.

*Da ti si devica,
Se bahaš, lažnica,
Al nimaš koles,
Krog tvojih očes?*

27.

*Dolenko le kaplja
Od terte živi,
Po vodi koj kašlja,
Medli in slabi.*

28.

*Ne tirjajo od mene
Oj! ljubček tega,
Kar je čez spoštenje
In žali Boga.*

12.
*Natakni ta perstan
 Brez skrbi na perst,
 Zakonskiga kupit
 Pa pojdem v Terst.*

13.
*Če kdo te bo skušal,
 Se spomni na dar,
 Da meni boš zvesta,
 Povsod, usigdar.*

14.
*Ko vidiš ta perstan,
 Se spomni na to,
 Da najna ljubezen
 Je kakor zlato.*

15.
*Le ti bodeš moja,
 Za tebe živim.
 Pri tebi pokoja
 In sreče želim.*

16.
*Kdor vsaki obeta,
 Se vedno roti,
 Bejžite dekleta,
 Gorje vam preti.*

17.
*Nečista ljubezen
 Gorje obredi,*
 Pekočo bolezen
 V serce usadi.*

* *obredi = poveča*
Nekdaj so na kmetih govorili: da se žival (npr. prašič) obdebeli, človek pa obredi.

** *Ni čitljivo.*

*** *ternik = trnek*

29.
*Gorenske dekleta
 So rožice sveta,
 Prijaznih oces,
 Kot zvezde nebes.*

30.
*Ko bele urane
 So dečve zveste,
 Ko eden se gane,
 Se s drugim note.*

31.
*Ko ajde jesenske
 So dečve gorenske,
 Ko mleko in kri
 Jim lice žari.*

32.
*Dekleta bohinske
 So rože planinske,
 Al zanje ni vsak,
 kdor ni korenjak.*

33.
*Kdor ... rnovno ... odi**
 Naj dolgo ne blodi,
 Na ternik** bo ujet,
 Od zvitih deklet.*

34.
*Na sredi Ljubljane
 So dečve bolane,
 Ko zid so blede,
 Le na zofah sede.*

Medtem ko so *Poskočnice* (97) vse ubrane na ljubezensko témo, so v naslednji skupini motivno mešane. Na hitro gledano je enainšestdeset štirivrstičnic. V resnici jih je deset manj, ker se je avtor (ali morda prepisovalec) vmes v štetju kitic zmotil pri desetici. Na levi strani zvezka spodaj levo je nad kitico zapisana številka 44, toda na desni strani zgoraj je namesto 45 zapisano 55. Kljub omenjenemu naslovu 43. kitica sestoji iz osmih vrstic. V njej se, danes bi dejali: ekološko ozaveščeno postavlja z zdravim gorenjskim zrakom in bogatimi gozdovi, kar je prišteti k razsvetljenski dediščini merkantilnega gospodarstva. Presenetljivo je, da ima kljub množini kitic (61 x 4) naslov v ednini: *Poskočnica* (98). Morda je bil zamišljen samo za eno, prvo štirivrstičnico.

1.

*Mina, poglej prav,
De te ne bo goljfal,
Ako goljfana boš,
Bi meni blo žal.*

2.

*Sim fant, bom pa mož,
Ti boš pa žena,
Mina, ti moja boš,
Druga nobena.*

3.

*Dečva, ne maraj nič,
Sej si še mlada,
Tudi jest mlad fantič,
Imejva se rada.*

4.

*Moj oča je Vodnik,
Prešern pa stric,
Zato sim podpornik
Slovenskih modric.*

5.

*Kaj zbiral pri zerno
Bi jo kot pišanc?
Zapoj jo serčno
Ko v zraku škerjanc.*

6.

*Je tanka ko jela
In bela ko sneg,
Tud vedno vesela,
Derži se na smeh.*

7.

*Bohinska dekleta
Po Krajnskem slove,
Ker s kravo teleta
za doto dobe.*

8.

*Je toča pobila
Vse ravno polje,
Lih tam je pustila,
Kjer imam dekle.*

29.

*Veselo živeti,
Spokorno vmreti,
To sklenil sem jest,
Tej misli bom zvest.*

30.

*Zato je Adamu
Bog Evo podal,
Pri usem blagostanu
Je samček žalval.*

31.

*Bog živi dekleta,
Katero sem zbral,
Ki mei precveta,
Zlat perstan ji dal.*

32.

*Ki meni verjame,
Je nikdar ne gane,
Če dal bi sto kron,
Ja celi miljon!*

33.

*Za dnar je use na sveto,
Blago, čast in prostost,
Še raj zna dnar predreti,
Zanj kupi se svetost.*

34.

*Na tvojih rokavih
Se vidi in zna:
De ti pri lokalih
Si raj ko doma.*

35.

*Kdor dečve opeva
In vince sladko,
Do sodnjiga dneva
Pozabljen ne bo.*

36.

*[v nemščini]****
Jo jest ne pustim
[v nemščini]
Kako jo cenim.*

9.

*Kaj misliš de si! –
=Pol bajtarja sin,
Iz tiste vasi,
Kjer ni oken ne lin.*

10.

*Pred suha bo Sava,
Prem jest teb nezvest.
Tam ravna planjava
Kjer gor' stoji šest.*

12.*

*Ko luna prisveti,
Men sonce gor gre,
Ljubezen žareti
Mi zopet začne.*

13.

*Ti dekle moja,
Ne daš mi pokoja,
Naj čujem al spim,
Le k' tebi želim.*

14.

*Ne pusti me stati,
Od vetra pihati
Ponočni je čas,
Od gore gre mraz.*

15.

*Kdor deleč od doma
Do dečve priroma,
Se urača nerad,
Počival bi rad.*

16.

*Pri meni so mati,
Ne morem ustati,
Ti ljubljjenik moj,
Domu pojd necoj.*

17.

*Če ljubiš ti mene
In drage nobene,
Jest tebe želim,
Ker gorski si sin.*

37.

*Ein [se nadaljuje v nemščini]
Ranila serce,
[v nemščini]
Zastojn bi blo use.*

38.

*Bog živi dekleta,
[v nemščini]
K' za mene je vneta,
[v nemščini]*

39.

*Moj ljubček je rešen,
Reven ko mesecen,
Je čversti gorenc
In rojen slovinc.*

40.

*Radujmo se Gorenci,
Sinovi visočin!
Naš dom so gorski venci,
Kraj rožnatih planin.*

41.

*Ne menjamo z dolenci
Za vinograd – polje,
Preživljati v domači senci
Edine naše so želje.*

42.

*Dnar.
Oj! dnar, dnar, dnar,
Le ti si gospodar,
Kjer tebe ni – tam vse stoji,
Ti zemlje si uladar.*

43.

*Gorenci
Čver[s]ti gorenci smo,
V hribih prebivamo,
Zdrav je naš kraj.
Gojzdov imamo mi,
Da jih ceniti ni,
Nič se kaj bati ni,
De jih bo kraj.*

44.

*Kar stavi mirni čas,
Nemirni spet podere,
Čuje se le žalni glas,
So strasti brez overe.*

18.

*Moj publič uriska,
Se kosa mu bliska,
Jest grem pa [za] njim
In otavo sušim.*

19.

*Prinesi mi vode,
Ti dečva moja,
Pod skalo do spodej
Tak bistra curlja.*

20.

*Pojdem na planino,
Na zalo ravnino,
Ker dečva moja
Je majerčica.*

21.

*Ne boj se odpreti,
Me v kočico vzeti,
Jas koj koj zaspim,
Da le streho dobim.*

22.

*Naj poje al piska,
Naj uka, uriska,
Se koj koj pozna,
Kako de moj zna.*

23.

*Moj fant zna orati,
Zna seči,** klepati,
Ni strah ga stermin,
Zato ga želim.*

24.

*Je zarja na Bači,
Ni dečva drugači,
Jas moram domu,
Spet k' del mojimu.*

55.****

*Dobro al hudo, kar človek zaseje,
Bode pridelal v večnosti tam,
Druzga ne nese nič duša čez mejo,
To naj vodilo življenja bo nam.*

56.

*Velki petek.
Ktera mar čaka te! Salem osoda?
Solnce že izhodno neznano žari,
Žuga mar, biti zna šiba Gospoda?
Libanon cedrovi gojzd mar gori?*

57.

*Prišel je pomladanski čas,
Jest šel bi pa na urlaub ras*****,
Moj hautman je golant gospos*****,
On ve, de sim že usimu kos. –*

58.

*S'cer jest nimam bogatije,
Nimam dvora ne gradu,
Vonder ponos mi v sercu klije,
Ker sim Slovenskiga rodu.*

59.

*Kraj veselja, kratkih časov,
Kako si to spremenil se!
Ni vesele godbe glasov,
Ne vinskih bratov pesmice.*

60.

*Kdor nosi lahkomiselnost
v možganih še dorašen,
Ne bo ga srečala modrost,
Za uselej je popačen.
Vonder kakšna je ta britkost,
Kjer mož in žena eno telo –
Pri takimu skakanu?
Ker vede se neumno;
Kako hudo je za ženo,
Če vede ona se skerbno.*

61.

*Kaj kolar zna use narediti,
Iz lesa vam ustvariti,
Kak potreben človeštvu
On in njega rokodelstvu,
Kdor še tega saj ne ve, – tale pesmica pove:
»On nareja kola, pluge – brane,
De nježno so vbrane – it. dalj. V. K.*

25.

*Koprivske dekleta
Tolk stovov dobe,
Kolkor pir hiši
Krau zmolznih*** rede.*

26.

*Volkovi gorjancam
Ovčice snedo,
Plazovi Šentancam
Potico neso.*

27.

*Ko ajda cveteča
Je belo rudeča,
Cvetlica deklet,
K' jo ljubim več let.*

28.

*Radost tega sveta
So zveste dekleta,
In vince sladko
Pa petje gladko.
Štetje za eno mesto preskoči.*

** seči = kositi

** * krav zmolznih = krav molznic

**** *Sama tega ne znam prebrati. Že zdaj se veselim, da bo to kdaj dopolnil kdo drugi.****** *Pomota v štetju kitic!****** *narečno gorenjsko****** *narečno gorenjsko*

Med njimi je veliko ljubezenskih; so pa vmes tudi kritične (25., 34.) in zaskrbljene (26.) ob krajevnih razmerah (25.). Posebno imenitna je tista o denarju (33.). *Denar – sveta vladar* je danes zelo aktualna krilatica. Ali se je izluščila iz 42. Kurnikove štirivrstičnice ali je le-ta nastala na podlagi poprej obstoječega pregovora?

Šestdeseta kitica ima 10 vrstic in obsoja lahkomiselnost (60.). Refleksivni sta štirivrstičnica o času (44.) in o etičnih vprašanjih: *Dobro al hudo, kar človek zaseje, / Bode pridelal v večnosti tam, / Druzga ne nese nič duša čez mejo, / To naj vodilo življenja bo nam* (55.)

Vmes je natresenih tudi nekaj avtobiografskih kitic. Najbolj znana med njimi je 4. štirivrstičnica o nagibih za lastno pesnjenje in vplivih nanj: *Moj oča je Vodnik, / Prešern pa stric, / Zato sim podpornik / Slovenskih modric*. Da Kurnik res ni izbirčen pri motiviki za svoje verze, dokazuje ne le 5. kitica, temveč predvsem potrjujejo njegove pesmi. Rodoljubje se napaja pri naravi (28.) in narodnem ponosu: *S'cer jest nimam bogatije / Nimam dvora ne gradu, / Vonder ponos mi v sercu klije, / Ker sim Slovenskiga rodu* (58.). Zadnja kitica tematizira pesnikov poklic, s katerim se je preživljal (61.).

d) Življenjske šege

Sem so uvrščene pesmi za dnevno rabo. Praviloma so namenjene ožjemu krogu,

zato tudi niso bile objavljene. Pesmi za god zastopajo v današnji klasifikaciji šege ob rojstvu, vasovanje napoveduje poroko, obsmrtnice pa šege ob smrti.

– **God.** Tedaj še niso praznovali rojstnega dne, temveč spomin godovnega zavetnika, čigar ime je nosila oseba. V pesmi *V' veseli god matere* (95) gre za avtorjevo lastno mater ali koga drugega. Sestavlja jo štiri štirivrstične kitice: »*Dan veseli je pri-svetil, / Danes vašiga godu, / Mene zlo je razveselil, / Misli dvignil pred Bogu. // Oče večni mili, / Srečo pravo naj Vam da, / De bi srečni vselej bili, / To želim jest iz serca. // Cvetje lepo naj ovija, / Se po potih vaših dni, / Svet'ga raja lepotija, / Naj nasproti Vam žari. // Trud in terpljenje milo / Z' manoj – Bog vam plačaj kdaj; / Čednost lepeh vse število, / Naj Vas sprejmi v sveti raj!*« Tej pesmi je zelo podobna *V' veseli god visokočest. Duhovniga Pastirja* (46).

Vošilo (53) iz treh 4-vrstičnih kitic je namenjeno očetu. Spet se lahko sprašujemo, kateremu: »*Spet prišel je Ata! god, / To mi je v veselje, / de usliši Bog, – Gospod / Moje serčne želje. // De bi vedno zdravi bili, / Srečni, zadovoljni, / Mnogo let dočakali, / Vse to naj se spolni. // Bog vas uzemi gori v' raj, / Kjer ni žalost znana, / Kjer veselja več ni kraj, / Je le božja družba zbrana.*«

– **Vasovanje.** Kraj dogajanja pesmi *K Petranu* (69) je Blejsko jezero. Fantje iz čolna opazujejo, pri katerem dekletu gori luč, da bi šli k njej vasovat. Vendar je luč le pri »*mamki Petranki*« in pri njej pijejo vso noč.¹⁶³

1.
*Prijetna je necojšnja noč,
Svitlo je kakor dan;
Komu bi bilo spati moč,
Naj spi, kdor je zaspan.*

2.
*Peljimo se čez jezero
K Petranu vsi necoj,
Naj čolnič plava kopero,
Kdor z nami gre – zapoj!*

3.
*Po jezeru voziti se
Veselje je za res;
Od neba v vodi zvezdice
Migljajo čez in čez.*

4.
*Ne bojte se nas, ribice,
Mi nismo ribiči;
Mi išemo le tičice
Zaljubljenih oči.*

5.
*Pousod po hišah je temno,
Zapstojni vesljate kje,
Od matere zavarvano
Usaktero je dekle.*

6. *Le pri Petranu luč gori,
Se sliši petja glas,
In dokljer jutro ne zori,
Nazaj ne gremo v vas.*

7.
*Petranki Mamki prva zdaj
Zdravica naj velja,
Bog dolgo jim živeti daj,
Naj se okrog žvenklja.*

8.
*Prijatli! znanci! skupej zdaj
Zdravico si napijmo!
Bog dolgo nam živeti daj,
Iz serca si vošimo.*

– **Poroka.** Hvaležno popestrijo in oplemenitaj priložnostne pesmi ob poroki

¹⁶³ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 32.

(prim. *Volču fijakarju, O njegovi svatbi 1866* (68),¹⁶⁴ raznih častnih prireditvah (*Gospodu učeniku / Jakob Pekarju v' dan podelenja srebernega križa zaslug* (85).¹⁶⁵ Navada, da je je deležen škof ob prihodu v kako župnijo, pa se je bolj ali manj ohranila do današnjih dni: *Knezu škofu / 2 Juli 1854/* (86):

»Knez! Ko angela iz raja /Pričakuje Te Teržeč, / Blagor! blagor« nam prihaja, / Dobri Oče gre ovčic. // Vse veselje razodeva / Strelba, petje, dan zvonov, / De čez gore se razseva / In oglašča od bregov. // Ko danica na terdini / Oznanuje beli dan, / Knezoškof si domovini, / Za pastirja nam izbran. // Blagoslovi otročiče, / Sprosi svetiga Duha, / On, ki vir je use resnice, / De z' darov'mi jih navda. // Use terpeti in prestati, / Iz ljubezni do Boga, / Čez pekel in svet bojvati, / Do trenutka zadnjiga. // Bog podaljša naj življenje, / Miloserčni, žlahni Knezu / Naj zgodi se volja sveta, / Po tim svetu – venc nebes.«

– **Ploh.** Nekdaj so bila dekleta, ki se niso poročila, socialno zaznamovana. Vaška skupnost si jih je privoščila z javnim zasramovanjem. Najbolj nesrečna je Medlena iz »pravlice slovenskiga naroda«, ki jo je avtor naslovil *Beg pred ploham* (11), [Novice 1857] in jo oblikoval v štiridesetih osemvrstičnih kiticah, ki jih Marn imenuje »razstavki«.¹⁶⁶

Po pustu je Medlena spet ostala brez snubca in na pepelnično sredo ji preti ploh, čemur se želi izogniti. V noči na pepelnično sredo se z materjo sprička, češ da je le-ta kriva njene osamelosti. V prapriru Medlena izusti, da bi se poročila tudi s povodnim možem. V tem trenutku se ta že pojavi pred vrati in Medlena odide z njim proti Savi, od tam pa z brodom proti Beogradu. Nekje na pol poti povodni mož prime Medleno za roko in jo potegne s seboj v rečni vrtinec. V pesmi je prepoznati motiv mrtveca, ki pride po svojo ljubico. Kurnik je vanjo, verjetno po Prešernovem zgledu, vpletel motiv Povodnega moža.

¹⁶⁴ *Fijakar kaj mara / Če konje ima, / Doma se ne stara / Po pot' se štima. // Jo derkne prot' Šiški, / Na merzli studenc; / Kjer diši po piški, / Kjer vidi kak venc. // Pomaga gospodi / Iz voza stopit, / Use gre mi po godi, / Se zna prikupit. // Da konjam zobati / Ga ukaže en polč, / Če hočte spoznati / Ga – takšen je Volč. // Ko konje izpreže / Preštje svoj lon, / K počitku se vleže, / Ni truden zapstojn. // Dekleta letale / Same mu nasprot. / Za njega šeptale / Se ljubce povsod. // Zdaj imaš pa ženo, / Od danes si mož, / Spoštuj zaročeno, / Da ljubil jo boš. // Bog živi nam Volča, / Veliko še let, / Povij mu ženica, / Več fantov deklet. // Da kmalo ne zgine / Nam Volčovi rod, / In enkrat uzemi / Ga gori Gospod.*

¹⁶⁵ *Vsaka doba kej pomeni / In usaki letni čas, / Vigred rožice natrese, / De jih gledati je kras. // Leto setvo, in oranje / Dolge dneve in tople, / Trud skerbi in obdelvanje, / De rodi nam kaj polje. // Kopožgani so kresovi, / Približuje se jesen, / Hladni dijejo vetrovi, / Terga, žanje mož pošten. // Glej učitel počesteni, / Ti se trudiš mnogo let; / Ti si tisti mož rečeni, / To je priča - častn red! // Ker je danes dan zasluge, / Lepa hvala od usih! / Za koristne vse nauke, / Skerbni, dobri učenik! // Ko pa čas ti Tvoj priteče, / Bodi milostin ti Bog; – / On, ki molitve ne odreče, / Kar je proščen od otrok.*

¹⁶⁶ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

1.

Medlena ko se prebudi
 V predpustni zadnji noči;
 Se ihi zlo ino serdi
 Pa britke solze toči.
 Da spet ostala je za ploh,
 Jo grozno žalijo, oh, prejoj!
 Kaj revi je storiti,
 Kam jutri se prikriti?

2.

Kar pust in pepelnica se
 V ločitvi sta sprejela,
 Je zginilo veselje vse
 Pa žalost se začela.
 Omolknil je norčavi hram,
 Veseli glas je išal* iz strun,
 Tihotno ko mertviše
 Je slehero plesiše.

3.

Samotno tu pa tam berle
 Še lučice ponočne,
 Pa tudi te že zlo medle,
 Brez olja so slabotne.
 Kdor koli zdrav je, spi ko snop,
 Le sitnih razsajavcev trop
 V kotu kerčme dremlje,
 Od pusta slovo jemlje.

4.

Nevesta gerli ženina,
 kot krotka golobica,
 Katera pa ni sklenjena,
 Zdihuje kot samica.
 Madlena tudi sama spi,
 Žalosti dokaj preterpi –
 Kdo ve, kje v sanjah hodi?
 Le od poroke blodi.

5.

Nje mati je vse slišala,
 Jo skerbno poprašvala:
 'Medlena kaj si vidila,
 Da v sanjah si jokala?'
 'Vi skopa mati, vi ste uzrok,
 Da jez edini vaš otrok
 Medlim neomožena,
 Od sveta zapušena.

21.

Ko pride tje na Save brod,
 Pa ploha ni dobiti.
 Po verbji jišče ga povsod,
 Al' ni ga zaslediti.
 Nato po hišah sem ter tje
 Dekleta poprašvala je,
 Če ni si katera bila
 Nje ploha posodila?

22.

Pa vse zastojn dekle buri,
 Zdaj v postljo zopet zleze,
 Se zlo repenči in udi,
 Da trese se od jeze.
 In spet čez mater se razpne,
 Prepri na novo tak začne,
 De ni ga razodeti,
 Le nekaj ga čem preti.

23.

»Sej vi ste kakor mačoha,
 Ne mati moje sreče!
 Omožili me bli že lohka,
 Pa ni vam nič ležeče –
 Sej vem nobeden ni bil ušeč,
 Ne dost' bogat, ne dost' sloveč,
 No! zdaj ga izberite,
 Iz tal ga izkopljite!

24.

Četudi je povodni mož,
 Ne bom se ga branila,
 Le pride naj nocojšnjo noč!
 Jo z njim bom potegnila.«
 Glej! Komaj to izgovori,
 Pri uratih nekdo zarenči:
 Odpri! Odpri Medlenca!
 In močno zarobenca.

25.

Medlena sliši ta ropot
 In tudi govorjenje:
 Ko trenil bi, kar smukne spod –
 Pa duri berž odklene;
 Pred pragom glej! je mož širok,
 Zelen luškinast ves od nog
 Do temena verh glave –
 Prišel od reke Save.

6.
*Ste vedno rekli, je še čas,
 Zakona boš še sita,
 Da poslušala sim jez vas,
 Mi vedno vest očita.
 Le vi ste zapeljali me,
 Verstnice moje so žene,
 Jez pa sim obsedela,
 Ko zemlja ostarela.'*
7.
*'Nikar dolžiti me, o hči!
 Jaz nisim kriva tega,
 Kdove, kje ženin tvoj tiči,
 Kje iše te in bega?
 Če ga Herodež je tiran
 Na pametve umoril dan,
 Z nedolžnimi otroci,
 Zastojn so solz potoci.'*
8.
*'Sej tudi meni to leži
 Pri sercu, moja hčerka,
 Ko mora misel me teži,
 Da nikdo ne poterka;
 Pustive vonder času čas,
 Kar ti imela boš od nas,
 Lahko ga boš dobila,
 Saj ni še taka sila.'*
9.
*'To bil je že pogovor vaš,
 Vse moje mlade leta,
 Ko učili ste me 'oče naš...
 Priprostiga dekleta:
 Da lepa si ti, sama veš,
 Preuzeti: pa se mi ne smeš,
 Katera se prevzame,
 NI daleč več od jame.'*
10.
*'Želala zdaj bi jame si,
 Želela bi vmreti,
 Za me nikjer več sreče nik
 Čemu terpim na sveti?
 Zastojn, zastojn šla zdihovat
 Na stermi Kom sem osem krat,
 Zastojn sim se solzila,
 Kamnitna tla močila.' –*

26.
*To viditi je skorej znak
 Od groze se zvernila,
 Ali hipno prime jo možak
 Ter pravi ji: premila!
 Zakaj se mene mar bojiš?
 Glej! jez sim ta, ki ga želiš,
 Da hočeš biti moja,
 Je tvoja prosta volja.*
27.
*'Midva greva odtod nocoj,
 Ni časa se muditi,
 Pod Beligradom dom je moj,
 Do treh čem doli biti,
 Od tod je dobrih dve sto milj,
 Pomisli kje je naji cilj!
 Ne pusti se prositi,
 S tem zlati čas tratiti.'*
28.
*»Odšla boš plohu vekomaj,
 Ti moja boš nevesta,
 Le hitro mi roko podaj,
 Medlena moja zvesta!
 Ne misli de jest trudin sim,
 Domu s taboj le kopernim,
 Vsi svatje so že zbrani,
 V nališpani dvorani.*
29.
*Obup in up dekle navda,
 Nij j' moč besedce zreči,
 Al zdaj gorje! se mu poda
 Ter sklene plohu uteči.
 Ko trenil sta pri Savi bla,
 Od kraja jo odrinila.
 Medleni odletela,
 Je skoraj peča bela.*
30.
*Deset brodarjev urnih rok
 Je vesla poprijelo,
 Da zemlja, drevje, hrib in log
 V kolo se je vertelo,
 In lopti! lopti! plosk na plosk!
 Veslarji ploskajo plosk! plosk!
 da voda razprašena
 Se iskri kot ognjena.*

11.

'Dobrotni Bog use prav stori,
Prederznost je memranje;
Morda pa de te on zori,
za bolši blagostanje.
Oj! Moli, moli, ljuba hči!
Ne šali se iz noči,
Bog daj ti mirno spanje,
In rajskosladke sanje.'

12.

'Kdo uprašal bo po meni kdaj?
Za me ni več tolažbe!
Moj zlati čas je preč! je v kraj!
Kar pravite, so dražbe;
Kdo skrajša mi število let,
Kdo da mladost mi mojo spet,
Namesti las srebrnih
Ne ucepi več mi černih!'

13.

'Zakaj ste se bahali krog
Kaj mislite mi dati!
Saj bel'ga vinarja vam 'z rok
Mogoče ni skauljati.*
Gorje! Kjer starši zberajo,
Na serca nič ne gledajo,
Po šembrani navadi,
Le kup na kup bi radi!'

14.

'Le mati stiskajte možnje,
Kjer stovi? so naštetil!
Vlegajte se čez noč na nje,
bi utegnil jih kdo spleti.
Vse platno, cvilih*** naj strohni!
Zakaj sem predla svoje dni,
Se z' balo ukvarjala,
Ker sama bom ostala!'

15.

'Tud prvi, ki me prašal bo,
Po portah in zlatnini,
Ponese perstane sabo,
Čemu so mi spomini!
Kteri le me žalijo,
Pretekle čase znanijo,
Ko bila sem štimana,
Najgorša imenvana.'

31.

Dervita kak' jo skoz peči,
Mostove in krivine,
Spet zdajci vse čez slap zderči
V' nezmerne globočine.
»Ne nič ne straši somov boj?«
»Saj sim pri tebi dragi moj!
Ukaži berž broditil!
Ker sever jel je briti.«

32.

Na desnim, levim bregu glej!
Verstijo se pošasti;
Leteče sence iverej
Naraščajo ko hrasti.
In lopti! lopti! plosk in plost!
Da voda razprošena
Se iskri kot ognjena.

33.

»Zakaj si tolkajn žalostna
In treše se predraga?
Gotovo bodeš radostna,
Ko prideva do praga.
Medlena glej! nebeški strop,
V zerkalu vode zvezdic trop!
"Da! vidim jih migljati,
Pa tudi se skrivati.

34.

»Le hitro, hitro! mah na mah!
Brodnarji mi veslajte!
Da voda bo sopar in prah,
Mi krepko pritiskajte!«
In hitro« hitro! plosk na plosk!
So pljankali valjovi,
Da deleč, deleč naokrog
So mokri bli bregovi.

35.

»Medlena slišiš Donavo
Veršati in grometi!
Od bistre Save boš slovo
za uselej mogla uzeti.
Ha! Kmalo prideva v' Zemun,
Od deleč slišim mlinov hrum!
Brodarji le veslajte!
Da bliška se, udarjajte.

16.

'Oj ljuba moja hči, zaspi!
 Da Bog te ne kaznuje,
 Napuha duh tebe slepi,
 On nikar ne praznuje,
 Tri dni predolgo nam leže
 Praznjene štrene v lugu že;
 Zaspi de zgodaj ustala,
 Do dne jih bove oprale!'

17.

'Potem se greve pepeljvat,
 Da spomneve se smerti,
 Da bove tudi prah enkrat,
 Ležale v mirnim verti.
 Začel se je svet postni čas,
 K molitvi vabi cerkov nas,
 In grehe obžalvati,
 Boga se izročvati!'

18.

Da se dovolj jez pokorim,
 Bogu samo je znano,
 Britkosti tolikajn terpim,
 Oj! kaj bo, kaj bo z' mano!?
 Oh! kaj pepel, ta prazni prah. –
 Sej smerti mene nič ni strah;
 Naj pride žena bela,
 Ne bom ne ostermela!'

19.

'Kdo ve, doklje ti še živiš!
 Kdaj ura tvoja bije?
 Se mar pekla nič ne bojiš?
 Ponoči pros' Marije!
 Nesrečna si, kar Bog ne daj!
 Če on bo tebe klical zdaj,
 'Iz časnega življenja,
 Od tega govorjenja!'

20.

Madlena zdej iz posteljce
 Poskoči, se napravi,
 Natakne hitro čevljuje,
 Pa gre prot bistri Savi,
 Ker ploh ulačiti jo je sram,
 sosebno pepelnični dan,
 Zato bi rada štrene
 Oluskala pražnjene.

36.

»Prem dan zvoni, bo konc in kraj
 Poroke, gostovanja.
 Se nič ne čudiš temu – kaj!
 Al zdi se tebi sanja?
 »Oh v sercu m' je toko hudo!
 Svitati vidim že nebo,
 Danica, zvezda mila,
 Bo zdajci zatonila.

37.

»Medlena, vidiš, žrelo mar?
 Kak herka in požira!
 Kako se suče v kolobar,
 Kako se voda udira!
 Tu pot začenja se v' moj grad,
 Te ne grozi le-ta propad?
 »Oj! reci berž vesljati,
 In memo se pognati!«

38.

»Tu ljuba! je končana pot. –
 Oprite se brodarji!
 Sabo vas vabim jez na god,
 Če serčni ste plavarji.
 Alo! alo! kar skok na skok!
 Za mano v' brezdenu preglobok,
 V' povodno domovino,
 Demantovo grajšino!«

39.

Medlene sliš se jok in stok,
 Se hoče mu spuliti;
 Pa vse zastojn je jok in stok,
 Ne more se sprostiti.
 »Ne brani se, ti moja boš!«
 To reče ji povodni mož,
 Ž njo v vertanjo šine
 In v brezdnu vode zgine.

40.

Tako odšla na vekomaj
 Medlena je pred plohami,
 Ni sluha več od nje do zdaj.
 Le tam nad strašnim skokom
 Še vedno voda se verti,
 Iz brezdna tuli in puhti:
 Zdaj brizgne, zdaj se udere,
 Kar bliža se, podere.

* = šel, ušel?

** *Škauljati* = iztrgati, pridobiti. *Prim. kavelj.*

*** *cvilih* = vrsta blaga

– **Smrt.** Kot že rečeno, je Kurnik v njih imel za vzorec Prešernovo V spomin Andreja Smoleta. Posebej se je potrudil *V spomin Matiju Hribarju, kolarju v Ljubljani* (50), [pozneje dopisano: Novice 1860], ki je bil njegov prijatelj, saj ga je on privabil, da se je preselil v Ljubljano. Pesem sestoji iz petnajst štirivrstičnih kitic.

1.

*Prezgodna pokriva te zemlje gomila,
Predragi Matija, spošt'vani mestnjan!
S' teboj je Ljubljana možaka zgubila,
Kakoršen je redko v deželi vsejan.*

2.

*Porabil si verlo use svoje darove,
Katere **Ti** dal je dobrotljivi Bog,
Si cenil jih više ko bele gradove,
katerih nobeden ne spuli iz rok.*

3.

*Ko mravljica priden, neutruden ko bčela
Zboljšave in znajdbe si spravljal na dan;
Delarnica tvoja je daleč slovela,
Za mojstra izverstniga bil si spoznan.*

4.

*Se nisi potujčil tud' v tujih deželah,
Ti vedno ostal si iskreni vlastenc;
Le blagor za dom **Ti** kalil je v željah,
In djansko pokazal si, da si Slovenc.*

5.

*Koljkokrat bi bil najdel na tujem si sreče!
Al zmer hrepenel si na Kranjsko nazaj;
Izpeljal si srečno namembo gorečo:
"Da tudi **Slovenci** premorejo kaj!*

6.

*Ko so se »Novice« na svit nam rodile,
Oj, s koljkim veseljem si **Ti** jih sprejel!
Na Dunaj za tabo celo so sledile,
Ker **Ti** si nalogo njih dobro umel!*

7.

*Domača **Ti** pesem zmir draga je bila,
Slovensko najrajši si vsigda kramljaj;
Kar mati je **Tebe** premila učila,
Se nikdar nikoder **Ti** nisi sramval.*

9.

*Veliko si vidil v Bavarski deželi
Kako vmetnije, obertnosti cveto,
Kako so vsi ondi dovoljni, veseli,
Kako da so srečni, sami ne vedo.*

10.

*In ko je razstava na Dunaju bila,
Že zopet te tiral v Beč je hlapon.
Tam se **Ti** marsktera je misel zbudila, –
Da! tudi ta pot ti ni bil zastojn.*

11.

*Pa malo **Ti** bilo let sreče je štetih,
Pognala je v **Tebi** boleznj že kal,
Da – vedno še rok za obertnost vnetih
In zdravega uma pred grobom stal.*

12.

*Kjer mati te mila je nekdaj zibala,
Kjer nekdaj preživel si svojo mladost,
Te želja z' upanjem zdravja peljala,
Al upanje sterla usim smertna je ost.*

13.

*Sej jeklo, železo in kamen se spraši, –
Tako tudi' človeka usa moč zapusti;
Pa kdor ima vero v Boga, se ne vstraši,
Prot' večnosti gleda ves mirne vesti.*

14.

*Tako si ti dušo izročil v'gospodu
Previdnosti višje se voljno udal,
K pokoju poklican ob svojim si godu, –
kdo bil bi pred leta se tega nadjal?*

15.

*Naj lahka ti bode, predragi, gomila!
To **Tebi** cvetlico na grob zasadim.
Da pozne **Ti** čase še tudi bo klila,
Prijaznosti najine vedni spomin.*

8.
*Ostrašila Tebe ni kuga azijska,
 Kadar si v razstavo Monakovo šel;
 Dobila te zopet je srenja Ljubjanska,
 Ker zdrav in nadušen si se povernil.*

Ta pesem je nastala kmalu po Kurnikovem prihodu v Ljubljano, potem pa jih te vrste ni zaslediti vse tja do zadnjih dveh let pred njegovo lastno smrtjo. Prvo datirano je mogoče ugotoviti iz leta 1885, in sicer pesem *V spomin gospe Josefine Terpinč, rojene Češko. grajšinske in tovarniške ulastnice, vmerla 9. febrara 1885. na svoji grajšini na Studencu pri Ljubljani* (106). Sestavljena je iz osmih štirivrstičnih kitic. Skoraj dobesedno enako le z eno dodano štirivrstično kitico je besedilo, posvečeno *V spomin Velezasluženiga rajnkiga gospoda Martina Hočeverjarja / posestnika v Kerškim, umerl (17) Aprila 1886 na svojim posestvi na Kerškim* (88).

Iz primerjave pesmi se vidi, da je avtor predvsem pazil na prehod slovničnih kategorij iz ženskega v moški spol in le deloma spesnil nove vrstice. Zakaj je ravno njemu posvetil tako dolgo pesem? Ali je bilo vmes kakšno sorodstvo? Ali ga je naprosila njegova vdova ali bližnje sorodstvo ali kdove?

1.
*Pomagaj, modrica, mi strune napeti,
 Da žalostno pesem bom možu zapel,
 Klio, ti meni daj knjigo odpreti,
 Njegove zasluge de bodem navel.*

2.
*Oj, kako prijazno je tvoje blo lice,
 Revam, sirotam delil si pomoč,
 Tebe so gi[a]nile brikte solzice,
 Dobrotnik okraja bil si rekoč.*

3.
*Tvoje naprave so res veličastne,
 Kjer bistri razvija se narodni duh,
 Dela, ki velikodušnim so lastne,
 katerim neznan je vsakter napuh.*

4.
*Tužno doneli so v stolpih zvonovi,
 Ko v rakvo rodbinsko položen si bil,
 Spremili so Tebe vsi častni stanovi,
 Marskteri hvaležen solze je prelil.*

5.
*Ko zvezda na nebu si našim rojakom,
 Uladar Ti podelil zasluge je red,
 Kateri se dajo le verlim možakom,
 Usim drugim za stalini, vedni izgled.*

6.
*Pravični Bog plati use tvoje dobrote,
 Kjer večne zasluge vse vernim dele,
 Kjer zginejo zlobe in brige, slabote.–
 Zveličani nikdar nazaj ne žele.*

7.
*Človeštva neznani so Večniga sklepi,
 O svojem času se zgine v prah,
 Le vera tolaži, kristjana okrepi,
 Da ne obupa, ga vumreti ni strah.*

8.
*Tolaži se žalostna blaga vidova! [= vdova]
 V raju pred Bogom bo radostni snid,
 Zveza na veke sklenila iz nova,
 Perstan zakonski ne bo več razbit.*

9.
*V miru počivaj preblagi ulastenec,
 Ta pesem ti bodi v hvaležni spomin,
 Na rakvi ti Tvoji nezvenljivi venc,
 Ti kranjske dežele dobrotljivi sin.*

Vsekakor je moral biti vzrok za tolikšno pozornost do rajnega tehten, saj mu je

posvetil še eno pesem, s katero se je silno trudil. Zakaj ima naslov *Vošenje* (99), Deset kitic po 10 vrstic, od 11. kitice naprej kot da kitic ni več. Zelo umetelno. Samo naštevavanje in opozicija v vrstici, predlogoma »brez« in »razun« = razen. Ali je bila napisana, preden je mož umrl?

1.

*Zjasnenje brez meglic,
Resnice brez temnic,
Vodice razun glence,
Svetloba razun sence,
Meso pa razun slade,
In luči zunej krade,
Modrost al brez skušenja,
Prijaznost brez zvenenja,
Dobrota razun urez –
Življenje razun pez.*

2.

*In sreča brez nesreče,
Uslišanje brez kleče,
Slavenje razun kletve,
Pšenica razun pletve.
Veselje brez žaljenja,
Pogumnost brez grozenja,
Zmagvanje brez morenjenja
In zdravje brez medlenja.
V očeh solz le Bog
Ne tre de čela rog.*

3.

*Preroki brez nevere
In milosti brez mere,
Duhovi brez hudičov,
Skrivnosti razun bričov,
Samota brez usledenja,
Tihota brez grenenja,
Lepota razun strupa,
Svoboda razun hrupa,
Svetlosti razun graj,
Zlato brez dimnih saj.*

7.

*In kralji razun sile,
Železo razun pile,
Mogočni razun jeze,
Zvestoba brez zaveze,
zakoni brez (za)razderge [zadrge?],
In družbe razun perge,
Bogastvo brez krivice,
In greh brez slepotice,
Pravica brez krivice
In reva brez skerbi.*

8.

*Pobožnost brez dvomolanja [dvoma],
Sladkote brez grenenja,
Ljubezen razun sumnost,
Nedolžni brez neumnost,
Obljube brez kesanja,
Ponižnost brez strahovanja,
Zaupanje brez zmote,
In koč razun srote,
Svetost razun blišob
In duše brez pušob.*

9.

*Pokoršna brez mermranja,
Vdajanje brez žalvanja,
Divišstvo brez jezika,
Edinost brez sodnika,
In čednosti brez srage,
Oblaki razun zgage,
Molite brez molika,
Kadilo brez smodnika,
Hlinjavci brez kolen
In bezni* brez polen.*

4.

*Drevesa brez trohnenja
In starost brez glušenja,
Obleka razun molja,
Golobje razn skola,
Časti brez nevošljivost,
In zmembe brez minljivost;
Al čas brez puše slasti,
Noči in brez pošasti,
Zaužitek brez strahu,
Dišava brez smradu.
Cvetlice zunej ternja.*

5.

*Al mir razun viharja
In balzam razun zernja,
Počitek brez zamude,
Vbožnost [= pobožnost] brez ostude,
Hoja al brez divjosti,
Človeki brez srovosti,
Meje in razun straž,
In vera razun uraž.*

6.

*Oblast brez tlak hudobe,
In sadje brez gnjilobe,
Gradovi brez ječanja,
Sodnice brez plakanja,
Svetlosti brez napuha,
In stene razun sluha,
Višave brez vertice [vrtenja],
Jezeri brez kernice,
Sladinci brez medu.*

10.

*Spomini brez grenkosti
In venci brez britkosti,
Ime al brez sromaštva
In slava brez sovraštva,
Serce brez kervne rane
In ajda razun slane,
Godovi brez povelja
In smerti razun zelja,
De sonce ne slepi,
Urag luč ne temni.*

11.

*Lepota brez štemanja,
Dolg razun opravljanja,
Livade brez podjedov,
Sodnikov brez pogledov,
Repiše razun osenc.*

*Priprosti razun čenč,
Poljane brez tukave,
Dežele brez pušave,
Semniše razun bojov,
Tergiše brez pogojev,
Vasovi brez opravljk
In mesnice brez zapeljivk,
Cehe razun žužmarjev,
Učeni brez zavida,
Mesea razun ozida
In pota brez oprek,
Oprave razun zadreg,
Rudniki brez stedencev,
Sadje razun golencov,
Govorica brez zarekov
In letne brez netekov,
Senožeti brez stermin
In planine brez pečin,
Morje razun ostrin
In pušave razun zverin.
Kdaj čem do konca priti,
Veliko bi bilo še vošiti.*

* *In bezni brez polen = Ljubezni brez polen (?). Ali pa je »bezen«* pojem, ki ga ne poznam.

Na koncu je avtorjev pripis: *V spomin velezasluženiga rajnkiga gospoda Martina Hočevarja, posestnika v Kerškim, vmerl (17) Aprila 1886 na svojim posestvu na*

Kerškim. Besedilo je brez pesniškega navdiha in čustev, sestavljeno zgolj iz volje in razumskega izziva na podlagi antitetičnega paralelizma.

Pesem *Na pokopališču* (76), sestavljena iz petih štirivrstičnih kitic, se zgleduje pri Simonu Jenku. Gre za nagrobni napis:

Napis / dvema prijateljema

*Slovenska zemlja vaju krije,
Sta prestala britko smert,
Plamen neba naj vama sije,
Vaju dom je rajski vrt. (pred 121).*

V ta razdelek sodi tudi šestvrstično besedilce, posvečena Davorinu *Terstenjaku* (111), ki je bil za svojega življenja silno popularen in spoštovan.

3. DUHOVNA KULTURA

a) Domoljubje

Moja domovina (51), 6 x 8. Objava: v *Besedniku* leto XI, v Celovcu, 20. Maj 1878 - list 5, stran 73. Prva kitica obdeluje rimsko zgodovino, druga obdobje Hunov in Atile, tretja kitica Franke, četrta Turke, peta Nemce, šesta upanje na boljše čase Slovanov.

1.

*Bog jeden je nad hlapce in gospode,
On čuje uzdihe, služnih zre solze;
V oblasti Njega so deržav osode,
Pred Njim tiranu dergota serce.
Pod rimskim jarmom ti so uzdihvale,
Očina moja, sedemkrat sto let,
Vender se oprostile spet, –
Previdnost božja te je obderžala.*

2.

*Ko Atila prihrul je, »Šiba božja«,
Vasi je, terge, mesta razdjal;
Odjeknil zopet je žvenkot orožja,
Sloven sadil je ters, polje oral,
Očina vnovič se je okrepčala,
Grozid zorel je, poganjal žitni klas,
Ostali so na glas: –
Previdnost božja nas je obderžala.*

4.

*Privrel v deželo Otomanov roji,
Morili dede so, palili okrog,
Stoletja bili se kervavi boji,
V nebo razlegal jok se je in stok,**
Vendar Slovenija se ni udala,
Pri Sisku ti zazorel slave dan,
Slaven ti bil je krepka bran, –
Previdnost božja te je obderžala.*

5.

*Naposled tebe si Teuton prisvojil,
S preuzetno silo branil tvoj razcvet,
Strastno sinove tebi je razdvojil,
Najlepši tvoj potujčil ti je cvet,
A' zora ti zopet zasijala.
Prišel Cesarski mili je ukaz:
»Slovenom bodi lepši čas!« –
Previdnost božja dom je obderžala.*

3.
Potem Franki derzni privihrali*
In drage se polastili zemlje,
Po hribih so gradove zidali,
Rod terlo [trlo] breme tlake je težke.
In njih oblastnost hitro je prestala,
Gradove zrušil v prah je časa zob,
Sloven je nehal biti rob. –
Previdnost Božja rod je obderžala.

* Aluzija na Prešernov Sonetni venec.

** Ta besedna zveza se ponavlja.

6.
Tolaži se, draga domovina,
Glej, stari Bog živi še nad teboj!
Sveta vesolna priča zgodovina,
Da mirnim on narodom da obstoj;
Že mnoga sila tebe je stiskala
In mnogo jih v bodočnost grozi,
A pekel naj se zaroti –
Previdnost Božja bo te obderžala!

Kako veličastna in globoka je bila slovanska zavest Vojteha Kurnika, dokazuje njegova pesnitev *Kralj Rastislav (Ciril in Metod)* (57), ki obsega petintrideset 10-vrstičnih kitic. Natisnjena je bila v *Zgodnji Danici* 1856, v listu 14, 15 in 16. Uredništvo ji je pač iz spoštovanja do snovi vsakič namenilo naslovno stran. Tudi v prepisu je okrašena prva inicialka in naslov, tudi v rokopisu.¹⁶⁷ Pesem je v smislu apologije krščanstva velika epska zasnova. Lepo teče verz in ritem. Sveto pismo in zgodovina.

1.
Kralj Rastislav hrabri, moravski vladar,
God zmage slovesno obhaja,
De višjemu bitju gre slava in dar,
Pobožna ga misel naudaja,
Na zalim prestolu zamišljen sedi;
Si misel prežene, al spet se zbudi,
Če prav je prestolna dvorana,
Iz Velegrad pohen* visokih gostov,**
Županov, junakov slovanskih rodov
In dvornikov množica zbrana.

2.
Z hvaležnostjo ljudstvo donaša dari,
Najlepši pridelke deržave,
Od rude, živine, kar zemlja zori,
Do Boginje Žive narave,
V' podnebne višave in daljne strani
Se petje razlega in godba doni
Na slavo mogočniga kralja;
Kralj vender globoko zamišljen sedi,
Poprejšnja se misel v novič zbudi,
Slaviti stvarjenja uladarja.

19.
»Mogočni moravski kralj, jes sim Slovan:
Resnico iz nebes oznanujem,
Najvišjega sluga, Ciril imen'van,
K spoznanju sobrate zbudujem.
In mesto Solunsko je rojstni moj kraj,
Kjer ljubi moji starši še bivajo zdaj;
Tam z bratom predragim Metodam
Vesele mladosti prebila sva čas;
Tam prvi sim slišal materni glas,
Med blagim slovanskim narodom.

20.
Od malih že nog sim za vede bil vnet,
Sim nagnenje čutil posebno,
Podati se v Carjigrad, mesto usih ved,
Se zdelo mi kej je potrebno.
In tam sim se slovstva marljivo učil,
Posvetne in Božje si znanstva dobil,
Moj trud je bil plačan stotero.
Z resnico in pravo razsveto duha,
S potrebnim spoznanjam narvišga Boga,
Spoznal sim ljubezen nezmerno.

¹⁶⁷ Zraven je pripis v nemščini z letnico 1869 vmes.

3.

*Al zdajci potegne kralj brušeni meč
In zopet nazaj ga potisne,
Pokrije si šapelj, ko solnce blišeč, –
V tim hipu hrumenje potihne.
Vladarju zjasni se otožni obraz;
Use pazi na miglje, povelje, ukaz,
Očesa od njega ne gane.
In čaka željno na Kraljevi govor,
Izverstne zvetičnosti prvi prizor;
Sdaj reče resnobno na zbrane:*

4.

*Končana je vojska nemili razpor,
Nedolžne kervi prelivanje,
Napočil spet mirniših časov je zor
Čez mirne, gostivne Slovane.
Svobodne so mesta, gradovi, vezi,
Sklenile so družbinske svete vezi,
Napadov se treba ni bati.
Iztiran sovražnik je spet čez meje,
Kdor upa si priti sovražno, gorje!
Prepozno bi znal se kesati.*

5.

*Vam hrabri junaki! za vašo serčnost
zahvalim v imenu deržave.
Ko dom ste branili in našo prostost,
Deležniki moje ste slave.
Na veke ne ugasni vaš dragi spomin!
Slavi naj vas pesem iz serca globin;
De slišijo zemlje narodi,
Kako ste branili junaško, zvesto
Deželo, svobodo in vero sveto,
Pro robski nemili osodi.*

6.

*Postavo poprejšnjo za dobro spoznam,
Ne pike ji nočem dodjati,
In mora služiti za sleherni stan,
Bogatin in revnim veljati;
Pravica naj gesel usih mojih bo del,
Vso moč obernile na blagor dežel,
Ko prvi služabnik deržave;
To vse dopolniti čez mojo gre moč,
Sobrani! jez upam na vašo pomoč,
Zlajšujte mi vladne težave!*

21.

*Ko slednjič sim vede potrebne končal,
V duhovsko sprejet sim bil družbo,
In Jezusa sluga za uselej postal,
V njegovo odvolil se službo,
De sveto bi vero okrog oznanil,
Me notranji vedno nagon je ravnal,
Ker Kristovi prvi učenci
So živi mi bili, vabljeni izgled,
Ter sklenem stopiti v njih stopnjo in sled,
Kjer slave se služijo venci.*

22.

*In ravno v tej dobi je cesar dobil
Poslance severoslovanske,
Z' prošnjami naj bi tako milosten bil,
jim dal učenike keršanske;
Naš narod je keršen in veren postal,
Al učenika, de jezik bi znal
Slovensko, ko mi glagoliti,
De svete resnice razlagal bi moč,
Latinov in Gerkov vneti ni moč,
Ne naših dolžnost spolnovati.*

23.

*De narod opačno ne bo podučen,
Je mož nam potreba modrosti,
Vsakteri drugači besede pomen
Razlaga in božje skrivnosti.
Po daljnih deželah glej, cesar, sloviš,
Ker toljko za Jezusa cerkev storiš,
Zato smo se k' tebi podali;
In v tvojih deržavah Slovani žive,
Med ktermi tudi so učene glave,
Ki pravo bi pot nam kazali.*

24.

*Uladar je poslal še tistiga dne
Duhovnike in modrijane.
Prašaje, al kdo mar slovensko umé,
De znal bi učiti Slovane.
Razložil obenim Slovanov želje,
Katerih se tudi oni vesele,
Ter svetvajo mene zvoliti.
In brata Metoda poslati na pot:
Razširjat resnico, prepričati zmot,
Se svetiga dela lotiti.*

7.
*Slabotne osnove je sprava obstoj,
 V nezlogi se sprejo pervine,
 Se uname, ne prejpotolažljivi boj,
 De ena gotovo pogine;
 Iz iskre se vname brezmejni požar,
 Iz jasniga neba strahotni vihar,
 Ki use pokončati nam žuga;
 Zatorej naj spremlja vas prava modrost
 In milost zmehčuje postave ojstrost,
 Ne bodi prezreta zasluga!*

8.
*Kjer meč se je bliskal; naj lemež bliši!
 Trebite pustotne ledine,
 Kjer mesto razderto požgano leži,
 Naj zopet iz groblje se dvigne;
 Vmetnost, kupčije naj vnovič cveto,
 Življenje po šegah očetov naj bo,
 Čez nemoč kmetistvo častimo.
 To dedov je naših nar lepši lastnost,
 In vnukom spolniti jo, sveta dolžnost,
 Nikoli je ne opustimo!*

9.
*Slovani so rabili brano in plug,
 Trebili dobrave, divjine,
 Ko bližnji sosedje skoz gozde in log
 Lovili so divje zverine.
 Je treba želeti nam večih zaslug,
 Al slava mraz pride iz bližniga tug?
 Na plani kervavi izklijje?
 Kdor prime prisiljen za strele in meč,
 De brani in varva očetovo reč,
 S pravico na strani se bije.*

10.
*Usi drugi stanovi kmetistva so sad,
 Brez njega ne blo bi ostati;
 Brez njega človeška gre družba v razpad,
 bi ljudstva se mogle skitati;
 Usaktera umetnost doseže si rast,
 Ko pride nje doba, nobena je last
 Nemore nazaj pomladiti;
 Kmetistvo cvet pak iz veka na vek,
 Kljub divjih povratov in družih oprek,
 Zaterto se ne oživiti.*

25.
*Nato sva dobila poslanca v Solun,
 De cesar veli naj prašati:
 Al voljo ima in sveti pogum,
 Se k bratam Slovanom podati,
 Ker naju naznanil učeni je zbor,
 Ki ga na cesarski poklical je dvor,
 De jezik umeva Slovanski;
 Če ota pustiti bi starše in dom,
 Nesrečne otevat iz čertovih spon,
 Zglašvati jim uk zveličanski.*

26.
*Ko zvedil sim take vesele vesti,
 Mi ni blo doma več obstati,
 Ter sklenem do vas, če mi Bog dopusti,
 Se z bratom Metodam podati. –
 Za blagor človeštva navdušen, prevzet,
 Pervaku sem cerkve razložil predonet,**
 Kar v moje veselje pohvali.
 On sam je Cesarju naznanil to reč,
 In tudi vladarju bilo je to všeč,
 De pravo bi luč nam prižgali.*

27.
*Pa kam sim šel raji drugam ko do vas,
 O! dragostni Slave sinovi,
 Resnici nebeški pretergati gaz,
 Pred ktero mališki duhovni
 Vsi kakor pred strelo beže,
 Ko glina na skali se hrami spraše,
 Kar slednjiga lahko prepriča:
 De to je res božji posredljivi uk,
 Ki večne pogube nas varva in muk,
 In verne gotovo zveliča.*

28.
*Kerstila najpervo kazanski sva rod,
 Poznejji panonske deržave,
 In zdaj me je peljal duh božji do tod,
 Na plodne ravnine Morave,
 Al kaj sim še najdel neverne oblast',
 De narod še poln je moliške pošast.
 To mojo je dušo skelelo.
 Zdaj blagi uladar! Če resnico želiš,
 To v tvoji je moči, ti lahko storiš,
 De ljudstvo bo vero sprejelo.*

11.

*Kmetistvo odriva use zlobe na kraj,
Človeka selitve odvadi,
Pušave prestvarja v pozemeljski raj,
Steber je najtrdniši uladi.
Vse ljudstva ki plena po krivim žele,
So veši enake in v boju zmedlé,
In ni ga za njimi spomina,
Vandalsko razdjanje pousod se dobi,
Neštevno nedolžnih končajo ljudi,
Kervava je njih zgodovina.*

12.

*Veliko rohnelo narodov je že
Čez naše prelepe planjave;
Al zdaj nad grobovi mi nemirnih verše
Temotne in goste dobrave:
Ker družbinskih niso cenili postav,
Do slednjiga usi so končani,
In koljko je ljudstev, ki njih še ime
Ne bo se rešilo iz večne teme,
De! zgodbi so čisto neznani.*

13.

*Usakeri popotni naj bo pogostvan,
Iz ktere si bodi države,
Ki pride prijazno, je ptuj ali Slovan,
Na plodne ravnine Morave;
Nihče naj ne krati nikomur pravic,
Naj sleherni spolni zvesto svoj poklic,
Le s tim bo ostalo slovanstvo.
Raduje naj danes se vsako serce,
Nesrečni izbriše si grenke solze,
Zaupava v moje naj varstvo!*

14.

*Pri slednji gostii naj pesmi doné,
O miru, bratinstu, modrosti,
Kar v duši prežene skušnjave hude
In v sercu zatara britkosti;
Od Žive čistote Svet-Vida moči,
On zmage nam daje, sovražne zroči,
Ki vnema zvestobo gorečo,
De v času zaderge je use en junak,
Ko dviga sovražnikov divih se vlak,
Končati deželo cvetečo.*

29.

*Ker volja človeška je prosta brez mej,
V keršanstvo nikče se ne mora,
Če nisi dovoljin, grem zopet naprej,
Te tudi ne silim, ne zbora,
Z britkostjo zapustil kraljevi bom prag,
Od moje obutve otrešil si prah,
Mogoče de najdem drugodi
Želječih resnice in voljnih ušes,
Ki milost jim sije brezkončno nebes.
De niso resnici nasproti.*

30.

*Zdaj pravi duhovnu kralj mirno nasprot:
»Spolnilo se moje je želje;
Prepričan sim, ti si sel višjih osod,
Kdo branil bi tvoje početje?
Govori! Kraljevo besedo ti dam,
Ne boj se ničesar, jaz sim ti v' bran;
Ne bo ti nobene krivice;«
Zdej palco popotni mož dene na stran,
Razgerne obširno si knigo na dlan
In bere sledeče verstice:*

15.

V tem stopi pred kralja moliški kervin,
 Prevažno novico naznani:
 De viši božanstvo je sterl en zločin,
 Ki žertvo bogovom tud brani.
 Naj pride pred mene, Kralj pravi na to,
 Ki naše nam skruni božanstvo sveto,
 Le kuj mi ga sluga pokličiči,
 De zkaže se, od kod mu je dana oblast,
 Nam tretji bogove, katerim gre čast,
 Če upa, naj se opraviči!*

16.

*Približal se v kratkim je zmernih stopinj
 Popotnik v neznani obleki,
 Nadražene trume so derle za njim,
 Enako narašeni reki;
 Oglušno se sliši od zad ino spred:
 Na ogenj z zločinom, ki bega na redi;
 Al straža jih zopet odpravi.
 Ko pride pred kralja, prikloni se tje,
 Kar šega narodov iztočnih je še,
 Ga v Krista imenu pozdravi.*

17.

*Mir duše mu sije iz jasnih očes
 De zveti [sveti] pogum ga naudaja,
 In mož se ne ustraši ne muke ne pez,
 Ga zguba življenja ne zmaja;
 In čelo visoko obeta modrost,
 Obličje resnobno življenja ojstrost,
 Brez ktere resnica ne klije.
 Od kod si popotnik? – zaverne mu kralj,
 Zakaj si Svet-Vidovo** znamenje razdjal,
 Kaj tvoje brezbožne norije?*

18.

*Tako ti spoštuješ postave in red,
 Nam begaš slovesnosti naše!
 Nar višim božanstvom ti braniš obed,
 Jih zoveš peklenskiga uraže;
 Kdo koli te šunta do takih napak,
 De skruniš nam vero, gostivni naš tlak?
 Mogoče – sovražniki moji?
 Ti naše ni znana postave ojstrost?
 Si mar tak hudoben al pa si priprost,
 Kaj vender nagibi so tvoji?*

31.

»Slavite gospoda vladarji sveta,
Gospodu gre čast in zahvala,
On sam je mogočen, On zmagati da,
Po njemu je zemlja postala;
Kar koli se vidi okrog in okrog,
To dela njegovih mogočnih so rok,
Kar »Bodi!« je djal – in je bilo,
De! solnce žareče on sam je prižgal,
On luni in zvezdam tečaje postavil,
Brez Njega podlage se nič ni zgodilo.

32.

On use obdaruje, ki dobro store,
Njim rajski so dvori odperti;
Al ti, ki čez dobro se s' hudim bore,
Brez milosti bodo zaterti.
Molite Gospoda, dobrote izvir,
Od njega gre blagor na zemljo in mir,
Iz njega gre plodnost narave;
On hoče vam blagor, nikol ne gorje,
Sponjute njegove postave!«

33.

Ko solnce izhodo, ki zvezde temni,
Se lice govorniku sveti,
Prijetno soglasna beseda doni,
De sljedni ga more vmeti,
In nikdo ne zine besede nasprot,
Zvun kralja, ga varva narviši Gospod,
Kterimu službo opravlja,
Katermu živi in se trudi na čast,
Pred katerim se trese peklenska oblast,
Ki zemlje mogočne prestavlja.

34.

In mnogo še zлага od pravga Boga,
Kako je dolžnost mu služiti,
S čem zblaži se duša, očisti dolga,
S čim serd je Njegov tolažiti.
Kdo zopet odperl je zaklenjeni raj,
Kaj čaka človeka, ko v prah bo nazaj,
Kako smo dolžni se ljubiti;
Od kod de izviri vse hudo in smert,
Zakaj je zatrosil malike nam čert,
Kako smo dolžni jih studiti.

35.

*Kdor koli ga sliši okrog in okrog,
 Nebeška resnica ga gine.
 In zmago dodelil Cirilu je Bog,
 De luč je pregnala tamine,
 Vladarju udero se po licih solze
 In radosti bije njegovo serce;
 De Bog je poslal učenika,
 Ki v lastnim jeziku bo narod učil,
 De praviga spet bo Gospoda slavil
 In zginila zmota velika.*

* *Pohen = poln.*** *Gostovi = gostje.**** *Kervin = sel.***** *Svet-Vid = Sventovid.****** *Predonet = predmet?*

Kurnikova pesnitev *Kralj Rastislav in sv. Ciril*. je leta 1910 izšla v Ljubljani samostojno v knjigici 11,5 x 18,5, za kar je poskrbel Vojtehov brat Fortunat Kurnik. To prepričljivo dokazuje notranja naslovnica.¹⁶⁸ Verjetno je tudi »/u/vodni sestavek h Kurnikovi pesnitvi Kralj Rastislav in sveti Ciril«¹⁶⁹ Naslovljen je »*Slovenec!*«¹⁷⁰ kot neke vrste poslanica: »Pesem, ki jo Vam podaja ta knjižica, je iz dobe, ko je bilo slovensko pesništvo še malo razvito. Sredi minulega stoletja je skromno število rodoljubnih mož gradilo poslopje slovenskega slovstva; njim se je pridružil samouk – kolar, pozneje stolar Vojteh Kurnik (rojen 9. dne velikega srpana 1826 v Tržiču na Gorenjskem, umrl 3. dne listopada 1886) v Ljubljani. Mojster Vojteh je marljivo izvrševal svoje rokodelstvo, hkratu pa koval resne in šaljive pesmi in nabiral narodno blago, zlasti narodne pregovore. S svojimi duševnimi proizvodi je zalagal '*Slovensko Bčelo*', '*Cvetje sl. naroda*', '*Šolskega Prijatelja*', '*Slovensko Koledo*' [sic], Vodnikov '*Spomenik*', '*Glasnik*', '*Besednik*', '*Zgodnjo Danico*', posebno pa '*Novice*'. Visoko je čislal Kurnika oče Bleiweis, ga izpodbujal in učil. Da so se njegove '*Novice*' tako prikupile ljudem, v to je mogo pripomogel Kurnik s svojimi osoljenimi pesmi [sic]. Za tiste številke '*Novic*', kjer je bila objavljena kaka njegova kratkočasnica, so se kar trgali bralci. Da bi se v Slovencih nekoliko osvežil spomin na pokojnega pesnika in hkratu z izkupičkom kolikor toliko pomnožil obrambni sklad družbe sv. Cirila in Metoda, prihaja na dan pesem '*Kralj Rastislav in sv. Ciril*', ki je prvotno izšla v '*Zgod. Danici*' leta 1856 (list 14 – 16) z opazko urednika Luke Jerana: 'Hvala za lepo pesem, s katero ste spodobno počastili Slovenov za Bogam narvečiga dobrotnika sv. Cirila apostelja'. – Naj se razširi po njej in utrjuje v Slovencih slava naših slovanskih blagovestnikov in zanimanje za šolsko družbo, ki nosi njuno častito ime! Na sv. Cirila in Metoda dan leta 1910.«¹⁷⁰

¹⁶⁸ Po navedbi, da je pesem zložil Vojteh Kurnik, sledi pojasnilo: »Izdal, založil in daroval 'družbi sv. CIRILA IN METODA' povodom petindvajsetletnice njenega obstanka. FORTUNAT KURNIK. V LJUBLJANI 1910, TISKAL MAKS ŠEBER V POSTOJNI.«

¹⁶⁹ To bibliografsko pojasnilo je zveščiču dodano pozneje in ni prav jasno, ali je Fortunatovo ali bibliografovo.

¹⁷⁰ *Kralj Rastislav in sv. Ciril*. Zložil Vojteh Kurnik. Izdal, založil in daroval družbi sv. Cirila in Metoda povodom petindvajsetletnice njenega obstanka Fortunat Kurnik. Nekdo je kar

Povzetek pesnitve o knezu Rastislavu, kakor si jo je zamislil Vojteh Kurnik: Omejnjeni knez zamišljen sedi na prestolu, zatopljen v pobožne misli; okrog njega so častni gostje (1). Prinašajo mu darove, kar jih najboljših premore njegova država. Okrog se razlegata petje in godba. On pa še je zmeraj globoko zamišljen, da bi slavil stvarnika (2). Vsi čakajo na njegovo znamenje. Iz nožnice potegne brušeni meč in ga spet potisne nazaj. Hrup poneha. Vsi željno čakajo njegovega govora (3). Vojne so končane. Nastopil je mirnejši čas za mirne in gostoljubne Slované. To gre seveda na rovaš njihovega romantičnega idealiziranja. Mesta in gradovi so svobodni. Kdor bi se upal spet napasti, bi jo dobro skupil (4). Zahvaljuje se svojim vojščakom za srčnost. Na veke ne bodo pozabljeni. Pesem jih bo slavila (5). Upošteval bo prejšnje zakone, nič jim ne bo dodajal. Torej gre za »restavracijo«: vrnitev v stanje izpred zasedbo »okupatorjev« (Tevtoni < Germani < Nemci). Za vse naj bo enako, bogatine in revne (6). Knez Rastislav poziva k spravi: nesloga slabi in sprti postajajo šibki. Svoje podrejene vabi, naj jih pri vladanju vodita modrost in milost, vredni vladarja. Kurnika pa tudi (7). Vabi tudi k obnovi države in k gospodarskemu razcvetu, razvijanju trgovine, umetnosti, prometa, spoštovanju šeg očetov. Zelo naj gojijo kmetijstvo. Vnuki naj spoštujejo šege svojih dedov (8). Slovani so obdelovali zemljo, trebili ledino, ko so njihovi sosede lovili divjad, toda prisiljeni so bili prijeti za meč in braniti svojo zemljo. Kdor se brani, je pravica na njegovi strani. (10). Kmetijstvo je osnova, temelj vseh drugih stanov. Brez njega bi človeška družba propadla. Vse drugo enkrat dozori in propade, kmetijstvo obstaja veskozi (10). Kmetijstvo zatira in odklanja zlobo, človeka odvadi nomadstva, puščave predeluje v »raj«, daje vladi trdnost. Ljudstva, ki plenijo tuja bogastva, prej ali slej končajo, njih zgodovina je krvava (12). Veliko ljudstev je že divjalo po planjavah Morave, zdaj jih krijejo grobovi in nad njimi gozdovi, ker niso upoštevali zakonov, so pokončana in zgodovina še za njihova imena ne ve. »Zgodba« je zgodovina. Knez Rastislav vabi k gostoljubju, naj bo tuj ali Slovan. Vsak naj zvesto izpolnjuje svojo poklicanost, le tako bo ostalo slovanstvo. Zaradi gostoljubja naj se danes posušijo solze. Zaupa v božje varstvo (13). Pri vsaki gostiji naj se pojejo pesmi o miru, bratstvu, slogi, modrosti. To prežene hude skušnjave v srcu in zatre bridkosti. Prikličiče Čistost (»bog'nje«) Žive in Sve(n)t Vida moč dajeta sovražnike v roke Slovanom, da so ga enodušno premagali (14).

Medtem pride pred kraljev sel, ki mu sporoči, da je nekdo (kip, malik) višjega božanstva strl in tudi žrtev bogovom brani. Kralj ukaže, naj pride predenj in se za dejanje opraviči (15). Neznanec pride predenj krotko, v neznanem oblačilu in se mu prikloni. Pozdravi ga v Kristusovem imenu. Množica dere za njim in kriči: Na ogenj z njim, ki bega naš red (16). Kurnik ga opiše. Kralj ga vpraša, od kod prihaja in zakaj je razdejal Sve(n)t Vidovo znamenje. Od kod ta brezbožna norija, norost (17). Od kod nagibi za tako ravnanje? (18). Konstantin (>Ciril) mu razloži, da je Slovan iz Soluna. Tam še živijo njegovi starši (19). Od malih nog že je čutil posebno nagnjenje za modrost in znanosti, vede, spoznati Boga in njegovo neizmerno ljubezen (20). Ko bi končal študije, je želel postati duhovnik in slediti Kristusovim prvim učencem (21). Ravno tedaj bizantinski cesar poizveduje po odposlancih, ki bi znali oznanjevati krščanske skrivnosti v slovanskem jeziku. Grki in Rimljani ga pač ne znajo (22). Da bi ljudstvo ne bilo napačno poučeno, je treba modrih, poučenih ljudi, toliko slovi cesar zaradi

---

na zunanjo naslovnico napisal: Cena s pošto 30 f(rintov?). Naroča se v pisarni Dr. C.M. v Ljubljani. Prva objava: *Zgodnja Danica* (Katoliški cerkven list), Tečaj IX, list, 14, 15 in 16. Zmeraj na naslovni strani.

svojih zaslug v tem pogledu, naj pomaga še njim (23). Vladarju so svetovali, naj pošlje njega in njegovega brata Metoda (24). Cesarjevi poslanci so ju prišli vprašat v Solun (25) in brez oklevanja sta sprejela izziv. Kar gnalo ju je od nestrpnosti. Prvaku cerkve (patriarhu) je razložil svoj predlog in tudi vladarju je bilo všeč (26). Zato je tako rad prišel k njim. Njegov nauk o prednosti pred maliki (»mališki duhovni«) lahko vsakterege prepriča (27). Najprej sta krstila Hazare, nato sta oznanjala v Panoniji, zdaj sta na Moravskem. Tu je našel še malikovanje, toda vladar [= Rastislav] lahko ukrene, da bo njegovo ljudstvo sprejelo (krščansko) vero (28). Seveda bo spoštoval njegovo voljo, v krščanstvo ga nihče ne sili, če ni za to, gre naprej, (po svetopisemsko) bo obrisal prah s čevljev. Morda bodo drugod pripravljene poslušati resnico o nebesih (29). Kralj mu ukaže, naj govori in ugotovi, da je našel, kar je iskal. Branil ga bo pred krivico (30). Ciril bere, kar utegne biti psalm ali káko drugo svetopisemsko besedilo, ki pač ni prinešeno naravnost iz Svetega pisma, temveč tu Kurnik posrečeno posnema njegov stil (31, 32). Kot zahajajoče sonce, se govorniku svetijo usta; razen kralja ga varuje narvišji Gospod, kateremu služi (33). Sledi kateheza oz. poduk v verskih resnicah (34). Vsi ga strme poslušajo in kralju se udero solze; od veselja, ker je našel pravega Boga in bo izginila zmeta.

b) Zgodovina

Glede na etnološko sistematiko bi lahko šteli zgodovinsko zavest v duhovno kulturo. In logično je, da ima v njej pomembno mesto *Konec Trinoga* (64). Sestavljena je iz 54 štirivrstičnih kitic. »Knez iz Ogleja se želi odpraviti na lov, njegov sluga pa mu brani, ker češ da je nedelja Gospodov dan in da se takrat ne sme loviti. Knez se ne meni za to, vzame 'zlat rog', slugu dá srebrnega in pa lok in puščice ter se odpravita na pot. Nato zagleda knez v bližini neko svetlobo in se poda za njo, vendar pa se mu luč vse bolj odmika. Naenkrat pa se konj začne pogrezati v zemljo. Neznani glas napove, da bo na tem mestu nastalo močvirje, v katerem bo uspeval le trs. Takrat se knez dokončno pogrezne v zemljo.«¹⁷¹

1.

*Oproda konja nasedlaj,
Jaz moram dans loviti,
Za me dobrava le je raj,
Lov zna me zveseliti.*

2.

*Ko ječa mi je grada zid,
Obedi, veselice
Me niso v stanu razvedrit,
Življenje mi je vice.*

3.

*Naj spi do dne naprej druhal,
Nikogar mi ne dramí;
Ti sam se boš z manoj radval
Med senčnimi gorami.*

28.

*Aha! tam doli je že luč,
Al vidiš jo berleti,
Od tod jaz hočem nekaj buč
Saboj za gon priuzeti.*

29.

*Ostani tu, jas grem na stran,
Sam hočem jih zdramiti,
Saj to se ve, da bom spoznan,
Kdo dvigne se braniti?*

30.

*O! žlahni knez, nikar, nikar!
Pustite jih pri miru,
Kdo ve, kaj biti zna mar,
Kar blizo je v oziro.*

¹⁷¹ B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 31.

4.

*Za mene zberi zlati rog,
Za tebe pa sreberni,
Pušice daj na strumni lok,
Le hitro se obrni.*

5.

*Da! pasti mora divja zver
Zarašene gošave,
Uskoči nam v stermi čer,
Do trešim iz višave.*

6.

*Tako veli ponosni knez,
Poveljnik iz Ogleja,
Obupnost se je iz očes
Z'grozivna razodela.*

7.

*Blo ravno je poletni čas,
Zorele že pšenice,
Šibil se teže klas na klas
In pele prepelice.*

8.

*O! tega ne! mogočni knez,
Dans sveta bo nedelja,
Bil sluga vaš sim zvesten res,
Dopolnil vse povelja.*

9.

*Necoj vbogam pa nerad,
Se zna kaj pripetiti,
Zaverne sluga Dolgograd
In jame se braniti.*

10.

*Zadosti je svobodnih dni,
Če željni ste derviti,
Nedelja vunder naša ni,
Bogu je posvetiti.*

11.

*Nedelja je počitka dan,
Dan prošnje in proslave,
Bog srečo da in blagostan,
Kdor spolni te postave.*

31.

*Ne zna se pot, ne zna se tir,
Ki pelje do seliša,
Zna biti kuri kak pastir,
Krog svojiga hleviša.*

32.

*Kdo ve, ali ni to mar Vedanc,
Al Škopnjek, al clo veša?
Zgubljeni ste in vaš uranc,
Če tir in pot vam zmeša.*

33.

*Ne malo slišal sem pravlic,
Da z' lučco berlečo
Pode pošasti iz temnic,
Popotnika v nesrečo.*

34.

*Oho, začel si spet ko far
Iz lece me svariti;
Kaj mora ti brezumna stvar
Le žaliga storiti?*

35.

*Le škoda, da ti glava se
Začela je beliti,
Otročjih pač pa vunder še
Ne moreš pozabiti.*

36.

*Zadosti je že govoric,
Zamude in mermranja,
Alo! po sredi kar pšenic
Brez [o]vinkov in tavanja.*

37.

*To reče silovati knez,
Spodobe in jahače,
Skoz polje žge, pšenico, rež,
Ko spustil bi rogača.*

38.

*Al delj ko jezdi, delj je preč,
Ne more jo dospeti; –
Zdaj manj berli, zdaj zopet več
In kmalo nič ne sveti.*

12.

*Je trobil dvanajst krat čuvaj,
Kaj hočmo sdaj derviti?
Počakajmo do jutra saj,
Da jame se daniti.*

13.

*Zdaj molči sitnež, ako ne, –
Se tebi zna zgoditi,
Ti dobro že poznaš mene,
Kaj v jezi znam storiti.*

14.

*Če ljubiš dan, tak stori to,
Kar blo ti je rečeno,
Če ne, ti iti zna terdo,
Za tebe je zgubljeno.*

15.

*Necoj te slišim pervikrat
Tako za križ bloditi,
Kar čutim jaz, ti Dolgograd
Namerjaš me pustiti.*

16.

*Ne zblekni več mi od nedelj,
Od vere Nacarena,
Zadosti že imam kardel –
Ko prah bo razprašena.*

17.

*Slavil se bo še Bog Belin,
Kristjanska kri mu lila,
In dokljer jaz poveljnik sim,
Ne bo se ohladila.*

18.

*Iztrebljen bo ob kratkim križ,
Iz cele Furlanije,
Odnosi me necoj hudič,
Če to so domišljije.*

19.

Naredi berž, ne homodraj
Ne hodi gor in doli,
Da ravno prideva v gaj,
Čas naglo bo okoli.*

39.

*Knez vunder le naprej dervi,
Ko z burjo znana tica,
Hruše, bobne pod njim bervi,
Ko z gore sopotnica.*

40.

*Na enkrat blo je polja konc,
Konj jame čobodrati,
Zdaj predni se, zdaj zadni konc
Do vampa pogrezvati.*

41.

*Ne sliši se več žita šum,
Ne podkev peketati,
Bliščeče strele, bliskni grom
začnejo ropotati.*

42.

*Do tukej le in ne nazaj!
Prikazen je donela,
Požerla te bo zemlja, zmaj!
Ne prideš ji iz žrela.*

43.

*Dospelo te je derzni knez,
Neureden černe zemlje,
Naj raka ti bo kužni gnjes
In mlaka te objemlje.*

44.

*Šibeči ters, pršeči koš
Na tebi bota klila,
Da vidi svet, kam pride moč,
Ki svete je morila.*

45.

*Zelen oktrok bo pajčolan,
Za luči nočne veše,
Se derle žabe noč in dan
Po verhu tvoje ječe.*

46.

*To slišati se zagrozi,
Se spomni na svarjenje,
Kdor nočnim vešam se zroči,
Da vagal je življenje.*

20.

*Osupnjen sluga vidi zdaj
Zastojn da so besede,
Ne čerhne knezu več nazaj,
Konjiče berž privede.*

21.

*Kar urno jo odrineta
Na tihim iz dvoriša.
Iz mesta hitro zgineta
Brez hrupa in uriša.*

22.

*Ko prideta na plani svet,
Konjiče poženeta,
Prašilo se je zad in spred,
Ko vojna šla bi četa.*

23.

*In hopti, hopti, hop, hop, hop
So podkve klopotala,
Da trenul se je zemlje drob
In iskre otrinjale.*

24.

*Tako jahala sta en kos,
Oproda pa le tiho,
Že davno sit je divjih goš,
Mu ni za lov veliko.*

25.

*Moj Dolgograd zakruli v rog,
Da spomnimo seljane,
Da jezdi knez v černi log,
Do kodraste Sevane**.*

26.

*Saj vedno bil si poln muh,
Da počil bi v šali,
Kateri tlači mar te duh,
koga te tolkajn žali?*

27.

*Aj! aj! ne bodi vonder tak
Ko zmerzli in zaspani,
Saj bil si vedno korenjak,
Zato si moj izbrani.*

47.

*Z desnico seže po svoj rog
In hoče zatrobiti,
Al ni mu moč stegniti rok,
Ne uda preganiti.*

48.

*Od leve, desne, zad in spred
Prižvižgajo plameni,
Ko vnel se bil vesolni svet,
So bruhali stremeni.*

49.

*Konj piha, bersa, razgeta,
Iz gobca pene brusi,
Ko šiba vitez trepeta,
Do sedla že v mlakuži.*

50.

*Lasje stoje mu na opik,
Strah persi mu preklene;
Zastojn je jok, zastojn je krik,
Pomoči ni nobene.*

51.

*Iz kamor stopi izpod nog,
Le konju odjenjuje,
Če huji skoči, skok na skok,
Globeji zatopuje.*

52.

*Nezmerno žrelo se odpre,
Strašneji od Karibde,
Zahlipne buh in ga požre,
In več na dan ne pride.*

53.

*Še zdaj imajo veše ples,
O gorki letni noči,
Kjer zginil je tigranski knez,
Za vešo jahajoči.*

54.

*Iz brezdna gre neznani stok,
Ko dražene zverine;
Da sliši daleč se okrog
In z' mrakam zopet mine.*

* *Ne homodraj.* = *Ne obotavlja jse, ne cincaj, ne oklevaj.*

** *Divnovenčane sevane*

Plena željni derzni sin,

Med čerovjam ure rane

Z pušo preži i škerbin.

Beseda »sevane« se pojavi tudi v nedokončani bukolični pesmi, ki je ohranjena v rokopisni »knjigi« le od 19. kitice naprej. To pomeni, da ni naključna, vendar njen pomen še ni pojašnjen. Je to ime kakega bajnega bitja? Ga je Kurnik mogoče povzel po Davorinu Trstenjaku?

Na koncu je dopisano: *Natisnjena v Prijatelju, leta 1855.*

Hudigrad (71) ima kar enaindvajset štirivrstičnih kitic. Pesem vsebuje socialno konotacijo. Gre za ostanke gradu nad Tržičem in je še v Kurnikovem času buril duhove. Verjetno je bilo takrat mogoče videti še več njegovih ostankov kot danes, ko je že vse zaraslo.

1.

*Hudigrada razvaline,
Ki jih grude časa zob,
Obude mi zle spomine,
Zgodbe vidim starih dob.*

2.

Skol gnejzdi po skalovju,
De od zgoraj vidi plen,
Pač gradil mar na pečovju
Si ta vitez je greben.*

3.

*Orlov černih govedancov
Puste skale so le dom;
Slavcov krotkih in škerjancov
Polje, griči, cvetni hom.*

4.

*Prah in sip so zdaj dvorane,
Use lepote, kinč in kras;
Veselice, kjer deržane,
Vtihnili zvenk je zlatih čaš.*

5.

*Marskateri nježni divi
Ble so zale sobe klet;
Nedostojno sramežljivi
Veno nedolžnosti izplet.*

6.

*Zdaj al neven stene kiti,
Mesto sagov in preprog,
Ni cempere, ni je niti,
Strop nebeški je obok.*

12.

*Ječe strašne so zasute,
Vred verige, sponi, pah;
Kače gnejzidjo se ljute,
Na razpadu raste mah.*

13.

*Tu jetniki so zdihvali,
Po nesetvi noč in dan,
Ki nedolžne so ukovali
V kužni smert puhteči hram.*

14.

*Na ozidju smrka** klije,
Ne moli več kopje ost;
Skoz škerbine veter brije,
Kmalo urašeni bo gojzd.*

15.

*Zdaj čelada, meč jekleni
Kakor svitložarni škit,
In oklep so zarujojeni,
Nikdar jh ne bo na svit.*

16.

*Kje so sledniga grajšaka
Mar še ostanke od kosti?
Ni je trohe, ni ga znaka,
Več ne zna se od persti.*

17.

*Tako stalni se razdroke gradovi,
Rod za rodom gre v grob,
Se začnejo časi novi,
Polni nikdar znanih zlob.*

7.
*Bleda luna razsvetljuje
 Tužni prostor razdertin,
 Grozne sence zobražuje
 Ko duhove iz temin.*

8.
*Sova dere se iz line
 V temno vranočerno noč,
 Memogredoče groza prime,
 De jim dihata ni moč.*

9.
*Tlake zverstno vložene
 Davno zmervil je že dež,
 Z resjam tla so vpledene,
 Tu in tam en brinov terš.*

10.
*Mladi deček čedo pase,
 Kruli vedno si na rog
 In si krajša dolge čase,
 De razlega se okrog.*

11.
*Zapušeno je stražiše,
 Stolp razveznjen in razbit,
 Stražnik ure več ne kliče,
 Po maloma drobi se zid.*

* skol = sokol

** Smrka = smreka?

18.
*Z'membe reka use odpravi,
 Mesta, terge in vasi,
 Nič ni stalniga v naravi,
 Slabe njene so vezi.*

19.
*Koliko blo je že narodov,
 Ki ni družga kot ime,
 Ne jezika, uma plodov,
 Ene same pike ne.*

20.
*Al sedajnim je mar znano,
 Ktermu viditi svoj konc?
 Le Gospodu to je znano,
 Kolko prejde čezenj sonc.*

21.
*Le resnica ne posahne,
 Večnost sama je nje vir,
 Ona zvezda ne omrakne,
 In brezkončen je nje tir.*

Le po zgodovinski snovi sodi sem tudi pesem *Omer Paša* (118), Klatovitezu Omer Pašu v poklon (29. avg. 1852), 14 x 6 + ?. Po datumu ob pesmi se vidi, da je to ena najzgodnejših Kurnikovih pesmi. Mogoče še ni dokončana, ker njen konec ni jasen. Res da se nanaša na Turke, vendar ne na slovenskem ozemlju, ampak v Črni Gori.¹⁷²

Sledi pesem *Budnica* / Kvišku bratje (73), ki vabi Slované k vstaji! Pri tem se zgleduje pri Simonu Jenku in morda tudi Janezu Veselu - Koseskem? Vabi brate Slované k

¹⁷² *Omer Paša / Vrela kaša / V črni gori čaka te; / Spodaj bodi, / Gor ne hodi, / Ako ne, opečeš se. // Skozu pečinje, / Na Cetinje, / Ti ne boš nikol prišel, / Glej z pišalo, / Al sviralo / Bi ti rakam žvižgat šel. // Sinje skale / So jek dale, / Ko je rod prisego dal; / Raj umreti, / Ko terpeti, / De bi Dušman kraljeval. // Prit na berda, / Bode terda, / Marskater bo dušo dal, / Veš budalo, / Telebalo, / Černogorc ne zna šal. // ... // Klatovitez / Kak se kličeš - / Al ti Janko ni ime? / Preganjati, / Podjarmati, / Al se bratu mr to gre? // Ti nesramni, / Koj okamni, / Kjer pogubljaš brata dom. / Ti tiranskih, / Otomanskih, / Si kovač presilnih spon. // Vse ti voši, / Boga prosi, / De b' te ujeli še spomlad, / Na jemene, / In stremene Us'ga razrezali te-šet. // ... // Černogorci / Niso norci, / De b' verjeli tvoj razglas; / Vojvodina, / Krajna ima, / Priče-ko lagati znaš. // Lovor venčal, / Čelo senčal / Letos tukaj ti ne bo. / Al predlanskim, / Dol na krajnskim, / TE je steklo vez lepo. // Gorska vila, / Poklonila, / Knez Danilu bode venc, / IZ nevena / In zelenja / Lipe vila okol sen. ...*

delu, oživitvi, tujci so jih predolgo varali, zapeljevali, »*kakor zviti Antikrist*«. Kdor ljubi domovino in svobodo, naj zapusti »*kočo, hram in dvor*«. Pesem ima Kurniku znano in ljubo oklepajočo kompozicijo, vendar je preveč bombastična. Ni dognana, vsebina je votla.

1.
*Kvišku bratji slave sini,
Vsak brani zdaj svoj dom!
Vse razpertje zdajci zgini,
strela uladaj, blisk in grom.*

2.
*Dosti tujDosti tujci so lagali,
De njih dela so v korist.
Mnogo bratov zapeljali
Kakor zviti Antikrist.*

3.
*Dolgo so nas tujci terli,
Tukaj je svobode zor,
Kdor je domorodec verli,
Pusti kočo, hram in dvor.*

4.
*Duh svobode ni še ugasnil,
Bil je stiskan tisuč let,
Narod slavski se razjasnil
Sam bo in oprostel spet.*

5.
*Kviško bratje, Slave sini,
Usaki brani zdaj svoj dom.
Use razpertje zdajci zgini,
Strela uladaj, blisk in grom.*

Štiriintrideset štirivrstičnih kitic pod naslovom *Slavček* (120) sloni na besedni igri med ptico, ki čudovito poje, in slovensko oz. slovansko narodno zavestjo. »*Iz goste dobrane / En slavček žgoli, / Je zvesti sin slave, / Le zanj medli. // On plunko modrice / Slovensko ima, / s' katero resnice*¹⁷³ / *Izmikati zna. // On čuti narave / Neznano britkost, / Vse njene težave / Mu niso skrivnost. // Orlove perute / Njegov ima duh, / In duša pred čute / Prihodnjih še tug. // De vse ga poslušaj, / Ko kljunček odpre, / Le černiga duša / Od jeze zamre. // Usi zvuki njegovi / Obetajo raj; / V' katerga rodovi / želijo nazaj. // Priproste ovčice / Umejo mu glas; / Ponočne al tice / Vpijejo kras. // Mu nikdar černice / ne dajo miru, / Ki rad bi danice / Lepoto odkril.*« Umakne se v puščavo, da bi našel mir, toda »*priljudne*« »*tice*« ne pozabijo nanj. Ponoči poje, ko »*blišijo že zvezde*« in čaka na »*danico*«. Slavec je podoba za Slovenijo ali Slovane, vsekakor slovanski element. Pregarja ga »*lis*« / »*ris*«, ki je metafora znotraj živalskega sveta za roparico: »*O času prikoži / Izgladani lun, / kar more, naproži / In brusi si kljun. // Zna tice loviti, / ko star kormoran,*¹⁷⁴ / *In pota zmeniti, / Do rajskih dvoran. // Pezdir razkazuje / On brata okrog, / Al bruna ne zruje / Si, ki je kakor drog. // Skalovje vali se / Naravnost al nanj, / Strup saboj odnese / Ko seršen v' panj. // V kačjemu boru / Stiskuje si pest, / Ko mravlja po štoru / Razjeda ga vest. // Zdaj zajnke nastavi / In mreže razpne, / C'lo v' sivi pušavi / Dražiti začne. // Pravica skazala / Se bode enkrat, / Krivica zbežala / V grozni prepad. // Čertice skazale / Še bodo mu čast, / Ki večno snovale, / so tuge, prepast. // Mračilne vse tice / Bo jastreb požerl, / Al slavček danice / Bo večno živel. // Na veke in veke / ko tič samolet, / Iz Lete pil reke / In zabel za svet. // Zdaj slavček slaeti /*

¹⁷³ Spodaj pripisano: »iz nje nebeške.«

¹⁷⁴ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, DZS, Ljubljana 1994, 437: »Kormorani so v skupinah živeče vodne ptice temne barve, ki se hranijo z ribami.«

Bo šeli začel, / Ki več ga na sveti / Nebo in pepel. // Slovenije Vila / Bo slave mu venc / Visoko slavila / Na kraju al senc.

Pesnik ne razkrije, koga misli s skrivnostnim lunom, toda iz zgodovinskih razmer slovenskega naroda je to mogoče dokaj zanesljivo uganiti.

Koprivnik v poletji (16) ima kar 33 štirivrstičnih kitic. O objavi ni podatkov. Na koncu dopisano: *za Vodnikov spominek*. To je pesem v čast Valentinu Vodniku, kar je očitno iz 3. kitice. Deloma je podobna pesmi *Dekleta prilijte nageljnom* (101), »*De boste zvile / Vodniku, / Venec darila / Pesniku. // Pa saj Goriljnik / Dalječ ni, / Če kak veršiček / Se usuši. // Po njem planinske / Rasejo / Dečve koprivn'ske / Pasejo*. 13. kitica se tesno navezuje na Valentina Vodnika samega: *Čede, planine / Vas rede; / Ko z' ledenine / So vode. // ... // Tu se je žila / Vodniku / Pevska zbudila / Zorniku*¹⁷⁵. // *Tukaj on pasel / Duše je, / Pervi oglasil / Doli se. // V naše dežele / kjer megle / So se debele / vlegale. // Ko to zagleda / Ga britkost / Grozna obseda / In grenkost. // Serčno prestopil / Savski brod, / Tmine razkropil / Je od tod. // Šel je Savice / Hladno pit, / Mojstra z' modrice / Se slavit ??*¹⁷⁶ // *Kerstil Veršaca: / Pevski Kom,*¹⁷⁷ // *Budniga glasa / Pel na dom: // »Zdaj je razžitje narodov, / Ne boj Slovenija*¹⁷⁸ // *Se strahov. »// »Tu domovina / Tvoja je, / Saj zgodovina / Ve meje!« // »Kar je že veke / Tvoja last, / Pričajo reke / Tebi v čast.« // »Kdo je Triglava / Prej slauil (slavil)? / Sava in Drava / Kdo vas pil?« // »Sini vstanite / V slavni bor; / Dalje ne spite, / Poka zor. // Slišal ga peti / Je Slovenc, / Spanje si meti / Jel od senc. // Kvišku ozre se / Vidi dan, / Zarje goreče / Po gorah. // Zopet ozre se / & Vidi dan, / To ga pretrese / Ga je sram. // Volame [?] buditi / Iz teme, / Jezik slaviti / Svoj začne. // Brom enako / Zdaj doni; / Slava rojaku / Naj gromi! // Dokljer slovenski / Rod živi, / Duh se vlastenski / Ne zgubi. // Dečve strezite / Rožicam! / Vode prilite Nageljnam.«*

V ta razdelek sodi tudi šestvrstično besedilce, posvečena Davorinu *Terstenjaku* (111), ki je bil za svojega življenja silno popularen in spoštovan.

c) Razvedrilo

Pesem *Upanje* (31) zelo lepo predstavi družabno življenje Tržičanov. Upanje na lep pridelek grozdja in vina je povod za druženje: »*Še bomo se radvali, / In skupej sedeli, / Beržansko serkali, / In pesmice peli. // Še bomo ukali / In skupej sedeli, / Z' glažki terkali, / In radno se imeli.*« Pridelek žita lepo kaže: »*Žito na polji / Krasno zori, / Klas tud' pri klasu / Do tal šibi.*«

Presenetljivo je, da Kurnik tu omenja tudi ples v kolu, ki je po Kuretu južnoslovenskega izvora. Ali to pomeni, da je v tem času že prišel v Tržič: »*Še bomo kramljali / In skupej sedeli, / V kolo plesali, / Jo od Katerce peli.*« Pesem se s tem konča, čeprav obstaja vtis, kot da bi se mogla nadaljevati, ker je med njo in naslednjo pesmijo v zvezku presledka še za skoraj eno kitico.

Zelo pomemben delež duhovne kulture je plesna folklor. Iz Kurnikove pesmi *Godec pod lipo* (25), [Novice 1860] izvemo, da so včasih plesali pod (vaško?) lipo. Pesem ima sedem osemvrstičnih kitic. Pesem se ravna po tistem pregovoru: Kadar mačke ni doma, miši plešejo: kajti: *Nič grajšaka se ne bojte, / Šel v toplice je z gospo. / Zaukajte in*

¹⁷⁵ Zornik = zora je prva, jutranja zarja.

¹⁷⁶ Besed ne znam prebrati.

¹⁷⁷ Ali tu Kurnik posnema Koseskega, ki je zaradi enotnega verza tudi odjedal besedam zloge?

¹⁷⁸ Tu je Kurnik med prvimi, ki je napisal »Slovenija« kot samostalnik, torej kot samostojno podstat.

zapojte, / Do jeseni ga ne bo.// ... // Fajmošter so šli v škofijo, / Zvedil sim pri kuharci, / Bodo šli na tehantijo, / Ko bo zernje v žitnici. Pesem je ritmično poskočna, prav za ples, je pa tudi socialno pomembna, ker ugotavlja razlike med plesom pri kmetu in gospôdi.

1.
*Kdo gre plesat, bom zagodil,
 z' mojem plesam use zbudim.
 Usak lahko bo dečvo vodil,
 Vas naprej zagotovem.
 Tukej lipa je košata,
 Ustopi godec se na klop,
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop!hop!*

2.
*Prej se moram okrepcati,
 Dajte vina mi kozarc;
 De bom mogel pritiskati,
 In glasneji bo udarc.
 Pij ga! godec, duša zlata!
 Da pritiskal boš ob klop,
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop!hop!*

3.
*Nič grajšaka se ne bojte,
 Šel v toplice je z gospo.
 Zaukajte in zapojte,
 Do jeseni ga ne bo.
 Kaj poveš nam, duša zlata!
 Da je šel v toplice, – rop!
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop! hop!*

4.
*Fajmošter so šli v škofijo,
 Zvedil sim pri kuharci,
 Bodo šli na tehantijo,
 Ko bo zernje v žitnici;
 Kaj si zvedil, duša zlata,
 Ko izmlačen bode snop,
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop! hop!*

* Zvedrajo = zvedrijo.

** = ?

5.
*Oča župan, vi začnite,
 Kdo bo hodil v delj v'kverc!
 Našo družbo počastite,
 To naj nam bo za licenc. –
 Godi! – godi! duša zlata,
 In mandraj z – nogo v – klop,
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop! hop!*

6.
Kmetji se povsod zvedrajo,
 Da le skal ni in štorov;
 Nič redutov** ne poznajo
 In polikanih podov.
 Godi krepko, duša zlata,
 Se verti plesavcev trop;
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop!hop!*

7.
*Prem gospoda se napravi,
 Ko želi iti na ples,
 Kmet že pleše in ongavi,
 De kaplja mu od ušes.
 Godi godec, duša zlata,
 Ugrabi gosli prav za čop,
 Koljkor nas le nese trata,
 Par za parom hop! hop! hop!*

Zmeraj mislimo, da so popevke novejšega datuma, toda v resnici izraz pozna že Kurnik, ki svojim poskočnice imenuje prav *Popevke* (116). Obvezno so v štirivrstičnih kiticah. Ali mu pomenijo isto kot poskočnice? V vseh je navzoča plesna motivika.

1.
*Brez godcov ni raja,
 Kdor hoče med nas,
 Naj nič ne uhaja,
 Ko dati je čas.**

2.
*Če godec ne gode
 Je vse koj mertvo,
 Za kmeta, gospode,
 Si beli glavo.*

* *Ko dati = plačati je čas, godcu kaj plačati.*

** *ferteljal = ?*

*** *Blazine pretresal = ? Gre za ples povštertanc?*

3.
*Marskteri bi plesal,
 Se tu ferteljal,**
 Blazine*** pretresal,
 Ko bi godcam kej dal.*

4.
*Kdor hoče plesati,
 Naj seže v žep,
 Ko j' treba plačati,
 De ne umakne svoj rep.*

Pri teh popevkah gre večinoma za vprašanje denarja. So bile zato namenjene godcu, da se je z njimi priporočal za plačilo?

č) Refleksija

Ta razdelek je dokaj razčlenjen, kar dokazuje vsestransko Kurnikovo duhovno razgibanost.

– **Dober nasvet.** V kazalu je naslov pesmi zapisan *Striček dober svèt* (114). Z vednostjo, da gre za poosebljen, personificirani nasvet, dobi pesem čisto drugačno težo.

Striček dober svet

*Čez hude čase toži
 Sdaj skoraj cel svet,
 Vunder veselo kroži
 Naš striček dober svet.*

*Izbral si je ženico,
 Je bla dekličov cvet,
 Vesel ko z golobico
 Živi stric dober svet.
 Njegovo godovanje
 Je za ves mlajši svet
 Narveči radovanje,
 Pri stricu dober svet.*

*Si hišico je zgradil,
 Na zali solnčni hom,
 Krog drevja si zasadil,
 V' zavetju ima dom.
 Pod lipo klop in miza,
 Pousod se vidi red,
 Kjer ljubi* ženka Liza
 In striček dober svet.*

*Use hčerke in sinove
 Je zdavno že oddal,
 Da skorej bi njegove
 Rodbine ne poznal.*

*Lahko nogo priskače
 Vnuke obiskat,
 Donaša jim igrače,
 Prigodbe pravi** rad,
 Od petja in ljubezni,
 Preblagih mladih let,
 In kaj prestal železni,
 Je striček dober svet.*

Prijetna je stanica,
V' kotiču lep oltar,
Na steni postranica,
Neprecenljivi dar.
Na njo preblažno zvira,
Ko noč objame svet.
De use se krog ozira,
Kje stric nje dober svet?

Približa se nedelja,
Pokrije svoj klobuk,
Serce se mu zasmaja,
Ko zgrabi za poruk.
V starošegni halji,
Za božjo slavo vnet,
Prot cerkvi gre zali,
Na starček dober svet.

Vsa srenja ga spoštuje
Dobrotnika sirot,
Nesrečnim stan zlašuje,
Nevednim kaže pot.
Mu ni za prazno slavo,
Ni nikdar prenapet,
Dovolnost, mir in spravo
Želi stric dober svet.

On vinca ne sovraži,
Priatelj je zdravic.
Zapoje rad pri glaži
Od vinskih jo goric,
Če z' delam se utruđi,
Diši mu usaka jed,
Je zdrav, de usak se čudi,
Naš striček dober svet.

On pravi: Bog me varij,
Jas tebi se zročim,
Zato me ne udari,
Če dobre volje sim.
Odloži mi selitev,
Da star bom ko moj ded,
S' tem sklene scer molitev,
Naš striček dober svet.

Hinjavci nevošljivi,
Skopuhi lakomni,
Lenuhi, s strasti živi,
Vam radost znana ni,
Vse graje se znebite,
Naj bo vam za izgled,
Tako od slej živite,
Ko striček dober svet.

* V izvirniku je nad podčrtano besedo nadpisano »hišje«, tj. hišuje, kar bi bilo: gospodinji?

** = pripoveduje

– **Poklic.** Kurnik razmišlja o poklicu, ki mu je dajal kruh. V zadnji, 61. kitici *Poskočnic* (98) hvali kolarski poklic. Njegov pomen raztegne celó na celó človeštvo: »Kaj kolar zna use narediti / Iz lesa vam ustvariti, / Kak potreben človeštvu, / On in njega rokodelstvu, / Kdor še tega saj ne ve, – tale pesmica pove: / »On nareja kola, pluge – brane, / De nježno so vbrane – it. dalj.«

– **Umetnost.** V istem nizu *Poskočnic* (98), v njihovi 5. kitici samozavestno nakaže kontinuiteto svojega ustvarjanja, brez najmanjšega poniževanja pa tudi brez neume-stnega bahanja: »Moj oča je Vodnik, / Prešern pa stric, / Zato sim podpornik / Sloven-skih modric.«

– **Dobrota.** Med boljšimi pesmimi te vrste je *Ni use zlato* (80). Ali je odziv na Erjavčevo črtico s podobnim naslovom *Ni vse zláto, kar se sveti?* Za zanesljiv odgovor bi bilo treba ugotoviti čas njene objave. Lirski subjekt ugotavlja, da je dobroto treba povezovati s previdnostjo in preudarnostjo.

1.
*Ni use zlato, kar kol bliši,
 In tudi ne resnica;
 Ki sljedni up le zaduši,
 Peklenska je temnica.*

2.
*Resnica da nebeški up,
 Je zvezda razsvetliva,
 Kar ni od zgoraj, je le strup.
 Blišoba zapeljiva.*

3.
*Milovanja ureden je ta mož,
 K' na druge se opira,
 Ki ni mu lastna duša moč,
 Le abot ga prezira.*

* *proti* = *preti*

4.
Če kdaj nesreča ti proti
 Pokliči te k' pomoči,
 Ki niso silniši ko ti,
 Le takim se izroči.*

5.
*Kdor silne prosi za pomoč,
 Se jarmu sam ukloni,
 Za uselej je svoboda proč,
 Težko ga kdej še zlomi.*

Znano je, da je ob koncu življenja Vojtehu Kurniku trda predla. Mogoče od tod naslednji dve besedilci. Prvo je namenjeno prijateljem.

*Prijatli zvesti:
 Kaj je lepši ko prijatli zvesti,
 V tugi, stiski in veselji,
 Bodi si na kateri koli cesti –
 Drage kamna so v' deželi.¹⁷⁹*

Drugo je za zahvalo: »*Vas in vaših dobrot, / Spominjal sem bom povsod, / Uzemite dragi! to v spomin, / S tim od Vas se poslovim.*«¹⁸⁰

– **Zadovoljstvo.** Kurnik zori v spoznanju, kako velika krepost je zadovoljstvo, zmirljenost z vsem, kar človeku prinaša življenje. Namenil mu je samostojno pesem *Zadovoljnost* (102).

1.
*Vse bogastvo
 Je beraštvo
 Proti zadovoljnosti.
 Blagor temu,
 Ki v življenju
 Ona ga ne zapusti.*

2.
*Use potrese
 On prenese,
 Ako ona gre za njim.
 Čast in Slava
 S časom splava,
 Jest pa zadovolin sim.*

3.
*Zadovolnost je popolnost,
 Lek za sleherno britkost.
 Kdor jo ljubi,
 Ni na zgubi,
 Uživa pravensko* prostost.*

* *pravensko* = *resnično*

¹⁷⁹ Pesem ni oštevilčena. Napisana je na listku, ki je prilepljen vmes za oštevilčeno pesem 51 in pred oštevilčeno pesem 52.

¹⁸⁰ Verzi niso oštevilčeni, za številko 115 in pred 116.

– **Bog.** Človek, ki ga je tako opajalo vsakdanje življenje v domačem kraju, da je domala zaznamovalo njegovo pesnjenje, človek, ki ga je predpustno razpoloženje vznemirjalo iz leta v leto, se je bil sposoben globoko zamisliti, kakor dokazuje njegova zreła pesem *Bog* (79):

1.	2.	3.
<i>Kdo popiše Tvojo sliko,</i>	<i>Kakšni Tisti so prostori,</i>	<i>Zgimbe* dom je zunej Tebe,</i>
<i>Kdo si spomni mar priliko,</i>	<i>Kjer so Tvoji rajski dvori –</i>	<i>Ktero bitje je iz sebe,</i>
<i>Kdo je vidil Tvoj obraz,</i>	<i>Kjer se viditi Ti daš! –</i>	<i>Kjer Ti nisi, tam je smert.</i>
<i>Kdo domisli Tvojo diko,</i>	<i>Kjer so srečnih bitjev zbori –</i>	<i>Ti si oča tužne reve,</i>
<i>Ki se poje Ti na glas!</i>	<i>Ko je zunaj taki kras!</i>	<i>Brez Tebe je ves up razdert.</i>

* *Prim Celjski zbornik, Celje, 1968, 135: » ... njegova [Podvinskega – op. ms] izvirna pesem Zgimba, kar naj bi pomenilo minljivost ...«*

V kontekstu zadnje kitice pravkar navedene pesmi *Zaupanje* (89), naslov naslednje pesmi še bolj zažari.

1.	3.
<i>Zdaj prijatli se radujmo,</i>	<i>Kdor zaupa na Gospoda,</i>
<i>Naši dnevi šteti so,</i>	<i>On je uselej uslišan bil,</i>
<i>Kjer je žalost, tam žalujmo,</i>	<i>Kdo ve Božje skrivne pota?</i>
<i>Al s hinjansko* ne solzo.</i>	<i>Kaj se prah bo mar jezil?</i>
2.	4.
<i>Srečen je, kdor je dovoljen,</i>	<i>Gori gleda na danico,</i>
<i>Kar odmenil mu je Bog;</i>	<i>Ki naznanja beli dan,</i>
<i>Če vihar odnaša čoln,</i>	<i>Božjo hvali tud' pravico,</i>
<i>Ne zožene vesla z' rok.</i>	<i>Ko otrok ji je udan.</i>

* *Hinjansko ne = ne hlinjeno.*

Pesnik odkriva božjo navzočnost v naravi. Kakor filozof Emanuel Kant ga odkriva na zvezdnem nebu. Pesem *Noč* (29) sestavlja šest petvrstičnih kitic. Noč je, vse je utihnilo, toda lirski subjekt je vzhičen nad čarnostjo nočnega neba: »*Zvezdic miglje brez števila, / de jih ne prešteje sila; / Nečloveške glave um. / Beseda: »Bodi« utrinila / Tol'ko je millionov trum. // Ko zagledam kras terdine, / Sveta groza me prešine, / Ves zamaknjen gor' stermim; / Kdo je vstvaril te pervine?. // Ti si ustvaril Bog! mogočni, / Use te luči, o! brezkončni! – // V' duhu bitje! – te častim! – Vtrinki so le žarki solnčni, / Mem tebe jest sim praha sin. // (Biblija). Ti si duše zaželenje, / Njeno vedno koperne-nje, / Ti dobrote iz izvir. / S' Tebe pride le življenje, / Duh pri Tebi najde mir.«*

»*Odlomek*« (108) je morda naslovil sledeče besedilo – ki se nanaša na smrt in je hkrati refleksija o njej in življenju – prepisovalec, ker daje vtis, da ji prve besede manjkajo. Ali pa to storil avtor sam in je prvo vrstico namenoma začel neartikulirano: »*– – – – mi ne vite, / Eno naj mi vondar bo, / K nji me enkrat pokopljite, / To mi nar bolj ljubo bo; / Na gomilo zasadite / Lipo naših korenin, / In na skalo zadolbite / Mi sledeči opomin: // Želj veriga je življenje, / In en osode polni vir, / Z Bogam je le utolaženje, / V njemu le se najde mir. / Ja tukej **dol** je le terplenja / Poln žalosti in tug, / Ako tam ni spremenjenja / Človek stvar je samih muk.«*

Na koncu te zbirke je celo kazalo, vse napisano na roke.

d) Slovenstvo

Kljub temu da je bilo marsikdaj omenjeno drugod, je treba odpreti posebno rubriko za slovenstvo kot veliko družbeno vrednoto.

Železna cesta (2), [Novice 1857] sestoji iz enajst štirivrstičnih kitic. Ni mogoče spregledati, da se je Kurnik pri tem opiral na istoimensko Prešernovo pesem iz 16. 4. 1845. Tudi tu gre za dvogovor med dekletom in mladeničem. Le-ta se boji, da bi jo speljali drugi fantje, zato ji obljublja potovanje šele potem, ko mu bo za večno dala besedo, da je njegova. Ona mu zagotavlja: »Nič ne misli,¹⁸¹ da bi Laha / Jez Slovenka uzela mar, / Če se tud' z milijoni baha, – / To se ne zgodi nikdar.«

Odlomek (110) iz ene štirivrstične in štirih petvrstičnih kitic. Navedena pesem ne more zatajiti zgledovanja pri Prešernovi pesmi *V Spomin Andreja Smoleta*. Kurnikov dodatek je le misel, kako zaslužen je za prebujo slovenske zavesti.

1.
*Dosti si moral za narod terpeti,
Kteriga ljubil si nad celi svet,
Bolji rojaka si ni blo želeti,
Kakor si bil za vednost unet.*

2.
*Tvoja modrica je narod budila,
Tvoja modrica nam je požurila
Zopet pesniški zatirani kal,
Torej Slovenija ne bo te zabila,
Dokljer Slovenc bo slovensko kramljal.*

3.
*Dremal o dnevih razvitja naravo Europe
Je brez budivca v tamnica Slovenc,
Al ti si odtvoril nam knigo Klope*
In Slavo pred dobo potegnil iz senc.*

4.
*Krajnskiga Švaica si pasel dušice,
Niso Te ustrašile sterme steze,
Kakor ovčar se boji za ovčice,
Štirkrat deset že let se posulo,
Kar v zemlji Slovenski predragi trohniš.*

* Klope = ?

Prav na tako imenovano »štero« se nanaša *Popotna* (48), vendar je tu brez socialnega zaledja, bolj lahkotna. Ima le pet 4-vrstičnih kitic. Besedilo je pomembno zaradi ugotovitve, kdaj so se odpravljali na pot, terminologije o opremi za pot in Vojtehove domoljubnosti: »Začela se je spet spomlad, / Tovarši! Kdor je zdrav in mlad / Naj vzdigne z'nami se na pot. / Mi gremo zdaj od tod. – – // Veselši časa v letu ni / Ko zdaj, ko zemlja zeleni. / Kdor koli ve, de je še prost / Preuzame ga sevčnost. // Zvežimo si butare, / Nalimo naše čutare, / Ako žeja nam se prislepi / Se protče zatopi // Prišla je mila Lastovca, / V gojzdu poje kukovca, / Kuku! kuku! na glas / Prešel bo zimski čas. // Opert (= odprt) nam je vesoljni svet, / Povsod dovolj lepih deklet, / Vonder slovenske deklice / Pred drugimi so nam ljubljene. // Bog varij vas in rojstni kraj / Ko vernemo se spet nazaj, / Veselja rosno bo oko, / Vesel' podali si roko.«

Mladi popotnik (36) iz leta 1857 se nanaša na isto snov, le da je motivika bolj osebna. Štirinajst 4-vrstičnih kitic tematizira mladeničevo slovo od doma in domačih ter izkušnje, ki si jih nabira v svetu, da bi dozorel poklicno in osebno. Pomemben je Kurnikov poudarek na slovenski pripadnosti, ker so slovenski fantje praviloma odhajali v nemško govoreče dežele, na Koroško in morda tudi na Bavarsko. »En pušcl na klobčiču¹⁸² / gorjačo v rokah, / Kaj manka že fantiču, / Če zdrav je v nogah. // Ločiti se

¹⁸¹ Manjkajoča ločila so dodana.

¹⁸² = klobuku, klobučku

od staršov, / Podati jim roko, / Od bratov in tovaršov, / je britko in težko. // Al vendar mora biti, / Peršel je zadnji čas, / Jest moram se ločiti, / Prijatli zdaj od vas! – // Je milica jokala, / Ko šel bi iz sveta, / En perstan mu podala, / Iz čistega zlata. // Zdaj zdrav' in srečno hodi, / kaj piši nam nazaj. / Naj angel varh te vodi, / Se spriditi ne daj. // Solzeni so postali / Spremljavci naenkrat, / Premilo ga kušvali, / Mor'biti – zadnji-krat. // Zauka! gre veselo, / Čez hribe in gore, / Na meji na deželo / Še enkrat se ozre. // Bod' zdrava domovina, / In ti očetov dom; / Za zvestiga se sina / Jest vedno skazal bom. // Slovenka je rodila, / Slovenski je moj rod. / Me skerbno izredila, / To rekel bom pousod. // Skoz' ptuje gre dežele, / Skoz mesta in vasi, / Zdaj hodi, zdaj se pelje, / Če mošna pripusti. // Ko solnce ga pripeka, / Pod senčno gre drevo, / Potem pa jo useka, / Naprej ko je hladno. // Mu veterci pihljajo / Hladivni nad glavo, / Skoz veje ki šumljajo, / Prijetno in ljubo. // Če mojster da mu dela, / Se loti ga vestno; / Se dosti mu je zdelo, / zahvali se častno. // Prečudne vidi šege, / Marskaj se nauči, / Veselje kakor zlege, / Bogu priporoči.«

*Pekvata krača*¹⁸³ (23). Knjižno bi se naslov prejkone glasil: Prekleta krača. Gre pa takole: »Plevel imel je pet sinov,« Tomaža najmlajšega sta z ženo razvajala, ker je bil »poganjč.¹⁸⁴ postržek. »Tako je izrastel poln muh, / Med njimi terma in napuh, / Ni maral za tepenje, / Še manj pa za svarjenje. Oče se je odločil poslati ga »v Korotan, / Če dalje ne, saj¹⁸⁵ let in dan, / Da bode kaj poskusil, / Med svetom se obrusil.' // 'Imel bi tudi jest še rad, / Naj bi se zdaj, dokljer je mlad, / Naučil špraho nemško.« Spet izvemo, kdaj so nekateri obrtniki odhajali na tuje: »Pregovor stari kranjski je, / De tkavci grejo čez meje, / Ko pride pepelnica, / Nam post je že resnica.« Tudi Jošt se je odpravil in vzel s seboj neolikanega Tomaža. Oddal ga je nekemu kmetu. »Tu je volaril troje let, / Potem pa se je povernil spet / Na Kranjsko ves prestvarjen, / Po duhu pa pokorjen. // Ko okni šip je imel obraz, / tako se spasel je ta čas, / In kadar je zasopel / z težavo je le hropel. // Ko ga mati ugleda, mu teče naproti in mu brž ponudi, kaj bi jedel: »Boš sam najbolje vedil.« // Tomaž le nemško godernja, / Ter pravi, da nič več ne zna / Meniti se Slovensko / Da le razume nemško. // Kako je mati žalostna / Da se zmeniti ž njim ne zna! / To žalost popisati / Bi mogla sama mati. // Ga praša uno, praša to, / Tomaž drži se le terdo, / Ko mutec dokazuje, / Le nemško odrezuje. // Plevel pa je z glavo majal, / Nevoljen proti sebi djal: / Tomaž se ni obrusil nič, / Ničesa ni, ne miš, ne tič. // Nato gre mati v kuhinjo, / Tomaž šterbenka jo za njo, / kaj ugleda! Krače, gnjati / Gor v dimniku bingljati. // Pokazal je na masten kos, / Po nemško rekel: »das berbos!« / Sdaj ga je zastopila, / Po burkle berž skočila. // Na kvišku dregne krepkih rok, / Kar cepne krača doli čmok! / Tomažu nos razbije, / Da grozno zaupije: »// 'O! joj! ojoj! o joj! moj nos! / Je razmesaril zdaj mi kos. – O ti pekvata krača! / Si vendar od rogača!'« // Čeprav mu zlo je tekla kri, / Ljubo je bilo materi, / De jezik razvezala, / Mu krača, glas je dala. // Dovolj bi bilo treba krač, / Da bi o skupil usak bahač, / Ki zavra se po ptuje, / Svoj jezik zaničuje.« Poanta pesmi je očitna in ne potrebuje nobenega komentarja. Kurnikov novost pa je, da je snov krepko razvil na sedemindvajset štirivrstičnih kitic in jo psihološko in sociološko utemeljil poglobil.

Fantovska (59), s pripisom »Teržeč, 13 / 11 1866« zbuja presenečenje, ker se je Kurnik že leta 1859 preselil v Ljubljano. Ali to pomeni, da je pesem nastala ob obisku

¹⁸³ Op. avtorja: Pektivata, pravzaprav peklata, (nemško?) od pekel, kakor na Gorenškem pod Ljubljem govore namest prekleta- a-o, a.

¹⁸⁴ Poganič, to je narmlajši otrok. (Tu je -nj- spredaj, samo -n-). Avtorjevo pojasnilo.

¹⁸⁵ Vsaj leto in dan!

rojstnega kraja. Pesem ima pet 6-vrstičnih kitic. Pesem je pravzaprav vojaška: »Alo! v Ljubljano / Fantji si z mano, / Svitli naš cesar soldatov želi; / Tamkaj med nemci, / Vogri no Pemci, / Serčno sukali se bomo mi. // Bolne noj tope, / Mile noj šlape, / V hiši pri peči si hlape suše. / Mi korenjaki, / Kjer so še taki? / Bomo nosili pa puške svetle. // Bomo hodili, / Se veselili, / Kot' deb' povsod vse naše bilo, / Mlade pa Nemke, / Lahinje, Pemke, / Vsaka prijazno postregla nam bo. // ... // Naš generali, / Bodejo djali, / Krajnski junaki so, pravga serca; / Moko stopajmo, / Juhe! vukajmo! / Kaj bi se bali, le srčnost velja!« Kurnik tu izjemoma rabi pridevnik kranjski, »kranjski junaki«, drugače zmeraj govori Slovenija, slovenski.

Najbolj nesrečna je Medlena iz »pravlice slovenskiga naroda«, ki jo je avtor naslovlil *Beg pred ploham* (11), [Novice 1857] in jo oblikoval v štiridesetih osemvrstičnih kiticah:

Karakteristično besedišče. Kurnik večkrat rabi pridevnik zali: »Rožce zale (pridevnik ta večkrat rabi !) ste cvetele, / Mi dišale preljubo« (*Slovo Planinarja*). »Blaga spomlad se je že povernila, / Ti pa ne tergaš več zalih cvetic.« (*V spomin čest. Gospoda / Klemena Janža, kaplan v Križah pri Teržiču...«*). »Visoko na skalo / Verh Čičovce grem / V' dolino se zalo / Teržiško ozrem.« (*Teržiška dolina*). »In vedno huji je natok, / Nevihte in vetrovi, / Že marskteri zali log, / Odnegli so valjovi.« (*Posavski mlinar*)

VII. LITERARJENJE KOT MODEL KURNIKOVEGA USTVARJANJA

Janez Bleiweis je svojega noviškega sodelavca povabil, naj svoje pesniške izdelke obrtniško dodeluje: »Ker imate Vi kaj dobro žilico pesniško, bi bilo škoda, da bi pesmice preveč šušmarili in si tako dobro ime, ki ste si ga že pridobili, in si ga zamorete še povikšati. 'Poeta nascitur' – to je prvo; k prirojenemu temu duhu pa mora pristopiti *logika* in pa *slovnica* – po ti trojici stoji pesnik v prvo versto.«¹⁸⁶ Po ugotovitvah Kurnikovih sodobnikov »je imel lep talent,« toda zanj je bilo usodno, da mu ni bilo dano pridobiti si ustrezne literarne izobrazbe, »kar se pesnim njegovim na lici zná.«¹⁸⁷

1. TRADICIJA IN ZGLEDI

Kljub morebitni zavesti o pomanjkljivi izobrazbi za ukvarjanje z literaturo je Vojteh Kurnik lahko dobil pogum za svoje ustvarjanje ob zgledu koroških bukovnikov, saj je Tržič mesto na prehodu s Koroške na Kranjsko. Pa ne samo to. Kurnik se je vendar poklicno izpopolnjeval v Celovcu in je lahko prišel z bukovniško tradicijo v neposreden stik.

Kakor je kmet Andrej Šuster Drabosnjak ustvarjal in predeloval tuje predloge za svoje rojake, kmečke odjemalce, je Kurnik kot obrtnik imel pred očmi predvsem rokodelski stan.

Že Karel Glaser je opazil Kurnikove pesmi o rokodelcih in obrtnikih.¹⁸⁸ Še več. Josip Cimperman navaja, da se je zgledoval pri francoskih 'delavcih-pesnikih', ki jih je bral v nemških prevodih. Ta plat Kurnikovega pesništva odkriva mednarodno tradi-

¹⁸⁶ –r– [S svinčnikom dopisano: Cimperman], 632–633.

¹⁸⁷ –r– [S svinčnikom dopisano: Cimperman], 632–633.

¹⁸⁸ Karel Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1896–97/1–2, 82–83.

cijo slovenskega literarjenja v romanski svet, kar je vsekakor vredno pozornosti. Saj se navadno govori le o germanskih vplivih.¹⁸⁹

Fran Levstik v *Popotovanju od Litije do Čateža* odkriva Kurnikovo ustvarjalno sorodnost z dolenskim Kančnikom,¹⁹⁰ toda ga od le-tega ograjuje s pripombo, »da so Kurnikove pesmi že veliko bolj 'literarne' nego drugih njegovih duševnih sorodnikov.«¹⁹¹ Josip Marn ga primerja koroškemu Andreašu, štajerskemu Vodovniku in drugim in se strinja s trditvijo, da »zasluži, da se ga spominjamo in mu priznavamo čast, katera mu gre.«¹⁹² Enako tega »originalnega moža« uvršča ob bok Mihaelu Andreašu, Juriju Vodovniku in njima podobnim pod psevdonimom skriti Josip Cimperman.¹⁹³

Podoba je, da je imel Levstik Kurnika rad, saj bi se sicer ne skliceval nanj v svojem (žal: nedokončanem) Desetem bratu (»pravi Kurnik, da mož se ne meri od nog do temena, ampak od nosa do vrha.«¹⁹⁴) in prevodu Andersenovega Svinjarja (»Te povesti ali pravljice – kakor kdo raje govori – nisem jaz naredil iz domače glave, ampak predstavil sem jo, da bi koristen zgled imele ve, preljuba naša dekleta, akoravno morda niste še celo županovega, nikar že cesarskega rodu. Glejte, kako se boste obnašale, da se vam ne bo smejal v Tržiču Kurnik. Saj menda veste, da porednež rad pesmi sklada od tistih, ki vlečejo ploh. Na svetu je že taka, da malokdaj moža dobi ali pa, če ga dobi, da presneto dostikrat udarijo vrata vsako tisto, katera si je preveč izbirala, skrivaj pa kavkljala.«),¹⁹⁵ si ga izposodil v polemiki z Janezom Bleiweisom (»Εφη αὐτός, ki vlada sodbe čist: / Naš Kurnik je slovenski humorist.«¹⁹⁶ »V Ljubljano veni, Zadrobilkovo vidi, Kurnika vici, / Blajvajsa adoravi, tomanizavi, cacavi pri strici«¹⁹⁷).

2. PESNJENJE V NAREČJU / POGOVORNEM JEZIKU

V tej zvezi je zelo karakteristično odkritosrčno pismo Janeza Bleiweisa »prijatelju« Vojtehu Kurniku o(b) njegovi pesmi 'Predpustna'. V njem obljublja, da mu jo bo objavil, če jo je voljan popraviti po njegovih navodilih. Med drugim mu oponaša »elizije« in se pri tem sklicuje na njemu tako čislane Koseskega, češ da mu je ta »večkrat rekel, da elizija je skor vselej znamenje nemarnosti pesnikove, ki si ni hotel časa vzeti, da bi bil verstico napravil brez elizije. 'To ni licentia poetica; to je nemarnost pesnikova' mi je rekel pesnik nebeške 'Slovenije'. Ker imate Vi kaj dobro žilico pesniško, bi bilo škoda, da bi pesmice preveč šušmarili in si tako dobro ime, ki ste si ga že pridobili, in si ga zamorete še povikšati. 'Poeta nascitur' – to je prvo; k prirojenemu temu duhu pa mora pristopiti logika in pa slovnica – po ti trojici stoji pesnik v prvo versto.«¹⁹⁸ Janez

¹⁸⁹ Prim. Drabosnjak in drugi koroški bukovniki.

¹⁹⁰ Fran Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, *Izbrano delo* (Naša beseda), Mladinska knjiga, Ljubljana 1968, 197. F. Levstik, *Zbrano delo* IV, 24.

¹⁹¹ Fran Levstik, *Zbrani spisi* III, 183 (= *Zbrano delo* IV, 492).

¹⁹² J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

¹⁹³ –r– Kdo je to? [S svinčnikom dopisano: Cimperman], 632–633.

¹⁹⁴ Fran Levstik, *Deseti brat*, *Zbrano delo* 4, uredil in opombe napisal Anton Slodnjak, Ljubljana 1954, 67.

¹⁹⁵ F. Levstik, [pripis k prevodu] Svinjar, *Zbrano delo* 4, 310, 552.

¹⁹⁶ Fran Levstik, Bleiweisu, *Zbrano delo* 2, Ljubljana 1952, 233; prim.: 432, 433.

¹⁹⁷ F. Levstik, Slovenski Cezar, n. d., 233, 552.

¹⁹⁸ –r– [S svinčnikom dopisano: Cimperman], 632–633.

Bleiweis se zgraža nad Kurnikovimi »elizijami«, ker ga jemlje kot ustvarjalca z literarnimi ambicijami. V resnici gre za uporabo narečja. Po slušnem vtisu za upoštevanje vokalne redukcije v trziškem ali ljubljanskem narečju je Kurnik sorazmerno pogosto uporabljal opuščaj. Bleiweis je prezrl, da je posebnost in prednost Kurnikovega pesnenja v primerjavi z drugimi avtorji ravno v tem, da izhaja deloma iz domačega narečja oz. tedanjega pogovornega jezika. O tem bi mogli reči kaj bolj zanesljivega predvsem slovenski narečjeslovci in zgodovinarji jezika.

3. SNOV IZ VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA IN ZANJ

»Vojteh Kurnik je bil sicer po poklicu preprost kolar, ker mu usoda ni naklonila povzpeti se do višjega duhovnega razmaha, vendar ga je kljub temu vse njegovo življenje z vso silo vleklo h knjigam, katerih je izredno veliko načital in mu potisnilo pero v roke, da je ustvaril nebroj pesmi, ki sicer nimajo bogve kakšne literarne vrednosti, pač pa imajo posebno vrednost za Tržičane, ker ni namreč kota v Tržiču, ne hriba in ne potoka, ne rokodelstva in ne kake druge zanimivosti, katere naš pesnik ne bi opeval in ni navade in šege, ne slabosti in lastnosti tržiške, ki bi se je ne bil v svojih pesmih dotaknil.«¹⁹⁹

Razčlenitev Kurnikove pesemske zapuščine nedvoumno dokazuje, kar je sam izjavljal: »Pravite sicer, da je vse iz življenja– to je res ...«²⁰⁰ Ali od tod Slodnjakova izjava, da so Kurnikove pesmi »življenjsko neposredne«.²⁰¹ Za veliko Kurnikovih pesmi se dá sklepati, da so na njihov nastanek vplivali zunanji povodi. Številne *Predpustne* so gotovo računale na objavo in s tem kakšen cvenk v avtorjev mošnjiček.

Kurnikov rojak, literarni zgodovinar Jože Pogačnik sto let pozneje šteje svojega rojaka med avtorje utilitarno usmerjene verzifikacije, kamor po njegovem sodi tudi domoljubna budnica.²⁰²

4. MEDBESEDILNOST

Že Kurnikovi sodobniki so ugotavljali, da »ni bil na trdni *samosvoji* podlagi stoječ pesnik, temveč mnogokrat zveni bralcu na uho odmev te ali one umétalne ali národne pesmi«.²⁰³ Toda danes se vztrajanje kakega avtorja znotraj določene literarne tradicije, ki jo seveda po svoje prežveči, ne šteje več za njegovo pomanjkljivost, ampak kot vključenost v literarno kontinuiteto, ki ima svoje zakonitosti. Dejstvo pa je, da se ravno ustvarjanje v okviru literarjenja obilno opira na razne predloge in jih po svoje

¹⁹⁹ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, 375.

²⁰⁰ –r–, 632–633. Toda Janez Bleiweis nadaljuje: »al pesnik mora dolgo življenje v *kratkih iskricah* bravcem pred oči postavljati, pa ne za vsak *primerljej* v življenje ene štrofe narediti. Poglejmo *narodne* pesmi: kako se odlikujejo vse s kratkostjo.«

²⁰¹ F. Levstik, *Zbrano delo* IV, 492.

²⁰² Jože Pogačnik, *Klasika in romantika / Zgodovina slovenskega slovstva* III, 48.

²⁰³ –r–, 632–633: »Pa ne samo nabiral, nego tudi zlagal je pesmice sam o raznih stanovih, n.pr. 'Prebrisani kmet'. 'Mlinar na smrtni postelji' (po narodni pravljici), 'Rokodelec popotnik', 'Lovska' in druge. – Pesem 'Rokodeljska' je v družbi rokodelskih pomočnikov 1859 prednašal s takim uspehom, da je moral dodati 'Rotarskega fanta' in 'Zadovoljnega Tržičana'. Druge vrste so pesni 'Železna cesta'.«

transformira. Iz tukajšnje obravnave je očitno, da je pri Vojtehu Kurniku močno navezovanje tako na literaturo na eni strani kot slovstveno folkloro na drugi.

5. PREPOZNANI SPREJEMALCI

Fran Levstik že leta 1858 piše, »*da prosti ljudje v Novicah radi beró, kar piše Kurnik*«. ²⁰⁴ Da je le-ta imel svojo publiko, najbolj zanesljivo priča tedanje časopisje. O enem njegovih nastopov v Ljubljani se je ohranilo naslednje poročilo: »Pesmi *Rokodelska, Rotarski fant* ²⁰⁵ in *Zadovoljni Teržičan* je »v katoliški družbi rokodelskih pomočnikov o božičnem kresu sam deklamiral. Kedar konča 'Rokodelsko' ni bilo ploskanja ne konca ne kraja, da se je pesnik vdružil na odru prikazal in je v veselje poslušavcom začel drugo 'Rotarski fant' in spet je donel vesel ropot od vseh krajev verlemu pesniku v pohvalo, ki ni nehal pred, da ni postregel še z eno, ki jo je zapel od svojega lastnega doma pod naslovom: 'Zadovoljen Teržičan'.« ²⁰⁶ Nastopanje v živo pred prepoznano publiko oz. publiko svojega stanu je eno bistvenih znamenj literarjenja. Ta njegova razsežnost ga približuje slovstveni folklori.

6. DRUŽINSKA POVEZANOST

Današnje terenske izkušnje potrjujejo, da je pogosto eno od znamenj ustvarjanja v okviru literarjenja nekakšna družinska ali rodbinska solidarnost. Pri Kurniku se kaže v tem, da se je za zapuščino pokojnega pesnika prvi zavzel njegov brat Fortunat Kurnik, »kolar in hišni posestnik v Trziču«. »Z veliko marljivostjo si je iz posameznih papirčkov v lepo knjigo spisal vse pesmi Vojtehove, in spredaj je prilepil fotografijo njegovo.« ²⁰⁷

7. POEZIJA IN DELO

Josip Cimperman Vojteha Kurnika imenuje »rodoljubivi delavec-pesnik« ²⁰⁸ in na tej podlagi bi ga tista pretekla slovenska literarna zgodovina, ki je bila pod vtisom svoje politične usmeritve bolj občutljiva za socialne razsežnosti slovenske literature, lahko prisodila naslov prvega slovenskega delavskega pesnika.

Vojteh Kurnik s svojim neugnanim ustvarjanjem ne ustreza toliko kánonom literarne vede, da bi ga ta obvezno jemala v svoje obzorje. Saj se njegove pesmi – po teoriji Jana Mukašovskega – ne podreajo toliko estetski vrednoti kot estetski normi in poleg

²⁰⁴ F. Levstik, Popotovanje iz Litije do Čateža, *Izbrano delo* (Naša beseda), 197. F. Levstik, *Zbrano delo* IV, 24.

²⁰⁵ V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Trzič*, 432.

²⁰⁶ Tako po Kmetijskih in rokodelskih Novicah povzema Marn v *Jezičniku* 25, Ljubljana 1887, 82.

²⁰⁷ J. Marn, *Jezičnik* 25, 82–83.

²⁰⁸ –r–, 632–633.

estetske funkcije vsebujejo vzgojno, zabavno in predvsem šaljivo²⁰⁹ funkcijo.²¹⁰ Seveda pa ga glede na teorijo slovstvene folklorne ne moremo uvrstiti med nosilce slovstvene folklorne, čeprav ima poetika njegovih pesmi z njo marsikaj sorodnega. Kam torej v vertikalni klasifikaciji literarne kulture uvrstiti tržiško-ljubljanskega pesnika? Od vseh doslej objavljenih oznak Kurnikovega pesnjenja najbolj zadene žeblico na glavičco Mala splošna enciklopedija: »Njegove pesmi so na meji med bukovniško in umetno poezijo.«²¹¹ Vsekakor višje od bukovništva, noben literarni zgodovinar pa jim ne prisodi, da spadajo v kánon literature.

SKLEP

Vojteh Kurnik je bil po poklicu kolar, po talentu pesnik in po odločitvi slovenski rodoljub.

Zavest o svojem ustvarjanju je najimenitneje izrazil v štirivrstičnici *Moj oča je Vodnik*,

Prešern pa stric, / Zato sim podpornik / Slovenskih modric. Že naslov pesmi *Pod oknom* priča o Kurnikovem zgledovanju pri svojem »stricu«, kakor Kurnik navihano imenuje svojega nedosegljivega vzornika Franceta Prešerna. Tudi besedilo sámo ima dovolj dokazov za to. Da je bil Vojteh Kurnik mojster v nategovanju že znanih besedil na svoje kopito, še bolj dokazuje pesnitev *Kdo je mar? Z njo oponaša Prešernovega antipoda Jovana Vesela – Koseskega* in ga hkrati duhovito ironizira. Zaradi takega njegovega postopka bi ga lahko imeli za daljnje predhodnika današnjega postmodernizma, ki gradi svojo umetnost – metaforično povedano – ravno na preigravanju starih melodij in predelovanju starih vzorcev.

Viktor Kragl v svojih *Zgodovinskih drobcih ...* Vojtehu Kurniku upravičeno odmerja spoštljivo mesto in objavlja njegovo fotografijo. Pri svojem citiranju se naslanja na dr. Ahačiča, njegovega življenjepisca, ki je preudarno ocenil Kurnikovo mesto v slovenski literaturi: »Vojteh Kurnik je bil sicer po poklicu preprost kolar, ker mu usoda ni naklonila povzpeti se do višjega duhovnega razmaha, vendar ga je kljub temu vse njegovo življenje z vso silo vleklo h knjigam, katerih je izredno veliko načital in mu potisnilo pero v roke, da je ustvaril nebroj pesmi, ki sicer nimajo bogve kakšne literarne vrednosti, pač pa imajo posebno vrednost za Tržičane, ker ni namreč kota v Tržiču, ne hriba in ne potoka, ne rokodelstva in ne kake druge zanimivosti, katere naš pesnik ne bi opeval in ni navade in šege, ne slabosti in lastnosti tržiške, ki bi se je ne bil v svojih pesmih dotaknil.«²¹²

Kurnikove plesne pesmi in poskočnice dokazujejo njegovo silno vedrino in šaljivost tja do obešenjaštva. Pesnitev o knezu Rastislavu je budnica k slovanski zavesti. Vse, zlasti pa Predpustne razkrivajo velik dar opazovanja in vzgojnost.

Vrhunski predstavnik koroškega bukovništva je Andrej Šuster Drabosnjak,²¹³ či-

²⁰⁹ Karel Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1896–97/1–2, 82–83: »Pa ne samo nabiral, nego tudi zlagal je pesmice sam o raznih stanovih, /.../ Vse kažejo zdrav dovtip.«

²¹⁰ Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorne*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 143.

²¹¹ *Mala splošna enciklopedija*, 430. B. Zelič, *Življenje in delo Vojteha Kurnika*, 38.

²¹² V. Kragl, *Zgodovinski drobcji župnije Tržič*, 375.

²¹³ *Slovenska književnost*, 461.

gar delo je doživelo veliko pozornosti slovenskega jezikoslovja, literarne zgodovine, teatrologije in etnologije. O njem obstaja izročilo, da je svoje pesmi pisal ob delu na polju, za štajerskega vagabunda Jurija Vodovnika,²¹⁴ pogojno rečeno, štajerskega bukovnika pa, da je svoje pesmi nosil v košu. Tudi o njem je napisanih že nekaj knjig. Vojteh Kurnik, zastopnik rokodelskega stanu, je pisal svoje pesmi, ki so se mu porodile med delom, kar na oblance. Toda ta avtor s Kranjske še čaka na svoj veliki dan, da bi mu slovenska kulturna zgodovina v svoji zavesti priznala tisto mesto, ki mu gre. Mesti Tržič in Ljubljana sta enako dolžni storiti kaj v njegov spomin.

---

²¹⁴ Igor Cvetko, *Jest sem Vodovnik Juri*, Ljubljana 1988. Isti, Jurij Vodovnik, *Etnolog* 12 (63), Ljubljana 2002, 39-47.

LITERARJENJE KOT RODOVNA TRADICIJA IN JOŽKO JAGER

UVOD

Z naslovom tega poglavja skušamo poudariti tradicijo naklonjenosti besedni umetnosti – zlasti njeni epski zvrsti – v treh rodovih ene od rifniških rodbin. O tem pričajo pesniška zapuščina Jožka Jagra, zdaj objavljena v knjigi pesmi *Za mano mladostne so sanje* (Šentjur 2008), trditev o pesnjenju Jožkove matere Ane Jager, v ostalini Jožka Jagra v Knjižnici Šentjur ohranjeni zvezek z rokopisom pesmi, ki jih je prepisovala vanj Terezija Cmok, Jožkova babica po materini strani.¹

I. PREPISOVANJE KOT ZNAMENJE USTVARJALNEGA PREMISLEKA JOŽKOVE BABICE TEREZIJE (ROJ. PODČEDELŠEK) CMOK (1861–1953)

Nič posebnega bi ne bilo, če bi Terezija Cmok zapisovala v zvezek besedila narodnih / ljudskih / folklornih pesmi, saj so njihovim raziskovalcem prišli v roke številni taki zvezki in jih v Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU skrbno hranijo. Tu pa gre za besedila, ki je iz njihove vsebine in strukture jasno, da so največ epska in refleksivna. Škoda, da je le nekaterim pripisano avtorjevo ime ali vsaj kratice, pri nekaterih se ga dá spoznati, za nekatera pa zaenkrat avtorstva ni mogoče zanesljivo ugotoviti.

Kdaj se je začel zvezek polniti z raznotero vsebino,² ni mogoče presoditi. Po vpisanih datumih sodeč vsekakor leta 1906. Ali se je to dogajalo samo to leto, ali tudi kaj prej in pozneje, bo težko zanesljivo odgovoriti.

Na prvem mestu je *Starčev Confiteor 1800–1900* umirajočega stoletnika, ki se v odločilni uri sprašuje, ali je prav osmislil svoje svoje življenje; končuje se celo z latinskimi besedami. Tematiko minljivosti in smrti vsebuje tudi pesem brez naslova, nekakšno slovo od mladosti tematizirajo pesmi *K spomini*, *Slovo*, *Oh ve moja leta*. Zadnja od njih deloma sledi pesmi *Zabučale gore.... Jesenske rože* tematizirajo otožnost in melanholijo. Za kaj gre v pesmi *Vetrc čez grobove veje...* pove že naslov. V pesmi *Sam* lirski osebek zagotavlja, da ne potrebuje družbe, saj jo najde v naravi. Pesem *Zvečer* je bolj refleksija kot impresija.

Ukleti grajčak iz dvanajstih štirivrstičnic je edini, ki se spogleduje s folklorno poetiko. Pod njo je podpis *Terezinka* in datum: *17. junija 1906*. Prav tako se je zapisovalka ali prepisovalka *Terezinka* podpisala *1. 7. 06. [= 1906]* k pesmi *Roža med trnjem*, ne da bi navedla njenega avtorja. Le- tega je spoznati pri pesmi *Ubežni kralj* [Fran Levstik]. Še k največ pesmim je pripisano ime Antona Medveda. Potemtakem so njegove *Zornice* in pesem *Srečni pevec: Odrpta soba. Na mrtvaškem odru /počiva mož, visi nad njim razpelo. /Po ramah padajo mu gosti kodri, /opleta venec lovorov mu čelo. //Od svita*

¹ Opomba Tatjane Cmok.

² Vse to hrani Knjižnica Šentjur, 3230 Šentjur.

bledega polnočne lune /ožarjen pevec spi globoko spanje. /Molijo strune na donečih goslih, /ki rajске glase je polagal vanje. //Le babica ob postelji žalobni /bedi, vrté ji molek roke solzne. / Za vsako jagodo na vrhici drobni /debela kaplja spolzne ji po lici. /O srečni pevec! Tebi več ne more. /Roditi solz dehtivo hrepenenja /v zrkalu večnem gledaš zlate zore, /ki begal si za njimi vse življenje. //Srce prirode za teboj utripa, /studeneč žubori ti ljubo hvalo, /vrši mogočno ti stoletna lipa /in slavec žuboli ti pesem žalo.... A.[nton] M.[edved] in predvsem Mladike. To so refleksivne dvo- ali štirivrstičnice, ki jih avtor sam takole komentira: Resnica le ti bodi v čišli, /ki govore jo te mladike; /če niso nove misli, /Vsaj nove so oblike.

1.

*Ko imetek ves dobi,
dedič plaka le z očmi,
smeje pa se v duhu
mrtvemu skopuhu.*

2.

*Često speje sreča mimo nas,
toda mi zgrešimo pravi čas.*

3.

*Priklicali bi čase
na zemljo hitro zlate,
ko vsakdo bi manj nase
in mislil več na brate.*

4.

*Kdo govori dovtipa nam same,
vsak se mu smeje, nihče ne verjame.*

5.

*Naše viharno življenje je šola
solznega dola;
Ko se je človek naučil živeti,
mora umreti.*

6.

*Kar je brez sténja olje,
to je človek brez volje.*

7.

*Mnogi pozna le po tem, da živi,
ker se od dneva do dneva redi.*

8.

*Bolj kot besede srcá najmečje,
prija tolažba nam ta,
ako nas kdo za trpine večje,
kot smo v resnici, imá.*

9.

*Človek v sreči možko misli,
da bi vse lahko prenesel.
A težko se že pripogne,
ko denar po tleh je stresel.*

10.

*Dejanja mnogo cena
izvira le iz namena.*

11.

*Bridkih izkušenj nikdar ne zabi,
vendar jih človek vselej ne rabi.*

12.

*Kdor na tebi vse smeši,
ob njem le s tem se teši,
da sam je najbolj smešen,
bil rad tegá bi rešen.*

13.

*Težko se napravi mnogokrat gaz
skozi nejasno obilico fraz.*

14.

*Čuteče srce le ohrani
v nesreči in v sreči vsikdár,
a solzam neizmernim se brani,
preveč ne raduj se nikár.*

15.

*Neče slišati skopuh besede dosti,
dokler smrt ne pride k njemu gosti.*

16.

*Kdor le prestrastno dokazuje,
da srca bi nam zbudil vero,
podoben slabemu je pevcu,
ko misel potemni s primero.
(A. Medved)*

Gazela, ki ima podobno didaktično vlogo, je v zvezku Terezije Cmok prav tako brez naslova in avtorja. Prepisovalki je šlo predvsem za sporočilo, ki ga je s prepisom pač posvojila, ponotranjila, je postalo del nje same:

*Ko prvokrat vidiš človeka,
Kaj lice njegovo izreka, ne sodi,*

*Srce je globoko zakrito;
Ne čuješ njegovega jeka, ne sodi!
Prenagljena glasna beseda,
Globoko mu rano zaseka, ne sodi!
In ko izrečena je sodba,
Za rano ne najdeš več leka, ne sodi.
Poznaš li ti samega sebe?
Čas hitro na zemlji poteka, ne sodi!
Da onikraj groba preostro
Vladar ti človeškega veka, ne sodi.*

Tudi pregovori, ki si sledijo, so brez naslova:

1. <i>Kdor sam sebe oznanuje Prazno glavo oznanuje.</i>	5. <i>Kdor za posvetnim bliščem leta, Temu se radost v jok spremeni.</i>
2. <i>Dež za solncem mora priti, Za veseljem pa žalost.</i>	6. <i>Kdor male nadloge ne potrpi, Še večjo težavo si navali.</i>
3. <i>Le trpljenje naših dnij, nam veselje posladi.</i>	7. <i>Dobro je v malem čisto ravnati, Boljše, v velikem se škode varvati.</i>
4. <i>Tam kjer glad mori lenuha, Najde priden dosti kruha.</i>	8. <i>Sreča iz tacega kraja beži, v katerem poštenja potrebi. (???)</i>

vendar podpis *A. Slomšek* priča o njihovi verodostojnosti. Zadnja beseda je bolj nerazumljiva kot nečitljiva. Medvedove »mladike« in Slomškovi »modrosti«, sad življenjskih izkušenj, spoznanj in tenkočutnega opazovanja, zapisani v bolj ali manj umetelnem pesniškem jeziku, so Terezijo Cmok tako nagovorile, da si jih je kdove od kod prepisala v svoj zvezek za krepitev njenega lastnega duhá, kadar bi se njen življenjski čolnič nevarno zamajal. Saj ni kar tja v en dan prepisala tudi pesmi:

*Kar bridkih svet prevar ima
Najhujša vseh, prevara je – srca!*

*Čemu ljubavi kal si v srcu ustvaril
Ko jedva cvet požene, se ospe,
Čemu ljubav si rajsko nam podaril,
Ker usoda kruta nam jo zatre –*

Njena vsebina jo je tako prevzela, da ji ni bil mar avtor. Morda pa že v predlogi ni bil naveden. Prav tako manjka avtor motivno izvirne, oblikovno pa še trde pesmi *Križ v vzduhu*

*Zelena trata se razgrinja
Temni je senčni jerob;
Nekdo je tu pred davnim časom
Ob potu križ pripel na dob.*

*Mladosti moja cvetna trata
Kaj na njo oko strmiš
Kaj ne tam tudi v temni seva
Od solz rosno ti gledaš – križ.*

Morda gre celo za kako osebno izkušnjo. Saj tudi pesem *Na sneženih krajih* daje vtis, da je prestrežena v fazi nastajanja in da gre za nek nedokončan proces.

1. *V takih nočeh, /Ko se na nebu /Svetijo zvezde, /Ali? na zemlji.*
2. *Biserni sneg: /V takih nočeh Moje želje, /Kakor začarane.*
3. *Rade iz prs bi mi /Vzele srce.../Pa ne vedo: /Vsakemu srcu.*
4. *V lastnih je srcu /Dasi tesno, /Vendar najdražje /Vendar ljubo.*
5. *Da sem snežec /Jaz nikoli /Ne zapal bi borne kože! /Oh pogledjte: /Drva v hosti*
6. *Hosta v snegu /V mrzli sobi deca joče /Ah povejte /Ali tukim (??) /Bridkim srcem*
7. *Še živeti je mogoče / - - - /Da sem mesec /Jaz nikoli /Ne zapal bi borne kože.*
8. *Bela veja, /Črni vran, /Jasno vreme, /Mrzel dan! /Mož se pelje /Na saneh: /V žepu krone /v lirich smeh...*
9. *Bela veja, Črni vran Jasno vreme, /Mrzel dan! /V snegu drsa/Siromak:/ v žepu tema, /v licih mrak...*
10. *Bog nam daj še /Dosti let, /Ko tako je /Pisan svet! /Bela veja, /Gladen vran, /Jasno vreme, /Mrzel dan...*

Na koncu sta nezanesljivo čitljivi kra[ti]ci. Si je mogoče misliti, da bi avtorica prepisovala tuje delo v taki delovni fazi. Težko!

Zdi se nenavadno, od kod štajerski zapisovalki taka pozornost do Valentina Vodnika:

Rodila te Sava – Ljubljansko polje /Navdale Triglava snežne kope. (V. Vodniku)

in bohinskega Koprivnika, saj od nekod prepíše imena dvanajstih »duhovnih pastirjev na Koprivniku, začeniši z Valentinom Vodnikom «od dne 21. svečana leta 1793 do 2. malega srpana leta 1796.« do Antona Pajerja »od 10. vinotoka leta 1886«.

Glede na pisavo in vsebino zapisa *V prekletstvu pekla* se zdi, da ga je pisala druga roka. Morda celo teološko podkovan, saj iz njega veje poznavanje biblične zgodovine: Tir in Sidon sta bili največji in najbogatejši mesti Feničanov: ti so služili Baalu, Molohu in Astarti. »Grozovita neusmiljenost in pa oni greh, ki se med kristjani niti imenovati ne sme. To je bila cena, za katero se se Feničani prodali satanu, da so postali najbogatejši in najolikanejši narod na svetu. ... Strašne so besede, ki jih je govoril po preroku Ezekujelu temu narodu: »Toda umazali ste se z množico pregreh in s krivično trgovino. Zato sem dopustil, da se v vaši sredi dvigne ogenj, ki vas požre in spremeni v pepel. Feničani so bili potomci nesrečnega Kajna, ki ga je nekdanji lastni oče proklel... Nato se zgodba osredotoči na daritev 12-letnega sina edinca maliku Molohu, vendar ni dokončana.

Kljub temu navedena vsebina in sledeči odstavek napeljujejo k misli, da je bila Tezija Čmok ali zelo načitana ali je bila celo v osebni stiku s kakim duhovnikom, ki ji je posredoval navržene misli:

Marsikateri rod je tukaj v starodavnem času živel in umrl. Ako bi ljudje pamet vprašali, morali bi spoznati, da bo tudi njih čas potekel, kakor je drugim pred njimi. Mnogi so si nakopičili zakladov, pa so jih morali zopet drugim prepustiti, sami pa v tesni grob se vleči. Kje so zdaj njih veselice? Kje njih moč in oblast?

Tudi jaz sem včasih stal pri kakem grobnem spomeniku in bral napis: »Tudi jaz sem bil mlad in vesel, sem jedel in pil in se kratkočasil. Zdaj pa tukaj trohnim in obžalujem svoje grehe. O popotnik! spomni se na smrt, da ne boš grešil!«

O človek, kaj upaš, da ne misliš na smrt? Ali je že kdo smrti ušel. Kje so tisti mogočni kralji, o katerih se bere? Kje so tisti, ki so zidali mesto Kajiro? Kam so prišli faraoni? Kje so vladarji Niv in Babilona? Smrt jih ogovorila in zginili so. Trdni gradovi jih niso mogli ubra[ni]ti in njih zakladov smrt še pogledala ni. Kje so slavni cesarji in njih države? Zapustili so zemljo, kakor da jih [ni] nikoli nosila. Kaj koristi, da so strahovali ljudi, smrti ostrašiti le niso mogli.

O človek, zakaj zapuščáš Boga, ki ti streže, in zate skrbi že od mladih nog. Kako moreš pozabiti na njegovo dobroto? Tistej uri, ki je grenkejši ko (?) in gorkejši kot žerjavica, ne uideš. Pomisli na rodove in časov veke, ki so bili pred taboj in ne pozabi na smrt. Mogočeni kralji, pred katerimi se je svet tresel, morali so umreti ali mar ti pa ne bodeš.

O človek, ne zaupaj svoji sreči! Smrt plapolaj zmiraj nad tvojo glavo. Kje so tvoji očetje, kje bratje, kje prijatelji in znanci. Šli so v grob, kakor da bi nikoli ne živeli. Stopili so pred večnega sodnika in prijeli [pravilno bi bilo prejeli] vsak svoje plačilo. Ne pozabi na svojo dušo.

Da vendarle gre za občasno prepisovanje, se da sklepati iz dejstva, da je med te apokaliptične odstavke vmeščena popolnoma profana snov: *Želod vremenski prerok: Če ima želod prav lepo in čisto belo jedro, pomeni to suho poletje, dobro letino. Če pa je jedro od znotraj bolj umazane barve, lisasto pa vlažno, je to znamenje mokrega, viharnega vremena. Če se lupi, grbanči, pomeni to silno sušo.*

V vsakdanje življenje, čeprav ima danes že zgodovinsko vrednost, sodi tudi prepis z nekega plakata ali obvestila: *Na binško nedeljo bo igra dan sprave, pri kateri bo pel novi pevski zbor. Nazaj planinski raj. Čukova gostija. Ribniška. Prišla je miška.* Tu je zapisovalka pristavila kraj in datum in se še podčrtano podpisala: *Sv. Jurij ob južni železnici 10. 6. 06. Terezija Cmokova.*

Epske pesmi, refleksivne pesmi, paremiologija, teološka-duhovna, celo apokaliptična vsebina so razsežnosti, ki žarčijo iz zgolj na videz nepomembnega zvezka. Vendar zelo plastično prikazujejo neko osebnost izpred natanko sto let, 1906.

Iz natančnega popisa vsebine v zvezku Jožkove babice Terezije Cmok se da zasluhiti, v kakšnem duhovnem ozračju je odraščal. Umrla je, ko je bilo Jožku 9 let, do takrat pa mu je lahko posredovala bogato književno doto, ki se kaže že iz tega njenega zvezka, vsekakor pa je del tega bila deležna njena hči. Vsekakor prepričljivo dokazuje, da so Jagrovi veliko brali.³

Doma so imeli veliko knjig:⁴ mohorjevke, kaj pa drugega!⁵

³ Tega se spominja njihova daljna potomka Trezika (roj. Korošec) Strašek iz Grobelna. Njena mama je bila sestra od Jožkovega očeta. Ime ji je bilo Helena Jager, por. Korošec. Stanovali so na Rifniku 30. Rojena je bila 3. 4. 1893 na Rifniku. Bila je ustreljena v trebuh z otrokom v naročju decembra 1943 v Gornji Rašeni, Ivanovo Selo na Hrvaškem. Njen mož Ivan Korošec (*6. 5. 1892–†5. 7. 1950) je bil pri partizanih. Imela sta sedem otrok: Milka, Ivan, Lojzka, Trezika, Lizika, Lojzek, Dragica. Pismo Tatjane Cmok, Knjižnica Šentjur, 24. 1. 2006.

⁴ Tega se po dolgih letih še spominja Tatjana Cmok, telefonski pogovor, 11. 1. 2006.

⁵ Komentar avtorice.

II. JE PISALA PESMI TUDI JOŽKOVA MAMA ANA (ROJ. CMOK) JAGER (1888–1962)?

Obstaja izročilo, da je tudi mama Jožka Jagra Ana Jager pisala in pela (basirala). To je Marija Jazbec iz Rifnika leta 1999 zatrjevala Zdenki Primožič in ji obljubila, da jih bo poskušala poiskati »na dilah« – na podstrešju.⁶ Po ponovnem poizvedovanju leta 2006 je izjavila, da jih nima več.⁷ Drugi o tem ne vedo nič. »Vedo pa vsi, da je rada pela in bila zelo ‚dobrovoljna‘. Po pripovedovanju že omenjene [Marije Jazbec] je Ana Jager imela drobno knjižico prepisanih starih pesmi, ki so bile »tako stare in čudne«. Čisto mogoče bi ta knjižica utegnila biti to, kar je ob prvem poizvedovanju za Jožkom Jagrom bilo predstavljeno oziroma razumljeno kot (rokopisna!) zbirka njenih lastnih pesmi.

Franc Brečko iz Jakoba pri Šenjuru se spominja, da se je ob romanju na Kalobje Ana Jager s sinom Jožkom ustavljala tudi na njihovem domu. Menda naj bi tudi brala ali pripovedovala pesmi.⁸ Svojih menda ne, torej sinove!

Ana Jager je imela tri otroke. Hčerka Anica je komaj 9-letna (*1923 – †1932)⁹ umrla za davico. V II. svetovni vojni je izgubila sina Jožka (*1920 – †1944), ki je bil moral v okupatorjevo vojsko in je padel neznanokje. Ko je dobila pismeno obvestilo, da je pogrešan, se je od bolečine »valjala po tleh«¹⁰. Vendar je tudi potem še »mislila, da mora priti. Naročila je, npr. naj pospravijo plug, da Jožko ne bo padel, če bo prišel domov in ga v temi ne bo videl.« Anin vnuk Edvard Šolinc¹¹, se spominja, da je Jožko Jager prinesel materi iz nemške vojske steklenico vina in mati Ana je vedno govorila (tudi še potem, ko je že zvedela, da je padel): »To bomo pa odprli, ko se Jožko vrne.« Ali je upanje na njegovo vrnitev skopnelo po »copranju«, kakor se ga spominja Jožkova sestrična Trezika (Terezija) Strašek: »Vzeli sta zlat prstan in ga privezali na svilen nitko, spodaj sta položili Jožkovo fotografijo. Nekaj časa je nihalo potem pa se je prstan ustavil. Kar je pomenilo, da je Jožko mrtev.«¹² Za mrtvega je bil razglašen s sklepom Občinskega sodišča v Celju z dne 22. 4. 1964 in vpisan v MMK nas. Rifnik, letnik 1964, stran 34, zap. št. 1.¹³ Vrhu tega ji je zaradi bolezni leta 1945 umrl še mož.¹⁴

⁶ Marija Jazbec iz Rifnika menda hrani zapise njenih pesmi – obljubila je Zdenki Primožič, da jih bo poskušala poiskati, da so nekje »na dilah« (na podstrešju - op. Zdenka Primožič).

⁷ S tem namenom jo je obiskala Tatjana Cmok iz Knjižnice v Celju. Pismo, Šentjur, 24. 1. 2006.

⁸ Pogovor Zdenke Primožič s Francem Brečkom na njegovem domu, 25. 6. 1999.

⁹ Povedala Terezika Gobec iz Šentjura. Posredovala Tatjana Cmok iz Knjižnice Šentjur. Pismo: Šentjur, 7.2. 2006.

¹⁰ Marija Jazbec.

¹¹ Telefonski pogovor z Zdenko Primožič, julij 1999.

¹² Pogovor Tatjane Cmok in Tatjane Oset s Treziko (Terezijo) Strašek, Grobelno, 20. 1. 2006. Pismo Tatjane Cmok, Šentjur, 24. 1. 2006.

¹³ Podatek je iz matične knjige na Upravni enoti Šentjur preskrbela Tatjana Cmok iz Knjižnice Šentjur.

¹⁴ Jakob Jager *5. 7. 1871, Rifnik – †6. 8. 1945, Javna bolnica, Celje. Podatek preskrbela Tatjana Cmok iz Knjižnice Šentjur na Upravni enoti Celje, matična knjiga umrlih, leta 1945, št. 511.

Ko mama Ana ni zmogla več dela na kmetiji, se je preselila k hčerki Franciški/Faniki¹⁵ (*1913 – †1962). Toda ko je umrla še ta,¹⁶ pri sorodnikih Ani ni bilo najbolje.

Da je bila mama Ana vsekakor naklonjena literarnemu ustvarjanju in da je imela občutek za njegove vrednote, se vidi iz njenega ravnanja z Jožkovo pesemsko ostalino. Še v času vojne, v začetku leta 1945 je izbrala troje pesmi, ki jih je sin napisal kot slovenski prisilni mobiliziranec v nemško vojsko, jih oštevilčila z rimskimi številkami: I. *Naša Gora* (Rifnik), II. *Kalobški Mariji*, III. *Iz mračni dni* in jih dala pretipkati – menda je znala tipkati Jožkova sestra Fanika – z naslovom in pojasnilom: »*PESMI, ki jih je zložil Joško JAGER, kmečki sin iz Rifnika pri Šentjurju pri Celju. Pogrešan od l. 1944 na ruski fronti*«. Dodala je še zadnjo kitico iz pesmi *Vse mine* iz njegovih otroških let:

IV.

Dobro zapomni si, da vse mine

In da imaš spomine---

Pa tudi teh ni več!

Je stara pesem preč – vse bo preč!

Primerjava pokaže, da je v njenem zapisu nekoliko predelana. Ali zaradi poudarka zavestno ali pa nehote, ker je bila zapisana po spominu.

Zapomni si: »Vse mine,

en čas še imaš spomine.

Potem pa tudi teh ni več,

je stara pesem: Vse bo preč.«

Vse kaže, da je tudi nadaljevanje

Čeprav – četudi,

So časi zelo hudi.

Kljub temu jaz vesev

Bom vedno svoje pesmi pev.

mama prepisala na pamet, saj sta Joško Jager sam piše prav: ... *vesel / pel* in tudi to kitico je malce prilagodila. Na koncu je dopisala:

Te pesmice je zložil moj sin

Joško J a g e r pri vojakih.

Bodi mu ohranjen drag spomin.

Prepisala žalostna Jagrova mama. Rifnik 3/I. 1945.

Bodi mu tuja zemljica lahka.

Naj v miru počiva, dragi Joško.

¹⁵ Hčerka Fanika se je bila poročila na mlin in žago (»stara jo je zelo črtila« /na Fanikin poročni dan so jedli ječmenovo kašo«), zbolela za rakom in umrla.

¹⁶ Zdenka Primožič: hčerka Fanika se je poročila na mlin in žago (»stara jo je zelo črtila« /na Fanikin poročni dan so jedli ječmenovo kašo«), zbolela za rakom in umrla. Ko mama Ana tudi ni zmogla več delati na kmetiji, se je preselila k hčerki. Ko pa je hčerka umrla, pri sorodnikih Ani ni bilo najbolje. Podatek o njeni smrti (†2. 2. 1962) pridobljen na pokopališču Šentjur po zaslugi Tatjane Cmok iz Knjižnice Šentjur.

Ta antologijica mrtvemu sinu v spomin zgolj na dveh listih A₄ format kljub svoji drobnosti dokazuje smisel Ane Jager za estetsko funkcijo ne le v ustvarjanju, ampak tudi v kompoziciji besedil. Če pozorno beremo, opazimo, da se v maminem pisanju v prvem dostavku na koncu prva in tretja vrstica rimata in prav tako lahko vidimo te vrste prizadevnost tudi v njenem zadnjem vzkliku, ki je dvovrstičnica z notranjo rimo v zadnjih dveh besedah: *lahka – Jožko*.

Se ji je to zgodilo le naključno, ali je to eden od dokazov, da bi utegnila ustvarjati tudi sama?

V zvezek, v katerega je petnajstletni Jožko Jager prepisal svoje pesmi, je mama Ana Jager v začetku l. 1945, ko je izvedela, da je njen sin med pogrešanimi, zbrala njegove pesmi, ki so nastale kdove kje na ruski fronti, na Poljskem in med vojaškim dopustom, ko je bil zadnjič doma, in jih pripisala – oziroma po drugih navedbah prepisala iz Jožkovih pisem iz nemške vojske.¹⁷ Pred svojo smrtjo ga je kot veliko svetinjo izročila svojemu nečaku Branku Cmoku s prošnjo, naj ga skrbno čuva.¹⁸

III. KMEČKI PESNIK JOŽKO JAGER (*29. 3. 1920, RIFNIK PRI ŠENTJURJU – †18. 7. 1944, RUSIJA)¹⁹

1. Pesmi iz otroštva

O otroštvu Jožka Jagra na podlagi razpoložljivih virov ni mogoče povedati nič posebnega.

Rodbinsko izročilo ohranja le, da je bil vseskozi bolehen. Lovila ga je jetika. Zato si je poleti naredil pod domačo smreko bivališče, nekakšno utico in kar v njej tudi prepal. Zdravnik je namreč priporočal vdihovati zrak iz smrekovega gozda.²⁰

Bil je eden od treh otrok v na zunaj povprečni kmečki v prvi polovici dvajsetega stoletja. Zakaj le na zunaj? Iz zvezka prepisanih besedil babice Terezije Cmok se vidi, da je bilo njegovo duhovno okolje v stiku s slovensko duhovno (škof Anton Martin Slomšek) in literarno tradicijo (Fran Levstik, Anton Medved in drugi neznani avtorji). Morda gre za prepise iz tedanjih revij Ljubljanski zvon, Dom in svet, ki so jih imeli naročene tudi ponekod na slovenskem podeželju.²¹ Iz pripisov k pesmim se da razbrati, da se je s pesnjenjem spoprijel že zelo zgodaj. Glede na ozračje v domači hiši se vriva vprašanje: Se je to zgodilo samo od sebe, ali je k temu celo kaj vplivala babičina in materina spodbuda? Jagrovih pesmi do njegovega petnajstega leta je zanesljivo znanih čez petdeset. Med njimi je najzgodnejša iz leta 1929, ko je bil star devet let. Na še dveh stra-

¹⁷ Prim. *Slovensko pesništvo upora IV* (Zaporniške in taboriščne, izgnanske, iz tujih enot), ur. Boris Paternu s sodelovanjem Irene Novak-Popov, Novo mesto 1997, 556, 557, 558.

¹⁸ Lastnik zvezka ga dotlej ni hotel nikomur dati iz rok. Prvič je to storil na prošnjo Zdenke Primožič in po zaslugi svoje hčerke Tatjane Cmok, ravnateljice Knjižnice v Šentjurju pri Celju. Zvezek bo odslej hranila omenjena knjižnica. Pogovor Zdenke Primožič z Brankom Cmokom, Šentjur, 2. 7. 1999.

¹⁹ Razglašen za mrtvega s sklepom občinskega sodišča v Celju z dne 22. 4. 1964, vpisan v MMK (= Mestno mrliško knjigo??) naselje Rifnik, letnik 1964, stran 34, zap. št. 1. Podatek v matični knjigi na Upravni enoti Šentjur preskrbela Tatjana Cmok. Knjižnica Šentjur, 11. 1. 2006.

²⁰ Tatjana Cmok, telefonski pogovor, 11. 1. 2006. Terezija Gobec (*9. 10. 1939), vnukinja Jagrove Ane (por. Šolinc) Šentjur. Pismo, Tatjana Cmok, Knjižnica Šentjur, 24. 1. 2006.

²¹ Na primer v hribih okrog Žirov. Avtopsija.

neh spredaj omenjene mini antologije sledijo še druge pesmi iz vojnega časa, vendar zdaj brez številčenja in pojasnila, kar se utegne razumeti, da gre za dodatek. Na prvem mestu je pesmica, katere naslov je pravzaprav pojasnilo: *Tretji razred 1929*.²² Pesmi, ki je zgrajena na pesniški figuri nasprotja, se sicer pozna začetniška oblikovna okorelost, vendar je presenetljiva po svoji kmečki zaskrbljenosti za domače živali: *Na zemlji ni lepo, /ker krave zbolijo. //Na morju ni lepo, /ker barke se potapljajo. //Le v nebesih je lepo /pri Bogu samemu*. Od kod celinskemu otroku motiv o morju? Kakšne govorce je prestregel ali kaj je prebral, da ga je nesreča na morju tako prevzela. Da je svoj vtis jemal resno, se vidi iz tega, da je pesem pozneje še razširil in jo pod naslovom *Kje je lepo?* prenesel v zvezek, kamor jih je prepisal.

Prvovrsten dokument ustvarjanja Jožka Jagera, začeni v otroštvu, je zvezek z naslovom:

ZBIRKA PESMI IN VOŠČIL
SPISAL JAGER JOŠKO

V tem zvezku se nahajajo vse pesmi in voščila, kar sem jih kdaj sestavil, oziroma spenil. Nahajajo se po vrsti, kakor so bile sestavljene.

Jager Joško.

Rifnik 23. I. 1935.

*Zbirka pesmi in voščil,
katere sam sem naredil.
Jager Joško*

O nedvoumnosti njene dokumentarne vrednosti govori prvo pojasnilo na notranji prvi strani zvezka, kamor je Joško zapisal kar dvakrat eno in isto trditev in jo verificiral s podpisom. Dodal je še svojevrstni pesniški moto, ki je daleč od otroške naivnosti, saj v njem petnajstletni avtor nenavadno zrelo presoja kontekst svojega ustvarjanja in svojo osebno držo v njem.

Geslo.

*Pa čeprav, četudi,
so časi zelo hudi
kljub temu jaz vesel
bom pesmi vedno pel.
Jager Joško*

Kar tri podpise na eni strani bi lahko razumeli kot dokaz velike želje po vzpostavljanju osebne identitete, kar je značilno znamenje najstniškega obdobja v človekovem dozorevanju.

Zvezek v formatu 20, 5 x 16, 5 cm ima 33 listov in je ostal fragment. S črnilom prepisana besedila so oštevilčena in ohranjena od 1 do 49. Avtor sam na začetku pojasnjuje, da so pesmi prepisane po kronološkem redu ustvarjanja. Kljub šibkosti je smiselno posredovati prvo pesem v njem, ob kateri je v rubriki za opombe dopisal: *Skoval učenec*

²² Bi res takrat hodil že v tretji razred, če je bil rojen leta 1922?

II. razreda. Pesem dokazuje neverjetno živo Jožkovo spremljanje življenja okrog sebe, smisel za humor in za ta leta prav resnobno ugotovitev.

1. PIJANČEK

*Ko je še pijanček majhen bil,
vodo še prav rad je pil.
Zdaj pa noče več tako,
zdravje mu je že od jeze ušlo
ker zdaj pije vino in pivo strup,
ki v srce mu daje le obup.*

Enak dostavek – *Skoval učenec II. razreda* – je pri drugi pesmi *Majnik*. Besedilce je preprosto, vendar zaradi svoje spevnosti milo, kljub temu da po svoji vsebini nekako kopira pesmi, ki so jih še v njegovem času odrasli namenjali otrokom. Nastavke za pesniški razvoj je razbrati iz uvodne notranje rime: *Slavček pevček*. S to pesmico se Jožko Jager obrne k naravi in letnim časom, ki so sprožili več njegovih pesmi: 3. *Noč in dan*, 4. *Veverica*, 5. *Po zimi*, 6. *Spomladi*, 7. *Poletje*. 8. *Vijolica* tematizira skromnost in (zvončkovo) oholost in s tem spominja na Slomškovo pesem *Tulipa in vijolica*,²³ le da je Jagrova, po pravici, manj dodelana in namenjena naravnost mladini dvignjeni prst, naj ne pozabi na prave vrednote.

Jožko Jager se je že kot otrok nenavadno resno zavedal svojega porekla. Od kod sicer pesem *Kmetški stan* (9²⁴), brez nostalgije, kakor preveva literaturo avtorjev, ki so se mu odrekli, in brez idealiziranja, ki pogosto domuje v domačijski literaturi. To je docela realistična socialno-kritično besedilo. Tedaj še otrok doživlja tako močno eksistencialno stisko odraslih, dajo prenaša v pesem z vso neposrednostjo, brez najmanjšega olepševanja v izrazu. Le zadnja vrstica »*kakor sinjega neba oboki*«²³ daje vedeti, da je snov tu in tam še neokretno gnetel bodoči pesnik. Tak stil se popolnoma ujema z literarno strujo, v kateri je ustvarjal nadebudni kmečki sin.

Da se je vračal k svojim pesmim in jih pilil, dokazuje v zvezku z njegovimi rokopisi reflektivna z naslovom *Kje je lepo?*(10). V primerjavi s prvo verzijo so tu kitice premenjane. Na prvem mestu je nova, prejkone na podlagi lastne izkušnje, morda z obiskom najbližjega mesta Šentjur: *V mestu ni lepo, /ker dosti je prahu*. Sledi tista o morju, nato je dodana nova: *V zraku ni lepo, /tam se plini križajo*. To je verjetno pripisati kakšnemu branju, nato šele pride na vrsto tista o kravah, ki ima tudi tu značilen glagol »*bolijo*«²⁴ v pomenu zbolevaljo. Ključna ontotimna kitica je ostala na svojem mestu.

V pesmih z zimsko motiviko je tako rekoč stalen motiv ptic, ki so v mrazu prenehale peti. Tako je tudi v pesmi 11. *Ob zimi: Že zima prihaja, /hud mraz nas obdaja. /Vse ptice premile /so kar potihnile. //...*

Jager je napisal toliko voščil, da jih je v naslovu svoje rokopisne zbirke upravičeno omenil. Zaradi pravil, ki jih je pri tem žanru treba upoštevati, mu je težko vdigniti lastno pesniško individualnost, toda ustvarjalnemu peresu Jožka Jagra se je to dokaj posrečilo. Pri tem se enkrat *Voščilo* (12) opre na motiviko iz narave: *vetrič, oblacke* in skuje šaljivo anekdoto in se ne izda, saj dobro ve, da bo nagovorjenka že vedela, kdo lahko kaj takega dá iz rok: *Kakor je rekel oni, ki je živel /do svoje smrti, svoji teti //Za Vaš god, /Bog Vam srečo /daj v en sod*.

²³ Prim. Anton Martin Slomšek, *Izbrane pesmi*, Slomškova založba, Maribor 1991, 87–88.

²⁴ Kjer ne gre drugače, je številka pesmi (oštevilčil avtor) v tukajšnjem poglavju navedena za naslovom pesmi.

//*To Vam vošči /dobro znan, /a neimenovan.*

Sledi šest pesmi na zimsko témo in prvega in tako rekoč zadnjega praznika (sv. Miklavž, pust) v tem letnem času: 13. *Vse je sneženo*, 14. *Miklavževa*, 15. *Drsanje*, 16. *Voščilo*, 17. *Zimska* in 18. *Pustni torek*. V glavnem so pesmi opisne, le zadnja je malo bolj osebna, vendar še zmeraj epska, ko se odloča, naj gre v maškare ali ne. Glede na to, da je avtor na začetku pojasnil, da so pesmi razvrščene kronološko, je mogoče trditi, da so te nastale eno zimo. Potem namreč sledi *Voščilo mojemu botru* (19). Iz prvih dveh vrstic v njej se da ugotoviti, da je bila predvidena za god sv. Karla Boromejskega, ki je že 4. novembra v letu. Je šel deček v Celje še istega leta na izlet s šolo ali z domačimi, da je takoj za tem na vrsti *Celjski grad* (20). Sprva igrivo žanrsko besedilo dobi socialno kritično in moralno poanto o vzroku propada celjskih grofov. V primerjavi z dotodanjimi pesmimi se pri tukajšnji vidi napredek v oblikovanju. Kitice so raznovrstične, prav tako dolžina verzov. V zresnjenem drugem delu so štiri medbesedilne sestavine iz slovstvene folklore:

Primerjalno reko: »*Bli bogati /so ko škрати*«,
pretiravanje: »*so imeli /sto gradov*«,
pregovor: »*Toda sreča /je opoteča*«,
formulativni konec, znan iz slovenskih pravljic:

*In tako
je bilo konec,
sreče Celjske
prazen lonec.*

21. pesem *V jeseni* je objektivno opisna z motiviko trgatve, odpadajočega listja, dozorelega sadja in kostanja, ptičjega petja, toda konča se s popolnoma kmečko nalogo: *A preden pokrije /snežec poljano /imeti kmet mora /ozimino vsejano*. Sledita pesmi *Voščilo* (22) neimenovani osebi za 71. god ter nič posebnega pesem *V gozdu* (23). Ob 24. pesmi *Voščilo atu*²⁵ je nekdo, morda mama, dopisal: »*spesnil v drugem razredu, star 9 let*.« Voščilo vsekakor dokazuje veliko sposobnost verzljanja, kakor bi dejal Dane Zajc, otroško radoživost – z vriskanjem – in navihanost celo s skrivalnico.

Koline (25) so pravcata etnološka pesem, ki v dvanajstih štirivrstičnih kiticah naravnost naturalistično opiše potek tako imenovanega kmečkega praznika, v štajerski krajini imenovani »*furež*«. Kaj je vzrok njegove vedrine in hudomušnosti, ki se je preselila v pesem, sporoča 10. kitica: *A vince, vince, /to je glavna stvar. /Brez njega špaso- /ni nikdar*. Sledi troje voščil

Voščilo pozimi v obliki vločnice za žensko osebo, *Zimsko voščilo* in *Pomladno voščilo* (26, 27, 28) ki se domiselno sklicuje na ptice selivke: »*Iz južnih krajev priskakljala /v Šent Jur /penica mala. //In iz srca /je zapela, /kolikor je /moči ime- /la: //Bog Vas živi /mnogo let, /v sreči, zdravju /še živet*.« //*Jaz pa isto /Vam ponavljam, /kot je pela /ptičica: /»Polno vreče /zlate sreče /in pa zdravja /trdnega*.«

Vstajenje (29) je konfesionalno trezna, vendar oblikovno ne preveč navdušujoče besedilo. *Divji lovec* (30) ustrelji srno, toda logar ga spazi in zaprejo ga v temnico. *Šolskemu vrtu* (31) je sicer davek otroški obveznosti, vendar že v tem času dokazuje Jagrovo navezanost na zemljo.

Toda kako je mogoče, da že v 4. razredu nastane pesem z motivom minevanja Ka-

²⁵ Tu je Joško podpisan s –š- v cirilici : Јошко. Bi bila to metelčica?

kor zvečer zaide sonce, slana pomori rožice, se ptičica ujame na limance, se polomijo stoletni hrasti: »Tako življenje naše / človeško kratko je.

*Zapomni si: »Vse mine,
en čas še imaš spomine.
Potem pa tudi teh ni več,
je stara pesem: Vse bo preč.« (32. Vse mine)*

Franc Alojzij Šet nastanek pesmi pripisuje Jožku, tretješolcu in ta kitica se po njegovem glasi:

*„Dobro zapomni si
Da vse mine,
ker čas še ima spomine
Ko tudi teh ni več
Tudi stara pesem
Vse bo preč.
Jager Jože 1929 (tretji razred OŠ).²⁶*

Je mogoče, da bi že devetletni otrok napisal verze: *Kakor hitro se solnce je skrilo / Tako hitro spuste me v gomilo*. Če bi se vedelo, ali mu je v teh letih umrl bratec ali sestra, bi sklepali, da je to pustilo v otroku neizbrisen vtis.

Sledita spet dve voščili: 33. *Voščilo* in 34. *Jožefovo voščilo*, poziv za veselje v 35. pesmi *Poletje* in 36. *Spomin* na še mlajše otroštvo, vendar ne kot čustvena osebna izpoved, ampak v obliki zunanje epskega opisa, kakor ga v četrtem razredu²⁷ zmore le otrok z izjemnim darom. Jeseni se spet ponovi 37. *Voščilo*, menda isti osebi kot ob omembi Karla Boromejskega. Nato pa 38. *Izlet na Rifnik*, ki je podobno, kot ob razvlainah celjskega gradu, zasnovan epsko široko z motivom izmозgavanja kmetov. Od vseh Jagrovih pesmi je najbolj osebno izpovedna 40. *Zaton* v zavesti, občutek, ki ga kljub mladim letom stalno spremlja. V rubriki za opombe v zvezku je dopisano, da je bila pesem »objavljena v ‚*Našem domu*‘«. Zelo domiselna je 40. pesem v zvezku *Kmet in davkar*, iz treh štirivrstičnic. Prva je okvir dogajanja, v drugih dveh pa teče pogovor med davkarjem in kmetom. Prvi ustvari napetost, drugi pa jo še poveča z ironičnim obratom, toda tako, da mora ostati njegov sogovornik brez besed.

Novoletna (41) je vredna dvojne pozornosti. Prvič zvemo iz nje čas nastanka, konec leta 1934, drugič pa zaradi njene poetike. Tu se trinajstletni Joško Jager prvič javno zamisli nad pesniškim poklicem: »Če bil bi jaz pesnik, /...«. Lirski osebek v slogu slovanske primere našteva, kaj vse bi lahko bil in pri tem ne zanika, da ni pesnik, le da ni poznan. Pesem ima kar dva enjambementa, kar tudi kaže na avtorjevo ustvarjalno spretnost. Motivno pa zbuja pozornost motiv svetovne krize. Epska *Pesem o pijancu* (42) v 58. vrsticah dere do konca kakor silen val in se ne ustavi prej, dokler ne privede do popolnjega obuboženja upovedenega predmeta. Spet socialna pesem, razen enega vzklika, brez kakršne koli pesniške obdela v izrazu. Njeno pesniško ogrodje sta zgolj verzni ritem in rima. Ob paraboli kmečke peči, ki jo zapustimo brez hvale, kakor hitro

²⁶ List 15, 2 x 8, 9 cm. Moder tintni svinčnik. Zapisal po II. svetovni vojni po spominu Franc Alojz Šet. (To počel predvsem pozimi.) Ali prepis? Avtor mu je dal zvezek na vpogled še pred drugo svetovno vojno. Lahko je vir tudi še drugi. Hrani Franc Alojz Šet iz Šentjurja pri Celju.

²⁷ Neka roka, morda mamina, je k pesmi dopisala: »*Spisana v četrtem razredu*.«

nas ogreje toplo sonce, Jager v pesmi 43. *Nehvaležnost* opominja, kako človek pozabi na Božjo dobroto. Da se je sčasoma začel zavedati šolanih pesniških oblik, ali pa ga je nanje kdo izrecno opozoril, priča 44. pesem, ki sicer ni spesnena v klasičnem italijanskem enajstercu, drugače pa se v zgradbi podreja vsem drugim pravilom v rimanju in dvodelnosti vsebine, zato je *Sonet* o zimi predvsem pesniška vaja ali igrača, saj snovno ni kdovekako globokoumen.

Voščilo za god (45) je v nasprotju z drugimi podaja množinski osebek, ki verjetno zatopa družino. Avtor doseže šegavost z motiviko o dobrem obedu in prikritej datumu. Toda kljub temu ne more mimo težav svojega časa, kakor jo tematizira *Kriza* (46). V rubriki za opombe je dopisano: »Objavljeno v *Brazdi*«. Kriza je kot eden od motivov omenjena že v eni prejšnjih pesmi, tu pa je zagatnemu gospodarskem položaju v tridesetih letih 20. stoletja posvečena cela pesem, predvsem z vidika kmečkega človeka. Kdor ni kmet, je zanj gospoda.

Skrbna analiza, komu so bila voščila namenjena, razkrivajo, da gre za stare starše²⁸ in med njimi je imenitno 47. *Velikonočno vošč.* [ilo] zaradi vseh naštetih jedil, ki sodijo k velikonočnemu obedu. Seveda ne sme manjkati poleg tudi pijača. Avtor svoje želje zabeli s pozdravi, v katerih se zaveda, da od mnogih besed še nihče ni bil sit. Tudi tu se srečamo z njegovo sposobnostjo rimanja, ko se rimajo različni stavčni členi, na primer samostalni in glagol: *...izabelo, /... imelo /... /... vnuka, /... zauka*. Zadnje *Voščilo* (48) je popolnoma stereotipno.

Pesem *Želodu* (49) se začne s spoznanjem, da je plod res majhen, toda iz njega lahko zraste *drevo mogočno in visoko, /ki svoje veje bo na stran /raztezalo na široko*. Ko ga bodo posekali, bo porabljen »v žalostne, vesele« namene. Na prvem mestu sta kmečka eksistenca: »*Nekaj ga bo za drva šlo, /da se bomo grelj /in da dobro kuhano /hrano bomo imeli*«. Kako se pesem nadaljuje, ni znano, ker naslednje strani v zvezku manjkajo. Na srečo se je ohranilo kazalo z naslovi naslednjih pesmi:

50. Slovenski domovini
51. Bodi značajan²⁹
52. Voščilo stari mami
53. Moje misli³⁰
54. Nič novega
55. Hrepenenje
56. Iz starih cajtov
57. Ob novem letu
58. Zdravica od trsa
59. Moj spomin
60. Tožba koroških Slovencev
61. Pustu
62. Sonet
63. Balada o sv. Antonu
64. Zakleti graščak
65. Šumenje hrastov

²⁸ Prim. v kazalu zadaj *Voščilo stari mami*.

²⁹ V rubriki za opombe dopisano: *Objavljeno v »Našem domu«*.

³⁰ V rubriki za opombe dopisano: *Dne 13. XI. na prosv. tečaju*.

Iz kazala se vidi, da se je avtor še enkrat vrnil k motivu hrasta. Prim. zadnjo pesem: 65. *Šumenje hrastov*. Drugače pa ga je vedno bolj prizadevala narodnostna motivika: 50. *Slovenski domovini*, 60. *Tožba koroških Slovencev*. Zelo pomemben je pripis »Dne 13.XI. na prosv.[etnem] tečaju.« k pesmi 53. *Moje misli*. Žal, da zraven ni dodano leto. Kljub temu se lahko na tej podlagi sklepa, da si je avtor prizadeval za dodatno izobraževanje v okviru danih možnosti, verjetno že po rednem obveznem šolanju. O delanju na sebi priča tudi pesem 51. *Bodi značajan*, za katero prav tako iz pripisa izvemo, da je bila »objavljena v ‚Našem domu‘«. Naslov 54. *Nič novega* obeta banalno vsebino, medtem ko 55. *Hrepenenje* utegne biti sorazmerno osebno izpovedno. Saj že vemo, da je Jagru bližja objektivna lirika in predvsem epska poezija. Zato je mogoče le ugibati, kaj skriva 59. *Moj spomin*. Nekoliko več možnost v tem pogledu dajejo naslovi 56. *Iz starih cajtov*, 57. *Ob novem letu*, (58) *Zdravica od trsa*. Le-ta je pomembna zaradi žanrskega poudarka v naslovu. Prav tako še en *Sonet* (67), ki sicer bralca pušča o svojem sporočilu popolnoma nepotešena, medtem ko je 63. *Balada o sv. Antonu* veliko bolj povedna.

Prav tako 61. *Pustu*. Pri predzadnji pesmi 64. *Zakleti graščak* pa se poraja vprašanje, ali je bila kaj v sorodu s pesmijo *Ukleti grajščak* v zapisu Jagrove babice Terezije Cmok.

Razen v omenjenem zvezku se je ohranilo še nekaj Jagrovih pesmi. Med njimi otroška *Kaj bom jaz?*

*Jaz mali sem možek,
Ime mi je Jožek.
Na rožnatem licu se meni pozna,
da v vasi slovenski sem fantič doma.*

*Od zore veselo,
ko vse gre na delo,
orati ne morem, sejati ne znam –
Po³¹ trati veselo se z muco igram.*

*Ko zrastem v višino,
čez petnajsto zimo,
Bom Orel ponosno zaklical čez log
Naj živi mi³² slovenska zemljica! Bog!*

Rifnik, 28. maja 1937.

Pesem se je ohranila v dveh verzijah.³³ Oba potrjujeta, da je Jager nagovoril drobne fantača, da jo je deklamiral na neki prireditvi v Šentjurju: »*To pesmico je lepo deklamiral na akademiji Prosvetnega društva pri Sv. Juriju pod Rifnikom 4-letni fantek Jožef Gračner. Zložil jo je pa kmečki fant Jožko Jager.*«³⁴ V pripisu k svojemu prepisu iste

³¹ V Šetovem prepisu je slovnični predlog: Na.

³² V Šetovem prepisu se vrstica nadaljuje bolj smiselno: ... *slovensko mi zemljico Bog!*

³³ Zapis Franca Šeta iz Šentjurja po spominu ali kakem drugem viru (Šetu je dal avtor sam na vpogled zvezek še pred II. svetovno vojno). List formata 15,2 x 8, 9 cm. Jože Gračner, takrat štiriletni deček, ki ga je avtor Jožko Jager pregovoril, da je to besedilo deklamiral. Zdaj je Jože Gračner dekan v Zgornji Savinjski dolini. Razgovor Zdenke Primožič s Francem Šetom 2. 7 1999 na njegovem domu v Šentjurju.

³⁴ Tipkopis, Hrani Osrednja Knjižnica Celje, Ms 181/5.

pesmi Marija Jazbec³⁵ piše: To pesmico je deklamiral 5-letni Jože Gračner. Zložil jo je sosed Jože Jager.«³⁶

Hrani tudi pet prepisov Jagrovih pesmi, med njimi tudi besedilo, ki ga je njen brat Jože Gračner, zdaj dekan v Zgornji Savinjski dolini, recitiral:

a) 1937. leta na akademiji ob obletnici katoliškega prosvetnega društva.³⁷

b) »1939. leta ob prihodu bana Natlačena v Šentjur, oblečen v narodno nošo in kar v gumijastih škornjih.«³⁸

Iz dejstva, da je bila pesem predstavljena na akademiji Prosvetnega društva in da je v besedilu »Orel« pisana z veliko začetnico, se dá sklepati, da je bil Joško Jager vnet pripadnik Orla, vendar je to javno spretno prikril ravno z otrokovim nastopom. Da bo to držalo, potrjuje

Franc Alojz Šet.³⁹ Bil je Jožka Jagra mladostni prijatelj. Skupaj sta bila tudi »pri fantovskem cehu«⁴⁰ Orel: »Nastopala sva skupaj, družba se je dobivala tudi pri njem doma ali pri nas.«⁴¹

Druga ohranjena pesem iz leta 1937 je nastala jeseni in je prav tako dovolj otročja, pač primerna 15-letnemu dečku, ki rad zbija šale in preizkuša živce svojih bližnjih. Če pa se mu kaj ponesreči, pa že tudi ve, da mora pripisati sebi.

*Ko pisali ste mlado moč,
ste dali nalogo rekoč:
Oktobra skrb vam mladina bode,
da mi opišete svoje nezgode. –
Že v starih knjigah bral sem včasi:
Kjer te ne peče, tam ne gasi!
Če to bi v srce si zapisal,
z nezgodo ne bi se hvalisal.
Brat Pepi kupil si kolo
za dinarjev je štiristo.
Nekoč je čistil prah s kolesa,
zaman mi trobil je v ušesa:
Pri miru pusti mojo stvar,
saj tebi nič kolo ni mar.
A bratu jaz se nisem vdal,
kolo vrevišč⁴² sem v dir pognal,
Kolo pognal, zakričal – Joj – !
Odnoslo s prsta noht je moj.
A Pepi se mi je smejal
in rekel mi: Tako je prav!*

³⁵ Dekliški priimek Gračner, roj. 6. 2. 1928.

³⁶ Prepis preskrbela Zdenka Primožič; pogovor z zapisovalko, Šentjur, 11. 7. 1999.

³⁷ Razgovor s Francem Šetom na njegovem domu, 2. 7. 1999. Pod tipkopisom besedila piše: »to pesmico je lepo deklamiral na akademiji Prosvetnega društva pri Sv. Juriju (= Šentjur) pod Rifnikom 4-letni fantek Jožef Gračner. Zložil jo je pa kmečki fant Joško Jager.«

³⁸ Marija Jazbec.

³⁹ Rojen v Hruševcu (Šentjur) in je tudi hranil prepise ali zapise po spominu Jagrovih pesemskih besedil.

⁴⁰ Marija Jazbec.

⁴¹ Franc Šet na svojem domu, 2. 7. 1999.

⁴² Beseda mi je nerazumljiva.

*Kdor prste vsepovsod tišči,
pač lahko noht mu odleti!*

*Rifnik, 15 /9 1937.*⁴³

Znana je tudi ena, edina ljubezenska pesem Jožka Jagra. Nikakor ne osebno izpovedna, saj to ni bila njegova navada. Dekletovo zapuščenost posreduje z zgodbo, ki po svojem sporočilu deloma spominja na eno Gregorčičevih pesmi. Uganete katero?

V DOBRAVI

*V dobravi so hrasti šumeli,
po poti je stopal mlad par.
On njej zagotavlja veseli,
da pustil ne bo je nikdar.*

*Zamaknjeno ona posluša
in ljubemu gleda v oči,
od sreče topi se ji duša,
veselo ji lice žari.*

*Čas minil je enega leta
in hrasti že spet zelene,
po vejah roj ptičkov jim leta,
vsi pesmi si drobne žvrgole.*

*V dobravi spet hrasti šumijo
po poti grem sama dekle,
ko ona se joče,
do druge se njemu je vnelo srce.*

Jožku Jagru ni bilo prav, da je eden njegovih prijateljev, ki mu jo je zaupal v branje, dal besedilo dekletom, da so ga pela v zboru.⁴⁴

V Jagrovi ostalini je tudi naslednja pesem, za katero ni oprijemljivih podatkov, ali je njegova. Snov res utegne biti sfolklorizirana, toda glede na dosedanje opažanje, da je Jager predvsem epski, in kolikor lirski, predvsem objektivni lirski pesnik, je njegovo avtorstvo pri njej dokaj verjetno. Prav tako je njemu podobna hudomušna nota pesmi.

SVATOVSKA

*Ko je Bog Adama ustvaril,
um in voljo mu podaril.
Ni bil srečen revček v raji*

⁴³ Hrani Osrednja knjižnica Celje, Ms 181/5.

⁴⁴ Besedilo je povedal po spominu Franc Alojz Šet iz Šentjurja Zdenki Primožič na njegovem domu, 2. 7. 1999. Šet je pesem prebral v zvezku avtorja Jožka Jagra (sam mu je zvezek dal še pred II. svetovno vojno) ali si jo je zapomnil kako drugače. Lahko da jo je imel kje zapisano, pa je zapis komu dal. Šet je dal to besedilo dekletom, da so ga pela v zboru. Avtor Jožko Jager je bil hud, ne, jezen.«

pa čeprav v najlepšem kraji.

*Ko opažal je prirodo,
čutil čudno je usodo.
Jelen hodil [je] s košuto,
petelinček s svojo puto.
S kravo pasel se voliček
in s kobilico konjiček.
Pa zazdehal je Adam:
Revček, jaz sem pa le sam.*

*In ta vzdih je slišal Bog,
pa, da reši ga nadlog,
dá Adamu trd[n]o spanje –
in ko ima najlepše sanje,
vzame rebro mu iz strani,
iz njega Evo naredi.
Vstani! Vzdrami se, Adam,
ker tožil si, da si sam,
Glej le-ta prelepa deva,
To je tvoja žena Eva.*

*In Adam ves presenečen
jo objame rajsko srečen.
In tako še dans Adami
niso radi dolgo sami.
In tako še d>nes človeške Eve
niso rade samske reve.*

*Da resnico trdim zvesto,
glejte ženina, nevesto.
Bog je zakon blagoslovil
in mu varstvo zagotovil.⁴⁵*

Pesem se konča tako, kot se praviloma končujejo pravljice in je zase upravičeno smel upati tudi Jožko Jager. Toda obrnilo se je vse drugače.

2. Kulturno udejstvovanje Jožka Jagra v domačem kraju

Pri osvetljevanju (pre)kratkega življenja in dela Jožka Jagra je v zraku obstajalo vprašanje, od kod preprostemu kmečkemu sinu tolikšna vedoželjnost, široko obzorje in kultiviranost. Na podlagi dostopnih virov je bila edina sprejemljiva utemeljitev, da gre za dragoceno rodovno tradicijo. Obstoječo razlago pomembno dopolnjuje in odkriva Jožka Jagra v novi luči še en vir.⁴⁶

Nanj v Jagrovem spredaj omenjenem zvezku *Zbirka pesmi in voščil* namiguje v

⁴⁵ Črtast list (iz zvezka?), format 20,5 x 14 cm, zelena tinta. V zvezku s pesemskimi besedili Jožka Jagra. Branko Cmok, Šentjur je zvezek izročil Knjižnici Šentjur. En črtast list, besedilo na obeh straneh. črnilo. Original hrani Knjižnica Šentjur.

⁴⁶ Čeprav že po dokončanem delu, vendar še ne prepozno, je prišel na plan po zaslugi

rubriki za opombe predvsem en pripis. Pri pesmi s karakterističnim naslovom *Bodi značajan*, stoji: *Objavljeno v »Našem domu«*. Škoda, da ni navedena letnica, morda bi se jo dalo še najti.

Toda pri pesmi *Moje misli* je v rubriki za opombe dopisano: *Dne 13. XI. na prosv. tečaju*.

Dne 28. septembra 1902 ob pol 4. uri popoldne je bilo v Šentjurju pri Celju (tedaj še »v Št. Juriju ob južni železnici«) v Dvorani g. Alojzija Nendl ustanovljeno Katoliško bralno društvo.⁴⁷ Kdaj se je vmes preimenovalo v »Slovensko katoliško prosvetno društvo«, v tukajšnji zvezi niti ni pomembno, pač pa, da se v njem že leta 1935, komaj petnajstleten pojavi Jožko Jager v zelo pomembni vlogi. Morda je na Jagrovo za njegova leta nepričakovano in zahtevno zadolžitev prišlo po neki notranji krizi »Slovenskega prosvetnega društva«. O njej zapisnik ne poroča, saj ga zaradi tajnikovega odstopa ni imel kdo napisati in je to že nadomestil novi tajnik⁴⁸ z dodatkom *Poročilo odbora: »Predsednik poroča, da se je radi ostavke tajnika, njegovega namestnika in vodje knjižnice pozabila vpisati odborova seja, ki se je vršila 25. avg. 1935 ob navzočnosti preds. takrat še neodstoplega tajnika in knjižničarja s sledečo vsebino: Čitanje zapisnika je izostalo, določilo se je pa da se bo vršil 32 redni občni zbor društva dne 10. sept. ob 8. uri zvečer v prostorih čitalnice pod kaplanijo. Vodja knjižnice je predložil za sprejem med člane sledeče fante in dekleta, ki so bili tudi sprejeti«*. Glede na znani kontekst je bil zadnji stavek prizadetim zanesljivo razumljiv, medtem ko nam danes dela težave. Je »vodja knjižnice« še pred svojim odstopom predlagal za člane namštete fante in dekleta, med katerimi je tudi »Jager Joško, Rifnik«.⁴⁹ Ali je to storil že nov, ki pa ga v seznamu novega odbora ni. Za kakšno članstvo gre. Glede na položaj predlagajočega bi bili lahko člani knjižnice, glede na zapisnik pa za članstvo v »Slovenskem prosvetnem društvu«?

Jožko Jager je bil za tajnika izvoljen na XXXII. občnem zboru »Slovenskega katoliškega prosvetnega društva v Sv. Juriju dne 10. septembra 1935 ob 8^h zvečer v društveni sobi pod kaplanijo«.⁵⁰ Zadevni zapisnik to dokumentira v naslednjih vrsticah: »Volitve novega odbora: Tovariš Ivan Čretnik odda predsedniku kandidatno listo. Volitve so se vršile z dviganjem rok. Izvoljen je bil sledeč odbor.

Knjižnice Šentjur. Njeni direktorici Tatjani Oset se iskreno zahvaljujem za njegovo posredovanje.

⁴⁷ Zapisnik I. občnega zbora Katoliškega bralnega društva v Št. Juriju ob južni železnici dne 28. septembra 1902 ob polu 4. uri v Dvorani g. Alojzija Nendl.

Vspored

1. Pozdrav in nagovor
2. Čitanje pravil in odobrenje istih
3. Volitev predsednika in odbornikov
4. Določitev udnine
5. Predlogi in nasveti
6. Prosta zabava, pri kateri igra mladi tamburaški zbor.

⁴⁸ Pod njim je podpisan Jager Joško, kar pomeni, da ga je sestavil on.

⁴⁹ Poročilo odbora. Knjižnica Šentjur, [170]

⁵⁰ Zapisnik o XXXII občnem zboru »Slovenskega katoliškega prosvetnega društva v Sv. Juriju dne 10. septembra 1935 ob 8^h zvečer v društveni sobi pod kaplanijo. Dnevni red.

1. Uvodno predavanje.
2. Čitanje zapisnika zadnjega občnega zbora
3. Poročilo odbornikov
4. Volitev novega odbora
5. Predlogi in slučajnosti.

Predsednik. tov. Jože Koželj
 Podpredsednik: veleč g. Valentin Mikuš
 Tajnik: Jager Jože, Rifnik
 Blagajnik: Vrečko Alojz
 Knjižničar: Franc Set
 Gospodar: Oset Jakob.«⁵¹

Čez slabe tri tedne po tem občnem zboru je članski sestanek in Jožko Jager (menda s pomakanjem peresnika v črninlik; težko da bi imel nalivnik, čeprav so poteze črk sorazmerno odebeljene) že spíše prvi zapisnik:

Predsednik tov. Koželj Jože otvori sestanek in pozdravi vse navzoče. Nato govori zbranim lep govor. Dotaknil se je predvsem delovanja oz. združitve Kat. Akcije in prosvete. Nadalje je vsposodbujal pričujoče, da naj vsi delajo za čim lepši razmah in prospeh S. K. P. društva, ki naj postane mogočna katoliška trdnjava v javnosti.

Nato se je razvila debata, v kateri je eden članov načel politiko, kar pa so drugi obsojali.

Ob koncu se predsednik zahvali za udeležbo in zaključí sestanek z željo, da naj bi prihodnjič vsak član vsaj enega novega seboj pripeljal. –

*Bog živi!*⁵²

*Koželj, predsednik
 Jager Joško, tajnik*⁵³

Če se iz povabljenega uvodnega predavanja na prej omenjenem občnem zboru – ko je posebej poudarjeno, »naj se člani temeljito pouče o svetovnih nazorih kakor o komunizmu, fašizmu, liberalizmu i. t. d.«⁵⁴ – zasluti določena politična vročica glede na tedanje mednarodne politične razmere, se iz prvega Jagrovega zapisnika⁵⁵ začuti, da se njeni simptomi začenjajo polasčati tudi lokalnih dejavnikov.

Da je Jožko Jager skrben, temeljit, natančen in nepristranski zapisnikar, ki pove bistveno, osebno pa navzočih ne izpostavlja, priča odstavek o alkoholizmu. »Odb.[or] za treznost poda po svojem zastopniku tov. Vošnjaku obširno poročilo, kjer naglašá, da društvo naj vsaj v bodočnosti hodi po poti treznosti, če že v preteklosti ni. Poročilo je povzročilo precej razburjenja, zlasti med starejšimi.«⁵⁶ V svojem krogu mladi Jager

⁵¹ Zapisnik o XXXII občnem zboru »Slovenskega katoliškega prosvetnega društva v Sv. Juriju dne 10. septembra 1935 ob 8^h zvečer v društveni sobi pod kaplanijo. Knjižnica Šentjur [168].

⁵² To je bil verjetno društveni pozdrav. Saj se vsi zapisniki končujejo z vzklikom: Bog živi!

⁵³ Zapisnik članskega sestanka, ki se je vršil 29. septembra 1935 v društveni predsobi. Navzočih je bilo okrog 20 članov, med njimi so bili tudi fantje Kat. Akcije. Knjižnica, [169].

⁵⁴ Zapisnik o XXXII občnem zboru »Slovenskega katoliškega prosvetnega društva v Sv. Juriju dne 10. septembra 1935 ob 8h zvečer v društveni sobi pod kaplanijo. Knjižnica Šentjur [168].

⁵⁵ Pri zapisniku z druge seje odbora z dne 27. X. 1935 v društveni sobi ob navzočnosti 7 članov odbora in vseh naslednjih je Jožko Jager podpisan s pristavkom: *t. č. tajnik*. Kaj pomeni *t. č. ?* Prim. Zapisniku II. odborov seje, ki se je vršila 27. X. 1935 v društveni sobi [Knjižnica Šentjur /str. 171].

⁵⁶ Zapisnik o XXXIII. občnem zboru, 16. II. 1936 v dvorani Katoliškega doma [Šentjur /str.

dobiva vedno večje zaupanje: »Za sprejemanje pošte se določita tajnik Jager Joško in Vošnjak Ivan čevljar.«⁵⁷

Karakterističen je tudi zapisnik I. rednega članskega sestanka, v katerem tajnik z nekaj osebne note po točkah strnjeno predstavi njegovo vsebino:

»Udeležencev je bilo kljub krasnemu vremenu zelo veliko in sicer: 31 deklet in 27 fantov, skupaj 48.

I. Tov. predsednik J. Koželj otvori sestanek, pozdravi številne navzoče in razloži članstvu § 6 in 7 društvenih pravil. Potem poda besedo tov. Urleb Martinu.

II. Ta je imel obširno in temeljito predavanje o čisti mladosti, katerega je že sicer na prejšnjem sestanku imel, a ga je zaradi zveze z glavno točko tega sestanka ponovil. To je predavanje:

III. O razmerju fantov do deklet. Predavatelj se je dotaknil vseh tozadevnih perečih vprašanj. Posebno je ožigosal takozvano luksuzno ljubezen, ki je dandanes tako razširjena.

Predavanju, ki je bilo res potrebno,¹⁾ so poslušalci burno ploskali. Ker pa se je že dan nagibal k zatonu,¹⁾ je tov. J. Koželj zaključil sestanek, ter se prisrčno zahvalil tov. Urlebu za predavanje, članom pa za obisk.« Tokrat se zapisnik konča z geslom: *Bog in narod!*⁶⁸

Jager je pismen, njegov jezik je predmetu ustrezen, vendar iz časovne razdalje ni mogoče docela ugotoviti, ali je mestoma pesniški ali zajema iz izrazoslovja, ki danes ni več v veljavi, npr.: »se je že dan nagibal k zatonu«.

Na 34. občnem zboru Katoliškega prosvetnega društva dne 29. XI. [19]36 so volitve potekale z listki in ne z dviganjem rok, kakor leto poprej, kar pomeni večjo možnost demokracije, pa je tajnik Joško Jager z Rifnika kljub temu ohranil svojo vlogo.⁵⁹

Na 2. sestanek odbora v novi zasedbi 31. II.⁶⁰1937 v društveni dvorani pretresajo uspeh proslave v spomin Simona Gregorčiča.

»Tov.[ariš] Gašperšič Miha je imel krasno deklamacijo S. Gregorčiča »Soči«. Deklamacija je imela dober učinek. Nato je isti imel dobro zgrajeno predavanje o razmerah na Primorskem. Predavatelj, ki je sam rodom Primorc, je živo naslikal trpljenje naših bratov onstran meja. Predavanje je izzvenelo v mogočnem vzklikanju navzočih:

»Mi hočemo Primorsko nazaj,
pod okrilje Jugoslovanskega orla!!«⁶¹

Tajnik se ne izmika svojemu delu, noče pa da bi ga napačno sodili, zato poroča: »V zadnjem času se opaža nek zastoj pri društveni korespondenci; to pa, ker se je vse delo naših organizacij osredotočilo na podvig fantovskega gibanja in taborov. Zato je tudi

177].

⁵⁷ Zapisnik I. redne odb.[orove] seje, 26, II. 1936 v knjižnici [Šentjur, /str. 177].

⁵⁸ Zapisnik I. rednega članskega sestanka, ki se je vršil 29. III. 1936 ob 3h pop. v dvorani Katol. doma.

⁵⁹ Zapisnik XXXIV občnega zbora Kat. Prosv. društva, ki se je vršil dne 29. XI. [19]36 v dvorani Kat. doma ob 3h popoldne. Zapisnik XXXIV občnega zbora Kat. Prosv. društva, ki se je vršil dne 29. XI. [19]36 v dvorani Kat. doma ob 3h popoldne. [str. 193]

⁶⁰ Februar ima le 28, kvečjemu 29 dni?!

⁶¹ II. sestanek, ki se je vršil 31. II. 1937 v društveni dvorani. [Knjižnica, Šentjur, 198.]

dopisovanje društva do naših Zvez in obratno malce u[p]lahnilo ...»⁶² K fotografiji, ki je nalepljena na zapisnik, je Jager dopisal: Slika udeležencev Prosv. social. tečaja naših fantov 13–15. XI. 1936. »Ta tečaj je bil ena prvih, ako ne prva prireditelj te vrste na Štajerskem. Pokazal je uspeh 35. letnega dela v Sv. Juriju ob j. ž. [= južni železnici].⁶³ Na drugo stran zapisnika [stran 207] je nalepil časopisni izrezek in dopisal: »Kako so sodili o proslavi 35. letnice Celjani, naj priča tale dopis v ‚Slovenca‘«. Pod dopisom je dopolnilo, češ: »V tem poročilu še manjka tole: ....«⁶⁴

Kot tajnik se je moral Jožko Jager soočati tudi s sitnimi zadevami, kar nam ilustrira vpis v zapisnik proti koncu leta 1937:

»Tajnik poroča: Krajevnemu šolskemu odboru v Sv. Juriju je bila poslana vloga, čigav da je oder in razsvetljava v šolski telovadnici. Ugotovilo se je, da je po izjavi šolskega upravitelja g. Žagarja oder sokolski, inštalacija pa je last Rdečega križa in Sokola, vsakega do polovice. Na vprašanje, od kdaj sme ‚Sokol‘ rabiti telovadnico, je isti g. Žagar izjavil, da o tem ni sejnega zapisnika. Na podlagi tega odgovora je društvo vložilo novo vlogo na občinski upravi: Trg in Okolica sv. Jurij, da naj se stvar uredi čimprej na podlagi obstoječih zakonov.«⁶⁵

Tu se dostopni zapisniki o delovanju Katoliškega prosvetnega društva iz Šentjurja pri Celju nehalo. Tako ni mogoče reči, ali je bil Jager njegov tajnik do začetka II. svetovne vojne ali je to mesto prej prepustil komu drugemu. Vsekakor je bila za kmečkega sina, po končanem osnovni šoli brez drugih možnosti za izobraževanje, ta okoliščina zanj odlična priložnost. Kakor pričajo zapisniki, jo je dodobra izkoristil. Glede na njihovo vsebino se vidi, da je imel možnost seznanjati se s svetovno in domačo politiko, krepiti svojo narodno zavest (prim. zapisnik o Simonu Gregorčiču) in se etično in moralno povzdigovati.

III. PESMI IZ II. SVETOVNE VOJNE

Jožko Jager je Francu Šetu dal na vpogled svoje zvezke pesmi (menda jih je imel več?) že pred drugo svetovno vojno. Leta 1939 je bil Franc Šet pri vojakih v Srbiji. Tega leta je bila 20. obletnica smrti vélikega Maistrovega borca Franja Malgaja.⁶⁶ Jožko Jager je za proslavo v Šentjurju napisal pesem in njen zapis poslal v pismu Šetu k vojakom v Srbijo. Ta jo je vzel s seboj tudi, ko so ga Nemci 21. avgusta 1941 izgnali v Slavonijo »kot spomin na prijatelja in koroške borbe.« Ta zapis mu še danes veliko pomeni.⁶⁷

⁶² Nadaljevanje ni razumljivo. Niti ne znam razrešiti kratic. V. seja, Vršila se je dne [ni datuma. Se je pisal zapisnik za nazaj??] v dvorani Katol. doma ob 8h zvečer. Knjižnica Šentjur, / str. 201].

⁶³ Proslava 35. letnice. 30. X. in 31. X. 1937 [Knjižnica, Šentjur, /str. 205, Foto je na str: 206.

⁶⁴ Proslava 35. letnice. 30. X. in 31. X. 1937 [Knjižnica, Šentjur, /str. 205, Foto je na str: 207.

⁶⁵ »Vršila se je dne 3. XI. 1937 ob 20h v knjižnici ...« »V. seja, Vršila se je dne [ni datuma. Se je pisal zapisnik za nazaj??] v dvorani Katol. doma ob 8h zvečer. » [Knjižnica Šentjur /202].

...

⁶⁶ V svojem romanu Požganica ga omenja Prežihov Voranc.

⁶⁷ Franc Šet na svojem domu, 2. 7. 1999.

OB 20-LETNICI SMRTI
FR.[ANJA] MALGAJA

*Po Korotanu boj besni.
Bori se Malgaj s hrabro četo,
za svobodo svoj meč vihti,
za rod in zemljo našo sveto.*

*A dan je njemu kratek čas,
iz srede bojnega vrvenja
je kmalu jeknil tužen glas:
»Končal junak je pot življenja.«
Svobode dih gre čez zemljo
a on, ki jo najbolj je ljubil,
ki vse je žrtvoval za njo,
se prvi v svobodno je zgrudil.*

*Kosti ti Malgaj, dvajset let
že rodna zemlja v temo skriva.
Koroško, Tebi dragi svet,
enako temna noč pokriva!*

*Pač boljše je, da v grobo spiš,
Prihranjen Ti je kup bolesti.
Ob Zili kmalu naših hiš
in naše več ne bo posesti!*

*Zamrl je naše pesmi glas
v Celovcu, Trstu in Gorici.
A tujec tam že ves ta čas
le roga naši se pravici!*

*Fran Malgaj! Tvoja srčna kri
vsa žrtev naši domovini,
zastonj prelita bila ni,
še tukaj smo, slovenski sini!*

*Še naša, samo naša še,
je Kranjska s silnimi gorami,
in naš najlepši kras zemlje
je Štajer z zidanimi hrami!*

*Gozdovi silni, grčav les,
vinogradi in plodna polja,
to dar Slovincem je nebes,
last pridnih rok, sad krepke volje!*

*Če drugi kdo bi v to zemljo
z zločinsko dušo se zagledal,
naš rod pravice živo bo
do svoje zemlje se zavedal!*

*Res, eden, Malgaj, je segnil,
miljon pa živih v svet razglašal:
»Dokler Sloven'c bo eden živ,
ta zemlja mora biti naša!«**

* Ob 20-letnici Malgajeve smrti je bila v Šentjurju proslava v njegov spomin. Besedilo na listu formata 20, 6 x 16, 8 cm, zelena tinta. Avtorjev rokopis. Leta 1939 ga je poslal Francu Alojzu Šetu v pismu (ki ni ohranjeno) k vojakom v Srbijo. Hrani Franc Alojz Šet, Šentjur. Poleg tega hrani tudi prepis besedila s tintnim svinčnikom na listu 29,5 x 17 5 cm. Tu je naslov izpopolnjen: Ob 20.letnici smrti Franja Malgaja, 1919-1939. Knjižnica Šentjur hrani tudi original prepisa te pesmi s črnilom na listu. Tipkopis pa je na začetku opremljen s pojasnilom: JAGER Jože, *Rifnik, Ljudski pesnik*. Malgaj roj. 10.11. 1894, umrl 6. 5. 1919. Kaže, da je bila pesem zamišljena kot govor na grobu 6. 5. 1939, ob 20. letnici smrti. Tipkopis daroval knjižnici 3. III. 198? (na fotokopiji manjka) Gradišnik Franc, Šentjur, Podrebno 20.

Pesem je trpka ocena položaja Slovencev. Izgubili so Koroško, Primorske niti ne omenja, čeprav se lirski subjekt tolaži, da sta jim ostala še Kranjska in Štajerska. Hkrati je pesem nehoten uvod v krvavo dogajanje druge svetovne vojne.

V zvezek, ki je bil temeljito predstavljen v prvem delu tukajšnjega poglavja, je avtorjeva mati Ana Jager s črnilom in kemičnim svinčnikom pripisala več pesmi, menda iz pisem, ki jih ji je sin pošiljal iz nemške vojske.

Po spominu Marije Jazbec naj bi Jožko Jager prišel iz nemške vojske na dopust domov dvakrat. V enem takih primerov se je šel posvetovat s Šumetovim Jurijem, kaj naj naredi: ali naj se vrne v nemško vojsko ali naj gre k partizanom. »Ker bodo zvohal, da si šel k partizanom«⁶⁸, bodo očeta in mamo ubili, se je bal, zato se je vrnil v nemško vojsko.

⁶⁸ Marija Jazbec.

Na dopustu se je zgodilo tudi tole: z očetom sta žagala bukev, a ni in ni hotela pasti. Jožko Jager je že moral oditi na postajo, da se vrne v vojsko, med tem časom pa je bukev padla. In sosedovo dekle mu je to teklo na postajo v Šentjur povedat, da je bukev padla, da je potem z lažjim srcem odšel na pot. »Imel je strašno skrb in rad to zemljico in dom.«⁶⁹ Marija Jazbec pravi o Jožku Jagru: »To bi bil še nekdo, če bi bil [ostal] živ.«⁷⁰

O Jagrovi smrti je domače in druge obvestil Anton Fidler,⁷¹ rojen istega leta kot Jožko. Vedno sta bila z Jožkom že doma skupaj, tudi v Rusiji v isti četi, »vedno sta si bila dobra«. Povedal je, da je tistega dne, 18. julija 1944, Jožko Jager moral s tovornjakom, »v tisti tovornjak je bil ‚foltrefar‘ z lufta priletel.«⁷² Zadeli so ga ostrostrelci.

Malokateri je v svojih vojnih pesmih tako pristen, kakor komaj dvaindvajsetletni kmečki sin Jožko Jager. Po kakšni poti so prepisi (tipkopisi) medvojnih Jagrovih pesmi prišli v Osrednjo knjižnico v Celju, ni znano. Je pa po svoje razumljivo, ko ugotovimo, da so se tudi te Jagrove pesmi širile med ljudmi v njegovem rodnem okolju⁷³ in se ga njegovi rojaki še danes z dopadenjem spominjajo.⁷⁴ Znanih je sedem Jagrovih pesmi. Od tega troje v obliki pisem, od tod naslovi *Draga sestra! Ljubi ate in mama! Dragi ate in mama!* Ena je namenjena Kalobški Mariji, božji poti v njegovi najbližji okolici,⁷⁵ tri *Naša gora, Iz mračnih dni* in *Nedelja* opredmetujejo njegovo rodno okolje.

Prvo po vrsti iz leta 1943 je pismo sestri Faniki poročeni Šolinc. Ta pesem je še kar v starem stilu, kakor je nastalo precej Jagrovih pesmi v otroškem obdobju. Verzi so spevni, v svojem zaupanju v dobro, kakor nekdanj Simon Jenko reko Savo,⁷⁶ tu Jožko Jager prosi za pomoč sonce, naj ji prenese njegova voščila: »*Dal sem solncu naročilo, / ko pripelje se čez Polje*⁷⁷ / *slednje jutro Ti obilo / siplje žarkov dobre volje. / Bog pa k temu naj doda, / da Ti deca raste zdrava, / naj Ti srečno, kar se da, / čoln življenja dalje*

⁶⁹ Marija Jazbec.

⁷⁰ Marija Jazbec na svojem domu v pogovoru z Zdenko Primožič v nedeljo, 11. 7. 1999.

⁷¹ Anton Fidler je bil v nemški vojski ranjen v pljuča, a se je srečno vrnil domov. Umrl je leta 1998.

⁷² Marija Jazbec (Rifnik 4, 3230 Šentjur) v pogovoru z Zdenko Primožič, 11. 7. 1999.

⁷³ Prepise ali zapise po spominu, oz. jih ve na pamet, hrani tudi Franc Alojz Šet, Jožkov mladostni prijatelj. V razgovoru z Zdenko Primožič, Hruševac (Šentjur), 2. 7. 1999.

⁷⁴ »To bi bil še nekdo, če bi bil živ.« Marija Jazbec, Rifnik, 11. 7. 1999 v razgovoru z Zdenko Primožič.

⁷⁵ Slovenski strokovni javnosti je Kálobje znano predvsem po znameniti Knjigi kranjskih pesmi – *Liber cantionum carniolicarum*. V naši strokovni javnosti se je zanje uveljavilo ime Kálobški rokopis. S pesmimi, molitvami in katekizmom v slovenskem jeziku osrednjega in zahodnega tipa so ga po Majerjevem pričevanju našli na Kálobju, tedaj podružnici šentjurske fare, danes pa samostojne hribovske župnije južno od Šentjura pri Celju. Poleg nekaj latinskih besedil vsebuje 42 slovenskih pesmi s 4162 verzi. Po tehtni analizi Line Legiša o njegovi vsebini bi utegnil biti njegov avtor Matija Kastelec. Lino Legiša, *Liber cantionum carniolicarum* / Kalobški rokopis, Slovenska akademija znanosti in umetnosti / Razred za filološke in literarne vede, Dela 5, Ljubljana 1973, 149, 155, 170-171.

⁷⁶ Prim.: O večerni uri / stal sem poleg Save, / drla z glasnim šumom / je z višav v nižave. // »Mladi fant iz zdrave, / iz strani gorate, / grem na južne kraje, / grem med tvoje brate.« // Tak s šumečim glasom / bistri val pravi. Dam mu: »Srčno jih pozdravi!« Simon Jenko, *Obrazi / 13, Izbrano delo* (Kondor), Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, 42.

⁷⁷ Polje se je reklo pri hiši, kjer je bila poročena sestra Jožka Jagra, Fanika Šolinc. Imeli so žago in mlin.

plava. Polje se je reklo pri hiši, kamor se je bila poročila. Imeli so žago in mlin,⁷⁸ zato ima čoln življenja tu še dodatno konkretno konotacijo.

V prvem verzificiranem pismu staršem je Jožko Jager tik pred fronto nekje v Rusiji: »Že čujem krog sebe grmenje mašin, / ki trosijo stok in nebroj bolečin.«, toda zaupa v brezjansko Marijo: »*Naj ona očuva življenje mi mlado, / ki mirnejših dni bi dočakalo rado!*«⁷⁹ Pesem je pretresljiva izpoved kmečkega fanta, kako mora namesto oranja in košnje nositi puško, obtožuje usodo, da ga peha v neprijazne okoliščine, ko bi rad užival lepoto letnih časov in kmečkega dela:⁸⁰ »*S pomladjo zeleno odel se je svet – / in jaz naj ne uživam je, jaz ki sem kmet? / Na polje domače me vleče orat, / in trto gojit si želim v vinograd. / Na njivi že detelja gre v cvet, / kako bi odrezala kosa mi spet! / Namesto orati, kositi / pa moram zdaj puško nositi!... / O majnik, kako si iz srca želim, / da v hribih domačih te spet doživim!*«⁸¹ Jožko Jager v visoki pomladi piše domov pretresljivo pismo kmeta, ki ga presnavljanje v naravi nezadržno vleče v svoj ris. Pesem ni pomembna le kot dokument doživljanja slovenskega kmečkega človeka, ki je bil surovo iztrgan iz svojega naravnega okolja v času druge svetovne vojne, ampak ima kot nadčasovni pomen zaradi svojega notranjega doživljanja lirskega subjekta v njej. Besedilo je znano v treh zapisih z dvema različnima datumoma: Rusija 4/28⁸² 1943. Ob tem datumu, ki je v rokopisu, je pesem po naslovu *Dragi ate!* sodeč namenjena samo njemu. V pretipkani pesmi z datumom *Rusija 15. V. 1943* je naslov pesmi *Ljubi ate in mama!* V prepisu, ki ga je hranila Marija Jazbec, je dodan še pozdrav: *Zbogom Vaš Jože* in tudi dopisan datum: 15. 5. 1943. Drugo pismo z voščilom je zanesljivo namenjeno obema. O tem ne priča le nagovorni začetek, ampak tudi datum: Rusija, 4. VII. 1943.⁸³ Oče Jakob in mati Ana sta namreč praznovala svoj god 25. in 26. julija, tako rekoč hkrati. Lirski subjekt se ju spominja na straži ob deroči reki na tujem, pesnik s folkloremom »*hišica bela*« počasti svoj »*ljubljeni dom*.« Predaleč je, da bi jima lahko segel v roko za njun »*imendan*«, zato ju priporoča »*Bogi*«, beseda je uporabljena v i-jevski sklanjatvi.

Po rodbinskem izročilu⁸⁴ so imeli Jagrovi dve domačiji, zgornjo in spodnjo. Sami so bivali v spodnji. Danes tam prebivajo Urlebovi. Oče Jožka Jagra je bil doma na kmetiji tik pod rifniškim gradom, danes je tam domačija Arbeiterjevih.⁸⁵ Ali to pomeni, da je bila kmetija tako močna, da je imela nekdanje tako imenovano bajto ali kajžo, kamor sta se po izročitvi kmetije, praviloma sinu, umaknila oče in mati. Ali je šlo za poroko dveh sosednjih domačij.

S tega vidika se da sklepati, da domačija ni bila med revežjšimi, čeprav mogoče premožna tudi ne. Jožku je ena sestra umrla že v otroštvu, druga je bila že poročena drugam. Tako je bilo popolnoma jasno, da mu bo kot edinemu – in še sin povrhu! – ki je še ostal doma, domačija pripadla in bo imel z njo zagotovljeno eksistenco. Zato je bil

⁷⁸ Marija Jazbec v pogovoru z Zdenko Primožič.

⁷⁹ J. Jager, *Ljubi ate in mama!* *Slovensko pesništvo upora IV*, ur. Boris Paternu s sodelovanjem Irene Novak-Popov, 558.

⁸⁰ J. Jager, n. m.

⁸¹ J. Jager, n.m.

⁸² Na datumu res piše 28, vendar gre za neko pomoto. Verjetno je pravilno le 8, saj govori o košnji in poletnem kmečkem delu, za kar je mesec avgust ravno pravišen.

⁸³ Tipkopis hrani Osrednja knjižnica v Celju, Ms 181/5. Objava: *Slovensko pesništvo upora IV*, ur. Boris Paternu s sodelovanjem Irene Novak-Popov, 558.

⁸⁴ Terezija Gobec v pogovoru s Tatjano Cmok in Tatjano Oset na obisku pri njej, Šentjur, 20. 1. 2006. Pismo, Tatjana Cmok, Knjižnica Šentjur, 24. 1. 2006.

⁸⁵ Iz pisma Tatjane Cmok, Knjižnica Šentjur, 24. 1. 2006.

še toliko bolj zagret zánjo in bolečina ob slovesu od dóma v negotovo prihodnost še toliko bolj pekoča. Od tod je še toliko globlje mogoče razumeti njegovo hrepenenje po domu in vizijo, kako bi jo obdeloval.

Kako silno je bil Jožko Jager navezan na svoje domače okolje, priča tudi njegova pesem, znana v več verzijah, posvečena »Kalobški Mariji«. Pfarzheim 4. 3. 1943. (pisava s črnim). Na drugem rokopisu sta drugačna kraj in datum podatek: Pfarzain?, 24/3 1943. V prepisu Franca Alojza Šeta (ali zapisu po spominu) je dopisano: Jager Jože v Rusiji 1943. Marija Jazbec je zapisala, Na Poljskem, 30. maja 1943. Kraj in čas nastanka pesmi nista docela jasna. V četrtem prepisu piše: Polsko, 30. majnika 1944⁸⁶ Je Polsko kraj v Rusiji ali fonetično napisana Poljska? Tak prepis hrani tudi Terezija Gobec, vnučinja Ane Jager oz. hči njene hčerke Fanike, por. Šolinc, torej Jožkova nečakinja. Le da je tam natipkano: »Poljsko, 30. maja 1944. Spesnil Jagrov Joško iz Rifnika pri vojakih.«⁸⁷ Če bi obveljal ta datum, je to zadnja znana Jožkova pesem pred njegovo izginitevjo.

Začne se z impresionističnim razpoloženjem, ki meri predvsem na slušni vtis: »*Na Kalobju zvonovi lepo zvonijo, / nad hribi razlega srebrni se glas.*«⁸⁸ Nato je pred nami paša za oči, trume romarjev k Mariji na Goro. Vendar ni pesnikov cilj ni zunanji učinek romanj, ampak tisti nevidni, notranji vzroki, ki ženejo ljudi na božjo pot. Posebej ga zadevajo stiske mladih, h katerih sodi tudi sam: »*Jaz tudi med romarje čem se podati. / Na gori zvonovi tak mило pojo. / Pa daleč, predaleč v tujini sem, mati. Ti vodi me srečno na goro svojo.*«⁸⁹ Sklep pesmi se izteče v molitev, prošnjo: *Podpiraj iskreno Ti naše molitve / Vseh, ki raztepeni smo križem svet / Izprosi slovenskim otrokom vrtnje / Da v tvoje svetišče poromamo spet!*⁹⁰ V prvem verziju alternirata Kalobje in gora, v trinajstem se v različnih zapisih pojavljajo tri možnosti: »*ki polni so dnevi jim preizkušenj in stisk.*« / »*ko polni so dnevi preskušenj in stisk.*« / »*ki polni so dnevi jim preizkušenj in stisk.*«⁹¹

Franc Brečko in Marija Jazbec se tudi spominjata, da je pesem Jožka Jagra Kalobški Mariji uokvirjena »skupaj z Jožkovo fotografijo in <pod šajbo> [= šipo] visela na enem od zidov v notranjščini cerkve na Kalobju.⁹² Vse to kaže, da se je pesem s prepisi veliko širila med ljudmi in bi se polagoma sfolklorizirala.

Prepisovalci Jagrovih pesmi dodajajo k naslovu pesmi *Naša gora* v oklepaju (RIFNIK).

Na svoj zadnji silvestrski večer leta 1943 je nekje v Rusiji pisal svojo najdaljšo pesem, s katero se je s svojim ustvarjalnim naporom lahko vsaj miselno preselil v svoj domače okolje.⁹³ Začeno jo bajno, toda pravljíčnost se hitro prevesi v epski stvaren opis: »*Nahaja se daleč zdaj solnčna deželá, / Ki pot se je moja v življenje začela. / Dviguje se*

⁸⁶ Besedilo tudi pretipkano. Na voljo je fotokopija. Hrani Osrednja knjižnica v Celju, Ms 181/5.

⁸⁷ Fotokopijo iz domačega arhiva Terezije Gobec iz Šentjurja preskrbela Tatjana Cmok, Priloga k pismu, Knjižnica Šentjur, 24. 1. 2006.

⁸⁸ Jožko Jager, Osrednja knjižnica Celje, Ms 181/5.

⁸⁹ Jožko Jager, Osrednja knjižnica Celje, Ms 181/5.

⁹⁰ Jožko Jager, Osrednja knjižnica Celje, Ms 181/5.

⁹¹ se v različnih zapisih različno glasi: *ki polni so dnevi jim preizkušenj in stisk. / ko polni so dnevi preskušenj in stisk. / ki polni so dnevi jim preizkušenj in stisk.*

⁹² Do nedavna je ta veljala za izgubljeno. Toda tik pred predstavitvijo Jagrove zbirke v knjižnici Dušana Kvedra v Šentjurju 5. junija 2008, nas je pri obisku Kalobja župnik presenetil z njeno najdbo.

⁹³ Jožko Jager, *Naša Gora* (rifniška), Pesmi. Osrednja knjižnica Celje, Oddelek za posebne zbirke, dokumentacijo in raziskovalno dejavnost, MS 181/5.

k nebu tam gora zelena / na svetu ni ljubša mi gora nobena. / Na solčnih bregovih od južne strani, / pa nam trta sladkega grozdja rodi.« Pripoved se nadaljuje z epsko lagodnostjo: kakor so se slemena gore utrjevala v burji, so se njeni prebivalci kalili z delom. Kakor vsako kmečko srce, se tudi Jagrovo omehča ob spomladanskem cvetju: »Ni rečeno preveč, bil košček je raja, / v bregovih zelenih – takole v sred[i] maja. / Dolinci, meščani hodili so radi / uživati lepote cvetoče pomladi! Tu avtor ne skriva več svoje narave: »O kako rahlo so odpirala okna dekleta / a kako so bili lepi večeri zmadleta.« Znamenje njegove čustvenosti je uporaba narečnih besed »zmadleta, odišli, parobe, vidu Le v sanjah se še vrača vanjo in upa, da se bo to zgodilo tudi v resnici. Toda ne more se otresti krute resničnosti, ki jo podaja s svetopisemsko podobo: »kakor kmet žito, tako je ljudi presejalo.« Družina Fendre, Jagrovi sosedje, so pod pojato na drugi kmetiji zakopali žito, meso... Odkrili so jih in Nemci so postrelili pet bratov. Eden je bil v Mariboru in je moral zvezanih rok priti domov pokazat, kam je skrila orožje. Ravno takrat so bile zrele češplje in fant je z zvezanimi rokami z domačega drevesa eno utrgal.⁹⁴ Druge fante so z njim vred pobrali v vojsko, sosede preselili, trta v vinogradu hira, domačije propadajo.

»Ko takole po svetu potujem – / Tvojo povest in Tvojih otrok premišlujem.« konča Jožko Jager svojo pesnitev.⁹⁵

Medtem ko je partizanski pesnik Peter Levec eno svojih daljših pesmi naslovil *Iz težkih dni*,⁹⁶ je Jožko Jager dal eni svojih naslov *Iz mračnih dni*. Rusija, 12/2 1944. Pesem je dostopna v dveh verzijah, vendar nobena v Jagrovem rokopisu, tako da ni mogoče presoditi, katera je bližja izvirniku. Različne vrstice so

2. kaj bila pomlad bi brez toplega sonca? / Kaj pomlad bi bila brez toplega sonca,
6. To vredna primera je suženjstva dni. / Temu primeru je suženjstva dni,
8. Dve leti čez dvajset sem komaj končal, / Dve leti čez 20 sem komaj končal
11. Kako naj vesel bi v suženjstvu pel? / Čmu naj bi pel – čemu naj bi bil vesel,
14. med njimi prijateljev mojih večino! / Prijateljev mojih večino,
15. In bič zavihtel je čez vso domovino! / In bič zavihtel je nad vso domovino
16. Kdor neče laži njegovi verjeti, / Kdor ni hotel laži njegovih vrjeti
17. od puškine krogle ta mora umreti. / Ta mogel od puškine krogle umreti.
18. Dve leti čez dvajset sem komaj končal, / Dve leti čez 20 sem komaj končal.
19. pa še nasmejati ne bom se več znal! / Pa že nasmejati se ne bom več znal.

S svojimi besedami ne le piše, ampak tudi slika. Tako nazorno predstavi bralcu svoj položaj, da ta bolj vidi kot občuti tragiko mladeniča pri dvaindvajsetih, pa se že/še ne bo več znal nasmejati, ker prehudo trpi ob dejstvu: »O narod – moj narod, obsojen na smrt!«⁹⁷ Okupacijo imenuje »suženjstvo« in jo ponazarja s pomladjo brez sonca, in

⁹⁴ Marija Jazbec: »...ga sploh ni skrival.« Pogovor Zdenke Primožič z Marijo Jazbec na njenem domu, 11. 7. 1999.

⁹⁵ Besedilo obstaja tudi v tipkani obliki. Nad naslovom je ime Jagrov Joško. Na tipkopisu, ki ga hrani Osrednja knjižnica Celje, Ms 181/5, piše: »Pesmi, ki jih je zložil Joško Jager, kmečki sin iz Rifnika pri Šentjurju pri Celju. Pogrešan l. 1944 na ruski fronti. Prepis pesmi Marije Jazbec s flomastrom. Spredaj je pojasnila: Pesmi, ki jih je zložil sosedov sin iz Rifnika 6 Šentjur. Bil je prisilno mobiliziran v nemško vojsko v Rusijo, kjer je 18. julija 1944 padel. K naslovu Naša gora je v oklepaju dodala (Rifnik).

⁹⁶ Peter Levec, *Iz težkih dni, Pesmi mladincev iz 6. SNOUB«Slavka Šlandra», junij 1944, v razdelku Žrtvam.*

⁹⁷ Jožko Jager, *Iz mračnih dni, Slovensko pesništvo upora IV*, ur. B. Paternu s sodelovanjem I.

cvetja, to sta puščava in hlad: »Vse stvarstvo bi davila žalost brez konca.«⁹⁸ Od splošne narodove usode avtor elegantno preide na svoj lastni položaj in ravno to dokazuje rojenega pesnika. »To vredna primera je suženjstva dni. / Ni enega žarka, ki svetil bi mi. /...«⁹⁹

Tedaj Jožku Jagru niso več mar štirivrstičnice, ampak so besedila kar v enem kosu, kakor granitna skala. Tudi rimanje ni dosledno, čeprav obstaja in se svobodno prepletata moška in ženska rima. V naslednjem besedilu ni ene odvečne vrstice. Avtor nam v ključu sožitja med vero in kulturo pretresljivo predoči osiromašenost slovenskega naroda pod okupatorjevo upravo. Niti *Nedelja* ni več to, kar je bila: »...sleherna roka le molek prebira, / saj tu se evangelij več ne oznanja. / Duhovnik ne sme več slovensko učiti...«¹⁰⁰ Pesem je nastala 19. 3., torej na praznik svetega Jožefa, na sam avtorjev god leta 1944 doma na Rifniku. Po naravnost žanrskem opisu tegobnega razpoloženja v cerkvi brez službe božje, se pesnik obrne na samega Boga, »zakaj zapustil si Slovence?«¹⁰¹ V zaupanju da to ne more biti res, se sklicuje na Slomška, Prešerna, Gregorčiča in Cankarja:¹⁰² »Umreti ne morejo njihova dela.«¹⁰³ Pri tem pride do osupljivo dostojanstvenega sklepa, ki ga je vredno podčrtati: »Tako se mi zdi, da poslal si ta čas, / da močne ljudi bi napravil iz nas.«¹⁰⁴ In še ena, enako presenetljiva ugotovitev: Predvsem skušnja na lastni koži kaj zaleže in velja: »Kar knjiga poprej nikol' ni dosegla, / kjer živa beseda je malo zalegla, / to v nas zdaj utrdila je trda usoda: / Vsi vemo ceniti, kak dar je svoboda!«¹⁰⁵

Za objavo v zbirki »Za mano mladostne so sanje« je bilo izbranih 31 pesmi. Vse znane, sedem vojnih in štiriindvajset izpred vojnih let, iz njegove mladosti. To je dobra tretjina znanih besedil, kar priča o dovolj kritičnost pri izbiri in vendar še sorazmerni reprezentativnosti. Po motiviki so naravne (Majnik, Poletje, V jeseni, Ob zimi, Sonet), pobožne (Vstajenje), refleksivne (Nehvaležnost, Vse mine, Kje je lepo?), etnološke (delovne šege: Koline; letne šege: Novoletna; življenjske šege: Voščilo atu, Voščilo, Voščilo za god), socialne (Spomin, Pesem o pijancu, Kmečki stan, Kriza), šaljive (Velikonočno voščilo), zgodovinske (Izlet na Rifnik, Celjski grad, Ob 20-letnici smrti Fr. Malgaja), impresivne (Zaton), narodnostne (Naša gora, Iz mračnih dni). Pesmi so razvrščene v dve skupini:

Otroške pesmi (do starosti petnajstih let so vse napisane doma. Že v tem času je nastal tudi en sonet. Jožko se je zavedal pomena oblike, zato ga je tako tudi naslovil. Otroške so le glede na starost, nikakor pa ne glede na motiviko in razmišljanje. Kot da bi slutil kratkosti svojega življenja. Spet eden, ki podoben Murnu, Ketteju, Kosovelu, Balantiču, Starcu. Vendar so se oni vsaj šolali, Jager pa nič. Le da je bil na prosvetnem tečaju. Toda skalilo ga je življenje, vojska. Imamo pa enkratni primer njegovega pe-

Novak-Popov, 557.

⁹⁸ J. Jager, n. m.

⁹⁹ J. Jager, n. m.

¹⁰⁰ J. Jager, *Nedelja, Slovensko pesništvo upora IV*, ur. B. Paternu s sodelovanjem I. Novak-Popov, 556.

¹⁰¹ J. Jager, n. m.

¹⁰² Imena so navedena po avtorjevem vrstnem redu.

¹⁰³ J. Jager, *Slovensko pesništvo upora IV*, ur. B. Paternu s sodelovanjem I. Novak-Popov, 556.

¹⁰⁴ J. Jager, n. m.

¹⁰⁵ J. Jager, n. m.

snjenja v otroških letih. In da se je zavedal svojega daru, saj bi drugače svojih pesmi ne zapisal v zvezek pri svojih petnajstih letih. V tem obdobju pesmi o letnih časih, voščila, vendar niso zguljena. Ampak igriva, pesniško iskriva, čeprav res tudi zelo preprosta.

Komaj devetnajstletni Jožko Jager je bil že potegnjen v vojni vrtinec. Iz tega obdobja je ohranjenih sedem pesmi. Morda jih je napisal več, vendar so se ohranile le tiste, ki so bile namenjene domačim. Velika uganka je, kako so lahko prišle do njih, saj nemška komanda tega ni dovolila in so bile za take podvige predvidene zelo hude represalije.

Vojne pesmi, razen ene, so vse napisane daleč od domovine, zato so kar tri v obliki pisem. Oblika teh pesmi sploh ni več le štirivrstičnica, kar je značilno za ljudsko pesem in pesnike po sili ali volji.

Redakcijski posegi v pesmi Jožka Jagra so skušali biti čim bolj obzirni. Ponekod manjkajoča ločila so prilagojena današnjemu pravopisu, velike začetnice na začetkih verzov so zamenjane z malimi, ponekod je bila dodana kakšna manjkajoča črka ali izločeno odvečno, kot v primerih »črešnje«, »črez«.

SKLEP

Mladostni prijatelj Jožka Jagra je povedal: »*Verzi so mu kar z rokava leteli. Komaj jih je sproti na papir spravljaj.*«¹⁰⁶ Privlačevale so ga zgodovinska, socialna in narodnostna problematika. Zanje je bila Jožkova nadarjenost za epsko oblikovanje ravno pravšnja. Iz sicer malo ohranjenih pesmi se vidi, da je bila nesporna. Ko bi se imel priložnost formalno šolati ali se vsaj še naprej brusiti ob zgledih bližnjega rojaka Antona Martina Slomška, Frana Levstika, Antona Medveda in drugih, kakor jih je v svoj zvezek skrbno prepisovala stara mati Terezija Cmok, bi Slovenci dobili tudi po II. svetovni vojni epskega pesnika, kakor ga ta čas nismo imeli. Še en dokaz več, za kaj vse smo bili prikrajšani zaradi nje.

¹⁰⁶ Franc Šet na svojem domu, 2. 7. 1999.

REAKTUALIZACIJA KRSTA PRI SAVICI V LITERARJENJU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO (1941–1945)

UVOD

V navpični klasifikaciji besedne umetnosti v njenem širokem pomenu je literarjenje na drugi letvici in tako sodi vmes med slovstveno folkloro in literaturo. To je kategorialna opredelitev za ustvarjanje, ki vsebuje nekatere lastnosti, značilne za slovstveno folkloro, in to med drugim je, da gre, kakor pri njej, tudi pri literarjenju praviloma za prepoznanega sprejemalca. Avtor marsikdaj ve, za kateri krog, za koga osebno, piše; zato mora biti domet njegovega ustvarjanja veliko manjši, ni pa nujno, da je zato manj vreden. »Najodličnejši del slovenskega odporniškega pesništva res pripada literaturi, poeziji torej; a vsega drugega nikakor ni mogoče jemati za del slovstvene folklore ali, po starem »ljudskega pesništva«, kakor se rado dogaja v premalo reflektiranem pisanju o njem.«¹ Na gradivu slovenskega odporniškega pesništva iz druge svetovne vojne je bilo razmerje med vsakdanjim življenjem in besedno umetnostjo tako z vidika njene vodoravne (žanrske) kot navpične klasifikacije zelo podrobno raziskano. Vendar se sam pojem literarjenja polagoma še precizira. Literarjenje se zgleduje pri folklornem dogodku, ki vedno sestoji iz hkratne navzočnosti sporočevalca in sprejemalca. Dejstvo, da gre pri literarjenju za ubesedovanje s pomočjo grafičnega sistema, pa ga seveda navezuje na literaturo.² Kot je za slovstveno folkloro tekstu enakovredna ravnina konteksta, skoraj enako to velja za literarjenje. ± navzočnost predmetnega konteksta pri njegovih besedilih razkriva večjo ali manjšo stopnjo njihove bližine do slovstvene folklore. Literarjenje in literatura pa sta si sorodni glede na ravnino teksture.³ Pri obeh jo definicija zanemarja.

V svoji študiji o recepciji Prešernovega *Krsta pri Savici* z vidika sodobnih teorij medbesedilnosti⁴ Marko Juvan v soglasju z zasnovo svojega dela od avtorjev iz vojnega časa obravnava Mirana Jarca,⁵ Otona Župančiča⁶ in Zorka Simčiča.⁷ Vendar že takoj na začetku prigovarja, da bi bilo treba za »literarnozgodovinsko neoporečno 'zgodovino učinkovanja' Prešernove verzne povesti«... »obdelati res vsa literarna in paraliterarna besedila«⁸ Pričujoča obravnava se odziva njegovemu vabilu vsaj s sistemiziranim do-

¹ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945), Borec, Ljubljana 1995, 362.

² M. Stanonik, n. d., 351.

³ Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, Ljubljana 2001.

⁴ Marko Juvan, *Imaginarij Kersta per Savizi v slovenski literaturi*, Liteatura, Ljubljana 1990.

⁵ M. Juvan, n. d., 174–176.

⁶ M. Juvan, n. d., 175.

⁷ M. Juvan, n. d., 204–207, 247; Prim. France Pibernik, Zorko Simčič – osemdesetletnik, *Mohorjev koledar 2001*, Celje: Mohorjeva družba, 2000, 198, 199; a. j. h., Krst pri Savici, *Svobodna misel* XXXIX/3 (2001), 11.

⁸ M. Juvan, *Imaginarij Kersta per Savizi v slovenski literaturi*, 15.

polnilom gradiva, ki »ključno«⁹ »kanonizirano besedilo«¹⁰ reaktualizira ne toliko glede na svojo osebno poetiko, temveč v skladu s položajem na vojni šahovnici. Na tekst tu izrazito vpliva kontekst.¹¹

Namen poglavja je:

1. sistemizirati motive iz *Krsta pri Savici*, kolikor in kakor se pojavljajo v literarnem udejstvovanju med drugo svetovno vojno;
2. kontrastivno analizirati uporabljene motive glede na medvojno nazorsko oz. vojaško pripadnost;
3. opozoriti na morebitne oblikovne zglede in vplive Krsta pri Savici na slovensko literarno ustvarjalnost med drugo svetovno vojno.

I. CITATNA NAVEZAVA NA *KRST PRI SAVICI* – ZNAMENJE SPONTANEGA ODPORA PROTI OKUPATORJU

1. »Čuden nemir je obsedel malo obmejno mesto. V zraku je viselo nekaj morečega, grozečega. ... Tudi v šoli je bilo vzdušje nekam vročično. Učitelji so stikali po hodnikih in v zbornici glave in ocenjevali položaj. Minki, ki je hodila v 4. razred meščanske šole, se je zdelo, da toliko in tako z ljubeznijo govore o domovini, kot še nikdar. Profesorica, ki je poučevala slovenski jezik, je s tako čustveno prizadetostjo razlagala *Prešernov Krst*, da so se dijaki z zanesenostjo naučili *Uvod*¹² na pamet.«¹³

Navedeni odlomek trikratno simbolizira začetek: prvič, otroška perspektiva pripovedovalca in šolska snov že sama po sebi delujeta kot eden prvih, začetnih korakov v življenjskem osamosvajanju človeka. Drugič, odlomek upoveduje čas nekaj pred okupacijo tedanje Jugoslavije, tako rekoč začetek druge svetovne vojne na slovenskih tleh. In tretjič, gre za Uvod v tem uvodu, Uvod h *Krstu pri Savici*. Edina resna težava v tem začetku je pomislek, ali gre v pričujočem »mladinskem romanu«¹⁴ za zaresno zgodovinsko dejstvo ali za šolsko podoživljeno fikcijo. Da verjetneje velja prvo, se je mogoče prepričati iz še enega odlomka, ki osvetljuje prvega: »Prav tule sva včasih posedala, ko sem se učila za malo maturo. Profesorica nam je rekla, da je sramota za vsakega slovenskega dijaka, ki ne zna na pamet *Prešernovega Krsta pri Savici*. Pa sem se ga hodila sem učiti.«¹⁵

2. Pač pa ni nobenega dvoma, da se je ravno s Prešernovimi verzami iz *Krsta pri Savici* bridko dostojanstveno poslovil od življenja – ko je leta 1941 doživel okupacijo domovine – dolgoletni ljubljanski župan, 90-letni Ivan Hribar, politik, publicist, prevajalec Puškina in kulturni mecen. O tem priča avtentičen vir, poslovilno pismo, v katerem Hribar pravi, da je »za slovenski narod rešitev samo še slovanski vzhod«. Svojem je po Prešernu in iz Prešerna izrazil svoj temni obup nad narodno usodo in potrdil vero v

⁹ M. Juvan, n. d., 86–87.

¹⁰ M. Juvan, n. d., 88.

¹¹ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folkloreske*, 293–313.

¹² Zaradi lažje prepoznavnosti Prešernove vloge v besedilih iz časa II. svetovne vojne grafično označujem s poševno pisavo.

¹³ Nežka Mlakar, *Anči*, Borec, Ljubljana 1979, 65.

¹⁴ Pravzaprav je bolj ali manj spominska proza.

¹⁵ N. Mlakar, *Anči*, 106.

svobodo: »*Le tujcu sreče svit bo žaril, / ošabno bodejo nosili glave, / v Sloveniji bo tujec gospodaril, / beseda tuja, tujčeve postave. / Da neha me le-ta skeleti rana, / posnel Katona bodem Utičana.*«¹⁶ Hribarjeva štirivrstičnica ima za vzorec tretjo kitico v Prešernovem *Krstu pri Savici*, ki se glasi: »/L/e tujcam sreče svit se v Kranji žari, / ošabno nos'jo tí pokonci gláve. / Al' da tejenja ta skeleti rana, / ne boš posnel Katóna Utikána!«¹⁷ Hribar konča svojo oporoko z dvovrstičnico dobesedno po Prešernu: »*Manj strašna noč je v črne zemlje krili, / kot so pod svetlim soncem sužnji (sic!) dnovi.*«¹⁸ Le v predzadnji besedi, in še to morda zgolj pomotoma ali pač pravopisnemu pravilu na ljubo je dodal -j-. (»sužni« – »sužnji«).

3. V vpisno spominsko knjigo v Prešernovi rojstni hiši v Vrbi so nekateri obiskovalci v letih druge svetovne vojne vpisali marsikateri verz iz Prešernovih *Poezij*. Po navedbah Vide Dežman jih je petnajst različnih, od tega osem leta 1942, devet 1943 in le eden leta 1944. Nekateri so vpisani po večkrat. Na vprašanje, zakaj ni nobenega v letu 1941 in v letu 1945,¹⁹ je danes odgovor popolnoma jasen. Leta 1945 je nastopila svoboda samo za zmagovalce! Kar sedem je navedenih odlomkov iz Prešernovega *Krsta pri Savici*. Od tega dvakrat: '*Največ sveta otrokom sliši Slave*' (vpisano 18. novembra 1942),²⁰ ki morda želi prikrito počastiti tedanjo Sovjetsko zvezo v boju s Hitlerjevo Nemčijo, medtem ko se podpisnika s citatom '*Tja bomo našli pot...*' (20. aprila 1943)²¹ in daljšim: '*Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi / si prosti voljo vero in postave*' (15. novembra 1942)²² morda zanašata na vero, da boj proti okupatorju ni zaman. Kajti sicer: '*Manj strašna noč je v črne zemlje krili, / kot so pod svetlim soncem sužni dnovi!*' (17. oktobra 1942).²³ Tako je s Prešernom prepričan neznani obiskovalec Prešernove rojstne hiše. S Prešernovimi besedami je najhujše, da »*Slovenec že mori Slovence brata – kako strašna slepota je človeka!*« (14. junija 1942).²⁴ Morda je to eden najzgodnejših virov o zgroženosti zaradi bratomora v slovenskem narodu med drugo svetovno vojno.

Vsi navedeni odlomki so iz Uvoda v *Krst pri Savici*, le en sam je iz *Krsta* samega, po svoje pogumen, saj očitno namiguje na nemško okupacijo slovenskega ozemlja: »Na tleh leže slovenstva stebri stari, / v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, / ječe pod težkim jarmom sini Slave.« (28. marca 1943).²⁵ Ob tem razdelku pač ni dovoljeno niti mogoče govoriti o kakršni koli notranji, idejni diferenciaciji, saj se obiskovalci Prešernove rojstne hiše niso vpisovali v njeno spominsko knjigo kot pri-

¹⁶ Viktor Smolej, *Slovstvo v letih vojne 1941–1945 (Zgodovina slovenskega slovstva VII)*, Slovenska matica, Ljubljana 1971, 23–24.

¹⁷ France Prešeren, *Zbrano delo I / Poezije* (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev), ur. Janko Kos, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1965, 179.

¹⁸ Rokopisni oddelek NUK: MS 1011.V./št. 11. Navaja V. Smolej, *Slovstvo v letih vojne 1941–1945*, 23–24.

¹⁹ Marija Stanonik, [France Prešeren], »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1993, 158.

²⁰ M. Stanonik, »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, 159, 173.

²¹ M. Stanonik, n. m.

²² M. Stanonik, n. m.

²³ M. Stanonik, n. m.

²⁴ M. Stanonik, »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, 159, 174.

²⁵ M. Stanonik, n. m.

padniki te ali one razmejivene vojaške formacije ali političnega pogleda, ampak kot osebe v filozofskem smislu in Slovenci.

II. PREGLED MOTIVOV IZ *KRSTA PRI SAVICI* V LITERARNEM UDEJSTVOVANJU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

1. Iznanec v italijanskem taborišču Gonars je že leta 1942 napisal sonet Na Prešernovem grobu, za obletnico njegovega rojstva. V kvartetnem delu opisuje naravo v poznem jesenskem času z odpadlim listjem na grobu (pozabljenega) slovenskega poeta. Mlad pesnik – brat po duši 'krvavi venec mu spleta / na grobu tvojega pozabljeno razpelo. // France, spi v miru! Nam pojo topovi / in bič. *Valjahunov tisoč* k nam so napodili / in pogorišča naši so domovi. // Nam živim verz tvoj tulijo grobovi: / *Manj strašna noč je v črne zemlje krili / Kot so pod svetlim soncem sužni dnovi.*«²⁶ V nasprotju z izpovedjo iz vojnih let je isti avtor po vojni napisal navedenemu zrcalni sonet, ki sodi v slavilno poezijo,²⁷ češ: »Minula noč je smrti in prevare, / France, tvoj grob zdaj naše je svetišče: ...*TJA SMO našli pot, kjer sinovi / si prosti vol'jo vere in postave.*«²⁸ Doseženi cilj poudari tudi grafično, z velikimi črkami.

2. Tone Pipan-Črtomir²⁹ je enega svojih sonetov naslovil »*Manj strašna noč je v črne zemlje krili...*«, to je po znanem Prešernovem verzu (iz Uvoda h Krstu pri Savici), ki je tudi prvi verz omenjenega soneta; a tudi drugi verz se nadaljuje s Prešernom: »*kot so pod svetlim soncem sužni dnovi.*«³⁰ Avtor z narekovaji nakazuje, da gre za citat, nato pa nadaljuje po svoje, udarno in bojevniško. Ivan Jan-Srečko navezuje Prešernovo »*srečo krivo*« (spet iz Uvoda h Krstu pri Savici) na partizana.³¹ Kaže, da je največ drobnih utrinkov pri priložnostnih avtorjih spodbudil ravno Uvod h *Krstu pri Savici*. V *Neodanem pismu* Dušana Bavdka se prva sonetna kvarteta začne z daljnim zgledovanjem na tiste tercine iz Uvoda, ki tematizira besen boj med dvema vojskama (devetnajsta in dvajseta kitica). Tu pa gre za »napad« cvetličnega bogastva pomladi in sonca: »*Kot v ranem jutru zlata zora se odkrije, / v bleščečih žarkih rožna dol na zemljo plane / in popje, cvetje z biseri posuje, vname, / da duša od prelesti te brezmejne vpije. // Kot gre pomlad dišeča skozi naše gaje / in trosi cvetje, veter, zlate sončne žarke, / jasnine vedre, goni v dalje drzne barke, / ljubezen vso in slasti čar na zemljo daje, / ...*«³² 'Glava siva' iz soneta Francke Gortnar za spominsko knjigo Anici v enem od nemških taborišč, je iz četrte kitice Krsta. Prošnja matere ob slovesu, ko njen sin odhaja z drugimi v boj, prikliče v zavest prošnjo Bogomile za Črtomira. »*Nesreče varuj mati te presveta!*«³³

²⁶ M. Stanonik, n. d., 160.

²⁷ Marjan Dolgan, *Slovenska muza pred prestolom*, Krt, Ljubljana 1989.

²⁸ Marjana Starc, *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945* (diplomska naloga pri prof. dr. Borisu Paternuju), Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 314.

²⁹ Prim. Marija Stanonik, Tone Pipan-Črtomir, »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, 162, 192–203.

³⁰ *Gorenjski partizan* (glasilo Gorenjskega odreda) II /18 (25. 3. 1943), 27–28.

³¹ M. Stanonik, »*Na tleh leže slovenstva stebri stari*«, 163.

³² M. Stanonik, n. m.

³³ M. Stanonik, 164, 175.

Elizabeta Blaznik piše svojemu bratu Otu Vrhuncu (= Blažu Ostrovrharju): »*Ko odšel na bojne si poljane, / v skrbeh bolelo me srce je za Te / prosila in rotila sleherno sem noč jaz luno, zvezde, / da vrnejo Te prošnje in molitve sestre zveste. // Izgubila nisem jaz poguma / in šla v mislih sem s teboj dan in noč, / le željo eno sem imela, / da čilega in zdravega te vrne Bog.*« Tudi tu gre za očitno (ne/zavedno) zgledovanje po Prešernovi svečenici, bog'nje Žive?³⁴

3. Začetek poskusov pesnjenja Stanislava Lovrenčiča, slovenskega prisilnega mobiliziranca v nemško vojsko, je zaznamovan s Prešernovim vplivom. To ni nič nenavadnega. Pogosto si občasni pesnik pomaga z že utečenim verzom – ne da bi se tega zmeraj sam dobro zavedal – potem gre lažje naprej. Prvi verz njegove prve pesmi je naslonjen na Uvod h *Krstu pri Savici*. Verz »Šest mescev moči tla krvava reka«³⁵ se tu glasi: »*Ves svet preplavlja zdaj krvava reka / na tisoče grobov je že preranih; / sovraži človek sočloveka, / orijo kriki od krvi pijanih*« Primerjava kaže, da je izposojena zveza »krvava reka« predstavljena v čisto drugačno sobesedilo. Medtem ko gre pri Prešernu za časovno prislovno določilo, gre tu za krajevno »ves svet«, ki je okrepljeno še z glagolom »preplavlja« in z drugo vrstico »na tisoče grobov je že preranih;« To je avtorjeva bridka neposredna osebna izkušnja, medtem ko se tretja vrstica spet zgleduje pri Prešernu, vendar tokrat zgolj strukturalno. Tamkajšnji verz »Slovenec že mori Slovenca, brata – « tu v skladu s konkretnim položajem svetovne vojne odčituje splošno dejstvo, »*sovraži človek sočloveka*«³⁶.

4. Vsaj po prepoznanem gradivu sodeč, se zdi, da se pesniki iz domobranskih vrst navezujejo na omenjeno Prešernovo pesnitev manj udarno. Bliže jim je njena zgroženost. Neki Boris je napisal »Dr. M. Natlačenu na grob / za prve Vse svete« sonet z akrostihom; začenja se s Prešernovim verzom iz Uvoda h *Krstu pri Savici*. Oboje priča o nedvoumnem zgledovanju pri mojstru slovenske literature, vendar nikakor ne v opisu srditosti bratomornega boja. Kot da bi neznani avtor leta 1942 v zavesti moralnega zdravja še upal na pomirljivo rešitev porajajočega se slovenskega bratomora:

»*Na tleh leže slovenstva stebri stari,*
A že blestijo zarje iz daljave.
Tesnobne še in rosne, vse sanjave
Leskečejo, ko smrt nam gospodari...

Agilni vodje padajo v prevari
Časovnih zmed in njih ponosne glave
Edinstva prosijo za nas in sprave:
»*Nebo, očuvaj rod naš pred udari!*«

Umor poslednji močnega imena
Mogočno brazdo v duše je zarezal,
Azurno jasnost, klenega semena

Raztrosil v srca nam in jih povezal.

³⁴ M. Stanonik, n. d., 163–164.

³⁵ F. Prešeren, *Zbrano delo* I, 90.

³⁶ Stanislav Lovrenčič, *Vojna – gorje*, 1. pesem v avtorjevi pošiljki, Celje, 4. 10. 1996. Fotokopija rokopisa na listu v velikosti šolskega zvezka.

*Kdor danes čvrst ni, čistega namena,
Uničeval naprej bo, globlje se pogrezal!*³⁷

Odon Peterka je mogoče imenovati tu zgolj posredno, saj le njegova omemba »tercin« omogoča slutnjo o Prešernovem zgledu: »Naj pojem v *tercini ali sonetu*,/ povsod se poznal bo sled solzá,/ saj v vsaki pesmi je košček srca, / a brez solzá ni življenja na svetu!³⁸ France Debevec sledi Prešernovemu Uvodu le analogno, ko v 5. sonetu svoje pesnitve Resnici čast prestavlja v svoj čas davni boj, »ne boj, krvavo klanje«: »Življenja raj je pekla laž zgrenila / da smo, če sami hočemo, bogovi; / črvič priril iz zemlje v svet je novi, / začudil se, napihnil: Jaz sem sila! // Pravice sodbi krivde so merila; / teko Adama rodu težki dnovi, / na zemlji sreče iščejo topovi / in puške, bombe, druga vsa morila. // Ubija, dome pali Kajna roka, / kot strašna tožba dim v nebo se vije, / ob mrtvem atku, mami dete joka. // Slovenske grude spev so elegije... / Ne najde neresnica sreče toka, / vsahnile so nam blage melodije.«³⁹ Avtor se očitno zgleduje po Prešernovem Sonetnem vencu, v navedenem odlomku pa od Prešernovega besedišča iz *Krsta pri Savici* prepoznamo le pridevnik »strašna«, »strašna tožba«, ki se zgleduje v 9. tercini Uvoda: »strašna slepota«. ⁴⁰

5. V Sonetnem vencu⁴¹ Nikolaja Šivica, ki ga je napisal že v begunstvu, spominja na Črtomirov načrt za preboj iz trdnjave in trdi noči predvsem verz: »Na zid obrambni moram se zagnati,«. Sicer pa je cel sonet v ključu surovega boja: »Na zid obrambni moram se zagnati, / za vas, o rodna tla, kjer beli dan / zagledala je kača, / ki vam dati / zdaj hoče svoj pečat krvavih ran. // V zahvalo, ker ste ji dajala mleka, / vam cerkve skruni, kočje in vasi / požiga in svetinje vaše seka.../ O, gruda moja, v srcu me boli. // Nebo nad tabo barva rdeča zarja / in voda tvojih strug se v kri pretvarja. / »Strnite se, otroci moji, v strelce, / zatiskajte mi vsi krvave vrelce, / nezvesti sin me ranil je hudo,« / glas bolne grude udarja mi v uho...«⁴² Na silo izseljeni Slovenec Otmar Mauser v tujini še po desetletjih povezuje spomin na svoje rodno mesto (»Tam, kjer Kokra se v Savo zliva,/ na pečini strmi mesto Kranj počiva;«) s Pevčevim grobom, vendar sledeči verzi dokazujejo, da čas polagoma zamegljuje dejstva, ali pa si je avtor privoščil svobodo po načelu *litentia poetica*: »Na kolenih bral v marmor vklesane sem / Prešernove besede, / ki položil jih je v usta Črtomirju:/ »... manj strašna noč je v črni zemlji krili, / ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!« // Besede te so mi ostale v srcu,/ v tujini s Črtomirjem jih vsak dan ponavljam, / ko Prešernovo ljubezen v sebi obnavljam, / in mesta Kranja se spominjam.«⁴³ Na Prešernovem spomeniku so napisani drugi verzi, in če že, se glasijo dobesedno: »v črne zemlje krili« in ne: »v črni zemlji krili«, kakor jih navaja Mauser.

³⁷ Boris, Dr. M. Natlačenu na grob (za prve Vse svete), *Slovenec* 252 (nedelja, 1. novembra 1942), 2.

³⁸ Gradivo je Francetu Piberniku izročil Uroš Žitnik, Ljubljana.

³⁹ France Debevec, Resnici čast! v: *Trimostje* (Resnica–ljubezen–trpljenje), Arhiv Slovenije, referat II, fasc. 333 (Arhiv Slovenca – Pesmi) / III, (tipkopis).

⁴⁰ France Prešeren, *Zbrano delo* I, 90.

⁴¹ Sonetni venec je nastal 1946. leta v Bologni, kjer je Nikolaj Šivic (1922–1962) v begunstvu študiral slavistiko. Nikolaj Šivic, *Poezije*, samozaložba, Novo mesto 1993, 35–36.

⁴² N. Šivic, Sonetni venec, n. d., 9.

⁴³ Otmar Mauser, Prešernovo mesto, *Ameriška domovina* (12. 2. 1985), 5.

III. KRST PRI SAVICI V PUBLICISTIKI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

1. Partizanska publicistika. O Francetu Prešernu in njegovih *Poezijah* med pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja je bilo že marsikaj napisano, vendar vsa problematika v tej zvezi še ni izčrpana. Najdaljši spis je v spomin na stoletnico Prešernove Zdravljice izšel v *Slovenskem poročevalcu*. Florijan (= Viktor Smolej) mu je dal naslov Ob novini leta 1944.⁴⁴ *Krst pri Savici* imenuje »plemenito pesem«, v kateri pesnikov klic k uporu doseže »vrhunec« v »žalostni resignaciji upom, da bo nastopil čas slovenskega zedinjenja in vstajenja.«⁴⁵ Ciril Kosmač se prav tako leta 1944 pomenljivo sprašuje: »In s čim smo začeli to borbo? Mar ne prav s Prešernovimi verzi? Mar niso bili naši zidovi po mestih, trgih in vaseh popisani z verzi našega pesnika?«⁴⁶ Prešernove *Poezije* v miniaturni izdaji so bile pogost spremljevalec zavednih Slovencev v tistih hudih časih; tudi Oton Župancič se je pogosto zatekal k njemu⁴⁷ in tudi pri partizanih je vžigala Pesnikova beseda. Toda če je bilo le prehudo? »Nekdo je recitiral *Prešernovo 'manj strašna noč'* resno in prepričevalno. Tovariš ob njem je spačil obraz in mu odgovoril: 'Ti in tvoji pesniki! Z verzi bi vas poslal nocoj v predhodnico.'«⁴⁸

2. Domobranska publicistika. Iz sledečega odlomka se dá razbrati, da neznani avtor doživlja Prešernov *Krst pri Savici* kot apologijo krščanske vere in se loteva zloglasnih »likvidacij« z vidika krščansko pojmovane večnosti. Neznani avtor se upira tistim,⁴⁹ ki »v svoji zgodovinsko nekritični domišljiji« dolžijo krščanstvo, da so predniki Slovencev zaradi njega »izgubili politično samostojnost«. Po njegovem je nasprotno res: Krščanstvo se jim »nikakor ni vcepljalo z mečem in nasiljem, ... ampak po blagohotni irski misijonski metodi, ki so jo Slovenci radi sprejeli. Tudi *spreobrnjenje Črtomira v prelepem Prešernovem Krstu pri Savici* ne pomeni nikakšne pasivne resignacije ali kapitulacije, kakor so ga hoteli prikazati protikatoliški Prešernovi razlagalci, ki so s tem storili krivico Prešernu samemu.«⁵⁰

Vso resnično veličino *Črtomirovega spreobrnjenja* je proti njim pesniško nazorno prikazal Zorko Simčič v priredbi Krsta pri Savici za slovensko opero, ki jo bo na ta naš veliki narodni ep uglasbil Matija Tomc. Kajti kdor krščanstvo res pozna in globoko živi, mora biti nepremagljivo in neprekosljivo ponosen na moč katoliških idej, ki so jih sedaj naši nasprotniki hoteli uničiti z orožjem, ker dobro vedo, da jih idejno ne morejo premagati. Morda bi s tem radi zbrisali *namišljeno Črtomirovo kapitulacijo*. A tudi z orožjem se katoliške verske ideje ne dajo premagati. Tega bi se oni iz njihove dvatisočletne zgodovine že lahko naučili. Tudi s takoimenovanimi »likvidacijami« naj se nikar ne tolažijo. Likvidirati je mogoče le materialne reči, ne pa človeka, zlasti ne vernega člo-

⁴⁴ Florijan (= Viktor Smolej), Ob novini leta 1944, *Slovenski poročevalec* (informacijski vestnik OF) V/34 (7. 11. 1944), 3–4.

⁴⁵ Florijan [= Viktor Smolej], n. m.

⁴⁶ Ciril Kosmač, Za Prešernov rojstni dan, *Slovenski poročevalec*, informacijski vestnik OF, V/39 (9. 12. 1944), 3.

⁴⁷ Mitja Ribičič, »Da ni življenje kriterij umetnosti?« *Naši razgledi* XXVIII/3 (10. 2. 1978), 1.

⁴⁸ Valentin Tratnik, *Danes jaz, jutri ti*, Borec, Ljubljana 1980, 29.

⁴⁹ Imenuje Megiserja, J. V. Valvasorja, F. Prešerna, J. Trdino.

⁵⁰ Avtor ni znan, *Narod naš umreti noče*, Naš krščanskokulturni protikomunistični manifest, Ljubljana 1944, 48. Arhiv Slovenije, referat II, Tisk: Nasprotniki NOB, fasc. 69.

veka, ki živi večno, tudi če telesno enkrat umre. Kajti z njegovo časno smrtjo se njegovo življenje ne uniči, temveč samo spremeni (vita mutatur, non tollitur, kakor molimo v hvalospevu pri črni maši). ... Ali naj res živimo na tej ubogi zemlji tako, kakor da so in morajo biti nebesa za nas neka daljna, tuja dežela, zemlja pa naša prava domovina, ko je vendar nasprotno resnično,

*'da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
up sreče onstran groba v prsih hrani!'*

... Zato se dajmo znova krstiti, znova pokristjaniti, krstiti s krvjo naših mučencev, da bo kri naši mučencev res postala seme novih kristjanov med nami! Oklenimo se krščanstva *po Črtomirovem zgledu* z vsem srcem, če v resnici ljubimo tiste, ki nas ljubijo in nam hočejo dobro in če tudi sami hočemo dobro sebi in svojemu narodu!⁵¹

IV. CITATNA NAVEZAVA NA *KRST PRI SAVICI* – KOT ZNAMENJE ODPORA PROTI SOVRAŠTVU

1. Prešernov Črtomir napoveduje svojim tovarišem: »Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva.«⁵² Tako kot se je približevanje druge svetovne vojne slovenskemu ozemlju dogajalo v znamenju Prešernove pesnitve, se je v njenem znamenju tudi končevala. Franc Eiletz, bivši domobranec v svojih spominih takole opisuje svoj eksodus: »Opoldne nam je komandant Hočevnar ukazal pospraviti in očistiti vojašnico na gradu. Jaz sem moral pregledati vse prostore in ugotoviti, če je bil ukaz izvršen. Dejal je, da se domobranci umikamo, kot se spodobi ponosnim vojakom. Hodil sem po pometenih in pospravljenih sobah, kjer ni bilo praktično nikogar več, ker so vsi čakali zunaj na dvorišču ali pri havbicah seveda pripravljeni na odhod. Skozi majhna grajska okna sem gledal na Ljubljano in v srcu me je stiskalo. Iskal sem kredo, pa je nisem našel, da bi napisal na vrata naše sobe: *'Ne meč, pregnala nas je sreča kriva!'*«⁵³

Prešernova »sreča kriva« je poraženi strani iz druge svetovne vojne postala sinonim za njeno usodo. V enakem pomenu se navedena besedna zveza ponovi pri Jožetu Cukaletu, ki je tudi izgubil svojo domovino zaradi medvojne slovenske razdeljenosti. V indijskem misijonu sanja spravo na domačih tleh: »Če po Prešernu *sreča kriva* / pri gnala naju je do Roga, / pomisliva zdaj, posediva, / kot nama On si odpustiva! // In vstal bo red, ves drug, ves nov ...«⁵⁴

2. Zdi se kot naključje, da ta pregled uokvirja spominska proza bivše koroške partizanke Nežke Mlakar. Na začetku pričujoče obravnave jo srečamo kot šolarico, druga svetovna vojna ji ukrade mladost, ne pa razsodnosti. Zdaj je pred nami zrelo dekle, s širokim srcem: »Minka ni bila politični zanesenjak ampak preprosto dekle z domoljubnimi čustvi, zato se njen odnos do sorodnikov ni spremenil. Zlasti pa ne do Andreje, ki ji je bila vse življenje kakor starejša sestra. Marija pa ji je tudi povedala, koliko dobrega

⁵¹ Avtor ni znan, *Narod naš umreti noče*, n. m.

⁵² France Prešeren, *Zbrano delo* I, 176.

⁵³ Marijan Eiletz, *Odhod, Moje domobranstvo in pregnanstvo*, Mohorjeva družba, Celje 2000, 148.

⁵⁴ Jože Cukale, *Slovenska sprava, Naj se te s pesmijo dotikam*, Mohorjeva družba, Celje 1994, 89.

je storila za partizane. In Minka je po kurirju, ki je hodil čez gore na Koroško, saj so se politični stiki na skrivaj še vedno krepili, poslala Andreji pismo, naj se vrnejo, da bo ona rekla dobro besedo zanje. Toda vojna je kruta: domoljubje se pogosto meša s fanatizmom, ki seje rane in koplje grobove. V Trziču se je zgodilo tole: Majeršičeva družina je veljala za zelo klerikalno, toda ena od hčera je kljub temu našla pot v partizane. Ko se je po vojni vrnila domov, se je nekega dne pojavil na pragu brat belogardist. Na mestu ga je ustrelila! Takih primerov je bilo ob koncu vojne tudi drugod po Sloveniji nekaj. Namesto sprave smrt! *Kako strašna slepota je človeka!*⁵⁵

Predvsem dvoje besedil iz Prešernovega opusa je bilo pri partizanih vedno znova aktualiziranih. Najeminentnejši sodobni slovenski prešernoslovec zadnjih desetletij, Boris Paternu je v tej zvezi zapisal: »V obdobju skrajne narodne ogroženosti, med narodnoosvobodilno vojno in revolucijo, je stopil v ospredje spet *Črtomir, junak iz uvodnega dela pesnitve Krst pri Savici*. *Črtomirov znameniti govor obkoljenim branilcem svobode* – besede popolnega junaštva sredi popolnega brezizglednega položaja – je bil med partizani glavni tekst slovenske klasike.«⁵⁶ Če je omenjeni odlomek iz Prešernovega *Krsta pri Savici* deloval vojaško mobilizacijsko, je po njegovem Zdravljica opravljala predvsem idejno mobilizacijsko funkcijo in to v smislu nacionalne homogenizacije in internacionalne solidarnosti.⁵⁷

Bojan Štih je bil eden redkih in med prvimi na partizanski strani, ki je že v začetku osemdesetih let 20. stoletja z neprikrito jasnostjo priznal, da med drugo svetovno vojno ni šlo le za »/š/tiriletni boj s fašističnimi tujci in okupatorji«, ampak je bila »tudi štiriletna bratomorna in državljanska vojna, ki jo je Prešeren preroško zaslučil v *Krstu pri Savici*:

*Slovenec že mori Slovenca, brata –
kako strašna slepota je človeka!*⁵⁸

Imeniten esejist je poslanstvo umetnosti in kulture doživljal globoko etično,⁵⁹ kar je tudi botrovalo dejstvu, da je našel svoje mesto v knjigi, ki ji je naslov posodil stih iz Prešernovega Uvoda h *Krstu pri Savici*.⁶⁰

SKLEP

Obravnavava se navezuje na misel Mraka Juvana, ki je v študiji o recepciji Prešernovega *Krsta pri Savici* z vidika sodobnih teorij medbesedilnosti v soglasju z zasnovo svojega dela ob obravnavanju Mirana Jarca, Otona Župančiča in Zorka Simčiča zapisal, da bi bilo treba za »literarnozgodovinsko neoporečno 'zgodovino učinkovanja' Prešernove verzne povesti« »obdelati res vsa literarna in paraliterarna besedila« vsaj s sistemiziranim dopolnilom gradiva, ki »ključno«...»kanonizirano besedilo« reaktualizira ne

⁵⁵ Nežka Mlakar, *Nemirne strune*, Pegaz, Ljubljana 2000, 253.

⁵⁶ Boris Paternu, *France Prešeren in njegovo pesniško delo II*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1977, 87.

⁵⁷ B. Paternu, n. d., 245–247.

⁵⁸ Bojan Štih, »Veš, poet, svoj dolg?«, *Sodobnost* 30/8–9 (1982), 797.

⁵⁹ B. Štih, »Veš, poet, svoj dolg?«, 797–798.

⁶⁰ Jože Zadravec, Tje bomo našli pot...?, »Tje bomo našli pot« (Korenine slovenske vere in kulture), Družina, Ljubljana 1988, 224–228.

toliko glede na svojo osebno poetiko, temveč v skladu s položajem na vojni šahovnici. Na tekst tu izrazito vpliva kontekst.

1. *Citatna navezava na Krst pri Savici – znamenje spontanega odpora proti okupatorju...* S Prešernovimi verzi iz *Krsta pri Savici* se je poslovil od življenja dolgoletni ljubljanski župan, 90-letni Ivan Hribar, prevajalec Puškina in kulturni mecen. V vpisno spominsko knjigo v Prešernovi rojstni hiši v Vrbi so obiskovalci v letih 1941–1945 vpisali kar sedem odlomkov iz Prešernovega *Krsta pri Savici*. En sam je iz Krsta samega, pogumen, saj namiguje na nemško okupacijo slovenskega ozemlja: »Na tleh leže slovenstva stebri stari, / v domačih šegah utrjene postave; v deželi parski Tesel gospodari, / ječe pod težkim jarmom sini Slave.«

2. *Pregled motivov iz Krsta pri Savici, kolikor in kakor se pojavljajo v literarnem udejstvovanju med drugo svetovno vojno.* Izgnanec je v italijanskem taborišču Gonars že leta 1942 napisal sonet Na Prešernovem grobu z zgledovanjem pri Prešernovem *Krstu pri Savici*. V nasprotju s svojo izpovedjo iz vojnih let je po vojni sestavil zrcalni sonet, ki sodi v slavilno poezijo. Partizanski avtor je enega svojih sonetov naslovil po znanem Prešernovem verzu »*Manj strašna noč je v črne zemlje krili...*« Z narekovaji nakazuje, da gre za citat, nato pa nadaljuje po svoje, udarno in bojevniško. Iz bojne oprave se posreči izstopiti le avtorju, ki najbolj značilni bojevniški kitici iz Prešernove pesnitve dematerializira in ju nadomesti z bujnostjo narave. Tudi začetek poskusov pesnjenja slovenskega prisilnega mobiliziranca v nemško vojsko je zaznamovan s Prešernovim vplivom.

Vsaj po prepoznanem gradivu sodeč, se zdi, da se pesniki iz domobrantskih vrst navezujejo na Prešernov *Krst pri Savici* manj udarno. Bliže jim je njegova zgroženost. Kot da bi neznani avtor leta 1942 v zavesti moralnega zdravja še upal na pomirljivo rešitev porajajočega se slovenskega bratomora. Nikolaj Šivic že kot begunec in na silo izseljeni Slovenec Otmar Mauser v tujini povezujeta svoje verze s Prešernovo obravnvano pesnitvijo.

3. *Krst pri Savici v publicistiki med drugo svetovno vojno.* Za partizansko publicistiko je »plemenita pesem«, v kateri se klic k uporabi konča z resignacijo. Domobrantska publicistika doživlja *Krst pri Savici* kot apologijo krščanske vere.

4. *Citatna navezava na Krst pri Savici – kot znamenje odpora proti sovraštvu.* Kot se je približevanje druge svetovne vojne slovenskemu ozemlju dogajalo v znamenju te Prešernove pesnitve, se je v njenem znamenju tudi končevala, kakor nam priča bivši domobranec Franc Eiletz, v svojih spominih. Ta pregled okvirja spominska proza bivše koroške partizanke Nežke Mlakar. Na začetku pričujoče obravnave jo srečamo kot šolarko, druga svetovna vojna ji ukrade mladost, ne pa razsodnosti. Po štirih letih je pred nami kot zrelo dekle.

Bojan Štih je eden redkih in med prvimi na partizanski strani, ki je že v začetku osemdesetih let 20. stoletja neprikrito priznal, da med drugo svetovno vojno ni šlo le za »š/tiriletni boj s fašističnimi tujci in okupatorji«, ampak je bila »tudi štiriletna bratomorna in državljanska vojna, ki jo je Prešeren preroško zaslutil v *Krstu pri Savici*.

GORIŠKA BRDA IN UMETNOST BESED: LUDVIK ZORZUT, DORA OBLJUBEK

UVOD

Besedna umetnost je tu mišljena v etnološkem pomenu: bistveno je, da jezikovna sredstva niso uporabljena le v praktične (sporazumevalne) namene, ampak je vidna težnja po oblikovanju, ne glede na namen tega oblikovanja, ki je na primer magijski, zabavni, spominski, estetski – in doseženo kvaliteto.¹ Po tem ključu sta tukaj predstavljena Ludvik Zorzut in Dora Obljubek.

I. LUDVIK ZORZUT

Ludvik Zorzut (1892–1977) se je rodil v učiteljski družini, in sicer prav v isti hiši kot deset let pozneje Alojz Gradnik. Razdajal se je vrsti kulturoloških področij, predvsem na ravni publicistike, svojo ustvarjalno identiteto pa je ohranjal predvsem v pesmih. Njegovo življenje in delo je – tudi z našega vidika – doslej najbolj obdelal Marijan Breclj,² ki uvršča njegovo pesem na mejo med »umetnim in narečnim pesnjenjem« in dostavlja, da se »razen v redkih primerih ni dvignila nad raven spretnega verzifikatorja.«³

Na drugem mestu ga ocenjuje bolj milosrčno, ko poudarja, da ga je za Alojzom Gradnikom šteti za prvega ali vsaj najbolj znanega briškega poeta, ki so otroška leta vtisnila njegovemu doživljanju svojevrsten pečat domačijstva, pa naj gre za svojevrstno pripravlanje jedi, kmečko orodje ali prevozna sredstva, oblačilno kulturo in posameznih plati duhovne kulture (jezik, navade, igre) itd. Od tod ni daleč do Brecljeve ugotovitve: »Tematsko korenini velik del Zorzutove pesmi, rekel bi, v etnografiji. Njegove pesmi opisujejo delo briškega človeka, vendar predvsem tako, kjer se pesnik lahko razpiše o kaki etnografski posebnosti (penčanje češpelj, obiranje češenj, oranje in zasaditev novih vinogradov ali nasadov). Prav posrečeno zna karakterizirati posamezna briška naselja (Pesem Brd), ki jih slika bolj stvarno kakor Gradnik, kajti videti je, da se nit med pesnikom in preprostim kmečkim človekom, briškim kolonom, ni nikoli pretrgala, medtem ko jev Gradniku že čutiti distanco velikega poeta, ki mu je v pesmi predvsem do umetnine in najgloblje srčne izpovedi in je zato temu podrejeno vse drugo. Zorzut je bolj nadroben opisovalec življenja in nehanja ljudi, zazrt največkrat v bližnjo ali daljno preteklost posameznega pojavnega (zadružništvo v Brdih, kolonat). Njegov odziv na posamezne dogodke ali stanja je takojšen, ognjevit, prav južnjaško temperamenten, včasih celo oster (*HE Trnovo – nikar! Pesnik in buldožer*), vendar ob ljubezni za staro

¹ Marija Stanonik, Besedna umetnost, Vprašalnice X, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Skupnost slovenskih etnologov, Ljubljana 1977, 37.

² Marijan Breclj, spremna beseda, *Ludvik Zorzut, Ptička Bregarca*, Mohorjeva družba, Celje 1974, 5–18.

³ *Slovenski biografski leksikon*, XV, Ljubljana 1991, 863.

in narodopisno nikoli ne izgubi občutka za realnost, za nove lepote in vrednote [...] in se zna zbógati z življenjem, čeprav bi mu včasih srce in spomini narekovali drugače.«⁴

Po naši klasifikaciji sodi Zorzutovo pesnjenje večidel v okvir literarjenja,⁵ vendar tu ni prostora za poglobljeno analizo tega, saj prihaja v poštev za obravnavo le prvi razdelek iz Zorzutove zbirke Ptička bregarca, ki je izšla l. 1974 za pesnikovo osemdesetletnico.⁶ Naslovljen je Briške, briške pesmi namreč, in v tukajšnji predstavitvi naj pridejo najprej na vrsto zgodovinsko-epske. V njih je dal vezano obliko domačim snovem iz časa fevdalizma in Francozov na slovenskih tleh. Najdaljša med njimi je Nasilni grof in modri kmet.⁷ Nasilnik ugrabi kmetu nevesto tik pred poroko, a ta se za razloček od drugih ne dá. Odide naravnost k cesarju iskat pravice zase. Po preizkušnjah na poti in vztrajanju na kraljevem dvoru mu je zadoščeno in krivičnež je pozvan pred sodni stol. Njegovi podložniki doma kljub vsemu hudemu, kar jim je storil, molijo zanj. Druga pesem govori o dveh sprtih bratih, ki ju skuša nesrečna mati pobotati, a pri tem umre. A danes: višnjevski grd je v razvalinah, v Snežecah pa še stoji stavba s sledovi nekdanje graščine.⁸ Tretja pesem te vrste je baladno poantirana. »Ko so bili Francozi v Brdih«,⁹ so se utrdili na Taboru. Žena, ki je nosila priboljšek možu / talcu v enega izmed stolpov utrdbe, je dognala, da tujci nameravajo odpeljati ujete rekrute neznanu kam, zato je na skrivaj prinesla ogenj blizu in povzročila preplah, ko se je vnel smodnik. Mladičiči in mož so se rešili, njo pa je živo pokopalo »črno groblje« goreče trdnjave.

Drugi motivni krog, ki je pokrajinsko določljiv, je povezan z naravo. Rodovitna zemlja in ugodno podnebje sta kot naročena za sadjarstvo, kar ustvarja hvalnično razpoloženje.¹⁰ Od živali so tematizirane le ptice (kukavica, slavec), »ptička bregarca« pa postaja simbol za pesnika samega, saj so mu domači nadeli ime »lujerč«, kakor v Brdih tudi kličejo vrsto ščinkavcev.¹¹ Tako kot Alojz Gradnik tudi Zorzut rad izbere za ogrodje pesmi posamezen kraj in ga počasti z imenom v naslovu, opisuje pa dosti bolj na način objektivne lirike. Medana, Vipolže, Kozana so opisane od zunaj, kar piše o njih zgodovina ali ohranja ustno izročilo,¹² po čem se en kraj razločuje od drugih, kako se v njem izmenjujejo delo in prazniki,¹³ skratka, gre za snov, ki utegne res biti privlačna etnologu, če ji že literarni zgodovinar odreka pozornost. Še sončni zahod, izrecno lirska téma, je kakor izgubljen v prevnetem opisovanju in množinskem lirskem subjektu. Ni nujno, da gre ob motivu sončnega zahoda za neposreden Gradnikov vpliv. Morda sodi med tiste naravne pojave, ki skoraj dan za dnevno znova naredijo vtis na prebivalce Brd, ne da bi se ob stiku dveh jezikov in kultur, v tem primeru čutili ogrožene. Pesnik se je tu izjemoma potrudil, saj je »Tramonto« ujel v sonet, in sicer tako, da je tercetni del oklenil z dvema kvartetama s simbolno ubranim sporočilom: »*Tramonto upov, hrepenenj, vseh lepih nad/v nas, večno mladih, ne, ne ugasne nam nikdar!*«¹⁴

⁴ M. Breclj, spremna beseda, *Ludvik Zorzut, Ptička Bregarca*, 13.

⁵ Prvotno sem za to kategorijo ustvarjanja nameravala vpeljati termin »literarčenje. Prim.: Marija Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Ljubljana 1990, 107–112.

⁶ Ludvik Zorzut, *Ptička Bregarca*, Mohorjeva družba, Celje 1974.

⁷ L. Zorzut, n. d., 50–60.

⁸ L. Zorzut, Stala sta, stala nekoč dva gradova, 61–67.

⁹ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 68–71.

¹⁰ L. Zorzut, Brda, Brda ..., 44.

¹¹ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 152.

¹² L. Zorzut, n. d., 34, 35, 36.

¹³ L. Zorzut, n. d., 34.

¹⁴ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 40.

V času fašističnega zatiranja slovenskega jezika tudi Zorzut ne more mimo sicer zatrte bolečine ob takem ravnanju. Vendar pesem, ki ima celó enak naslov kot Gradnikov¹⁵ sonet *Naša beseda*, še zdaleč ni tako vznesena in pesniško močna, ampak skuša delovati z zbujanjem življenjskega poguma in veselja: »Zdaj smo sami/ in med nami/ v isti hiši naša je beseda,/ staršev je, otrok in déda/ in sosedov;prosta vsa in mirna,/ ob ognjišču zvesta, verna./...// *Dušo našo vso prevzame, / ko domače zgodbe pravi, / s toplim dihom nas objame, / žalostne vedri in zdravi. /Šégava je, kmečka, norce brije/, pol za šalo, pol zares,/ po domače jo lepo zavije, / še okrogla je katera vmes. /...// le tolažba naša še edina/ta beseda ...*«¹⁶ Avtorju gre za konkretno besedo, materinščino, domače narečje torej. Pravo vrednost pesmi je mogoče bolj pravično dojeti, če vemo, da je bila objavljena komaj pol leta prej, kot je na Primorskem italijanski fašizem popolnoma zatrl tiskano besedo.¹⁷ Ludvik Zorzut se spoštljivo pokloni tudi »pesniku Brd«, Alojz Gradniku seveda, in sicer z župančičevsko podobo o orlu: »Kdo pesniku dal je peruti srebrne,/ da z Brd se je vzdignil čez griče in krne/ v tolminske goré?/.../Kdo jadra razpel mu je v sinje višave?/...Kdor jutranjih zarij prelesti s planine/ ujame, jih skrrije v molčeče globine,/ ljubezni prežet,/ bregov vse dišave,ves vonj domačije/ in Brd polno čašo prežlahtnosti spije,/ - je rojen poet.«¹⁸

Zdi se, da ima na veseljaškega pevca samotni pesnik Brd kar premočan vpliv, ali pa gre za presilno privlačnost domače pokrajine, da se avtorja spet srečata ob motivih njenih pridelkov. Prvi, ki daje pečat Brdom, so (bile?) češnje. Veseli se jih vse živo, ne le ljudje. Ti v narečju vzklikajo:

ČRIEŠNJE SO RDAČE

*Črni ti kosi, kot bi ponoreli,
zletajo, žvižgajo v drage, v snežače,
čriešnje so rdače že, čriešnje so rdače,
škorci za njimi so v breg skoprneli: -
Gostija, gostija.*

*Brici veseli vsie – nunci in nune –
božajo čriešnje. Prepolne so veje
čúfrc, cepik, drugobêrenc. – kdo šteje?
Sanjajo kmetje visoke račune: -
Kupčija, kupčija.*

*Pesnik pod čriešnjami pesmice snuje
v svojih še živih presladkih spominih,
ustnice – čriešnje v rudečih rubinih,
davni sen splaval je že čez Vrhuje: -
Poezija, poezija.¹⁹*

Druga pesem v zvezi s tem šaljivo pripoveduje, kako so nekoč češnje nosili prodajat na glavi, nato vozili z različnimi vozili, dandanašnji z avtom in vsak čas pride na vrsto

¹⁵ Alojz Gradnik, *Izbrane pesmi* (Kondor), Ljubljana 1964, 67.

¹⁶ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 22.

¹⁷ L. Zorzut, n. d., 150.

¹⁸ L. Zorzut, *Pesniku Brd*, 38.

¹⁹ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 45.

kar helikopter.²⁰ Pesem Briški češparji²¹ ima že zgodovinsko-dokumentarno vrednost, saj je njihovo delo »penčanje«, to je lupljenje imenovanega sadeža, že utonilo v pozabo. Zato je avtorjev opis tega dela vsekakor dobrodošel, prav tako družabnega življenja ob njem. Drugi del pesmi se nanaša na prodajo in razočaranje ob prevarah trgovcev. Tudi na ta pridelek bi torej lahko navezali naslov, ki ga je avtor sicer namenil grozdju in vinu, namreč Sladka bridkost.²² Z motivom okopavanja vinogradov nazorno prikaže, koliko truda zahteva zlahten sad. Drugi dve pesmi ga počastita na poseben način. V prvi je ena sama jagoda antropomorfizirana, ali v jeziku literarne vede, personificirana kot »Mati Jagoda«.²³ »Mati Jagoda, kako si polna,/ oj, vina nam rodila boš/...// Mati Jagoda – kako boš pela,/ kako boš pela iz srcá,// Mati jagoda – nikár ne joči/ ...«²⁴ Druga pesem že govori o pripravah za prešanje grozdja in o moštu, ki vre.²⁵ Osebna bližina pa je izražena s pomanjševalnicama »rebulica«, »vinčice«

Naslednji tematski krog sestavljajo pesmi o témi iz socialne kulture, saj gre za postavljanje mlaja na prvo majsko nedeljo,²⁶ drugi dve pesmi te vrste sta navezani na božič in celó starodavno šego žganja božičnega panja ali »čuje«, kot piše Zorzut. Pomembno je, da otroci niso izločeni iz tega okolja. Podobno kot Zorzutov véliki rojak, tudi briški »lujerč« ugotavlja prednost starega briškega ognjišča za gojenje družabnega življenja in ohranjanje starih šeg. Poleg Briških češparjev je pesem *Ob briškem ognjišču* eden najmarkantnejših etnoloških spomenikov v vezani besedi iz Goriških Brd. V tem spisu pa ustvarja most k pesnikovem Dvospevu, v katerem se mu toži po stari kulturni krajini, ki jo spreminja prodirajoča tehnika tudi v vaško okolje in izpodriva čar skupinskega dela. Vendar lirski subjekt ne zapira oči pred nekaterimi prednostmi nove civilizacijske oblike: buldožer je res brez »usmiljenja« in »sočutja«, »a kmet *obrajta me, z orodjem se ne muči...*«²⁷ Tako imamo dokaz, da se je Zorzut odzival tudi na uvajanje novosti v briški življenjski stil, in ni naključje, da je zapel slavospev tudi vodi, ob vodovodu, ki so ga dobila Brda, kar je zanj gotovo neprecenljiva pridobitev. Pri tem se pesnik ne spušča v eksistencialne vrtince, ampak ostaja vsestransko prizemeljski. Le goriškega slavčka mimogrede počasti, ko se domisli, da voda morda priteka iz njegovih krajev, nato pa se veseli njene koristi za škropljenje vinogradov, napajanje živine, hišno in osebno snago.²⁸

Toliko torej tokrat o Ludviku Zorzutu. Dolg za tehtnejšo obravnavo njegovega pesnjenja še ostaja.

II. DORA OBLJUBEK

Dora Obljubek (roj. Sirk 1902 v Višnjeviku †1999) pomembno dopolnjuje skico o literarni kulturi v Goriških Brdih. Svojo pesniško žilico je morda podedovala po očetu,

²⁰ L. Zorzut, Čeriešnje, čeriešnje, 46–47.

²¹ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 27–30.

²² L. Zorzut, n. d., 23.

²³ L. Zorzut, n. d., 32.

²⁴ L. Zorzut, *Mati Jagoda*, 32.

²⁵ L. Zorzut, *Vendimska*, 33.

²⁶ L. Zorzut, *Mej*, 41–42.

²⁷ L. Zorzut, *Ptička Bregarca*, 48–49.

²⁸ L. Zorzut, *Vodica*, 39.

saj se spominja, da je ta kot vojak v prvi svetovni vojni večkrat oblikoval svoje pisanje s fronte kar v verzih. Na eni njegovih dopisnic iz Galicije, danes na Poljskem, je pisalo: »Potujem jaz zdaj sam okrog, / težave moje ve sam Bog, / kje je dom, kje je dom, / kdaj ga zopet videl bom. // Kje osem mojih je otrok, / kje ženka, polna je nadlog./ Tam vlada tuji gospodar, / ki za vse to mu nič ni mar. / Osem mesecev je prešlo, / odkar sem jaz od doma šel, / in koliko jih še bo, / nobeden tega mi ne ve.« Njegova hči nosi te verze v sebi že od l. 1915, zato o zadnjih vrsticah ni več prepričana, da so se glasile prav tako. V rojstnem kraju je hodila v štiriletno slovensko osnovno šolo in že tedaj tudi sama napisala v verzih voščilo za god, razne praznike in obletnice.²⁹ Znova je prišla za pero med drugo svetovno vojno, ne le iz objektivnih vzrokov kot pomoč slovenskemu gibanju za osvoboditev izpod fašistične Italije, kakor je na primer pesem *Mladini*,³⁰ napisana za recitacijo, ko je bilo 9. julija 1944 v Kožbani predvolilno zborovanje za območje Brd, ali pesem o partizanih, ki so se pogosto ustavljali na avtoričinem domu.³¹ Avtorica je rokopise svojih pesmi iz tega obdobja poklonila Osnovni šoli Dobrovo v Brdih.³² Med njimi je tudi ena osebno motivirana, namenjena moževemu očetu, ki so ga maja 1944 Nemci ubili enainosemdesetletnega in ga pokrili z vejami: «*Ves strt pod križem tam stoji, / vse solzne njega so oči./ Pogled uprt v Kristusa, / ga prosi, naj nas reši zla!// Poprosim ga, naj z mano gre, / ker kmalu Nemci pridrve./ Še en pogled na križ upre, / nato od njega loči se.// Že streli padajo v vas, / divjá sovražnik kakor zver, /.../ Plamen že šviga do neba, / poslopje naše vse gori, / iz gozda je odjeknil strel, / ki očetu je življenje vzel.*»³³ Konec druge svetovne vojne je tematiziran kar v treh pesmih iz spomladi l. 1945, a vsakič z drugačno poanto.

Prva je nekakšen prerez štiriletne morije z obsodbo neimenovanega krivca zanjo: »*Le eden kriv je te nesreče za človeštvo, / ki pohlep po tuji zemlji mu razum prevzel je, / in sla po slavi mu zakrknila je srce/...// Če žrtve so, to njega nič ne gane, / če svet se ruši, to zanj je čast in slava./...//*³⁴ Toda »namesto zmage in bojne slave« ga prevzame »strašni« obup« in sodi si sam. Ljudstvo je srečno in veselo dočakalo Dan končanega boja,³⁵ kakor je naslov druge pesmi. »A srce slovenskega Primorca/ usoda negotova še teži, / zanj svoboda še ni popolna,/v rokah velikih je ljudi.«³⁶ V tretji pesmi pesnica sočustvuje z materami in ženami, ki zaman pričakujejo svoje sinove in može iz vojske: »Še upa in čaka, pa spet obupa, / srce se umiriti več ne more, / le smrt ga umirila bo.«³⁷

Toda konec druge svetovne vojne Obljubkovim ni prinesel pravega olajšanja. Res se je umaknil sovražnik tujega rodu, ki jim je l. 1944 požgal domačijo in ubil starega gospodarja, toda istega leta so se jim prvič uprli vsi koloni, to je kmetje, ki so imeli v najemu ne le njihovo zemljo, ampak tudi bivališča. Dejstvo, da partizansko gibanje ni bilo le osvobodilni boj proti okupatorju, temveč tudi socialistična revolucija, jim

²⁹ Terenski podatek, pogovor z avtorico v Ljubljani, na hčerinem domu, 3. jan. 1992

³⁰ Diplomaska naloga Zdenke Klep iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941-1945 na katedri za slovensko književnost (prof. dr. Boris Paternu), Filozofska fakulteta, 218.

³¹ N. d., 302.

³² Med njimi pesem Kurirček. Diplomaska naloga Z. Klep iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941-1945, 195.

³³ Diplomaska naloga Z. Klep iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941-1945, 299.

³⁴ N. d., 282.

³⁵ N. d., 101.

³⁶ N. d., 101.

³⁷ N. d., 298.

je začelo kazati zobe. Kljub temu da je pesničina družina prva v vasi začela sodelovati s partizani, so po osvoboditvi, vendar le v delnem pomenu te besede, prestali veliko hudega, kar je Dora Obljubek opisala v kroniki, brez naslova, saj jo je namenila le domačim; povod za njen nastanek pa je bila sinova prošnja, ki se je prav zaradi nevzdržnih razmer doma izseli v Kanado, a še tam kot otrok gospodarjev kolonov doživel krivičen očitek in zato prosil mater, naj mu razloži, kako so prišli v zvezo s tem socialnim slojem. Mati je storila več kot samo to. Njeno sto in sedem tipkanih strani dolgo pisanje obsega najprej Rodovnik in kroniko družine Sirk,³⁸ to je družine, v kateri se je rodila. Toda težišče spisa je na »rodovini Obljubek«, v katero se je primožila l. 1924.³⁹ Tudi tu sega v preteklost njenih prednikov, vendar pa se končno osredotoča na svojo družino in svojo usodo, ki so ji jo krojili bivši koloni, ko so zastarane upravičene ali neupravičene zamere izbruhnile pod novo politično oblastjo in v novem družbenem redu. Tako bo pričujoča kronika Obljubkove družine vedno pomembnejši vir za zgodovino briškega kolonata, a za razloček od dosedanjih študij o njem ne s stališča najemnikov, ampak njihovih gospodarjev. Gre torej za možnost bolj uravnovešene in realne interpretacije omenjenega specifičnega družbenega odnosa. Hkrati je to dokument o poniglavosti lokalnih oblastnikov in njihovi dvoilčnosti na višjih ravneh, kar je privedlo do podtalnega boja proti komunizmu, ki so ga pod imenom »Matjaževa vojska« začeli ne kakšni pripadniki domobrancev, ampak v Italijo izseljeni Primorci, ki so bili tako razočarani nad ravnanjem nove Jugoslavije do njih, da so jo raje zapustili, kot da bi doživljali novo, tokrat levo, komunistično različico totalitarizma, potem ko jih je dvajset let zatiral detsni, se pravi fašizem. Niso mogli prenesti vseh mogočih podtikanj, vohlanja in laži, brezpravnosti pred zakonom – Obljubkova nazorno opisuje vse to, kar je do skrajnosti pretreslo njeno družino – brez vsakršnega spoštovanja do njenega aktivnega sodelovanja v prej tako lepo imenovanem narodnoosvobodilnem boju.

Pričevanje Dore Obljubek je torej dragocen vir za študij družinskega in rodbinskega življenja in socialne razslojenosti na vasi od druge polovice prejšnjega stoletja do srede našega stoletja, torej skoraj sto let; hkrati je enako tehten vir za prikaz razkrajanja vaške skupnosti v obdobju uvajanja socialističnih družbenih odnosov na vasi. Ob tem je marsikaj uporabnega za poglavja o vzgoji, nabiranju znanja in zdravstvu v prvi polovici dvajsetega stoletja – vse to, seveda, na mikro ravni.

Res je avtorico obsežna snov malce begala. V temelju se je držala kronološkega kriterija, vendar jo je tudi notranje členila in tako ustvarila dovolj pregledno celoto. Naslovi posameznih razdelkov se zapored glasijo: Rodovnik in kronika družine Sirk, rodovina obljubek, Moja otroška leta, Prva svetovna vojna, Rojstvo sestre Jelice, Vojna z Italijo, Avstrija zasedla ponovno našo deželo, Novembra 1918 – konec vojne/ Moja dekliška leta, Karlova snubitev, 1924. leto/ Poroka, Na Bregu, Začetek življenja na novem domu, Rojstvo prvega otroka in moja bolezen, Smrt mame na Bregu in rojstvo Mirka, Šola in Mirkova bolezen, Leto 1941/ Vojna napoved Jugoslaviji, Začetek partizanstva pri nas, Stojan v partizane, Mirko na terenu, Upor kolonov, Oče ubit, dom požgan, Začetek novega – težkega življenja, Borba za stanovanje v Drnovku, Trgatev, Konec vojne – maj 1945, Kako so nastali naši koloni, Hiša v Gorici, Posestvo v Drnovku, Leto 1947/ Priključitev k Jugoslaviji – 16. 9. 1947, Leto 1948, 1949. leto, Mirko je pobegnil, Stojko

³⁸ Fotokopijo kronike mi je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, za kar se ji lepo zahvaljujem.

³⁹ Gl. fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, 22.

aretiran, Matjaževa vojska – proces proti njej, Leto 1950, Leto 1951 (2x), Leto 1952, Leto 1959, Moja petdesetletnica, Leto 1951, Leto 1953, Leto 1954, Božični prazniki, Smrti v Brdih, Leto 1967/ Mirko prišel prvič iz Kanade v Italijo. Iz straničenja se vidi, da je celota rastla postopoma, saj se nekajkrat začne novo štetje strani. Seveda je pri tem treba upoštevati, da imamo v rokah besedilo, ki je bilo namenjeno izključno za »interno uporabo«, kot bi lahko rekli, to je za avtoričine odrasle otroke. To tudi pomeni, da njihova mati marsikdaj računa z njihovo avtopsijo in ustnim rodovnim izročilom, kar pomeni, da bi bilo za popolnejšo podobo prej omenjenih študijskih tém treba tukajšnje podatke dopolniti še s terenskimi izsledki. Dva naslova sta napisana bolj poudarjeno kot drugi, kar pomeni, da jima avtorica daje večjo težo. RODOVINA OBLJUBEK je pač osrednji, T r g a t e v pa popisuje proces razpadanja kolonatskega sistema v Brdih.

Pisanje Dore Obljubek nikakor ni enolično poročevalsko, ampak razgibano in vsebuje več stilnih plasti. Če gremo kar po vrsti, navedimo za ilustracijo prvi odlomek iz spominov na otroštvo:

»Stari oče je bil zelo zgovoren. Vnuki smo ga radi poslušali, posebno ko nam je pripovedoval svoje dogodivščine. Te nam je mogel večkrat pripovedovati. Najbolj smo se nasmejali, ko nam je pravil, kako je še kot majhen fantek bos in v sami srajčki nosil še z drugimi otroci prodajat brinje v Čedad. Ko smo ga vprašali, kako se je imenovalo njegovih dvanajst otrok, ki so umrli, ni vedel za nobeno ime in če smo ga vprašali, ali je bil žalosten, nam je odgovoril, zakaj bi bil žalosten – Bog je dal, Bog je vzal. Ko smo vprašali staro mamo, ali je bila žalostna ob smrti njenih malih, je pa rekla, da je srečna, ker ima toliko angelčkov v nebesih, ki prosijo Boga za njo in za očeta. Tako so imele navado govoriti tudi druge matere in so bile tudi v to prepričane, ko jim je umrl nedolžni otrok.

Koliko tolažbe so naše matere našle prav v veri. Ko je moja mamo zadela nesreča ali je bila žalostna, je vsakokrat obrnila pogled proti nebu, vzdihnila in rekla: » Naj bo Bogu potoženo«, ali pa: »Naj bo za verne duše v vicah«. Veri vdano so prenašale težave. Kako jih prenašamo danes? Uporno, razburljivo, tako da že vsi bolehamo za živčnostjo.«

Edini daljši odlomek, ki bi zanimal klasično etnologijo, deloma pa sodi v folkloristiko, je o uverah in o tem, kako so nanje reagirali že bolj izobraženi ljudje:

V starih časih in še v mojih otroških letih so ljudje, zlasti ženske in otroci trepetali vse noči pred strahovi. Trdno so verjeli, da strašijo rajni, ki se še vicajo in se vračajo prosit za molitev, ki bi jih čimprej rešila trpljenja v vicah in zato ropotajo, trkajo ali se celo prikažejo. Le malo katera ženska je bila tako pogumna, da je šla ponoči sama iz hiše, otroci pa sploh ne. Pogostoma je moral moj pokojni potrpežljivi oče vstati iz postelje in nas miriti, ko smo ga ponoči klicali in mu vsi prestrašeni dopovedovali, da straši na podstrešju, ker smo res slišali ropot. Oče je šel pogledat in spodil mačko s podstrešja. Potem smo se umirili in trdno zaspali. Toda strahu iz nas ni pregnal, saj smo ga naslednjo noč spet klicali, takrat ni bilo mačke, bile so pa podgane. To se je ponavljalo vsak večer. Ker je bilo v vsaki družini veliko otrok, smo spali v enem prostoru kar trije ali štirje, in tako če ni slišal ropota eden, ga je slišal drugi, zadostoval je le majhen šum, včasih samo od vetra. Tisti, ki je slišal je takoj zbudil ostale, potem je pa nastal alarm. Ubogi oče, večkrat občudujem njegovo potrpljenje, ki ga je imel z nami, namesto da bi se razjezil, ker je moral vsak večer vstajati, nas je na lep način prepričal, da ne straši, pač pa da je kaj drugega.

Preprosti ljudje so verjeli tudi, da obstajajo večče, ki pijejo otrokom kri. Ako je bil majhen otrok suh in bled, so bile matere prepričane, da mu večča ponoči pije kri, zato so matere nosile otroke h kapucinarjem blagoslavljat.

Ko je mama Melinkova z Brega prosila pokojnega gospoda Podobnika, ko je šel

maševat v Krasno, naj blagoslovi otroka, ki mu večča pije kri, ker je tako bled in suh, ji je odgovoril, da otroka v ta namen ne bo blagoslovil, ker so to vraže, v katere ne smemo verjeti. Ozmerjala ga je in drug dan nesla otroka v Gorico h kapucinom, da so ga blagoslovili, toda prav gotovo ne v namen, ki ga je ona želela.

Trdno so verjeli, da imajo ponoči veliko moč zli duhovi. Če so se plenice sušile ponoči, je dobil dojenček vnetje kože. Ko je moja mama pozabila na plenice in so ostale zvečer še zunaj, je poslala mene ponje, naročila naj jih skrijem pod predpasnik ter grem z njimi trikrat okoli ognjišča, kjer je gorel ogenj, ker da to odvzame moč duhovom, pri tem pa naj pazim, da ne bo videl oče, ker je to zelo obsojal.

Starejši ljudje so pripovedovali, kako so nekoč letale po gozdovih v podobi luči vednice. Te so bile nevarne samo ob kvaternih tednih, takrat so se bližale hišam in gorje ženski, če so jo zalotili, da je ponoči kuhala lug za žehto. Še ko sem bila jaz majhna, so se ženske izogibale žehtam na kvaterni teden.

Jaz sem se paše najbolj bala sodnega dne. Ko me je nekega dne mama poslala v brajdo po zelenjavo, zaslišim, da zapoje trobenta sredi vasi. Naša hiša je stala na koncu vasi in se zato k nam ni slišala, a to sem že slišala, da bo na sodni dan pela trobenta. Vsa prestrašena tečem domov in vpijem na ves glas: Mama, sodni dan, trobenta že poje! Šele ko mi je mama povedala, da igra na trobento pismonoša, sem se pomirila.« ...

Moja dekliška leta. Oče je bil doma na dopustu, ko se je končala vojna. Svet se je oddahnil, se razveselil in začel na novo živeti.

Mogočna Avstrija je bila razdeljena. Primorsko in del Kranjske so priključili Italiji. S tem so slovenskemu narodu zadali hud udarec. Mladine to ni hudo prizadelo, zaželela si je zabave. Začeli so prirejati ples, veselice. Prostor so poiskali, kjerkoli so mogli, zadovoljili so se samo s harmoniko. Mladina se je sprostila, naplesala, prepevala. Jaz sem takrat prekoračila 15 let. Oče ni dovolil, da bi se udeleževala teh zabav, jaz pa sem hrepenela po tem. Ko neko nedeljo ni bilo doma očeta, in ker mama temu ni nasprotovala, me je Francka peljala s seboj na ples. Ko se je vrnil oče in me ni našel doma, me je prišel iskat. Ples je bil v stari šoli, to hišo je kasneje kupil moj oče in smo se vanjo preselili potem, ko smo prodali dom in prav v tisti sobi, kjer smo plesali, je čez petnajst let umrl moj oče. Ko sem stala ob njegovi smrtni postelji, sem se s tesnobo v srcu spominjala, kako je stal pri vratih bled in užaljen, poklical brata in mene in naju poslal s plesa domov, ne da bi naju kregal. Toda zame je bilo to dovolj, da nisem več šla na ples. Oče nas je strogo vzgajal, toda na lep in miren način, nikoli nas ni pretepal ali zmerjal.«⁴⁰

Poglavje *Začetek življenja na novem domu* uvaja odstavek, ki priča o avtoričini sposobnosti za psihološko karakterizacijo in diferenciacijo:

»Še mlada in v strahu sem se znašla v številni družini, v kateri so bili odnosi drugačni kot sem jih bila vajena na mojem domu. Pri nas doma je bilo življenje sproščeno, živahno, drug do drugega smo bili prijazni, vse smo si povedali. Medtem ko je v novem domu vladala neka moreča zadržanost, govorili so malo med seboj, le najnujnejše, kot bi bil vsak član družine svet zase in se mu ne moreš približati.«⁴¹

Da to ni le izjemen primer, naj potrdi nadaljevanje nekaj strani naprej:

»Gospodinjstvo, kot je bilo včasih, se ne da primerjati z današnjim, ker takrat ni bilo vodovoda, ne konzerviranih jedi, ne drugih gospodinjstvih pripomočkov. Kuhali

⁴⁰ Glej fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, 10-12, 18.

⁴¹ N. d., 23.

smo na ognjišču, na katerem smo pogosto pekli pogačo.⁴² *Kruha smo le malo kupovali, pekli smo ga doma v veliki, z drvmi zakurjeni peči. Tudi testenine smo doma pripravljali. Prali smo ročno. Vse to je zahtevalo veliko truda. Pogosto se spomnim pokojne tašče, ki je enako breme nosila pred mano. Nisem je obsojala zaradi njene grde napa-ke, da je rada pila, pač pa sem jo pomilovala. Saj v poletnem času, ko je bil človek ob ognjišču ves prepoten od ognja, namesto da bi sedel h kosilu, za kar ni bilo niti časa niti apetita, si je gasil le žejo. Za to pa je bila takrat pri rokah le voda ali vino, drugih pijač ni bilo. Jaz sem šla k škafu in se napila vode, prav gotovo pa je tašča popila raje kozarec vina in to ji je prišlo v navado, potem pa v potrebo in strast, iz katere ni bilo več poti nazaj.*⁴³

Eno od posestev v Drnovku je bilo zaradi slabega gospodarjenja zelo zadolženo. Gospodar je najemal posojila v raznih bankah in jih ni redno odplačeval. Prav tako ni plačeval davkov od posestva. Zato je davčni urad razpisal dražbo posestva. Kot sorodniki so Obljubkovi sprejeli ponudbo, da bi posestvo odkupili. Ob nakupu je bilo treba najprej – takoj – plačati ves zaostali davek, za kar so morali sami najeti posojilo (pri Goriški posojilnici), medtem ko so bili dolgovi, ki jih je prejšnji lastnik najemal pri bankah, le preneseni na novega lastnika, tj. na Obljubkove. Njihova okolica, morda z redki- mi izjemami, seveda ni mogla vedeti za ozadje njihovega tveganja in velikopoteznosti hkrati, zato je prejkone krivo presojala njihovo premoženje. Zadnji dolg za posestvo v Drnovku je bil izplačan v socialistični Jugoslaviji, šele po letu 1950, potem ko so bili že nacionalizirani. Poravnal ga je eden od sinov iz Kanade, saj ga sami doma niso bili sposobni plačati.⁴⁴

V zvezi s koloni Dora Obljubek odkriva drugo plat medalje, o kateri vemo doslej komaj kaj ali nič. Takole začenja poglavje o njih:

»O kolonih se veliko govori in piše – kot da so bili trpini, izkoriščani po lastnikih zemlje, vendar se pri tem veliko pretirava. Pogoji za kolone so bili zelo različni. Pri tem se je upoštevalo kraje, rodovitnost zemlje, kultura. Omejila se bom samo na naše kolone – na razmere po prvi svetovni vojni, ko se je že precej premikalo v prid kolonom. Odpadle so robote (brezplačno delo), namesto 75 % dajatve vina se je prešlo na 60 % ter razne druge dajatve. Koloni na Bregu, Krasnem, Biljani in Šmartnem so dajali samo 60 % vina, sadje in druge pridelke so imeli vse sami. Vsak kolon je imel toliko senožeti, da je lahko redil najmanj dve glavi živine, eni so redili celo po pet glav. Ker so pridelali doma malo žita, so pozimi nasekali brezplačno v naših gozdovih drva in jih prodajali za živila.

Koloni v Drnovku so imeli več njiv za žito in več sadja. Zato so dajali poleg 60 % vina tudi 1/3 sadja – češenj in breskev. Stroške za škropiva smo nosili vsak polovico. Zemljiškega davka, ki je bil zelo visok, so bili prosti. Plačeval ga je gospodar. Za časa fa-šizma so uvedli obvezno zavarovanje kolonov za nezgode in bolezni. Polovico zavaroval- nine bi morali plačati koloni sami, polovico pa gospodar. Toda država je terjala celotno vsoto od gospodarja, mi pa nismo mogli skoraj nikoli izterjati od kolonov ostale polovice. Za popravilo hiš je moral skrbeti gospodar. V vsaki sili in potrebi smo jim nudili pomoč.

Tast – gospodar je bil do kolonov zelo prizanesljiv in dober...«

⁴² Tako pravijo na Primorskem kruhu, pečenemu iz pretežno koruzne moke.

⁴³ Gl. fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografske- ga muzeja, 24–25.

⁴⁴ Pojasnilo Irene Vargazon, Ljubljana, junij 1992.

»Kmalu po prvi svetovni vojni je nastala huda gospodarska kriza. Še posebno je bilo težko za tiste, ki so imeli dolgove. Veliko kmetij je šlo takrat na dražbo. Največ teh so pokupili Italijani za svoje ljudi – tudi z namenom, da bi poitalijančili naše kraje. Tudi mi smo prišli v hude gospodarske težave. Težili so nas dolgovi, ki smo jih prevzeli s Šturmovim posestvom leta 1926 in Juševim leta 1935.

Vino se je v tistih časih težko prodajalo in po zelo nizki ceni. Zato so naši sklenili, da posestvo v Drnovku prodajo.

Prav lepa prilika se nam je ponudila, ko ga je hotel kupiti nek Italijan. Ponudil je precej visoko ceno. Vse je bilo že dogovorjeno. Predno pa so sklenili pogodbo, je tast vprašal kupca, kaj misli napraviti z družinami, ki so sedaj na tem posestvu. Odločno mu je povedal, da bodo te družine odslovili in da pripeljejo tja italijanske družine. Oče je zato kupčijo razdril. Hudo bi mu bilo, da bi šest družin ostalo na cesti, saj drugih zaposlitev ne bi našli. Če bi mi takrat prodali Drnovk, bi izplačali dolgove in še prihranili precej denarja. Iz sočutja do teh družin tega nismo naredili, še naprej smo bili v gospodarski krizi. Pozneje pa smo imeli še eno lepo priliko za prodat – interesent je bila neka češka grafica. Zaradi družinskih razmer smo tudi to prodajo opustili. Pozneje se je izkazalo, da je bila to za nas sreča, kajti ko so nam Nemci požgali dom na Bregu, smo se preselili v Drnovk.«⁴⁵

Konec desetletja, ki je trlo družino Obljubek med mlinskima kamnoma: tujih okupatorjev (Italijanov in Nemcev) na eni strani – saj že vemo, da so jim l. 1944 Nemci ubili starega očeta in požgali dom, – na drugi pa domačih stalinističnih oblasti, ki so jih razlastile in jih kot nekdanje gospodarje kolonov vseskozi objestno poniževale, je avtorica praznovala l. 1953 svojo petdesetletnico:

»Nobeden od mojih petih otrok ni bil doma. Karlo⁴⁶ se je tiste dni še posebno slabo počutil. Da imam rojstni dan, mu nisem povedala, saj bi ga s tem samo užalostila, ker bi me ne mogel z ničemer razveseliti. Darinka mi je poslala po radiju voščilo v imenu petih mojih otrok. Ko je imenovala Franceta, ki že šest mesecev ni pisal in sem bila zaradi tega v velikih skrbih, sem se razjokala na ves glas. Jokala sem še za vse drugo, ki me je težilo. V obupnem stanju sem napisala te vrstice:

*Le pol stoletja sem preživela,
Kako dolgo se mi zdi življenje,
ki ga biča skrb in trpljenje.
Ko bi mogla čas prehiteti,
ki mi dan je za živeti,
da breme kmalu bi odložila,
gorja kupo na mah izpila.*

*Krivicu nam je narod storil,
imetje naše si prisvojil,
pravice naše nam odzema,
z obtožbami nas bremenil.
Po svetu otroci so se razkropili,
ko doma pravice so vse izgubili.*

⁴⁵ Gl. fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, 64, 65.

⁴⁶ Tako je bilo ime Dorinemu možu in gospodarju Obljubku.

*Voščilo od daleč so poslali,
roke niso mi podali,
kar mati ta dan najbolj želi,
niso mogli izpolniti.*

*V temini zapuščena tavam,
izhoda več nikjer ne najdem,
mar tudi sonce meni več ne sije,
al' ga solza moja meni krije?*

Kaj vse se je ta dan dogajalo v moji duši. Žalost, obup in tudi želja po maščevanju. Vzela sem veliko košaro in šla na Vrh pobirati sadje. Izzivalno sem hodila od drevesa do drevesa in polnila košaro. V sebi sem čutila nepremagljivo silo. Čakala sem, da se mi kdo približa in ozmerja s 'tatico'. Planila bi vanj in izkričala iz sebe vse, kar mi že leta in leta teži dušo. 'Da, tatica sem, toda tega ste krivi vi, ki ste nas napravili nesrečne siromake. Kradem na svoji zemlji, da preživljam svojo družino. Ne kradem poštenim ljudem, kradem tatovom, tistim, ki so okradli nas – naše imetje, našo čast.' Tako bi kričala, a nikogar ni bilo blizu. Ko se je začelo mračiti, sem vzela košaro na glavo in odšla domov. Tako sem praznovala svojo petdesetletnico.«⁴⁷

Tako smo se vrnili k pesmim Dore Obljubek. Za vse ne bo lahko odkriti okoliščin in motivacij, v katerih so nastajale, a za tisto izmed njih, ki se je rodila v hudi stiski, kaj je z najmlajšim otrokom, je to mogoče storiti: Drugi izmed njenih otrok, sin Mirko, je pobegnil od doma zaradi sodelovanja v »Matjaževi vojski«, ker se ni mogel sprijazniti z ravnanjem tedanjih jugoslovanskih in lokalnih oblasti s premožnejšimi lastniki zemlje, najmlajši sin pa že zaradi revščine, v katero je njegove starše pahnil novi družbeni red, da se niso mogli niti sami dostojno preživljati, kaj šele da bi mogli šolati svoje otroke. Takole piše njegova mati:

16. avgusta leta 1951 je pobegnil od doma še Francek. Ko je končal šolsko leto – 6. razred gimnazije – je šel na udarniško delo na progo ... Po enem mesecu se je vrnil domov. Bila sem vesela, da ostane doma do začetka naslednjega šolskega leta. Nedeljo kasneje sem pripravila dobro kosilo – po njegovem okusu. Čudno se mi je zdelo, da mu jed ni šla v slast. Bil je zamišljen in potr. Z Ireno sta se dogovorila, da gresta popoldne v Medano na ples. On naj bi šel naprej in bi se tam dobila. Po kosilu se je preoblekel in prišel v kuhinjo, kjer sva s Karlom sedela pri radiu. 'Zdaj grem', je rekel, pogledal očeta in mene. 'Zbogom.' In je odšel. Njegov pogled je bil otožen, glas je imel spremenjen. Le kaj mu je, sem se spraševala. Nekoliko sem se zamislila, vstala in odšla za njim. Šel je skozi vas po Kapelnem proti Dobrovem. Poklicala sem ga in prosila, naj počaka. Ustavil je korak, a se mi ni približal. Sama nisem vedela, kaj naj mu rečem. V hipu mi je padlo na misel, naj ga opozorim, naj ne hodi k sošolcu, blizu meje, ker ga lahko zaprejo obmejni stražarji in sem še dodala: 'da nam ne boš delal skrbi.' 'Samo »ne« mi je odgovoril ter takoj šel svojo pot. Potem me je še bolj skrbelo. Zakaj ni spregovoril kaj več in se malo več ustavil, ko me je videl tako zaskrbljeno? Tudi Karlota je skrbelo njegovo nenavadno obnašanje. Zvečer se je vrnila iz Ljubljane Darinka, kamor je šla po opravkih. Ko sem ji povedala, da sta šla Francek in Irena v Medano in da je bil Francek nenavadno zamišljen in potr, mi je povedala, da ima tudi ona danes zelo težke slutnje in da se bo zagotovo nekaj hudega zgodilo. Težka slutnja se je polastila vseh treh. Posedali smo tu in tam, zvečer

⁴⁷ Gl. fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubezno poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, 96–97.

šli k počitku, a nihče ni mogel zaspati. Okoli 11. ure se je vrnila domov Irena. Povedala je, da je bil Francek v Medani s sošolci, a potem je odšel in ga ni več videla.

Planili smo iz postelje in s strahom zrli drug v drugega. Torej slutnje se uresničujejo, Franceku se je kaj zgodilo. Moramo čimprej zvedeti, kaj je z njim. Karlo se je skušal obvladati in nas tolažil naj se umirimo. Francek bo gotovo še prišel, saj je že fant (ni še imel 17 let). Lahko da je šel z Medane še kam drugam na ples – v Gonjače. V to nisem verjela. Tudi če bi bilo tako, bi se že vrnil, ker me je videl tako zaskrbljeno. Doma ni bilo več obstanka. Z Darinko sva se odpravili na pot, ne da bi vedeli kam. Hodili sva tiho in počasi, tu pa tam se nama je zdelo, da slišiva korake. Parkrat je Darinka celo poklicala Franceta, odziva ni bilo. Spet je bilo vse tiho. Ko sva šli mimo temnih hiš, sem blagovoala srečne ljudi, ki mirno spijo. Bila je lepa svetla noč. Luna je sijala. Ko sva prišli do prvega križišča, sva obstali in nisva vedeli, po kateri poti bi šli naprej. Bolj ko sva premišljevali, bolj se nama je zdelo najino tavanje nesmiselno.»⁴⁸

LUNA

*Luna blede je sijala,
ko sina sem iskala,
v stiski v njo pogled uprla
in goreče jo prosila:*

*Luna mila, ki vse veš,
srd in jok zemljanov slišiš,
zakaj meni, revi, ne poveš,
kje moj sinek je sedaj?
Luna milo posvetila,
nemo mi odgovorila:
Jaz le svetim vsem ljudem,
skrivnost izdati ti ne smem.»⁴⁹*

Luna. »Jaz sem jo res doživela,« obnavlja avtorica vtise izpred štiridesetih let. »Pesem vam mora takoj pasti,« razodeva skrivnost svojega naravnega daru. »Potem lahko popravljate. Se ne študira.«⁵⁰ Pesnica hoče reči, da se resnična pesem rodi v trenutku, pri čemer se ujema z izkušnjo drugih lirske pesnikov. Oton Župančič, na primer, pravi: »Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku.«⁵¹ »Bistvo lirskega je ponotranjevanje predmetnega v trenutku vzburjenosti.«⁵² Dora Obljubek ilustrira način svojega pesnjenja s tem, da se je na primer, pesem Soči rojevala na poti od Plavi v Goriških Brdih do Gorice:

⁴⁸ Gl. fotokopijo kronike, ki mi jo je ljubeznivo poslala Irena Keršič iz Slovenskega etnografskega muzeja, 88–89.

⁴⁹ *Pesmi Dore Obljubek*, I, Samozaložba, 1983.

⁵⁰ V pogovoru je sodelovala tudi Dorina hči Irena, ki je te mamine besede umirjeno komentirala: »Različno, mama. Vi ste imeli tak način.« Ob pisanju kronike pa je mamu pohvalila: »Mama tekoče piše. Jaz bi morala napraviti koncept in še enkrat pisati.« Terenski podatek, pogovor z avtorico v Ljubljani, na hčerinem domu, 3. jan. 1992.

⁵¹ Helga Glušič, Matjaz Kmecl, Saša Skaza, Franc Zadavec, *Lirika, epika, dramatika*, Murska Sobota 1971, 8.

⁵² H. Glušič, M. Kmecl, S. Skaza, F. Zadavec, n. d., 9.

*Gregorčič te ovenčal s poezijo,
zapeli slavo drugi ti poeti,
občuduje svet podobo tvojo,
skrivnosti in lepote tvoje ne more doumeti.*

*Za svetovno lepoticu si priznana,
od vseh rek izvoljena kraljica,
iz sinjega neba modrino vzela
kot gorska vila v ravnino prišumela.*

*Iz mnogih rek vodé sprejemaš,
v lepoto svojo jih spreminjaš,
ponosno z njimi v Jadran splavaš,
slovenskih Alp pozdrave mu prinašaš.⁵³*

»Človek ne more zmeraj pisati, toda ko vas prime, mora biti takoj, mora takoj pasti [sad – op. M. S.] . Potem pa nič, kot da bi nič ne mogla. Po naročilu ni mogoče napisati nič,« nadaljuje avtorica in zaupa, da je prav zato stalno nosila s seboj svinčnik. Vse njene pesmi nastajajo po resničnih doživetjih in veliko ji pomeni, da lahko v njih izpove, kar jo tišči. Z vsako pesmijo je, kakor da ji nekaj odleže. Kaj jo je prevevalo, ko sta napovedala svoj obisk iz daljne Kanade oba pobegla sinova, izpričuje pesem Pričakovanje:

*Kdaj se vrneta sinova moja
Dolg, predolg je že ta čas.
Se bliža h koncu moja hoja,
postaran, zguban je obraz.*

*Srce trepeče, v prsih hira,
od hrepenenja, tuge duša umira.*

*Ko bom uzrla vajin obraz,
ko tésno vaju bom objela,
duša moja bo zapela,
pomlajen spet bo moj obraz.⁵⁴*

Snidenje s sinovoma iz tujine je omogočilo, da se je krog njihove matere po dvaintridesetih letih spet zbralo petero otrok. Zato je njena duša pela:

VRNITEV

*Zlato sonce je sijalo,
ves svet je s cvetjem bil odet,
prek neba je priletel kondor zlat
in meni nosil je zaklad.*

*Vrnitev njuna, snidenje presrečno
- 0, da trajalo bi zame večno –*

⁵³ *Pesmi Dore Obljubek*, II, Samozaložba 1985, 23.

⁵⁴ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

*na licih mojih je solze posušilo,
mi srce trepetajoče umirilo.⁵⁵*

Koliko Dori Obljubek pomeni toplo družinsko življenje, se lepo vidi tudi iz njenih pesmi, saj jih je mnogo posvečenih njenim domačim; najprej njenim staršem, bratom in sestram, nato možu in njegovemu očetu in končno njenim ljubim otrokom ter že tudi otrok otrokom, vnukom. Le pri njih upa najti srečo:

*Sreča je kot blisk, ki v noči
pred gromom zablesti,
v temo se spet zgubi,
od koder nikdar več ga ni.*

*Ne išči sreče si v bogastvu,
tudi v daljnem svetu ne,
zaman jo iščeš tudi med ljudmi,
saj prave sreče itak ni.*

*Vdano sprejmi, kar ti usoda nudi,
ne kloni nikdar v žalosti,
saj marsikdo se tega veseli.*

*Le dragim svojim srce odpri,
le njim potoži vse skrbi,
pri svojcih našel boš tolažbo, mir,
le pri njih boš črpal ljubezni vir.⁵⁶*

Etično pokončnost razkriva pesem *Domovini* in naravnost osrečujoče je, da je avtorica dočakala čas, na katerega misli v tej pesmi:

*Domovina, moja ti edina,
nikdar te nisem nehala ljubiti,
čeprav nalila si čašo mi pelina,
sklenila sem ti zvesta biti.*

*Verjela sem, da nekoč boš razsodnica,
med tem, kaj laž je, kaj resnica,
da zvestobo mojo in poštenje boš cenila,
mi spoštovanje, čast boš pri ljudeh vrnila.⁵⁷*

Že iz kronikalnega pisanja Dore Obljubek se vidi, da je veliko brala, saj bi ji drugače jezik ne tekel tako gladko. Vedno jo je privlačila zgodovina, roman je moral biti več kot privlačen, da ga je vzela v roke. Če bi imela možnost iti študirat, bi se odločila za jezike, na primer italijanščino in nemščino. (Tudi to dokazuje, da avtorica zna ločiti zrnje od plev, saj ni med tistimi, ki sovražijo tudi jezik, zaradi krivičnosti nekaterih njegovih nosilcev.) A tudi šivala in pletla je rada. V njeni mladosti so bili pač drugačni časi.

⁵⁵ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

⁵⁶ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

⁵⁷ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

V visokih letih je povzela svoje življenje v Spomin:

*Mi šel spomin je skoz življenje,
da bi veselja čaše in grenčice štel.
Veselja čaše so že ubrane,
kupe grenčice zbiral je zaman.
Bile prepolne so, ne dajo se prešteti,
saj grenak v življenju bil je skoraj vsak moj dan.⁵⁸*

»V takem dogajanju so bile rože in ptički edina moja tolažba. Zamislila sem se v tisto cvetje. Tako da včasih se mi je zdelo vredno živeti«, odkriva svojo ljubezen do narave ljubezniva Brika in potrdilo teh njenih besed je najti V cvetličnem vrtu.

*Cvetlični vrt obdajajo ciprese,
dehteče rože v njem cveto,
v drevju ptice žvrgolijo,
otožna srca nam vedrijo.*

*Še predno pomlad vrt ogreje,
trobentica se v travi smeje,
sestrice svoje iz spanja vabi,
da na glas zatrobijo pomladi.*

*Vijolica za njó se prva zdrami,
a glavice dvigniti ne upa,
raje skromna bo pri tleh ostala,
nam dehteče cvetje darovala.*

*Ko se šmarnica je prebudila,
cvetje belo je med liste skrila,
saj potuhnjene so majske slane,
lahko od cvetja samo bil ostane.*

*Ko nam sonce z vso močjo zasije
in vročina vlago vso iz zemlje spije,
v vrtu cinije cveto, žarijo,
živopisno vrt ves okrasijo.*

*Jeseni krizanteme zacvetó,
poletje vroče so prespale,
zdaj same v vrtu bodo kraljevale,
dokler jih mrtvim v spomin ne ponesó.*

*Sredi zime bahavo cvete rožmarin,
svoje modre cvetke razkazuje,*

⁵⁸ *Pesmi Dore Obljubek, I, 1983.*

*še suh ohranja vonj nam za spomin,
ob njem poet dekletu nove verze kuje.*⁵⁹

PTICAM

*O, Bog, kako modro si ravnal,
ko pticam si življenje dal.
Saj lepšega bitja ni,
kot so drobni ptički pisani.*

*Ko jih slišim v gaju milo peti,
veselo na vejah žvrgoleti,
duša v meni se raduje,
melodije lepe občuduje.
Ko ptičici se približujem,
prestraši se in koj vzleti.
Zakaj človeka se boji?
To vedno se vprašujem.*⁶⁰

In kako sprejema pesmi Dore Obljubek njeno okolje? »Mož je bil inteligenčen, sicer pa molčeč. Piši, piši, boš manj govorila,« ni bil ljubosumen na njeno ustvarjanje. »Jaz sem bila bolj klepetava, morala sem iti konec tedna k sestri v sosednjo vas, da sem se sklepetala«, pojasnjuje avtorica. »Svakinja je protestirala, ko sem napisala, da v Višnjeviku ni nobenega učenih mož in da ima obzidje v Šmartnu štiri stolpe, ko jih ima v resnici pet.«⁶¹ Očitno ne priznava »ars poetica«, če sploh ve zanjo, toda prav to po svoje priča, da jemlje pesnjenje Dore Obljubek resno. Drugače bi ji bilo vseeno.

Marsikatero pesem je Dora Obljubek posvetila tudi svojim ljubim rodnim Brdom in pridelkom, ki jim dajejo pečat: češnjam, grozdju, skratka vseh vrst sadju, rebuli »zlati«, seveda če toča ne uniči, kar dajeta nebo in kmetov trud (Brda). Pripovedna pesem Berači v Brdih je ena najboljših Dorinih pesmi, vredna, da bi prišla v kakšno antologijo. Njena etnološka pričevalnost presega lokalne meje in doživeta epskost dobiva splošne poteze.

BERAČI V BRDIH

*Stara ženica počasi sklonjeno hodi,
košarco za miloščino od hiše do hiše nosi,
potrka na vrata, ponižno vstopi,
za rajnke te hiše očenaš zmoli
in miloščino dobre ljudi prosí.*

*Dobra mati ji v vrečko nasuje
peščico moke iz domače koruze,
prašičjo koščico ali košček slanine,
ob praznikih še sladke rezine.*

⁵⁹ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

⁶⁰ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

⁶¹ Terenski podatek, pogovor z avtorico v Ljubljani, na hčerinem domu, 3. jan. 1992.

*Hvaležna ženica lepo se zahvali,
še en očenaš zmoli za zdravje družini,
pri toplem ognjišču se malo ogreje
in v mrzli dan počasi odide.*

*Berač se na palico opira, da v hišo prišepa,
ponižno pozdravi, se pobožno prekriža,
s klobukom v roki milo poprosi
kozarček vina in malo toplega kosila,
še ščepec tobaka mu oče ponudi.*

*Bog naj vam stotero povrne,
da bi še dolgo srečno živeli
in revežem dobrote delili.
S tem lepim voščilom se berač poslovi
in s težkim srcem ta topli dom zapusti.*

*Vojni invalid po vasi hodi z lajno,
ki jo je dobil namesto pokojnine,
milo melodijo zagode,
da srca človeška gane
in krajarje mu darovane vzame.*

*Ko berača mrzla noč dohiti,
se zateče k najbližji hiši.
Za prenočišče v štali poprosi,
malo stelje in kos stare odeje,
da si prezeble ude ogreje.*

*Tako so nekoč berači živeli,
že ob rojstvu zaznamovani,
da morajo trpeti ponižno vdani.
Vsak dan si jih srečal na poti,
raztrgane, tavajoče,
za njimi pa kot mala strašila,
kopica otrok je vedno vpila.*

Avtorica z bolečino spremlja odmiranje življenjskega stila, ki ji je bil domač v mladosti, kakor priča pesem *Stari mlin*. Ta ne deluje več, voda teče mimo mlinskih kamnov in mlinar, ki je »v starih časih« »noč in dan« »stresal vreče žita v *mlin*« se ob tem sprašuje: »oh, kam to pelje, kam?«

Pravo žanrsko razpoloženje pa zbudi pesem *Cerkvica v Snežečah*. Ob dejstvu, da je posvečena Mariji Snežni, se zavemo, od kod kraju ime, toda Dori Obljubek sploh ne gre za to, ampak ob njej naslika praznično razgibanost, pašo za oči, ušesa in duhá.⁶²

Kaj pomenijo njene pesmi njenim otrokom in vnukom, se je pokazalo ob avtoričini osemdesetletnici. Na slavlju ob tej priložnosti so jo presenetili z zbirčico, ki nosi naslov *Pesmi Dore Obljubek*. Prof. Mira Mihevc je vanjo uvrstila enainpetdeset besedil.

⁶² V tem odstavku omenjene štiri pesmi še niso bile predstavljene javnosti, saj niso zajete v omenjeno zbirčico.

Na prvem mestu je avtoričina označba svojih pesmi:

*Moje pesmi so preproste,
brez umetniške vsebine,
duhovitosti, globine.
Kar doma sem izkúсила,
kar iz srca je privrelo,
na listek bel sem zapisala.*⁶³

Drnovk 1983.

Pripisani datum priča, da je bila avtorica pri osemdesetih letih še duhovno čila, tudi njena pisava kaže popolnoma mirno roko. Tudi danes, ko se bliža devetdesetim, ni dosti drugače.

Velik delež imajo v zbirčici pesmi, namenjene članom družine iz avtoričinega rojstnega doma in nato članom njene lastne družine, o čemer se je mogoče prepričati že iz naslovov, ki si sledijo: *Mami v spomin, Očetu, Tastu (2x), Maj (namenjena ubitemu tastu), Soprogu Karlu, Divje rožice, Bolečina, Na pokopališču za Vse svete, (vse namenjene možu, že tudi umrlemu), Sestri v spomin, Mojim otrokom, Vnuikom, Ob moji petdesetletnici* (ki je citirana spredaj), *Bratu Ivanu ob sedemdesetletnici, Vnukinji Tatjani, Vnukinji Ireni, Stara mama, Stojanu ob petdesetletnici, Darinki ob petdesetletnici, Ireni ob petdesetletnici, Francetu ob petdesetletnici*. Kot daljne odmeve na svojo petdesetletnico, ki jo je tako grenko praznovala, je Dora Obljubek vsakemu izmed petih otrok napisala pesem ob enakšnem jubileju. Nikakor ne po enem kopitu, ampak upošteva njegovo značaj, življenjsko pot in s tenkim občutkom za izražanje materinske ljubezni.

Drugi razdelek je namenjen sinovoma v tujini. Deloma je mogoče že iz naslovov razbrati njegovo motiviko: *Luna* (ozadje nastanka te pesmi je prikazano spredaj), *Pismo, Sinov glas iz tujine, Mojim v Kanadi, Spomin na Kanado, Čas, Misli moje* (gre za utrinke z avtoričinega obiska v Kanadi), *Solze, Zahajajočemu soncu, Jutro, Materine sanje, Pričakovanje, Vrnitev*.

Tretji razdelek vsebuje pesmi o naravi in na koncu nekaj refleksivnih pesmi: *Zima, V cvetličnem vrtu, Poletje, Jesen, Potoček, Pticom, Ptiček v kletki, Srce, Dekletom, Sreča, Domovini, Naše življenje, Sreča v jeseni, Starost, Spomin*. Nazadnje povezuje šopek pesmi kakor s pentljo *Moja želja*:

*Če bi moja želja se izpolnila,
bi srcé ljubezni polno
otrokom svojim podarila.*

*Čemu bi v zemlji naj trohnelo,
naj raje zanje še v ljubezni bi gorelo.*⁶⁴

Mira Mihevc je pospremila zbirčico v svet z občuteno uvodno besedo: »Dora Obljubek. Zavedna Slovenka. Ponosna kmetica. Vdana žena. Ljubeča mati. Ljudska pesnica. Brez posebne izobrazbe, razgledana, razmišljujoča. Hude življenjske preizkušnje

⁶³ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

⁶⁴ *Pesmi Dore Obljubek*, I, 1983.

med osvobodilnim bojem so ji potisnile v žuljavo roko peró. Morala je zliti na papir svojo bol, svoje gorje. Zapisana pesem ji je prinesla olajšanje. Odslej se vse pogosteje zateka k ustvarjanju [...] Res je njena pesem oblikovno preprosta: avtorica posveča pozornost predvsem enostavni rimi, ritem verza pa se ji, kot kaže, oblikuje samodejno. Pesmi dvigajo ceno življenjske resnice, ki jih izpovedujejo [...] Čustvenost Dore Obljubek je razpeta med njene najbližje.

V prigradnih pesmih jim posveča svojo toplo misel in lepe želje [...] Iz vseh pesničinih verzov vejeta neomajna zvestoba in predanost domu, družini, potomcem, domovini. Prav zato so njene pesmi prijetno branje: v človeku vzbujajo občutek ponosa in varnosti, kajti dokler bo naš narod imel kmečke matere, ki zmorejo toliko plemenite in ponosne ljubezni, za svoj rod in domovino, kot pesnica Dora, se nam bodočnosti ni treba bati.«⁶⁵

Zbirčica je izšla v osemdesetih izvodih, torej toliko, kot je bilo ob času njenega izida avtoričinih let, in razmnožena s fotokopirnim strojem. Prvi razdelek uvaja risba Primorske, prejkone briške vasi, drugi dve risbi (briška domačija, krajinski motiv) pa razmejujeta prvi razdelek od drugega in le-tega od tretjega. Izdelal jih je Fridi Vargazon, avtoričin vnuk.

Zbirčica je bila toplo sprejeta ne le med njenimi najbližjimi, ampak očitno tudi v širšem krajevnem okolju, da je bila istega leta, v enaki tehniki kot prva, razmnožena še njena druga izdaja v petdesetih izvodih. Lep uspeh prve zbirke je očitno opogumil njene izdajateljce, da so dve leti pozneje, leta 1985, pripravili drugo zbirčico petintridesetih pesmi Dore Obljubek pod enakim naslovom, kakor ga ima prvi zvezek, le da ima tu odstavek »Drugi zvezek«, na notranji naslovni strani pa »Druga zbirka«. Avtorica spremne besede je hči Irena, pesnico pa predstavlja bolj zgoščeno in v skladu s tokratno pesniško bero bolj prepleteno s širšimi zgodovinskimi okoliščinami. Zadnji odstavek pa je že odmev na prvo pesničino zbirčico: »Dora Sirk-Obljubek se je rodila 6. septembra 1903. leta v Višnjeviku v Goriških Brdih. Po osnovni šoli je obiskovala gospodinjsko šolo v Tomaju na Krasu. Poročila se je na veliko kmetijo na Breg, kjer je gospodinjala številni družini.

Pesmi je pisala že kot mlado dekle, ki pa se niso ohranile. Nekaj pesmi je napisala med drugo svetovno vojno. Te so že med vojno recitirali na raznih zborovanjih v Brdih, po vojni pa na proslavah in komemoracijah. Največ pesmi je napisala po vojni. Opisujejo vojne grozote, naravo, Brda. Posvečene so domovini, briškemu kmetu, družini, zlasti pa sinovoma v tujini, po katerih hrepenenje v njej nikoli ne ugasne. Napisala je tudi kroniko družine Obljubek.

Prva zbirka njenih pesmi je bila izdana 1983. leta ob njeni 80-letnici. Nekatere pesmi iz prve zbirke so bile objavljene v Primorskih srečanjih, v Naši ženi, v Rodni grudi – reviji za Slovence po svetu in v Mohorjevem koledarju v Italiji.«

Pesmi so tu razdeljene v štiri razdelke. V prvem so osebnoizpovedne in refleksivne (*Moj september, Čas, Beli oblaki, Večer, Otrok, Poslednji dom, Starček, Zapuščeni dom*, – s pojasnilom: »Po drugi svetovni vojni so mladi Brici zapuščali domove in odhajali v tujino«. Drugi razdelek uokvirjata pesmi o sedanji domačiji Obljubekovih v Drnovku in o nekdanji na Bregu, vmes pa so *Umirajoča mati, Ob bolnem otroku, Sino vo slovo*. Tretji razdelek je najboljše in precej pisan, kar je opaziti že po naslovih: *Božič, Stara pesem, Mesečina, Slovo od vrta, Pomladno jutro, Stari hrast ob cesti, Soči, Zvon, Gozdovi, Vojakova mati, Mladini, Matajur, Divja rožica, Konec vojne, Mati pa-*

⁶⁵ *Pesmi Dore Obljubek*, II, 2.

dlega partizana, Briški vodovod, Spomenik padlim. Poleg že znane osebnoizpovedne, družinske motivike o naravi je tu nova vojna tematika, kakor je na primer *Spomenik padlim*. »Pesem je posvečena Melinkovi mami z Brega, ki je novembra 1943 izgubila sina v bitki na Matajurju. Njegovega trupla niso našli nikoli.«⁶⁶ Plaho je zaznati tudi religiozno motiviko v pesmi Božič (*V stolpu bije ura polnoči,/ cerkev okrašena v lučkah vsa žari,/ vernikov množica prihaja,/ da dete božje počasti,/ tiha sreča srca vsa navdaja.// ...*) in Zvon⁶⁷, ki ubeseduje trikratno dnevno zvonjenje Avemarije. V zadnjem razdelku so le štiri pesmi, in sicer *Osmi marec, Stari mlin*, in dve, ki zaslužita tudi tukajšnjo objavo, saj gre v prvi za osebno izpoved in v drugi za zrel klas avtoričinega življenjskega spoznanja.

MOJ VRT POZIMI

*Odkar se cvetje je osulo
in ptice so te zapustile,
se zdiš mi bled in ves potrt,
moj dragi vrt.*

*Pomlad se skoraj spet povrne
in s kito cvetja te ogrne,
spet zažarel boš sredi Brd,
moj dragi vrt.*

*Saj zaupati ti smem?
Nekoč sem tudi jaz cvetela,
kot slavček mile pesmi pela,
zdaj onemogla sem in ovenela,
le s tabo še veselje bom imela.⁶⁸*

NA POKOPALIŠČU

*Blažen mir veje na tem svetem kraju,
kjer človek ob človeku počiva,
nad njim ciprese šelestijo
in ptički svojo pesem žvrgolijo.*

*Soseda vse življenje sprta,
drug drugemu sta zemljo si jemala;
zdaj mati zemlja spor je poravnala
in vsakemu enaki delež je dodala.*

*Iz src izbrisala strasti in zlobo,
lepoto spremenila je v trohnobo;*

⁶⁶ *Pesmi Dore Obljubek*, II, 33.

⁶⁷ *Pesmi Dore Obljubek*, II, 24.

⁶⁸ *Pesmi Dore Obljubek*, II, 35.

*zdaj sklonjeni, ponižni, nemo
v naročju njenem vsi ležijo.*

*O božji zaželeni mir,
zaman v življenju človek je po tebi hrepenel,
zdaj tu ga večno bo imel.⁶⁹*

V primeri s prejšnjo so razdelki te zbirčice manj enotno zasnovani, njihova tematika pa seže čez prag domače družine. Prav tako kot prvo jo krasijo tri risbe. Vnuk Fridi Vargazon je svoji dve naslovil *Zapuščeni dom v Goriških Brdih* in *Obljubkov dom na Bregu, požgan maja 1944. leta*. Vnukinja Irena Obljubek pa je narisala ilustracijo k pesmi Spomenik padlim, torej užalosteno mater ob njem. Medtem ko so pesmi v prvem zvezku natisnane z mehaničnim pisalnim strojem, so tu že z elektronskim, zato so njihove kopije že lepše in v tej tehniki so pripravili blizu 150 izvodov.⁷⁰ Napredek je tudi v tem, da so tu strani že oštevilčene, še zmeraj pa manjka kazalo. Obakrat pa je pojasnjeno, da sta knjižici izšli v samozaložbi, namenjeni le za ožji domači krog.

⁶⁹ *Pesmi Dore Obljubek*, II, 37.

⁷⁰ Terenski podatek, pogovor z avtorico v Ljubljani, na hčerinem domu, 3. jan. 1992.

JANEZ KRIŽAJ – PESNIK ZA ŽIVLJENJSKE PRAZNIKE IN ODDIH

UVOD

Sveženj pesmi izpod peresa Janeza Križaja (Zagorje ob Savi, 13. 3. 1916 – Ljubljana, 7. 8. 2002) mi je prišel v roke po posredovanju lazaristov Jožeta Mejača in Toneta Pusta. Že v prvih primerih, ki sem jih dobila najprej, so zbudili mojo pozornost številni »potujoči verzi«,¹ kljub temu da gre za avtorsko poezijo. In drugič dejstvo, da je vsaka pesem komu posvečena – kar navzven dokazujejo številni soneti z akrostihom. To avtorja uvršča na področje literarjenja, čigar pomembna lastnost je ravno to, da so njegove stvaritve namenjene prepoznaneemu sprejemalcu. Od tod se pričujoča analiza osredotoča na ti dve sestavini Križajevega pesnjenja, od motivike pa samo na pesnjene, na »mojo muzo«, kot bi dejal Janez Križaj sam, saj je izredno prodorno in resno sprti motril svoje ustvarjanje, čeprav daje videz prilagoditvene lahkotnosti.

Po pričevanju njegovih sester je Janez Križaj prve verze posvetil pokojni materi. Postali so nagrobni napis:

*Ugasnile so mamica tvoje oči
A tvoj spomin v nas trajno živi,
čeprav te zemlje gruda odeva,
nam vedno tvoja ljubezen srca ogreva.*²

Avtor se še enkrat³ z vsem žarom spomni materine ljubezni: »O materinstvu naj Vam pesem zapojem, / je materina ljubezen biser, na dnu njenga srca skrit, / moja mama v svetlem spominu je mojem, / brez tega spomina težko skoz življenje bilo bi mi it. //...// Je velika, odgovorna naloga bit mati, / v mrtvi kamen kleše podoba kipar, / vzgojit prav otroka je mnogo težje, odgovorneje znati, / bo nekoč otrokovo dušo od matere terjal sveta Gospodar.«

Sicer Janez Križaj odlično predstavlja nagibe in okoliščine svojega ustvarjanja v pesmi brez naslova in datuma. Iz metafore, ki je enkratna, saj je pozneje nikdar več ne uporabi, je zaslediti, da je bilo to socialistično obdobje 20. stoletja, ko je bila slovenska politika zagledana v industrijo in so okrog njega cvetele tovarne: »Zdaj postal sem fabrikant, / pesmice proizvajam, / še ne bom prišel na kant, / z muzo dobro shajam. // Me podjetje ne skrbi, / davka nič ne plačam, / knjigovodje tudi ni, / ni dolgovi, ne vračam. // Tudi nimam tajnice, / nič ji ne dolgujem, lepolične deklice, / je ne potrebujem. // Tak'

¹ Izraz Zmage Kumer.

² M.M. [= Mimika Mihelič], Spremna beseda k svežnju tipkanih pesmi Janeza Križaja.

³ Begunje, 7. febr. 78 Gospej Kržičevi Ivanki: Vam poklanjam to pesem v zahvalo, / ste požrtvovalna žena, plemenitega srca, / za usluge, ki ste mi jih skazala, to je le malo, / še dolgo naj Bog zdravja Vam da!

mi nekdo rekel je: / 'Ste na pesmi nori, / Vas razganjajo, kaj ne?' / Kujem jih ob zori.« Pač je stalnica Križajevih pesmi motiv muze kot ljubice. To je seveda zgolj duhovita domislica, saj avtor goji do svojega pesnjenja zdravo razdaljo prav s tem, da ga jemlje kot razvedrilo in oddih: »Zjutraj zgodaj se zbudim, / več ne morem spati, / z muzo randevú narđim, / čem pri njej vasvati. // Muza takrat verzov mi / iz pesti nasuje, / radost mi, veselje st'ri, / se z meno ljubuje. // Tisti prav povedal je, / muza vse je zame, / žalosten mi svet brez nje, / zima cvetje vzame. // Ko mi duh utrujen je / od dni sivih, dela, / odpočije z muzo se, / mi srce je vnela. // Če me tarejo skrbi, / mi jih muza vklene, / duša z njo se razvedri, / sonce t'mo razdene. // Mi za svet, ves čvek ni mar, / verzi last so moja! / Le za nje živim vsekdar, / mi sladkost opoja. // Ko me pelje muza v hram, / sem v svojem svetu, / misel mi ne gre drugam, / fantu pri dekletu. // Muza vrh mi vseh krasot, / hobi moj preljubi, / sem brez nje brez vseh lepot, / se ne vdam nje zgubi.«⁴ Škoda, da ob pesmi ni datuma ali kraja njenega nastanka, kar bi jo pomagalo vsaj približno časovno umestiti. Pogojno je najzgodnejša znana letnica kake njegove pesmi leto 1964,⁵ zanesljivo pa je nekaj pesmi že iz leta 1970. Nastaja vprašanje, ali prej res ni pesnil, ali so te pesmi izgubljene.

Križajev odgovor v stilu Prešernove Glose⁶ prijatelju Valentinu Benediku – Bavantu iz leta 1976⁷ kaže tudi drugo, senčno plat pesniškega poklica. Kljub temu Janez Križaj pesem konča z vso predanostjo svoji muzi, torej pesniškemu ustvarjanju. V sebi je imel imperativ, ki ga je priganjal k oblikovanju: »Ne žaluj, če Te muza ne pozna, / škode ni, cvenka ona Ti ne da. / Marsikdo bolj bi bil srečen, bolj zadovoljen, / če nikdar od muze ne bil bi izvoljen. // Je Prešeren, / bil nemiren, / Kette in Murn sta mlada umrla, / izdaje svojih pesmi nista uzrla. / Cankarju palec iz čevlja je gledal, / tudi Ti o drugih piscih lahko bi povedal, / da po večini slabo vrtili zanje se kolo sreče, / da življenje dostikrat jih ob tla meče. // ... // Ti pošilja lep pozdrav / z begunjskih dobav / Tvoj Janez gologlav, / ni srečen, če z verzi ne onegav'«

V pesmi (4 x 4) /g/ospe Mari Zgonc za god 1977 prizna »smeh pa in šala / sta mi le še ostala«

I. SONETI IN NAVADNE PESMI DUHOVNIŠKEMU STANU

Večinoma res gre za sonete z akrostihom in le izjemoma za druge vrste pesmi. Le-te so vključene v ta razdelek zato, da bi se snov v tej analizi čim manj podvajala.

1. NADŠKOFI

a) Od slovenskih nadškofov si je Jožef Pogačnik prvi zaslužil sonet z akrostihom *NADŠKOFU JOŽEFU*. Zadnja vrstica v sonetu se glasi: »Up teh rim je skazát ljubezen našo«, to je duhovnikov svojemu nadškofu. To je torej poglavitno vodilo vseh pesmi Janeza Križaja. Izkazati naslovniku dobrohotno naklonjenost v obliki spoštovanja, lju-

⁴ Svet moje sreče: letnice ni!

⁵ Iz datumov drugih pesmi in ene, ki se nanaša na isto snov, se zdi, da gre za tiskarsko pomoto in bi morala biti v resnici namesto številke 6 napisana številka 7, torej 1974.

⁶ France Prešeren, *Poezije in pisma*, Ljubljana, Mladinska knjiga MCMLXVIII (1968), 87–88.

⁷ Begunje, 23. dec. 76.

bezni. praviloma v šaljivem tonu. *Nadškofu Pogačniku za god 1978* je tudi pesem iz štirih štirivrstičnih kitic.

b) Največje naklonjenosti v tem razdelku je deležen nadškof Alojzij Šuštar, saj mu je posvečenih kar enajst pesmi, od tega kar deset sonetov z naslovom in akrostihom: *NADŠKOFU ALOJZU*. Večinoma niso datirane, zato jih ni mogoče zanesljivo razvrstiti po kronološkem redu. Sonet ob Šuštarjevi šestdesetletnici se končuje z vrstico »*Um velik dan mu, modreca slavimo.*« Čez dve leti je nadškof Šuštar izjemoma prejel »*pesmico*«⁸ s spoštljivim naslovom, naslovom, ki mu pritiče! in akrostihom *METROPOLITU DR. Š.* Iz navedenega soneta je očiten trojen Prešernov vpliv. Zaradi metrike okrajšanje besede z opuščanjem, motiv pesmi sploh in besedna zveza »*slovstva so igrača*«⁹: »*Mi muza spet iz sna se je zbudila, / En dan v letu človek pač goduje, / Tak' tudi nadškof se godu raduje, / Rad voščil bi, se pesem je rodila. // ... // Da verze te, ki slovstva so igrača, / Radóstno bi za slavni god sprejeli, / Širok nasmeh, žar v očeh – trud se spleča.*« Sledi devet sonetov z naslovom in akrostihom *NADŠKOFU ALOJZU*, kar pomeni devet let pesniške zvestobe. Prva od njih se začne v himničnem slogu: »*Naš nadškof spet svoj slavni god obhaja, / Aplavz zanj v srcih pesem ta izraža, / Duhovnik velik se povsod opaža, / Še k našim zdomcem na obisk odhaja.*« Sonet je nastal v času, ko je avtor opravljal svojo službo v Logu pri Cerkljah na Gorenjskem, kar dokazuje njegov sklep: »*Je iz podkrvavških pesem ta dobrav, / Za muzo mal' napora nič ne škodi.* Njegov namen je predvsem razveseljevati: »*Naš dragi nadpastir zopet goduje, / A kaj naj spet zmisli se muza uboga, / Da branje pesmi te ne bo nadloga, / Še mal' veselja Ti naj posreduje.*¹⁰ Ali je duhovniška ali pesniška zvestoba vzrok zbližanju med naslovnikom in naslovljencem, da se v pesmih odslej pojavi tikanje? Sprva je to še malo plaho, saj sonet z znanim naslovom in akrostihom *NADŠKOFU ALOJZU* vsebuje še drug častitljivi naslov, ki dokazuje potrebno oliko do prvaka slovenske Cerkve: »*Nadškofu našemu najboljše želje, / Alojzij, naš metropolit goduje, / Da spet Ti moja muza verze kuje, / Še ponos, da smem Ti pet', me zapelje.*« Morda je ravno v tej zvezi naslednji korak sonet z naslovom in akrostihom: *METROPOLITU DR. Š.* Kot opravičilo zanj je pojasnilo, da avtor preverja samega sebe, koliko še zmore v svoji starosti: »*Ker bliža se Tvoj slavni god, / Spet 'boga muza cedi svoj pot, / Da more pesmica na pot, / Upam, da Ti ne bo v napot. // Miru ne da zavest mi, da goduješ, / Enkrat na leto pesem se spodobi, / Trud z njo krepí me v starostni dobi. / Rim tek mi prav: »Še muzo obvladuješ.«* Ob svojem početju se avtor zaveda, da leta prinašajo svoje, kar potrjuje naslednji sonet z naslovom in akrostihom *NADŠKOFU ALOJZU*: »*Naj pesem moja spet Tvoj god proslavlja, / Ak' mal' Te zveselim, je poplačan trud, / Dolg čas ob verzih morda T' je, nisi hud, / Še brca muza mal', se skor' poslavlja.*« V vseh treh sonetih je opaziti variranje verzov s stalnico mal': »*mal' napora*«, »*Še mal' veselja*«, »*Še brca muza mal'*«.

Sonet s standardnim naslovom in akrostihom iz leta 1993¹¹ spremljajo na pot besede, ki se bodo večkrat ponovile. Avtor namreč utemeljuje svoje pesnjenje z veseljem: »*Vem, da si že sit moje uboge muze in njenih skrpucal. Opravičim se s pregovorom, da ima vsako tele svoje veselje: »Naš nadškof Alojzij zopet goduje, / Akróstih se mu spodobi*

⁸ Uvod k pesmi: Spoštovani gospod nadškof, Vrhnika 17. jun. 82: Dovolite prosim, da Vam ob Vašem cenjenem godu izrazim svojo čestitko in najboljše želje v obliki tele pesmice.

⁹ Prim. France Prešeren: »ne bil viharjev notranjih b' igrača!« (Sonetje nesreče: O Vrba).

¹⁰ Sonet z naslovom in akrostihom: *NADŠKOFU ALOJZU*.

¹¹ *NADŠKOFU ALOJZU*, Spodnji Brnik, 23. jun. 1993.

seveda, / Da mal' zveseli ga muze beseda, / Še prošnja za zdravje k Bogu potuje. Drugič je tudi spremna beseda k sonetu že v verzih. Tokrat je to štirivrstičnica: »Kak naj mine Tvoj slavni god, / da ne bi šla pesmica na pot, / muza rada poti zate svoj pot, / tako bova kot doslej vnaprej še bot. // Na mnoga leta še želim Ti zdravja, / Apel za to pesem je Tvoj slavni god, / Deli naj Bog Ti svoj blagoslov povsod, / Še dolgo naj zaprt bo vhod Ti navja.« Tudi leta 1996 dobi nadškof Šuštar podobno pesemsko »pošiljko«, se pravi štirivrstičnico¹² + sonet z akrostihom: *NADŠKOFU ALOJZU: Ker že tradicija je taka, / da za god pesmica mora bit' / če pesmi ni, je muza spaka, / zato spet ona mora se potit'. // »Na mnoga leta«, je za god voščilo, / A kaj naj 'boga muza se še zmisl, / Dost' že čvekanja njen'ga dal si v svisl, / Še komaj verzi ti so le za silo.«* Posebnost tega soneta je motiv papeževega obiska, s katerim Križaj želi v naslovljencu zbuditi podoživljanje enkratnega dogodka. Križaj na koncu zasluti njegovo premoč in se na koncu opraviči, iz česar se vidi, da dobro razločuje vlogo posameznih žanrov: »Ker je ta pesem bolj prigodnica ob priliki papeževega obiska kot pa voščilo za god, Ti želim, česar v pesmi ni omenjeno ...« Eno je torej »prigodnica«, drugo pa »hvalna pesem«,¹³ na kratko hvalnica, odá, himnična pesem,¹⁴ ki tokrat izjemoma ni v sonetni obliki: »Muza na Tebe ni pozabila, / z verzi častit' Te da spomina lep'ga ji sila, / mi je zvesta ostala, / me ni zapustila, / pomagajo mi še Pegaza krila. // Ko koledar Tvoj slavni god naznanja, / s hvalno pesmijo se muza Ti klanja, / Še dolgo pri zdravju naj Bog Te ohranja, / še dolgo smrt, svojo dekle, od Te naj odganja. // V miru počivaj zasluženi pokoj, / minil je težke odgovorne službe znoj, / končana je tlaka, končan je za pravice Cerkve boj, / odpočij se od skrbi, veselo zdaj zapoj. // Sprejmi lep pozdrav / iz podkrvavskih dobrav, / ni zdrav, če z verzi ne onegav' / Tvoj vdani Janez gologlav.«

c) Kdor še ni dodobra spoznal avtorja številnih »hvalnih pesmi«, se mu je Janez Križaj zmeraj v začetku opravičil, da je to storil. Tako je bilo tudi s Šuštarjevim naslednikom, nadškofom Francem Rodetom. Takole mu piše: »Bliža se 4. oktober, dan Vašega slavnega godu. Ker se malo ukvarjam s poezijo, sprejmite mojo iskreno čestitko v obliki tele pesmice.«: »Nadškofu našemu še mnoga leta, / Apostol vnet, goreč bili ste povsod, / Dar skromne pesmi sprejmite za svoj god, / Še dolgo naj se vije pot Vam sveta.«¹⁵ Naslednje leto omenjeno opravičilo ni bilo več potrebno, saj ima sonet z enakim akrostihom *NADŠKOFU FRANCLJ*¹⁶ le kratek uvodni stavek: »Dovolite prosim, da Vam ob Vašem cenjenem godu kot čestitko pošljem tole pesmico: »Naj pesem moja slavi Vaš slavni god, / Apostolov naslednik važen mož ste, / Dosegli položaj nad duhovne vse, / Še muza Vam v čast naj poti svoj pot.« Pesnik z novim častitljivim naslovnikom še ni tako domač, da bi upal na dan s svojo navihanostjo, čeprav ne more brez motiva svoje »muze«. Za tretje leto škofovskega službovanje je ljubljanski nadškof prejel od njega tretjo pesem z naslovom in akrostihom *METROPOLITU DR. R.*

Za konec v tem razdelku še pesem *Ob pripravi na birmo* (2 x 4 + 1 x 5 + 2 x 4) in je namenjena enemu od nadškofov, vendar zaradi izostanka datuma ob njej ni jasno, kateremu. Iz pesmi se da sklepati, da gre za družabno zabavo, ob kosilu ali po njem.

¹² S. Brnik, 20. jun. 96: z nagovorom *Spoštovani in dragi gospod nadškof!*

¹³ Nadškofu Šuštar Alojzu za god 97 (4 x 4), Sp. Brnik, 20. jun. 97

¹⁴ Prim. Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945), Borec, Ljubljana 1995.

¹⁵ Sp. Brnik, 30. sept. 99. *Spoštovani gospod nadškof!*

¹⁶ *Spoštovani in dragi gospod nadškof!* Sp. Brnik, 2. okt. 2000.

Prva kitica se glasi: »*Ko imamo danes gospoda nadškofa med seboj, / si od zadrege moja muza komaj upa dihat', / Damoklejev meč visi nad nami, nad menoj / mu pred birmo skuša pesmica na dušo mal' popihat'.*« Zadnja kitica se opravičuje zaradi dozdevne sproščenosti: »*Sprejmite prosimo, gospod nadškof, to pesmico cum salis grano / ne bodite zarad' nje prestrog sodnik nad mano, / zelo mi žal bi blo če s tem, kar muza je izklepetala, / bi nesrečno mi nad glavo Vašo jezo nakopala.*«

2. ŠKOFJE

a) Kronološko gledano je bil od mož s škofovskim posvečenjem Križajevih »*pe-smic*«, za god najprej deležen Stanko Lenič, in sicer leta 1970. Tudi njemu se prvič vnaprej opravičuje zaradi nje: »*Ker včasih »zagrešim«. kakšno pesmico, sem prišel na misel, da bi tudi Tebi za god poslal pesmico. Ker jo včeraj pri kosilu na Uncu nisem mogel kar iz rokava stresti, ti jo danes pošiljam.*«¹⁷ Kljub temu je v njej sproščen, saj njuno znanstvo traja že izza šolskih klopi: »*Pozdrav pošilja čez hrib in plan / nekdo, Ti že iz bogoslovja znan. / Mu ime je Križaj Janez / tako včeraj kot tudi danes.*« Ob isti priložnosti je bil škof Lenič deležen tudi naslednje leto, zato pa je dobil za svojo šestdesetletnico sonet z akrostihom ŠKOFU DR. LENIČU S.

Kakor kaže datum,¹⁸ je škof dobil »*pesmico*«, za god tudi čez štiri leta. Pesnik ne more, da si v njej ne bi privoščil »muzanja!« na svoj račun: »*Se je muza pozno spomnila naté, / do fantov ona sramežljiva je devica, / kak naj zamudnik stopim zdaj pred Tê, / ko že godovna se Ti suši potica! // Bog živi Te še mnogo let, / naj zdravja da Ti na tem, zveličanja na drugem svet, / se spodobi za god kaj Ti zapet, / za celo leto spet Parnas bo oplet. / Mi zamudo nikar ne zameri, / da pesemca vseeno sprejeta bo, / Ti jo pošiljam v dobri tej veri.*«. Tako je šlo še vsak tri leta zaporedoma. Leta 1976 spet sledi sonet z enakim akrostihom kot spredaj in šalo: »*Gospod škof naš spet god slavni praznuje, / Še dolgo naj Bog naklanja mu zdravja, / Kak vošči ob priliki tega naj slavja, / O tem moja muza spet premišljuje.*«¹⁹

Leta 1977 si je v šestih petvrstičnih kiticah omislil anaforično stilno figuro. V vsaki kitici se ponovi prva vrstica »*Spet škof naš gospod Stanko goduje, / moja muza spet premišljuje: / kaj za škofa se šika, / ...*«. V zadnji, šesti kitici se avtor ponika, kakor se mu ne bi bilo treba, češ: »*ker nageljnov nimam, muza poezije šavje daruje.*«. Za pozdrav sledijo tri vrstice z ironijo na svoj račun: »*Pošiljam vdan Ti pozdrav / z begunjskih dobrav, / brez verzov nisem ta prav'.*«. Kot pripis je dodana še štirivrstičnica z besedno igro: »*Upam, da to pisanje ne bo čisto zaman, / da tega papirja ne boš dal 'na stran', / kot pravi gospod Žane, / prarektor z Ljubljane.*«²⁰ V pesmi iz leta 1978 je avtor v podobni zadregi, kot se znajdemo vsi pri nakupovanju daril, saj je zares težko iz leta v leto dobiti pravi navdih zanje: »*Ker gospod škof pravi, da brez pesmice godu ni nič, / sem spet*

¹⁷ Begunje pri Cerknici, 12. nov. 1970: Dragi gospod škof! Včeraj smo imeli na Uncu s[in]odalno konferenco in smo Ti iz nje poslali čestitke za god.

¹⁸ Begunje pri Cerknici, 14. nov. 1975: Dragi gospod škof! Oprosti, da Ti voščim z zamudo za god. Pravijo, da velja voščilo še cel teden. S potuho te tolažbe Ti za pretekli god pošiljam naslednjo pesmico.

¹⁹ Begunje, 12. nov. 76: Dragi gospod škof! Sprejmi iskrene čestitke ob svojem godu v obliki tele pesmice:

²⁰ Begunje pri Cerknici, 9. nov. 1977: Dragi gospod škof: Ob priliki Tvojega godu sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice:

potrudil se za besedni kič, / če nejevolje ga zadene bič, / naj roma v peč, kar je zanič. // Ko škof naš gospod Stanko spet god svoj slavi, / zarad' tegà moja muza skor' krvav' pot poti, / ob večkratnih voščilih več sama ne ve, / kaj naj se še zmisli, kaj naj še pove, / toži, zdihuje ovbé, ovbé. // Čeprav ubog, v primeri z njim neuk kmečki sem župnik, / če to mu povem, naj gospod škof mi nikar ne zameri, / naj raje od veselja poskakuje, se cmeri, / ker Bog dobrotni njegov veliki je upnik. «²¹ Sledijo še štirje soneti, ki pa, žal, niso opremljeni z datumom. Trije so z akrostihom ŠKOFU DR LENIČU S. V vseh se avtor humoriistično opravičuje zaradi nevarnosti ponavljanja. Njegova muza da je enkrat rovtarska: »*Uboga muza mal' Te zveseljuje, / Dokler še giblje, čisto je izpita, / Rodi sonet, čeprav iz rovt kopita, / Le pesem, prav'š, za god Te razvedruje. // Epoha dela je življenje Tvoje, / Nanj res lahko ponosen si, poln zaslug, / Igraš važno vlogo, Ti pesem poje.*« Drugič ga veseli, da je sploh še živa: »*Še vedno moja muza mal' pobrca, / Ko škof naš gospod Stanislav goduje, / Opeva ga že nekaj let, zmanjkuje / Frfrat verzov, brez njih me škof okrca.*« Tretji priznava, »*spet kovačijo svojo muza zganja.*« Torej so verzi zgolj skovani. Za sedemdesetletnico dobi Križajev slavljeneec resen sonet z akrostihom G. ŠKOFU DR. LENIČU, brez šaljivih vložkov na račun svoje muze.

b) Čeprav se iz začetka šestkitične pesmi, ki sicer ni sonet, vendar bi podrobna analiza odkrila precej navezav na Prešerna: ²² »*Ker že tradicija je taka, / slavi Tvoj god muze spet navlaka, / če pesem slaba je, je spaka, / naj ne nasrši se T' od jeze dlaka! // ...* zdi, da je tudi škof Kvas dobil večkrat kakšno pesem za god, sta v svežnju ohranjeni le dve. Prva vsebuje tudi opravičilo: »*Kot po nevihti sonce spet posije, / zjasni nebo se, nič več dež ne lije, / ponôči dan s svetlobo vse oblije, / tak' naj srce Ti v zadovoljstvu bije! // Je muza solzna vsa in spokorjena, / nečast je drag'mu škofu b'la storjena, / je s pesmijo to sprava zadobljena? / Naj v duši jeza več ne bo nobena!*«. Ob desetletnici škofovskega posvečenja²³ je škof Kvas sprejel sonet z akrostihom SP. KVAS JOŽE, ŠKOF. Uvodna kvarteta se glasi: »*Spodobi se Ti pesem za jubilej, / Postal si škof pred desetimi leti, / Ko Zalog slavo začel Ti je peti, / Vas slavna postal je, / bolj važen poslej.*«. Na koncu soneta Križaj dodaja: »*Kot se spominjam, sem Ti doslej poslal dva soneta in sem se Ti pri drugem sonetu oprostil, da sem Te spet naredil za Jožka, ker je bil akrostih obakrat isti, in da v tem primeru ni bilo hudobije, ampak samo pokoravanje pravilom muze. Sedaj pa sem akrostih spremenil. Torej šele ob desetletnici Tvoje škofovske službe Te je moja muza priznala za odraslega Jožeta, da nisi več Jožko. Pa naj kdo reče, da ženski spol²⁴ ni muhast!*«

Medtem ko so bile dosedanje pesmi namenjene škofu osebno, sta bili naslednji dve prebrani za javni slovesni pozdrav gospodu škofu. Prva pesem nima naslova, toda zdi se, da je nastala ob prvem prihodu rojaka gospoda Jožefa Kvasa kot škofa v rojstno vas. Zato sta to dve redki pesmi, ki ne vsebujeta za Janeza Križaja tako značilnega motiva pesnjenja, vendar je posredno tudi navzoč: »... *tako nam evangelij vsem obeta, / da v raju pesem blaženih nikdàr ne bo izpeta. // Ko dosegli ste veliko čast, ko ste škof postali, / ste s tem tudi svojo rojstno vas s častjo obdali...*« Ob 550 letnici zaloške cerkve (Zalog

²¹ Begunje, 11. nov. 1978: Dragi gospod škof!

²² Zalog, 9. 11. 83: Dragi gospod škof! Ob Tvojem cenjenem godu sprejmi, gospod škof, voščilo v obliki tele pesmice:

²³ Spodnji Brnik, 8. jun. 1993. Dragi gospod škof: V soboto 12. junija bo deseta obletnica Tvoje posvetitve za škofa. Ob tej priliki sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice.

²⁴ Muza je ženskega spola, op. M. S.

pri Cerkljah na Gorenjskem): »*Ko zaloška cerkev 550-letnico velikega zvona proslavlja, / vsa naša soseska Vas, gospod škof, pristrčno pozdravlja, ...* «

3. DUHOVNIKI

a) Soneti. Zaradi lažje evidence si soneti tu sledijo po abecednem redu naslovljenec, čeprav bi bilo glede na avtorjev namen lepše, da bi bili razvrščeni po hierarhični lestvici medsebojne bližine in prijateljstva.

– Prvi je na vrsti sonet z naslovom in akrostihom *PATER SIMONA AŠIČ*: »*Na mnoga leta še*«, je želja moja, / *Akrostih k čestitkam zadnjo priloži*, posvečen znamenitemu cistercijskemu zdravilcu.

– Če ne gre za pomoto, je pesem na račun neke izposojene in še ne vrnjene knjige najzgodnejša v dostopnem Križajevem opusu. Nastala je v Trbojah, 7. febr. 1964. Na listu zadaj piše s svinčnikom: *Bavantu za god 1964*. Prva kitica se glasi: »*Bavant vaški* (< Vače) / *je čudaški, / pri njem moj Koch / vzdihuje: 'Oh, kolko časa / tega špasa / še bo treba...*«. Sum, ali ne gre za pomoto pri datiranju, je odgovor s pesmijo, v kateri se Križaj zahvaljuje za vrnjeno knjigo. Je mogoče, da šele po desetih letih? *Begunje*, 12. febr. 74: »*Dragi Bávant! Odkar poslal si mi Kocha, / nis' več prevarant, / zdaj spet Janez ga voha. // Za Tvoj se mi god je muza oglasila, / mesto da midva na Tvoje zdravje bi pila, / se spet mi je pesniška žilca zbudila, / se rima za rimo bo porodila, / zabava mi ta pač najbolj je mila. / Za god sprejmi sonet, /mu oprosti, je bled, / bil na hitro je splet. // Sledi sonet, ki, pa izjemoma, nima akrostiha: ... Apel svoj k nebu pošiljam za Tvoj god, / Veliko let še naj Te Bog ohrani, / Asfalt kot gladek Ti pot življenja bod!* Na koncu sledi Križajev »podpis«: *Lep pošilja pozdrav / Ti z begunjskih dobnav / Tvoj Janez gologlav, / saj drugače ni zdrav, / če z verzi ne onegav*«. Bi bilo to res lahko šele čez deset let? Ali pač. Ker prva pesem je iz Trboj, druga pa iz Begunj. Ta sonet ima okvir, saj je spredaj štirivrstična in osemvrstična kitica in zadaj petvrstična.

Križajev prijatelj iz časov preizkušenj je prejel največ njegovih pesmi, od tega vsaj tri sonete za god z naslovom in akrostihom: *BENEDIK BAVANTU*: »*Brez pesmi je hudo, hujš brez soneta, / Enkrat se v letu god slavi, praznuje, / Negodnik Janez pozabljev tu-guje, / Enkrat je kriv, v pozabo me zapleta. // Daruje naj Ti Bog še mnoga leta, / Ima zamudo muza, vendar snuje. / Kot star dolžnik v dolgeh ne obupuje, / Bodočnost kljub dolgovom si obeta. // A ko je le poznej' pesmico dobil, / Veselo pač roke si mane svoje, / Akrostih pa še bolj ga je zveselil. // Napisat' moram datume si moje, / Tvoj god in drugih še, da se bom potil, / Uporna muza vda se in zapoje*«. Avtor v naslednjem sonetu poštено pove, da zamude ni zmeraj pripisati njegovi pozabljivosti, ampak ustvarjalnemu naporu in pomanjkanju navdiha: »*Bi b'lo grdo, če b' čist pozabil nate, / Eldorado je pozab moja glava, / Ne jezi se, je pozna ta dostava, / Espri me ne povab' vsak dan v svate. // Dolg muze stane jo, kot štel bi zlate, / Igrača ni, da teče rima prava, / Kot v svojih blagih valih reka Sava, / Bavantu v čast grem na Parnasa trate. // A das' godovna m'nila je potica, / Veselje Te ob pesmi tej navdaja, / Adut zate, žare Ti v zdravju lica*«. V tretjem sonetu z enakim akrostihom ima pred očmi njegove bralce: »*A post še ni, čemu ti verzi resni? / Vesel dogodek za vsakogar je god, / Abota je to, bravci bodo besni*«.

– Naslovu enak akrostih *G. BERGLEZ CIRILU* je v sonetu za god blagemu duhovniku, kar se vidi iz Križajeve dikcije, ki tu ne vsebuje nič obešenjaškega: »*Rim skromnih dar naj slavnost dopolnjuje. // Glas pesmi naj veselje oznanjuje...*«

– Sonet z naslovom in akrostihom *BRGANT VALENTIN* se oddoljuje sosedu v ječi:

»Bilá v vojnem času sva sosedá, / Rim teh skromni dar v spomin je nate, / Gorje takrat, je smrt vabila v svate, / A m'nila groza vojne je in beda. // ... // Ti 'z mladih let si v spominu mojem, / Igra srce naj, spev T' je čast naznanjal, / Naj v radost pesem bo, zato Ti pojem.«

– Sonet z akrostihom P. CERAR FRANCETU je le-ta prejel leta 1992.²⁵ V spremnem pismu se mu avtor po svoji stari navadi opravičuje zaradi njega z besedami, ki dokazujejo njuno dobro poznanstvo: »Znan je pregovor, da ima vsako tele svoje veselje, moj hobi pa je, da se malo ukvarjam s poezijo, seveda je bolj rovtarska, pa za starega de[d]ca je dobra. [...] Pravijo, da čestitka velja en teden. Jaz imam pa kar dvotedensko zamudo. Šele čez kake tri ali štiri dni potem, ko sem bral o Tvojem jubileju, sem se spomnil na to, da bi tudi Tebi čestital v obliki pesmice. Seveda okrog muze pa je treba tudi nekaj časa hoditi, predno se vda. Mogoče se boš moji besedni umetnosti pomilovalno smejal, nič hudega, če se boš, boš že sporočil. Ne bom nič užaljen.«

– Tudi sonet z akrostihom SP. GLAZAR CIRILU je nastal iz golega veselja nad ustvarjanjem v verzih: »Gori ljubav mi muze, ne da prosiš, / Lir mojih glas Ti moram pokloniti.«²⁶

– Sonet z naslovom in akrostihom DR. JUHANT JANEZU in spremno pismo slavljenju dokazujeta večjo zadržanost, ki ji, če drugega ne, botruje razlika v letih, glede na njegovo izobrazbo in položaj pa je tudi sonet temu ustrezno »visok«: »Ker se malo ukvarjam s poezijo, Ti kot čestitko pošiljam tole pesmico: Doktor, učenost znal si pridobiti, / Rim skromnih spev slavi naj Tvojo vednost, / Je Juhant Cerkve luč – velika prednost, / Uspeh Ti dal se hvale veseliti. // Homer bi vreden bil Te dost' slaviti, / Apologet prot' zmotam, konč njih bednost, / Neminljiva razprav je Tvojih vrednost, / Tak' mora zmota se pred Tabo skriti.«²⁷

– Sonet z naslovom in akrostihom GRADIŠEK STANKU se začne z etimološko figuro in nadaljuje z nezgrešljivim motivom poklonom: »Gradi Gradišek kraljestvo božje vnet. / Rim nekaj se spodobi njemu tudi, / Apostol duš goreč se zanje trudi / Duhovnik vesten skrbi, da bi bil vnet.« Drug sonet z enakim naslovom in akrostihom prihaja s prislovičnimi zamudo, opravičilom in motivom muze: »Gori še vedno mi muzina ljubav, / Radost mi vel'ko hobi ta prinaša, / Aplavz k vaš'mu slavju muza znaša, / Doda s srca Vam vdana še lep pozdrav.«²⁸

– G. NOVOMAŠNIKU G. I. je akrostih v sonetu, ki ga je Križaj namenil Izidorju Grošlju iz Šentlamberta 2. julija leta 2000: »Gospod Izidor Šentlamberta si kras, / Nov duhovnik iz Vranovčeve hiše, / Ostal na njo spomin, tako nam piše, / V starih zgodbah stoletja naš'ga čas.«

– Sonet z naslovom in akrostihom ŽPK. HLEBŠ MILANU Želim tud Tebi pesem pokloniti, / Postaj kar dosti naše ma življenje, / Ko gremo s kraja v kraj, povsod trpljenje, / Hudik ta spremlja nas, se ni moč ogniti.

– Dozorel je tudi čas za sonet z naslovom in enakim akrostihom ŽPK. MAKSU

²⁵ Sp. Brnik, 5. febr. 92: Dragi pater France! V "Družini" sem bral, da si 22. jan. spolnil 70 let. Prav danes je od tega že dva tedna. Z dvotedensko zamudo Ti pošiljam čestitko v obliki pesmice.

²⁶ Sp. Brnik, 6. sept. 94.

²⁷ Sp. Brnik, 14. maja 2001: Dragi in spoštovani gospod profesor! Iz šematizma sem zvedel, da imaš 16. maja god in da je sv. Janez Nepomuk Tvoj zavetnik.

²⁸ Ljubljana, 22. marca 2002: Zaradi moje velike pozabljivosti Vam šele sedaj pošiljam čestitko za Vašo 50-letnico, ki ste jo obhajali lani v sept. Namen sem imel, da Vam bom poslal do konca 2001, pa se je zavleklo kar za pol leta.

KOZJEK: »Že čas je, da pesem tudi Ti dobiš, / Postal si velik romar v Medjugorje, / Ko je Marija navdala Ti obzorje, / Mir 'maš srca, ko v ljubezni k Njej hitiš.«

Sonet z naslovom in akrostihom: *KURENTU LOJZETU* je oddolžitev za kdove kakšno pomoč, ki smo je deležni dan na dan, pa se tega premalo zavedamo: »Ker zvest prijatelj si, naj pesem vneta / Uslug se spomni, ki si mi jih skazal, / Res Ti zahvale sem premal' pokazal, / Enkrat naj spolni ta dolžnost se sveta.« Vsak dan se imamo neštetokrat zahvaliti Bogu in ljudem: »Kot meteor ponoč' si mi zasvetil, / Ustregel res si mi v važni stvari, / Sedaj dopust, naduha mi je mari, / Tak' pesem Ti v zahvalo sem posvetil.« se začne sonet z naslovom in akrostihom: *KUSTER RANCETU*.²⁹

– Sonet z akrostihom *ŽPK LAZAR CIRILU* spremlja že klišeizirano opravičilo zaradi zamude,³⁰ pismo pa je pomembno zaradi pojmovne interference med muzo in pegazom: »Ker sem že kdaj komu poslal za god pesmico, sem se tudi nate spomnil in vpregel svojo muzo, ki je zaradi vročine bolj počasna in zaspana.« Če bi upoštevali slovnični spol, njegov pegaz ni konj, ampak mula. Tako za šalo, v Križajvem stilu«. Avtor utemeljuje svoj trud zanj tudi z lokalpatriotizmom: »Že čas je, da dobiš pesem tudi Ti, / Prijat' lju muza rada verze kuje, / Ko naš Ciril svoj slavni god praznuje, / Let zdravih mnogo Tvoj Janez Ti želi. / Akrostiha pač vreden si, to drži, / Zagorje, Podkum, Ti to ime ni tuje, / A bil sošolec Cvetkin si, tak' se čuje, / Rim zato še bolj si vreden, se mi zdi. // Cilj Ti življenja je za duše delo, / ... // Iskrena čestitka naj Ti bo sonet, / Ljubezni božje Sonce da b' Te gredo, / Uspéh bo to največji, življenja cvet.«

– Avtorjev prijatelj lazarist Jože Mejač si je prislужil že v visokih letih vsaj dva soneta. Prvi z naslovom in akrostihom *REV. MEJAČ JOŽETU*: »Rim skromnih dar te sprejmi za slavni god, / Epoha let visokih Te res slavi, / V dvainosemdesetih b'lo dost' je dni, / Mnog dar Bog Tebi dal je na tvojo pot.« Drugega z naslovom in akrostihom *DRAGI MEJAČ JOŽE*³¹ je Janez Križaj napisal pet mesecev pred svojo smrtjo in je verjetno eden zadnjih. Še tedaj poudarja, kaj mu pomeni pesnjenje: »Drag mi tovariš si iz mladostnih let, / Rim teh spevov muza Ti za god poklanja, / Aplavz s srca veselje Ti naznanja, / Grem na Parnas, mi je hobi ta izlet.«

– Sonet z naslovom in akrostihom *MLAKAR FRANCETU* je prav tako nastal iz golega veselja nad pesnjenjem: »Ma moja muza Te častit' skomine, / Ljubezen božja Ti srce je vnela, / Apostola za Krista svetu vzela, / Kot luč poslan si v Trbovelj t' mine.«³²

– Sonet z akrostihom *DR. ORAŽEM ŽANETU* je eden redkih, ki ne zamuja: »Dragi gospod doktor! Bliža se dan Tvojega slavja, ko boš obhajal svojo 80-letnico. Sprejmi ob tem lepem jubileju moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice, saj sem Ti pesmico obljubil, in obljuba dela dolg: »Dočakal si že kar osemdeset let, / Radóst zate, prijatelj tuđ' Tvoje, / Ostan' tak zdrav, Ti vdana pesem poje, / Rim skromnih dar naj Ti spolni moj obet. // A ko snuje Pegaz svoj ubog polet, / Željé Ti dobre nosi s poti svoje, / Epoha dela je življenje Tvoje, / Mož si zaslug, se spodob' zate sonet.«³³

²⁹ Sp. Brnik, 23. avg. 2000.

³⁰ Sp. Brnik, 19. jul. 94.: Dragi Ciril! Pred dvema tedni, 5. julija si imel god. Pravilo velja, da je čestitka veljavna en teden po godu, sedaj pa je minilo že dva tedna. Ker pa je čestitka, ki Ti jo pošiljam, neobičajna, je tudi zamuda neobičajna in upam, da jo boš z razumevanjem sprejel.

³¹ Svojemu dragemu kolegu v spomin poklanja (Janez Križaj) Ljubljana, 15. marca 2002.

³² Spodnji Brnik, 18. nov. 1993.

³³ Avtorjev pripis k sonetu: Želim Ti, da bi v zdravju in krepak dočakal še 90-letnico, za kar imaš lahko upanje. ... Seveda nimam upanja, da bi jaz še deset let živel, se bo našla pa kaka druga, bolj sposobna muza kot je moja, da boš še dobil takrat pesmico.

– V sonetu z naslovom in akrostihom *PUNGERČAR JOŽKU* se motiv pesmi pojavi šele na koncu, v prvi vrstici druge tercete: »*Želim ti zdravja, pesem zatrjuje,...*«

– Prijatelj iz koprške škofije dobi enkrat sonet z naslovom in akrostihom: *DRAGI SKOK JOŽKO*:³⁴ »*Dolgujem res godovno Ti voščilo, / Rim skromnih dar naj bo Ti v veselje, / Apel za pismo so Tvoje dobre želje, / Ga sprejmi, naj bi Ti v radost bilo.*« Avtor pazi, da se istemu naslovniku besedilo voščila drugič ne ponovi, čeprav akrostih ni zmeraj drugačen: *SP. ŽPK*.³⁵ *SKOK JOŽKU*: »*Spodob' se, da pesem tudi Ti dobiš, / Prijatelj moj si s koperske škofije, / Željá Ti dobrih spev s srca se vije, / Poezije naj zvesel' Te ta drobiž.*«

– Sonet z naslovom in akrostihom *G. ŽPK. SNOJ JOŽETU* je namenjen avtorjevemu sošolcu in rojaku: »*Gospod Jože, praznik je, pač god ima, / Že večkrat muza mislila je nate, / Pogled duha, spomin uprt je vate, / Kot dijaka nova v šole skup sva šla.*«

– Komu je bil tik pred iztekom drugega tisočletja namenjen sonet, se vidi iz akrostiha *SVOLJŠAK FRANCU*:³⁶ »*Seveda pesem moraš Ti dobiti, / V vseh potrebah, stiskah sem Te prosil, / Odsoten če sem, nedelj si težo nosil, / Ljudem ustrec' sem hotel, ugoditi. // ... // 'Fejst' fant si, saj mi vedno rad ustrežeš, / Rim teh skromnih dar sprejmi v zahvalo, / Agilen se z delavnostjo odrežeš.*«

– Sonet z naslovom in akrostihom *ŠPELIČ FRANCETU* je vsekakor prvi, ki tematizira stigme / znamenja Kristusovega trpljenja pri tem bivšem slovenskem partizanu: »*Še Tebi tudi moram pesem dati, / Po Tebi Bog se je približal svetu, / Enak v temi nevere si kometu, / Ljubezen božjo v Teb' moramo priznati.*«

– Svojemu krščencu Francu Šviglju iz begunjske župnije na Notranjskem se je Janez Križaj na vabilo na novo mašo zaradi slabotnosti po operaciji lahko oddolžil le s sonetom z akrostihom *G. NOVOMAŠNIKU Š. F.*

– Sonet z naslovom in akrostihom *VRHUNC FRANCIJU* za šestdesetletnico '*cancelarius*'

ljubljsanske škofije se poigrava z besedno etimologijo: »*Vrhovi se gora dvigajo nad svet, / Razgled nam z njih veselje res prinaša, /...// Naj Ti ubogo čast da teh verzov splet.*«

– Razen bolj ali manj na kratko označenih pesmi je ohranjenih še vsaj petnajst sonetov z akrostihom: *G. BLAJU FRANCETU*, *GREGORIČ JOŽETU* (2 x), *PATRU HIERONIMU* (3 x), *ŽPK HLADU IVANU* (za 60-letnico), *ŽPK IPAVEC MAKSU*,³⁷ *KAPŠ STANISLAVU*, *LIPICHNIK FRANCU* (za osemdesetletnico), *NASTRAN MIRKU K. J.*,³⁸ *OSTRONIČ JANEZU*, *ROZMAN FRANCETU* (za osemdesetletnico), *VALENČAK MARJAN*, *MARJAN VALENČAK*. V teh sonetih je izostal motiv pesnjenja, zato so tu samo naštet. Izjema naj bo Križajev sošolec, ki je prejel sonet z akrostihom *SP*³⁹ *TRDIN MIHAELU*, ker je postal biseromašnik: »*Sošolec moj, mi iz bogoslovja znan, / Postal tud' letos biseromašnik si, / Trpljenje je b'lo obilen delež Ti, / Rim spev sprejmi, letniku odličnjak poznan. // Dolga leta se ne vid'mo, čas razklan, / Igra življenje z nami, roko Bog drži, / Na nebu ven'c zaslug trpinu Ti blešči, / Milost spremlja Te, v preizkušnjah Bogu vdan. // Imáš odlikovanja papeža naslov, / Hvalo za Tvoje delo T' je Cerkev dala, / A let petinpetdeset bil fari blagoslov. // Enkrat bo tegoba zemlje raj postala, / Ljubezen božja Te peljala bo domov, / Uteha neminljiva bo ostala.*«

³⁴ Sp Brnik, 17. marca 99.

³⁵ SP. ŽPK [= Spoštovanemu župniku].

³⁶ Sp. Brnik, 27 dec. 99.

³⁷ Sp. Brnik, 23. sept. 98.

³⁸ K. J. [= Križaj Janez].

³⁹ SP [= Spoštovani]

b) Navadne pesmi. Medtem ko so bili doslej zbrani v tem razdelku samo soneti, sledijo duhovnikom posvečene samo »navadne« pesmi, kakor jih je v razvrstitvi gradiva posrečeno imenovala pesnikova sestra Marinka Mihelčič. Navadne v tem smislu, da niso soneti in nimajo standardizirane pesniške oblike. Res je, da so včasih te bolj priložnostne. Očitno je stališče, slovesnejši če je namen, več napora je vloženo v pesem. Če je v teh pesmih kakšna figura, potem je to anaforična vrstica, to pomeni, da se v vseh kiticah pesmi ponovi enaka prva vrstica, ki deluje kot enakomerno razporejeni stebri križnega hodnika ali kake stavbe. Torej gre še naprej za formalni kriterij razvrščanja gradiva. Drugače so pesmi razvrščene po abecednem redu naslovljencev oziroma sprejemalcev.

– Simbolično deluje, da je tu spet prvi na vrsti Križajev prijatelj Bavant. Leta 1976⁴⁰ mu piše: »*Dragi Bavánt! Ker si »fejst« fant, / Ti pesmico pošiljam za god, / upam, da v njej me ne spremlja labod.*« Križaj v pesmi uporabi zanj značilno stilno figuro: v naslednjih petih, sicer raznovrstičnih kiticah se vsaka prva vrstica ponovi: *Dolga leta že res si na Vačah / več ne veš, kam b' ovce gnal, popasel že po vseh si globačah, / ne veš več, kaj bi jim pridgal, o čem bi govoril.*« Iz navedene kitice zaslutimo smisel prestopanja duhovnikov iz ene v drugo župnijo. Avtor obžaluje, da prijatelj nima več gospodinje in se mu hahlja na ta račun, vendar: »*Sem opisal v tej pesmi Ti na Vačah idilo, / Ti za god želim, da kmal' iztaknil kje rdečelično bi vilo, / da iz krožnika bi se redno Ti opoldne kadilo, / da več Ti ne bi žalostno krulilo.*« // ... // *Ti pozdrav pošilja Tvoj prijatelj Janez, / bod' vesel in dobre volje danes, / hudomušni muzi šale ne zameri, ...*«

Čez tri mesece⁴¹ mu odgovarja: »*Dragi Bavant! Se bom lotil dela, / ko strast do muz me bo prevzela, / bo račun ena Tvoja pokojnina cela!!!*« Verjetno je beseda o zaprošeni pesmi *Zgodovina Vač*, ki je prejkone nastala na ljubo prijatelju Bavantu. Gotovo je podobno s pesmijo *Vaški zvonovi* (Vače) ob znamenitem župnijskem praznovanju. Ni znano, kaj je prijatelj Valentin Benedik, po domače Bavant pihal na dušo svojemu prijatelju glede njegovega pesnjenja, da mu je ta odgovoril za božične praznike,⁴² kakor je navedeno v uvodu te razprave in nadaljeval: »*Z muzo pečat se ni posel hvaležen, / spleča bolj se z drugim ženskim spolom bit nežen. / V čem ta nadomestek za muzo je boljši, / kako odslej skrbel boš, da fant boš še gorši, / meditacijo s tem božično imaš, / pomagaj si z njo kakor veš pač in znaš.*«

Po novem letu 1979⁴³ je pesnik razočaran nad svojim prijateljem: »*Dragi Bavánt! Več nisi »fejst« fant, / si zadnji čas se spremenil, / si kar se nekaj polenil, / za mojo čestitko se nič nisi zmenil. / Mi nič nanjo odgovora nisi poslal, / zato zdaj za Tvoj god naj okregam Te mal'!*« Sledi šest štirivrstičnih kitic s po dvema ponovitvama prve anaforične kitice: *Sem Bavantu za novo leto voščil* (2 x), *Sem čestital Bavantu za novo leto* (2 x), *Sem čestitko novoletno Bavantu poslal* (2 x). Pesem se konča z rahlo prošnjo: *Ti pošiljam prisrčne pozdrav / z upom, da našli bodo volje Te prave!*« Z rokopisom dodano: *Janez Tvoj vdani, / že dolgo Ti znani.*

– Pesem *Gospodu dekanu Božnar Florijanu za god 1982* je sicer šaljiva, vendar zanjo ni bilo veliko časa ali pa avtor z njim ni imel posebnega zunanjšega in še manj notranjšega stika.

⁴⁰ Begunje, 12. febr. 1976.

⁴¹ Begunje, 3. apr. 1976.

⁴² Begunje, 23. dec. 76.

⁴³ Begunje, 13. febr. 1979.

– Šaljiva pesem ima naslov *Kurent Vjeku – sovražniku morja*.⁴⁴ V petih štirivrstičnih kiticah se vsakič ponovi anaforična prva vrstica: »*Kurent Vjeko ob morju živi*«. V verzificiranem pripisu avtor pojasnjuje prijatelju: »*Ogorčenju, da v kadi se koplješ, moja muza duška je dala, / upam, da kljub tej pesmi še naprej bova prijatlja ostala. / Vem, da s to pesmijo ne bom nič dosegel, / le muzo, verzov lačno, v delo sem vpregel. // ... // Da šel bi v morje, da se ne bi vode tak bal, / da bi se kopal v morju, da pameten bolj bi postal, / to je te pesmi namen, / pojdi v morje le iz kadi ven! // Vedi, da sovraštvo do morja greh je neodpustljiv, / lep pošilja pozdrav Tvoj Janko Ti nagajiv, / od muze omamljen / je na verze udarjen, / ker je samski ostal, / se je z muzo spečal.*

– Pesem duhovniku in zdravniku *Gospodu Bogdanu Metliki za rojstni dan*⁴⁵ ne vsebuje motiva pesnjenja, zato tu ni nič navedeno iz nje, čeprav je navihana kot vse druge.

– Drugače je s pesmima sosednjemu duhovniku. Naslov prve *Nastranu Kazimirju za god 1974* še kaže določeno zadržanost do naslovljenca, čeprav je vsebina sama dovolj sproščena:

»*Oj naš dragi Kazimir, / prebrisan si kot sam hudir, / pozimi, v snegu imaš god, / da ja ne mor'mo k Teb' na pot. / Prihranil si jedi, pijačo, / cvrtje, žgance, svinjsko kračo. //... Kar dan's ga oskubimo, / da z njim časa ne zgubimo, / jaz se v verzih grem poskušat, / vi me morate poslušat'. / ... // Ni žicanje te pesmice namen, / v smehu v šali njen pravi je pomen, / da malo Mirka počastim / in svojo muzo razvedrim.*« Če tri leta je v naslovu *Nastranu Mirkotu za god 1977* že večja domačnost: »*Spet naš Mirko goduje, / spet moja muza modruje, / kak verze naj kuje, / kak nadsoseda naj mojega razveseljuje. ...// Pošiljam prisrčne pozdrave / iz begunjske nižave / na vidovske tja Ti višave, / pa brez zamere, če kakšne besede ne bilè bi Ti prave. / Sicer pa je Mirko mi znan, / da je vedno rad nasmejan. // Vdani Tvoj Janez, / spet od muze omamljen je danes.*«

Morda je tudi ta pesem, ki je nastala v vročici priprav za birmo, naslovljena istemu Mirku, vsaj po imenu, ki se v pesmi pojavlja, sodeč: »*Je dan's pri Sv. Vidu naša dekanija z birmami končala, / se celo leto od strahu pred talarjem rdečim bo oddihovala, / spet bomo župniki za štiri leta varni, / čast in hvala bod' Bogu, spet bomo mal' nemarni. / Da bomo varni in nemarni, rima tako nanese, če v nemarnost preveč se vdaš te lahko okol' prinese. // ... // Pa brez zamere, če muza slikovito se izraža, / da humor tej pesmici botruje, se lahko opaža, / Accipe, episcopo, poema hoc cum grano salis, / propter id in me ne cadat ira tua gravis. // Da dragi moj nadsosed Mirko za verze ne bo prikrajšan, / ko dan's po birmi ves je srečen, ves olajšan, / srečen dan je zanj prišel, / ko počivat bo začel.*« Pesem upravičeno govori o olajšanju, hkrati pa je tudi dovolj samokritična. Druga pesem na témo birme je izjemoma bolj osebno izpovedna in malce trpká, čemur se je Križaj v pesnjenju izogibal: »*Je birma srečno minila, / mi duša si je oddahnila, / zdaj konec je treme, / veroučne tud' vneme. // ... // Bilè proti meni obtožbe so razne, / ... // Zdaj do birme prihodnje za pritožbe, obtožbe zbiral bom snov, / da nepomirljivo spet kdo bo govoril kot štirinožec nam znani: hov, hov, hov, /... /*

Če v srcu sovraštvo gori, / se zaradi' ihte resnica zgubi.«

Pesem brez naslova, ki ima funkcijo kronike:⁴⁶ *Gospod Jože, naš dekan... / Čampa Vinko je rad lep gospod, ... / Kouter Štefan katehet je strog, ... / Makovec Andrej / veselo*

⁴⁴ Begunje, 26. julija 1977.

⁴⁵ Ankaran, 6. avg. 1991.

⁴⁶ M. Stanonik, *Iz kaosa kozmos* 196–206.

zdaj se smej.« – navaja štiri imena, med katerimi je Jože na prvem mestu. Je to Jože Peterlin ali Jože Pungerčar?

– V pesmi *Peterlinu Jožetu za god* (5 x 4) se v prav tako petih kiticah vsakič znova ponovi nagovor: »*Dragi Jože Peterlin*«. Konča se po križajevsko: »*zdaj dovolj je te limonade in malin, / da ne boš čutil v ušesih bolečin, / da ne boš še od jeze hin.*«

– Med najzgodnejše pesmi iz dostopnega Križajevskega opusa so pesmi duhovniku Jožetu Pungerčarju. Vsaj tri so mu zanesljivo posvečene: *Gospodu Jožetu Pungerčarju za 50-letnico* / 25. X. 1970 /: *Na koncu: To pesmico sprejmi za dar / naš dragi Jože Pungerčar. / Amen – zraven*. Obstajata pesmi *Jožetu za god 1974* in *Jožetu za god 1976*: »*Šel večkrat že za Jožetov sem god v verzih se poskušat, / se že naveličal me je on poslušat, / se mi začela je že muza kujat, / se že pomišlja se s pesmico ponujat. // Vendar dragi sosed moj / brez pesmice ne sme ostati, / hvaležno muza mu zapoj! / brez njegovih uslug kak čem obstati? // Zahvalo da izrazim, je pesem ta prebleda, / še dolgo naj ga čaka pri Bogu prostor, sedež svet!*« V teh verzih je odgovor na vprašanje, zakaj se za posamezne naslovljence pojavljajo pesmi le za nekaj let in ne kar v nedogled. Ko se je muza preobdela, dobesedno, določene snovi, je morala drugam, drugače bi omagala.

– Pesem *Gospodu Petriču Janezu za 37-letnico* vsebuje življenjsko dejstvo: »*Ta pesem vsebuje resnobo in šalo, / sveta i svašta, vsakega malo, / pač to naše življenje je tako: / v soncu, v viharju božjo služimo tlako.*«

II. SONETI ZA PRIJATELJE IN ZNANCE

a) V tem razdelku je največ, šest sonetov posvečenih zdravnici dr. Juliji Žagar, za katero je avtor iznašel rusko ali češko zvaneče ime, da ji je lahko postregel z akrostihom *JULIČKI DR. ŽAGAR*, ki se ponavlja iz soneta v sonet. Iz njih samih ni mogoče razbrati zanesljivega vrstnega reda, četudi imajo včasih tudi spremno besedilo.⁴⁷ Novo tu je, da v sonetu z akrostihom ni motiva pesmi, zato pa je prva kitica v pripisu cela posvečena njej: »*Me muza še ni zapustila, / da le še naprej z menoj bi hodila, / je ona najbolj zvesta punca, / ko na nebu sije lunca, / me ljubeče k sebi prižema, / me zanos poezije prevzema. // Želim Ti praznike vesele, / z doma koline debele, / tudi srečno novo leto, / da z Juličko bi v božje varstvo b'lo sprejeto!*«

Eden od sonetov pa je skoraj ves izpoved pesniške zadrege, kako na novo ubrati strune: »*Je leto spet okrog da god praznuješ, / Uboga muza naj spet verze zbira, / Lin svojih naj zavese mi odstira, / Igra srce Ti, pesmi se raduješ. // Čas kar beži, se morda že huduješ, / Ker res že dolgo muza se obira, / Iskaje tiplje, rime si izbira, / Dočakaš pesem, ko se pridušuješ. // Rim skromnih dar le sprejmi za vezilo, / Žari hvaležnost v njih za usluge vse, / A res zate ubogo so darilo.*« Izjemoma se ve za naslednji sonet, da je nastal leta 1995: *Ja, naša Julička spet res goduje, / Upehan, star s'romak se z verzi sili, / Ljubav muze tli, pomaga Pegaz s krili, / Igrat' se z njo ne neha, čeprav kljubuje. // Čast Julki se spodob', ... // Rad pišem verze ji, saj jih zasluži, / Že nekaj pesmic je od me dobila, / Akrostih se spodob' tak' fini puži. // Gará cel dan, al' dost' bo zaslužila / Al' mal', svoje delo s to skrbjo ne druží. / Rajske sreči v Bogu se bo pridružila.*⁴⁸ Drugih pet sonetov, ki

⁴⁷ Draga Julička! Ob Tvojem godu sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice. Datum ni. "Draga Julička! Pošiljam Ti obljubljeno pesmico za Tvoj rojstni dan. Sicer še ne boš dobila pisma za 26. dec., pa velja čestitka še cel teden."

⁴⁸ Le za enega z naslovom in akrostihom *JULIČKI DR. ŽAGAR*, je znan datum nastanka oz.

so posvečeni priljubljeni zdravnici, ima akrostih DR. ŽAGAR JULIČKI. Zato jih je med seboj mogoče formalno ločiti le po njihovi prvi vrstici.

Eden od njih se začne z motiviko, ki je za Križajevo pesnjenje neuničljiva: »*Dolgujem pesmico ti po obljudi, / Radosta za me, je muza še mi zvesta, / Žari še nje ljubav, Parnasa cesta / Akrostih, verzi so mi svet preljudi.*« Drugi sonet z enakim naslovom in akrostihom prihrani podobno motiviko za drugo kitico: »*God Juli ima spet, pa muza tuli, / A kje naj verze skoplje, da ne bo grela / Rim starih, to je polomija cela, / Je reven tak Parnas k' popotnja v culi.*« Tretja kitica je namenjena voščilu in v zadnja se spet vrne k motiviki ustvarjanja: »*Čestitke sprejmi za slavni ta svoj god, / Ko pesem ta na hitro je spočeta, / Iskrenih teh želja ne zavrzi v kot!*« Tretja pesem je navihana koserija na račun godovnjakinje, kar pomeni, da ji avtor zares zaupa, saj se je otresel dolžne resnobe do drugega spola: »*Dobi spet pesem naša draga Juli, / Raduje zopet godovnega se dne, / Želja dobrih, dost' čestitk dobi, se ve, / Ak' jih ni, Juli tuli, lase si puli // ... // Časti te pesem, je pozornost mala, / Kar v verzih šale je, ji oprosti, / Imma humor, ga v program je muza dala.*« Enako sproščenost je zaznati v pesmi, sestavljeni iz uvodnega verzificiranega pisma: »*Naša Juli spet goduje, / Ji moja muza verze kuje, / če pesmi ni, se z'lo huduje, / roke ona vije obupuje. / Ji muza da rešitev, / so verzi potešitev. / Je Juli postala razvajena dama, / pesem mora bit', / čeprav ni literarna omama. / Dobi pesem za god vsako leto, / a kje naj koplje jih muza, presneto!*« in soneta z akrostihom: DR ŽAGAR JULIČKI, v katerem med drugim piše: »*Dolžnost dat' pesem Ti spet muzo veže, / Rodi po sili naj, čeprav je stara, / Želi miru, a Juli me ne mara, / Ak' pesmi ni, zato ji muza streže.*« Leta 1993 dr. Julija Žagar izjemoma ni dobila soneta, pač pa raznovrstično pesem (3 x 4 + 1 x 5 + 1 x 4 + 1 x 3) s šaljivim natolcevanjem: »*Če zaradi te pesmi v jezi stiskaš pesti, / si v nevarnosti, da vrag Tvojo dušo dobi, / se raje nasmej, / za god se krofov najej. // Sprejmi lepe pozdrave, / z gorenjske dobrave, / naj najdejo volje Te prave.*«⁴⁹ Naslednja dva soneta z že znanim akrostihom DR. ŽAGAR JULIČKI sta opremljena z datumom. V prvem se Janez Križaj šali iz svoje reve: »*Dokler človeški rod bo zemljo tlačil, / Rad vsak bolnik pač klical bo zdravnika, / ...// Gorje muzi, kak' verze vkup bi vlačil, / Akrostih skor' obvezen je, hudika, / Rim teh dar je mesto nageljnov bodljika, / Jubilej Tvoj revno bom s častjo označil. //... // Čast, hvalo naj bi Ti ta pesem dala, / Ko neutrudna k bolnikom še hitiš, / Iskreno želim, da zdrava bi ostala.*«⁵⁰ Čeprav je zdaj že upokojena, dobi čez pet let zdravnica za svoj praznik sonet z naslovom in enakim akrostihom DR. ŽAGAR JULIČKI, kot kdove koliko let dotlej: »*Dokler še draga muza mi mežika, / Rad bom za slavni god verze Ti koval, / Že kar nekaj pesmic sem Ti res poslal, / Akrostih Te še bolj zvesel' hudika. // Garala v službi si, Ti b'la odlika, / A zdaj pokoj, Ti dan počitka zasijal, / Recepte pišeš še, sam Bog Te je poslal, / Je pesem Ti zahvala, verz me mika.*«⁵¹ Sonet se končuje z verzificiranim dostavkom kot nekakšnim okvirjem, ki ga avtor dostavi ali pa ne: »*Lep pozdrav / iz zasneženih dobrav / Ti pošilja Janez gologlav. / Ni zdrav, / če mal' / z verzi ne onegav!*«⁵²

Iz vljudnosti dobi proti koncu leta 1999 ljubezniv sonet Julijina prijateljica: »*Ker se*

pošiljatve: Draga Julička! Ob Tvojem godu sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice. Sp. Brnik, 16. febr. 95.

⁴⁹ Draga Julička! Ko obhajaš dvojni god, za nazaj 16. febr. in jutri, sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice. Za god za nazaj velja itak čestitka cel teden, za jutri sem pa dosti zgodaj. Sp. Brnik, 22. febr. 93.

⁵⁰ Sp. Brnik, 28. dec. 94.

⁵¹ Sp. Brnik, 20. febr. 99.

⁵² Sp. Brnik, 20. febr. 99.

bliža Vaš slavni god, / mora pesmica na pot, / naj blagoslavlja Vas Gospod, / da ne zapelje v greh Vas zlod. // Dolžan z oblubo sem Vam pesem dati, / Rim nekaj sem skoval, Vam še nobene, / Ker Vaš preslavni god me k temu žene, / Liro moja pač morate spoznati.« Akrostih DR. KLEVIŠAR METI pove, za koga gre in pojasnilo to še potrdi: »Vam je ime Metka, v pesmi pa sem Vas naredil za Meto. Ker ima sonet 14 verzov, mora tudi akrostih imeti 14 črk.«⁵³

Hvaležnost botruje sonetu z naslovom in enakim akrostihom: DR. ZORMAN MARIJI: »*Dar velik človeku dober je zdravnik, /... // Res hvale srčne ta pesem je pomnik.*« Iz enakega vzroka je nastal sonet z naslovom in enakim akrostihom CASERMAN GREGOR: »*Celit' rane, zdravit' je Vaše delo, /... // Rim teh darilo se iz srca je vzelo, /...*« Tu je odpadel akademski naslov zaradi ravno pravnjega števila črk v priimku in imenu, medtem ko je pri sonetu z naslovom in enakim akrostihom G. DR. FINCIESTERA⁵⁴ avtor dodal kratici kar dveh ogovornih imen, da je zadostil formalni zakonitosti. Iz uvodnih vrstic k sonetu izvemo za motiv njegovega nastanka: »V nedeljo 1. julija imate god. Ker se malo ukvarjam s poezijo, kakemu dobrotniku, ki mi dela usluge, za god posvetim pesmico. Tudi Vas štejem med svoje dobrotnike in zato tudi Vam pošiljam tole pesem.« Ista snov je oblikovana tudi v njeni drugi kitici: »*In muza z verzi do Vas ni skoporita, / Nikdar brez haska Vam ni ura m'nila, / ... // Enkrát bogato čaka Vas plačilo, / Raj večni sledi vaši Vam dobroti, / A pesem ta je zahvale sporočilo.*« GOSPEJ POLAK LEI je posvečen sonet brez motiva pesnjenja, kar pomeni, da se vpriči nje ni upal izpostaviti s svojo igrivo naravo. Sonet z naslovom in akrostihom G. STANONIK MARKU je prav tako izraz hvaležnosti: »*Rim teh skromnih dar se spodob Vam dati, / Kot znak zahvale za vrsto vseh dobrot, / Up plačila, mate na nebeški trati.*«

b) V bolnicah imajo veliko vlogo medicinske sestre.⁵⁵ Domači bi verjetno vedeli, kdaj je bil avtor v bolnici, da je po vrnitvi iz nje poslal v znamenje zahvale pesem nekaterim medicinskim sestram: »*Je sestra Poldka zdravstvena moč imenitna, / čeprav ona sestra je »ritna«, / prav nič ni zato tečna al sitna. // ... V zahvalo za Vašo dobroto, pozornost je ta pesem zložena, / je bila v bolnici brez plina, električnega toka pečena, / je desna roka zdravnikom sestra Poldka kot druga nobena. // Hvaležen, vdan Vam pošiljam pozdrav, / odkar prišel sem iz bolnice, bolj sem zdaj zdrav, / želim s to pesmijo narediti veselje Vam mal'.*« «Zdravnicam in sestram na Japljevi 2. za osmi marec 1979»⁵⁶ je bila namenjena motivno presenetljivo pogumna pesmica (2 x 4 + 1 x 5 + 1 x 4): »... / *cvetje bonbonjere vneto moški svet kupuje, / o darovih drugih, kakih steznikih, perilu drugem ženskam govorit moja muza se sramuje, / prisotne vedno so izvzete, naj nobena cenjenih se dam nič name ne huduje. // Je treba to povedat', ko vseh ženà slavimo dan, / zdravnicam, sestram vsak pacient hvaležnost je dolžan, / kdaj za ves njih trud in skrb ta dolg bo poravnat? / Spomin hvaležen nanje v srcu naj bo s to pesmico na znanje dan.*«

⁵³ Sp. Brnik, 12. nov. 99.

⁵⁴ Sp. Brnik, 28. jun. 2001.

⁵⁵ Spoštovana sestra Poldka! Jutri bo že dva tedna, kar sem šel iz bolnice, pa Vam šele sedaj pošiljam obljubljeni pesmico. Upam, da imate smisel za humor in mi ne boste zamerili, če sem za Vas, za vašo službo našel izraz "ritna" sestra, ker ste zraven pri vseh rektoskopijah, pri vseh koloskopijah, sploh pri vseh ritko-skopijah. Sprejmite to pesmico v zahvalo za Vašo pozornost.

⁵⁶ "Spoštovana sestra Marija! / tudi druge sestre in zdravnice v bolnici na Japljevi v Ljubljani: Pošiljam Vam obljubljeni pesmico, en izvod za Vas in en izvod za sestro Jagodo. Poldki sem jo že dal [...]"

Še številni drugi so skrbeli za Križajevo zdravje in ni se jim mogel zahvaliti bolj izvirno kot s svojo »muzo«. Tako je storil dvakrat s sonetoma z naslovom in akrostihom S.⁵⁷ *BOBNAR MARINKI*⁵⁸ in G. *BOBNAR MARINKI*.⁵⁹ Bi bilo mogoče, da sta oba soneta nastala hkrati? V prvem poje: »*Spodob' se tud' Vam pesem pokloniti, / Bolezni dajete mi polajšavo, / Opevat' pač je treba damo pravo, / Bolj Vas kot druge treba je hvaliti.*« Drugi se pridružuje: »*Gospej Bobnar moram pesem pokloniti, /... // Agilno v službi čaka Vas družina, / Rim skromnih res ste hvalo zaslužila, / ...*« Dva soneta z istim akrostihom NARED MARJANCI K.⁶⁰ sta namenjena ženi, ki se je trudila pomagati mu v vsakršnih, tudi zdravstvenih težavah:

»*Naj Marjanco tudi pesem počasti, / Aurora tak nam temno noč prežene, / ... // Dolg po obljudi, pesem dat' Ti, me teži, / Mi niso v čast besede neizpolnjene, / Afekt hvaležnosti mi žilco žene, / Rad kujem verze, muze mi ljubav žari.* Drugi sonet je za god: »*Na mnoga leta da se še goduješ /... // Rim teh sprejmi dar, slavni god praznuješ.*«

Ko je iskal zdravja v gorah, se je izkazal *SLATNAR FLORIAN*, kakor pričata naslov in akrostih soneta: »*Se Vam zahvalim, da ste me sprejeli, /... // Je pesem ta iz hvaležnosti zapeta, / ...*« Iz enakega nagiba je deležen dveh sonetov planinski oskrbnik, enkrat z naslovom in akrostihom *GOSPODU STANKU V.*⁶¹ in drugič G. *ST. VELIMIROVIČ*:⁶² »*Imam veselje pesmico Vam dati / Rim bogastvo mi je hobi dragocen, / Ob tej ljubavi mi lažje bolj pregnati. // Veselje to ni drago, mi je pocen' / Igra srce, znam pesmice kovati, / Čast Bogu, hvala, mi velik je mecen.*« G. *HACIN FRAN CETU* je posvetil sonet z akrostihom zaradi njegove dobrote, da ga je odpeljal na svež planinski zrak. Sonet z naslovom in enakim akrostihom:⁶³ Prav ob taki priložnosti ga hribolezka *GA. PRIMOŽIČ META* – prim. sonet z naslovom in enakim akrostihom⁶⁴ – spodbudi k pesmi o veri v življenje, kar je eden redkih izpovednih motivov Križajevega pesnjenja: »*Živet' kljub letom se mi tudi zljubi.*«

Z zdravili mu pripomore farmacevtka, ki pa uči tudi verouk, kakor priča sonet z naslovom in enakim akrostihom S.⁶⁵ *GA. SITAR TONČKA*, »*Se ve, Vi pesem morate dobiti, / ... // Rim teh namen: ji veselje narediti.*« Tolikšna izjema je, če ni soneta, da se avtor zaradi tega naslovnici opravičuje: »*Gospej Tončki za njen slavni god / mora pesmica na pot. / Naj v greh ne zapelje Vas zlod, / da gotovo pridete za nebeški plot. // ... // Je pesem ta skromna, res ni sonet, / upam, da zato ne boste začela kar klet', / pregrdo bi to res b'lo, presnet. // Vam pošilja lep pozdrav / Križaj Janez gologlav / iz podkrvavških nižav.*«⁶⁶ Ceni delo medicinske sestre, ki je hkrati tudi katehistinja, kakor, v posebno lepem spominu hrani svojo nekdanjo učenko, ki ji posveča soneta z naslovom in akrostihom *GĐČ. KRIZNAR MARI*: »*Rim skromnih dar za god muza Ti voli*« oziroma S.⁶⁷

⁵⁷ -S. [= Spoštovani].

⁵⁸ Kraj ni naveden, 25. marca 98.

⁵⁹ Sp. Brnik, 25. marca 98.

⁶⁰ K. [= Križaj].

⁶¹ V. [= Velimirovič].

⁶² Sp. Brnik, datuma ni.

⁶³ Sp. Brnik, 8. jun. 2000.

⁶⁴ Soriška planina, 9. sept. 2001.

⁶⁵ S. [= Spoštovana].

⁶⁶ *Spoštovana in draga gospa Tončka! Sp. Brnik, 14. jan. 1997.*

⁶⁷ S. [= Sestri] medicinski.

c) Prav tako se avtor zahvaljuje številnim, ki mu preganjajo lakoto: Npr. G.⁶⁸ *MIRI KUJARJEVI*: »Gospa je Mira pesem zaslužila, / Mi mnogo ona je uslug skazala,«⁶⁹ V pesmi *Dobrotnici Miri Kuharjevi* (4 x 4) jo pohvali, da dobro kuha in »če namizni prt mal' popacam, niste sitna.« *PODVED MARIJI K. J.* se zahvali: »Pa je le dobri Bog pogledal name, / Ostal pri kuhi, seb' nisem prepuščen, /... // Iskrene čestitke sem Vam hvaležen, / Kot zla brez koklje pišče se ne ubrani, / Jaz tak' brez Micke bil bi ves betežen.« Kratici ob imenu v akrostihu pomenita avtorjev priimek in ime in pesnik si pomaga z njima, kadar mu zmanjka ustreznih črk za dopolnjeno število štirinajst, kolikor vrstic mora obsegati sonet.

Čeprav ni soneta, velja enaka zahvala *Kovačevi Anici in Hribarjevi Barici!* Zakaj: »Hudo brez gospodinje je bit, /... // Rešujejo v nesreči me tej usmiljena srca, // prva kuha: »ji večkrat prinesem meso, mi pripravi kosilo«; druga »perilo prat, likat krasno ona zna.«

ČRETNIK FRANETU, ki je naslov in akrostih kuharja v gostilni »pri Cilki«.na Spodnjem Brniku: *Rim skromnih dar naj Vam bo v zahvalo.*⁷⁰ Iz enake naklonjenosti je nastal sonet z naslovom in enakim akrostihom: *SP. MAKARI FRANJU*: »Spodob' se, da tud' Vi pesem dobite, / Postali »pri Cilki«.ste kuhar zaslužen, / Mi vel'ke pečete zrezke, ste uslužen, / A skromne te verze v zahvalo sprejmite. // ... // Revni ti verzi so, v čast Vam zapeti, / A srčna hvaležnost iz pesmi žari te.

G. *JURCA ANTONIJI* napiše sonet z akrostihom v spomin na pretekle usluge te vrste. Tudi iz teh vrstic se vidi, kako je avtorju kljub silnemu veselju do pesnjenja lahko bi se dejalo, pravi povod zanj le zunanji vzrok. Bolj mu dela veselje reševanje tehničnih oziroma formalnih poetičnih vprašanj kot pa sporočilo: »Gori še vedno mi muzina ljubav, / Je njej služit radost mi in zabava, / Uteha v bičih zla, samote prava, / Rim kovačija me v dobro voljo sprav' // Celo Vaš slavni god mi še pride prav, / Ak' vaših se uslug zvrsti predstava, / Akrostih čast vam, hvalo vso priznava, / Naj za Vas spoti se pevska žilca mal'.« Drug sonet z enakim akrostihom, toda z naslovom *Gospaj Tončki*, je različica avtorjeve za/hvale: »Gorje, se pesmica mi spet ponuja, / Je spet prišla slovesnost, Vaš slavni god, / Uboga muza naj spet cedi svoj pot, / Rim kovačija večkrat se mi kuja. // Cel venč uslug je Vaših zame nuja, / Antoniji pesem mora it' na pot, / Afekt hvaležnosti Vam gre v njej nasprot' / Naj mal' veselja Vam ta pošta vzbujaj. / Tak' dobro kot Vi malok'tera kuha, /...« Sonet z naslovom in enakim akrostihom *JURCA TONČKI KR. J.*⁷¹ je ena številnih avtorjevih variacij na isto témo, namreč njegove »muze«: »Je spet prišel slavni Vaš godovni dan, / Uboga muza verze išče, kuje, / Rodi se pesem, rada ona snuje, / Capljam s'romak za muzo, z njo zavozlan. // A ker verz je vsak s hvaležnostjo navdan, / Ta pesem tudi vdanost Vam vsebuje, / ... // Čestitke, dobre želje vse sprejmite, / Kar večkrat sem že skusil, je resnica, / Imate dar dobrote, v srcu skrite. // Ko malo sveti v temni noč' kresnica, / Rim teh dar je mal' muze skoporite, / Je v njih zahvala skromna res, brez vica.«

Sonet z naslovom in enakim akrostihom *SP. G. JURCA TONČKI* navzven res želi biti nova, toda motivno je podobna drugim in podrobna analiza bi odkrila tudi številne besedne zveze, ki se selijo iz pesem v pesem: »Sonet gospaj Tončki za godovni dar, / Pozdrav, čestitka v verze je odeta, / Gori lep spomin na Vas, / pesem spleta, / Je v vrstah

⁶⁸ G. [= gospe].

⁶⁹ Sonet je nastal za njen rojstni dan, 31. jan. 1993. Za rojstni dan 31. jan. 1993.

⁷⁰ Sp. Brnik, leto 2000.

⁷¹ KR. J. [= Križaj Janez].

teh hvaležnosti moje žar. // ... // Čast Vaši kuhi, ženam vzor blesteči, / Kar pesem poje ta v čast Vaš'ga slavja, / Izraz zahvale dobro le deleči.« Avtor sam razkriva ta način ustvarjanja v sonetu z naslovom in akrostihom G. JURCA FRANCIJU: »Gospod Franci pesmi ni dobil od mene, / Je kriva res zanikrnost ta moja, / Uboga muza s Parnasa si sposoja / Rim kup, da v pesem Tebi v čast jih sklene.«

č) Pred sonetom z naslovom in enakim akrostihom KRANJC TOMAŽ⁷² je še šest vrstic: »Že več dni odlašam Vam to pismo poslati, / hvaležnost do Vas mi narekuje te verze pisati. / Ker za orglanje denarne nagrade niste hoteli, / boste morda to pošiljko z veseljem sprejeli, / pošiljam nekaj sladkobe za jezik in grlo, / bo nekaj verzov Vašo dušo veselju odprlo.« Sonet z naslovom in enakim akrostihom se odločuje GDČ STARE MATEJI za njeno pomoč pri bogoslužju: »Gorenjska le pač takšna 'ma dekleta, / Da organistinja študira pravo /... // Elana polna, v delu se ne kuja, / Je revna plača verzov, 'bogi groški, / Imate up, bo raj Vam božja nuja.« Enako hvalo poje zanesljivi cerkveni pevki IVANI STARETOVI: »Rim dar preskromen je za petje Vaše, / Enako revež bogat'ga ne nagradi, / Tako povzdignete slovesnost maše.« Drugi sonet, ki je posvečen isti pevki, ima obrnjen vrstni red imena in priimka, torej STARETOVI IVANI:⁷³ »Seveda pesem morate dobiti, / Tak' srčno dobra, plemenita žena, / A pevka daleč takšna ni nobena, / Radost zame pri maš' Vam prisluhniti.« So še druge vrste dobrotniki, kakor izvemo iz sonetov z naslovom in akrostihom: GA. MAJHEN ALENKA in SP. KRALJ RAFAELU: »Spodob' se pesem Tebi tud' zapeti, / Prijateljsko pokazal si mi gesto, / Ko papežev obisk gnal ljudi na cesto, / Rad 'mel bi možnost v stolnici sedeti.«

d) V tem razdelku so združeni soneti, ki tematizirajo trpljenje. Soneti z istimi naslovi in akrostihi so posvečeni SP. SOSIČ SANDIJU, G. KLINE ALOJZIJU, TURK FRANCELJNU: »Ti tudi moraš pesmico dobiti, / Utrujena še muza ni, / še snuje, / Radost prinaša hobi mi, ni tuje / Kovati verze mi, še Te slaviti.« Sonet HACIN ZOFIJI KR. J.⁷⁴ za god skuša biti veder, zato ne meri neposredno na trpljenje naslovljeni osebi, ampak se dviga čezenj h Kristusu:

»Hudika, spet muza se poti za god, / Aplavz s srca gospej na čast se dviga, / C'lo stara kost se od veselja zmiga, / It' mora pesem za slavni dan na pot. // ... // Ker nam rešenje Krista je trpljenje, / Rim skromnih spev naj slavi Ga večni čas, / Je dar Njegov največji večno življenje.«⁷⁵

e) Iz akrostiha se razbere, da je redovnici MARJETI FAJDIGA posvečen sonet z enakim naslovom: »Marjeta šla je v tihoto samostana, / Apostolat molitve je njena pot, / Rad pošljem ji to pesmico za god, / Je kot nevesta Krista b'la izbrana.«

f) Globok vtis nanj napravljajo izobraženi, zato se odzove s svojim konjičkom DR. KRANJC JANEZU: »Do slave doktorja se povzpeli, /... // Elita uma iz Dobca, da b' vsi znali! / Zato skovat' te verze muzo mika, / Uspeh da v vedi bi nadaljevali.« Ob drugi priložnosti⁷⁶ mladi znanstvenik ne prejme ravno soneta, toda znamenje pozornosti

⁷² Begunje, 26. aprila 79.

⁷³ Sp. Brnik, 12. dec. 92.

⁷⁴ KR. J. [= Križaj Janez].

⁷⁵ Sp. Brnik, 14. maja 2001.

⁷⁶ Spoštovani gospod Janez! Begunje, 12. maja 1978. Ko smo bili lani za žeganje v Dobcu na

kljub temu ne izostane: »*Naj posvečeni bodo skromni ti verzi / mlademu znanstveniku na ljubljanski univerzi, / rimsko pravo tam on predava / ... P. s. Če maj pa že brca / Vam kaj okrog srca / je v rimskem pravu zatočišče, / srčni mir dobi, kdor ga tam išče.*«

Vrhniško dekle, ki ji je mar besedna umetnost, je deležno kar štirih Križajevih sonetov z akrostihom. Dva se ujemata z naslovom *GDC JURCA REZIKI*: »*Goduje vrhniških deklet spet dika, / Dolg svoj do nje ni muza pozabila, / Čast vsa profesorici, mi je mila, / Je res mi drag spomin na njo, hudika. // Ubirat moje strune včas' me mika, / Radost zame, še dela pevska žila, / C'lo nuja m' je pečat se z njo in sila, / A pevec vdan za god čestitke vzklika. // Rim teh skromnih dar iz srca prihaja, / Elegija pač z godom se ne sklada, / Zato veselje pesem to poraja. // Igraš se z verzi tudi Ti kaj rada, / Kot v Cankarjev spomin Ti tam je staja, / I kjer s klanca beda s slavo sovpada.*« Prednost drugega soneta je, da ima poleg datum nastanka:⁷⁷ »*Grdo bi b'lo, če bi pozabil nate, / Dolg veže me, obet, Ti pesem dati, / Častit' Te mal', veselje Ti poslati, / Je drago muzi kaj storiti zate.*

Naslednja dva soneta isti osebi imata naslov in akrostih: *JURCA M. TEREZIJI*: »*Je god prišel spet Rezke naše drage, / Uboga muza spet Ti verze kuje, / Rim skromnih dar se le s težavo snuje / Celó na čelo stopajo mi srage. // Ak' ne počno' preveč mi verzi zgage, / Mi, da Ti pojem, se srce raduje, / Tak' misel na trg Cankarjev potuje, / Enkrat spet videt' moram moje drage. // Radost, da vid'mo se po dolgem času, / Epoha let je treh že skor' minila / Zares, odkar sem pel Ti na Parnasu. // Iskala rim, se muza ni potila, / Je šala le bila v njenem glasu, / Imamo up, pesem Te je zveselila.*« Drugi sonet z enakim naslovom in akrostihom je izjema zaradi splošne motivike o ustvarjanju v svetovni umetnosti, kar poraja vprašanje, ali še ni kaj več tovrstnih pesmi: »*Je že tradicija ta Vrhničanom / Umetno v prozi, vezani besedi, / Rodú ponos je naš'ga Cankar v sredi, / Cvet njih deklet spomin je njega manom. // Alighieri bi moral prit' Slovanom / Mi muza, če bi šla po njega sledi, / Te vredno bi opeval, sem pa v bedi, / Enač't ne da se Bušman z Evropianom.*

Zdi se, da je v zameno za sonet isti osebi posvečena »*pesmica*«, ki se začne z opravičilom: »*Draga Rezka! S 15-dnevno zamudo*⁷⁸ *Ti končno le pošiljam pesmico za god. Seveda je tudi pesem v znamenju te moje 'zgodne' zamude. »Ko obhajaš svoj slavni god, / pač mora pesmica na pot, / ...// Ko svoj slavni god praznuješ, / v upanju čestitke pričakuješ, / če je dolgo ni, žaluješ, / se nad pozabljivim Janezom pridušuješ. // Ko svoj častiti god slaviš, / se spodob', da pesmico dobiš, / če je dolgo ni, trpiš, / je v duši tema in velik križ, / potem se še bolj dere Tvoj drobiž. // Ko z zamudo revna pesem je prišla, / je razočarana v Ljubljani deklica, / ker je vajena soneta, / je v bolniški stalež muza ujeta. / Če bolniški stalež muzo peče, / se temu tudi lenoba reče. / Ogorčenje zdaj v srcu vstaja in pa sveta jeza, / na zanikrnem Janezu leži težke krivde peza. // Naj bog Ti ljubega zdravja naklanja, / naj srčni nemir Ti več jeza ne zganja, / naj ob snidenju milo obličje nasmeh mi naznanja, / Te zanikrni Janez pros' odpuščanja.*«

g) Ganljivo je, da se petinosemdesetletni avtor spominja drobne epizode iz davnih

Lenartovo nedeljo pri Vaši teti gospej Jerci, sem Vam takrat obljubil pesmico za Vaš god, ki ga imate v maju, kot ste mi rekli. Maj je tu in jaz na svojo obljubo nisem pozabil. Zato Vam pošiljam tole pesmico kot vezilo.

⁷⁷ Spodnji Brnik, 15. jan. 93.

⁷⁸ Draga Rezka! Sp. Brnik, 16. okt. 95.

otročkih dni, ko se je nekaj zganilo v srčku in tako je sonet z naslovom in akrostihom posvečen S.⁷⁹ *PODLESNIK VIDI*: »*Imaš mal dar za god, se muza znaša*«. ⁸⁰

III. SONETI IN DRUGE PESMI SORODNIKOM

a) Na častno prvo mesto sodi tu sonet z naslovom *Dragemu očetu za 80-letnico!* in z akrostihom: *DRAGEMU OČETU K. I.*⁸¹ Za 81-letnico je oče dobil sonet z akrostihom: *NAŠEMU ATU IVANU*.

Pesem *Imam sester jaz pet* s Križajevo priljubljeno figuro, anaforičnim ponavljanjem prve vrstice v vsaki kitici *Imam sester jaz pet* je zgrajena iz sedmih različnovrstičnih kitic. Pesem je apologetska do njih: kako ga razvajajo, mu strežejo, kadar jih obišče in obložijo z dobrotami, ko odhaja: »*Je ena zdravnica, lekarnarca druga*«, »*pri oni, ki je v Ljubljani, / najbližja mi ta na poti je znani, tak dobro, kot jaz imam sestre, nima vsak mamok*«. Sledi nekaj spominov iz otroštva in nato: »*Imam sester jaz pet, / kadar vse skup so, je silen klepet, / ščinkovci, vrabci tako žvrgolijo, / rad jih poslušam, me ušesa nič ne bolijo. / Smo pač ustvarjeni moški zato, da molčimo. / Ko bi zakonski možje vedeli to, marskteri prepir bi šel mimo. // Imam sester zelo radodarnih jaz pet, / mi hvaležnost do njih narekuje pesem to jim zapet*.«

b) V obeh sonetih z akrostihom zdravnici *SESTRI DR. CVETKI* domiselno uporabi besedno igro z njenim imenom: »*Darov za god Ti en je pesem moja, / Rož Ti življenje naj na pot polaga*.« »*Cvetlic, ker Cvetka si, naj Ti nasuje / Vsemogočni Bog na pot, naj da Ti srečo, /...*« Ni znano, kdaj sta nastala soneta, pač pa je datirana pesem iz leta 1976:⁸² »*Ne vem, kaj poslal bi Ti za god, / ker sladkarij ne ješ, pošiljam Ti salamo, /...* // *Ker tako strašno za vitko linijo skrbiš, /...// Tihožitje tvorita salama in sonet, / za želodec prva, za um pa drugi pravi je kotlet. / Želim Ti za god vse dobro in zdravja, / še dolgo naj ostanejo zaprta ti vrata navja*.« Leta 1977⁸³ ji bratovsko malo ponagaja: »*Res da malo muza s Tabo šalo zganja, / naj zato me tvoja jeza ne preganja, / raj' v nasmeh razširi nežno lice, / kot dobrohotne sprejmi moje vice. // Naj Ti zdravje vedno Bog nakanja, / do visokih let naj pri življenju Te ohranja, / naj pri malih pacientih nikdar Ti ne zmanjka znanja, / moja muza z vdanimi pozdravi se Ti klanja*«.

c) Po stroki najbližja zdravnici je farmacevtka, sestra Metka, poročena Petrovič, kakor razberemo iz akrostiha S.⁸⁴ *METKI PETROVIČ*: »*Sem Tvoj dolžnik, naj muza misli nate, / Mi vest veli tud' Tebi pesem dati, / Enkrat ne, si večkrat morala poslati, / Tablete mi, grem rad na Parnas trate. // ... // Imaš Boga, nad Tabo vedno čuje, / Častit Ga naj ti duša ne preneha*.« Tudi leta 1977⁸⁵ ne pozabi nanjo: »*Moja draga sestra Metka goduje,*

⁷⁹ S = [Spoštovani].

⁸⁰ Spodnji Brnik, 14. junija 2001.

⁸¹ K. I. [= Križaj Ivan].

⁸² Draga Cvetka! Begunje, 1. okt. 76.

⁸³ Draga Cvetka, Begunje, 30. sept. 1977. Ob Tvojem godu sprejmi moje iskrene čestitke! Poleg skromnega daru Ti za god pošiljam tudi tole pesmico.

⁸⁴ S [= sestri].

⁸⁵ *Draga Metka! Begunje, 15. okt. 1977.*

Ob svojem godu sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice.

/ vsako leto za svoj god name se huduje, / ne vem, če sem za god sploh ji kdaj pisal, / kot da nima godu, sem iz spomina jo zbrisal. / Kak naj bi moja čestitka vedla za pot, / če sam nisem vedel, kdaj ima god? / Mi to razodela Marinka je naša, / brezbriznost mojo Metka potrpežljivo prenaša. // Je sestra Metka farmacevtka v lekarni, / so blaga zdravila in leki nevarni, / ... / ne veš, al boli te srce od srčne napake ali ti nagaja ljubezen, / To še čaka na medicine napredek, / primer takšen gotovo ni redek. // Metka tudi za moje zdravje skrbi, / mi večkrat pošlje kakšne tablete, / naj se ji to nič čudno ne zdi, / če sem lačen, jem rajši omlete.« Čez dve leti⁸⁶ se skuša najmlajši v družini prikupiti s primerjavo: »Metka zelo zame skrbi, mi daje maže, tablete, razna zdravila, / ko štiridesetletnico danes slavi, / src naših se radost v pesem je zlila. // Naša najmlajša ima štirideset let, / sem jaz pri triinšestdesetih kot novopečen penizionist v evidenco vzet; / pri njej polnost življenja, pri meni življenja jesen, / mi muza kratek čas dela da preveč nisem lesen.«

č) Cvetka in Marinka sta dobili⁸⁷ pesem v zahvalo za novo torbo, ki sta jo kupili svojemu bratu: »Ste z novo aktovko me pomladile, / mi muza zdaj je bolj naklonjena, / ... // za krasno aktovko obema lepo se zahvaljujem, z muzo mojo vroče zdaj se spogledujem.« V omenjenem svežnju je od pesmi domačim največ, kar sedem sonetov, posvečenih *SESTRI MARINKI M.*⁸⁸ Kdaj sta nastala soneta brez datuma? Prvi vsekakor še v času sestrine redne zaposlitve! Kako bi ji drugače pihal na dušo: »Res je kulturnik bit' mizerna tlaka, / Ima produkt na trgu svojo ceno, / Ni kruha kos enak za usta vsaka.« V drugem sonetu se dobrodušno šali na svoj račun: »Slavi svoj god Marinka draga naša, / Epoha leta je od lan' minila, / Spet njej na čast se muza bo potila, / Tako Ti rada verze spet prinaša. // Rim dar Ti v zahvalo se oglaš, / ... //... / Za Tvoj god bilá zate je maša.« Brat ji je posvetil sonet z akrostihom za 50-letnico, za 60-letnico, v kateri ne manjka zanj karakterističnega motiva o naporu pesniškega ustvarjanja: »Spet moja pesem naj Ti hvalo poje, / ... // Rim teh darilo pač je skromno moje, / Iskat jih muza gre, včas' obupuje, / 'Mam zadoščjenje, ko le pesem skuje, / Akrostih pa ima zahteve svoje.« Vmes ji je poslal s počitnic v ta namen sonet z že znanim akrostihom.⁸⁹ Ta se pojavi tudi v sonetu z z naslovom in akrostihom za sestrično 70-letnico: »Svet se vrti, minevajo tak' leta, / ... // Radóstna pesem naj bo ta zapeta, / Imaš sedem križev, muza se oglaš, / Marinki v čast, zato dan's boljš' je paša, / A torta fina se na konc' obeta. // Rim skromnih dar naj Tvoj jubilej slavi, / Izbrala pot dobrote si in dela, / Na to lahko ponosna si do konca dni.« Ob pesmi je pomemben podatek, da je bil sonet prebran »na jubilejni dan 2. avgusta 94 na kosilu pri Marinki«. Pet let pozneje, za 75-letnico, je namreč poslan s »Sp. Brnika 31. jul. 99« sonet z naslovom in enakim akrostihom *SESTRI MARINKI M.*: »Seveda pesem moraš Ti dobiti, / Epoha let petinsedemdeset že / Slavi Te, kak' ob tem' naj gre mim' srce, / Tako važen dan moramo se sniti. // Rim teh dar Te želi razveseliti, / Imaš zavest, plodno Ti življenje je, / Mladine res pouk Ti je bil nad vse, / A glasba, spev Ti zna radost deliti.«

Poleg sonetov je brat pisal sestri Marinki za god tudi kompozicijsko manj zahtev-

⁸⁶ "Metki za štiridesetletnico. 14. okt. 79".

⁸⁷ Dragá Marinka (in Cvetka)! Za krasno aktovko se Ti lepo zahvaljujem, Cvetka mi je povedala, da sta jo skupno kupile. Bil sem res veselo presenečen. Cvetki sem obljubil pesmico v zahvalo, pošiljam jo tudi Tebi v zahvalo. Begunje, 6. jan. 75.

⁸⁸ M. [= Mihelčič].

⁸⁹ Murter, 13. avgusta 1977: Dragá Marinka! Ob svojem godu sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice:

ne pesmi. Tako je leta 1976 prejela za god eno, v kateri med drugim stoji: »*Ker na Šmarren Veliki svoj god praznuje, / njej na čast pač muza moja verze kuje, / da bi dobrotnici hvaležnost izkazala, / dobrotljivosti da bi priznanje dala. // Sprejmi za god ta skromni dar, / Ti za vse, kar si dala mi, hvaležen bom vsekdar. / Se za god Ti skromna pesmica ponuja, / dokler še muza zvesta je, dokler se mi ne skuja. // ... / hvaležnost mojo naj ta pesem Ti oznanja.*«

Sem sodijo tudi soneti in druge pesmi, ki so posvečene Mihelčičevemu sorodstvu. Tako devetdesetletnemu gospodu Alojzu Mihelčiču »*p/ošilja čestitke čez hrib in plan, / nekdo, ki več je kot kaplan, / mu ime je Križaj Janez, / tako včeraj, kot tudi danes.*« Prav tako jo odpošlje Gospodu Mihelčič Alojziju za 91-letnico in sonet z akrostihom MIHELČIČ ALOJZU za 92-letnico, v kateri pravi: »*ma korenjak kar sto manj osem let, / Homerja bi moral bit' vreden poet, / Enak mu, da njega dostojno časti.*« Naslednje leto⁹⁰ mu pošlje sonet z naslovom in enakim akrostihom: IZ SRCA ČESTITAM z besedami. »*Ste vredni pesmi, lepega spomina, / Radost tak' redka srce navdaja spet. // Cel tek življenja Vam k Bogu je polet, / A glasba cerkve Vam je božja dnina, /...*« Za 94-letnico dobi isti gospod sonet z akrostihom MIHELČIČ ALOJZU: »*Muz vseh za Vas vabljliva je muza not, / Imate z njo ljubezen zvesto, sveto, / Hval vseh največjo, v mladih dneh začeto / Enako ste ji dali v življenjski pot'.*«

V enem svojih verzificiranih pisem se avtor poslovi: »*Pošilja pozdrav / Janez gologlav, / včasih polomi ga mal'.*«

Sonet z naslovom in akrostihom MIHELČIČ SLAVKU pošlje svojemu svaku za 60-letnico: »*Mož moje sestre Slavko, Ti lep pozdrav, / Izpolnil dan's si šesdeseto leto, / Hvaležen bod' Bogu za vse prejeto, / Enak očetu si muzo not izbral.*« Sonet z naslovom in enakim akrostihom MIHELČIČ SLAVKU prejme glasbenik za 75. letnico: »*Mi muza spet iz sna se je zbudila, / Iskat šla verzov, da mal te počasti, / Homer vedno bi te opeval, to drži, / Epoha Tvojih skladb Te bo slavila.*« In ker v tretje gre rado, še za 85. letnico: »*Moj svak let petinosemdeset ima, / Igraš se z muzo not, 'maš lep svoj hobi, / Homer bi vreden bil, da Ti spev nadrobi, / Epoha let s slavo glasbe Te obda. // Liro komponistov 'maš, si v njej doma, / Častil si mlad jo, zdaj v starostni dobi, / Iskrena se čestitka Ti spodobi, / Čast naj skromno Ti ta moja pesem da.*«

Značilno, da za 80-letnico ni bilo soneta,⁹¹ ampak »*navadna pesem*«.s pripisom: »*Vem, da naj bi se osebna pisma pisala z roko, ne s pisalnim strojem, ker pa ima pesem pet kitic in so nekateri verzi zelo dolgi, zaradi lepše zunanje oblike pišem s strojem, ker imam bolj razvlečeno pisavo, pa tudi bolj čitljivo je.*« Tudi ob tej priložnosti se ponovi formula: »*Pošilja pozdrav / z begunjskih dobrav / Janez gologlav!*«

d) Ob petdesetletnici svoje sestre Brede se je Janez Križaj spomni z verzificiranim vezilom:⁹² »*Ima naša Breda že petdeset let, / še dolgo naj da Bog na svet' ji živet', / ker dosti mora v življenju trpet', / bo prišel svet' Peter ob smrti raj ji odpret. // Ima naša Breda že petdeset let, / bil drug ji n a poti življenja je Kristus, na križu razpet, / je po ma-*

⁹⁰ Begunje, 2. marca 1973: Spoštovani! Ob Vaši triindevetdesetletnici sprejmite moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice.

⁹¹ Dragi Slavko! Spodnji Brnik, 16. apr. 1992.

Ob jubileju osemdesetih let sprejmi moje iskrene čestitke v obliki teh verzov: ...

⁹² "Draga Breda! Begunje, 1. dec. 1978.

Ob Tvoji petdesetletnici sprejmi moje iskrene čestitke v obliki tele pesmice, saj menda Tebi še nisem nobene pesmi posvetil.

mini smrti bla žrtev naše družine, / ne le dobro, tudi hudo vse mine. // ... // Naj vedno v življenju vera Ti sveti, / naj v tolažbo Ti bodo Krista obeti, / z Njim Ti v življenju bo lažje trpeti, / se spodobi tudi Tebi enkrat pesem zapeti!«Njeno nelahko usodo je začutiti ne le iz vsebine pesmi, ampak iz njenega zresnjenege tona.

Ali gre za njenega moža⁹³ ena redkih zresnjenih pesmi: »*Želim Tebi, družini srečno novo leto, / Bogu posvečeno, naj z Njim bo začeto. / To moja je želja velika, / da trdno vero ohraniš, / je v nevarnosti človek, če se Bogu izmika, / da za večno svojo dušo osamiš. // Ne pozabi na nedeljsko mašo, / svojim ovcam Krist obljublja večno pašo, / če njo nesrečno za vso večnost zgrešimo, / zaman je vse, kar na zemlji s trudom si pridobimo. // Na koncu nam ostane samo grob, / vse drugo gre mimo, / ne bodimo temu svetu rob, / da večnosti srečne ne zamudimo. // Vem, da pridige ne slišiš nobene, / zato me skrb zate h kovanju verzov žene. // Od jeze pesti ne stisni, / le kaj v srce si vtisni! / Lep pozdrav!*«.Ali gre za isto osebo v sonetu z akrostihom BORŠNAR STANKU, ki je leta 1993 praznoval 50-letnico:⁹⁴ »*Rim teh poklon napravi Ti veselje, / Še mali dar, ko Te Abraham obleta.*«

IV. NAVADNE PESMI ŽUPNIKOVIM FARANOM

a) Organist Tomaž Kranjc (4 različnovrstične kitice)⁹⁵ »*p/lemenita je duša*«, »*on sploh denarja ne mara, / mu orglanje za raj večni je ara*«. Da je tudi Mišo organist izvemo iz dveh pesmi. Mišotu za god (5 x 4): »*Za god imeti hoče Mišo pesmico, / jo zdaj mu naj kar stresem iz rokava, / želi malo bolj videt le svojo deklico / kdaj se prikaže nežna mu pojava. // Umetnik na orglah je on imeniten, / ga pevci imajo radi, / pri vajah ni siten, / ... // Naj Bog dobrotni naklanja Vam zdravja, / da srečo v ljubezni, sicer pa je bolje molčat od tega poglavja, / da mnogokrat še veselili godu bi se, svojega slavja, / imajo kravji bal na Gorenjskem, za Notranjsko upam ta pesem ni kravja.*« *Jadranska meditacija*⁹⁶ je najbolj privlačna zaradi motiva pesnjenja, ki je sicer v tem razdelku zapostavljeno. »... *se kopljem v morju, / dal slovo sem lavorju, ... // Je krasna narava, / lepota nje prava, / res lep je ta svet; / Boga poveljuje, / se ob njem človek raduje / od stvarstva prevzet. // Kar Mišo si zvoli, / to naj bo brez boli, / četudi ljubav to je vroča; / življenje uživa, / več o oltarju ne sniva, / osrečuje dekle ga cvetoča. // Je mal pesem resnobna, / je mal muza hudobna / na Mišota našga račun; / si z verzi kratek čas dela, / brblja, kar ne bi smela, / klepetav je spol nežni, mojdu!* // *Ko na dopustu imam časa dovolj, / bi brez muze zamè bila bol, / z njo krajšam si čas; / je privlačna zamè, / ne shajam brez nje, / me prevzema nje kras.*« Pesem Frelihu Mišu za 30-letnico⁹⁷ (3 x 4 + 1 x 6 + 4 x 4) je bolj umetelna, saj v vsaki kitici vsebuje anaforično vrstico: »*Gospod Mišo ima danes trideset let*«. Med drugim se v njej glasi: »*Gospod Mišo ima danes trideset let, / bi iz hvaležnosti mu moral pokloniti sonet, / se po begunjskih orglah steguje, / me jeze Begunjcev rešuje. // Gospod Mišo ima danes trideset let, / naj ohranja pri zdravju ga Bog, Gospod svet, / naj spremlja v življenju ga sreča, / naj v nebesih z glasbo slavo blaženih veča. // Gospod Mišo ima danes trideset let, / končuje moja muza zdaj svoj*

⁹³ Dragi Stane! Begunje, 28. 12. 74.

⁹⁴ Spodnji Brnik, 3. marca 93.

⁹⁵ Begunje 13, 5. 79.

⁹⁶ Mureter, 18. avgusta 1977.

⁹⁷ Begunje /Cerk. 18. julija 1977.

klepet, / le iz hvaležnosti je žlobudrala, / upam, da zaradi te pesmi ne bo pri Mišotu kaka zamera ostala. // Lep pošilja pozdrav / Vam z begunjskih dobnav / Križaj Janez gologlav. Zaradi odsotnosti datuma ni mogoče določiti zanesljivega vrstnega reda ne pri pesmih ne pri življenjskem toku upovedene osebe.

b) Križajeve naklonjenosti je deležen Jakob Turšič: *Matijevcu za god* (1 x 6 + 2 x 4 + 1 x 6). Pesem so prejeli še drugi,⁹⁸ vendar tu ni mogoče podrobno obravnavati vseh. *Gašpirc Martin* (2 raznovrstični kitici) je dober človek. »*Spoštovani gospod Martin!*« mu piše: »*Pošiljam Vam 'odškodnino' za moje zamudništvo, ker ne prinašam sproti denarja, tako sem Vam zadnjič obljubil. Ta odškodnina je z ekonomskega vidika brez vrednosti, torej ji kot ekonom posvetite vsaj pomilovalen nasmeh. Ta odškodnina je namreč naslednja pesmica.*« V pesmi, ki sledi, se pojavi v vsaki od petih kitic anaforična vrstica *Gospod Martin*. Na koncu je, kot za pripis: »*Upam, da sprejeli boste pesmico cum salis grano, / da preveč ne boste škripali z zobmi, / besno stiskali pesti / nad mano.*« Šaljiva pesem *Rožanc Tonetu za 60 let* (2 x 4 + 1 x 5 + 3 x 4)⁹⁹ je v vseh šestih kiticah opremljena s priljubljenim Križajevim okraskom – anaforično prvo vrstico: »*Sva stara šestdeset let.*« Pet različnovrstičnih kitic je posvečenih *Dragemu Francetu*¹⁰⁰ z zelo povedno prvo anaforično vrstico v dveh izvedbah: »*Ko si odšel v tuji svet.*« (1, 2 in 4. kitica), »*Da si odšel v tuji svet.*« (3 in 5. kitica). Tudi Čebulj Slavko (5 x 4) je deležen znamenja Križajeve pozornosti: »*Ko gospod Slavko svoj god praznuje, / želim, naj še dolgo se zdravja raduje, / mu moja muza hvaležna čast izkazuje, / ker s povabilom me večkrat on zveseljuje. //... // njemu na čast naj bo ta pesem zapeta.*«

c) Zunaj domače župnije so zaslužili Križajeve pesmi ljudje, ki so mu šli na roke z različnimi uslugami. Od tod pesem *Vinogradniku Malik Jožetu za god 1977* (5 x 4): »*Moč čudovita je vina, / dobro voljo ti da, če ga po pameti uživaš, / lahko pa postaneš tudi živina, / če po kravje vase ga zливаš. // Če grozdje se ne bi v vinogradu bralo, / krščanstvo maše ne bi poznalo, / zato vinogradnikom Bog je hvaležen, / gotovo vsak vinogradnik nebes bo deležen.*« »*Naša draga gospa Draga* je anaforična vrstica, ki se 6 x ponovi v zahvali za teran.

č) Ni jasno, ali zares ali za šalo si Križaj sem in tja v pesmi da duška zaradi nekaterih posameznikov. *Cestarju Lukoviču* je namenil pesmico o počasnem polžu, se ve, zakaj. *Kovačevemu Slavcu*¹⁰¹ zameri, ker njihov »*pes – mu Medo je ime – farovške kure kolje, / ima korajžo, ker ve, da gospodar njegov Slavc nič k maš' ne hodi, / bi za dušo Slavca bilo bolje, / če bi pustil, da ga vera vodi. // Ker Kovačev Slavc še za največje praznike k maš' ne hodi, / ga na drugem svetu bo na ražnju pekel zlodi, / mu brke bo posmodil, z brade vse kocine, / se zvijal Slavc bo od bolečine. // Ti verzi bodo Slavca v dno duše pretresli, / še vzoren vernik bo postal, / hudiči v peklu se od jeze bodo tresli, / še svetnik bo Slavc po smrti – / v begunjski cerkvi kip njegov poleg sv. Jerneja bode stal.*« *Kovačevemu Francetu* (7 x 4), ki se »ženiti obira«.zasoli: »*Č/e dolg petinštirideset let že življenja je tek, / za ženitev ni časa več na pretek.*« Razumljivo je, da iz kritike niso

⁹⁸ 24. 1. 76 v Cerknici Za god Horvat Francu in Slobodnik Francu.

⁹⁹ Prva številka mnogokratnika v oklepaju nakazuje število kitic in druga število vrstic v kitici. Tako si lahko brez besed predstavljamo obliko vsake Križajeve pesmi.

¹⁰⁰ *Begunje, 1. junija 1978.*

¹⁰¹ *Begunje, 25. aprila 1978.*

izvzeti niti otroci. Pesem (5 različnovrstičnih kitic) *Četrti razred* potoži, da ga je težko krotiti in deklice niso nič boljše od dečkov.

d) Nekaj pesmi je posvečeno zakonskim parom. *Prof. dr. Tonetu Moljku in njegovi ženi dr. Sneguljki* (4 x 4 + 1 x 5) po stari navadi posveti pesmico zgolj iz veselja do ustvarjanja: »*Župnik, pa mi ženo zapeljuje' / se Tone zdaj name huduje, / kakšne verze rad bi še skoval, / se bojim, da bi me Tone s pestmi obdeloval. // Prav nič mi v srcu ne gori, / mi niso nevarne njene oči, / Ljubezni si moje gospa ne želi, / je Tone lahko brez skrbi, / kovanje verzov le veselje mi stri.*« Iz enakega veselja do verzov in še dolžne pozornosti zaradi kdove kake usluge se oddolži *Gospoj Vadnalovi Anici za god*:¹⁰² »*Gospa Vadnalova Anica plemenita je duša, /... naj se nič zarad teh verzov gospod Vadnal ne priduša. // ... // Vem, da gospod Vadnal zaradi te pesmi ne bo nič ljubosumen, / ve dobro, da ne na njegovo ženo, da sem na verze neumen, / bo morda kdo rekel, da za ušesi preveč jih imam, / da verze si kujem, to pač veselje poznam, / se nič pri tem moja muza ne vpraša, / če vedno vsem prav se obnaša. // Ko gospa Anica danes svoj god praznuje, / iz hvaležnosti muza verze spet snuje, / naj še dolgo Bog jo živi.*« V pesmi *Gospoj Matijevevi za god*¹⁰³ je nasuto nekaj popra: »*Gospa Matijeveva danes goduje, / vsaj za svoj god naj se nika ne huduje, / naj z ljubosumnostjo moža ne obdeluje, / je revež nesrečen, že kar obupuje. // Ne sme nobene druge ženske pogledat, /...// Tudi nobenga pisma ne sme Matijevc dobit, /... Komaj da moža še na delo pusti, // Med mučenike bo Matijevc prišet, // Želim vse najboljše za god, / razumevanja na skupni življenjski pot', / kot silen vihar drevesa podira, / tako ljubosumnost zakon razdira. // Pa brez zamere in kletvin, / ne pošiljam pesmice kot hudobin, / samo da rešil Vas bi zmote, srčnih bolečin, / da prihranil Vam in možu ljubosumja bi pelin, / naj dobra volja Vam zato ne gre v pogin. / Po namenu se dejanje presoja, / naj gospa godovnica zato me ne obsoja, / najpri Vas jeza namé ne obstoja. / Nekaj šale je zraven, vem da vse to ni res, / s humorjem je resnica pomešana vmes.*«

e) Apologetsko spoštljivost zbuja avtorju cerkvena pevka Rozka Meden iz Kožlje-ka, saj sodeluje kar pri dveh cerkvenih pevskih zborih. Kljub temu se avtor ob njej ne vzdrži navihane nagajivosti. *Meden Rozki* (5 x 4): »*Rozka ima sinje oči, / marskteri fant zarad' njih ponoči ne spi, / v tovarni zarad' nje se slišijo vzdih, / njej posvečeni tile so stih. // ... // če kateri fant z njo sili, / hoče imet z njo grešno zabavo, / z molitvijo, s postom Rozka od sebe prežene skušnjavo.*«

f) Župniki že vedo, zakaj lahko avtor dá /s/elški mežnarci za god 1976 poklon z izredno lepo primerom: »*plemenitost njena ni takšna kot ogenj v kaminu, / ugasne, če ne nalagaš, nesebično goji ona dobroto.*« Pesem iz šestih različnovrstičnih kitic nameni *Obreza Frančiški* še za njeno 70 letnico: »*Selški cerkvi ste mežnarca zvesta.*« So še druge žene, ki jim ni odreči hvaležnosti: »*Ko Markotova Francka goduje, / srce ji moje hvaležnost dolguje, / velike usluge mi ona skazuje, / zato za njen god tud' moja duša praznuje. //... ker za duhovnika, cerkev tak pridno skrbi, /...*« (5 x 4)¹⁰⁴

g) *Cerkniški organistki gospe Angeli* avtor dela uslugo s pesmijo na njeno lastno

¹⁰² Begunje, 26. ju. 77.

¹⁰³ [Kraj ni naveden] 30. junija 1973.

¹⁰⁴ Zadnji dve vrstici sta počekani. Kdo je to storil, avtor ali kdo drug?

željo: »Gospa Angela si pesmice želi, / mi za njo, če jo dobi, obljubila je kosilo, / ob misli na pečenko se že slina mi cedi, / kak' se mi ne bi muza izkazala milo! // ...// Ko gospa Angela dan's svoj god praznuje, / zdravja, dolgega življenja ji želimo, / ji hvaležnost fara cerkniška dolguje, / odkar v Cerknici orgla, šlo že petindvajset let je mimo. // Velik bo te pesmice uspeh, / gospej Angeli bo na orglah bolje vlekel meh, / velika sreča naju bo obeh: / gospo Angelo pesmica proslavlja, / vidim, kak kosilko naša Anči že pripravlja, / že v duhu gledam, kak pečenka se pred me postavlja. // Pesmico se spleča naredit', / če greš potem s pečenko se mastit, / je dobro verzov mal' skovat, / če v Cerknico h gospej Angeli greš vasvat.«

h) Jesti je pač treba in očitno se je nekdanji begunjski župnik že srečeval s težavo rednega prehranjevanja. Zato toliko pesmi iz hvaležnosti tistim, kjer je bilo mogoče zadostiti tej osnovni življenjski potrebi. »Natakarici gospe Olgi,« ki je »natakarica v Cerknici v »Delikatesi« se s svojo umetnostjo želi prikupiti, da bi držala besedo: »Mi včeraj je to obljubila, / da mi vedno lepe porcije mesa bo nosila, / zaradi te obljube je to pesem dobila. / ... // Ker brez gospodinje sem, zato stradam doma, / zato vse pojem, kar v gostilni gospa Olga mi da. / Zato pesem ta zaljubljena ni, / le naklonjenost gospe Olge si pridobiti želi, / da z mesom me lepim razveseli, / samo to moje srce od nje si želi. / Da ljubezen gre skoz želodec, ni prazna beseda, / če velik, lep kos mesa mi prinese, / v njen obraz se oko mi zagleda. Ali gre za isto osebo v pesmi Cerkniški kuharici Ančki za god 1976: »Dobrotnica moja velika goduje, / spet moja muza zdaj premišljuje, / kaj našo Anči razveseljuje, / k veselju kaj njeno srce napolnjuje.« Pesem, kakor je Pismo Kovačevi Anici (4 x 4 + 1 x 5 + 1 x 4 + 1 x 2) si pesnik Križaj privoščil zanesljivo samo v primeru, da ga dobro poznajo in da zanesljivo vedo, da je za njegovim šegavim videzom globoko čuteč duhovniški poklic: »Je pri Kovačevi Anici vsa ljubezen do mene minila, /...//... // Boste rekli; »Je Janez begunjski navihan«! / v resnici zaradi lakote kmalu s smrtjo bo zglihan. / Vsaj za kosilo ob nedeljah bi lahko se zmenila, / če že nočete moja bit mila, / če nočete, da v zapuščenosti bi me tolažila. // Bo ta pesmica kaj uspeha imela, / bo gospodična Anica si proseče besede kaj k srcu vzela? / Da bi vsaj s kosilom ob nedeljah bila mi malo v oporo, / ko bom itak zaradi zapeljivih oči pri spovedi dobil večjo pokoro. // Kdo pa mi srčne bolečine bo plačal, / če bom z Brezja, mesto da bi se najedel, lačen odhlačal.« Gospodični cerkniški Anči,¹⁰⁵ ki »ji v kuhi, slaščičarski stroki ni daleč enake, /... /«v cerkvi tudi poje,« // V tej pesmi postavljen ji naj spomin bo hvaležen, / ob koncu dni bo na dobrih delih bogata, / je naše življenje trenutek le bežen, / ji večni Plačnik na široko odprl nebeška bo vrata.«

V pesmi /g/ospe Tavčarjevi Ančki za god¹⁰⁶ je hkrati z zahvalo izražena tudi prošnja: »Ko danes ona god svoj praznuje, / mi hvaležnost pesem to narekuje, / naj še dolga leta Bog jo živi, / naj po smrti za vso dobroto ji raj podeli. // Še vnaprej naj gospa Ančka naprošena bo, / da bi Mišotu in meni kdaj večerjo nardila, / se zaupno v njo obrača moje oko, / kak bi moja stiska neznana ji bila? // Pregovor pravi, da je dobrota sirota, / pri Bogu pa to ne drži, / ni za Boga plačilni dan vsaka sobota, / naj v večnosti Bog dobrote gospo Ančko časti!« Gospe Mari za god (2 različnovrstični kitici),¹⁰⁷ se priporoča enako: »Naj pesmica ta s tem namenom bo zapeta, / da še vnaprej gospa Mara bi za to bla vneta / da še kdaj meso mi speče, da pred lakoto mi duša bo oteta. / Zato hrepenenje

¹⁰⁵ Kisovec, 15. sept. 79.

¹⁰⁶ Begunje, 26. jul. 77.

¹⁰⁷ Begunje, 25. 3. 78.

mojega srca, moja misel večkrat okrog gospe Mare leta.« Gospe Turšič Fani za god je zložena pesem (5 različnovrstičnih kitic),¹⁰⁸ ker »mi da vsak dan kosilo, /... // Ko gospa Fani goduje, / z njo tud moja duša praznuje, / ko za druge kuha, se tudi zame žrtvuje, / hvaležnost do nje mi srce narekuje.«

Gospe Zofki za god je posvečena pesem (6 različnovrstičnih kitic) iz enakega vzroka: »Je ona dobrotnica moja velika, / srčna dobrota njena je dika, / hvaležnost do nje mi srce narekuje / zato moja muza za god verze ji kuje. // Gospa Zofka dva ali trikrat na teden kosilo mi da, / kuhat odlično res ona zna«. Drugič za visok življenjski jubilej: »Gospe Cirar Zofki ob njeni 80-letnici«¹⁰⁹ Za kaj vse se ima zahvaliti »/g/ospe Klemenovi Meri«, ni čisto jasno: »Soseđa ona moja je draga, / v zadregi vsaki mi rada pomaga, /... // Naj Bog da trdnega zdravja, / še dolga naj leta Vas pri življenju ohrani, / ostanejo še dolgo naj zaprta vrata Vam navja, / hvaležnost naj mojo vam ta pesem oznani.«

Gospe Kranjčevi Mari Križaj pošilja pesem iz gole duhovitosti, morda pa jo skoznjo prosi tudi za kakšno uslugo, ker namiguje na njeno šivanje: »Je navihana gospa Kranjčeva Mara, / podnevi šiva, ponoči para, /...// Vse to o njej je le utvara, / tak sramežljive žene nima vsaka fara, / se moških boji kot kmet požara, / če pa kdaj kak lep fant jo le očara, / srcu ukazvat' ne more gospa Mara, / vroče takrat je kot vrela obara, / o tem bod' tiho muza, čveka stara, / da mi ta pesem Marine jeze ne zaara. / Naj gospa zarad' teh verzov nič ne mara, / naj odloži zamero, me naj ne kara, / je smeh in šala boljš' kot zdravil omara. // Spoštovana gospa Mara, / Vam je pesmica poslana, / naj od jeze v Vašem srcu zarad' nje ne bo požara, / poezije cvetja naj ne zamori zamere Vaše slana. // Vam pošilja lep pozdrav / begunjski Janez gologlav.«

Kaj je imel za bregom, da je *Na Parnasu – mojem špasu*,¹¹⁰ /g/ospodični Čopčevi Ivi/ Križaj poslal pesem iz petih (5) različnovrstičnih kitic. Po štirih navihanih kiticah se poslavlja: »Z naše strani, / z ljubljanske ravni / pošilja pozdrav čez hrib in plan / kovač Vam pesmic nepoznan. / Uganite kdo je, / kako mu je ime?«

Sestram v duhovniškem domu je namenjena kronikalna pesem s kratko karaktéristiko vsake posebej: »Je širokogrudna sestra Meri, / kakšnih šal mi ne zameri, / pritisk tud' ona rada zmeri, / je vsak pritisnjen po svoji meri. // Za delo je vneta sestra Ulrika /...// Je zabavna sestra Nežka. // Skrbi za svetost sestra Natalija – Božena /...«

V. PESMI ŽUPNIKOVIM VEROUČENCEM

Zakaj je ustregel in »Mihovi iz Bezuljaka po naročilu njene sestre Turšič Francke« in napisal pesem (5 x 4 + 1 x 5), postane jasno iz ponavljane / anaforične vrstice v njenih prvih petih kiticah: »Sem stara šestdeset let.« V tem razdelku so torej zbrane pesmi, ki so nastale na posebno prošnjo ali iz katehetskega nagiba. Večinoma so napisane njegovim učencem pri verouku. Kakšen je bil pri tem Križajev namen, se najlepše vidi iz pisma Dani. Žal, da letnice ni. »Po dolgem odlašanju sem le napisal ono pesmico, o kateri sem Ti že pravil. Upam, da ne boš užaljena, da Te v njej imenujem kuharico. Ta pesmica je nastala lansko zimo, ko sem par svojim bivšim učenkam poslal pesmice, ker so mi pisale za novo leto. Sedaj imaš že višjo kvalifikacijo. Namen pesmic, ki jih pošiljam svojim bivšim učenkam al učencem je, da jim dam kak nauk za življenje, gotovo

¹⁰⁸ Begunje, 9. marca 1978.

¹⁰⁹ Spodnji Brnik, 19. dec. 94.

¹¹⁰ 10. 4. 1971.

ste mi moji bivši učenci ali učenke bolj pri srcu kot drugi moji farani in mi ni vseeno, kako boste šli skozi življenje. Obenem imam zabavo s tem, da kdaj kako pesmico skujem.»

a) Omenjena pesem vsebuje napotke za zgledno življenje in na koncu opravičilo: »Ne zameri, Dani draga / teh nasvetov, naj pomaga / pesem ta kreposti tvoji, / naj srce si jo osvóji!«. V tem razdelku so zbrane tiste pesmi, za katere so dali povod naslovniki sami. Največkrat tako, da so avtorju pisali oziroma pisale za kakšen cerkven praznik, kar se vidi iz oblikovanega odgovora v verzih. Voščilo »za Božič 1971«. »Križnarjevi Mari iz Trboj«, pravi: »Naj božje Dete Ti miru naklanja, ... // To srečo Ti želi / katehet iz Tvojih šolarskih dni, / ga prisrčno veseli, / da iz spomina Ti odšel še ni.« Drugi dopisovalki: *Draga Marija*.¹¹¹ – se zahvaljuje za voščilo za božič in novo leto in nadaljuje: »Hvala za voščilo za Božič in novo leto! ... Ker včasih za kratek čas kako pesmico skujem, sem prišel na misel, da bi tudi Tebi za god pesemico poslal. Sprejmi moje iskrene čestitke k svojemu godu v obliki tele pesmice.« Le-ta ima pet različnovrstičnih kitic in v četrti vabi: »Ne pozabi molit', na koru pet', / Te spominja tvoj nekdanji katehet, / mu ime je Križaj Janez / tako včeraj kot tudi danes / Sprejmi lep pozdrav / z begunjskih dobrav, / sem v veselje Ti mal' / te verze skoval.«

Zdi se, da ima Janez Križaj rad pet kitic – štirivrstičnih ali različnovrstičnih – kolikor jih je v naslednji pesmi, zato, ker jih toliko vsebuje tudi sonet. Zakaj je nastala, kaže spremno pismo: »Hvala za čestitko ob mojem rojstnem dnevu... Za Tvojo šestnajsto obletnico življenja Ti želim vse najboljše in ti posvečam tole pesmico: »Draga Fani, / šolarka bilá si lani, / ... // Pesem ta Ti to oznani: / ne vdaj modrosti se zlagani, / tud' zdoma veri zvesta ostani, življenja smisel v njej dobiš, / si varna, da ga ne zgubiš, / k pravi sreči le v njej hitiš. // ... // Vso srečo, ves blagoslov Ti želi / katehet iz Tvojih šolarskih dni, / Križaj Janez mu je ime, / če kom ni znano, se to lahko zve.«

Kušlanovi Mojci je prav tako na njeno prošnjo namenjena ena pesem iz petih različnovrstičnih kitic: »Da kaj verzov Ti skujem, to prošnja je tvoja, / zveseli tudi Mojco pesem naj moja, / mladmu dekletu pri srcu je to, / če posveti ji pesmico kdo. // ... // Bit hočeš samostojna, si mlada gospodična, / le skrb zaté mi te verze narekuje, / da lahko-mišljenim dekletom ne boš slična, / od njih marskterá dni mlade objokuje.« Iz odraščajočih deklíc, ki so prosile svojega (bivšega) kateheta za pesmico, se Janez Križaj rad malo ponorčuje. Naprti jih vse sorte »grehe«, kot v premislek, kaj se res lahko zgodi, če bi pozabile na svoje deklíško dostojanstvo in oliko. *Rožančevi Valči* z nenavadno dolgo pesmijo (4 x 4 + 2 x 6 + 2 x 4 + 1 x 2) takole posveti: »Lepo si prosila za pesmico mene, / kaj naj ti, Valči, lepega povem? / Za dekleta bolj vesele vesti ni nobene, / lep fant za Teboj gleda, to vem.« Potem jo kara, naj se igra in misli na šolo. Toda potem jemlje besede nazaj: »Prosila si me za pesmico, / te prošnje sedaj Ti je žal? / Poglej našobljeno deklico, / se ji nosek pobesil je mal'. // Nisem še videl, da bi kak fant s Teboj šel, / le v pouk sem to pesmico tak Ti zapel.« Enako jih nasoli *Opekovi Ladi*... (6 različnovrstičnih kitic): »Za pesmico si me lepo prosila, / dobila v njej si svoje ogledalo, / da bi k poboljšanju to kaj Ti pomagalo / ne vihaj nosu, da Te užaljenost ne bo nosila! // Kar v tej pesmi je, vem, da vse ni res, / in da ni nihče toliko čez les, da ne b' vedel, da je med resnico šala vmes.« Hkrati pa jo uči, da mora razumeti tudi šalo na svoj račun. Da pa je v vsaki šali kaplja resnice, je splošno znano. Zaradi naglice hitro opravi z oblubo *Matejki*,¹¹² (5 x 6 + 1 x

¹¹¹ Begunje, 1. febr. 1971.

¹¹² Begunje pri Cerknici, 19. sept. 77.

3): »*Obljubil sem Ti, da Ti bom poslal nekaj za god. Za danes naj velja kot moja čestitka za Tvoj god tale pesmica.*« V pesmi se ponavlja anaforična vrstica *Matejka draga*. Na koncu pa je opravičilo: »*Ker verouk mi na vratu sedi / in danes za to časa več ni, / jutri še mala pošiljka sledi. Sprejmi lep pozdrav Ti in Tvoji starši.*«

V drugi razdelek so uvrščene pesmi, ki so nemara nastale na lastno avtorjevo pobudo in so namenjene mladim iz katehetske vneme. Pesmi so razvrščene po abecednem redu naslovljenk.

b) Pesmi (odraščajočim) dekletom so bolj po enem kopitu. Navadno se nad njimi zgraža, kakšne da so, na koncu pa pojasni, da natolcevanje seveda ni resnično, da pa mu je kot katehetu veliko do tega, da bi res ne zdrknile s pravih potov. Pri njih je po avtorjevem spoznanju izhodišče za nevarnost v morali, medtem ko pri (odraščajočih) mladeničih v svetovnem nazoru. S pesmijo jim kot duhovnik lažje pride naproti, kakor če bi jim delil nauke neposredno. Kdove, ali je kaj zaleglo?

Cencovi Mirjam avtor svetuje: »*Mirjam malo še počakaj, / srce vroče si namakaj / v kopeli, hladni vodi, / čeprav sicer to ni v modi. // Razveselit' sem hotel te s pesmico, / pa smola, odkril med dekleti sem ptičico! // Vem, da ti dekle si pridna, / bila vedno si solidna, / verzov teh mi ne zameri, / šale v njih so vse po meri / humorista ukrojene / za veselje, smeh storjene. // V gostilni pojo, vlečejo meh, / jaz skujem kako pesmico za smeh, / svojo vsak ima zabavo, / s petami pri plesu, / pri pesmicah za glavo.*« Če bi utegnila njegova šala kako deklečo ali dekle potreti, se Križaj dosledno izgovori na svojo etološko perspektivo. V pesmi Čopčevi Darji (1 x 7 + 1 x 6 + 3 x 4) je avtor naravnost pedagoški, kot da bi njena mamica, ki jo v pesmi omenja, naročila pri njem pesem zanjo: »*Begunjski cvet, / kak' čem ti zapet? / rožni vrt oplet, / zanj vrtnar je vnet. / Zanimal se zatè moški bo svet, / al pametna dekle, znala boš ob tem oči zapret, / sicer v skrbeh zate bi bla mamca, tud' tvoj katehet. / ... // Naj Bog vseh nesreč te obvarje, / ozaljšuj srce si s krepostjo / ta pesem v spomin naj bo Darje, / božja milost naj vedno bo s tvojo mladostjo!*« Čopčevi Mikici se približuje z nenavadno naklonjenostjo njenemu zaželenemu poklicu: »*Je Mikica resna, / se bolj malo smeji, / ... // Trgovka bi rada postala / ... // Trgovski stan, / ni zaničvan, / ob vojski, v stiski je s častjo obdan, / nikakor ni omalovaževan, / pesmice te avtor šali le je vdan.*« Naslednja pesem (5 različnovrstičnih kitic) vsebuje sredi šaljivega besedila tudi razdaljo do upovedenega, da bi ne bilo škode pri mladem dekletu: »*Oj ta Debevčeva Martina, / po žogi vedno jo skomina, / vsak dan po igrišču se podi / ... // Ne zameri učenka moja, draga mi Martina, / muzi moji zmanjkalo čistega je vina, / zato je natočila kislega petjota, / v šaljivi pesmi resnica vedno je sirota. / Le goji šport, je lepa stvar, / za kleveto v pesmi naj ne bo Ti mar, / si je muza šalo dovolila, / ker učenka draga si mi bila, / si zanj je Tebe izvolila.*« Prav tako se v pesmi Koščakovi Metki (4 različnovrstične kitice) avtor sproti popravlja: »*Saj Metka še zdaleč ni taka, / jo le pesmica hudobna podraži, / preden gre spat, jo rožen venc čaka, / je z molitvijo nad svojim srcem na straži.*« Lukovičevi Miri je pomagalo iz razočaranja v ljubezni srečanje z drugim fantom. V pesmi (4 x 4 + 1 x 5) *Mateji za 20.letnico*¹¹³ odzvanja na začetku vsake kitice »*Sem stara dvajset let*«, se pravi, da je pesem okrašena z anaforično vrstico. Mrakovi Metodi (4 x 4) skoraj žuga s prstom: »*Učenka najboljša Metoda*«. »*pomni učenka moja draga: / k poštenju ti razum ne pomaga, / lepota duše, plemenito srce / k razumu najboljša dota je.*« Ogovor »*Mramor Damjana*«¹¹⁴ se v vlogi anaforične vrstice

¹¹³ Spodnji Brnik, 5. febr. 93.

¹¹⁴ Begunje, 14. jul. 78.

ponavlja v vseh petih kiticah, kajti avtorju kot župniku se je prikupila, ker »cerkven mi šteje denar«, o čemer govori peta kitica: »mi ni v srcu hvaležnost do tebe zlagana, / mi vedno v spominu bo tvoja usluga.« Pesem v obliki pet različnovrstičnih kitic si prisluži »/n/eučakana«, »Popkova Tonca«, ki »nima še bale, niti še lonca, / na poroko pa vendar že misli«. V zadnji kitici doživi pravi preobrat: »Je pesmica lažnjiva / zato, ker je šaljiva, / upam, da ni žaljiva.« Morda je ravno iz strahu pred tem dobila še drugo pesem (4 različnovrstične kitice). Zadnja kitica pravi: »Je Tonca pametna deklica, / ni kakšna fantovska ptičica, / ima samo enega rada, / ji pesmica dobrohotno nauk da, ne zbada.« Rožančevi Ireni (6 različnovrstičnih kitic) avtor resnobno polaga na srce: »Deležna pesmice tudi ti bodi, / spomin na njo naj po pravi poti te vodi, / naj noga ti nikdar na krivo pot ne zablodi, / Zato se mi muza iz sna je zbudila, / te verze tebi v pouk je zložila, / boš srečna, če njih vsebina ti vedno bo mila.« Severjevi Katarini¹¹⁵ so v pesmi (6 x 4) pripisane same odlike. Toda, kdor stoji, naj gleda, da ne pade:¹¹⁶ »Naj vedno spremlja te v življenju sreča, / naj prihranjena ti pot bo trnjeva, bodeča, / vzemi na pot s seboj te pesmi ogledalo, / morda ob mladostnem tem spominu ti bo v duši kaj dobrega ostalo.« »Je pesmica (4 x 4 + 1 x 5 + 1 x 4) ti za spomin / na pridnost tvojih veroučnih let, / življenje naj brez zla temin / ti k sreči bo polet!«. Tako je zapisano Špulerjevi Anici,¹¹⁷ Pri pesmi (7 različnovrstičnih kitic, največ štirivrstičnih) Turšič Mojci¹¹⁸ nastopa v vseh kiticah anaforična vrstica »Jo vsi poznate, kdo je Bajtnica,«. toda na koncu tokrat ni nikakršnega opravičila. V pesmi (5 x 4) Tušak Mojci¹¹⁹ je enoličnost anaforične vrstice razbita z njenimi variacijami: »Ko stara si dvajset let«. (2 x), »Ko dvajset let si stara« (1 x), »Ko dvajset let sem stara«. (1 x) in poanto na koncu »Naj fant še kar počaka.«

»Svoji bivši učenki Nadi Urhovi«. avtor namenja pesem iz osmih različnovrstičnih kitic. Končuje jo z besedami: »Nada, bodi zdrava, / naj Tvoja pot bo prava, / želi vso srečo do poznih let / Ti Tvoj nekdanji katehet, / mu ime je Križaj Janez, / tako včeraj kot tudi danes.«

Ta si dobro izposodi še Žagarjevo Marjanco, češ: »Marjana je taka, / da ženina čaka, / je vroče krvi, / ... // Pesmica ta res grdo natolcuje, / upravičeno Marjana name se huduje, / ona noben'ga fanta ne zalezuje, / ne z ljubeznijo, z angleščino, z matematiko se ona bojuje. // Je pesmica ta zlostna, / je deklica krepostna, / nedolžno srce se ji za nikogar ne vname, / dozdej še nihče ji poljuba ne vzame, / Žagarjeva Marjana, ne jezi se name!«.

Zdi se, da še sodi v to rubriko pesem, ki se norčuje iz pretiravanja v prizadevanju za zamišljeno postavo, saj tematizira mlado dekle, čeprav jo avtor vika: »Vitko linijo pa vneto drži, / se večkrat po asketsko posti, / očka zdravnik jo svari: / »Da ne dobiš kaverne ti!«. // Med rožami znana marjetka / zares prav skromna je cvetka, / lastnost naj to za zgled oznani / Šrotovi Marjetki v Ljubljani. // Naj mi muhe ne zameri, / črne oči tud niso v veri, / naj zaradi verzov teh / delež moj ne bo posmeh, / botrovali jim nista ljubezen in vdanost, / le strast pesnikovanja, pa tudi šegavost.« Kljub temu da gre za ljudi iz kroga, ki se spoznajo na poezijo, si avtor raje zagotovi moralno varnost, zato pesem

¹¹⁵ Begunje, 20. junija 1978.

¹¹⁶ 1 Kor, 10, 12: 1. pismo Korinčanom, *Sveto pismo stare in nove zaveze* (Ekumenska izdaja z novim prevodom nove zaveze) Ljubljana 1991, 1213.

¹¹⁷ Begunje, 20. junija 1978.

¹¹⁸ Begunje, 20. jun. 1978.

¹¹⁹ Zalog.

spredej in zadaj opremi s pojasnilom: »Spoštovana gospa Marjetka!¹²⁰ Žilica mi ni dala miru, pa sem tudi Vam zložil naslednjo pesmico, upam, da mi je ne boste zamerili. ... Da bi se zaradi vitke linije tako postila in stradala, da bi Vaš gospod oče moral biti v strahu za Vaše zdravje, tega ne verjamem, čeprav sem to v pesmici napisal. Upam, da tudi Vi ne verjamete, da sem zaradi Vaših oči bil ves iz sebe in bil od njih kot začaran in ujet, da bi na vse drugo pozabil. To je pač pesmica, ki jo je treba sprejeti cum grano salis, posebno če je njen osnovni ton humor.«

Špulerjevemu Ivu (5 različnovrstičnih kitic): mladeničem po moško polaga na srce
Obreza Ivo / gleda živo, / kar nagajivo, / v šol mu ni več bit, / ves je srborit, / ne obdrži ga nobena nit. // Doma včas je tepežka, / ga oče našeška, / potepat se rad gre, / za mlade tičke ve, / za fračo baranta, / šolar vsak rad jo ima, / to grozno dela mu da. // Kmal pozab na leskove tegobe, / spet gre na vas, pa res brez vsake zlobe, / vrabce strelja s fračo, / pa ubije sosedovo šipo, / oh, ko bi vsaj domačo, / se Ivo skriva v grm za vaško lipo,«
 ... navihan fant bo spet tepen, pa si zatlači v hlače cunj, toda nič ne pomaga. Zadnja katica: *Ne zameri, dragi Ivo, mi te šale, / rime te ne k jezi, k smehu naj bi pomagale, / vem, da sirote kritikov se bodo bale, / 'svete' duše se nad njimi pohujšvale.«*

»Če v nevero te vabile bodo kdaj skomine,« v pesmi *Rupar Marku* (5 x 4 + 1 x 5) polaga na srce: *»Bil Marko, si moj ministrant, /...«* Enako ga skrbi za druge, zato v pesmi iz šestih različnovrstičnih kitic piše *Isvojemu nekdanjemu učencu vojaku Toniju Koširju!* *»Dragi Toni / ne utôni / v nevernem svetu, / naj modrost sveta ne zlómi / Tvoje vere, Te ne ukloni / lažnemu obetu! // Trden v veri nič ne dvomi, / mirno se na to oslóni, / kar slišal si pri svojem katehetu, / pesem Ti o tem zadóni / kak sodobni svet ga lomi, / ko vdaja se neveri, zlatemu teletu.«* Končno piše tudi *Nečaku Viliju*,¹²¹ ki je pri vojakih.

Dragi Rado,¹²² želi okrepiti sotrpina: *»Ker si 'fejst' fant, sem zložil pesmico (4 x 6) tudi zate, da jo boš imel za spomin na svoje bivanje v bolnici.«* Po Križajevi navadi je pač polna nepričakovanih namigov, zato mladega tovariša na koncu pouči: *»Pesmica je pač pesmica in upam, da Te z njo ne bom pohujšal. S 17 leti si res še premlad, da bi imel kako dekle, dokler ne končaš uka in vojaščine, se Ti še nikamor ne mudi s tako stvarjo.«*

c) Poseben razdelek zaslužijo mladi pari, ki stopajo na skupno življenjsko pot. *Nestvi*,¹²³ ki je bila zvesta cerkvena pevka, se njegova pesem (3 x 4 + 1 x 6 + 2 x 4) priporoča: *»Ljubezen dvojna je, telesna in duhovna //... Ker si pela pri našem cerkvenem zboru vrsto let, / se spodobi, da za slovo smo prišli ti zapet, / naj za vse trude, žrtve z vajami plačnik ti Bog bo svet, / naj še vnaprej tvoj glas se v cerkvi sliši, ne sme zamret'«* V pesmi (5 x 4) *n/ovoporočencema Zalar Toniju in Sonji* nalaga življenjsko poslanstvo: *»Naj zdrav bo vajin zakon, človeštva korenina, / ... / naj vajino življenje božja bo dnina, / da to se zgodi, prošnja moja se k Bogu obrača.«* Prav tako je napisal pesem *Mojemu nekdanjemu učencu in ministrantu Vidmar Janezu in njegovi izvoljenki ob poroki* (4 x 4 + 1 x 6) in neimenovanima *Novoporočencema*.¹²⁴

¹²⁰ Begunje pri Cerknici, 5. marca 1971.

¹²¹ Kisovec, 10. sept. 79.

¹²² Begunje pri Cerknici, 13. marca 1979.

¹²³ Zalog, 16. febr. 1987.

¹²⁴ Selšček, 31. jan. 1976.

VI. OSEBNE PESMI

Sonet z naslovom in akrostihom KISOVEC NE VER'JE se začne z bolečim spoznanjem:

»Kisovec fara je res malo verna«. V njej Križaj nastopa kot novodobni prerok krstnikovskega tipa, ki opominja svoje rojake, naj se spreobrnejo. Enako njegov sodobni soimenjak vabi svoje bližnje, seveda zaradi Kristusovega križa in vstajenja lahko že z zanesljivim zagotovitlom, da je starodavno upanje uresničljivo.

Janez Križaj ne pozna osebno izpovednih pesmi. Ali pa niso dostopne. *Košljun* je edina pesem (6 x 4) v spredaj omenjenem svežnju, za katero se prvi hip zdi, da je posvečena naravi, toda ne, lirski subjekt ga hvali zgolj zaradi praktičnega in moralnega vidika: »škoda, da prej zate nisem zvedel, prmejdun, / drugam na Jadran ne bi nosil svojih cunj. // Pred poplavo turistov si ti božji mir, / ne pride sem iz Krka kopat se noben hudir, / sem oblin ne pride svojih kazat ženska brez manir.«

Moje tegobe je pesem, ki tematizira težave duhovniškega stanu, vendar spet čisto s praktičnega vidika. Sploh ne gre za notranjo dramo, ampak za objektivne težave z malce zavisti do drugih, ki ta čas menda počivajo, ko imajo duhovniki največ dela: »Spat' ne morem, / res ne zmorem / cel dan delat' buden bit'; / z glavo klonem, / v sen utonem, / kar ob mizi znam počit'. // Četrť ure / brez torture, / brez napenjanja možgan; / le mal' zaspim, / se kmal' zbudim, / ni miru, je svetel dan. // Pouk otrok / ne gre od rok, / so večkrat nagajivi; / tak' kmet gara, / se ne pozna / na nehvaležni njivi. // Konec tedna / prid'ga vedna za nedeljo dela da; / je sobota / res robota, / le duhovnik jo pozna. // Vikend 'majo, / drugi znajo / si oddiha poiskat'; / z delom obdan, / v skrbeh vkopan / grem v soboto pozno spat'. // V cerkvi govor / neljub tovor, / mal' je treba jadic'vat'; / mladinski uk / mi poln je muk, / bolj kot b'lo bi pričak'vat. // S prid'go muja, / bolj se kuja / mi mladino prav učit'; / star postaneš, / več ne uganeš / mladi rok kak' pridobit'. // Se prileže, / če ne veže / prid'ga te nedelje vse; / tak' v hladilu, / okrepcilu / potnik vroč spočije se. // Olajšava / b'la bi prava, / če več pisem škof bi dal; / v letu enkrat pošlje, večkrat / naj bi župnik v cerkve bral. // V postu ne le, / je advent še, / ko naj škof bi pismo al; / med letom čas / bi nam bil kras, / če takrat bi kaj poslal. // Še četrtič / škod'lo ne b' nič, / v letu če bi pismo dal; / deci želje, / tak' veselje / stri Miklavž, če b' škof se vdal. // Vikend to naš / bil bi res baš, / ak' bi škof usmilil se / 'boge raje, / z glavo zmaje, / on ob tem smeji se le. // Šale malo / mi ostalo / ob tegobah vseh teh je; / resnost sama / ni omama, / muza kar boji se je.« V nasprotju s soneti, v katerih je očitna in morda tudi hotena navezava na Prešernovo poetiko, ta pesem spominja na Dragotina Ketteja.

Še najbolj osebna, ni pa osebno izpovedna je pesem *Za slovo*. V njej je malo šale in malo trpkosti. Taka je, da bi jo bil župnik lahko tudi prebral svojim faranom pred odhodom iz njihove fare. Bogve, ali je to res storil? Pesem je odgovor tistim, ki jim niso bila vseč stalna popravila cerkvenih stavb in niso imeli vpogleda v finančno poslovanje župnije. Hkrati je zahvala tistim, ki so skrbeli za njegov vsakdanji obstoj, kakor vemo iz številnih pesmi, posvečene kuharicam: »Se je životarjenja Janez najedel, / je nevede kdaj tudi plesniv kruh jedel, / če doma jim dobro ni, žerjavi se čez morje vzdignejo,¹²⁵ / ga sestre vab'jo k sebi, rade s prstom mu pomignejo. // Je minil verouk / in z otroci jeza, / je konec ob pripravi na pridige muk, / minila bremen drugih je peza. // Je konec cerkva popravil, / župnik, ki dosti popravlja, mnogim ni mil, / jezijo se nanj, ker morajo dati, / nehvaležnost ljudi mora on'nu, ki popravlja, / nujno v spominu ostati. / Sum, da ne

¹²⁵ Op. avtorja: "Če doma jim dobro ni, žerjavi se čez morje vzdignejo," je citat iz ene Župančičeve pesmi.

ravna pošteno s cerkveno blagajno, mu je za plačilo; / očitek, da farani ne vedo, kam gre cerkveni denar, je za vso skrb povračilo. / V cerkvi oznanjat' o stanju cerkvene blagajne – razen dolgov – ni običaj, / ljudje, ki o poštenju duhovnika sumijo, to vedo naj. // Ko nastopa zdaj Janez pokoj svoj blažen, / mu ob odhodu iz Begunj je od veselja nos vlažen. / Ima vsak pravico, dolžnost za svoje zdravje skrbet', / bo mojim 'prijateljem' v veliko veselje župnika druž'ga imet', / je dolgo dovolj na eni fari bit' petnajst let. // Vsem dobrim dušam, ki so mi skazovale usluge, je moja zahvala velika, / ob vsem, kar je v petnajstih letih težkega b'lo, begunjske fare so dika.«

Škoda je, da ni znano, kdaj je nastala Križajeva refleksivna pesem *Smrt*. Ali je sredi njegovega delovnega zagona, ko je komaj našel čas za številne pesmi svojim prijateljem in se jim zato stalno opravičeval zaradi svoje zamude, ali ob kakšni bolezni, ko se je konkretnije soočal z minljivostjo življenja ali v visokih letih, ko je bil njegov konec že neizbežen? »*Smrt, mogočna si gospodarica, / nič vabljava niso tvoja lica, / po tebi nihče ne hrepeni, / beži pred tabo, / vsak se te boji. // Utišaš ti za vedno prešerni smeh, / se kot temna senca tajno plaziš, / kjer radost je v očeh. / Za trajno potešiš src vso bridkost, bolest, / končaš tud' vso človeško srečo, / življenja vso prelest. // Neusmiljeno kosiš betežne starce, / mladostni cvet, / od smrtnega zamaha tvojega, / ni nihče izvzet. / Nikomur ti ne daš se podkupiti, / mogočni tvoji oblasti / nihče ne more uiti. // Za trajno pomiriš človeških src strasti, / s teboj za vedno so končane / življenja vse poti. / Za vsakogar si ti usoden v večnost vstop, / človeškemu dejanju in nehanju vsemu znak daješ »stop«. // Spomin na te je bridek, sestra smrt, / a nam zelo potreben, večni raj odprt / nam bo po tebi le tedaj nekoč, / če pri vseh naših delih bo tvoj spomin navzoč. Naslednja kitica, kako smrt pride nepredvideno. Usoda naša je, / da rojeni smo za smrt, / po krstni, poročni obleki še / pride mrtvaški prt. // Smrt besede zadnje nimaš ti, / od mrtvih bomo vstali, / tako nam Kristus govori, / spolnitev obljube bomo dočakali.«*

VII. STILNA VPRAŠANJA KRIŽAJEVEGA PESNJENJA

Moč Križajevega pesnjenja se kaže v njegovih formalnih lastnostih. O njih bi se dalo veliko govoriti. Sam se izrecno v številnih pesmih sklicuje nanje ali se opravičuje, če jih po svojem prepričanju ni zadovoljivo rešil. V tem je podoben Francetu Prešernu, ki je v svojih poezijah večkrat vključil tudi motiv ustvarjanja samega. Tako tudi Križaj. Svojemu vzorniku pa je podoben tudi po številnih sonetih in skoraj dosledni uporabi akrostiha v njih, kakor je očitno iz prejšnjih razdelkov. Medtem ko velikemu pesniku sledi tudi glede rimanja, ki je predpisano za sonet, se od njega oddaljuje v metriki, saj ne upošteva dosledno italijanskega enajsterca, ampak druge verzne vzorce, kar je mikavna naloga za kakega specialista, verzologa.

1. PREŠERNOVE SLEDI

Prešernove sledi v Križajevem opusu so torej številni soneti z akrostihi, zapletena skladnja, ki je posledica zadoščevanja ustreznemu akrostihu, tekočemu ritmu in pravi rimi in seveda misli, ki jo je moral ubesediti. Od tod številni upadi oziroma vokalne redukcije tudi pri Križaju, ki si zaradi njih očitno ni belil glave, če jih je pa dodobra izkoriščal tudi France Prešeren.

Primerjava dveh sonetov z akrostihom *ŠKOFU DR LENIČU S.* (za god) kaže, da je akrostih res obakrat enak, vendar se nič ne ponavlja. Nobena črka v akrostihu se ne začne z isto besedo kot v prvem primeru.

Glede na to, da se nobena slovenska beseda ne začne s črko f, si je zanimivo ogledati, s kakšnimi besedami se začenja vrstica v sonetih, ki vsebujejo akrostih ŠKOF-U. Praviloma so to tujke, tuje ime in onomatopetski izraz:

- Falango zla s pomočjo božjo zmaguješ.
- Falanga zla naj Ti pot ne otežuje.
- Finale sveta ta nam je odločen
- Fineso do ljudi mu vsi priznamo
- Frenetično tak' kuhar'ca tuguje.
- Filemon kot Pavlu, tak' drag si nam Ti.
- Frfrat verzov, brez njih me škof okrca.

Res je, da o svojem zgledovanju pri Prešernu Križaj nikoli ne govori, vendar ga je moral veliko brati in dobro poznati, saj se marsikdaj pojavi v njegovih pesmih tudi navezovanje na Prešernovo poezijo. Za dokaz te trditve je tu zbrano le nekaj primerov.

a) Križaj: **Ko člov'k v mladosti dobro si obeta** (sonet z akrostihom: NADŠKOFU FRANCU, 1999)

Prešeren, *mladosti leta, kmalo ste minule* (Slovo od mladosti)

b) Križaj: **Cel čas** življenja On nad Vami čuje (sonet z akrostihom: NADŠKOFU FRANCU, 1999)

Cel čas poti ste v službi božjem' glasu (sonet z akrostihom: NADŠKOFU FRANCU, 2000)

Cel čas si študija živela skromno (sonet z akrostihom: SESTRICI DR. CVETKI)

Prešeren: *Cel čas so blagih sapic pogrešvale* (Prešeren, Sonetni venec)

c) Križaj: **Že čas je, da pesem tudi Ti dobiš**, (sonet z akrostihom ŽPK. MAKSU KOZJEK)

Prešeren: *Čas, Črtomir, je vzet orožje! Krst pri Savici* (13. stanca)

2. ANAFORIČNA VRSTICA

Izvirna lastnost Križajeve poezije, ki zbudi pozornost, pa je ponavljanje prve vrstice tudi v naslednjih kiticah posamezne pesmi. Ta stilna figura se pojavlja dosledno v tako imenovanih navadnih pesmih. Zdi se, da je ob njihovem pisanju avtor pogrešal tako formalno podlago, kakor je akrostih pri sonetu, zato si je sam omissil anaforično vrstico, kakor imenujem opisano ponavljanje. Nanj je sproti opozarjalo prvo poglavje tukajšnje obravnave.

3. POTUJOČI VERZI

Najizrazitejša posebnost Križajeve poezije so potujoči verzi. To pomeni, da je v Križajevem opusu prepoznati besedne zveze, ki se dobesedno ali deloma predelane selijo iz ene pesmi v drugo kot nekakšne formule ali klišeji. Ravno to je posebnost folklor-

ne poetike,¹²⁶ najti pa jih je tudi v pesmih, ki so že del literarjenja.¹²⁷ Takih primerov je precej več, kolikor jih je predstavljenih tu.

a) Ključna beseda: oče. Zaradi odsotnosti letnic pri večini pesmi ni mogoče zanesljivo slediti razvoju posameznih besednih zvez oziroma formul ali klišejev. Kljub temu se dá iz zbranih primerov razbrati, kako se je iz posameznih ključnih besed razvijal pesniški motiv. Vse kaže, da je Križaj motiv (duhovnega) očetovstva uporabil samo v pesmih za nadškofa Pogačnika. Zakaj je tako, je mogoče razložiti iz razlike v letih. Kakor se vidi iz sonetov, sta se z nadškofom Alojzijem Šuštarjem začela tikati, od nadškofa Rodeta pa je bil avtor sam sorazmerno starejši. Naslednji seznam lepo predstavlja Križajevo ustvarjalno moč ob enem in istem motivu, ki ga stilno živahno obdela.

1. *duhovni oče on nadškofiji je naši.*
2. *očetovsko izvršuje svojo oblast.*
3. *Kot so sinovi zbrani okrog očeta / tako naš nadpastir je dan's med nami,*
4. *Ko nadškof, naš duhovni oče goduje /...// očetno srce ne odkloni sina iz tujine stranpoti vrnjenega.*
5. *Naš oče duhovni v kratkem goduje*
6. *Vas boli očetovsko srce / kot očeta, ki je izgubil sina.*

b) ključna beseda: križ. Ob ključni besedi križ je opaziti njegovo prizadevanje v dve smeri. Čeprav je pojem križa in od tod izpeljani stilemi – pač zaradi naprsnega križa, ki ga nosijo – prihranjen samo za (nad)škofe, je presenetljivo, da je uporabljen tudi v popolnoma drugačnem sobesedilu, ki nima konkretnega naslovljenca (Kisovec ne ver'je).

1. *Le zmožnim samo so mitre naglavja, / Emblem mu Kristov prsi odlikuje.* (Stanko Lenič, 1976)
2. *Emblem se Kristusov na prsih sveti, / Nevidni križ pa srce Ti bremeni,* (Stanko Lenič, za šestdesetletnico)
3. *Emblem Kristov, križ, nam daje rešenje, / V večnosti hoja za njim bo v nagrado* (Kisovec ne ver'je)
4. *Na škofovih prsih vidijo ljudje križ svetál, / na njegovih ramah drugega Bog vidi,* (Jožef Pogačnik)
5. *A ko na prsih zlati križ se sveti, / ... / Očem nevidni križ Vam Bog da zreti.* (Alojzij Šuštar)
6. *Težak zlat križ se z mitro tudi' pričinja, / ... // Pot Vam časti je delež tud' trpljenja,* (Franc Rode)

c) Ključna beseda: zdravje / navje. Ali je res zgolj naključje, da se že tretja ključna beseda in iz nje izpeljani stilemi pojavijo po šestkrat. Zdi se, da je avtor upošte-

¹²⁶ Izraz je povzet po razpravi Zmage Kumer, Potujoči verzi (Prispevek k raziskovanju stila slovenske ljudske pesmi), *Narodno stvaralaštvo / Folklor* 4, zv. 15–16, julij-oktober 1965, 1153–1159.

¹²⁷ Zmage Kumer, Štajerska slovesa in njih mesto v evropski ljudski poeziji, *Svet med Muro in Dravo* (Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968), Založba Obzorja, Maribor 1968, 111–118.

val neko načelo o pogostnosti uporabe posameznih stilemskih jeder. Tokratne stilne obrazce je razpršil med vse naslovljence svojih pesmi: med škofe, duhovnike, cerkvene pomočnike pomočnice in seveda svoje prijatelje.

1. *Želim Ti za god vse dobro in zdravja, / še dolgo naj ostanejo zaprta ti vrata navja* (Cvetki, 1976)
2. *Naj Bog da trdnega zdravja, / ... / ostanejo še dolgo naj zaprta vrata Vam navja, / hvaležnost naj moja vam ta pesem oznani.* (Gospe Klemenovi Meri)
3. *Še dolgo naj Vas Bog ... ohranja, / svojo milost, ... naklanja, / naj daje Vam trdnega zdravja, / še dolgo naj ostanejo zaprta vrata Vam navja!* (Jožefu Pogačniku, 1978)
4. *Naj vedno spremlja sreča Te in zdravje, / še dolgo naj odmika se Ti navje, / saj vedno zmerno piješ, ne po kravje, / Te čaka še mars'ktere fare slavje.* (Jožefu Kvasu, 1983)
5. *Na mnoga leta še želim Ti zdravja, / Apel za to pesem je Tvoj slavni god, / Deli naj Bog Ti svoj blagoslov povsod, / Še dolgo naj zaprt bo vhod Ti navja.* (NADŠKOFU ALOJZU)
6. *Ob Tvojem godu in rojstnem dnevu sprejmi moje iskrene čestitke in najboljše želje. ... še dolgo naj bodo zaprta vrata Ti navja.* (Alojziju Šuštarju 1999)

č) Ključna beseda: **rima**. Od izpisanih primerov je naslednji na zadnjem mestu ne le zaradi največje številčnosti, ampak predvsem zato, ker ga je avtor upošteval še v eni svojih zadnjih sonetov, ki ga je petinosemdesetletni avtor napisal pet mesecev pred svojo smrtjo svojemu dolgoletnemu prijatelju. Razen ene izjeme (št. 7) so vsi primeri iz sonetov z akrostihom) in deloma se lahko iz njih vidi tudi razvoj tega obrazca, ker so sonetom v nekaterih primerih na srečo dodani datumi.

1. *Rim skromnih dar naj slavnost dopolnjuje. // Glas pesmi naj veselje oznanjuje,...*« (G. BERGLEZ CIRILU)
2. *Bilá v vojnem času sva sosedá, / Rim teh skromni dar v spomin je nate,* (BRGANT VALENTIN)
3. *Rim dar preskromen je za petje Vaše, /... / Tako povzdignete slovesnost maše.* IVANI STARETOVI, c. pevki)
4. *Rim teh skromnih dar se spodob Vam dati, / Kot znak zahvale za ...* (G. STANONIK MARKU)
5. *Rim skromnih dar te sprejmi za /... / V dvainosemdesetih b'lo dost' je dni,* (REV. MEJAČ JOŽETU)
6. *Dolgujem res godovno Ti voščilo, / Rim skromnih dar naj bo Ti v veselje,* (DRAGI SKOK JOŽKO)¹²⁸)
7. *Rim skromnih dar le sprejmi za vezilo, / Žari hvaležnost v njih za usluge vse,* (Julki Žagar)
8. *»Fejst« fant si, saj mi vedno rad ustrežeš, / Rim teh skromnih dar sprejmi v zahvalo,* (SVOLJŠAK FRANCU)¹²⁹
9. *Doktor, učenost znal si pridobiti, / Rim skromnih spev slavi naj Tvojo vednost,* (DR. JUHANT JANEZU, 2001)
10. *Drag mi tovariš si iz mladostnih let, / Rim teh spevov muza Ti za god poklanja, / Aplavz s srca veselje Ti naznanja, / Grem na Parnas, mi je hobi ta izlet.* (Sonet z akrostihom DRAGI MEJAČ JOŽE, Lj., 15. marca 2002)

¹²⁸ Sp Brnik, 17. marca 99.

¹²⁹ Sp. Brnik, 27 dec. 99.

d) **Ključne besede:** *elita, falanga, gorje, spodobi se*. Prva beseda je rezervirana samo za škofa Leniča, ki sta bila z Janezom Križajem tako rekoč sošolca, druga pa se pojavi tudi pri škofu Kvasu. Drugače gre tu za primer previdne rabe izbranega besedja, saj je preveč stilno zaznamovano, da bi ne dobilo negativne konotacije.

1. *Elita bil si med duhovni vedno (Škofu dr. Leniču*
2. *Elita da s' duhovnov, Ti bil apel (7. vrstica v sonetu)*

1. *Falanga zla naj Ti pot ne otežuje.*
2. *Falango zla s pomočjo božjo zmaguješ (Jožef Kvas, 1993)*

Prav tako ni le za najvišjo hierarhijo rezervirano posamezno besedišče, ampak tudi za nekatere druge. Pojem gorje, npr. za zdravnico dr. Julijo Žagar:

1. *Gorje razno blažiš, čevelj če ožuli, / Angina če napade, slabo je srce,*
2. *Gorje, bol blažiš proti zdravja zgubi, / Ataka je delo tvoje, lepa gesta*

Seveda bi se dalo najti še veliko drugih ključnih besed, iz katerih je Janez Križaj izpeljeval svoje stilne obrazce in jih prenašal iz pesmi v pesem. Pogost je glagol: *spodobi se*, vendar sta tu navedena le dva primera:

1. *Spodob' se, da pesem tudi Ti dobiš, / Prijatelj moj si s koperske škofije, (SP. ŽPK. SKOK JOŽKU)*
2. *Rim teh skromnih dar se spodob Vam dati, (G. STANONIK MARKU)*

4. ANALIZA KRIŽAJEVIH SONETOV GLEDE NA VSEM ENAK AKROSTIH: ZLATOMAŠNIKU

Zadnji dve vrstici nista karakteristični za akrostih, ker se pojavljajo začetnice primka in imena, v skladu z naslovi pesmi: Spisek na ovoju z naslovom Zlatomašniki navaja imena Valentin Benedik, Franc Grmovnik, Ivan Janež, Jožef Kvas, Stanko Lenič, Jože Mejač, Franc Mozetič, Janez Oražem, Jože Pogačnik, France Rozman, toda za prva dva sonetov v ovoju ni.

Zato je prišlo v poštev za analizo osem sonetov. Naslovi omenjenih sonetov so naslednji:

1. Zlatomašniku J. I. (Janež Ivanu),
2. Zlatomašniku K. J. (Kvas Jožetu),
3. Zlatomašniku L. S. (Lenič Stanku),
4. Zlatomašniku M. J. (Mejač Jožetu),
5. Zlatomašniku M. F. (Mozetič Francu),
6. Zlatomašniku O. J. (Oražem Janezu),
7. Zlatomašniku P. J. (Pogačnik Jožefu),
8. Zlatomašniku R. F. (Rozman Francetu)

Glede na predpisanih 14 vrstic so soneti različno oblikovani. Pesmi so soneti po obliki, medtem ko so po vrstah verza zelo različni. Koliko je med njimi enajstercev, ki so pravilo za klasične sonete, in koliko je pravega rimanja, je treba pregledati.

Z

- Zlat mašni jubilej* letos Ti slaviš, (1)
Zlat mašni jubilej vesel proslavljaš (2)
Zlat mašni jubilej Stanko škof slavi, (3)
Zlat mašni ljubilej vesel obhajaš, (4)
Zlat jubilej duhovništva praznuješ, (8)

- Zori vinograd* Ti do zlate maše (5)
Zaslug, Ti dela, polno je življenje, (6)
Zvonovi šenklavški veselo doné (7)

L

- Let petdeset* k oltarju že pristopaš, (1)
Let petdeset duhovniško 'maš oblast, (2)
Let petdeset že božji si služabnik, (4)
Let petdeset že Krista dar obhajaš, (8)

- Ljubezen božja* Ti srce je vnela, (5)
Lep stan duhovski si kot mlad fant izbral, (6)
Ljubljana, škofija vsa praznik slavi, (7)
Lepota Te stanu je pridobila, (3)

A

- Apostola* ti služba b'la je mila, (3)
Apostol vnet, si Kristusov družabnik, (4)
Apostola poklic Ti je nadela, (5)
Apostol vnet zanj srca, svet osvajaš, (8)

- A mil sodnik* v imen' Boga nastopaš (1)
A let dvanajst krasi Te škofovska čast, (2)
A kmal' duhovnik mlad doktor si postal (6)
A kaj dan's veselje v očeh se iskri? (7)

T

- Tako* lahko uspeh svoj ugotavljaš. (2)
Tako goreč za Njega svet osvajaš. (4)
Tak k zlati le maši nadškofa zvone. (7)
Tak' Bogu zvest dolžnosti vse spolnjuješ. (8)

- Telo Krista* da kruh postane, storiš. (1)
Talentov mnogo T' je dal Bog, to drži. (3)
Težko si pasel ovce božje paše (5)
Talent Tvoj dal Ti študij spopolnjenje. (6)

O

- Ostal* si zvest, ni sveta vihar, ne piš, (1)
Ostal ponižen si, se ne postavljaš, (2)

Odličnih spričeval vrsta se množi, (3)
Odšel si daleč z doma, se razdajaš, (4)
Oznanjal Krista, pil gorja si čaše, (5)
Odprt za Boga nosil si trpljenje, (6)
Opravil nebroj maš od prvega dne, (7)
Omahnil v bojih nisi, zlu kljubuješ, (8)

M

'Maš simpatije pri duhovnih, to T' je last, (2)
Maš dar z darovanjem svojim združeval, (6)

Moči Ti vzel, vredno Boga zastopaš, (1)
Med klerom bil si vedno luč in sila, (3)
Množini duš, ne vzame jih sovražnik, (4)
Marljiv pri delu, priden kot čebela, (5)
Mu živ spomin na novo mašo lebdi, (7)
Molitev moč da, dušo z njo oplajaš, (8)

A

Apostol neutruden ne odstopaš, (1)
Apostol vnet si, iščeš le božjo čast, (2)
Apostol zvest si petdeset leto ostal, (6)

Askeza spremlja te, najboljši stražnik, (4)
Askeza b'la v pomoč, z njo svet postajaš, (8)

A nikdar Te prevzetnost ni nosila, (3)
A pot po bregih ni Ti volje vzela, (5)
A prva ljubav mu še v srcu gori, (7)

Š

Še vedno vnet za duše, zanje skrbiš. (1)
Še varuh vnet si gorske Gospe naše. (5)
Še si poln elana, od tegob ne zdvajaš. (4)
»Še mnogo let«.bravci »Družine«.žele. (7)

Širok si vhod v večni dom pripravljaš. (2)
Široko pot v pogubo zametuješ. (8)

Škof let si dvajset, si vreden te časti. (3)
Širok Ti vhod bo v raj, ko bo vstajenje. (6)

N

Na mnoga leta še! So moje želje, (1)
na mnoga leta še, je želja naša, (8)
Na mnogih krajih, kjer si pastiroval, (5)

Naj Bog Ti zdravja da še mnoga leta, (2)

naj Bog še dolgo zdravja Ti naklanja, (3)

Nam dragi iz mladosti so spomni, (4)

Nadarjen s'bil za službe vse pripraven, (6)

Naložil mu Bog skrbi je velike, (7)

I

Igra naj Ti srce v zdravju, sreči, (1)

Igraš sošolc v njih vlogo, moraš znati, (4)

Igral si v škofiji važno vlogo, (6)

Izpolnil častno si res življenja pot, (2)

Izpolni naj vse tvoje srčne želje, (3)

Ime Marije cerkve so nosile (5)

Ima palij nadškofov, stane ta čast, (7)

Iskrena rádost T' je Bogu v zahvali, (8)

K

Korak naj k maši biserni Te pelje. (1)

Korak še dolgo čvrst naj se T' ne zapleta. (2)

Korak Ti gibčen, hitrost naj ohranja. (3)

Kot vnet častivec njen si ji zvest ostal. (5)

Kot rektor bogoslovja bil si slaven. (6)

Kak' lezla čez ograjo sva v temini. (4)

Krepost, skromnost, modrost njega so dike. (7)

Ki dal T' je dan dočakat: zlata maša. (8)

U

Uspéh največji bo, ko sprejme Te Gospod, (2)

Uspéšna pot Te v srečno večnost pelje, (3)

Ustreže Bog naj prošnji tej goreči, (1)

Ušla sva na valetu, mal' fant'vati, (4)

Utrujen zdaj od let, bolezní sile (5)

Učen duhovnov vzgojil si Ti mnogo, (6)

Upravlja vse Cerkve slovenske oblast, (7)

Up na plačilo máš, ko bomo vstali, (8)

Iz predstavljene analize se lepo vidi avtorjeva ustvarjalna sposobnost, ki se je krepko opirala na prestavljanje verzov iz soneta v sonet, vendar to nikoli ni postala gola šablona.

SKLEP

1. Nagib za Križajevo pesnjenje je v prvi vrsti izražanje spoštovanja njegovim nadrejenim predstojnikom, ljubeznive pozornosti prijateljem duhovnikom, še posebej ob njihovih mašnih jubilejih in hvaležnosti tistim, ki so mu ponudili topel vsakodnevni obrok hrane in mu pomagali nositi težo dneva pri oskrbovanju župnije. Po vsebini oz. sporočilu so pesmi marsikdaj v sorodu s pesmimi kronikalnega tipa,¹³⁰ v katerih opisuje življenje naslovljenca, hkrati pa nikoli ne izostane vera v Boga in v posmrtno življenje. Veliko opuščajev, deluje pogovorno, hkrati pa spominja na Prešerna. Nanj spominja umetelni besedni red. Zvezan je na začetku (akrostih). in na koncu vrstic (rima) in z vsebino.

2. Prvi razdelek te obravnave se osredotoča na motiv pesnjenja, ki ga Janez Križaj izredno reflektira in hkrati ironizira. Eden takih motivov, ki se seli iz pesmi v pesem je motiv pesnjenja, moje muze, ali Pegaza, ki ga redkeje uporabi.

3. Karakterističen zanj je humor, ki pa ga razveže, če gre za nevarnost, da bi škodil, npr. v pesmih, ki so namenjene mladim.

4. Imenitno obvlada in ga zanimajo formalna vprašanja.

5. To je izrazito literarjenje, če upoštevamo, da pesmi za prepoznane sprejemalce: samo za domači krog in iz hvaležnosti.

6. Ali je mogoče, da ni niti ene pesmi o naravi. Niti enega motiva narave v kaki pesmi. Vse pesmi so namenjene samo ljudem. Niti ni osebno izpovednih pesmi. Vse so v službi bližnjega.

---

¹³⁰ M. Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, 196–206.

ELIZABETA POHOREC: Z OČMI VERE

UVOD

Slepi ljudje so že od nekdaj zbujali posebno, celo mitično pozornost. Tragičen sloves slepote se drži Homerja vse od nastanka obeh klasičnih antičnih epov Iliada in Odiseja.¹ Romantično podobnost z njima in mitičen nadih sicer znamenitim srbskih »ljudskim«² pesmim so nekateri skušali obdržati z utvaro, da so bili tudi njihovi po/ustvarjalci prikrajšani za vid, čemur se je na podlagi terenskih raziskav uprl Matija Murko.³

Kakor koli že, tokrat se srečujemo z resnično slepo pesnico. Elizabeta Pohorec (*1932, Trata v Slovenskih Goricah) je že kot dojenček zbolela za redko obliko očesne bolezni⁴ pri sedmih letih pristala v zavodu za slepe in slabovidne v Kočevju, od koder so se varovanci med drugo svetovno vojno preselili v Ljubljano. Zdaj že čez pol stoletja živi v Centru slepih, slabovidnih in starejših v Stari Loki, kjer še vedno bistro sledi življenju okrog sebe. Tam jo je poiskala Zdenka Primožič, profesorica slovenščine in postala pozorna na njeno radoživost in pesmi,⁵ ki so bile objavljene v domskem biltenu *Štirje letni časi*.⁶

Poleg tega so njeno življenjsko zgodbo prestregli dnevnik *Delo*,⁷ mesečnik *Ognji-*

¹ Ime Homer pomeni po antičnih razlagah slepca ali talca ali spojitelja (sc. Posameznih pesmi) ali človeka, kise pridružuje, torej spremljevalca, tovariša. Kajetan Gantar, *Uvod, Homer, Iliada*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1982, 11.

² V javnosti se še danes uporablja izraz: narodne pesmi, v slovstveni folkloristiki: folklorne pesmi.

³ »Čudno je, kako so se mogli takšni nazori, nasprotujoči resnici, vzdržati dolgo tudi v tujih slovstvih.« Matija Murko, *Tragom hrvatsko-srpske narodne epike: Putovanja u godinama 1930–32*, »Djela JAZU«, KNJ. 41–42, Zagreb 1951, 63–64. Poglavlje o slepih pevcih in pevkah. Prim.: M. Murko, *Tragom hrvatsko-srpske narodne epike*, 206–217.

⁴ Romana Kumer, Pohorec Elizabeta. 50 let v domu CSS, *Štirje letni časi*, Bilten št. 14, Center slepih, slabovidnih in starejših, Škofja Loka, november 2003, 9.

⁵ »Na Elizabetine pesmi me je leta 1992 opozorila sosedka Slavica Kuštrin, zaposlena v Centru slepih, slabovidnih in starejših v Škofji Loki.« Op. Zdenka Primožič, 2007.

⁶ Mateja Gruden, Za dolgčas nima časa (Življenje v socialnih zavodih), *Delo*, četrtek 11. marca 2004, 9. Prim. priložnostno besedilce: »Preljubi Cirilko / vzemi Tilko! / Pridno ženko boš dobil, / rada dela, je vesela, / rada bere s knjižice. Spodaj piše: Stanovalka Elizabeta Pohorec je verz [v resnici gre za kitico, op. ur.] sestavila še za časa svojega otroštva. Ciril je bil njen učitelj, Tilka pa vzgojiteljica – in kasneje sta se res poročila.« *Štirje letni časi*, Bilten št. 20, Center slepih, slabovidnih in starejših, Škofja Loka, junij 2005, 10.

⁷ M. Gruden, Za dolgčas nima časa, 9.

šče⁸ in *Mohorjev koledar*⁹ in domsko glasilo *Štirje letni časi*.¹⁰ Rada se oglašva in kontaktnih oddajah po radiu Sora, da pohvali osebe v domu, kjer so ji ustregli s svojo sobico. Na spletnih straneh radia Ognjišče je dokumentirano njeno sodelovanje v radijski svetovalnici *Prepadi in mostovi*,¹¹ v oddaji *Aktualno v spomin na pomožnega škofa Jožefa Kvasa*¹² ter v Radijskih katehezah.¹³ nekajkrat je z njimi nastopila na romanjih bolnikov in invalidov na Brezjah.¹⁴

Svojčas je prepevala v cerkvenih zborih, nastopala je v zboru slepih pod vodstvom Toneta Čuriča. Spominja se, da so imeli v enem letu kar 27 nastopov.¹⁵ Naučila se je in učila igrati klavir, kitaro, orgle. Zdaj ima otrple prste in že dolgo ne igra več.¹⁶

I. ZAVEST PSALMISTA

V zbirki *Jezus je moj* (2007) je zbrano dolgoletno ustvarjanje Elizabete Pohorec. Ne zлага spogledljivih verzov, s katerimi žonglerji besed radi zabavajo kratkočasje željno družino. Je daleč od narodnozabavne sentimentalnosti v štirivrstičnih kiticah, ki se slovenskemu literarjenju najbolj prilégajo. Njeno ustvarjanje motivno in stilno res nima nič s folklorno poetiko, saj je brez tipičnih ponavljanj in okrasnih pridevkov,¹⁷ toda način njenega ustvarjanja ne more biti drugačen. Glede na poseben položaj Elizabete Pohorec bi bilo smiselno preveriti, ali v njenem ustvarjanju ne obstajajo t. i. potujoči verzi. To so besedne zveze, ki se dobesedno ali kaj predelane selijo iz ene pesmi v drugo kot nekakšne formule ali klišeji za oporo spominu. V njenem primeru je to še toliko bolj razumljivo, ker se osredotoča na samo eno in isto religiozno snov v eni in isti etološki perspektivi hvaljenja, slavljenja in zahvaljevanja, da s tega vidika njene pesmi zaslužijo ime psalmi.

O tem nedvoumno priča že naslov njene pesniške zbirke »*Jezus je moj*«. Pesniška muza ji zares zapoje le, kadar je združena z njim. Tudi sicer se najbolje počuti in ves čas giblje na tleh katoliške veroizpovedi, ki ji ne pripada zgolj iz tradicije, ampak iz osebne verske izkušnje. Ta ji lajša in osmišljuje življenjsko pot, o čemer z veliko resnicoljubnostjo pripoveduje sama.

Brez Zdenkine velike požrtvovalnosti, ki je pesmi s kaset – kamor jih je Elizabeta Pohorec zvočno posnela – transkribirala na papir in uredila v kitice, bi ta pesniška zbirka nikakor ne ugledala belega dne. Večino teh pesmi je Elizabeta hranila v svojem spominu, zato pri njihovem narekovanju oz. snemanju na kasete ponekod pri preverja-

⁸ Božo Rustja, Slepa pesnica Elizabeta Pohorec od mladih nog v ustanovah za slepe, Intervju v rubriki Naši preizkušani. *Ognjišče*, XXXX. leto, št. 3/2004, 24–26.

⁹ Marta Kmet, [= Marija Krejan], Pot, *Mohorjev koledar* za leto 1996, Celje 1995, 153–160.

¹⁰ R. Kumer, Pohorec Elizabeta – 50 let v domu CSS, 9.

¹¹ Na iztisih datum ni naveden.

¹² Radio Ognjišče, 15. 3. 2007.

¹³ Kadar so bile na vrsti kontaktni večeri v tej zvezi, sem njena vprašanja in komentarje večkrat slišala na lastna ušesa. Dokumentirati pa tega ne morem.

¹⁴ B. Rustja, Slepa pesnica Elizabeta Pohorec od mladih nog v ustanovah za slepe, 24–26.

¹⁵ R. Kumer, Pohorec Elizabeta – 50 let v domu CSS, 9.

¹⁶ M. Gruden, Za dolgčas nima časa, 9.

¹⁷ Izjema je le rdeča barva: »/R/ožice« rdeče« (Vprašanje: Kaj smo mi?) in »Smehljaj na ličecih rudečih« (Sreča v nesreči).

nju prihaja do manjših sprememb oziroma zamenjav posameznih vrstic. Le malo Elizabetinih pesmi je urejenih v enakovrstične kitice, več je raznokitičnih, kar pomeni, da ji je več do sporočila pesmi kot do njene zunanje oblike.¹⁸ Nato še preverjanja z avtorico na mestih, ki so se zdela nerazumljiva, nejasna ali nelogična. Vendar sva za redakcijsko besedilo: ureditev v kitice, postavljanje ločil in velike začetnice odgovorni obe. Pri tem sva skušali čim bolj slediti sporočilu besedila in njegovemu notranjemu ritmu, seveda pa tudi avtoričinim načrtom, željam in napotkom.

Vrstice so med seboj različno dolge in med seboj se izmenjavajo različne rime. Vse to daje njenim pesmim živahnost, s katero daleč presega tradicionalno poetiko. Od nje je odmaknjena tudi s posebnostjo, ki je morda posledica njene slepote. Njene pesmi nimajo okrasnih pridevkov. Kako le, če nima možnosti razločevati barv in številnih drugih lastnosti posameznih predmetov in pojavov. Zato so njene pesmi obvarovane leporečja in gostobesednosti. So kakor preigravanje variacij na isto témo, z eno besedo: prvinske krščanske meditacije, ki v navduševanju za Jezusa in njegovo Cerkev preraščajo v upesnjene kateheze. Elizabetino ustvarjanje je sad njene globoke krščanske duhovnosti, s katero pričuje: Kar mi je bilo odvzeto navzven, mi Gospod daje navznoter.

Iz dostopnega in s kaset na papir prepisanega gradiva so izbrana besedila, ki so razvrščena v kolikor mogoče smiselno in med seboj usklajeno zaporedje. Snov posameznih razdelkov si sledi nekako po hierarhiji: od najvišjega *Boga* Stvarnika in treh Božjih oseb, Božje matere *Marije*, *svetopisemske snovi*, ki se v krščanstvu vsako leto ponovi v t. i. *cerkvenem letu*. Le na koncu je nekaj t. i. *laičnih besedil*, praviloma reflektivne. Čeprav je avtorski polet v njih večji, so še vedno močno prežete s krščanskim zaledjem. Na koncu so *Posvetila* osebam, ki ji veliko pomenijo in so ji storile kaj dobrega.

Za podrobno analizo pesmi v posameznih razdelkih bi bil najprimernejši teološki ključ. Vživimo se v avtoričin položaj: ne vidi, ne more hoditi ... In vendar se zahvaljuje *Bogu* za življenje, za vse, kar jo je doletelo v njem, veruje v njegovo dobroto, pravičnost, mu ubeseduje svojo ljubezen, v njem išče svoj mir in uteho.

Cerkvene pesmi (o) *Mariji* so avtorici tako domače in ljube, da v svoja besedila (o) njej vplete več iz njih znanih besednih zvez in naslovov, s katerimi jo želi počastiti. Medtem ko je motivika cvetja vpricho Marije že znan pesniški postopek, so Elizabetina izvirna novost v tej zvezi motiv murnčka.

V letu knjige nas lahko še posebej nagovorijo Elizabetine pesmi, katerih snov se navezuje na Sveto pismo, začenši z Adamom in Evo, prek desetih Božjih zapovedi in nekaterih evangeljskih odlomkov. Ta razdelek je v tesni zvezi z naslednjim, imenovan *cerkveno leto*, saj se skozenj ves čas moli vera, opravljajo razni zakramenti, molijo litanije in rožni venec.

Dokaz, da je v Elizabeti resnično navzoča pesniška žilica, so pesmi v t. i. *laičnem* razdelku. V njem je imenitna pesem o kosu, ki dokazuje, koliko slepemu pomenijo blagozvočni slušni vtisi. Drugače je večina pesmi tudi tu prepletena z bogato krščansko simboliko: kruh, ogenj, olje, pšenica, razpelo, srce, veter, vino, voda, vendar izhajajo tudi iz vsakdanjih človekovih na splošno ali njenih lastnih izkušanj. Refleksivne pesmi vprašanja o tem, kaj smo, o ljubezni in miru, previdnosti, prijateljih, solzah, svetlobi, veselju, vremenu, življenju, smrti, bratstvu med narodi so motivno bogate in duhovno globoke.

Zadnji razdelek vsebuje pesmi, ki jih avtorica *posveča* tistim, za katere prosi spreobrnjenja, nerojenemu otroku, zaželenemu in nezaželenemu otroku, neimenovanemu

¹⁸ Saj je tako in tako ne vidi in morda o njej ne more imeti prave predstave?!

invalidu, slepim, domovini Sloveniji, mladini, vsemu ljudstvu, vsem trpečim, šoferjem reševalcem, zdravnikom, vsem oskrbovancem v Domu slepih v Škofja Loka ter nekaterim prijateljicam in prijateljem.

II. Z OČMI VERE

Pri avtorici, ki ne vidi, se zastavi vprašanje, kako je z motivom oči, videnja in gledanja. Za obdarjene z vidom se zdi nepojmljivo, da Elizabeta Pohorec uporablja ustrezno besedišče brez zadrege, le da v izbranih trenutkih.

Najprej so zbrani motivi iz njenega osebnega življenja. Na prvem mestu je odkritosrčnost, kaj je določilo njeno življenjsko prikrajšanost. Tega v pesmi ne pove naravnost, ampak na način antinomije. Prvi del pripovedne pesmi govori o srečnem pričakovanju prvorojenca, medtem ko njen drugi del o bridkosti nezakonskega otroka iz svoje lastne izkušnje. Neprevidne besede stare matere, matere njenega očeta: »*Če to dete prišlo bo na svet, / naj bo slep.*« (Dojenček) se s preroško doslednostjo izpolnijo. Iz njenega življenjepisa izvemo, koliko je morala prestati zaradi svoje dvojne zaznamovanosti, rojstva zunaj ljubečega družinskega ozračja in – dobesedno – izgube oči. Toda kljub temu se pridruži splošni izkušnji, da so oči prevodnik človekove notranjosti: »Jezusovo srce, Marijino je dobro, / človeško drugo pa je lahko tudi hudobno. / V dobroti vidi se na obrazu« (Srce).

V občutju zapuščenosti od svojih bližnjih in v več pogledih že dolgo odvisna od tuje pomoči sta se navezala s »težkim invalidom« »Francitom«: zakaj: »*On posodi mi oči, kar vidi, to mi da, / da me vozi, kamor je moja želja, / usmiljen in dobro je njegovo srce.*« (Pesem, ki je posvečena mojemu dragemu prijatelju). Avtorica tenkočutno loči fizično in duhovno razsežnost gledanja, kakor pravi Pesem, posvečena prijateljici Idi, »ki z dušo in telesom vidi, / [...] ki v svoji duši vidi Jezusa.

Elizabeta Pohorec v svoji velikodušnosti ne objokuje svoje prikrajšanosti, ampak sebi enakim (Pesem, posvečena slepim) dopoveduje, da so v Božjih očeh enakovredni: »*Preljubi moji sotrpini, / tudi vi ste božje hčere, božji sini.*« Z globoko vero jih prepričuje, po Exuperiju, da je bistvo očem nevidno: »*V duši obdaja nas svetloba, / v duši Jezusa je podoba. / Kadar njega prejmemo, / V duši je vse svetlo.*« »*Glejte z dušo zdaj prav vse*« jim naroča in moli zanje, da bi se držali božjih nasvetov in jih nagovarja v globoki veri, sklicujoč se na Bartimaja (Mr 10, 47), »*ko vpil je slepi: 'Usmili se me, Jezus, Davidov sin!'*« Njena identifikacija je nedvoumna, vera pristna: »*Vsi slepi mi molimo, / Angelom se varuhom izročimo.*«

S tem smo se že približali svetopisemsko prežeti motiviki oči in gledanja v Elizabetinem pesnjenju. Hrepenenje po Gospodu so njene oči, njeno gledanje in videnje. »*Slep človek*«, ki »*ga Jezus ozdravi*«, tokrat ni več svetopisemska oseba, ampak ona sama (Tišina). Po vstajenju, prikazovanjih in vnebohodu je Jezus dal ljudem »*svetlobo v očesa, v duše*«, kakor Elizabeta doživlja binkoštni ogenj: »*Rekel si, vi ste luč sveta, da bodo moja dela po vas in k poganom prišla.*« (Častiljivi del – ki je od mrtvih vstal). Zanj so bistvene »*dušne oči*« (»*Bog, gledam Te z dušnim očesom*«, »*Vedno k Tebi gledajo dušne oči*«, »*O Bog, gledamo Te z dušnimi očesi*«) gledanje Boga in te milosti prosi »*tudi za vse slepe, / da obračali bi k Tebi svoje sklepe, / da udeležili bi se vsi mašne daritve, / da k Tebi darovali bi svoje molitve.*« (Oči in Bog).

Značilno je, da Boga v svojem pričakovanju srečanja z njim, Elizabeta antropomorfizira, počlovečuje prav z motivom oči, kar ni nič narobe, če gre za drugo Božjo

osebo: »da gledali bomo njegove oči« (*Previdnost*). Na človeka gleda »božje oko« (*pesem, ki je posvečena mojemu dragemu prijatelju*). Zdi se, da se v svojem položaju zaveda pavlovskega poslanstva. Kakor je Savel pred svojim poslanstvom začasno izgubil vid, da bi spregledal kot Pavel (brez naslova, prva vrstica: *Hvala Ti, o ljubljeni Jezus*), v veri zaupa, da ima lahko kot slepa neko višje poslanstvo: »vame uprte Tvoje so oči.« Tisti, ki vidijo, marsikdaj ne vidijo bistvenega: »Zakaj Gospod nevidni si, / Zakaj te ne vidijo oči.« [...] »Zakaj, Gospod, ne bivaš viden, / zakaj, Gospod, je naš svet nepreviden?« Bistveno pa vidi ona, ki je brez oči: *Ker grešimo vsi, / ker upiramo stran oči.*« (*Vprašanja*).

V zahvali »naši gospe zdravnici« Elizabeta sicer loči tiste, ki vidijo ali ne vidijo, ko pravi, da »uživa vsak oskrbovanec, videč in slep« njeno plemenitost, toda zdaj so na vrsti pesmi, v katerih se avtorica v svoji katehetski drži popolnoma poenači z videčimi: »Žarki, glejmo, so iz Marijinega srca / do nesrečnega grešnega sveta.« (*Srce*). »K oltarju povzdiguemo oči, / Nauk večnega življenja / Poslušajmo zdaj prav vsi.« (*Poroka*). Z njimi je v zatekanju pod križ: »Križ, ki naš je simbol večne poti, / križ, v katerega upiramo njega oči.« (*Razpelo*). Na organ vida se sklicuje v dokazovanju za Božji obstoj z vidika smotrnosti in nadnaravnega doživljanja: »a vse to vidijo oči.« (*Pravijo, da Boga ni*). Tu gre zanesljivo za oči v prvotnem pomenu besede. Ali je v pričakovanju srečanja z »večno Besedo« enako? Tedaj se bo v svojem hrepenenju izenačila z drugimi: »Ko te bodo videle naše oči?« (*Beseda*) »nekoč po vstajenju bomo Boga ljubega uzrli« (*Pesem vernim dušam v vicalh*).

III. BARVNA PLEMENITOST

Pravijo, da bela barva pravzaprav ni barva. Zato ni nič nenavadnega, da se pri Elizabeti Pohorec pojavi, vendar z lahkotno relativnostjo: »Bil kmet bi ali inženir, / pisal pesnik bi na *bel papir*« (*Žrtev sebičnosti ali nevidni talci*). »Š/opek belih krizantem« je standardno znamenje praznika vseh svetih, zato Elizabeti Pohorec ne more biti tuj (*Življenje, smrt in rože*), četudi barv že predolgo ne zaznava več.

Beli najbližja, vendar plemenitejša je srebrna barva: »Vprašal v vodi kaplje bi *srebrne*: / Kaj smo mi? (*Vprašanje: Kaj smo mi?*). Elizabeta Pohorec z njo in simbolizira Boga: »Tvoj zaklad – ljubljeni zaklad. / *Zlato in srebro* – / to je za dušo dobro in lepo« (*Božja dobrota*). Sicer se avtorica v tej zvezi metaforično daleč najpogosteje zateka k zlati barvi: »O Bog, hvala Ti za vse, / za Tvoje predobro in *zlato srce*« (*Bog nas živi*), »To naše *srčno je zlato*, / Jezusovo ljubo je telo« (*Lastavica v cerkvi*), »Ko Jezus, to je naš *zlat zaklad*, / to je tvoj večni pečat« (*Sveta monštranca*), »Ti si *zlat*, gremo s teboj« (*Pesem za Boga*), »Ciborij, *zlati kelih* sveti / božje zdaj so jaslice« (*Božična pesem*). Že o stalnem okrasnem pridevku pa je mogoče govoriti o zlati barvi v zvezi z Marijo: »Marija tvoja je nebeška mati, / ki poslana je v *luči zlati* (*Jezus Kristus, Sin živega Boga*), »Ti si *zlata mati* sveta« (*Marija, Mati božja*), »Prva bila je *Mati Marija nebeška zlata*« (*Svetniki*).

Kljub temu da živi v stalni temi, se v Elizabetinih pesmih ta motiv v njenih pesmih ne pojavi, pridevnik črn pa se pojavi le v dobrohotni drži, ko se zavzema za rasno enakopravnost: »Narodi se vsi združimo, / drug drugemu solze otrimo. / Pa naj bo *črn, bel ali mulat*.« Zadnja vrstica se kot pripev ponovi v vseh sedmih kiticah pesmi *Bratstvo med narodi*.

Nasprotno se svetloba pojavi štirikrat: dvakrat v duhovni družbi z Devico Marijo: naših src *svetla kraljica* (*Marija Devica*), drugič kot; Zdaj v raju svetem tam prebivaš, z

očetom tam svetlobo uživaš (Marijino srce), tretjič v enakem razpoloženju v vabilu sebi enakim: »Z dušo glejte, / v duši obdaja nas svetloba, / v duši Jezusova je podoba« (Pesem, posvečena slepim). Z njimi se lahko le njen izjavni subjekt zaveda njene vrednosti: »Ti, svetloba si nam večna, / [...] Hvala Ti za dar svetlobe« (Svetloba).

SKLEP

Presenetljiva je motivna sorodnost psalmov in slepote pri Avgustu Pavlu¹⁹ z življenjsko držo Elizabete Pohorec. Sama pričuje, da je svojo prvoosebno pesem (*»Oj duša tu težko živi«*) napisala po očesni operaciji. Sestavljena je iz treh štirivrstičnih kitic. Druga, ki jo oklepata dve molovski z veliko žalosti in trpljenja, je otroško vdana izpoved vere:

*»Takrat mi sonček bo sijal,
v oči mi bo svetlobo dal,
takrat bom gledala Boga,
vesoljstva stvarnika.«*

---

¹⁹ Avgust Pavel, *Vak völgy ölen igy zsolozsmázok – Tako pojem psalme v naročju slepe doline* (prev. Lojze Kozar), Murska Sobota 1999.

SILVA OCEPEK: CVETJE V JESENI

Silva Ocepek, dolgoletna predavateljica slovenskega jezika na Pedagoški akademiji v Ljubljani je po upokojitvi našla novo torišče ukvarjanja z materinščino. Vključila se je v proces izobraževanja na tako imenovani Tretji univerzi in v njenem okviru obiskovala šolo kreativnega pisanja v Ljubljani in pesniško delavnico v Domžalah. Nastala je zbirka pesmi *Pisan šopek* (2008).

»*Pisan šopek*« skrbno izbranega jesenskega cvetja je bralcem dostopen na štirih gredicah z naslovi *Vesolje – narava*, *Letni časi*, *Življenje*, *Ljubezen*. Vrata v pesniški vrt Silve Ocepek odpira *Stih*, ki avtorico zasači ravno v času prebujanja njenega pesniškega navdiha. Če je ta pesem malce melanholična, je zadnja – prav tako z motiviko besedne umetnosti – igriva, kot da gre za žensko klepetavost ob vaškem vodnjaku ali dandanes ob kavi. Omenjeni dve pesmi torej ustvarjata okvir zbirke s štirimi razdelki, ki ima vsak svoj moto. Vse to dokazuje pretehtano kompozicijo zbirke, avtoričino zrelost pa tudi njena odločitev, da predstavi javnosti samo enainštirideset svojih pesmi: malo pa dobro!

I. NARAVA

Prvi razdelek o vesolju in naravi vsebuje deset pesmi in s svojo motiviko hvalevredno spomni na – žal! preveč pozabljenega – Mirana Jarca. Silva Ocepek je za človekov vesoljski kontekst iznašla izjemno učinkovito, filozofskega premisleka vredno besedno zvezo: »*prostor časa*«. Da se ji ni zapisala naključno, dokazuje dejstvo, da jo uporabi v treh različnih pesmih:

»*Človek in narava / se zlivata v eno / v prostoru časa / v vsemirju izgubljeno*« (moto); »*Živimo v prostoru časa*« (*Prostor*). »*V prostoru časa / se ozrem nazaj*« (*Vrtinec*). Toda lirski osebek se celo v vesoljnem svetu čuti utesnjenega. Ta vtis avtorica ponazori in okrepi z okvirno kompozicijo: »*Ujeti smo v prostoru, vesolju: med sonci, zvezdami / planeti. Živimo v prostoru časa: med mirom, vojno / in obeti. // Bojujemo se / za življenje, / v skrbi, težave, srečo / ujeti*«. Prava svoboda je zanjo v subjektivnosti, kar pa ne pomeni, da tudi solipsističnosti, saj je uporabljen množinski lirski osebek: »*Naš prostor naše misli so, / svobodne, jasne, / brez njih nam ni / živeti*.«

Hkrati se avtorica zateče v starodavno uvero, da ima vsak človek svojo zvezdo; in ko se ta utrne, se konča tudi njegovo življenje. Nočno nebo z zvezdami je pomemben vir njene metaforike: »*Ko noč svoj temni plašč razgrinja, tisoče zvezdic se prižge*»; »*Spomini so zvezdni utrinki*»; »*obraz, ki kot zvezdni utrinek izgine / v daljni, minljivi čas*«.

Prav tako z okvirno kompozicijo, ki jo avtorica zaokroži pred koncem pesmi, se njen lirski osebek ogradi od dandanes tako razvpitega ničā, ki ga tematizira reflektivna pesem *Vrtinec*. Tako se (prvoosebni!) lirski osebek osvobodí uničujočega občutenja:

»vrtinec v reki življenja. Vrtinec v prostoru časa. »V ničevosti bivanja / le gora trpljenja. / Iz vrtinca težav / se dvignem vase.«

Ponavadi voda simbolizira življenje, tu pa ravno narobe – nepredvidljivo, žalostno človeško usodo, ki je »kot temna globel: v njej klokota kalna voda (Globel). Celo bistra voda ne spremeni pomena: »Gore strme in visoke, vode bistre in globoke«, toda »Zakaj so misli tako težke in mrakobne, zakaj?« (Zakaj).

Ni lahko uganiti, zakaj. Tretje življenjsko obdobje pripravlja človeka na življenjski obračun. V pesmih Silve Ocepek priča o tem motivika vračanja v preteklost: »Spomini so zvezdni / utrinki, / ki izginejo / v noč. // So mavrične sanje / in zlata preja / minulih dni. // So biserne / solze žalosti, / in sproščen smeh / veselih ljudi. // Vračajo se / ob tihih večerih / ali v zgodnjih / jutrih, / ko se dan prebudi« (Spomini). »Izginili so [...] drobci sreč«, »izgubili so se [...] drobci sanj«, »odšlo je« »še veselje« (Peščica); »Pohajam po mestu, / prehajam čas / in odidem v odmik« (Pohajanje).

Otožnost zaradi prikrajšane mladosti – »odšla je po drugih poteh« – je razumljiva, kljub temu da »konec vojne / prinese mir, svobodo in smeh« (Odmev mladosti). Zavest o upadanju življenjskih moči – čeprav o tem ni besede – se v lirski osebek prikraide že sredi visokega poletja = v najboljših letih: »Kres je, obrača se dan / in pelje voz do daljše noči«. »/U/pokojitev« mu prinese »/u/č zadovoljstva«. Čeprav jo zasenči motiv »one-mogle starke« (Šepet), lirski osebek goji življenjsko vedrino. Zanj velja pravilo: Veseli se življenja. Kljub temu da »je / zavita zanka / in večna uganka.« Ni jasno, ali se poanta pesmi Veseli se življenja nanaša na reinkarnacijo ali metafiziko, da se lirski osebek vpriči člo nezbežnega konca obnaša nad vse dostojanstveno: »Ko ura se izteče, / poslovi v miru se. / Saj ko življenje mine, / spet drugo se začne«.

Značilen starostni motiv, ki se mu avtorica ne odreče, ga ne prezre in ne zataji, so »bolezni«, ne smrt. O njej je razmišljalo že veliko – tudi mladih – pesnikov, bolezen pa je praviloma tabuizirana: »Ko zjutraj prebudiš se / in kaj te zaboli, // Ko bolezen se te loti, / v kali jo zatri; / veselje do življenja / telo ti ozdravi« (Veseli se življenja); »/O/dsanjava / žalost, skrbi / in bolezi (Ljubezen). Sem sodi tudi hudomušna definicija: »«Ljubezen / je huda bolezen, / ki pride in mine« (Ljubezen).

Obravnavano življenjsko obdobje se pokriva z vzporednimi opisi iz narave, kot sta »Jesenski čas«: V meglo se izgublajo / koraki« (Jesenska impresija) in ugašanje dneva: »ostanek dneva [...] da bi pripravil prihod noči«; »V sobo zgrinja se / večerni mrak«; »Večerne sence se gostijo v mrak«; »Nad mesto se spušča večer. / Večerne sence padajo v sobo«; »V morju se koplje večerna zarja«; »Ko noč svoj temni plašč razgrinja«; »Ko se je znočilo, / se je zazibal v sanje / in pozabil na vse razdejanje«. »Tu in tam se lučka prižiga«.

»/S/ive in mračne« hiše, »/m/rakoben dan«, »težke in mrakobne« misli metaforizirajo človekova občutja s pomočjo prej opisanih naravnih pojavov.

Silva Ocepek rada prikrije svojo osebno izpovedno držo z množinskim lirskim osebkom: »temna noč nas prihaja odet« (Večer). V štirivrstičnico o morju vplete godca in ribiča (Večer ob morju) in v gore umesti pastirja: »pastirjev korak« (Večer v gorah). Njeno melanholično naravo posreduje metaforika molka in tihote: »Še gozd molči«; »molčeče vrbe žalujke«; »hiše pogreznejo se v molk«. Pesem Molčim potrjuje zakonitost, da se iz istovrstnih motivov, ki se pogosto pojavljajo, prej ali slej rodi strnejo v pesem.

Pridevnik »tih« se pojavlja ob samostalniki – »ob tihih večerih«; »Ob robu tihega gozda«; »ob bregu tihega jezera«; »Tiho jutro«; »Tiha misel se vrača« – in glagolu: »Gozd tiho šumi« »Tiho padajo bele snežinke«; [hiše] »tiho se spogledujejo«; »Zatišje ti boža srce«; »povsod tišina«; »Ostaja golota, tišina.«

Nasprotje tej zvočni litotičnosti je poletno neurje, ki povzroči pravcato povodenj (*Poletni dan*).

II. LETNI ČASI

Za razdelek o *letnih časih* je značilen splošno priljubljen motiv ptic(e). Vendar je avtorica dovolj domiselna, da omenjena motivika kljub nekaterim ponavljanjem ne moti. Od poimenovanih je največja »storklja«, ki » v gnezdu stoji«. Glagoli, ki označujejo njihovo petje so onomatopoezirani: V motu na začetku »škrjanček žvrgoli«, »Vesele ptičice [...] zažvrgolé in odletijo«; »Ptice več ne žvrgolijo«. »V grmovju ščebetajo ptice«. »Izvirna besedna zveza je: »jutranjice ptic«, drugič razvezana v poved: »Ptice so mu zapele / zeleno jutranjico«. Iz naslednjega odlomka je jasno, da gre za metaforo: »ptica lahkokrila, / boš zapela pesmico«.

Glagol peti je docela nevtralen: »poslušaj ptico pet«.

V prvi povedi je značilen glagol »V daljavi ptica / se spreleta« in v drugi pridevnik: *drobna ptica leti*. Od tu ni več daleč do manjšalnice: »Vesele ptičice / za soncem se ozirajo; »Leti, leti ptičica«. V stilu folklorne poetike ji delajo družbo »rožica«, »travica«, »deklica« in »pesmica«.

III. ŽIVLJENJE

Tretji razdelek nedvoumno ceni klasične pozitivne vrednote. Najprej je refleksija o življenju. Seveda je »zavita zanka / in večna uganka«, toda čeprav je njeno lastno zaznamovano z »moro« »štiriletne vojne« – *Povsod puške, vojaki... / Pouk v tujem jeziku... / Slišim vdovin jok / in vidim žalost v očeh.* (Odmev mladosti) – je samo po sebi največja vrednota. Upovedujejo ga motivi od njegovega začetka do izteka: »Luč življenja – rojstvo // Luč radosti – mladost. // Luč sreče – družina.«; »dete, ki v sanjah se smeji«; »vrisk otrok / na cvetočem travniku, veselo pesem deklet«, »brsteče deklice«; »Rasti, rasti deklica, / deklica vesela, / da bo tvoja mamica / lepo hčer imela«. Tudi tu je navzoča uvera o napovedovanju smrti (*Nečakinji Silvi v spomin*). Spomin na mater in njen »smehljaj« je upesnjen z otroške perspektive.

Pesem *Tehtnica* je odlična avtorefleksija o uravnovešenem značaju. Zato vabilo: »Veseli se življenja« / »veselje do življenja«, kakor ga izkazujejo pernate živali: »vesele ptičice / za soncem se ozirajo«; »Leti, leti ptičica, / ptica lahkokrila, / boš zapela pesmico, / nas razveselila«, ni zgolj retorično, temveč izhaja iz osebne prizadevnosti lirskega subjekta, ki proži roko bližnjemu: »Postani sončni žarek / in pojdi med ljudi, / da jim prineseš srečo, / preženeš vse skrbi«. Zunanje znamenje veselja je smeh: »Kam izginil je smeh?« »Misli se smejejo, pletejo«.

IV. LJUBEZEN

Rdeča barva njivskega maka se nanaša na konkretni predmet: »ob njivah mak od vročine rdi«, medtem ko v verzih: »Ljubezen / je roža rdeča, / ki vzcveté, se ospé / in mine« označuje abstraktno dejstvo in je zato metaforično bolj ustvarjalna. Zaporedje treh

barvnih metafor v rodilniški obliki deluje polno: ljubim »rdečo barvo ljubezni, / modro barvo zvestobe, / zeleno barvo upanja«. Kaj počne z njimi: »Z ljubeznijo živim, / z zvestobo srečo delim, / z upanjem v prihodnost hitim« (Barve). Od omenjene barvne metaforike se najpogosteje pojavlja zelena. V pesmi Silve Ocepek je vključena brez izrecne omembe: *vsa narava se zbudi*; »Gozd tiho šumi«, prek poetike v folklorni maniri: »Rasti, rasti travica, / travica zelena (Rasti...) in opisa: »Poigral se je z zelenimi valovi« do mitične toda hkrati moderne personifikacije: »Grajski hrib / se je oblekel / v zeleno. / V gumbnice si je zataknil / zelene krošnje / dreves. / Veter mu je / razpihal / zelene kodre.« Zeleno je celo naslov pesmi, kar obudi spomin na podobne naslove pri Kajetanu Koviču. Modra je zanesljivo omenjena samo tu, res pa jo vsebuje tudi motiv »vijolic« pred domačo hišo. Pozornost zbuja ekspresionistična pozlata v stilu Antona Vodnika: »sončni žarek, ki veje pozlati»; »V polju se zlata zrelo žito«; »ob obali rdi njiva zlatega žita«; »zlata svetloba«; »zlato večerno nebo«, »zlata preja / minulih dni«. Sem in tja se pojavi bela: »bele snežinke«, »bele kosminke«.

Sicer je zadnji razdelek namenjen ljubezni, zato je v njej največ (slovensko enkratne) dvojine. Njena rdeča nit se plete od začetka ljubezenske romance. Začelo se je na nekem vogalu: »Spogledata se, / nasmehmeta se drug drugemu, / primeta se za roke / in odhitita skupaj – / v isto smer« (Trk). Motiv praga je priča njunega medsebojnega ogrevanja. Dekle prvič dovoli ljubimcu le do praga, nato ga povabi čezenj, nazadnje ga počaka »pred pragom! (Prikrito vabilo). Edina pesem vložnica z anaforo *Ta ljubezen šmentana* govori v imenu moškega lirskega osebk: Nagajivo fantovska pesem je prav tako upesnjena v obliki stopnjevanja z glagoli: me »je prevzela«, »me je vnela«, »mi srčni mir / je vzela«, »od sreče dogorela«, »me /.../ je objela« (*Ta ljubezen*). Zrel pogled na ljubezen v njeni sinusni krivulji tematizira pesem *Midva*. Njena poetika sloni na osebnih zaimkih: »Sva midva / in vsak zase. // Kadar sonce sije, / sva eno. // Kadar dežek lije, / sva dva. // Ko sreča se vrne / spet sva / midva« (*Midva*). Zato je trdna še tudi v tretjem življenjskem obdobju: »odsanjava / žalost, skrbi / in boleznii« (*Ljubezen*).

SKLEP

Kljub mestnemu okolju njenega bivalnega prostora, je poetika Silve Ocepek še močno navezana na naravo. Vendar pa se znajdejo v njej tudi sodobni motivi kot »vesolje«, »galaksije«, »planeti«, »telefon«.

Domoljubje je izraženo sramežljivo »Ljubim to našo zemljo«, zgolj posredno prek narave.

Kako pomembna je pomenska analiza, dokazujejo naslednji primeri, ko imajo sanje zelo pestro ozadje: »spomini /s/o mavrične sanje«; »sanjaš o prihodnjem [prihodnosti]«; »iščem drobce sanj«; »Kot peščico sanj, / iščem še veselje«; »dete, ki v sanjah se smeji«; Poletni dan: »Ko se je znočilo, / se je zazibal v sanje / in pozabil na vse razdejanje«, »sen mrtvih«; »zasanjan stih«.

Poetika Silve Ocepek se hrani tudi z različne vrste ponavljanji kot sta anafora »Postani sončni žarek« začetku kitic v pesmi *Bodi sonce drugim* in epifora »Izginili so [...] / Izgubili so se [...] / Odšlo je [...] kdo ve, kam v pesmi *Peščica*.

Oblikovno nežne, krhke pesmi Silve Ocepek so sad njene kultivirane narave in žlahtna oporoka njenim duhovnim dedičem.

ODA TRŽIČU TONETA PRETNARJA

V sotočju Bistrice in Mošenika

(Tržič v sto slikah in sto oktavah)

UVOD

Po osamosvojitvi Slovenije je izhajanje krajevnih zbornikov dobilo pri nas nov zagon. Posebno novo nastale občine skušajo z njimi vzpostaviti svojo lastno identiteto in postaviti temelj za njeno krepitev, nekatere pa z izdajo zbornika že lahko počastijo kakšno imenitno obletnico na svojem ozemlju.

Zborniki so zasnovani zelo različno in po kakovosti izpeljane zamisli med seboj precej nihajo. Ponekod vsebujejo zgolj povzetke dognanj iz nekaj strokovnih področij o določenem okolju,¹ drugod pa avtorji, povabljeni k sodelovanju v njih, dobijo enkratno priložnost za poglobitev ustreznih tém iz območja, ki ga zajema posamezni zbornik.² Medtem ko se eni kraji zadovoljijo že s poljudnimi spominskimi zapisi,³ se drugi postavljajo z zgodovinskimi⁴ ali etnološkimi monografijami.⁵ Obstajajo celo kraji z narečno podano snovjo,⁶ nekateri se lahko pohvalijo s pravcatimi literarnimi antologijami.⁷ Kljub temu literarni spomenik, kot ga je ob 500-letnici trških pravic dobila Občina Tržič, nima para.

I. ŽANRSKA OPREDELITEV

Preden v pričujoči monografiji pride na vrsto razčlenitev pesniške motivike, je treba opozoriti na njeno vizuelno razsežnost. »Tržič v 100 slikah in 100 oktavah« je estetsko ubrano delo, ki sestoji iz 100 odličnih fotografij na levi strani knjige in na desni iz njim prilagajajočih se stanc.

Zaradi obveznega spremljanja fotografij in snovne prilagojenosti ali morda kdaj celo podrejenosti stanc fotografijam bi jih bilo z vidika literarnih vrst mogoče obravnavati kot pesmi-slike. Zanje je značilna očitna zveza z likovno umetnostjo ali celo s fo-

¹ Lojze Štrubelj, *Iz veje drevo* (Zgodovina župnije Polica), Župnijski urad, Polica pri Grosupljem 1998.

² Tone Roblek (ur.), *Preddvor v času in prostoru* (Zbornik Občine Preddvor), Preddvor 1999.

³ Franc in Marija Hudomal, *Po dolini in bregovih Črnega grabna*, Ravne pri Šoštanju 2000.

⁴ Branko C. Šuštar, *Spodnja Šiška – pušeljci* Ljubljane, Zgodovinski arhiv, Ljubljana 1996.

⁵ Marija Makarovič, *Sele in Selani*, (Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto), Mohorjeva založba, Celovec 1994.

⁶ Joža Bertonec, *Kroparske zgodbe*, samozaložba, Kropa 1973; Stanko Košir, *Rutarška pomnenja*, Gozd Martuljek-Bled 1994. Nelda Štok-Vojška, *Moja deštra Istra* (O njenih ljudeh, lepota, posebnostih), samozaložba, Marezige 1998.

⁷ Prim. Marija Stanonik (ur.), *Žiri in Žirovci v slovenski literaturi*, [tematska številka: *Žirovski občasnik*, št. 11] Žiri 1987; *Ljubljanska knjiga*, Slovenska matica, Ljubljana 1994; *Mariborska knjiga*, Slovenska matica, Ljubljana 1999, *Goriška skozi čas*, Goriška Mohorjeva, Gorica 1996.

tografijo. Káte Hamburger literarno sliko v svojem razpravljanju postavlja na rob lirike: »kadar se v besedilu slike ohranja razmerje subjekt-objekt, pomeni, da lirski jaz vzdržuje figure, ki jih opisuje v svojem doživljajskem polju; besedilo tedaj pripada področju lirike. Kadar pa se figura iz/trga slikovni opisnosti in s pomočjo določenih slovničnih kategorij začne živeti sama iz sebe, izganja s tem iz besedila lirski subjekt, da se ta več ne izpoveduje, ampak si pridobiva fikcionalno funkcijo, ki niha med sporočilom in premim govorom. Osamosvajanje literarne slike od likovnega zaledja poteka torej v treh stopnjah: opis slike – slikovna opisnost – pripoved. S pomočjo preteklika in notranjim govorom se scena slike predeluje v epsko sceno.«⁸

V tradiciji slovenske literarne teorije je pojem slike spočetka še tesno navezan na likovno umetnost in se terminološko izmenjuje z obrazom in p/opisom.⁹ V Pretnarjevih slikovnih in marsikdaj tudi slikovitih »stancah« se pojavljajo vse tri spredaj omenjene stopnje besedilnega navezovanja na likovno predlogo. Opis slike in slikovna opisnost se pojavljata med seboj dokaj uravnoteženo. Največji vtis napravijo opisi posameznih vedut bodisi Tržiča bodisi krajine, ki ga obkroža. Po številu pa je na prvem mestu pripoved, kar gre na rovaš Pretnarjevega spoštljivega odnosa do preteklosti njegovega mesta. V te stance vpletena refleksija lirsko mehča zgodovinsko snov in s takšnim prestopanjem lokalnih meja Pretnarjevo pesništvo pridobiva občjo veljavo. Kljub temu da izpolnjuje vlogo óde,¹⁰ saj je nastala iz panegiričnega razmerja do obravnavane snovi, je *Tržič v sto slikah in sto oktavah* je pravzaprav prva slovenska zbirka pesmi-slik.

II. MEDBESEDILNOST

Mestece »v sotočju Bistrice in Mošenika« je po zaslugi svojega rojaka Toneta Pretnarja (*9. 8. 1945, Ljubljana– †16. 11. 1992, Sosnowiec, Poljska,) dobilo monografijo¹¹ v verzih, kakor po Pretnarjevo znižano navaja kolofon knjige. Vtis, da ne gre zgolj za poljubne verze, takoj popravi podnaslov, ki pojasnjuje, da gre za »oktave« torej pesniško obliko, ki je vsem najbolj znana iz Prešernovega Krsta pri Savici. Kitična oblika je zunanja in najbolj opazna sestavina Pretnarjeve navezave na svojega znamenitega rojaka iz

⁸ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945), [tematska številka Borca], Ljubljana 1995, 227, 235.

⁹ M. Stanonik, *n. d.*, 227: »Po I. Macunu naj se v območje vezane besede nanaša na neživo naravo. V razlagi, kjer med drugim pravi: da popis »ne kaže, kako se kaj *godi*, ampak *kakšno* je gdekaj« (podčrtal I. Macun) vidi B. Paternu prizadevanje za uveljavitev literarne vrste razpoloženskega popisa narave ali 'obrazá'. 'Obraz' iz narave je osamosvojil od kakršnega koli epskega dejanja, a ne pride od človeka in njegovega čustvovanja«. Jenkov znameniti cikel *Obrazi* niso toliko »obrazi« narave, kolikor »pesnikove subjektivnosti«. Ne da bi jih literarno vrstno vezali, so elemente slikarstva v svojem pesništvu dovolj upoštevali tudi drugi pesniki, npr. S. Kosovel.«

¹⁰ M. Stanonik, *n. d.*, 161.

¹¹ Peter Smuk, dipl. ing., predsednik skupščine občine Tržič, [spremna beseda], *Ob sotočju Bistrice in Mošenika*, Tržič v 100 slikah in 100 oktavah. Ob 500 letnici trških pravic izdala Občina Tržič, Radovljica 1992: »Prepričan sem, da bo tudi ta monografija mesta občine prispevala kanček k spoznavanju našega kraja in k ustvarjanju preudarne samozavesti ob odkrivanju lepot našega okolja in dosedanje ustvarjalnosti tukajšnjih prebivalcev.«

soseščine. Drugače je v njegovih »verzih« veliko izrazov in besednih zvez, iz katerih je tudi mogoče prepoznati medbesedilni stik¹² tržiške ode s poezijo Franceta Prešerna.

III. MOTIVIKA

1. VODA

Voda je vir življenja. Težko da bi bil avtor mislil na to, a dejstvo je, da v Pretnarjevi upesnjeni krajevni monografiji od naravnih pojavov zavzema največ prostora motiv vode. Njegovo težišče je že v naslovu *V sotočju Bistrice in Mošenika* in v prvi, uvodni stanci, nato se pojavi še vsaj v sedemnajstih. Toda medtem ko je prva stanca ob fotografiji Bistrice v vlogi sinhronnega tloriga, se druga zamisli v preteklost tja do Rimljanov in od njih avtor potegne diahrono os do časa, ko je Mošenik gnal »*mline neugnane in žage*«, zdaj so od njegove vode ostali le »*zamolkli vzdih valov*«.

Stanca (7¹³) o kaskadah Bistrice v Dolini se popolnoma osvobodi fotografske spremljave in se radoživo prepusti lastni ustvarjalnosti:

*»Šumni slap. Nikdar mu moči ne zmanjka
valiti spenjeno vodo v prepade:
iz kapljic mavrica se prede tanka,
če v vodne sklade žarek se prikrade
in z njim se vanje zavozla uganka,
ki bi jo misli odvozlale rade:
kako da s slapom ne usahne reka,
saj voda vendar venomer odteka?«*

Že iz prvih Pretnarjevih stanc zaslutimo, da zavezanost fotografijam ni strla njegovega ustvarjalnega navdiha, včasih ga je celo okreplila.

Hudičev most nad Bistrico je tržiški folklorni motiv (9) in zato njegova posebnost, prav tako predor, skozi katerega pelje cesta ob omenjeni reki (10). Potem ko jih je skrajno tenkočutno metaforiziral s svilenimi gubami (8) je prehitevanje njenih brzic Pretnar ujel v ritem Prešernovega uvoda h Krstu pri Savici in si pri tem brez zadrege pomagal z njegovo »lepotijo«:

*»Umiva voda kamenje in gladi,
v tolmunu temnem le za hip počije –
in že vali se v penah nad prepadi,
spet mir tolmuna se pred sabo skrije
in kmalu sama sebe iznenadi,
ko zre iz tolmuna slapa lepotije:
tako sosednjim vodam se dobrika,
dokler ne vzame s sabo Mošenika.« (11)*

¹² Prim. Vlado Nartnik, Navezovanje rim v Tržiških oktavah Toneta Pretnarja, *Jezik in slovstvo* 39, 1993/1994, št. 4, Ljubljana 1994, 161–164.

¹³ Številka v oklepaju pomeni številko stanice, ker sicer strani v avtorjevi knjigi niso oštevilčene.

»Rečna struga« in »studencev viri« so vplivali na razporeditev hiš (16) nadaljuje pesnik in se s tem že dotika civilizacijske, etnološke motivike. Na«rečno strugo« v kateri se kakor v ogledalu ogledujejo hiše, spominja pesnika tudi od deževja mokra ulica (18). Spremljajoča fotografija je tokrat pesniku v imenitno oporo. Če je dež glede na letne čase nevtralen pojav, sneg vsekakor označuje zimo; tedaj je struga Bistrice milejša (19), kar dokazuje tudi uporaba pomanjševalnic v eni naslednjih stanc (40).

Nasprotno od Bistrice »voda Mošenika« »mirna teče« (12) in nov življenjski stil je polagoma prodiral v njegovo dolino: »Počasi, zmerno dvajseto stoletje / se bratilo je z vodo Mošenika, ... (42). Naslednji dve stanci sta posvečeni elektrarni v Čegeljšah. Če je prva (43) z motivi generatorja in strojev različnih imen iz predilnice futuristične narave, se ob starih turbinah v isti elektrarni pesniku utrne dobrohotna refleksija o premagovanju minevanja: »Postara sredstvo se, a ne postara / se pamet, ki je sredstvo posvetila.« (44). Kljub temu je ta snov trpka, zato ji v olajšanje sledita dve stanci o znameniti tržiški šegi, ko otroci na praznik sv. Gregorja, ko se podaljša dan, po vodi spuščajo tako imenovane »gregorčke«, hišice z lučkami, (45) da tako vrnejo luč vodi (46).

Kot v nekakšni okvirni kompoziciji se proti koncu svoje nostalgичne ode svojemu rojstnemu kraju Pretnar vrača k vodi v domači podobi, namreč k »rakam«(89), po katerih speljana voda je nekdaj gnala »mline in žage« (88), vrača pa se tudi k prastari podobi za čas:

*»Preteklost se zapira sama vase:
odmaknjena v opustošelih rakah,
preživlja znova tiste davne čase,
ko ji je v vrvežu z minuto vsako
občutek vrednosti, koristi rasel.
Val časa ga do konca ni odplaknil,
še zdaj se – sramežljiv in bled – pretaka
po zapuščenih, a vabljivih rakah.« (92)*

Voda je večkrat navzoča v Pretnarjevih »oktavah« tudi kot stranski motiv (prim. 80, 81, 86).

2. GOZD, GORE

Za znamenje obstojnega reliefa narave je Pretnar iznašel abstraktno »zelenilo« in ga v nasprotju z zelenjem (29, 80) tematiziral kar trikrat (79, 83, 91). Po enakem pomenskem in besedoslovnem ključu je nastalo »rumenilo«, ki označuje barvo regrata spomladi (74) ali jesenskih macesnov (80). To je edina drevesna vrsta, ki jo pesnik posebej imenuje, kar lahko nakazuje njegovo posebno naklonjenost do nje, morda zaradi njegovih barvnih učinkov: »Res, radostno macesnov rumenilo, / ker sončna luč je žarke zadržala, / čez vso pokrajino se je razlilo, / da je dolina v zlatu zasijala. / Zelenje temno se je razjasnilo / in onemela voda sredi vala. / Jesenska barva tu navdih podarja / za čopič in oko in duh slikarja« (80). »Strmi gozd na obeh strmih bregovih, kot bi se z žarkom svojim barvam čudil, / ki pije iz poljubov jih njegovih / in jih njegov svit je za hip obudil. / Želi gozd, da bi v mrzlih se slapovih / dobrotni žarek nikdar ne utrudil, / da bi se venomer v globeli tesni / zlatili skoz zeleni mrak macesni.« (3). Da je estetski čut Toneta Pretnarja ni bil enostransko omejen samo na besedno umetnost, dokazuje

motiv barv v naslednjem odlomku: »Med debli peljejo skrivnostna pota, / korak vsak negotova noga išče, / ker jo teži spomin na davne zmote / in ne zaupa sončevemu blišču. / Oko pa vradosti skrivna lepota – teme in barv razgibano vozlišče: / kot da bi legla mavrica prezebla / gret barve med dobrotna črna debela.« (78). Da spet ni bil omejen samo na lepoto, ampak je razumel človeka tudi v njegovi vsakdanji razsežnosti, nam izpričuje stanca o praktični uporabnosti vode in gozda: »Kjer gozd in voda sta, je tudi žaga. / Gozd daje les in voda daje silo, / ki žaga les in nikdar ne omaga, / da se množi pred žago desk število / za strope in stopnice in za prage / in za polena, da se bo kurilo, / ko prihrume ledeni zimski piši, / da bo toplo v vsaki tržiški hiši.« (87)

Druga naravna motivika, ki se navezuje na okolico Tržiča, so hribi. Razpleta se od otroških spominov na Dobrčo (»Blago pobočje, blago zelenilo / in blaga ura dnevnega počitka: / spominov se je mnogo vanjo zlilo, / kot povezala bi nevidna nitka / otroštvo, ki med hribi je minilo, / s prihodnjim časom, ki z vrhov se svita; / podoba ta hodila bo za tabo, / brez straha, da bi zdrknila v pozabo.«(79), prek »kamnitega cveta« Storžiča, ki »ne potrebuje tujega slepila« (91), do najvišjega vrha v Karavankah (75) in refleksije o plačilu, ki jo doživi vztrajni hribolazec planinec ob njem: »Gora ni ravnodušna, gora mami / ljudi in se ljudem tudi razdaja, / tako da z njo nikoli nismo sami, / čeprav korak za družbo nam zastaja. / Z njo večkrat je tako kakor z željami; / blešči se vrh, a poti ni še kraja, / brž ko si tam, sta z vrhom že domača. / Gora je dobra. / Z vrhom vse poplača.«(76).

3. ETNOLOŠKE TEME

Tone Pretnar od materialne kulture v tržiškem okolju ohranja spomin na kmetijstvo (»Dolina varuje dom, dom dolino. / Kot da spojila sta se, se dozdeva, / v odmaknjeno zakladnico spominov, / ki obnje nehote naš čas zadeva / kot kladivo ob cenjeno kovino / in iz udarca vsakega odmeva: / življenje te dolinske domačije / je kakor reka, ki pod njo se vije.« (77), oglarjenje in fužinarstvo (9), vozarjenje (31), žagarstvo (89), zdravilstvo (»Lavičkova apoteka«, (41)) in tržiško industrijo: »Pod snežnim plaščem se je potopila / tovarna, vsaj na zunaj, v zimsko spanje, / vendar ni zima vseh vrat zaklenila, / pa naj mraz še tako pritiska nanje. / Očem nevidna, nezadržna sila / predivo žene v tkanje in šivanje / in vézenje, da posteljina bela / kot sneg bo vsako posteljo ogrela.« (20). Predilnico metonimizira tehtnica za bombaž (21), čevljarstvo pa delovne faze, kako se pride do čevlja (»... / najprej odrl klavec je govedo, / nato usnjar ustrojil dobro kožo, / čevljar vzel usnje in zarisal s kreda / nanj dele, jih razrezal, skupaj zložil, / sešil jih v šoln ali čevljar na kveder, / na koncu v šolnih ali škornjih hodi / fant po potrebi in dekle po modi« (49)), znamenita čevljarska svetilka s steklenimi krogli. Avtor tudi to posebnost Tržiča nazorno opiše: »Svetlobe nikdar ni očem zadosti, / če tankim šivom morajo slediti. / A s kančkom domišljije in modrosti / svetlobo je mogoče podvojiti. / Čevljar bo bolje videl, kje zabosti / šivanko v usnje, kam voditi niti, / če luč bo pravnjša, če jo bodo mogle / podvajati štiri steklene krogle.« (50). Napredek čevljarstva karakterizira uvedba strojev v to panogo (51) in Šušarska nedelja (47).

Na bivalno kulturo se nanašajo motiv ena ob drugo stisnjenih (16) ali nagnetenih hiš (28), tankih sten med posameznimi stanovanji (30, 40), cvetja na pročeljih starih mestnih hiš (33) ali okni, za katerimi ni več slutiti življenja (30, 31), kakor tudi ne na nekdanjih dvoriščih: »Ob trdi pajčevinasti vezavi / okružil se omet je in razpokal. / In

zdi se, kot da bi vsak hip naplaval / drobec preteklosti skozi razpoke, / dni vrnil, ko pod belimi so svodi / posedale trške gospe z gospodi«(34).¹⁴

Nekaj stanc je namenjenih Bornovi graščini v Jelendolu. Razdejala jo je vojna, pozidali so jo na novo, vendar brez nekdanjega sijaja (22). Pesnik se ustavi ob detajlu lestenca iz Bornove graščine (24), grobnici in grbu na njej (23). Tu se že povezujeta materialna in socialna kultura kakor tudi pri nekaterih drugih motivih, ko detajl iz materialne kulture priča o mrtvilu v družabnem življenju: »*Kaj se dogaja za visokim pragom, / ki ga zapirajo ta ozka vrata? / Kdo ga prestopil je? Pred njim omagal? / Se na kamnitem pragu še poznata / dotik z gosposkih kril šumečim blagom, / sled kakšna okovanega podplata? / Duh vrtnic kdaj priplava k vratom z vrta? / Nihče ne ve. Ta vrata so zaprta«* (37). Dober namig pač tudi za etnologue! Na eni strani vrata, na drugi skrinja: »*Spominja se prababičine bale, / bogate in ubožne čase pomni, / ko so nad mestecem vojske divjale / in gostovala je po hišah skromnih, / a zmeraj so jo skrbno varovale / roke meščanov in roke brezdomnih. / Pomirjena z usodo zdaj se smeja / v prijetnem hladu mestnega muzeja«*(26). Tudi ples ni več to, kot je bil: »*V plesni dvorani marsikako noč je / vesela družčina pojoč prebdela. / V tej hiši danes se živi drugače: / stoji na trgu kot privid palače«* (35). »*Zdaj okni le za ulico še vesta, / z nje veter v oknice otožno bije. / Kje čas je, ko za njima je donela / plesalcem v radost muzika vesela?»* (31).

Kontrast med nekdanjim in današnjim življenjem upovedujeta »*Hotel Pošta«* (35) in »*Lončarjeva hiša«*: »*Ob kavici in časnikih meščani / v kavarni so si krajšali večere: / zdaj vsak sam, zdaj več v družini izbrani / dognali so reči marsikatere, / razdrl vsak kakšno je, vsak kaj uganil, / a zmeraj se razšli so brez zamere. / Življenje zdaj drugačne zgodbe piše / med stenami gosposke mestne hiše«* (36).

4. SAKRALNE TEME

Tukajšnja motivika je izrecno likovna, saj gre za fotografije scen ali detajlov, ki spadajo v umetnostno zgodovino. Zdi se, da je vsaka cerkev v Tržiški župniji in njeni soseščini doživela vsaj majhno pozornost. Največ je je namenjeno župnijski cerkvi Marijinega oznanjenja (57). Svojo kitico iz nje dobijo notranjost farne cerkve (»*Vesti vesele nikdar ne prerase / bršljan, ki se k cerkveni strehi vzpenja, / ker misel tiha za vse dobre čase / sedanje in prihodnje ne pojenja, / ker nikdar noče se zapreti vase, / zazrta v svet, kot je, glasnik življenja. / Zre milostljivo farna cerkev z griča / na vse resnice in laži Tržiča«* (61)), Sveta Trojica v atiki glavnega oltarja (60), dva Langusova oltarja 58), Layerjeve slike z motivi iz Stare zaveze v kupoli cerkve, (59), tako imenovani »*tržiški zavetniki«* (62) in barvni okni sv. Frančiška (63) in Matere Božje (64). K cerkvi sv. Jožefa dandanes ni več družnega romanja (52); po požaru, tako izročilo, so vanjo namestili mlajši leseni strop iz bistriške cerkve sv. Jurija (53). Pieta v cerkvi sv. Andreja v Pretnarjevi interpretaciji dobi ekspresionistični nadih: »*V cerkvi Andrejevi podoba stara / trpljenje Matere pripoveduje. / S potezami neznanega slikarja / se večna žalost v strastno zgodbo snuje. / Nekako zrinjena ob rob oltarja, / pa vendar kakor da nad njim kraljuje / neznanska Materina bolečina, / ujeta v nemi krik ob smrti Sina«*(69).

Ob cerkvi svete Ane na Ljubelju prestreže izročilo, da so jo dali sezidati vozni-

¹⁴ Sodobno snov tematizirajo Mednarodna razstava mineralov in fosilov (48), mestno kopalnišče (84), otroški vrtec (85), »zmajarji« (90) in šola (100).

ki (12), »A zdi se, kot da cerkvica sameva, / kot da ljudje so nanjo pozabili; / ker je pojenjala človeška reva, / nihče ne moli k sveti Ani v sili, / priprošnja pesem v cerkvi ne odmeva. / Mar so vsi upi se že izpolnili / in se izpolniti samo še mora / za grehe še nespolnjena pokora?« (13). Zdi se nenavadno, da ta cerkev doživi tako veliko avtorjevo pozornost, saj so ji posvečene štiri »oktave«. Izza metafore o poti čez prelaz je zaslutiti pesnikovo meditacijo o prehodu čez reko Stiks, pač v likovnem ključu: »Popotniku od nekdej je v zavetje, / če se poda kar sam preko Ljubelja, / ponižna soha Ane Samotretje – / brv med bregovi upa in veselja, / ko združen s prazivrom človek spet je. / Pa se mu res izpolni zadnja želja, / ki se kot slutnja vsakomur podarja / z zarezi dleta davnega kiparja? (14) »Drugačno dleto isti lik posname, / luč barvasta drugače ga obsije, / popotnik vendar v večno moč verjame, / ki v isto okno prenovljena sije / sled večnosti. Zravna nemočne rame / in preroben si s čela prah umije. / Ko gre naprej, ga spremlja nemo petje / ust onemelih Ane Samotretje« (15).

Iz okolice Tržiča Pretnar pesniško obišče cerkev sv. Katarine v Lomu, kamor romajo Tržičani dvakrat na leto (67) in v njej posebej počasti Veronikin prt: »V prt je zarisala krvava sraga / Zveličarjevo žalostno podobo. / Tako poplačan vsak je, ki pomaga / z ljubeznijo blažiti usodo grobo / in ni ga strah, da v boju bi omagal / s človeškimi skušnjavami in zlobo. / Zato usmiljenost Veronikina / bila je vredna večnega spomina« (68). Mimogrede se ustavi ob križu na pročelju župnijske cerkve v Lešah (65) in dlje pomudi ob »navzven neznatni cerkvi, znotraj pa bogato okrašeni s freskami in Seničnem (70, 71). Ob podobi svetnika v tej cerkvi Pretnar povzame bistvo krščanske duhovnosti: »Brez božje volje ni ne učenosti / ne smrti ne življenja in ne vere. / Poklical mnoge Bog je k sebi v gosti, / izvolil pa samo malokatere, / ovenčal jim glavo s sijem svetosti, / dovolil, da pri njem bodo za zmeraj. / Na zemlji pa nenehno jih je skušal, / če stanovitna njihova je duša« (73). Medtem ko je grad že zdavnaj razvalina, cerkev sv. Jurija z marmorno ploščo v spomin Žigu Lambergu še stoji (56). Star lepo ohranjeni leseni strop doživlja v Pretnarjevi pesmi svoj veliki trenutek: »Samo v dve barvi, v nekaj skromni likov / nebo zaprto v cerkvi je stari. / Pod njim v oltarjih zlatih zbor svetnikov / moli Boga, naj milost bi podaril / ljudem, ki jih pesti nadlog veliko, / odkar je Bog človeški rod ustvaril: / skoz barvi, ki jih skromni lik prepleta, / zre milostno oko Boga Očeta« (96). Tudi cerkvica sv. Neže na Brezjah pri Tržiču dobi svoj slavošpev (66) in še posebej njena barvna okna (95). Dinamični je motiv romanja (»... /na Brezje romala je zvesta / pobožna noga molit čast Marije« (31))

5. OSEBNA IZPOVED

Že omenjena sakralna motivika sredi dokaj objektivne snovi jo subjektivizira; Natresenih pa je še nekaj drugih motivov, ki izvirajo iz Pretnarjeve osebne izkušnje. Učenost in nemile domače razmere so ga pogosto vodile od doma v svet, kjer je tudi izdihnil. Od tod njegova mila pesem o spominu človeka daleč »od doma« na »svež vonj kruha« z domačega ognjišča (5) in zvestobi domačemu mestu, »četudi si potepel se po svetu« (17). Še tretjič se povrne motiv izseljenstva z zelo obzirnim namigom, kaj ga pogojuje: »Za križi okenskimi – kaj domuje? / Kaj se godi za njimi, je uganka: / morda domači so odšli na tuje, / ker jim doma velikokrat kaj manjka?« (30). Je tisto »kaj« duhovne ali materialne narave, pesnik previdno zamolči.

6. PESEM

Tone Pretnar se pokloni svojima daljnima prednikoma po peresu. Kronološko gledano je najprej na vrsti Damascen Dev, ki ga novejša literarna zgodovina šteje za prvega slovenskega pesnika. Njegova rojstna hiša sredi mesta še ni odstrla vseh svojih skrivnosti (32). Nasprotno je dobro znana Kurnikova hiša, že zunaj mesta, saj je pomemben etnološki spomenik. V njej je živel in ustvarjal kolar Vojteh Kurnik, ki je marsikdaj svoje verze zapisal kar na oblancih izpod svojega obličja (4). Njegovo pesem je po Pretnarju »kot hiša stara, kakor jutro mlada: / vesela in prijazna in iskriva / ljudem je v radost, ker ima jih rada« (4). Ljubkujoče jo pomanjša v »*pesmico*« in zasanja, ali je »*kot Bog dobrotna, kakor struna tanka*« (30). Njegovo iskrivo razmišljanje o razmerju med delom in pesmijo se izteče v nedvoumno spoznanje, da enoznačnega odgovora na to vprašanje ni: »*Zaloti delo pesem? Pesem delo? / ... / z nasmehom misel strne se v vzdih resen, / da pesem delo je in delo pesem*« (6). Toda v obravnavani monografiji je zadnja beseda, ki ima res težo: balada (99).

7. REFLEKSIJA O UMETNOSTI

K duhovni kulturi sodi že motiv Bornove knjižnice v tržiškem muzeju (25) in metaforiziran glasbeni motiv: »*Vzporedno s trgov ulica se vije, / ni ulica, je nekaj kot dvorišče, / je prostor, kjer nekdanje melodije / otrok nekdanji, zdaj že starec, išče. / Če kakšno najde, hitro jo spet skrije / v sanj nedosanjanih temno skladišče, / in kadar ponevedoma odpre ga, / po ulici se star napev razlega*« (82). Pesnik je živel z glasbo v domači hiši, saj je znano, da je bila njegova starejša sestra profesorica klavirja. Mogoče tudi od tod njegov izreden občutek za verzologijo in še lažja odločitev, da se ji je življenjsko posvetil.

Da je Tone Pretnar premišljeval o izviru umetnosti in razmerju med njenimi posameznimi panogami, dokazuje 94. stanca: »*Kar čopič slika in kar struna poje, / in tisto, kar se v pesemske tke stihe, / kot da iz davnine črpa vire svoje / in vpleta v prepoznave jih oblike. / Misel je ena, a obličij troje / in včasih drugo k drugemu zaniha, / odzvanja mu, vendar pa vanj ne vdira, / umetnik sanje v treh posodah zbira*« Kakor je bil Pretnar skrajno občutljiv seizmograf za melodične odtenke v besedni umetnosti, se je enako tenkočutno odzival na likovno razsežnost umetnosti: »*Podobe renesančno dovršene, / a sveže, kot da šele pred trenutkom / bile iz globine platna so rojene / s slikarjevo potezo in občutkom, / skrivnostno in zvedavo zrejo s stene / delavnice slikarjev, kjer z lučjo / tema prežeta v smisel se pretvarja / in nemo prosi za odziv slikarja*« (93). To dokazuje njegova zbirka pesmi-slik.

SKLEP

Avtor postavi v samo izhodišče svoje slikovno pesniške zbirke vprašanje ljubezni in sovraštva. Kaj nosita obe reki s seboj tja, »*kamor ves čas hitita*«: »*Ljubezni smeh ali sovraštva kugo*«? (1) »spomin in čut«, »ki skupaj jima je usojeno živeti, / čeravno mnogokrat vsaksebi gresta: (83). Z okenskimi križi reificira človeško trpljenje in stiske, »*križe*«: »*Morda le prispodoba so ti križi, / ker vse ljudem godi se 'v glihi viži*« (30).

Za konec tri Pretnarjeve »oktave« o smrti. Vse tri so nedvomno pesmi slike. Prva se navezuje na umetniško izklesano Bornovo grobnico v Jelendolu:

*»Pokrije prst dobrotna prah človekov
in kamen šepeta njegovo delo:
kaj je zamolčal kdo in kaj dorekel,
na grobni gredi bo v spomin cvetelo.
Čas pa spomin s tančico bo prevlekel
kot sanje lahko in kot marmor belo.
Ko zginila tančica bo s spomina,
zlovešče zakričala bo tišina.« (27).*

Če pesnik na eni strani resignirano ugotavlja, da se vsak grob prej ali slej zavije v molk, ker ga ne obiskuje več niti živih spomin, se v drugih dveh stancah po Prešernovo veseli večnega miru v zavetju zemlje in neba. Ob reliefnem nagrobniku z motivom: polaganje v grob in Glanzmanovem nagrobniku na tržiškem pokopališču se Pretnarjev memento mori glasi:

*»Počitek zadnji bo na božji njivi,
brezčasno, mirno čakanje vstajenja,
ko daleč bodo naši dnevi živi,
polni zapletov, radosti, trpljenja,
pretresov, ki se zdijo neminljivi,
kot neminljiva zdi se pot življenja.
Pod rušo neminljivost se umiri,
ker proč so že vsi zemeljski prepiri.« (97)*

*»Umrje mlad, ki ga imajo radi
bogovi. Ko spi v hladu božje njive,
nihče njegovih štel ne bo pomladi,
ker angela roke so ljubeznive
tako po smrti k večni božji gnadi
ga nesle – proč od časa ceste krive,
tja, kjer usmiljenost Boga brezdanja
večno otroštvo in mladost ohranja.« (98)*

Usoda je hotela, da je to delo Toneta Pretnarja postalo njegov labodji spev. O tem priča zadnja poved na zadnji strani v knjigi: *»Ta monografija je avtorjevo zadnje delo. Tone Pretnar je umrl 16. novembra 1992, teden dni pred izidom te knjige.«*

ANTOLOGIJA POLJANSKE POEZIJE

UVOD

Janez Ramoveš je leta 2001 izdal dve pesniški zbirki. *Poročilo iz geta* je v celoti napisano v poljanskem narečju, medtem ko je *Moja velika debela mama* večinoma v knjižnem jeziku, čeprav bi, sodeč po podnaslovu zbirke »Antologija poljanske naivne poezije«, pričakovali ravno to. Obe pa družita veliko ironije, če bi ne bilo bolje govoriti že o groteski.

Pbliže si oglejmo to nenavadno antologijo. Težava, je da nima kazala, zato ga navajam tu.

V njej nastopajo avtorji:

Slavko Peternelj (1965–1989) str. 12, 12–23.

Štefan Novak (1927–1964) str. 25, 27–32.

Malka Klemenčič (1900–1983) str. 35, 37–40.

Janko Reven (1941–) str. 51, 53–57.

Milan Urbančič (1939–1993) str. 59–70.

Albin Selak (ps. Simon Šurkovič) str. 13, 73, 75–79).

Janez Ramoveš je pod naslovom *Farma svetega Alojzija* prispeval spremno besedo.¹ Ta naslov povezuje obe knjigi, ki ju je izdal leta 2001, saj je enako naslovljen tudi drugi razdelek v pesniški zbirki *Poročilo iz geta*.² V njej kot urednik definira naivno umetnost na splošno: »Naivna umetnost temelji na ustvarjanju enotnim z naravo in naravnim stanjem. Navadno si pod tem pojmom predstavljamo naivno likovno ustvarjanje, ki se je razvijalo neodvisno od slogov in zgodovine vse od starih ljudstev preko Henrija Rousseauja do kmečkih naivcev in sodobnih urbanih primitivcev.«³ Na kratko označi, kako je po njegovem ta proces potekal v likovni umetnosti Poljanske doline. Zaradi šibke narodne zavesti je škoda, da avtor 'velike' dosežke »slovenske umetnosti« ocenjuje za zgolj lokalne, kot da bi morali tisti, ki kaj veljajo vsi uiti »z domačega dvorišča«. Tako kot drugi skrbijo predvsem zase, bi se morali tudi Slovenci tega že zdavnaj naučiti; ne, da se kar naprej po nepotrebnem ponižujemo pred tujimi mogotci vseh vrst in zaničujemo domače dosežke. Glede na sodobno komercializacijo se Ramoveš zaveda, da utegne biti njegov trud za »poezijo manj znanih in za uradne razlagalce docela nepomembnih slovenskih pesnikov, ki so delovali na območju Poljanske doline v obdobju 1950-1990« »čudaški«. Po njegovem so njihove skupne lastnosti v tem, da so »praviloma nepoznani«;

¹ Prevedena je tudi v angleščino in nemščino. Prim. Janez Ramoveš, *Farma svetega Alojzija, Moja velika debela mama* (Antologija poljanske naivne poezije), zbral in uredil Janez Ramoveš, samozaložba, Poljane nad Škofjo Loko 2001, 6–7, 8–9.

² J. Ramoveš, *Poročilo iz geta*, Atelje T, Šenčur 2001, 60.

³ J. Ramoveš, *Farma svetega Alojzija, Moja velika debela mama*, 4.

čeprav so »daleč presegle začetniški amaterizem in ceneno rimaštvo«; vendar so kljub temu »ohranili zmožnost čudenja«; navdahnjeni so »s starimi miti, segajoč daleč tja v poganstvo, torej v čase, ko ti konkretni kraji še niso bili poseljeni s človekom, ki je na prvo mesto postavil delo, torej pridnost, bogaboječnost in ubogljivost, so ustvarili nekaj avtonomnih izdelkov, ki si vsekakor zaslužijo objavo«.

Na koncu pojasnjuje, da se avtorji niso preveč trudili za ohranitev le svojih izdelkov, zato so objave pač temu ustrezne. Sledi zahvala vsem tistim (še živi avtorji, sorodniki, prijatelji), ki so mu posredovali gradivo.⁴

Vsak avtor je predstavljen s kratkim življenjepisom: kje in kdaj je bil rojen, kam je hodil v šolo, s kom se je na svoji umetniški poti družil in kaj malega o pesmih; kolikor je pač razpoložljivih podatkov.

1. Prvi je na vrsti *Slavko Peternelj*, ki je celo mladost preživel v Novi Oselici. *Neodposlana pisma* so bila menda namenjena njegovi simpatiji iz srednje šole, iz česar samoumevno sledi, da je njihova motivika ljubezenska. Od prvega spogledovanja do poroke ima pomembno vlogo motiv oči. Čvrsto telo, mehke dlani, polne krvavih žuljev, zatajene sanje, podoba na reklamah za mesne izdelke, toda »meni princeska smehlja se iz groba«.⁵ Morda že rojstvo v Ljubljani in šolanje v tem mestu nakazuje avtorjevo težnjo po višji ravni umetniškega izražanja. Gre za nedokončan sonetni venec z le devetimi soneti, ki imajo prvo vrstico natisnjeno krepko. Enak tisk je tudi v magistralnem, končnem sonetu, medtem ko so prav za ta sonet dodane vrstice tiskane navadno, v prvi kvarteti sta to druga in četrta vrstica, v drugi kvarteti prva vrstica, v prvi terceti druga vrstica in v drugi terceti prva vrstica. V primerjavi z Ramoveševimi sonetnimi venci o kravah⁶ je ta pisan v knjižnem jeziku in morda že zato deluje bolj uglajeno in je manj sarkastičen. Kljub temu da je njegovo sporočilo boleče, predvsem za lirski osebek, je bolj svetel, besedišče izbrano, vendar je še zmeraj najti lekseme, ki sodijo v hlev: »pajatve«, »debeli mesar«.⁷

2. *Štefan Novak* je odraščal v vasi Podobeno. Predstavljen je kot eden zadnjih godcev v Poljanski dolini. Pripomba: »Zlagal je besedila, ki jih je pel in pripovedoval ob lastni spremljavi, vendar jih ni nikoli zapisal. V ljudskem spominu so se ohranili samo fragmenti tega opusa...«⁸ Kaže, da gre za ustvarjanje, ki ima vse možnosti, da se sfolklorizira. To še bolj potrjujejo objavljena besedila sama, kakor *Na svetega Antona dan*, *Fantič, kako pa ti brusiš koso*,⁹ obe sestavljeni iz dvovrstičnic. *Konjderske salame* so v bistvu anekdota s črnim humorjem: ljudje v krčmi jedo salame, v katere sta »zmleta lipicanka, ki se je dobrot prenajedla, in kmečki konj, ki je poginil zaradi gospodarjevih udarcev«¹⁰ Sledita še dve besedili, ki sta vsako zase v bistvu dve povedi. Obsegata zgolj

⁴ J. Ramoveš, *Neodposlana pisma, Moja velika debela mama*, 16, 21.

⁵ J. Ramoveš, *Neodposlana pisma*, n. d., 23.

⁶ Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*, Slavistično društvo, Maribor 2007.

⁷ J. Ramoveš, *Neodposlana pisma, Moja velika debela mama*, 16, 21.

⁸ Štefan Novak, *Moja velika debela mama, Moja velika debela mama*, (25).

⁹ *Moja velika debela mama*, 27, 28.

¹⁰ *Moja velika debela mama*, 29.

dve vrstici. Morda jima pritiče oznaka pesem v prozi s tipično ramoveševskim metaforičnim preskokom v izražanju in osupljivo poanto. *Kloštrski kostanji* so v tem pogledu bolj skrivnostno besedilo, vendar se ga dá dešifrirati. Kostanjeve ježice, ki sicer niso imenovane, vendar se ob padanju kostanja na tla, predpostavljajo, so prisposodba za »drage«, zaradi katerih naj bi nune »vstopile v kloster«. ¹¹ *Deklica z rožami* ima rože v očeh, toda to so ledene rože. ¹² Ramoveš očitno zelo ceni pesem *Moja velika debela mama*, saj je po njej naslovil cikel Novakovih pesmi in tudi celotno obravnavano antologijo. Pesem je parodija na pesmi, ki jih največkrat pojejo slovenski narodno-zabavni ansambli o mami(ci), ki sameva doma, ker so se njeni otroci raztepli po svetu, v daljno tujino. Tega avtorjevega namena ni težko prepoznati, ker pod naslovom pojasnjuje: »*Zdomec v tujini gre v tamkajšnje gore / in se spominja doma.*« ¹³

3. »*Malka Klemenčič ni veljala za pesnico.* [...] Veliko je brala in izdelovala umezne rože. [...] pričujoče pesmi je po naključju in sebi v zabavo posnel sodelavec lokalne radijske postaje in najbrž je to edini ohranjeni zapis.« ¹⁴ Razen petletnega šolanja pri redovnicah blizu Celovca je do pozne starosti živela v Javorjah. Pod naslovom *Blegoške bajke* Ramoveš objavlja tu štiri pesmi, in sicer *O pasjeglavcih resnica* ¹⁵ z znanim motivom. Druga *Runkeljnovi žvižganje* ¹⁶ zbuja interes slovstvene folkloristike, ali je Runkelj izmišljeno bajčno bitje ali prevzeto iz tradicije. *Govoreči kamen* ¹⁷ najprej spominja na socialni pesmi pri Simonu Gregorčiču ¹⁸ in Simonu Jenku ¹⁹ o sestradanem siromaku, toda potem zavije čisto drugače, da zbudi asociacijo na prestvarjanje folklornih pesmi pri Svetlani Makarovič. Tudi pesem *Piščalkarji, fantje s piščalmi* ²⁰ daje vtis o vplivu slovenske literarne tradicije. To so Murnovi Vlahi. To je poglavje za študij medbeseidnosti. ²¹

4. *Jernej Jakopin* iz Podgore je po Ramoveševem pisanju sodeč večplastna osebnost, saj zbira slovstveno folkloro in pesmi piše v »*poljanskem narečju*«, vendar v obliki, ki je daleč od domače tradicije. Za objavo so izbrane *Šmarnice*, cikel »haiku poezije«. ²² Za to pesniško vrsto iz treh vrstic so značilni sunkoviti pesniški obrati. Kljub temu da jih je 25, med njimi ni mogoče potegniti rdeče niti. Za pokušino nekaj primerov: »*Voli vličeja / pajčuna čez travnike. / Veje kašlaja.*« *Za pečjo zaspav / je an starčk. Bugvi, če se / bo še kdaj zbudu.*« »*zbežžala je preč. / Za klobuk je zatoknu anglnu perje.*« ²³ Prese-

¹¹ Kloštrski kostanji, *Moja velika debela mama*, 30.

¹² *Moja velika debela mama*, 31.

¹³ *Moja velika debela mama*, 32.

¹⁴ Malka Klemenčič, Blegoške bajke, *Moja velika debela mama*, 35.

¹⁵ *Moja velika debela mama*, 37.

¹⁶ N. d., 38.

¹⁷ N. d., 39.

¹⁸ Prim. Simon Gregorčič, Siromak, *Izbrane pesmi* (Kondor 64), Mladinska knjiga, Ljubljana 1964, 68.

¹⁹ Prim. Simon Jenko, Trojno gorje, *Izbrane pesmi* (Kondor 10), Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, 54.

²⁰ *Moja velika debela mama*, 40.

²¹ Marko Juvan, *Intertekstualnost*, DZS, Ljubljana 2000.

²² *Moja velika debela mama*, 43.

²³ N. d., 46, 47.

netljivo je, da je narečje uporabljeno pri tako prefinjeni pesniški vrsti, ko so celo pesmi folklorne narave /za/pisane v knjižnem jeziku.

5. *Janka Revena* iz Poljan nad Škofjo Loko so odkrili lokalni veljaki. V Ramoveševi antologiji res piše, da piše prigodnice,²⁴ toda to niso navadne prigodnice, kakor smo jih vajeni z raznih stenčasov, čeprav imajo na koncu naveden datum nastanka besedila.²⁵ Pri prvi pesmi *in bralec* dobi prvi hip vtis o vplivu srbske epske pesmi, potem ga osupne očitna homoerotična motivika, ki jo krepi še klišejski motiv golobčka s pismom »preko logov«²⁶ toda v zadnji kitici pride do baladnega zasuka. Izkaže se, da Ferdinand Gabrijelčič pošlje po Matjaža Benedičiča, »ki leto že v grobu leži,«²⁷ za v vojsko in ne iz vzrokov, ki jih je bralec predvidel zaradi poprejšnjega besedila. Besedilo je vsekakor dober primer za študij medbesedilnega navezovanja. Prav tako so *Krotilci tigrov* moderna pesem, daleč od vsakega prigodništva.²⁸ Na videz bližje mu je kruta nagajivka *Janez, sirota in Franci*, posvečena Janezku.²⁹ Prav tako je upravičeno tu *Hvalnica moštu*,²⁸ zaradi snovi seveda. Napisana je bila »20. 5. 1991 za praznik mošta na Hotavljah«. Ali res? Oblikovno nikakor ni priložnostno, ampak premišljeno sestavljeno besedilo, z bogatim sporočilom in izbranim besediščem. Edino besedilo, ki ga upravičeno brez pridržka lahko imenujemo prigodno, je zadnja pesem v tem razdelku. *Kako se je Marko spopadel z medvedom*,²⁹ pa še to ima na koncu reflektivno poanto v smislu pregovora: kar se Janezek nauči, to Janez zna.

6. Pri slikarju *Milanu Urbančiču* so življenjski podatki urejeni kronološko po letih in jih je za stran in pol, kar že vnaprej kaže na njegovo pomembnost. Po rodu je iz okolice Ljubljane vendar se nazadnje poklicno naveže na Škofjo Loko in pokopljejo ga na poljanskem pokopališču. »Ciklus Deset slik iz skicirke so njegove edine znane pesmi.«³⁰ Tako kot *Bogorodica* so vse pesmi v obliki interpretacijske slike. Že v prvem stavku tu srečamo motiv »farmskih piščancev«, kar je seveda iznajdba Janeza Ramoveša, saj ne moremo mimo njegovih sonetnih vencev o farmskih kravah.³¹ Kot pove naslov že prve pesmi v tem ciklu, se tako tudi druga z motivom s »cvetnonedeljsko butaro s pomarančami in brinjem«³² navezuje na krščanski kulturni krog, vendar ne apologetsko, prej za doživljanje kristjanov predrzno.³² *Četrta postaja*³³ v tem pogledu ni vprašljiva. *Sledi portret moža s kitaro*,³⁴ ki ni dokončan, kakor slika pred tem, prek slike pa diagonalno teče rdeč napis: »uničeno«. Pesem *Atributi uspešnosti*³⁶ po svojem stilu spominja na Srečka Kosovela. Pri pesmi *V meni je blazna strast*³⁷ je naslov dvoumen. Drugo bese-

²⁴ Janko Reven, *Prigodnice, Moja velika debela mama*, 51.

²⁵ Janko Reven, Ferdinand Gabrijelčič in Matjaž Benedičič, *Moja velika debela mama*, 53.

²⁶ *Moja velika debela mama*, 54.

²⁷ N. d., 55.

²⁸ N. d., 56.

²⁹ N. d., 57.

³⁰ Milan Urbančič, *Deset slik iz skicirke, Moja velika debela mama*, 59–60.

³¹ *Deset slik iz skicirke, Moja velika debela mama*, prim. Janez Ramoveš, *Poročilo iz geta*.

³² Milan Urbančič, *Trije bizoni, Moja velika debela mama*, 62.

³³ *Moja velika debela mama*, 65.

³⁴ N. d., 63.

³⁵ Milan Urbančič, *Nedelja, Moja velika debela mama*, 64.

³⁶ *Moja velika debela mama*, 66.

³⁷ N. d., 67.

do je mogoče brati kot osebni zaimek ali kot samostalni. Od tega je odvisen pomen naslova in seveda tudi pesmi. *Rože za Lucijo*³⁸ tematizirajo slikarstvo kot mimetično umetnost, podobno *Cikličnost*. *Cikličnost*,³⁹ vendar motiv bika daje priložnost za primerjavo s Črnim bikom pri Danetu zajcu. Folklorni motiv o ajdovski deklici, ki stoji z eno nogo na vrhu ene gore in z drugo na vrhu druge gore, je v pesmi *Jeti*⁴⁰ prenešen nanj.

7. *Albin Selak* (ps. *Simon Šurkovič*) je sin spredaj omenjenega ljudskega godca Štefana Novaka. Po vsestransko razgibanem dijaškem obdobju se je vpisal na arhitekturo. Kraj njegovega bivanja ni naveden. *Popevke in scenosledi* so iz njegove neobjavljene zapuščine. Če so se pesmi prejšnjega cikla navezovale na likovno umetnost, se tukajšnja na glasbo. Popevke se pač pojejo. Zato ni naključje, da se zadnji verz v prvi pesmi⁴¹ sedemkrat ponovi. *Ti in jaz in še en angel*⁴² je pesem za petje v duetu. Rahla, prosojna, ljubezniva, kakršnih Ramoveš zlepa nima. Toda že naslednja pesem se kruto oddolži za poprejšnjo milino. *Dekle in uscani harmonikar*⁴³ ne priznava nobenih, niti moralnih mej. Sama na sebi je (lahko) odlična pesem, vendar za kristjane in vse, ki spoštujejo drugačnost, žaljiva, saj se ne izogne besednim zvezam, ki so zanje nesprijemljive in skušajo ohranjati trden sistem vrednot, med njimi tudi sveta znamenja. V tem razdelku srečamo celo pesem⁴⁴ ki posnema jecljavca in s tem doseže nenavaden poetični učinek. Zadnja pesem v antologiji je *Scenosled*⁴⁵ o otrocih, brez staršev in majericah, ki dišijo po mleku, ob poti – zagonetna pesem, ki uredniku gotovo veliko pomeni, zato jo je dal na to pomembno mesto.

SKLEP

Zbirka z naslovom *Moja velika debela mama* in s podnaslovom »Antologija poljanske naivne poezije« seveda ni nikakršna antologija naivne poezije, temveč gre za avtorsko poezijo Janeza Ramoveša samega, čeprav je zbirka domiselno urejena kot antologija. Vse pesmi v antologiji so njegove, le da jih je pripisal omenjenim avtorjem in jih uredil po svojem okusu. Imena avtorjev in njihovi življenjepisi so popolnoma fiktivni, izmišljeni. Skratka, *Moja velika debela mama* je avtorska zbirka,⁴⁶ ki potrjuje, da ima pesnik izpod Blegoša nedvomno pesniški navdih. Z njim goji skrajni posmeh in krohot, ki se ne ustavita niti pred najsvetejšimi besedili za naše okolje, kot je svetopisemsko, niti pred najbližjimi osebami, kot so naši starši. Očitno se tudi iz nje nekatere pesmi pojejo, kakor je razvidno iz povabila na koncert v sredo, 28. novembra 2001 v Puštalskem gradu v Škofji Loki.

³⁸ N. d., 68.

³⁹ N. d., 69.

⁴⁰ N. d., 70.

⁴¹ Albin Selak, Nekoč se zaveš, da joka, *Moja velika debela mama*, 75.

⁴² *Moja velika debela mama*, 76.

⁴³ N. d., 77.

⁴⁴ L., *Moja velika debela mama*, 78.

⁴⁵ *Moja velika debela mama*, 79.

⁴⁶ To mi je avtor zaupal tudi sam, v telefonskem pogovoru novembra 2001.

TIHE USTVARJALKE IZ POLJANSKE DOLINE

Na žirovskem srečanju 1. 12. 2008 v prvi vrsti s pesnicami pa tudi pisateljicami iz Poljanske doline me je Nina Kokelj izzvala z vprašanjem, kaj mislim o poimenovanju »tihe ustvarjalke« za nje. Mimogrede je navrgla, da s tem meri na čas, ki ga posvečajo svojemu ustvarjanju: pozno v noč, ko se po hiši vse umiri. Otroci spijo, perilo je obešeno itn. Televizija ugasnjena, dodajam jaz. Obljubila sem ji, da bom o tem ob priložnosti premislila. Nisem pričakovala, da me bo tako hitro prijela za besedo. Jaz je pa tudi nisem vajena prelomiti.

Preden rečem kaj drugega, bi se rada spomnila treh pesnic iz Poljanske doline. Prva, ki sem jo odkrila kot pesnico iz teh krajev, je bila **Julka Fortuna**, doma iz Malenskega Vrha pod Blegošem. Na II. čipkarskem festivalu v Ljubljani leta 1964 sem, sedemnajstletnica, srednješolka in ob počitnicah pridna klekljarica, kupila drobno zbirčico njenih pesmi *Iz srca do srca*. Izdala jih je v samozaložbi. Ob delu na kmetiji, če se ne motim, ob sedmih, zanesljivo pa šestih otrocih in možu na bolniški postelji, iz katere ni več vstal, gotovo ni mogla pisati pesmi drugače kot ob poznih večerih, ko je bilo vse drugo dnevno delo za njo. Zanja je torej naziv *tih*a ustvarjalka zelo primeren.

Druga je bila **Frančiška Kloboves** iz Poljan. Ne spominjam se več njene življenjske zgodbe, je pa zapisana v moji reportaži o njej. Konec šestdesetih let 20. stoletja sem jo obiskala kot študentka etnologije, ker sem bila prevzela nalogo, da bom po Poljanski dolini zbirala gradivo za Etnološki atlas Jugoslavije. Njena življenjska zgodba z velikim hrepenenjem po življenju v dvoje me je ganila in zelo sva se zblížali; tako mi je zaupala tudi svoje pesmi iz njene samotne, revne mladosti, ko sta telo in duša zaman klicala po dopolnitvi. Ne le da je njeno pisanje potekalo v tihoti, celo v zapuščenosti, tudi izdelki njenega dela so bili obsojeni na molk.

Z **Ančko Šumenjak** se nisem srečala nikoli, toda po posvetilu iz leta 1974 v podarjeno pesniško zbirko *Zemlja in pesmi* se vidi, da sva se povezali sredi sedemdesetih let 20. stoletja. Ob branju njenih pesmi sem se bila spraševala, od kod ji poljanski motivi v njih, če pa njen priimek nikakor ne zveni poljansko. V telefonskem pogovoru mi je zaupala, da poljanska rojakinja je, toda poročila se je na kmetijo v Jarenini v Slovenskih Goricah. Prva kitica iz uvodne *Moje pesmi* se glasi: *Moje pesmi, / to so moje želje tihe / moje misli in spoznanje*. Edina metafora v navedenem odlomku je prav pridevnik »*tih*e«. Iz česar je mogoče izpeljati, da je za pesnico tihota zavesten, izvorni pesniški navdih. Pomen tihote se še poveča, ko v nadaljevanju sledi pojasnilo: »*skrite solze jočem / v pesmih teh*.«

Strokovno gledano, sociološko in psihološko, se ti trije primeri kar dobro prilagajajo definiciji o »tihih ustvarjalkah«. Toda mogoče je še bolj, kot z vidika ustvarjanja, upravičen z vidika recepcije. Saj ta dejavnost, ki jo strokovno imenujem **literarjenje**, pri nas nima primerne javnega odziva. Če pa že, je praviloma pomilovalen, kvečjemu dobrohotno trepljajoč. Toda v vertikalni klasifikaciji: slovsvena folklor > rokopisje > literarjenje > narečna književnost > trivialna literatura > literatura > umetnost [=

vrhunska literatura], ki ji je ogrodje postavil Ivan Prijatelj, ima literarjenje upravičeno samostojno mesto. Literarjenje ni slovstvena folklor, saj ta obstaja v folklornem dogodku po načelu naravne komunikacije. To pomeni, da sta si pripovedovalec in sprejemalec navzoča v istem prostoru in času. Za literaturo je bistven tehnični tip komunikacije: neposredni stik med avtorjem in sprejemalcem – bralcem je pretrgana. Avtor nikoli ne ve, kdaj in kdo bo bral njegovo delo, saj piše za neznanega, fiktivnega bralca. Pri literarjenju ima avtor pred očmi prepoznanega sprejemalca, zato je seveda njegov radius delovanja krajši, toda zato ni manj vreden. O teh rečeh je že pred desetletji odlično pisal hrvaški teoretik Ivan Slamnig.

DORCA KRALJEVA – TRŽIŠKA LEGENDA

Dorca Kraljeva mi ostaja v nepozabnem spominu predvsem zaradi pesmi *Taščica in deček*, s katero sem se seznanila v sedemdesetih letih 20. stoletja.¹

Zdaj je pred mano cel venec njenih pesmi: s čistim domačim besediščem, iz katerega veje neka dekliška lepota, z večinoma gladko tekočo rimo in presenetljivo pogostim prestopom iz vrstice v vrstico (enjembement), s čimer Dorca Kraljeva zanesljivo prekaša številne sebi enake ustvarjalce, ki jih nekateri literarni zgodovinarji in njim sledéči avtorji prenaplo opredelijo kot ljudske pesnike. To seveda že zdavnaj ne drži, saj je med slovstveno folkloro in literaturo pomembna vmesna plast, ki res vsebuje nekatere poteze obojega, hkrati pa ima toliko svojih lastnosti, da jo smemo upravičeno obravnavati kot popolnoma samostojno področje v vertikalni klasifikaciji literarne kulture. Gre za literarjenje, katerega ena prvih posebnosti je prav to, kar je ravno pri Dorci Kraljevi zelo očitno. Pisala je za prepoznane sprejemalce, za domačine, prebivalce Tržiča. Tako zelo bližnje, da so ji pesmi celó naročali in rada jim je ustregla. To pomeni, da njeno pesnjenje ni bilo zmeraj spontano, kot raste samorodna trta, ampak neke vrste obrt, v kateri mojster skuša ustreči naročniku, kolikor se dá, hkrati pa svojemu izdelku vtisne nezamenljiv pečat lastnih rok in svoje osebnosti. Najlepši primer te vrste ustvarjanja so slovenski podobarji, ki so delali večinoma po naročilih vaških sosesk za njihove cerkve. Tedaj so jih cenili kot spretné obrtnike, ki so krasili sveta znamenja vernosti naših prednikov. Kadar pa se je tak obrtnik dvignil nad vsakdanje potrebe svojega okolja in iz globin svoje duše ustvaril delo, ki še danes s skrito močjo nagovarja svoje gledalce, je vsekakor presegel raven naročnikovega pričakovanja in prestopil rubikon običajnega obrtniškega mojstrstva na področje umetnosti.

To pojasnilo se (mi) zdi potrebno, da ne bi kdo literarjenje že vnaprej imel za kaj manjvrednega, ampak za normalno vrsto literarnega ustvarjanja, ki je med slovenskimi avtorji zelo bogato in razširjeno, vendar je pri nas še zelo slabo raziskano. Zato je še toliko bolj hvalevredna odločitev tržiške kulturne srenje, da dá svoji dolgoletni sodelavki čast in spoštovanje, ki ji gre.

V poetiki Dorce Kraljeve so dokaj pogoste pomanjševalnice: »mestece Tržič«, »Je snegec vzel slovo«, »pastirček juhuhu«, »studenček sredi jase«, »ob jutru ptički žvrgole ubrano«, »mala vasica sredi poljane«, »V hišici beli«, »v sobici njeni«, »srečna družinica«, »čebelica medi«, »trkal sem na okence«, »si vrgla ključ skoz gavtrce«. Ta lastnost priljubljeno tržiško pesnico vsekakor približuje slovstveni folklori, vendar pa jo že tudi presega z ljubko avtorsko iznajdljivostjo. Kot je opaziti iz navedenih primerov, si po-

¹ To je bilo ob delu za slovensko »narodnoosvobodilno« (takrat je vsaj moja generacija še sorazmerno prepričljivo govorila in verjela, da je to res!) pesništvo v okviru znanstvenega projekta pri prof. dr. Borisu Paternuju. Danes se mi zdi veliko primerneje govoriti preprosto o pesnjenju med drugo svetovno vojno, saj je tako izključevalni ideološki kriterij popolnoma izločen in je upoštevan le časovni kriterij, ki je veljaven za vse.

manjševalnice celó drugujejo: »Ob bregu se *studenčka zajček pase*«, »*Na klopici pred hišico*«, »prižge si *dedek pipico*«.

V nasprotju s prvo očitno posebnostjo poetike Dorce Kraljeve, ki jo navezuje na folklorno poetiko, ji kaže pot v umetelno poezijo njena domačnost z že omenjeno stilno fineso: enjembement.² Avtoričino nenavadno lahkotno rabo prestopa iz vrstice v vrstico (enjembement) dokazujejo naslednji primeri: *Poslavlja zima se – naravo belo / že zbuja dih pomladi, sonce greje / še mrzle grudi zemlje, ko zaveje / tih veter nežen in gorak čez polje celo.*« (Dih pomladni)

Omenjena stilna glasovna figura obvlada celo prvo kitico pesmi in nadaljuje se še iz prve v drugo vrstico v naslednji kitici: »*Tali se sneg, studenček sredi jase / si utira pot navzdol, še z biseri obdan, /...*« V pesmi brez naslova z motivom jeseni je gospa Dorca uporabila omenjeni prestop najprej na začetku druge kitice in si ga potem svobodno privoščila še na prehodu v naslednjo vrstico, ki je hkrati tretja kitica: »*V mrzli noči je zvenela / cvetka, / ptičica odletela // je v daljne tuje kraje, / mrtvo cvetko vetrč maje.*« S tem je razgibala obliko pesmi, in ji standardni motiviki navkljub preskrbela nadih modernosti. Tudi v klasični štirivrstični pesmi z ljubezensko tematiko avtorici enjembement ni tuj, in ga z njej lastno suverenostjo uporabi kar dvakrat.: »... / *pozabil si me in topoli / tod nema priča so boli, /ko v duši ječim. // Topoli šume / in lističev njih valovanje / blaži koprneče mi sanje, /...*« (Topoli). Celó v prigodni pesmi ji pride prav: »*RK mu kliče, – naj živi / Rudolf Ahačič – čestitamo mu vsi!*«

Pričujoči oris je analiziral le dvoje stilnih posebnosti Dorce Kraljeve. Pogostnost pomanjševalnic in iznajdljivost pri njihovem so-postavljanju dela pesmi upravičeno priljubljene tržiške pesnice otroško pristrčne. Na drugi strani jih odlikuje uglašena gosposkost, h kateri gotovo veliko pripomore prav enjembement, ki je malo imenitnim pesnikom tako pokorno pesniško orodje kakor Dorci Kraljevi.

² Ta pojav v njenem pesnjenju bi gotovo z velikim veseljem in veliko večjim poznavanjem lahko tudi veliko bolje obdelal njen, žal, tudi že pokojni tržiški rojak, cenjen in priznan strokovnjak v verzologiji, prof. dr. Tone Pretnar.

ŠTEFANIJA PRISLAN: KO ŽITO DOZORI

S Štefanijo Prislan sva bili dolgo v navezi. Z zaupno pozornostjo mi je vsake toliko časa poslala šop svojih pesmi, kakor cvetje, ki ga nabereмо na polju in ga želimo pokloniti človeku, za katerega vemo, da mu kaj pomeni. Zahvalila sem se ji zanje, jo skušala okrepiti v njenem daru s kako spodbudno besedo, hkrati pa me je zmeraj malo zaskelelo, ker ji nisem mogla zagotoviti, da bi njene pesmi mogla poviti v samostojno zbirko, česar – sem slutila – si je zelo želela. Toda bila je preponosna, da bi to povedala na glas.

In zdaj je zbirka Štefanije Prislan tu. Skrbno urejena vsebuje šest razdelkov, od katerih so prvi trije posvečeni prostoru, v katerem se je odvijalo življenje njihove avtorice. Po načelu od bližnjega k daljnemu je prvi na vrsti *Grad Šalek*. Ne domislim se v Sloveniji gradov, ki so morda bolj znani in slavni, da bi doživeli toliko lepih misli in naklonjenosti, kakor ga je v pesmih Štefanije Prislan deležen omenjeni grad; čeprav je, kot razberemo iz pesmi, že dokaj v razvalinah.

Nato pesnica objame s svojim pogledom célo vas *Šalek*. Oriše jo zgodovinsko, etnološko. Iz teh njenih pesmi bodo še prihodnji rodovi podoživljali dejanje in nehanje prednikov v tisti vsakdanjosti, ki nam sicer sproti uhaja iz rok, le umetnikom jo je dano prestreči. V tem razdelku je tudi pesem *Šaleški zvon*, ki je dal celotni zbirki ime. Enkratno je Štefanijino onomatopoejsko ponazorilo njegovega ubitega glasu tin – ton. Odločitev za omenjen naslov je izbrana zelo premišljeno, saj izza zunanje vedrine pesmi Štefanije Prislan vendar v globini zaznamo prikrito bolečino, da je slavo Šaleka zasenčilo novo mesto v bližini, ki se mu sicer pokloni z vsem spoštovanjem do kruha, ki ga daje. Toda nepreklicna ljubezen Kavčičeve gospe, če se jo sme imenovati po domače, velja kraju, ki je dal ime celi dolini.

Šaleška dolina je tretji razdelek, s katerim se želi pesnica oddolžiti svoji ožji domovini z vsem žarom njenega rodoljubja. Kolikor pesmi, toliko priložnosti za mladi rod pri vcepljanju danes tako okrnjene razsežnosti v naši zavesti! Z navedenimi tremi razdelki Štefanija Prislan dostojno izkaže spoštovanje zunanjim zgodovinskim in zemljepisnim pojavom, ki so jo oblikovali v njenem nelahkem življenju.

Sledita dva razdelka, ki odkrivata njeno intimo, notranje življenje. Temu ustrezno se spremeni tudi zunanja oblika njenih pesmi. Prej skoraj obvezno štirivrstično kitico zdaj zamenjajo drugačne, bolj svobodne oblike in nemalokrat je pesnica ravno v teh pesmih najbolj pristna. Da gre za novo snov, kažeta tudi naslova razdelkov. *Lepota domačije* nakazuje navzven doživljanje spominov od mladih let do let, ki so se že nabrala »pod domačo lipo«, v »domači hiši«, na »domačih tratah«. Cela vrsta motivov, ki dajejo sok le še pesmim in so moji generaciji še blizu, mladi rod pa je za njihovo lepoto že prikrajšan, saj jih ni več doživljal na lastni koži. Zato je še toliko bolj pomembno, da se bodo lahko z njim opajali vsaj skozi pesem.

So namreč vrednote, ki se ne postarajo! V ta razdelek je uvrščena tudi na zunaj socialna pesem *Klošar*, morda prva s to tematiko v slovenski literaturi; njegova usoda

je zaznamovana z zavrjneno ljubeznijo, kar dokazuje avtoričino tenkočutno vživljanje v bližnjega.

Najbolj osebno izpovedna motivika je predstavljena v petem razdelku *Skrivnostni odmevi*. »Odkod«, se sprašuje njen lirski osebek, »skrivnostna / hrepeneča duša /, »tih klici« / ob večerni zarji«. Nemir duha. / Skrite želje / srca«? Moško se spoprijema s položajem in težo let (v pesmih *Starostniki*, *Mojih dvainsedemdeset let*), odkriva svojo zvezdo in se nemo pogovarja s svojimi dragimi: bratom, sestro in neimenovanim pokojnim (možem?). Če je ta razdelek bolj molovsko ubran, je zadnji spet igriv in veder. Kako ne bi bil, saj je namenjen *Otrokom*. To niso toliko otroške pesmi v smislu neugnane fantazije, ampak igrivo podani spomini na lastno otroštvo in prireditve, ki otroke zmeraj privlačijo. Cirkus, praznovanje kresa, neurje, Šaleška noč in ples. Kot že v nekaterih pesmih prej, se tu pojavijo nekatera bajna in pravljlična bitja (povodni mož, škratki, coprnice, palčki, kar kaže na avtoričino živo povezanost s preteklo duhovno kulturo tudi v mitologiji. Tak kot že prej Klošar pa tu vznemiri pesem *Siromak*, saj ga imenitno okarakterizira, ker je njegovo največje bogastvo notranja svoboda.

Pesmi Štefanije Prislán so lep prispevek v duhovno zakladnico njej tako ljube Šaleške doline. Njena plemenita osebnost jo približa tudi bralcu.

PESMIM LOJZKE ŠTANTA NA ROB

Malo je pesmi Lojzke Štanta, komaj osemindvajset vseh besedil. Vendar nekatere od njih izpričujejo nesporen pesniški dar, ki se v najboljših primerih navezuje na melodičnost folklornega pesništva, spevnost Gregorčičeve poezije in meditativen izraz krščanske duhovne kulture: le-ta bistveno uokvirja Lojzkinu notranje življenje. Njena priložnostna pesniška izpoved je osebno zadržana in je ne ubeseduje neposredno, ampak prek zunanjih dogodkov, kot so – če gremo po vrsti, kakor so pesmi razvrščene.

Glede na to, da je ravno motiv smrti (*Sestri v slovo*) na prvem mestu, se poraja vprašanje, ali je ravno ta dogodek povzročil, da se je Lojzki Štanta odprla njena pevska žila? Spremembe v naravi (*Pomlad, Utrinek*) in reflektivna motivika prideta na vrsto zgolj izjemoma. V pesmi *Moja barčica* se samotni lirski osebek ne čuti izgubljenega, saj njegovo barčico »ziblje / v naročju dobri Bog«. Od tod je samo korak do evharistične (*Objem, Metuljčki*) in marijanske tematike (*Materi, Marijino ime*) *Majniški Kraljici, Materi božji na Sveti Gori, Svetogorski Materi*). Tudi iz podoživljanja svetopisemskih dogodkov (*Prošnja*) je logična pot do osebne življenjske odločitve (*Nebeški Materi*).

Prigodne pesmi (*Voščilo g. voditelju za god, Spomin na zgodovinski dogodek, Naša družina, Tolažba, Voščilo novi prednici, Voščilo, Milki, Našemu g. župniku* pač strežejo imenovani osebi in danim okoliščinam, vendar so zgodovinsko dragocena opora spominu o čustvenem razpoloženju in družabnosti.

Glede na upovedeno motiviko seveda ni naključje, da v pesmih Lojzke Štanta z metaforičnega vidika izstopajo predvsem odtenki bele barve: »*cvetlica snežnobela*«, »*čisti cvet*«, »*in srca srečna, lepša kakor beli cvet*«, »*Kot beli metuljčki / krog belega Cveta, / ste vi otročiči / ob božjem oltarju. / ... // Kot beli metuljčki / iz belega Cveta / vsi srkajte sladki Napoj / ...*«

Da pesmi Lojzke Štanta niso zgolj skladanje, ampak resnično iz osebnega navdiha porojena deteca, pričajo prestopi iz vrstice v vrstico, primeri pesniškega sredstva, ki se strokovno imenuje enjambement: »*Na tihem vrtu lilija / je čašico odprla, / ljubeče proti nebu se / je zvezdnemu zazrla.*« (*Sestri v slovo*). »*Znanilka mladega življenja / je razprostrla preko trate / svoj dragoceni plašč*« (*Majniški kraljici*). »*Svetla kapljica naj vlije / novih upov spet v srce, / dobremu očetu skoraj / naj prežene vse gorje*« (*Tolažba*).

Lepo se je srečati s čisto dušo. Kakršno je bilo življenje in delo spoštovane gospe Lojzke Štanta, so tudi njene pesmi. Prešinjene z Božjim žarom. Da bi se kaj tega sija prijelo tudi bralcem njeni pesmi.

JANEZ SLAPAR – PESNIK HARMONIJE

Romantika je za dolgo utemeljila poezijo, ki v njej vlada razkol med subjektom in objektom, odtod disonanca in disharmonija. V omenjeni literarni smeri iz prve polovice 19. stoletja korenini še danes dokaj razširjeno prepričanje, da (dobre) pesmi nastajajo iz nesrečnih usod.

Za današnje literarne sladokusce je tako razmišljanje preživelo. Modernega pesništva človek več ne zanima, zgolj njegov izdelek. Od tod pesmi kot mojstrovina tehnike: stilna bravuroznost nad globino njihovega sporočila. Če pa že: razčlovečenost, popredmetenost, groteska. Postmoderni so ostale samo še razbite ladje, katerih krmarji ne morejo ugledati obale: ali so se v megli res izgubili ali prezirajo svetilnik, ki jim kaže smer do nje. Nič za žejo utrujenega popotnika skozi ta svet.

Pesmi Janeza Slaparja¹ so ravno nasprotno. Čista studenčnica. To ni leporečje za tiste, ki smo jo v otroštvu še lahko zajemali v perišče in se odžejali na poti k dobrim ljudem. Častitljivi Temšakov oče iz Loma pod Storžičem mimo številnih -izmov dokazuje, da dobre pesmi nastajajo tudi iz življenjske harmonije. Podobne so starodavnim psalmom, preverjene na starodavnem pesniškem modelu: slavljenje Boga, zahvaljevanje za bit, občudovanje narave.

To ni le ušesom všečno besedno cingljanje, saj se je z njimi avtor vrnil k izviru, izhodišču in se ne zadovolji s površinskim dojemanjem življenja, zato se ne čuti omejenega, četudi je celo življenje ostal v domačem okolju. S tega vidika ga lahko imenujemo pesnik mikrotoponimije. Motivika je res standardna, toda upesni jo na sebi enkratno način. Spoštuje in ljubi svoj prostor, kamor ga je postavil Stvarnik. Doma ima ves svet, še več, neskončnost, ker ima Boga. Svoje življenje je osredotočil na bistveno. Zato ni v njegovih pesmih nič hlastanja, nič pohlepnosti. Le sreča, mir. Harmonija v Bogu. To je privilegij menihov, svetnikov.

Urednica Jožica Koder je imenitno opravila svoje delo. Po pravilu: malo, pa tisto dobro, izbrane pesmi predstavljajo Janeza Slaparja Temšaka v najlepši luči. Na odličnem prvem mestu je razdelek pesmi, ki so posvečene Bogu, globoke osebne meditacije, ki jih izzivajo tudi prazniki cerkvenega leta, največ božič in velika noč. V pesmi *Pri Tebi je luč* se pesniško intenzivno srečuje večina svetopisemskih simbolov za Gospoda, po vrsti: luč, vrata, kruh, vino, pot. Motivno pesem spominja na starozavezni odlomek o Elijevem popotovanju po puščavi, kjer dobi za podporo vodo in kruh (prim. 1 Kr. 19, *sveto pismo stare in nove zaveze*, Ljubljana 1991, 348). Tu pa lirski subjekt prosi v ta namen vina, in to z dostojanstvom moža, hkrati pa globokega vernika. Zadnja vrstica kitice pa je odmev na Prešernovo poezijo: »saj vesel boš, če natočim čašo vina, // ... // saj vino podoba Tvoje srčne je krvi, / naj zbríše v meni sence – ves skrbi.« Kaj mu pomeni

¹ Janez Slapar, *Beseda je luč* (izbrane pesmi), Zveza kulturnih organizacij občine Tržič, Tržič 2004.

Kristus, najlepše dokazuje avtorjevo soočenje nebogljenega večnega lučka ob tabernaklju s soncem: »*Gospod, si luč, ko sončen dan, / ne kot drobna lučka večna, / ki ob tabernaklju trepeti...*« Samo človek, ki je še sam hodil med žitnimi polji, lahko zanesljivo doživi »hostijo« v vsej njeni veličini. Slaparjeva *Zahvalna nedelja* bi zaslužila, da bi jo slišali verniki po cerkvah: za kaj vse se imamo Bogu zahvaliti. Med drugim »za naše roke«, »za misli, načrte, ki v nas si jih dal«, »hvala za sonce, za veter oblake, hvala Ti za vse zdrave korake. ...« Božične in velikonočne pesmi res tematizirajo zunanja znamenja praznikov, toda predvsem jih preveva globoko duhovno razpoloženje.

Sreča je v srečanju, pravi psiholog Anton Trstenjak in to potrjuje Slaparjeva pesem *Deteljica*. Sem in tja je v ljubezenskih pesmih opaziti Prešernov vpliv, na primer v verzih »*srce je tvoje moja ječa*«, ki pa tu še zdaleč nima tiste mračne konotacije kot v Sonetih nesreče. Življenje v dvoje, ljubezen, zakonska, družinska in v vaški skupnosti zanj ni prazna beseda. Toda če drugega ne, se v srečno ljubezen zajeda čas.

Janez Slapar ima srečo, da še lahko doživlja nedotaknjeno naravo kar izpred domačega praga. Svoj občutek za njeno neokrnjenost, nedolžnost najbolj neposredno izrazi v pesmi *Storžič*, kjer da je spomladi »narava tako čista, sveta, / kot ta trenutek iz rok vzeta«, namreč iz rok Stvarnika. Slaparjevemu lirskega subjektu je vsaka podrobnost povod za doživljanje Božje navzočnosti in hrepenenje po božjem slavljenju: »*O, da bil bi kakor ptica, / ki Ti v jutru poje slavo, / o, da bil bi kot cvetica, / ki gleda k Tebi v višavo.*« Prav v tem so njegove pesmi o naravi drugačne od Cvetka Golarja, s katerim ga sicer družijo naklonjenost cvetlični motiviki: »*Pomlad je sedla / med veje cvetočega drevoja, / srebrne je gosli vzela v roke*«. Cvetoča »*stara hruška*« postane »*gospodična*«. Sploh ga veselo prevzame njena cvetlična darežljivost. Veseli se gnezdeca sinič v duplu stare jablane in lastovk, ki so se vrstile pod njegov rodni krov. Drugujejo mu oblaki in dežne kapljice. Naravo prestreza z vsemi svojimi čuti, tako da ga drevesa (*Gozd*) omamljajo s svojim vonjem. »*Na vse to stvarstvo oko mi gleda, / občudujem jaz prav vse stvari, / ...*« (*V gorah*). Gotovo bo prihodnost najbolj hvaležna Slaparjevim pesmim o rodnem Lomu. *Stari časi* so polni narodopisnih spominov, *Kmečka hiša* je pravcati etnološki opis z narečnim besediščem, prava narečna pesem pa je *Moja noša*.

Janez Slapar ne ustvarja iz razglašenosti, marveč nasprotno, iz uglašenosti s svojim okoljem.

Resnično moč za notranjo harmonijo črpa iz pesmi. *Pesem o Bogu, Po božji dobroti* dokazujeta, kako se avtor zaveda, komu se ima zahvaliti za svoj pevski dar: Bogu! Zato ga v prvi vrsti vrača njemu. S svetopisemskim pisateljem ponavlja: »*Po božji dobroti: ... sem, kar sem: Da znam kaj napisati / pa lepo prebrati / pa še kaj narisati – je božji dar.*« Od ljudi na zemlji so pesmi najprej namenjene življenjski družici. Z leti pa si prosi Boga za moč, da bi lahko uresničil življenjski sen: čim bolj temeljito popisati svojo rodno vas v lepem in hudem in ji tako postaviti spomenik. Tu se tako razvname, da prejkone po neprekosljivem zgledu »*mokro cveteče rožce poezije*« iz Prešernovega Sonetnega venca izpelje besedno zvezo »*prelepo cvetje pesmi moje*« (*Resnica starosti na prazničen dan*). Če že zaradi drugega ne, je bilo vredno živeti zaradi pesmi, bi se dalo sklepati iz avtorjeve štirivrstičnice »*Za pesem je vredno živeti,*«, toda misel modreca sega še čez: »*kakor žitni klas zoreti – / čakati, da potežka zrnje roka...*« Na pot, od koder ni vrnitve, bi vzel s seboj »*knjige svoje, / v njih napisane so pesmi moje*«. Janez Slapar jih imenuje: »*Moja krona*«. Kakor je Valentin Vodnik zapel: »*dovolj je spomina, / me pesmi pojo*«, se Janez Slapar nadeja, da bodo pričale o njegovih najbolj notranjih vzgibih: »*V njih je duše let življenja, / neminljivost se ne jenja, / živi večnosti čas, / na veke pesmi / ne utihne duše*

glas.« Njegova pesem je »čiste duše um« (Gozd). Moto njegove pesniške zbirke je: »Lepa pesem / čiste duše je odsev, / moja pesem / duše moje spev.«

Za blišč sveta mu je malo mar, nič se ne počuti prikrajšanega zanj, ker ga privlači komaj vidna lepota. V pesmi *Upanje* pravi: »Sem kot kapljica na rosnem listu, / ki sije sonce jutra v njo, / srečen sem v pričakovanju, / da mi danes bo lepo.« Prijatelj obisk, ki ga pričakuje, je tisto sonce, ki obseva kapljico. Iz primerjave celo s starozavezno tožbo, ki se zaveda minljivosti pred večnim Bogom: »Glej, narodi so kot kaplja na vedru, ... so kot nič pred njim.« (Iz 40,15.17) Slaparjeva kapljica še bolj zažari.

Janez Slapar, pesnik iz Loma nad Tržičem ni podlegel mitu nesrečnega pesnika niti ga ni zaslepil jekleni blišč sodobne tehnike.«Njegove pesmi so kot kruh iz domače peči. Nikoli se ga ne preobješ.

PESMIM MARIJE FERK NA ROB

Moje ime je Marija Ferk. 29. 8. 1938 sem se rodila kot prvorojenka kmečkim staršem Francu in Nežiki Senekovič v Zg. Ščavnici 15. Imam samo eno sestro, sedem let mlajšo, ki je sedaj zaposlena kot pedagoška delavka v dijaškem domu.

Sama sem končala le 8 let osnovne šole in 2 leti kmetijske. Potem sem morala ostati doma na posestvu, čeprav bi še kako rada nadaljevala šolanje.

Leta 1961 sem se poročila. Imam tri sinove. Starejši sin ima svojo družino v Mariboru. Druga dva – dvojčka pa sta zaradi slabega zdravja še doma.

Pisati sem začela maja leta 1998, v marcu 1999 pa sem izdala prvo zbirko pesmi. Sedaj pripravljam drugo in vas prisrčno prosim, če mi lahko napišete nekaj besed knjigi na pot. Pesmi so enostavne in preproste. Nisem šolana osebnost, zato je temu primerno tudi moje delo. Toda pesmi izvirajo iz mojega okolja in iz moje duše. Pišem zgolj tudi za svojo dušo in za ohranitev značilnosti mojega kraja, ki bi morda odšle v pozabo.

Lep prisrčen pozdrav!

Zg. Ščavnica, 8. 5. 2000

Kratki, večinoma prosti stavki iz navedenega pisma delujejo name kakor mogočni stebri, ki so oporniki in hkrati edini okras starodavnih svetišč.

Ne morem si kaj, da bi ga ne objavila, saj **Marija Ferk** v njem zgoščeno predstavlja svojo življenjsko zgodbo. Ob izidu njene prve pesniške zbirke je kakršna koli beseda o avtorici popolnoma izostala. Toda prav je, da izvemo o njej bistveno, čeprav jo njena okolica gotovo dobro pozna. Prišel bo čas, ko bodo hoteli o njej vedeti kaj tudi drugi, naslednje generacije, in navedeni kratek življenjepisa jim bo v dobrodošlo pomoč.

Svoji prvi pesniški zbirki, ki so ji jo pomagali spraviti na svetlo njeni domači, Občina Sv. Ana in Kulturno društvo Sv. Ana, je dala naslov *Naj pesem pove, kar čuti srce*. V zbirki je zbranih okrog osemdeset pesmi in posamezne razdelke krasijo lepe ilustracije Sama Jenčiča. Razdeljena je na osem razdelkov, ki so, po vrsti, posvečeni domačemu kraju, letnim časom, otroštvu, delu na kmetih, družini, ljubezni, razmišljanju o lepoti in trpkosti življenja.

Nova zbirka z naslovom *Pomlad se prebuja* (2001) vsebuje okroglo petdeset pesmi in je brez razdelkov. Primerjava pesmi v obeh zbirkah bi morda pokazala, da je v prvi več izpovedne motivike, vsekakor pa o tem pričata naslova. V uvodni pesmi (*Moje življenje*) avtorica strnjeno oriše vse svoje življenje. Orisana življenjska pot je bila tako rekoč pravilo naših babic in številnih naših mam, medtem ko za današnji rod že ni več tako samoumevna. Na koncu se pesem, ki bi jo lahko imenovali verzificiran življenjepisa, konča s pomenljivim zasukom: »... / *zdaj zvezek in pesem sta mi pomočnika, / da življenje smisla ne izgubi.*« (podčrtala ms) Ne poznam avtorja, ki bi tako odkritosrčno in neposredno priznal smisel svojemu ustvarjanju.

Avtorica se želi s pesmijo oddolžiti svoji rodni pokrajini, Slovenskim Goricam, domačemu kraju in fari, njenim spomenikom: župnijski cerkvi Sv. Ane, križu »sredi polja«, kjer so se nekdaj zbirali vaščani »vsako nedeljo v maju«, kapeli v Rožengruntu itn. (*Tukaj sem doma, Križ sredi polja, Kapela na hribu*) Naš domači kraj, Zaveda se lepote narave okrog sebe (*Na deželi*), toda opuščene stezice jo navdajajo z otožnostjo (*Naša dolina nekoč in danes*). Za zeleno, z vinogradi posajene Slovenske Gorice se zdi presenetljiv motiv gornišтва (*Med vrhovi, Alpinistov vzpon*). Njen lirski osebek prizna, da vsa čudesa sveta ne odtehtajo vrednot domače dežele in slovenskega jezika (*Najlepše je doma*). Občutena je očetu posvečena pesem o čebelah, ki ga zaradi betežnosti zaman čakajo in danes sameva le še »prazen čebeljak« (*Oče in čebele*). Pretresljiva je pesem o materi, ki zaman pričakuje otroke na obisk domov, »toda ko so končno prišli,/ jih videla več ni.« (*Sama*). Umrta je! Enako žalostna je o dekletu, ki umre v cvetu let (*Tiho je odšla*). Njo samo pa grejejo spomini na »grmiček moj najdražji« (*Jasmin*), mlada leta in ljubezen (*Na samotni poti, V zimski noči, Šmarnice, Oblak povej*).

Na kmetovo delo pogleda Marija Ferik s pozitivnega stališča: res gara, toda sladko zaspi, v notranjosti ga ne kljuje slaba vest (*Kmetič*). Kakšna vrednota je dom, se zavemo šele, ko preti nevarnost, da ga izgubimo (*Srečen dom*). Pesem o grozotah vojne (*Uničeno otroštvo, Metulj*) pomeni prehod k refleksivnim pesmim, o svobodi (*Veverica*) in sreči (*Sreča, Neke noči*), dobri volji (*Ne vstajaj z levo nogo*) in trdosrčnosti (*Kamen sredi ceste*), starosti (*Ni priljubljena*) in minljivosti, ki jo tolaži molitev (*Čas beži, Ura življenja, Pot brez vrnitve, Ob dnevu vseh svetih*).

K naravi se Marija Ferik vrača s pesmimi o letnih časih (*Meseci v letu, Ko se prebujata narava, Znanilka pomladi, Vrača se pomlad, Ob prihodu zime*). O avtoričinem sožitju z naravo nam priča tudi pesem o zdravilnih zeliščih, »travicah drobnih in rožicah« (*Kaj nam daje narava*). Trdo preizkušena dobro ve, kaj pomeni zdravje mlademu človeku (*Brez upanja*). Zato je toliko bolj razveseljiva pesem, namenjena prvošolčku (*Mini matura*) ali igri otrok (*Kresničke*), upravičeno bi lahko prišli v kakšno šolsko berilo, isto velja za pesmi o mačkonovih nezgodah (*Požrešen muc, Vasovanje*). Enako šaljive so pesmi iz vaškega življenja, o vaškem posebnem (*Vaški striček*) možu, ki ga žena odvadi preglobokega gledanja v kozarec (*Popivanje, nekom, ki mu pade hruška na nos* (*Počitek pa tak*), »načičkanem dekletu«, ki zaman lovi fante v svoje mreže (*Dekle na sprehodu*).

V sklepni pesmi zbirke (*Moje razmišljanje ob izidu knjige*) Marija Ferik premišljeno razgrne troje razsežnosti:

1. Najprej osebno izpovedno: Pesmi prihajajo iz njenih globin, stisk, hrepenenj in radosti;
2. Sledi nadnaravna: za njen pesniški dar gre zahvala Bogu;
3. Nazadnje je na vrsti družbena razsežnost. Pravo ceno dobijo v njenih lastnih očeh njene pesmi šele tedaj, če bodo v oporo tudi drugim.

Sporočilo te pesmi še posebej potrjuje plemenitost avtorice, res preproste, kakor zahteva sama, a ne v smislu preproščine, ampak žlahtne preprostosti, tiste, ki je delež čistih duš. Ni naključje, da se od barvne skale pri njej največkrat pojavlja bela: »*Naj ljubezen najina bo lepa / kot lep bel ta jasminov cvet*»; »*jasa belih še narcis*«; »*Ob potoku sredi trate, / narcisa bela zacveti*«; »*šmarnice bele, prelepo dišeče*«; »*bele snežinke*«; »*prelepo dekle ... v haljico belo odeta je vsa*«. Izjemoma lahko pomeni tudi kaj grozečega: »*beli ženi roko dala*«. Drugače Marija Ferik ne uporablja kaj dosti okrasnih

pridevkov, nič ne lepotiči z njimi, njene pesmi so stvarne in pristne, kakor je delo, ki ga opravlja kot mati, kmetica in gospodinja. Poglavitni motivi njenih pesmi so lepota obdajajoče jo narave in njene premene v letnih časih, razmišljanja o človeku, njegovih hrepenenjih in poniglavostih, bridki dogodki v njenem okolju in soseščini, s tisočletno tradicijo trdno preverjen sistem vrednot. Kljub preizkušnjam življenja zmore svoje strune ubrati tudi na vedro vižo. Naravnost dokumentarno vrednost ohranjajo pesmi o krajevnih posebnostih. Skratka, v prihodnje ne bo mogla več nobena kulturna zgodovina njenega rodnega okolja mimo pesmi Marije Ferk.

DIŠEČE KLARIKINE SPOMINČICE

Septembra leta 2006 je Slovensko etnološko društvo pripravilo imenitno študijsko potovanje po Gorskem Kotarju in nato srečanje z zagrebškimi Slovenci, ki se srečujejo v Slovenskem domu. Kolegica Mojca mi je z veseljem prišla povedat, da imajo v svojem krogu tudi pesnico. Takrat sva si z gospo Klaro Žel prvič podali roke. Njena izredna prijaznost in ljudomilost na mah osvojita človeka, ki se sreča z njo.

Pred desetletji že je iz svojih rodnih Slovenskih goric na Štajerskem prišla v hrvaško prestolnico in se docela posvetila zakonskemu paru, ki se ji je zaupal od njegovih najboljših let, prek betežnosti vse do smrti. Za vso skrb zanju je bila hvaležno poplačana. Toda dozorel je čas, ko se je odločila oditi v hišo, kjer številni stanovalci naravnost hrepenijo ravno po takih lastnostih, ki jih je gospod Bog drobni Klariki tako obilno podaril: pripravljenosti za drobne usluge, ljubeznivosti in veselju od dne do dne. Tako slovenska Štajerka sredi širnega Zagreba še naprej radoživo izpolnjuje svoje poslanstvo. Tako kot meni tudi drugim sežeta do srca njena prisrčnost in obzirnost.

Kako zelo se je *Klarika Žel* vživela v novo okolje in kako pravična želi biti do njega, hkrati pa ne zatajiti svoje rodne domovine, priča njena tukajšnja pesniška zbirka *Spominčice / Potočnice*. V njej se je odločila izmenoma objaviti po eno pesem v slovenščini in hrvaščini, s čimer se doslej – razen če ni šlo za prevod – ni mogla pohvaliti še nobena pesniška zbirka.

Tudi pesmi *Klarike Žel* prihajajo na dan predvsem iz njene srčne dobrote, so izraz čistega srca in notranje dobrote. Z milo, ljubko pesmico rada ustreže bližnjim in olepša srečanja z njimi na skupnih poteh in praznovanjih. Po obliki in vsebini so preproste, skromne, kakor njihova avtorica, toda ravno ta rahločutnost se, dandanes sitih številnih vsiljivih ponudb, bralcu tako prileže.

Tudi letošnje pomlad se že razcvetajo žareči tulipani. Toda ni lepšega pogleda nanje, kakor sredi dišečih spominčic, kakor da se je modro nebo sklonilo k zemlji. Draga Klara, naj dišijo Vaše spominčice tudi vsem, ki jih bodo dobili v roke.

PESMI IZ DLANI BREDE KAVČIČ-DOLENC

Ljubezen je osrednje ustvarjalno gibalno Brede Kavčič-Dolenc. Njena prva pesniška zbirka¹ sicer vsebuje nekaj osebno izpovednih pesmi, toda njeno težišče je na ljubezenskih, v katerih se preliva cela čustvena mavrica lirskega subjekta: od hrepenenja po ljubljenem do združitve z njim, vmes pa in potem pa strah zaradi odtujenosti in upanje na vnovično zblíž(ev)anje. Zato je zanje bistvena usmerjenost lirskega subjekta k *ti*.

Z izraznega vidika vzbujajo pozornost motiv dlani. Po izračunu je kar 30% pesmi Brede Kavčič-Dolenc zaznamovano z omenjenim motivom. Lahko bi dejali, da je to njen vodilni, motiv, ki najbolj zvesto spremlja dviganje in upadanje avtoričine ljubezenske krivulje. Po načelu sovzprejetja ali sinekdohe pesniška »*dlan*« zamenjuje ljubljeno osebo, avtorica jo doživlja kot perišče, posodo, v katero ženski lirski subjekt pretaka vso svojo bit (»*V tvojo dlan / izlivam vse tvoje zaupanje, / vso prešernost srca, / žalostne in moreče noči, / v tvojo dlan, / moj dragi*«), jemati iz nje pa se boji: »*Reci mi, / da ne smem / piti iz tvojih dlani / ...*« Z dlanmi so povezana njena najlepša hrepenenja. Motiv rok je sam na sebi vsakdanji, vendar je pesniško prepričljiv: »*Vate zrcalim / svoje življenje / Nasmehnem objeta / se v tvojih rokah*.«

V pesmih Brede Kavčič-Dolenc dlani sinonimizirajo predvsem njen lastni pesniški osebek: »*Pošlji poljub mi / na željna usta, / v moje vroče nadržje, / da bom od strasti / onemela v belem / svitu noči, / da bom v brezmejnost / odprla svoje dlani*.« Stalnica njenega erotičnega hrepenenja je motiv dlani, marsikdaj ovit v izrazje narave: »*Podari življenje / mojim očem, **dlanem**, / odreci se tujim potem, / hodiva skupaj!*« »*Pomlad rosi svoje žarke / **na moje dlani**, / v razpetem loku / roj zvezdic / v jasni noči žari / ...*« »*Te čakam / ob soju noči / polna hrepenenja, / čakam v jutru svežem / tvojo podobo / **na moji je dlani***.« Pričakovanje rodi svoj sad, kar Breda Kavčič-Dolenc prikaže s figuro asindetona: »*Rodi se zvezda, / nedolžna beseda, / **topla dlan**, / golob miru / tiha reka*.« Njena »*topla dlan*« je umeščena med same mehke in obzirne pojave, ki metaforizirajo lirski osebek: »*Se rodi, / odkrije, / zasnuje. // Zdaj pride, / potrka, / vstopi / in ostane tam, / kjer domujem jaz*.« »*Dlan*« je njegov drugi jaz, roke pa njene gosposke sestre, z motivom katerih se vidi stopnjevanje ljubezni. Lirski subjekt začenjajo obhajati dvom in nezaupanje, razočaranje nad ljubljenim: »*Ti ne iščeš / v meni lica nebeškega, / potepuškega srca za bela jadra, / bogatega hrama za najine občutke, / **kreposti duše v tihih dlaneh**, / onemogle bolečine, ki te nosi v sebi, / bele mesečine na obsijanem morju*.« Navedena besedna zveza je strukturalno enakovredna prejšnji, v izrazu sledi slovenski duhovni in pesniški tradiciji, zato je semantično manj učinkovita. Kako ljub je avtorici motiv dlani, se vidi iz neblogljenega primera: »*Poberi dlani iz mojih oči, / zadnjikrat bova / grešila. / ... / **A poberi dlani / iz mojih oči**, / preden v duši / zaigra bolečina*.« Ljubezenska zveza se rahlja in »*ogenj v mojih dlaneh*« je le še preteklost: »*Bil si moj, / darovan kot zaklad, / bil si kot plamen / ... / »* Dokler ne privede do neizbežne odlo-

¹ Breda Kavčič-Dolenc: *Usiham pod teboj in spet rastem*, DPD Svoboda, Žiri, 2004

čitve: »*Grem in ne vrnem se več. /... / **Le moja dlan / za slovo ti bo / ostala v srcu***« in otožne ugotovitve: »***nisi roke dal v slovo.***«

V pesnjenju Brede Kavčič-Dolenc se je cela mavrica ljubezenskega valovanja njenega lirskega subjekta presenetljivo lepo pokazal s pomočjo enega samega motiva. Njegovi na enem mestu zbrani primeri omogočajo primerjavo njegove stilne obdelave in Brede Kavčič-Dolenc je treba v tej zvezi priznati ustvarjalno gibkost in tenkočutnost.

ALENKA GLAZER: *MIDVA*

Alenka Glazer je iz drobnih haikujev sestavljeno pesnitev *Midva* najprej, leta 1964, podarila mami za njeno 70-letnico, nato, leta 1967, malce preurejeno v šestih kaligrafsko in z barvnimi inicialkami na roke izpisanih izvodih staršem za njuno zlato poroko. Javnosti je bila predstavljena naslednje leto v mariborskih Dialogih. Ob devetdesetletnici poroke njenih staršev in po štirih desetletjih prve predstavitve svojega ustvarjanja ožjemu krogu se je odločila – po njenih besedah – »pesniški prvenec« predstaviti javnosti osamosvojenega; v lični obliki miniaturre je izšel leta 2007 v samozaložbi. Iz avtoričine spremne besede in knjižne opreme z njunima čednima fotografijama vred veje topel spomin na očeta in morda še bolj na mamo, katere ročno delo – z lastnimi rokami spredeno laneno nit in pri tkalcu »s kóbančkih brégov« stkano platno je kot mlada žena célo leto plemenitila z rdeče-modrimi belokranjskimi motivi. Pri tem se je navdihovala v Sičevih Narodnih vezeninah na Kranjskem, II). To početje postane tudi motiv enega od hajkujev: »*Sama tkaničim / posteljno pregrinjalo / v dolgih, mladih dneh.*« (13). V enakih barvah se v omenjeni pesnitvi zaznamuje dvogovor med in žensko in moškim. Njo grafično označuje rdeče obarvana začetnica v hajku oblikovanih kitic, njega modra. Raziskovalci slovenskega hajkua bodo kdaj ugotavljali, da je prav Alenka Glazer med prvimi udomačevala to plemenito pesniško obliko v slovensko literarno kulturo: Hkrati jo je izvirno utrdila, saj odpevanje moške in ženske razsežnosti v pesnitvi oživlja znameniti moški in ženski glas v slavni Župančičevi Dumi. S tem je Alenka Glazer dosegla danes tako cenjeno medbesedilno navezavo ne le znotraj literature, temveč tudi v likovni umetnosti, precizneje: likovni folklori. Znotraj vsakega od petih razdelkov se rdeča in modra barva (= ženski in moški) pojavljata likovno ubrano, kar se lepo vidi v tiskani obliki, saj njuna dosledna izmenjava napravi simetrični vtis. Z rdečo barvo se začneta 1. in 4. razdelek in z modro 2., 3. in 5. Le oklepajoča, prvi in zadnji hajku in v vsakem od drugega razdelka naprej prav tako prvi niso karakteristično obarvani. Le v dveh je zakrit oz. neoseben, v treh pa je lirski osebek združen v par: »*Prelita v žile / združena najina kri / se toči dalje*« (15); »*Daleč od doma / sva moreče sanjala, / zdaj spet bediva*« (21); »*Kdaj se spet vrneš, / da petelin obema / zjutraj zapoje?*« (27).

Bralci od drugod smo avtorici hvaležni za pojasnila o nekaterih in ledinskih imenih: »*Pod goroj*«, »*Za Dravój*«, »*Bézovec*« in krajevnih izrazih: »*pekre*«, »*dolgorépnice*« (50–51), kar ima tudi etnološko vrednost. Prav tako nekateri motivi iz podeželskega okolja: »*Zdaj je otrebljeno kamenje, korenóvje / z najine zemlje*« (16). »*Smolo puhtijo / sveže borove deske, / to najin bo kot*« (18); »*Koklja je varno v našopirjeno perje / skrila piščance*« (18); »*V kleti čaka sod / z verigo zažgan, / sladkega mošta*« (19); »*Senca pod brajdo / in klop vodnjaka / čakata naju*« (35).

Estetsko naperjenega bralca poleg ljubezenske motivike – ki je za zrelo življenjsko obletnico ustrezno, podana obzirno, prav tako zastrto tudi druge življenjske preizkušnje družine Janka Glazerja – posebno privlači motivika narave. Bodisi da gre za nepo-

etično vegetacijo: »Vzpenjalka je dom / zastražila pred tujci, / nama se umika« (22); »V zdivjanem vrtu / med plevelom poganja dišeča meta.« (23); »Izpod motike se je zakotalilo / gnezdo krompirja« (25); »Z mehкими laski / je kuruza obvila / zrnate roge« (25) ali za motiv predvsem gojenega drevja: »Na pašnik se je / razpostavilo drevje / v zravnane vrste« (16); »Je odcvetela / že mlada marelica, / krhka nevesta?« (29); »Prezgodaj se usul / je rožnat sneg, zdaj drhte / veje jalovke« (29); »Nizko je spletla / jablana svojo krono, / za tvoj počitek« (34); »Oreh je zrastel, / razkošatil je veje, / zeleno streho.« (25); »Planila je kvišku / v hrepenenju po soncu / je vitka češnja (23); »V bregu sadila / si mladike kostanjev, / zdaj že rodijo.« (24). Od gozdnih dreves doživi pozornost le župančičevska breza: »Mlada brezica / steza k najini sobi / drhteče veje« (36); »V vrhu drevesa / grlica neutrudno / ziblje, uspava« (35).

Zadnji primer je sožitje motiva drevesa in motiva ptic, ki jih Alenka Glazer vedno poimenuje. To pomeni, da jih pozna, kar dokazuje še njen prvinski stik z naravo: »Detel samotar / se je spomladi vrnil / na najin oreh« (17); »V kotu pod streho / sta si znosili gnezdo / pogorelčici« (17); »Ščinkavec vsak dan / prihaja k nama v goste / na črni ribez« (36); »Lastovk sta že / dvakrat speljali gnezdo / glasnih mladičev« (37); »Koklja je varno / v našopirjeno perje / skrila piščance« (18); »Kdaj se spet vrneš, / da petelin obema / zjutraj zapoje?« (27). Tudi druge drobne živali doživijo avtoričino pozornost: »Svetle plamenčke / razcvetene melise / gasi čebela« (19); »Še cvili Dingo, / kadar gredo na njivo / drugi brez mene?« (20); »V hlevu zateglo / za tabo koza joče / z glasnim meketom« (30).

Brez ene same besede se čuti v delu spoštljiva naklonjenost lastnemu rodu in slovenstvu.

RAZČLENJENO KAZALO

PREDGOVOR: Literarna etnologija?	7
--	---

I. TEORIJA

NOVI POJMI : ROKOPISJE, KRONOPISJE, LITERARJENJE	11
UVOD	11
I. ROKOPISJE	12
1. Terminologizacija	13
2. Definicija	13
3. Oblike	14
a) Prepisovanje	14
b) Zapisovanje	14
c) Prevajanje	15
d) Prirejanje	15
e) Sestavljanje	16
f) Pisanje	19
4. Snov	19
II. KRONOPISJE	20
1. Terminologizacija	20
2. Definicija	20
3. Oblika	20
4. Vsebina	20
III. LITERARJENJE	21
1. Terminologija	22
2. Definicija	23
3. Oblika	23
SKLEP	25
SLOVENSKA ILIADA	27
Slovensko odporniško pesništvo 1941–1945, s poudarkom na koncentracijskih taboriščih ..	27
TEORETIČNI UVOD	27
I. ORIS DRUŽBENEGA KONTEKSTA	28
1. Kontekst literarne kulture	
2. Predmetni kontekst	29
3. Psihološki Kontekst	29
4. Institucija sprejemalca	30
II. IZ EMPIRIČNE ANALIZE O LITERARJENJU V KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČIH	30
1. Komunikacijska oziroma družbotvorna funkcija slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945	30

2. Diferenciacija literarne kulture med II. svetovno vojno in dileme slovenskega odporniškega pesništva	32
3. Predmetne okoliščine	35
4. Psihološko ozadje	38
III. ŽANRSKI SISTEM SLOVENSKEGA ODPORNIŠKEGA PESNIŠTVA 1941–1945	39
1. Vrste lirskega nagovora	40
a) Budnica	40
b) Satira	40
c) Himna / oda	40
č) Posmrtnica nagrobnica	40
d) Pismo	41
2. Vrste lirskega imenovanja	41
a) Kronika	41
aa) Klasična	41
bb) Péta, kupletna, glasbena kronika	41
cc) Epigramska kronika	41
b) Reportažnica	41
c) Vložnica	42
č) Sličica	42
d) Balada	42
3. Vrste lirskega govora	42
a) Domovina	42
b) Misel	43
c) Narava	43
č) Ljubezen	43
d) Osebna izpoved	43

II. EMPIRIČNA ANALIZA

A. ROKOPISJE	47
MATIJA NAGLIČ: GORENJSKI BUKOVNIK – MED NEBOM IN ZEMLJO	47
(Zgornja Bela pri Predvdoru 1799–1854)	47
I. VIRI	49
1. Tiskani viri	50
2. Pridige	51
II. TEMATIKA	52
1. Vezana beseda	52
2. Nevezana beseda	53
a) Pobožne teme	53
aa) Gospod	54
bb) Cerkevno leto	54
cc) Marija	55
čč) Svetniki	55
dd) Osebna rast	56
ee) Ignacijanska duhovnost	58
b) Tudi za slovstveno folkloristiko zanimive teme	59
aa) Ravnina teksta	59
bb) Ravnina konteksta in teksture	60
c) Apokrifne molitve	61

č) Tudi za etnologijo koristne teme	64
aa) Kmečki stan	64
bb) Priprošnje za pravo vreme (za odvrnitev suše ali prevelike moče)	65
cc) Kultura smrti	60
čč) Vaška kronika	66
III. NAGLIČEVE OPAZKE K LASTNIM ZAPISOM	71
IV. JEZIK	73
SKLEP	73
PORTRET VAŠKEGA GLEDALIŠČNIKA: FRANC DOVŽAN	77
1. ŽIVLJENJE	77
2. USTVARJALNA DEJAVNOST	82
Rezultati primerjave obeh besedil	82
SKLEP	86
JULIJANA KAVČIČ: »MLAD ČLOVEK DELA NAČRTE, STAR PA OBUJA SPOMINE« ...	89
UVOD	89
I. PREDNIKI	90
II. OTROŠTVO IN MLADOST	90
1. Pastirica	91
2. Dekla	91
3. Dninarica	92
4. Klekljarica	92
III. DUHOVNA DOTA	93
1. Vera	93
2. Branje	97
3. Petje	99
4. Narava	100
IV. DRUŽINA	101
1. Poroka	101
2. Otroci	103
1. Jože	103
2. Stanko	104
3. Alojzij	104
4. Valentin	104
5. Lovro	104
6. Štefan	105
7. Ančka	105
8. Marija	105
9. Miklavž	105
10. Peter	106
11. Janez	106
12. Matija	106
13. Magdalena	106
14. Marko	107
3. Revščina	107
4. Bratomor	109
V. MATI MUČENCEV	109
1. Jože	109
2. Stanko	110
3. Lojze	111

4. Valentin	112
5. Lovro	112
VI. BEGUNSTVO	113
VII. VZGOJA	114
1. Sveti časi	116
– Advent in božič	116
– Post in velika noč	117
– Binkošti in majnik	119
2. Sredstva posvečevanja	120
– Sveta maša	120
– Češčenje matere Božje	120
– Rožni venec	121
– Misijonska dejavnost	122
– Žrtve	122
– Duhovne vaje	122
– Romanja	123
– Miloščina	123
– Obiskovanje bolnikov	123
– Ureditev božjih znamenj	123
3. Razgledovanje	124
– Knjige	124
– Radio	125
– Televizijo	125
4. Lepota stvarstva	125
VIII. DUHOVNI POKLICI	126
IX. REDOVNICA	128
X. POSLANSTVO DRUŽINE	129
XI. VNUKI	133
XII. STAROST	136
1. Klekljanje	136
2. Godovi	136
3. Pošta	138
4. Priprava na smrt	139
XIII. OTROCI O NJIHOVI MATERI	140
XIV. KOSTANJ	143
XV. NEKDANJI ŠENTJOŠKI ŽUPNIK O SNOPKOVI MATERI	144
XVI. KAPELICA	144
SKLEP	145
B. KRONOPISJE	149
IZ SPOMINOV NA POTRKANOVO KRONIKO	149
KAFURJEV DNEVNIK	151
UVOD	151
I. NAGIBI ZA PISANJE	151
II. PODJETNOST	152
III. DOBRODELNOST	153
IV. TAKŠNI IN DRUGAČNI OBRAČUNI	153
V. KONEC DNEVNIKA	155

SKLEP.....	155
ZAMIŠLJENA KRONISTKA S ŠENTVIŠKE PLANOTE: ALBINA LAPANJA	157
I. ŽIVLJENJE.....	157
II. USTVARJALNOST	163
1. Pesmi	163
2. Dnevnik	167
3. Potopisi	168
4. Prispevki za objavo	171
III. MIK ZGODOVINE	173
1. »Sprehod skozi stoletja«	173
2. Izpiski iz zgodovinskih knjig	174
3. Viri za lokalno zgodovino, etnologijo in še kaj	177
4. Zgodovina Ponikev	181
5. Osebno doživljanje procesa za osamosvojitve Slovenije	186
IV. REFLEKSIJA	189
SKLEP.....	200
NADA MORATO: RODBINSKA KRONIKA	203

III. LITERARJENJE

A. PROZA.....	209
ŽIVLJENJSKA ZGODBA – RESNIČNOST ALI UTVARA.....	209
UVOD.....	209
I. DOSEDANJE RAZISKAVE	210
1. Partizanska spominska proza	210
2. Spomini nasprotnikov partizanstva	212
3. Spomini slovenskih taboriščnikov	214
4. Spomini na usodni plebiscit	214
5. Spomini na bridko mladost	215
II. TEORETIČNI RAZGLEDI.....	216
1. Etnologija	216
2. Sociologija	220
3. Geografija	221
4. Zgodovina	221
5. Literarna zgodovina	222
6. Psihologija	223
7. Antropologija	224
III. VRSTE BIOGRAFIJ GLEDE NA IZVIR NJIHOVEGA NASTANKA	227
1. Samodejno pisanje biografij	228
a) Lastna pobuda	228
b) Vpliv literature	228
c) Motivacija družine	229
č) Družbeno-angažirana motivacija	231
2. Organizirano pisanje biografij	232
a) Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana	233
b) Slovenska prosvetna zveza v Celovcu	233

c) Krščanska kulturna zveza, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik v Celovcu	233
č) Zveza kulturnih organizacij Slovenije	239
d) Posavski muzej, Brežice	235
e) Društvo upokojencev, Maribor	235
f) Samopomočniška skupin «Spominčice», občina Žalec	236
g) Skupina za ustvarjalno pisanje pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje	236
h) Zasebna pobuda	236
IV. METODA IN TEHNIKA PRIPRAVE ORGANIZIRANIH BIOGRAFIJ	237
V. IDENTIFIKACIJA	240
VI. OBLIKE BIOGRAFIJ	244
1. Duhovni dnevnik	244
2. Dnevnik	245
3. Pismo	246
4. Življenjepis	247
5. Pričevanje	248
6. Reportaža	248
7. Potopis	249
VII. OBLIKE RAZPEČAVANJA	250
1. Družbeno-politična spodbuda	250
2. Kulturološka spodbuda	250
3. Družinska pobuda	251
4. Lastna pobuda	251
5. Stanovska solidarnost	251
VIII. VPRAŠANJA	252
1. Zunanja / površinska struktura	252
a) Identiteta avtorja	252
b) Faktografija	253
c) Amaterstvo	253
č) Lektoriranje	253
d) Semantika ali semiotika	255
e) Medsebojno dopolnjevanje različnih strok	255
f) Shranjevanje	256
2. Notranja / globinska struktura	256
a) Vprašanje objektivne resnice	256
b) Ubeseditev notranje resničnosti	257
c) Zamolčanost	258
č) Izbira	258
d) Avtorizacija	259
e) Etika	260
f) Razmerje med spontanostjo in refleksijo	261
SKLEP	262
ŽIVLJENJSKE ZGODBE MED ZGODOVINO IN LITERATURO	265
UVOD	265
I. NAGIBI ZA PISANJE	265
II. POIMENOVANJE	269
1. Zgodovinska razsežnost	269
2. Literarna razsežnost	270
3. Prepletanje obeh razsežnosti	270
III. VPRAŠANJE VERTIKALNE KLASIFIKACIJE	271
1. Literarjenje	271

2. Ustna zgodovina	271
SKLEP	272
ŽIVLJENJSKA ZGODBA – KOT TERAPEVTSKO SREDSTVO IN KATARZA	275
UVOD	275
I. JULIJANA (ROJ. JESENOVEC) KAVČIČ (1895–1980)	275
1. Ljubezen	276
2. Druga svetovna vojna 1941–1945	276
II. MARIJA / MICA (ROJ. ČADEŽ) DEMŠAR (1915)	276
1. Ljubezen	277
2. Druga svetovna vojna 1941–1945	277
III. CILKA (ROJ. PEČENIK) ŠTUCIN (1940)	279
1. Druga svetovna vojna 1941–1945	279
2. Ljubezen	279
SKLEP	280
ŽIVLJENJSKA ZGODBA – GLEDE NA ŽANRSKO KLASIFIKACIJO	
SKOZI PRIZMO SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE	283
UVOD	283
I. ŽANRSKA KLASIFIKACIJA	284
1. Kronikalna oz. poročevalska oblika	284
2. Spominska oblika	285
3. Sižejna, zgodbarska / zgodbena oblika	285
II. KAJ LAHKO SLOVENSKA SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA	
POVE O ŽIVLJENJSKI ZGODBI	286
1. Življenjska zgodba in legenda	287
2. Razmerje med življenjsko zgodbo in pravljico	287
3. Razmerje med življenjsko zgodbo in povedko	288
III. VPRAŠANJE USTREZNE SLOVENSKE ŽANRSKE TERMINOLOGIJE	290
IV. ŽIVLJENJSKA ZGODBA (ŽIVLJENJKA) IN SPOMINSKA	
PRIPOVED (SPOMINKA) Z VIDIKA FOLKLORNEGA DOGODKA	290
1. Tekstura	291
2. Kontekst	291
SKLEP	291
VID AMBROŽIČ – ŽANDAR MED CVETJEM IN KNJIGAMI	293
JANEZ PERNAT: KO BISTRICE JEZ JE ŠUMEL	297
METOD BOHINC: RAJ POTEPUHOV (ZGODBE MOJE MLADOSTI)	299
JURIJ VODOVNIK ALIAS ANTON GRIČNIK	301
RADOŽIVOST MINKE LIKAR	303
RESNICA IN RESNIČNOST JANJE BLATNIK	305
B. POEZIJA	309
VOJTEH KURNIK – KOLAR, MIZAR, RODOLJUB IN	
DOMOZNANSKI PESNIK (*1826, Tržič – †1886, Ljubljana)	309
UVOD	309
1. Zbiralec pregovorov	311
2. Zapisovalec narodnih / ljudskih / folklornih pesmi	314
I. VOJTEH KURNIK V SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI	314
II. KRONOLOGIJA OBJAV KURNIKOVIH PESMI	317

III. BIBLIOGRAFSKI OPIS KURNIKOVE ZAPUŠČINE	318
IV. MEDBESEDILNOST	320
1. Iztočnice pri pesmih Valentina Vodnika in Franceta Prešerna, Simona Jenka	321
2. Iztočnice v nemških predlogah	324
3. Iztočnice v narodnih / ljudskih / folklornih pesmih	325
V. MOTIVIKA NARAVE V PESNJENJU VOJTEHA KURNIKA	326
1. Pokrajina	326
2. Letni časi	333
VI. ETNOLOŠKA MOTIVIKA	334
1. Materialna kultura	334
a) Gospodarstvo	334
b) Oblačilna kultura	344
c) Prehrana	350
č) Pijača	352
2. Družbena kultura	354
a) Socialna problematika	354
b) Ljubezen	359
c) Cerkevno leto / Letne šege	363
– Advent	363
– Božič	363
– Sveti Trije Kralji	365
– Pust	365
– Pasijon	371
č) Poskočnice	371
d) Življenjske šege	377
– God	378
– Vasovanje	378
– Poroka	378
– Ploh	379
– Smrt	384
3. Duhovna kultura	388
a) Domoljubje	388
b) Zgodovina	397
c) Razvedrilo	404
č) Refleksija	406
– Dober nasvet	406
– Poklic	407
– Umetnost	407
– Dobrota	407
– Zadovoljstvo	408
– Bog	409
d) Slovenstvo	410
VII. LITERARJENJE KOT MODEL KURNIKOVEGA USTVARJANJA	412
1. Tradicija in zgledi	412
2. Pesnjenje v narečju / pogovornem jeziku	413
3. Snov iz vsakdanjega življenja in zanj	414
4. Medbesedilnost	414
5. Prepoznani sprejemalci	415
6. Družinska povezanost	415
7. Poezija in delo	415

SKLEP.....	316
LITERARJENJE KOT RODOVNA TRADICIJA IN JOŽKO JAGER	419
UVOD.....	419
I. PREPISOVANJE KOT ZNAMENJE USTVARJALNEGA PREMISLEKA JOŽKOVE BABICE TEREZIJE (ROJ. PODČEDELŠEK) CMOK (*22. 9. 1861–†9. 8 1953)	419
II. JE PISALA PESMI TUDI JOŽKOVA MAMA ANA (ROJ. CMOK) JAGER (*24. 4. 1888 – †17. 3. 1962)?	424
III. KMEČKI PESNIK JOŽKO JAGER (*29. 3. 1920, RIFNIK PRI ŠENTJURJU – †18. 7. 1944, RUSIJA)	426
1. Pesmi iz otroštva	426
2. Kulturno udejstvovanje Jožka Jagra v domačem kraju	435
SKLEP.....	446
REAKTUALIZACIJA KRSTA PRI SAVICI V LITERARJENJU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO (1941–1945)	447
UVOD.....	447
I. CITATNA NAVEZAVA NA KRST PRI SAVICI – ZNAMENJE SPONTANEGA ODPORA PROTI OKUPATORJU	448
II. PREGLED MOTIVOV IZ KRSTA PRI SAVICI V LITERARNEM UDEJSTVOVANJU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO.....	450
III. KRST PRI SAVICI V PUBLICISTIKI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO.....	453
IV. CITATNA NAVEZAVA NA KRST PRI SAVICI – KOT ZNAMENJE ODPORA PROTI SOVRAŠTVU	454
SKLEP.....	455
GORIŠKA BRDA IN UMETNOST BESED: LUDVIK ZORZUT, DORA OBLJUBEK.....	457
I. LUDVIK ZORZUT	457
II. DORA OBLJUBEK	460
JANEZ KRIŽAJ – PESNIK ZA ŽIVLJENJSKE PRAZNIKE IN ODDIH	479
UVOD.....	479
I. SONETI IN NAVADNE PESMI DUHOVNIŠKEMU STANU	480
1. Nadškofi	480
2. Škofje	483
3. Duhovniki	485
a) Soneti	
b) Navadne pesmi.....	
II. SONETI ZA PRIJATELJE IN ZNANCE	491
III. SONETI IN DRUGE PESMI SORODNIKOM	498
IV. NAVADNE PESMI NJEGOVI FARANOM.....	501
V. PESMI NJEGOVI VEROUČENCEM	505
VI. OSEBNE PESMI	510
VII. STILNA VPRAŠANJA KRIŽAJEVEGA PESNJENJA	511
1. Prešernove sledi	511
2. Anaforična vrstica	512
3. Potujoči verzi	512
a) Ključna beseda: oče	513
b) ključna beseda: križ.....	513
c) Ključna beseda: zdravje / navje.....	513

č) Ključna beseda: rima.	514
d) Ključne besede: elita, falanga, gorje, spodobi se.	515
4. Analiza Križajevih sonetov glede na vsem enak akrostih: ZLATOMAŠNIKU.	515
SKLEP.	519
ELIZABETA POHOREC: Z OČMI VERE.	521
UVOD.	521
I. ZAVEST PSALMISTA.	522
II. Z OČMI VERE.	524
III. BARVNA PLEMENITOST.	525
SKLEP.	526
SILVA OCEPEK: CVETJE V JESENI.	527
I. NARAVA.	527
II. LETNI ČASI.	529
III. ŽIVLJENJE.	529
IV. LJUBEZEN.	529
SKLEP.	530
ODA TRŽIČU TONETA PRETNARJA.	531
V sotočju Bistrice in Mošenika (Tržič v sto slikah in sto oktavah).	531
UVOD.	531
I. ŽANRSKA OPREDELITEV.	531
II. MEDBESEDILNOST.	532
III. MOTIVIKA.	533
1. Voda.	533
2. Gozd, gore.	534
3. Etnološke teme.	535
4. Sakralne teme.	536
5. Osebna izpoved.	537
6. Pesem.	538
7. Refleksija o umetnosti.	538
SKLEP.	538
JANEZ RAMOVEŠ: ANTOLOGIJA POLJANSKE POEZIJE.	541
TIHE USTVARJALKE IZ POLJANSKE DOLINE.	547
DORCA KRALJEVA – TRŽIŠKA LEGENDA.	549
ŠTEFANIJA PRISLAN: KO ŽITO DOZORI.	551
PESMI LOJZKE ŠTANTA NA ROB.	553
JANEZ SLAPAR – PESNIK HARMONIJE.	555
PESMIM MARIJE FERK NA ROB.	559
DIŠEČE KLARIKINE SPOMINČICE.	563
PESMIM BREDE KAVČIČ-DOLENC NA ROB.	565
ALENKA GLAZER: MIDVA.	567

17 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>